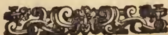

37
6 E
18

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Tomus Secundus.

In quo { Quinta Pars agit, de obligationibus, & contractibus vniuersis.
Sexta, de Actionibus, exceptionibus, & interdictis.
Septima, de Iudicijs, prius de priuatis, posterius de publicis. }

AVCTORE FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS
I. C. ET CANONICO VICENTINO.

CVM PRIVILEGIO ILLVSRISSIMI SENATVS VENETI.

VENETIIS, Apud Fœlicem Valgrisium. M D LXXXII.

Ex Tomo Secundo

INDEX TITVLORVM

Quinta Pars, Liber Primus.

FINIS QVINTAE PARTIS.

Titulorum.

Sextæ Partis.

Liber Primus.

Liber Secundus.

Liber Tertius.

Liber Quartus.

Liber Quintus.

Liber Sextus.

Si

Liber Septimus.

De

Liber Octauus.

Septimæ Partis.

Liber Primus.

Si

De

Da

Index Titulorum Finis.

SEXTA PARS.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI.

Omisſis iis, quibus a iure Canonico, Nouellis Iuſtiniani Conſtitutionibus, Imperii mutatione, contrario vſu derogatum eſt.

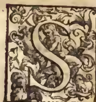
FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Primus.

DE ACTIONIBVS.

Titulus I.

SVPEREST, vt de Actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud eſt, quam ius perſequendi in iudicio, quod ſibi debetur. Omnium autem actionum, quibus inter aliquos, apud iudices, arbitrosvè de quacunq; re quæritur, ſumma diuiſio in duo genera deducitur, aut enim in rem ſunt, aut in perſonā. Namq; agit vnuſquiſq; aut cum eo, qui ei obligatus eſt, vel ex contractu, vel ex maleficio, quo caſu proditæ ſunt actiones in perſonam, per quas intendit aduerſarium ei dare, aut facere oportere, & aliis quibuſdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus eſt, mouet autem ei de aliqua re controuerſiam, quo caſu proditæ actiones in rem ſunt, veluti ſi rem corporalem poſsideat quis, quam Titius ſuam eſſe affirmet, poſſeſſor autem dominum eius ſe eſſe dicat: nam ſi Titius, ſuam eſſe intendat, in rē actio eſt, Inſt. de Actionib. in prin. & ff. de obl. & ac. l. nihil, 51. Actionum genera ſunt duo, in rem, quæ dicitur vindicatio: & in perſonam, quæ condictio appellatur. in rem actio eſt, per quam rem noſtram, quæ ab alio poſsidetur, petimus: & ſemper aduerſus eum eſt, qui rem poſsidet. in perſonam actio eſt, qua cum eo agimus, qui obligatus eſt nobis ad faciendum aliquid, vel dandū, & ſemper aduerſus eundē locū habet, ff. de obl. & act. l. actionū, xxv. in prin. Actionum autem, quædam ex contractu, quædam ex peccato, quædam in factum

ſunt, ex contractu actio eſt, quoties quis ſui lucri cauſa cum aliquo contrahit, veluti emendo, uendendo, locando, conducendo, & cæteris ſimilib. ex peccato aut actio eſt, quoties ex eo, teneri quis incipit, quod ipſe admiſit, veluti ſi furtum, vel iniuriam commiſerit, uel damnum dederit, in factum actio dicitur qualis eſt, (exempli gratia) actio quædatur patri aduerſus filium, à quo contra edictum prætoris in ius uocatus eſt, d. l. actionum, §. actionum.

Ex contractibus uenientes actiones in hæredes dantur, licet delictum quoque verſetur: ueluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit, aut is, apud quem depoſitum eſt, quo caſu etiam, cum filius familias, quid tale commiſerit de peculio actio datur non noxalis, ff. eo. l. ex contractibus, xlix.

Omnes autem actiones, aut ciuiles dicuntur, aut honorariæ, dicta l. actionum, §. finali.

Actionis verbo continetur in rem, in perſonam, directa, utilis, præiudicium, ſicut ait Pomponius, ſtipulationes etiam, quæ prætoriæ ſunt: quia actionum inſtar obtinent: ut damni infecti legatorum, & ſi quæ ſunt ſimiles, interdicta quoque actionis verbo continentur, ff. eo. l. actionis, xxxvii. in prin.

Creditores eos accipere debemus, qui aliquam actionem, vel ciuilem habent (ſic tamen ne exceptione ſubmoueantur) vel honorariam, vel in factum, ff. eod. l. is cui, xlii. §. finali.

Hæreditariarum actionum loco habentur, & legata quamuis ab hærede cœperint, ff. eo. l. hæreditariarum, xl.

Plura delicta in una re, plures admittunt actiones, ſed non poſſe omnibus uti, probatum eſt. nam ſi ex una obligatione plures actiones naſcantur: una tantummodo, non omnibus utendum, ff. eo. l. plura, liii. in prin.

Nunquam actiones pœnales de eadem pecunia concurrentes alia, aliam conſumit, ff. eo. l. penult.

Actiones aduerſus patrem filio præſtari non poſſunt, dum in poteſtate eius eſt filius, ff. eod. l. ſeptima.

Filius familias ſuo nomine nullam actionem habet, niſi iniuriarum, & QVOD VI AVT CLAM DEPOSITI, ET COMMODATI, ut Iulianus putat, ff. eodem l. nona.

Quotiens lex obligationem introducit, niſi ſi nominatim cauerit, vt ſola ea actione utamur, etiam veteres eo nomine actiones competere, elatum eſt, ff. eod. l. quotiens, xli. in prin.

Si ex eodem facto, duæ competunt actiones poſtea iudicis potius partes eſſe, ut quo plus ſit in reliqua actione, id actor ferat, ſi tantundem, aut minus: id conſequatur, d. l. quotiens, §. fin.

Data certæ pecuniæ quantitate ei, cuius meminiſti, inuicem debiti actiones tibi aduerſus debitorem, pro quo ſoluiſti, dicis eſſe mandatas, & ante, quam eo nomine litem conteſtateris, ſine hærede creditorem fati munus impleſſe proponis, quæ ſi ita ſunt, utilis actio tibi competit, C. de actionibus, & obligationibus, l. prima.

Animalibus in dotem datis: quamuis nec delegatio præceſſerit, nec lites conteſtatio ſubſecuta ſit: utilem tamen marito actionem ad ſimilitudinem eius, qui nomen emerit, dari oportere, ſæpe reſcriptum eſt, C. eo. l. ſecunda.

Ob cauſam proprii debiti locatoris conueniri colonos, penſionibus ex placito ſatis facientes, per quam iniurioſum eſt, C. eo. l. tertia.

Si in ſolutum nomen debitoris ſui debitor tibi dedit tuus, ac te in rem tuam pro

curatorem

tuam procuratorem fecit: pignora, quæ specialiter, vel generaliter habes obligata persequere. Quod si ab his, quibus fuerant obligata, cum potiores erant, distracta probentur: emptoribus auocari non posse, perspicis, C. eod. l. sexta.

Si à creditore nomen comparasti, ea pignora, quæ venditor nominis persequi posset, apud præsidem prouinciæ uindica. Nam si debitum ex eius persona res obligatas tenentes non transferant: iure communi pignora distrahere non prohiberis sanè si creditoribus in ordine pignorum antecedentibus, uenundantibus, qui possident comparauerunt, vel longi temporis præscriptione muniti perhibeneur: pignorum distrahendorum faculratem te non habere, perspicis, C. eod. l. septima.

Negantes debitores non oportet armata ui terreri, sed petitore quidem non implente suam intentionem, vel exceptione submoto, absolui conuictos autem condemnati, ac iuris remediis ad solutionem urgeri conuenit, C. eodem, l. negantes, nona.

Aduersus debitorem electis pignorib. personalis actio non tollitur: sed eo, quod de precio seruari potuit indebitum computato, de residuo manet integra, C. eod. l. aduersus, x.

Nimia credulitate circumuenta es, cum quod colonis in rem suam mutuo dedisti à domino prædii postulare posse credidisti: nec ad eum obligandum actorū ipsius adiuuarte præsentia, C. eo. l. Nimia credulitate, xi.

Eum, cui mutuam dedisti pecuniam ad solutionem vrgere competenti debes actione. nam aduersus negociatores, quos ex mercibus pecuniam abstulisse tuo debitori proponis, nullam habes actionem, C. eo. l. pen.

Est in arbitrio uestro personali debitoris hæredes actione, an eum, qui ab his distracta, sibiq; tradita pignora tenet in rem seruiana (si non longi temporis prę scriptione munitus sit.) an utrosq; conueniatis, C. eo. l. fin.

Hoc titulo generali de actionibus posito, vt pleno tractetur de actionibus incipiendum est à personalibus actionibus, & ab his, quæ ex contractu proficiscuntur, ideo sequitur titulus: si certum petatur.

SI CERTVM PETATVR.

Tit. II.

Certi condictio competit ex omni caussa, & ex omni obligatione, ex qua certum petitur, siue ex certo contractu petatur, siue ex incerto: licet enim nobis ex omni contractu certum condicere: dummodo præsens sit obligatio. cæterum si in diem sit, vel sub conditione obligatio: ante diem, vel conditionem non potero agere. competit hæc actio etiam ex legati causa, & ex lege Aquilia, sed & ex causa furtiua per hanc actionem condicitur: sed & si ex Senatusconsulto agetur, competit hæc actio: Veluti si is, cui fiduciaria hæreditas restituta est agere uolet. Siue autem suo nomine quis obligatus sit, siue alieno: per hanc actionem rectè conuenietur, ff. de rebus credit. si cert. pet. l. nona, in princ.

Quoniam igitur ex omnibus contractibus, hæc certi condictio competit, siue RE fuerit contractus factus, siue uerbis, siue coniunctim, referendæ sunt nobis, quædam species, quæ dignum habent tractatum, an hæc actio ad petitionem earum sufficiat, d. l. nona, §. quoniam.

Numeraui tibi x. & hæc alii stipulatus sū. nulla est stiplō, an condicere x. per hanc actionē possī, quasi duob. ɔtractib. īteruenietib. vno, q RE factus est, i. numera

tione, alioqui verbis, idque inutiliter, quoniam alii stipulari non potui, & verum est, posse, d.l. nona, §. numeraui.

Res pignori data, pecunia soluta condici potest, & fructus ex iniusta causa percepti, condicendi sunt. Nam & si colonus post lustrum completum fructus perceperit, condici eos constat: ita demum, si non ex uoluntate domini percepti sunt, Nam si ex uoluntate domini: proculdubio cessat condictio, ff. de rebus cred. si certum petatur, l. quarta, §. res pignori.

Quidam æstimarunt, neque eum, qui decem peteret cogendum quinque accipere, & reliqua persequi, neque eum, qui fundum suum diceret, partem duntaxat iudicio persequi, sed in utraque causa humanius facturus videtur prætor, si actorem compulerit ad accipiendum id, quod offertur: cum ad officium eius pertineat, lites deminuere, ff. eo. l. quidam, xxi.

Vinum, quod mutuum datum erat, per iudicem petitum est. quæsitum est, cuius temporis æstimatio fieret, utrum cum datum esset, an cum lis contestata fuisset, an cum res iudicaretur? Sabinus respondit, si dictum esset, quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset, si non quanti tunc, cum petitum esset. Interrogatus cuius loci precium sequi oporteat? Iulianus respondit, si conuenisset, ut certo loco redderetur, quanti eo loco esset, si dictum non esset: quanti ubi esset petitum, ff. eo. l. Vinum, xxii.

Si eum equum, qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim, & uendiderim mortuo eo, posse te mihi precium condicere Iulianus ait, quasi ex re tua locupletior factus sim, ff. eo. l. si eum, xxiii.

Si quis certum stipulatus fuerit, ex stipulatu actionem non habet, sed illa condictitia actione, id persequi debet, per quam certum petitur, ff. eo. l. si quis, xxiiii.

Creditor, qui ad restitutionem ædificiorum credidit, in pecuniam, quam credidit, priuilegium exigendi habebit, ff. eod. l. creditor, xxv.

Cum fundus, vel equus per condictionem petitus est, nos hoc iure utimur, ut post iudicium acceptum causa omnis restituenda sit, idest omne, quod habiturus esset actor, si lites contestandæ tempore solutus fuisset, ff. eo. l. cum fundus, xxxi. in principio.

Pecuniam, quam mihi sine conditione debebas, iussu meo promisisti, Attio sub conditione, cum pendente conditione in eodem statu sit obligatio tua aduersum me, tanquam si sub contraria conditione eam mihi spopondisses, si pendente conditione petam, an nihil acturus sim? respondit Iabolenus, non dubito, quin ea pecunia, quam ipse sine conditione stipulatus sum (etiam si conditio in persona Attii, qui ex mea voluntate eandem pecuniam sub conditione stipulatus est non extiterit) credita esse permaneat. perinde est enim ac si nulla stipulatio interuenisset, pendente autem causa conditionis iidem petere non possum, quoniam cum incertum sit; an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere uideor, ff. eo. l. pecuniam, xxxvi.

Si ego decem stipulatus à Titio, deinceps stipuler à Seio, quanto minus à Titio consequi possim, si decem petiero à Titio, non liberatur Seius. Alioquin ne quidquam mihi caueatur. At si iudicatum fecerit Titius, nihil ultra Seius tenebitur. Sed & si cum Seio egero, quantumcunque est, quo minus à Titio exigere potero, eo tempore, quo iudicium inter me, & Seium acceptum est, tanto minus postea à Titio petere possum, ff. eo. l. fi. in prin.

Labeo ait, cum decem dari, curari stipulatus sis, ideo non posse te præcisè decem dari oportere intendere, quia etiam reũ locupletem dando promissor liberari possit.

posśit.quo ſcilicet ſignificat: non eſſe cogendum eũ accipere iudicium, ſi reum locupletem offerat,d.l.fin.§.fin.

Quamuis pecuniam tuam Aſclepiades ſuo nomine crediderit: ſtipulando tamen ſibi ius obligationis quæſiuit,quam pecuniam, vt poſsis petere: mandatis tibi ab eo actionibus conſequeris,C.ſi certum pet.l.ſecunda.

Si non ſinguli inſolidum accepta mutua quantitate, vel ſtipulanti creditori ſponte vos obligaſtis,licet uni numerata ſit pecunia,vel non interceſsionis nomine hanc pro reo ſuſcepiſtis obligationem: fruſtra veremini, ne eius pecuniæ nomine vos conuenire poſsit,quam alii mutuo dedit,ſi intra præſtitutum tempus rei geſta quæſtionem detuliſtis,ac multò magis inanem timorem geritis, ſi pecunia numerata oleum ſuſceptum inſtrumento ſit collatum: cum ſi de reddendo oleo ſtipulatio nulla ſubiecta eſt, & huius rei habita eſt ſolennis conteſtatio, in ſuo ſtatu remanente eo,quod verè factum interceſsit,ex olei accepti ſcriptura, nihil deberi manifeſtum ſit,C.eod.l.quinta.

Si ex pretio debitæ quantitatis facta nouatione per ſtipulationem intereſſe licitum ab eo, contra quem ſupplicas, ſtipulatus es: falſa mutuæ datæ quantitatis demonſtratio præmiſſa,cum obligationis ſubſtantia non defecerit,quo minus vſque admodum placitum intereſſe poſsit exigi, nihil nocet. Si verò citra uinculum ſtipulationis tantum mutuam pecuniam datam conſcriptum eſt, & eius præſtari intereſſe conuenit, ſimulatis pro infectis habitis,huiuſmodi placitum nihil de præcedenti mutauit obligatione,C.eo.l.ſexta.

Si pro mutua pecunia,quàm à creditore poſcebas,argentum,vel iumenta, uel alias ſpecies vtriuſque conſenſu æſtimatas accepiſti,dato auro pignori: licet ultra legitimum intereſſe ſtipulanti ſpopondiſti: tamen ſors, quæ æſtimatione placito partium definita eſt, & intereſſe titulo legitimo tantum rectè petitur, nec quidquam tibi prodeſſe poteſt,quominoris eſſe precii pignus, quod dediſti proponis,quominus huius quantitatis ſolutionis pareas, C. eodem.l.ſi pro mutua,octaua.

Cum te in Gallia cum Syntropho certum auri pondus,itemque numeratam pecuniam mutuo dediſſe,vt Romæ ſolueretur, precibus adſeueras: aditus competens iudex,ſi duos reos ſtipulandi,vel re pro ſolido tibi quæſitam actionem, ſiue ab hæredibus Syntrophi procuratorem te factum animaduerteret: totum debitum alioquin,quod dediſti,ſolum reſtitui tibi iubebit, C.eod.l.cum te,ix.

Eo,quod à multis proprii debiti ſingulorum obligationis uno tantum inſtrumento probatio continetur, exactio non interpellatur. Nam ſi pro pecunia, quam mutuo dediſti,tibi uinum ſtipulanti,qui debuerant,ſpoponderunt: negocii geſti pœnitentia rectè habitum contractum non conſtituit irritum, C. eodem,l. eo, quod,x.

Incendium ære alieno non exuit debitorem,C.eo.l.incendium,xi.

Si in rem communem cum Ione mutuam ſumpſiſti pecuniam, nec re, nec ſolennitate verborum te obligaſti inſolidum: & ſi eam poſt integram ſoluiſti: de reſtituenda tibi parte contra Ionem experiri,ut debitum poſceres iudice cognoſcente potes,C.eo.l.ſi in rem,xii.

Eum,qui mutuam ſumpſit pecuniam,licet in res alienas, creditore non contemplatione domini rerum eam dante,principaliter obligatum, obnoxium remanere oportet,C.eo.l.eum,xiii.

Mutuæ pecuniæ,quam aliis dedit,creditor,citra ſolennitatem verborum ſubſcribentem inſtrumento non habet obligatum,C.eo.l.mutuæ,xiiii.

Non aduersus te creditores, qui mutuam sumpsisti pecuniam, sed eius, cui hanc credideras, hæredes experiri: contra iuris formam euidenter postulas, C. eodem. l. non aduersus. xv.

Quia in obligationibus R E post obligationem mutui, sequitur de obligatione indebitè recepti, meritò post titulum, Si certum petatur, sequitur de condictione indebiti.

DE CONDICTIONE INDEBITI. Titulus III.

Nunc videndum de indebito soluto, & quidem si quis indebitum ignorans soluit: per hanc actionem condicere poterit: sed si sciens se non debere soluerit, cessat repetitio, ff. de condit. indeb. l. prima. Hæc condictio ex bono & æquo introducta, quod alterius apud alterum, sine causa deprehenditur, reuocare consueuit, ff. eod. l. penult.

Si quis sic soluerit, ut si apparuisset esse indebitum, vel Falcidia emerserit, reddatur: repetitio locum habebit. negocium. n. contractum est inter eos. si quid ex testamento solutum sit, quod postea falsum, uel inofficiosum, uel irritum, uel ruptum apparuerit, repetetur. Sed & si post multum tempus emerserit æs alienum, vel codicilli diu celati prolati sunt, qui ademptionem continent legatorum solutorum, vel deminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta sunt. Nam Diuus Adrianus circa inofficiosum, & falsum testamentum rescripsit, actionem dandam ei, secundum quem de hæreditate iudicatum esset, ff. eod. l. secunda.

Idem est, & si solutis legatis noua, & inopinata caussa hæreditatem abstulit: ueluti nato posthumo, quem hæres in utero fuisse ignorabat: uel etiam ab hostibus reuerso filio, quem pater obiisse falso præsumpserat. Nam utiles actiones posthumo, vel filio, qui hæreditatem euicerit, dari oportere in eos, qui legatū perceperunt. Imperator Titius Antoninus rescripsit: scilicet quod bonæfidei possessor, inquantum locupletior factus est, teneatur. nec periculum huiusmodi nominum ad eum, qui sine culpa soluit, pertinebit. Et idem est, & si aliud testamentum proferatur, ff. eo. l. tertia, & quarta.

Nec nouum est, vt quod alius soluit, alius repetat. Nam & cum minor uigintiquinque annis inconsultè adita hæreditate, solutis legatis, in integrum restituitur. non ipsi repetitionem competere, sed ei, ad quem bona pertinent ab Arriano Titiano rescriptum est, ff. eo. l. quinta.

Si procurator tuus indebitum soluerit, & id tu ratum non habeas: posse repeti, Labeo scripsit, quod si debitum fuisset: non posse repeti. Celsus; ideo, quia cum quis procuratorem rerum suarum constituit: id quoque mandare uideatur, ut soluat creditori: neque postea expectandum sit, ut ratum habeat. Idem Labeo ait: si procuratori indebitum solutum sit, & dominus ratum non habeat posse repeti, ff. eo. l. sexta, in princ.

Celsus ait eum, qui procuratori debitum soluit, continuo liberari, neq; ratihabitionem considerari, quod si indebitum acceperit: ideo exigi ratihabitionem. quoniam nihil de hoc nomine exigendo mandasse videatur. & ideo si ratum non habeatur: repetendum à procuratore. Iulianus ait, neque tutorem, neque procuratorem soluentes repetere posse, neque interesse suam pecuniam, an pupilli, vel domini soluant, d. l. sexta, §. Celsus ait.

Quod indebitū per errorem soluitur: aut ipsum, aut tantundē repetitur, ff. eo. l. 7.

Quod

Quod nomine mariti, qui soluendo non est, alias mulieri soluit: repetere non potest, ideo quia debitum est mulieri. Nam & maritus si, cùm facere, nihil possit, dotem soluerit in ea causa est, ut repetere non possit, ff. eod. l. octaua, & sequen.

In diem debitor adeo debitor est, vt ante diem solutum repetere non possit. ff. eod. l. in diem, x.

Si is, cum quo de peculio actum est, per imprudentiam plus, quàm in peculio esset soluerit, repetere non potest, ff. eod. l. si is, xi.

Si fundi mei vsumfructum tibi dedero, falso existimans me eum tibi debere: & antequam repetam, decessferim: condictio eius ad hæredem quoque meum trāsibit, ff. eod. l. si fundi, 12.

Item quod pupillus sine tutoris authoritate mutuum accepit, & locupletior factus est: si pubes factus, soluat, non repetit. Nam hoc natura æquum est, neminē cum alterius detrimento fieri locupletiorem, ff. eod. l. Naturaliter, 13. §. finali, cum l. sequen.

Indebiti soluti condictio naturalis est, & ideo etiam quod rei solutæ accessit, venit in condictionem, vt puta fœtus, qui ex æqua natus est: vel quod alluuione accessit. imo, & fructus, quos is, cui solutum est bona fide perceperit, in condictionem venient. ff. eod. l. indebiti, 15. in prin.

Sed & si numi alieni dati sunt: condictio competit, vt vel possessio eorum reddatur: quemadmodum, & si falso existimās possessionem me tibi debere alicuius rei, tibi tradidissem, condicerem. sed & si possessionem tuam fecissem, & ita tibi per longi temporis præscriptionem auocari non possit, etiam sic rectè tecum per indebiti condictionem agerem. sed & si vsusfructus in re soluta alienus sit, deducto vsufructu à te condicam, d. l. indebiti, §. fin.

Sub conditione debitum per errorem solutum, pendente quidem condictione repetitur: condictione autem existente repeti non potest. Quod etiam sub incerto die debetur, die existente, non repetitur. Nam & si CVM MORIAR, dare promisero, & antea soluam: repetere me non posse, Celsus ait, quæ sententia vera est. ff. eod. l. sub conditione, 16. & l. seq.

Quod si ea condictione detur, quæ omni modo extitura sit: solutum repeti non potest: licet sub alia condictione, quæ an impleatur incertum est, si ante soluatur, repeti possit, ff. eod. l. quid si, xviii.

Si pœnæ causa eius, cui debetur, debitor liberatus sit: naturalis obligatio manet, & ideo solutum repeti non potest, ff. eod. l. si pœnæ, 19. in principio.

Pœnæ non solent repeti, cum dispensæ sunt, ff. eod. l. pœnæ, 42.

Quamuis debitum sibi quis recipiat: tamen is, qui dat non debitum dat: repetitio competit, veluti si is, qui hæredem se, vel bonorum possessorem falso existimans creditori hæreditario soluerit. hic enim neque uerus hæres liberatus erit, & is, quod dedit repetere poterit. Si falso existimans debere, tibi numos soluero, qui pro parte alieni, pro parte mei fuerunt. eius summæ partem dimidiā non corporum condicam, d. l. si pœnæ, 19. §. quamuis.

Si putem me equum, aut bouem debere, cum equum debeam, & bouem soluam: repetam quasi indebitum solutum; nec enim pro eo, quod debeo, uideor id soluisse, d. l. si pœnæ, §. si putem.

Si duo rei, qui decem debebant, viginti pariter soluerint, Celsus ait, singulos quina repetituros, d. l. si pœnæ, §. finali.

Si reus, & fideiussor pariter soluerint, in hac causa non differūt à duobus reis promittendi quare omnia, quæ de his dicta sunt, & ad hos transferre licebit, ff. eod.

ff. eodem, l. si reus. xx.

Planè si duos reos non eiusdem pecuniæ, sed alterius obligationis constitueris (vt puta equi, & bouis) & pariter duos datos, aut togam, vel denarios mille: non idem dici poterit in repetitione, vt partes repetant, quia nec soluere ab initio sic poterunt. igitur hoc casu electio est creditoris, cui velit soluere: vt alterius re petitio impediatur, ff. cod. l. planè, 21.

Sed & si me putem tibi, aut Titio promisisse: cum aut neutrum factum sit, aut Titii persona in stipulatione comprehensa non sit, & Titio soluero: repetere à Titio potero. cum iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi, incerti condicam, vt iter mihi concedatur, ff. eod. l. sed & si, 22.

Eleganter Pomponius quærit: si quis suspicetur transactionem factam ab eo, cui hæres est, vel ab eo, cuius procurator est: & quasi ex transactione dederit, quæ facta non est: an locus sit repetitioni? & ait repeti posse. ex falsa enim causa datum esse. idem dicendum est, & si transactio secuta non fuerit propter quam datum est, sed etiam si resoluta sit transactio. idem erit dicendum, ff. cod. l. eleganter, 23. in princ.

Si post rem iudicatam quis transegerit, & soluerit, repetere poterit idcirco, quia placuit transactionem nullius momenti esse. hoc, n. Imperator Antoninus cum Diuo patre suo rescripsit. retineri tamen, atque compensari in causam iudicati quod ob talem transactionem solutum est, potest. quid ergo si appellatū sit, vel hoc ipsum incertum sit, vel an iudicatum sit, vel an sententia valeat? magis est, vt trāsactio vires habeat. tunc enim rescriptis locum esse credendum est, cum de sententia indubitata, quæ nullo remedio attentari potest, transigitur. Item si ob transactionem alimentorum testamento relictorum datum sit; apparet posse repeti, quod datum est; quia transactio senatusconsulto infirmatur, d. l. eleganter, §. si post rem.

Si quis post transactionem nihilominus condemnatus fuerit dolo quidem id fit, sed tamen sententia valet. potuit autem is, (si quidem ante litem contestatam transegerit) volenti litem contestari, opponere doli exceptionem. sed & si post litem contestatam transactum est; nihilominus poterit. doli exceptione uti post secuti. dolo enim facit, qui contra transactionē expertus, amplius petit, & ideo condemnatus repetere potest, quod ex causa transactionis dedit, sanè quidem ob causam dedit. neque repeti solet, quod ob causam datum est, causa secuta. sed hic non videtur causa secuta, cum transactioni non stetur. Cùm ergo repetitio eius oritur, transactionis exceptio locum non habet; neque enim utrunq; debet locum habere, & repetitio, & exceptio, d. l. eleganter, §. si quis.

Si qua lex ab initio dupli, vel quadrupli statuit actionem; dicēdum est, solutum ex falsa eius causa, repeti posse, d. l. eleganter, § finali.

Si is, qui perpetua exceptione tueri se poterat, cum sciret sibi exceptionem profuturam promiserit aliquid, vt liberaretur, condicere non potest, ff. eodem, l. si is qui, xxiiii.

Cum duo pro reo fideiussissent in decem, deinde reus tria soluisset, & postea fideiussores quina, placuit eum, qui posterior soluisset, repetere tria posse. hoc merito, quia tribus à reo solutis, septem sola debita supererant, quibus persolutis tria indebitò soluta sunt, ff. eod. l. cum duo. 25.

Si fideiussor iure liberatus, soluerit errore pecuniam, repetenti non oberit. si verò reus promittendi per errorem, & ipse postea pecuniam soluerit, non repetet, cū prior solutio, quæ fuit irrita, nec naturale uinculum dissoluit, nec ciuile, si reus

promit-

promittendi tenebatur, ff. eod. l. si fideiussor, 59.

Si non sortem quis sed interesse debitum soluit: repetere nō poterit soluto interesse. Sed si supra legitimum modum soluit: Diuus Seuerus rescripsit (quo iure utimur) repeti quidem non posse, sed sorti imputandum: & si postea sortem soluit, sors, quasi indebita repetetur, quod si simul soluerit: poterit dici, & tunc repetitionem locum habere, ff. eod. l. si non sortem, 26. in principio.

Si quis falsò se sortem debere credens, interesse soluerit: potest condicere, nec uidetur sciens indebitum soluisse, d. l. si non sortem, §. si quis falsò.

Indebitum autem solutum accipimus, non solum si omnino non debeatur, sed & si per aliquam exceptionem perpetuam peti non poterat, quare hoc quoque repeti poterit: nisi sciens se tutum exceptione soluit. d. l. si non sortē, §. indebitū.

Si centum debens quasi ducenta deberem, fundum ducentorum solui: competere repetitionem, Marcellus libro vicesimo Digestorum scribit, & in centum manere stipulationem: tamen si ex falsa debiti quantitate maioris pretii res soluta est: non fit confusio partis rei cum pecunia: nemo enim inuitus compellitur ad communionem. Sed & condictio integræ rei manet, & obligatio incorrupta, ager aut retinebitur, donec debita pecunia soluatur, d. l. si non sortē, §. si centū.

Idem Marcellus dicit, si cum fundi pars mihi deberetur, quasi totus deberetur, æstimatione facta, solutio pecuniæ solidi pretii fundi facta sit: repeti non posse non totum pretium, sed partis indebitæ pretium, d. l. si non sortem, §. idem Marcellus.

Adeo autem perpetua exceptio parit condictionem, vt Iulianus scripserit: si emptor fundi damnauerit hæredem suum, vt venditorem à nexu venditi liberaret mox venditor ignorans, rem tradiderit: posse eum fundum condicere. idemq; & si debitorem hæredem suum damnauerit, liberare & ignorans soluerit, d. l. si non sortem, §. Adeo autem.

Qui filiofamil. soluit, cum esset eius peculiaris debitor: si quidem ignorauit ademptum ei peculium, liberatur, si scit, & soluit: condictionem non habet, quia sciēs indebitum soluit, d. l. si non sortem, §. qui filiofam.

Filiusfam. contra Macedonianum mutuatus si soluerit, & patri suo hæres effectus velit vindicare numos, exceptione submouebitur à vindicatione numorum. d. l. si non sortem, §. filiusfamilias.

Si quis quasi ex compromisso condemnatus falsò soluerit: repetere potest. Hæredi, vel bonorum possessori (si quidem defendat hæreditatem) indebitum solutum condici poterit. Si vero is non defendat: etiam debitum solutū repeti potest. d. l. si non sortem, §. si quis.

Hæreditatis possessori, si quidem defendat hæreditatem, indebitum solutum condici poterit. Si vero is non defendat etiam debitum solutum repeti potest, d. l. si non sortem. §. hæreditatis.

Si decē aut equū stipulatus soluā quinque quæritur, an possim condicere? quęstio ex hoc descēdit an liberer ī quinque. Nā si liberor, cessat cōdictio, si nō liberor: cōdictio erit. placuit aūt (vt Celsus, & Marcellus scripsit) nō perimi partē dimidiā obligationis. ideoq; eum, qui quinque soluit in pendenti habendū, an liberetur: petique posse ab eo reliqua quinque aut equum, & si præstiterit residua quinque: videri eum & priora debita soluisse. sin autem equum præstitisset: quinque eum posse condicere, quasi indebita. sic posterior solutio comprobat, priora quinque vtrum debita, an indebita soluerentur. Sed & si post soluta quinque, & equus soluatur, & malim ego habere quinque, & equum reddere, an sim

 audien-

audiendus, quærit Celsus? & putat natam in quinque condictionem: quamuis vtroque simul soluto, mihi retinendi, quod vellem arbitrium daretur, d.l. si non sortem, §. si decem.

Item si duo hæredes sint stipulatoris: non sic poterit, alteri quinque solutis, alteri partem equi solui. idem & si duo sint promissoris hæredes. secundum quæ libe ratio non contingit: nisi aut vtrique quina, aut vtrique partes equi fuerint solutæ, d.l. si non sortem, §. finali.

Qui loco certo debere existimans, indebitum soluit, quolibet loco repetet. non enim existimationem soluentis eadē species repetitionis sequitur, ff. de cond. ind. l. qui certo loco, 27.

Iudex si male absoluerit, & absolutus sua sponte soluerit. repetere non potest, ff. eodem, l. iudex, 28.

Interdum persona locum facit repetitioni: vtputa si pupillus sine tuthoris auctoritate, vel furiosus, vel is, cui bonis interdictum est, soluerit. Nam in iis personis generaliter repetitioni locum esse non ambigitur, & si quidem exstant numi vindicabuntur: pro consumptis verò condictio locum habebit. ff. eodem, lege interdum, 29.

Qui inuicem creditor, idemque debitor est, in casibus, in quibus compensatio locum non habet, si soluit, non habet condictionem, veluti indebiti soluti, sed sui crediti repetitionem, ff. eod. l. qui inuicem, 30.

Is, qui plusquam hæreditario portio efficit per errorem creditori cauerit: indebiti promissi habet condictionem. ff. eod. l. Is, qui plus, 31.

Cum is, qui equum, aut bouem debet, simul vtrunque soluerit: si postea quam vtrūque soluit, aut vterque, aut alter ex his defierit in rerum natura esse, nihil repetere potest: id enim remanebit in soluto, quod superest, ff. eod. l. cùm is, qui. 32. in principio.

Fideiussor cum paciscitur, ne ab eo pecunia petatur, & per imprudentiam soluerit: condicere stipulatori poterit. idque eo, quia reus quidem manet obligatus ipse autem sua exceptione tutus est. nihil autem interest fideiussor, an hæres eius soluerit. quod si huic fideiussori reus hæres exstiterit, & soluerit. nec repetet sed liberabitur. d.l. cùm is, §. fideiussor.

Si in ea opinione sit mulier, vt credat se pro dote obligatam. quicquid dotis nomine dederit, non repetit. sublata enim falsa opinione, relinquitur pietatis causa, ex qua solutum repeti non poterit, d.l. cum is, §. mulier.

Qui equum generaliter promisit, similis est ei, qui equum, aut decē debet. & ideo: si cum existimaret se equum persicum promisisse, eum dederit: condicet, alium autem quemlibet dando liberari poterit. d.l. cùm is, §. fin.

Si in area tua ædificassem, & tu ædes posideres, condictio locum non habebit: quia nullum negocium inter nos contraheretur. nam is, qui non debitam pecuniam soluit hoc ipso aliquid negocii gessit. Cum autem ædificium in area sua ab alio positum, dominus occupat, nullum negocium cōtrahit. Sed si is, qui in aliena area ædificasset, ipse possessionem tradidisset: condictionem non habebit: quia nihil accipientis faceret, sed suam rem dominus habere inciperet, & ideo constat, si quis cum existimaret se hæredem esse, insulam hæreditariam fulsisset nullo alio modo, quam per retentionem impensas seruare posse, d.l. si in area, 33.

Is, cui hæreditas tota per fideicommissum relicta est, & præterea fundus, si decem dedisset hæredi: si hæres suspectam hæreditatem dixerit, & eam ex Trebelliano

no restituerit: caussam dandæ pecuniæ non habet, & ideo quod eo nomine, quæ si implendæ conditionis gratiæ dederit, condictione repetet, ff. eodem, lege 15, cui. 34.

Si quis, cum à fideicommissario sibi cauere poterat, non cauerit: quasi indebitum eum plus debito solutum repetere posse, diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, ff. eod. l. si quis, 39.

Qui ob rem non defensam soluerit, (quamuis postea defendere paratus est) nō repetet, quod soluit, ff. eod. l. ob rem. 35.

Frater à fratre cum in eiusdem potestate esset, pecuniam mutuatus, post mortem patris ei soluit, quæsitum est an repetere posset? respondit. Africanus vtique quidem pro ea parte, qua ipse hæres patri extitisset, repetiturum. pro ea vero, qua frater hæres exstitisset: ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem peruenisset. naturalem enim obligationem, quæ fuisset, hoc ipso sublatam videri, quod peculii partem frater sit consecutus: adeo vt si prælegatum filio ei demque debitori fuisset, deductio huius debiti, à fratre ex eo fieret. idque maximè consequens esse ei sententiæ, quàm Iulianus probaret, si extraneo quid debuisset, & ab eo post mortem patris exactum esset: tantum iudicio eum familiæ erciscundæ recuperaturum à cohæredibus fuisse quantum ab iis creditor actione de peculio consequi potuisset. igitur si re integra familiæ erciscundæ agatur: ita peculium diuidi æquum esse, vt ad quantitatem eius indemnis à cohæredibus pręstetur. porrò eum, quem aduersus extraneum defendi oporteret: longè magis in eo quod fratri debuisset indemnem præstandum. Quæsitum est si pater filio crediderit, isque emancipatos soluat, an repetere posit? respondit. Africanus si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturum. nā manere naturalem obligationem argumento esse, quod extraneo agente intra annum de peculio, deduceret pater, quod sibi filius debuisset. contra si pater, quod filio debuisset, eidem emancipato soluerit: non repetet. Nam hic quoq; manere naturalem obligationem, eodem argumento probatur. quod si extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. eademque erunt, & si extraneus hæres exhæredato filio soluerit id, quod ei pater debuisset, ff. eod. l. frater. 38.

Pro intelligentia præsumitur ambo fraus habuisse peculia profectitia. & specie qui mutuam pecuniā soluit esse 7 i- sium cum cui solutum est se ipsum.

Si emancipatus filius patri non successit quicquid indebitum per errorem (vtputa patris successor dedit, eius condictionem sibi competere non est incerti iuris, C. eod. l. quinta.

Qui exceptionē perpetuam habet, solutum per errorem repetere potest. Sed hoc non est perpetuum. nam si quidem eius causa exceptio datur, cum quo agitur: solutum repetere potest, vt accidit in Senatusconsulto de intercessionibus. vbi verò in odium eius cui debetur, exceptio datur: perperam solutum non repetitur, veluti si filiusfam. contra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit, & paterfam. factus soluerit: non repetit, ff. eod. l. qui exceptionem. 40. in prin.

Si pars domus, quæ in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fidei commisso cedentem, & eandem hæres sua impensa refecerit: & deducendam esse impensam ex fideicommisso constat, & si sine deductione domum tradiderit: posse incerti condici, quasi plus debito dederit, d. l. qui exceptionem, S. si pars domus.

Quod pupillus sine tutoris authoritate stipulanti promiserit, & soluerit: eius repetitio est, quia nec natura debet, ff. eod. l. quod pupillus, 41.

Cùm in debitum impuberis nomine tutor numerauit, impuberis condictio est, ff. eod.

ff. eodem, l. cum indebitum, 57. in principio.

Tutores pupilli quibusdam creditoribus patris ex patrimonio paterno soluerunt: sed postea non sufficientibus bonis, pupillum abstinuerunt. quæritur an quod amplius creditoribus per tutores pupilli solutum est, vel totum quod acceperunt, restituere debeant? Respondit Scæuola si nihil dolo tutoris factum esset, tutori quidem, vel pupillo non deberi: creditoribus autem aliis in id, quod amplius sui debiti, solutum est teneri, ff. eod. l. tutores, lxi.

Tutor creditori pupilli sui plus quàm debebatur, exsoluit: & tutelæ iudicio pupillo non imputauit, quæritur an repetitionem aduersus creditorem haberet? respondit Scæuola habere, ff. eod. l. finali, §. tutor.

Si quis iurarit se dare non oportere ab omni contentione discedetur: atque ita solutam pecuniam repeti posse dicendum est, ff. eod. l. si quis, 43.

Si is, qui hæreditatem vendidit, & emptori tradidit, id, quod sibi mortuus debuerat, non retinuit, repetere poterit, quia plus debito solutum per condictionem rectè recipitur, ff. eod. l. si is. qui. 45.

Qui hæredis nomine legata non debita ex numis ipsius hæredis soluerit, ipse quidem repetere non potest: sed si ignorante hærede numos eius tradiderit: dominus eos rectè vindicabit, eadem causa rerum corporalium est, ff. eod. l. qui hæredis. 46.

Indebitam pecuniam per errorem promisisti, eam, qui pro te fideiusserat soluit, si nomine tuo soluerit fideiussor: tu fideiussori, stipulatorque tibi obligatus erit, nec expectandum erit, vt ratum habeas: quoniam potest videri id ipsum te mandasse, vt tuo nomine solueretur. sin autem fideiussor suo nomine soluerit quod non debebat: ipse à stipulatore repetere potest, quoniam indebitum iuregentium pecuniam soluit, quod minus autem consequi poterit ab eo, cui soluit à te mandati iudicio consecuturus est: si modò per ignorantiam petentem exceptione non submouerit. ff. eod. l. indebitam. xlvii.

Qui promisit, si aliquid à se factum sit, vel cum aliquid factum sit, dare se decem: si priusquam id factum fuerit, quod promisit, dederit: non videbitur fecisse, quod promisit, atque ideo repetere potest, ff. eod. l. qui promisit. 48.

His solis pecunia condicitur, quibus quoquomodo soluta est, non quibus proficit, ff. eod. l. his solis, 49.

Si vrbana prædia locauerit prædo: quod mercedis nomine acceperit ab eo, qui soluit, non repetetur: sed domino erit obligatus. idemque iuris erit in vecturis nauium, quas ipse locauerit, aut exercuerit. Sed & si vecturas nauium, quas dominus locauerat. item pensiones insularum acceperit: ob indebitum ei tenebitur, qui non est soluendo liberatus, quod ergo dici solet prædoni fructus posse condici: tunc locum habet, cum domini fructus fuerunt, ff. eod. l. si vrbana, 55.

Sufficit ad causam indebiti, incertum esse, temporaria sit, an perpetua exceptionis defensio. Nam si quis ne conueniatur, donec Titius consul fiat paciscatur, quia potest Titio decedente perpetua fieri exceptio, quæ ad tempus est: Titio consulatum ineunte, summa ratione dicetur, quod interim soluitur, repeti. vt enim pactum, quod in tempus certum collatum est, non magis inducit condictionem, quam si debitor ex ea die soluisset, ita prorsus defensio iuris, quæ causam incertam habet, condictionis instar obtinet, ff. eod. l. sufficit, 56.

Creditor, vt procuratori suo debitum redderetur mandauit. maiore pecunia soluta, procurator indebiti causa conuenietur. quod si nominatim, vt maior pecunia solueretur, delegauit: indebiti cum eo, qui delegauit: erit actio, quę non videtur

detur adempta, si frustra cum procuratore lis fuerit instituta, ff. eod. l. cum indebitum, 57. §. creditor.

Creditoris falso procuratori soluenti aduersus eum indebiti repetitio, non obligationis liberatio competit, C. eod. l. octaua.

Fideicommissum in stipulationem deductum: tametsi non debitum fuisset: quia tamen à sciente fidei explendæ causa promissum esset, debetur, ff. eod. l. fideicommissum. 62.

Fideicommissum, vel legatum indebitum per errorem facti solutum repeti posse, explorari iuris est, C. eod. l. septima.

Titius, cum multos creditores haberet, in quibus, & Seium: bona sua priuatim venditione facta Mæuio concessit, vt satis creditoribus faceret. Sed Mæuius soluit pecuniam Seio tamquam debitam, quæ iam à Titio fuerat soluta. quæsitum est, cum postea reperiantur apochæ apud Titium debitorem partim solutæ pecuniæ: cui magis repetitio pecuniæ in debitæ solutæ competit. Titio debitori an Mæuio, qui in rem suam procurator factus est? responsum est secundum ea, quæ præponerentur, ei, qui postea soluisset, ff. eodem, l. finali. §. Titius, cum multos.

Idem quæsiit, an pactum, quod in pariationibus adscribi solet in hunc modum. EX HOC CONTRACTV NVLLAM INTER SE CONTROVERSIAM AMPLIVS ESSE, impediat repetitionem? Respondit Scęuola nihil proponi, cur impediret, d. l. fin. §. item quæsiit.

Lucius Titius Caio Seio minori annis vigintiquinque pecuniam certam credidit & ab eo aliquantulum interesse nomine accepit. Caii Seii minoris hæres aduersus Publicum Mæuium à præside prouinciæ in integrum restitutus est, ne debitum hæreditarium solueret, & nec quidquam de interesse eiusdem sortis, quod Seius minor annis vigintiquinque exsoluerat, repetendis tractatum apud præsidem, aut ab eo pronunciatum est. quæritur an interesse, quod Caius Seius minor annis vigintiquinque, quoad viueret, creditori exsoluerat, hæres eius repetere posit? respondit secundum ea, quæ proponerentur, condici id, quod interesse nomine defunctus soluisset, non posse. d. l. finali, §. finali.

Item quæritur, si existimes repeti non posse, an ex alio debito hæres illud retinere posse? responsum est ne hoc quidem posse. d. l. finali, §. fin.

Damus aut ob causam, aut ob rem. ob causam, & eam præteritam veluti cum ideo do. quod aliquid à te consecutus sim, vel quia aliquid à te factum est: vt etiam si falsa causa sit, repetitio eius pecuniæ non sit. ob rem verò datur, vt aliquid sequatur: quo non sequente, repetitio competit, ff. eodem, l. damus. 52.

Ex his omnibus causis, quæ iure non valuerunt, vel non habuerunt effectum: secuta per errorem solutione condictioni locus erit, ff. eodem, l. ex his omnibus causis, 54.

In summa (ut generaliter de repetitione tractemus) sciendum est dari, aut ob transactionem, aut ob causam, aut propter condictionem, aut ob rem, aut indebitum, in quibus omnibus quæritur de repetitione. Et quidem quod transactionis nomine datur: licet res nulla media fuerit, non repetitur. nam si lis fuerit, hoc ipsum, quod à lite disceditur, causa videtur esse. sin autem euidens calumnia detegitur, & transactio imperfecta est, & repetitio dabitur. id, quoque, quod ob causam datur, puta quod negocia mea adiuta ab eo putauit, licet non sit fa-

ctum: quia donare volui (quamuis falso mihi persuaserim) repeti non potest. Sed & agere per condictionem propter condictionem legati, vel hæreditatis (siue non sit mihi legatum, siue ademptum sit legatum) possum, vt repetam, quod dedi: quoniam non contrahendi animo dederim: quia causa, propter quam dedi, non est secuta. idem & si hæreditatem adire nolui, vel non potui, non idem potest dici, si filius meus sub condictione hæres institutus sit, & ego dedero, deinde manumissus adierit. nam hoc casu secuta est res. quod ob rem datur ex bono, & æquo habet repetitionem: veluti si dem tibi, vt aliquid facias, nec feceris, ff. eod. l. in summa, 65. in prin.

Ei, qui indebitum repetit, & fructus, & fœtus restitui debent, deducta impensa. In frumento indebito soluto, & bonitas est repetenda: & si consumpsit frumentũ, pretium repetit. sic & habitatione data, pecuniam condicam: non quidẽ quanti locare potui, sed quanti tu conducturus fuisses. d. l. in summa. §. ei qui indebitum repetit.

Indebitum est non tantum, quod omnino non debetur: sed & quod alii debetur, si alii soluatur: aut si id, quod alius debebat, alius quasi ipse debeat, soluat, d. l. in summa. §. finali.

Si per ignorantiam facti non debitam quantitatem pro alio soluisti, & hoc adito rectore prouinciæ fuerit probatum hanc ei, cuius nomine soluta est, restitui co agente prouidebit, C. eod. l. sexta.

Pecuniæ indebitæ per errorem, non ex causa iudicati solutæ, esse repetitionem iure condictionis non ambigitur. si quid igitur probare potueris, patrem tuum, cui hæres extitisti amplius debito creditori suo persoluisse, repetere potes. Interesse autem eius summæ præstari tibi frustra desideras. actione enim condictionis ea sola quantitas repetitur, quæ indebita soluta est, C. de condictio. indeb. l. prima.

Si citra vllam transactionem pecuniam indebitam alieno creditori promittere de legata es: aduersus eam, quæ te delegauit, condictionem habere potes, C. eod. l. secunda.

Cum, & soluta indebita quantitas ab ignorante repeti possit: multo facilius quantitatis indebitæ interpositæ scripturæ condictio competit, vel doli exceptio agenti opponitur, C. eod. l. tertia.

Repetitio nulla est ab eo, qui suum recepit: tametsi ab alio, quàm à vero debitore, solutum est, ff. eod. l. repetitio, 44.

Quod quis sciens indebitum dedit hac mente, ut postea repeteret, repetere non potest, ff. eod. l. quod quis, 50.

Ex quibus causis retentionem quidem habemus, petitionem autem non habemus: ea, si soluerimus, repetere non possumus, ff. eod. l. ex quibus.

Iulianus verum debitorem post litem contestatam, manente adhuc iudicio, negabat soluentem repetere posse: quia nec absolutus, nec condemnatus repetere posset: licet enim absolutus sit, natura tamen debitorem manere, similemque esse ei dicit, qui ita promisit, siue nauis ex asia venerit siue nõ uenerit: quia ex vna causa alterius solutionis origo proficiscitur. Vbi autem quis, quod purè debet, sub condictione nouandi animo promisit: plerique putant, pendenti nouatione solutum repeti posse, quia ex qua obligatione soluat, adhuc incertum sit. idemque esse, ac si diuersas personas ponas eandem pecuniam purè, & sub cõdictione nouandi animo promisisse. sed hic dissimile est, in stipulatione

ne enim pura, & condictionali eundem debiturum certum est, ff. eodem . l. Iulianus, 60.

Ea, quæ per inficiationem in lite crescunt, ab ignorante etiam indebita soluta repeti non posse, certissimi iuris est: sed & si cautio indebitæ pecuniæ ex eadem causa interponatur: condictioni locum non esse constat, C. eod. l. quarta.

Indebitum solutum sciens non rectè repetit. Citra mandatum ab alio re distracta, dominus euicta re, vel ob præcedens vicium satis emptori faciens, non indebitum prætendere, sed per huiusmodi factum ratum contractum habuisse probás à se debitum ostendit solutum. C. eod. l. indebitum, 9.

Si quis equum certi nominis, aut quandam solidorum quātitatem, vel aliam rem promiserit, & cum licentia ei fuerat, vnum ex iis soluendo liberari, vtrunque per ignorantiam dependerit, dubitabatur, cuius rei daretur à legibus ei repetitio vtrumne equi, an pecuniæ, & vtrum stipulator, an promissor habeat huius rei facultatem. Et Vlpianus quidem electionem ei præstat, qui utrunque accepit, vt hoc reddat, quod sibi placuerit: & tam Marcellum, quam Celsum sibi cōsonantes refert. Papinianus autem ipsi, qui vtrumque persoluit, electionem donat: qui & antequam dependat, ipsam habet electionem, quod velit præstare, & huius sententiæ sublimissimum testem adducit Saluium Iulianum Summę auctoritatis hominem, & prætorii edicti perpetui ordinatorem. Sed placuit Iuliani, & Papiniani sententia, vt ipse habeat electionem recipiendi, qui & dandi habuit, C. eod. l. penul.

Omnibus, qui incerto animo, & mente titubante indebitam dederint pecuniam, vel aliam quandam speciem persoluerint, repetitio non denegatur, & præsumptio transactionis non contrà eos inducitur: nisi hoc specialiter ab alia parte, approbetur, C. eod. l. finali.

Cum titulus de condictione indebiti descriptus sit; conueniens est totam materiam condictionum ponere. Ideo sequitur titulus de condictione causa data, causa non secuta.

DE CONDICTIONE CAVSA DATA, CAVSA NON SECVTA.

Titulus IIII.

SI ob rem non inhonestam data sit pecunia, puta vt filius emanciparetur, vel à lite discederetur, causa secuta repetitio cessat. Si parendi condictioni causa tibi decem dedero, & mox repudiauero hæreditatem, vel legatum: possum condicere, ff. de cond. cau. dat. non secu. l. prima.

Sed & si falsum testamentum fiue scelere eius, qui decem dedit, vel inofficiosum pronuntietur; veluti causa non secuta, decem repetentur. ff. de cond. cau. dat. non secu. l. secunda.

Dedi tibi pecuniam meam, nę ad iudicem iretur, qua quasi decidi. an possim condicere, si mihi non caueatur, ad iudicem non iri? & est verum, multum interesse vtram ab hoc solum dedi, ne eatur: an vt & mihi repromittatur non iri. si ob hoc vt repromittatur: condici poterat, si non repromittatur. si ut non eatur: condictio cessat, quandiu non itur, ff. de condictio. cau. data. non secu. l. tertia in principio.

Si quis accepto tulerit debitori suo, cùm conueniret, vt expromissorem daret, nec ille det, potest dici, posse condici ei, qui accepto sit liberatus, ff. eodem. l. quarta.

Si pecuniam ideo acceperis, vt Capuam eas: deinde parato tibi ad proficiscendum, condictio temporis, vel valetudinis impedimento fuerit, quominus proficisceretis: an condici posit, videndum & cum per te non steterit: potest dici, repetitionem cessare. Sed cum liceat pœnitere ei, qui dedit: proculdubio repetetur id, quod datum est: nisi fortè tua intersit, non accepisse te ob hanc causam pecuniam. Nam si ita se res habeat, vt licet nondum profectus sis, ita tamen rem composueris, vt necesse habeas proficisci: vel sumptus, qui necessarii sint, ad profectionem iam fecisti, vt manifestum sit plus fortè, quam acceperis, te erogasse: condictio cessabit. sed si minus erogatum sit, condictio locum habebit: ita tamen, vt indemnitas tibi præstetur eius, quod expendisti. ff. eod. l. quinta, in principio.

Si extraneus pro muliere dotem dedisset, & pactus esset, vt quoquo modo finitum esset matrimonium, dos ei redderetur: nec fuerint nuptiæ secutæ: quia de his casibus solummodo fuit conuenium, qui matrimonium sequuntur, nuptiæ autem secutæ non sunt: quærendum erit, vtrum mulieri condictio, an ei, qui dotem dedit, competat? & verisimile est, in hunc quoque casum eum, qui dat sibi prospicere. nam quasi causa non secuta, habere potest condictionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato: nisi fortè euidentissimis probationibus mulier offenderit, hoc eum ideo fecisse, vt ipsi mulieri magis, quàm sibi prospiceret. Sed & si pater pro filia det, & ita conuenit, (nisi euidenter aliud actum sit) condictionem patri competere Marcellus ait, ff. de condict. cau. data. l. sexta.

Qui se debere pecuniam mulieri putabat, iussu eius dotis nomine promisit sponso, & soluit, nuptiæ deinde non intercesserunt. quæsitum est, vtrum ipse possit repetere, qui pecuniam dedisset, an mulier? Nerua, & Atilicinus responderunt; quoniam, putasset quidam debere pecuniam, sed exceptione doli mali tueri se potuisset; ipsum repetiturum. Sed si cùm sciret se nihil mulieri debere, promisisset; mulieris esse actionem, quoniam pecunia ad eam pertineret. Sin autem verè debitor fuisset, & ante nuptias soluisset, & nuptiæ secutæ non fuissent; ipsum posse condicere, causa debiti integra mulieri ad hoc solum manente, vt ad nihil aliud debitor compellatur, nisi vt cedat ei condictitia actione, ff. eo. l. septima, in princ.

Fundus dotis nomine traditus, si nuptiæ secutæ non fuerint, condictione repeti potest. fructus quoque poterunt, d. l. septima. §. finali.

Si donaturus mulieri, iussu eius sponso numeraui, nec nuptiæ secutæ sunt; id mulier condicet. sed si ego contraxi cum sponso, & pecuniam in hoc dedi, vt si nuptiæ secutæ essent, mulieri dos adquireretur: si non essent secutæ, mihi redderetur, quasi ob rem datum, & re non secuta, ego à sponso condicam, ff. eod. l. donaturus, 9. in prin.

Si quis in debitam pecuniam per errorem iussu mulieris sponso eius promisisset, & nuptiæ secutæ fuissent; exceptione doli mali uti non potest. maritus enim suum negocium gerit, & nihil dolo facit, nec decipiendus est. quod fit, si cogatur in dotatam vxorem habere, itaque aduersus mulierem competit ei condictio, ut aut repetat ab ea, quod marito dedit, aut

vt liberetur, si nondum soluerit, sed si soluto matrimonio maritus peteret: in eo duntaxat exceptio obstare deberet, quod mulier receptura esset, d.l. si donaturus, §. si quis indebitam.

Si mulier ei, cui nuptura erat, cum dotem dare vellet pecuniam, quæ sibi debebatur, acceptam fecit, neque nuptiæ secutæ sunt: rectè ab eo pecunia condicetur. quia nihil interest, vtrum ex numeratione pecunia ad eum sine causa, an per acceptilationem peruenerit, ff. eod. l. si mulier. x.

Si quis mortis causa donationem fecerat, cùm conualuit donator, condicit, fructus quoque & fœtus donatarum rerum, & quod adcreuit rei donatæ, repetere potest, ff. eod. l. si quis, xii.

Si procuratori falso indebitum solutum sit: ita demum à procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit: sed ipse dominus tenetur. sed & Iulianus scribit, quòd si dominus ratum non habuisset (etiam si debita pecunia soluta fuisset) ab ipso procuratore repetetur: non tamen quasi indebitum datum, sed quasi ob rem datum, nec res secuta sit ratihabitione non intercedēte, vel quod furtum faceret pecuniæ falsus procurator: ab eo condici ei poterit, ff. eod. l. si procuratori, xiiii.

Pecuniam, quam te ob dotem accepisse pacto interposito proponis: impediente quocunque modo iuris authoritate matrimonium, iure condictionis restituere debes: & pactum, quod ita interpositum est, perinde ac si interpositum non esset, haberi oportet, C. de condict. ob cau. dat. l. prima.

Si, (vt proponis) pater tuus ea lege sorori tuæ prædia, cæteraque, quorum meministi, donauit, vt creditoribus ipsa satisfaceret, ac si placita obseruata non essent, donatio solueretur: eaque contra fidem negocii gesti versata est: non est iniquum actionem condictionis ad repetitionem rerum donatarum tibi, qui patri successisti, decerni, C. eod. l. secunda.

Si, ea lege in vos collata donatio, vt neutri alienandæ suæ portionis facultas vlla competeret, id efficit, ne alteruter eorum dominium prorsus alienet: vel vt donatori, vel eius hæredi condictio, si non fuerit conditio seruata, quæratur, C. eod. l. tertia.

Si cum exiguam pecuniam referra susciperes, longè maiorem te accepisse cauisti, eo quod, tibi patrocinium aduersarius repromitteret: cum dicas fidem promissi non secutam, vt libereris obligatione eius, quod non acceptum propter speratum patrocinium spopondisti per condictionem consequeris, C. eodem, l. quarta.

Si militem ad negocium procuratorem fecisti (cùm hoc legibus interdictum sit) ac propter hoc pecuniam ei numerasti: quidquid ob causam datum est, causa non secuta, restitui tibi competens iudex curæ habebit. C. eodem, lege quinta.

Si repetendi, quod donabas vxori eius, quem ad proficiscendum tecum huiusmodi liberalitate prouocare proposueras, nullam addidisti conditionem: remanet integra donatio cum leuitati perfectam donationem reuocare cupiētium iure occurratur, C. eod. l. septima.

Dictam legem donationi, (si non impossibilem contineat causam) ab eo, qui hanc suscepit, non impletam condictioni facere locum, iuris dictat disciplina: quapropter, si titulo liberalitatis res tuas in sponsam conferrendo certam dixisti legem, nec huic illa, cum posset, paruit: successores ipsius de repetendis, quæ dederas, si hoc tibi placuerit, conuenire non

prohiberis, C. eod. l. dictam, 8.

Pecuniam à te datam, si hæc causa, pro qua data est non culpa accipientis, sed fortuito casu non est secuta: minimè repeti posse, certum est, C. eod. l. pen.

Aduocationis causa datam pecuniam: si per eos, qui acceperant, quominus susceptam fidem impleant, stetisse probetur: restituendam esse conuenit, C. eodem, lege finali.

Dedi tibi pecuniam, vt mihi equum dares, vtrum id contractus genus pro portione emptionis, & venditionis est: an & hic nulla alia obligatio est, quàm ob rem dati, re non secuta? in quo procliuior est Celsus, & ideo si mortuus est equus, repetere possum: quod ideo tibi dedi, vt mihi equum dares, finge alienum esse equum, sed te tamen eum tradidisse. repetere à te pecuniam potero: quia equũ accipientis non feceris, & rursus si tuus est, equus, & pro euictione eius promittere non vis: non liberaris, quominus à te pecuniam repetere possim, ff. eodem lege finali.

DE CONDICTIONE OB TVRPEM VEL INIVSTAM causam. Titulus V.

Omne, quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam, & ob rem, aut turpem, aut honestam. turpem autem, aut vt dantis sit turpitudo, non accipientis duntaxat, non etiam dantis: aut vtriusque. ob rem igitur honesta datum ita repeti potest: si res, propter quam datum est, secuta non est, quod si turpis causa accipientis fuerit, etiam si res secuta fuerit repeti potest. Vtputa dedi tibi, ne sacrilegium facias, neu furtum, neve hominem occidas, in qua specie Iulianus scribit, si tibi dedero, ne hominem occidas, condici posse. idem si tibi dedero, vt mihi rem apud te depositam reddas, vel vt instrumentum. sed si dedi, vt secundum me in in bona causa iudex pronunciaret, est quidem relatum condictioni locum esse; sed hic quoque crimen contrahit. Iudicem enim corrumpere videtur, & non ita pridem Imperator noster constituit, litem eum perdere. Vbi autem, & dantis, & accipientis turpitudo versatur; non posse repeti dicimus. veluti si pecunia detur, vt malè iudicetur, ff. de cond. ob turp. vel iniust. caus. lege prima. & duabus sequentibus.

Idem si ob stuprum datum sit, vel si quis in adulterio deprehensus redemit se. cessat enim repetitio. idque Sabinus, & Pegasus responderunt. Item si dederit fur, ne proderetur; quoniam vtriusque turpitudo versatur, cessat repetitio. Quoties autem solius accipientis turpitudo versatur Celsus ait, repeti posse, veluti si tibi dedero ne mihi iniuriam facias. sed & quod meretrici datur repeti non potest, vt Labeo, & Marcellus scribunt; sed noua ratione, non eo quod vtriusque turpitudo versatur, sed solius dantis. illam enim turpiter facere, quod sit meretrix; sed non turpiter accipere, cùm sit meretrix, ff. eodem, l. quarta. in principio.

Si tibi iudicium dedero, vt furem rerum mearum indices non potest repeti, quod datum est. nec enim turpiter accepisti. Sed si ipse fur indicium à me accepit, vel furis socius condictio locum habet, dicta l. quarta. §. Si tibi iudicium.

Perpetuo Sabinus probauit veterum opinionem, existimantium id, quod ex iniusta causa

sta causa apud aliquem sit, posse condici, in qua sententia etiam Celsus est, ff. eodem, l. sexta.

Ex ea stipulatione, quæ per vim extorta est, si exacta esset pecunia, repetitionem esse constat, ff. eo. l. septima.

Si ob turpem causam promiseris Titio, quamuis si petat, exceptione doli mali, vel in factum submouere eum possis: tamen si solueris, non potes repetere, quoniā sublata proxima causa stipulationis, quæ propter exceptionem inanis esset, pristina causa, idest turpitudo superesset. porrò autem si & dantis, & accipientis turpis causa sit: possessorem potiorem esse, & ideo repetitione cessat tamet si ex stipulatione solutum sit, ff. eo. l. pen.

Si uestimenta tibi utenda commodauero, deinde precium, ut reciperem, dedissem: condictione me rectè acturum, responsum est. quamuis enim propter rem datum sit, & causa secuta sit: tamen turpiter datum est. Si ob rem locatam tibi, vel uenditam à te, vel mandatam, vt redderes, pecuniam acceperis: habebo tecum ex locato, vel vendito, vel mandati actionem. quod si, ut id, quod ex testamento, vel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim: condictio duntaxat pecuniæ datæ eo nomine erit. idemque & Pomponius scribit, ff. eodem, l. finali.

Si ex cautione tua conueniri cœperis: nullam te accepisse pecuniam, sed ob turpem causam, & quam fieri prohibitum est, interpositam cautionem, ei, qui super ea re cogniturus est, probandum est: & eo impleto, absolutio sequetur, C. eodem, l. prima.

Cum te propter turpem causam contra disciplinam temporum, domum aduersariæ dedisse profitearis: frustra eam tibi restitui desideras: cum in pari causa possessoris conditio melior habeatur, C. eod. l. secunda.

Si euitandi tyrocinii causa dedisse te apud competentem iudicem ei, de quo quæreris, indubia probationis luce constiterit: instantia eius recipies. Qui memor censuræ publicæ, post restitutionem pecuniæ etiam concussionis crimen inultum esse non patietur, C. eo. l. tertia.

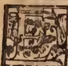
Quoties accipientis, non etiam dantis turpis inuenitur causa: licet hæc secuta fuerit: datum condici tantum, non etiam interesse peti potest, C. eo. l. quarta.

Mercalem te habuisse uxorem proponis, unde intelligis, & confessionem Lenocinii preces tuas continere, & cautæ quantitatis ob turpem causam exactioni locum non esse, quamuis enim utriusque turpitudo uersatur, ac soluta quantitate cessat repetitio, tamen ex huiusmodi stipulatione contra bonos mores interposita, denegandas esse actiones, iuris authoritate demonstratur, C. eodem, l. quinta.

Ob restituenda, quæ subtraxerat, accipientem pecuniam, cum eius tantum turpitudo interueniat, condictione conuentum, hanc restituere debere conuenit, C. eod. l. penult.

Eum, qui ob restituenda, quæ abegerat pecora, pecuniam accepit, tam hāc, quam ea, quæ per hoc commissum tenuit restituere debere conuenit, licet mortua, vel alio fortuito casu perisse dicantur, cum hoc casu in rem mora fiat, C. eodem, l. finali.

DE CONDICTIONE SINE CAVSA.
Titulus VI.

Est, & hæc species condictionis, si quis sine causa promiserit, vel solue rit. quid indebitum, qui autem promisit sine causa, condicere quantitatem non potest, quam non dedit, sed ipsam obligationem. Sed & si ob causam promisit, causa tamen secuta non est: dicendum est, condictionem locum habere. Siue autem ab initio, siue causa promissum est, siue fuit causa promittendi, quæ finita est, vel secuta non est: dicendum est condictioni locum fore constat, id demum posse condici alicui, quod vel non ex iusta causa ad eum peruenit, vel redit ad non iustam causam, ff. de condict. sine cau. l. prima.

Si fullo vestimenta lauanda conduxerit, deinde amissis eis, domino precium ex locato conuentus præstiterit. posteaque dominus inuenerit vestimenta: qua actione debeat consequi precium, quod dedit? & ait Cassius eum non solum ex conducto agere, verum & condicere domino posse. putatur ex conducto omnimodo eum haberi actionem, an autem, & condicere possit. quæsitum est, quia non indebitum dedit: nisi forte, quasi sine causa ei datum sit, putamus condici posse. Etenim uestimentis inuentis, quasi sine causa datum videtur, ff. eodem, l. secunda.

Qui sine causa obligantur, incerti condictione consequi possunt, ut liberentur. nec refert, omnem quis obligationem sine causa suscipiat, an maiorem, quam suscipere eum oporteat, nisi quod alias condictione id agitur, ut omni obligatione liberetur: alias ut exoneretur, veluti qui decem promisit. nam siquidem nullam causam promittendi habuit: incerti condictione consequitur, ut tota stipulatio accepto fiat, at si cum quinque promittere deberet, decem promisit: incerti condictione consequitur, ut in quinque liberetur, ff. eo. l. tertia.

Nihil refert, vtrum ne ab initio sine causa, quid datum sit, an causa, propter quam quid datum est, secuta non sit, ff. eo. l. quarta.

Auunculo nuptura pecuniam in dotem dedit, neque nupsit, an eandem repetere possit, quæsitum est? dixit Papinianus cum ob turpem causam dantis, & accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem, & in delicto pari potiorem esse causam possessionis. quam rationem fortassis aliquem secutum respondere, non habituram mulierem cõdictionem. sed recte defendi, non tam turpem causam in proposito, quàm nullam fuisse: cum pecunia, quæ daretur in dotem conuerti nequiret. non enim stupri, sed matrimonii gratia datam esse, ff. eodem, l. fina. in princip.

Nouerca priuigno, nurus socero, pecuniam dotis nomine dedit, neque nupsit, cessare condictio, prima facie videtur, quoniam iure gentium incestum committitur. atquin magis in ea specie nulla causa dotis dandæ fuit condictio igitur competit, d. l. fin. §. fin.

DE CONDICTIONE EX LEGE.
Titulus VII.

Si obligatio noua lege introducta sit, nec cautum sit, eadem lege, quo genere actionis experiamur, ex lege agendum est, ff. de cond. ex lege, l. unica.

DE CONDICTIONE TRITICARIA. Titulus VIII.

Qui certam pecuniam numeratam petit, ille actione utitur, si certum petatur. qui autem alias res, per triticariam condictionem petet, & generaliter dicendum est: omnes res per hanc condictionem peti, quæ sunt, præter pecuniam numeratam: siue pódere, siue mensura constent, siue mobiles sint, siue soli, quare fundum quoq, per hanc actionem petimus, & si vectigalis sit: siue etiam ius stipulatus quis sit, ueluti vsumfructum, vel seruitutem vtroque prædiorum, ff. de condi. triticaria. l. prima, in princ.

Rem autem suam per hanc actionem nemo petet, nisi ex causis, quibus potest: ueluti ex causa furtiua, vel mobili re ui abrepta, d. l. prima, §. fin.

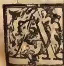
Sed & ei, qui ui aliquem de fundo deiecit, posse fundum condici, Sabinus scribit. & ita etiam Celsus. sed ita, si dominus sit, qui deiectus condicat. cæterum si non sit: possessionem eum condicere Celsus ait, ff. eo. l. secunda.

In hac actione si quæratur: res, quæ petita est, cuius temporis æstimationem recipiat? verius est, quod Seruius ait, condemnationis tempus spectandum. si uero desierit esse in rebus humanis. mortis tempus secundum Celsum erit spectandum. non enim debet nouissimum vitæ tempus æstimari, ne ad exiguum precium æstimatio redigatur, in equo fortè mortifere vulnerato, in utroq; autem, si post moram deterior res facta sit. Marcellus scribit, habendam æstimationem quanti deterior res facta sit. & ideo si quis post moram equum eluscatum dederit, nec liberari eum. Quare ad tempus moræ in his erit reducenda æstimatio, ff. eod. l. tertia.

Si merx aliqua, quæ certo die dari debebat, petita sit (ueluti uinum, oleum, frumentum,) tanti litem æstimandam, Cassius ait, quanti fuisset eo die, quo dari debuit, si de die nihil côuenit, quanti tunc cum iudicium acciperetur. Idemque iuris in loco esse: ut primum æstimatio summatur eius loci, quo debuit dari. si de loco nihil conuenit, is locus spectaretur, quo peteretur, quod & de cæteris rebus iuris est, ff. eod. l. fin.

Post obligationem indebiti sequitur obligatio ex commodato: unde post condictionem indebiti, & alias condictiones, nunc tractandum est de actione commodati.

DE ACTIONE COMMODATI, VEL CONTRA. Titulus IX.

Ait prætor QVOD QVIS COMMODASSE DICETVR DE EO IVDICIVM DABO. huius edicti interpretatio non est difficilis. Vnum solummodo notandum: Quod qui edictum concepit, commodati fecit mentionem, cum Pacunius utendi fecerit mentionem: inter commodatum autem, & utendum datum, Labeo quidem ait, tantum interesse, quantum inter genus & speciem. cómodati enim rem mobilem, non etiam soli, utendum dari etiam soli, sed (ut apparet) propriè commodata res dicitur, & quæ soli est, idque Cassius existimat. Viuianus etiam habitationem commodari posse ait, ff. de act. commod. l. prima, in princip.

Impuberes commodati actione non tenentur, quando nec consistit commoda-

tum in pupilli personam sine tutoris authoritate: vsque adeo, ut etiam si pubes factus dolum, aut culpam admiserit, hac actione non teneatur, quia ab initio non constitit, d. l. ait prætor, §. impuberes.

Nec in furiosum commodati actio danda est: sed ad exhibendum aduersus eos dabitur, ut res exhibita uindicetur, ff. eo. l. secunda.

Si reddita quidem sit res commodata. sed deterior reddita, non uidetur reddita, nisi quod interest, pręstetur. propriè enim dicitur res non reddita, quę deterior redditur, ff. eod. l. tertia, §. si reddita.

In hac actione, sicut in cæteris bonæ fidei iudiciis, similiter in litem iurabitur, ut rei iudicandi tempus, quanti res sit, obseruetur: quamuis in stricti iuris litis contestatæ tempus spectetur, d. l. tertia, §. in hac actione.

Hæres eius, qui commodatum accepit pro ea parte, qua hæres est conuenitur: nisi fortè habeat facultatem totius rei restituendæ, nec faciet. tunc enim cōdemnatur in solidū, quasi hoc boni iudicis arbitrio conueniat, d. l. tertia, §. hęres eius.

Si filiofam. commodatum sit: duntaxat de peculio agendum erit: cum ipso autem filiofam. etiam directo, quis poterit. sed si filiæfamil. commodauerit duntaxat de peculio agendum erit, d. l. tertia, §. si filiofam.

Sed non tantum ex causa doli pater condemnatur, sed & ipsius patris fraus duntaxat venit, d. l. tertia, §. sed non tantum.

Si ut certo loco, vel tempore reddatur commodatum conuenit: officio iudicis inest, vt rationem loci, uel temporis habeat, ff. eo. l. quinta, in princ.

Si quis hac actione egerit, & oblatam lites æstimationem susceperit: rem offerrentis facit, d. l. quinta, §. si quis.

Nunc uidendum est, quid ueniat in commodati actione, utrum dolus, an & culpa, an vero, & omne periculum: & quidem in contractibus interdum solum dolum, interdum & culpam præstamus. dolum in deposito. nam quia nulla utilitas eius uersatur, apud quem deponitur, meritò dolus solus præstatur: nisi fortè, & merces accessit. tunc enim (vt est constitutum) & culpa exhibetur. aut si hoc ab initio conuenit, ut & culpam, & periculum præstet is, penes quem deponitur, sed ubi vtriusq; utilitas vertitur, ut in empto, in locato, in dote, in pignore, in societate, & dolus, & culpa præstatur. Commodatum autem plerunq; solam utilitatem continet eius, cui commodatur, & ideo verior est Quinti sententia existimantes, & culpam præstandam, & diligentiam, & si fortè res æstimanda data sit, omne periculum præstandum ab eo, qui æstimationem se præstaturum recepit, d. l. quinta, §. nunc uidendum.

Qui aliàs re commodata utitur, non solum commodati, verum furti quoque tenetur, ut Iulianus scilicet. idemq; ait: si tibi codicem commodauero, & in eo chirographarium debitorem tuum cauere feceris, egoque interleuero: si quidem ad hoc tibi commodauero, vt caueretur tibi in eo, teneri me tibi contrario iudicio. si minus, nec me certiorasti, chirographum ibi esse scriptum: etiam teneris mihi (inquit) commodati. imo (ait) etiam furti, quoniam aliter re commodata vsus es: quemadmodum, qui equo (inquit), vel vestimento aliter, quàm commodatum est, vtitur furti tenetur, d. l. quinta, §. quinimo, & qui.

Vsque adeo autem in re commodata diligentia præstanda est, vt etiam in ea, quæ sequitur rem cōmodatam præstari debeat. puta equam tibi commodaui, quam pullus committabatur. etiam pupilli custodiam præstari debere, ueteres responderunt, d. l. quinta, §. vsq; adeo.

Nunc uidendum in quibus speciebus commodati actio locum habeat, & est apud

veteres

veteres de huiusmodi speciebus dubitatum. Rem tibi dedi, vt creditori tuo pignori dares. dedisti, non repignoras, vt mihi reddas, Labeo ait, commodati actionem locum habere. Quod verum est, nisi merces interuenit. tunc. n. vel in factum, vel ex locato, & conducto agendum erit. Planè si ego pro te rem pignori dedero tua uoluntate: mandati erit actio. idem Labeo rectè dicit: si à me culpa absit repignorandi, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi ad hoc duntaxat commodati, ut tibi actionem aduersus eum præstem. abesse autē culpa à me uidetur, siue iam solui pecuniam, siue soluere sum paratus. sumptū planè litis, cæteraque æquum est eum agnoscere, qui commodatum accepit, d. l. quinta, §. nunc uidendum.

Si de me petisses, vt triclinium tibi sternerem, & argentum ad ministerium præberem, & fecero: deinde petisses, ut idem sequenti die facerem, & cum commodè argentum domum referre non possem, ibi hoc reliquero, & perierit: qua actione agi posset, & cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit: multum interesse, custodem posui, an non. si posui, ad me periculum spectare. si minus; ad eum, penes quem relictum est. Sed commodati quidem agendum est verum custodiam is præstare debet, penes quem res relictæ sunt, nisi aliud nominatim conuenit, d. l. quinta, § si de me.

Si duobus vehiculum commodatum sit, vel locatum simul: Celsus filius scribit, libro sexto digestorum, quæri posse vtrum unusquisq; eorum in solidum, an pro parte teneatur: & ait duorum quidem in solidum, dominium, vel possessionem esse, non posse, nec quenquam partis corporis dominum esse, sed totius corporis pro indiuiso, pro parte dominium habere. Vsum autem balinei quidem vel porticus, vel campi uniuscuiusque in solidum esse (neque enim minus me uti, quod & alius uteretur) verùm in vehiculo commodato, vel locato pro parte, quidem effectu me usum habere, quia non omnia loca uehiculi teneam: sed esse verius ait, & dolum, & culpam, & diligentiam, & custodiam in totum me præstare debere. Quare duo quodammodo rei habebuntur. Et si alter conuentus præstiterit, liberabit alterum, d. l. quinta, §. si duob. vehiculum.

Sed si legis Aquiliæ aduersus socium eius habuit commodator actionem uidendum erit, ne cedere debeat: si fortè damnum dederit alter, quod hic, qui conuenitur, commodati actione sarcire compellitur. Nam & si aduersus eum habuit Aquilia actionem commodator: æquissimum est, vt commodati agendo, remittat actionem. nisi fortè si quis dixerit agendo eum ex lege Aquilia, hoc minus consecututum, quam ex causa commodati consecutus est, quod uidetur habere rationem, ff. commod. l. septima, §. sed si legis.

Eum, qui rem commodatum accepit, si in eam rem vsus est, in quam accepit, nihil præstare, si eam in nulla parte culpa sua deteriorem fecit, verum est, nam si culpa fecit deteriorem tenebitur, ff. eo. l. cum qui, x. in princ.

Commodatam rem missus, qui repeteret, cum recepisset, aufugit. si dn̄s ei dari iusserat. dn̄o periit. Si commonendi causa miserat, ut referretur res commodata, ei, cui commodata est, ff. eo. l. si mei caussa, 2 ii. §. commodatam rem.

Is, qui commodatum accepit, si non apparentis rei nomine commodati condemnetur, cauendum est ei, ut repertam dn̄s ei præstet, ff. eo. l. is, qui, xiii. in prin.

Si quem quæstum fecerit is, qui experiundū, quid accepit, veluti si iumenta fuerint, eaq; locata sint, id ipsum præstabit ei, qui experiundū dedit. neq;. n. antec̄ā rem quæstui cuiq; esse oportet, q̄ periculo eius sit, d. l. is qui, §. si quem quæstum.

In commodato pactio, ne dolus præstetur, rata non est, contraria commodati actio

etiam sine principali moueri potest: Sicut & cæteræ, quæ dicuntur contrariæ, ff. eo, l. incommodato, xvii. in prin.

Si ex facto hæredis agatur commodati insolidum condemnatur, licet, ex parte hæres est, d. l. incommodato, §. si ex facto.

Sicut autem voluntatis, & officii magis, quàm necessitatis est commodare, ita modum commodati, finemque præscribere, eius est, qui beneficium tribuit. cum autem id fecit, id est postquam commodauit: tunc finem præscribere, & retro agere, atq; intespestiuè usum commodatæ rei auferre: non officium tãtum impedit, sed & suscepta inter damnum accipiendumq; obligatio. geritur enim negocium inuicem, & ideo inuicem propositæ sunt actiones, ut adpareat, quod in principio beneficii, ac nudæ uoluntatis fuerat conuerti in mutuas præstationes, actionesq; ciuiles: ut accidit in eo, qui absentis negotia agere inchoauit, neque impunè peritura deserit, suscepisset enim fortasis alius, si is non cœpisset. uoluntatis est enim suscipere mandatum, necessitatis est consumare. igitur si pupillares mèi commodasti, ut debitor mihi caueret, non rectè facies, importunè repetendo. nã si negasses, vel emissem, vel testes adhibuissem, idem que & si ad falciendam insulam tigna commodasti, deinde subtraxisti, aut etiã sciens uiciosa commodasti: adiuuari quippè nos non decipi beneficio oportet. ex quibus causis etiam contrarium iudicium utile erit dicendum, d. l. Incommodato, §. sicut autem.

Duabus rebus commodatis rectè de altera commodati agi posse, Viuianus scripsit, quod ita uideri uerum, si separatæ sint, Pomponius scripsit. nam eum, qui carucham puta, vel lecticam commodauit: non rectè acturum de singulis partibus, d. l. incommodato, §. duobus.

Rem commodatam perdidi, & pro eo precium dedi. deinde res in potestatem tuã venit, Labeo ait contrario iudicio, aut rem mihi præstare te debere, aut quod à me accepisti reddere, d. l. incommodato, §. fin.

In rebus commodatis talis diligentia præstanda est, qualem quisque diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet: ita ut tamen eos casus non præstet, quibus resisti non possit: ueluti mortis equorum, quæ sine dolo, & culpa eius accidunt, latronum hostiumve incursus, piratarum insidias, naufragium, incendiũ, fugas equorum, qui custodiri non solent. quod autem de latronibus, & piratis, & naufragio diximus: ita scilicet accipimus, si in hoc commodata sit alicui res, vt eam rem peregre secum ferat, alioquin si cui ideo argentum commodauerim, quod is amicos ad canam inuictaturum se diceret, & id peregrè secum portauerit, sine ulla dubitatione etiam piratorum, & latronum, & naufragii casum præstare debet. hæc ita si duntaxat accipientis gratia commodata sit res. at si utriusque veluti si communem amicum ad cœnam inuictauerimus, tuque eius rei curam suscepisses, & ego tibi argentum commodauerim. scriptum quidem apud quosdam est, quasi dolum tantum præstare debeas. Sed vidẽdum est, ne & culpa præstanda sit: ut ita culpæ fiat æstimatio, sicuti in rebus pignori datis, & dotalibus æstimari solet. Siue autem pignus, siue commodata res, siue deposita deterior ab eo, qui acceperit, facta sit: non solum istæ sunt actiones, de quibus loquimur, verumetiam legis Aquiliæ. sed si qua earum actũ fuerit, aliæ tolluntur. Possunt iustæ causæ interuenire, ex quibus cum eo, qui commodasset agi deberet: veluti de impensis, in ualetudinem equi factis. Nam cibariorum impensæ naturali, etiam ratione ad eum pertinent, qui utendum accepisset, sed id, quod de impensis ualetudinis, diximus ad maiores impensas pertinere debet

debet,modica enim impendia uerius est,vt sicuti cibariorum ad eundem perti neant.Item,qui sciens vasa,viciosa commodauit,si infusum ibi uinum,uel oleũ corruptum,effusumve est,condemnandus eo nomine est.Et si,quod contrario iudicio consequi quisque potest, id etiam recto iudicio, quod cum eo agitur, potest saluum habere iure pensationis:sed quia fieri potest,ut amplius sit,quod inuicem aliquem consequi oporteat,aut iudex pensationis rationem non habeat,aut idem de restituenda re cum eo non agatur,quia ea res casu intercidit, aut sine iudice restituta est;dicemus necessariam esse contrariam actionem,ff. eod.l.in rebus commodatis.xviii.

Ad eos,qui seruandum aliquid conducunt,aut utendum accipiunt,damnum iniuria ab alio datum non pertinere,proculdubio est.qua enim cura,aut diligentia consequi possumus,ne quis damnum nobis iniuria det,ff.eo.l.ad eos,xix.

Rem mihi commodasti,eandem subripuisti,deinde cum commodati ageres,nec à te sciente esse subreptam iudex me condemnauit,& solui,postea comperit à te esse subreptam.quæsitum est,quæ mihi tecum actio sit.Responsum est commodati contrarium iudicium utile mihi fore,ff.eo.l.rem mihi,xxi.in prin.

Si commodaueris tibi equum,quo uteris usque ad certum locum, si nulla tua culpa interueniente,in ipso itinere deterior equus factus sit,non teneris commodati.nam ego in culpa ero,qui in tam longum iter equum commodauerim,qui eum laborem sustinere non potuit,ff.eo.l.fin.

Ea quidem,quæ maiore vi auferuntur,detrimento eorum,quibus res commodantur,imputari non solent.sed cum is,qui à te commodari sibi postulabat bouem hostilis incursionis contemplatione periculum amissionis,& fortunam futuri damni in se suscepisse proponatur,præses prouinciæ, si probaueris eum indemnitatem tibi promisisse,placitũ conuentionis implere eũ cõpellet,C. co.l.i.

Cum eum,qui temporalis ministerii causa,susceperit equam ad restitutionem eius bona fides vrgeat,consequens est,socerum tuum huius rei causa,tradidisse equam adito præside prouinciæ probare,ut fidem susceptam is, aduersus quem supplicas,compellatur agnoscere,C.eo.l.secunda.

De rebus tuendis rebus,quas obligandas pro se dederas,postquam debitum fuerit extenuatum,commodati actionem etiam aduersus hæredes eius exercere potes,C.eod.l.penult.

Prætextu debiti restitutio commodati non probabiliter recusatur,C.eo.l.fin.

Post actionem commodati sequitur actio depositi:quia in obligationibus est idem ordo.

DE ACTIONE DEPOSITI. Tit. X.

Rætor ait.QVOD NEQVE TVMVLTVS,NEQVE INCENDII, NEQVE RVINAE, NEQVE NAVFRAGII CAVSSA,DEPOSITVM SIT IN SIMPLVM. EARVM AVTEM RERVM, QVAE SVPRA COMPREHENSAE SVNT IN IPSVM IN DVPLVM, IN HAEREDEM EIVS, QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR,QVI MORTVVS SIT IN SIMPLVM, QVOD IPSIVS IN DVPLVM IVDICIVM DABO,ff.depositi.l.i.§.prot.

Merito has caussas deponendi separauit prætor, quæ continent fortuitam caussam depositionis,ex necessitate descendentem,non ex uoluntate proficiscentem.Eum tamen deponere tumultus,uel incendii,vel cæterarum caussarum gratia intelligendum est,qui nullã aliã caussam deponendi habet,quam imminẽs

ex causis suprascriptis periculum. hæc autem separatio causarum iustam rationem habet, quippe cum quis fidem elegit, nec depositum redditur: contentus esse debet simplo. cum uero extante necessitate deponat: crescit perfidiæ crimen, & publica utilitas coeundo uindicanda est. est enim inciuile in causis huiusmodi frangere, d.l. prima, §. merito.

Quæ depositis rebus accedunt, non sunt deposita; vtputa si equus cum capistro. nam solus equus depositus est, d.l. prima, §. quæ depositis.

Si conuenerit, vt deposito, & culpa præstetur: rata est conuentio. contractus enim lege ex conuentione accipiunt, illud non est probandum, dolum non esse præstandum, si conuenerit. nam hæc conuentio contra bonam fidem, contraq; bonos mores est, & ideo nec sequenda est, d.l. prima, §. si conuenit.

Si uestimenta seruanda balneatori data perierint, siquidem nullam mercedem seruandorum vestimentorum accepit: depositi eum teneri, & dolum duntaxat præstare debere verum est, quod si accepit, ex conducto, d.l. prima, §. si uestimenta.

Si te rogauero, ut rem meam perferas ad Titium, ut is eam seruet, qua actione experiri tecum possim, apud Pomponium quæritur? & putat tecum mandati: cum eo vero, qui eam recipit, depositi, si uero tuo nomine receperit Titius. tu quidē mandati nihil teneris, Ille tibi depositi, quam actionem mihi præstabis; mandati iudicio conuentus, d.l. prima, §. si te rogauero.

Quod si rem tibi dedi, vt si Titius non recipisset, tu custodires, nec eum recepit: uidendum est, vtrum depositi tantum, an & mandati actio sit. & Pompon. dubitat. Sed tamen mandati erit actio: quia plenius fuit mandatum habens, & custodiæ legem, d.l. prima, §. quod si rem.

Idem Pomponius quærit: si tibi mandauero, ut rem ab alio meo nomine receptā custodias, idq; feceris, mandati an depositi tenearis? & magis probat, mandati esse actionem, quia hic est primus contractus. idem quærit. si apud te uolente me deponere iusseris apud amicum tuum deponere: an possim tecum depositi experiri? & ait, si tuo nomine, hoc est, quasi te custodituro, deposuissem, mihi tecum depositi esse actionem. Sin uero suaseris mihi, ut magis apud eum deponam. tecum nullam esse actionem, cum illo uero depositi: nec mandati te teneri, quia rem meam ipse gessi. sed si mandasti mihi, ut periculo tuo apud eum deponam, cur non sit mandati actio, non uidetur. Planè si fideiussisti pro eo: Labeo omnimodo fideiussorem teneri ait: non tantum si dolo fecit is, qui depositum suscepit: sed & si non fecit, est tamen res apud eum. Quid enim si fureret is, apud quem depositum est, vel pupillus esset, vel neque hæres extaret? tenebitur ergo, vti præstet, quod depositi actione præstari solet, d.l. prima, §. idem Pomponius.

An in pupillum apud quem sine tutoris authoritate, depositum est, depositi actio detur, quæritur? sed probari oportet, si apud doli mali, iam capacem deposueris: agi posse, si dolum commisit. nam inquantum locupletior factus est, datur actio in eum, & si dolus non interuenit, d.l. prima, §. an in pupillum.

Si res deposita deterior reddatur: quasi non redderetur agi depositi potest. cum enim deterior redditur: potest dici, dolo malo reditam non esse, d.l. prima, §. si res deposita.

Non tantum præteritus dolus in depositi actionem uenit, sed etiam futurus, idest post litem contestatam. Inde Neratius scribit. Si res deposita, sine dolo malo amissa esset, & post iudicium acceptum recuperaretur, nihilominus rectè ad restitutionem reum compelli, nec debere absolui, nisi restituat.

idem

Idem Neratius ait. quamuis tunc tecum depositi actum sit, cum restituendi facultatem non habeas (horreis fortè clausis) tamen si ante condemnationem restituendi facultatem habeas: condemnandum te, nisi restituas: quia res apud te est. tunc enim quærendum, an dolo malo feceris, cum rem non habeas, d.l. prima, §. non tantum.

Est autem & apud Iulianum scriptum, eum, qui rem deposuit, statim posse depositi actione agere. hoc.n. ipso dolo facere eum, qui suscepit, quod reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait, non semper videri posse dolo facere eum, qui reposcenti non reddat. Quid enim si in prouincia res sit, vel in horreis, quorũ aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas: vel conditio depositionis non extiterit? d.l. prima, §. est autem.

Hanc actionem bonæ fidei esse, dubitari non oportet, & ideo fructus in hanc actionem uenire, & omnem causam, & fœtum dicendum est, ne nuda res veniat. Si rem depositam vendidisti, eamq́; postea redemisti in causam depositi, etiam si sine dolo malo postea perierit, teneri te depositi, quia semel dolo malo fecisti, cum venderes. In depositi quoque actione in litem iuratur, d.l. prima. §. hanc actionem.

Si pecunia apud te ab initio hac lege deposita sit, vt si uoluisses utereris priusquam vtaris, depositi teneberis, d.l. prima, §. si pecunia.

Sæpe euenit, vt res deposita, vel numi periculo sint eius, apud quem deponuntur, vtputa si hoc nominatim conuenit, sed & si quis se deposito obtulit. Idem Iulianus scribit, periculo se depositi alligasse, ita tamen ut non solum dolum, sed etiam & culpam, & custodiam præstet, non tamen fortuitos casus, d. l. prima, §. sæpe euenit.

Si pecunia in sacculo signato deposita sit, & unus ex hæredibus eius, qui deposuit, veniat repetens, quemadmodum ei satisfiat, uidendum est. Pomenda est pecunia, vel coram prætore, vel interuenientibus honestis personis, & exsoluenda pro parte hæreditaria. sed & si resignetur, non contra legẽ depositi fiet cum vel authore prætore, vel honestis personis interuenientibus hoc euenerit; residuo uel apud eum remanente, si hoc uoluerit (sigillis uidelicet prius ei impressis, vel à prætore, vel ab his, coram quibus signacula remota sunt) vel si hoc recusauerit, in ædem deponendo. sed si res sunt, quæ diuidi non possunt omnes debebit tradere, satisdatione idonea à petitore ei præstanda in hoc, ꝙ suprà eius partem est. satisdatione autem non interueniente, rem in ædem deponi, & omni actione depositarium liberari, d.l. prima. §. si pecunia.

Apud Iulianum talis species relata est. si depositor decesserit, & duo existant, qui inter se contendat, vnusquisque solum se hæredem dicens, ei tradendam rem, qui paratus est aduersus alterum reum defendere; quod si neuter hoc onus suscipiat, commodissimè dici ait, non cogendum esse à prætore iudicium suscipere. oportere igitur rem deponi in ædem aliquam, donec de hæreditate iudicetur, d.l. prima, §. apud Iulianum.

Si quis tabulas testamenti apud se depositas, pluribus præsentibus legit, ait Labeo, depositi actione rectè de tabulis agi posse, sed Vulpianus arbitratur, & iniuriarum agi posse, si hoc animo recitatum est testamentum quibusdam præsentibus, ut iudicia secreta eius, qui testatus est, diuulgarentur, d.l. prima, §. si quis tabulas.

Si prædo, vel fur deposuerit, & hos Marcellus putat depositi rectè acturos. nam interest eorum, eo quod teneantur, d.l. prima, §. si prædo.

Si quis argentum, vel aurum depositum petat: vtrum speciem, an & pondus complecti debeat? & magis est, vt vtrumque complectatur. scyphum fortè, lancem, vel pateram dicendo, & materiam, & pondus addendo. Sed & si purpura infecta sit, vel lana, pondus similiter adiiciendum: saluo eo, vt si de quantitate ponderis incertum est, iuranti succurratur, d.l.prima, §.si quis.

Si cista signata deposita sit: vtrum cista tantum petatur, an & species comprehendendæ sint? & ait Trebatius cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum, quod si, & res ostensæ sunt (species fortè, vel uestes) & sic deposi tæ: adiiciendas, & species, & uestes: Labeo autem ait, eum, qui cistam deponit singulas quoque res videri deponere. ergo & de rebus agere eum oportere. Quid ergo si ignorauit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse, non multum facere, cum susceperit depositum, Sed & rerum depositi agi potest, quamuis signata cista deposita sit, d.l.prima, §.si cista.

Filiumfamilias teneri depositi constat: quia & cæteris actionibus tenetur. Sed cum patre eius agi potest, dentaxat de peculio. idem & in filio. nam cum patre agetur. Planè (ut Iulianus scripsit) si eorum nomine, qui sunt in potestate, agatur: venit in iudicium, & si quid per eum, in cuius iure sunt, captum, fraudatumve, vt & dolus eorum ueniat. non tantum ipsorum, cum quibus contractum est, d.l.prima, §.filiumfam.

Si apud duos sit deposita res, aduersus vnumquemque eorum agi poterit: nec liberabitur alter, si cum altero agatur. non enim electione, sed solutione liberantur, proinde si ambo dolo fecerint, & alter, quod interest præstiterit: alter non conuenietur, exemplo duorum tutorum, quod si nihil alter, uel minus facere possit, ad alium peruenietur, idemque & si alter dolo non fecerit, & idcirco sit absolutus, nam ad alium peruenietur, d.l.prima, §.si apud duos.

Sed si duo deposuerint, & ambo agunt: siquidem sic deposuerunt, vt vel vnus tollat totum: poterit insolidum agi, si uero pro parte, pro qua eorum interest: tunc dicendum est, in partem condemnationem faciendam, d.l.prima, §. sed si duo.

Si deposuero apud te, vt post mortem tuam reddas, & tecum, & cum hærede tuo possim depositi agere. possum enim mutare uoluntatem, & ante mortem tuam depositum repetere, proinde, & si sic deposuero, ut post mortem meam reddatur: potero & ego, & hæres meus agere depositi mutata uoluntate, d.l. prima, §.si deposuero.

Quoniam autem dolus duntaxat in hanc actionem venit, quæsitum est si hæres rem apud testatorem depositam, vel commodatam distraxit, ignorans depositam uel commodatam, an teneatur? & quia dolo non fecit, non tenebitur de re: an tamen uel de precio teneatur, quod ad eum peruenit? & uerius est, teneri eum. hoc enim ipso dolo facit, quod id, quod ad se peruenit, non reddit, d.l.prima, §.finali.

Quid ergo si precium nondum exegit, aut minoris, quam debuit, vendidit actiones suas tantummodo præstabit. Planè si possit rem redimere, & præstare nec velit: non caret culpa: quemadmodum nec si redemptam, vel alia ratione suam factam, noluit præstare causatus, quod semel ignarus uendiderit, ff. depositi, l. secunda, & tertia.

Sed & si non sit hæres, sed putauit se hæredem: & uendidit: simili modo lucrum ei extorquebitur, ff. eo. l. quarta.

Ei apud quem depositum esse dicetur, contrarium iudicium depositi datur, in quo iudicio meritò in litera, non iuratur, non enim de fide rupta agitur, sed

sed de indemnitate eius, qui depositum suscepit, ff. eo. l. quinta, in princ.

In sequestrum depositi actio competit. si tamen cum sequestro conuenit, vt certo loco rem depositam exhiberet, nisi ibi exhibeat, teneri eum palam est. Quod si de pluribus locis conuenit, in arbitrio eius est, quo loco exhibeat, sed si nihil conuenit, denunciandum est ei, ut apud prætorem exhibeat, d. l. quinta, §. in sequestrum.

Si velit sequester officium deponere, quid ei faciendum sit: & ait Pomponius, adire eum prætorem oportere: & ex eius auctoritate denunciatione facta his, qui eum elegerant: ei rem restituendam, qui præsens fuerit. Sed hoc haud semper verum est. Nam plerunque non est permittendus, officium, quod semel suscepit contra legem depositionis deponere: nisi iustissima causa interueniente. & cum permittitur: ratio ei res restituenda est, qui uenit, sed oportet eam arbitratu iudicis apud ædem aliquam deponi. Propriè autem in sequestre est depositum, quod à pluribus in solidum certa conditione custodiendum, reddendumque traditur, d. l. quinta, §. fin. cum l. seq.

Cum sequestro rectè agetur depositi sequestraria actione, cum & in hæredem eius reddi oporteat, ff. eo. l. si in Asia, xii. §. pen.

Datur actio depositi in hæredem ex dolo defuncti in solidum quamquam. n. alias ex dolo defuncti non solemus teneri, nisi pro ea parte, quæ ad nos peruenit: tũ quia hic dolus ex contractu, reique persecutione descendit: ideoque in solidum vnus hæres tenetur, plures vero pro ea parte, qua quisque hæres est, ff. eodem, l. septima, §. datur.

Quoties foro cedunt numularii, solet primo loco ratio haberi depositariorum: hoc est eorum, qui depositas pecunias habuerint, quas apud numularios, uel cum numulariis, vel per ipsos exercebant, & ante priuilegia igitur si bona uenerint, depositariorum ratio habetur, dummodo eorum, qui uel postea interesse acceperunt, ratio non habeatur, quasi renuntiauerint deposito, d. l. septima. §. quoties.

Item quæritur, vtrum ordo spectetur eorum, qui deposuerunt: an uero simul omnium depositariorum ratio habeatur: & constat simul admittendos. Quod priuilegium exercetur, non in ea tantum quantitate, quæ in bonis argentarii ex pecunia deposita reperta est, sed in omnibus fraudatoriis facultatibus, idque propter necessarium vsum argẽtariorum ex vtilitate publica receptum est. Planè sumptus causa, qui necessario factus est, semper præcedit. Nam deducto eo bonorum calculus subduci solet, d. l. septima, §. fin. cum l. seq.

In depositi actione si ex facto defuncti agam aduersus vnum ex pluribus hæredib. pro parte hereditaria agere debeo: si uero ex suo delicto, pro parte non ago, merito: quia æstimatio refertur ad dolum, quem in solidum ipse heres admisit, nec aduersus cohæredes eius, qui dolo carent, depositi actio competit, ff. eod. l. in depositi, 9. cum l. seq.

Si in Asia depositum fuerit, ut Romam reddatur, videtur id actum, ut non impensa eius, id fiat, apud quem depositum sit, sed eius qui deposuit, ff. eo. l. si in Asia, xii. in princip.

Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius est, apud quem depositum est. Vbi vero depositum est, nihil interest. eadem dicenda sunt communiter, & in omnibus bonæfidei iudiciis. sed dicendum est, si velit actor suis impensis, suoque periculo perferri rem Romam, vt audiendus sit, quoniam & in ad exhibendum actione, id seruatur. d. l. si in Asia. §. Depositum.

Quemadmodum, quod ex stipulato, vel ex testamento dari oportet post iuditium acceptum cum detrimento rei perit: sic depositum quoq; eo die, quo depositi actum sit: periculo eius, apud quem depositum fuerit est: si iuditii accipiendi tempore potuit id reddere Reus, nec reddidit, d.l. si in Asia, §. fin.

Si quis inficiatus sit, non aduersus dominum, sed qui eum, qui rem depositam petebat, verum procuratorem non putarit, aut eius, qui deposuisset, hæredem: nihil dolo malo fecit: Postea autem sic cognouerit, cum eo agi poterit, quoniam tunc incipit dolo malo facere, si reddere eam non vult, ff. eod. l. si quis, xiii. in princip.

Competit etiam condictio depositæ rei nomine: sed non antequam, quid dolo ad missum sit. non enim quemquam hoc ipso, quod depositum accipiat, uerum quod dolum malum admiserit, condictione obligare constat, d.l. si quis, §. competit.

Si plures hæredes fuerint ei, qui deposuerit: dicitur si maior pars adierit, restituendam rem præsentibus. maiorem autem partem non ex numero vtiq; personarum, sed ex magnitudine portionum hæreditariarum intellgendum cautela idonea reddenda, ff. eo. l. si plures, xiiii. in prin.

Siue autem cum ipso, apud quem deposita. res est, actum fuerit, siue cum hærede eius, & sua natura res ante rem iudicatam intercciderit (veluti si equus mortuus fuerit) Sabinus & Cassius absolui debere eum, cum quo actum est, dixerunt, quia equum sit naturale interritum ad actorem pertinere, vtiq; cum interritura sit res, & si restituta esset actori, d.l. si plures, xiiii. §. siue autem.

De eo, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum est: in hęredem de dolo mortui actio est, & pro hæreditaria portione, & in simplum, & intra annum quoque in ipsum uero, & in solidum, & in duplum, & in perpetuum datur, ff. eo. l. de eo, xviii.

Filius familias depositi rectè agere potest, ff. eo. l. Iulian. xix.

Die sponsaliorum, aut postea, res ablatas puellæ, quæ sui iuris fuit, pater suscepit, hæres eius, vt exhibeat, rectè conuenietur etiam actione depositi, ff. eod. l. die sponsa liorum, xxv. in princ.

Qui pecuniā apud se non assignatam, vt tantundem redderet depositam, ad vsus proprios conuertit: post moram in interesse, quoque iudicio depositi condemnandus est, d. l. die, §. qui pecuniam.

Lucius Titius, ita cauit. SVSCEPI AB EOQVE APVD ME TITVLO DEPOSITIS SVPRASCRIPTA DENARIVM ARGENTI DECEM MILIA: ME'QVE AD PRAESCRIPTVM OMNIA PRAESTATVRVM, ET PROMITTO, ET PROFITEOR: CONVENTIONE SCILICET INITA, VT QVO AD OMNE ARGENTVM REDDATVR INTERESSE PRAESTARE. quæsitum fuit ad interesse. Paulus respondit eum contractum, de quo quæritur depositæ pecuniæ modum excedere. id eo secundum conuentionem interesse, quoque actione peti posset, ff. eod. l. Publica Mæuia, §. Lucius Titius.

Quintus Cæcilius Cādidus ad Pacciū Rogatianū epistolā scripsit in uerba infrascripta. Cęcilius Cādidus Paccio Rogatiano suo salutē. Vigintiquinque numos quos apud me esse uoluisti, notū tibi hac epistola facio, ad ratiunculā meam eos peruenisse, quibus ut primum prospiciam, ne uacui tibi sint, curæ habeo. quæsitum est, an ex ea epistola, etiam interesse peti posit? respondit Scæuola debere ex bonæfidei iudicio: siue pcepit, siue pecuniā in rē suā usus est, ff. eo. l. 5. in pri.

Si ex

Si ex permissu meo deposita pecunia is, penes quem deposita est, vtatur: vt in cæteris bonæfidei iudicis interesse eius nomine præstare mihi cogitur, ff. eod. l. si sacculum, 29. §. fin.

Interesse pecuniæ in depositi actione, sicuti in cæteris bonæfidei iudicis ex mora venire solet, C. depositi. l. secunda.

Si depositi experiaris non immeritò etiam interesse tibi restituit flagitabis: cum tibi debeat gratulari, quod furti eum actione non facias obnoxium. si quidem si quis rem depositam inuito domino sciens prudensque in vsus suos conuerte rit: etiam furti delicto succedit, C. eod. l. tertia.

Si deposita pecunia is, qui eam suscepit, vsus est, non dubium est etiam interesse debere præstari. sed si cum depositi actione expertus es, tantummodo sortis facta condemnatio est: vltra non potes propter interesse experiri. non enim duæ sunt actiones, alia sortis, alia pro interesse, sed vna: ex qua condemnatione facta, iterata actio rei iudicatæ exceptione repellitur, C. eod. l. quarta.

Si sacculum, vel argentum signatum deposuero, & is penes quem depositum fuit, me inuito contrectauerit, & depositi, & furtiua condictio mihi competit, ff. depositi, l. si sacculum, 29. in prin.

Si fideiussor pro te, apud quem depositum est, litis æstimatione damnatus sit: rem tuam fieri Neratius ait. ff. eod. l. si fideiussor. 30.

Quod Nerua diceret latiorem culpam dolum esse, Proculo displicebat: Celso verissimum esse videtur, nam & si quis non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens est: nisi tamen ad suum modum curam in deposito præstat, fraude non caret: nec enim salua fide minorem his, quam suis rebus, diligẽtiam præstabit, ff. eod. l. quod Nerua. 32.

Potes agere depositi cum eo, qui tibi non aliter, quam numis à te acceptis, depositum reddere voluit: quamuis sine mora, & incorruptum reddiderit. ff. eodem, l. finali.

Propter instrumenta quidem, quæ te deposuisse cum aduersario tuo dicis, vt residua pecunia, quæ ex conductione debebatur, soluta, ea reciperes. Quamuis autem hæc reddita non fuerint: tamen aduersus eum à quo fundum conduxeras: si omne quod ex hoc contractu debebatur: reddidisti, ipsis solutionibus tutus es. C. eod. l. quinta.

Is, penes quem vtrasque partes transactionis, vel alia instrumenta comendasse dicis, legem, qua hæc suscepit, seruare necesse habet, C. eod. l. sexta.

Desiderium tuum cum rationibus iuris non congruit, nam si custodiam pecuniæ suscepisti, quam aliis à te mutuo datam conscriptum instrumentum, quo hanc tibi reddi profiteris, arguit: solutionem eius competẽtem improbè recusas, C. eod. l. septima.

Si is, qui depositam à te pecuniam accepit, eam suo nomine, vel cuiuslibet alterius mutuò dedit: tam ipsum de implenda suscepta fide, quam eius successores teneri tibi certissimum est, aduersus eum autem, cui accepit, nulla actio tibi competit: nisi numi extent. tunc enim contra possidentem vti rei vindicatione potes, C. eod. l. si is qui, 8.

Qui depositum non restituit, suo nomine conuentus, & condemnatus, ad eius restitutionem cum infamiæ periculo vrgetur, C. eod. l. qui depositum. x.

Si quis, vel pecunias, vel res quasdam per depositis acceperit titulum: eas volenti ei, qui deposuit, reddere illico modis omnibus compellatur, nullamque compẽsationem, vel deductionem, vel doli exceptionem opponat, quasi & ipse quasdã

contra

contra eum, qui deposuit, actiones personales, vel in rem, vel hypothecariam prætendens: cum non sub hoc modo depositum accepit, ut non concessa ei retentio generetur, & contractus, qui ex bona fide oritur, ad perfidiam retrahatur. sed & si ex vtraque parte aliquid fuerit depositum, nec in hoc casu compensationis præpeditio oriatur, sed depositæ quidem res, vel pecuniæ ab vtraque parte, quàm celerrimè, sine aliquo obstaculo restituantur ei, videlicet primum, qui primus hoc voluerit, & postea legitimæ actiones integræ quoque ei referuentur. Quod obtinere (sicut iam dictum est) oporret, & si ex vna parte depositio celebrata est, ex altera autem compensatio fuerit opposita: vt integra omni legitima ratione seruata depositæ res, vel pecuniæ prima fronte restituantur. Quòd si in scriptis attestatio non per dolum, vel per fraudem fuerit ei, qui depositum suscepit, ab illo transmissa, vt minimè depositum restituat, hocque per iusiurandum adfirmauerit: licet ei, qui deposuit, sub defensionis cautela idonea præstita, res depositas, quàm ocyssimè recuperare, C. eod. l. penul.

Si quis ab aliquo, vel aurum, vel certas res depositi titulo sub certis conditionibus accipiat: Deinde hæ impleantur, habet sanè necessitatem, semel impletis conditionibus, aurum aut eas res restituere, nulla omnino licentia subsistente vt extraneis vtatur aliquis denunciationibus, & depositi restitutionem remoretur, cui pleraque alia quoque priuilegia à legibus data sunt. Nam vt maximè eum, cuius fidei depositum concreditum est, his, qui restitutionem impedit, nō obturbet: licentiam tam habebit, ei, qui id aurum, vel res recepturus est, de rebus cum illo controuersis, & dictare iudicium, & iuris, atque legis obtinere beneficium. Non autem per hanc causam ei, qui attestationem suscepit, magna inducat dispendia: compellatque eum aut defensiones expectare, aut res apud se detinere, vt neque si velit, possit se erga eum, qui deposuit, prębere benignum. quod si tale aliquid egerit (omnino enim oportet non solum, nos delictorum prohibitione contentos esse, sed etiam transgressoribus metum incutere, iustū est) siue intercidere eas res, aut pecuniam contigerit, & hoc probetur. siue fortuitus aliquis casus existat: vt hoc ipsum eum respiciat, qui attestationem emisit. Agnoscat insuper ab eo tempore, ex quo attestatio facta est pro pecunia interesse legitimè soluendo ei, qui sua recipere prohibitus fuit. Neque id tātum, si aurum sit, quod depositum prohibetur restitui, sed etiam si aliæ res: quo magis huius metu homines à vanis illis, & summam præ se inuidiam ac degenerē animum ferentibus detentionibus, desistant. Nouel. const. de deposito. 88. in prin. alias de deposito. coll. 6. const. fin.

Quare pignoratitia actio sequatur, ex notatis in alijs titulis patet.

DE PIGNORATITIA ACTIONE, VEL CONTRA. Titulus XI.

Eruiana, & quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur, ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt. Seruiana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris iure pro mercedibus fundi ei tenetur. Quasi Seruiana autem est, qua creditores pignora hypothecasve persequuntur. Inter pignus autem, & hypothecam quantum ad actionem hypothecariam attinet, nihil interest, nam de qua re inter creditorem, & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata, vtraq; hac appel-

appellatione continetur, sed in aliis differentia est, nam pignoris appellatione eam rem propriè contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maximè si mobilis sit: at eam, quæ sine traditione nuda conuentione tenetur, propriè hypothecæ appellatione contineri dicimus. Institut. de Actio. §. item Seruiana.

Pignus contrahitur non solum traditione, sed etiam nuda conuentione, & si traditum non est. si igitur contractum sit pignus nuda cõuentione: videamus si quis aurum ostenderit, quasi pignori daturus, & æs dederit, an obligauit aurum pignori. & consequens est, vt aurum obligetur, non autem æs: quia in hoc non cõsenserunt. Si quis tamen cum æs pignori daret, adfirmauit hoc aurum esse, & ita pignori dedit: videndum erit, an æs pignori obligauit, & nunquid, quia in corpore consensum est, pignori esse videatur. quod magis est. tenebitur tamen, & pignoraticia contraria actione, qui dedit: præter stellionatum, quem fecit. ff. de pignoraticia act. l. prima.

Pignori plura animalia. Si data sint, & quædam certo precio ita vendiderit creditor, vt euictionem eorum præstaret, & creditum suum habeat: & reliqua animalia potest retinere, donec ei caueatur, quod euictionis nomine promiserit indemnem eum futurum, ff. eod. l. octaua. §. si pignori.

Si rem alienam mihi debitor pignori dederit, aut malitiosè in pignore versatus sit, dicendum est, locum habere contrarium iudicium, ff. eod. l si rem. 9. in prin.

Non tantum autem ob pecuniam, sed ob aliam causam pignus dari potest, veluti si quis pignus alicui dederit, vt pro se fideiubeat, d. l. si rem. §. non tantum.

Propriè pignus dicimus, quod ad creditorem transit hypothecam, cum non transit, nec possessio ad creditorem, d. l. si rem, §. propriè.

Per alienam personam pignoris obligatio nobis non adquiritur: adeo, vt nec per procuratorem plerumque, nec tutorum adquiratur. & ideo ipsi actione pignoraticia conuenientur, sed nec mutat. quod constitutum est ab Imperatore, posse per liberam personam possessionem adquiri. nam hoc eo pertinebit, vt possimus quidem pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem, vel tutorem adpræhendere: sed si procurator meus, vel tutor rem pignori dederit: ipse agere pignoraticia poterit. quod in procuratore ita procedit, si mandatum fuit, vt pignori daret. Vel vniuersorum bonorum administratio ei permissa est ab eo, qui sub pignoribus solebat mutuas pecunias accipere. ff. eod. l. solutum, xi. § per liberam.

Etiam vectigale prædium pignori dari potest. sed & superficiarium: quia hodie vtiles actiones superficiariis dantur. Sanè diui Seuerus, & Antonius rescripserunt, vt sine deminutione mercedis soli obligetur, ff. eod. l. Tutor, 16. §. finali, cum l. sequen.

Si conuenerit, vt nomen debitoris mei pignori tibi sit, tuenda est à prætore hæc conuentio: vt, & in te in exigenda pecunia, & debitorem aduersus me (si cum eo experiar) tueatur. ergo si id nomen pecuniarium fuerit: exactam pecuniam tecum pensabit, si vero corporis alicuius, id, quod acceperis, erit tibi pignoris loco, ff. eod. l. si conuenerit, 14. in princ.

Si nuda proprietas pignori data sit: vsusfructus, qui postea adcreuit, pignori cedit, eadem causa est alluuionis, d. l. si conuenerit, §. si nuda.

Si fundus pignoratus venierit, manere causam pignoris constitit: quia cum sua causa fundus transeat, sicut in fœtu equæ, qui post venditionem natus sit, d. l. si conuenerit, § si fundus.

Si

Si quis cauerit, vt ſylua ſibi pignori eſſet: nauem ex ea materia factam non eſſe pignori, Caſsius ait: quia aliud ſit materia, aliud nauis, & ideo nominatim in dando pignore adiiciendum eſſe ait: QVAE'QVE EX SYLVA FACTA, NATA SINT, d.l. ſi conuenerit, §. ſi quis cauerit.

Filius rem peculiarem ſi pignori dederit: tuendum eſt, ſi liberam peculii adminiſtrationem habuit. nam, & alienare eas res potuit, d.l. ſi conuenerit. §. ſeruus.

Eadem, & de filio familias dicta intelligimus, ff. eod. l. eadem, 19.

Aliena res pignori dari voluntate domini poteſt, ſed & ſi ignorante eo data ſit, & ratum habuerit: pignus valebit. ff. eod. l. aliena, 20. in prin.

Si pluribus res ſimul pignori detur, æqualis omniũ cauſa eſt, d.l. aliena, §. ſi plurib.

Domo pignori data, & area eius tenebitur: eſt enim pars eius, & contra, ius ſoli ſequitur ædificium, ff. eod. l. domo, 21.

Si pignore ſubrepto furti egerit creditor: totum quidquid percepit, debito imputari Papinianus confitetur, & eſt verum: etiam ſi culpa creditoris furtum ſit factum. multò magis hoc erit dicendum in eo, quod ex condictione, conſecutus eſt. Sed quod ipſe debitor furtiua condictione præſtitit creditori, vel condictione: an debito ſit imputandum, videamus, & quidem nõ oportere reſtitui id ei, quod ipſe ex furtiua condictione præſtitit perǫque Relatum eſt, & traditum, & ita Papinianus ait. ff. eod. l. ſi pignore, 22. in prin.

Si prędo rem pignori dederit, competit ei, & de fructibus pignoratitia actio, quãuis ipſe fructus ſuos non facit, à prędone enim fructus, & vindicari extantes poſſunt, & conſumpti condici, proderit igitur ei, quod creditor bona fide poſſeſſor fuit, d.l. ſi pignori §. ſi prædo.

Non eſt mirum, ſi ex quacunque cauſa magiſtratus in poſſeſsionem aliquem miſerit, pignus conſtitui: cum teſtamento quoque pignus conſtitui poſsit, ſciendum tamen vbi iuſſu magiſtratus pignus conſtituitur: non alias conſtitui, niſi ventum fuerit in poſſeſsionem, ff. eod. l. non eſt. 26.

Petenti mutuam pecuniam creditori cum præ manu debitor non haberet, ſpecies auri dedit, vt pignori apud alium creditorem poneret. Si iam ſolutione liberatas, receptaſque eas is, qui ſuſceperat, tenet, exhibere iubendus eſt. quod ſi etiam nunc apud creditorem creditoris ſunt: voluntate domini nexæ videntur. Sed ut liberatæ tradantur: domino earum propria actio aduerſus ſuum creditorem competit, ff. eod. l. petenti. 27.

Si rem alienam bona fide emeris, & mihi pignori dederis, ac præcario rogaueris, deinde me dominus hæredem inſtituerit; deſinet pignus eſſe, & ſola præcarii rogatio ſuſceperit. idcirco vſucapio tua interpellabitur, ff. eod. l. ſi rem, 24.

Pignus, manente proprietate debitoris, ſolam poſſeſsionem transfert ad creditorem. poteſt tamen & præcario, & coaducto debitor re ſua uti, ff. eod. l. cum ex ſortis, 35. §. finali.

Si quis in pignore dando pro auro æs ſubieciſſet creditori qualiter teneatur, quæſitum eſt: in qua ſpecie rectiſsimè Sabinus ſcribit: ſi quidem auro dato, æs ſubieciſſet pro furto teneri. quod ſi in dando æs ſubieciſſet, turpiter feciſſe, non furem eſſe. ſed hic pignoratitium iudicium locum habet, & ita Pomponius ſcribit. ſed, & extra ordinem ſtellionatus nomine plectetur, ut eſt ſæpiſsimè reſcriptum. ſed & ſi quis rem alienam mihi pignori dedit ſciens, prudenſque aut alii obligatum, mihi obligauit, nec me de hoc certiorauit: eodem crimine plectetur; planè ſi ea res ampla eſt, & ad modicum æris fuerit pignorata; dici debebit, ceſſare non ſolum ſtellionatus crimen, ſed etiam pignoratitiam & de dolo ma-

lò actionem: quasi in nullo captus sit, qui pignori secundo loco accepit, ff. eod. l. si quis, 36.

Si pignus mihi traditum locassem domino per locationem retineo possessionē: quia ante, quam conduceret debitor, non fuerit eius possessor: cum, & animus mihi retinendi sit, & conducenti non sit animus possessionem adipiscendi, ff. eod. l. si pignus, 37.

Pupillo capienti pignus, propter metum pignoratitiæ actionis necessaria est tutoris authoritas, ff. eod. l. pupillo, 38.

Si rem pignori datam vēdidit, & tradidit, tuque ei numos credidisti, quos ille soluit ei creditori, cuius pignus dederat: tibique cum eo conuenit, vt ea res, quam iam vendiderat, pignori tibi esset: nihil te egisse constat, qui rem alienam pignori acceperis, ea enim ratione emptorem pignus liberatum habere cœpisse: neque ad rem pertinuisse, quod tua pecunia pignus sit liberatum, ff. eodem. l. secunda.

Si quasi recepturus à debitore tuo cominus pecuniam reddidisti ei pignus: isque per fenestram demisit, excepturo eo, quem de industria ad id posuerat: Labeo ait, te condictione furtiua cum debitore agere posse, & ad exhibendum, & si agente pignoratitia contraria, excipiat debitor de pignore sibi reddito: replicabitur de dolo, & fraude per quam nec redditum, sed per fallaciam ablatum id intelligitur, ff. eod. l. tertia.

Si conuenerit de distrahendo pignore (siue ab initio, siue postea) non tantum venditio valet, verum incipit emptor dominium rei habere, sed & si non conuenerit de distrahendo pignore: hoc tamen iure vtimur, vt liceat distrahere: si modo non conuenit, ne liceat. vbi verò conuenit ne distraheretur: creditor, si distraxerit, pro furto obligatur: nisi ei ter fuerit denunciatum, vt soluat, & cessauerit, ff. eod. l. quarta.

Idque iuris est: siue omnino fuerint pacti, ne veneat, siue in summa, aut condictione, aut loco contra pactionem factum sit. ff. eod. l. quinta.

Quamuis conuenerit, vt fundum pignoratitium vendere tibi liceret: tamen nihilo magis cogendus es vendere, licet soluendo non sit is, qui pignus dedit: quia tua causa id caueatur. Sed Atilicinus ex causa cogendum creditorem esse ad vendendum dicit: quod enim si multo minus sit, quod debeatur: & hodie pluris venire possit pignus, quam postea? melius autem est dici eum, qui dedit, pignus posse vendere: & accepta pecunia soluere id, quod debeatur, ita tamen, vt creditor necessitatem habeat, ostendere rem pignoratam, si mobilis sit, prius idonea cautela à debitore pro indemnitate ei præstanda, inuictum enim creditorem cogi vendere, satis est inhumanum, ff. eod. l. sexta. in princ.

Si creditor pluris fundum pignoratum vendiderit, si id mercatori dederit pro honesto lucro: interesse eius pecuniæ præstare debet ei, qui dedit pignus, sed & si ipse vsus sit ea pecunia. interesse præstare oportet, quod si eā depositam habuerit: interesse non debet. Si autem tardius superfluum restituat creditor, quod apud eum depositum; ex mora interesse debitori hoc nomine præstare cogendus est d. l. sexta, §. finali, cum l. seq.

Si annua, bima, trima die stipulatus acceperim pignus; pactusque sim, vt nisi sua quoque die pecunia soluta esset, vendere eam mihi rem liceret; placet ante, quā omnium pensionum dies veniat, non posse me pignus vendere, quia eis verbis omnes pensiones demonstrentur, nec verum est, sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies veniant. sed omnibus pensionibus præteritis,

etiam

etiam si vna portio soluta non sit, pignus potest vendere. sed si ita scriptum sit, si qua pecunia sua die soluta non erit: statim competit ei pacti conuentio, ff. eo dem, l. octaua, §. si annua.

De vendendo pignore in rem pactio concipienda est, vt omnes contineantur. sed & si creditoris duntaxat persona fuerit comprehensa: etiam hæres eius iure vendet, si nihil in contrarium actum sit, d. l. octaua, §. pen.

Cum pignus ex pactione uenire potest: non solum ob sortem non solutam uenire poterit, sed ob cætera quoque, veluti interesse, & quæ in id impensa sunt, d. l. octaua, §. finali.

Pactum vulgare, quod proposuistis, vt si intra certum tempus pecunia soluta non fuisset, prædia pignori, vel hypothecę data vendere liceret: non adimit debitori aduersus creditorem pignoratitiam actionem, C. eo. l. tertia.

Omnis pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum, vt nascatur pigno ratitia actio, satisfactum autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum siue enim aliis pignoribus sibi cauere voluit, vt ab hoc recedat, siue fideiussoribus, siue reo dato, siue precio aliquo, vel nuda conuentione, nascitur pignoratitia actio. & generaliter dicendum erit, quoties recedere voluit creditor à pignore: videri ei satisfactum, si vt ipse voluit, sibi cauit; licet in hoc deceptus sit. is quoque, qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia solet pignoratitia experiri, ff. eo l. si rem, 9. § omnis.

Qui ante solutionem egit pignoratitia: licet non rectè agit: tamen si offerat in iudicio pecuniam, debet rem pignoratam, & quod sua interest consequi, d. l. si rem, §. finali.

Quod si non soluere, sed alia ratione satisfacere paratus est; fortè si ex promissorem dare vult, nihil ei prodest, ff. eo. l. quod si non. x.

Si pecuniam debitor soluerit, potest pignoraticia actione uti ad recuperandum mutuum. nam cum pignus sit, hoc uerbo poterit uti, ff. eo. l. si pecuniam, xxxiii.

Soluta pecunia, creditor possesionem pignoris, quæ corporalis apud eum fuit, restituere debet, nec quisquam amplius præstare cogitur. itaque si medio tempore pignus creditor pignori dederit, domino soluente pecuniam, quam debuit, secundi pignoris neque persecutio dabitur, neque retentio relinquetur, ff. eo. l. debitor, xl. §. fina.

Solutum non uidetur, si lis contestata cum debitore sit de ipso debito; vel si fideiussor conuentus sit. nouata autem debiti obligatio pignus perimit; nisi conuenit, vt pignus repetatur, ff. eo. l. solutum, xi. in princip.

Si cum uenderet creditor pignus, conuenit inter ipsum, & emptorem, ut si solueret debitor pecuniam precii emptori, liceret ei recipere rem suam: scripsit Iulianus, & est rescriptum, ob hanc conuentionem pignoraticiis actionibus teneri creditorem, ut debitori mandet ex vendito actionem aduersus emptorem. sed & ipse debita, aut uindicare rem poterit, aut in factum actione aduersus emptorem agere. Venit autem in hanc actionem, & dolus, & culpa, vt in commodato. venit, & custodia, vis maior non uenit, ff. eo. l. si cum uenderet, xiii.

Si vendiderit quidem creditor pignus pluris, quam debitum erat, nōdum autem precium ab emptore exegerit, an pignoratitio iudicio conueniri possit ad superfluum reddendum, an uero, vel expectare debeat, quoad emptor soluat, uel suscipere actiones aduersus emptorē? & verum est non esse vrgendum ad solutionem creditorem: sed aut expectare debitorem, debitorem debere, aut si nō expectet, mandandas ei actiones aduersus emptorem periculo tamen uenditoris.

ris. quod si accepit iam pecuniam superfluum reddit, ff. eod. l. elegan ter, xxiiii. §. si vendiderit.

Si vnus ex hæredibus debitoris portionem suam soluerit, tamen tota res pignori data venire poterit, quemadmodum si ipse debitor portionem soluisset, ff. eo. l. si necessarias, octaua, §. si vnus.

Si creditori plures hæredes extiterint, & vni, ex his pars eius soluatur, non debent cæteri hæredes creditoris iniuria affici, sed possunt totum fundum uendere, oblato debitori eo, quod cohæredi eorum soluit, quæ sententia non est, sine ratione solutam autem pecuniam accipiendam, non solum si ipsi, cui obligata res est: sed & si alii sit soluta voluntate eius, vel ei, cui, hæres extitit, procuratori eius pecuniis exigendis præposito. Vnde si domum conduxeris, & eius partem mihi locaueris, egoque locatori suo pensionem soluero: pignoratitia aduersus te potero experiri. Nam Iulianus scribit solui ei posse. & si partem tibi, partem ei soluero: tamtundem erit dicendum, planè in eam duntaxat summam inuecta in ea, & illata tenebuntur, in quam cænaculum conduxi. non enim credibile est, hoc conuenisse, vt ad vniuersam pensionem insula friuola mea teneantur. videtur autem tacitè, & cum domino ædium hoc conuenisse: vt non pactio cænacularii proficiat domino, sed sua propria, ff. eodem. l. solutum, xi. §. si creditori, & §. solutam.

Ea igitur, quæ diligens paterfamilias in suis rebus præstare solet, à creditore exiguntur, ff. eo. l. ea igitur. xiiii.

Creditor si cum pignus reddit, de dolo debet debitori repromittere, & si prædium pignoratum est, etiam de iure eius repromittendum: ne fortè seruitutes cessante vti creditore omissæ sint, ff. eo. l. creditor, xxv.

Qui ratiario crediderat, cum ad diem pecunia non solueretur, ratem in flumine sua authoritate detinuit, postea flumen creuit, & inde ratem abstulit, si inuito ratiario retinuisset: eius periculo ratem fuisse, respondit Paulus, sed si debitor sua voluntate conuenisset, vt retineretur, culpam duntaxat ei præstandum, non vim maiorem, ff. eo. l. qui ratiario, xxx.

In pignoratitio iudicio venit, & si res pignori datus malè tractauit creditor, vel equos debilitauit, ff. eo. l. eleganter, 24. §. fin.

Creditor iudicio, quod pignore dato proponitur, vt superfluum precii, cum interesse restituat, iure cogitur. nec audiendus erit, si uelit emptorem delegare, cum in venditione, quæ ritè est facta suum creditor negocium gerat, ff. eo. l. creditor, 42.

Si creditor sine uitio suo argentum pignori datum perdidit, restituere id non cogitur. sed si culpæ reus deprehenditur, vel non probat manifestis probationibus se perdidisse, quanti debitoris intereſt, condemnari debet, C. eodem, l. quinta.

Quæ fortuitis casibus accidunt, cum prouideri non poterant (in quibus etiam aggressura latronum est) nullo bonæ fidei iudicio præstantur, & ideo creditor pignora, quæ ex huiusmodi causa interierint, præstare non compellitur, nec a petitione debiti submouetur, nisi inter contrahentes placuerit, ut amisso pignorum liberet debitorem, C. eo. l. sexta.

Creditor, qui fundos, & domos pignori, vel hypothecæ accepit, damnum

in decidendis arboribus domibusque destruendis, ab eo datum, in rationem deducere cogitur, & si dolo, vel culpa rem suppositam deteriorem fecerit, eo quoque nomine pignoratitia actione tenebitur, ut talem restituat, qualis fuerit tempore obligationis. creditor autem necessarios sumptus, quo circa res pignoratitias fecit exigere non prohibetur, C. eodem, l. septima.

Si nulla culpa, seu segnitia creditori imputari potest, pignorum amissorum dispendium ad periculum eius minimè pertinet. sanè si simulata amissione etiam num eadem pignora (vt adseueras) à parte diuersa possidentur, aduersus eum experiri potes, C. eod. l. septima.

Pignus in bonis debitoris permanere, ideoque ipsi perire in dubium non venit, cum igitur ad seuerus in horreis pignora deposita, consequens est, secundum ius perpetuum pignoribus debitori pereuntibus? si tamen in horreis, quibus, & alii solebant publicè uti, res depositæ sint) personalem actionem debiti reposcendi gratia integram te habere, C. eodem, l. octaua.

Tutor, lege non refragante, si dederit rem pupilli pignori, tuendum erit, scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat, idem in curatore adolescentis, vel furiosi, ff. eo. l. tutor. 16. in prin.

Pupillo capienti pignus propter metum pignoraticiæ actionis necessaria est tutoris authoritas, ff. eo. l. pupillo, 38.

Si per creditorem stetit, quominus ei soluatur: rectè agitur pignoraticia. interdum, & si soluta sit pecunia. tamen pignoratitia actio inhibenda est, ueluti si creditor pignus suum emerit à debitore, ff. eodem, l. aliena. vigesima, §. finali.

Si post distractum pignus debitor, qui præcario rogauit, vel conduxit, pignoris possessionem non restituat, contrario iudicio tenetur, ff. eodem, l. si pignore, 22. §. si post.

Si creditor, cum uenderet pignus duplam promisit (nam vsu hoc euenerit) conuentus ob euictionem, & condemnatus, an habeat regressum pignoratitiæ contrariæ actionis? & post dies esse regressum, si modo sine dolo, & culpa sic vendidit, & ut paterfamilias diligens id gessit. si vero nullum emolumentum talis venditio attulit, sed tanti vendidit, quanti uendere potuit, etiam si hæc non promisit, regressum non habere. Nec enim amplius à debitore, quam debiti summa est consequi poterit. Sed si stipulatus interesse fuerat, & post quinquennium fortè, quàm precium ex re obligata consecutus est, victus eam emptori restituat: etiam medii temporis interesse à debitore petere potest, quia nihil ei solutum esse, pro euictione, ut auferri non possit, palàm factum est. sed si simplum præstitit, doli exceptione repellendus erit ab interesse petitione, quia habuit usum pecuniæ precii, quod ab emptore acceperat, dicta l. si pignore, §. finali, cum l. sequen.

Eleganter quæsitum est, si impetrasset creditor à Cæsare, ut pignus possideret, idque euictum esset, an habeat pignoraticiam contrariam? & uidetur finita esse pignoris obligatio, & à contractu recessum, imo vtilis ex empto accómodanda est, quemadmodũ si pro soluto ei res data fuerit, ut in quantitatẽ debiti ei satisfiat,

ei satisfiat, vel inquantum eius intersit. sed, & compensationem habere potest creditor, si fortè pignoratitia, vel ex alia causa cum eo agetur, ff. eod. l. eleganter, 24. in prin.

Si in sortem duntaxat, vel pro interesse obstrictum est pignus, eo soluto propter quod obligatum est, locum habet pignoratitia. Siue autem interesse in stipulatum deductum sit, siue non: si tamen pignus, & in illud obligatum fuerit, quamdiù quid debetur pignoratitia cessabit. alia causa est earum quod quis supra licitum modum promisit. nam hoc pœnitus illicitum est, ff. eod. l. solutum, xi. §. si in sortem.

Cum & sortis nomine, & pro interesse aliquid debetur ab eo, qui sub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex venditione pignorum recipietur, primum interesse, quod iam tunc deberi constat: deinde si quid superest sorti accepto ferendum est. nec audiendus est debitor, si cum parum idoneum se esse sciat: eligat quo nomine exonerari pignus suum malit, ff. eod. l. cum & sortis, xxxv. in principio.

Qui reprobos numos soluit creditori, an habeat pignoraticiam actionem, quasi soluta pecunia, quæritur? & constat, neque pignoratitia eum agere, neque liberari eum posse: quia reproba pecunia non liberat soluentem, reprobis uidelicet numis reddendis, ff. eodem, l. eleganter, vigesimaquarta, §. qui reprobos numos.

Si creditor, qui rem pignori acceperat, amissa eius possessione, & Seruiana actione petierit, & litis æstimationem consecutus sit, postea debitor eandem rem petens exceptione submouetur: nisi offerat ei debitor, quod pro eo solutum est ff. eo. l. si creditor, qui, xxviii.

Si necessarias impensas fecerim in fundum, quem pignoris causa acceperam: non tantum retentionem, sed etiam contrariam pignoratitiam actionem habebo. finge enim medicis cum ægrotaret filius, dedisse me pecuniam, & eum decessisse. item insulam fulcisse, vel refecisse, & postea deustam esse: nec habere, quod possem retinere, ff. eod. l. si necessarias, octaua, in princ.

Cum debitore, qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pignoratitia agere & si soluendo debitor sit, ff. eod. l. cum debitor, 32.

Titius cum credidisset pecuniam Sempronio, & ob eam pignus accepisset, futurumque esset, vt distraheret id creditor, quia pecunia non solueretur, petiit à creditore, vt fundum certo precio emptum haberet, & cum impetrasset epistolam, qua se vendidisse fundum creditori significaret, emisit, quæsitum est, an hanc venditionem reuocare possit offerendo sortem, & interesse, quod debetur? Marcellus respondit, secundum ea, quæ proposita esset, reuocare non posse, ff. eod. l. Titius, 34.

Debitor à creditore pignus, quod dedit, frustra emit: cum rei suæ nulla emptio sit. nec si minoris emerit, & pignus petat, aut dominium uindicet, ei non totum debitum offerenti creditor possessionem pignoris restituere cogitur, ff. eo. l. debitor, xl. in prin.

Debitoris filius, qui manet in patris potestate, frustra pignus à creditore patris peculiaribus numis comparat. nam pecunia, quam filius ex re patris in precium dedit, pignus liberatur, d. l. debitor, §. debitoris.

Locū purū pignori creditori obligauit, eiq; instrm̄ emptionis tradidit, & cū eum locū inædificare vellet, mota sibi controuersia à Vicino de latitudine (q̃ alias probare nō poterat) petiit à creditore, ut instrm̄ auctoritatis à se traditū exhibe-

ret, quo non exhibente minorem locum ædificauit, atque damnum passus est. quæsitum est, an si creditor pecuniam petat, vel pignus vindicet, doli exceptione postea, iudex huius damni rationem habere debeat? Respondit Scæuola si operam non dedisset, vt instrumenti facultate subducta, debitor caperetur: posse debitorem, si pecuniam soluat pignoratitia agere. opera autem in eo data: tunc & ante pecuniam solutam in id, quod interest cum creditore agi, ff. eod. l. fin. in princ.

Titius pecuniam mutuam accepit à Caio Seio sub pignore culleorum, istos culleos cum Seius in horreo haberet missus ex officio annonæ centurio, culleos ad annonam sustulit, postea instantia Cuii Seii creditoris recuperati sunt. quæritur: interrituram, quæ ex operis facta est vtrum Titius debitor, an Seius creditor agnoscere debeat? responsum est, secundum ea, quæ proponerentur ob id, quod eo nomine interimenti accidisset, non teneri, d. l. fin. §. fin.

Post omnes obligationes RE *extat obligatio* VERBIS: *& titulus de eo, quod certò loco dari oportet descendit ex obligatione uerborum. Ideo de ipso tractatur.*

DE EO, QVOD CERTO LOCO DARI OPORTET. Titulus XII.

Lio loco, quam in quem sibi dari quisque stipulatus esset, nec uidebatur agendi facultatem competere: sed quia iniquum erat, si promissor ad eum locum, in quem daturum se promisisset, nûquam accederet (quod vel data opera faceret, vel quia aliis locis necessario distingueretur) nô posse stipulatorem ad suum peruenire: ideo visum est, vtilem actionem in eam rem comparare, ff. de eo, quod certo loco, l. prima.

Arbitraria actio vtriusque vtilitatem continet, tàm actoris, quàm rei, quod si rei interest: minoris fit pecuniæ condemnatio, quàm intentatum est. at si actoris maioris, ff. eo. l. secunda, in princ.

Hæc autem actio ex illa stipulatione venit, vbi stipulatus sum à te Ephesi decem dari. Si quis Ephesi decem, aut Capuæ equum dari stipulatus, experiatur: non debet detracto altero loco experiri, ne auferat loci utilitatem reo, d. l. secunda, §. hæc autem actio.

Scæuola ait non vtique ea, quæ tacitè insunt stipulationibus semper in rei esse potestate: sed quid debeat, esse in eius arbitrio: an debeat, non esse, & ideo eum, qui equum promittit eligere posse, quod soluat: quandiu ambo viuunt. cæterum vbi alter decessit: extingui eius electionem, ne sit in arbitrio eius, an debeat, dum non vult viuum præstare, quem solum debet. quare & in proposito eum, qui promisit Ephesi aut Capuæ, si fuerit in eius arbitrio, vbi ab eo petatur, conueniri non potuisse. semper enim alium locum electurum, sic euenire, vt sit in ipsius arbitrio, an debeat. quare putat, posse ab eo peti altero loco, & sine loci adiectione damus igitur actori electionem petitionis, d. l. secunda, §. Sceuola.

Et generaliter definit Scæuola petitorem electionem habere, vbi petat: reum, vbi soluat: sed ante petitionem. Proinde mixta (inquit) rerum alternatio locorum alternationi, ex necessitate facit actoris electionem, & in re propter locum. alioquin tollis ei actionem, dum uis reseruare reo optionem, d. l. secunda, §. generaliter.

Si quis

Si quis ita stipuletur, Ephesi, & Capuæ? hoc agit, vt Ephesi partem, & Capuæ partem petat. Si quis insulam fieri stipuletur, & locum non adiiciat: non ualet stipulatio, d.l. secunda, §. si quis.

Qui ita stipulatur, Ephesi decem dari? si ante diem, quàm Ephesum peruenire posſit, agat: perperam ante diem agit. quia & Iulianus putat, diem tacitè huic stipulationi inesse, quare uerum est, quod Iulianus ait: eum, qui Romæ stipulatur, hodie Chartagini dari: non utiliter stipulari, d.l. secunda, §. qui ita.

Idem Iulianus tractat: an is, qui Ephesi sibi, autem Titio, dari stipulatus es, si alitus es, si alibi Titio soluatur, nihilominus posſit intendere sibi dari oportere. & scribit, liberationem non contigiſſe: atque ideo peti poſſe, quod intereſt. Marcellus autem, & alias tractat, & apud Iulianum notat poſſe dici, & si mihi alibi soluatur, liberationem contigiſſe, quamuis inuitus accipere non coget. planè si non contingat liberatio: dicendum ait, supereſſe petitionem integræ summæ, quemadmodum si quis insulam alibi fecisset, quàm vbi promiserat, in nihilum liberaretur, sed mihi uidetur summæ solutio distare à fabrica insulæ, & ideo, quod intereſt solum petendum, d.l. secunda, §. idem Iulianus.

Nunc de officio iudicis huius actionis loquendum est, vtrum quantitati contractus debeat seruire, an vel excedere, vel minuere quantitatem debeat, vt si interfuiſſet rei, Ephesi potius soluere, quam eo loco, quo conueniebatur, ratio eius habebatur. Iulianus Labeonis opinionem secutus, etiam actoris habuit rationem, cuius interdum potuit intereſſe Ephesi recipere. itaque utilitas quoque actoris ueniet. quid enim si traiectitiam pecuniam dederat, Ephesi recepturus, ubi sub pœna debebat pecuniam, vel sub pignoribus, & distracta pignora sunt, vel pœna commiſſa mora tua? uel aliquid fisco debebatur, & res stipulatoris uilisſimo distracta est: in hanc arbitrariam, quod interfuit, veniet, & quidem ultra legitimum modum intereſſe, quid si merces solebat comparare, an & lucri ratio habeatur, non solius damni, & lucri habenda est ratio, d.l. secunda, §. nunc de officio.

Ideo in arbitrium iudicis refertur hæc actio, quia scimus, quàm varia sint precia rerum per singulas ciuitates, regionesque, maximè, uini, olei, frumenti. pecuniarum quoque licet uideatur, una, & eadem poteſtas, vbique eſſe, tamen aliis locis facilius, & leuiori damno inueniuntur, aliis difficilius, & grauiori damno. ff. eod. l. tertia.

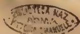
Quod si Ephesi petetur, ipsa sola summa petatur, nec amplius quid, nisi si quid stipulatus est, vel si temporis vtilitas interuenit, ff. eodem, l. quarta in prin.

Interdum iudex, qui ex hac actione cognoscet (cum sit arbitraria) absoluere reum debet, cautione ab eo exacta, de pecunia ibi soluenda, vbi promiſſa est: quid enim si ibi, vel oblata pecunia actori dicatur, vel deposita, vel ex facili soluenda, nonne debebit interdum absoluere? in summa æquitatem ante oculos habere debet iudex, qui huic actioni additus est, d.l. quarta, §. interdum.

Si hæres à testatore iuſſus sit certo loco, quid dare, arbitraria actio competit. Et si mutua pecunia data fuerit, vt certo loco reddatur, ff. eodem, l. quinta, & sexta.

In bonæ fidei iudiciis, etiam si in contrahendo conuenit, vt certo loco quid præstetur: ex empto, vel uendito, uel depositi actio competit, non arbitraria, si tamen certo loco condictum se quis stipulatus sit: hac actione utendum erit, ff. eod. l. septima.

Centum capuæ dari stipulatus, fideiuſſorem accepisti, ea pecunia ab eo similiter:

vt ab ipso promissore peti debebit: idest, ut si alibi, quam Capuæ petantur, arbitraria agi debeat: lisque tanti æstimetur, quanti eius, vel actoris interfuit eam summam Capuæ potius, quam alibi solui. nec oportebit, (quod fortè per reum steterit, quominus tota centum Capuæ soluerentur) obligationem fideiussoris augeri. neque enim hæc causa rectè comparabitur obligationi interesse. ibi enim duæ stipulationes sunt, hic tantum una pecuniæ creditæ, circa cuius executionem æstimationis ratio arbitrio iudicis committitur, eiusque differentiæ manifestissimum argumentum est: quod si post moram factam pars pecuniæ soluta sit, & reliquum petatur: officium iudicis tale esse debeat, vt æstimet, quanti actoris intersit eam duntaxat summam, quæ peteretur, Capuæ solutam esse, ff. eodem, l. octaua.

Is, qui certo loco dare promittis, nullo alio loco, quam in quo promisit soluere inuito stipulatore potest, ff. eo. l. pen.

Si post moram factam, quò minus Capuæ solueretur, cum arbitraria uellet agere, fideiussor acceptus eius actionis nomine. videamus, ne ea pecunia, quæ ex sententia iudicis accedere pôtest, non debeatur, nec sit in obligatione: adeo, ut nunc quoque sorte soluta velut si Capuæ petatur, arbitrium iudicis cesset, nisi quis dicat, si iudex centum, & uiginti condemnare debuerit: centum solutis ex vniuersitate, tàm ex sorte, quàm ex pœna solutū uideri: ut supersit petitio eius, quod excedit sortem, & accedat pœna pro eadem quantitate, quod non est admittendum: tantomagis, quod creditor accipiendo pecuniam, etiam remisisse pœnam, videtur, ff. eo. l. fina.

In obligationibus EX CONSENSV *prima est emptionis, & venditionis: Vnde non immeritò sequitur de actionibus empti, & venditi.*

DE ACTIONIBVS EMPTI, ET VENDITI.
Titulus XIII.

Venditi actio, si non ab initio aliud conuenit, non facile ad restituendam perfectam venditionem, sed ad precium exigendum competit, C. de act. empt. l. sexta.

Aduersus eum, cui agrum uendidisti, iudicio uenditi consiste. nec enim tibi in rem actio cum emptor, qui personaliter tibi sit obligatus, competit, C. eod. l. prima.

Exempto actione is, qui emit, vtitur. Et in primis sciendum est, In hoc iudicio, id demum deduci, quod præstari conuenit. cum enim bonæ fidei iudicium sit: nihil magis bonæ fidei congruit, quam id præstari, quod inter contrahentes actū est. quod si nihil conuenit: tunc ea præstabuntur, quæ naturaliter sunt in huius iudicii potestate, & in primis ipsam rem præstare venditionem oportet (idest tradere, quæ res, siquidem dominus fuit venditor, facit emptorem dominum. Si non fuit: tantum euictionis nomine venditorem obligat, si modo precium est numeratum, aut eo nomine satisfactum emptor autem numos venditoris facere cogitur, ff. eo. l. ex empto, xi. in princ.

Redhibitionem, quoque contineri empti iudicio. Labeo & Sabinus putant, Animalium quoque venditor cauere debet ea sana præstari, & qui iumenta vendiderit, solet ita promittere ESSE, BIBERE, VT OPORTET, d. l. ex empto, §. redhibitionem.

Si res vendita non tradatur in id, quod interest, agitur: hoc est, quanti rem habere

emptoris

emptoris interest. hoc autem interdum precium egreditur: si pluris intersit, quam res ualet, vel empta est, ff. de act. empt. l. prima, in princ.

Venditor si cum sciret deberi seruitutem, cælauit non euadet ex empto actionem: si modo eam rem emptor ignorauit. omnia enim quę contra bonam fidem fiũt, veniunt in empti actionem. Sed scire uenditorem, & cælare, sic accipimus: non solum si non admonuit, sed & si negauit seruitutem istam deberi, cum esset ab eo quæsitum. Sed & si proponas eum, ita dixisse, NVLLA QVIDEM SERVITVS DEBETVR, VERVM, VT EMERGAT INOPINATA SERVITVS, NON TENEOR: is ex empto tenetur, si seruitus debebatur, & sciuit. Sed & si id egit, ne cognosceret emptor, aliquam seruitutem deberi: ex empto tenetur, & si improbato more uersatus est in cælanda seruitute debet teneri: non si securitati suæ prospectum voluit. hæc ita vera sunt, si emptor ignorauit seruitutem: quia non uidetur esse cælatus, qui scit: nec certiorari debuit, qui non ignorauit, d. l. prima, §. uenditor.

Si in emptione modus dictus est, & non præstatur: ex empto actio est, ff. eodem, l. secunda.

Vacua possessio emptori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum fideicommissorumve seruandorum caussa in possessione est, aut creditores bona possident, idem dicendum est, si uenter in possessione sit, nam & ad hoc pertinet vacui appellatio, d. l. secunda, §. vacua.

Ratio possessionis, quæ à uenditore fieri debet, talis est, ut si quis eam possessionem iure auocauerit, tradita possessio non intelligatur, ff. eo. l. tertia, in prin.

Si emptor uacuam possessionem tradi stipulatus sit, & ex stipulatu agat: fructus nõ venient in eam actionem: quia, & qui fundum tradi stipulatur, vacuam quoque possessionem tradi oportere, stipulari intelligitur: nec tamen fructuum præstatio ea stipulatione continetur. neque rursus plus debet esse in stipulatione: sed ex empto superesse ad fructuum præstationem, d. l. tertia, §. si emptor.

Si iter, actum, uiam, aquæductum per tuum fundum emero, vacuæ possessionis traditio nulla est, itaque cauere debes, per te non fieri, quo minus utar. d. l. tertia, §. si iter.

Si tibi iter vendidero, ita demum auctorem me laudare poteris: si tuus fuerit fundus, cui adquirere seruitutem uolueris. iniquum est enim teneri me, si propter hoc adquirere seruitutem non potueris, quia dominus vicini fundus non fueris. sed si fundum tibi vendidero, & ei fundo iter accessurum dixero, omnimodo tenebor itineris nomine. quia vtriusque rei, quasi unus uenditor, obligatus sum, ff. eo. l. sexta, §. si tibi iter.

Si per venditorem vini mora fuerit, quo minus traderet: condemnari eum oportet, utro tempore pluris uinum fuerit: vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur. itẽ quo loco pluris fuit, vel quo uenit, vel ubi agitur. Quod si per emptorem mora fuit, æstimari oportet preciũ, quod sit, cum agatur, & quo loco minoris sit, mora autem videtur esse, si nulla difficultas uenditorem impediat, quo minus traderet, & præsertim, si omni tempore paratus fuit tradere. itẽ non oportet eius loci precia spectari, in quo agitur, sed eius, vbi vina tradi oportet. nam quod à Brundusio vinum venit, & si uenditio alibi facta sit, Brundusii tradi oportet, ff. eod. l. tertia, §. si per venditorem.

Is, qui vinum emit, arræ nomine certam summam dedit. Postea conuenerat, vt emptio irrita fieret. Iulianus ex empto agi posse ait, vt arra restituatur. ff. eod. l. ex empto, xi. §. is, qui vinum.

Ex nudo pacto personalis dumtaxat actio paciscentibus preparatur, C. eo. l. tertia.

Sicut periculum uini mutati, quod certum fuerat comparatum ad emptorem, ita commodum aucti pretii pertinet: utque hoc uerum est, sic certæ qualitatis ac mensuræ distracto vino, fidem placitis seruandam esse conuenit, quo non restituto: non pretii quantitatis, sed quanti interest emptoris competit actio. C. eo. l. sicut, xii.

Si modus agri minor inueniatur, pro numero iugerum auctor obligatus est: quia ubi modus minor inuenitur non potest æstimari bonitas loci, qui non extat. sed non solum si modus totius agri minor est, agi cum venditore potest, sed etiam de partibus eius, vt puta si dictum est vineæ iugera tot esse, vel Olиueti & minus inueniatur, ideo his casibus pro bonitate loci fiet æstimatio, ff. eodem, l. quarta. §. si modus.

Si Titius fundum, in quo nonaginta iugera erant, vendidit; & in lege emptionis dictum est in fundum centum esse iugera: & antequam modus manifestetur, decem iugera alluuione adcreuerint: Placet mihi Neratii sententia existimantis, vt si quidem sciens vendidit, ex empto actio competat aduersus eum, quamuis decem iugera adcreuerint: quia dolo fecit, nec dolus purgatur, si vero ignorans vendidit, ex empto actio non competat, ff. de act. emp. l. Iulianus, 13. §. si Titius.

Si in qualitate fundi venditor mentitus sit, non in modo eius: tenetur tamen emptori. pone enim dixisse eum, quinquaginta iugera uineæ esse, & quinquaginta prati: & in vinea minus, in prato plus inueniri: esse tamen omnia centum iugera, ff. eod. l. si in qualitate. 22.

Si duorum fundorum venditor separatim de modo cuiusque pronunciauerit, & ita utrunque uno pretio tradiderit, & alteri aliquid desit: quamuis in altero exsuperet (fortè si dixerit unum centum iugera, alterum ducenta habere) nõ proderit ei, quod in altero ducenta decem inueniantur, si in altero decem desint, & de his ita apud Labeonem relatum est. sed an exceptio doli mali uenditori profutura sit? & potest dubitari. utique si exiguus modus syluæ desit, & plus in uineis habeat, quam repromissum est; an non faciat dolo, qui iure perpetuo utitur? nec enim hoc, quod amplius in modo agri inuenitur, quam alioquin dictũ est, ad compendium uenditoris, sed emptoris pertinet; & tunc tenetur uẽditor, cum minor modus inuenitur. Videamus tamen, ne ulla quærela sit emptoris in eodem fundo, si plus inueniatur in uinea, quàm in prato, cum uniuersus modus constet. similis quæstio esse potest ei, quæ in duobus fundis agitata est. Et si quis duos equos uno precio emat, & dicat, unum decem dare iussum, qui quindecim dare debuerat, alterum decem, qui quinque debebat. nam & hic tenebitur ex empto actione, quamuis emptor à duobus uiginti accepturus sit. sed rectius est in omnibus suprascriptis casibus lucrum cum damno compensari, & si quid deest emptori, siue pro modo, siue pro qualitate loci, hoc ei resarciri, ff. eod. l. si duorum, xlii.

Si fundo uendito in qualitate iugerum captio est, ex empto erit actio, ff. eodem, l. si fundo. xxiiii.

Fundum mihi cum uenderes deducto usufructu dixi usumfructum Titii esse, cum is apud te remansurus esset, si cæperis eum usumfructum uindicare, reuerti aduersus te non potero. donec Titius uiuat, nec in causa esse cœperit, ut etiam si eius usus fructus esset, amissurus eum fuerit. nam tunc, idest, si capite deminutus, uel mortuus fuerit Titius, reuerti potero ad te uenditorem. idemq; iuris est, si dicas eum usumfructum Titio esse, cum sit Seii, ff. eo. l. septima.

Si tibi

Si tibi liberum prædium tradidero, cum id seruiens tradere deberem; etiam con ditio incerti competit mihi, vt patiaris eam seruitutem, quæ debuit imponi. quod si seruum prædium in traditione fecero; quod liberum tibi tradere debui: ex empto habebis actionem, remittendæ eius seruitutis gratia, quam pati non debebas, ff. eo. l. octaua.

Si is, qui lapides ex fundo emerit, tollere eos nolit: ex uendito agi cum eo potest, vt eos tollat, ff. eod. l. nona.

Si fundum mihi alienum vendideris, & hic ex causa lucratiua meus factus sit: nihilominus ex empto mihi aduersus te actio competit. In his autem, quæ cum re empta præstari solent, non solum dolum, sed & culpam præstandam arbitror. Nam & Celsus scripsit: cum conuenerit, ut uenditor præteritam mercedem exigat, & emptori præstet. non solum dolum, sed etiam culpam eum præstare debere, ff. eo. l. Iulianus, x. §. si fundum.

Idem Celsus scribit, fundi quem cum Titio communem habebas, partem tuam vendidisti, & antequam traderes, coactus es communi diuidundo iudicium accipere, si socio fundus sit adiudicatus: quantum ob eam rem à Titio consecutus es, id tantum emptori præstabis, quod si tibi fundus totus adiudicatus est: totum (inquit) cum emptori trades. sed ita, ut ille soluat, quod ob eam rem Titio condemnatus es. sed ob eam quidem partem, quam uendidisti pro euictione cauere debes: ob alteram autem, tãtum de dolo malo repromittete. æquum est enim eandem esse conditionem emptoris, quę futura esset, si cum ipso actũ esset communi diuidundo, sed si certis regionibus fundum inter te, & Titium iudex diuisit: sine dubio partem, quæ adiudicata est, emptori tradere debes, d. l. Iulianus, §. idem Celsus.

Si inter emptorem prædiorum, & venditorem conuenisset, si ea prædia emptor, hæres ve eius pluris vendidisset, eius partem dimidiam venditori præstaret: & hæres emptoris pluris ea prædia uendidisset: venditorem ex vendito agendo, partem eius, quo pluris vendidisset, consecuturum, d. l. Iulianus, §. si inter.

Si tibi fundum vendidero, vt eum conductum certa summa haberem: ex uendito eo nomine mihi actio est, quasi in partem precii ea res sit. sed & si tibi fundum ita vendidero, ut nulli alii eum, quàm mihi venderes: actio eo nomine ex uendito est, si alii vendideris, ff. eo. l. si sterilis, xxi. §. si tibi fundum.

Si quis, cum fundum uenderet, dolia centum, quę in fundo esse adfirmabat, accessura esse dixisset: quamuis ibi nullum dolium fuisset: tamen dolia emptori debebit, ff. eo. l. si quis, xxvi.

Quidquid venditor accessurum dixerit, id integrum, ac sanum tradi oportet. uelu ti si fundo dolia accessura dixit: non quassa, sed integra dare debet, ff. eodem, l. quidquid, xxvii.

Si quis rem vendiderit, & ei accessurum quid dixerit, omnia quidem, quæ diximus in re distracta, in hoc quoque sequenda sunt: ut tamen euictionis nomine non in duplum teneatur, sed in hoc tantum obligetur, ut emptori rem habere liceat: & non solum per se, sed per omnes, ff. de action. empt. l. ex empto, xi. §. si quis rem.

Qui autem habere licere promitens vendidit, videamus, quid debeat præstare, & multum interest, vtrum polliceatur per se, venientesque à se personas non fieri, quo minus habere liceat, an uero per omnes. nam si per se: non uidetur id præstare, ne alius euincat. Proinde si euicta res erit: siue stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur: siue non est interposita, ex empto non tenebitur.

tur. Sed Iulianus scribit: etiam si apertè venditor pronunciat, per se, hæredemque suum nō fieri, quominus habere liceat: posse defendi ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest: veruntamen ut precium reddat, teneri. ibidem ait, item esse dicendum, & si aperte in venditione comprehendatur, nihil euictionis nomine præstitu iri: precium quidem deberi re euicta, vtilitatem non deberi. neque enim bonæ fidei contractum hanc pati conuentionem, vt emptor rem amitteret, & precium uenditor retineret. nisi fortè (inquit) si quis omnes istas supradictas conuentiones reciperet, quemadmodum recipitur, vt venditor numos accipiat, quamuis merx ad emptorem non pertineat: veluti cum futurum iactum retis à piscatore emimus, aut indaginem plagis positis à venatore, vel pantheram ab aucupe. nam etiam si nihil capit: nihilominus emptor precium præstare necesse habebit: sed in suprascriptis conuentionibus contra erit dicendum: nisi fortè sciens alienum vendidit. tunc enim dicendum est, ex empto eum teneri: quia dolo facit, d. l. ex empto, §. qui autem.

Si mercedem insulæ accessuram emptori dictum est, quanti insula locata est, tantum emptori præstetur. PAVLVS. imò si totam insulam eo nomine locaueris, vt amplius conductor locet, & in uendenda insula mercedem emptori cessuram esse dixeris: id accedet, quod tibi totius insulæ conductor debebit, ff. eod. l. si mercedem, liii. in princ.

Si dolia octoginta accedere fundo, quæ in fossa essent, dictum erit, & plura erunt, quam ad eum numerum: dabit emptori ex omnibus, quæ vult, dummodo integra det. si sola octaginta sint: qualicunque sunt, emptorem sequentur: nec pro non integris quidquam ei uenditor præstabit, ff. eo. l. pen. §. fi.

Prædia mihi vendidisti, & conuenit, vt aliquid facerem, quod si non fecissem: pœnam promisi. Respondit Iulianus, venditor antequam pœnam ex stipulatu petat, ex vendito agere potest. si consecutus fuerit quantum pœnæ nomine stipulatus est: agentem ex stipulatu doli mali exceptio submouebit. si ex stipulatu pœnam consecutus fuerit, ipso iure ex uendito agere non poterit: nisi in id, quod pluris eius interfuerit id fieri, ff. eo. l. prædia mihi, xxviii.

Si quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi ius non esset, & interdicto de itinere actuque uictus sit: ex empto habebit actionem. licet enim stipulatio de euictione non committitur, quia non est de iure seruitutis in rem actione pronunciatum: tamen dicendum est, ex empto actionem competere, ff. eo. l. si quis fundum, xxxv.

Quæritur si quis ita fundum vendiderit, vt id venundatum esse videatur, quod intra terminos ipse possedit, sciens tamen aliquam partem certam se non possidere, non certiorauerit emptorem: an ex empto iudicio teneatur, cum hæc generalis adiectio ad ea, quæ specialiter nouit, qui vendit, nec excepit, pertinere non debeat? ne alioquin emptor capiatur, qui fortasse, si hoc cognouisset, uel empturus non esset, vel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cum hoc, & apud ueteres sit relatum in eius persona, qui sic exceperat, SERVITUTES, SI QVAE DEBENTVR, DEBEBVNTVR? Etenim iuris authores responderunt: si certus venditor quibusdam personis certis certas seruitutes deberi non admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere quando hæc generalis exceptio non ad ea pertinere debeat, quæ venditor nouit, quæ specialiter excipere, & potuit, & debuit: sed ad ea, quæ ignorauit, & de quibus emptorem certiorare nequiuit. Hæremius Modestinus respondit. si quid circumueniendi emptoris causa uenditor in specie, de qua

quæritur

quæritur, fecit: ex empto actione conueniri posse, ff. eo. l. quæro, xxxix.

Quintus Mutius scribit, dominus fundi de prædio arbores stantes vendiderat. pro his rebus pecuniam acceperat, & cum eas tradere nolebat: emptor quæsiit, quid se facere oporteret? & uerebatur, ne hæ arbores eius non uiderentur factæ. POMPONIVS arbor, quæ in fundo continentur non est separatum corpus à fundo, & ideo, vt dominus suas specialiter arbores uindicare emptor non potest, sed ex empto habet actionem, ff. eod. l. quintus, xl.

Titius hæres Sempronii fundum Septitio uendidit, ita FVNDVS SEMPRONIANVS, ET QVIDQVID SEMPRONIANI IVRIS FVIT, ERIT TIBI EMPTVS TOT NVMIS. uacuamque possesionem tradidit, neque fines eius demonstrauit: quæritur, an empti iudicio cogendus sit ex instrumentis hæreditariis, & quid iuris defunctus habuit, & fines ostendere? Respondit Scæuola, id ex scriptura præstandum, quod sensusse intelliguntur, quod si non adpareat: debere uenditorem, & instrumenta fundi, & fines ostendere, hoc etenim contractui bonæ fidei consonans esse, ff. eo. l. Titius, xlviii.

Creditor fundum sibi obligatum, cuius chyrographa tributorum à debitore retro solutorum apud se deposita habebat, uendidit ea lege Mæuio, ut si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solueret. idem fundus ob causam eorum tributorum, quæ iam soluta erant à conductore saltus, in quo idem fundus est, venit: eumque idem Mæuius emit, & precium soluit: quæsitum est, an empti iudicio, uel aliqua actione emptor à uenditore consequi possit, ut solutionum suprascriptarum chyrographa dentur. Respondit Scæuola posse emptorem empti iudicio consequi, ut instrumenta de quibus quæreretur exhibeantur, ff. eo. l. creditor, lii. in princip.

Prædium æstimatum in dotem à patre filiæ suæ nomine datum, obligatum creditori deprehenditur. quæsitum est, an filius, qui hæreditatem patris retinet (cũ ab ea se filia abstinuisset dote contenta) actione ex empto teneatur, ut à creditore lueret, & marito liberum prædium præstaret? Responsum est, d. l. creditor, §. prædium æstimatum.

Fundi nihil est, nisi quod terra se tenet, ædium autem multa sunt, quæ ędibus adfixa non sint, ignorari non oportet, utputa seras claues, claustra, multa etiam defossa sunt, neque tamen fundi, aut uillæ habentur, utputa uasa uinaria torcularia: quoniam hæc instrumenti magis sunt, etiam si ædificio cohęrent, sed & uinum, & fructus perceptos uillæ non esse constat, ff. eod. l. fundi, 17. in prin.

Fundo uendito, uel legato sterculinium, & stramenta emptoris, & legatarii sunt. ligna autem uenditoris, uel hæredis, quia non sunt fundi, tametsi ad eum parata sunt, in sterculinio autem distinctio Trebatii probanda est: ut si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur: si uendendi, uenditorem: nisi si aliud est actum, nec interest in stabulo iaceat, an aceruus sit, d. l. fundi. §. fundo.

Quæ tabulæ pictæ protectorio includuntur, item crustæ marmoreæ, ædium sunt, reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item cilicia, uela, ędium non sunt. item quod insulę causa paratum est, si nondum perfectum est: quamuis positum in ędificio sit, non tamen uidetur ędium esse, d. l. fundi, §. quæ tabulę.

Si ruta, & cęsa excipiantur in uenditione, ea placuit esse ruta, quæ eruta sunt, ut arena ereta, & similia, cæsa esse, ut arbores cesas, carbones, & his similia. Gallus autem Aquilius, (cuius Mela refert opinionem) rectè ait. frustra in lege uenditionis de rutis. & cæsis contineri: quia si non specialiter uenierint ad exhibendum

bendum de his agi posit. neque enim magis de materia esfa, aut de cæmentis, aut de a rena cauendum est uenditori, quàm de cæteris, quæ sunt preciosiora, d. l. fundi, §. si ruta.

Labeo generaliter scribit ea, quæ perpetui easus causa in ædificiis sunt, ædificii esse, quæ vero ad præsens, non esse ædificii, vtputa fistulæ temporis quidem causa positæ, non sunt ædium: veruntamen si perpetuo fuerint positæ, ædium sunt. Castella Plumbea, putea, opercula puteorum, epistomia fistulis adplumbata, aut quæ terra continentur: quamuis non sint adfixa. ædium esse constat. item constat sigilla, columnas quoque & personas, è quarum rostris aqua salire solet, villæ esse, d. l. fundi, § labeo.

Pali & uineæ causa parati sunt, antequam colloeentur, fundi non sunt. Sed qui exempti sunt hac mente, ut iterum collocentur: fundi sunt, d. l. fundi, §. fi.

Si vendidit tibi insulam certa pecunia, & vt aliam insulam meam reficeres: agam ex vendito, vt reficias. si autem hoc solum, vt teficias eam conuenit: non intelligitur emptio, & venditio facta, vt Neratius scribit, sed si aream tibi uendidi certo precio, & tradidi, ita ut insula ædificata partem dimidiam mihi retradas: verum est, vt ædifices, agere me posse ex vendito, & ut ædificatam mihi retradas. quamdiù enim aliquid ex re vendita apud te superest, ex vendito me habere actionem constat, ff. eo. l. sexta. §. si vendidit.

Si venditor habitationem exceperit, vt inquilino liceat habitare: vel colono, vt perfrui liceat ad certum tempus: magis esse seruius putabat ex vendito actionem. Denique Tubero ait. si iste colonus damnum dederit, ex empto emptorem agentem cogere posse venditorem, vt ex locato eum colono experiatur: ut is, quidquid fuerit consecutus emptori reddat, ff. eo. l. Iulian. xiii. in prin.

Aedibus distractis, vel legatis ea esse ædium solemus dicere, quæ quasi par ędium, vel propter ædes habentur, vtputa putea. idest quo puteum cooperitur, d. l. Iulianus, §. fin. cum l. seq.

Funes, labra, salientes, fistalæ quoque, quæ salientibus iunguntur (quamuis longe excurrant extra ædificium) ædium sunt. item canales, pisces autem, qui sunt in piscina non sunt ædium, nec fundi. Non magis quàm pulli, aut cætera animalia, quæ in fundo sunt, ff. eo. l. funes, xv. cum l. seq.

Granaria, quæ ex tabulis fieri solent, ita ædium sunt, si & stipites eorum in terra defossi sunt. quod si supra terram sunt: rutis, & cæsis cedunt. Tegulæ, quæ nōdum adhuc ædificiis impositæ sunt: quamuis tegendi gratia allatæ sunt, in rutis, & cæsis habentur, aliud iuris est in his, quæ detractæ sunt, ut reponerentur. ædibus enim accedunt, ff. eod. l. granaria, xviii.

Venditor domus, antequam eam tradat, damni infecti stipulationem interponere debet, quia antequam vacuam possessionem tradat, custodiam, & diligētiam præstare debet: & pars est diligentiæ, custodiæque hanc interponere stipulationem, & ideo si id neglexerit: tenebitur emptori, ff. eo. l. venditor, xxxvi.

Firmius à Proculo quęsiit, si de plumbeo, castello fistulæ sub terra missæ aquam ducerent in ænum lateribus circumstructum: an hæ, ut iuncta, fixaque ædium essent, an ut ruta, cæsaque non essent ædium? ille rescripsit, referre quid acti esset. quid ergo si nihil de ea re, neque emptor, neque venditor cogitauerunt: vt plerunque in eiusmodi rebus euenire solet? nonne propius est, vt inserta, & inclusa ædificio, sic partem eius existimemus esse: ff. eod. l. si venditor, 38. §. firmius.

Si mihi alienam aream vendideris, & in eam ego ædificauero, atque ita eam dominus euincat. nam cum posim petentem, nisi impensam ædificiorum soluat, doli

doli mali exceptione submouere, magis est, vt eas res ad periculum venditoris non pertineat, ff. eo. l. idq; .45. §. illud.

Ante domum mari iniunctam molibus iactis pilam constituit: & uti ab eo possessa domus fuit. Caio Scio uendidit. quæritur, an pila, quæ ab auctore domui coniuncta erat, ad emptorem quoque iure emptionis pertineat? Respondit Scæuola, eodem iure fore venditam domum, quo fuisset prius, quàm ueniret, ff. eo. l. creditor, 52. §. ante domum.

Si habitatoribus habitatio lege venditionis recepta est: omnibus in ea habitantibus præter dominum, rectè recepta habitatio est. PAVLVS, imò si cui in ea insula, quàm vendideris, gratis habitationem dederis, & sic receperis, HABITATIONIBVS, AVT IN QVAM QVISQVE DIEM CONDVCTVM HABET: parum caueris, nominatim enim de his recipi oportuit, itaque eos habitatores emptor insulæ habitatione impunè prohibebit, ff. eo. l. si merces, 53. §. si habitatoribus.

Si hæres testamento, quid vendere damnatus sit, & vendiderit: de reliquis, quæ per consequentiam, emptoris propria sunt, uel ex empto, uel ex testamento agi cum eo poterit. sed si falso existimans se esse damnum uendere, uendiderit, dicendum est, agi cum eo ex empto non posse: quoniam doli mali exceptione actor submoueri potest, quemadmodum & si falso existimans se damnatum dare, promisisset: agentem doli mali exceptione submoueret. Pomponius etiam incerti condicere eum posse ait, ut liberetur, ff. eo. l. quinta.

Si uas aliquod mihi uendideris, & dixeris certam mensuram capere, vel certum pondus habere: ex empto tecum agam, si minus præstes, sed si uas mihi vendideris, ita vt adfirmares integrum: si id integrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, præstabis mihi, si vero id non sit actum, vt integrum præstes dolum malum duntaxat præstare te debere, quidam putant. Labeo contra: & illud solùm obseruandum, ut (nisi in contrarium, quid actum sit) omnimodo integrum præstari debeat, & est uerum, quod & in locatis doliis præstandum Sabinum respondisse Minicius refert, ff. eodem, l. sexta, §. si uas.

Si filiusfamilias rem vendiderit mihi, & tradiderit: sicut paterfamilias tenebitur, si dolo malo aliquid fecit venditor in re uendita, ex empto eo nomine actio emptori competit. nam & dolum malum eo iudicio æstimari oportet, ut id, quod præstaturum se esse pollicitus sit uenditor, emptori præstari oporteat. d. l. sexta. §. penul.

Si uenditor sciens obligatum, aut alienum uendidisset, adiectum sit, neve eo nomine, quid præstaret: æstimari oportet dolum malum eius, quem semper abesse oportet in iudicio empti: eo quod bonæ fidei sit, ff. eodem, l. sexta, §. fin.

Non est nouum, ut duæ obligationes in eiusdem persona de eadem re concurrant. cum enim is, qui venditorem obligatum habeat, ei hæres extiterit, qui eundem venditorem habeat obligatum: constat duas esse actiones in eiusdem personas concurrentes, propriam, & hæreditariam: & debere hæredem institutum (si uelit) separatim duarum actionum commodo, uti ante aditam hæreditatem proprium uenditorem conuenire, deinde adita hæreditate, hæreditarium, quod si prius adierit hæreditatem, actionem mouere potest: sed ita, ut per eam vtriusque contractus sentiat commodum. ex contrario quoque si venditor venditori hæres extiterit: palàm est, duas euictiones eum præstare debere, ff. eo. l. non est nouum. x.

Iulianus differentiam facit in condemnatione ex empto. ait enim qui pecus morbosum, aut tignum viciosum vendidit: si quidem ignorans fecit, id tantum ex empto actione præstaturum, quanti minoris esset empturus, si ita scisset. si vero sciens retinuit, & emptorem decepit: omnia detrimenta, quæ ex ea emptione emptor traxerit, præstaturum ei, siue igitur ædes vicio tigni concurrunt ædium æstimationem: siue pecora contagione morbosi pecoris perierunt, quod interfuit, idoneè venisse, erit præstandum, ff. eod. l. Iulianus. 13. in princip.

Si minor à venditore (siue sciente, siue ignorante) dicebatur capitatio prædii venditi, & maior inuenta sit, in tantum conuenitur, in quantum si scisset emptor ab initio minus daret precii. si vero huiusmodi onus, & grauamen functionis cognouisset: nullam aduersus venditorem habet actionem, C. eodem, l. si minor, nona.

Idem Iulianus dolum solere à venditore præstari, etiam in huiusmodi specie ostendit, si cum venditor sciret fundum pluribus municipiis legata debere, in tabula quidem scripserit, uni municipio debere: uerum postea legem consignauerit, si qua tributorum, aut vectigalis, indictionisve, quidem nomine, aut ad viæ collationem præstare oportetet, id emptorem dare facere, præstare oportere: respondit Iulianus ex empto eum teneri, quasi decepisset emptorem, quæ sententia vera est, ff. de action. empti. eodem, l. Iulianus, 13. §. idem Iulianus.

Sed cum in facto proponeretur, tutores hoc idem fecisse, qui rem pupillarem vendebant: quæstionis fuisse ait, an tutor dolum pupillus præstare deberet? & si quidem ipsi tutores vendiderunt. ex empto eos teneri, nequaquam dubium est, sed si pupillus auctoribus eius vendidit, in tantum tenetur, in quantum locupletior ex eo factus est, tutoribus in residuum perpetuò condemnandis; quia nec transfertur in pupillum post pubertatem, licet quid dolo tutorum factum est, d. l. Iulianus, 13. §. sed cum in facto.

Offerri precium, ab emptore debet, cum ex empto agitur, & ideo si partem precii offerat, nondum est ex empto actio ad rem adquirendam. venditor enim quasi pignus retinere potest eam rem, quàm vendidit. vnde quæritur, si parte precii soluta, res tradita postea euicta sit: utrum eius rei nomine consequatur integrum precium, ex empto agens, an uero, quod numerauit? & magis est id, quod numerauit propter doli exceptionem, d. l. Iulianus, §. offerri.

Vltra modum tritici distracti, citra pactum in solutione, mora non facta, nihil emptor exigere potest, C. eo. l. ultra, 15.

Si frugibus iam maturis ager distractus sit: etiam fructus emptori cedere, nisi aliud conuenit exploratum est, ff. eo. l. Iulian. §. si frugibus.

Qui pendentem uindemiam emit, si uuam legere prohibeatur à uenditore: aduersus eum petentem precium, exceptione uti poterit, si ea pecunia, de qua agitur non pro ea re petitur, quæ uenit, neque tradita est. cæterum post traditionem: siue lectam uuam calcare, mustum euehere, prohibeatur, ad exhibendum, uel iniuriarum agere poterit, quemadmodum si quilibet alius eum rem suam tollere prohibeat, ff. eod. l. qui procedentem, 25.

Fructus post perfectum iure contractum emptoris spectare personam conuenit, ad quem & functionum grauamen pertinet. Venditor, quoque precium tantum, ac si moram intercessisse probetur, interesse officio iudicis

exigere

exigere poteſt, C. eod. l. fructus, x i i i.

Poſt perfectam venditionem fœtus quidem pecorũ emptori, venditori vero ſumptus, ſi quos bona fide fecerit reſtitui debere notiſsimum eſt, C. eod. l. pen.

Si is ager locatus fuit, penſiones vtique ei cedent, qui locauerat, idem & in prædiis vrbanis, niſi ſi quid nominatim conueniſſe proponatur, d. l. Iulianus. §. ſi is ager.

Sed & ſi quid præterea rei venditę nocitum eſt: actio emptori pręſtanda eſt, damni forte infecti, vel aquæ pluuiæ arcendæ, vel Aquiliæ, vel interdicti, QVOD VI, AVT CLAM, d. l. Iulianus, 13. §. ſed & ſi.

Si annulus datus ſit arræ nomine, & ſecuta emptione, precioque enumerato, & tradita re annulus non reddatur: qua actione agendum ſit? vtrum condicatur, quaſi ob cauſam datus, & cauſa finita ſit: an vero ex empto agendum ſit? & Iulianus dicit, ex empto agi poſſe, certè etiam condici poterit: quia iam ſine cauſa apud venditorem eſt annulus. ff. eod. l. ex empto, xi. §. ego illud.

Neratius ait, venditorem in re tradenda debere præſtare emptori, vt in lite de poſſeſsione prior ſit, ſed Iulianus ſcribit, nec videri traditum, ſi ſuperior in poſſeſsione futurus non ſit, erit igitur ex empto actio, niſi hoc præſtetur, d. l. ex empto. §. inde Neratius.

Caſsius ait, eum, qui ex duplæ ſtipulatione litis æſtimationem cõſecutus ſit: aliarum rerum nomine de quibus in venditionibus caueri ſolet, nihil conſequi poſſe, Iulianus deficiente dupla, ex empto agendum putauit, d. l. ex empto. §. Caſsius ait.

Sententia Iuliani veriſsima eſt, in pignoribus, quoque. nam ſi iure creditoris vendiderit, deinde hęc fuerint euicta non tenetur, nec ad precium reſtituendũ, ex empto actione creditor. hoc enim multis conſtitutionibus expreſſum eſt. dolum planè venditor præſtabit. denique etiam repromittet de dolo, ſed & ſi non repromiſerit, ſciens tamen ſibi non obligatum, vel non eſſe eius, qui ſibi obligauerit, vendiderit, tenebitur ex empto, quia dolum eum præſtare debere oſtendimus. d. l. ex empto. §. ſententia.

Si iactum retis emero, & rectè iactare piſcator noluit; incertum huius rei ęſtimandum eſt. Si quod extraxit piſcium, reddere mihi noluit: id æſtimari debet, quod extraxit. ff. de act. emp. l. ſi iactum retis, 12.

Ex vendito actio venditori competit ad ea conſequendi, quæ ei ab emptore pręſtari oportet, veniunt autem in hoc iudicio infraſcripta, in primis precium, quanti res venit. item intereſſe precii, poſt diem traditionis, nam cum re emptor fruatur æquiſsimum eſt, eum intereſſe precii dependere. ff. eo. l. Iulianus, 13. §. ex vendito.

Præterea ex vendito agendo conſecuturus eſt ſumptus, qui facti ſunt in re diſtracta: vtputa ſi quid in ædificia diſtracta erogatum eſt. ſcripſit enim Labeo, & Trebatius, eſſe ex vendito hoc nomine actionem, idem eſt, ſi quid in ægri equi curatione impenſum eſt ante traditionem, aut in diſciplinas filiorum, in quas veriſimile erat etiam emptorem velle impendi, hoc amplius Labeo ait, & ſi quid in funus filii defuncti impenſum ſit, ex vendito cõſequi oportere, ſi modo ſine culpa venditoris morte obierit, itẽ ſi cõuenerit, cũ res veniret, vt locuples ab emptore reus detur, ex vendito agi poſſe, vt id fiat, d. l. Iulianus. §. præterea.

Si procurator vendiderit, & cauerit emptori, quæritur an domino, vel aduerſus dominum actio deberi debeat? & Papinianus libro tertio reſponſorum putat cum domino ex empto agi poſſe vtili actione ad exemplum inſtitutoriæ actio-

nis: q̃ rem uendendam mandauit: ergo & per contrarium dicendum est, utilem ex empto actionem domino competere, d.l. Iulianus. §. si procurator.

Idem Papin. respondisse se refert, si conuenit, vt ad diem precio non soluto, venditori duplum precii præstaretur: in fraudem constitutionum videri adiectum, quod interesse legitimum excedit, diuersamque caussam commissoriæ esse ait: cum ea specie (inquit) non fœtus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata dicatur, d.l. Iulian. 13. §. idem Papin.

Si quis colludente procuratore meo, ab eo emerit, an posit agere ex empto? & verum est Hactenus, vt aut stetur emptioni, aut discedatur, sed & si quis minorem vigintiquinque annis circumuenerit: & huic hactenus dabimus actionem ex empto, vt diximus in superiori casu, d.l. Iulianus. §. si quis.

Qui per collusionem imaginarium colonum circunueniẽdi emptoris causa supposuit, ex empto tenetur, nec defenditur, si quo facilius excogitata fraus occultetur colonum, & quinquennii pensiones in suam fidem recipiat. ff. eod. l. qui collusionem, 49. in princip.

Si quis à pupillo sine tutoris authoritate emerit: ex vno latere constat contractus, nam qui emit obligatus est pupillo: pupillum sibi non obligat, d.l. Iulianus. §. si quis.

Venditi actionem ad recipiendum residuum, precium intendere aduersario tuo poteris, nec quod in compensationem venerit, quasi & tu inuicem deberes, id obesse tibi poterit, si in bonæfidei contractu, in quo maiores etiam vigintiquinque annis officio iudicis in id, quæ dolo commissa sunt, adiuuantur: iusto errore deductum, vel fraude aduersarii captum, quasi debitum id esset, quod re vera non debebatur pepigisse monstraueris. fructus quoque perceptos ante venditionem contractam, quos cum venditioni non accessissent eundem emptorem inuasisse proponis, eodem iudicio reposces. C. eod. l. secunda.

Veteres emptione, venditioneque in appellationibus promiscuè vtebantur, idẽ est in locatione & conductione. ff. eo. l. veteres, 19. cum l. seq.

Cui res sub conditione legata erat, is eam imprudens ab hærede emit actione ex empto poterit consequi emptor precium, quia non ex causa legati rem habet. ff. eod. l. cui res, 29.

Si ea res, quam ex empto præstare debebam vi mihi adempta fuerit: quamuis eã custodire debuerim: tamẽ propius est, vt nihil amplius, quàm actiones persequendæ eius præstari à me emptori oporteat. quia custodia aduersus vim parũ proficit, actiones autem eas non solum arbitrio, sed etiam periculo tuo præstare debebo, vt omne lucrum ac dispendium te sequatur. at si per me factum sit, quominus eam suo tempore à me haberes: non solum id, quod ipse per eam adquisiit, præstare debebo: sed & id, quod emptor iam tunc sibi tradito equo, adquisiturus fuisset. ff. eod. l. si ea res, quam, 31. in princ.

Expulsos vos de fundo per violentiam à Nerone, quem habere ius in eo negatis, profitentes: nullam vobis aduersus eum, ex cuius venditione fundum possidetis, actionem competere, probatis. igitur ad instar interdicti, seu actionis per missæ experiundum esse perspicitis. C. eo. l. fin.

Vterque nostrum eandem rem emit à non domino, cum emptio, venditioque sine dolo malo fieret, traditaque est, siue ab eodem emimus, siue ab alio, atque alio: is ex nobis tuendus est, qui prior ius eius adprehendit, hoc est, cui primũ tradita est. sed si alter ex nobis à domino emisset: is omnimodo tuendus est. ff. eod. l. si ea res, 31. §. vterque.

Sicut

Sicut æquum est bonæ fidei emptori alterius dolum non nocere, ita non est æquum eidem personæ venditoris sui dolum prodesse, ff. eo. l. sicut, 37.

Si quis à me oleum, quod emisset adhibitis iniquis ponderibus accepisset, vt in modo me falleret, vel emptor circunscriptus sit à venditore ponderibus minoribus: Pomponius ait, posse dici venditorem sibi dare oportere, quod plus est petere, quod habet rationem. ergo & emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse posit, ff. eo. l. si quis, 32.

Et si vno precio plures res emptæ sint: de singulis ex empto, & vendito agi potest. Si fundo vendito in qualitate iugerum captio est, ex empto erit actio, ff. eo. l. & si uno, 33. & cum l. seq.

Si quis alienam rem vendiderit, & medio tempore hæres domino rei extiterit: cogetur implere uenditionem, ff. cod. l si quis, 46.

Lucius Titius accepta pecunia ad materias vendendas sub pœna certa ita, ut si non integras præstiterit intra statuta tempora in pœnam conueniatur: partim datis materiis decessit. cum igitur testator in pœnam commiserit. neque eius hæres reliquam materiam exhibuerit, an in pœnam & in interesse conueniri possit, præsertim cum emptor mutuatus pecuniam interesse grauissimum expendit? Paulus respondit. Ex contractu, de quo quæratur etiam hęredem venditoris in pœnam conueniri posse, in actione, quoque ex empto officio iudicis post morem intercedentem interesse precii rationem haberi oportere, ff. eod. l. Lucius Titius, 47.

Bona fides non patitur, vt cum emptor alicuius legis beneficio pecuniam rei venditæ debere desiisset, antequam res ei tradatur: uenditor tradere compellatur, & re sua carere. possessione autem tradita futurum est, vt rem uenditor eam amittat: vtpotè cum petenti eam rem emptor exceptionem rei venditæ, & traditæ obiiciat: ut perinde habeatur, ac si petitor ei neque vendidisset, neque tradidisset, ff. eo. l. bona fides, 50.

Et si per emptorem, & venditorem mora fuisset, quominus vinum præberetur, & traderetur: perinde esse ait, quasi si per emptorem solum stetisset. non enim posse uideri moram per venditorem emptori factam esse, ipso emptore posteriorem moram faciente. Quod si fundum emisti ea lege, vt des pecuniam Kalendis Iuliis: & si ipsis Kalendis per venditorem esset factum, quominus pecunia ei solueretur: deinde per te staret, quominus solueres: uti posse aduersus te lege sua venditorem dixit, quia in vendendo hoc ageretur, ut quandocunq; per emptorem factum sit, quominus ei pecunia soluatur, legis pœnam patiatur, hoc ita verum est, nisi si quid venditor in ea re dolo fecit, ff. eo. l. & si. 51.

Inter venditorem, & emptorem militiæ, ita conuenit, vt salarium, quod debebatur ab illa persona emptori cederet. quæsitum est, emptor militiæ, quam quantitatem, à quo exigere, & quid ex eiusmodi pacto venditor emptori præstare debeat? Respondit Scæuola, venditorem actiones extraordinarias eo nomine, quas haberet, præstare debere, ff. eo. l. creditor, 52. §. inter venditorem.

Si traditio rei venditæ iuxta emptionis contractum procacia venditoris non fiat: quanti interesse compleri emptionem fuerit arbitratos præses prouinciæ, tantum in condemnationis taxationem deducere curabit, C. eo. l. quarta.

Curabit præses prouintiæ compellere emptorem, qui nactus possessionem fructus percepit, partem precii, quàm penes se habet, cum interesse restituere, & perceptorum fructuum ratio, & minoris ætatis fauor (licet nulla mora intercesserit) generauit, C. eo. l. quinta.

 Si pater

Si pater tuus venundedit portionem suam, nec induxit in vacuam possessionem prædii: ius omne penes se eum retinuisse, certum est. neque enim velut traditionis factæ vectigal exsolutum, si simulatum factum intercessit, veritatem mutare potuit. Quapropter aditus præses prouinciæ, si animaduerterit in vacuam possessionem, nec patrem tuum, neque successores eius emptorem, vel hæredes eius, quocunque loco factos induxisse: non dubitabit nihil esse translatum pronunciarem. Et si te ex empto ad inducēdum eum in vacuam possessionem prædii prospexerit conueniri, existimabit, an precium sit solutum, ac si repererit non esse precio satisfactum: hoc restitui tibi, prouidebit, C. eo. l. octaua.

Cum venditorem carnis fide conuentionis rupta tempore placito hanc non exhibuisse proponas: ex empto actione eum, quanti interfit tua, si tunc tibi præstita fuisset, apud præsidem prouinciæ conuenire potes, C. eo. l. cum venditorem, x.

Quia titulus de EVICTIONE, ET ACTIO DVPLAE stipulationis: est accessorius emptioni, & venditioni; Ideo ipse titulus sequitur.

DE EVICTIONE, ET DVPLAE STIPVLATIONE. Titulus XIIII.

Siue tota res euincatur, siue pars habet regressum emptor ad venditorem, sed cum pars euincitur. siquidem pro indiuiso: regressum habet pro quantitate euictæ partis. quod si certus locus sit euictus, non pro indiuiso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus. qd enim si quod fuit in agro preciosissimum, hoc euictū est, aut quod fuit in agro uilissimum? æstimabitur loci qualitas, & sic erit regressus, ff. de euictio. l. prima.

Si quis per fundum, quem cum alio communem haberet, quasi solus eius dominus esset, ius eundi agendi mihi vendiderit, & cesserit: tenebitur mihi euictionis nomine, cæteris non cedentibus, ff. eod. l. si quis, x.

Lucius Titius in Germania trans Rhenum prædia emit, & partem precii intulit. cum in residuam quantitatem hæres emptoris conueniretur: quæstionem retulit dicens has possessiones ex præcepto principali partim distractas, partim veteranis in præmia adsignatas. quæritur an huius rei periculum ad venditorem pertinere possit? Paulus respondit, futuros casus euictionis, post contractam euictionem ad venditorem non pertinere, & ideo secundum ea, quæ proponerentur precium prædiorum peti posse, ff. eo. l. Lucius, xi. in princ.

Quidam ex parte dimidia hæres institutus, vniuersa prædia vendidit, & cohæredes precium acceperunt, euictis his, quæritur an cohæredes ex empto actione teneantur? Respondit, si cohæredes præsentes aduerunt, nec dissenserunt uideri vnumquemque partem suam vendidisse, ff. eo. l. quidam, xii.

Bonitatis æstimationem faciendam, cum pars euincitur, Proculus rectè potabat: quæ fuisset venditionis tempore, non cum euinceretur res: Non in dimidiam quantitatem precii, ff. eo. l. bonitatis, xiii. cum l. seq.

Sed si quid postea alluuione accesserit: tempus, quo accedit inspiciendū. Si vsufructus euincatur. pro bonitate fructuum ęstimatio facienda est. Sed & si equus euincatur, quanto minoris ob id prędium est. lis æstimanda est, ff. eo. l. sed si. 15.

Euicta re uendita, ex empto erit agendum de eo, quod accessit: quemadmodum, & quæ empto fundo nominatim accesserunt, si euicta sint, in simplum præstantur, ff. eo. l. euicta, 16. in princ.

Duplæ

Duplæ stipulatio committi dicitur tunc, cum res restituta est petitori, vel damnatus est in litis æstimationem, vel possessor ab emptore conuentus absolutus est, d.l.euicta, §. Duplæ.

Si pro re pupilli, quam emit, litis æstimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo præstiterit, stipulatio de euictione pupillo aduersus uenditorem committitur, ff. de euic.l.si pro re, 22.in prin.

Si pro euictione fundi, quem emit mulier, satis accepisset, & eundem fundum in dotem dedisset, deinde aliquis eum à marito per iudicium abstulisset: potest mulier statim agere aduersus fideiussorem euictionis nomine, quasi minorem dotem habere cæpisset, vel nullam, si tantum maritus obruli sset, quanti fundus esset, d.l.si pro re, §. si pro euictione.

Sed & si post mortem mulieris euincatur, regressus erit ad duplæ stipulationem, quia ex promissione maritus aduersus hæredes mulieris agere potest, & ipsi ex stipulatu agere possunt, ff. eo.l.sed & si.23.

Non tamen ei consequens est, vt si ipsi domino nuptura in dotem eum dederit, committi stipulationem dicamus. quãuis æquè indotata futura sit mulier, quãdoquidem & si uerum sit, habere ei non licere equum. illud tamen uerum non sit, iudicio eum euictum esse, ex empto tamen contra uenditorem mulier habet actionem, ff. eo.l.non tamen, 24.

Si rem, quam mihi alienam vendideras à domino redemerim, falsum est, quod Nerua respondisset, posse te à me precium consequi ex vendito agentem, quasi habere mihi rem liceret. Celsus filius aiebat, quia nec bonæ fidei conueniret, & ego ex alia causa rem haberem, ff. eo.l. si rem, 29.in prin.

Si duplæ stipulator ex possessore petitor factus, & victus sit, quam rem, si possideret, retinere potuerit, petere autem vtiliter non potuerit, vel ipso iure promissor duplæ tutus erit, vel certè doli mali exceptione se tueri poterit, sed ita, si culpa, vel sponte duplæ stipulatoris possessio amissa fuerit, d.l.si rem, §. si duplæ.

Quolibet tempore uenditori denunciari potest, vt de ea re agenda adsit, quia non præfinitur certum tempus in ea stipulatione, dum tamen ne propè ipsam condemnationem, id fiat, d.l, si rem, §. fin.

Si controuersia tibi possessionis, quam bona fide te emisse allegas, ab aliguo mouetur, authori hæredive eius denuntia, & si quidem obtinueris, habebis quod emisti, sin autem euictũ fuerit, à venditore successoreve eius consequeris quanti sua interest. in quo continetur etiam eorum persecutio, quæ iu rem eruptam à te melior fieret, erogata sunt, C, eo.l.si controuersia, ix.

Duplę stipulatio euictione non unam continet, si quis dominium rei petierit, & euicerit, sed & si seruiana actione experiatur, ff. eo.l.si mancipium, 34.§. fin.

Naue, aut Domo empta, singula cæmenta, uel tabulæ emptæ non intelliguntur: ióq; nec euictionis nomine obligat̃ uẽditor quasi euicta parte, ff. eo.l. naue, 36.

In creditore, qui pignus uendidit, tractari potest, an re euicta, uel ad hoc teneatur ex empto, ut quam habet aduersus debitorem actionem, eam præstet, (habet autem contrariam pignoratitiam actionem) & magis est, ut præstet. cui.n. non æquum uidebitur, uel hoc saltem consequi emptorem, quod sine dispendio creditoris futurum est, ff. eo.l.in creditore, 38.

Minor uigintiquinque annis fundum uendidit Titio, & eum Titius Seio minor se in ea uenditione circũscriptum dicit: ei impetrat cognitionem, non tantum aduersus Titium, sed etiam aduersus Seium. Seius postulabat apud prætorem, utilem sibi de euictione stipulationem in Titium dari. Iulianus dandam putauit, quia

uit, quia iustam rem Seius postulat. nam si ei fundus prætoria cognitione ablatus fuerit. æquum erit per eundem prætorem, & euictionem restitui, ff. eod. l. minor, 39. in princip.

Si à me bessem fundi emeris, à Titio trientem, deinde partem dimidiam fundi à te quis petierit, si quidem ex besse, quem à me acceperas, semis petitus fuerit Titius non tenebitur. Si vero triens, quem Titius tibi tradiderat, & sextans ex besse, quem à me acceperas, petitus fuerit: Titius quidem pro triente, ego pro sextante euictionem tibi præstabimus, d. l. minor, §. si à me.

Si is, qui satis à me de euictione accepit, fundum à me hærede legauerit: confestim fideiussores liberabuntur, qui etiam si euictus fuerit ab eo, cui legatus fuerat, nulla aduersus fideiussores actio est, ff. eo. l. si is qui, 40.

Si ei, cui vendidi, & duplam promisi (cum ipse eadem stipulatione mihi cauisset) hæres extiterim: euicto equo, nulla ex parte stipulatio committitur. neq; enim mihi euinci videtur, cum uendiderim eum: neque ei, cui me promissorem præstiti. quoniam parum commodè dicar ipse mihi duplam præstare debere. item si domino equi hæres extiterit emptor, quoniam euinci ei non potest, nec ipse sibi uidetur euincere: non committitur duplæ stipulatio. his igitur casibus ex empto agendum erit, ff. de euict. l. si ei, 41. in princip.

Si is, qui fundum emerit, & satis de euictione acceperit, eundem fundum uendiderit, & emptori suo hæres extiterit, uel ex contrario, emptor venditori hæres extiterit. an euicto fundo, cum fideiussoribus agere possit? quæritur. existimat Paulus utroque casu fideiussores teneri, quoniam & cum debitor creditori suo hæres extitit, actio quædam inter hęredem, & hæreditatem proponitur: & intelligitur maior hæreditas ad debitorem peruenire, quasi soluta pecunia, quam debebat hæreditati: & per hoc minus in bonis hæredis esse, & ex contrario, cũ creditor debitori suo hæres extitit, minus in hæreditate habere uidetur. tanquam ipsa hæreditas hæredi soluerit. Siue ergo is, qui de euictione satis acceperat emptori, cui ipse vendiderat, siue emptor uenditori suo hæres extiterit: fideiussores tenebuntur, & si ad eundem uenditoris, ex emptoris hæreditas reciderit: agi cum fideiussoribus poterit, d. l. si ei cui, §. si is, qui.

Qui fundum tradiderat iugerum centum, fines multo ampliores empti demonstrauerat. Si quid ex iis finibus euinceretur, pro bonitate eius emptori præstandum est: quamuis id, quod relinqueretur, centũ iugera haberet, ff. eo. l. q fundũ, 45.

Fundum cuius vsusfructus Attii erat, mihi uendidisti, nec dixisti usumfructũ Attii esse. hunc ergo Mæuio detracto usufructu, tradidi. Attio capite minuto, non ad me, sed ad proprietatem vsumfructum redire debet. neque enim potuisse constitui usumfructum eo tempore, quo alienus esset. sed ego possum te uenditorem de euictione conuenire, quia equum sit, eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc ususfructus alienus non fuisset, ff. eo. l. fundum, 46. in prin.

Si per alienum fundum mihi uiam constitueris, euictionis nomine tu obligaberis. etenim quo casu si per proprium constituenris fundum concessa esset uia, rectè constitueretur: eo casu si per alienum concederetur, euictionis obligatio contrahitur, d. l. fundum, §. si per alienum.

Cum fundus. VTI OPTIMVS MAXIMVS'QVE, emptus est, & alicui seruitutis euictæ nomine aliquid emptor à uenditore consecutus est, deinde totus fundus euincitur: ob eam euictionem, id præstare debet, quod ex duplo reliquũ est. Nã si aliud obseruauerimus, seruitutibus aliquibus, mox, & proprietate euicta duplo amplius emptor, q̃ emit, cõsequeretur, ff. eo. l. cũ fundus. 48.

Quod

Quod ad ſeruitutes prædiorum attinet, ſi tacitè ſecutæ ſunt, & vindicētur ab alio. Quintus Mutius, & Sabinus exiſtimant, uenditorem ob euictionem teneri nō poſſe. nec enim euictionis nomine quemquam teneri in eo iure, quod tacitè ſoleat accedere: niſi VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET traditus fuerit fundus. tunc enim liberum ab omni ſeruitute præſtandum. ſi uero emptor petat uiam, uel actum: uenditorem teneri non poſſe, niſi nominatim dixerit, acceſſurum iter, uel actum, tunc enim teneri eum, qui ita dixerit, & uera eſt Quinti Mutii ſententia: VT QVI OPTIMVM MAXIMVMQVE fundum tradidit liberum præſtet non etiam deberi aliās ſeruitutem, niſi hoc ſpecialiter ab eo expreſſum ſit.ff.eo.l.penult.

Si fundo tradito pars euincatur, ſi ſingula iugera venierint certo precio: tunc nō pro bonitate, ſed quanti ſingula uenierint, quæ euicta fuerunt, præſtandum: etiam ſi ea, quæ meliora fuerunt, euicta ſint.ff.eo.l.ſi fundo, 53.in princ.

Si fundum, in quo vſusfructus Titio relictus erat, quoad uiueret detracto uſufructu ignoranti mihi uēdideris, DONEC TITIVS CAPITE DEMINVTVS FVERIT, & aget Titius ius ſibi eſſe utendi, fruendi.ff.eo.l.ſi rem, 62.§.ſi fundū.

Seia fundum à Lucio Titio emerat, & quæſtione mota fiſci nomine auctorem lau dauerat, & euictione ſecuta fundus ablatus, & fiſco adiudicatus eſt uenditore præſente. quæritur, cum emptrix non prouocauerit, an uenditorem poſsit cōuenire? HERENNIVS MODESTINVS RESPONDIT, ſiue quod alienus fuerit, cū ueniret, ſiue quod tunc obligatus euictus eſt: nihil proponi, cur emptrici aduerſus uenditorem actio non competat.ff.eo.l.Hærennius, 63.§.Gaia.

Ex mille iugeribus traditis, ducenta flumen abſtulerat, ſi poſtea pro indiuiſo ducenta euincantur: duplæ ſtipulatio pro parte quinta, non quarta præſtabitur. nam quod periit damnum emptori non uenditori attulit. ſi totus fundus, quē flumen deminuerat, euictus ſit, iure non deminuetur euictionis obligatio: non magis quàm ſi in curia fundus, deterior factus ſit, nam & ex contrario, non augetur quantitas euictionis, ſi res melior fuerit affecta. Quod ſi modo terræ integro, qui fuerat traditus, ducēta iugera per alluuionem acceſſerint, ac poſtea pro indiuiſo pars quinta totius euicta ſit, perinde pars quinta præſtabitur, ac ſi ſola ducenta de illis mille iugeribus, quæ tradita ſunt, fuiſſent euicta: quia alluuionis periculum non præſtat uenditor. Quæſitum eſt ſi mille iugeribus traditis periſſent ducenta: mox alluuio per aliam partem fundi ducenta attuliſſet, & poſtea pro indiuiſo quinta pars euicta eſſet: pro qua parte auctor teneretur? conſequens ſuperioribus, vt neque pars quinta mille iugerum, neque quarta debeatur euictionis nomine. Sed perinde teneatur auctor, ac ſi de octingentis illis reſiduis ſola centum ſexaginta fuiſſent euicta, nam reliqua quadraginta, quæ de uniuerſo fundo deceſſerunt pro rata nouæ regionis eſſe intelligi. Cæterum cum pro diuiſo pars aliqua fundi euincitur: tametſi certus numerus iugerum traditus ſit, tamen pro modo, ſed bonitate regiōnis præſtatur euictio.ff.eo.l.ex mille, 64.in princ.

Qui unum iugerum cōe pro indiuiſo ſolum habuit, & tradidit: ſecundum omniū ſententias, non totum dominium tradidit, ſed partem dimidiam iugeri: quēadmodum ſi certum locum, aut fundum ſimiliter tradidiſſet, d.l.ex mille.§.fin.

Qui fundum tradit, & ſciat certam ſeruitutem deberi, perfurioſè dixerit. ITINERA, ACTVS, QVIBVS SVNT, VT ITA SINT: rectè recipit, & euictionis quidem nomine ſe liberat: ſed quia decepit emptorem, empti iudicio tenetur.ff.eo.l.qui libertatis, 69.§.ſic, &

In fundo

In fundo vendito, cum modus pronunciatus deest; sumitur portio, ex precio, qđ totum colligendum est, ex omnibus iugerib. dictis, d.l.qui libertis, 69.§.fin.

Pater filiæ nomine fundum in dote dedit, euicto eo, an ex empto actio, vel duplæ stipulatio committatur, quasi pater damnum patiatur, non immeritò dubitatur. non enim sicut mulieris dos est, ita patris esse dici potest: sed videamus, ne pro habilius dicatur, committi hoc quoque casu stipulationem. interest enim patris filiam dotatam habere, & spem quandoque recipiendæ dotis: vtique si in potestate sit: quod si emancipata est: vix poterit defendi, statim committi stipulationem: cum vno tantum casu dos ad eum regredi possit. nunquid ergo tunc demum agere possit, cum mortua in matrimonio filia potuit, dotem repetere, si euictus fundus non esset? an & hoc casu interest patris dotatam filiam habere, vt statim conuenire promissorem possit? quod magis paterna affectio inducit. ff. eod. l. pater, 71.

Cum plures fundi specialiter, & nominatim, vno instrumento emptionis interposito, venierint: non vtique alter alterius fundi pars esse videtur, sed multi fundi vna emptione continentur. & quemadmodum si quis complura animalia vno instrumento emptionis interposito vendiderit: euictionis actio in singula capita animalium spectatur. & sicuti si aliarum quoque rerum complurium vna emptio facta sit: instrumentum quidem emptionis interpositum vnũ est: euictionum autem tot actiones, quot & species rerum emptione comprehensæ sunt: ita & in proposito: non utique prohibebitur emptor euicto ex his uno fundo, uenditorem conuenire, quod una cautione emptionis complures fundos mercatus comprehenderit. ff. eo. l. cum plures, 72.

Seia fundos Mæuianum, & Seianum, & cæteros doti dedit. eos fundos uir Titius uiua Seia, sine controuersia possedit. post mortem deinde Seia Sempronia hęres Seiæ quæstionem pro prædii proprietate facere instituit, quæritur, cũ Sempronia ipsa sit hæres Seiæ, an iure controuersiam facere possit? Paulus respondit, iure quidem proprio non hæreditario Semproniam, quæ Seiæ (de qua quæritur) hæres extitisset, controuersiam fundorum facere posse, sed euictis prædiis eandem Semproniam hæredem Seiæ conueniri posse, uel exceptione doli mali submoueri. ff. eo. l. Seia, 73.

Vaccę emptor, si titulus, qui post emptionem natus est, euincatur: agere, ex duplę stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec usufructus euincitur. nam quod dicimus, uitulum fructum esse uaccæ: non ius, sed corpus demonstramus. sic & prædiorum frumenta, & uinum factum rectè dicimus cum constet, eadem hæc non rectè usumfructum appellari. ff. eo. l. uaccæ, 43.

Scapham non uideri nauis esse respondit, nec quidquam coniunctum habere. nã scapham ipsam per se paruam nauiculam esse: omnia autem, quæ coniuncta naui essent (ueluti gubernacula, malus antennæ, uelum) quasi membra nauis esse. ff. eod. l. scapham, 44.

Si ab emptore usufructus petatur: perinde is uenditori denunciare debet, atque is, à quo pars petitur. ff. eo. l. si ab emptore, 49.

Si pignora ueneant per apparitores prætoris extra ordinem sententiam sequentes: nemo unquam dixit: dandam in eos actionem re euicta. sed si dolo rem uiliore precio proiecerint: tunc de dolo actio datur aduersus eos domino rei. ff. eod. l. si pignora, 50.

Rem hæreditariam pignori obligatam heredes uendiderunt, & euictionis nomine pro partibus hæreditariis spoponderunt: & cum alter pignus pro parte sua liberasset,

liberasset, rem creditor euicit. quærebatur an vterq; hæredum conueniri possit? idque placebat propter indiuisam pignoris causam, nec remedio locus esse videbatur, vt per doli exceptionem actiones ei, qui pecuniam creditori dedisset præstarentur: quia non duo rei facti proponerentur, sed familiæ ercilcundæ iudicium eo nomine utile est. nam quid interest, vnus ex hæredibus in totum liberauit pignus, an vero pro sua duntaxat portione cum cohæredis, negligentia damnosa non debet esse alteri, ff.eo.l.rem,65.

Cum ea conditione pignus distrahitur, ne quid euictione secuta creditor præstet: quamuis precium emptor non soluerit, sed venditori cauerit: euictione secuta, nullam emptor exceptionem habebit, quominus precium soluat. creditor, qui pro pecunia nomen debitoris per delegationem sequi maluit: euictis pignoribus, quæ prior creditor accepit, nullam actionem cum eo, qui liberatus est, habebit, ff.eo.l.68.

Si per imprudentiam iudicis, aut errorem emptor rei victus est: negamus auctoris damnum esse debere, aut quid refert, sordibus iudicijs, an stulticia res perierit? iniuria enim, quæ emptori fit, auctorem non debet contingere, ff.eo. l.si per imprudentiam, 51.in princ.

Si ideo contra emptorem iudicatum est, quod defuit, non committitur stipulatio. magis enim propter absentiam victus videtur, quam quod malam causam habuit. Quid ergo si ille quidem, contra quem iudicatum est, ad iudicium non adfuit: alius autem adfuit, & causam egit? quid dicemus? vtputa acceptum quidem cum pupillo tutore authore fuit iudicium, sed absente pupillo tutor causam egit, & iudicatum est contra tutorem. quare non dicemus committi stipulationem? etenim actam esse causam palàm est, & satis ab eo, cui ius agendi fuit causam esse actam. Præsenti autem venditori denunciandum est. siue autem absit, siue præsens sit, & per eum fiat, quo minus denuncietur, committetur stipulatio, ff.eo.l.si ideo, §.in princ.

Si compromisero; & contra me data fuerit sententia, nulla mihi de euictione actio danda est aduersus venditorem. nulla enim necessitate cogente, id feci, ff. eo.l.si dictum, 56.§.si compromisero.

Si præsente promissore, qui de euictione promisit, & non ignorante, procuratori denunciatum sit, nihilominus promissor tenetur. simili modo tenetur, & qui curauit, ne sibi denunciari posset, sed & si nihil uenditore faciente, emptor cognoscere, vbi esset, non potuit, nihilominus committere stipulatio, ff. eodem, l. si dictum, §.si præsente.

Pupillo etiam sine tutoris authoritate posse denunciari (si tutor non appareat) ex duplæ stipulatione benignius receptum esse, Trebatius ait, d.l.si dictum, §.si.

Si plures mihi in solidum pro euictione teneantur, deinde post euictionem cum vno fuero expertus, si agam cum cæteris, exceptione me esse repellendum, Labeo ait, d.l.si per imprudentiam, 51.§.fin.

Si cum possit emptor auctori denunciare, non denunciasset, ideoque victus fuisset. quoniam parum instructus esset, hoc ipso videtur dolo fecisse, & ex stipulatu agere non potest, ff.eo.l.si fundo, 53.§.fin.

Non obest ex empto agenti, quod denunciatio pro euictione interposita non esset, si pacto ei remissa est, ff.eo. l.Herennius, 63.in prin.

Qui alienam rem vendidit, post longi temporis præscriptionem, vel usucapionem desinit emptori de euictione teneri, ff.eo.l.qui alienam, 54.in prin.

Si cum posset usucapere emptor, non cœperit, culpa sua hoc fecisse uidetur, unde

si euictus

si euictus est equus, non tenetur uenditor, ff. eod. l. si dictum, 56. §. si cum possit.

Si alienam rem mihi tradideris, & eandem pro derelicto habuero: amitti auctoritatem (idest actionem pro euictione) placet, ff. eo. l. fin.

In stipulatione duplæ, cum equus venditur partis adiectio necessaria est: quia nõ potest uideri equus euictus, cum pars eius euicta est, ff. eod. l. si dictum, 56. §. in stipulatione.

Habere licere rem, videtur emptori, & si is, qui emptorem in euictione rei uicerit, ante ablatam, vel abductam rem, sine successore decesserit: ita ut neque ad fiscum bona peruenire posfint, neque priuatim à creditoribus distrahi, tunc enim nulla competit emptori ex stipulatu actio. quia rem ei habere licet. Quod cum ita est: uideamus num & si ab eo, qui uicerit, donata, legatave res fuerit emptori, æquè dicendum sit, ex stipulatu actionem nõ nasci. scilicet si ante, quàm abduceret, vel auferret, donauerit, aut legauerit. Alioquin semel commissa stipulatio resolui non potest, ff. eo. l. habere, 57.

Si res, quàm à Titio emi, legata sit à me: non potest legatarius, conuentus à domino rei, venditori meo denunciare: nisi cessæ ei fuerint actiones, vel quodam casu hypothecas habeat, ff. eod. l. si res, 59.

Si in uenditione dictum non sit, quantum venditorem pro euictione præstare oporteat: nihil venditor præstabit præter culpam, euictionis nomine: & ex natura ex empto actionis, hoc quod interest, ff. eo. l. si in uenditione, 60.

Non dubitatur & si specialiter venditor euictionem non promiserit, re euicta ex empto competere actionem, C. eo. l. sexta.

Si quod à te emi, & Titio vendidi uoluntate mea tradideris: de euictione te mihi teneri, sicuti si acceptam rem tradidissem, placet, ff. eo. l. si quod, 61.

Si rem, quæ apud te esset, vendidissem tibi: quia pro tradita habetur, euictionis nomine me obligari placet. ff. eod. l. si rem, 62. in princ.

Si ei, qui vendidit, plures hæredes extiterunt: una de euictione obligatio est, omnibusque denunciari, & omnes defendere debent. si de industria non uenerint in iudicium, vnus tamen ex his litem sustineat: propter denunciationis uigorem, & prædictam absentiam, omnibus vincit, aut uincitur: recteque cum cæteris agam, quod euictionis nomine uicti sunt, d. l. si rem, §. si ei, qui.

Diuisione inter cohæredes facta, si procurator absentis interfuit, & dominus ratam habuit: euictis prædiis in dominum actio dabitur, quæ daretur in eum, qui negotium absentis gessit: ut quanti sua interest, actor consequatur: scilicet, ut melioris, aut deterioris agri facti causa finem precii, quo fuerat tempore diuisionis æstimatus, deminuat, uel excedat. ff. eod. l. 66. §. fi.

Si cum uenditor admonuisset emptorem, ut publiciana, uel potius ea actione, quæ de fundo vectigali proposita esset, experiretur, emptor id facere supersedit: omnimodo nocebit ei dolus suus, nec communiter stipulatio, non idem in Seruiana quoque actione probari potest. hæc enim, & si in rem actio est, nudam tamen possessionem auocat, & soluta pecunia uenditori dissoluitur. Vnde fit, ut emptori suo nomine non competat, ff. eo. l. si cum venditor, 66. in princ.

Si is, qui Reip. causa absfuit, fundum petat: utilis possessori pro euictione competit actio. Item si priuatus à milite petat: eadem æquitas est emptori restituendæ pro euictione actionis, d. l. si cum, § si is qui.

Si secundus emptor uenditorem, eundemque emptorem ad litem equi dederit procuratorem, & non restituto eo, damnatio fuerit secuta: quodcunque ex causa iudicati præstiterit procurator, ut in rem suam datus, ex stipulatu consequi non po-

non poterit.ſed quia damnum euictionis ad perſonam pertinuit emptoris,qui mandati iudicio,nihil percepturus eſt:non inutiliter ad percipiendam litis æſtimationem agetur ex vendito,d.l.ſi cum,§.ſi ſecundus.

Euicta re,ex empto actio non,ad precium duntaxat recipiendum, ſed ad id,ꝙ intereſt,cōpetit ergo,& ſi minoris eſſe cępit,dānū emptoris erit,ff.e.l.euicta,70.

Si plus,vel minus,q̄ precii nomine datum eſt, euictione ſecuta dari conuenerit, placitum cuſtodiendum eſt. Et ſi iuſſu iudicis rei iudicatæ pignus captum per officium diſtrahatur,poſt euincatur: ex empto contra eū, qui precio liberatus eſt,non quāti intereſt,ſed p̃cio duntaxat,eius intereſſe,habita ratione fructuū dabit,ſ.ſi hos ei,ꝗ euincit,reſtituere non hēat neceſſe,ff.eo.l.ſi plus,74.ī prin.

Mota quęſtione interim non ad precium reſtituendum,ſed ad rem defendendam venditor conueniri poteſt,d.l.ſi plus.§.mota.

Qui nomen,quale fuit,vendidit,duntaxat, ut ſit, non ut exigi etiam aliquid poſſit,ſed & dolum præſtare congruit,d.l.ſi plus,§.fin.

Emptor hæreditatis rem à poſſeſſoribus ſumptu, ac periculo ſuo perſequi debet. euictio quoq; non præſtatur in ſingulis rebus, cum hæreditatem iure veniſſe conſtet:niſi aliud nominatim inter cōtrahentes conuenit,C.de euict.l.prima.

Quoniam auus tuus cum prædia tibi donaret, de euictione eorum cauit: potes aduerſus cohæredes tuos ex cauſa ſtipulationis conſiſtere ob euictionem prædiorum, pro portione, ſcilicet hæreditaria. nudo autem pacto interueniente minimè donatorem teneri hac actione certum eſt,C.eo.l.ſecunda.

Qui rem emit,& poſt poſsidet,quandiu euicta non eſt auctorem ſuum propterea, quòd res aliena,vel obligata dicatur conueniri non poteſt,C.eo.l.tertia.

Si p̄dium tibi pro ſoluto datum eſt, ꝙ aliis creditoribus fuerat obligatū cā pignoris mutata non eſt.Igitur ſi hoc iure fuerit euictū : utilis actio tibi contra debitorem competit,nam hmōi contractus vicem venditionis obtinet,C. eod.l.4.

Ex his p̄diis,q̄ mercata es,ſi aliqua à vēditore obligata,& nec dū tibi tradita ſunt: ex empto actione conſeq̄ris,vt ea à creditore liberenť,i d ēt fiet,ſi aduerſus venditorē ex vendito actione p̄ciū petentem doli exceptioneȝ oppoſueris,C.e.l.5

Emptor fundi,niſi auctori,aut hæredi eius denunciauerit,euicto p̄dio,neq; ex ſtipulatione,neq; ex dupla,neq; ex empto actionē contra uenditore,vel fideiuſſ. eius hēt,ſed etſi iudicio emptor non adfuit,aut pn̄s ꝑ iniuriā iudicis uictus eſt abſente auctore,vel fideiuſſore,regreſſum aduerſus eū non hēt,C.eo.l.emp.8.

Si fines agri uenditor demōſtrauit,& legē dixit, intra eos neminem ingreſſurū,ſi quid inde euincatur periculo ſit auctoris.Quod ſi finibus ſuis,quos demonſtrauit agrum vendidit,lis finalis ad venditorem non pertinet,C.eo.l.ſi fines,x.

Authore laudato, ſi euicta res eſt, fideiuſſorem etiam ſi agi cauſam ignorauerit, conueniri euictionis nomine poſſe non ambigitur,C.eo.l.authore.7.

Exceptione doli rectè eum ſubmouebis, quem ab auctore tuo fideiuſſorem accepiſti,ſi eius nomine controuerſiā refert,quaſi ꝑ vxorem ſuā, anteq̄ tu emeres, comparauerit, qui uenditioni adeo conſenſum dedit,C.eo.l. exceptione,11.

Si ex cauſa iudicati pignora capta ſunt ex eius authoritate, cui præcipiendi ius fuit,eaq; de q̃bus complecteris,tu mercatus es,fruſtra ob ea,q̄ condemnata eſt vel quæ in eius locum ſucceſsit,eorum referr̄ quęſtio. q̄nquidem & ſi euictio eorū ab aliquo ſubſecuta fuiſſet,rectiſsimè reſcriptum eſt.C.eo.l. ſi ex cā,13.

Siue poſſeſsio uenditoris fuit, filius eiuſdemq; patris hæres fruſtra quæſtionem mouet,ſiue non patris, ſed filii eius poſſeſsio fuit, de qua iure hæreditario auctor laudari poteſt.controuerſiam moueri non poteſt,C.e.l.ſiue poſſeſsio,14.

Super empti agri quæstione disceptabit præses prouinciæ, & si portionem diuersæ partis esse cognouerit, impensas, quas ad meliorandam rem vos erogasse constiterit, habita fructum ratione, restitui vobis iubebit. nam super precio euictæ portionis non eum, qui dominiũ euicerit, sed auctricem conueniri consequens est, C.eo.l.super empti, 16.

Si cum quæstio tibi super eo, quem comparaueras, moueretur, auctorem tuum certum fecisti: nec citra iudicis disceptationem equum, quem emeras tradidisti præses prouinciæ in damnis, quæ tolerasse te meministi, medelam iuris adhibebit, C.eo.l.si cum precio, 17.

Si obligata prædia venundedisti, & longi temporis præscriptione solita emptores se tueri possunt, euictionis periculum timere non potes, C.eo.l. si obligata, 19.

Cum tibi liberũ venundatum ab auctore fundũ ꝑponas, si ex antecedente obligatione, ꝙ debebat, iure soluisti, stipulationẽ, q̃ subiectã emptioni de indemnitate proponis, ipsius cõceptio cõmissam manifestè declarat, C.eo.l. cũ tibi, 22.

Cum successores ẽt venditoris pro euictione teneri possint: si velut obligata sibi Resp.Tessal.pignoris instituat iure persequi, quæ comparasti auctoris hæredibus quocunq; gradu constitutis adsistere negocio denuncia. Quod siue præsentibus iis fundus, quem emisti, fuerit euictus, siue absentibus postea: quanti tua interest rem euictam non esse, teneri non quantum precii nomine dedisti (si aliud non placuit) publicè notum est, C.eo.l.cum successores, 23.

Si post perfectam venditionẽ ante precium numeratũ rei venundatæ mota fuerit qõ, cum in ipso limine contractus immineat euictio: emptorem, si satis ei non offeratur ad totius, vel residui precii solutionem non compelli iuris auctoritate monstratur. Vnde cum parte precii numerata, domus, q̃ emisti, tibi uelut pignoris iure obligatæ, ne ad emptionem accederes, denunciatum ab aliquo proponas: iudex tibi, q̃ ex emptione veniunt præstari prouidebit, C.eo.l.si post, 24.

Si fundum sciens alienum, vel obligatum comparauit Athenocles, nec q̃dq̃ de euictione conuenit: ꝙ eo nomine dedit, contra iuris poscit rõnem. nã si ignorans, desiderio tuo iuris forma negantis hoc reddi refragatur, C.eo.l.si fundum, 27.

Emptori ẽt venditoris iura prodesse non ambigit, si igit̃ vobis ꝑ rei proprietatẽ mota fuerit qõ, tã ꝓpriis, q̃ vẽditoris defensionib. vti poteritis, C.e.l. emp. 28.

Si permutationis gratia prædia curatoribus, quondam fratris tui mater tua dedit, iis, quæ in eorum vicem accepit, postea quam ad defensionem fuerit denunciatum, vel cum eorum non haberet facultatem, euictis: quanti interest eorum conueniri posse rationis est, C.eo.l.si permutationis, 29.

Non ex eo, ꝙ duplum, qui à matre tua animalia comparauit, euictionis nomine stipulatus est alienæ rei scientia cõuincitur: nec opinio eius ex hac læditur, vt malæ fidei emptor existimetur, aliis itaq; hoc iudiciis, probare debes, C. eo.l. pen.

Hæredem fideiussoris reum, pro quibus defunctus apud emptorem intercesserat pro uenditore factum eius, cui successit ex sua persona dominium vindicare non impedit, scilicet euictionis causa durante actione, C.eo.l.fin.

Empti actio longi temporis præscriptione non submouetur, licet post multa spacia rem euictam emptori fuerit comprobatum, C.eo.l.empti, 21. in prin.

CREDITOREM EVICTIONEM NON DEBERE.
Titulus XV.

Cum iure creditoris ꝑ fisci debita prædium obligatum procurator fisci venundedit, euictio non debetur: quia & priuatus creditor eodem iure vtitur

nisi

nisi nominatim hoc repromissum à priuato fuerit creditore, si tamen fiscus in ius alterius creditoris successit: emptori non iuxta nomine fisci mouetur con trouersia, siue quia potior fuerat, quando vendebat: siue quia infirmior, quoniam hoc vtique præstare debet, qui pignoris iure vendit, potiorem se cæteris esse creditoribus. C. creditorem euictionem, l. prima.

Si à creditrice iure pignoris fundos pater tuus comparauerat: euictis prædiis, ita demum petitionem aduersus creditricem habere pores, si vel cum vendidit, de euictione rei promisit: vel etiam dolo, cum sciret, prudensq; esset, rem sine uicio non esse, eam patri tuo, cui succesisti, uenundedit. Nam sicuti genus eiusmo di contractus inscium creditorem vinculo euictionis non adstringit, ita eum, qui fraudem admisit, vel decepit, non excusat, C. eo. l. fi.

Post obligationem emptionis, et venditionis sequitur de locatione, et conductione: Ideo hoc loco, etiam sequitur de actione locati, et conducti.

DE ACTIONE LOCATI, ET CONDVCTI.

Titulus XVI.

EX conducto actio conductori datur, competit autem ex his causis ferè: vtputa, si re, quam conduxit frui ei non liceat: forte quia possessio ei, aut totius agri, aut partis non præstatur, aut uilla non reficitur, vel stabulum, vel vbi greges eius stare oporteat, vel si quid in lege conductionis conuenit, si hoc non Præstatur, ex conducto agetur, ff. locati, l. ex conducto, 15. in prin.

Si tibi habitationem locauero non pensionem remittam, ex locato & conducto agendum erit, ff. locati, l. quinta.

Si tibi alienam insulam locauero quinquaginta, tuq; eandem sexaginta Titio locaueris, & Titius à domino ꝓhibitus fuerit habitare, agentem te ex sexaginta conducto consequi debere placet: q̃a ipse Titio teneris in sexaginta, ff. eo. l. 7.

Nos videamus ne non sexaginta præstanda, nec quinquaginta sint, sed quanti interest perfrui conductione; tm̃ deniq; consequetur medius, quantum p̃stare debebat ei, qui à se conduxerat, qm̃ emolumentum conductionis ad comparatio nem vberioris mercedis computatum maiorem efficit condemnationem, & tñ primus locator reputationẽ habebit ꝑ q̄nquaginta, q̃ ab illo ꝑcipiet si dñs insulæ habitare nouissimũ conductorem non vetuisset, quo iure utimur, ff. eo. l. 8.

Item quæritur si Cisiarius, i. carucarius, dum cæteros transire contendit, Cisium euertit, & equum quassauit, vel occidit ex locato erit in eum actio. temperare .n. debuit. sed & utilis Aquiliæ dabitur. ff. eo. l. Item quæritur, 13. in prin.

Si Nauicularius onus Minturnas vehendum conduxerit, & cum flumen Minturnensem Nauis ea subire non posit in aliam nauim merces transtulerit, eaq; nauis in ostio fluminis perierit. Tenetur prior Nauicularius Labeo si culpa caret non teneri ait, Cæterum si vel inuito domino fecit, vel quo non debuit tp̃e, aut si minus idoneæ naui imposuit, tunc ex locato agendum, d. l. itẽ q̃rit. §. si nauic.

Si magister nauis sine gubernatore in flumen nauem immiserit & tempestate orta temperare non potuerit, & nauem perdiderit, vectores habebunt, aduersus eum ex locato actionem, d. l. item quæritur, §. si magister.

Si fullo vestimenta pollienda acceperit, eaq; mures roserint ex locato tenetur, q̃a debuit ab hac re cauere, & si pallium fullo permutauerit, & alii alterius dederit, ex locato actionem tenebitur, etiam si ignarus fecerit, d. l. item q̃rit, §. si fullo.

Exercitu veniente, migrauit cōductor, deinde ex hospitio milites fenestras, & ceteræ sustulerunt, si dominorum denunciauit, & migrauit ex locato tenebitur. Labeo etiam si resistere potuit, & non resistit, teneri ait, quæ sententia vera est. sed si denuntiare non potuit, non tenetur, ff. eo. l. Item quæritur, 13. §. exercitu.

Si quis mensuras conduxerit, easq; magistratus frangi iusserat, si quidem iniquæ fuerint, Sabinus distinguit vtrum sit conductor, an non, si scit esse ex locato actionem si minus non, quid si æque sint, ita demum eum teneri, si culpa eius id fecerat ædilis. & ita Labeo, & Mela scribunt, d. l. item quæritur, §. si quis.

Item cum quidam naue amissa vecturam, quam per inuecto acceperat, repeteretur, rescriptum est ab Anton. Augusto non immerito procuratorem Cæsaris hanc ab eo uecturam repetere: cum munere vehendi functus non sit. quod in omnibus personis similiter obseruandum est, ff. eod. l. ex conducto, xv. §. item cum quidam.

Vbicunq; tamen remissionis ratio habetur ex causis supra relatis nō id, quod sua interest, conductor consequitur, sed mercedis exonerationem pro rata temporis, supra denique damnum seminis admissi ad colonum pertinere declaratur. planè si fortè dominus frui non patiatur, vel cum ipse locasset, vel cū alius alienum, vel quasi procurator, vel quasi suum, quod interest, præstabitur. & ita proculus in procuratore respondit, d. l. ex conducto, §. vbicunque.

Interdum ad hoc ex locato agetur, vt quis locatione liberetur, quemadmodum Iulianus scripsit: vt puta fundum Titio locaui, isque pupillo hærede instituto decessit, & cum tutor constituisset abstinere pupillum hæreditate, ego fundum pluris locaui: demum pupillus restitutus est in bona paterna, ex conducto nihil amplius eum consecutu rum, quàm vt locatione liberetur, mihi. n. iusta causa fuit locandi, cum eo tempore in pupillum actiones nullæ darentur. Tutellæ tamen cum tutore iudicio, inquit agetur si abstinere eum non debuit. In quo et hoc inerit, quod ex conductione fundi lucrum facere potuit. sed addes hoc Iuliani sententiæ: vt si collusi ego cum tutore, ex conducto tenear in id, quod pupilli interfuit, ff. eo. l. ex conducto, 15. §. fi. cū trib. seq. & l. sed Addes, 19. in prin.

Si dominus exceperit in locatione, vt frumenti certum modum, certo pretio acciperet, & dominus nolit frumentum accipere, neque pecuniam ex mercede deducere: potest quidem totam summam ex locato petere, sed vtique consequēs est existimare, officio iudicis hoc conuenire, habere rationem quanti conductoris intererit, in frumento potiusquam in pecunia solueris pensionem excepta portione, simili modo & si ex conducto agatur, idem erit dicendum, ff. eo. l. sed Addes, 19. §. si dominus.

Si inquilinus ostium, vel quędam alia ędificio adiecerit: quæ actio locum habeat? Est nè verius (q Labeo scribit) competere ex conducto actionem vt ea tollere liceat: sic tamen, vt damni infecti caueat, nè dum aufert in aliquo deteriorem cām ædium faciat, sed vt pristina faciē ædibus reddat, d. l. sed addes, §. si inquil.

Si inquilinus arcam cameratam in ædes intulerit, & ædium dominus additum co angustauerit, verius est ex conducto eum teneri, & ad exhibēdum actione, siue scit, siue ignorauit. officio. n. iudicis continetur, vt cogat eum aditum. & facultatē inqlino pstare ad arcā tollendā sumptib. locatoris, d. l. sed addes, §. si inqli.

Si quis cū in annū habitationē cōduxisset, pensionis totius anni dederit: deinde insula, post sex mēses corruerit, vel incēdio cōsumpta sit. pensionē residui tpis rectissimè Mela scribit, ex cōducto actione repetiturū nō quasi indebitū cōditurū. Nō. n. p errorē dedit plus, sed vt sibi i cā cōductionis pspiceret, alr atq;

si quis

si quis cum decem conduxisset: is soluerit. Hic enim si per errorem plus soluit, dum putat xv. conduxisse ex conducto actionem non habebit, sed solam condictionem. Nam inter eum, qui per errorem soluit, & eum, qui pensionem integram prærogauit multum interest, d.l. sed addes, §. si quis.

Si quis mulierem vehendam naue conduxisset, deinde in naue infans natus fuisset: probandum est pro infante nihil deberi, cum neque vectura eius magna sit, neq; his omnibus utatur, quę ad nauigantiũ vsum parantur. d.l. sed addes, §. pe.

Si domus vel fundus in quinquennium pensionibus locatus sit, potest dominus, si deseruerit habitationem, vel fundi culturam colonus, vel inquilinus, cum eis statim agere, sed & de his, quæ præsentis die præstare debuerunt, veluti ut opus aliquid efficerent, vel propagationes facerent, agere similiter potest, ff. eod. l. si in lege, 24. §. si domus.

Colonus si ei uti non liceat, totius quinquenni nomine. statim rectè aget, & si reliquis annis dominus fundi eum frui patiatur. Nec. n. semper dominus liberatur eo, quod secundo uel tertio anno patiatur fundo frui. Nam & qui expulsus à conductione in aliam se idoneam contulerit, non subsecuturus duabus, neq; ipse pensionum nomine obligatus erit, & quantum per singulos annos compendii facturus erat, consequetur sera est enim pacientia fruendi, quæ affertur eo tempore, quo frui colonus aliis rebus illigatus non potest, quod si paucis diebus prohibuit, deinde pœnitentiam agit, omniaq; colono integra sunt, nihil ex obligatione paucorum dierũ mora minuet. Item ex conducto utiliter aget is cui, secundum conuentionem non præstantur, quæ conuenerant: siue prohibeatur frui à domino, siue ab extraneo, quem dominus prohibere potest, d.l. si in lege, §. colonus.

Qui in plures dominos fundum locauerat testamento suo damnauit hæredem, ut conductorem liberaret. si non patiatur hæres eum reliquo tempore frui, est ex conducto actio, quod si patiatur, neque mercedes remittat, ex testamento tenetur, d.l. si in lege. §. fina.

Si vicino ædificante obscurentur lumina cœnaculi, tenetur locator Inquilino, certè quin liceat colono, vel Inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est, de mercedibus quoq; si cum eo agatur reputationis ratio habenda est, eandem intelligemus, si ostia fenestrasve nimium corruptas locator non restituat, ff. eod. l. si merces, 25. §. si vicino.

Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet, & ante omnia colonus curare debet, vt opera rustica, suo quoq; tempore faciat, ne intempestiua cultura deteriorem fundum faciat. præterea villarum curam agere debet, ut eas incorruptas habeat, d.l. si merces, §. conductor.

Culpæ autem ipsius, & illud annumeratur si propter inimicitias eius uicinus arbores exciderit. Ipse quoq; ei exciderit, non solum ex locato tenetur. sed etiam lege Aquilia, & ex lege xii. tabularum arborum furtim Cæsarum, & interdicto quod vi aut clam, sed utiq; iudicis, qui ex locato iudicat, officio continetur, vt cæteras actiones locator omittat, d.l. si merces, §. culpæ.

Vis maior non debet conductori damno esse, si plus quàm tollerabile est læsi fuerint fructus: alioquin modicum damnum æquo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. Apparet autem de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit, alioquin partiarius colonus, quasi iure societatis, & damnum & lucrum, cum domino fundi partitur, d.l. si merces, §. vis maior.

Qui columnam transportandam conduxit: si ea dum tollitur aut portatur, aut reponitur fracta sit, ita id periculum præstat, si qua ipsius eorumve quorum opera utitur culpa acciderit. Culpa autem abest, si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisq; obseruaturus fuisset. Idem sanè intelligemus, & si dolia vel tignũ transportandum aliquis conduxerit. Idemque etiam ad cæteras res transferri potest, d.l. si merces, §. qui columnam.

Si fullo, aut sarcinator uestimenta perdiderit eoq; nomine domino satisfecerit, necesse est domino vendicationem eorum, & condictionem cedere, d.l. si merces, §. si fullo finali.

AEdilis in municipio balnea conduxerat, ut eo anno municipes gratis lauarentur, post tres menses incendio facto combusta sunt, potest agi cum balneatore ex conducto, vt pro portione temporis, quo lauationem non præstitisset pecuniæ contributio fieret, ff. eo. l. qui insulam, 30. §. ædilis.

Qui mulas ad certum pondus oneris locarat: cum maiore onere conductor eas rupisset. Consulebat de actione. Respondit Alphenus, vel lege Aquilia, vel ex locato rectè eum agere: sed lege Aquilia, tamen cum eo agi posse, qui tàm mulas egisset; ex locato etiam si alius eas rupisset, cum conductore rectè agi, d.l. qui insulam, §. qui Mulas.

Qui ædem faciendam locauerat in lege dixerat, quod in opus lapidis opus erit, pro lapide, & munus præmio dominus redemptori in pedes singulos septem dabit, opus etiam imperfectum metiri oporteret, d.l. qui insulam, §. qui ædem.

In naue Saufeii, complures frumentum confunderant. Saufeius uni ex his frumentum reddiderat de communi, eaque nauis perierat. quæsitum est, an cæteri pro sua parte frumenti, cum Nauta agere possent oneris aduersi actione, respondit Alfenus rerum locatarum duo genera esse, vt aut idem redderetur, sicuti cum vestimenta fulloni curanda locarentur, aut eiusdem generis: veluti cum argentum postulatum fabro daretur, ut vasa fierent, aut aurum, vt annuli ex superiore casu rem domini manere ex posteriore increditum iri, idem iuris esse in deposito. Nam si quis pecuniam numeratam, ita deposuisset, vt neque clausam, neque obsignatam traderet, sed adnumeraret: Nihil aliud debere, apud quem deposita esset. Nisi ut tantundem pecuniæ solueret, secundum quæ videri triticum factum Saufeii, & rectè dactum, quod si separatum tabulis, aut heronibus, aut in alia cupa clausum vniuscuiusq; triticum fuisset, ita ut internosceri posset, quod cuiusque esset, non potuisse nos permutationem facere, sed tũc posse eum, cuius fuisset triticum, quod nauta soluisset vendicare, & ideo se improbare actiones oneris aduersi, quia siue eius generis essent merces, ut si nautæ traderentur, continuo eius fierent, & mercator in creditum iret, non uideretur onus esse aduersum, quippè quod nautæ fuisset, siue eadem res, quæ tradita esset, reddi deberet furtiua condictio datur locatori. & ideo superuacuum esse oneris aduersi iudicium. sed si ita datum esset, ut in simili re solui posset: conductorem culpam duntaxat præstare non debere: nam in re, quæ vtriusque causa contraheretur, culpam deberi, neque omnimodo culpam esse, quod vni tradi disset ex frumẽto. quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tamen & si meliorem eius conditionem faceret, quam cæterorum, ff. eo. l. in naue, 31.

Si fundus, quem mihi locaueris publicatus sit, tu teneris ex conducto actione, ut mihi frui liceat, quamuis per te non stet, quominus id præstes. Nihilominus teneberis. Nam & si vendideris mihi fundum. Isque prius, quam vacuus traderetur, publicatus fuerit: teneris ex empto. quod hactenus erit verum, vt pretium

restituas,

restituas, non ut etiam præstes, si quid pluris mea intersit eum uacuum mihi tradi similiter ergo & circa conductionem seruandum est, vt mercedem, quam præstiterim mihi restituas: eius temporis, quo fruitus non fuerim, nec ultra actionem ex conducto præstare cogeris. Nam & si colonus tuus fundo frui à te aut ab eo prohibeatur, quem tu prohibere ne id facias possis, tantum ei præstabis, quanti eius interfuerit frui: In quo etiam lucrum eius continebitur, sin uero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere, propter vim maiorem, aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei, quàm mercedem remittere, aut reddere debebis. perinde ac si latronũ incursu, id accideret, ff. eo. l. si fun. 33. cũ l. seq.

Et hæc distinctio conuenit illi, quæ à seruio introducta & ab omnibus ferè probata est, vt si aduersione insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit effecerit, animaduertatur necessario, nec ne id opus demolitus sit. quid enim interest vtrum locator insulæ propter vetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius, quæ prohibere non possit? Intelligendum est autem nos hac distinctione uti de eo, qui & suum prædium fruendum locauerit, & bona fide negotium contraxerit: non de eo, qui alienũ prædium per fraudem locauerit, nec resistere domino possit, quominus is colonum frui prohibeat, ff. eo. l. & hæc, 35.

Cum fundum communem haberemus inter nos conuenit, ut alternis annis certo pretio eundem conductum haberemus, tu cum annus tuus exiturus esset, consulto fructum sequentis anni corrupisti, agam tecum duabus actionibus vna ex conducto, altera ex locato. locati enim iudicio mea pars propria: conducti autem actione tua dumtaxat propria in iudicium ueniet. deinde ita notatur nonne quod ad meam partem attinebit communi diuidundo iudicio præstabitur à te mihi damnum. rectè quidem notatur, sed tamen etiam Seruii sententia vera est, in eo scilicet, ut cum alterutra actione rem seruauerim, altera perimatur. quod ipsum simplicius ita quæremus, si proponatur, inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, conuenisse ut alter alterius, fundum, ità conductum haberet, vt fructus mercedis nomine pensarentur, d. l. & hæc, §. cũ fundũ.

Qui mercedem accepit pro custodia alicuius rei: Is eius periculum pro custodia præstat. Sed de damno ab alio dato agi cũ eo non posse. Iulianus ait, qua enim custodia consequi potuit, ne damnum iniuria ab alio dari possit? sed Marcellus interdum esse, posse ait: siue custodiri potuit, nè damnum daretur, siue ipse custos damnum dedit, quæ sententia Marcellus probanda est, ff. eod. l. qui Mercedem, xl. cum l. seq.

Cum apparebit emptorem conductoremve pluribus vendentem, vel locantem singulorum insolidum intuitum personam: Ita demum ad præstationem partis, singuli sunt compellendi, si constabit omnes esse soluendo, quamquam fortasse iustius sit, etiam si soluendo omnes erunt, electionem conueniendi, quem velit non auferendam actori, si actiones suas aduersus cæteros præstare non recuset, ff. eo. l. cum apparebit, 47.

Si cui locauero faciendum, quod ego conduxeram, constabit habere me ex locato actionem, ff. eo. l. si cui, 48. in princ.

Qui equum conductum, vel aliam rem non immobilem non restituerit, quanti in litem iuratum fuerit damnabitur, d. l. si cui, §. fin.

Tutores, curatoresve constitui priusquam officii sui rationes reddant prohibentur, ne quid de patrimonio Cæsaris conductum habeant, ac si quis, id dissimulans, nihilominus ad conducenda Cæsaris prædia accesserit: perinde vt falsarius

rius pœnæ afficitur, hoc quam sanxit Imperator Seuerus, secundum quæ sanè prohibiti erũt, & à fisco cõducere, qui tutelam, curãue gerunt, ff. eo. l. tuto. 49.

Ea lege fundum locaui, vt si non ea lege coleretur relocare eum mihi liceret, & quo minoris locassem hoc mihi præstaretur, nec conuenit, vt si pluris locassem hoc titulo pręstaretur, & cum nemo fundum colebat, plures tamen locaui: quęritur an hoc ipsum præstare debeam? Respondit Iabolenus in huiusmodi obligationibus, id maximè spectare debemus, quid inter vtramque partem conuenit. Videtur autem in hac specie, id silentio conuenisse, ne quid præstaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus, idest ut hæc conuentio pro locatore tantummodo interponeretur, ff. eo. l. ea lege, 51. in princip.

Locaui opus faciendum, ita ut pro opere redemptori certam mercedem in dies singulos darem, opus vitiosum factum est. Quæritur an ex locato agere possim: & responsum est, si ita opus locasti, vt bonitas eius tibi à conductore approbaretur: tam & si conuenit, vt in singulas operas certa pecunia daretur, præstari tamen tibi à conductore debet, si id opus vitiosum factum est. Non enim quicquam interest vtrum vno pretio opus, an in singulas operas certa pecunia locaretur, si modo uniuersitas consumationis ad conductorem pertinuit. poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit. Nisi ideo in operas singulas merces constituta erat, vt arbitrio domini opus efficeretur. Tunc enim nihil conductor præstare domino de bonitate operis videtur, d. l. ea lege, §. locasti.

Quæsitum est, an fideiussor conductionis etiam pro interesse non illarum pensionum nomine teneatur, nec prosint ei constitutiones, quibus cauetur eos, qui pro aliis pecuniam exoluerint, sorti solum modo damnum agnoscere oportere. Paulus respondit, si in omnem causam conductionis etiam fideiussor se obligauit, eum quoque exemplo coloni tardius illatarum per moram coloni pensionum præstare interesse debere. interesse enim in bonæ fidei iudiciis, & si non, tàm ex obligatione proficiscatur, quàm ex officio iudicis applicetur: tamẽ cum fideiussor in omnem causam se applicauit, æquum videtur ipsum quoque agnoscere onus interesse, ac si ita fideiussisset IN QVANTVM ILLVM CONDEMNARI, EX BONA FIDE OPORTEBIT TANTVM FIDE TVA ESSE IVBES. vel ita INDEMNEN PRESTABIS, ff. eo. l. quæro, 54.

Dominus horreorum, effractis, & compilatis horreis non tenetur, nisi custodiam eorum receperit, ff. eo. l. Dominus, 55.

In conducto fundo, si conductor sua opera aliquid necessario, vel utiliter auxerit, vel ædificauerit, vel instituerit, cum id non conuenisset, ad recipienda ea, quæ impedit ex conducto cum dño fundi experiri potest, d. l. dñs, §. in conducto.

Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine iusta, ac probabili causa deseruerit, ad soluendas totius temporis pensiones, ex conducto conueniri potest, quatenus locatori in id, quod eius intetest, indemnitas seruetur, d. l. Dominus, §. finali.

Cum domini horreorum, insularumque desiderant, diu non apparentibus, nec eius temporis pensionem exsoluentibus conductionibus aperiri, & ea, quæ ibi sunt describere à publicis personis, quorum interest, audiendi sunt. Tempus in huiusmodi re biennii debet obseruari, ff. eo. l. cum domini, 56.

Qui domum habebat aream iunctam ei domui uicino proximo locauerat: is uicinus cum ædificaret in suo: Terram in eam aream amplius quàm fundamẽta cæmentitia locatoris erant, congessit. ea terra assiduis pluuiis inundata parieti eius, qui locauerat humore præstito ædificia corruerunt. Labeo ex locato tan-

tummodo

tummodo actionem esse ait, quia non ipsa congestio, sed humor ex ea congestione postea damno fuerit, damni autem iniuriæ actio ob ea ipsa sit, per quæ nõ extrinsecus alia causa oblata damnõ quis affectus est, ff. eo. l. qui domũ, 57.

Quidam in municipio balineum præstandum annuis 20. numis conduxerat, & ad refectionem fornacis fistularum, similiumque rerum centum numi, ut ei præstarentur conuenerat. Conductor centum numos petebat, Ita ei deberi dicitur si in earum rerum refectionem, se eam pecuniam impendere satisdaret, ff. eod. l. insulam, 60. §. finali.

Vestimenta tua si fullo perdidit, & habes unde petas, nec petere uis: Ages nihilominus ex locato cum fullone, sed iudex æstimabit, an possis aduersus furem magis agere, & ab eo tuas res consequi fullonis, scilicet sumptibus. sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit, tunc fullonem tibi quidem condemnabit, tuas autem actiones te ei præstare compellet, ff. eo. l. cum in plures, lx. §. vestimenta.

Messem inspiciente colono cum alienam esse non ignorares, sustulisti. condicere tibi frumentum dominum posse Labeo ait, & ut id faciat, colonum ex conducto cum domino acturum, d. l. cum in plures, §. messem.

Colonus cum lege locationis non esset comprehensum, vt vineas poneret, nihilo minus in fundo vineas instituit, & propter earum fructus denis amplius aureis annuis, is ager locari incœperat. quæsitum est si dominus iustum colonum fundo eiectum pensionum debitarum nomine conueniat, an sumptus utiliter factos in vineis instituendis repetere possit. opposita doli mali exceptione, Respondit Scęuola, vel expensas consecuturum, vel nihil amplius pręstaturum esse, ff. eod. l. penul.

Aduersus eos, à quibus extruenda ædificia conduxisti, ex conducto actione contendes eo iudicio, quod est bonæ fidei debitum cum interesse soluto consequeris, C. eod. l. secunda.

Si ii, qui à vobis redemerant frumentum, & hordeum annonæ inferendum accepta pecunia fidem fefellerunt, ex locato agere cum eis potestis, C. eo. l. si ii qui.

Si de fundo à locatore expulsa es, cum eo agere ex conducto potes: pœnamque à locatore, quàm præstari rupta conuentionis fide placuit, exigere, ac retinere potes, C. eod. l. si de fundo, 15.

Præses prouinciæ ea, quæ ex locatione debentur exolui sine mora curabit: non ignarus ex locato, & ex conducto actionem cum sit bonæ fidei, post moram interesse legitimum admittere, C. eo. l. præses, 17.

In iudicio, tàm locati, quàm conducti dolum, & custodiam non etiam casum, cui resisti non potest venire constat, C. eo. l. in iudicio, 28.

Cum conductorem ædificia, quæ suscepit integra dextruxisse proponis. hæc etiã hæredes eius præses prouinciæ instaurare ædificiorum inter vos habita ratione iubebit, C. eo. l. cum conductorem, 29.

Si sulphurariæ sunt in agro, & inde aliquis terram egessisset, & abstulisset, colonus conducti actione consequetur, ut id ipsum sibi præstetur, ff. de furtis, l. si quis, 52. §. si sulphurariæ.

Quare continuatur titulus, si mensor falsum modum dixerit, patet ex lege prima, eodem titulo: Nam hæc actio proposita est, quia non crediderunt ueteres inter tales personas locationem esse.

SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT. Titulus XVII.

Duersus mensorem agrorum prætor in factum actionem proposuit, à quo falli nos non oportet. Nam interest nostra, ne fallamur in modi renunciatione: si forte, vel de finibus contentio sit, vel emptor scire velit, vel venditor cuius modi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit: quia non crediderunt veteres inter tales personas locationem esse, sed magis operam beneficii loco præberi: & id, quod datur, ei ad remunerandum dari, & inde honorarium appellari. si autem ex locato fuerit actum: dicendum erit, nec tenere intentionem, ff. si mensor falsum modum, l. prima. in prin.

Hæc actio dolum malum duntaxat exigit. visum est enim satis, abundeque coerceri mensorem: si dolus malus, solus conueniatur eius hominis, qui ciuiliter obligatus non est. proinde si imperitè versatus est, sibi imputare debet, qui eum adhibuit. sed, & si negligenter: æquè mensor securus erit. lata culpa planè dolo cōparabitur. sed & si mercedem acceperit, non omnem culpam eum præstare propter verba edicti. Vtique enim scit prætor, & mercedem interuenire, d. l. prima. §. hæc actio.

Is autem tenebitur hac ratione, qui renunciauit. sed renunciasse, & eum accipere debemus, qui per aliū renunciauit. Vel per literas. sed si ego tibi, cùm esses mensor, mandauerim, vt mensuram agri ageres: & tu Titio id delegaueris, & ille dolo quid in ea re fecerit, tu teneberis. quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti. d. l. prima. § fi. & l. seq.

Si duobus mandauero, & ambo dolose fecerint: aduersus singulos insolidum agi potest. sed altero conuento, si satisfactum erit: in alterum actionem denegari oportebit, ff. eod. l. tertia. in princ.

Competit autem hæc actio ei, cuius interfuit, falsum modum renunciatum non esse: hoc est, vel emptori, vel venditori, cui renunciatio obfuit. Pomponius tamen scribit: si emptor plus dederit, venditori propter renunciationem (quia condicere potest, quod plus dederit) agi cum mensore non posse, nihil enim emptoris interesse, cum posset condicere: nisi soluendo venditor non fuit. tunc. n. mensor tenebitur. sed si venditor maiorem modum trad iderit, fraudatus à mēsore: consequenter dicit Pomponius non esse actionem aduersus mensorem: quia est ex vendito actio aduersus emptorem, nisi & hic emptor soluendo non sit, d. l. tertia. §. Competit autem.

Idem Pomponius scribit: si propter iudicium adhibitus mensor, fraudauerit me in renunciatione: teneri eum, si ob hoc de iudicio minus tuli. planè si ab iudice adhibitus contra me renunciauerit dolo malo: dubitat, an teneri mihi debeat. quod magis admittit, d. l. tertia. §. Idem Pomponius.

Hanc actionem hæredi, similibusque personis dandam Pomponius scribit, sed in hæredem, similesque personas denegandum ait. d. l. tertia, §. finali.

Hæc actio perpetua est: quia initium rei non ad circunscriptionem, sed à suscepto negocio originem accepit. ff. eod. l. quarta.

Si mensor non falsum modum renunciauerit, sed traxerit renunciationem: & ob hoc euenerit, vt venditor liberetur, qui ad signaturum, se modum intra certum diem promisit: hæc actio locum non habet, sed nec utilem dari debere, Pomponius ait, erit ergo ad actionem de dolo decurrendum, ff. eo. l. quinta. in prin.

Si

Si cum falsus modus renunciatus esset, emptor cum venditore ex empto egisset: agere potuit, etiam cum mensore sed si nihil eius interest, condemnari mensorem non oportet. quod si non de toto modo, qui deerat, cum venditore egerit, sed de minore: consequenter scribit Pomponius, de residuo cum mensore agi posse. d.l.quinta.§.si cum.

Hoc iudicium latius prætor porrexit. nam, & si cuius alterius rei mensuram falsam renunciasse dicetur, hæc actio competit. proinde siue in ædificii mensura fefellit, vel frumenti, vel vini. Siue de itineris latitudine, siue seruitutum immittendi, proijciendique quæratur: siue aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mẽtitus fuerit. Vel cuius alterius rei: tenebitur. & si mensor machinarius fefellerit, hæc actio datur. nec non illud quoque Pomponius dicit etiam in eum, qui mensor non fuit: fefellit tamen in modo: Competere hanc actionem. hoc exemplo etiam aduersus architectum dari debet, qui fefellit. Nam, & Diuus Seuerus aduersus architectum, & redemptorem actiones dandas decreuit. ergo, & aduersus tabularium, actiones dantur, qui in computatione fefellit, d.l.quinta, §.finali, cum duabus seq.

Quia in obligationibus post Titulum de locato & conducto sequitur Titulus pro socio: ideo pariter in actionibus post locationem et si mensor falsum modum dixerit qui Titulus est accessorius sequitur Titulus. DE ACTIONE PRO SOCIO.

DE ACTIONE PRO SOCIO.
Titulus XVIII.

Vt sit pro socio actione societatem intercedere oportet. nec enim sufficit rem esse communem nisi societas intercedit, communiter autem res agi potest etiam citra societatem: vt puta cum non affectione societatis incidimus in communionem: vt euenit in re duobus legata. item si à duobus simul empta res erit: aut si hæreditas, vel donatio communiter nobis obuenit: aut si à duobus separatim emimus partes eorum, non socii futuri. Nam cum tractatu habito societas coita est, pro socio actio est, cum sine tractatu, in re ipsa, & negotio communiter gestum videtur. Vt in conductionibus publicorum, item in emptionibus. nam qui nolunt inter se contendere solent per nuntium rem emere in commune. Quod à societate longe remotũ est. & ideo societate sine tutoris auctoritate coita, pupillus non tenetur: attamen communiter gesto tenetur, ff. pro socio, l. vt sit. 31. cum ll. seq.

Quibus casibus si quid forte vnus in eam rem impenderit, siue fructus, mercedesve vnus perce perit, vel deteriorem fecerit rẽ, non societatis iudicio locus est: sed inter cohæredes quidem familiæ hercescendę iuditio agitur, inter cęteros communi diuidundo. Inter eos quoque, quibus hæreditario iure communi res est, posse & communi diuidundo agi, ff. eod. l. quibus, 34.

Nemo potest societatem hæredi suo sic parere, ut ipse hæres socius sit. in hæredem autem socii proponitur actio, vt bonam fidem præstet: Et facti etiam culpam, quam is præstaret, in cujus locum successit, licet socius non sit. Planè si hi, qui socii hęredes extiterint, animum inierint societatis in ea hęreditate, nouo consensu, quod postea gesserint, efficitur ut in pro socio actionem deducatur, ff. eo. l. Nemo. 35. cum ll. seq.

Hæres socii quamuis socius non est, tamen ea, quæ per defunctum inchoata sunt, per hæredem explicari debent, in quibus dolus eius admitti põt, ff. e, l. hęres, xl.

Pro ſocio arbiter proſpicere debet cautionibus in futuro damno, vel lucro penden te ex ea ſocietate. Quod Sabinus in omnibus bonæ fidei iudiciis exiſtimauit: ſiue generalia ſunt, ueluti pro ſocio, negotiorum geſtorum tutelæ; ſiue ſpecialia uelutl mandati, commodati depoſiti, ff. eod. l. pro ſocio, 38. in prin.

Si tecum ſocietas mihi ſit, & res ex ſocietate communes, quam impenſam in eos fecero, quosve fructus ex is rebus cœperis, uel pro ſocio, uel communi diuidundo me conſecuturum: & altera actione alteram tolli Proculus ait. d. l. pro ſo cio. §. finali.

Si quis à ſocio pœnam ſtipulatus ſit, pro ſocio non aget, ſi tantundem in pœnam ſit, quantum eius interfuit. Quod ſi ex ſtipulatu eam conſecutus ſit, poſtea pro ſocio agendo, hoc minus accipiet, pœnam ei in ſortem imputatā. ff. eod. l. ſi qs; xli. cum l. ſeq.

Si actum ſit communi diuidundo, non tollitur pro ſocio actio: Quoniam pro ſocio, & nominum rationem habet, & adiudicationem non admittit. ſed ſi poſtea pro ſocio agatur, hoc minus ex ea actione conſequitur, quam ex prima actione conſecutus eſt. ff. eod. l. ſi actum, 43.

Si Margarita tibi vendenda dedero, ut ſi ea decem uendidiſſes, redderes mihi decem, ſi pluris, quod excedit tu haberes, uidetur, ſi animo contrahendæ ſocietatis id actum ſit, pro ſocio eſſe actionem: ſi minus, perſcriptis verbis, ff. eod. l. ſi margarita, 44.

Rei communis nomine cum ſocio pro furto agi poteſt, ſi per fallaciā, dolove malo amouit, uel rem communem celandi animo contrectet. ſed, & pro ſocio actione obſtrictus eſt, nec altera actio alteram tollet. idemque in omnibus bonæ fidei iudiciis dicendum eſt. Idem eſt, & in colono, & in eo, qui negotia gerit, & qui noſtrum mandatum exequitur, & in tutore. Sed ſi ex cauſa furtiua condixero, ceſſaui pro ſocio actio, niſi ſi pluris mea interſit. Si damnum in re commu ni ſocius dedit, Aquilia teneri eum, & Celſus, & Iulianus, & Pomponius ſcribunt. Sed nihilominus & pro ſocio tenetur: ſed actione pro ſocio conſequitur, ut altera actione contentus eſſe debeat; quia vtraque actio ad rei perſecutionem reſpicit. ff. eod. l. rei communis, cum in quatuor ſeq.

Merito ergo adiectum eſt, ita demum pro furto agi poſſe, ſi per fallaciam, & dolo malo amouit: quia cum ſine dolo malo fecit, non tenetur, & ſanè plerunque credendum eſt, eum qui partis dominus eſt, iure potius ſuo re vti, quā furti con ſilium inire. & ideo videbimus, an Fauia teneatur. & ratio quidem facit, ne te neatur. verum ſi plagium fecit, vel ſuppreſsit, Fauia teneri, ff. eod. l. Merito, 51.

Cum duobus vicinis fundus coniunctus uenalis eſſet, alter ex is petit ab altero, ve eum fundum emeret: ita ut ea pars, quæ ſuo fundo iuncta eſſet, ſibi crederetur. mox ipſe eum fundum ignorante uicino emit quæritur, an aliquam actionem cum eo vicinus habeat. Iulianus ſcripſit, implicitam eſſe facti quæſtionem. nam ſi hoc ſolum actum eſt, ut fundum Lucii Titii uicinus emeret, & mecum communicaret, aduerſus me, qui emi, nullam actionem vicino competere. ſi vero id actum eſt, ut quaſi commune negotium gereretur, ſocietatis iudicio tenebor, ut tibi deducta parte, quam mandaueram, reliquas partes præſtem, ff. eod. l. cum duobus, 52. in prin.

Venit autem in hoc iudicium pro ſocio bona fides. verum ergo tantum dolum, an etiam culpam præſtare ſocium oporteat, quæritur. & Celſus lib. 7. digeſtorum ita ſcripſit, ſocios inter ſe dolum, & culpam præſtare oportet. ſi in coeunda ſocietate, inquit, artem, operamue pollicitus eſt alter, ueluti cum pecus in commu

ne pascendum, ut agrum politori damnum in commune quærendis fructibus; nimirum ibi etiam culpa præstanda est, precium enim operæ artis est, velamen tum. quod si rei communi socius nocuit. magis admittit culpam quoq; venire, ff. eo. l. cum duobus, 52. §. venit.

Damna quæ imprudentibus accidunt, hoc est damna fatalia, socii non cogentur præstare. ideoque si pecus æstimatum datum sit, & id latrocinio, aut incendio perierit, commune damnum est, si nihil dolo, aut culpa acciderit eius, qui æstimatum pecus acceperit. Quod si à furibus subreptum sit proprium eius detrimentum est: Quia custodiam præstare debuit, qui æstimatum accepit. hæc vera sunt. & pro socio erit actio, si modo societatis contrahendo causa pascenda data sunt, quamuis æstimata, d. l. cum duobus, §. damna.

Quidam sagariam negotiationem coierunt: alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit: suamque pecuniam, resque proprias perdidit: dicit Iulianus damnum esse commune. ideo actione pro socio damni partem dimidiam adgnoscere debere, tàm pecuniæ, quàm cæterarum rerum, quas secum non tulisset socius, nisi ad merces communi nomine comparandas proficisceretur, proinde & si naufragio, quid periit, cum non alias merces, quam naui solerent aduehi damnum ambo sentient. nam sicuti lucrum, ita damnum, quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contigit, d. l. cum duobus, §. quidam.

Cum duo erant argentarii socii, alter eorum aliquid separatim quæsierat, & lucri senserat. quærebatur, an commune esse lucrum oporteret, & Imperator Seuerus Flauio Felici in hæc verba rescripsit, etiam si maximè argentariæ societas inita est, quod quisque tamen socius non ex argentaria causa quæsiit, id ad communionem non pertinere, explorati iuris est. Papinianus quoque libro tertio responsorum ait, si fratres parentium indiuisas hæreditates ideo retinuerunt, vt emolumentum ac damnum in his commune sentirent, quod aliunde quæsierint, in commune redigetur, d. l. cum duobus, §. cum duo argent.

Item ex facto consultum respondisse se ait libro tertio responsorum, inter Flauium victorem, & Vellicum Asianum placuerat, vt locis emptis pecunia Victoris monumenta fierent opera & peritia Asiani: quibus distractis pecuniam Victor cum certa quantitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societatem contulit. erit pro socio actio, d. l. cum duob. 52. §. item ex facto.

Societas non potest ultra mortem porigi, & ideo non poterit cognatum ulteriorem proximioribus præferre, d. l. cum duobus, §. idem respondit,

Socius qui cessantis, cessantiumve portiones insulæ restituerit, quamuis aut sortem cum interesse intra quatuor menses, postquam opus refectum erit, suscipere potest in exigendoque priuilegio vtetur, aut deinceps, propriam rem habebit. potest tamen & pro socio agere ad hoc, vt consequatur, quod sua intererat. finge enim male eum magis suum consequi, quàm dominium insulæ, oratio enim Diui Marci, idcirco quatuor mensibus finit certum interesse, quia post quatuor dominium dedit, d. l. cum duobus, §. idem respondit,

Si quis ad emendum coierit, deinde res alterius, dolo uel culpa empta non fit: pro socio esse actionem constat. Planè si conditio sit adiecta. SI INTRA ILLUM DIEM VENIERIT, & dies sine culpa socii præterierit: cessabit actio pro socio, ff. eo. l. cum duobus, 52. §. si quis.

Item si in communem riuum reficiendum impensa facta sit: pro socio esse actio-

nem ad recuperandum sumptum Cassius scribit, d.l. cum duob. §. item.

Item Mela scripsit: si vicini semipedes inter se contulerint, vt ibi craticium parietem inter se ædificarent ad onera sustinenda. deinde edificato pariete, alter in eum immitti non patiatur: pro socio agendum. itemque & si aream in commune emerint, ne luminibus suis efficeretur, & alteri tradita sit, nec præstet alteri, quod conuenit pro socio actionem esse, d.l. cum duobus, §. item mela.

Si plures sint inter eosdem societates coitæ, ad omnes societates sufficere, hoc vnum iudicium constat, ff. eo. l. cum duobus, 52. §. si plures.

Si quis ex sociis propter societatem profectus sit (veluti ad merces emendas) eos duntaxat sumptus societati imputabit, qui in eam rem impensi sunt. Viatica igitur & meritoriorum, & stabulorium & iumentorum: & carrulorum vecturas vel sui, vel sarcinarum, suarum gratia, vel mercium rectè imputabit, ff. eo. l. cum duobus, 52. §. si quis.

Sociũ vniuersa in societatem conferre debere, Neratius ait, si omnium bonorum socius sit. & ideo ob iniuriam sibi factam, vel ex lege Aquilia, siue ipsius, siue filii corpori nocitum sit, conferre debere respondit, ff. eo. l. cũ duob. 52. §. Sociũ.

Socius omnium bonorum non cogitur conferre, quæ ex prohibitis causis adquisierit per contrarium quoq; apud veteres tractabatur, an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus præstiterit, ex communi consequatur, vt præstet. & Attilicinus, Sabinus, Cassius, responderunt, si iniuria iudicis damnatus sit, consecuturum. si ob maleficium ipsum tantum damnum sentire debere, cui congruit. Quod Seruium respondisse. O filius refert. si socii bonorum omnium fuerint, deinde vnus cum non ad iudicium adesset, damnatus sit: non debere cum de communi id consequi. si vero præsens iniuriam iudicis passus sit: de communi sarciendum, d.l. cum duo bus, §. fin.

Quod autem ex furto, vel ex alio maleficio quæsitum est: in societatem non oportere conferre, palàm est, planè si in medium collata sint. commune erit lucrum. Quod enim ex maleficio contulit socius, nõ aliter recipere debet, quam si damnatus sit, ff. eo. l. Quod autem, 53. cum l. seq.

Si igitur ex hoc conuentus fuerit, qui maleficium admisit, id, quod contulit, aut solum, aut cum pœna auferet, si mihi proponas, insciente socio, cum in societatis rationem, hoc contulisse. Quod si sciente, etiam pęnam socium agnoscere oportet. ęquum est enim, vt cuius partiti pauerit lucrum & damnum participet. Nec quidquam interest, vtrum manente societate præstiterit ob furtum, an dissoluta ea. idemque est in omnibus turpibus actionibus, veluti iniuriarum ui bonorum raptorum. & in omnibus pecuniis, quę ex publicis iudiciis accidunt, ff. eo. l. si igitur, 55. cum l. seq.

Nec prætermittendum esse, Pompon. ait, ita demum hoc esse verum, si honestæ & licitæ rei societas coita sit. Cæterum si maleficii societas coita sit, constat nullam esse societatem, ff. eo. l. nec prætermittendum, 57.

Si id quod quis in societatem contulit, extinctum sit, videndum est, an pro socio agere possit. tractatum ita est, apud Celsum cum tres equos haberes, & ego vnum societatem coimus, vt accepto equo meo, quadrigã venderes, & ex precio quartam mihi redderes. si igitur ante uenditionem equus meus mortuus sit non putare se Celsus ait, societatem manere, nec ex precio equorum tuorum partem deberi. non enim habendæ quadrigæ, sed uendendæ coitam societatem. Cæterum, si id actum dicatur, ut quadrigam fieret eaque

commu-

communicaretur tuq; in ea tres partes haberes ego quartam: non dubie adhuc socii sumus, ff. eo. l. si id quod, 58. in prin.

Quod in alea, aut adulterio perdiderit socius: ex medio non est laturus. si quid vero dolo nostro socius damni cœpit à nobis repeter, ff. eodem, l. adeo, quinquagesimanona, §. finali.

Socium qui in eo, quod ex societate lucriferat reddendo moram adhibuit cum ea pecunia ipse vsus sit interesse, quoque præstare debet, sed non quasi interesse, sed quod socii intersit moram eum non adhibuisse, sed si aut vsus ea pecunia non sit, aut moram non fecerit contra erit. Item post mortem socii nulla talis æstimatio ex facto hæredis facienda est, quia morte socii dirimitur societas, ff. eo. l. socium, 60. in prin.

Si communis pecunia penes aliquem sociorum sit, & alicui sociorum, quid absit: cum solo eo agendum est, penes quem ea pecunia sit, qua deducta, de reliquo, quod cuique debeatur, omnes agere possunt, ff. eod. l. actione, 65. §. si communis pecunia.

Verum est, quod Sabino uidetur: etiam si non vniuersorum bonorum socii sint, sed unius rei: attamen in id, quod facere possunt, quod dolove malo fecerunt, quominus possint condemnari oportere. hoc enim summam rationem habet: cum societas ius quodammodo fraternitatis in se habeat, ff. eod. l. verum est, 63. in princip.

Videndum est, an fideiussori socii præstare id debeat: an vero personale beneficiū sit. quod magis verum est, sed si hic fideiussor quasi defensor socii iudicium sit sceperit: proderit sibi. namque Iulianus libro septimo digestorum scribit defensorem socii, in id, quod socius facere non potest, condemnari oportere, d. l. verum, §. uidendum.

Exceptio hæc non præstatur hæredi socii, cæterisque successoribus, quia nec cæterorum hæredibus successoribusve, quos in id, quod facere possunt conuenimus id præstatur, d. l. verum, §. Patri.

Id, quod facere potest socius, quemadmodum, æstimandum sit? & placuit non debere deduci, æs alienum, quod debetur à socio, & ita Marcellus scribit, nisi forte (inquit) ex ipsa societate debeatur, Item videndum an cautio veniat in hoc iudicium, eius quod facere socius non possit: an scilicet, nuda promissio? quod dicendum est, d. l. verum, §. id quod.

Si cum tres socii essent, egerit cum uno ex sociis socius, & partem suam integram sit consecutus: Deinde alius socius cum eodem agat, & partem consequi integram non potuerit, quia facere solidum non potest: an is, qui minus consecutus est cum eo agere possit, qui solidum accepit ad communicandas partes inter eos, idest exequendas, quasi iniquum sit ex eadem societate, alium plus, aliū minus consequi? sed magis est, vt pro socio actione consequi possit, vt vtriusque portio exequetur, quæ sententia habet æquitatem, d. l. verum, §. si cum tres socii essent.

Tempus autem spectamus, quantum socius facere possit, rei iudicandæ. Hoc quoque facere posse, quisque videtur, quod dolo fecit, quominus possit. Nec enim æquum est dolum suum quemquam releuare. quod & in cęteris, qui in id, quod facere possunt conueniuntur accipiendum est. Si tamen non dolo, sed culpa sua ut facere posset desiit, dicendum est condemnari eum non debere, d. l. verum, §. tempus autem.

Illud quæritur, vtrum is demum facere videatur, quominus facere posit, qui erogat bona sua in fraudem futuræ actionis, an, & qui occasione acquirendi non utitur: Sed verius est de eo sentire proconsulem, qui erogat bona sua: idque ex interdictis colligere possumus, in quibus ita est, QVOD DOLO FECISTI, VT DESINERES POSSIDERE, ff. eodem, l. nemo, 68. §. illud.

Si post distractam societatem aliquid in rem communem impenderit Socius actione pro Socio, id non consequitur: quia non est verum pro socio communiterve id gestum esse: Sed communi diuidundo iudicio huius quoque rei ratio habebitur. Nam & si distracta est societas, nihilominus diuisio rerum superest, ff. eod. l. actione, 65. si post.

Si quid vnus ex sociis necessario de suo impenderit in commune negotium: iudicio societatis seruabit, & interesse: si forte mutuatus pecuniam interesse dedit, sed & si suam pecuniam dedit, non sine causa dicetur, quod interesse quoque percipere debeat, quod posit habere, si alii mutuum dedisset, ff. eodem, l. si vnus, 68. §. penul.

Si vnus ex sociis rem communem vendiderit consensu sociorum pretium diuidi debet, ita ut ei caueat indemnem eum futurum, quod si iam damnum passus est, hoc ei præstabitur. Sed si pretium communicatum sit, sine cautione, & aliquid præstiterit is, qui vendidit, an si non omnes socii soluendo sint: quod à quibusdam seruari non potest, à cæteris debeat referre? Sed proculus putat hoc ad cæterorum onus pertinere, quid ab aliquibus seruari non potest: ratione neque id defendi posse: quoniam cum societas contrahitur, tam lucri, quàm damni communio initur, ff. eo. l. si vnus, 67. in princ.

Si vnus ex sociis, qui non totorum bonorum socii erant, pecuniam mutuo dedisset, & interesse percipisset, ita demum interesse partiri debent si societatis nomine mutuauerit pro honesto lucro recipiendo. Nam si suo nomine quoniam sortis periculum ad eum pertinuit interesse ipse retinebit, d. l. si vnus, §. si unus ex sociis.

Cum societas ad emendum caretur, & conueniret, vt vnus reliquis nundinas, id est epulus præstaret eosque adnego. Dimitteret si eas eis non soluerit, & pro socio, & ex vendito cum eo agendum est, ff. eodem, l. cum societas, sexagesimanona.

Duo societatem coierunt, vt gramaticam docerent, & quod ex eo artificio quæstus fecissent, commune eorum esset de ea re, quæ voluerunt fieri, in pacto conuento societatis præscripserunt. Deinde inter se his verbis stipulati sunt HAC QVAE SVPRASCRIPTA SVNT EA, ITA DARI FIERI, NEQVE ADVERSVS EA FIERI? SI EA ITA DATA, FACTA NON ERVNT, TVM VIGINTI MILIA DARI? quæritur an si quid contra factum esset societatis actione agi posset? Respondit Paulus, si quidem pacto conuento inter eos societate facto, ita stipulati essent, HAEC ITA DARI FIERI SPONDES futurum fuisse, vt si nouationis causa, id fecissent, pro socio agi non posset, sed tota res in stipulationem translata uideretur: sed quoniam non ita essent stipulati, EA ITA DARI FIERI SPONDES, respondes, sed SI EA FACTA NON ESSENT DECEM DARI, non uideri rem in stipulationem peruenisse, sed duntaxat pœnam. Non enim vtriusque rei promissorem

forem obligari, vt ea daret, faceret, & si non fecisset, pœnam sufferret, & ideo societatis iudicio agi posse, ff. eo. l. duo societatem, 71.

Socius socio etiam nomine culpæ tenetur, idest desidiæ, atque negligentiæ, culpa autem non ad exactißimam diligentiam redigenda est. sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet, quia qui parum diligentem sibi socium acquirit, de se quæri debet, ff. eodem, l. Socius, 72.

Si quis societatem contraxerit, quod emit, ipsius fit non commune, sed societatis iudicio cogitur rem communicare, ff. eo. l. si quis, 74.

Si vnus ex Sociis, maritus sit, & distrahatur societas manente matrimonio: Dotem præcipere maritus debet, quia apud eum esse debet, qui onera sustinet. quòd si iam dissoluto matrimonio societas distrahatur, eadem die recipienda dos est, qua & solui debet, quod si eo tempore, quo dissoluitur societas, in ea causa dos sit, vt certum sit eam, vel partem eius reddi non oportere, diuidere eam inter Socios iudex debet, ff. eo. l. actione, 65. §. fin. cum l. seq.

Si Socius pro filia dotem promisit, & priusquam solueret hærede ea relicta decessit, quæ post ea, quàm cum marito de exigenda dote egit, accepto liberata est, quæsitum est, an si pro socio ageret dotis quantitatem percipere deberet, si fortè conuenisset inter socios, vt de communi dos constitueretur. Dixit Papinianus pactum non esse iniquum, vtique si non de alterius tamen filia conuenerit. Nam si commune hoc pactum fuit nō interesse, quod alter solus filiam habuit, alter non habuit. Cæterum si numeratam dotem pater defuncta in matrimonio filia recuperasset, reddi pecunia societati debuisset: pacto ex æquitate sic interpretato. Quod si salua societate matrimonium solutum foret, cum sua causa dotem recuperari, scilicet ut ea alii marito dari posit. Nec si prior maritus facere non posit. Denuo de societate constituendam dotem: nisi nominatim ita conuenisset. Verum in proposito largiter interesse videbatur, dos numerata esset, an vero promissa. Nam si filia datam dotem posteaquam patri hæres extitit à viro suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati, quàm mulier habitura fuit, & si alius hæres extitisset. Quod si accepto à marito liberata esset, nequaquam imputari posse societati non solutam pecuniam, ff. eod. l. si socius, lxxxi.

Quoties iussu alicuius, vel cum filio eius, vel cum extraneo societas coitur, directo cum illo agi potest cuius persona in contrahenda societate spectata est, ff. eod. l. quotiens finali.

In hæredem quoque socii pro socio actio competit, quamuis hæres socii non sit. licet enim socius non sit, attamen emolumenti successor est, & circa societates vectigalium cæterorumq; idem obseruamus, vt licet hæres socius non sit, nisi fuerit accitus: veruntamen etiam omne emolumentum societatis ad eum pertineat, simili modo, & damnum agnoscat: siue quod uiuo adhuc socio vectigalis contigit, siue post ea, quod non similiter in uoluntaria societate obseruatur, ff. eo. l. vnum est, 63. §. in hæredem.

Nonnunquam necessarium est, & manente societate agi pro socio: veluti cum societas vectigalium causa coita est, propterquam varios contractus neutri expedit recedere à societate, nec refertur in medium, quod vectigalium ad alterum peruenerit, ff. eo. l. actione, 65. §. nonnunquàm.

Cùm proponas te prædium coniuncto dominio cum cognato tuo comparasse in possessionemq;, tàm te, quàm ipsum inductum: iuris ratio efficit, vt dominiū

fundi, ad vtrunq; pertineat. sanè quia pretium à te solo numeratum, & solennibus pensitationibus cessante socio satisfactum esse dicis: iudicio societatis id, quod eo nomine præstari oportuerit consequeris, C. pro socio, l. secunda.

Cùm in societatis contractibus fides exuberet, conueniatq; æquitatis rationibus etiam compendia, æqualiter inter socios diuidi præses prouinciæ si patrem tuũ salinarum societatem participasse, & non recepta communis compendii portione rebus humanis exemptum esse perspexerit: commodum societatis, quod deberi iuxta fidem veri constiterit restitui tibi præcipiet, C. eo, l. tertia.

Quia obligatio MANDATI, vltima est in obligationibus; EX CONSENSV; Ideo & actio MANDATI, vltima est in actionibus personalibus, ex contractu.

DE ACTIONE MANDATI. Titulus XIX.

SI remunerandi gratia honor interuenit, erit mandati actio, ff. manda. l. sexta, in princip.

Si cui fuerit mandatum, vt negocia administraret: hac actione erit conueniẽdus, nec rectè negociorum gestorum cum eo agetur. nec enim ideo est obligatus, quod negocia gessit: verum idcirco, quod mandatum suscepit, deniq; teneretur, & si non gessisset, d. l. sexta, §. si cui.

Si passus sim aliquem pro me fideiubere, vel aliàs interuenire mandati teneor. & nisi pro inuito quis intercesserit, aut donandi animo, aut negocium gerens: erit mandati actio, d. l. sexta, §. si passus sim.

Rei turpis mandatum nullum est, & ideo hac actione nõ agetur, d. l. sexta, §. rei.

Si tibi mandauero, quòd mea non intereat: veluti vt pro Seio interuenias, vel vt Titio credas: erit mihi tecum actio mandati, vt Celsus scribit, & ego tibi sum obligatus. Planè si tibi mandauero, quod tua interest: nulla erit mandati actio nisi mea quoq; interfuerit. at si non esses facturus, nisi ego mandassem: & si mea non interfuit, tamen erit mandati actio. d. l. sexta, §. si tibi mandauero.

Marius Paulus quidam fideiusserat pro Daphnide mercedem pactus ob suam fideiussionem, & sub nomine alterius ex euentu litis cauerat sibi certam quantitatem dari. hic à Claudio Saturnino p̃tore maiores fructus inferre iussus erat. aduocationibus ei, idem Saturninus interdixerat. videbatur autem iudicatum solui fideiussisse. & quasi redemptor litis extitisse: & velle à Daphnide mandati iudicio consequi, quod erat condemnatus. sed rectissimè diui fratres rescripserunt, nullam actionem eum propter suam calliditatem habere, quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. Marcellus autem sic loquitur de eo, qui pecunia accepta spopõdit, vt siquidem actum est, vt suo periculo spondeat, nulla actione agat Sin verò non est hoc actum vtilis ei potius actio competat, quæ sententia vtilitati rerum consentanea est, d. l. sexta, §. fin.

Salarium procuratori constitutum, si extra ordinem peti cœperit: considerãdum erit, an laborem dominus remunerare voluerit, atque ideo fidem adhiberi placitis oporteat: an in euentum litium maioris pecuniæ premio contra bonos mores procurator redemerit? ff. eod. l. septima.

Salarium incertæ pollicitationis neque extra ordinem rectè petitur, neque iudicio mandati, ut constituatur. Sumptus bona fide necessariò factos, (& si nego cio finem adhibere procurator non potuit) iudicio mandati restitui necesse est. ff. eod. l. qui mutuam, 56. §. finali.

Si

Si procuratorem dedero, nec instrumenta mihi causæ reddat: qua actione mihi teneatur? & Labeo putat mandati eum teneri: nec esse probabilem sententiã existimantium ex hac causa agi posse depositi. vniuscuiusque enim contractus, & initium spectandum esse, & causam, ff. eod. l. octaua. in prin.

Sed & si per collusionem procuratoris absolutus sit aduersarius: mandati is tenetur. sed si soluendo non sit, tunc de dolo actio aduersus reum, qui per collusionem absolutus sit, danda est. Sed & de lite, quam suscepit, exsequenda mandati eum teneri constat. d. l. octaua. §. sed & si.

Si quis mandauerit alicui gerenda negocia eius, qui ipse sibi mandauerat: mandati habebit actionem: quia & ipse tenetur. tenetur autem, quia agere potest. quamquam enim vulgo dicitur, procuratorem ante litem contestatam facere procuratorem non posse: tamen mandati actio est: ad agendum enim duntaxat hoc facere non potest. d. l. octaua, §. si quis.

Si tutores, mandauerint suo contutori equum emendum pupillo, & ille non emerit: an sit mandati actio? & vtrum tantum mandati an vero & tutelæ? & Iulianus distinguit, referre enim cuius generis equum tutores vni tutorum mandauerint, ut emeret. nam si superuacuum equum, vel etiam onerosum: mandati actione tantum eum teneri, tutelæ non teneri. si vero necessarium equum: tunc & tutelæ eum teneri, non solum, sed & cæteros. nam & si non mandassent: tenerentur tutelæ, cum equum pupillo necessarium non comparauerint. non sunt igitur excusati, quod contutori mandauerint, quia emere debuerunt. Planè habebunt nihilominus mandati actionem: quia mandato non est obtemperatum Contra quoque Iulianus ait: tutorem, qui emit, mandati actionem habere aduersus contutores suos. d. l. octaua. §. si tutores.

Mandati actio tunc competit cum cœperit interesse eius, qui mandauit. Cæterũ si nihil interest, cessat mandati actio. & eatenus competit, quatenus interest, vt mandaui tibi, vt fundum emeres, si intererat mea emi: teneberis: cæterum si eundem hunc fundum ego ipse emi, vel alius mihi, neque interest aliquid: cessat mandati actio. Mandaui, vt negocia gereres, si nihil deperierit, (quamuis nemo gesserit) nulla actio est aut si alius idoneè gesserit: Cessat mandati actio, & in similibus hoc idem erit probandum. d. l. octaua. §. mandati actio.

Si ignorantes fideiussores debitorem soluisse, vel etiam acceptilatione, siue pacto liberatum, ex substantia debitoris soluerunt: non tenebuntur mandati, quid ad actionem fideiussoris pertinet: & hoc ex rescripto diuorum fratrum intelligere licet, cuius verba hæc sunt. IMPP. ANTON. ET VERVS AA, CATTVLLIO Iuliano. si hi, qui pro te fideiusserant in maiorem quantitatem damnati, quam debiti ratio exigebat, scientes, & prudentes auxilium appellationis omiserunt: poteris, mandati agentibus his, æquitate iudicis tueri te. Igitur si ignorauerunt, excusata ignorantia est: si sciuerunt, incumbebat eis necessitas prouocandi. cæterum dolo uersati sunt, si non prouocauerunt quid tamen si paupertas eis non non permisit? excusata est earum inopia. Sed & si testato conuenerunt debitorem, ut si ipse putaret, appellaret putat Vulpianus rationem eis constare. Dolo autem facere uidetur, qui id, quod potest restituere, non restituit. Proinde si tibi mandaui, ut equum emeres, cumque emisti: teneberis mihi, vt restituas sed & si dolo emere neglexisti, fortè enim pecunia accepta alii cessisti, vt emeret: aut si lata culpa, fortè si gratia ductus, passus es alium emere, teneberis. d. l. octaua, §. si ignorantes.

Idemque & in fundo, si fundum emit procurator. nihil enim amplius, quam bo-

nam

nam fidem præstate eum oportet, qui procurat. sed, & si de sanitate equi procuratori cautum est, aut caueri potest, aut de cæteris viciis: idem erit dicendum at si culpa caueri non curauit, condemnabitur, ff. eod. l. idemque, x. in prin.

Si ex fundo, quem mihi emit, procurator fructus consecutus est: hos quoque officio iudicis præstare eum oportet, d. l idemque, §. si ex fundo.

Si procurator meus pecuniam meam habeat ex mora, vtique interesse mihi pendet, sed & si pecuniam meam mercatori dedit, vtilitatemque ex ea consecutus est: Consequenter dicemus debere eum præstare quantuncunque emolumenti sensit: siue ei mandaui, siue non: quia bonæ fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat, quod si non exercuit pecuniam, sed ad vsus suos conuertit, in interesse conuenietur, quod legitimo modo in regionibus frequentatur, d. l. idémque, §. si procurator.

Si quis Titio mandauit, vt ab actoribus suis mutuam pecuniam acciperet: mandati eum non acturum Papinianus scribit: quia de mutua pecunia eum habet obligatum, & ideo interesse eum petere non posse, quasi ex causa mandati, si in stipulationem deductum non est. Idem Papinianus refert: fideiussori condemnato, qui ideo fideiusit, quia dominus procuratori mandauerat, vt pecuniam mutuum acciperet: vtilem actionem dandam quasi institoriam: quia, & hic quasi præposuisse cum mutuæ pecuniæ accipiendæ videatur. d. l. Idemque, §. si quis Titio mandauit.

Si cui mandauero, vt à Titio stipuletur: potero cum eo, cui mandaui, agere mandati, vt eum accepto liberet, si hoc velim, vel si malim, in hoc agam, vt eum deleget mihi, vel cui alii voluero. Et Papinianus scribit, si mater pro filia dotem dederit, eaque mandante filia, vel illico stipulata sit, vel etiam postea: mandati eam teneri, quamuis ipsa sit, quæ dotem dederit, d. l. Idemque, §. si cui mandauero.

Si quis ea, quæ procurator suus gerebat, ita demum rata esse mandauit, si interuentu sempronii gesta essent: & male pecunia credita sit: sempronium, qui nihil dolo fecit, non teneri, & est verum: eum, qui non animo procuratoris interuenit, sed affectionem amicalem promisit in monendis procuratoribus, & inregendis consilio: mandati non teneri. sed si quid dolo fecerit non mandati, sed magis de dolo teneri, d. l. idemque, §. si quis.

Si mandauero procuratori meo, vt Titio pecuniam meam credat sine interesse, isque non sine interesse crediderit an etiam interesse mihi restituere debeat, videamus, & Labeo scribit. restituere eum oportere, etiam si hoc mandauerim, vt gratuitam pecuniam daret, quamuis si periculo suo credidisset, cessaret; (inquit Labeo) in interesse actio mandati. d. l. idemque, §. si mandauero.

Idem Labeo ait, & verum est, reputationes quoque hoc iudicium admittere: & sicuti fructus cogitur restituere is, qui procurat: ita sumptum, quem in fructus percipiendo fecit, deducere eum oportet. sed & si ad vecturas suas dum excurrit in prædia, sumptus fecit: hos quoque sumptus reputare eum oportet, nisi si salarium fuit, & hoc conuenit, vt sumptus de suo faceret ad hæc itinera. d. l. idémque, §. idem Labeo.

Idem ait. si quid procurator citra mandatum ad voluptatem fecit, permittendum ei auferre, quod sine damno domini fiat: nisi rationem sumptûs istius, dominus admittit, d. l. idemque, §. idem ait.

Fideiussores, & mandatores, & si sine iudicio soluerint: habent actionem mandati, d. l. idemque. §. fideiussores.

Generaliter Iulianus ait, si fideiussor ex sua persona omiserit exceptionem, qua

reus

reus uti non potuit, si quidem minus honestam: habere eum mandati actionē. Quod si eam, qua reus uti potuit; si sciens id fecit, non habiturum mandati actionem, si modo habuit facultatem rei conueniendi, desiderandiq́ue, vt ipse susciperet potius iudicium, vel suo, vel procuratorio nomine, d. l. Idemq́ue, §. generaliter.

Si fideiussori donationis causa accepto factum sit à creditore; puta si fideiussorem remunerare voluit creditor: habere eum mandati actionem. Multò magis si mortis causa accepto tulisset creditor, vel si ei liberationem legauit, d. l. idemque. §. finali.

Si ei, cui damnatus ex causa fideiussoria fueram, hæres postea exstitero: habebo mandati actionem, ff. eod. l. si ei, xi.

Si verò non remunerandi causa, sed principaliter donando, fideiussori remisit actionem mandati eum non acturum, Marcellus autem fatetur: si quis donaturus fideiussori pro eo soluerit creditori: habere fideiussorem mandati actionē. planè (inquit) si filius fam. fuit fideiussor, & pro eo soluero, donaturus ei mandati patrem non acturum. hoc ideo: quia nō donare patri voluit, qui soluit. planè si fideiussor soluerit, dominum mandati acturum. idem Marcellus ibidem ait, si filiusfam. non iussu patris fideiusserit, cessat mandati actio, si nihil sit in peculio, quod si iussu, vel ex peculio solutum est, multo magis habet pater mandati, ff. eod. l. si vero, xii. in principio.

Si filiofamilias mandaui, vt pro me solueret, patrem siue ipse soluerit (siue filius ex peculio) mandati acturum Neratius ait, quod habet rationem, nihil enim mea interest, quis soluat. d. l. si vero. §. si filiofamilias.

Si filiofam. mandauero, vt pro me soluat, & emancipatus soluerit, verum est in factum actionem filio dandam, patrem autem post emancipationem soluentem negociorum gestorum actionem habere. d. l. si uero, §. si filiofam. ii.

Contrario iudicio experiuntur, qui mandatum susceperunt, vt puta qui rerum, vel rei unius procurationem susceperunt. d. l. si uerò. §. contrario.

Potest, & ab una duntaxat parte mandati iudicium dari. nam si is, qui mandatum suscepit, egressus fuerit mandatum, ipsi quidem mandati iudicium non competit, & ei, qui mandauit, aduersus eum competit. ff. eod. l. potest, 41.

Si mihi mandaueris, ut rem tibi aliquam emam, egoq́ue emero meo pretio, habebo mandati actionem de precio recuperando, sed & si tuo precio, impendero tamen aliquid bona fide ad emptionem rei, erit contraria mandati actio, & si rem emptam nolis recipere. simili modo & si quid aliud mandaueris, & in id sumptum fecero, non tantum id, quod impendi, uerum interesse quoque consequar. interesse autem non tantum ex mora admittendum est, uerum iudicem æstimare debere, si exigit à debitore suo quis, & soluit, cum maximum interesse consequeretur. Aequissimum enim erit rationem ejus rei haberi, aut si ipse, mutuatus graui interesse soluit. sed & si reum interesse non reuelauit, ipsi autē, & interesse abest, uel si minoribus reuelauit, ipse autem maioribus fænus accepit, ut fidem suam liberaret, non dubitatur, debere eum mandati iudicio, & interesse consequi, & (ut est constitutum) totum hoc ex æquo & bono iudex arbitratur. d. l. si uero. xii. §. si mihi.

Dedi tibi pecuniam, ut creditori meo exsoluas, non fecisti, præstabis mihi interesse, quo casu & à me creditor pecuniam debitam cum interesse recepturus est, & ita Imperator Seuerus Hadriano demonstrato rescripsit, d. l. si uero, xii. §. dedi tibi.

Si adolescens luxurio sus mandet tibi, vt pro meretrice fideiubeas, idque tu sciens mandatum susceperis non habebis mandati actionem: quia simile est, quasi per dituro pecuniam sciens credideris, sed, & si vlterius directò mandauerit tibi, ut meretrici pecuniam credas: non obligabitur mandati, quasi aduersus bonam fidem mandatum sit, d.l. si vero. §. si adolescens.

Cùm quidam talem epistolam scripsisset amico suo. Rogo te, commendatum habeas Sextilium crescentem amicum meum, non obligabitur mandati: quia cō mendandi magis hominis, quam mandandi causa scripta est. d. l. si vero. §. cum quidam.

Si quis mandauerit filiofam. credendam pecuniam non contra Senatusconsultū accipienti, sed ex ea causa, ex qua de peculio vel de in rem verso, vel quod iussu pater teneretur: erit licitum mandatum, d.l. si vero, §. si quis.

Hoc amplius dicitur, si cum ego dubitarem vtrum contra Senatusconsultum acciperet an non, nec essem daturus contra Senatusconsultum accipientis: & interuesserit, qui diceret non accipere cōtra Senatusconsultum. & periculo meo crede dicat, vel bene credis, locus erit mandato, & mandati is tenetur, d.l. si vero, §. hoc amplius.

Si post creditam pecuniam mandauero creditori, nullum esse mandatum rectissimè Papinianus ait, planè si vt expectares, nec vrgeres debitorem ad solutionem: mandauero tibi, vt des ei interuallum, periculoque meo pecuniam forè dicam: verum est omne nominis periculum debere ad mandatorem pertinere. d. l. si vero, §. si post.

Idem ait si tutor mandet suscipi, vel probari nomen, quod fecerit: teneri eum mā dati, scilicet quondam pupillo suo, vel curatori eius, d.l. si vero, §. idem ait.

Si mandauero exigendam pecuniam, deinde voluntatem mutua vero: an sit mandati actio, vel mihi, vel hæredi meo? & ait Marcellus, cessare mandati actionem: quia extinctum est mandatum, finita voluntate. quod si mandaueris exigendā, deinde prohibuisti, exactamque recepisti: debitor liberabitur. d. l. si vero, §. si mandauero.

Idem Marcellus scribit. sicut post mortem sibi monumentum fieret, quis mandauit: hæres eius poterit mandati agere, vt perficiatur. Illum verò, qui mandatum suscepit, si sua pecunia fecit, potest agere mandati: si non ita ei mandatum est, vt sua pecunia faceret monumentum: poterit enim agere etiam cum eo, qui mā dauit, vt sibi pecuniam daret ad faciendum: maxime si cùm quædam ad faciendum parauit. Idem est, & si mandaui tibi, vt post mortem meam hæredibus emeres fundum. d. l. si verò, § finali. cum l. seq.

Si mandassem tibi, vt fundum emeres: postea scripsissem, ne emeres: tu antequam scias me vetuisse, emisses: mandati tibi obligatus ero, ne damno adficiatur is, qui mandatum suscepit, ff. eod. l. si mandassem, xv.

Hæredem fideiussoris, si soluerit, habere mandati actionem, dubium non est, sed & si vendiderit hæreditatem, & emptor soluerit: an habeat mandati actionem, quæritur? & Iulianus scribit, idcirco hæredem habere mandati actionem: quia tenetur iudicio ex empto, ut præstet actiones suas: idcircoque competere ex empto actionem, quia potest præstare, ff. eod. l. hæredem, xiiii. in princ.

Si fideiussori duos hæredes exstiterint, & alter eorum à cohærede emerit hæreditatem: deinde omne, quod defunctus, fideiusserat stipulatori soluerit: habebit aut ex stipulatu, aut ex empto obligatum cohæredem suum, idcirco (ait) mandati actionem habebit, d. l. hæredem, §. fin.

Si

Si quis mihi mandauerit, in meo aliquid facere, & fecero, quæsitum est an sit mandati actio: & ait Celsus, hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus Hospiti suo Medico mandasse diceretur, vt in hortis eius, quos Rauennæ habebat, in quos omnibus annis se cedere solebat, Sphæristerium, & hypocausta, & quædam alia ipsius valetudini apta, sua impensa faceret. deducto igitur quanto sua ædificia praeciosiora fecisset: quod amplius impendisset, posse eum mandati iudicio persequi, ff. eod. l. si quis, 16.

Si mandauero tibi, ut à Titio decem exigeres, & ante ea exacta, mandati tecum egero: si ante rem iudicatam exegeris, condemnandum te esse constat, ff. eod. l. si mandauero, 17.

Ex mandato apud eum, qui mandatum suscepit, nihil remanere oportet: sicuti nec damnum pati debet, si exigere pecuniam non potuit, ff. eod. l. ex mandatu, xx. in principio.

Cum mandatu alieno pro te fideiusserim, non possum aduersus te habere actionē mandati: quemadmodum nec qui alienum mandatum intuitus spopondit, sed si non vtique vnius, sed vtriusque mandatum intuitus, id fecerim: habeo mandati actionem etiam aduersus te: quemadmodum, & si duo mihi mandassent, vt tibi crederem vtrumque haberem obligatum, ff. eodem. l. cum mandatu. xxi.

Si mandauero tibi, vt pro me in diem fideiubeas, tuque purè fideiusseris, & solueris: vt illis respondebitur, interim non esse tibi mādati actionem, sed cum dies venerit. ff. eod. l. si mandauero. 22. in prin.

Item tractatum est, si cum in diem deberem, mandatu meo in diem fideiusseris, & ante diem solueris: an statim habeas mandati actionem? & quidam putant, præsentem quidem esse mandati actionem: sed tanto minorem, quanti mea interest: superueniente die solutum fuisse. sed melius est dici, interim nec huius summæ mandati agi posse: quoniam nonnullum adhuc commodum meum sit, vt ne hoc ante diem soluam, d. l. si mandauero, §. item tractatum.

Interdum euenit, vt meum negocium geram, & tamen vtilem habeā mādati actionem: veluti cum debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat, aut cum rogatu fideiussoris cum reo experior: nam quamuis debitum meum persequar: nihilominus & illius negocium gero. igitur quod minus seruauero, cōsequar mandati actione. d. l. si mandauero, §. interdum.

Is, cuius bona publicata sunt, mandare alicui potest, vt ea emat, & si emerit, vtilis erit mandati actio, si non præstet fidem, quod ideo receptum est, quia publicatis bonis, quidquid postea adquiritur, non sequitur fiscum. d. l. si mandauero, §. is cuius.

Si tibi centum dedero, vt ea Titio dares, tuque non dederis, sed cum sumpseris, & mandati, & pro furto teneri te, Proculus ait, at si ita dederim, vt quæ velles, dares: mandati tantummodo, d. l. si mandauero, §. si tibi.

Si curator bonorum venditionem quidem fecerit pecuniam aūt creditoribus nō soluerit: Trebatius Offilius Labeo responderunt: his, qui præsentes fuerunt, cōpetere aduersus eum mandati actionem. his autem, qui absentes fuerunt, negociorum gestorum actionem esse. atquin si præsentium mandatum exsecutus id egerit: negociorum gestorum actio absentibus non est: nisi fortè aduersus eos, qui mandauerunt curatori, tanquam si negocia absentium gessserint, quod si, cū soli creditores se esse existimaret, id mandauerint. in factum actio absentibus danda est in eos, qui mandauerunt, d. l. si mandauero. §. si curator.

Si

Si is, qui fideiussori donare uult, creditorem eius habeat debitorem suum, eũque liberauerit, continuò aget fideiussor mãdati, quatenus nihil intersit, utrum numos soluerit creditori, an eum liberauerit. Præterea sciendum est non plus fidẽiussorem consequi debere mandati judicio quam soluerit, mandatu tuo fideiussi in decem, & procuratori creditoris solui. Si uerus procurator fuit, non esti repetam ab eo. d. l. inter causas, 26. §. si is, qui.

Si quis alicui scripserit, ut debitorem suum liberet, seque eam pecuniam, quam is debuit, solutionem: mandati actione tenetur, ff. eod. l. si quis, 27. in princ.

Si mandatu meo Titio credideris, & mecum mandati egeris: non aliter condemnari debeo, quam si actiones tuas, quas aduersus Titium habes, mihi præstiteris, sed si cum Titio egeris: ego quidem non liberabor: sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non poteris, d. l. si quis, §. finali.

Si fideiussor conuentus, cum ignoraret, nõ fuisse debitori numeratam pecuniam, soluerit ex causa fideiussionis: an mandati iudicio, persequi possit, id quod soluerit, quæritur? & siquidem sciens prætermiserit exceptionem, uel doli, uel nõ numeratæ pecuniæ, uidetur dolo uersari. dissoluta enim negligentia propè dolum est. Vbi uerò ignorauit: nihil est, quod ei imputetur, pari ratione, & si aliqua exceptio debitori competebat (pacti fortè conuenti, uel cuius alterius rei) & ignarus hanc exceptionem non exercebat: dici oportet, mandati ei actionẽ competere. potuit enim, atque debuit reus promittendi certiorare, fideiussorẽ suum, ne fortè ignarus soluat indebitum, ff. eod. l. si fideiussor. 29. in prin.

Non malè tractabitur: si cum ignoraret fideiussor, inutiliter se obligatum, soluerit an mandati actionem habeat, & siquidem factum ignorauit: recipi ignorantia eius potest. Si uero ius: aliud dici debet. Si cum debitor soluisset, ignarus fideiussor soluerit: is mandati habet actionem. ignoscendum enim est, si non diuinauit, debitorem soluisse. debitor enim debuit notum facere fideiussori, iam se soluisse, ne fortè creditor obrepat, & ignorantiam eius circumueniat, & excutiat ei summam, in quam fideiussit. Hoc idem tractari. & in fideiussore potest: si cum soluisset, non certiorauit reum: & sic deinde reus soluit, quod soluere eũ non oportebat. & si cum posset certiorare, non fecit; oportet mandati agẽtem fideiussorem repelli, dolo enim proximum est, si post solutionem non nunciauerit debitori. cedere autem reus indebiti actionem fideiussori debet, ne duplum consequatur creditor. d. l. si fideiussor. §. non malè tractabitur.

Quædã tamen, & si sciens omittat fideiussor, caret fraude, ut puta si exceptionem procuratoriam omisit, siue sciens, siue gnarus. de bona enim fide agitur, cui nõ congruit de apicibus iuris disputare, sed de hoc tantum, debitor fuerit, nec ne d. l. si fideiussor. §. quædam.

In omnibus autem uisionibus, quæ præpositæ sunt, ubi creditor, uel non numeratam pecuniam, uel numeratam iterum accepit, repetitio contra eam competit nisi ex condemnatione fuerit ei pecunia soluta. tunc enim propter authoritatem rei iudicatæ repetitio quidem cessat. ipse autem stellionatus crimine propter suam calliditatem plectetur, d. l. si fideiussor. §. in omnibus.

Fideiussor, si solus tempore liberatus, tamen soluerit creditori, rectè mandati habebit actionem aduersus reum. quamquam enim iam literatus soluit, tamen fidem impleuit, & debitorem liberauit. si igitur paratus sit defendere reum aduersus creditorem, æquissimum est, mandati iudicio eum, quod soluit, recuperare, & ita Iuliano uidetur, d. l. si fideiussor. §. finali.

Si fideiussor multiplicauerit summam in quam fideiussit, sumptibus ex iusta ratione

tione factis: totam eam præstabit is, pro quo fideiusſit, ff. eod. l. ſi mandatu, 45. §. ſi fideiuſſor.

Qui negocia Lucii Titii procurabat, is cum à debitoribus eius pecuniam exegiſſet, epiſtolam ad eum miſit: qua ſignificaret, certam ſummam ex adminiſtratione apud ſe eſſe, eamque creditam ſibi, ſe debiturum cum intereſſe legitimo, quæſitum eſt, an ex ea cauſa pecunia credita peti poſsit: & an intereſſe peti poſsint? Reſpondit non eſſe creditam. alioquin dicendum. ex omni contractu nuda pactione pecuniam creditam fieri poſſe. nec huic ſimile eſſe, quod ſi pecuniam apud te depoſitam conuenerit, vt creditam habeas, credita fiat: quia tunc numi, qui mei erant, tui fiant, item quod ſi à debitore meo iuſſero te accipere pecuniam, credita fiat: id enim benignè receptum eſt. his argumento eſt is, qui cum mutuam pecuniam dare vellet argentum vendendum dediſſet, nihilomagis pecuniam creditam rectè petiturus eſt: & tamen pecuniam ex argento redactam, periculo eius erit, qui accepiſſet argentum. In propoſito igitur dicendum, actione mandati obligatum fore procuratorem: vt quamuis ipſius periculo numi fuerint, tamen intereſſe, de quo conuenerit, præſtare debeat, ff. eodem, lege negocia, xxxiiii.

Cùm hæres ex parte eſſes, mandaui, vt prædium hæreditarium mihi emeres certo precio emiſti. pro cohæredum quidem partibus non dubiè mandati actio eſt internos: pro tua autem parte poteſt dubitari, vtrumnè ex empto, an mandati agi oporteat? neque enim ſine ratione aliquis exiſtimaturus eſt, pro hac parte ſub conditione contractam emptionem, quod quidem maxime pertinet, vt ſi fortè priuſquam emptio fieret, deceſſerim: & tu cum ſcires me deceſsiſſe propter mandatum meum alii vendere nolueris: an hæres meus eo nomine tibi ſit obligatus? & retro, ſi alii vendideris: an hæredi meo tenearis? nam ſi quidem ſub conditione emptio facta videatur, poteſt agi, quemadmodum ſi quæuis alia conditio poſt mortem exſtitiſſet, ſiuero perinde mandati agendum ſit, ac ſi alienum fundum emi mandaſſem, per mortem inſecutam (cùm id ſcieris) reſoluto mandato, nulla tibi actio cùm hæredem eo erit. ſed & ſi mandati agendum eſſet, eadem præſtanda, quæ præſtarentur, ſi ex empto ageretur. dicta lege, qui negocia. §. cùm hæres ex parte eſſes, mandaui.

Equum certum pro te dari fideiuſsi, & ſolui, cum mandati agitur: æſtimatio eius ad id potius tempus, quo ſolutus eſt, non quo agitur, referri debet, & ideo etiam ſi mortuus fuerit, nihilominus vtilis ea actio eſt. aliter in ſtipulatione ſeruatur. nam tunc id tempus ſpectatur, quo agitur: niſi fortè aut per promiſſorem ſteterit, quominus ſua die ſolueret: aut per creditorem, quo minus acciperet. etenim neutri eorum fruſtratio ſua prodeſſe debet. ff. eod. l. hominem. 37.

Si pro te præſente, & uetante fideiuſſerim, nec mandati actio, nec negociorum geſtorum eſt. ſed quidam vtilem dari putant, quibus Paulus non conſentit: ſecundum quod, & Pomponio videtur, ff. eodem. l. ſi pro te. quadrageſima.

Si mandatu meo fundum emeris, utrum cum dederis precium, ages mecum mandati: an, & antequam des: ne neceſſe habeas, res tuas uendere? & rectè

dicitur, in hoc esse mandati actionem, vt suscipiam obligationem, quæ aduersus te venditori competit. nam, & ego tecum agere possum, vt præstes mihi aduersus venditorem empti actionem. sed si mandatu meo iudicium suscepisti: manente iudicio, sine iusta causa non debes mecum agere, vt transferatur iudicium. nondum enim perfecisti mandatum, ff. eodem, l. si mandatu. 45. in principio.

Item si dum negocia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris: & anteq̃ soluas, dicendum est, te agere posse, vt obligationem suscipiam: aut si creditor nolit obligationem mutare, cauere tibi debeo, defensum iri te, d. l. si mandatu, §. item si dum.

Aduersus eum, cuius negocia gesta sunt de pecunia, quam de propriis opibus, vel ab aliis mutuo acceptam erogasti, mandati actione, pro sorte, & interesse potest quis experiri. De salario autem, quod promisit apud præsidem prouinciæ cognitio præbebitur, C. mandati. l. prima.

Salarium incerta pollicitatione promissum peti non potest, C. eodem, l. Salarium, 17.

Si iudicio te sisti promisero, nec exhibuero: & ante, quam præstem, mandati agere possum, vt me liberes; vel si pro te reus promittendi factus sim. ff. cod.. l. si mandatu, §. si iudicio.

Sed si mandauero tibi, vt creditori meo soluas, tuque expromiseris, & ex ea causa damnatus sis: humanius est, & in hoc casu mandati actionem tibi competere, d. l. si mandatu. §. sed si mandauero.

Quoties ante solutam pecuniam mandati agi posse diximus: faciendi causa, non dandi tenebitur reus, & est æquum, sicut mandante aliquo, actionem nacti cogimur eam præstare iudicio mandati: ita ex eadem causa obligatos nos habere mandati actionem, vt liberemur. dicta l. si mandatu, §. quoties ante solutam pecuniam.

Quod mihi debebas à debitore tuo stipulatus sum periculo tuo. posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo seruare potero. Nerua, & Attilicinus aiunt: quamuis id mandatum ad meam rem pertineat, & meritò, tunc enim liberatur is, qui debitorem delegat: si nomen eius creditor secutus, non cum periculo debitoris ab eo stipulatur, idem iuris est, si mandatu fideiussoris cum reo egissem, quia sequente mandatu liberaretur ex priore causa, d. l. si mandatu, §. finali.

Si quis pro eo spoponderit, qui ita promisit, si equum non dederis, centum milia dabis: & equum redemerit vilius, & soluerit, ne centum milium stipulatio committatur: constat, posse eum mandati agere. Igitur commodissimè illa forma mandatis seruanda est: vt quoties certum mandatum sit, recedi à forma non debeat, at quoties incertum, vel plurium causarum: tunc licet aliis præstationibus exsoluta sit causa mandati, quam quæ ipso mandato inerat; si tamen hoc mandatori expedierit, mandati sit actio. ff. eodem, l. si quis, 46.

Si is, qui pro te equum dare fideiussit, alienum equum stipulatori dederit, nec ipse liberatur, nec te liberat: & ideo mandati actionem tecum non habet. Sed si stipulator eum equum vsucceperit: dicendum esse, Iulianus ait, liberationem contingere eo ergo casu mandati actio post vsucapionem demum tecum erit, ff. eodem, lege, Iulianus. quadragesimo septimo.

S. si is,

§. ſi is, qui pro te equum.

Cum frumentum deberetur fideiuſſor Africum dedit: ſiue quid ex neceſsitate ſoluendi plus impendit, quàm precium eſſet ſolutæ rei: ſiue equum ſoluit, iſque deceſsit aut obligatæ, flagitioue ad nullum precium ſui redactus eſt; id, mandati iudicio conſequetur, ff. eodem, l. ſi is, qui, 50. §. ſanè cum frumentum.

Fideiuſſor quamuis per errorem ante diem pecuniam ſoluerit repetere tamen ab eo non poteſt, ac ne mandati quidem actionem antequam dies ſoluendi veniat, cum reo habebit, ff. eod. l. fideiuſſor. 51.

Qui fide alterius, pro alio fideiuſsit præſente, & non recuſante; vtroſque obligatas habet iure mandati, quod ſi pro inuito, vel ignorante, alterius mandatum ſecutus, fideiuſsit: cum ſolum conuenire poteſt, qui mandauit non etiam reum promittendi, nec eſt contrarium, quod pecunia fideiuſſoris reus liberetur: id enim contingit, & ſi meo mandatu pro alio ſoluat, ff. eodem, l. qui fide, 53.

Qui mutuam pecuniam dari mandauit omiſſo reo promittendi, & pignoribus non diſtractis eligi poterit, quod vti liceat, ſi literis exprimatur, diſtractis quoque pignoribus ad eum creditor redire poterit. Etenim quæ dubitationis tollendæ cauſa contractibus inſeruntur, ius commune non lædunt, ff. eod. l. qui mutuam, 56. in prin.

Fideiuſſor, qui pecuniam in iure obtulit, & propter ætatem eius, qui petebat, obſignauit, ac publicè depoſuit: confeſtim agere mandati poteſt, d. l. qui mutuum, §. fideiuſſor.

Cùm ex cauſa fideiuſsionis pecuniam patrem tuũ exſoluiſſe proponas, habes mandati actionem, qua non ſolum pecuniam, ſed etiam pignora in obligationem deducta potes conſequi, C. eod. l. ſecunda.

Si fideiuſſor pro reo patiente fidem ſuam adſtrinxerit, mandati cum eo poſt exolutam pecuniam, vel factam condemnationem, poteſt actionem exercere, C. eod. l. ſexta.

Si pro ea, contra quam ſupplicas, fideiuſſor ſeu mandator interceſsiſti, & neque condemnatus es, neque bona eam dilapidare, poſtea cœpiſſe comprobare poſſis, ut tibi iuſtam metuendi cauſam præbeat, neque ab initio ita te obligationem ſuſcepiſſe, vt eam poſsis, & ante ſolutionem conuenire: nulla iuris ratione antequam ſatis creditori pro ea feceris, eã ad ſolutionem vrgeri certum eſt. Fideiuſſorem vero mandatorem exceptione munitum, & iniuria iudicis damnatum & appellatione contra bonam fidem minime vſum, non poſſe mandati agere, manifeſtum eſt, C. eod. l. ſi pro ea. x.

Procurator, qui non res incluſas ſubtraxit, ſed traditas non reddidit: iudicio mandati, tenetur, ff. eod. l. procurator. 55.

Non ideo minus omnis temporis bonam fidem explorari oportet: quod dominus poſt annos quinque ex prouincia reuerſus, mox Reipublicæ cauſa profecturus non acceptis rationibus, mandatum inſtaurauerit. cum igitur ad officium procuratoris pertinuerit, quidquid ex prima negociorum geſtorum adminiſtratione debuit, ad ſecundam rationem transferre: ſecundi temporis cauſa priorem litem ſuſcipiet, ff. eodem, l. qui mutuam, 56. §. non ideo.

Lucius Titius creditori ſuo mandatorem dedit, deinde defuncto debitore maio-

re parte creditorum consentiente à prætore decretum est, vt portionē creditores ab hæredibus ferant, absente eo creditore, apud quem mandator extiterat, quæritur si mandator conueniatur an eandem habeat exceptionē, quam hæres debitoris: responsum est, si præsens apud prætorem ipse quoque consensisset, pactos videretur iusta ex causa: eademque exceptio, & fideiussori danda esset, & mandatori, sed cum proponas eum absuisse: iniquum est auferre ei electionem, sicut pignus, aut priuilegium: qui potuit pręsens idipsum proclamare, nec desiderare decretum prætoris: nec enim si quis dixerit submouendum creditorem: hæredi consulitur, sed mandatori, vel fideiussori, quibus mandati iudicio eandem partem præstaturus est. planè si ab hærede partem accepisset: an in reliquum permittendum esset creditori, fideiussorem conuenire, dubitatum est, sed uidebitur consentire decreto, conueniendo hæredem, ff. eod. l. si præcedente, 58. §. Lucius.

Si mandatu Titii Calpurnius pecuniam, quam Titius credebat, stipulatus est, non donandi animo: mandati iudicio is ab hærede Titii potest conueniri, vt actiones suas præstet, Idem est, & si exacta est à Calpurnio pecunia, Paulus Respondit, fideiussorem, qui rem pignoris iure obligatam à creditore emit: mandati iudicio conuentum ab hærede debitoris, oblato omni debito, restituere cum fructibus cogendum: neque habendum similem extraneo emptori cum in omni contractu bonam fidem præstare debeat PAVLVS Respondit, die adiecto in mandato, intra quam præstaturum se Lucius Titius scripsit: non esse impedimento, quominus etiam post eum diem conueniri mandati iudicio possit, d. l. si mandatu, in prin.

Paulus respondit, vnumquemque mandatorum insolidum eligi posse: etiam si non sit conceptum in mandato, post condemnationem autem in duorum personam collatam, necessario ex causa iudicati singulos pro parte dimidia conueniri posse, & debere, d. l. si mandatu. §. Paulus respondit. iii.

Creditor pignus vendidit, quæritur an si euicta sit possessio emptori regressum creditor ad mandatorem habere possit? & an intercessit creditoris, iure vendiderit an communi iure promiserit? Paulus Respondit, si creditor ex precio pignorum debitum consecutus non sit: mandatorem liberatum non videri. Ex hoc responso adparet: & si euictionis nomine non teneatur, proficere eam rem ad liberationem. d. l. si mandatu, §. creditor.

Illi salutem, mando tibi, ut Blæsio Seuero adfini meo octoginta credas sub pignore illo, in quam pecuniam & quidquid interesse nomine accesserit indemnem rationem tuam me esse ex causa mandati in eum diem, quoad vixerit Blæsius Seuerus, præstaturum. postea sæpe conuentus mandator non respondit quęritur an morte debitoris liberatus sit? Paulus respondit. Mandati obligationem perpetuam esse, licet in mandato adiectum videatur, indemnem rationem tuam esse ex causa mandati in eum diem quoad vixerit Blæsius Seuerus præstaturum, d. l. si mandatu, §. illi.

Paulus respondit, non videri mandati conditioni paritum, cum mandato adiectum sit, vt idonea cautio à debitore exigeretur, si neque fideiussor neque pignora accepta sint, d. l. si mandatu, §. finali.

Creditor mandatorem conuenit, is condemnatus prouocauit, quærendum est an manente appellatione debitor à creditore conueniri potest? responsum est posse, ff. eod. l. creditor, 60. in prin.

Iulia-

Iulianus ait, si fideiussori uxor doti promiserit quod ei ex causa fideiussoria debebat: nuptiis secutis, confestim mandati aduersus debitorem agere eum posse, quia intelligatur abesse ei pecunia, eo quod onera matrimonii sustineret, ff. eodem, l. Iulianus, 47. in princ.

Ad eum, qui uxorem ducturus erat, literas fecit tales. Titius Seio salutem, Semproniam ad animum meum pertinere cognouisti. ideoque cum ex uoto meo nuptura tibi sit: uelim certus sis, secundum dignitatem tuam contrahere te matrimonium. & quamuis idoneè promissuram tibi Titiam matrem puellæ dotem sciam: tamen & ipse, quo magis conciliem animum tuum domui meæ, fidem meam interponere non dubito. quare scias: quodcunque ab ea ex ea causa stipulatus fueris, id me mea fide iussisse, saluum te habiturum. Atq; ita Titia, quę neque Titio mandauerat, neque ratum habuerat, quod scripserat, dotem Seio promisit, quæritur, si hæres Titii ex causa mandati præstiterit: an actione mandati hæredem Titiæ conuenire potest? Respondit Scæuola secundum ea, quæ proponuntur, non posse, item quæsitum est an, nec negociorum gestorum? respondit neque hoc nomine iure agere posse. palàm enim facere Titium, non tā Titiæ nomine, quàm quod consultum sibi uellet, mandasse, item si maritus aduersus mandatorem ageret, an aliqua exceptione submoueatur? respondit nihil proponi, cur submouendus sit. ff. eodem, l. creditor, 60. §. ad eum, qui uxorem.

Si inter maritum, & socerum id actum esset, uel tacito intellectu, ut onus exhibendæ uxoris ad maritum rediret præstante patre dotis interesse. nulla actio super est ad recipiendum, quod negetur consumptum, quod si pater puellæ exhibitionem mandasse doceatur: actio mandati competit, dicta l. creditor. §. si inter maritum.

Duobus quis mandauit negociorum administrationem. quæsitum est, an unusquisque mandati iudicio in solidum teneatur. respondit. Scæuola unumquemque pro solido conueniri debere. dummodo ab utroque non amplius debito exigatur, d. l. creditor. §. duobus.

Lucius Titius fratris filio commisit rerum suarum administrationem ita SEIO FILIO SALVTEM, TAMETSI NATVRAE CONSENTANEVM ESSE ARBITROR, VT PATRIS, FILIORVMQVE PATERNORVM NEGOTIA QVIS, VEL NVLLO DE EA RE MANDATO REQVISITO ADMINISTRET: SI QVID TAMEN EIVS GENERIS OPVS HABES, ECCE TIBI RERVM MEARVM OMNIVM LIBERAM ADMINISTRATIONEM PERMITTO: SIVE VENDERE, SIVE PIGNORI OBLIGARE, SIVE COMPARARE, SIVE QVID ALIVD AGERE VELIS: ME NON ALITER OMNIA, QVAE PER TE GESTA ERVNT, RATA HABENTE, NEQVE IN VLLIVS GESTIONE TIBI RECLAMANTE, QVAM SI RERVM MEARVM PENES TE DOMINIVM ESSET. Quæsitum est, Si quid non administrandi animo, sed fraudulenter alienasset, uel uendidisset: an ualeret? respondit Scæuola eum, de quo quæritur planè quidem, sed quatenus res ex fide agenda esset, mandasse. Item quæritur, an cum Seius magistratu functus debitor extitisset, & Lucius Titius eo nomine conueniri posset, uel res eius obligatæ essent propter uerba epis-

tolæ suprascriptæ? responsum est, neque conueniri posse neque res obligatas esse, d.l. creditor, 60. §. Lucius.

Quod filius fam. vt peteret mandauit, si emancipatus exegerit: de peculio intra annum vtiliter agam. Paulus, sed, & eum filio agendum est, ff. eodem, l. quod filius, 61.

Cum controuersia esset de hæreditate defunctæ inter scriptum hæredem, & patruum, Mæuium, & amitas: Mæuius literis ad sorores suas factis, declarauit commune futurum, quidquid ad eum ex euentu litis hæreditariæ peruenisset: neque stipulatio literas secuta est. quæsitum est, cum transegerit, idem Mæuius cum scripto hærede, ita ut prædia, & aliæ quædam res ex ea transactione ad eum peruenirent, an ex literis suis possit à sororibus conueniri, respondit Seæuola, posse. Mandauit in hæc verba LVCIVS TITIVS CAIO SVO SALVTEM PETO, ET MANDO TIBI, VT MEA FIDE DICAS PRO PVBLIO MAEVIO APVD SEMPRONIVM: QVAEQVE A PVBLIO SOLVTA TIBI NON FVERINT, ME REPRESENTATVRVM HAC EPISTOLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM TIBI FACIO. quæro si non fideiussisset, sed mandasset creditori, & aliter egisset, quam ei mādatum esset, an actione mandati teneretur? respondi teneri, ff. eod. l. fin.

Non omnia, quæ impensurus non fuit mandatori imputabit, veluti quod spoliatus sit à latronibus, aut naufragio res amiserit, vel languore suo, suorumque adprehensus quædam erogauerit. nam hæc magis casibus, quam mandato imputari oportet, ff. eod. l. inter causas, 26. §. non omnia.

Impendia exsequendi mandati gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omni modo debent: nec ad rem pertinent, quod is, qui mandasset, potuisset, si ipse negocium gereret, minus impendere, ff. eod. l. si quis, 27. §. impendia.

Etiam si contrariam sententiam reportauerunt, qui te ad exercendas causas appellationis procuratorem constituerunt; si tamen nihil culpa tua factū est sumptus, quos in litem probabilis ratione feceras, contraria mandati actione petere potes. C. eod. l. quarta.

Cùm per procuratorem causam tuam læsam esse dicas, mandati actio aduersus eū tibi competit, C. eod. l. cùm per. ix.

Si literas eius secutus, qui pecuniæ actor fuerat, ei qui tibi literas tradidit, pecunias credidisti. tam cōdictio aduersus eum, qui à te mutuam sumpsit pecuniā, quàm aduersus eum, cuius mandatum secutus es, mandati actio tibi competit, C. eod. l. septima.

Procuratorem, non tantum pro iis, quæ gessit, sed etiam pro iis, quæ gerenda suscepit, & tam propter exactam, tam dolum, quàm culpam, sumptuū ratione bona fide habita, præstare necesse est, C. eod. l. procuratorem, xi.

Cùm mandati negocii contractum certam accepisse legem adseueres, eam integram secundū bonam fidem custodiri conuenit. Vnde si contra mandati tenorem procurator tuus ad te pertinentem fundū uendidit, nec uenditionem postea ratam habuisti: dominium auferri non potuit, C. eod. l. cum mandati, xii.

A procuratore dolum, & omnem culpam, non etiam improuisum casum præstandum esse, iuris authoritate manifestè declaratur, C. eod. l. à procuratore. xiii.

Si secundum mandatum Triphonis, & Fælicis equos tua pecunia comparatos, vel in solutum à proprio debitore tibi traditos, vni de his vtriusque voluntate dedisti, ad parendum placitis eos mandati iudicio conuentos bona fides urget, C. eo. l. si secundum, 14.

Ad

Ad comparandas merces data pecunia, qui mandatum suscepit, fide rupta, quanti interest mandatoris, tenetur, C. eo. l. ad comparandas, 16.

Si tibi pupillorum pater, vt pecuniam in rem suam crederes, mandauit, & in hanc rem æque ipso præcipiente pignora sunt obligata, & mandati actione pupillos, post mortem patris conuenire, & exsequi ius obligationis pignorum poteris, si in solutione cessabitur, C. eod. l. si tibi, 8.

Post solutionem à se factam, qui dari mutuò mandauit, ab eo, pro quo intercessit, vel successoribus eius, quod solutum est, etiam cum interesse, post moram rectè postulat, C. eod. l. post solutionem, 18.

Precii rerum distractarum, quas venales præcedente mandato acceperas, vltra licitum interesse ex stipulatione, vel mora præstare (licet pignora data probentur) compelli non potes, C. eo. l. precii, 19.

DE PROXENETICIS.
Tit. XIX.

Proxenetica licito iure petuntur, ff. de proxenetis, l. prima. Si Proxeneta interuenerit faciendi nominis causa, vt multi solent: videamus an posit, quasi mandator teneri. Et verum est non teneri: quia his monstrat magis nomen, quàm mandat: tametsi laudat nomen. Idem dicitur & si aliquid philamtropiæ nomine accepit: nec ex locato, nec ex conducto erit actio. Planè si dolo & calliditate creditorem circunuenerit de dolo actione tenebitur, ff. eo. l. secunda.

De proxenetico, quod est sordidum, solent præsides cognoscere: sit tamen, ut in his modus esse debeat, & quantitatis, & negotii, in quo operula ista defuncti sunt: & ministerium qualecunque accommodauerint. Facilius quod Græci honorarium interpretis appellant, peti apud uos poterit, si quis fortè conditionis vel amicitiæ, vel adsessuræ, vel cuius alterius huiuscemodi proxeneta fuit. sunt enim huiusmodi hominum, vt tàm in magna ciuitate officinæ. est enim proxenetarum modus, qui emptionibus, uenditionibus, commerciis, contractibus licitis utiles non adeo improbabili more se exhibent, ff. eo. l. fin.

Quamuis in Institutionibus titulo de actionibus in principio dicatur actiones personales esse obligationis, EX CONTRACTV: attamen non excluduntur actiones EX QVASI CONTRACTV: Vnde quemadmodum in obligationibus, EX QVASI CONTRACTV est DE NEGOTIIS GESTIS: ita in hoc loco continuatur DE ACTIONE NEGOTIORVM GESTORVM.

DE ACTIONE NEGOTIORVM GESTORVM.
Titulus XX.

Haec actio cum ex negotio gesto oriatur, & hæredi & in hæredem competit. Si exsecutor à prætore in negotio meo datus dolum mihi fecerit, dabitur mihi aduersus eum actio, ff. de negotiis gestis, l. tertia, § hæc autem actio.

Interdum in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo versari, nam si affectione coactus, ne bona mea distrahantur negotiis meis obtuleris: æquissimum esse dolum duntaxat te præstare, quæ sententia habet æquitatem, d. l. tertia, §. interdum.

Hac actione tenetur non solum is qui sponte, & nulla necessitate cogente immiscuit se negotiis alienis ex ea gessit, uerum & is, qui aliqua necessitate argueu

te, vel necessitatis suspicione gessit, d.l.tertia, §.hac actione.

Apud Marcellum quæritur, si cum proposuissem negotia Titii gerere, tu mihi mandaueris, vt geram, an vtraq; actione vti possim. & putat Vlpianus vtranque locum habere: quemadmodum ipse Marcellus scribit, si fideiussorem accepero negotia gesturus. nam & hic dicit aduersus vtrumque esse actionem, d.l.tertia, §.apud Marcellum.

Sed videamus, an fideiussor hic habere aliquam actionem possit. & verum est negotiorum gestorũ eũ agere posse, nisi donandi animo fideiusfit, ff.eo.l.quarta.

Item si cum putaui à te mihi mandatum, negotia gessit: & hic nascitur negotiorum gestorum actio, cessante mandati actione. idem est etiam si pro te fideiussero dum puto mihi à te mandatum esse. Sed & si cum putaui Titii negotia esse cum essent Sempronii, ea gessi. solus Sempronius mihi actione negotiorum gestorum tenetur, ff.eo.l.quinta.

Si ego filii tui negotia gessero, si quidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria tu mihi teneberis, quod si amicitia filii tui, vel eius contemplatione aduersus patrem de peculio duntaxat datur actio. Idemq; & si sui iuris eam esse putaui. Et si nihil sit in peculio, quoniam plus patri debetur in patrem datur actio in quantum locupletior ex mea administratione factus sit, ff.eo.l.sexta, §. si ego filii, & §. idemq; est.

Item si Titium quasi debitorem tuum extra iudicium admonuero, & is mihi soluerit, cum debitor non esset, tuq; postea cognoueris & ratum habueris, dubitari potest, an negotiorum gestorum cõueniri possis, quia nullum negotium tuũ gestum est, cum debitor tuus non fuerit. sed ratihabitio, inquit, fecit tuum negotium, & sicut ei, à quo exactum est, aduersus eum datur repetitio, qui ratum habuit, ita & ipsi debebit post ratihabitionem aduersus me competere actio, sic ratihabitio constituet tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione gestum est, d.l.sexta, §.item quæritur.

Item si Titium, quasi debitorem, cui te hæredem putabam cum esset Seius hæres, conuenero similiter, & exegero: mox tu ratum habueris: erit mihi aduersus te, & mihi mutua negotiorum gestorum actio. Adquin alienum negotium gestum est: sed ratihabitio hoc conciliat. quæ res efficit, vt tuum negotium gestum videatur, & à te hæreditas peti possit. Quid ergo, inquit Pedius, si cum te hæredem putarem insulam fulsero hæreditariam, tuq; ratum habueris: non erit mihi aduersus te actio? cum hoc facto meo alter sit locupletatus, & alterius re ipsa gestum negotium sit: nec potest, quod alii adquisitum est ipso gestu hoc tuum negotium videri, d.l.sexta, §. idem ait.

Videamus in persona eius, qui negotia administrat, si quædam gessit, quædã non: contemplatione tamen eius alius ad hæc non accessit, & si viriligens, quod ab eo exigimus, etiam ea gesturus fuit, an dici debet negotiorum gestorum eũ teneri, & propter ea, quæ non gessit, quod verum est. Certè si quid à se exigere debuit, proculdubio hoc ei imputabitur. quamquam enim hoc ei imputari nõ possit, cur alios debitores non conuenerit: quoniam conueniendi eos iudicio facultatem non habuit, qui nullam actionem intendere potuit: tamen à semetipso cur non exegerit, ei imputabitur. Et si fortè interesse lucri cessantis, vel damni emergentis non debebat, incipit debere, nisi fortè id remittatur, quia tantundem in bonæ fidei iudicis officium iudicis valet, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio, d.l.sexta, §.videamus, cum l.seq.

Si autem is fuit, qui negotia administrauit, à quo mandatum non exigebatur; potest ei

test ei imputari cur oblata de rato cautione eum non conuenit: si modo facile ei fuerit satisdare. certè in sua persona indubitatum est. & ideo si ex causa fuit obligatus, quæ certo tempore finiebatur, & tempore liberatus est: nihilominus negotiorum gestorum actione erit obligatus. Idem erit dicendum & in ea causa, ex qua hæres non tenetur, vt Marcellus scribit, ff. eo. l. octaua, in prin.

Successori eius, cuius fuerunt negotia, qui apud hostes decessit, hæc actio danda erit. Sed si filiifamilias militis defuncti testamento facto gessi: similiter erit dā da actio. sicut autem in negotiis viuorum gestis sufficit vtiliter negocium gestum: ita & in bonis mortuorum licet diuersus exitus sit, ff. eod. l. successori, 12.

Si filiusfamilias negotia gessisse proponatur æquissimum erit in patrem, quoque actionem dari, siue peculium habet, siue in rem patris sui vertitit. ff. eo. l. si filius familias, 14.

Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit: quod is non rectè gessit, tu mihi actione negotiorum gestorum teneris non in hoc tantum, vt actiones tuas præstes, sed etiam, quod imprudenter eum elegeris: vt quicquid detrimenti negligentia eius fecit, tu mihi præstes, ff. eod. l. nam & Seruius, 21. §. fin.

Si quis negocia aliena gerens indebitum exegerit, restituere cogitur. de eo autē quod indebitum soluit, magis est, vt sibi imputare debeat, ff. eo. l. si quis, 23.

Cum alicui ciuitati per fideicommissum restitui iussu esset hæreditas, magistratus actores horum bonorum Titium, & Seium Gaium idoneos creauerunt. postmodum hi actores inter se diuerserunt administrationem bonorum: idq; egerunt sine auctoritate, & sine consensu magistratuum. Post aliquot tempus testamentum, per quod restitui ciuitati hæreditas fideicommissa esset, irritum probatū est pro tribunali: atque ita ab intestato Sempronius legitimus hæres defuncti extitit: sed ex his actoribus vnus non soluendo decessit, & nemo hæres eius extitit: quæritur si Sempronius conueniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? Herennius Modestinus respondit, quod ab vno ex actoribus ob ea, quæ solus gessit, negotiorum gestorum actione seruari non potest, ad damnum eius cui legitima hæreditas quæsita est, pertinere, ff. eod. l. 26. cum aliquis.

Si quis mandatu Titii negotia Seii gessit Titii mandati tenetur. lisq; æstimari debet quanto Seii & Titii interest. Titii autem interest quantum is Seio præstare debet, qui vel mandati, vel negotiorum gestorum nomine obligatus est. Titio autem actio competit cum eo, cui mandauit aliena negotia gerenda, & antequam ipse quicquam domino præstet: quia id ei abesse videtur, in quo obligatus est, ff. eo. l. si quis, 28.

Cum pater testamento posthumo tutorem dederit, isq; tutelam interim administrauerit, nec posthumus natus fuerit: cum eo non tutellæ, sed negotiorum gestorum erit agendum. quod si natus fuerit posthumus, tutelæ erit actio, & in eam vtrunq; tempus veniet: & quo antequam nasceretur infans gessit, & quo & posteaquam natus sit, ff. eo. l. pater, 29.

Ex facto quærebatur, quendam ad siliginem emendam curatorem decreto ordinis constitutum: eidem alium sub curatorem constitutum siliginem miscendo corrupisse: atq; ita pretium siliginis, quæ in publicum empta erat, curatori adflictum esse: quaq; actione curator subcuratore experiri possit, & consequi id, vt ei saluum esset, quod causa eius damnum cæpisset. Valerius Seuerus respondit, aduersus contutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandā. idem respondit, vt magistratui aduersus magistratum eadem actio detur: ita tamen

si non

si non sit conscius fraudis: secundum quæ etiam in subcuratore, idem dicendum est, ff. eo. l. ex facto, 30.

Ignorante virgine mater à sponso filiæ res donatas suscepit: quia mandati, vel depositi cessat actio, negotiorum gestorum agitur, ff. eo. l. fideiussor, 32. §. fin.

Hæres viri defuncti vxorem, quæ res viri tempore nuptiarum in sua potestate habuit, comp: latæ hæreditatis postulare non debet. prudentius itaq; faciet, si ad exhibendum, & negotiorum gestorum, si negotia quoq; viri gessit, cum ea fuerit expertus, ff. eo. l. hæres, 33.

Si pecuniæ quis negotium gerat, interesse quoq; præstare cogitur, & periculum eorum nominum, quæ ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitores, ita suas fortunas omiserunt, vt tempore litis ex ea actione contestatæ soluendo non essent, ff. eo. l. litis, 37. §. si pecuniæ.

Pater si emancipati filii res à se donatus administrauit filio actione negotiorum gestorum tenetur, d. l. litis, §. fin.

Cum pecuniam eius nomine solueres, qui tibi nihil mandauerat negotiorum gestorum actio tibi competit, cum ea solutione debitor à creditore liberatus sit: nisi si quid debitoris interfuit eam pecuniam non solui, ff. eo. l. cū pecunia, 43.

Fideiussori negotiorum gestorum est actio, si pro absente fideiusserit. nam mandati actio non potest competere, cum non antecesserit mandatum, ff. mandati, l. ex mandato, 20. §. fina.

Si proponuntur te Titio mandasse, vt pro te fideiuberet: neque, quod is aliqua de causa impediretur quominus fideiuberet, liberandæ fidei eius causa fideiussisse: negotiorum gestorum mihi competit actio, ff. eo. l. mandasti, 46. §. fin.

Ignorante quoque sorore si pater negocium eius gerens dotem à uiro stipulatus, sit, iudicio negociorum gestorum vt uir sū liberaret. iure conuenitur, ff. eo. l. pe.

Actio negociorum gestorum illi datur, cuius interest hoc iudicio experiri, nec refert directa quis, an utili actione agat, vel conueniatur: quia in extraordinariis iudiciis, vbi conceptio formularum non obseruatur, hæc subtilitas superuacua est: maximè cum utraq; actio eiusdem potestatis est eundemq; habet effectum, ff. eod. l. actio, 47.

Pomponius scribit si negocium à te, quamuis malegestum probauero: negociorū tamen gestorum te mihi non teneri. Videndum ergo nè in dubio hoc, an ratum habeam actio negociorum gestorum pendeat: Nam quomodo cum semel cœperit nuda voluntate tolletur? sed superius ita verum se putare si dolus malus à te absit, At Scæuola putat, & si comprobem adhuc negociorum gestorum, actionem esse, sed eo dictum mihi non teneri, quod reprobare non possim, semel probatum: & quemadmodum, quod utiliter gestum est, necesse est apud iudicē pro rato haberi: ita omne, quod ab ipso probatum est. Cæterum si ubi probaui, non est negociorum actio, quod fiet, si à debitore meo exegerit, & probauerim quemadmodum recipiam? item si vendiderit? ipse denique si quid impendit, quemadmodum recipiet? nam utique mandatum non est. erit igitur & post ratihabitionem negociorum gestorum actio, ff. eo. l. Pompon. 9.

Sed an vltro mihi tribuitur actio sumptuum, quos feci, & Vlpianus putat competere. nisi specialiter id actum est, vt neuter aduersus alteram habeat actionem, ff. eod. l. sed an x. in princ.

Non tantum sortem, verum etiam interesse ex aliena pecunia perceptum negociorum gestorum iudicio præstabimus: vel etiam quos percipere potuimus, contra quoq; interesse, quod præstabimus, vel etiam, quod ex nostra pecunia percipere

pere potuimus, quàm in aliena negotia impendimus, seruabimus negotiorum gestorum iudicio, ff. eo. l. adquin, 19. §. non tantum.

Dum apud hostes esset Titius negotia eius administraui, postea reuersus est, negociorum gestorum mihi actio competit: etiam si eo tempore, quo gerebantur dominum non habuerunt. SIN AUTEM, apud hostes constitutos decessit, & successori, & aduersus successorem eius negotiorum gestorum directa, & contraria competit. Nam & Seruius respondit, vt est relatum apud Alfenum trigesimo nono digestorum, cum à lasitanis tres capti essent, & vnus ea condicione missus vt pecuniam pro tribus adferret; & nisi redisset, & duo pro eo quoq; pecuniam darent. isq; reuerti noluisset, ob hanc causam illi protectio quoq; pecuniam soluissent. Seruius respondit (æquum esse prætorem in eum reddere iudicium, ff. eo. l. Adquin. 19. §. fi. & l. finaût, 20. & l. non & seruius, 21. in princ.

Mandasti filio meo, ut tibi fundum emeret, quod cum cognouissem, ipse eam tibi emi, puto referre qua mente emerim. nam si propter ea, quæ tibi necessaria esse scirem, & te eius voluntatis esse, vt emptum habere velles, agemus inter nos negociorum gestorum sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum, intercessisset, aut Titio mandasses, & ego quia pro me commodius negocium posim conficere, emissum. si vero propterea emerim, ne filius mandati iudicio teneatur. Magis est, vt ex persona eius, & ego tecum mandati agere posim, & tu meam actionem habeas de peculio. quia & si Titius id mandatum suscepisset, & ne eo nomine teneretur ego emissem: agerê cum Titio negociorum gestorū: & ille tecum, & tu cum illo mandati, idem est, & si filio meo mandaueris, vt per te fideiuberet, & ego per te fideiussérim, ff. eo. l. mandasti, 46. in prin.

Si quocunque modo ratio compensationis habita non est à iudice, potest contrario iudicio agi, quod si post examinationem reprobatæ fuerint pensationes: verius est, quasi re iudicata amplius agi contrario iudicio non posse, quia exceptio rei iudicatæ opponenda est, ff. eo. l. octaua, §. si quocunq;.

Iulianus libro tertio tractat, si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare alter non: an aduersus eum, qui non prohibuit, habeam negociorum gestorum actionem, mouetur eo, quod si data fuerit aduersus eum actio, necesse erit & eum pertingi, qui vetuit. sed & illud esse iniquum, eum qui non prohibuit, alieno facto liberari cum si mutuam pecuniam alteri ex sociis prohibente socio dedissem, vtiq; eum obligarem, & Vlpianus putat secundum Iulianum debere dici superesse contra eum, qui non prohibuit, negociorum gestorum actionem, ita tamen ut is, qui prohibuit ex nulla parte, neq; per socium, neq; per ipsum aliquid damni sentiat, d. l. octaua, §. Iulianus.

Is qui negociorum gestorum agit, non solum si effectum habuit negocium, quod gessit, actio ne ista vtetur: sed sufficit si vtiliter gessit, & si effectum non habet negocium, & ideo si insulam fulsit: etiam si insula exusta est, aget negociorum gestorum, idq; & Labeo probat. sed ut Celsus refert, Proculus apud eum notat non semper debere dari. quid enim si insulam eam fulsit, quam dominus quasi impar sumptui dereliquerit, vel quam sibi necessariam non putauit? onerauit, inquit dominum secundum Labeonis sententiam, cum vnicuiq; liceat, & damni infecti nomine rem derelinquere. sed istam sententiam Celsus eleganter deridet. is enim negociorum gestorum, inquit, habet actionem, qui utiliter negotia gessit: non inutiliter negotia gerit, qui rem non necessariam, vel quę oneratura est patrem familias, adgreditur. iuxta hoc est. & quod Iulianus scribit, eum qui insulam fulsit, habere negociorum gestorum actionem, si vtiliter hoc

 faceret,

faceret, licet euentus non sit secutus. si vero putauit se vtiliter facere, sed patrisfamilias non expediebat. ille non habebit negociorum gestorum actionem: vt enim euentum non spectamus, debet vtiliter esse cœptum, ff. eod. l. sed an vltro, x. §. is autem qui.

Siue hæreditaria negocia, siue ea, quæ alicuius essent gerens aliquid, necessario rem emerit: licet ea interierit, poterit quod impenderit iudicio negociorum gestorum consequi. Veluti si frumentum aut vinum familiæ parauerit, idque casu quodam interierit, fortè incendio ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina, vel incendium sine vitio eius acciderit: nam cum propter ipsam ruinam, aut incendium damnandus sit absurdum est eum istarum rerum nomine, quæ ita consumptæ sunt, quicquam consequi, ff. eod. l. siue hæreditaria, 22.

Si quis negotia aliena gerens, plusquam oportet impenderit: reciperaturus est, id quod præstari debuerit, ff. eo. l. si quis, 25.

Ex duobus fratribus vno quidem suę ætatis, alio vero minore annis, cum haberent communia prædia rustica. maior frater in saltu communi habenti habitationes paternas ampla ædificia ædificauerat: cumque eundem saltum cum fratre diuideret, sumptus sibi quasi re meliore ab eo facta desiderabat fratre minore iam legitimæ ætatis constituto. Herennius Modestinus respondit ob sumptus nulla re vrgente, sed voluptatis causa factos eum de quo quæritur, actionem non habere, ff. eo. l. ex duobus, 27.

Si communes ædes tecum habeam, & pro tua parte damni infecti vicino cauero. dicendum est, quod præstitero, negociorum gestorum actione potius, quàm communi diuidundo iudicio posse me petere: quia potui partem meam ita defendere, vt socii partem defendere non cogerer, ff. eo. l. si communes, 40.

Quæ vtiliter negotia alicuius erogantur, in quibus est, iam sumptus honestè ad honores per gradus pertinentes factus, actione negociorum gestorum peti possunt, ff. eo. l. quæ vtiliter, 45. in princ.

Titius pecuniam creditoribus hæreditariis soluit existimans sororem suam defuncto hæredem testamento extitisse. quamuis animo gerendi sororis negocia id fecisset. veritate tamen filiorum defuncti, qui sui hæredes patri sublato testamento erant, gessisset: quia æquum est, in damno eum non versari actione negociorum gestorum, id eum petere placuit, d. l. quæ vtiliter, §. Titius.

Si is, qui negotia fideiussoris gerebat, ita soluit stipulatori, vt reum fideiussoremque liberaret, idque vtiliter fecit negociorum gestorum actione fideiussorem habet obligatum. nec refert ratum habuit, necne fideiussor etiam antequam solueret procuratori pecuniam, simul, ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem, ff. mandati, l. si is, qui. 50. in prin.

Qui alienis negociis gerendis se obtulit condictionem furtiuam non habet, licet culpa eius res perierit: Sed actione negociorum gestorum ita damnandus est, si dominus condictionem furtiuam accedat, eadem sunt in eo, qui pro tutore negocia gerit, vel in eo tutore qui diligentiam præstare debet, veluti qui ex pluribus tutoribus testamento datis oblata satisdatione solus administrationem suscepit, ff. de furtis, l. qui iniuria, 53. alias, 55. §. qui alienis.

Post obligationes ex contractu, & quasi contractu, sequitur de obligationibus ex maleficio, & quasi maleficio: Vnde posteaquam hucusque tractatum fuit de multis personalibus actionibus, quæ oriuntur ex contractibus, & quasi contractibus, Sequitur uidere de actionibus, quæ descendunt ex maleficio, & quasi maleficio. Et consequenter de condictione furtiua.

Vilissimi homines committunt furta, nec habent hæredes, vnde condictio furtiua non habet locum in ijs personis, sed quia in multis casibus committitur furtum, nec criminaliter, ex statutis locorum, & consuetudine tractatur propter hos casus, ac alios, describitur hæc condictio furtiua.

DE CONDICTIONE FVRTIVA. Titul. XXI

IN re furtiua soli dño condictio competit, ff. de cond. fur. l. prima.

Condictione ex causa furtiua, & furiosi, & infantes obligãtur, cum hęredes extiterunt, quãuis cum eis agi non possit, ff. e. l. secunda.

Ex furtiua causa filiosa. condici potest. Nunquam. n. ea condictione alius, quàm qui fecit, tenetur, aut hæres eius, ff. eo. l. quinta.

Proinde & si ope, & consilio alicuius furtum factum sit: condictione non tenebitur, & si furti teneatur, ff. eo. l. sexta.

Si pro furto damnũ decisũ sit, cõdictionẽ nõ impediri certissimũ est, ff. e. l. 7. ĩ pr.

Quia pro furto petitur pęna legitima per condictionem res ipsa, ea res facit, ut neque petitio pœnæ ꝑ condictionem, neq; condictio ꝑ petitionem pęnæ consumat. is igitẽ cui furtum factũ est p̃t petere pęnã pro furto, & condictionẽ habet, & uindicationem, habet & ad exhibẽdum actionem, d. l. septima. §. furti actio.

Si rem furtiuam à fure uindicassem, condictio mihi manebit, sed p̃t dicĩ officio iudicis, qui de proprietate cognoscit, contineri: ut non aliter iubeat ei restitui, q̃ si condictionem petitor remittat, ꝙ si ex condictione ante damnatus reus litis æstimationem sustulerit: ut aut omnimodo absoluat reum: aut (ꝙ magis placet) si paratus esset petitor æstimationem restituere, nec restituerẽt ei equus: quanti in litem iurasset, damnaretur ei possessor. ff. de furtis, l. ei qui, 9. §. sed si eam.

Condictio, & uindicatio ad rei recuperationem pertinet, ideo recepta re uindicatio & condictio tollitur, ff. eo. l. si pignore, 54. §. cum furti.

Condictio rei furtiuæ, quia rei habet persecutionem, hæredem quoq; furis obligat, ff. de condi. furtiua, l. septima, §. condictio.

In re furtiua condictio ipsorum corporum competit, sed utrum tandiù, quandiù extent: an uero & si desierint esse in rebus humanis? & si quidem obtulit fur: sine dubio nulla erit condictio, si non obtulit, durat condictio ęstimationis eius. corpus. n. ipsum præstari non potest, ff. eo. l. in re, 8. in prin.

Si ex causa furtiua res condicatur, cuius temporis æstimatio fiat, quæritur? placet tamen id tempus spectandum, quo res unquam plurimi fuit: maximè cum deteriorem rem factam fur, dando non liberatur. semper. n. moram facere fur uidetur. Nouissimè sciendũ, etiã fructus in hanc actionẽ uenire, d. l. in re, §. si ex cã.

In cõdictione ex cã furtiua non ꝑ parte, q̃ ꝓuenit, sed insolidũ tenemur: dum soli hr̃des sumus, ꝑ parte aũt hæres, ꝑ ea parte, ꝑ qua hr̃s est, tenerẽ, ff. e. l. ĩ ꝯdóne. x.

Ei quoq; qui ui bonorum rapto. tenetur condici potest, ff. eo. l. siue, x §. ei quoque.

Tandiù aut condictioni locus erit, donec dñi facto dñiũ eius rei ab eo recedat, & iõ si eam rem alienauerit condicere non poterit. Vnde Celsus scribit, si rem furtiuam dominus purè legauerit furi; hæredem eius condicere non posse: sed & si non ipsi furi, sed alii, item dicendum est, cessare condictionem, quia dominium facto testatoris, id est domini, discessit, d. l. sine, §. tamdiù.

Sed nec legatarius condicere potest. ei. n. competit condictio, cui res subrepta est, uel hæredi eius, sed uindicare rem legatam ab eo potest, ff. eo. l. sed nec, 11.

Et iõ eleganter Marcel. definit. ait. n. si res mihi subrepta, tua remaneat, condices, sed & si dñium non facto tuo amiseris, æquè condices in cõi igitẽ re elegãter ait interesse, utrum tu prouocasti cõi diuidundo iudicio, an prouocatus es? ut si tu prouocasti communi diuidundo iudicio, amiseris condictionem, si prouocatus es, retineas. Nerat. Aristonem existimasse refert, eum, cui pignori res data est,

incerti condictione acturum, si ea subrepta sit, ff. eo. l. & ideo, xii.

Ex argento subrepto pocula facta condici posse. Fulcinius ait. ergo in cōdictione poculorū ēt celaturæ æstimatio fit, q̄ impensa furis facta est, ff. eo. l. ex argēto. 13.

Boue subrepto, & occiso, condictio, & bouis, & corii, & carnis dño competit, s. si, & corium, & caro contrectata fuerint. Cornua quoq; condicentur. sed si dñs con dictione bouis precium consecutus fuerit, & postea aliquid eorum, de quibus supra dictum est, condicet: omnimodo exceptione submouebitur. Contra si corium condixerit, & precium eius consecutus, bouem condicet: offerente fure precium bouis, detracto precio corii doli mali exceptione submouebitur. idem iuris est vuis subreptis. nam & mustum, & vinacia condici iure possunt, ff. eod. l. si seruus, 14. §. boue.

Qui furtum committit, vel re commodata, vel deposita vtendo: cōdictione quoq; ex furtiua cā obstringitur: quæ differt ab actione commodati in hoc: quod ēt si sine dolo malo, & culpa eius interierit res, condictione tñ tenetur: cum incommodati actione non facilè vltra culpam, & in depositi vltra dolum malum teneatur is, cum quo agetur, ff. eo. l. qui furtum, xvi.

Si is cui rem commodauero eam subripuerit, tenetur quidem, & cōmodati actione & condictione. Sed altera actio alteram perimit, aut ipso iure, aut per exceptionem. quod est totius. Hinc de colono respōsum est, si quid ex fundo subtraxerit, teneri eum condictione, quin ēt ex locato, & ille inter se miscētur. Et hoc in legis Aquiliæ actione dr̄, si tibi commodauero vestimenta, & tu ea ruperis vtræque enim actiones rei persecutionē continent, & quidem post legis Aquiliæ actionē vtiq; cōmodati finietur. Post cōmodati an Aquiliæ remaneat in q; in repetitione triginta dierū amplius est, dubitatur; sed verius est remanere, q̄a simplo accedit, & simplo subducto locū hēt, ff. de obl. & act. l. q. seruū. 34. §. fi. s.

Qm̄ furtum fit, cum quis indebitos numos sciens acceperit, videndum est, si procurator suos numos soluat, an ipsi furtum fiat, & Pompon. libro septimo Epistolarum ipsum condicere ait ex causa furtiua; sed & me cōdicere, si ratum habeā, q; indebitum datum sit, sed & altera condictione alteram tolli, ff. eod. l. qm̄, 18.

Iulianus ex personæ filiæ, quæ res amouit, dandam in patrem condictionem in peculium respondit, ff. eod. l. penul.

Licet fur paratus fuerit excipere condictionem, & pro me steterit, dum in rebus humanis res fuit, condicere eam, postea aūt perempta est, tñ durare condictionem veteres voluerunt, quia videret, qui primo inuito dño rem contrectasset, semper in restituenda ea, q̄ nec debuit auferre moram facere, ff. eo. l. fin.

Añ oblationē iterēptę rei furtiuę dānū ad furē ptinere certissimi iuris ē, C. e. l. fi.

Subtracto furto, vel ui abrepto equo, quamuis rebus humanis, non oblatum fuerit exemptum, tam ad raptorem, quàm ad furem periculum redundabit, & uter que eorum pœna legitima coercebitur, C. de furtis, l. nona.

In condictione numorum furtim subtractorum electio est, & tum demum si ab uno satisfactum fuerit cæteri liberantur, C. eo. l. prima.

In condictione furtiua sufficit rem demonstrare, ut possit intelligi, de pondere autem uasorum non est necesse loqui sufficiat igitur ita dici lancem, uel discū, uel paterā; sed describenda ēt materia est, utrū argentea, an aurea, aut alia, q̄ sit. q; si quis argentum infectum petat, & massam argenteā dicere, & pondus debebit ponere. Signati argenti numerū debebit complecti: ueluti aureos tot pluresve furto ei abesse. De ueste q̄ritur, an color eius dicendus sit? & uerum est, colorem eius dici oportere, ut quemadmodum in uasis dr̄ patera aurea, ita & in ueste color dicatur. planè si quis iuret pro certo se colorem dicere non posse, remitti ei huius

ei huius rei necessitas debet, ff. de furtis, l. in actione, 19. in prin.

Si quis de fundo vi deiectus sit, an condici ei possit, qui deiecit? Labeo negat, sed Celsus putat posse condici possessionem, quemadmodum potest re mobili subrepta. Eorum, quæ de fundo tolluntur, vtputa arborum, vel lapidum, vel arenæ vel fructuum, quos quis fraudandi animo decerpserit: furti agi posse, nulla dubitatio est, ff. eo. l. verum est, 25. §. vnde quæritur.

Si cum quis in hostium potestate esset, furtum ei factum sit, & postliminio redierit. poterit quis dicere eum furti habere actionem, ff. eo. l. si cũ quis, 41. in prin.

Adrogator condictionem furtiuam habet, eius furti nomine, quod factum est ei, quem adrogauit, antequam adrogaret certum est. Cæterum si postea nulla dubitatio erit, d. l. si cum quis, §. adrogatorem.

Si socius communis rei furtum fecerit (potest enim communis rei furtum facere) indubitatè dicendum est furti actionem competere, ff. eo. l. si socius, 45.

Si dominium rei subreptæ, quacunq; ratione mutatum sit: domino condictio furtiua competit: veluti hæredi, & patri adoptiuo, & legatario, ff. eo. l. si dñium, 47.

Si is, cui res subrepta sit, dum apud furem sit, legauerit eam mihi: an si postea fur eam contrectet soli mihi legatario competit condictio furtiua: cum hæres suo nomine non habeat: quia quacunq; ratione dominium mutatum sit, ff. eod. l. si is, qui, 67. §. si is, cui.

Si filiof. furtum factum esset: rectè is paterfa. factus eo nomine aget: sed & si res ei locata subrepta fuerit, paterfa. factus idem agere poterit, ff. eo. l. si filiof. 58.

Si quis alteri furtum fecerit, & id, quod subripuit, alius ab eo subripuerit: dominus habebit cũ vtroq; condictionẽ furtiuã, ff. eo. l. qui re sibi, 76. §. si quis alteri.

Si nondum rem templo diuino dedicatam vitricus tuus furto abstulit: habes aduersus eum condictionem furtiuam, C. de furtis, l. tertia.

Post decisionem furti leges agi prohibent, quod si non transegisti, sed de sublatis partem tantum accepisti: residua vendicare, vel condicere, apud præsidem prouinciæ agere potes, C. eo. l. post decisionem, 13.

De instrumentis ablatis in rem actione conuenire potes tenentes, C. eo. l. fur. 15.

Quamuis etiam expilatæ hæreditatis criminis promiscuus vsus furem tuam vxorem fieri non patiatur. tamen: hæredes, itemque filii super his, quæ de patris bonis possident, aduersus eũ in rem actione experiri prohibent, C. eo. l. quis, 17.

Cessat ignominia in condictionibus, quamuis ex famosis causis pendeant, ff. de oblig. & actio. l. cessat, 36.

Facilè quilibet concedet actionem contra nautas, caupones, & stabularios sequi post condictionem furtiuam: quia vtroq; casu, res domino aufertur.

NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII, ET RECEPTA restituant. Titulus XXII.

Ait prætor. NAVTAE CAVPONES, STABVLARII, QVOD CVIVSQVE SALVVM FORE RECEPERINT, NISI RESTITVANT, IN EOS IVDICIVM DABO. ff. nautæ caupo. l. prima, §. in princip.

Maxima utilitas est huius edicti: quia necesse est plerunq; eorum fidem sequi, & res custodiæ eorum committere, d. l. prima, §. maxima.

Nec quisquam putet grauiter hoc aduersus eos constitutum. nam est in ipsorum arbitrio, ne quæquam recipiant. Et nisi hoc esset statutum materia daretur,

cum furibus aduerſus eos, quibus recipiunt coeundi: eum nec nunc quidem abſtineant huiuſmodi, fraudibus, d.l.prima, §.nec quiſquam.

Qui ſunt igitur, qui teneantur, uidendum eſt, & ait prætor, NAVTAE, nau- nautam accipere debemus eum, qui nauem exercet, quamuis nautæ appellantur omnes, qui nauis nauigandæ cauſa in naui ſunt: ſed de exercitore ſolummodo prætor ſentit, neq;.n. debet (inquit Pomponius) per remigem, aut meſonautam obligari: ſed per ſe, vel nauis magiſtrum: quanquam ſi ipſe alicui è nautis committi iuſsit, ſine dubio debeat obligari, d.l.prima, §.qui ſunt.

Et ſunt quidam in nauibus, qui cuſtodiæ gratia nauibus præponuntur, vt nauium cuſtodes ſi quis igitur ex his receperit, in exercitorem danda eſt actio: quia is, qui eos huiuſmodi officio præponit, committi eis permittit: quanquam ipſe vel nauicularius, vel magiſter id faciat. ꝗ Græci immiſsionem manus appellāt. ſed & ſi hoc non extet: tñ de recepto nauiculario tenebitur, d.l.prima.§.& ſunt.

De exercitoribus ratium, item lyntrariis, nihil cauerur. ſed idem conſtitui oportere, Labeo ſcribit, & hoc iure vtitur, d.l.prima, §.de exercitoribus.

Caupones aũt, & ſtabularios, æque eos accipimus, qui cauponam, vel ſtabulā exercent inſtitoresve eorum. Cæterum ſi quis opera mediaſtini fungitur non continetur: vtputa atriarii, & focarii, & his ſimiles, d.l.prima, §.caupones autem.

Ait prætor, QVOD CVIVSQVE SALVVM FORE ACCEPERINT. hoc eſt quamcunq; rem, ſiue mercem receperint. Inde apud Iulianum relatum eſt, ad eas quoq; res edictum pertinere, quæ mercibus accederent: veluri veſtimenta, quibus in nauibus vterentur, & cætera, quę ad quotidianum vſum habemus, d.l.prima, §.ait prætor.

Item Pomponius libro triceſimoquinto ſcribit: parui referre res noſtras, an alienas intulerimus: ſi tamen noſtra interſit. ſaluas eſſe. Etenim nobis magis, quàm quorum ſunt, debent ſolui. & ideo ſi pignori merces accepero, mihi magis, ꝙ debitori nauta tenebitur: ſi à me eos ſuſceperit. Recipit autem ſaluũ fore, vtrũ ſi in nauem res miſſæ ei adſignatæ ſunt: an & ſi non ſunt adſignatæ, hoc tamen ipſo, quod in nauem miſſæ ſunt, receptæ videntur? Et verum eſt omnium eum recipere cuſtodiam, quæ in nauim illatæ ſunt, & factum non ſolum nautarum præſtare debere, ſed & vectorum ſicut, & caupo viatorum. & ita de facto vectorum etiam Pomponius ſcribit. idem ait, etiam ſi nondum ſint res in nauem receptæ, ſed in littore perierint, quas ſemel recepit: periculum ad eum pertinere, d.l.prima, §.item Pompon. & l.ſecunda, & tertia, in prin.

Ait prætor, NISI RESTITVANT IN EOS IVDICIVM DABO, ex hoc edicto in factum actio proficiſcirur: ſed an ſir neceſſaria, videndum: quia agi ciuili actione ex hac cauſa poterit: ſi quidem enim merces interuenerit, ex locato, & conducto. & ſi tota nauis locata ſit: qui conduxit ex conducto etiam de rebus, quæ deſunt, agere poteſt: ſi vero res perferendas nauta conduxit ex locaro conuenietur, ſed ſi gratis res ſuſceptæ ſunt ait Pomponius depoſiti agi potuiſſe. Miratur igitur cur honoraria actio ſit inducta, cum ſint ciuiles. Niſi fortè (inquis) ideo vt innoteſceret, prætorem curam agere reprimendæ improbitatis, hoc genus hominum: quia in locato, & conducto culpa in depoſito dolus duntaxar præſtatur: at hoc edicto omnimodo, qui recepit, tenetur; etiam ſi ſine culpa eius res perieranr, uel damnum darum eſt: niſi ſi quid damno fatali contigerir. inde Labeo ſcribit, ſi quid naufragio, aut per uim piratarum periit: aut damnum datum eſt: non eſſe iniquum exceptionem ei dari. idem erit dicendum, & ſi in ſtabulo, aut in caupona uis maior contigerit, ff. eo. l.tertia, §.ait prætor.

Eodem

Eodem modo tenentur, & caupones, & ſtabularii, ſi quod exercentes negocium ſuum recipiunt. Cæterum ſi extra negocium receperint: non tenebuntur, d.l. tertia, §. eodem modo.

Si filiusfamilias receperit, & voluntas patris interuenerit: inſolidum erit conueniendus. ſi vero ſine voluntate exerceant, de peculio dabitur, d.l. tertia, §. ſi filiusfamilias.

Hæc autem actio rei perſecutionem continet, vt Pompon. ait: & ideo in heredem, & perpetuo datur, d.l. tertia, §. pen.

Nouiſsimè videndum, an eiuſdem rei nomine, & de recepto honoraria actione, & ex furtiua condictione agendum ſit. Et Pomponius dubitat: ſed magis eſt, vt vel officio iudicis, vel doli exceptione alterutra contentus eſſe debeat, d.l. tertia, §. finali.

Sed & ipſi nautæ furtiua condictio competit, cuius ſit periculo, niſi ipſe ſubripuit, & poſtea ab eo ſubripiatur; aut alio ſubripiente, ipſe nauta ſoluendo non ſit, ff. eo. l. quarta, in princ.

Si nauta nautæ, ſtabularius ſtabularii, caupo cauponis res receperit: æquè tenebitur, d.l. quarta, §. ſi nauta.

Viuianus dixit, etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quæ poſt impoſitas merces in nauem, collocatasve inferentur, & ſi earum vectura non debetur (vt veſtimentorum pœnoris quotidiani) quia hæc ipſa cæterarum rerum locationi accedunt, d.l. quarta, §. fin.

Nauta, & caupo, & ſtabularius mercedem accipiunt, non pro cuſtodia: ſed nauta, vt traiiciat vectores; caupo vt viatores manere in caupona patiatur, ſtabularius vt permittat iumenta apud eum ſtabulari, & tamen cuſtodiæ nomine tenentur, ff. eo. l. quinta, in princip.

Nam, & fullo, & ſarcinator non pro cuſtodia, ſed pro arte mercedem accipiunt: & tamen cuſtodiæ nomine ex locato tenentur, d. l. quinta, §. nam, & fullo.

Quæcunque de furto diximus, eadem, & de damno debent intelligi, non enim dubitari oportet, quin is, qui ſaluum fore recipit, non ſolum à furto, ſed etiam à damno recipere videatur, d.l. quinta, §. fin.

Licet gratis nauigaueris, vel in cauponam gratis diuerteris: non tamen actiones tibi in factum denegabuntur, ſi damnũ iniuria paſſus es, ff. eo. l. ſexta, in prin.

In factum actione caupo tenetur pro his, qui dubitandi cauſa in caupona ſunt. hoc autem non pertinet ad eum, qui hoſpicio repentino recipitur, veluti viator. Poſſumus autem furtiua condictione, vel damni iniuriæ actione vti, etiam cum nautis, vt certi hominis factum arguamus: ſed vna cõtenti eſſe debemus: & ſi cum exercitore egerimus, præſtare ei debemus actiones noſtras, quamuis ex conducto actio aduerſus eos competat exercitori. ſed ſi abſolutus ſit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta, exceptio dabitur, ne ſæpius de eiuſdem hominis admiſſo quæratur; Et contra, ſi de admiſſo vnius hominis actum ſit, deinde in factum actione agatur, exceptio dabitur, d. l. ſexta, §. in factum.

Debet exercitor omnium nautarum ſuorum, factum præſtare: nec immerito factum eorum præſtat, cum ipſe eos ſuo periculo adhibuerit: ſed non aliàs præſtat, quàm ſi in ipſa naue damnum datum ſit. Cæterum ſi extra nauem, licet à nautis: non præſtabit. item ſi prædixerit, vt vnuſquiſq; vectorum res ſuas ſeruet, neq; damnum ſe præſtaturum & conſenſerunt vectores prædictioni: non conuenietur, ff. eo. l. fin. in princ.

Hæc actio in factum in duplum eſt: ſed ſi quidem nautæ inter ſe damnum dede-

rint, hoc ad exercitorem non pertinet: sed si quis sit nauta, & mercator, debebit illi dari. Quod si quis, quos vulgo remum pro naulo, & vecturæ precio ducentes dicunt; & huic tenetur, & huius factum præstat, cum sit, & nauta, d.l. finali, §. hæc actio.

Hac autem actione suo nomine exercitor tenetur, culpæ scilicet suæ imputaturus, qui tales adhibuerit: & ideo, & si decesserint non reuelabitur, d.l. finali. §. hac autem actione.

Si plures nauem exerceant, vnusquisq; pro parte, qua nauem exercet, conuenitur, d.l. fin. §. si plures.

Hæc iudicia quamuis honoraria sint, tamen perpetua sunt: in hæredem autem nõ dabuntur, sed cum voluntate patris filius nauem exercuit, vel cauponam, vel stabulum, hanc actionem insolidum pater pati debet: quasi omnia, quæ ab illis contingunt, insolidum receperint, d.l. fi. §. fi.

Titulus de actione rerum amotarum deberet sequi, hoc loco, sed quia datur marito aduersus eam, quæ vxor fuit, l. prima. ff. eo. titulo: Sed ex lege Euangelica vxor non desinit esse, nisi morte, ergo hæc actio locum habere non potest.

DE ACTIONE INIVRIARVM. Titulus XXIII.

Post obligationes ex furto sequitur de vi bonorum raptorum, et de lege Aquilia; sed in Actionibus omittitur actio vi bonorum raptorum; ratione qua omissa est actio furti, quia ad pœnam tantum respicit: Materia vero legis Aquiliæ non potuit commodè separari: et ideo tota est in quinta parte: et idem ferè est de Materia iniuriarum quia remanent nisi paucæ leges in Codice cuius Titulus ponitur: et qui desiderat pleniorem intelligentiam legat in quinta parte suo loco.

Iniuriarum causa non publici iudicii, sed priuati continet querelã, C. de iniuriis. l. septima.

Iniuriarum actio filia coniugata duplici ex causa competit: cum & maritus in vxoris pudore, & pater in existimatione filiarum propriam iniuriam pati intelligantur. C. eod. l. secunda.

Si non es nunciator veteri non debes: ne ea propter, quod iniuriæ faciendæ gratia, quidem te veluti delatorem esse dixerũt, opinio tua maculata fit. quinimo aduersus eos, qui minuendæ opinionis tuæ causa aliquid confecisse, comperiẽtur, more solito, iniuriarũ iudicio experiri potes, C. eod. l. tertia.

Si non conuitii consilio te aliquid iniuriosum dixisse probari potest, fides veri à calumnia te defendit. Si autem in rixa, in consulto calore prolapsus homicidii conuicium obiecisti, & ex eo die annus excesit: cum iniuriarum actio annuo tempore præscripta sit, ob iniuriæ admissum, conueniri non potes, C. eodem, l. quarta.

De aleatoribus Titulus hic ponitur quia alibi commodius esse non potuit.

DE

DE ALEATORIBVS.
Titulus XXIIII.

Rætor ait, SI QVIS EVM, APVD QVEM IN ALEA LVSVM ESSE DICETVR, VERBERAVERIT, DAMNVMVE EI DEDERIT: SIVE QVID EO TEMPORE DOMO EIVS SVBTRACTVM ERIT: IVDICIVM NON DABO. IN EVM, QVI ALEAE LVDENDAE CAVSA VIM INTVLERIT, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. ff.eod.de aleatoribus,l.prima.in princ.

Si rapinas fecerint inter se collusores vi bonorum raptorum non denegabitur actio. susceptorem enim duntaxat prohibuit vindicari non & collusores, quamuis & hi indigni videantur. d.l.prima,§.si rapinas.

Item notandum quòd prætor susceptorem verberatum quidem, & damnum passum, vbicunque, & quandocunque non vindicat: verum furtum factum domi, & eo tempore, quo alea ludebatur: licet lusor non fuerit, qui quid eorum fecerit impunè fit. Dominum autem pro habitatione, & domicilio nos accipere debere certum est. d.l.prima.§.Item notandum.

Senatusconsultum vetuit in pecuniam ludere: præterquam si quis certet, disco, vel pilo iaciendo, currendo, saliendo, luctando, pugnando quod virtutis causa fiat, ff.eod.l.secunda,§.fin.

In quibus rebus ex lege Titia, & Cornelia etiam sponsionem facere licet. sed ex aliis, vbi pro virtute certamen non fit, non licet. ff. eod.l.tertia.

Quod in conuiuio crescendi causa ponitur, in eam rem familia ludere permittitur, ff.eod.l.fin.in prin.

Si filiusfamil. acceperit pecuniam, dabitur in patrem actio de peculio, sed non amplius cogendus est præstare, quam id, quod ex ea re in peculio fit. d.l. fina. §.item si.

Aduersus parentes repetitio eius, quod in alea lusum est, vtilis ex hoc edicto danda est. d.l.fin.§.fin.

Finis Libri Primi.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Omissis iis, quibus a iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Secundus.

DE HAEREDITATIS PETITIONE.

Titulus I.

HAEREDITAS etiam sine vllo corpore iuris intellectum habet, ff. de petition. hæredit. l. hæreditas, 50. in prin.

Hæreditas ad nos pertinet, aut vetere iure, aut nouo. vetere è lege duodecim tabularum, vel ex testamento, quod iure factum est siue suo nomine, siue per se, siue per alios effecti sumus. Veluti si per eam personam, quæ in nostra potestate sit, institutam iusserimus adire hæreditatem, ff. de pet. hæred. l. prima, secunda, & tertia. in princ.

Sed & si Titio, qui Seio hæres extitit, nos hæredes facti sumus, sicuti Titii hæreditatem nostram esse intendere possumus, ita, & Seii. Vel ab intestato, fortè quòd sui hæredes defuncto sumus, vel adgnati. d. l. tertia. §. sed & si.

Nouo iure fiunt hæredes omnes qui ex Senatusconsultis, aut ex constitutionibus ad hæreditatem vocantur. d. l. tertia. §. finali.

Si hæreditatem petam ab eo, qui vnam rem possidebat, de qua sola controuersia erat, etiam id quod postea cœpit possidere restituet, ff. eo. l. quarta.

Diuus Pius rescripsit prohibendum possessorem hæreditatis de qua controuersia erit, antequam lis inchoaretur aliquid ex ea distrahere: nisi maluerit pro omni quantitate hæreditatis, vel rerum eius restitutione satisdare. ff. eod. l. quinta, in principio.

Causa autem cognita, & si non talis data sit satisdatio, sed solita cautio, etiam post litem cœptam deminutionem se concessurum prætor ædixit: ne in totum deminutio impedita in aliquo etiam vtilitates alias impediat, vt puta si ad funus sit aliquid necessarium, nam funeris gratia deminutio non permittit, item si futurum

turum est, vt nisi pecunia intra diē soluatur, pignus distrahatur; sed & propter familiæ cibaria, necessaria erit deminutio; sed & res tempore perituras permittere debet prætor distrahere, d.l. quinta, §. causa autem.

Diuus Hadrianus Trebio Sergiano rescripsit, vt AElius Asiaticus daret satis de hæreditate, quæ ab eo petitur: & sic falsum dicat. hoc ideo, quia sustinetur hæreditatis petitionis iudicium, donec falsi causa agatur, d.l. quinta. §. Diuus Hadrianus.

Eorum Iudiciorum, quæ de hæreditatis petitione sunt, ea auctoritas est, vt nihil in præiudicium eius iudicii fieri debeat, d.l. quinta, §. fina.

Si testamentum falsum esse dicatur, & ex eo legatum petatur, vel præstandum est oblata cautione, vel quærendum an debeatur. Et si testamentum falsum esse dicatur, ei tamen, qui falsi accusat si suscepta cognitio est, non est daudum, ff. eodem, l. sexta.

Legitimam hæreditatem vindicare non prohibetur is, qui cum ignorabat vires testamenti, iudicium defuncti secutus est, ff. eod. l. legitimam, 8.

Regulariter definiendum est eum demum teneri petitione hæreditatis, qui vel ius pro hærede, vel pro possessore possidet, vel rem hæreditariam, ff. eodem, l. Regulariter, 9.

Licet minimam itaque, qui ex asse, vel ex per te hæres est, intendit quidem hæreditatem suam esse totam, vel pro parte, sed hoc solum ei officio iudicis restituitur, quod aduersarius possidet, aut totum si ex asse sit hæres, aut pro parte ex qua hæres est, ff. eod. l. licet. x.

Pro hærede possidet qui putat se heredem esse. sed, an & is qui scit se hæredem nō esse pro hærede possideat quæritur. Et Arrianus libro secundo de interdictis putat teneri, quo iure nos vti proculus scribit, ff. eod. l. pro hærede, xi.

Pro possessore vero possidet prædo, §. eod. l. pro hærede, xi.

Qui interrogatus cur possideat, respon surus sit, quia possideo: nec contendet se hæredem, vel per mendacium, Nec vllam causam possessionis possit dicere. & ideo fur & raptor petitione hereditatis tenentur, ff. eod. l. qui interrogatus, xii. cum l. seq. in prin.

Omnibus etiam titulis hic PRO POSSESSORE hæret, & quasi iniunctus est, Denique & PRO EMPTORE. titulo hæret: nam si à furioso emero sciens, pro possessore possideo, ff. eod. l. nec ullam, 13. §. omnibus.

Is autem qui restituit hæreditatem, teneri hæreditatis petitione non potest, nisi dolo fecit: id est si scit, & restituit. nam & dolus præteritus venit in hæreditatis petitione, quasi dolo desierit possidere, d.l. nec vllam, §. is autem qui.

Ab hærede peti hæreditas potest, etiamsi ignoret pro hærede, vel pro possessore defunctum possedisse. Idem esse libro septimo, ait etiam si putauit hæres eas res ex hac hæreditate esse, quæ sibi delata est, d.l. nec vllam, §. Neratius.

Quid si quis hæreditatem emerit, an vtilis in eum petitio hæreditatis deberet dari ne singulis iudiciis vexaretur? venditorem enim teneri certum est: sed finge non extare venditorem, vel modico vendidisse, & bonæfidei possessorem fuisse: an porrigi manus ad emptorem debeant? Et putant Caius Cassius dandam utilem actionem: idem erit dicendum, & si paruo precio iussus vendere hæres Titio hæreditatem vendidit: nam putat dicendum Papinianus aduersus fideicommissarium dari actionem: ab hærede enim peti non expedit per exiguum pretium habente, d.l. nec ullam, §. quid si quis.

Sed, & si retenta certa quantitate restituere rogatus sit, idem erit dicendum, planè si

ne si accepta certa quantitate restituere rogatus sit, non putat Panianus ab hærede petendam hæreditatem: quoniam pro hærede, quod conditionis implendæ gratia accepit non possidetur: sed contra verius est, quia pecunia hæreditaria est. Idem & in eo, qui solos fructus ex hæreditate retinet dicendum erit, tenetur enim & is hæreditatis petitione, d.l.nec vllum, §.sed & si.

Si quis sciens alienam emit hæreditatem, quasi propossere possidet: & sic peti ab eo hæreditatem quidem putant, quæ sententia non est vera: nemo enim prædo est, qui precium numerauit: sed vt emptor vniuersitatis vtili tenetur, d.l.nec vllam, §.si quis sciens.

Apud Marcellum.lib.quarto digestorum relatum est, si mulier hæreditatem in dotem dedit, maritum pro dote quidem possidere hæreditatem, sed petitione hæreditatis vtili teneri, sed & ipsam mulierē directa teneri marcellus scribit: maxime si iam factum diuottium est, d.l.nec ullam, §.apud.

Hæredem autem etiam earum rerum nomine, quas defunctus pro emptore possedit, hæreditatis petitione teneri constat. quasi pro hærede possideat. quamuis etiam earum rerum nomine, quas pro hærede, vel pro possessore defunctus possedit, vtique teneetur, d.l.nec vllam, §.hæredem.

Si quis absentis nomine possideat hæreditatem, cùm sit incertum an ille ratum habeat, absentis nomine petenda est, hæreditas, ipsius verò nequaquam: quia non videtur pro hærede, vel pro possessore possidere qui contemplatione alterius possidet, nisi fortè quis dixit, cum ratum non habet, iam procuratorem quasi prædonem esse: tūc enim suo nomine teneri potest. d.l.nec vllā, §.si quis.

Non solum autem ab eo peti hæreditas potest, qui corpus hæreditarium possidet, sed & si nihil, & videndum si non possidens obtulerit, tamen se petitioni an teneatur. Et celsus libro quarto digestorum scribit ex dolo eum teneri: dolo enim facere eum, qui se offert petitioni, quam sententiam generaliter Marcellus apud Iulianum probat: omnem qui se offert petitioni, quasi possidentem teneri, d.l.nec vllam, §.non solum.

Item si quis dolo fecerit, quominus possideat, hæreditatis petitione tenebitur: sed si alius nanctus possessionem, quam ego dolo malo amiseram paratus sit iudicium pati Marcellus libro quarto digestorum tractat ne forte euanescit aduersus eum, qui desiit litis æstimatio, & magis euanescere ait, nisi petentis interest. certè inquit si rem paratus sit restituere, indubitandum erit euanescere: sed si is qui dolo desiit, ante conueniatur, eum qui possidet non liberabit, d.l.nec ullam, §.item si quis.

Item à debitore hæreditario quasi a iuris possessore: nam & à iuris possessoribus posse hæreditatem peti constat: sed utrum ex delicto, an ex contractu debitor sit nihil refert, d.l.nec ullam, §.fin.cum duabus, ll.seq.

Quod si in diem sit debitor vel sub conditione, à quo petita est hæreditas, nō debet is damnari: rei planè iudicatæ tempus spectatur, an dies uenerit, & in stipulatione conditionali erit dicendum. si autem non venerit cauere officio iudicis debeat de restituendo hoc debito cum dies steneri, vel conditio extiterit, ff.eod.l.quod si, 16.in prin.

Sed, & is qui pretia rerum hæreditariarum possident, item qui à debitore hæreditario exegit, petitione hæreditatis tenetur. Vnde Iulianus libro sexto digestorum ait ab eo, qui petit hæreditatem, & litis æstimationem consecutus est, hæreditatem peti posse, d.l.quod si, §.sed & is.

Non solum autem à debitore defuncti, sed etiam à debitore hæreditario peti hæreditas

reditas poteſt. Denique ab eo, qui negocia hæreditaria geſsit, & celſo, & Iulia- no videtur peti hæreditatem poſſe. ſed ſi hæredis negocium geſsit, nequaquā. ab hæredis enim debitore peti hæreditas non poteſt, d. l. quod ſi, §. non ſolum.

Iulianus ſcribit ſi is, qui pro hærede poſsidebat, vt fuerit deiectus: peti ab eo, hæreditatem poſſe, quaſi à iuris poſſeſſore: quia habet interdictum VNDE VI. quo victus cedere debet, ſed & eum qui deiecit, petitione hæreditatis teneri: quia res hæreditarias pro poſſeſſore poſsidet, d. l. quod ſi, §. Iulianus.

Item Iulianus ait, ſiue quis poſsidens, ſiue non rem vendiderit, petitione hæreditatis eum teneri, ſiue iam preciū recepit, ſiue petere poſsit, vt & hic actionibus cedat, d. l. quod ſi, §. item Iulianus.

Idem Iulianus ſcribit ſi quis ex cauſa fideicommiſsi reſtituerit hæreditatem, vel ſingulas res præſtiterit, peti ab eo hæreditatem poſſe: quia habet condictionem earum, quæ ſunt ex ea cauſa ſoluta, & veluti iuris poſſeſſor eſt, dicta. l. quod ſi, §. penultimo.

Sed & ſi pretia rerum, quas diſtraxit, ex cauſa fideicommiſsi ſoluit, peti hæreditatē ab eo poſſe: quia repetere poteſt, ſed his caſibus actiones ſuas dumtaxat eum præſtaturum. cūm & res extant, & poteſt petitor etiam per in rem actionem eas vindicare, d. l. quod ſi, §. finali.

Quod ſi poſſeſſor hæreditatis ob id, quod ex teſtamento hæredem ſe eſſe putaret, legatorum nomine de ſuo ſoluit, ſi quis ab inteſtato eam hæreditatem euincat, licet damnum videtur eſſe poſſeſſoris, quod ſibi non proſpexerit ſtipulatione EVICTA HAEREDITATE. LEGATA REDDI, attamen quia fieri poteſt, vt eo tempore ſoluerit legata, quo adhuc nulla controuerſia mota ſit, & ob id nullam interpoſuerit cautionem, placet in eo caſu euicta hæreditate dandā ei eſſe repetitionem. Sed cum ceſſante cautione repetitio datur, periculum eſt, ne propter inopiam eius, cui ſolutum eſt legatum, nihil repeti poſsit, & ideo ſecundum Senatuſconſulti ſententiam ſubueniendum ei eſt, vt ipſe quidem ex retentione rerum hæreditariarum ſibi ſatisfaciat, cedat autem actionibus petitori, vt ſuo periculo eas exerceat, ff. eod. l. quod ſi poſſeſſor, xvii.

Item videndum ſi poſſeſſor hæreditatis venditione per argentarium facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hæreditatis teneatur, quia nihil habet nec conſequi poteſt. ſed Labeo putat eum teneri, quia ſuo periculo male argentario credidit. ſed Octauenus ait nihil eum præter actiones præſtaturum: ſed in eo, qui mala fide poſsedit, Labeonis ſententia placet, in altero vero, qui bona fide poſſeſſor eſt, Octaueni ſententia ſequenda eſſe videtur, ff. eod. l. item videndum, xviii. in prin.

Si quis cùm peteretur ab eo hæreditas, neque rei, neque iuris velut poſſeſſor erat, vtrum poſtea aliquid adeptus eſt, an petitione hæreditatis videatur teneri? & Celſus libro quarto digeſtorum rectè ſcribit hunc condemnandum, licet initio nihil poſſedit, d. l. item videndum, §. ſi quis.

Nunc videamus, quæ veniant in hæreditatis petitione. Et placuit vniuerſas res hæreditarias in hoc iudicium venire: ſiue iura ſiue corpora ſint, d. l. item videndum, §. final.

Et non tantum hæreditaria corpora, ſed & quæ non ſunt hæreditaria, quorum tamen periculum ad hæredem pertinet: ut res pignori datæ defuncto, vel commodatæ, depoſitæve. Et quidem rei pignori datæ etiam ſpecialis petitio eſt, ut & hæreditatis petitione contineatur: ſicut illæ quarum nomine Publiciana competit: ſed licet earum nomine quæ commodatæ, vel depoſitæ ſunt, nulla ſit facilè

ciliè actio, quia tamen periculum earum ad nos pertinet æquum est eas restitui. ff. eod. l. & non tantum, xix. in princ.

Quod si PRO EMPTORE vsucapio ab hærede impleta sit, non veniet in hæreditatis petitione: quia hæres, id est petitor eam vindicare potest: nec ulla exceptio datur possessori, d. l. & non tantum, §. quod si pro.

Veniunt, & hæ res in hæreditatis petitionem in quibus possessor retentionem habuit, non etiam petitionem: veluti si iurauerat defunctus petitoris rem non esse, & decesserit: debent hæ quoque restitui. Immo & si possessor seu culpa eas amiserit, tenebitur hoc nomine, idemque erit, & in prædone, licet hic propter culpam non teneatur: quia nec hic debet has res retinere, d. l. & non tantum, §. Veniunt.

Seruitutes in restitutionem hæreditatis non veniunt: cum nihil eo nomine possit restitui, sicut est in corporibus & fructibus: sed si nō patiatur ire, & agere propria actione conuenientur, d. l. & non tantum, § fin.

Item veniunt in hæreditatem etiam ea quæ hæreditatis causa comparata sunt, vt puta pecora, & si qua alia quæ necessario hæreditati sunt comparata, & si quidē pecunia hæreditaria sint comparata, sine dubio venient: si vero non pecunia hæreditaria videndum erit. & hæc venire æquum est, si magna vtilitas hæreditatis versetur: precium scilicet restituturo hærede. ff. eod. l. item veniunt. xx. in prin.

Sed non omnia, quæ ex hæreditaria pecunia comparata sunt, in hæreditatis petitionem ueniunt. Denique scribit Iulianus libr. sexto digestorum si possessor ex pecunia hæreditaria æquum emerit, & ab eo petatur hæreditas venire in hæreditatis petitionem, si hæreditatis interfuit eum emi, at si cui causa emit pretiū uenire, d. l. item veniunt, §. sed non omnia.

Simili modo, & si fundum hæreditarium distraxit si quidem sine causa, & ipsum fundum, & fructus in hæreditatis petitionem veniunt, quod si aeris exsoluendi gratia hæreditarii id fecit, non amplius venire quàm precium, d. l. item ueniunt, §. simili modo.

Item non solum ea quæ mortis tempore fuerunt, sed si qua postea augmenta hæreditati accesserunt, veniunt in hæreditatis petitionem: nam hæreditas, & augmentum recipit & deminutionem, d. l. item veniunt, §. item non solum.

Sed ea, quæ post aditam hæreditatem accedunt, si quidem ex ipsa hæreditate, hæreditati accedunt: si extrinsecus non: quia personæ possessoris accedūt. fructus autem omnes augent hæreditatem, siue ante aditam, siue post aditam hæreditatem accesserint: sed & fœtus animalium sine dubio augent hæreditatem, d. l. item ueniunt, §. sed ea quę.

Fructus computandos etiam earum rerum, quas defunctus pignori accepit, Iulianus ait, ff. eod. l. si quo, 41. §. fin.

Cum prædiximus omnes hæreditarias actiones in hæreditatis petitionem venire, quæritur utrum cum sua natura ueniat, an contra, vt puta est quædam actio, quę infitiatione crescit: utrum cum suo incremento an uero in simplum uenit? ut legis Aquiliæ, Et Iulianus libro sexto digestorum scribit, simplum solutum. d. l. item ueniunt, xx. §. cum prædiximus.

Præter hæc multa repperimus tractata, & de petitione hæreditatis, de distractis rebus hæreditariis, de dolo præterito, & de fructibus, de quibus cum forma Senatusconsulto sit data, optimum est ipsius Senatusconsulti interpretationem face re uerbis eius relatis. PRIDIE IDVS MARTIVS QVINTVS IVLIVS BALBVS ET PVBLIVS, IVVENTIVS CELSVS TITIVS, AVFIDIVS

DIVS OENVS SEVERIANVS CONSVLES, VERBA FECERVNT, DE HIS, QVAE IMPERATOR CAESAR TRAIANI PARTHICI FILIVS DIVI, NERVAE NEPOS HADRIANVS AVGVSTVS, IMPERATOR, MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT QVINTO NONAS MARTIAS, QVAE PROXIMAE FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS ESSET, QVID FIERI PLACEAT: DE QVA RE ITA CENSVERVNT ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI QVI SE HAEREDES ESSE EXISTIMANT HAEREDITATEM DISTRAXERINT, PLACERE REDACTAE EX PRECIO RERVM VENDITARVM PECVNIAE INTERESSE NON ESSE EXIGENDVM, IDEMQVE IN SIMILIBVS CAVSIS SERVANDVM. ITEM PLACERE A QVIBVS HAEREDITAS PETITA FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRECIA QVAE AD EOS, RERVM EX HAEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT ET SI EAE ANTE PETITAM HAEREDITATEM DEPERISSENT, DEMINVTAEVE FVISSENT, RESTITVERE DEBERE. ITEM EOS, QVI BONA INVASISSENT, CVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVOMINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT. EOS AVTEM, QVI IVSTAS CAVSAS HABVISSENT QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVMTAXAT, QVOD LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT, PETITAM AVTEM FISCO HAEREDITATEM, EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT QVISQVE EAM A SE PETI: IDEST CVM PRIMVM, AVT DENVNTIATVM ESSET EI AVT LITTERIS, VEL EDICTO EVOCATVS ESSET, CENSVERVNT: Aptanda est igitur nobis singulis uerbis Senatusconsulti congruens interpretatio, dicta l. item veniunt, xx. §. præter hæc.

Ait senatus CVM ANTEQVAM PARTES CADVCAE FISCO PETERENTVR, hoc euenerat vt partes caducæ fisco peterentur, sed & si ex asse fiat Senatusconsultum locum habebit idem, & si vacantia bona fisco vindicentur, vel si ex alia quacunque causa bona ad eum peruenerunt. Senatusconsultum hoc locum habebit. Et si ciuitati peteretur, in priuatorum quoque petitionibus senatusconsultum hoc locum habere nemo est qui ambigit, licet in publica causa factum sit, d.l. item veniunt, §. ait senatus.

Senatusconsultum authore Diuo Hadriano factum, quo cautum est, quid & ex quo tempore cuicta hæreditate restitui debeat, non solum ad fisci causas, sed & ad priuatos hæreditatis petitores pertinet, C. eodem. l. prima. in principio.

Non solum in hæreditate vtimur senatusconsulto, sed & in peculio Castrensi, vel alia vniuersitate, d.l. item veniunt, §. non solum.

Petitam autem hæreditatem, & cætera, idest, ex quo quis scit à se peti, nam vbi scit, incipit esse malæfidei possessor. idest, cum primum aut denuntiatum esset, quid ergo si scit quidem, nemo autem ei denunciauit, incipiet interesse debere pecuniæ redactæ; Cœpit enim malæfidei possessor esse. sed ponamus denun

tiatum esse, non tamen scit, quia non ipsi, sed procuratori eius denuntiatum est, senatus ipsi denuntiari exigit, & ideo non nocebit: nisi fortè is cui denunciatum est, eum certiorauerit, sed non, si certiorare potuit, nec fecit. A quo denunciatum est senatus non exigit, quicunque ergo fuit, qui denunciauit, nocebit. Hæc aduersus bonæfidei possessores: nam ita senatus locutus est, EOS QVI SE HAERDEES EXISTIMASSENT. Cæterum si quis sciens ad se hæreditatem non pertinere distraxit, sine dubio non precia rerum, sed ipsæ res veniunt in petitionem hæreditatis & fructus earum: sed Imperator seuerus epistola ad celerem idem videtur fecisse, & in malæfidei possessoribus, d.l. item veniunt, §. Petitam autem.

At quin senatus de his est locutus, qui se hæredes existimant, nisi fortè ad eas referemus, quas distrahi expedierat, quæ onerabant magis hæreditatem, quam fructui erant, vt si in arbitrio petitoris qualem computationem faciat aduersus malæfidei possessorem: vtrum ipsius rei, & fructuum an pretii & interesse post motam controuersiam, dicta. lege. item veniunt, §. atquin.

Licet autem senatus de his locutus sit, qui se hæredes existiment, tamen & si successores iustos se existiment, vel sibi restituitam hæreditatem, in eadem erunt condictione, d.l. item veniunt, §. licet autem.

Papinianus autem libro tertio quæstionum, si possessor hęreditatis pecuniam ininuentam in hæreditate non attingat negat eum omnino pro interesse conueniendum esse, d.l. item veniunt, §. Papinianus.

REDACTAE inquit, PECVNIAE EX PRECIO RERVM VENDITARVM, redactam sic accipiemus, non solum iam exactam, verum, & si exigi potuit nec exacta est. Quid si post petitam hæreditatem res distraxerit? hic ipsæ res venient fructusque earum: sed si fortè tales fuerunt, quæ vel steriles erant, vel tempore perituræ, & hæ distractæ sunt vero precio fortasis posit petitor eligere, vt sibi precia, & interesse præstentur, dicta. l. item veniunt, §. redactæ.

Ait Senatus PLACERE A' QVIBVS PETITA HAEREDITAS FVISSET SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRECIA, QVAE AD EOS RERVM EX HAEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ET SI ANTE PETITAM HAEREDITATEM DEPERISSENT, DEMINVTAEVE ESSENT RESTITVERE DEBERE. Bonæfidei possessor si vendiderit res hæreditarias, siue exigit precium siue non, quia habet actionem, debebit precium præstare, sed ubi habet actionem, sufficiet eum actiones præstare: sed si vendidit, & eiecta re restituir, quod accepit, non videbitur ad eum peruenisse. quamquam posit dici, nec ab initio precium uenire: quia non fuit res hæreditaria, quæ distracta est: sed & si senatus rerum ex hæreditate distractarum, non hæreditariarum fecit mentionem: restitui tamen non debet, quia nihil apud eum remanet. Nam & Iulianus libro sexto digestorum scribit quod in debitum exegit, restituere eum non debere: nec imputaturum, quod non debitum soluit, d. l. item venient, §. ait senatus.

Sed si res sit redhibita, hic vtiq; & hæreditaria est, & precium non veniet, quod refusum est, sed & si ob venditionem obstrictus sit emptori possessor hæreditatis

dicendum

dicendum erit prospici ei cautione, d. l. Litem veniunt, §. sed si res.

Restituere autem precia debebit possessor, & si deperditæ sunt res, vel deminutæ: sed vtrum ita demum restituat, si bonæfidei possessor est, an & si malæfidei? Et si quidem res apud emptorem extent, nec deperditæ, nec deminutæ sunt, sine dubio ipsas res debet præstare malæfidei possessor. aut si recipere eas ab emptore nullo modo possit, tantum quantum in litem esset iuratum, at ubi deperditæ sunt, & deminutæ, verum precium debet præstari: quia si petitor rem consecutus esset, distraxisset, & verum precium rei non perderet, d. l. item veniunt, §. finali.

Deperditum intelligitur, quod in rerum natura esse desiit, deminutum vero, quod vsucaptum esset, & ob id de hæreditate exiit, ff. eodem, l. deperditam intelligitur, 21.

Si & rem, & precium habeat bonæfidei possessor, puta quod eandem rem emerit, an audiendus sit, si velit rem dare non precium? in prædone dicimus electionem esse debere actoris. an hic magis possessor audiendus sit, si velit rem tradere licet deteriorem factam, non petitor si precium desideret, quod inuerecundum sit tale desiderium: an vero quia ex re hæreditaria locupletior sit, & id quod amplius habet ex precio restituere debeat, videndum, Nam & in oratione Diui Hadriani, ita est. Dispicite patres conscripti nunquid sit æquius possessorem non facere lucrum, & precium, quod ex aliena re perceperit reddere. quia potest existimari in locum hæreditariæ rei uenditæ precium eius successisse, & quodammodo ipsum hæreditarium factum. oportet igitur possessorem, & rem restituere petitori, & quod ex uenditione eius rei lucratus est, ff. eo. l. si & rem, & precium 22.

Vtrum autem omne precium restituere debebit bonæfidei possessor, an uero ita demum si factus sit locupletior, videndum. finge precium acceptum, vel perdidisse, vel consumpsisse, vel donasse. & verbum quidem PERVENISSE ambiguum est solumve hoc côtineret, quod prima ratione fuerit, an vero & id quod durat, & ex sequenti clausula Senatusconsulti, & si hæc sit ambigua ita demum computabit si factus sit locupletior. Proinde si non solum precium, sed etiam pœna tardius pretio soluto peruenerit, poterit dici, quia locupletior in totum factus est, debere venire; licet de precio solum modo senatus sit locutus, ff. eod. l. vtrum, 23.

At vbi vi deiectus fuit, non debet restituere pœnam ex eo commissam, quòd eam actor habere non potest: sic nec pœna restitui debet, quã aduersarius ei promisit si ad iudicium non venerit, ff. eod. l. At vbi. 24.

Sed & si lege commissoria vendidit, idem erit dicendum, lucrum quod sensit lege commissoria præstaturum, item si rem distraxit & ex precio aliam rem comparauit, veniet precium in petitionem hæreditatis, non res, quam in patrimoniũ suum conuertit: sed si res minoris valet quam comparata est, hactenus locupletior factus videbitur, quatenus res valet, quemadmodum si consumpsisset in totum locupletior factus non videbitur. ff. eod. l. sed & si lege. 25. in prin.

Quod ait Senatus, EOS QVI BONA INVASISSENT, QVAE SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT PERINDE CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT, ITA INTELLIGENDVM EST VT ET, dolus præteritus in petitionem hæreditatis deduceretur: sed

& culpa, & ideo ab eo qui ab alio non exegit, vel à femetipso, si tempore esset liberatus, peti hæreditatem posse, hoc utique si exigere potuit, d.l. sed si lege, §. quod ait senatus.

Quod autem ait senatus, EOS QVI BONA INVASISSENT, loquitur de prædonibus: idest de his, qui cum scirent ad se non pertinere hæreditatem, inuaseru nt bona: scilicet cum nullam causam haberent possidendi, sed & fructus non quos perceperunt, inquir, sed quos percipere debuerunt eos præstaturos. d.l. sed & si lege, §. quod autem.

De eo autem loquitur senatus, qui ab initio mente prædonis res hæreditarias ad præhendit. quod si ab initio quidem iustam causam habuit adipiscendæ possessionis, postea vero conscius ad se nihil hæreditatem pertinere, prædonio more versari cœpit. nihil senatus loqui videtur: sed tamen ad eum mens senatusconsulti pertinet: parui etenim refert ab initio quis dolose in hæreditate sit versatus, an postea hoc facere cœpit, d.l. sed & si lege, §. de eo autem.

Scire ad se pertinere verum is tantummodo videtur qui factum scit, an & is, qui in iure errauit? putauit enim rectè factum testamentum, cum inutile erat; vel cum eum alius præcederet adgnatus sibi potius deferri. sed iste non erit prædo qui dolo caret quamuis in iure erret. d.l. sed & si lege, §. scire ad se.

Si ante litem côtestatam inquit fecerint, hoc ideo adiectum, quoniam post litem contestatam omnes incipiunt malæ fidei possessores esse: quinimo post controuersiam motam. quamquam enim litis contestatæ mentio fiat in Senatusconsulto, tamen, & pod moram controuersiam omnes possessores pares fiût. & quasi prædones tenentur & hoc iure hodie vtimur. Cœpit enim scire rem ad se non pertinentem possidere is qui interpellatur, qui uero prædo est, & ante litem contestatam doli nomine tenebitur, hic est enim dolus præteritus, d.l. sed & si lege, §. si ante.

Perinde inquit CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT meritò: nã is, qui dolo fecit, quominus possideret, vt possessor condemnatur, accipere, siue dolo desierit possidere, siue dolo possessionem noluerit admittere, siue autem ab alio res possideatur, siue in totum non extet, locum habebit hæc clausula. Vnde si sit alius possessor ab vtroque hæreditas peti possit, & si per multos ambulauerit possessio omnes tenentur: sed verum is solus, qui possidet fructus præstabit: an etiam is qui dolo fecit, quominus possideret? & dicendû erit post Senatusconsultum ambo teneri, d.l. sed & si lege, §. perinde.

Hæc verba Senatusconsulti etiam aduersus eos qui non possident, inducunt iusiurandum: tam enim aduersus eum, qui dolo fecit, quominus possideat, quam aduersus possidentem in litem iuratur, dicta. l. sed, & si lege. §. hæc verba.

Consuluit Senatus bonæfidei possessoribus, ne in totum damno adficientur, sed in id dumtaxat teneantur in quo locupletiores facti sunt. quemcumque igitur sumptum, fecerint ex hæreditate, si quid dilapidauerunt perdiderunt, dum re sua se abuti putant, non præstabunt. nec si donauerim locupletiores facti videbuntur: quamuis ad remunerandum sibi aliquem naturaliter obligauerunt. planè si ANTIOPA. acceperunt, dicendum est eatenus locupletiores factos quatenus acceperunt: velut genus quoddam hoc esset permutationis, d.l. sed & si lege, §. consuluit.

Si quis re sua lautius vsus sit côtêplatione delatę sibi hęreditatis, Marcellus putat nihil eû ex hæreditate deducturum si eã non attingit. simili modo & si mutuam pecu-

pecuniam accepit, quasi diues se deceperit: si tamen pignori res hæreditarias dedit, videndum an vel sic attingatur hæreditas, quod est difficile cum ipse sit obligatus, d. l. sed & si lege, §. si quis.

Adeo autem qui locupletior factus non est non tenetur, vt si quis putans se ex asse hæredem partem dimidiam hæreditatis sine dolo malo consumpserit, Marcellus tractat num non teneatur, quasi id quod erogauerit, ex eo fuerit, quod ad eum non pertinebat, sed ad cohæredes: Nam & si is, qui hæres non erat totum quidquid apud se fuit consumpsisset, sine dubio non tenetur, quasi locupletior non factus, sed in proposita quæstione tribus visionibus relatis, vna prima, deinde alia, posse dici, totum quod superest restituere eum debere, quasi suam partem consumpserit: tertia utrique quod consumptum est decedere: ait vtiq; non nihil restituendum: de illo dubitat, utrum totum an partem restituendam dicat: sed tamen residuum integrum non est restituendum, sed partem eius dimidiam, d. l. sed & si lege, §. adeo autem.

Quod autem quis ex hæreditate erogauit, vtrum totum decedat, an vero pro rata. Patrimonii eius? vtputa penum hæreditarium ebibit, vtrum totum hæreditati expensum feratur, an aliquid & patrimonio eius, vt in id factus locupletior uideatur, quod solebat ipse erogare ante delatam hæreditatem? ut si quid lautius contemplatione hæreditatis impendit, in hoc non videatur factus locupletior: in statutis uero suis sumptibus uideatur factus locupletior: utique enim & si non tam lautè erogasset, aliquid tamen ad uictum quotidianum erogasset. Nam & Diuus Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat, quod sibi superfuisset ex hæreditate reddere, decreuit, ea quæ alienata erant non minuendi fidei commissi, nec pretium in corpus patrimonii Pythodori reddidisse, & ex proprio Pythodori patrimonio, & ex hæreditate decedere, non tantum ex hæreditate. Et nunc igitur statuti sumptus utrum ex hæreditate decedant exemplo rescripti diui Marci, an ex solo patrimonio uidendum erit. Et uerius est, ut ex suo patrimonio decedant ea, quæ, & si non hæres fuisset erogasset, d. l. sed & si lege, §. quod autem.

Item si rem distraxit bonæfidei possessor, nec pretio factus sit locupletior an singulas res si nondum usucaptæ sint uendicare petitor ab emptore possit? & si uindicet, an exceptione non repellatur: QVOD PRAEIVDICIVM HAEREDITATI FIAT INTER ACTOREM, ET EVM QVI VENVM DEDIT: quia non videtur venire in petitionem hæreditatis precium earũ, quamquam uicti emptores reuersuri sunt ad eum, qui DISTRAXIT? & potest res uindicari, nisi emptores regressum ad bonæfidei possessorem habent. quid tamen si is, qui vendidit paratus sit ita defendere hæreditatem, vt perinde atque si possideret conueniatur? incipit exceptio locum habere ex persona emptorum certe si minori pretio res uenierint, & pretium quodcunque illud actor sit consecutus, multo magis poterit dici exceptione eum summoueri. Nam & si id quod à debitoribus exegit possessor, petitori hæreditatis soluit liberari debitores Iulianus scribit, siue bonæfidei possessor, siue prædo fuit, qui debitum ab his exegerat, & ipso iure eos liberari, d. l. sed & si lege, §. item si rem.

Petitio hæreditatis, & si in rem actio sit, habet tamen præstationes quasdam personales, vt puta eorum quæ à debitoribus sunt exacta: item preciorum, d. l. sed & si lege, §. petitio.

Hoc Senatusconsultum ad petitionem hæreditatis factum etiam in familiæ erciscundæ iudicio locum habere placet: ne res absurda sit, vt quæ peti possint di-

uidi non possint, d. l. sed & si lege, §. penultimo.

Augent hæreditatem gregum, & pecorum partus, quod si oues natæ sint, deinde ex his aliæ, hæ quoque quasi agmentum restitui debent, d. l. sed & si lege, §. fina. cum l. seq.

Sed, & pensiones, quæ ex locationibus prædiorum vrbanorum perceptæ sunt venient. Post Senatusconsultum enim omne lucrum auferendum esse tam bonæfidei possessori, quam prædoni, dicendum est, ff. eod. l. Ancillarum, xxvii. §. fina. cum l. seq.

Mercedes planè à colonis acceptæ loco sunt fructuum, operæ quoque iumentorũ in eodem erunt causa, qua sunt pensiones. item vecturæ nauium & iumentorũ, ff. eod. l. mercedes, xxix.

Iulianus scribit actorem eligere debere, vtrum sortem tantum an & interesse velit cum periculo nominum agnoscere. Atquin secundũ hoc non obseruabimus quod senatus voluit, bonæfidei possessorem teneri quatenus locupletior fit. qd enim si pecuniam eligat actor quæ seruari non potest? Dicendum itaque est in bonæfidei possessore, hæc tantummodo eum præstare debere: idest vel sortem & interesse eius, si & id percepit, vel nomina cum eorum cessione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur, periculo scilicet petitoris, ff. eodem l. Iulianus, xxx.

Si quid possessor soluit creditoribus, reputabit: quamquam ipso iure non liberauerit petitorem hæreditatis. nam quod quis suo nomine soluit non debitoris debitorem non liberat. Et ideo Iulianus scribit, ita id imputaturum possessorem, si cauerit se petitorem defensum iri: sed an & bonæfidei possessor debeat defendendum cauere, videndum erit: quia in eo, quod soluit non videtur locupletior factus, nisi fortè habeat condictionem, & hoc nomine videtur locupletior, quia potest repetere: finge enim eum dum se hæredem putat soluisse suo nomine. Ei videtur Iulianum de solo prædone vt caueat sensisse, non etiam de bonæfidei possessore, condictionem tamen præstare debebit: sed & petitor si à creditoribus conueniatur exceptione vti debebit: sed si ipsi aliquid prædoni debebatur, hoc deducere non debebit: maxime si id fuit debitum, quod natura debebatur. quid tamẽ si expediebat petitori id debitum esse dissolutum propter pœnam vel aliam causam? potest dici ipsum sibi, vel soluisse, vel debuisse soluere, ff. eod. l. si quid, 31. in prin.

Iustus autem possessor dubio procul debebit deducere, quod sibi debetur, sicut autem sumptum, quem fecit, deducit, ita si facere debuit nec fecit culpæ huius reddat rationem, nisi bonæfidei possessor est: tunc enim quia quasi suam rem neglexit, nulli quærellæ subiectus est ante petitam hæreditatem. postea verò, & ipse prædo est, illud planè prædoni imputari non potest, cur passus est liberari debitores, & pauperiores fieri, & non eos conuenit: cum actionem non habuerit, d. l. si quid, §. iustus autem.

Quod autem possessori solutum est, an restituere debeat, videamus, & si bonæfidei possessor fuit. siue non debere restituere placet. & quidem si restituerit, vt cassius scribit, & Iulianus liberari ipso iure debitores, d. l. si quid. §. fina.

Iulianus scribit si equum possessor distraxerit, si quidem nod necessarium hæreditati, petitione hæreditatis precium præstaturum: imputaretur enim ei si non distraxisset, quod si necessarium hæreditati, si quidem iuuit ipsum præstandum, si decesserit fortassis, nec precium, sed non passurum iudicem, qui cognoscit possessorem precium lucrari scribit, & verius est, ff. eo. l. nisi ex re, 33. §. Iulian.

Filii

Filii familias militis peti potest hæreditas, ex testamento nobis obueniens, ff. eo. l. filii familias, 34. in princ.

Si filiusfamilias res hæreditarias teneat à patre peti hæreditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet, certè si precium rerum hæreditariarum venditarum in peculio filii habeat, potest à patre, quasi à iuris possessore hæreditas peti, d. l. filii fami. §. si seruus.

Idem Iulianus ait, etiam si nondum precia rerum consecutus sit filius, posse à patre, quasi à iuris possessore hæreditatem peti: quia habet actionem, qua eam pecuniam consequatur, quæ quidem actio, etiam ignoranti adquireretur, ff. eod. l. idem Iulianus, xxxv.

Si à patre, qui precia possidet hæreditas petatur, an filio mortuo vel emancipato intra annum agi debeat? quæriturer, & an debitum sibi pater deducere possit, & verius est perpetuò actionem dandam, nec deduci oportere id, quod ipsi debetur: quia non de peculio agatur, sed hæreditas petatur. Hæc rectè si precia habeat filiusfamilias: quod si propterea hæreditas petatur à patre, quod filius debitor fuit, perinde haberi debebit, atq; si de peculio ageretur, idem dicendum est, si pecuniam ex precio perceptam filius consumpserit, sed alias ex peculio eius solui potest, ff. eo. l. si à domino, 36. in prin.

Sed & à filiofamilias peti hæreditatem posse non est dubium, quia restituendi facultatem habet, sicut ad exhibendum: Multo magis dicitur posse peti hæreditatem à filiofamilias, qui cum paterfamilias esset, & possideret hæreditatem ad rogandum se præstauit, d. l. si à domino, §. sed & à filio.

Si possessor hæreditarium equum occiderit, id quoque in hæreditatis petitione veniet, sed Pomponius ait actorem debere eligere, vtrum velit sibi eum condemnari, vt caueat se non acturum lege Aquilia, an malit integram sibi esse actionem legis Aquiliæ omissa eius rei æstimatione à iudice, quæ electio locum habet si ante aditā hr̄ditatē occisus sit equus, nā si postea ipsius actio propria effecta est, nec veniet in hęreditatis petitionem, d. l. si à domino, 36. §. si possessor.

Si prædo dolo desisset possidere res autem eo modo interierit, quo esset interitum, & si eadem causa possessionis mansisset, quantum ad uerba senatusconsulti, melior est causa prædonis, quàm bonæfidei possessoris: quia prædo si dolo desierit possidere, ita condemnatur atque si possideret, necadiectum esset, SI RES INTERIERIT. sed non est dubium, quin non debeat melioris esse condicionis, quàm bonæfidei possessor. Itaq; & si pluris venierit res, electio debebit esse actoris, vt precium consequatur, alioquin lucretur aliquid prædo, d. l. si à domino, §. si prædo.

Prædo fructus suos non facit, sed augent hæreditatem: ideoque eorum quoq; fructus præstabit, in bonæfidei autem possessore hi tantum veniunt in restitutione, quasi augmenta hæreditatis, per quos locupletior factus est, ff. eod. l. illud, 40. §. prædo fructus.

Prædonis loco intelligendus est is, qui tacitam fidem interposuerit, vt non capien ti restitueret hæreditatem, ff. eo. l. prædonis, 46.

Quo tempore locupletior esse debeat bonæfidei possessor dubitatur, sed magis est rei iudicatæ tempus spectandum esse, d. l. si à domino, §. quo tempore.

Fructus intelliguntur deductis impensis quę, quęrendorum cogendorum, conseruandorumque eorum gratia fiunt, quod non solum in bonęfidei possessoribus naturalis ratio expostulat, verumetiam in prędonibus: sicut Sabino quoque placuit, d. l. si à domino, §. finali.

Quod

Quod si sumptum quidem fecit, nihil autem fructuum perceperit, æquissimum erit rationem horum, quoq; in bonæfidei possessoribus haberi, ff. eo. l. q si, 37.

Planè in cæteris necessariis, & utilibus impensis posse separari, vt bonæfidei quidem possessores h is quoq; imputent, prædo autem de se quæri debeat, q sciês in rem alienam impendit: sed benignius est, in huius quoq; persona haberi rationem impensarum: non enim debet petitor ex aliena iactura lucrum facere, & id ipsum officio iudicis continebitur, nam nec exceptio doli mali desideratur. Planè potest in eo differentia esse, vt bonæfidei quidem possessor omnimodo impensas deducet, licet res non extet in quam fecit: sicut tutor vel curator consequuntur, prędo autem non aliter, quàm si res melior sit, ff. eo. l. plane, 38.

Vtiles autem necessariæq; sunt, veluti quæ fiunt reficiendorum ædificiorum gratia, aut in nouelleta. Deniq; alias complures eiusdem generis esse impensas manifestum est. Videamus tamen ne & ad picturarum quoq; & marmorum, & cæterarum voluptuariarum rerum impensas æquè proficiat nobis doli exceptio, si modo bonæfidei possessores simus. Nam prædoni probè dicetur, non debuisse in alienam rem superuacuas impensas facere, vt tamen potestas ei fieret tollendorum eorũ, quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt, ff. eo. l. vtiles. 39.

In restituenda hæreditate compensatio eius habebitur, quod te in mortui infirmitatem, in quam sumptum funeris bona fide ex propio tuo patrimonio erogasse probaueris, C. eo. l. quarta.

De hæreditate quàm bona fide possidebas, si contra te pronunciatum est in restitutione eius detrahetur, quod creditoribus eiusdem hæreditatis exsoluisse te bona fide probaueris. nam repeti à creditoribus, qui suum receperunt non potest, C. eod. l. quinta.

Fructuum post hæreditatem petitam perceptorum interesse non præstatur. Diuersa ratio est eorum, qui ante actionem hæreditatis illatam percepti hæreditatem auxerunt, ff. eo. l. hæres, 51. §. fructuum.

Interesse pecuniarum ante litis contestationem ex die venditionis hæreditariarum rerum ab eo factæ, qui antea possidebat collectas, necnon etiam fructus bonæ fidei possessores reddere cogendi non sunt, nisi ex his locupletiores extiterint. Post litem autem contestatam, tam fructus non venditarum rerum, non solum quos perceperunt, sed etiam quos percipere poterant, quàm interesse precii rerum ante litis contestationem venditarum, ex die contestationis computandum omnimodo reddere compellentur, C. eo. l. prima, §. usuras.

Si possessor ex hæreditate inhonestos habuerit quæstus, hos etiam restituere cogetur: ne honesta interpretatio non honesto quæstui lucrum possessori faciat, ff. eod. l. si possessor, 52.

Non solum ad æs alienum hæreditarium exsoluendum necessaria alienatio possessori est, sed & si impensæ necessariæ in rem hæreditariam factæ sunt à possessore, vel si mora perituræ deterioresve futuræ erant, ff. eod. l. non solum, 53.

Cum hæreditas petita sit eos fructus, quos possessor percepit, omnimodo restituendos eos, & si petitor eos percepturus non fuerat, Aphricanus ait, ff. eo. l. cum hæreditas, 56.

Filius à patre emancipatus secundum conditionem testamenti matris adiit hæreditatem, quam pater antequam filium emanciparet possedit, fructusque ex ea possedit: sed erogationem in honorem filii cum esset senator fecit ex ea. quæsitum est cum paratus sit pater restituere hæreditatem habita ratione eorum, quæ in eum erogauit, an filius nihilominus perseuerans petere hæredita-

tem

tem doli mali exceptione summoueri posse? responsum est, & si non exciperetur satis per officium iudicis consuli, ff. eo. l. fi.

Si post motam controuersiam Menecratis bonorum partem dimidiam Musæus ab hærede scripto quæstionis illatæ non ignarus comparauit? tàm ipse, quasi malæfidei possessor, quàm hæredes eius fructus restituere coguntur: si vero venditionem lite antiquiorem esse liquido probetur, ex eo die fructus restituantur; ex quo lis in iudicium deducta est. fructibus enim augetur hęreditas cum ab eo possidetur à quo peti potest, emptor autem, qui proprio titulo possessionis munitus est etiam singularum rerum iure conuenit, C. eo. l. secunda.

Illud quoque, quod in orationem Diui Hadriani est, vt post acceptum iudicium, id actori præstetur, quod habiturus esset si eo tempore, quo petit restituta esset hæreditas, interdum durum est, quid enim si post litem contestatam iumenta, aut pecora deperierint? damnari debebit secundum verba orationis, quia potuit petitor restituta hæreditate distraxisse ea. Et hoc iustum esse in specialibus petitionibus. Proculo placet. Cassius contra sensit: in prædonis persona Proculus rectè existimat: in bonæ fidei possessoribus, Cassius. Nec enim debet possessor, aut mortalitatem præstare, aut propter metum huius periculi temere in defensum ius suum relinquere, ff. eo. l. illud, 40. in prin.

Actiones si quas possessor nanctus est euicta hæreditate restituere debet: ueluti si interdictum, VNDE VI, aut quod præcario concessit. contra quoque si possessor cauerit dãni infecti cauẽdũ est possessori, ff. eo. l. illud, 40. §. actiones.

Si quo tempore conueniebatur possessor hæreditatis, pauciores res possidebat, deinde aliarum quoque rerum possessionem adsumpsit, eas quoque victus restituere debebit: siue ante acceptum iudicium, siue postea adquisierit possessionem. & si fideiussores, quos dederat ad litem non sufficiant, iubere eum debebit proconsul, vt idoneè caueat, ex diuerso quoque si pauciores postea possidebit, quàm initio possidebat, si modo id sine dolo eius acciderit absolui debet, quod ad eas, quas res desiit possidere, ff. eo. l. si quo, 41. in princ.

Si debitor hæreditarius non ideo noluit soluere, quod se dicat hæredem, sed ideo quod neget, aut dubitet, an hæreditas pertineat ad eum, qui petit hæreditatem, non tenetur hæreditatis petitione, ff. eo. l. si debitor, 42.

Hæres debitoris, id quod defunctus pignori dederat. quin hæreditatem petendo consequi possit dubium non est, ff. eo. l. ei qui, 54. 55. hæres debitoris.

Postquam legatum à te accepi, hęreditatem peto. Atilicinus quibusdam placuisse ait, non aliter mihi aduersus te dandum petitionem, quam si legatum redderem. Videamus autem ne non aliter petitor hęreditatis legatum restituere debeat, quam vt ei caueatur, si contra eum de hæreditate iudicatum fuerit reddi ei legatum: cum sit iniquum, eo casu possessorem hæreditatis legatum, quod soluerit retinere: & maximè si non per calumniam, sed per errorem hæreditatem petierit aduersarius idque & Lelius probat. Imperator autem Antonius rescripsit ei, qui legatum ex testamento abstulisset, causa cognita hæreditatis petitionem negandam esse: scilicet si manifesta calumnia sit, ff. eo. l. postquam, 43.

Cum is qui legatum ex testamento percepit, hæreditatem petit, si legatum quocunque modo redditum non sit iudicis officio continetur, vt uictori deducto eo, quod accepit restituatur hæreditas, ff. eo. l. cum is, 44.

Qui se liti obtulit cum rem non possideret, condemnatur: nisi si euidentissimis probationibus possit ostendere actorem ab initio litis scire eum non possidere. quippe isto modo non est deceptus, & qui se hęreditatis petitioni obtulit, ex

doli

doli clausula tenetur. æstimari scilicet oportebit, quanti eius interfuit non deceptam, ff.eo.l.qui se liti,45.

Lucius Titius cum in falsi testamenti propinqui accusatione non obtinuerit, quæritur an de non iure facto, nec signato testamento querela illi competere possit, responsum est non ideo repelli ab intentione non iure facti testamēti, quod in falsi accusatione non obtinuerit, ff.eo.l.Lucius,47.

In æstimatione hæreditatis, ita uenit precium venditæ hæreditatis, vt id quoque accedat, quod plus fuit in hæreditate, si ea negotiationis causa venit: sinautem ex fideicommissi causa nihil ampliusquam, quod bona fide accepit, ff. eod.l.in æstimatione,48.

Si bonæfidei possessor hæreditatis velit cum debitoribus hæreditariis, aut qui res hæreditarias occupauerint consistere, audietur utique si periculum erit, ne inter moras actiones intercidant. Petitor autem hæreditatis citra metum exceptionis in rem agere poterit. quid enim si possessor hæreditatis negligat? quid si nihil iuris habere se sciat, ff.eo.l.si bonæ fidei,49.

Si defuncto monumentum condicionis implendæ gratia bonæfidei possessor fecerit, potest dici, quia voluntas defuncti, vel in hoc seruanda est, utique si probabilem modum faciendi monumenti sumptus, vel quantum testator iusserit non excedat eum, cui aufertur hæreditas, impensas ratione doli exceptione, aut retenturum, aut actione negociorum gestorum repetiturum, veluti hæreditario negocio gesto: quamuis enim stricto iure nulla teneantur actione hæredes ad monumentum faciendum, tamen principali, vel pontificali auctoritate compelluntur ad obsequiū supremæ uoluntatis, ff.eo.l.hæreditas,50.§.si defuncto.

Hæres furiosi substituto, vel sequentis gradus cognato fructus medii temporis, quibus per curatorem furiosus locupletior factus uidetur, præstabit. exceptis videlicet impensis, quæ circa eandem substantiam, iam necessariæ, quam utiliter factæ sunt; sed & si quid circa furiosum necessariè fuerit expensum, & hoc excipiatur, nisi alia sufficiens substantia est furioso ex qua sustentari potest, ff. eod.l.hæres,51.in princ.

Ei, qui partes hæreditarias, vel totam à fisco mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem, perquam uniuersa bona persequatur: quemadmodum ei, cui, ex Trebelliano senatusconsulto hæreditas restituta est, precio hæreditatis datur, ff.eod.l.ei, qui,54.

Cum prædia urbana, & rustica neglentia possessorum peiora sint facta, veluti quia vineę pomaria, horti extra consuetudinem patrisfamilias defuncti culta sunt, litis æstimationem earum rerum quantum peiores sint factæ, possessores patī debent, d.l.ei qui,§.cum prædia.

Euicta hæreditate bonæfidei possessor, quod lege Aquilia exegisset, non simplum sed duplum restituet, lucrum enim ex eo, quod propter hæreditatem receperit facere non debet, ff eo.l.euicta,55.

Cum idem eandem hæreditatem aduersus duos defendit, & secundum alterum, ex his iudicatum est, quæri solet utrum perinde ei hæreditatem restitui oporteat, atque oporteret, si aduersus alios defensa non esset: ut scilicet si mox & secundum alium fuerit iudicatum absoluatur is, cum quo actum est, quia nec possideat, nec dolo malo fecerit, quo minus possideret, quod iudicio reuictus restituerit. an quia possit, & secundum alium iudicari, non aliter restituere debeat, quam si cautum ei fuerit, quod aduersus aliam eandem hæreditatem defendit, sed melius est, officio iudicis, cautione, vel satisdatione victo mederi:

cum

cum,& res salua sit ei, qui in executione tardior venit aduersus priorem victorem, ff. eod. l. penult.

Hæreditas materteræ petita, non infringit alterius hæreditatis petitionem, quæ venit ex alia successione, C. eo. l. tertia.

Si putas non iure tutores datos nepotibus tuis, quod eos dicas in potestate tua esse; petere ab his hæreditatem filii tui emancipati non moreris, cuius commodum ad te pertinere dicis: iudice statuturo, an à præsidalibus actis discedendũ sit, qui eis tutores dedit, cum in tua potestate negarentur esse, C. eod. l. sexta.

Hæreditatis petitionem, quæ aduersus pro hærede, vel pro possessore possidentes exerceri potest, præscriptione longi temporis non submoueri, nemini incognitum est, cum mistæ personalis actionis ratio hoc respondere compellat; à cæteris autem tantum specialibus in rem actionibus uindicari posse, manifestum est: si non agentis intentio per vsucapionem, vel longum tempus explosa sit, C. eod. l. septima.

Si scripti hæredes delatam sibi successionem cognati repudiauerunt, & hanc honorario, vel ciuili iure quæsisti. res hæreditarias, quæ in eadem causa durant hæreditatis petitione vendicare potes, C. eo. l. si scripti, 9.

Si filiusfamilias delatam sibi hæreditatem per longum tempus detinuit: eo ipso, vtpotè agnita hæreditate fratri suo eius commodum adquisisse uidetur, C. eo. l. si filiusfamilias, x.

Cogi possessorem ab eo, qui expetit, titulum suæ possessionis dicere inciuile est: præter eum scilicet, quod dicere cogitur, utrum pro possessore, an pro hærede possideat, C. eod. l. cogi, xi.

Si quis hæreditatis petitionem, vel suscipere sperat, vel mouere, alius autem superueniens, vel ex deposito, vel commodato, vel legato, vel fideicommisso, uel ex aliis causis inquietare, vel reum, vel agentem, vel ex persona defuncti crediderit, sibi esse necessariam credat si quidem pro legato, vel fideicommisso hoc faciat: rem expeditæ quæstionis esse: cum possit scriptus hęres cautione interposita non differre hanc petitionem, sed rectè exigi, vel legatum, vel fideicommissum sub ea cautela, vel satisdatione pro qualitate personarum. Quod si non obtinuerit eius iura restituet legatarius, vel fideicommissarius ei datam pecuniam cum interesse legitimo, vel agrum cum fructibus, quos perceperit, vel domum cum pensionibus: scilicet in vtroq; eorum expensis, antea necessariis, & vtilibus deductis, vel si ipse maluerit litem quidem contestari. expectare autem hæreditatis petitionis euentum: hoc ei liceat facere, vt restitutio, si cõpeteret, cum legitimis augmentis legatario, vel fideicõmiss. accedat, C. eo. l. fi. in prin.

Si autem ex contractibus defuncti agatur contra possessorẽ hæreditatis, vel eius rei de qua agitur: si quidem res sint, vel depositæ, vel commodatæ, uel pignori datæ, uel aliæ, quæ existant: non diferri sub prætextu hæreditatis petitionis me moratum iudicium: quemadmodum si pro pecunia, uel alia personali actione agatur contra possessorem, uel petitorem non debet iudicium differri, sed exitum suum accipere. Postquam enim hęreditatis petitionis iudicium finem accipiat: tunc inter petitoris hæreditatem, & possessorem rationibus contractis non alias possessor, (si uictus fuerit) hæreditatem restituere compellitur. nisi pro omnibus, quæ ritæ ab eo gesta sunt, petitor satisfaciat, quod si petitor euictus fuerit, simili modo à possessore iudicis officio ei satisfaciat, uel (si hoc fuerit prætermissum) negociorum gestorum, uel ex lege condictione, d. l. finali, §. si autem.

SI PARS HAEREDITATIS PETATVR. Titulus III.

Ost actionem, quam prætor proposuit ei, qui ad se solum hæreditatem pertinere contendit: consequens fuit, & ei proponere, qui partem hæreditatis petit, ff. si pars hæred. petatur, l. prima, in princ. Qui hæreditatem, vel partem hæreditatis petit: ius non ex eo metitur, quod possessor occupauit, sed ex suo iure, & ideo siue ex asse hæres sit: totam hæreditatem vindicabit, licet tu unam rem possideas: siue ex parte, partem, licet tu totam hæreditatem possideas, d. l. prima, §. qui hæreditatem.

Quinimo si duo possideant hæreditatem, & duo sint, qui ad se partes pertinere dicant: non singuli à singulis petere contenti esse debent, (puta primus à primo, secundus à secundo) sed ambo à primo, & ambo à secundo. neque enim alter primi, alter secundi partem possidet, sed ambo vtriusque. proinde, & si pro hærede possessor, & petitor possideant hæreditatem: cum vnusquisq; eorum partem dimidiam hæreditatis sibi adferat, inuicem petere debebunt, vt partes rerum consequantur: aut si controuersiam sibi non faciunt hæreditatis, familiæ ercisc undæ experiri eos oportebit, d. l. prima, §. quinimo.

Si ego ex parte me dicam hæredem, cohæres autem meus possideat hæreditatem cum extraneo: cum non plus cohæres haberet parte sua vtrum à solo extraneo, an vero & à cohærede debeam petere hæreditatem: quæritur, & pegasus fertur existimasse, à solo extraneo me petere debere, eumq; restiturum quicquid possidet, & fortassis hoc officio iudicis debet fieri. Cæterum ratio facit, vt à duobus petam hæreditatem, hoc est etiam à cohærede meo, & ille quoque dirigat actionem aduersus exterum possessorem: sed pegasi sententia utilior est, d. l. prima, §. si ego.

Item si cum me ex parte dimidia dicerem hæredem trientem hæreditatis possiderem, deinde residuum sextantem velim persequi: qualiter agam, videamus, & Labeo scribit, vtique partem dimidiam me petere debere, à singulis sic fieri, ut à singulis sextantem consequar & habeam bessem, quod verum est, sed & ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente, quem possidebam, & ideo iudicis officio inuicem compensatio erit admittenda eius, quod possideo: si forte cohæredes sint à quibus hæreditatem peto, d. l. prima, §. item si cum.

Interdum prætor incertæ partis hæreditatis petitionem indulget idoneis causis interuenientibus, vtputa est defuncti fratris filius. sunt & uxores defunctorum fratrum prægnantes, quam partem fratris filius hæreditatis vindicet, incertum est: quia quot eduntur fratrum defunctorum filii incertum est. AEquissimum est igitur incertæ partis uindicationem ei concedi. Non audenter tamen dicetur, vbicunque merito quis incertus est, quam partem vindicent: debere incertæ partis uindicationem concedi, d. l. prima, §. interdum.

Si ex pluribus, ad quos eadem hæreditas pertinet, quidam adierint, quidam adhuc deliberent: placuit eos, qui adierint si petant hæreditatem, non maiorem partem petere debere, quàm habituri essent cæteris adeuntibus, nec proderit eis, si cæteri non adierint. Non adeuntibus autem cæteris: poterunt tunc partes eorum petere, si modo ad eos pertinent, ff. eo. l. secunda.

Antiqui libero ventri, ita prospexerunt, vt in tempus nascendi omnia ei iura integra reseruarent. sicuti apparet in iure hæreditatum, in quibus, qui post eum gradum adgnationis sunt, quo est id, quod in utero est, non admittuntur, dum incertum

incertum est, an nasci posśit. Vbi autem eodem gradu sunt cæteri, quo & venter: tunc quæ portio in suspenso esse debeat, quæsierunt, & quia non poterant scire, quot nasci possent: ideo multa de huiusmodi re, tàm varia, & incredibilia tradiderunt, vt fabulis adnumerentur. nam traditum est, pariter quatuor puellos à matrefamilias natus esse. Alioquin tradidere non leues authores, quinquies quaternos enixam Peloponesiam, & multas Aegyptii vno vtero septenos: sed & tergeminos senatores euictos vidimus Oratios: sed & Lelius scribit se vidisse in palatio mulierem, quæ ab Alexandria perduta esset, ut Hadriano ostendererur cum quinque liberis: ex quibus quatuor eodem tempore enixa (inquit) dicebatur, quintum post quadragesimum diem. quid ergo? pruden tisśimi iuris authores, medietatem quandam secuti sunt, vt quod fieri non raro admodum posset intuerentur: idest, quia fieri poterat vt tergemini nascerentur, quartam partem superstiti filio adsignauerunt. quod enim semel tantum, aut iterum extitit, id prætereunt legum latores. ideoque & si vnum paritura sit non ex parte dimidia, sed ex quarta interim hæres erit. Et si pauciores fuerint nati residuum ei pro rata adcrescere, si plures, quam tres decrescere de ea parte, ex qua hæres factus est, ff. eo. l. tertia, & seq.

Illud sciendum est, si mulier prægnans non sit, existimetur autem prægnans esse t interim filium hæredem esse ex asse, quamquam ignoret se ex asse hæredem esse, idest in extraneo: si ex certa portione hæres institutus sit, ex reliqua posthumus, quod si fortè ita institutio facta est. QVOTCVNQVE MITTI NATI ERVNT, ET LVCIVS TITIVS PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HAEREDES MIHI SVNTO: habebit hæsitacionem, nunquid adire non posśit, atque qui in testamento portionem suam nescit: sed vtilius est posse eum adire, qui uescit portionem, si cætera, quæ oportet eum scire non ignoret, ff. eod. l. quinta.

Sorori, quam cohæredem quatuor fratribus in bonis matris esse placuit, quinta portio proportionibus, quæ ad eos pertinuit, cedet, ita vt singuli in quartam, quam ante hac habere credebantur, non amplius ei, quinta conferant, ff. eod. l. sexta, in princip.

Non possumus consequi per hæreditatis petitionem, id quod familiæ Ercifcundę iudicio consequimur, vt à communione discedamus, cum ad officium iudicis nihil amplius, pertineat, qnàm vt partem hæreditatis pro indiuiso restitui mihi iubeat, ff. eo. l. septima.

Permittendum erit possessori hæreditatis, partem quidem hæreditaris defendere, parrem vero cedere. nec enim prohibet aliquem totam hæreditatem posśidete, & partem scire dimidiam ad se pertinere, deque altera parte controuersiam non facere, ff. eo. l. octaua.

Cum multi hæredes instituti essent, ex his unus in Asia erat, eius procurator uenditionem fecerat, & pecuniam pro parte eios abstulerat, postea apparuerat eum qui in Asia erat ante decesśisse, instituto ex parte dimidia hærede procuratore suo, & ex parte alio. quæsitum est, quemadmodum pecunia ex hæreditate petenda esset: responsum est, ab eo, qui procurator eius fuisset totam hæreditatem (quia ex hæreditate ea pecunia fuisset, quæ ad procuratorem ex vindicione peruenisset) petere eos oportere, & nihilominus partem dimidiam hæreditatis à cohærede eius. ita fore siue omnis pecunia penes eum, qui procurator fuisset, resideret, ut omnem per iudicem ab eodem recuperarent. siue is partem dimidiam cohæredi suo. reddidisset. ipsum ex dimidia parte, ex dimi

dia cohæredem eius condemnarent, ff. eo. l. cum multi, 9.

Cum hæredis ex parte instituti filius, qui patrem suum ignorabat uiuo testatore decessisse partem hæreditatis nomine patris absentis administrauerit, & pecunias distractis rebus acceperit, hæreditas ab eo peti non potest. quia neque pro hærede, neque pro possessore precia possidet, sed ut filius patris negocium curauit. Negociorum autem Gestorum actio cæteris cohæredibus, ad quos portio defuncti pertinet, dabitur. Illud enim vtique non est metuendum, ne etiam patris, à quo forte exhæredatus est, teneatur hæredibus, quasi negocia hæreditaria gesserit, cum illud, quod administrauit, non fuerit paternæ hæreditatis. Nam, & si negociorum gestorum actio fit ei, cuius suo nomine debitum exactū est: hoc tamen, quod alieno nomine perceptum est restitui æquum est; sed in proposito neque patris negocia fuerant, qui esse desierat, neque paternæ successionis, quæ fuerant alterius hæreditatis, quod si filius iste patri suo hæres extiterit, & moueat controuersiam, quod pater eius, postquam hæres extitit, mortem obierit. ille tractatus incurrit, an ipse causam sibi possessionis mutare uideatur. Quoniam qui negocia hæreditatia gessit, & debitor esse cæpit; postea faciens controuersiam hæreditatis, vt iuris possessor conuenitur, idem etiam in hoc filio respondendum erit, ff. eo. l. fi. II

DE FIDEICOMMISSARIA HAEREDITATIS PETITIONE.

Titulus IIII.

EX ordine occurrit actio, quæ proponitur his, quibus restituta est hæreditas. Nam quisquis susceperit restitutam hæreditatem ex senatusconsulto, ex quo actiones transeunt, fideicommissoria hæreditatis petitione uti poterit. Quæ actio eadem recipit, quæ hæreditatis petitio ciuilis. Nec interest mihi quis rogatus fuerit restituere, an cui hæres extiti, si bonorum possessor sim eius, cui fideicommissoria hæreditas relicta est, vel alius successor per hanc actionem experiri poterit. sciendum est hanc actionem aduersus eum, qui restituit hæreditatem non competere, ff. de fideicom. hær. pet. l. prima, secunda, & tertia, in prin. 2

Hanc actionem mihi dant, quæ hæredi, & in hæredem competit, ff. eodem, l. tertia, S. finali.

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS.

Titulus V.

TOties hæres interrogandus est, qua ex parte hæres sit, quoties aduersus eum actio instituitur, & dubitat actor qua ex parte is, cum quo agere velit, hæres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria cum in personam est actio, & ita si certum petetur; nedum ignores actor, qua ex parte aduersarius defuncto hæres extiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat, ff. eo. l. de interrogationib. in iure faciendis, l. prima, in princip.

Interrogatoriis autem actionibus hodie non utimur. quia nemo cogitur ante iudicium de suo iure aliquid respondere, ideoque minus frequentantur. & in

dessuetu-

incertum est, an nasci possit. Vbi autem eodem gradu sunt cæteri, quo & venter: tunc quæ portio in suspenso esse debeat, quæsierunt, & quia non poterant scire, quot nasci possent: ideo multa de huiusmodi re, tàm varia, & incredibilia tradiderunt, vt fabulis adnumerentur. nam traditum est, pariter quatuor puellos à matrefamilias natus esse. Alioquin tradidere non leues authores, quinquies quaternos enixam Peloponesiam, & multas Aegyptii vno vtero septenos: sed & tergeminos senatores euictos vidimus Oratios: sed & Lelius scribit se vidisse in palatio mulierem, quæ ab Alexandria perducta esset, ut Hadriano ostenderetur cum quinque liberis: ex quibus quatuor eodem tempore enixa (inquit) dicebatur, quintum post quadragesimum diem. quid ergo? prudentissimi iuris authores, medietatem quandam secuti sunt, vt quod fieri non raro admodum posset intuerentur: idest, quia fieri poterat vt tergemini nascerentur, quartam partem superstiti filio adsignauerunt. quod enim semel tantum, aut iterum extitit, id prætereunt legum latores. ideoque & si vnum paritura sit non ex parte dimidia, sed ex quarta interim hæres erit. Et si pauciores fuerint nati residuum ei pro rata adcrescere, si plures, quam tres decrescere de ea parte, ex qua hæres factus est, ff. eo. l. tertia, & seq.

Illud sciendum est, si mulier prægnans non sit, existimetur autem prægnans esse: interim filium hæredem esse ex asse, quamquam ignoret se ex asse hæredem esse, idest in extraneo: si ex certa portione hæres institutus sit, ex reliqua posthumus, quòd si fortè ita institutio facta est. QVOTCVNQVE MITTI NATI ERVNT, ET LVCIVS TITIVS PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HAEREDES MIHI SVNTO: habebit hæsitacionem, nunquid adire non posit, atque qui in testamento portionem suam nescit: sed vtilius est posse eum adire, qui nescit portionem, si cætera, quæ oportet eum scire non ignoret, ff. eod. l. quinta.

Sorori, quam cohæredem quatuor fratribus in bonis matris esse placuit, quinta portio proportionibus, quæ ad eos pertinuit, cedet, ita vt singuli in quartam, quam ante hac habere credebantur, non amplius ei, quinta conferant, ff. eod. l. sexta, in princip.

Non possumus consequi per hæreditatis petitionem, id quod familiæ Erciscundę iudicio consequimur, vt à communione discedamus, cum ad officium iudicis nihil amplius pertineat, qnàm vt partem hæreditatis pro indiuiso restitui mihi iubeat, ff. eo. l. septima.

Permittendum erit possessori hæreditatis, partem quidem hæreditatis defendere, partem vero cedere. nec enim prohibet aliquem totam hæreditatem posside dere, & partem scire dimidiam ad se pertinere, deque altera parte controuersiam non facere, ff. eo. l. octaua.

Cum multi hæredes instituti essent, ex his unus in Asia erat, eius procurator uenditionem fecerat, & pecuniam pro parte eios abstulerat, postea apparuerat eum qui in Asia erat ante decessisse, instituto ex parte dimidia hærede procuratore suo, & ex parte alio. quæsitum est, quemadmodum pecunia ex hæreditate petenda esset: responsum est, ab eo, qui procurator eius fuisset totam hęreditatem (quia ex hæreditate ea pecunia fuisset, quæ ad procuratorem ex vindicione peruenisset) petere eos oportere, & nihilominus partem dimidiam hæreditatis à cohærede eius. ita fore siue omnis pecunia penes eum, qui procurator fuisset, resideret, ut omnem per iudicem ab eodem recuperarent. siue is partem dimidiam cohæredi suo reddidisset. ipsum ex dimidia parte, ex dimi

dia cohæredem eius condemnarent, ff. eo. l. cum multi, 9.

Cum hæredis ex parte instituti filius, qui patrem suum ignorabat uiuo testatore decessisse partem hæreditatis nomine patris absentis administrauerit, & pecunias distractis rebus acceperit, hæreditas ab eo peti non potest. quia neque pro hærede, neque pro possessore precia possidet, sed ut filius patris negocium curauit. Negociorum autem Gestorum actio cæteris cohæredibus, ad quos portio defuncti pertinet, dabitur. Illud enim vtique non est metuendum, ne etiam patris, à quo fortè exhæredatus est, teneatur hæredibus, quasi negocia hæreditaria gesserit, cum illud, quod administrauit, non fuerit paternæ hæreditatis. Nam, & si negociorum gestorum actio sit ei, cuius suo nomine debitum exactū est: hoc tamen, quod alieno nomine perceptum est restitui æquum est; sed in proposito neque patris negocia fuerant, qui esse desierat, neque paternæ successionis, quæ fuerant alterius hæreditatis, quod si filius iste patri suo hæres extiterit, & moueat controuersiam, quod pater eius, postquam hæres extitit, mortem obierit. ille tractatus incurrit, an ipse causam sibi possessionis mutare uideatur. Quoniam qui negocia hæreditaria gessit, & debitor esse cæpit; postea faciens controuersiam hæreditatis, vt iuris possessor conuenitur, idem etiam in hoc filio respondendum erit, ff. eo. l. fi.

DE FIDEICOMMISSARIA HAEREDITATIS PETITIONE.

Titulus IIII.

Ex ordine occurrit actio, quæ proponitur his, quibus restituta est hæreditas. Nam quisquis susceperit restitutam hæreditatem ex senatusconsulto, ex quo actiones transeunt, fideicommissoria hæreditatis petitione uti poterit. Quæ actio eadem recipit, quæ hæreditatis petitio ciuilis. Nec interest mihi quis rogatus fuerit restituere, an cui hæres extiti. si bonorum possessor sim eius, cui fideicommissoria hæreditas relicta est, vel alius successor per hanc actionem experiri poterit. sciendum est hanc actionem aduersus eum, qui restituit hæreditatem non competere, ff. de fideicom. hær. pet. l. prima, secunda, & tertia, in prin.

Hanc actionem mihi dant, quæ hæredi, & in hæredem competit, ff. eodem, l. tertia, §. finali.

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS.

Titulus V.

Toties hæres interrogandus est, qua ex parte hæres sit, quoties aduersus eum actio instituitur, & dubitat actor qua ex parte is, cum quo agere velit, hæres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria cum in personam est actio, & ita si certum petetur; nedum ignoret actor, qua ex parte aduersarius defuncto hæres extiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat, ff. eo. l. de interrogationib. in iure faciendis, l. prima, in princip.

Interrogatoriis autem actionibus hodie non utimur. quia nemo cogitur ante iudicium de suo iure aliquid respondere, ideoque minus frequentantur. & in

dessuetu-

dessuetudinem abierunt, & tantummodo ad probationes litigatoribus sufficiunt ea, quæ ab aduersa parte expressa fuerunt apud iudices, vel in hæreditatibus, vel aliis rebus, quæ in causis vertuntur, d.l. prima, §. interrogationibus.

Edictum de interrogationibus ideo prætor proposuit: quia sciebat difficile esse eis, qui hæredem, conuenirent, probare aliquem esse hæredem. Quia plerunq; difficilis probatio hæreditatis est, ff. eo. l. secunda, & tertia.

Voluit prætor adstringere eum, qui conuenitur ex sua in iudicio responsione: ut vel confitendo, vel mentiendo sese oneret: simul, vt de portione, pro qua quisque hæres extiterit, ex interrogatione cerciorctur, ff. eodem, l. quarta, in princ.

Quod ait prætor, QVI IN IVRE INTERROGATVS RESPONDIT, sic accipiendum est apud magistratus populi romani, vel præsides prouinciarum, vel alios iudices. ius enim eum solum locum esse, vbi iuris dicendi, vel iudicandi gratia consistat: vel si domi, vel in itinere hoc agat, d.l. quarta, §. quod ait prætor.

Qui interrogantur, an hæres, vel quota ex parte sit, ad deliberandus tempus impetrare debet: quia si perperam confessus fuerit incommodo afficietur, ff. eodem. l. quinta.

Et quia hoc defunctorum interest, vt successores habeant, interest, & viuentium, ne præcipitentur quandiù iustè deliberant, ff. eo. l. sexta, in princ.

Interdum interrogatus, quis an hæres sit, non cogitur respondere: vtputa si controuersiam hæreditatis ab alio patiatur, & ita Diuus Hadrianus constituit: ne aut negando se hæredem, præiudicat sibi: aut dicendo se hæredem, illigetur etiam ablata sibi hæreditate, d.l. sexta, §. interdum.

Si quis in iure interrogatus, an quadrupedes, quę pauperiem fecit, eius sit, responderit: tenetur, ff. eo. l. septima.

Si sine interrogatione, quis responderit se hæredem pro interrogato habetur, ff. eo. l. si sine, 9. in princ.

Interrogatum non solum à prætore accipere debemus, sed & aduersario, d.l. si sine, §. interrogatum.

Alius pro alio non debet respondere cogi, an hæres sit. de se enim debet quis in iudicio interrogari, hoc est, cum ipse conueniatur, d.l. si sine, §. alius.

Si defensor in iudicio interrogatus, an is, quem defendit, hæres, vel quota ex parte sit, falso responderit: ipse quidem defensor aduersario tenebitur: ipsi autem, quem defendit, nullum facit præiudicium. Veram itaque esse Celsi sententiam, dubium non est. an ergo non videatur defendere, si non responderit, videndum. quodutique consequens erit dicere: quia non plenè defendit, d.l. si sine, §. Celsus.

Qui interrogatus hæredem se responderit, nec adiecerit ex qua parte: ex asse respondisse dicendus est; nisi fortè ita interrogetur, an ex dimidia parte hæres sit, & responderit, hæres eum. tunc enim magis ad interrogatum respondisse, verum est, d.l. si sine, §. qui interrogatus.

Illud quæritur, an quis cogatur respondere, vtrum ex testamento hæres sit, & vtrū suo nomine ei quæsita sit hæreditas, an vero per eos, quos suo iuri subiectos habet, vel per eum, cui hæres extitit? summatim igitur prætor cognoscere debebit, cum quæretur, an quit respondere debeat, quo iure hæres sit, vt si ualde interesse competerit, plenius respondere iubeat, d.l. si sine, §. igitur.

Deniq; Iulianus scribit eum quoq; cui hæreditas restituta est, debere in iure interrogatum respōdere, an hæreditas ei sit restituta, & si de peculio agatur, non

.6. L a oporteri

oporteri respondere à patre, an in potestate habeat filium: quia hoc solum quæratur. an peculium apud eum, cum quo agitur, sit, d. l. si fine. 9. §. fin.

Non alienum est eum, a quo damni infecti stipulari velimus, interrogare in iure: an ædes, vel locus eius sit, ex quo damnum timeatur, & pro qua parte: ut si neget suum prædium esse, ne damni infecti caueat: aut cedere, aut si restituendum putauerit, quasi dolo uersatus, tradere compellatur, ff. eo. l. non alienum, x.

De Aetate quoq; interrogatus interdum respondere debebit: si quis cum hæres non esset, interrogatus responderit ex parte se hæredem: sic conuenietur, atq; si ex ea parte hæres esset. fides. n. ei cōtra se habebitur, ff. eo. l. de ætate, 11. in prin.

Qui ex quadrante hæres, vel omnino, cum hęres non esset, responderit se hęredem ex asse, in assem instituta actione conuenietur, d. l. de ętate, §. qui ex quadrante.

Si cum esset, qui ex semisse hæres, dixerit se ex quadrante: mendacii hanc pœnam feret, quod insolidum conuenietur. non. n. debuit mentiri, dum se minoris portionis hæredem adseuerabat. Interdum tamen iusta ratione potest opinari se hæredem ex minore parte. quid. n. si nescit sibi partem adcreuisse, vel ex incerta parte fuit institutus: cur ei responsum noceat: d. l. de ætate, §. si cum esset.

Qui tacuit apud prætorem, in ea causa est, ut iustitutа actione insolidum conueniatur: quia quasi negauit se hæredem. nam qui omnino non respondet, contumax est contumaciæ autem pœnam hanc ferre debet, ut insolidum conueniat, quemadmodum si negasset: q a prætorē contemnere vī, d. l. de ętate, §. q tacuit.

Quod autem ait prætor, OMNINO NON RESPONDISSE, posteriores omnes sic acceperunt, ut omnino non respondisse videatur, & quid interrogatum non respondit, d. l. de ætate, 11. §. quod autem.

Si interrogatus quis, an ex asse hæres esset, responderit se ex parte hæredem: si ex dimidia esset, nihil ei nocet responsum, quæ sententia humana est, d. l. de ætate, §. si interrogatus.

Nihil interest, neget quis, an taceat interrogatus, an obscurè respondeat, ut incertum dimittat interrogatorem, d. l. de ætate, §. nihil.

Ex causa succurri ei, qui interrogatus respondit, non dubitamus. Nam & si quis interrogatus, an patri hæres esset, responderit: mox prolato testamento inuentus sit, exhæredatus: æquissimum est ei succurri, & ita Celsus scribit, hic quidem, & alia ratione: quod ea, quæ postea emergunt, auxilio indigent. quid enim si occultæ tabulæ & remotæ postea prolatæ sunt? cur noceat ei, qui respondit, quod in præsentiarum videbatur? idem dicitur & si quis hæredem se responderit, & mox falsum, vel irritum testamentum fuerit pronuntiatum. non enim improbè respondit, sed scriptura ductus. d. l. de ætate, §. ex causa.

Qui interrogatus fuerit: sic tenetur, quasi ex cōtractu eius obligatus, pro quo pulsabatur, dum ab aduersario interrogetur: sed si à prætore fuerit interrogatus, nihil facit prætoris authoritas, sed ipsius responsum, siue mendacium, d. l. de ætate, §. qui interrogatus.

Qui iusto errore ductus negauerit se hæredem, venia dignus est, sed & si quis sine dolo malo, culpa tamen respondit. dicendum erit absolui eum debere, nisi culpa dolo proxima sit, d. l. de ætate, §. qui iusto.

Celsus scribit licere responsi pœnitere, si nulla captio ex eius pœnitentia sit actoris, quod verissimum videtur, maximè si quis postea plenius instructus: quid faciat, instrumentis, vel epistolis amicorum de iure suo edoctus, d. l. de ætate, §. finali.

Si filius, qui obstinuit se paterna hæreditate in iure interrogatus responderit se hæredem,

hæredem, tenebitur. nã ita respondendo pro hærede gessisse videtur, sin autem filius, qui se abstinuit, interrogatus tacuerit: succurrẽdum est ei: quia hunc, qui abstinuit, prætor non habet hæredis loco, ff. de interogat. l. si filius, xii. in princ.

Exceptionibus, quæ institutis in iudicio contra reos actionibus opponuntur: etiã is uti potest, qui ex sua responsione conuenitur: veluti pacti conuenti rei iudicatæ, & cæteris, ff. eo. l. si filius, §. exceptionibus.

Confessionibus falsis respondentes, ita obligantur, si eius nomine, de quo quis interrogatus est, cum aliquo actio sit: quia quæ cum alio actio esset, si dñs esset, in nosmetipsos confessione nostra conferemus, ff. eo. l. cõfessionib. 13. in prin.

Et si eum, qui in potestate patris esset, respondissem filium meum: ita obligor si ætas eius pateretur, ut filius meus esse possit, quia falsæ confessiones naturalib. conuenire debent: propter quæ fiet, vt patrisfamilias nomine respondendo non obliget, d. l. confessionibus, §. & si eum.

In totum autem confessiones, ita ratæ sunt, si id quod in confessione uenit, & ius, & natura recipere potest, ff. eo. l. si is cuius, 14. §. fin.

Qui ex parte dimidia hæres erat, cum absentem cohæredem suum defendere vellet, vt satisdationis onus euitare posset: respondit se solum hæredem esse, & condemnatus est. quærebat actor, cum ipse soluendo non esset, an rescisso superiore iudicio in eum, qui re uera hæres erat, actio dari deberet? Proculus respondit rescisso iudicio, posse agi, idq; verum est, ff. eo. l. qui ex parte, 18.

Si filius, cum pro patre suo ageret tacuit interrogatus, omnia perinde obseruanda erunt, ac si non esset interrogatus, ff. eo. l. filius, 19.

In iure interrogatus, an fundum possideat, quæritur an respondere cogendus sit, & quota ex parte fundum possideat? Iabolenus scribit possessorem fundi, cogi respondere, quota ex parte fundum possideat, ut si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem, quæ non defenderetur, in possessionem actor mittatur. Idem & si damni infecti caueamus, nam & hic respondere debet, quota ex parte eius sit prædium, ut ad eam partem stipulationem accomodemus. Pœna autem non respondentis hæc est, ut in possessionem eamus. & ideo pertinet scire, an possideat: ff. eo. l. qui seruum, 20. §. in iure interrogatus.

Vbicunq; iudicem æquitas mouerit, æquè oportere fieri interrogationem dubium non est, ff. eo. l. vbicunque. 21.

Procuratore Cæsaris ob debitum fiscale interrogante, vnus ex filiis, qui nec bonorum possessionem acceperat, nec hæres erat, respondit se heredem, an quasi interrogatoria creditoribus cæteris teneatur. respõsum est, ab his, qui in iure non interrogassent, eum ex responso suo conueniri non posse, ff. eo. l. fin.

AD EXHIBENDVM. Tit. VI.

HAEC actio per quam necessaria est, & vis eius in usu quotidiano est & maximè pp vindicationes introducta est, ff. eo. l. ad exhiben. l. 1.

Exhibere est facere in publico potestatem, vt ei, qui agit experiundi sit copia, ff. eo. l. secunda.

In hac actione actor nosse debet, & dicere omnia argumenta rei de qua agitur, ff. eo. l. tertia, in prin.

Qui ad exhibendum agit, non utiq; dominium se dicit, nec debet ostendere, cum multæ sint causæ ad exhibendum agendi, d. l. tertia, §. qui ad exhibendum.

Neque ad exhibendum actioneq; proprietatis vindicatio, si nunc comperit, ppea

perempta est, quod aliquando aduersus te ad exhibendum actione aliter pronunciatum est: quia commutatione litis alia res esse incipit, C.eo.l.tertia.

Præterea in hac actione notandum est, q reus contumax per in litem iusiurādum petitori damnari posſit, ei iudice quantitatem taxante, ff.eo.l.tertia, §. pterea.

Est autem personalis hæc actio: & ei competit, qui in rem acturus est qualcunq; in rem actione: et pignoratitia seruiana, siue hypothecaria, quę creditorib com petit; sed & vsumfructum petituro competere ad exhibendum Pompo. ait: sed & si quis interdicturus, rem exhiberi desideret, audietur, d.l.tertia, §. est autem.

Item si optare velim aliquam rem cuius optio mihi relicta est: ad exhibendum me agere posse constat, vt exhibitum possim uindicare, d.l.tertia, §. item si optare.

Si optione intra certum tempus data iudicium in id tps extractum est, quo frustra exhibeatur. utilitas petitoris cōseruetur. q si pro hęredem non stetit, quominus exhibere tempore iudicii accipiēdi, absoluendus est hæres, ff.eo.l.si optione, x.

Deniq; si quis optandi gratia ad exhibendum egisset, & post litem contestatā vlterius testimonio optio data sit: ad exhibēdū agere pt, ff.eo.l. de eo, xii. §. deniq.

Si quis extra hæredem tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud testamentum pertinens exhiberi velit: dicendum est, per hanc actionem agendum non esse, cum sufficiant interdicta in hanc rem competentia, ff.eo.l.tertia, §. si quis.

Sciendum est autem non solum eis, quos diximus competere ad exhibendū actionem: verum ei quoq; cuius interest exhiberi, iudex igitur summatim debebit cognoscere, an eius intersit, non autem, & an eius res sit. & sic iubere, vel exhiberi uel non: quia nihil illius interest, d.l.tertia, §. sciendum.

Si mecum fuerit actum ad exhibendum: ego ob hoc, q conuentus sum ad exhibendum, actione ad exhibendū agere non possum: quamuis uideatur interesse mea ob hoc, q teneor ad restituendum: sed hoc non sufficit, alioquin, & qui dolo fecit, quominus possideret, poterit ad exhibendum agere, quamquam neq; vindicaturus, neq; interdicturus sit. Eleganter igitur definit Neratius iudicem ad exhibendum Hactenus cognoscere, an iustam, & probabilem causam habeat, propter quam exhiberi sibi desideret, d.l. tertia, §. si mecum.

Pompon. scribit eiusdem equi nomine rectè plures ad exhibendum agere posse: fortè si equus primi sit, secundi in eo vsusfructus sit, tertius possessionem suam contendat, quartus pignoratum sibi eum adfirmet, omnibus igitur ad exhibendum actio competit: quia omniū interest eū equū exhiberi, d.l. tertia, §. Pomp.

Ibidem subiūgit iudicem per arbitrium sibi ex hac actione cōmissum et exceptiones æstimare, quas possessor obiicit, & si qua tām euidens sit, ut facilè repellat agentem, debere possessorem absolui. si uero obscurior, vel quæ habeat altiorē qōnem: differendum indirectum iudicium res exhiberi iussā. De quibusdam tñ exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare, qui ad exhibendum actione iudicat: veluti pacti cōuenti doli mali iurisiurādi rei iudicatę est, d.l. 3. §. ibi.

Interdū æquitas exhibitionis efficit, vt quis ad exhibendū agi non possit in factū tñ actio det, ut Iulian. tractat aliquis (inquit) rationes meas conscripsit. hæ rationes possidentur à te. desidero eas exhiberi. Ait Iulian. si quidem in mea charta scriptæ sunt, locum esse huic actioni: quia & vindicare eas possum. nam cum charta mea sit, & quod in ea scriptum est, meum est: sed si charta mea non sit: quia uindicare non possum, nec ad exhibendum experiri. in factum igitur mihi actionem competere, d.l.tertia, §. interdum.

Sciēdum est aduersus possessorē hac actione agendū: non solū eū, qui ciuiliter, sed & eū, q naturaliter incūbat possessioni. Deniq; creditorē, q pignori rē accepit,

ad exhi-

exhibendum teneri placet. Nam, & cum eo, apud quem deposita, vel cui commodata, vel locata res sit agi potest, ff. eod. l. tertia, §. final. cum l. seq.

Celsus scribit: si quis merces quas exuehendas conduxit in horreo posuit: cum cõductore ad exhibendum agi posse. item si mortuo conductore hæres existat, cũ hærede agendum: sed si nemo hæres sit cum horreario agendum. nam si à nullo (inquit) possidentur, verum est, aut horrearium possidere, aut certè ille est, qui possit exhiberi. idem ait: quo modo autem possidet, qui vehendas conduxit? an quia pignori tenet? quæ species ostendit etiam eós, qui facultatem exhibendi habent, ad exhibendum teneri, ff. eod. l. quinta.

Iulianus etiam scribit ad exhibendum teneri, qui rerum, vel legatorum seruandorum causa in possessione sit: sed & eum, qui vsusfructus nomine remaneat: quã uis nec hic vtique possideat. Inde Iulianus quærit quatenus hos oporteat exhibere, & ait priorem quidem sic, vt actor possessionem habeat. is autẽ cum quo agitur rei seruandæ causa sit in possessione, eum vero, qui vsumfructum habet, sic vt actor rem possideat, is cum quo agetur vtatur, fruatur, d. l. v. §. Iulianus.

Idem Iulianus scribit emptorem qui ruta cæsa non restituit ad exhibendum teneri ita quantum in litem iurauero: sed ibi adiicit, si emptor possideat, vel dolo fecerit, quo minus possideat, d. l. quinta, §. idem Iulianus.

Item celsus scribit: stercus, quod in aream meam congessisti, per ad exhibendum actionem posse te consequi, *vt tollas*: sic tamen, vt totum tollas. cæterum alias *non posse*, d. l. quinta. §. item celsus.

Sed & si ratis delata sit vi fluminis in agrum alterius posse eum conueniri ad exhibendum. Neratius scribit. Vnde quærit Neratius vtrum de futuro dumtaxat dãno, an etiam de præterito domino agri cauendum sit. Et ait etiam de præterito caueri oportere: sed & si de ruina aliquid in tuam aream, vel in tuas ædes deciderit, tenebitur ad exhibendum, licet non possideas, d. l. v. §. sed & si.

Gemma inclusa aureo alieno, vel sigillum candelabro vindicari non potest: sed vt excludatur ad exhibendum agi potest. Aliter atque in tigno iuncto ædibus de quo nec ad exhibendum agi potest: quia lex duodecim tabularum solui vetat, & actione. DE TIGNO IVNCTO, ex eadem lege in duplum agitur. Tigni appellatione omnem materiã in lege duodecim tabularum accipimus, vt quibusdam rectè videtur, ff. eod. l. sexta, & seq. in prin.

Sed & si rotam meam tuo vehiculo aptaueris: teneberis ad exhibendum (& ita Põponius scribit) quamuis tunc ciuiliter non possideas, idem & si armario, vel naui tabulam meam, vel ansam scypho iniunxeris, vel emblemata phialæ, vel purpuram vestimento intexueris aut brachium statuæ coadunaueris, ff. eod. l. septima, § primo.

Item municipes ad exhibendum conueniri possunt, quia facultas est restituendi nam, & possidere, & vsucapere eos posse constat, idem in collegiis cæterisque corporibus dicendum erit, d. l. septima §. item municipes.

Si quis non possideat litis contestatæ tempore, postea ante sententiam possidere cœperit. oportere dici putamus debere condemnari, nisi restituat, d. l. septima, §. si quis non.

Si quis cum Iudicii accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit absolui eum oportet: quamuis sit (inquit Pomponius) quod ei imputetur cur non statim restituit, sed passus est secum litem contestari, d. l. septima. §. si quis cum.

Idem scribit: si quis litis contestatæ tempore possederit. deinde desierit possidere,

re, mox cœperit (ſiue ex eadem cauſa ſiue ex alia) condemnari eum oportere, niſi reſtituat, d. l. ſeptima, §. idem ſcribit.

Ibidem non male Pomponius ſcribit, eius qui ad exhibendum egit, vtroque tempore interfuiſſe oportere rem ei reſtitui: hoc eſt, & quo lis conteſtaretur, & quo fieret condemnatio, & ita etiam Labeoni placet, d. l. ſeptima, §. ibidem.

Si ad exhibendum actum eſt cum eo qui neque poſsidebat, neque dolo malo fecerat, quominus poſsideret. deinde eo defuncto hæres eius poſsidet rem, exhibere eam cogendus erit. Nam & ſi fundum petiero, & hæres ex eadem cauſa poſsidere cœperit, reſtituere cogitur, ff. ad exhibendum. l. ſi ad exhibendum. 8.

Iulianus ſcribit, ſi quis equum quem poſsidebat, occiderit, ſiue ad alium tranſtulerit poſſeſsionem ſiue ita rem corruperit, ne haberi poſsit ad exhibendum tenebitur, quia dolo malo fecit quominus poſsideret proinde & ſi vinum, vel oleū, vel quid aliud effuderit, vel confregerit ad exhibendum tenebitur, ff. eod. l. Iulianus, 9. in principio.

Glans ex arbore tua in fundum meum decidit. eam ego immiſſo pecore depaſco, qua actione poſſum teneri? Pomponius ſcribit competere actionem ad exhibendum ſi dolo pecus immiſi vt glandem comederet. Nam & ſi glans exſtaret, nec patereris me tollere ad exhibendum tenereris. quemadmodum ſi materiā meam delatam in agrum ſuum, quis auferre non pateretur. Et placet nobis Pōponii ſententia, ſiue glans extet, ſiue conſumpta ſit: ſed ſi extet etiam interdicto DE GLANDE LEGENDA, vt mihi tertio quoque die legendæ glandis facultas eſſet, vti potero, ſi damni infecti cauero, d. l. Iulianus, §. glans.

Si quis rem fecit ad alium peruenire uidetur dolo feciſſe, quominus poſsideat, ſi modo hoc doloſe fecerit, ſed & ſi quis rem deteriorem exhibuerit, æquè ad exhibendum eum teneri. Sabinus ait, ſed hoc vtique verum eſt, ſi dolo in aliud corpus res ſit tranſlata: veluti ſi ex ſcypho maſſa facta ſit quamquam enim maſſam exhibeat. ad exhibendum teuebitur, nam mutata forma propriè interimit ſubſtantiam rei, d. l. Iulianus, §. ſi quis.

Marcellus ſcribit, ſi tibi decem nomiſmata ſint ſub condictione legata, & mihi decem vſusfructus purè: deinde hæres pendente condictione, non exacta cautione decem fructuario ſoluerit ad exhibendum eum actione, qui decem ſoluerit, teneri, quaſi dolo fecerit quominus poſsideret. dolus autem in eo eſt, quod cautionem exhigere ſuperſedit à fructuario, effecitque, vt legatum tuum euaneſceret, cum iam nummos vindicare non poſsis. Ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, ſi condictio exſtiterit legati. Potuiſti tamen tibi proſpicere ſtipulatione legatorum, ſi proſpexiſti: non erit tibi neceſſaria ad exhibendum actio. ſi tamen ignarus legati tui à fructuario ſatis non exegit, dicit Marcellus ceſſare ad exhibendum, ſcilicet quia nullus hic dolus eſt, ſuccurrendum tamen legatario in factum aduerſus fructuarum actione ait, d. l. Iulianus. §. Marcellus.

Quantum autem ad hanc actionem attinet: exhibere eſt in eadem cauſa præſtare, in qua fuit, cum iudicium acciperetur, vt quis copiam rei habens poſsit actionem exſequi, quam deſtinauit, in nullo cauſa, quam intendit, læſa: quamuis nō de reſtituendo, ſed de exhibendo agatur. Proinde poſt litem conteſtatam vſucaptum exhibeat: non videtur exhibuiſſe, cum petitor intentionem ſuam perdiderit, & ideo abſolui eum non oportet, niſi paratus ſit repetita die intentionem ſuſcipere ita vt fructus ſecundum legem æſtimentur, d. l. Iulianus, §. quantum autem.

Quia

Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur, Sabinus putauit factum quoque restituendum: siue prægnans fuerit equa, siuè post ea conceperit. quam sententiam, & Pomponius probat, d.l. Iulianus. §. quia tamen.

Præterea vtilitates, si quæ amissæ sunt ob hoc, quod non exhiberetur, vel tardius exhiberetur, æstimandæ à iudice sunt, & ideo Neratius ait: vtilitatem actoris venire in æstimationem, non quanti res sit, quæ vtilitas (inquit) interdum minoris erit, quam res, d.l. Iulianus, §. finali.

Quo autem loco exhiberi rem oporteat, vel cuius sumptibus, videamus. Et Labeo ait ibi exhibendam vbi fuerit, cum lis contestaretur: periculo autem, & impendiis actoris perferendam, perducendamve eò loci, vbi actum sit, ff. eod. l. ad exhibendum, sed & si. 11. §. quo autem.

Si de pluribus rebus quis conueniatur, & litis contestatæ tempore omnes possederit: licet postea quasdam desierit (quamuis sine dolo) possidere damnandus erit nisi exhibeat, eas quas potest, d.l. sed & si, §. finali.

Sæpius ad exhibendum agenti, si ex eadem causa agat obstaturam exceptionem. Iulianus ait, nouam autem causam interuenire, si is, qui vindicandi gratia egisset, post acceptum iudicium eam ab aliquo accepit, & ideo exceptionem ei nō afficere. ff. eod. l. de eo, xii. & primo.

Si quis ex uuis meis mustum fecerit, vel ex oliuis oleum, aut ex lanis vestimenta, cum sciret hæc aliena esse: vtriusque nomine ad exhibēdum actione tenebitur, quia quod ex re nostra fit, nostrum esse verius est, d.l. de eo, §. si quis.

Si post iudicium acceptum equus mortuus sit: quamuis sine dolo malo, & culpa possessoris: tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuit per eum non effectum, quo minus tunc cum iudicium acciperet equus exhiberetur tanto id magis, si apparebit eo casu mortuum esse, qui non incidisset, si tunc exhibitus fuisset. si iusta ex causa statim exhiberi res non possit, iussu iudicis cauere debebit se illo die exhibiturum, d.l. de eo, §. si post iudicium.

Hæres non quasi hæres, sed suo nomine hac actione vti potest, item hæres possessionis suo nomine tenetur. igitur non procedit quærere an hæredi & in hæredem danda sit, Planè ex dolo defuncti danda est in hæredem hæc actio, si locupletior hæreditas eo nomine facta sit: veluti quod precium rei consecutus sit, d. l. de eo, §. finali.

Si vir numos ab vxore sibi donatos, sciens suos factos non esse pro re empta dederit, dolo malo fecit quominus possideat: & ideo ad exhibendum actione tenetur, ff. eod. l. ad exhibendum, l. si vir, 14.

Ad exhibendum actione non tamen eum, qui possidet, sed etiam eum teneri qui dolo fecit, quominus exhiberet, meritò tibi à non contemnendæ authoritatis Iurisconsulto, Modestino responsum est, C. eod. l. quinta.

Exhibitionis necessitate tenetur, qui facultatem habens, culpam, vel dolum in explendo præcepto, committit: ita vt si rem deteriorem exhibuit, æquitas exhibitionis perficiat, vt quamuis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio contra eum detur, C. eod. l. septima.

Thesaurus meus in tuo fundo est, nec eum pateris me effodere, cùm eum loco nō moueris ad exhibendum eo nomine agere me rectè non posse Labeo ait: quia nec possideas eum neque dolo feceris quominus possideres: vt pote cum fieri posset, vt nescias thesaurum in tuo fundo esse. Non esse autem iniquum iurari mihi non calumniæ causa id postulare, vel interdictum, vel iudicium ita dari: vt si per me non steterit, quominus damni infecti tibi operis nomine caueatur,

ne

ne vlm facias mihi quominus eum thesaurũ effodiam, tollam, exportem. quod si etiam furtiuus iste thesaurus est etiam furti agi potest, ff. eod. l. thesaurus, 15.

Solutione chirographo inani facto, & pignoribus liberatis: nihilominus creditor ut instrumenta ad eum contractum pertinentia, tam ab alio quam à debitore exhibeantur agere potest, ff. eo. l. solutione, 18. §. solutione.

Si ex quocunque contractu apud præsidem prouinciæ iure debitum cui oportuerat te reddidisse probaueris, chirographa tua, ex quibus iam nihil peti potest, & instrumenta ad eum contractum pertinentia tibi naturaliter liberationem consecuto, exhiberi ac reddi iubebit. C. eod. l. finali.

Ad exhibendum possunt agere omnes, quorum interest: sed quidam consuluit, an possit efficere hoc dicto, ut rationes aduersarii sibi exhiberentur quas exhiberi magni eius interesset: respondit Paulus non oportere ius ciuile calumniari, neque verba captari: sed qua mente quid diceretur animaduertere conuenire. Nam illa ratione etiam studiosum alicuius doctrinæ posse dicere, sua interesse, illos aut illos libros sibi exhiberi, quia si essent exhibiti, cum eos legisset doctior, & melior futurus esset, ff. eod. l. penult.

Si dominium equæ de qua agis, ad matrem tuam pertinuit, nec iure à patre tuo venundata est, eiusque proprietatem tibi vendicare paratus es: præses prouinciæ exhiberi eam iubebit, ut apud iudicem de rei veritate quæratur, C. ad exhib. l. prima.

Non ignorabit iudex si instrumenta tui iuris, quæ penes diuersam partem fuisse probaueris, ab eisdem non exhibeantur iurisiurandi in litem facultatem deferri tibi oportere, C. eod. l. quarta.

Instrumenta ad ius tuum pertinentia partem diuersam inuasisse asseuerans, si quidem crimen intendis solennibus accusationibus impleris. fidem asseuerationi tuæ facito. sin uerò ad exhibendum intendis, iudiciorum more experire, C. eodem, l. sexta.

Si res tuas commodauit, aut deposuit, quis aduersus tenentem ad exhibendum, uel uindicatione uti potes, quod si pactus sit, ut tibi restituantur: si quidem ei, qui deposuit successisti iure hæreditario, depositi actione, uti non prohiberis: si uero ad te hæreditas eius non pertinet: intelligis nullam te ex eius pacto contra quam supplicas actionem stricto iure habere: utilis autem tibi propter æquitatis rationem dabitur depositi actio, C. eo. l. pen.

DE REI VINDICATIONE.
Titulus VII.

A

POST actiones quæ de vniuersitate propositæ sunt subiicitur actio singularum rerum petitionis. Quæ specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quam iis, quæ anima carent, & in iis, quæ solo continentur, ff. de rei vendic. l. prima, in princip.

Per hanc autem actionem liberæ personæ, quæ sunt iuris nostri: utputa liberi, qui sunt in potestate; non petuntur. igitur aut preiudiciis, aut interdictis, aut cognitione prætorie, d. l. prima. §. hanc autem.

Per hanc autem actionem non solum singulares uindicabuntur; sed posse etiam gregem uindicari Pomponius scribit. idem de armento, & de equotio, ceterisque, quæ gregatim habentur dicendum est, sed enim gregem sufficiet ipsum

nostrum

nostrum esse, licet singula capita nostra non sint. grex enim non singula corpora vindicabuntur, d. l. prima, §. fin.

Sed si par numerus duorum interfuerit: neuter solidum gregem, sed nec partem dimidiam totius eius vindicabit: sed si maiorem numerum alter habeat, ut detracto alieno, nihilominus gregem vindicaturus sit, in restitutione, tamen non veniunt aliena capita, ff. eo. l. secunda.

Marcellus libro quarto digestorum scribit, qui gregem habebat trecentorum capitum: amissis centum redemit totidem alia capita ab eo, qui dominium eorum habebat, vel qui bona fide ea possidebat. & hæc vtiq; gregis (inquit) vindicatione continebuntur: sed & si ea sola supersint capita, quæ redempta sunt: adhuc eum posse gregem vindicare, ff. eo. l. tertia, in prin.

Armamenta nauis singula erunt vindicanda, scapha quoq; separatim vindicabitur, d. l. tertia, §. armamenta.

Pompon. scribit: si quid, quod eiusdem naturæ est, ita confusum est, atq; commissum, vt deduci, & separari non possit: non totum sed pro parte esse vindicandum, vtputa meum, & tuum argentum in massam redactum est, erit nobis commune: & vnusquisq; pro rata ponderis, quod in massa habemus, vindicabimus, & si incertum sit, quantum quisq; ponderis in massa habeat, d. l. tertia, §. Pōpo.

Quo quidem casu etiam communi diuidundo agi poterit, sed & furti, & ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curauit, ita ut in ad exhibendum actione precii ratio haberi debeat, in vindicatione, vel communi diuidundo actione hoc amplius ferat, cuius argentum preciosius erat, ff. eodem, l. quarta.

Idem Pomponius scribit, si frumentum duorum, non voluntate eorum, confusum sit, competit singulis in rem actio in id, quantum patet in illo aceruo suum, cuiusque esse. quod si voluntate eorum commista sunt: tunc communicata uidebuntur, & erit communi diuidundo actio, ff. eo. l. quinta, in prin.

Idem scribit, si ex melle meo, & ex vino tuo factum sit mulsum, quosdam existimasse, id quoq; communicari, sed verius est eius potius esse qui fecit: quoniam speciem pristinam non retinet: sed si plumbum cum argento mistum sit: quia potest deduci, nec communicabitur, nec communi diuidundo agetur; agetur autem in rem: sed si deduci non possit, puta si æs, & aurum mistum fuerit, pro parte esse vindicandum. Nec quaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est: quia vtraq; materia, & si confusa manet tamen, d. l. quinta, §. idem scribit, si.

Idem scribit; si æquam meam equus tuus pregnantem fecerit: non esse tuum, sed meum, quod natum est, d. l. quinta. §. idem scribit; si.

De arbore, quæ in alienum agrum translata coaluit, & radices immisit: Varus, & Nerua utilem in rem actionem debeant. nam si nondum coaluit, mea esse non desinit, d. l. §. de arbore.

Cum in rem agitur, si de corpore conueniat, error autem sit in uocabulo: recte actum esse uidetur, si plures sint eiusmodi nominis, d. l. quinta. §. fina.

Si in rem aliquis agat, debet designare rem: & vtrum totam an partem, & quotam petat. appellatio enim rei non genus, sed speciem significat. Octauenus ita definit: quod infectæ quidem materiæ pondus, signatæ vero numerum, factæ autem speciem dici oportet: sed & mensura dicenda erit, cum res mensura continebitur. & si vestimenta nostra esse, vel dari oportere nobis dicamus: vtrum numerum eorum dicere debebimus, an & colorem? & magis est, vt vtrumque. nam illud inhumanum est, cogi nos dicere trita sint, an noua. Quamuis & in va-

sis occur-

sis occurrat difficultas: vtrum lancem dumtaxat dici oporteat, an etiam quadratam, vel rotondam, vel pura an cęlata sit. quæ ipsa in petitionibus quoque adijcere difficile est. nec ita coartanda res est: licet in petendo equo nomen eius dici debeat, sed si nomen eius ignorem, demonstratione eius vtendum erit; veluti. QVI EX ILLA HAEREDITATE EST. item fundum petiturus, nomen eius, & quo loci sit, dicere debebit, ff. eod. l. sexta.

Si is, qui obtulit se fundi vindicationi, damnatus est; nihilominus à possessore rectè petitur, sicut pedius ait, ff. eod. l. septima.

Si ex æquis partibus fundum mihi tecum communem, Tu, & Lucius Titius possideatis, non ab vtrisque quadrantem petere me debere; sed à Titio, qui non sit dominus totum semissem. Aliter atque si certis regionibus possideatis eum fundum: nam tunc sine dubio, & à te, & à Titio partes fundi petere debeo. Quoties enim certa loca possidebuntur, necessariò in his aliquam partem meá esse, & ideo te quoque à Titio quadrantem petere debere, quæ distinctio neq; in re mobili, neque in hæreditariis petitione locum habet: nunquam. n. pro diuiso possideri potest, ff. eod. l. octaua.

Officium autem Iudicis in hac actione in hoc erit, vt iudex inspiciat, an reus possideat, nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat: vbi enim probaui rem meam esse, necesse habebit possessor restituere, qui non obiecit aliquam exceptionem. Quidam tamen (vt Pegasus) eam solam possessionem putauerunt hâc actionem complecti, quæ locum haber in interdicto. VTI POSSIDETIS vel VTRVBI. Denique ab eo, apud quem deposita sit, vel cōmodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum seruandorum causa, vel dotis, vel ventris, vel rei seruandæ nomine in possessione sit, vel cui damni infecti non caueatur (quia hi omnes non possident) vindicari non posse. putatur autem ab omnibus, qui tenent, & habent restituendi facultatem peti posse, ff. eod. l. officium, 9.

Qui pitorio iudicio vtitur, ne frustra experiatur: requirere debet, an is, cum quo instituit actionem possessor sit, vel dolo desierit possidere, ff. eod. l. qui pitorio, in principio.

In speciali actione nō cogitur possessor dicere pro qua parte eius sit: hoc enim petitoris munus est, non possessoris, quod & in publiciana obseruatur, superficiario idest, qui in alieno solo superficiem ita habet, vt certam pensionem præstet, ff. eod. l. in speciali, 73. cum l. seq.

Si res mobilis petita sit, vbi restitui debeat si præsens non sit? & non malum est (si bonæ fidei possessor sit is, cum quo agitur) aut ibi restitui, vbi res est, aut ubi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter, vel nauigationem faciendi sunt, nisi si malit petitor suis impensis, & periculo ibi, vbi vindicatur, rem restitui: tunc enim de restitutione cum satisdatione cauebitur, ff. eod. l. si res, x. cum l. sequenti.

Si vero malæfidei sit possessor, qui in alio loco eam rem nactus sit: idem statui debet, si vero ab eo loco vbi lis contestata est, eam subtractam alio transtulerit: illic restituere debet, vnde subtraxit sumptibus suis, ff. eod. l. si verò, xii.

Aduersus eos, qui à malæfidei possessoribus fundum bonafide comparauerunt, ita tibi actio competit, si priusquam vsucapionem implerent, vel longæ possessionis præscriptione aspicerentur dominium, ad te peruenit, C. de rei vindicatio. l. quarta.

Re tua apud aliquem manente, proprietatis error nihil tibi potuit nocere; nisi alia contra te causa interuenerit, C. eod. l. re tua, 18.

Certum

nostrum esse, licet singula capita nostra non sint. grex enim non singula corpora vindicabuntur, d.l. prima, §. fin.

Sed si par numerus duorum interfuerit: neuter solidum gregem, sed nec partem dimidiam totius eius vindicabit: sed si maiorem numerum alter habeat, ut detracto alieno, nihilominus gregem vindicaturus sit, in restitutione, tamen non veniunt aliena capita, ff. eo. l. secunda.

Marcellus libro quarto digestorum scribit, qui gregem habebat trecentorum capitum: amisis centum redemit totidem alia capita ab eo, qui dominium eorum habebat, vel qui bona fide ea posidebat. & hæc vtiq; gregis (inquit) vindicatione continebuntur: sed & si ea sola supersint capita, quæ redempta sunt: adhuc eum posse gregem vindicare, ff. eo. l. tertia, in prin.

Armamenta nauis singula erunt vindicanda, scapha quoq; separatim vindicabitur, d.l. tertia, §. armamenta.

Pompon. scribit: si quid, quod eiusdem naturæ est, ita confusum est, atq; commistum, vt deduci, & separari non posit: non totum sed pro parte esse vindicandum, vtputa meum, & tuum argentum in massam redactum est, erit nobis commune: & vnusquisq; pro rata ponderis, quod in massa habemus, vindicabimus, & si incertum sit, quantum quisq; ponderis in massa habeat, d.l. tertia, §. Pōpo.

Quo quidem casu etiam communi diuidundo agi poterit, sed & furti, & ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curauit, ita ut in ad exhibendum actione precii ratio haberi debeat, in vindicatione, vel communi diuidundo actione hoc amplius ferat, cuius argentum preciosius erat, ff. eodem, l. quarta.

Idem Pomponius scribit, si frumentum duorum, non voluntate eorum, confusum sit, competit singulis in rem actio in id, quantum paret in illo aceruo suum, cuiusque esse. quod si voluntate eorum commista sunt: tunc communicata uidebuntur, & erit communi diuidundo actio, ff. eo. l. quinta, in prin.

Idem scribit, si ex melle meo, & ex vino tuo factum sit mulsum, quosdam existimasse, id quoq; communicari, sed verius est eius potius esse qui fecit: quoniam speciem pristinam non retinet: sed si plūmbum cum argento mistum sit: quia potest deduci, nec communicabitur, nec communi diuidundo agetur; agetur autem in rem: sed si deduci non posit, puta si æs, & aurum mistum fuerit, pro parte esse vindicandum. Nec quaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est: quia vtraq; materia, & si confusa manet tamen, d.l. quinta, §. idem scribit, si.

Idem scribit; si æquam meam equus tuus pregnantem fecerit: non esse tuum, sed meum, quod natum est, d.l. quinta. §. idem scribit; si.

De arbore, quæ in alienum agrum translata coaluit, & radices immisit: Varus, & Nerua utilem in rem actionem debeant. nam si nondum coaluit, mea esse non definit, d.l. §. de arbore.

Cum in rem agitur, si de corpore conueniat, error autem sit in uocabulo: recte actum esse uidetur, si plures sint eiusmodi nominis, d.l. quinta. §. fina.

Si in rem aliquis agat, debet designare rem: & vtrum totam an partem, & quotam petat. appellatio enim rei non genus, sed speciem significat. Octauenus ita definit: quod infectæ quidem materiæ pondus, signatæ vero numerum, factæ autem speciem dici oportet: sed & mensura dicenda erit, cum res mensura continebitur. & si vestimenta nostra esse, vel dari oportere nobis dicamus: vtrum numerum eorum dicere debebimus, an & colorem? & magis est, vt vtrumque. nam illud inhumanum est, cogi nos dicere trita sint, an noua. Quamuis & in vasis occur-

fis occurrat difficultas: vtrum lancem dumtaxat dici oporteat, an etiam quadratam, vel rotondam, vel pura an cęlata sit. quæ ipsa in petitionibus quoque adiicere difficile est. nec ita çoartanda res est: licet in petendo equo nomen eius dici debeat, sed si nomen eius ignorem, demonstratione ęius vtendum erit; veluti. QVI EX ILLA HAEREDITATE EST, item fundum petiturus, nomen eius, & quo loci sit, dicere debebit, ff. eod. l. sexta.

Si is, qui obtulit se fundi vindicationi, damnatus est: nihilominus à possessore rectè petitur, sicut pedius ait, ff. eod. l. septima.

Si ex æquis partibus fundum mihi tecum communem, Tu, & Lucius Titius possideatis, non ab vtrisque quadrantem petere me debere: sed à Titio, qui non sit dominus totum semissem. Aliter atque si certis regionibus possideatis eum fundum: nam tunc sine dubio, & à te, & à Titio partes fundi petere debeo. Quoties enim certa loca possidebuntur, necessariò in his aliquam partem meá esse, & ideo te quoque à Titio quadrantem petere debere, quæ distinctio neq; in re mobili, neque in hæreditariis petitione locum habet: nunquam. n. pro diuiso possideri potest, ff. eod. l. octaua.

Officium autem Iudicis in hac actione in hoc erit, vt iudex inspiciat, an reus possideat, neç ad rem pertinebit, ex qua causa possideat: vbi enim probaui rem meam esse, necesse habebit possessor restituere, qui non obiecit aliquam exceptionem. Quidam tamen (vt Pegasus) eam solam possessionem putauerunt hâc actionem complecti, quæ locum habet in interdicto. VTI POSSIDETIS vel VTRVBI. Denique ab eo, apud quem deposita sit, vel cômodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum seruandorum causa, vel dotis, vel ventris, vel rei seruandæ nomine in possessione sit, vel cui damni infecti non caueatur (quia hi omnes non possident) vindicari non posse. putatur autem ab omnibus, qui tenent, & habent restituendi facultatem peti posse, ff. eod. l. officium, 9.

Qui pitorio iudicio vtitur; ne frustra experiatur: requirere debet, an is, cum quo instituit actionem possessor sit, vel dolo desierit possidere, ff. eod. l. qui pitorio, in principio.

In speciali actione nô cogitur possessor dicere pro qua parte eius sit: hoc enim petitoris munus est, non possessoris, quod & in publiciana obseruatur, superficiario idest, qui in alieno solo superficiem ita habet, vt certam pensionem præstet, ff. eod. l. in speciali, 73. cum l. seq.

Si res mobilis petita sit, vbi restitui debeat si præsens non sit? & non malum est (si bonæ fidei possessor sit is, cum quo agitur) aut ibi restitui, vbi res est, aut ubi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter, vel nauigationem faciendi sunt, nisi si malit petitor suis impensis, & periculo ibi, vbi vindicatur, rem restitui: tunc enim de restitutione cum satisdatione cauebitur, ff. eod. l. si res, x. cum l. sequenti.

Si vero malæfidei sit possessor, qui in alio loco eam rem nactus sit: idem statui debet, si vero ab eo loco vbi lis contestata est, eam subtractam alio transtulerit: illic restituere debet, vnde subtraxit sumptibus suis, ff. eod. l. si verò, xii.

Aduersus eos, qui à malæfidei possessoribus fundum bonafide comparauerunt, ita tibi actio competit, si priusquam vsucapionem implerent, vel longæ possessionis præscriptione aspicerentur dominium, ad te peruenit, C. de rei vindicatio. l. quarta.

Re tua apud aliquem manente, proprietatis error nihil tibi potuit nocere; nisi alia contra te causa interuenerit, C. eod. l. re tua, 18.

Certum

Certum eſt malafide poſſeſſores omnes fructus ſolere cum ipſa re præſtare, bona vero fide, extãtes. poſt litis aũt conteſtatione vniuerſos, C. eo. l. certum eſt, 22.

Nullo iuſto præcedente titulo poſsidentes ratio iuris quærere dominium prohibet: idcirco cum etiam vſucapio ceſſet, intentio dominii nunquam abſumitur. Vnde hoc caſu poſtliminio reuerſo, citra beneficium actionis reſciſſoriæ, directa permanet integra vindicatio, C. eo. l. nullo. 23.

Solennibus penſionibus rei pro alio ſatisfacientem, non interueniente venditione, ſolutionis cauſa minime dominum facit, C. eod. l. ſolennibus, 24.

Moræ litis cauſam poſſeſſoris nõ inſtruunt ad inducendã longæ poſſeſsionis præſcriptionẽ, quæ poſt litem conteſtatã in præteritũ æſtimatur, C. eo. l. moræ, 26.

Res alienas poſsidens, licet iuſtam tenendi cauſam nullam habeat, non niſi ſuam intentionem implenti reſtituere cogitur, C. eo. l. fin.

Non ſolum autem rem reſtitui iubebit, verum & ſi deterior res ſit facta: eius rationem iudex habebit. finge debilitatum equum, vel vulneratum reſtitui, vtiq; ratio per iudicem habebitur, quanto deterior ſit: quanquam, & legis Aquiliæ actione conueniri poſſeſſor poſsit. vnde quæritur, an non alias iudex æſtimare damnum debeat, quàm ſi remittatur actio legis Aquiliæ: & Labeo putat cauere petitorem oportere lege Aquilia ſe non acturum, quæ ſententia uera eſt, ff. eod. l. non ſolum, 13.

Quod ſi malit actor potius legis Aquiliæ actione uti, abſoluendus eſt poſſeſſor, ff. eo. l. quod ſi malit, 15.

Siquis rem ex neceſsitate diſtraxit: fortaſsis huic officio iudicis ſuccurretur, vt precium duntaxat debeat reſtituere: nam & ſi fructus pceptos diſtraxit, ne corrumperentur: æquè non amplius, quàm precium præſtabit. item ſi fortè ager fuit, qui petitus eſt, & militibus adſignatus eſt, modico honoris gratia poſſeſſori dato, & hoc reſtituere debebit, ff. eod. l. item, 15. §. ſi quis rem.

Si animal petitum, demortuum ſit ſine dolo malo, & culpa poſſeſſoris, precium non eſſe præſtandum plериsque placuit: ſed eſt uerius: ſi fortè diſtracturus erat petitor ſi accepiſſet moram paſſo debere præſtari. nam ſi ei reſtituiſſet, diſtraxiſſet, & precium lucratus eſt, d. l. item ſi. §. ſi.

Vtique autem etiam mortuo equo, neceſſario eſt, ſententia propter fructus, & partus, & ſtipulationem de euictione: non enim poſt litem conteſtatam vtiq; & factum poſſeſſor præſtare debet. Culpa non intelligitur, ſi nauem petitam tempore congruo nauigationis trans mare miſit, licet ea perierit, niſi minus idoneis hominibus eam commiſerit, ff. eod. l. vtique, xvi.

Si equum, qui Mæuii erat, emero a Titio: deinde cum eum Mæuius a me peteret, eundem vendidero, eumque emptor occiderit; æquum eſſe, me precium Mæuio reſtituere, ff. eod. l. Iulianus, 17. in princ.

Si moram fecerit in equo reddendo poſſeſſor, & equus mortuus ſit, & iam fructuum rationem vſque rei iudicatæ tempus ſpectandam eſſe, ff. eod. l. ſi rem Iulianus, §. ſi moram.

Non ſolùm fructus, ſed etiam omnis cauſa præſtanda eſt: & ideo, & fœtus venit in reſtitutionem, & fœtum fructus, d. l. Iulianus, xvii. §. non ſolum.

Si poſt acceptum iudicium poſſeſſor uſu equum cæperit: debet eum tradere, eoque nomine de dolo cauere. periculum eſt enim, ne eum pignorauerit, ff. eod. l. ſi poſt, xviii.

Ipſi quoque reo cauendũ eſſe labeo dicit, HIS REBVS RECTE PRAESTARI: ſi fortè fundi nomine damni infecti, cauerit, ff. eod. l. ipſi quoque, xix.

Prætęrea reſtituere debet poſſeſſor,& quæ poſt acceptum iudicium per eum, non ex re ſua adquiſiuit, nec enim ſufficit corpus ipſum reſtitui, ſed opus eſt, ut & cauſa rei reſtituatur, ideſt, ut omne habeat petitor, quod habiturus foret, ſi eo tempore, quo iudicium accipiebatur, reſtitutus illi equus fuiſſet; Itaq; fœtus æquè reſtitui debet. quamuis poſtea ea editus eſt, quam matrem eius, poſt acceptum ſcilicet iudicium, poſſeſſor vſuceperit, quo caſu etiam de fœtu, ſicut de matre,& traditio,& cautio de dolo neceſſaria eſt, ff.eo.l.præterea,26.

Qui in rem conuenitur, etiam culpæ nomine condemnatur. Culpæ autem reus eſt poſſeſſor, qui nauem a ſe petitam aduerſo tempore nauigatum miſit, ſi ea naufragio perempta eſt, ff.eo.l.qui petitorio,36.§.qui in rem.

Quod infans, uel furioſus poſſeſſor perdidit, uel corrupit: impunitum eſt, ff. eod. l.quod infans,60.

Sumptus in prædium, quod alienum eſſe apparuit a bonæfidei poſſeſſore facti: neque ab eo, qui prædium donauit, neq; a domino peti poſſunt: uerum exceptione doli oppoſita per officium iudicis æquitatis ratione ſeruatur, ſi fructuum a lite conteſtata perceptorum ſummam excedunt etenim admiſſa compenſatione ſuperfluum ſumptum (meliore prædio facto) dominus reſtituere cogitur, ff.eo.l.ſumptus,48.

In rem actio competit ei, qui aut iuregentium, aut in re ciuili dominium adquiſiit, ff.eo.l.in rem,23.in princ.

Loca ſacra quaſi noſtra in rem actione peti non poſſunt, d.l.in rem,§.loca ſacra.

Si quis rei ſuæ alienam rem ita adiecerit, vt pars eius fieret; ueluti ſi quis ſtatuæ ſuæ brachium aut pedem alienum adiecerit, aut ſcypho anſam, uel fundum, uel candelabro ſigillum, aut menſæ pedem: dominum eius totius rei cum effici, uereq; ſtatuam ſuam dicturum,& ſcyphum, plerią; rectè dicũt, d.l. in rem,§.ſi qs.

Sed & id, quod in charta mea ſcribitur, ſtatim meum fit, in omnibus igitur cauſis ex quibus mea res per præualentiã alienã rem trahit meamq; efficit, ſi eam rem uindicẽ ꝑ exceptionẽ doli cogar ꝓciũ eius, ꝙ acceſsit dare, d.l.in rẽ,§. ſed & id.

In hac lege eſt exemplũ de pictura, quod omittitur ratione notata prima parte. titu. 11.in §. ſi quis in aliena Inſti. de rer.diuiſ.

Item quæcunq; aliis ſiue adiecta acceſsionis loco cedunt, ea q̃diu cohærent dñs uindicare non põt, ſed ad exhibendũ agere põt, ut ſeparentur,& tunc uindicentur, ſcilicet excepto eo, ꝙ Caſsius de ferruminatione ſcribit. Dicit enim ſi ſtatuæ ſuæ ferruminatione in unctum brachium ſit unitate, id maioris partis conſumi,& ꝙ ſemel alienum ſit, etiam ſi inde abruptum ſit, redire ad priorem dñm non poſſe; non idem eſt in eo, ꝙ plumbatum ſit: quia ferruminatio per eandem materiam facit confuſionem, plumbatura uero non idem efficit. ideoq; in omnibus his caſibus in quibus, neq; ad exhibendum, neq; in rem locum habet: in factum actio neceſſaria eſt. at in iis, quæ ex diſtantibus corporibus eſſent, conſtat ſingulas partes retinere ſuam propriam ſpeciem, ut ſinguli homines, ſingule oues, ideoq; poſſe me gregẽ uindicare, q̃uis aries tuus ſit immixtus, ſed et te arietẽ uĩdicare poſſe. Nã ſi ſtatuę meę brachiũ alienę ſtatuę addideris: nõ poſſe dici brachiũ tuũ eſſe, q̃a tota ſtatua vno ſpiritu continetũ, d.l. in rẽ,§. itẽ q̃cunq;.

Tignum alienum ædibus iunctum nec uindicari poteſt ꝑꝑ legem duodecim tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi, niſi aduerſus eum, qui ſciens alienum ſuis ædibus iunxit: ſed eſt actio antiqua DE TIGNO IVNCTO, quæ in duplum ex lege duodecim tabularum deſcendit. Item ſi quis ex alienis cæmentis in ſolo ſuo ædificauerit, domum quidẽ uindicare poterit cæmenta aũt reſoluta prior dñs uindicabit: ẽt ſi poſt tps uſucapionis diſſolutũ ſit ædificiũ, q̃ a bonæfidei emptore poſſeſſum eſt. nec.n. ſingula cæmenta uſucapiunẽ, & ſi domus

pro tempo-

per temporis spacium nostra fiat, d. l. in rem, §. tignum.

Si in aliena area ædificassem cuius bonæfidei quidem emptor fui, eo autem tempore ædificaui, quo iam sciebam alienam. videamus an nihil mihi exceptio prosit nisi fortè quis dicat prodesse de damno sollicito, huic exceptio nō prodest. nec enim debuit, in alienum certus ædificium ponere, sed hoc ei concedendū est, vt fine dispendio domini areæ tollat ædificium, quod posuit, ff. eo. l. Iuli. 37.

In fundo alieno, quem imprudens emeras, si ædificasti, aut conseuisti, deinde euincitur: bonus iudex varie ex personis, causisq; constituat. finge & dominum eadem facturum fuisse: reddet impensam, vt fundum recipiat eo vsq; duntaxat, quo preciosior factus est, & si plus precii fundo accessit solum, quod impensum est. finge pauperem, cui si reddere id cogatur laribus sepulchrisq; auitis carendum sit, sufficit tibi permitti tollere ex his rebus, quæ possis, dum ita ne deterior sit fundus, quàm si initio non foret ædificatum. censuimus uero, ut si paratus sit dominus tantum dare, quantum habiturus esset possessor, his rebus ablatis, fiat ei potestas, neque maliciis indulgendum est, si tectorium puta, quod induxeris, picturasq; corradere velis, nihil laturus nisi, vt officias. Finge eam esse personam domini, quæ receptum fundum mox venditura sit, nisi reddat, quantum prima parte reddi oportere diximus, eo deducto condemnandus est, ff. eo de u. l. in fundo, 38.

Redemptores, qui suis cæmentis ædificant, statim cæmenta faciunt eorum, in quorum solo ædificant. Quia nullum pignus creditor vendidisse videtur, ff. eo. l. redemptores, 39. col. l. seq.

Inter officium aduocationis, & rei suæ defensionem multum interest, nec propterea quis (si postea cognouerit, rem ad se pertinere) quod alii eam uindicanti, tunc ignorans suam esse, adsistebat, dominiū suū amisit, ff. eo. l. inter officiū, 54.

Solum partem esse ædium existimatur, nec alioquin subiacere vti mare nauibus. meum esse, quod ex re mea superest, cuius vindicandi ius habeo, ff. eo. l. solum partem, xxxxix.

Si fundi dominus, eum exsoluisset seuissetve fundus euincatur, consita tollere nō potest. ff. eo. l. si fundi, 53.

Habitator in aliena ædificia fenestras, & hostia imposuit, eadem post annum dn̄s ædificiorū dempsit, q̄situm est, is qui imposuerat, possit ne ea vindicare? rn̄sum est, posse, nam, quæ alienis ædificiis connexa essent, ea quandiu iuncta manerent, eorundem ædificiorum esse; simulatq; inde dempta essent, continuo in pristinam causam reuerti, ff. eo. l. habitator, 59.

Si inferiorem partem ædificii, quæ solum contingit, ad te ptinere probare potes, eū, quam vicinus imposuit, accessisset dn̄o tuo non ambigit. sed & id, q̄ in solo tuo ædificatū est, quo ad in eadē cā manet, iure ad te ptinet. si uero fuerit dissolutū eius materia ad pristinum dn̄ium redit, siue bonafide, siue mala ædificium extructū sit: si nō donātis aīo ædificia alieno solo īposita sunt, C. de rei vin. l. 2.

Domum, quàm ex matris successione ad te pertinere, & ab aduersa parte iniuria occupatam esse ostendis: præses prouinciæ cum pensionibus, quas percepit, aut percipere poterat, & omni causa damni dati restitui iubebit. Eius autem, quod impēdit, rōnem haberi non posse, meritò rescriptū est, cū malafide possessores eius, q̄ in rem alienā impendunt, non eorū negociorū gerentes, quorum res est, nullā habeāt repetitionē: nisi necessarios sumptus fecerint. sine autē utiles: licentia eis permittitur sine læsione prioris status rei eos auferre. C. eo. l. quinta.

Cum à matre domum filii te sciēte cō parasse proponas: aduersus eum dominium

uindicantem, si matri non successit, nulla te exceptione tueri potes. Quod si uē ditricis obtinet hæreditatem: doli exceptione, pro qua portione ad eum hæreditas pertinet, uti non prohiberis, C. eod. l. cum a matre, 14.

Si in area cōi domū aliquis extraxit: hanc vobis cōem iuris fecit ratio, cuius portionem ab eo qui bona fide possidens ædificauit, si velis vindicare: sumptus afferre debes, ne doli mali possis exceptione submoueri, C. eod. l. si in rem, 16.

Is qui destinauit rem petere, animaduertere debet an aliquo interdicto possit nā cisci possessionem, quia longè cōmodius est ipsum possidere, & aduersariū ad onera petitoris compellere, quam alio possidente petere, ff. eod. l. is, qui. 24.

Is, qui se obtulit rei defensioni sine causa, cum non possideret, nec dolo fecisset, quominus possideret, si actor ignoret, non est absoluēdus, vt Marcellus ait, quę sententia uera est, sed post litem contestatam. cæterum ante iudicium acceptū non decipit actorem qui se negat possidere, cum verè non possideat: nec videt se liti obtulisse, qui discessit. Nam si actor sit: tunc is non ab alio, sed à se decipitur, & ideo reus absoluitur, ff. eod l. is qui, 25. cum l. seq.

Sin autem cùm à Titio petere vellem, aliquis dixerit se possidere, & ideo liti sese obtulerit, & hoc ipsum in re agenda testatione probauero, omnimodo condemnandus est, ff. eod. l. sin autem, 27. in prin.

Possidere autem aliquis debet, vtique & litis contestatæ tempore, & quo res iudicatur. quod si litis contestatæ tempore possedit, cum autē res iudicatur sine dolo malo amisit possessionem, absoluendus est possessor. item si litis contestatæ tempore non possedit, quo autem tempore iudicatur, possidet, probāda est Proculi sententia ut omnino condemnetur. Ergo, & fructuum nomine, ex quo cœpit possidere damnabitur, d. l. sin autem, §. possidere.

Si equus petitus, dolo possessoris deterior factus sit, deinde sine culpa eius ex alia causa mortuus sit: æstimatio non fiet eius, quod deterioiem eum fecit: quia nihil interest petitoris: sed hoc quantum ad in rem actionem. legis autem Aquiliæ actio durat: sed & is, qui ante litem contestatam dolo desinit rem possidere, tenetur in rem actione: idque ex Senatusconsulto colligi potest, quo cautum est, (vt diximus) vt dolus præteritus in hæreditatis petitione ueniat. cum enim in hæreditatis petitionem, quæ, & ipsa in rem est, dolus præteritus fertur: non est absurdum. per consequentias, & in speciali in rem actione dolum præteritū deduci, d. l. sin autem, §. si equus.

Is, qui dolo fecit, quominus possideret: hoc quoque nomine punitur, quod actor cauere ei non debet: actiones quas eius rei nomine habeat, se ei præstaturum. Nec quasi publicianā quidē actionē ei dādā placuit, ne in potestate cuiusq; sit, per rapinam ab inuito dño rē iniusto precio cōparare, ff. e. l. is qui, 69. cū l. seq.

Quod si possessor quidem dolo fecit, actor verò iurare non uult, sed quanti res sit aduersarium condemnari malit: mos ei gerendus est, ff. eod. l. quod si, 71.

Si per filium pater possideat, & is sine culpa patris rei vindicandæ tempore absit, uel tempus dandum, uel cauendum est de possessione restituenda, d. l. sin autē, 27. §. si per filium.

In re petita, si possessor ante litem contestatam sumptus fecit per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet; si perseueret actor petere rem suam non redditis sumptibus, & idem est si in area, quæ fuit petitoris, per errorem insulam ædificauit, nisi tamen paratus sit petitor pati tollere cum ædificium, d. l. sin autem, §. in re petita.

Quod, & in area vxori donata per iudicem, qui de dote cognoscit, faciendum dixerunt,

runt.fortè quòd pictorem,aut librarium esse docueris,dicitur non aliter iudicis officio æstimationem haberi posse.Aut si ante denunciatum sit actori,ut impensam solueret,& eo dissimulante,posita sit doli mali exceptio,d.l. sin autem, §.finali,cum.d.l.seq.

Fructus non modò percepti,sed & qui percipi potuerunt æstimandi sunt. & ideo si dolo,aut culpa possessoris res petita perierit.Veriorẽ putat Pomponius Trebatii opinionem putantis eo usque fructuum rationem habendam, quousque haberetur,si non periisset,idest ad rei iudicandæ tempus, quod & Iuliano placet.Hæc ratione si nudæ proprietatis dominus petierit,& inter moras vsusfructus amissus sit:ex eo tempore quo ad proprietatem vsusfructus reuersus est,ratio fructuum habebitur.Idem est,& si per alluuionem pars fundo accesserit,ff. eod.l.fructus,33.cum l.seq.

Fructus pendentes pars fundi videntur,ff.eod.l.44.

Ex diuerso,si petitor lite cõtestata,vsumfructum legauerit:ex eo tempore, ex quo discesit a proprietare fructuum rationem non habendam,quidã rectè putant, ff.eod.l.ex diuerso,35.in princ.

Vbi autem alienum fundum petii,& iudex sententia declarauit meum esse:debet etiam de fructibus possessor condemnari.eodem enim errore, & de fructibus condemnatur.non debet enim lucro possessori cedere fructus eùm victus sit:alioquin(vt Martianus ait)nec rem arbitrabitur iudex mihi restitui, & quare habeat,quod non esset habiturus possessor,si statim possessionem restituisset,d. l.ex diuerso,§.ubi autem.

Si nauis à malæfidei possessore petatur;& fructus æstimandi sunt:vt in taberna,& area,quæ locari solent,quod non est ei contrarium,quod de pecunia deposita, quam non attingit hæres interesse præstare non cogitur. nam & si maximè vectura(sicut interesse)non natura peruenit,sed iure percipitur: tamen ideo vectura desiderari potest,quoniam periculum nauis possessor petitori præstare non debet,cum pecunia periculo dantis negocietur,ff.eod.l.si nauis, 62.

Generaliter autem,cum de fructibus æstimandis,quæritur:constat, animaduerti non debere,an malæfidei possessor fruiturus sit,sed an petitor frui potuerit, si ei possidere licuisset,q̃ sententiã Iulian. quoq; probat,d.l. si nauis,§. gñaliter.

Cum in rem agitur eorum quoque,quæ vsui,non fructui sunt restitui fructus certum est,ff.eod.l.cum in rem,64.

Si eius fundi,quem alienum possidebas fructum non coegisti:nihil eius fundi fructus nomine dare oportet. PAVLVS NOTAT, imò quæritur, si huius fructus idcirco factus est,quod is eum suo nomine perceperit: perceptionem fructus accipere debemus,non tantum si perfectè sint collecti,sed etiam cœpti ita, vt terra continere se fructus desierint:veluti si oliuæ,uel uuæ collectæ sunt,nõdum autem uinum,uel oleum ab aliquo factum est;statim enim ipse accepisse fructum existimandus est,ff.eod.l.si eius fundi.78.

Petitor possessori de euictione cauere non cogitur eius rei nomine,cuius æstimationem accepit,sibi enim possessor imputare debet,qui rem non restituit,eorũ quoque quæ sine interitu diuidi non possunt,partem petere posse constat,d.l. ex diuerso,§.finali.

Si quis hac lege emerit,ut si alius meliorem conditionem attulerit, recedatur ab emptione.post allatam conditionem,iam non potest in rem actione uti: sed si cui in diem additus sit fundus:antequam adiectio sit facta, uti in rem actione potest:postea non poterit,ff.eod.l.si quis hac lege,41.in prin.

Si filiusfamilias fundum vendidit, & tradidit habens liberam peculij administrationem, vti in rem actione potero: sed & si patris voluntate rem tradat, idem erit dicendum: quemadmodum, & cum procurator voluntate patris vendidit, & tradidit, in rem actio mihi præstabitur, d. l. si quis, §. si seruus.

Si in rem actum sit, quamuis hæres possessoris, si non possideat, absoluatur: tamen si quid ex persona defuncti, commissum sit, omnimodo in dānationem veniet, ff. eod. l. si in rem, 42.

Eius rei, quæ per in rem actionem petita æstimata est, quanti in litem actor iurauerit: dominium statim ad possessorem pertinet, transegisse enim cum eo, & decidisse videbitur eo precio, quod ipse constituit, ff. eod. l. eius rei, 46.

Hæc si res præsens sit, si verò absens: tunc cum possessionem eius possessor nactus sit ex voluntate actoris, & ideo non est alienum, non aliter æstimari à iudice, quàm si cauerit actor, quod per se non fiat, possessionem eius rei non traditurum iri, ff. eod. l. Hæc si res, 47.

Si ager ex emptionis causa ad aliquem pertineat, non rectè hac actione agi poterit, antequā traditus sit ager, tuncque possessio amissa sit: sed hæres de eo, quod hæreditati obuenit, rectè aget, & si possessionem eius adhuc non habuerit, ff. eod. l. si ager, 50.

Si in rem actum sit, & in hæredem possessoris iudicium datum: culpa quoque, & dolus malus hæredis in hoc iudicium venit. Cum autem fundi possessor ante litem contestatam dolo malo fundum possidere desiit: hæredes eius, in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt: sed in factū actio aduersus eos reddi debebit, per quam restituere cogentur in quantum locupletes ex ea re facti fuerunt, ff. eod. l si in rem, 51.

Si possessor fundi ante iudicium acceptum duobus hæredibus relictis decesserit: & ab altero ex his, qui totum fundum possidebat totus petitus fuerit: quin insolidum condemnari debeat, dubitari non oporteat, ff. eod. l. si possessor, 55.

Vindicatio non, vt gregis ita, & peculii recepta est, sed res singulas is, cui legatum peculium est, petet, ff. eod. l. vindicatio, 56.

Is à quo fundus petitus erat ab alio eiusdem fundi nomine conuentus est. quærebatur, si alterutri eorum iussu iudicis fundum restituisset, & postea secundum alterum petitorem iudicaretur: quemadmodum non duplex damnum traheret. Respondit Alphenus, vter prior iudex iudicaret: cum oportere ita fundum petitori restitui iubere, vt possessori caueret, vel satisdaret, si alter fundum euicisset eum præstare, ff. eod. l. is à quo, 57.

Minicius interrogatus, si quis nauem suam aliena materia refecisset, num nihilominus eiusdem nauis maneret? respondit manere: sed si in ædificanda eadem fecisset, non posse: IVLIANVS NOTAT, nam proprietas totius nauis carinæ causam sequitur, ff. eod. l. Minicius. 61.

Si culpa non fraudæ quis possessionem amiserit. quoniam pati debet æstimationem, audiendus erit à iudice, si desideret, vt aduersarius actiones suas cedat cum tamen prætor auxilium quandoque laturus sit. quolibet alio possidente, vt nulla captione adficiatur. ipso quoque, qui litis æstimationem percepit, possidente, adiuuari debet, nec facilè audiendus erit ille, si velit postea pecuniam, quam ex sententia iudicis periculo iudicati recepit restituere, ff. eodem, l. si culpa, 63.

Emptor prædium quod non à domino emit, exceptione doli posita, non aliter restituere domino cogetur, quàm si pecuniam creditori eius solutam, qui pi-

gnori

gnori datum prædium habuit, intereffeq; medii temporis fuperfluum recuperauerit: fcilicet fi minus in fructibus à lite conteftata perceptis fuerit. nam eos intereffe nobis duntaxat compenfari fumptuum in prædium factorum exemplo: æquum eft, ff. eo. l. emptor, 65. in princ.

A tutore pupilli domum mercatus, ad eius refectionem fabrum induxit, is pecuniam inuenit. quæritur, ad quem pertineat? Refpondit Scæuola, fi non thefauri fuerunt, fed pecunia fortè perdita, vel per errorem ab eo, ad quem pertinebat non ablata: nihilominus eius eum effe, cuius fuerat, ff. eo. l. à tutore, 67.

Qui reftituere iuffus, iudici non paret, contendens non poffe reftituere: fiquidem habet rem manu militari officio iudicis ab eo poffefsio trãsfertur, & fructuum duntaxat, omnisq; caufæ nomine condemnatio fit. Si vero non poteft reftituere, & dolo fecit, quominus pofsit: is quantum aduerfarius in litem fine ulla taxatione infinitum iurauerit damnandus eft: fi uero nec poteft reftituere, nec dolo fecit, quominus pofsit, non pluris, quàm res eft, ideft quanti aduerfarii interfuit, condemnandus eft. Hæc fententia generalis: fiue interdicta, fiue actiones, & fiue in rem, fiue in perfonam fint, ex quibus arbitratu iudicis, quid reftituitur locum habet, ff. eo. l. qui reftituere, 68.

Si à Titio fundum emeris Sempronii, & tibi traditus fit precio foluto: deinde Titius Sempronio hęres extiterit, & eundem alii vendiderit, & tradiderit: ęquius eft, vt tu potior fis. nam & fi ipfe vẽditor eam rem à te peteret, exceptione eum fubmoueres: fed & fi ipfe pofsideret, & tu peteres: aduerfus exceptionem domini i, replicatione vtereris, ff. eo. l. fi à Titio, 72.

Non ideo minus rectè, quid noftrum effe vindicamus, quod abire à nobis dominium fperatur, fi conditio legati, vel libertatis extiterit, ff. eo. l. non ideo, 66. & ff. de reg. iur. l. plerunq;, 205.

Rectè dicimus eum fundum totum noftrum effe, etiam cuius vfusfructus alienus eft: quia vfusfructus non dominii pars, fed feruitus eft, vt via, & iter, nec falfo dictum eft meum effe, cuius non poteft vlla pars dici alterius effe, ff. de verbor. fignific. l. rectè, 25. in princ.

Quæ de tota re vindicanda dicta funt, eadem, & de parte intelligenda funt: officioq; iudicis continetur, prò modo partis ea, quoq; reftitui iubere, quæ fimul cum ipfa parte reftitui debent, ff. eod. l. quæ de tota, 76. in prin.

Incertæ partis vindicatio datur, fi iufta caufa interueniat. iufta autem caufa effe poteft, fi fortè legi Falcidiæ locus fie in teftamento, propter incertam detractionem ex legatis, quæ vix apud iudicem examinatur. iuftam enim habet ignorantiam legatarius, cui equus legatus eft: fi hæfitet, quotam partem vindicare debeat. itaq; tali dabitur actio. eadem, & de cæteris rebus intelligemus, d. l. quæ de tota, §. incertæ.

Quædam mulier fundum non marito donauit per epiftolam, & eundem fundum ab eo conduxit, dixi poffe defendi in rem ei competere, quafi per ipfam adquifierit poffesfionem, veluti per colonum. Proponebatur, quod etiam in eo agro, qui donabatur fuiffet, cum epiftola mitteretur, quæ res fufficiebat ad traditam poffesfionem, licet conductio non interueniffet, ff. eo. l. quædam, 77.

Matęr, uel maritus fundum filiæ inuita, uel ignorante ea uendere iure non potuit, fed rem fuam à poffeffore uindicare, etiam nõn oblato precio, poterit. fin autem poftea de eadem uenditione confenfit, uel alio modo proprietatem eius amifit: aduerfus emptorem quidem nullam habet actionem, aduerfus uenditricem uero de precio negociorum gefto. exercere non prohibetur, C. eo. l. tertia.

Si do-

Si docet maritus equum dotalem fuisse in notione præsidis. hoc patefacto: dubium non erit uindicari ab uxore sua nequisse, C.eo.l. si docet, 9.

Si ea pecunia, quàm deposueras, is, apud quem collocata fuerat, sibi possessiones comparauit, ipsiq; traditæ sunt, tibi uel omnes tradi, uel quasdam compensationis causa ab inuito in te transferri, iniuriosum est, C.eo.l.sexta.

Si (ut proponis) pars diuersa pecunia tua quædam nomine suo comparauit: præses prouinciæ utilem uindicationem obtentu militiæ tibi eo nomine imperti- ri desideranti, partes æquitatis non negabit. idem mandati quoq;, seu negociorum gestorum actionem inferenti tibi iurisdictionem præbebit, C. eod.l. si ut proponis, viii.

Si quis sciens alienum ahrum conseuit, uel plantas imposuit, postquam hæ radicibus terram fuerint amplexæ, solo cedere, rationis est. domini enim magis segetem uel plantas, quàm per huiusmodi factum solum suum facit. sanè qui bona fide possidens hæc fecerit per doli mali exceptionem contra uindicantem dominium seruare sumptus, iuris authoritate significatum est, C.eod. l. si quis, xi.

Quoties duobus insolidum prædium iure distrahitur, manifesti iuris est, eum, cui priori traditum est, in detinendo dominio esse potiorem: si igitur antecedente tempore possessionem emisse, ac precium exsoluisse apud præsidem prouinciæ probaueris: obtenta non datorum instrumentorum expelli te possessione non patietur. Erit sanè in arbitrio tuo precium, quod dedisti, cum interesse recipere. ita tamen, ut perceptorum fructuum, ac sumptuum ratio habeatur, cum & si causa donationis utriq; dominium rei uindicetis: eum, cui priori possessio soli tradita est, haberi portiorem conuenit, C.eo.l.quoties, 15.

Si fundum uestrum, uobis per denunciationem admonentibus uolentem ad emptionem accedere, quod distrahentis non fuerit, non rectè is, contra quem precem funditis, comparauit, uel alio modo mala fide contraxit: tàm fundum uestrum constitutum probantibus, quàm fructus, quos eum mala fide percepisse fuerit ꝑbatum, aditus præses prouinciæ restitui iubebit, C.eo.l. si fundum, 17.

In rem actionem pati non compellimur: quia licet alicui dicere, se non possidere, ita tamen, ut si possit aduersarius conuincere, rem ab aduersario possideri, transferat ad se possesionem per iudicem, licet suam esse non probauerit, ff. eodem, l. finali.

A possidentibus uindicata animalia, quorum dominium ad uos pertinere intendit is, si postea quam impleueritis intentionem, hæc non restituantur: iurandi solennitate secuta cōdemnatio procedere debet, C.eo.l. à possidētib. 21.

SI SERVITVS VINDICETVR, VEL AD ALIVM PERTInere negetur. Tit. VIII.

I agat quis, ius sibi esse fundo fortè, vel ædibus utendi, fruendi, vel per fundum uicini eundi, agendi, uel ex fundo uicini aquam ducendi in rem actio est. Eiusdem generis est actio de iure prædiorū vrbanorum, veluti si quis agat ius sibi esse altius: ædes suas tollendi, prospiciendive, vel proiecendi aliquid, uel immittendi tignum in vicini ædes. Inst. de actionib. §. æquè si agat.

Contra quoque de usufructu, & de seruitutibus prædiorum rusticorum. item prædiorum vrbanorum inuicem proditæ sunt actiones: ut si quis intendat ius non esse aduersario utendi, fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi: item altius tollendi,

tollendi, prospiciendive, vel proiciendi, immittendive, istæ quoque actiones in rem sunt, sed negatiuæ, quod genus actionis in controuersiis rerum corporalium præditum non est. nam in his is agit, qui non possidet: ei vero, qui possidet, nihilominus is actoris partes obtinet, sicuti in latioribus digestorum libris opportunius apparebit, Inst. eod. §. contra quoque.

Actiones de seruitutibus (siue rusticis, siue vrbanis) eorum sunt, quorum prædia sunt, ff. si seru. uind. l. prima.

De seruitutibus in rem actiones competunt nobis ad exemplum earum, quæ ad vsumfructum pertinent, tàm confessoria, quàm negatoria: confessoria, ei, qui seruitutes sibi competere contendit: negatoria domino, qui negat, ff. eod. l. secunda, in princip.

Hæc autem in rem actio confessoria non alii, quàm domino fundi competit seruitutem enim nemo vindicare potest, quàm qui dominium in fundo vicino habeat, cui seruitutem dicit deberi, d. l. secunda, §. hæc autem.

Hæc autem actio in rem magis est, quàm in personam: & non alii competit, quàm domino ædium aduersus dominum. sicuti cæterarum seruitutum intentio, ff. eo. l. sexta, §. hæc autem actio.

Rectè Neratius scribit, si medii loci vsusfructus legetur, iter quoq; sequi: pro ea, scilicet loca fundi, per quæ, qui vsumfructum concesit constitueret, quatenus est ad fruendum necessarium. Namque sciendum est, iter quod fruendi gratia fructuario præstatur, non esse seruitutem. neque enim potest soli fructuario seruitus deberi: sed si fundo debeatur, & ipse fructuarius ea utetur, d. l. secunda, §. rectè Neratius.

Pomponius dicit fructuarium interdicto DE ITINERE vti posse: si hoc anno vsus est. alibi enim de iure, idest in confessoria actione: alibi de facto, ut in hoc interdicto quæritur, quod, & Iulianus scribit, pro sententia Iuliani facit, quod Labeo scribit: etiam si testator vsus sit itinere qui legauit vsumfructum: debere utile interdictum fructuario dari, quemadmodum & hæredi, vel emptori competunt hæc interdicta: sed & si partem fundi, quis emerit, idem dicendum est, d. l. secunda, §. fi. cum l. seq.

Loci corpus non est dominii ipsius, cui seruitus debetur, sed ius eundi habet, ff. eo. l. quarta, in princip.

Qui iter sine actu, vel actum sine itinere habet, actione de seruitute vtetur, d. l. secunda, §. qui iter.

In confessoriam actionem, quæ de seruitute mouetur, fructus etiam veniunt: sed uideamus, qui possunt esse fructus seruitutis, & est verius, id demum fructuum nomine computandum, si quid intersit agentis seruitutem non prohiberi, sed & in negatoria actione (ut Labeo ait) fructus computantur, quanti interest petitoris, non uti fundi sui itinere aduersarium. & hanc sententiam, & Pomponius probat, d. l. quarta, §. in confessoria.

Veniunt & fructus in hac actione: idest commodum, quod haberet, si onera eius ædium uicinos sustineret. Parietem autem meliorem quidem, quam in seruitute impositum est, facere liceret: deteriorem, si faciat, aut per hâc actionem, aut per operis noui nunciationem prohibetur, ff. eo. l. sexta, §. fin.

Si fundus, cui iter debetur, plurium sit, vnicuiq; insolidum competit actio, & ita Pomponius scribit. Sed in æstimatione id, quod interest, veniet, scilicet quod eius interest, qui experietur. itaque de iure quidem ipso singuli experientur, & victoria etiam aliis proderit, æstimatio autem ad id, quod eius interest, reuo

cabitur:

cabitur: quamuis per vnum seruitus adquiri non posit: sed & si duorum fundus sit, qui seruiat, aduersus vnumquemq; poterit ita agi, & (vt Pompon. scribit) quisquis defendit, solidum debet restituere: quia diuisionem hæc res non recipit, d.l. quarta, §. si fundus.

Si quis mihi itineris, vel actus, vel viæ controuersiam non faciat, sed reficere, sternere non patiatur, Pompon. scribit confessoria actione mihi vtendum. Nam & si arborem impendentem habeat vicinus, quæ viam, vel iter inuium, vel inhabile faciat: Marcellus quoq; apud Iulianum notat petendum iter, vel uiam vindicandam: sed de refectione viæ, & interdicto uti possumus. Quod de itinere, actuq; reficiendo competit, non tamen si silicem quis sternere velit: nisi nominatim id conuenit: sed & de haustu (quia seruitus est) competunt nobis in rem actiones, d.l. quarta, §. si quis mihi.

Competit autem de seruitute actio domino ædificii, neganti seruitutem se vicino debere: cuius ædes non in totum liberæ sunt, sed ei, cum quo agitur, seruitutem non debent. Verbi gratia, habeo ædes, quibus sunt vicinæ, & Seianæ, & Sempronianæ. Sempronianis seruitutem habeo. aduersus dominum Seianarum volo experiri, altius me tollere prohibentem. in rem actione experiar. licet enim seruiant ædes meæ: ei tamen, cum quo agitur, non seruiunt. hoc igitur intendo: habere me ius altius tollendi inuito eo, cum quo ago, quantum enim ad eum pertinet, liberas ædes habeo, d.l. quarta, §. competit.

Si cui omnino altius tollere non liceat, aduersus eum rectè agetur, ius ei non esse tollere. Hæc seruitus, & ei, qui vlteriores ædes habet, deberi poterit. Et ideo, si inter meas, & Titii ædes, tuæ intercedant: possum Titii ædibus seruitutem imponere, ne liceat ei altius tollere, licet tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est vtilis seruitus, ff. eo. l. quarta, §. fi. cum l. seq.

Et si fortè, quis medius est (quia seruitutem non debebat) altius extulerit ædificia sua, ut iam ego non videat luminibus tuis obstaturus, si ædificauero: frustra intendens ius mihi non esse, ita ædificatum habere inuito te: sed si intra statutum tempus rursus ædificium suum deposuerit vicinus: renascetur tibi uindicatio, ff. eo. l. sexta, in princ.

Sciendum est, in his seruitutibus eundem esse possessorem iuris, & petitorem: & si fortè non habeam ædificatum altius in meo, aduersarius meus possessor est. nam cum nihil sit innouatum: ille posidet. & ædificantem me prohibere potest, & ciuili actione, & interdicto; QVOD VI AVT CLAM. idem & si lapilli iactu impedierit, sed & si patiente eo ædificauero: ego possessor ero effectus, d.l. sexta, §. sciendum.

Etiam de seruitute, quæ oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit: vt & onera ferat, & ædificia reficiat ad eum modum, qui seruitute imposita comprehensus est, & gallus putat, non posse ita seruitutem imponi, vt quis facere aliquid cogeretur, sed ne me facere prohiberet. nam in omnibus seruitutibus refectionem ad eum pertinere, qui sibi seruitutem adserat: non ad eum cuius res seruiat, sed præualuit seruii sententia in proposita specie, ut posit quis defendere, sibi ius esse cogere aduersarium reficere parietem ad onera sua sustinenda. Labeo autem hanc seruitutem non hominem debere, sed rem. deniq; licere domino rem derelinquere scribit, d.l. sexta, §. etiam de seruitute.

Si ædes plurium dominorum sint, an insolidum agatur, Papinianus libro tertio quæstionum tractat, & ait singulos dominos insolidum agere, sicut in cæteris seruitutibus, excepto vsufructu, sed non idem respondẽdum esse, inquit, si com

munes

munes ædes essent,quæ onera vicini sustinerent,d.l.sexta,§.si ædes.

Modus autem refectionis in hac actione ad eum modum pertinet, qui in seruitute impositta continetur: forte,vt reficiat lapide quadrato,vel lapide structili,vel quouis alio opere,quod in seruitute dictum est,d.l.sexta,§.modus.

Harum actionum euentus hic est: vt uictori officio iudicis, aut res præstetur, aut cautio. Res ipsa hæc est, ut iubeat iudex aduersarium emendare uicium parietis.& idoneum præstare.cautio autem,vt eum iubeat de reficiendo pariete cauere:neq; se,neq; successores eius prohibituros altius tollere,sublatumq; habere,& si cauerit,absoluatur. Si vero neq; rem præstet, neq; cautionem: tanti condemnetur: quanti actor in litem iurauerit,ff.eo.l.septima.

Sicut autem refectio parietis ad vicinum pertinet,ita fultura ædificiorum uicini, cui seruitus debetur, quandiu paries reficitur ad inferiorem uicinum non debet pertinere. Nam si non vult superior fulcire, deponat,& restituat, cum paries fuerit restitutus. Et hic quoq; sicut in cæteris seruitutibus contraria actio dabitur: hoc est, ius tibi non esse me cogere. ff eod.l.octaua, in princ.

Competit mihi actio aduersus eum,qui cessit mihi seruitutem, ut in parietē eius tigna immittere mihi liceat,superq; ea tigna (uerbi gratia) porticum ambulatorem facere,superq; eum parietum columnas structiles imponere,quę tectum porticus ambulatoriæ sustineant,d.l.octaua,§.competit.

Distant autem hæ actiones inter se; quod superior quidem locum habeat,etiam ad compellendum uicinum reficere parietem;hæc uero locum habet ad hoc solū,ut tigna suscipiat,ꝙ non est cōtra genera seruitutū,d.l.octaua,§.distant aūt.

Sed si quæratur quis possessoris,quis petitoris partes sustineant: sciendum est possessoris partes sustinere (si quidem tigna immissa sint) eum, qui seruitutem sibi deberi ait: si uerò non sunt immissa,eum qui negat,et si quidem is obtinuerit,qui seruitutem sibi defendit,non debet ei seruitus cedi,siue rectè pronunciatum est(quia habet) siue pperam.q.a per snīam non debet seruitus cōstitui, sed q̄ est,declarari.Planè si nō utendo post litē cōtestatā amisit dolo malo dñi ędium: ei restitui oportet,quēadmodum placet in dño ędium,d.l.8.§. sed & si.

Aristo Cerellio uitali respondit: non putare se ex taberna Casearia fumum in superiora ædificia iure immitti posse,nisi ei rei seruitus talis admittat.ideo (ait) quia & ex superiore in inferiora non aquam,non quid aliud immitti licet. in suo.n.alicui hactenus facere licet,quatenus nihil in alienū immittat. fumi aūt sicut aquæ,immissionem esse posse igitur superiorem cum inferiore agere ius illi non esse,id ita facere, Alphenum deniq; scribere ait, posse ita agi: ius illi non esse in suo lapidem cædere,ut in meum fundum fragmenta cadant. Dicit igitur Aristo eum,qui tabernam cesariam a Minturnensibus conduxit, ad superiora prohiberi posse fumum immittere, sed Minturnenses ei ex conducto teneri,agiq; sic posse dicit cum eo,qui fumum immittat, ius ei non esse fumum immittere.Ergo,& per contrarium agi poterit,ei ius esse, quod & ipsum uidetur Aristo probare: sed & interdum, VTI POSSIDETIS poterit locum habere,si quis prohibeatur,qualiter uelit suo uti,d.l.octaua,§.Aristo.

Apud Pomponium dubitatur libro duodecimo lectionū,an qnis possit ita agere, licere fumū non grauem(puta ex foco) in suo facere: aut nō licere,& ait magis non posse agi: sicut agi non pōt,ius esse in suo ignem facere, aut sedere, aut lauare.Idē ī diuersū probat. Nā & balineis (inquit)vaporib. cū qntilla cuniculū pgētē ī Iuli Vrsi instruxisset: placuit potuisse tales seruitutes īponi,d.l.8.§.fin.

Si eo loco,per quem mihi iter debeť, tu ędificaueris: possum intendere,ius mihi

esse

esse ire agere, quod si probauero; inhibebo opus tuum. item Iulianus scribit, si vicinus in suo ædificando effecerit, vt ne stillicidium meum reciperetur: posse me agere de iure meo, idest ius mihi esse immittendi stillicidium, sicut aduis diximus. Et si quis, cum nondum ædificauit: siue vsumfructum, siue viam habeat: sibi esse ire, agere, vel frui, intendere potest, quod si iam ædificauit dominus: is qui iter, & actum habet, adhuc potest intendere, ius sibi esse; fructuarius autem non potest, quia amisit vsumfructum, & ideo de dolo actionem dandam hoc casu Iulianus ait. Contra si in itinere, quod per fundum tibi debeo, ædifices: rectè intendam, ius tibi non esse, ædificare, vel ædificatum habere: quemadmodum si in area mea quid ædifices. ff. si seru. vind. l. si eo loco, ix.

Si quis diuturno vsu, & longa quasi possessione ius aquæ ducendæ natus sit: non ei necesse est docere, quo aqua constituta est (veluti ex legato, vel alio modo, sed vtilem habet actionem, vt ostendat per annos (fortè, tot) vsum se non ui, non clam, non precario, ff. eod. l. si quis, x in princ.

Agi autem hac actione poterit non tantum cum eo, in cujus agro aqua oritur, vel per cuius fundum ducitur, verum etiam cum omnibus, ne quicunque aquam ducere impediant: exemplo scilicet cæterarum seruitutum. Et generaliter; quicunque aquam non ducere impediunt, hac actione cum eo experiri potero, d. l. si quis, §. final.

An vnus ex sociis in communi loco inuitis cæteris iure ædificare possit: idest an si prohibeatur à sociis, possit cum iis ita experiri, ius sibi esse ædificare: & an socii cum eo ita agere possint, ius sibi prohibendi esse, uel illi ædificandi non esse, & si ædificatum iam sit, num possit eum eo ita experiri, ius illi non esse ita ædificatum habere: quæritur. Et magis dici potest prohibendi potius, quam faciendi ius socio esse, quia ille, qui facere conatur (vt dictum est) quodammodo sibi alienum quoque ius præcipit: si quasi solus dominus sit ad suum arbitrium uti communi iure uelit, ff. eod. l. an unus, xi.

Egi, ius illi non esse, tigna in parietem meum immissa habere, an & de futuris nō immittendis cauendum? Responsum est, iudicis officio contineri, ut de futuro quoque opere cauere debeat, ff. eod. l. egi ius. xii.

Fistulas, quibus aquam duco, in uia publica habeo, & hæ ruptæ inundant parietē tuum. tu potes rectè mecum agere, ius mihi non esse, flumina ex meo in tuum parietem fluere, ff. eod. l. fistulas. xiii.

Si cum meus proprius paries esset, passus sim immittere tigna, quæ antea habueras: si noua uelis immittere, prohiberi a me potes: immò, etiam agere tecum potero, ut ea, quæ noua immiseris, tollas. Si paries communis, opere a te facto in ædes meas se inclinauerit: potero tecum agere, ius tibi non esse, parietem illū ita habere. ff. eod. l. si cum, xiiii.

Altius ædes suas extollendo, si quis ut luminibus domus minoris anni uigintiquinque, uel impuberis, cuius curator, uel tutor erat, officiatur, efficit: quamuis hoc quoque nomine actione ipse hæredesque teneantur (quia quod alium facientem prohibere ex officio necesse habuit, id ipse committere non debuit) tamen & aduersus possidentem easdem ædes, danda est impuberi, uel minori actio, ut quod non iure factum est, tollatur, ff. eo. l. altius, xv.

Si a te emero, ut mihi liceat, & ædibus meis in ædes tuas stillicidium immittere: & postea te sciente ex causa emptionis immissum habeam. quæritur an ex hac causa actione quadam uel exceptione tuendus sim: respondit Iulianus utroque auxilio me usurum, ff. eod. l. si a te, xvi.

Si quando

Si quando inter ædes binas paries esset, qui ita ventrem faceret, vt in vicini domo semipedem, aut amplius procumberet: agi oportet, ius non esse illum parietem ita proiectum in suum esse, inuito se, cum in domo Gaii Seii locus quidam ædibus Annii, ita seruiret, vt in eo loco positum habere ius ei non esset: & Seius in eo syluam sęuisset, neq; non labra, crateras, cucumellas positas haberet: Annio consilium omnes iurisperiti dederunt, ut cum eo ageret, ius ei non esse in eo loco ea posita habere inuito se, ff. eo. l. si quando, 17. in prin.

Secundum cuius parietem, vicinus sterquiliniū fecerat, ex quo paries madescebat, consulebatur quemadmodum posset vicinum cogere, vt sterquilinium tolleret, respondit Alphenus, si in loco publico, id fecisset, ꝑ interdictum cogi posse: sed in priuato, de seruitute agere oportere, sed si damni infecti stipulatus esset posse ꝑ eā stipulationē, si q̃d ex ea re sibi dāni datū esset seruare, d. l. si qn̄, §. secundū.

Is, cuius familia uicinum ꝓhibebat aquā ducere, sui potestatem non faciebat, ut se cum agi posset, q̃rit actor, quid sibi faciendum esset, rn̄dit Iulian. oportere p̄torē causa cognita iubere bona aduersarii possideri, & non ante inde discedere, q̄ is actori ius aquæ ducendę restituisset, & si q̃d, q̃a aquā ducere ꝓhibitus esset, siccitatib. detrimenti cœpisset, ueluti si prata, arboresve exaruisent, ff. e. l. is cui. 18.

Si de cōi seruitute, q̃s bene, q̃dē deberi intendit, sed aliquo mō litem ꝑdidit culpa sua: nō est ęquū hęc cęteris dāno esse, sed si ꝑ collusionē cessit litē aduersario, cęteris dādā esse actionē d̄ dolo Cel. scribit, idq; ait Sabi. placuisse, ff. e. l. si d̄ cōi. 19.

Testatrix fundo, quem legauerat, casas iunctas habuit. quæsitum est, si hæ fundo legato nō cederent: eumq; legatarius vindicasset, an iste fundus aliquā seruitutē casis deberet, aut si ex fideicommissi cā sibi dari legatarius desiderarer, hæredes seruitutem aliquā casis excipere deberent, rn̄dit Scęuola, deberi, ff. eo. l. pe. ī pri.

Plures ex municipibus, qui diuersa prædia possidebant, saltum cōem, ut ius compascendi hr̄ent, mercati sunt, idq; etiam à successoribus eorum est obseruatum, sed nonnulli ex his, qui hoc ius habebant, p̄dia illa sua propria uenundederunt. quærit̄, an in uenditione etiam ius illud secutum sit prædia, cum eius uoluntatis venditores fuerint, ut hoc alienarent rn̄sum est à Scæuola, id esse obseruandū, ꝙ actum inter contrahentes esset, sed si uoluntas contrahentium manifesta non sit, & hoc ius ad emptores transire. item quæsitum est, an cum pars illorum propriorum fundorum legato ad aliquem transmissa sit, aliquid secum compascui iuris traxerit, respondit ipse Scęuola, cū id quoq; ius fundi, qui legatus esset, videretur: id quoque cessurum legatario, d. l. pen. §. plures ex municipibus.

In institutionibus Tit. de actionibus descriptis aliquibus actionibus personalibus, & realib. sequitur ita,

Sed iste quidem actiones quarum memoriam habuimus, & si quæ sunt similes ex legitimis, & ciuilibus causis descendunt; Aliæ autem sunt, quas prætor ex sua iurisdictione comparatas habet, tam in rem, quam in personam, quas, & ipsas, necessarium est ostendere. vt ecce plerunq; ita ꝑmittit prætor in rem agere, ut uel actor dicat se quasi vsucæpisse, quod non usucæperit, uel ex diuerso possessor dicat aduersarium suum non usucæpisse, quod usucæperit. Namque si cui ex iusta causa res aliqua tradita fuerit, veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum, & necdum eius rei dominus effectus est, si eius rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam actionem ad eam persequendam: quippè ita proditæ sunt iure ciuili actiones, vt q̃s dominium suum vindicet, sed quia sanè durum erat eo casu deficere actionem, inuenta est a prætore actio, in qua dicit is, q̃ possessionem amisit eam rem se usucæpisse, quam vsu non cœpit: & ita uindicat suam esse, quæ actio Publiciana appellatur. q̄m primū à Publicio p̄tore in edicto ꝓposita est. Inst. de actionib. §. aliæ aūt sunt, & §. nāq;.

DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE. Tit. IX.

Ait prætor, SI QVIS ID QVOD TRADITVR EX IVSTA CAVSA NON A DOMINO, ET NONDVM VSVCAPTVM PETET IVDICIVM DABO. merito prætor ait, NONDVM VSVCAPTVM, nam si vsucaptum est. habet ciuilem actionem, nec desiderat honorariam: sed cur traditionis duntaxat & usucapionis fecit mentionem, cum sanè multæ sint iuris partes, quibus dominium, quis nanciscatur, vtputa legatum, vel mortis cā factæ donationes? nam & hic amissa possessione competit Publiciana quæ ad exemplum legatorum capiuntur. sunt & aliæ pleraq;, ff. de Pub. l. prima, secunda, & tertia. in prin.

Ait prætor, QVI EX IVSTA CAVSA PETET, qui igitur iustam causam traditionis habet, vtitur Publiciana, & non solum bonæ fidei emptori competit Publiciana, sed & aliis, vtputa ei cui dotis nomine tradita res est, necdū vsucapta: est. n. iustissima causa, siue æstimata res in dote data sit, siue non: item si res ex causa iudicati tradita sit, vel soluendi causa, ff. eod. l. tertia, & quarta.

Sed, & si res adiudicata sit, Publiciana actio competit, si lis æstimata fuerit similis est venditioni, & ait Iulianus, si obtulerit reus æstimationem litis Publicianam competere, ff. eod. l. septima. in princ.

Marcellus scribit eum, qui a furioso, ignorans eum furere, emit, posse usucapere, ergo, & Publicianam habebit, d. l. septima, §. marcellus.

Sed, & si quis ex lucratiuis causis rem acceperit, habet Publicianam, quæ etiam aduersus donatorem competit. est. n. iustus possessor, & petitor, qui ex liberalitate accepit. d. l. septima. §. sed & si quis.

Si a minore quis emerit, ignorans eum minorem esse, habet Publicianam, sed & si permutatio facta sit, eadem actio competit, d. l. septima, §. si a minore.

Publiciana actio ad instar proprietatis, non ad instar possessionis respicit, d. l. septima, §. Publiciana actio.

Si petenti mihi rem iusiurandum detuleris, egoq; iurauero rem meam esse: competit mihi Publiciana, sed aduersus te duntaxat. ei. n. soli nocere debebit iusiurandum qui detulit; sed & si possessori delatum erit iusiurandum, & iurauerit rem petitoris non esse. aduersus eum solum petentem exceptione utetur, non ut, & actionem habeat, d. l. septima, §. si petenti mihi.

In Publiciana actione oīa eadē erunt, q̄, & ī rei uīdicatione diximus, d. l. 7. §. ī publ.

Hæc actio hæredi, competit. si ego non emero, sed filius meus, habeo publicianam. idem est, & si procurator meus, vel tutor, vel curator, vel quis alius negocium meum gerens emerit, d. l. septima, §. hæc actio.

Pretor ait, QVI BONA FIDE EMIT. nō igit̄ oīs emptio ꝓderit, sed ea, q̄ bonā fidē hēt, ꝓinde hic sufficit, me bonę fidei emptorē fuisse, q̄uis nō a dn̄o emerim, & ille callido cōsilio vēdiderit. neq;. n. dolus vēditoris mihi nocebit, d. l. 7. §. ꝑtor ait.

In hac actione non oberit mihi, si successor sum, & dolo feci, cum is in cuius locum successi bona fide emisset, nec proderit, & si dolo careo: cum emptor, cui successi, dolo fecisset, sed. n. si filius meus emerit, dolus eius spectandus erit nō meus, uel contrá, d. l. septima, §. in hac actione.

Publiciana tempus emptionis continet, & ideo neq; quod ante emptionem, neq; quod postea dolo malo factum est, in hanc actionem deduci Pomponio videtur. Bonam autem fidem solius emptoris continet, ut igitur Publiciana competat; hæc debent concurrere, vt, & bona fide quis emerit, & ei res empta eo nomine sit tradita. Cæterum ante traditionem quamuis bonæ fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit, d. l. septima, §. publiciana.

Iulianus scribit traditionem rei emptæ oportere bona fide fieri: ideoq; si sciens possessio-

alienam possessionem apprehendit, Publiciana eum experiri non posse, quia vsucapere non poterit, nec quisquam putet, hoc nos existimare, sufficere initio traditionis ignorasse rem alienam, vt quis possit Publiciana experiri: sed oportere, & tunc bonæ fidei emptorem esse d.l. septima, §. finali.

De precio vero soluto nihil exprimitur. unde potest coniectura capi, quasi nec sententia prætoris ea sit, ut requiratur an solutũ sit precium, ff. de publi. l. octaua.

Siue autem emptionis res emptori tradita est, siue emptoris hæredi Publiciana, competit actio. ff. eod. l. siue autem. 9. in prin.

Si quis rem apud se depositam, vel sibi commodatam uel pignori datam emerit: pro tradita erit accipiẽda. si post emptionẽ apud eũ remãsit. d.l. siue aũt. §. si qs.

Sed, & si præcessit traditio emptionem, idem erit dicendum. item si hæreditatem emero, & traditam mihi rem hæreditariam petere uelim: Neratius scribit esse publicianam, d.l. siue autem, §. sed & si.

Si duobus quis separatim uendiderit bona fide ementibus: uideamus, quis magis publiciana uti possit, utrum is, cui priori res tradita est, an etiam, qui tantum emit. & Iulianus scribit: ut si quidem ab eodem non domino emerint, potior sit, cui priori res traditas est, quod si à diuersis non dominis, melior causa sit possidentis, quam petentis, quæ sententia uera est. d.l. siue autem, 9. §. si duob.

Hæc actio ĩ his, q̃ vsucapi nõ pñt (puta furtiuis) locũ nõ hñt, d.l. siue ãt, § hæc actio.

Si ego emi, est mea uoluntate, alii res sit tradita: Imperator Seuerus rescripsit, publicianam dandam, ff. eod. l. si ego, 11. in prin.

Si de usufructu tradito agatur, publiciana datur, itemq; de seruitutibus urbanorum prædiorum, per traditionem constitutis, uel per pacientiam: fortè si per domum, quis suam passus est, aquæductum transduci. item rusticorum, nam & hic traditionem, & pacientiam tuendam constat, d.l. si ego, §. si de usufructu.

AEdibus emptis si fuerint dirutæ, ea, quæ ædificio accesserunt, huiusmodi actione petenda sunt, d.l. si ego. §. idem ait ædibus emptis.

Quod tamen per alluuionem fundo accedit: simile fit ei, cui accedit, & ideo si ipse fundus publiciana peti non potest, ne hoc petetur. si autem post: & pars, quæ p alluuionem accessit, & ita Pomponius scribit: idem adiicit, & si statuæ emptæ partes resciss æ petantur, similem actionẽ proficere, idem scribit, si aream emero, & insulam in ea ædificauero, rectè me publiciana usurũ, d.l. si ego, 11. §. q tñ.

Cum sponsus sponsæ equum donasset, eumq; in dotem accepisset ante usucapionem: rescriptum est, a Diuo Pio, facto diuortio, restituendum esse equum. nam valuisse donationem inter sponsum, & sponsam. Dabitur ergo, & possidenti exceptio, & amissa possessione publiciana: siue extraneus, siue donator possideat, ff. de publiciana, l. cum sponsus, xii. in princ.

Is cui ex Trebelliano hæreditas restituta est, ẽt si nõ fuerit nactus possessionẽ, uti pt publiciana, in vectigalib. & in aliis pdiis, q̃ vsucapi non pñt, publiciana competit: si fortè mihi bona fide tradita sunt, & idem est, si superficiariam insulam non à domino bona fide emero, d.l. cum sponsus, §. is cui.

Si res talis sit, ut eã lex, aut ꝯstõ alienari phibeat, eo casu publiciana non cõpetit. quia his casib. ptor neminẽ tueĩ ne contra leges faciat, d.l. cum sponsus, §. si res.

Si pro parte quis rem repetere vult, publiciana actione vti potest: sed etiam is, qui momento possedit, rectè hac actione experitur, d.l. cum sponsus, §. fin.

Quæcunq; sunt iustæ causæ adquirendarũ rerum, si ex his causis nacti res amiserimus: dabis nobis eaũ rerũ psequẽdarũ gratia hæc actio, ff. eo. l. quęcũq;. 13. ĩ pri.

Interdum quibusdam, nec ex iustis possessionibus competit publicianum iudi-

 cium.

cium.namq; pignoratitiæ, & precariæ possesiones iustæ sunt: sed ex his non solet competere tale iudicium, illa scilicet ratione: quia neq; creditor, neq; is, qui precario rogauit, eo animo nanciscitur possessionem, vt credat se dominum esse, d.l. quæcunq;. §. interdum.

Qui à pupillo emit, probare debet tutore authore, & lege non prohibente se emisse, sed si deceptus falso tutore emerit bonafide emisse vr, d.l. quæcunq;. §. fina.

Papinianus scribit, si quis prohibuit, vel denunciauit ex causa uenditionis rem tradi, quæ ipsius voluntate a procuratore fuit distracta, & is nihilominus tradiderit: emptorē tuebit p̄tor, siue possideat, siue petat rē, ff. de publ. l. papin. 14. i pri.

Sed quod iudicio empti procurator emptori præstiterit, contrario iudicio mandati consequitur. pōt. n. fieri, vt emptori res auferatur ab eo, qui venire mandauit: quia per ignorantiam non est usus exceptione, quam debuit opponere: uelut si auctor meus non ex uoluntate tua uendidit, d.l. Papin. §. sed quod.

Publiciana actio non ideó comparata est, vt res domino auferatur: eiusq; rei argumentum est, primo æquitas, deinde exceptio, si ea res possessoris non sit, sed vt is, q bonafide emit, possessionēq; ex cacā nactus est, potius rē hēat. ff. eo. l. fi.

EX QVIBVS CAVSIS MAIORES XXV. AN. in integrum restituuntur. Tit. X.

SI quis cum Reip. causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem eius, qui in ciuitate esset, vsucęperit, permittitur domino si possessor reip. causa abesse desierit, tunc rescissa vsucapione eam petere, idest, ita petere, ut dicat possessorem vsu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam, & aliis simili æquitate, motus prætor accommodat; sicut ex latiore Digestorum, seu pandectarum volumine intelligere licet, Inst. de actio. Rursus ex diuerso, si quis.

Huius edicti causam nemo non iustissimam esse confitebitur. læsum. n. ius per id tempus quo quis reipub. operam dabat, vel aduerso casu laborabat, corrigitur: nec nō, & aduersus eos, qui vel absentes reip. causa fuerant, vel apud hostes detenti succurritur, ne vel obsit, vel prosit, quod euenit. Verba autem edicti talis sunt. SI CVIVS QVID DE BONIS CVM IS METV, AVT SINE DOLO REIPVBLICAE CAVSA ABESSET, SIVE IN VINCVLIS, SERVITVTE HOSTIVMVE POTESTATE ESSET: POSTEAVE CVIVS ACTIONIS EORVM, CVI DIES EXISSE DICETVR, ITEM SI QVIS QVID VSV FECISSE SVVM. AVT QVOD NON VTENDO AMISSVM SIT, CONSECVTVS ESSE, ACTIONEVE, QVA SOLVTVS OB ID, QVOD DIES EIVS EXIERIT, CVM ABSENS NON DEFENDERETVR INVE VINCVLIS ESSET, SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET, AVT CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARE NON LICERET, NEQVE DEFENDERETVR, SIVE CVI PER MAGISTRATVS FACTVM SINE DOLO MALO IPSIVS ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR. EARVM RERVM ACTIONEM INTRA ANNVM, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT. ITEM SI QVA ALIA MIHI IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR IN INTEGRVM RESTITVAM, QVOD EIVS PER LEGES PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA EDICTA, DECRETA, PRINCIPVM LICEBIT, ff. ex quib. cau. ma. l. prima.

Hoc edictum, quod ad eos pertinet, qui eo continentur, minus in usu frequentatur.

tur. Huiusmodi.n. personis extra ordinem ius dr̃ ex senatusconsultis, & principalibus constitutionibus. Hoc autem capite adiuuantur in primis hi, q metus cã abfuissent: s. si non superuacuo timore deterriti abfuissent, ff.eo.l. secunda.

Metus autem cã abesse vr̃, qui iusto timore mortis, vel cruciatu corporis conterritus abest: ex affectu eius hoc intelligitur: sed non sufficit quolibet terrore adductum timuisse, sed huius rei disquisitio iudicis est, ff.eo.l. tertia.

Item hi, qui reipub. causa sine dolo malo afuissent, dolum malum eo pertinet, ut qui reuerti posset, neq; reuerteretur: in eo q per id tempus aduersus eum factũ esset, nõ adiuuetur. ueluti si alterius grandis commodi captandi gratia, id egerit, vt Reip. causa abesset, reuocetur ab iusto priuilegio, ff.eo.l. quarta.

Et qui data opera, & sine lucro hoc adfectauit, vel qui maturius profectus est, uel litis gratia cœpit reip. causa abesse. sed hæc adiectio doli mali ad reip. causa absentes refertur, non ad eum, qui metus causa, qm̃ nullus metus est, si dolus intercedit, sed qui Romæ Reipublicæ operam dant, Reipub. causa non absunt. Vt sunt magistratus. Milites planè, qui Romæ militant, pro reip. causa absentibus habentur, ff.eo.l. quinta & duobus sequentibus.

Legatis quoq; municipiorum succurritur ex principum Marci, & commodi constitutione, ff.eo.l. octaua.

Succurritur etiam ei, qui in uinculis fuisset, quod non solum ad eum pertinet, qui publica custodia coercetur, sed ad eum quoq; qui à latronibus, aut prædonib. vel potentioribus ui oppressus, uinculis coerceatur uinculorum autem appellatio latius accipitur. nam etiam inclusos (ueluti lautumiis) vinctorum numero haberi placeat, quia nihil intersit. parietibus an compedibus teneatur custodiam autem solam publicam accipi Labeo putat, ff.eo.l. succurritur, 9.

In eadem causa sunt, & qui a militibus, statoribusq; vel a municipalibus ministeriis adseruantur: si probentur rei suæ superesse non potuisse. in uinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, vt sine dedecore non posint in publico apparere, ff.eo.l. in eadem, x.

Cum miles, qui vsucapiebat, decesserit, & hæres impleuerit vsucapionem, ęquum est rescindi, quod postea vsucaptum est: ut eadem in hæredibus, qui in vsucapionem succedunt, seruẽda sint. quia possesio defuncti, quasi iniuncta descendit ad hæredem, & plerunque nondum hæreditate adita completur, ff. eod. l. cum miles, 30. in princip.

Miles, commeatu accepto, si domi suæ est Reip. causa abesse non uidetur, qui operas in publicum. quod vectigalium causa locatum est, dat: reipublicæ causa non abest, ff.eod.l. miles, 34.

Qui mittuntur, vt milites ducerent, aut reducerent, aut legendi curam gererent: reip. causa absunt. hi quoq;, qui missi sunt ad gratulandum principi, ff.eo.l. qui mittuntur, 35. in princip.

Si qua militi accusatio competat eo tp̃e, quo reip. operum dedit, non perimetur. q eo tp̃e, quo in insula, quis fuit ex pœna ei irrogata, cuius restitutionẽ à Principe impetrauit, ab alio vsurpatum ex bonis, quę non adempta erant, probatum fuerit: suæ causæ restituendum est, ff.eo.l. si qua, 40.

Milites omnes, qui discedere à signis sine periculo non possunt, reipublicæ causa abesse intelliguntur, ff.eo.l. pen.

Si damni infecti missum sit in ædes militis: si quidem præsente eo iussit prætor posideri, non restituitur. si vero absente eo, dicendum subueniri ei debere, ff. eo.l. ab hostibus. 15. §. si damni.

Iulianus scribit non solum aduersus possessorem hæreditatis succurrendum esse militi, verum aduersus eos quoq;, qui à possessore emerunt: vt vindicare res posint, si miles hæreditatem agnouerit, quod si non agnouerit: ex post facto vsucapionem processisse manifestatur, ff.eo.l.Iulianus, 17.in prin.

Eum quoq;, cui sic legatum sit, IN ANNOS SINGVLOS, QVIBVS IN ITALIA ERIT, restituendum, vt capiat, atq; si in Italia fuisset: Labeo scribit, & Iulian.& Pompo.probant.non.n.dies actionis exiit, vt p̃toris auxilium necessarium sit, sed conditio in causa est. d. l. Iulianus. §. eum quoq;.

Item ei succurritur, qui in hostium potestate fuit, id est ab hostibus captus. nam transfugis nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium, poterant tamen, qui in hostium potestate essent: & illa parte edicti cōtineri, quæ loquitur de his, qui in seruitute fuerint, ff.eo.l.item ei, 14.

Ab hostibus captis postliminio reuersis succurritur, aut ibi mortuis: quia nec procuratorem habere possunt, cum alijs suprascriptis per procuratorem posit subueniri, præter eos, qui in seruitute detinentur: sed etiam nomine eius, qui hostium positus est, si curator (ut plerunque) fuerit bonis constitutus auxilium competere putat, ff.eo.l.ab hostibus, 15.

Non minus autem ab hostibus capto, quàm ibi nato, qui postliminium habet succursum uidetur, d.l.ab hostibus, §.non minus.

Sed quod simpliciter prætor edixit, posteave ita accipiendum est, vt si inchoata sit bonæfidei possessoris detentio, ante absentiam, finita autem eo reuerso . restitutionis auxilium locum habeat, non quandocunq;: sed ita demum, si intrà modicum tempus, quàm rediit, hoc contingat: idest dum hospicium quis conducit, sarcinulas componit, quærit aduocatum, nam eum, qui differt restitutionem, non esse audiendum: Neratius scribit. Non enim negligentibus subuenitur, sed necessitate rerum impeditis. Totumq; illud arbitrio prætoris temperabitur: idest, vt ita demum restituat, si non negligentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari, d.l.ab hostibus, §.fin.cum l.seq.

Ait prætor, IN'VE VINCVLIS, ESSET, hæc particula merito adiecta est. fieri enim poterat, vt quis in vinculis præsens esset: veluti in publica, vel in priuata vincula ductus. nam, & eum, qui in vinculis est, (si modo non sit in seruitute) posse vsu adquirere constat, igitur, & is, qui in vinculis est, si defendatur, cessat restitutio, ff.eo.l.ait prætor, 23.in princ.

Is autem, qui, apud hostes est, nihil per vsum sibi adquirere potest: nec cœptam possessionem poterit implere, dum est apud hostes, hoc amplius: nec postliminio reuersus recuperabit p usum dñii adquisitionem. d.l.ait p̃tor, §.is autē qui.

Item ei, qui per captiuitatem fundi possessionem, vel usus fructus quasi possessionem amisit. succurrendum esse, Papinianus ait, & fructus quoq; medio tempore ab alio ex usufructu perceptos, debere captiuo restitui æquum putat, d.l. ait prætor, §.item ei.

Hi planè qui fuerunt in potestate captiui usu rem adquirere possunt ex re peculiari, & æquum erit, & ex hac clausula præsentibus subueniri: si cum non defenderentur usucaptum quid sit. sed & si dies actionis, quæ aduersus captiuũ competebat, exierit: aduersus eum succurritur, d.l.ait prætor. §.hi planè.

Denique adiecit prætor, SECVM'VE AGENDI POTESTATEM NON FACERET: ut si dum hoc faciat per usum sit adquisitio impleta, vel quid ex suprascriptis contigerit: restitutio concedatur merito. nec enim sufficit semper in possessionem bonorum eius mitti: quia interdum species est

si potest,

se potest, vt in bonis latitantis mitti non possit, aut non latitet. finge .n. dum ad uocationem postulat, diem exisse, vel dum alia mora iudicii contingit, d. l. ait prætor, §. denique.

Sed, & ad eos pertinet, qui conuenti frustrantur, & qualibet tergiuersatione, & solertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit, ff. eo. l. sed & ad eas, 24.

Quod quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicimus, qui non frustrandi gratia, id facerent, sed quod multitudine rerum distringeretur. sed & si per prætorem steterit, restitutio indulgebitur, ff. eo. l. q quidem, 25. cum l. seq. in prin.

Item ait prætor, SI QVIS QVID VSVM SVVM FECISSE, AVT QVOS NON VTENDO AMISSVM SIT, CONSECVTVS ESSE: ACTIONEVE, QVAS SOLVTVS OB ID, QVOD DIES EIVS EXIERIT, CVM ABSENS NON DEFENDERETVR. quàm clausulam prætor inseruit, vt quemadmodum succurrit supradictis personis, ne capiantur ita & aduersus ipsas succurrat, ne capiant. ff. eod. l. item ait, 21. in princip.

Et erit notandum, quod plus prætor expressit, cum aduersus eos restituit, quam cum ipsis subuenit. nam hic non certas personas enumerauit; aduersus quas subueniat, ut supra: sed adiecit clausulam, qua omnes, qui absentes non defenduntur, complexi sunt, d. l. item ait, §. & erit.

Hæc autem restitutio locum habet: siue per se, siue per subiectas sibi personas usu adquisierint, qui absentes non defendebantur. & id si nemo eorum erat defensor. nam si fuit procurator: cum habueris, quem conuenias non debet inquietari. Cæterum si non existebat defensor, æquissimum erit subueniri: eo potius, quod qui non defenduntur (si quidem latitent) prætor pollicetur ex edicto in bona eorum mittere: ut si res exegerit etiam distrahantur, si uero non latitent, licet non defendantur in bona tantum mitti, d. l. item ait, §. hæc autem.

Defendi autem non is tantum uidetur, cuius se defensor ingerit: sed, & qui requisitus ab actore non est defensioni defuturus, plenaq; defensio accipietur, si & iudicium nō detrectet, & iudicatum solui satisdet, d. l. item ait, §. defendi.

Ergo sciendum est, non aliter hoc edictum locum habere, quam si amici eius interrogati fuerint, an defendant, aut si nemo scit, qui interrogari potest. Ita. n. absens defendi non videtur: si actor ultro interpellat, nec quisquam defensioni se offerat: eaq; testatione complecti oportet. sicut igitur damno eos adfici non vult, ita lucrum facere non patitur. quod edictum etiam ad furiosos, & infantes, & ciuitates pertinere, Labeo ait, ff. eo. l. ergo, 22.

Ait prætor, AVT CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARE NON LICERET, hæc clausula ad eos pertinet, quos iure magistratus sine fraude in ius uocare non licet, ut consulem prætorem, cæterosq;, qui Imperium potestatemq;, quam habent, sed non ad eos pertinet hoc edictum, quos prætor prohibet; sine permissu suo in ius uocari, quoniam aditus potuit permittere, ff. eo. l. sed & si, 26. §. ait prætor.

Deinde adiicit, NEQVE DEFENDERETVR, quod ad omnes suprascriptos pertinet: præterquam ad eum, qui absens quid usucępit, quoniam plenè de eo supra cautum est. d. l. sed & si, §. deinde.

Ait prætor, SIVE CVI PER MAGISTRATVS FACTVM SINE DOLO MALO IPSIVS ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR, hocque, ut si per dilationes iudicis effectum sit, ut actio eximatur, fiat restitutio, sed & si magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam.

tiendam. PER MAGISTRATVS autem FACTVM, ita accipiendum est, si ius non dixit, alioquin si causa cognita denegauit actionem, restitutio cessat: & Seruio videtur. item MAGISTRATVS FACTVM videtur, si per gratiam, aut sordes magistratus ius non dixerit. quo casu; & hæc pars locum habebit, necnon, & superior, SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET. nam id egit litigator, ne secũ agatur, dũ iudicem corrupit, ACTIO EXEMPTA; sic etiã accipienda, si desiit agere posse, & adiicitur, SIVE DOLO MALO IPSIVS: videlicet, vt si dolus eius interueniat, nec ei succurratur. ipsis.n. derelinquentibus prætor non subuenit. proinde si dum vult apud sequentem prætorem agere tempus frustratus est: non ei subuenietur: sed & si dum decreto prætoris non obtemperat, iurisdictionem ei denegauit: non esse eum restituturum: Labeo scribit, idemq; si ex alia iusta causa non fuerit ab eo auditus, d. l. sed & si. §. ait prætor.

Si feriæ extra ordinem sint indictæ (ob res puta prosperè gestas, uel in honorem Principis) & propterea magistratus ius non dixerit: Caius Casſius nominatim se dicebat restituturũ, quia per prætorem videretur factum. solennium enim feriarum rationem haberi non debere, quia prospicere eas potuerit, & debuerit actor, ne in eas incideret: quod uerius est, & ita Celsus scribit: sed cum feriæ tempus eximunt, restitutio duntaxat ipsorum dierum facienda est, non totius temporis, & ita Iulianus scribit. Ait enim rescisſionem vsucapionis, ita faciendam: ut hi dies restituantur, quibus actor agere uoluit, & interuentu feriarum impeditus est, d. l. sed & si, §. si feriæ.

Quoties per absentiam quis non toto corpore aliquem exclusit (vtputa rem tuam possedi vno minus die, statuto in vsucapionibus tempore) deinde reipu. causa abesse cœpi: restitutio unius diei aduersũ me faciẽda est, d. l. sed & si, §. quoties.

Item (inquit prætor.) SI QVA ALIA MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR, IN INTEGRVM RESTITVAM. hęc clausula edicto inserta necesſaria est, multi enim casus interuenire poterunt, qui deferant restitutionis auxilium, nec singulatim tamen enumerari potuerunt, vnde quoties æquitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum; vtputa legatione quis pro ciuitate functus est: æquisſimum est eum restitui, licet reip. causa non absit, & sæpisſimè constitutum est, adiuuari eum debere, siue habuit procuratorem, siue nõ. Idem est, & si testimonii causa sit euocatus quis ex qualibet prouincia, vel in urbem, vel ad principem. namq; & huic subueniri sæpisſimè rescriptum est: sed & his, qui cognitionis gratia, vel appellationis peregrinati sunt, similiter subuenitur, & generaliter quotiescunque quis ex necesſitate, non ex voluntate abfuit: dici oportet, ei subueniendum, d. l. sed & si, 26. §. item inqt.

Et siue quid amiserit, siue lucratus non sit, restitutio facienda est: etiam si non ex bonis quid amissum sit, ff. ex quib. cau. maio. l. & siue, 27.

Nec non, & si quis de causa probabili abfuerit, deliberare debet prætor, an ei subueniri debeat (puta studiorum causa.) fortè procuratore suo defuncto, ne decipiatur; per iustisſimam absentiæ causam. item si quis nec in custodia, nec in vinculis sit, sed sub fideiussorum satisdatione, vt dum propter hoc, quod recedere non potest, captus sit: & restituetur, & aduersus eum dabitur restitutio, ff. eod. l. nec non, 28. in prin.

Aduersus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula Pomponius ait, sed non, & ipsi concedendum, quia potuit procuratorem relinquere, ex causa tamen, etiam ipsi succurrendum est, ff. eo. l. sed & si. 26. §. primo.

Quod

QVOD EIVS (inquit ptor) PER LEGES PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA EDICTA, DECRETA PRINCIPIVM LICEBIT. quæ clausula non illud pollicetur, restituturum scilicet, si leges permittant, sed si leges non prohibeant, ff. eo.l. nec non, 28.§. quod eius.

Inter eos, qui ex generali clausula adiuuantur, & fisci patronus connumeratur eos qui notis scribunt acta, præsidum Reipublicæ causa non abesse, certum est, Militum Medici (quoniam officium, quod gerunt, & publicè prodest, & fraudem eis adferre non debet) restitutionis auxilium implorare possint, ff. eodem, l. inter eos, xxxiii.

Si quis sæpius Reip. causa absuit, ex nouissimo reditu tempus restitutionis esse ei computandum Labeo putat, sed si omnes quidem absentiæ annuum colligant, singulæ minus anno, dat annus ad restitutionē, non tm̄ tpis, quantum nouissima eius absentia occupauit, ff. ex quib. cau. mai. l. nec non, 28.§. si quis sæpius.

Exemplo rescissoriæ actionis etiam exceptio ei, qui reip. causa absuit competit, fortè si res ab eo, possessionem nacto uindicetur. In actione rescissoria, quæ aduersus militem competit, æquissimum esse Pompon. ait, eius quoq; temporis, quo absens defensus non est, fructus eum præstare. ergo & militi debebunt restitui, & utrique actio erit. videlicet ne cui officium publicum, vel damno, vel compendio sit, d. l. nec non, §. fi. cum l. seq.

Si is, qui Reipublicæ causa absuit, vsucęperit, & post usucapionem alienauerit rē, restitutio facienda erit, & (licet sine dolo malo absuerit, & usucęperit) lucro eius occurri oportet. item ex reliquis omnibus causis restitutio facienda erit, ueluti si aduersus eum pronunciatum sit, ff. eo. l. cum miles, 30.§. fin.

Si is, cuius rem vsucęperit reip. causa absens possessionem suæ rei ab illo usucaptæ nactus sit, & si postea amiserit, non temporalem, sed perpetuam habet actionem, ff. eo. l. si is cuius, 31.

Abesse reipublicæ causa intelligitur, & is qui ab urbe profectus est, licet nondum prouinciam excesserit, sed & is, qui excessit, donec in urbem reuertatur, & hoc etiam ad proconsules legatosque eorum, & ad eos, qui prouinciis præsunt, procuratoresve principum, qui in prouinciis tenentur, pertinet, & ad tribunos militum & præfectos, & comites legatorum, qui ad ærarium, aut in commentarium principis relati sunt, ff. eo. l. abesse, 32.

Item procurator Cæsaris, non solum cui rerum prouinciæ cujusque procuratio mandata erat, sed & is, cui rerum, quamuis non omnium. itaque plures ibi procuratores diuersarum rerum Reip. causa abesse intelliguntur. Item qui aliam ob causam reipublicæ gratia extra urbem abierit, sed & in urbanicis militibus idem Diuus Pius constituit. quæsitum est, & de eo, qui ad compescendos malos homines missus est, an reip. causa abesset? & placuit Reipublicæ causa eum abesse, item paganum, qui in expeditionem consulari iussu transierat, ibique in acie ceciderat. hæredi enim eius succurrendum est, ff. eod. l. qui mittuntur, 35.§. item procurator.

Qui reip. causa Romam profectus est, abesse Reipublicæ causa uidetur, sed & si extra patriam suam reip. causa profectus sit, etiamsi per urbem ei iter competit, Reipublicæ causa abest. similiter qui in prouincia est, ut primum aut domo sua profectus est, aut cum in eadem prouincia degit, Reip. administrandæ causa, simul atque agere rempublicam cœpit, ad similitudinem absentis habetur. Et dum eat in castra, & redeat miles, reipublicæ causa abest, quod & eundum sit in castra militaturo, & redeundum. Viuianus scribit proculum respondisse mili-

rem, qui commeatu absit, dum domum vadit, aut redit reipublicæ causa abesset dum domi sit, non abesse, d.l. qui mittuntur, §. qui reip.

Reipublicæ causa abesse eos solos intelligimus, qui non sui commodi causa, sed coacti absunt, ff. eod. l. Reipublicæ, 36.

Hi qui in prouincia sua vltra tempus a constitutionibus concessum adsident: ex publica causa abesse non intelliguntur, ff. eod. l. hi qui, 37.

Non uerè dicitur Reipublicæ causa abesse, qui sui priuati negocii causa in legatione est, ff. eo. l. non verè, 42.

Si cui in prouincia sua princeps adsidere speciali beneficio permiserit. etiam iste reipublicæ causa abesse dicitur, quod si non ex permissione hoc fecerit: consequenter dicemus: cum crimen admisit, non habere cum priuilegia eorum, qui Reip. causa absunt, ff. eo. l. si cui, 38. in princ.

Tamdiu reip. causa abesse, quis videbitur, quamdiu officio alicui præest. quod si finitum fuerit officiũ, iam desinit abesse reip. causa: sed ad reuertendum illi tempora computabimus, statim atq; desiit reip. causa abesse, quibus reuerti in urbem potuit, & erit moderatum, tempora ei dare, quæ lex reuertentibus præstitit. quare si quid excesserit suæ rei causa non dubitabimus id tempus ei non proficere, habitaq; dinumeratione temporis, quo reuerti debuit, statim eum dicemus desiisse reip. causa abesse. Planè si infirmitate impeditus continuare iter non potuit. habebitur ratio humanitatis, sicuti haberi solet, & hyemis, & nauigationis, & cæterorum, quæ casu contingunt, d.l. si cui, §. Tandiu.

Is qui reipublicę causa absuturus erat, si procuratorem reliquerit per quem defendi potuit: in integrum volens restitui non audietur, ff. eo. l. is, qui, 39.

Si quis Titio legauerit, si mortis suę tempore in Italia esset, aut in annos singulos, quod in Italia esset, & ei succursum fuerit, quia ob id, quod reip. causa absuit, exclusus fuerit a legato: fideicommissum ab eo relictũ præstare cogitur: MARCELLVS NOTAT. quis enim dubitauit, salua legatorum, & fideicommissorum causa, militi restitui hæreditatem: quam ob id perdidit, quod reipu. causa absuit. ff. eo. l. si quis, 41.

Si quis stipulatus sit in annos singulos, quod in Italia esset, vel ipse, vel promissor & alteruter reipublicæ causa abesse cœperit: officium pętoris est introducere vtilem actionem: Eadem dicemus, si ita concepta stipulatio fuerit: si quinquennio proximo Romę fuerit, vel ita, si non fuerit, centum date spondes, ff. eodem, l. si quis, xxxxiii.

Is qui reip. causa abest: in aliqua re læsus non restituitur, in qua etiam, si reipublicæ causa non absuisset, damnum erat passurus, ff. eo. l. pen.

Qui reipublicæ causa absuit, etiam aduersus eum, qui pariter reip. causa absuit, restituendus est: si aliquid damni iustè quæritur, ff. eo. l. fin.

Sciendum est, quod in iis casibus restitutionis auxilium maioribus damus, in quibus rei duntaxat psequẽdę gratia quęrunt: non cum & lucrifaciendi causa ex alterius pœna, uel damno, auxiliũ sibi impertiri desiderant, ff. eo. l. sciendũ, 18.

Denique si emptor prius, quam per usum sibi adquireret ab hostibus captus sit: placet interruptam possessionem postliminio non restitui: quia hæc sine possessione non constitit. possessio autem plurimum facti habet causa uerò facti non continetur postliminio. ff. eo. l. denique, 19.

Nec vtilem actionem ei tribui oportet: cum sit iniquissimum auferre dominium quod usus non abstulit. nec enim intelligitur omissum, quod ablatum alteri non est, ff. eo. l. nec utilem, 20.

Si cum

Si cum in prouincia domicilium haberes, esses autem in urbe, an mihi annus cedat, quasi experiundi potestatem habeam?& ait Labeo non cedere. Sed hoc ita uerum est. Si ius reuocandi domum aduersarius habuit. si minus: uideri esse experiundi potestatem, quia & Romæ contestari litem potuit. ff. eod. l. nec non, xxviii. §. si cum in prouincia.

QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FACTA SINT, VT restituantur. Titulus X.

SI quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit: bonis eius à creditoribus possessis, ex sententia præsidis, permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere, idest dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse. Inst. de Actionibus. §. item si quis in fraudem.

Ait prætor, QVAE FRAVDATIONIS CAVSA GESTA ERVNT CVM EO QVI FRAVDEM NON IGNORAVERIT, DE HIS CVRATORI BONORVM, VEL EIS, CVI DE EA RE ACTIONEM DARE OPORTEBIT, INTRA ANNVM, QVO EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, ACTIONEM DABO: ITA'QVE ETIAM ADVERSVS IPSVM, QVI FRAVDEM FECIT, SERVABO: Necessario prætor hoc edictum proposuit: quo edicto consuluit creditoribus reuocando ea, quæcunque in fraudem eorum alienata sunt. Ait ergo prætor. QVAE FRAVDATIONIS CAVSA GESTA SVNT, hæc uerba generalia sunt, & continent in se omnem omnino in fraudem factã, vel alienationem, vel quemcũque contractu; quodcũque igitur fraudis causa factum est, uidetur his uerbis reuocari. qualecũque fuerit, nam latè ista uerba patent, siue ergo rem alienauit, siue acceptilatione, vel pacto aliquem liberauit. ff. quæ in fraud. cred. l. prima.

Idem erit probandum. Et si pignora liberet, uel quem alium in fraudem creditorum præponat. ff. eod. l. secunda.

Vel ei prohibuit exceptionem, siue se obligauit fraudandorum creditorum caussa, siue numerauit pecuniam, uel quodcunque aliud fecit in fraudem creditorum, palam est edictum locum habere. GESTA FRAVDATIONIS CAVSA, accipere debemus, non solum ea quæ contrahens gesserit aliquis: uerum etiam si forte data opera ad iudicium non adsit, uel in litem mori patiatur, uel a debitore non petat, ut tempore liberetur, aut usumfructum, uel seruitutem amittit. Et qui aliquid fecit, ut desinat habere, quod habet; ad hoc edictũ pertinet. ff. eod. l. tertia.

In fraudem facere uideri etiam eum, qui non faciat, quod debet facere, intelligendum est: idest, si non utatur seruitutibus. Sed & si rem suam pro derelicto habuerit, ut quis eam suam faciat. ff. eod. l. quarta, & quinta.

Quod autem, cum posit quis quærere, non id agit ut adquirat: ad edictum non pertinet. pertinet enim hoc edictum ad deminuentes patrimonium suum: non ad eos, qui id agunt, ne locupletentur. Vnde si quis ideo conditioni non pareat, nè committatur stipulatio, in ea conditione est, ne faciat huic edicto locum. proinde, & qui repudiauit hæreditatem, uel legitimam, uel testamentariam non est in ea causa, ut huic edicto locum faciat. noluit enim adquirere nõ suum patrimonium deminuere, simili modo dicendum est, & si filium suum emancipauit, ut suo arbitrio adeat hæreditatem: cessare hoc edictum, sed & illud pro-

lud probandum est, si legatum repudiauit, cessare hoc edictum, quod Iulianus quoque scribit, ff.eo.l. sexta, in princ.

Apud Labeonem scriptum est: eum, qui suum recipiat nullam uideri fraudem facere (hoc est eum, qui quod sibi debetur, recipiat.) eum enim quem præses inuitum soluere cogat, impunè non soluere, iniquum esse. totum enim hoc edictum ad contractus pertinere, in quibus se prætor non interponat, vtputa pignora venditionesq; d.l. sexta, §. apud Labeonem.

Sciendum est Iulianum scribere, eoq; iure nos uti, ut qui debitam pecuniam recepit, antequam bona debitoris possideantur, quamuis sciens, prudensq; soluendo non esse recipiat: non timebit hoc edictum. sibi enim vigilauit, qui uero post bona possessa debitum suum recepit, hunc in portionem vocandum, exequandumq; cæteris creditoribus. neque enim debuit præcipere cæteris, post bona possessa. cum iam par conditio omnium creditorum facta esset, d. l. sexta, §. sciendum.

Hoc edictum eum coercet, qui sciens eum in fraudem creditorum hoc facere, suscepit, quod in fraudem creditorum hic faciebat. quare si quid in fraudem creditorum factum sit, si tamen is, qui accepit, ignorauit: cessare uidentur verba edicti, d.l. sexta, §. hoc edictum.

Prꝫterea illud sciendum est: eum qui consentientibus creditoribus aliquid a fraudatore, vel emit, vel stipulatus est, vel quid aliud contraxit: non uideri in fraudem creditorum fecisse. nemo enim videtur fraudare eos, qui sciunt, & ad hoc consentiunt, d.l. sexta, §. præterea.

Si quid cum pupillo gestum sit in fraudem creditorum: Labeo ait, omnimodo reuocandum, si fraudati sint creditores, quia pupilli ignorantia, quæ per ætatem contingit, non debet esse captiosa creditoribus, & ipsi lucrosa, eoque iure utimur, d.l. sexta, §. si quid.

Simili modo dicimus, & si cui donatum sit, non esse quærendum, an sciente eo, cui donatum est, gestum sit: sed hoc tantum an fraudentur creditores, nec uidetur iniuria affici is, qui ignorauit, cum lucrum extorqueatur, non damnum infligatur, in hos tamen, qui ignorantes ab eo, qui soluendo non sit, liberalitatem acceperunt: hactenus actio erit, danda, quatenus locupletiores facti sunt vltra non, d.l. sexta, §. simili modo.

Simili modo quæritur, si filius, ab eo qui soluendo non sit, ignorante patre, ipse sciens rem acceperit, an pater teneatur? ait Labeo eum teneri, ut restituat, quod ad se peruenit, aut duntaxat de peculio damnatur, uel si quid in rem eius versus est, sed si pater scit, suo nomine cõuenietur, d.l. sexta, §. simili modo quærit.

Si debitor in fraudem creditorum minore fundum, scienti emptori vendiderit, deinde hi, quibus de reuocando eo actio datur, eum petant: quæsitum est, an precium restituere debeant? Proculus existimat, omnimodo restituendum esse fundum, etiam si precium non soluatur, & rescriptum est, secundum Proculi sententiam. ff. eod. l. septima.

Ex his colligi potest, ne quidem portionem emptori reddendam ex precio, posse tamen dici, eam rem apud arbitrium ex causa animaduertendam, ut si numi soluti in bonis extent, iubeat eos reddi: quia ea ratione nemo fraudetur, ff. eodem, l. octaua.

Is, qui a debitore, cuius bona possessa sunt, sciens rem emit, iterum alii bona fide ementi vendidit, quæsitum est, an secundus emptor conueniri possit, sed verior est Sabini sententia, bona fide emptorem non teneri, quia dolus ei duntaxat

taxat nocere debeat, qui eum admisit, quemadmodum diximus nō teneri eum si ab ipso debitore ignorans emerit, is aūt qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit, insolidum precium rei, q accepit, tenebitur, ff. eod. l. is, qui. 9.

Ait prætor. QVAE LVCIVS TITIVS FRAVDANDI CAVSA SCIENTE TE IN BONIS, QVIBVS DE AGITVR FECIT, EA ILLIS, SI EO NOMINE, QVO DE AGITVR, ACTIONEM EX EDICTO MEO COMPETERE, ESSE OPORTET, ET SI EI NON PLVS QVAM ANNVS EST, CVM DE EA RE, QVA DE AGITVR EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS, INTERDVM CAVSA COGNITA, ET SI SCIENTIA NON SIT, IN FACTVM ACTIONEM PERMITTAM, ff. eo. l. ait prætor, x. in prin.

Ita demum reuocatur, q fraudandorum creditorum causa factum est, si euentum fraus habuerit, scilicet, si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius uendiderunt. Cæterum si illos dimisit, quorum causa fraudandorum fecit, & alios sortitus est, si quidem simpliciter dimissis prioribus, quos frauda re voluit, alios postea sortitus est, cessat reuocatio, si autem horum pecuniam, quos fraudare uoluit, priores dimisit, quos fraudare uoluit, Marcellus dicit, reuocationi locum fore, secundum hanc distinctionem, & ab Imperator Seuero, & Antonino rescriptum est, eoq; iure utimur, d. l. ait prætor, §. ita demum.

Quod ait prætor, SCIENTE TE, sic accipiamus te nescio, & fraudem participante. non enim si simpliciter, scio illum creditores habere, hoc sufficit ad contendendum teneri eum in factum actione, sed si particeps fraudis est, d. l. ait prætor, §. quod ait.

Si quis particeps quidem fraudis non fuit, ueruntamen uendente debitore testato conuentus est à creditoribus, ne emeret, an in factū actione teneatur, si comparauit: & magis est, ut teneri debeat. non enim caret fraude, qui conuentus testato perseuerat. alias autem, qui scit aliquem creditores habere, si cum eo contrahat simpliciter sine fraudis conscientia, non uidetur hac actione teneri, d. l. ait prætor, §. si quis.

Ait prætor, SCIENTE TE, idest eo, qui conuenietur hac actione, quid ergo si for tutor pupilli scit, ipse pupillus ignorauit? Videamus an actioni locus sit, ut scientia tutoris noceat, idem & in curatore furiosi, & adolescentis, & verum est hactenus istis nocere conscientiam tutorum siue curatorum, quatenus quid ad eos peruenit, d. l. ait prætor, x. §. ait prætor SCIENTE.

Præterea sciendum est posse queri, quod dicitur in fraudem creditorum alienatū, reuocari posse, si iidem sint creditores, & si unus creditor sit ex illis, qui fraudati sunt (siue solus tunc fuit, siue cum cæteris, satis factum est, hic solus remansit) probandum esse, adhuc actioni locum fore. Illud certè sufficit, & si unum scit creditorem fraudari, cæteros ignorauit, fore locum actioni, quid ergo si ei, quē scit fraudari, satis factum est, nunquid deficiat actio, quia qui supersunt, nō sunt fraudati? Quod est probandum, non tamen si dicat aliquis, OFFERO QVOD DEBETVR EI, QVEM SCIO CREDITOREM, audiendus erit, ut actionem elidat, d. l. ait prætor, §. præterea.

Si qs in fraudē creditorū fecit filius, qui se poterat abstinere, & ī integrū sit restitutus, qd se miscuerat uel si qd fecit voluntarius, & vel p ætatē, vel aliā cām iustā in integrū restōnē meruit, dicendū erit, vtilē actionē cōpetere, d. l. ait pror, §. si qs.

Si impubes hrs pri extiterit, eiusq; mortui bona ueneant: separatione impetrata, vtriusq; fraus erit reuocāda, pupilli, vel ēt tutoris, itē curatoris. d. l. ait. §. si ipub.

Si cum in diem mihi deberetur, fraudator præsens soluerit, dicendum erit, in eo, quod sensi commodum in repræsentatione, in factum actioni locum fore, nam prætor fraudem intelligit etiam in tempore fieri, d.l. ait prtor. x. §. si cum in diē.

Si cui solutum quidem non fuit, sed in uetus creditum pignus accepit: hac actione tenebitur, vt est sæpissime constitutum, d.l. ait prætor, §. si cui.

Si cum mulier fraudandorum creditorum consilium iniisset, marito suo, eidemq; debitori in fraudem creditorum acceptum debitum fecerit dotis constituendę causa: locum habet hæc actio, & per hanc omnis pecunia, quam maritus debuerat, exigitur: nec mulier de dote habet actionem. neque enim dos in fraudem creditorum constituenda est, & hoc certo certius est, & sæpissimè constitutum. d.l. ait prætor. §. si cum mulier.

Exitus autem actionis erit, ut stipulatio, quæ accepta facta fuerat, ex integro interponatur, d.l. ait, §. exitus.

Per hanc actionem, et usus fructus, & eiusmodi stipulatio, IN ANNOS SINGVLOS DENA DARI SPONDES? exigi potest, d.l. ait prætor, §. per hanc actionem.

Si debitorem meum, & complurium consecutus essem fugientem, ac pecuniam secum ferentem, & abstulissem ei id, quod mihi debebatur. placet Iuliani sententia dicentis, multum interesse, antequam in possessionem bonorum mittantur eius creditores, hoc factum sit, an postea. si ante cessare in factum actionem, si postea: huic locum fore. d.l. ait prætor. §. si debitorem.

Per hanc actionem res restitui debet, cum sua scilicet causa: & fructus nō tantum, qui percepti sunt, verum hi quoque, qui percipi à fraudatore potuerunt, ueniunt, sed cum aliquo modo se, ut sumptus facti deducantur. nam arbitrio iudicis non prius cogendus est rem restituere, quam si impensas necessarias consequatur, idemque erit probandum, & si quis alius sumptus ex uoluntate fideiussorum creditorumque factus erit. fœtum quoque in hanc actionem uenire verius est, d.l. ait prætor, §. per hanc actionem.

Præterea generaliter sciendum est ex hac actione restitutionem fieri oportere in pristinum statum, siue res fuerint, siue obligationes, vt perinde omnia reuocentur, ac si liberatio facta non esset, propter quod etiam medii temporis commodum quod quis consequeretur liberatione non facta præstandum erit, dum interesse non præstetur, si in stipulatum deductum non fuit: aut si talis contractus fuerit, in quo interesse deberi potuit etiam non deductum, si conditionalis fuit obligatio cum sua conditione, si in diem cum sua die restauranda est, si tamen ea erat, cuius dies finitur, potest dici restitutionem intra id tempus posse postulari, quod supererat obligationi, non vtique intra annum, d.l. ait prætor, §. præterea.

Huius actionis annum vtilem computamus, quo experiundi potestas fuit, ex die factæ condictionis, ff. eo. l. sexta, §. fin.

Hæc actio post annum de eo, quod ad eum peruenit, aduersum quem actio mouetur, competit, iniquum enim prætor putauit in lucro morari eum, qui sensit lucrum ex fraude, idcirco extorquendum ei lucrum putauit. siue igitur fraudator sit ipse ad quem peruenit, siue alias quiuis: competit actio in id, quod ad eum peruenit, dolove malo eius factum est, quo minus perueniret, d.l. ait prætor, x. §. penult.

Hæc actio hæredi, cæterisque successoribus competit, sed & in hæredes, similesq; personas datur, d.l. ait prætor. §. finali.

Cassius actionem introduxit in id, quod ad hæredem peruenit, ff. quæ in fraud. credi.l. Cassius,11.

Si pater filiofamilias liberam peculii administrationem dederit, non videtur ei, & hoc concessisse, ut in fraudem creditorum alienaret. talem enim alienationem non habet, at si hoc quoque concessit filio pater, vt vel in fraudem creditorum facere possit, videbitur ipse fecisse, vt sufficiant aduersus eum competentes actiones. etenim filii creditores, etiam patris sunt creditores: & cum eius generis uidelicet habebunt actionem, vt his de peculio præstari necesse sit, ff. eod.l.si paterfamil.xii.

Illud constat eum, qui pignus tenet, actione hac non teneri. suo enim iure, & ut pignus, non rei seruandæ causa possidet, ff.eo.l.illud constat,13.

Hæc in factum actione, non solum dominia reuocantur, uerum etiam actiones restaurantur, ea propter competit actio hæc, & aduersus eos, qui res non possident, vt restituant: & aduersus eos, quibus actio competit, ut actione cedant. proinde si interposuerit quis personam Titii, ut ei fraudator res tradat: actione mandati cedere debet, ergo, & si fraudator pro filia sua dotem dedisset scienti fraudari creditores: filia tenetur, ut cedat actione de dote aduersus maritum, ff.eo.l.hac in factum,14.

Omnes debitores, qui in fraudem creditorum liberantur per hanc actionem reuocantur in pristinam obligationem, ff.eod.l.omnes,17.in princ.

Lucius Titius cum haberet creditores cognatis suis iisdem filiis naturalibus uniuersas res suas tradidit, responsum est, quamuis non proponatur consilium fraudandi habuisse, tamen quia creditores habere se scit, & uniuersa bona sua alienauit: intelligendus est fraudandorum creditorum consilium habuisse, ideoq; & si filii eius ignorauerunt hanc mentem patris sui fuisse, hac actione tenentur d.l.omnes, §.lucius.

Si uir uxori cum creditores suos fraudare uellet, soluto matrimonio præsentem dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit: hac actione mulier tantum præstabit, quanti creditorum intererat dotem suo tempore reddi, nam præter fraudem etiam in tempore fieri intelligit, d.l.omnes, §.fi.

Et si pignus vir uxori, vel uxor uiro remiserit, verior sententia est, nullam fieri donationem existimantium, quod sine dubio, si in fraudem creditorum fiat, actione utili reuocabitur, idemque & si quis debitor in fraudem creditorum pignus omiserit, ff.eo.l.& si pignus,18.

Patrem, qui non expectata morte sua fideicommissum hæreditatis maternæ filio soluto potestate restituit, omissa ratione Falcidiæ: plenam fidem, & debitam pietatem secutus exhibitionis, respondit Papinianus creditores non fraudasse, ff.eod.l.patrem qui,xix.

Hæres qui post aditam hæreditatem ad eum, cui res cessit, corpora hæreditaria transtulit, creditoribus permansit obligatus, si igitur in fraudem tuam id fecerit, bonis eius excussis vsitatis actionibus (si tibi negocium gestum fuerit) ea quæ in fraudem alienata probabuntur, reuocabis, C.de reuocandis iis, quæ per fraudem alienata sunt.l.prima.

Si successione patris abstenta fuisti, ob ea, quæ in dotem data sunt conuenire te creditores nequeunt, quibus pignora in dotem data non docentur: nisi bonis defuncti non sufficientibus in fraudem creditorum dotem constituram probabitur, C.eo.l.secunda.

Si p̃rna hr̃dit.abstinuisti, nec qđ q̃ ĩ fraudẽ creditorũ, ex bonis ei⁹ ĩ te iure donatio

nis transcriptum est: à priuatis creditoribus præses prouinciæ conueniri te nõ patietur. C. eod. l. tertia.

Filios debitoris ei succedentes, ueluti in creditorum fraudem alienatorum facultatem reuocandi non habere notissimi iuris est. C. eod. l. penult.

Debitorẽ, qui ex senatusconsulto Trebelliano totã hæreditatẽ restituit, placet nõ uideri in fraudem creditorum alienasse portionem, quam retinere potuisset, sed magis fideliter facere. ff. eod. l. debitorem. xx.

Debitor in fraudẽ creditoris cum uicino de finibus pignori dati fundi pactus est, quæsitũ an is, qui à creditore emit de finibus agere posit, respondit Scæuola nõ idcirco minus agere posse quod debitor ignorante creditore pactus esset. ff. eod. l. debitor, xxi.

Cum in vetus creditũ unus creditor pignora accepisset, quæsitũ est, an in fraudẽ cæterorũ creditorũ factũ nullius momenti esset? respondit Scæuola creditorẽ non idcirco prohibendum à persecutione pignorũ, quod in uetus creditum, vt obligaret pactus esset, nisi id, & in fraudẽ cæterorũ creditorũ factũ sit, & ea uia iuris occurrat, qua creditorũ fraudes rescindi solent. ff. eo. l. cũ in uetus, 22.

Pupillus patri heres extitit, & uni creditorum soluit, mox abstinuit hereditate paterna: bona patris uenerunt, an id, quod accepit creditor reuocãdum sit, ne melioris conditionis sit, quam cæteri creditores? distinguimus an per gratificationem acceperit creditor, uel non, ut si per gratificationem tutorum reuocetur ad eandem portionem, quam cæteri creditores fuerint laturi: si uero iustè exegerit, cæteri creditores neglexerint exactionem, & interea res deterior facta sit, uel mortalitate, uel subductis rebus mobilibus, vel rebus soli ad irritum perductis, id quod acceperit creditor, reuocari nullo pacto potest: quia alii creditores suæ negligentiæ expensum ferre debent, quid ergo si cum eo esset, ut bona debitoris mei uenirent, soluerit mihi pecuniam: an actione reuocari ea possit a me, & distinguendum est, is obtulerit mihi, an ego illi extorserim inuito, vt si extorserim, inuito, reuocetur, si non extorserim, non reuocetur, sed uigilaui meam conditionem meliorem feci. ius ciuile uigilantibus scriptum est, ideoque non reuocatur id, quod percepi, ff. eo. l. pen.

Si fraudator fideiussori suo scienti acceptũ tulerit: si reus non ignorauerit, uterq; tenebitur: si minus is, qui scierit, si tamen ille, cui acceptum factum est, soluendo non sit: uidendum est, an in reum, etiam, si ignorauerit actio danda sit, quia ex donatione capit. contra si reo sciente acceptum factum sit fideiussor, quoq; si, & ipse scierit, tenebitur, si uero ignorauerit, nunquid non æquè actio in eum dari debeat: quoniam magis detrimentum non patiatur, quam lucrum faciat. in duobus autem reis, per utriusq; causa est, ff. eo. l. si. in princ.

Si à socio fraudatore sciens gener acceperit dotem: tenebitur hac actione, & si restituerit eam, desinit dotem habere, nec quidquam emancipatæ diuortio facto restituturum Labeo ait: quia hæc actio rei restituendæ gratia, non pœnæ nomine daretur, ideoq; absolui solet reus si restituerit, sed si prius, quam creditores cum eo experirentur, reddiderit filiæ dotem, iudicio nomine dotis conuentus, nihilominus eum hac actione teneri Labeo ait, nec ullum regressum habiturũ ad mulierem, si uero sine iudice, uidendum est, an ulla repetitio competat ei, q si is ignorauerit, filia autem scierit: tenebitur filia: si uerò uterq; scierit; vterq; tenebitur, at si neuter scierit, quidam existimant, nihilominus in filiam dandam actionem, quia intelligitur quasi ex donatione aliquid ad eam peruenisse, aut certè eam cauere debere, quod consecuta fuerit, se restituturum in

maritum

maritum autem, qui ignorauit non dandam actionem, non magis, quam in creditorem, qui á fraudatore, quod ei deberetur, accepit, cum is indotatam vxorem ducturus non fuerit, item si extraneus filiæfamiliæ nomine fraudandi causa dotem dederit, tenebitur maritus, si scierit, æquè mulier, nec minus, & pater, non ignorauerit, ita ut caueat, si ad se dos peruenierit, restitui eam. d. l. finali, §. si à socero.

Si procurator ignorante patre cum sciret debitorem eius fraudandi cœpisse consilium, iussit filio ab eo accipere: hac actione ipse tenebitur, non pater. d. l. si fraudator, §. si procurator.

Non solum autem ipsam rem alienatam restitui oportet, sed etiam fructus, qui alienationis tempore terræ cohærent. quia in bonis fraudatoris fuerunt. item eos, qui post inchoatum iudicium recepti sunt, medio autem tempore receptos in restitutionem non uenire. d. l. fi. §. non solum.

Fructus autem fundo cohesisse, non satis se intelligere Labeo ait: utrum duntaxat, qui maturi, an etiam, qui immaturi fuerint prætor significet. cæterum etiã si de his senserit, qui maturi fuerint: nihilo magis possessionem restitui oportere. nam cum fundus alienaretur, quod ad eum fructusque eius attineret, unã quandam rem fuisse, idest fundum, cuius omnis generis alienationem fructus sequantur. nec eum, qui Hiberno habuerit fundum centum, si sub tempus messis, vindemiæve fructus eius vendere posśit decem. idcirco duas res, idest fundum centum, & fructus decem eum habere intelligendum, sed unam rem habere, idest fundum centum, sicut is quoque unam rem haberet, qui separatim solum ædium uendere posśit, d. l. fin. §. fructus.

Hæc actio etiam in ipsum fraudatorem datur, licet Mela non putabat, in fraudatorem eam dandam, quia nulla actio in eum ex ante gesto post bonorum vendi tionem daretur: & iniquum esset actionem dari in eum, cui bona ablata essent, si uero quædam deperdidisset sic, ut nulla ratione recuperari possent, nihilominus actio in eum dabitur. & prætor non tam emolumentum actionis intueri videtur in eo, qui exutus est bonis, quam pœnam, d. l. fi. §. fi.

Ignoti iuris non est, aduersus eum, qui sententia condemnatus, intra statutum tp̃s satis non fecit, nec defenditur bonis possesśis, itemq; distractis per actionem in factum contra emptorem, qui sciens fraudem comparauit, & eum, qui ex lucratiuo titulo posśidet, scientiæ mentione detracta creditoribus suis esse consultum, C. de reuoc. iis, quæ in fraud. cred. l. fi.

DE CONSTITVTA PECVNIA. Tit. XI.

N personam quoque actiones ex sua iurisdictione propositas habet Prætor: ueluti de pecunia constituta. Item actionem de peculio filiorumfam. & qua quæritur an actor iurauerit, & alias complures, Inst. de actionibus, §. in personam.

Edicto de constituta pecunia prætor fauet naturali æquitati, qui constituta ex consensu facta custodit, quoniam graue est fidem fallere, ff. de constituta pecunia, l. prima, in princ.

Ait prætor, QVI PECVNIAM DEBITAM CONSTITVIT, QVI sic accipiendum est, QVAEVE. Nam & mulieres de constituta tenentur, si non intercesserint, d. l. prima, §. ait prætor.

De pupillo, & si nihil sit expressum edicto: attamen sine tutoris authoritate constituendo non obligatur, sed si filiusfamilias constituerit, an teneatur, quæritur:

tur: ſed putatur verum, & ipſum conſtituentem teneri, & patrem de peculio. Eum, qui inutiliter ſtipulatus eſt, cum ſtipulari uoluerit, non conſtitui ſibi: dicendum eſt, de conſtituto experiri non poſſe: quoniam non animo conſtituentis, ſed promittentis factum ſit, d.l. prima, §. de pupillo.

An poſsit aliud conſtitui, quàm quod debetur, quæſitum eſt: ſed cum iam placet, rem pro ſe ſolui poſſe: nihil prohibet, & aliud pro debito conſtitui. Denique ſi quis centum debens frumentum eiuſdem precii conſtituat, valebit conſtitutum, d.l. prima, §. an poſsit.

Debitum autem ex quacunque cauſa poteſt conſtitui: ideſt ex quocunque contractu, ſiue certi, ſiue incerti: & ſi ex cauſa emptionis, quis precium debeat, vel ex cā dotis, vel ex cauſa tutelæ, vel ex quocunq; alio cōtractu, d.l. prima, §. debitū.

Debitum autem, vel natura ſufficit, ſed & is, qui honoraria actione, non iure ciuili obligatus eſt, conſtituendo tenetur. Videtur enim debitum, & quod iure honorario debetur. ideo & pater, & dominus de peculio obſtricti ſi conſtituerint, tenebuntur vſque ad eam quantitatem, quę tunc fuit in peculio, cum conſtituebatur. Cæterum ſi plus ſuo nomine conſtituant: non tenentur in id, quod plus eſt. Quod ſi filii nomine conſtituerit ſe decem ſoluturum, quamuis in peculio quinque fuerint, de conſtituta in decem tenebitur, d.l. prima, §. ſi. cum l. ſeq.

Quod ſi maritus plus conſtituit ex dote, quam facere poterat: quia debitum conſtituit, in ſolidum quidem tenetur, ſed mulieri in quantum facere poteſt, condemnatur, ff. eo. l. tertia, §. quod ſi.

Si quis autem conſtituerit, quod iure ciuili debebat, iure prætorio non debebat (ideſt per exceptionem) an conſtituendo teneatur, quæritur? & eſt verum (vt Pomponius ſcribit) eum non teneri: quia debita iuribus non eſt pecunia, quæ conſtituta eſt, ſi is qui iure ciuili, & prætorio debebat, in diem ſit obligatus: an conſtituendo teneatur? & Labeo ait teneri, quàm ſententiam & Pedius probat, & adiicit Labeo: vel propter has potiſsimum pecūnias, quæ nondum peti poſſunt, conſtituta inducta, qua ſententia probatur. habet enim utilitatem: vt ex die obligatus, conſtituendo ſe eadem die ſoluturum, teneatur, ſed & ſi citeriore die conſtituat ſe ſoluturum, ſimiliter tenetur, d.l. tertia, §. ſi. cum l. ſeq.

Eum, qui Ephyſi promiſit ſe ſoluturum, ſi conſtituat alio loco ſe ſoluturum, teneri conſtat, Iulianus legatum Romæ conſtituentem, quod in prouincia acceperat, putat conueniri debere, quod & verum eſt, ſed ſi cum non Romæ eſſet, ſed in prouincia, adhuc conſtituit ſe Romæ ſoluturum: denegatur in eum actio de conſtituta, d.l. quinta, §. enim, in prin.

Quod exigimus, ut ſit debitum, quod conſtituitur: in rem exactum eſt, non utiq; vt is, cui conſtituitur, creditor ſit. Nam & quod ego debeo, tu conſtituendo, teneberis: & quod tibi debetur, ſi mihi conſtituatur, debetur, d.l. quinta, §. quod exigimus.

Iulianus quoq; libro undecimo ſcribit, Titius epiſtolam ad me talem emiſit, ſeri pſi ſecundum mandatum Seii, ſi quid tibi debitum ad probatum fuerit, me tibi canturum, & ſoluturum ſine controuerſia, tenetur Titius de conſtituta pecunia, d.l. quinta, §. Iulianus.

Titius Seio epiſtolam emiſit in hæc verba. Remanſerunt apud me quinquaginta ex eredito tuo, ex contractu pupillorum meorum, quos tibi reddere iubebo idibus Maii probos. quod ſi tibi ad diem ſupraſcriptum non dedero: tunc dare debebo intereſſe tot. Quæritur an Lucius Titius in locum pupillorum ad cautionem reus ſucceſſerit? Marcellus reſpondit, ſi interceſſerit ſtipulatio ſucceſsiſſe,

Item

Item quæritur, an si non successisset, de constituta teneatur? Marcellus respondit, in sortē teneri. est.n. humanior, & utilior ista interpretatio, ff. eo. l. Titius, 24.

Quidam ad creditorem literas eiusmodi fecit, decem, quæ Lucius Titius ex arca tua mutuá acceperat (salua ratione interesse) domine penes me habes. respondit Scæuola secundum ea, quæ proponerentur, actione de constituta pecunia eum teneri, ff. eo. l. quidam, 26.

Sed & si quis constituerit alium soluturum, non se pro alio: non tenetur; item si mihi constitutas te soluturum; teneberis, quod si mihi cōstitueris, Sempronio te soluturum, non teneberis, ff. eo. l. quinta, §. sed si quis.

Vbi quis pro alio constituit se soluturum: adhuc is, pro quo constituit, obligatus manet, ff. eo. l. ubi quis, 28.

Iulianus scribit procuratori constitui posse, quod Pomponius ita interpretatur: vt ipsi procuratori constituas te soluturum non domino, ff. eodem, l. quinta, §. Iulianus.

Item tutori pupilli constitui potest, & actori municipium, & curatori furiosi, sed & ipsi constituentes tenebuntur, d. l. quinta, §. item tutori.

Si actori municipium, vel tutori pupilli, vel curatori furiosi, vel adolescentis, ita constituatur: municipibus solui, vel pupillo, vel furioso, vel adolescenti, vtilitatis gratia, datur municipibus, vel pupillo, vel furioso, vel adolescenti vtilis, d. l. quinta, §. si actori.

Sed, & si filiofamilias constituatur: valet constitutum, si mihi, aut Titio stipuler: Titio constitui suo nomine non posse, Iulianus ait: qa non habet petitionem, tametsi solui ei possit, ff. eo. l. septima.

Si vero mihi, aut Titio constitueris te soluturum: mihi competit actio, quid si postea, quàm soli mihi te soluturum constituisti, solueris Titio: nihilominus mihi teneberis, Titius tamen indebiti condictione tenebitur: vt quod ei perperam solutum est ei, qui soluit, reddatur, ff. eo. l. octaua, & seq.

Idem est, & si ex duobus reis stipulandi post alteri constitutum, alteri postea solutum est: quia loco eius, cui iam solutum est, haberi debet is, cui constituitur, ff. eod. l. idem est, x.

Hactenus igitur constitutum valebit: si, quid constituitur, debitum sit, etiam si nullus appareat, qui interim debeat. vtputa si ante aditam hæreditatem debitoris, vel capto eo ab hostibus, constituat quis se soluturum. nam, & Pomponius scribit, valere constitutum, quoniam debita ea pecunia constituta est, ff. eod. l. hactenus, xi. in prin.

Si quis centum aureos debens, ducentos constituat, in centum tantummodo tenetur, quia ea pecunia debita est, ergo, & is, qui sortem, & interesse, quod non debebatur, constituit, tenebitur in sortem duntaxat, d. l. hactenus, §. si.

Sed & si decem debeat, & decem, & equum constituat, potest dici, decem tantummodo nomine teneri, sed si quis uiginti debens, decem constituit se soluturum tenebitur, ff. eod. l. sed & si, xii. cum l. seq.

Qui autem constituit se soluturum, tenetur, siue adiecerit certam quantitatem, siue non, ff. eo. l. qui autem, 14. in princ.

Si quis constituerit se pignus daturum; cum vtilitas pignorum irrepserit, debet etiam hoc constitutum admitti, d. l. qui autem, §. si quis.

Sed, & si quis certam personam fideiussuram pro se constituerit, nihilominus tenetur, vt Pomponius scribit, quid tamen si eá persona nolit fideiubere? tenetur is, qui constituit, nisi aliud actum est, quid si ante decesserit? si mora interueniente, æquum

te, æquum est teneri eum, qui constituit, vel in id, quod interest, uel vt aliam per sonam non minus idoneam fideiubentem præstet, si nulla mora interueniente: magis est non teneri, d.l. qui autem, §. penul.

Constituere autem, & præsentes, & absentes possumus, sicut pacisci, & per nuncium, & per nosmetipsos, & quibuscunque uerbis. d.l. qui autem, §. fin.

Vtrum præsente debitore, an absente constituat, quis parui refert, hoc amplius & inuito eo constituere, quem posse, Pomponius scribit, unde falsam putat opinionem Labeonis existimantis, si postea, quam quis constituit pro alio, dominus ei denunciet, ne soluat: in factum exceptionem dandam, nec immerito, id Pomponius. Nam cum semel sit obligatus, qui constituit: factum debitoris non debet eum excusare. ff. eod. l. utrum. 27.

Et licet procurator sit, per quem tibi constituit: hoc non erit impedimento, quia ministerium tantummodo hoc casu præstare uidetur, ff. co. l. & licet. 15.

Si duo, quasi duo rei constituerimus: vel cum altero agi poterit insolidum: sed & certo loco, & tempore constituere quis potest, nec solum eo loco petere, ubi ei constitutũ est, sed exẽplo arbitratiæ actionis ubiq; põt, ff. eo. l. si duo, 16. ĩ prin.

Si quis duobus pecuniam constituerit tibi, aut Titio, & si stricto iure propria actione constitutæ pecuniæ manet obligatus. si Titio soluerit, tamen per exceptionem adiuuatur, ff. eod. l. si quis, 30.

Ait prætor, SI APPAREAT EVM, QVI CONSTITVIT, NEQVE SOLVISSE, NEQVE FECISSE, NEQVE PER ACTOREM STETISSE, QVO MINVS FIERET, QVID CONSTITVTVM EST. Ergo si non steterit per actorem: tenet actio, etiam si per rerum naturam stetit, sed magis dicendum est, subueniri reo debere, ff. eo. l. si duo, §. ait prætor.

Hæc autem verba prætoris, NEQVE FECISSE, vtrum ad tempus constituti pertineant, an uero usque ad litis contestationem trahamus, dubitari potest. & verum est ad tempus constituti. d. l. si duo. §. fi.

Sed & si alia die offerat, nec actor accipere voluit, nec ulla iusta causa fuit non accipiendi, æquum est, succurri reo, aut exceptione, aut iusta interpretatione, ut factum actoris, vsque ad tempus iudicii ipsi noceat: ut illa uerba, NEQVE FECISSE, hoc significent, vt neque in diem, in quem constituit, fecerit, neque postea, ff. eo. l. sed & si, 17.

Item illa uerba prætoris, NEQVE PER ACTOREM STETISSE, eandem recipiunt dubitationem, & Pomponius dubitat: si fortè ad diem constituti per actorem non stetit, an ante me steterit, vel postea? Sed & hæc ad diem constituti referenda sunt; proinde si ualetudine impeditus, aut ui, aut tempestate petitor non uenit, ipsi nocere, Pomponius scribit, ff. eo. l. sed & si, 18. in prin.

Quod adiicitur, EAMQVE PECVNIAM, CVM CONSTITVEBATVR, DEBITAM FVISSE: interpretationem pleniorem exigit. Nam primum illud efficit, ut si quid tunc debitum fuit, cum constitueretur, nunc non sit: nihilo minus teneat constitutum, quia retrorsum se actio refert, proinde, & temporali actione obligatum, constituendo Celsus, & Iulianus scribunt teneri debere, licet post constitutum dies temporalis actionis exierit. quare, & si post tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem Iulianus putat, quoniam eo tempore constituerit, quo erat obligatus, licet in id tempus, quo non tenebitur. d. l. item illa verba, § quod adiicitur.

E re aũt est, hic subiungere, vtrum pœnã continent hęc actio, an rei persecutionẽ? & magis est (ut & Marcellus putat) vt rei ꝑsecutionẽ, d. l. itẽ illa, §. è re autem.

Vetus

Vetus fuit dubitatio, an qui hac actione egit, sortis obligationem consumant, & tutius est dicere: solutione potius ex hac actione facta liberationem contingere, non litis contestationem; quoniam solutio ad vtranq; obligationem proficit, d.l.item illa, §.fin,

Id, quod sub conditione debetur (siue purè siue certo die constituatur) eadem conditione suspenditur: ut existente conditione, teneatur: deficiente, vtraque actio depereat, sed is, qui purè debet, si sub conditione constituat: inquit Pomponius in hanc utilem actionem esse, ff.eo.l.id, quod, 19.in princ,

Si pater constituerit se soluturum, quod fuit in peculio: non minuetur peculium, ex quo ex ea causa obstrictus esse cœperit, & licet interierit peculium, non tamen liberatur. Nec enim, quod crescit, aut decrescit peculium, pertinet ad constitutoriam actionem, d.l.id quod, 19.§.fi.cum l.seq.

Promissor equi post moram ab eo factam mortuo equo si constituerit se precium eius soluturum, tenetur, ff.eo.l.promissor, 21, in princ,

Si sine die constituas: potest quidem dici te non teneri, licet verba edicti late pateant, alioquin, & confestim agi tecum poterit, si statim, vt constituisti, non soluas, sed modicum tempus statuendum est (non minus decem dierum) ut exactio celebretur, d.l.promissor, §.si fine,

Constituto satis non facit, qui soluturum se constituit, scilicet si offerat satisdationem, si quis autem constituat se satisfacturum, & fideiussorem, vel pignora det, non tenetur: quia nihil interest, quemadmodum satisfaciat, d.l.promissor, §.fi.

Si post constitutam tibi pecuniam, hæreditatem ex senatusconsulto Trebelliano restitueris. quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium, deneganda est tibi pecuniæ constitutæ actio: idem est in hæreditatis possessore, post euictam hæreditatem, sed magis est, vt fideicommissario, vel ei, qui euicit, decernenda sit actio, ff.eod.l.si potest, 22.

Possessor equi, equo mortuo, cum per eum staret, quominus traderetur: & si equum daturum se constituerit, de constituta pecunia tenebitur, ut precium eius soluat, ff.eo.l.possessor, 23,

Illud, aut illud debuit, & constituit alterum, an vel alterum, quod non constituit, soluere possit, quæritur? dictum est, non esse audiendum, sin velit hodie fidem constitutæ rei frangere, ff.eo.l.illud, 25.in princ,

Si iureiurando delato, deberi tibi iuraueris, cum habeas eo nomine actionem, rectè de constituta agis, sed & si non vltro detulero iusiurandum, sed referendi necessitate compulsus, id fecero: quia nemo dubitat modestius facere, qui referat, quam qui ipse iuret; nulla distinctio habetur, tametsi ob tuam facilitatem ac meam verecundiam subsecuta sit referendi necessitas, d.l.illud, §.fin.

Qui iniuriarum, vel pro furto, vel ui bonorum raptorum tenetur actione, & constituendo tenetur, ff.eo.l.qui iniuriarum, 29.

Lucius Titius Sciorum debitor decessit, hi persuaserunt pupillo Mæuio, quod hæreditas ad eum pertineret: & fecerunt, ut epistolam in eos exponeret, debitorem se esse, quasi hæredem patrui sui confitentem, qui & addidit epistolæ suæ, quod in rationes suas eadem pecunia peruenisset Lucii Titii, nihil peruenit, an ex scriptura proposita de constituta pecunia, conueniri possit, & an doli exceptione uti possit: responsum est, nec ciuilem eo nomine actionem competere, sed nec de constituta cum teneri, secundum ea, quæ proponeretur. idem quæritur, interesse nomine quod ex causa suprascripta datum sit, an repeti possit, respondit Scæuola secundum ea, quæ proponeretur, posse, ff.eo.l.fi.

Si pro

Si pro alieno debitore soluturum constituisti, pecuniæ constitutæ actio non solum aduersus te, sed aduersus hęredes tuos perpetuo competit. C. de constit. pecun. l. prima.

Si quando aliquis vel pro se, vel pro alia persona pecuniam constituerit, dicens forte alicui, SATIS TIBI FACIO: vt hic omnibus modis ad quantitatem, quam protulit, obnoxius est: & à se constitutum implere, atque debitum persoluere compellitur. Si quis uerò Dixerit SATIS TIBI FIET: hic, utpote, cum talis sermo absque determinatione certæ personæ prolatus sit, perinde quasi nihil dixerit, ab omni exactione liber conseruetur. At si quis dixerit, FIET TIBI SATIS A' ME, ET AB HOC ET ILLO: his quidē, quos ille nominauerit, nisi consenserint, nullum ex tali locutione præiudicium nascitur, sed neq; ipse, qui hoc dixit, pro illis personis, quas nominauit, aliquam exactionem sustineat pro se uero id, quod ex ære alieno secundum leges comprobato deberi monstratum fuerit, pro rata duntaxat parte soluat. Cæterum si dixerit, SATIS TIBI FIET A ME, AVT AB HOC, AVT AB ILLO: tunc personis quidem nominatis, nisi consentiant, consimili modo nullum prę iudicium generatur. qui uero eam pecuniam constituit, is integrum quidem debitum persoluere compellitur. si quam tamen contra nominatas personas actionem sibi competere putauerit, hanc contra ipsos secundum leges proponat, & legitimo potiatur auxilio. Nouel. const. VT cum de appel. alias 115. §. ad hæc, & aliud, siue Coll. viii. const. xi.

Apertissime lege definitum, est ut liceat omnibus constituere non solum res, quæ pondere, numero, mensura consistunt, sed etiam alias omnes, siue mobiles, siue immobiles, siue se se mouentes, siue instrumenta, vel alias quascunque res, quas in stipulationem possint homines deducere. neque sit in quocunque casu annalis, sed siue pro se quis constituat, siue pro alio: sit & ipsa in tali uitæ mensura, In qua omnes personales actiones positæ sunt, idest annorum metis triginta, & liceat pro debito purè, vel in diem, vel sub conditione constitui, & non absimilem penitus stipulationi habeat dignitatem, suis tamen naturalibus priuilegiis minime defraudata, sed & hæredibus, & contra hæredes competat: ita tamen, ut hoc ei inhæreat, ut pro iam debito fiat constitutum, cum satis absurdum sit permittere per actionem res indebitas consequi. itaque omnes res ueniunt in constitutam actionem. tamque si fuisset ipsa pecunia constituta cùm etiam uetere res pecuniæ appellatione omnes res significari definiát, iis uidelicet, quæ argenti distractores, & alii negociatores indefensè constituerint in sua firmitate secundum morem usque adhuc obtinentem durantibus. C. de constit. pecunia, l. penult.

Diui Adriani epistolam, quæ de periculo diuidendo inter mandatores, & fideiussores loquitur locum habere, & in his, qui pecunias aliis simul constituunt, necessarium est. æquitatis enim ratio diuersas species actionis excludere nullo modo debet. C. eod. l. finali.

De constituta pecunia eum omnibus agitur, quicunque pro se, vel pro alio soluturos se constituerint, nulla scilicet actione interposita: nam alioquin si stipulanti promiserint iure ciuili tenentur. Inst. de actio. §. de constituta.

DE

DE IVREIVRANDO, SIVE VOLVNTARIO, SIVE NECESsario, siue iudiciali. Tit. XII.

SI quis postulante aduersario iurauerit, deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei soluatur, iustissimè prætor accõmodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, sed an iurauerit, Inst. de actio. §. item si quis.

Maximum remedium expediendarum litium in usum uenit iurisiurandi religio, qua uel ex pactione ipsorum litigatorum, uel ex authoritate iudicis deciduntur controuersiæ, ff. de iureiurando, l. prima.

Iusiurandum speciem continet transanctionis, maiorem, quæ habet authoritatẽ, quam res iudicata. ff. eod. l. secunda.

Ait prætor, SI IS, CVM QVO AGETVR CONDITIONE DELATA IVRAVERIT. Eum, cum quo agetur accipere debemus ipsum reum, nec frustra adiicitur. CONDITIONE DELATA; Nam si reus iurauerit nemine ei iusiurandum deferente, prætor id iusiurandum non tuebitur, sibi enim iurauit. Alioquin facillimus quisque ad iusiurandum decurrens nemine sibi deferente iusiurandum oneribus actionum se liberabit, ff. eo. l. tertia, in princ.

Quacunque autem actione, quis conueniatur, si iurauerit, proficiet ei iusiurandũ, siue in personam, siue in rem, siue in factum, siue pœnali actione, vel quauis alia agatur, siue de interdicto, sed & si de conditione personæ fuerit iuratum, prætor iusiurandum tuebitur, utputa detuli tibi iusiurandum: & iurasti te in potestate mea non esse, tuendum erit iusiurandum. d. l. tertia. §. quæcunq;.

Vnde Marcellus scribit etiam de eo iurari posse, an prægnans sit mulier, uel non sit, & iurisiurando standum. denique ait si de possessione erat quæstio, seruari oportere, si fortè quasi prægnans ire in possessionem uolebat, & cum ei contradiceretur, uel ipsa iurauit se prægnantem, vel cõtra eam iuratum est. Nam si ipsa, ibi in possessionem sine metu, si contra eam non ibit, quamuis uerè prægnans fuerit, proderitque (inquit Marcellus) mulieri iuranti iusiurandum, ne conueniatur, quasi calumniæ causa uentris nomine fuerit in possessione, neve uim patiatur in possessione, sed an iusiurãdum eo vsq; prosit, vt post editum partum non quæratur, ex eo editus sit, an non sit, cuius esse dicitur, Marcellus tractat: & ait, veritatem esse quærendam, quia iusiurandum alteri, neque prodest, neque nocet. matris igitur iusiurandum partui non proficiet, nec nocebit, & si mater detulerit, & iuretur ex eo prægnas non esse, d. l. tertia. §. unde Marcellus.

Iurari autem oportet, vt delatum est iusiurãdum cæterum si ego detuli, ut p deum iurares, tu per caput tuum iurasti, vel filiorum tuorum. Non erit ratum habendum iusiurandum, quod si exigi, ut per salutem tuam iurares, & iurasti: stabitur. Omne enim omnino licitum iusiurandum per quod uoluit quis sibi iurari, idoneum est, & si ex eo fuerit iuratum prætor id tuebitur, d. l. tertia. §. finali, & quarta, & quinta, in princi.

Dato iureiurando non aliud quæritur, quam an iuratum sit, remissa quæstione, an debeatur, quasi satis probatum sit iureiurando. d. l. quinta. §. dato iureiurãdo.

Si neque iuratum est, neque remissum iusiurandum: pro eo debet haberi, atque si res in iusiurandum admisa non esset proinde si postea iurare paratus sit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum est iuratum non est. d. l. quinta. §. si neque.

Remittit iusiurandum, qui deferente se cum paratus esset aduersarius iurare, gra-

tiam ei

tiam ei facit, contentus voluntate suscepti iusiurandi. Quod si non susceperit
iusiurandum: licet postea parato iurare, actor nolit defferre, non uidetur remis-
sum, nam quod susceptum est, remitti debet, ff. eo. l. sexta.

Ait prætor, EIVS REI, DE QVA IVSIVRANDVM DELATVM FVE-
RIT, NEQVE IN IPSVM, NEQVE IN EVM, AD QVEM EA RES
PERTINET, ACTIONEM DABO. EIVS REI, sic erit accipiendum: si-
ue de tota re, siue de parte sit iuratum. Nam de eo, quod iuratum est, pollicetur
se actionem non daturum: neque in eum, qui iurauit, neque in eum, qui in locū
eius, cui iusiurandum delatum est, succedit. Etiam si in rem successit. Nam po-
stea, quam iuratum est, denegatur actio, aut si controuersia erit, id est si ambigi-
tur an iusiurandum datum sit: exceptionis locus est, ff. eod. l. septima, octaua, &
nona, in princip.

Iureiurando dato, vel remisso, reus quidem adquirit, exceptionem sibi, aliisque:
actor uero actionem adquirit, in qua hoc solum quæritur, an iurauerit dari sibi
oportere: uel cum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum sit, ff. eod. l. no-
na, §. iureiurando.

Si is, qui temporaria actione mihi obligatus erat detulerit iusiurandum, ut iurem
eum dare oportere, egoque iurauero: tempore non liberatur: quia post litem
cum eo contestatam perpetuatur aduersus eum obligatio, d. l. nona, §. si is, qui.

Si minor vigintiquinque annis detulerit, & hoc ipso captum se dicat, aduersus
exceptionem iurisiurandi debebit id replicari, ut Pomponius ait, sed verum est
hanc replicationem non semper esse dandam, sed plerunque ipsum prætorem
debere cognoscere, an captus sit, & sic in integrum restituere. nec enim ut quis-
que minor est, statim, & circunscriptum se docuit, propterea exceptio ista, siue
cognitio statutum tempus, post annum vicesimumquintum non debet egredi,
d. l. noua. §. si minor.

Sed & si quis iusiurandum in fraudem creditorum detulerit debitori, aduersus ex-
ceptionem iusiurandi, replicatio fraudis creditoribus dari debet, præterea si
fraudator detulerit iusiurandum creditori, vt iuraret decem sibi dati oportere,
mox bonis eius uenditis experiri uolet, aut denegari debet actio, aut exceptio
opponitur fraudatorum creditorum, d. l. nona, §. sed & si quis.

Iusiurandum defensoris, vel procuratoris ei ab aduersario delatum prodesse, exce
ptionemque domino parere, Iulianus scribit, idem ergo dicendum erit, & si da
tus ad petendum procurator reo deferente, iurauerit dari mihi oportere, nam
actionem mihi parit, quæ sententia habet rationem, d. l. nona, §. iusiurandum.

Si petitor iurauerit, possessore deferente rem suam esse actori dabitur actio, sed
hoc duntaxat aduersus eum, qui iusiurandum detulit, eosque, qui in eius locum
successerunt. Cæterum si aduersus alium uelit prærogatiua iurisiurandi uti, ni-
hil ei proderit. Quia non debet alii nocere, quod inter alios actum est, d. l. no-
na, §. finali, cum l. seq.

Sed & si possessori fuerit iusiurandum delatum, iurauerit que rem petitoris non esse
quandiu quidem possidet, aduersus eum, qui detulit iusiurandum, si petat exce
ptione iurisiurandi utetur. si uero amiserit possessionem actionem non habe-
bit, nec quidem etiam si is possideat, qui ei iusiurandum detulit. non enim rem
suam esse iurauit, sed eius non esse, proinde si cum possideret deferente peti to-
re, rem suam esse iurauit, consequenter dicemus amissa quoque possessione, si
is, qui detulit iusiurandum nactus sit possessionem: actionem in factum ei da n-
dam. fructus etiam perceptos ex re, quam meā esse iuraui restitui mihi placu it.

sed &

sed & fœtus pecorum restituendum esse constat, post iusiurandum delatum, ff. eo. l. sed & si possessori, xi. in prin.

Item si iurauero vsumfructum alicuius rei, vel meum esse, vel mihi dari oportere, eatenus mihi competit actio, quatenus si vero vsumfructum haberem, duraret, quibus vero casibus amitteretur, non competit mihi actio, sed & si rerum, in quibus vsusfructus propter abusum constitui non potest, iurauerit vsumfructum se habere, vel sibi deberi: effectus iurisiurandi sequendus est, ideoque tunc quoque videtur is rectè iurasse, & ex eo iureiurando potest petere vsumfructum cautione oblata, dicta lege sed & si. §. item si iurauero.

Si iurauero vsumfructum mihi dari oportere, non aliter dari debet, quam si caueam boni uiri arbitratu me vsurum, & finito usufructu restituturum, ff. eod. l. eum qui, 30. §. fin.

Si cum de hæreditate inter me, & te controuersia esset, iurauero hæreditatem meam esse, id consequi debebo, quod haberem, si secundum me de hæreditate pronunciatum esset. & non solum ea res restituere debebis, quas tunc possidebas, sed & si quas postea cœpisses possidere, perindeque habetur, quod iuratum est, atque si probatum esset. idcirco utilis actio mihi competit. Quod si ego ex eadem hæreditate, possiderem, tuque cœpisses petere a me, cum aduersus te iurassem, exceptione ego, uti debeo iurisiurandi. Planè si alius a me petere hæreditatem cœperit: dubium non erit, (vt & Iulianus scribit) nihil mihi iurisiurandum prodesse. Idemque & si ego quolibet alio possidente res hæreditarias petere velim: quia, & si petiissem à te hæreditatem, probassemque meam esse, nihilominus ab altero petendo idipsum probare necesse haberem, d. l. sed & si possessori, §. finali, cum l. sequenti.

Item Iulianus scribit eum, qui iurauit se furtum non fecisse, videri de toto iurasse, atque ideo condictitia non tenetur, quia condictitia solus fur tenetur. Nunquid ergo qui iurauit furtum se non fecisse hoc solo nomine, condictione si conueniatur, exceptione utetur? Cæterum si contendat, qui condicit, quasi cum hærede se furis agere, non debet repelli? & quasi condictio ei dari debet aduersus hæredem furis, nec pati eum iudex debet, si cœperit tentare furem probare, ff. eodem lege si duo, tertiadecima, §. item Iulianus scribit.

Quæ iurauit diuortii causa rem se non amouisse, non debet defendi per exceptionem, si cum ea in rem agatur, & si contendat suam esse alio iureiurando opus est, contra si iurauerit suam esse: debet in actione rerum amotarum defendi, & omnino hoc obseruandũ est (licet per aliam actionem eadem quæstio moueatur) ut exceptio iurisiurandi locum habeat, ff. eo. l. in duob. 28. §. quæ iurauit.

Si quis iurauerit me ei vendidisse rem centum: ex empto agere potest erit, vt ei cætera præstetur: id est, vt res tradatur, & de euictione caueatur, an tamen ad precium consequendum ex vendito conueniri possit, videndum, & si quidem de hoc ipso iuratum est, & quod precium solutum est, nulla pro precio actio superest. Si uero hoc non fuerit iuratum, tunc consequens est, de precio eum teneri, idem dicemus, & si quis societatem fecisse iurauerit. Nam & is, pro socio poterit conueniri, d. l. si duo, §. si quis iurauerit.

Marcellus scribit, si quis iurauerit ob decem pignori dedisse fundum: non

alias eum pignoratitia egere posse, quam si decem soluerit, sed & illud adiicit fortasis eum etiam in decem ex iureiurando suo posse conueniri, quod magis probat, cui Quintus Saturninus consensit, dicta lege si duo. §. Marcellus.

Quoties propter rem iuratur parenti non remittitur iusiurandum. propter rem autem iusiurandum exigitur (ueluti de pecunia credita) cum iurat actor, sibi dari oportere, vel reus se dare non oportere, idem est, cum de pecunia constituta iusiurandum exigitur. ff. eo. l. quoties, 14.

Iusiurandum, quod ex conuentione extra iudicium defertur, referri non potest ff. eo. l. iusiurandum, in princ.

Pupillus tutore authore iusiurandum deferre debet, quod si sine tutoris authoritate detulerit: exceptio quidem obstabit, sed replicabitur: quia rerum administrandarum ius ei non competit, dicta lege iusiurandum, §. pupillus tutore.

Si tutor, qui tutelam gerit, autem curator furiosi prodigive iusiurandum detulerit ratum id haberi debet. Nam & aliena res, & solui eis potest, & agendo rem in iudicium deducunt, d. l. iusiurandum, §. si tutor.

Procurator quoque quod detulit, ratum habendum est, scilicet si aut vniuersorum bonorum administrationem sustineat, aut si idipsum nominatim mandatum sit, aut si in rem suam procurator sit, d. l. iusiurandum, §. si.

Alias autem procuratorem deferentem iusiurandum non esse audiendum, Iulianus libro decimo Digestorum scribit, ne postea reus, qui semel iurauit a domino conueniatur, nec multum ei proficere, si fuerit ei de rato cautum, siue enim dominus petat, cogetur reus docere liquido se iurasse, posita scilicet exceptione, siue ex stipulatione de rato agat, necesse habebit ipse de periurio suo docere. Si itaque mandatum fuit procuratori, ut petat, ille autem iusiurandum detulit, aliud fecit, quam quod mandatum est, ff. eodem. l. alias autem, 18. & l. sequen.

Religio filii, cum quo etiam iudicium consistere poterit. ipsi autem referentes, conditionem eorum, quibus subiecti sunt, non faciunt deteriorem. ff. eod. l. multo magis, 24.

Qui iurasse dicitur, nihil refert, cuius sexus ætatisve sit. omni enim modo custodiri debet iusiurandum aduersus eum, qui contentus eo, dum deferret, fuit. quamuis pupillus non uideatur peierare, quia sciens fallere non uideatur, ff. eod. l. qui iurasse, 26. in prin.

Si pater filium dare non oportere iurauerit: Casius respondit, & patri, & filio dandam exceptionem iusiurandi. si pater iurauerit in peculio, nihil esse filius conueniri poterit, sed & pater ita conuenietur, vt post adquisiti peculii ratio habeatur. d. l qui iurasse. §. si pater.

Iusiurandi conditio ex numero esse uideri potest, nouandi, delegandive, quia proficiscitur ex conuentione: quamuis habeat, & instar iudici. Iusiurandum etiam loco solutionis cedit. d. l. qui iurasse. §. si. cum l. seq.

In duobus reis stipulandi ab altero delatum iusiurandum etiam alteri nocebit, ff. eo. l. in duobus. 28. in prin.

Quod reus iurauit, etiam fideiussori proficit. item a fideiussore exactum iusiurandum, prodesse etiam reo Casius, & Iulianus aiunt. Nam quod in locum solu-

tionis

ctionis succedit, hoc quoque eodem loco habendum est, si modo ideo interpositum est iusiurandum, vt de ipso contractu, & de re, non & de persona iurantis ageretur, d.l. in duobus, §. quod reus.

Si ei, qui debitorem meum in iudicium exhibere promiserit, iusiurandum detulerim: isque iurauerit, se omnino exhibitionem eius non promisisse, prodesse id debitori meo non debet, si vero iurauerit se nihil mihi præstare oportere, distinguendum est, & replicatione emendãdum, vtrum ideo iurauerit, quia post promissionem exhibuerit, an vero, quia soluerit, quod eodem modo, & in fideiussore debiti distinguendum est, d.l. in duobus, §. si ei, qui.

Ex duobus reis promittendi eiusdem pecuniæ, si alter iurauit, alteri quoq; prodesse debebit, d.l. in duobus, §. ex duobus.

Exceptio iurisiurandi non tantum si ea actione, quis utatur, cuius nomine exegit iurisiurandum, opponi debet, sed etiam si alia, si modo eadem quæstio in iudicium deducatur, forte si ob actionem mandati, negociorum gestorum, societatis, cæterasq; similes iurisiurandum exactum sit: deinde, ex iisdẽ causis certum condicatur, quia per alteram actionem altera quoque consumitur, d. l. in duobus. §. exceptio.

Colonus cum, quo propter succisas forte arbores agebatur ex locato, se iurauerit se non succidisse, siue è lege duodecim tabularum de arboribus succisis, siue ex lege Aquilia damni iniuriæ, siue interdicto, QVOD VI, AVT CLAM, postea conuenitur: per exceptionem iurisiurandi defendi poterit, d. l. *in duobus*. §. colonus.

Igitur si quis iurauerit se non esse condemnatum, etiam si ex stipulatu IVDICATVM SOLVI ob rem iudicata conueniatur defenderur per exceptionem. Cõtra si cum ex stipulatu IVDICATVM SOLVI conueniretur, iurauit se dare non oportere, agenti iudicati non utique obstabit exceptio. potest.n. fieri, ut non sit commissa stipulatio, licet res iudicata sit, nisi ideo iurasset, quod nec damnatum se esse diceret, d.l. in duobus, §. igitur.

Item Pomponius ait eum, qui furtum sibi alicuius rei factum iurauerit, nõ statim etiam condictionis causam nancisci, d.l. in duob. §. item Pompon.

Item cum ex hac parte iusiurandum, & actionem, & exceptionem inducat, si forte extra iudicium, actore inferente, iurauerit se dare non oportere, uel contra, posterior causa iurisiurandi potior habebitur, nec tamen præiuditium periurio alterius fiet, quia non quæretur, an dare eum oporteat, sed an actor iurauerit. Quod si iuraui te deferente, non iurasse te dari tibi oportere, aduersus utilem actioni, qua hoc quæritur, an iuraueris tibi dari oportere, opponenda est exceptio iurisiurandi perimentis quæstionem actione comprehensam, d.l. in duobus, §. fin. cum l. seq.

Eum qui iurauit ex ea actione, quæ inficiando crescit, aliquid sibi deberi, simpli non dupli persecutionem sibi adquirere, Pedius ait. abunde.n. sufficere exonerare petitorem probandi necessitate, cum omissa hac parte edicti dupli actio integra maneat. & potest dici hoc iudicio non principalem causam exerceri, sed iusiurandum actoris conseruari, ff, eo. l. eum qui, 30. in prin.

Si iurauero te equum mihi dare oportere, qui non sit in rerum nrtura, nec æstimationem mihi præstare reus debet, nisi ex causa furtiua, vel p p moram. tunc.n. et post mortem equi æstimatio præstatur, d.l. eum qui, §. si iurauero.

Si mulier iurauerit decem dotis sibi deberi, tota ea summa pstãda est, sed si iurauerit se decem dedisse in dotẽ, hoc solũ non erit qrendum, an data sint, sed quasi

data sint, quod ex eo reddi oportet, præstandum erit, d.l. eum qui. §. si mulier.

In popularibus actionibus iusiurandum exactum, ita demum aduersus alios proderit, si bona fide exactum fuerit, nam & si quis egerit: ita demum consumit publicam actionem, si non per collusionem actum sit, d.l. eum qui, §. in popularib.

Admonendi sumus, interdum etiam post iusiurandum exactum, permitti constitutionibus principum ex integro causam agere, si quis noua instrumenta se inuenisse dicat, quibus nūc solum vsurus sit, sed hæ constitutiones tunc uidentur locum habere cum à iudice aliquis absolutus fuerit, solent.n. sæpe iudices in dubiis causis exacto iureiurando secundum eum iudicare, qui iurauit. Quod si alias inter ipsos iureiurando transactum sit negotium, non conceditur eandem causam retractari, ff. eo. l. admonendi, 31.

Iurisiurandi gratiam facere pupillus non potest, ff. eo. l. iurisiurandi. 32.

Qui per salutem suam iurat, licet per deum iurare videatur. (respectu.n. diuini nu minis ita iurat) attamen si non ita specialiter iusiurandum ei delatum est, iurasse non videtur, & ideo ex integro solenniter iurandū est, ff. eo. l. qui p̄ salutē, 33.

Iusiurandum, & ad pecunias, & ad omnes res p̄tinet, ff. eo. l. iusiurandū, 34. in pri.

Defensor municipum, vel cuiusvis corporis, iusiurandum deferre potest, si super hoc mandatū habeat. Pupillo nō deferē iusiurandū, d.l. iusiurandū, §. defensor.

Procurator non compellitur iurare, nec defensor, & ita Iulianus scribit, defensorem iurare non compelli, sufficereq; ad plenam defensionem, si paratus sit iudicium accipere, d.l. iusiurandum, §. procurator.

Qui iusiurandum defert prior de calumnia iurare debet, si hoc exigatur, deinde sic iurabitur. hoc iusiurandum de calumnia, & parentibus remittitur, d.l. iusiurandum. §. qui iusiurandum.

Si de qualitate iuramenti fuerit inter partes dubitatum, conceptio eius in arbitrio iudicantis est, d.l. iusiurandum, §. si de qualitate.

Ait prætor, EVM A QVO IVSIVRANDVM PETETVR, SOLVERE, AVT IVRARE COGAM, alterum itaque eligat reus, aut soluat, aut iuret, si non iurat, soluere cogendus erit a prætore, d.l. iusiurandum, §. ait prætor.

Datur autem, & alia facultas reo, ut si malit, referat iusiurandum, & si is, qui petet, conditione iusiurandi non utetur: iudicium ei p̄tor non dabit. AEquissimè.n. hoc facit, cum non debeat displicere conditio iusiurandi ei, qui detulit, sed nec iusiurandum de calumnia referenti dabitur, quia non est ferendus actor, si conditioni, q̄ ipse detulit de calumnia uelit iurari, d.l. iusiurandum, §. datur autem.

Non semper autem consonans est per omnia referri iusiurandum, quale defertur forsitan ex diuersitate rerum, vel personarum quibusdam emergentibus, quæ varietatem inducunt, ideoque si quid tale inciderit, officio iudicis conceptio huius iurisiurandi terminetur, d.l. iusiurandum, §. non semper.

Cum res in iusiurandum demissa est iudex iurantem absoluet, & referentem audiet, & si actor iuret: condemnet reum, nolente autem iurare reum, si soluat, absoluet, non soluentem condemnet, uel ex relatione non iurante actore, absoluet reum, d.l. iusiurandum, 34. §. fi.

Tutor pupilli omnibus probationibus aliis deficientibus iusiurandum deferens audiendus est, quandoq;.n. pupillo denegabitur actio, ff. eo. l. tutor, 35. in prin.

Prodigus si deferat iusiurandum, audiendus non est, idemque in cęteris similibus ei dicendum est, nam siue pro pacto conuento, siue pro solutione, siue pro iudicio hoc iusiurandum cedit, non ab aliis delatum probari debet, quam qui ad hæc habiles sunt, d.l. tutor, §. prodigus.

Qui

Qui non compelluntur Romæ iudicium accipere, nec iurare compellendi sunt: vt legati prouinciales. d. l. tutor. §. final.
Si actor deferat iusiurandum de sola constituta pecunia, & reus iurauerit: exceptione utetur, si de constituta conueniatur. sed si de sorte, id est de priore obligatione conueniatur: exceptio cessabit, nisi de hac quoque iurauerit aduersario deferente. ff. eod. l. si actor. xxxvi.
Si non fuerit remissum iusiurandum ab eo, qui detulit, nec de calumnia iuretur: consequens est, ut debeat denegari actio. sibi enim imputet, qui processit ad delationem iurisiurandi, nec prius de calumnia iurauit: ut sit iste remittenti similis. ff. eod. l. si non fuerit. xxxvii.
Manifestæ turpitudinis est, & confessionis, nolle nec iurare, nec iusiurandum referre. ff. eod. l. manifestę. xxxviii.
Si quis cum debitore suo pepigerit, ne ab eo pecunia peteretur, si iurasset se Capitolium non ascendisse, uel aliud quodlibet fecisse, uel non fecisse, isque iurauerit, & exceptio iurisiurandi dari debebit, & solutum repeti poterit. est enim iusta conuentio, si quælibet causa in conditione iurisiurandi deducta fuerit. ff. eod. l. si quis. xxxix.
Iusiurandum à debitore exactum efficit, ut pignus liberetur. est enim hoc accepti lationi simile perpetuam certè exceptionem parit idcirca pœnam quoque petentem creditorem exceptione submoueri oportet, & solutum repeti potest: vt pote cū interposito eo, ab omni controuersia discedatur. ff. eod. l. iusiurandū. xl.
Labeo etiam absenti, & ignoranti iusiurandi gratiam fieri posse respondit, sed, & per epistolam iurisiurandi gratia fieri potest. ff. eod. l. labeo. xli.
Creditore, qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat, iusiurandum deferente pupillus iurauit se dare non oportere, eandem pecuniam à fideiussore eius petit. an excludendus sit exceptione iurisiurandi? Pomponius respondit. Eandem rem apertius explicat Iulianus. Nam si cōtrouersia inter creditorem, & pupillum fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset: & conuenerit, ut ab omni conditione discederetur, si pupillus iurasset: isque iurauerit se dare non oportere: naturalis obligatio hac exceptione tolletur, & soluta pecunia repeti poterit. sin uerò creditor quidem se mutuam dedisse contendat, pupillus autem hoc solo defendatur, quod tutor eius non interuenit, & hoc tale iusiurandum interpositum est, hoc casu fideiussorem prætor non tuebitur, si autem liquido adprobari non potest, quid actum sit: & in obscuro erit (ut plerunque) de facto, an de iure inter creditorem & pupillum controuersia fuerit. tantumque deferente creditore pupillum iurasse: intelligere debemus, actum inter eos, ut si iurasset dari non oportere ab omni conditione discederetur. Atque ita, & solutam pecuniam repeti posse, & fideiussoribus exceptionem dari debere existimabimus. ff. eod. l. finali, in prin.
Si fideiussor iurauerit se dare non oportere: exceptione iurisiurandi reus promittendi tutus est. At quin si quasi omnino idem non fideiussisset, iurauit: non debet hoc iusiurandum reo promittendi prodesse. d. l. finali. §. si fideiussor.
Sed & si actore deferente, defensor absentis, uel præsentis iurauit eum, quem defendit, dare non oportere: exceptio iurisiurandi ei, cuius nomine iuratum fuerit, dari debebit. Eadem ratio est, & si fideiussoris defensor iurauerit. reo enim datur exceptio. item si reus iurauerit, fideiussor tutus sit, quia & res iudicata secundum alterutrum eorum utrique proficiet. d. l. finali.
Causa iureiurando ex consensu vtriusq; partis, vel aduersario inferente, delato &

præstito, vel remisso, decisa: nec periurii prætextu retractari potest, nisi specialiter hoc lege excipiatur, C. eo. l. prima.

Iusiurandi contempta religio satis deum vltorem habet, periculum autem corporis vel maiestatis crimen, secundum constituta Principum, & si per Principis venerationem quodam calore fuerit peieratum, inferri non placet, C. eodem, l. secunda.

In bonæfidei contractibus, nec non etiam in cæteris causis inopia probationum, per iudicem iureiurando causa cognita res decidi oportet, C. eo. l. tertia.

Si ad excludendam tutelæ actionem pupillus iusiurandum tutori detulerit: postea eandem litem exercere non prohibetur, C. eo. l. quarta.

Cum etiam à pupillorum tutoribus, velut ab ipsis pupillis, relicta fideicommissa videntur, super fideicommissi præses prouinciæ cognoscet, & si id tibi relictum esse constiterit, reddi tibi efficiet, idem si inficietur, ad iusiurandum (vt desideras) tutorem adiget, C. eo. l. quinta.

Cum proponas partibus placuisse iurisiurandi religione litem decidi: præses prouinciæ iuxta decretum arbitri ad uoluntatis vestræ placitum amitæ tuæ filiis consulet, C. eod. l. sexta.

Nec filius, nec quisquam alius, nec litigando, nec paciscendo, sed neque iusiurandum citra uoluntatem dominæ rei deferendo, præiudicium ei facere potest. Vnde si citra mandatum tuum aliquid erga rem tuam filius tuus gessit, nec hoc ratum habuisti, nihil tibi oberit, C. eo. l. septima.

Actori delato, vel relato iureiurando si iurauerit, vel ei remissum sit sacramẽtum, ad similitudinem iudicati in factum actio competit, C. eo. l. octaua.

Delata conditione iurisiurandi, reus, (si non per actorem, quominus de calumnia iuret, steterit) per iudicem soluere, vel iurare, nisi referat iusiurandum, necesse habet, C. eo. l. delata, 18.

In actione etiam depositi, quæ super rebus quamuis sine scriptis datis mouetur, iusiurandum ad exemplum cæterorum bonæ fidei iudiciorum deferri potest, C. eod. l. in actione, x.

Si quis iusiurandum intulerit, & necdum eo præstito postea, vtpotè sibi allegationibus abundantibus hoc reuocauerit. Sancitum est, nemini licere penitus iterum ad sacramentum recurrere. satis enim absurdum est, redire ad hoc, cui renunciandum putauit, & cum desperauit aliam probationem, tunc denuo ad religionem conuolare, & iudicis nullo modo eos audire, ad tales iniquitates venientes: si quis autem sacramentum intulerit, & hoc reuocare maluerit, licere quidem ei hoc facere, & alias probationes, (si voluerit) præstare, ita tamen, ut huiusmodi licentia vsque ad litis tantummodo terminum præstetur. Post diffinitiuam autem sententiam, quę prouocatione suspensa non sit, vel quę postquã fuerit appellatum, corroborata fuerit: nullo modo reuocare iuramentum, & iterum ad probationem venire cuidam conceditur: ne repetita lite, finis negocii alterius causæ fiat exordium, C. eo. l. si quis, xi.

Omne iuramentum, siue à iudicibus, siue a partibus illatum, vel in principio litis, vel in medio, vel in ipsa definitiua sententia, sub ipso iudice detur, non expetata, vel vltima definitione, vel prouocationis formidine, sed iuramento illato cum hoc à partibus factum fuerit, & a iudice adprobatum, vel ex authoritate iudicis cuicunq; parti illatum: si quidem is, cui imponitur sacramentum, nihil ad hoc fuerit reluctatus: & hoc præstetur, vel referatur: necessitate ei imponenda, cui iure refertur, relationis sacramentum subire, vel si hoc recusauerit, quasi

illato

illato sacramento præstito causa, uel capitulum decidatur, nullo loco prouocationi relinquendo. quis enim ferendus est ad appellationis veniens auxilium in iis, quæ ipse faciendo procurauit? Sin autem is, cui sacramentum & illatum, vel a parte, vel à iudice, hoc subire minime voluerit: licentiam quidem habeat sacramentum recusare. Iudex autem si hoc omnimodo præstandum existimauerit, sic causam dirimat, quasi uolente eo sacramentum sit recusatum. & ita cætera siue capitula, siue totius negocii summa examinentur, & lis suo marte procurrat: nullo ei obstaculo obuiante. ipse autem, qui sacramentum sibi illatum recusauerit, vel hoc attestetur, vel si fortè non audeat, habeat sibi in ultima prouocatione repositum auxilium. & si iudex appellationi præsidens bene quidem illatum, iusiurandum, non ritè autem recusatum pronunciauerit: res, secundū quod iudicatum est, permanebit, sin autem non ritè quidem illatū, rectè autem recusatum sacramentum pronunciauerit: tunc ei licebit emendare sententiam iudicis, quæ quasi ex recusato sacramento processit, & nihil penitus, nec præiudicij, nec iniusti dispendii cuicunque incurrer, sed & causę cursus ab initio vsq; ad nouissimum terminum non impedietur, & lis æqua lance trutinabitur, siue autem illatum iuramentum præstitum fuerit, siue recusatum, ipsi parti, quæ hoc intulit, nullum prouocationis remedium in hoc reseruabitur, cum nimis crudele est, parti, quæ hoc detulit propter hoc ipsum, quod iudex eius petitionem secutus est, superesse prouocationem, C. eo. l. generaliter, 12. §. omne igitur, vsque ad §. his de præsentibus.

Si persona non præsens inueniatur, cui sacramentum est illatum lite fortè per procuratorem ventilata, necesse est, vel ipsam principalem personam datis certis induciis ad iudicem venire, vt ea, quæ de sacramentis statuta sunt, impleat: vel si iudex existimauerit in prouincia, vbi degit, sub actorum testificatione iuramentum ab ea, vel dari, vel referri, vel recusari, hoc procedere, vt singulis casibus euentus iam definitus imponatur. Licentia concedenda etiam parti alteri, vel per se, vel procuratorem super hoc ipso ordinatum adesse his, quæ de iuramento aguntur, vel si neutrum facere maluerit, & ex vna parte (sub fide tamen gestorum) iuramentum præstari, vel referri, vel recusari, expensis propter huiusmodi causam pręstandis officio iudicis trutinandis, an ab vtraq; parte, vel ab altera eas oporteat dependi. Nullo tamen ex hoc litibus impedimento generando, sed donec ea procedunt, aliis capitulis, vel litis membris à iudice examinandis, & postquam fuerint ei intimata gesta super iuramento subsecuta, tunc iterum ad hoc capitulum iudice redeunte, & eo adimpleto, ad cætera peruenientе omnibus aliis, quæ de præsentibus sancita sunt, & in absentium parte obseruandis, d. l. generaliter, §. his de præsentibus.

In omnibus autem casibus, in quibus sacramenta præstantur obseruatio iudicialis permanere debet, secundum personarum qualitatem, siue sub ipso iudice pstari oportet iuramentum, siue in domibus, siue sacris scripturis tactis, siue in sacrosanctis oratoriis. Similiq; modo in sua firmitate manere, quę de calumnię iureiurando, vel relato sacramento legibus cauta sunt, non enim vt aliquid derogetur antiquioribus legibus, hæc prolata sunt, sed, vt si quid deesse eis videatur, hoc repleatur, d. l. generaliter, §. in omnibus autem.

Cum quis legatum, vel fideicommissum, vtpotè sibi derelictum exigeret, & testamento forte non apparente pro eo sacramentum ei ab hærede delatum esset, & is religionem suam præstasset affirmans sibi legatum, vel fideicommissum derelictum esse, & ex huiusmodi testamento id, quod petebat, consecutus esset, po-

stea

ftea autem manifestum esset factum, nihil ei penitus fuisse derelictum: quærebatur vtrum iureiurando standum esset, an restituere deberet, quod accepisset, vel si reuera ei derelictum fuisset legatum, vel fideicommissum, an daretur licentia hæredi falcidia si competat ex hoc retinere, sed melius uisum est, repeti ab eo legatum, vel fideicommissum, nullumque ex huiusmodi periurio lucrum ei accedere, sed si uerum fuerit inuentum quartæ detentionem introduci, (si tamen locum habeat) ne cui ex delicto impium sibi lucrum adferre legibus concedatur, C. eod. l. finali.

DE IN LITEM IVRANDO. Titulus XIII.

REM in iudicio deductam non idcirco pluris esse opinamur, quia crescere potuit ex contumacia non restituentis per iusiurandum in litem. Non enim res pluris fit per hoc, sed contumacia æstimatur vltra rei precium. Siue nostrum quid petamus, siue ad exhibendũ agatur, ff. de in litem iurando, l. prima, & secunda, in princ.

Interdum, quod interfit agentis solum æstimatur: veluti cum culpa punitur non restituentis, vel non exhibentis. Cum verò dolus punitur, aut contumacia non restituentis, vel non exhibentis, quanti in litem iurauerit actor, ff. eod. l. secunda, §. interdum.

Numis depositis, iudicem non oportet, in litem iusiurandum deferre, vt iuret qs, quod sua interfuit, cum certa sit numorum æstimatio, nisi fortè de eo, quis iuret, quod sua interfuisset numos sibi sua die redditos esse. quid enim si sub pœna pecuniam debuit, aut sub pignore, quod (quia deposita ei pecunia denegata est) distractum sit? ff. eo. l. tertia.

Videamus in tutelari causa quis iurare, & aduersus quem posit. & quidem ipse pupillus, si impubes est, non potest. hoc enim sæpissimè rescriptum est, sed nec tutorem cogendum, nec matrem pupilli admittendam, & si parata esset iurare diui fratres rescripserunt. graue enim uidebatur, & ignorantes, & inuitos tutores, sub alieni compendii emolumento, etiam periurium anceps subire, ff. eo. l. quarta, in principio.

Curatores quoque pupilli, vel adolescentis non esse cogendos in litem iurare, rescriptis Imp. Alexandri, & diui patris eius continetur. Si tamen affectionem tantam pupillo suo, vel adolescenti tutores, vel curatores præstare volent, authoritas iuris non refragabitur, quin iudicio, quod inter ipsos acceptum est, finis eiusmodi posit adhiberi. Non enim ad suam utilitatem iurisiurandi referenda æstimatio est, sed ad domini, cuius nomine tutelæ ratio postulatur, adolescens uero, si uelit, iurare potest, d. l. quarta, §. curatores.

Deferre autem iusiurandum iudicem oportet. Cæterum si alius detulerit iusiurandum, vel eo non delato iuratum sit, nulla erit religio, nec ullum iusiurandum, & ita constitutionibus expressum est, d. l. quarta, §. deferre.

Iurare autem in infinitum licet, sed an iudex modum iuriiurando statuere posit, vt intra certam quantitatem iuretur, ne arrepta occasione in immensum iuretur, quæritur? Et quidem in arbitrio est iudicis, deferre iusiurandum, necne uelit, an igitur is, qui posit iusiurandum non deferre, idem posit, & taxationem iuriiurando dicere, quæritur? Arbitrio sanè iudicis bonæ fidei, & hoc congruit, d. l. quarta, §. iurare.

Item

Item videndum, an posit iudex, qui detulit iusiurandum, non sequi id, sed vel prorsus absoluere, vel etiam minoris condemnare, quàm iuratum est, & magis est, vt ex magna causa, & postea repertis reprobationibus, posit. Ex culpa autem non esse iusiurandum deferendum constat, sed æstimationem a iudice faciendam, d.l.quarta, §.item videndum.

In actionibus in rem, & in ad exhibendum, & in bonæ fidei iudicis, in litem iuratur, sed iudex potest præfinire certam summam, ad quam vsq; iuretur. licuit.n. ei a principio, nec deferre, item & si iuratum fuerit, licet iudici, vel absoluere, vel minoris condemnare, sed in his omnibus ob dolum suum in litem iuratur non etiam ob culpam. hæc enim iudex æstimat. planè interdum, & in actione stricti iudicii in litem iurandum est, veluti si promissor equi moram fecerit, & equus decesserit, quia iudex æstimare sine delatione iurisiurandi non potest rem, quæ non extat. Alias si ex stipulatu, vel ex testamento agatur, non solet in litem iurari, ff.eo.l.quinta, & sexta.

Vulgo præsumitur, alium in litem non debere iurare, quam dominum litis. Denique Papinianus ait, alium non posse iurare, quam eum, qui litem suo nomine contestatus est, ff.eod.l.septima.

Tutor rem pupilli, quam possidet, restituere ei non vult. quæritur quanti res est, an quanti in litem iuratum fuerit, condemnari debeat? Responsum est, non æquum esse precio, idest, quanti res est, litem æstimari: cum & cōtumacia punienda sit, & arbitrio potius domini rei precium statuendum sit, potestate petitori in litem iurandi concessa, ff.eod.l.octaua.

Cum pro furto agitur, iurare ita oportet, tanti rem fuisse, cum furtum factum sit, non adiici EO PLVRISVE: quia quæ res pluris est, vtique tanti est, ff. eod. l.cum furti.9.

In instrumentis, quæ quis non exhibet actori: permittitur in litem iurare, quanti sua interest ea proferri, vt tanti condemnetur reus, idemq; etiam diuus Commodus rescripsit. ff.eo.l.penul.

De periurio eius, qui ex necessitate iuris in litem iurauit, quæri facile non solet, ff. eod.l.finali.

Ex institutionibus titulo de actionibus, ita habetur.

Sic itaque discretis actionibus certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, si apparet eum dare oportere. nec enim quod actoris est, id ei dari oportet, quia scilicet dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut eius fiat, nec res, quæ iam actoris est, magis eius fieri potest. Planè odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur effectum est, ut rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione teneantur, si apparet eos dare oportere, quamuis sit etiā hæc in rem actio, per quam rem suam quis esse, petit, Institu.de actionibus.§.sic itaque discretis.

Appellamus autem in rem, quidem actiones vindicationes. In personā vero actiones, quibus dare, aut facere oportere intenditur, condictiones condicere. est enim denunciare prisca lingua. Nunc vero abusiuè dicimus condictionē actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. nulla enim hoc tempore, eo nomine denunciatio fit, Inst.eo.§.appellamus.

Sequens illa diuisio est, quod quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quędam mistæ sunt. Rei persequendę causa comparatæ sunt omnes in rem actiones. Eam vero actionum, quæ in personā sunt, eæ quidem, quæ ex contratu nascuntur, ferè omnes rei persequendæ cau-

sæ com-

sæ comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deducta petit actor, item commodati, depositi, mandati pro socio exemplo vendito, locato, conducto, Inst. eo. §. sequens.

Actio in personam infertur, petitio in rem. persecutio in rem, vel in personam rei persequendæ gratia, ff. de obli. & actio. l. actio. 28.

Planè si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruina, naufragii causa depositum sit, in duplum actionem, prætor reddit, si modo cum ipso, apud quē depositum sit, aut cum hærede eius de dolo ipsius agitur, quo casu mixta est actio, Inst. eod. §. Planè,

Ex maleficiis vero proditæ actiones sunt, quæ tam pœnæ, quam rei persequendæ comparatæ sunt, & ob id mixtæ sunt, veluti, ex lege Aquilia de damno iniuria dato, non solum aduersus inficiantem in duplum agitur, sed interdum, & si in simplum quisque agat ueluti si iumentum luscum occiderit, qui in eo anno integer, & magni precii fuerit. tanti enim damnantur, quanti plurimi, & magni precii in eo anno fuerit. item mista est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis legati, vel fideicommissi nomini dare distulerit, vsque ad eo, ut etiam in iudicium uocarentur, tunc enim & ipsam rem, vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna, & ideo in duplum eius fit condemnatio, Inst. eo. l. ex maleficiis,

Si procurator, aut tutor, aut curator, aut quiuis alius confitetur vulnerasse, confessoria in eos utilis actio danda est. Sed notandum quod in hac actione, quæ aduersus confitentem datur: Iudex non rei iudicandæ, sed æstimandæ datur, nam nullæ partes sunt iudicandi in confitentes. Puta enim quod qui conuenitur fatetur se occidisse, & paratus sit æstimationem soluere, & aduersarius magni litem æstimat, ff. ad l. aquil. l. proinde, 25. §. si procurator, cum l. seq.

Quædam actiones mistam causam obtinere videntur, tam in rem, quam in personam, qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ competit cohæredibus, de diuidenda hæreditate. item communi diuidūdo, quę inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, vt id diuidantur. item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. in quibus tribus iudiciis permittitur, Iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adiudicare, & si unius pars prægrauari videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare, Instit. eod. §. quædam actiones,

Mixtæ sunt actiones, in quibus vterq; actor est. vtputa finium regundorum, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, interdictum uti possidetis, vtrubi, ff. de oblig. & actio. l. actionis, 37. §. fina,

FAMILIAE ERCISCVNDAE, Titulus XIIII.

HAEC actio ex lege proficiscitur duodecim tabularum, namque cohæredibus uolentibus à communione discedere, necessarium videbatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hæreditariæ distribuerentur, quæ quidem actio nihilominus ei quoque ipso iure competit, qui suam partem non possidet, sed si is, qui possidet neget eum sibi cohæredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem, SI IN EA RE, QVA DE AGITVR PRAEIVDICIVM HAEREDITATI NON FIAT: quod si possideat eam partem, licet negetur esse cohæres,

res non nocet talis exceptio quo fit, vt eo casu ipse iudex, apud quem hoc iudicium agitur, cognoscat an cohæres sit, nisi enim cohæres sit, neque adiudicari quicquam ei oportet, neque aduersarius ei condemnandus est, ff. familiæ erciscundæ, l. prima.

Familiæ erciscundæ iudicium ex duobus constat, idest rebus, atq; pręstationibus, quæ sunt personales actiones, ff. eo. l. item Labeo, 22. pen.

Per familiæ erciscundæ actionem diuiditur hæreditas, siue ex testamento, siue ex intestato, siue ex lege duodecim tabularum, siue ex aliqua lege deferatur hæreditas, vel ex senatusconsulto, vel etiam constitutione, & generaliter eorum dun taxat diuidi hæreditas potest, quorum peti hæreditas potest, ff. eodem, l. secunda. in princ.

Item si filiifamilias militis peculium sit, fortius defendi potest hæreditatem effectam per constitutione, & ideo hoc iudicio locus erit, d. l. secunda, §. item.

Si filiusfamilias fuisti, & res mobiles, vel se mouentes, quæ castrensis peculii esse possunt, donatæ tibi a patre sunt, eas quoq; in cętero peculio castrensi non communes cum fratribus habes. prædia autem, licet eunti tibi in castra filio pater donauerit, peculii castrensis non sunt. Diuerso iure ea prædia habentur, quæ ex occasione militiæ filiis familiarum obueniunt. hæc enim castrensi peculio cedunt, C. eod. l. quarta.

In familiæ erciscundæ iudicio vnusquisq; hæredum, & rei, & actoris partes sustinet, d. l. secunda, §. in familiæ.

Dubitatum autem non est, quia familiæ erciscundæ iudicium, & inter pauciores hæredes ex pluribus accipi posit, d. l. secunda, §. dubitatum.

In hoc iudicium, & si nomina non veniunt, tamen si stipulationes interpositæ fuerint de diuisione eorum, vt stetur ei, & ut alter alteri mandet actiones, procuratoremq; eum in suam rem faciat, stabitur diuisioni, d. l. secunda, §. in hoc.

Planè ad officium iudicis nonnunquam ptinet, ut debita, & credita singulis pro solido aliis alia adtribuat, quia sæpè, & solutio, & exactio partium non minima incommoda habet. Nec tamen scilicet hæc adtributio illud efficit, vt quis solus totum debeat, vel totum alicui soli debeatur, sed ut siue agendum sit, partim suo, partim procuratorio nomine agat, siue cum eo agatur, partim suo, partim procuratorio nomine conueniatur. Nam licet libera potestas esse, maneat creditoribus cum singulis experiundi, tamen, & is libera potestas est suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis trãslata sunt, ff. eo. l. tertia.

Cæteræ itaque res præter nomina, ueniunt in hoc iudicium. Si autem nomẽ uni ex hæredibus legatum sit, iudicio familiæ erciscundæ hoc hæres consequitur, ff. eod. l. quarta, in princ.

Ea, quæ in nominibus sunt non recipiunt diuisionem cum ipso iure in portiones hæreditarias ex lege duodecim tabularum diuisa sunt, C. eo. l. sexta.

Mala medicamenta, & venena ueniunt quidem in iudicium, sed iudex omnino interponere se in his non debet, boni enim, & innocentis uiri officio eum fungi oportet, tantundem debebit facere, & in libris improbatæ lectionis, magicis fortè, vel his similibus, hæc enim omnia protinus corrumpenda sunt, ff. eod. l. quarta, §. si mala.

Sed & si quid ex peculatu, vel ex sacrilegio adquisitum erit, uel ui, aut latrocinio, aut adgressura, hoc non diuidetur, d. l. quarta, §. sed & si.

Sed & tabulas testamenti debebit, aut apud eum, qui ex maiore parte hæres est, iubere, manere, aut in æde deponi. Nam, & Labeo scribit, vendita hæreditate

tabulas

tabulas testamenti descriptas deponi oportere. hæredem enim exemplum de bere dare, tabulas vero, authenticas ipsum retinere, aut in æde deponere d.l. quarta, §. finali.

Si quæ sunt cautiones hęreditariæ, eas iudex curare debet, ut apud eum maneant, qui maiore ex parte hæres sit: cæteri descriptum, & recognitum faciant, cautione interposita, & cum res exegerit, ipsæ exhibeantur, si omnes iisdem ex partibus hæredes sint, nec inter eos conueniat, apud quem potius esse debeant, sortiri eos oportet, aut ex consensu, vel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur, vel in æde sacra deponi debent. Nam ad licitationem rem deducere, vt qui licitatione vicit hic habeat instrumenta hæreditaria, non placet, ff. eo. l. quinta, & sexta.

Si hæres vnus cum sub conditione adiectum cohęredem, aut apud hostes adiectū, eos haberet, dixerit se hæredem esse, & actione expertus uicerit, deinde conditio hæredis extiterit, vel postliminio redierit, an uictoriæ commodum debeat cum eo communicari? nam indubitatæ iudicati actio ei insolidum competit. & electionem cohæredi dandam, idest aut communicandam eam, aut experiundi faciendam potestatem huic, qui post uictoriam cohæredis affectus hæres, aut reuersus sit in ciuitatem. Idemque obseruandum, si postea natus sit posthumus, non enim his personis silentium imputari potest, cum ad hęreditatem post victoriam cohæredis peruenerint, ff. eo. l. si hæres, 7.

Pomponius scribit, si uni ex hæredibus prælegatæ fuerint rationes, non prius ei tradendas, quam cohæredes descripserint, ff. eo. l. Pompon. 8. in prin.

Videndum est nunquid & cautio sit interponenda, vt quotiens desideratæ fuerint rationes, vel actor prælegatus, copia eorum fiat. plerumque enim authenticæ rationes sunt necessariæ actori ad instruenda ea, quæ postea emergunt ad notitiam eius spectantia. & necessarium est cautionem ab eo super hoc cohæredibus præstari, d. l. octaua, §. nos videbimus.

Pomponius ait columbas, quæ emitti solent de columbario, venire in familiæ erciscundæ iudicium, cum nostræ sint tamdiù, quamdiù consuetudinem habeant ad nos reuertendi. quare si quis eas adprehendisset, furtiua condictio nobis competit, idem & in apibus dicitur, quia in patrimonio nostro computantur, d. l. octaua, §. Pomponius.

Sed & si quid è pecoribus nostris a bestia ereptum sit, uenit in familiæ erciscundæ iudicium, si feram euaserit, nam magis est, ut non desinat nostrum esse, quod à Lupo eripitur, vel alia bestia, tamdiù, quamdiù ab eo fuerit consumptum, d. l. octaua, §. finali.

Veniunt in hoc iudicium res quas hæredes vsuceperunt, cum defuncto traditæ essent. hæc quoque res, quæ hæredibus traditæ sunt cum defunctus emisset, ff. eodem, l. ueniunt, 9.

Item prædia, quæ nostri patrimonii sunt, sed & uectigalia, uel superficiaria, nec minus hæc quoque res, quas alienas defunctus bona fide possidet, fœtum quoque editum, & post aditam hæreditatem. Et post litem contestatam Sabinus scribit in familiæ erciscundæ iudicium uenire, & adiudicari posse, ff. eod. l. item prædia, x, & xi. & xii. in princ.

Res, quæ sub conditione legata est, interim hæredum est, & ideo uenit in familiæ erciscundæ iudicium & adiudicari potest, cum sua. f. causa, ut existente conditione existimatur ab eo cui adiudicata est, aut deficiente conditione ad eos reuertatur à quibus relicta est, ff. eo. l. & post, xii. §. res quæ.

Aliena-

Alienationes enim poſt iudicium acceptum interdictæ ſunt, duntaxat uoluntariæ, non q̃ uetuſtiorem cãm, & originẽ iuris hn̄t neceſſariã. ff. eo. l. alienationes. 13.
Sed & ſi uſucapio fuerit accepta ab eo, qui hæres non erat, ante litem conteſtatã, & poſtea impleta fuerit rem de iudicio ſubducit. ff. eod. l. ſed & ſi 14. in princ.
Vſusfructus an in iudicium deducatur, quæritur: vtputa ſi deducto vſufructu fundus fuit ab hæredibus legatus. Et officio iudicis continetur, vt ſi volent hæredes a communione vſusfructus diſcedere, morem ei gerat cautionibus interpoſitis, d. l. ſed & ſi. 15. cum. l. & puto, 16. in prin.
Iulianus ait, ſi alii fundum, alii vſumfructum fundi iudex adiudicauerit, non communicari uſumfructum. d. l. & puto, §. Iulianus.
Vſusfructus ex certo tpe, & vſq; ad certũ tp̄s, & alternis annis adiudicari pôt, id qꝫ aĩs fundo poſt litẽ cõteſtatã illuit æq; uenit in hoc iudiciũ. d. l. & puto, §. vſuſf.
Sed & ſi dolo, vel culpa, quid in uſumfructum ab uno ex hæredibus factum ſit, hoc quoque in iudicium uenire Pomponius ait, d. l. & puto, §. ſed & ſi dolo.
Deniq; ſi unus ex hæredibus rationes hæreditarias deleuerit, vel interleuerit tenetur quidem lege Aquilia, quaſi corruperit: non minus autem etiam famil. erciſcundæ iudicio, d. l. & puto, §. denique.
Damno commiſſo ab uno hærede, conueniẽs eſt dicere, ſimpli habendam æſtimationem in famil. erciſc. iudicio, ff. eo. l. damno, 17.
Non tantum dolum, ſed, & culpam in re hæreditaria præſtare debet cohæres, quoniam cum cohærede non contrahimus, ſed incidimus in eum, non tantum diligentiam præſtare debet, qualem diligens paterfamilias. quoniam hic propter ſuam partem cauſam habuit gerendi & ideo negociorum geſtorum ei actio nõ competit, talem igitur diligẽtiam præſtare debet, qualem in ſuis rebus. Eadem ſunt, ſi duob. res legata ſit. Nam & hos coniunxit ad ſocietatem non conſenſus, ſed res. ff. eod. l. hæredes, 25. §. non tantum.
Si incerto equo legato, & poſtea defuncto legatario, aliquis ex hæredibus legatarii non conſentiendo impedierit legatum, is qui impedit, hoc iudicio, cæteris quanti interſit eorum damnabitur. idem eſt ſi ẽ contrario vnus ex hæredibus à quibus generaliter equus legatus eſt, quem ipſi elegerint, noluerit conſentire, vt præſtetur, quem ſolui omnibus expediebat, & ideo conuenti à legatario iudicio pluris damnati fuerint, d. l. hæredes, §. ſi incerto.
Itẽ culpæ nomine teneť, qui cum ante alios ipſe adiſſet hæreditatem, ſeruitutes p̄diis hr̄ditariis debitas paſſus eſt nõ utẽdo amitti, d. l. hr̄des, §. itẽ culpæ nomine.
Aduerſus cohæredes diuidendæ iudicio hæreditatis ſecundum iuris formam experire, iudex datus ſi quid a cohærede etiam tuæ portionis ex hæreditate ſublatum fuerit probatum, adiudicationibus factis ſecundum iuris formam tibi condemnabit. expilatæ enim hæreditatis crimen fruſtra cohæredi intenditur cum iudicio famil. erciſcundæ idemnitati eius proſpitiatur C. eod. l. tertia.
Si filiusfamilias patris hæres pro parte extitiſſet, & a creditoribus peculiaribus cõueniretur. cum paratus ſit, ſoluere id omne, quod debetur, per doli exceptionẽ conſequetur à creditoribus, mandari ſibi actiones, ſed etiam famil. erciſc. iudicium cum cohæredibus habet, ff. eod. l. his conſequenter. 18. §. ſi filius.
Cum vnus ex hæredibus legatum exſoluit ei, qui miſſus fuerat in poſſeſſionem legatorum ſeruandorum cauſa putat Papinianus, & verum eſt, famil. erciſc. iudicium ei cum petere aduerſus cohæredes: quia non alias diſcederet legatarius a poſſeſſione, quam uice pignoris erat conſecutus, quam ſi totum ei legatum fuiſſet exſolutum. d. l. his conſequenter, §. cum unus.

Sed & si quis Titio debitum soluerit, ne pignus veniret, Neratius scribit, famil. er cisc. iudicio eum posse experiri, d.l. his consequenter, §. fin.

Item ex diuerso similiter prospicere iudex debet, vt quod vnus ex hæredibus ex re hæreditaria percepit, stipulatusve est, non ad eius solius lucrum pertineat. Quæ ita scilicet consequetur iudex, si aut reputationes inter eos fecerit, aut si curauerit cautiones interponi, quibus inter eos communicentur commoda, & incommoda, ff. eo. l. item, 19.

Pomponius Philadelphus dotis causa prædia filiæ, quam habebat in potestate, tradidit: & reditus eorum genero solui mandauit, an ea præcipua filia retinere possit, cũ oẽs filios hæredes instituisset, q̃rebat. iustam cãm retinendę possessionis hr̃e filiam. qm̃ p̃r p̃dia de quibus quærebat̃ dotis esse voluit, & matrimonium, post mortem quoq; patris steterat, responsum est, filiam etenim, quæ naturaliter agros tenuit specie dotis cuius capax fuisset desendi. ff. eo. l. Pomponius. 35.

Filiæ cuius pater nomine res comparauit, si non postea contrarium eius iudiciũ probetur, per arbitrium diuidendæ hæreditatis præcipuas adiudicari, sæpe rescriptum est. His itaq; si patri successisti, quem nomine tuo quædam comparasse dicis aduersus sororem tuam apud præsidem prouinciæ, si res integra est, vti potes. in cõi aũt hæreditate quin sumptus ab uno facti bona fide famil. ercisc. iudicio uel negocio. gest. actione seruari possit, nõ est ambiguũ, C. eo. l. filiæ, 8.

Ex causa donationis, vel aliunde tibi quæsita si aut successionem respueris, conferre fratribus compelli non potest, C. eo. l. penult.

Si filiusfam. iussu patris obligatus sit debebit hoc debitũ pręcipere, sed & si in rem patris uertit, idẽ placet. & si de peculio, peculium præcipiet, & ita Imperator noster rescripsit, d.l. filia, §. si filiusfamilias.

Hoc amplius filiusfamilias hæres institutus dotem uxoris suæ p̃cipiet. nec immerito, q̃a ipse onera matrimonii sustinet, ĩtegrã igit̃ dotẽ p̃cipiet & cauebit defensum iri cohæredes, q̃ ex stipulatu p̃nt cõueniri, idẽ & si alius dotẽ dedit, & stipulatus est, nec solum vxoris suæ dotem, sed etiam filii sui uxoris, quasi hoc quoq; matrimonii onus ad ipsum spectet, quia filii onera, & munus ipse adgnoscere necesse habet, d.l. si filia, §. hoc amplius.

Præcipere autem non solum patri datam dotem filium oportere, verum ẽt ipsi filio Marcellus scribit, sed filio datam tandiu, quandiu peculium patitur, velin rem patris versum sit, d.l. si filiæ, §. præcipere autem.

Si pater in filios sine scriptura bona diuisit, & onera æris alieni pro modo possessionum distribuit. non uideri simplicem donationem, sed potius supremi iudicii diuisionem Papinianus ait. Planè inquit si creditores eos pro portionibus hæreditariis cunueniant, & vnus placita detrectet, posse cum eo præscriptis verbis agi quasi certa lege permutationem fecerint, scilicet si omnes res diuisæ sunt, d.l. si filia, §. si pater.

Non ideo diuisio inter te, & fratrem tuum (ut proponis) facta irrita habenda est, quod eam scriptura secuta non est. cum fides rei gestæ ratam diuisionem adfirmet, C. eo. l. non ideo, xii.

Inter omnes duntaxat hæredes suos, qui ex quolibet venientes gradu; tamen pares eidentur videntur esse siue cæptum, neque impletum testamentum, vel codicillos, seu epistola parentis esse memoretur, siue quocunq; alio modo scripturæ, quibuscunque uerbis, vel indiciis inueniantur relictæ, iudicio familiæ erciscundæ (licet intestato ad successionem liberi vocentur) seruato senatusconsulti auxilio, defuncti dispositio custodiri debet, etiam si solennitate legum

gum huiuſmodi diſpoſitio fuerit deſtituta.ſi vero in huiuſmodi voluntate deſi gnatis liberis,alia ſit miſta perſona:certum eſt,eam voluntatem, quantum ad illam duntaxat perſonam permixtam pro nullo haberi,C.eo.l.fin. A

Si quis bona ſua inter liberos velit omnia diuidere,vel quædam etiã quaſi exempta relinquere,vt ea præcipue (modo ſi fieri poſsit) in teſtamento dicat,& inde filiis extra controuerſiam poſitam vtilitatem præbeat. ſi uero pp aliquas neceſsitates,quales multæ homines circunſiſtunt teſtamentum non faciat, nihilo minus ei bonorum,quæ diuidi vult,diuiſiones licebit in codicillos coniicere, & omnibus ſubſcribere,vel procurare,ut oẽs filii ſubſcribant, inter quos bona diuidit,exindeq; negotio irrefragabilem fidem addere,& quod iſto modo ac forma factum fuerit,id ratum ac firmum ſit,neq; alia cautione indigeat.quod ſi minus agat,ſed tantum rudem quandam in carta deſignationem faciat,neque ulla ex parte cohærentem,& plerũq; omni deſtitutam teſtimonio, ſciat nullam ſe filiis ea re utilitatem allaturam, & perinde quaſi nihil factum ſit filios patrimonium diuiſuros obſcurarum illarũ, & magna ex parte teſtibus carẽtium ſcripturarum nulla ratione habita,neque his, qui eam controuerſiam diſceptãt quos leges famil.erciſc.arbitros vocare ſolent,cogendis, vt iſtas ſequatur. Nou.conſtit.de trien. ſemiſſe &c.18.§.hæc nos.

Papinianus ait ſi uni ex hæredibus onus æris alieni iniũgitur citra ſpeciem legati officio iudicis famil.erciſc. cognoſcentis ſuſcipere cum id oportere: ſed non ultra dodrantem portionis ſuæ, vt quadrantem illibatum habeat.indemnis igitur cohæredes ſuos præſtare cauebit.d.l.ſi filia,§.Papin.

Idem ſcribit & ſi filius in muneribus publicis in quibus pater ei conſentit, reliquatus eſt,& pro parte hæres ſcriptus eſt,hoc quoq; debere præcipere, quia & hoc patris æs alienum fuit,ſed ſi qua munera poſt mortem patris ſuſcepit ab his hæredes patri ſoluti ſunt.Neratius autem reſpondit, eum qui plures filios haberet unum ex filiis conſtituendi deſignandique certaminis munus ſuſcepturum profeſſum eſſe:& priuſquam honore fungeretur mortuum eſſe,omnibus filiis hæredibus inſtitutis,& quæſitum eſſe,an is filius,quod in eam rem impendiſſet famil.erciſc.conſequatur.eique reſpondiſſe nulla actione, idem conſequi poſſe,quod meritò diſplicet debet itaque hoc in famil. erciſc. iudicium uenire.d.l.ſi filia.§.idem ſcribit.

Item Papinianus ſcribit ſi maritus alterum ax hæredibus onus dotis ſoluendæ, quod in ſtipulationem uenit ſuſcipere iuſſit,& mulier aduerſus vtrumq; dirrigat do tis petitionem,cohæredem eſſe defendendum ab eo,qui ſuſcipere onus iuſſus eſt.ſed legata quæ ab utroq; pro dote data,electa dote retinentur in compẽdio cohæredis eſſe qui debito leuatur, non oportet, uidelicet ut cohæres, qui onus æris alieni ſuſcepit officio iudicis legatum conſequatur,& verum eſt hoc, niſi aliud teſtator ædixit,d.l.ſi filia,§.item Papin.

Item Labeo ſcribit,ſi unus hæredum theſaurum relictum a teſtatore effodit famil. ercil.iudicio eũ teneri,& ſi cũ extraneo cõſcio partitus ſit.ff co.l.itẽ Labeo 22.

Famil.erciſc.iudex ita poteſt pluribus eandem rem adiudicare,ſi aut plurib.fuerit unius rei perceptio relicta, vbi etiam neceſsitatem facere Pomponius ſcribit,ut pluribus adiudicetur,vel ſi certam partem vnicuiq; cohęredum adſignet ſed poteſt etiam licitatione admiſſa uni rem adiudicare.d.l.item Labeo,§.fam.

Sed,& regionibus diuiſum fundum poſſe adiudicare ſecũdum diuiſionem, nemo dubitauerit.ſed ẽt cũ adiudicat poterit imponere aliquã ſeruitutẽ, ut alii aliũ ſeruum ex is quos adiudicat. ſed ſi pure alii adiudicauerit fundum adiudicando

cando amplius seruitutē imponere nō poterit, d. l. itē Labeo, §. sed & regionib.

Arbiter familiæ erciscundæ inter me, & te sumptus, quædam mihi, quædam tibi adiudicare uolebat. pro his rebus alteram alteri condemnandos esse intelligebat: quæsitum est, an posit pensatione ultro citroq; condemnationis facta eum solum, cuius summa excederet, eius dūtaxat summæ quæ ita excederet, damnare, & placuit posse id arbitrium facere, ff. eo. l. Mæuius, 52. §. arbiter.

Cum familiæ erciscundæ, vel communis diuidundo agitur vniuersæ res æstimari debent, non singulorum rerum partes, d. l. Mæuius, §. fi.

Si familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo iudicium agatur, & diuisio tam difficilis sit, ut pœnè impossibilis esse videatur, potest iudex in vnius personam totam condemnationem conferre, & adiudicare omnes res, ff. eo. l. familiæ. 55.

Papinianus de re, quæ apud hostes est, Marcellum reprehendit, quod non putat in pstationes eius rei venire in familiæ erciscundæ iudicium, quæ apud hostes est. quid enim impedimentum est rei præstationem uenire, cum & ipsa ueniat. propter spem postliminii, scilicet cum cautione, quia possunt non reuerti. nisi si tantum æstimatus sit dubius euentus. Sed & eius rei, quæ in rebus humanis esse desiit veniunt præstationes, d. l. item Labeo, 22. §. Papinianus cum l. propter spem, 23. & l. seq. in princ.

Hæredes eius, qui apud hostes decessit hoc iudicium experiri possunt, ff. eo. l hæredes, 25. in prin.

Si miles alium castrensium, alium cæterorum bonorum hæredem fecerit, non est locus familiæ erciscundæ iudicio, diuisum est enim per constitutiones inter eos patrimonium, quemadmodum cessat familiæ erciscundæ iudicium, cum nihil in corporibus, sed omnia in nominibus sunt, d. l. hæredes, §. similes.

Si quarta ad aliquem ex cōstitutione Diui Pii adrogatum deferatur, quia hic nec hæres, neq; bonorum possessor fit, vtile erit familiæ erciscundæ iudicium necessarium. ff. eod. l. secunda. §. si quarta.

Familiæ erciscundæ iudicium, & inter eum, cui restituta est hæreditas ex Trebelliano senatusconsulto locum habet, ff. eo. l. sed & eius, 24. §. fi.

Si ex asse hæres institutus rogatus sit mihi partem aliquam restituere, veluti dimidiam, vtile familiæ erciscundæ iudiciū rectè inter nos ageē, ff. eo. l. si ex asse, 40.

Si qua fideicommissorum petitio inter cohæredes consistat, prætor, vel præses prouinciæ eius rei disceptator, constitutus, vel iudex familiæ erciscundæ iudicio aditus, vt uoluntas testatricis seruet suas partes accōmodare debet, C. eod. l. 7.

Quantum vero ad accipiendum familiæ erciscundæ iudicium nihil interest, possideat quis hæreditatem nec ne, ff. eo. l. hæredes, 25. §. quantum.

De pluribus hæreditatibus, quæ inter eosdem ex diuersis causis cōes sint, unum familiæ erciscundæ iudicium summi potest, d. l. hæredes, §. de pluribus.

Si inter me, & te Titiana hæreditas communis sit, inter me aūt, & Titium Seiana posse vnum iudicium accipi inter tres, Pompo. scribit, d. l. hrdes, §. si inter me.

Item si plures hæredes inter nos communes sunt, possumus de vna familiæ erciscundæ iudicium experiri, d. l. hæredes, §. item si plures.

Si testator rem cōem cū extraneo habebat, siue rei suæ partē alicui legauit, aut hrs ante iudiciū famil. ercis. acceptum partē suā alienauit ad officium iudicis pertinet, ut eā partem, q̄ testatoris fuit, alicui iubeat tradi, d. l. hrdes, §. si testator.

Quod pro emptore, vel pro donato, puta cohæres possidet in famil. erciscun. iudicium uenire negat Pompon. d. l. hæredes, §. quod pro emptore.

Idem scribit cum ego & tu hæredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem

totum

totum hæreditarium dicebas à Sempronio petieris,& victus fueris,mox eandem partem à Sempronio emero,& traditus mihi fuerit agente te familiæ erciſcundæ iudicio,non ueniet non ſolum hoc quod pro hærede poſsidetur, ſed ne id quod pro emptore: cum enim per iudicem priorem apparuit,totam non eſſe hæreditatis,quemadmodum in familiæ erciſcundæ iudicium veniat? d. l. hæredes.§.idem ſcribit.

An ea ſtipulatio,qua ſinguli hæredes inſolidum habent actionem,veniat in hoc iudicium,dubitatur: veluti ſi is qui viam iter actus ſtipulatus erat deceſſerit, quia talis ſtipulatio per legem duodecim tabularum non diuiditur: quia nec poteſt,ſed verius eſt non venire eam in iudicium,ſed omnibus inſolidum competere actionem,& ſi non præſtetur via,pro parte hæreditaria condemnationē fieri oportet.ff.eod.l.hæredes,25.§.an ea ſtipulatio.

Contrà ſi promiſſor viæ deceſſerit pluribus hæredibus inſtitutis,nec diuiditur obligatio,nec dubium eſt,quin daret: quoniam viam promittere,& is poteſt, q̄ fundum non habet: igitur quia ſinguli inſolidum,tenentur,officio iudicis cautiones interponi debere,ut ſi quis ex his conuentus litis æſtimationem præſtiterit,id pro parte à cæteris conſequatur,idem dicendum eſt,& ſi teſtator viam legauerit.d.l.hæredes.§.contrà.

In illa quoque ſtipulatione proſpiciendum eſt cohæredibus ſi teſtator promiſerat NEQVE PER SE, NEQVE PER HAEREDEM SVVM, FIERI QVOMINVS IRE AGERE POSSIT: quoniam vno prohibente,inſolidum cōmittitur ſtipulatio: nè vnius factum cæteris damnoſum ſit. Idem iuris eſt in pecunia promiſſa à teſtatore,ſi ſub pœna promiſſa ſit. nam licet hæc obligatio diuidatur per legem duodecim tabularum,tamen quia nihilum prodeſt,ad pœnam euitandam partem ſuam ſoluere,ſiue nōdum ſoluta ſit pecunia,nec dies venit proſpiciendum eſt per cautionem, vt de indemnitate caueat per quem factum fuerit ne omnis pecunia ſolueretur: an vt caueat,ſe ei qui ſolidum ſoluerit partem præſtaturum: ſiue etiam ſoluit vnus vniuerſam pecuniam quam defunctus promittit ne pœna committeretur familiæ erciſcundæ iudicio à cohæredibus partes recipere poterit.d.l.hæredes.§.in illa quoque.

Idem obſeruabatur in pignoribus ſoluendis,nam niſi uniuerſum quod debetur offeretur,iure pignus creditor uendere poteſt.d.l.hæredes.§.idem obſeruabatur.

Si unus legatorum nomine cauerit ne in poſſeſsionem mitterentur,omnino, quæ pro parte expediri non poſſunt,ſi unus cogente neceſsitate fecerit, familiæ erciſcundæ iudicio locus eſt.d.l.hæredes.§.idem eſt ſi vnus.

Licet pacto diuiſionis aduerſus ſingulos actio pro hæreditariis portionibus creditori parata mutari non poſsit;ad exibendam tamen fidem his, quæ conuenerant,ſtipulationis,& iuris adhibito remedio, qui placitum excedit , urgeri poteſt, cum & hoc omiſſo, ſi non contrarium conueniſſe probaretur præſcriptis uerbis conueniri potuiſſet.C.eod.l.licet.xxiii.

Si filius cum patrem defenderet,condemnatus ſoluerit,uel uiuo eo,uel poſt mortem,poteſt æquius dici , habere petitionem à cohærede in familiæ erciſcundæ iudicio.d.l.hæredes.§.ſi filius.

Si pecunia quæ domi relicto non eſt,per præceptionem relicta ſit,utrum uniuerſa à cohæredibus præſtanda ſit,an pro parte hæreditaria,quemadmodum ſi pecunia in hæreditate relicta eſſet,dubitatur.& magis dicendum eſt. ut id præſtandum ſit,quod præſtaretur ſi pecunia eſſet inuenta. d.l.hæredes. §.finali.

Officio autem Iudicis conuenit,iubere rem hæreditariam, venire unam pluresq́;

pecuniamq́; ex pretio redactam ei numerari cui legata sit. ff. eod. l. officio, xxvi.

Rem pignori datam si per præceptionem legauerit testator, officio iudicis continetur, ut ex communi pecunia luatur, eamque ferat is, cui eo modo fuerit legata. ff. eod. l. rem pignori. xxviii.

Pater in filios diuisit bona, & eam diuisionem testamento confirmauit: & cauit, ut æs alienum quod unusquisq; eorum habet siue habebit, solus sustineret, postea unus ex filiis cùm pecunia mutuaretur, interuenit pater: eiusq; consensu prædia quæ filio adsignauerat pignori data sunt, post mortem patris eadem idem filius possedit: interesse soluit. quæritur an familiæ erciscundæ iudicio, si prędia pignori data distrahat creditor. aliquid ei a cohęrede præstandum sit. respondit Sceuola non esse pręstandum. ff. eod. l. ex parte. xxxix. §. pater in.

Si pignori res data defuncto sit, dicendum est in familiæ erciscundæ iudicium uenire. sed is cui adiudicabitur in familię erciscundę iudicio pro parte cohæredi erit damnandus. nec cauere debet cohęredi indemnem eum fore aduersus eum, qui pignori dederit, quia pro eo erit, ac si hypothecaria, vel Seruiana actione, petita litis ęstimatio oblata sit: & ut is, qui obtulerit, aduersus dominum uindicantem exceptione tuendus sit. contrà quoque si is heres, cui pignus adiudicatum est, uelit totum reddere, licet debitor nolit, audiendus est. Non idem dici potest, si alteram partem creditor emerit. adiudicatio enim necessaria est, emptio voluntaria. nisi obiiciatur creditori quòd animose licitus est. sed huius rei ratio habebitur, quia quod creditor egit, pro eo habendum est, ac si debitor per procuratorem egisset, & eius, quod propter necessitatem impendit etiam vltro est actio creditori, ff. eo. l. pignori, 29.

Si equus pignori obligatus luatur ab uno ex hæredibus, quamuis postea decedat, officium tamen arbitri durat. sufficit enim communionis causa, quæ præcessit, quæq́; hodie duraret, si res non intercidisset, ff. eo. l. si seruus, 31.

Si ita legatum fuerit vni ex hæredibus, QVOD MIHI DEBET PRAECIPITIO, officio iudicis familiæ erciscundæ continetur, ne ab eo cohæredes exigant. nam & si quod alius deberet, præcipere unus iussus fuerit, officio iudicis actiones ei præstari debebũt, pro portione cohæredis, ff. eo. l. si ita legatum, 42.

Quæ pater inter filios non diuisit post datas actiones vice diuisionis ad singulos pro hæreditaria portione pertinent, modo si cætera, quæ non diuisit, in unum generaliter non contulit, vel res datas non sequuntur, ff. eo. l. quæ pater, 32.

Si paterfamilias singulis hæredibus fundos legando diuisionis arbitrio fungi uoluit, non aliter partem suam cohæres præstare cogetur, quam si uice mutua partem nexu pignoris liberam consequatur, ff. eo. l. si pater, 33.

Equos inter cohæredes tempore diuisionis æstimatos, non emendi, sed diuidendi animo pretiis adscriptos uideri placuit, quare suspensa conditione mortuos, tam hæredi, quam fideicommissario deperisse, ff. eo. l. seruos, 34.

Bona quæcunque tibi sunt communia cum fratre tuo ex hæreditaria successione patris, vel matris, cum eadem familiæ erciscundæ iudicio experiens, ut diuidantur impetrabis, C. eo. l. bona, 8.

Inter filios, & filias bona intestatorum parentum pro uirilibus portionibus, æquo iure diuidi oportere explorati iuris est, C. eo. l. inter filios, xi.

Si cogitatione futuræ successionis officium arbitri diuidendi hæreditatis præueniendo patri communis suo, vel qualicunque iudicio, suam declarauit voluntatem: inter eos, qui ei successerunt, exemplo Falcidiæ retentionis habita ratione, familiæ diuidendæ causa datus arbiter, pro uirili præterea portione eorum,

quæ

quæ nulli generaliter vel ſpecialiter adſignauit, facta diuiſione in adiudicando patris ſequetur uoluntatem, C. eo. l. ſi cogitatione, 21.

Cum putarem te cohæredem meum eſſe, idq; verum non eſſet, egi tecum familiæ erciſcundæ iudicio, & a iudice inuicem adiudicationes & condemnationes factæ ſunt, quæritur rei ueritate cognita vtrum condictio inuicem competat, an vindicatio, & an aliud in eo, qui hæres eſt, aliud in eo, qui hæres non ſit, dicendum eſt, reſpondit Paulus, qui ex aſſe hæres erat, ſi cum putaret ſe Titium cohæredem hre, acceperit cum eo familiæ erciſcundæ iudicium, & condemnationibus factis ſoluerit pecuniam, qſi ex cauſa iudicati ſoluit, repetere non poteſt. Sed tu uideris eo moueri, quod non eſt iudicium familiæ erciſcundæ, niſi inter cohæredes acceptum, ſed quamuis nõ ſit iudicium, tamen ſufficit ad impediendam repetitionem, quod quis ſe putat condemnatum. Quod ſi neuter eorum hæres fuit, ſed quaſi hæredes eſſent, acceperint familiæ erciſcundæ iudicium de repetitione idem in utriuſq; dicendum eſt, quod diximus in altero. Planè ſi ſine iudice diuiſerint res, etiam condictionem earum rerum, quæ ei ceſſerunt, quem cohæredem eſſe putauit, qui fuit hæres, competere dici poteſt. non enim tranſactum inter eos intelligitur, cum ille cohæredem eſſe putauerit, ff. eod. l. cum putarem, 36.

Qui familiæ erciſcundæ iudicio agit, non confitetur aduerſarium ſibi eſſe cohæredem, ff. eo. l. qui familiæ, 37.

Lucius & Titia fratres emancipati a patre, adulti curatores acceperunt, hi communes pecunias ex reditibus redactas ſingulis ſubminiſtrauerunt, poſtea omne patrimonium diuiſerunt, & poſt diuiſionem Titia ſoror Lucio fratri ſuo cœpit, quæſtionem mouere, quaſi amplius accepiſſent, quam ipſa acceperat. cum Lucius frater eius non amplius ſua portione; immo minus quam dimidiam conſecutus ſit, quæritur an Titiæ competat aduerſus fratrum actio. Paulus reſpondit, ſecundum ea, quę proponuntur, ſi Lucius non amplius ex reditu prędiorum communium accepit, quam pro hæreditaria portione ei competeret, nullam ſorori eius aduerſus eum competere actionem, idem reſpondit, cùm ex decretis alimentis a prætore amplius fratrem accepiſſe diceretur quam ſororem non tamen ultra partem dimidiam. ff. eod. l. Lucius. xxxviii.

Ex parte heres inſtitutus cauſam de totis bonis, quam omnes hæredes patiebantur ob inultam mortem ſuſcepit, & obtinuit. cohæres ab eo partem ſuam petebat, nec partem ſumptuum factorum in litem præſtare volebat: quæſitum eſt, an doli exceptio noceret, reſpondit Sceuola, ſi idcirco amplius erogatum eſſet, quòd ipſius quoque cauſa defenſa eſſet, habendam rationem ſumptuum. ſed & ſi omiſerit doli exceptionem, agere poteſt de recipienda portione ſumptuum. ff. eod. l. ex parte, 39. in prin.

Filius reip. debitum, quod poſt mortem patris contraxit fratri ſuo per parte hæreditaria reputare non poteſt, ſi in omnibus ſocii eſſent: licet hæreditatem paternam communem haberent, & pater pro altero filio in patria magiſtratu functus deceſſit. d. l. ex parte, §. filius reip.

Arbitrum familię erciſcundæ, vel unus petere poteſt. nam prouocare apud iudicem, vel vnum hæredem poſſe palam eſt. igitur & præſentibus cęteris, & inuitis, poterit vel vnus arbitrum poſcere. ff. eod. l. arbitrum, xliii.

Inter cohæredes etiam communi diuidundo agi poteſt, ut res duntaxat, quæ eorum cões ſint, & cauſę ex his rebus pendentes in iudicium veniant. de cęteris verò in integro ſit familiæ erciſcũdæ iudiciũ. ff. eo. l. inter cohęredes. xliiii. in prin.

Si fami-

Si familiæ erciſcundæ, uel communi diuidundo actum ſit, adiudicationes prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando. d. l. inter cohęredes. §. ſi familiæ.

Si cohæredes abſente uno cohærede rem uendiderunt, & in ea te dolo malo fecerunt, quo plus ad eos perueniret, uel familiæ erciſcundæ iudicio præſtabunt ei, qui adfuit, vel hæreditatis petitione, d. l. inter cohæredes. §. ſi cohæredes.

Cohæredibus diuiſionem inter ſe facientibus iuri abſentis, & ignorantis minime derogari, ac pro indiuiſo portionem ea, quæ initio ipſius fuit in omnibus communibus rebus retinere. certiſsimum eſt, vnde portionem tuam cum reditibus arbitrio familiæ erciſcundæ percipere potes ex facta inter cohęredes diuiſione nullum præiudicium timens, C. eo. l. cohæredibus, 17.

Fructus, quos ante aditam hæreditatem ex fundo hæreditario hæres cępit, non aliter familiæ erciſcundæ iudicio præſtare eum, Iulianus ait, quam ſi cum ſciret hęreditarium fundum eſſe cœperit, d. l. inter cohæredes, §. fructus.

Non ſolum in finium regundorum, ſed & familiæ erciſcundæ iudicio præteriti, quoq; temporis fructus ueniunt, ff. eo. l. pen.

Non eſt ambiguum cum familiæ erciſcundæ titulus inter bonæ fidei iudicia numeretur, portionem hæreditatis, ſi quæ ad te pertinet incremento fructuum augeri, C. eod. l. non eſt, 9.

Qui familiæ erciſcundæ, & communi diuidundo, & finium regundorum agunt, & actores ſunt & rei. & ideo iurare debent, non calumniæ cauſa litem intendere, & nõ calumniæ cauſa ad inficias ire. ff. eod. l. inter cohæredes, 44. §. qui famil.

Quod ex facto ſuo vnus ex cohæredibus ex ſtipulatione hæreditaria præſtat a cohærede non repetet, veluti ſi a ſe hæredeq; ſuo dolũ malũ affuturum defunctus ſpopondit, vel neque per ſe, neque per hæredem ſuum fore, quominus quis eat, agat. immo & ſi reliqui propter factum cuius teneri cœperint, quaſi conditio ſtipulationis hæreditariæ extiterit, habebũt familiæ erciſcundæ iudicium cum eo propter quem commiſſa ſit ſtipulatio, d. l. inter cohæredes, §. quod ex facto.

Si quis ſtipulatus fuerit, Titium hæredemq; eius ratum habiturum, & Titius pluribus hæredibus relictis deceſſerit, eum ſolum teneri, qui non habuit ratum, & ſolum ex hæredibus ſtipulatoris actutum, a quo fuerit petitum, d. l. inter cohæredes, §. ſi quis.

Vſufructu uxori legato, donec ei dos ſoluatur, per arbitrum familiæ erciſcundæ, tam id quod cohæredis nomine ex dote ſolutum ſit recuperare poteſt, quam ut cohæres ſoluat effici poſſe Caſsius ait. & uerũ eſt, d. l. inter cohæredes, §. vſufr.

Si duo cohæredes damnati ſint ſtatuam ponere, & altero ceſſante, alter eam fecerit, non eſſe iniquum Iulianus ait familię erciſcundæ iudicium dare, ut pars impendiorum boni uiri arbitratu præſtetur, d. l. inter cohæredes, §. ſi.

Incerti iuris non eſt in familiæ erciſcundæ iudicio earum rerum, quas ex cohæredibus quidam de communibus adſumpſerunt, vel deteriores fecerunt, rationem eſſe habendam eiuſdemq; rei cæteris præſtandam indemnitatem, C. eod. l. incerti. 19.

Si quid contendis ex hæreditatę mihi tecum commune eſſe, quod ego ex alia cauſa meum proprium eſſe dico, id in familiæ erciſcundæ iudicium non uenit, ff. eod. l. ſi quid, xlv.

Si maritus ſub conditione a patre hęres inſtitutus ſit, interim vxoris de dote actio pendet, planè ſi poſt mortem ſoceri diuortium factum ſit pendente conditione inſtitutionis dicendum eſt præceptionis dotis locum eſſe, quia mortuo patre quædam filios ſequantur, etiam antequam fiant hæredes, ut matrimonium, ut

tutelæ igitur & dotem præcipere debet, qui onus matrimonii poſt mortem patris ſuſtinuit, ff.eo.l.ſi maritus,46.

Vxor tua, ſi mortuo patre tuo, cui dotem numerauerat, cum hæres ei extiteris, adhuc in matrimonio tuo fuerit: famil.erciſc. actionem ad exequendam dotem, ſecundum iuris pridem placitum aduerſas cohæredes tuos nactus es, eamque retines, etiam ſi poſtea, dum tibi nupta eſt, deceſſerit, C.eo.l.ſecunda.

In iudicio famil. erciſc. vel communi diuidundo, ſi dum res in arbitrio ſit de iure prædii controuerſia ſit, placet omnes eos inter quos arbiter ſumptus ſit, & agere, & opus nouum nunciare pro ſua, quemque parte poſſe, & cum adiudicationes ab arbitro fiant, ſi uni adiudicetur totus fundus, caueri oportet, vt quæ ex his actionibus recepta fuerint, reddátur: aut quæ in eas impenſæ factæ fuerint pſtentur. & ſi cum res in iudicio eſſet, eo nomine actum non fuerit, eum ſequi integram actionem, cui totus fundus adiudicatus fuerit, aut pro quacunq; parte adiudicatus erit, ff.eo.l.in iudicio.47.in prin.

Si famil.erciſc.vel communi diuidundo, vel finium regundorum actum ſit, & vnus ex litigatoribus deceſſerit pluribus hæredibus relictis, non poteſt in partes iudicium ſcindi, ſed aut omnes hæredes accipere id debent, aut dare unum procuratorem in quem omnium nomine iudicium agatur, ff.eod.l.ſi familiæ,48.

Quæ pater filio emancipato ſtudiorum cauſa peregre agenti ſubminiſtrauit, ſi nō credendi animo pater miſiſſe fuerit comprobatus, ſed pietate debita ductus, in rationem portionis, quæ ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari æquitas non patitur, ff.eo.l.quæ pater,50.

Pecuniam quam filius emancipatus, ita credidit, ut patri ſolueretur, ita demum in hæreditatem patris numerari uerum eſt, ſi patri aduerſus filium eiuſdē quantitatis nomine actio competebat, ff.eo.l.pecuniam,53.

Certum eſt liberorum peculia, poſt mortem patris in hæreditatem diuidendam ad communionem eſſe reuocáda. frater autem, & cohæres tuus ob contractus, quibus uiuente pr̄e ēt ignorante ipſo obligatus fuit conuenire te, & alterum tuum fratrem cohæredem veſtrum ultra non poteſt, quam ut de peculio ſuo recipiat tantam quantitatem in quantam condemnatus eſt is, eum quibus ipſe contraxit, C.eo.l.certum,xiii.

Fundus qui dotis nomine ſocero traditus fuerit, cum ſocer filium ex aliqua parte hæredem inſtituerit per arbitrum famil.erciſc.præcipi, ita debet ut ea cauſa filii ſit, in qua futura eſſet, ſi dos per præceptionem legata fuiſſet. quare fructus poſt litem conteſtatam præcepti ad eum redigendi ſunt, habita ratione impenſarum. qui uero ante litem conteſtatam percepti fuerint, æqualiter ad omnes hæredes pertinebunt. & impenſarum ratio haberi debet. quia nullus caſus interuenire poteſt, qui hoc genus deductionis impediat, ff.eo.l.fundus ſi.in prin.

Si ego à te hæreditatem petere uellem tu mecum famil.erciſc.agere: ex cauſa utrique noſtrum mos gerendus eſt. nam ſi ego totam hæreditatem poſſideo, & te ex parte dimidia hæredem eſſe confiteor, ſed a communione diſcedere uolo, impetrare debeo famil.erciſc.iudicium, quia aliter diuidi inter nos hæreditas nō poteſt. Item ſi tu iuſtam cauſam habes, propter quam per hæreditatis petitionē, potiuſquam famil.erciſc.iudicium negocium diſtrahere uelis, tibi quoq; permittendum erit hæreditatem petere. nam quædam ueniunt in hæreditatis petitionem, quæ in famil. erciſc.iudicio non deducuntur. ueluti ſi ego debitor hæreditarius ſim, iudicio famil.erciſc. non conſequeris id, quod defuncto debui per hæreditatis petitionem conſequeris.d.l.fundus.§.ſi ego.

Meuius qui nos hæredes fecit rem communem habuit cum Attio si cum Attio cō muni diuidundo egissemus, & nobis ea res adiudicata esset uenturam eam in famil.ercisc.iudicio Proculus ait.ff.eod.l. Mæuius, 52 in ptin.

Ex hæreditate Lucii Titii, quæ mihi, & tibi communis erat fundi partem meam alienaui, deinde famil.ercisc.iudicium inter nos acceptum est, heq, ea pats, quę mea fuit, in iudicio veniet, cum alienata de hæreditate exierit, neq; tua quia & si remanet in pristino iure, hæreditariaque est, tamen alienationis meæ partis exit de communione. vtrum autem vnus hæres partem suam nō alienauerit, an plures, nihil interest, si modo aliqua portio alienata ab aliquo ex hęredibus hæreditaria esse desiit, ff.eo.l.ex hæreditate, 54.

Arbitro quoq; accepto fratres communem hæreditatem consensu diuidentes pietatis officio fungun tur. quam reuocari non oportet, licet arbiter sententiam iurgio perempto non dixerit, si non intercedat ætatis auxilium, ff.eo.l.fin.

Iu dex famil.ercisc.nihil debet indiuisum relinquere. item curare debet, ut de euictione caueatur his quibus adiudicat, ff.eo.l.hæredes. 25. iudex.

In hoc iudicio condemnationes, & absolutiones, in omnium persona faciendæ sunt, & ideo si in alicuius persona omissa sit damnatio in cæterorum, quoque persona, quod fecit iudex non ualebit, quia non potest ex uno iudicio res iudicata in partem ualere, in partem non ualere. ff.eod.l. in hoc iudicio, 27.

Si famil.ercisc.iudicio quo bona paterna inter te, ac fratrem tuum æquo iure diuisa sunt, nihil super euictione rerum in singulis adiudicatarum specialiter inter uos conuenit, id est ut unusquisq; euentum rei suscipiat, rectè possesionis euictæ detrimentum fratrum tuum, & cohæredem pro parte agnoscere præses prouinciæ per actionem præscriptis verbis compellet, C.eo.l.si famil. 14.

Famil.ercisc.iudicio amplius quam semel agi non potest. nisi causa cognita. quod si quædam res indiuisæ relictæ sunt communi diuidundo de his agi potest, ff.eodem, l.si filia, 20.§.familiæ.

Si non omnem paternam hæreditatem ex consensu diuisisti, nec super ea re sententia dicta, vel transactio subsecuta est: iudicio famil.ercisc.experiri potes, C. eod.l.prima.

Si diuisionem conuentione factam, etiam possesio consensu secuta, pro solido dominium rerum, quas pertinere ad patrem tuum placuit, ei firmauit, eam vindicationem habere potes, si patri tuo successisti, si uero placitum diuisionis vsque ad pactum stetit, arbiter fami.ercisc. iudicio uobis datus, communionem inter uos finiri prouidebit, C.eo.l.si diuisionem, 15.

Si tam circa testamentum, quam etiam codicillos iudicium eius deficiat, uerum quibuscunq; uerbis uoluntas eius declarata sit, licet ab intestato ei fuerit successum, ex senatusconsulto retentionis modo seruato famil.ercisc. iudicio aditum iudicem sequi uoluntatem patris oportere iuris authoritate significatur, C.eod.l. filii. 17.

In famil.ercisc.iudicio ab uno pro solido rei ueluti communis uenundatæ preciū non uenit, sed mandati, si præcessit cohæres venditoris agere potest, vel negociorum gestorum, si ratam fecerit, venditionem. Nam si uelut propriam unius distraxerit, ac precium possideat: hæreditas ab eo petenda est C.eo l.in fam.xx.

Filium quem habentem fundum portionem hæreditatis fratribus, & quibusdam aliis sub conditione verbis præcariis restituere sanxit testator: post eius conditionis euentum hæreditaria parte prædii in quarta ratione retenta compensato præterea, quod a cohæredibus uice mutua percepit, si quid deest, in supplementum

mentum deducto: quod à cæteris in eo fundo soluetur, supra quartam habens, reddere compellitur, C. eo. l. filium, 24.

DE QVIBVS REBVS AD EVNDEM IVDICEM EATVR.
Titulus XV.

SI inter plures familiæ erciscundæ agatur, & inter eosdem communi diuidundo, aut finium regundorum: eūdem iudicem sumi oportet, præterea quo facilius coire cohæredes, vel socii posint, in eundem locum omnium præsentiam fieri oportet, ff. quibus rebus ad eundem iudicem, l. prima.

Cum ex pluribus tutoribus onus, quod cæteri non sunt idonei conueniuntur: postulante eo, omnes ad eundem iudicem mittuntur, & hoc rescriptis principum continetur, ff. eo. l. fin.

COMMVNI DIVIDVNDO ACTIO.
Titulus XVI.

Communi diuidundo iudicium ideo necessarium fuit, quod pro socio actio magis ad personalis inuicem præstationes pertinet, quam ad communium rerum diuisionem. Denique cessat communi diuidundo iudicium, si res communis non sit, ff. eod. l. prima.

Nihil autem interest, cum societate, an sine societate res inter aliquos communis sit. Nam utroq; casu locus est communi diuidundo iudicio, cum societate res communis est, veluti inter eos, qui pariter eandem rem emerunt, sine societate communis est, veluti inter eos quibus eadem res testamento legata est, ff. eo. l. secunda, in princ.

In tribus duplicibus iudiciis familiæ erciscundæ communi diuidundo, finium regundorum, quæritur quis actor intelligatur, quia par causa omnium uidetur, sed magis placuit eum uideri actorem, qui ad iudicium prouocasset, d. l. secunda, §. in tribus.

In communi diuidundo iudicio, nihil peruenit vltra diuisionem rerum ipsarum, quæ communes sint, & si quid in his damni datum, factumve est, si quid eo nomine, aut abest alicui sociorum, aut ad eum peruenit, ex re communi, si quid ipsi sine dolo malo inter se pepigerunt, id in primis & famil. erciscun. & communi diuidundo iudex seruare debet, ff. eo. l. tertia.

Per hoc iudicium corporalium rerum fit diuisio, quarum rerum dominium habemus, non etiam hæreditatis, ff. eo. l. quarta, in princ.

De puteo quæritur, an communi diuidundo iudicio agi posit, & ait Mela, ita demum posse, si solum eius commune sit, d. l. quarta, §. de puteo.

Hoc iudicium bonæfidei est, quare si una res indiuisa relicta sit, ualebit, utque, & cæterarum diuisio. & poterit iterum communi diuidundo agi de ea, quæ indiuisa mansit, d. l. quarta, §. hoc iudicium.

Sicut autem ipsius rei diuisio uenit in communi diuidundo iudicio, ita etiam præstationes veniunt, & ideo si quis impensas fecerit, consequatur, sed si non cum ipso socio agat, sed cum hærede socii Labeo rectè existimat impensas & fructus à defuncto perceptos uenire. Planè fructus ante percepti quam res communis esset, vel sumptus ante facti in communi diuidundo iudicium non ueniunt.

aluntEa propter ſcribit Iulianus, ſi miſsi in poſſeſsionem damni infecti ſimus & antequam poſsidere iuberemur, ego inſulam fulſero, ſumptum iſtum communi diuidundo iudicio conſequi me non poſſe, d.l.quarta, §.ſicut autem.

Impendia autem quæ, dum proprium meum fundum exiſtimo feci, quæ ſcilicet ſi vendicaretur fundi pars, ꝑ exceptionem doli retinere poſſem, an etiam ſi communi diuidũdo iudicio mecum agetur, æquitate ipſius iudicii retinere poſsim conſiderandum eſt. quod quidem magis exiſtimatur, quia bonæ fidei iudicium eſt communi diuidundo, ſed hoc ita ſi mecum agatur. cæterum ſi alienauero partem meam, non erit vnde retinere poſsim. ſed is qui à me emerit, an retinere poſsit, videndum eſt, nam & ſi vindicaretur, ab eo pars, impendiorum nomine, quæ ego feciſſem, ita ut ego, poterat retentionem facere, & verius eſt, vt & in hac ſpecie expenſæ retineantur. quæ cum ita ſint rectisſime dicitur, etiam Impendiorum nomine vtile iudicium dari debere mihi in ſocium, etiam manente rei communione. diuerſum eſt enim cum quaſi in rem meam impendo, quę ſit aliena, aut communis. hoc enim caſu vbi quaſi in rem meam impendo, tantum retentionem habeo, quia neminem mihi obligare volui. at cum puto rem Titii eſſe, quæ ſit Mæuii, aut eſſe mihi communem cum alio, quam eſt, id ago, vt alium mihi obligem, & ſicuti negociorum geſtorum actio datur aduerſus eũ, cuius negocia curaui, cum putarem alterius ea eſſe, ita & in propoſito. igitur ſi ab alienauero prædium, quia in ea cauſa fuit, ut mihi actio dari deberet, danda mihi erit, ut Iulianus quoque ſcribit negociorum geſtorum actio. ff. eo. l. in hoc iudicium, 14. §. impendia.

Item iudex eorum, quæ inter fratres communia permanent fieri diuiſionem prouidebit; tam ſumptuum (ſi quis de vobis in res communes fecit) quam fructuum item doli, & culpæ (cum in communi diuidundo hæc omnia venire nõ ambigitur) rationem, ut omnibus æqualitas ſeruetur, habiturus, C. eodem, l. quarta, §. item eorum.

Sed & ſi res non defenderetur, & ideo iusſi ſumus à prætore eas ædes poſsidere, & ex hoc dominium earum nanciſceremur. Reſpondit Proculus, communi diuidundo iudicio, partem eius impenſæ me ſeruaturum eſſe. ff. eod. l. quinta.

Si quis putans ſibi cum Titio fundum cõmunem eſſe, fructus perceperit, uel ſumptum fecerit cum eſſet cum alio communis, agi poterit vtili communi diuidundo iudicio, quare & ſi fundum Titius alienauerit, licet hic communi diuidundo iudicio locus non ſit, quia à communione diſceſſum eſt, vtili tamen locus erit, quod datur de præſtationibus. quoties communis eſſe deſiit, ff. eodem, l. ſexta, in princip.

Siue autem locando fundum communem, ſiue colendo, de fundo communi quod ſocius conſecutes ſit communi diuidundo iudicio tenebitur. & ſi quidem communi nomine id fecit, neque lucrum, neque damnum ſentire eum oportet. ſi vero non communi nomine, ſed ut lucretur ſolus. magis eſſe oportet, ut & damnum ad ipſam reſpiciat. Hoc autem ideo præſtat communi diuidundo iudicio, quia uidetur partem ſuam non potuiſſe expedite locare, d. l. ſexta, §. ſiue autem.

Cæterum non alias communi diuidundo iudicio locus erit, vt & Papinianus ſcribit, niſi id demum geſſit, ſine quo partem ſuam rectè adminiſtrare non potuit. alioquin ſi potuit, habet negociorum geſtorum actionem: eaque tenetur, d. l. ſexta, §. cæterum.

Si quid poſt acceptum communi diuidundo iudicium fuerit impenſum. Nerua recte exiſtimat etiam hoc venire. ſed & partem venire Sabinus, & Atilicinus re-

ſponderunt,

sponderunt, sed & accessionem, & decessionem hoc iudicium accipere, idem existimauerunt, d.l. sexta, §. si quid.

Si damni infecti insolidum prædibus caueris, Labeo ait communi diuidundo iudicium tibi non esse, cum necesse tibi non fuerit insolidum cauere, sed sufficere pro parte tua. quæ sententia vera est, d.l. sexta, §. si damni.

Si fundus communis nobis sit, sed pignori datus à me, venit quidem in communi diuidundo, sed ius pignoris creditori manebit, etiam si adiudicatus fuerit. Nam & si pars socio tradita fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi diuidundo hac minoris partem æstimare debere, quod ex pacto vendere eam rem creditor potest, Iulianus ait, d.l. sexta, §. si fundus.

Officio iudicis etiam talis adiudicatio fieri potest, vt alteri fundum, alteri vsumfructum adiudicet. Cætera eadem sunt, quæ in familiæ erciscundæ iudicio tractauimus, d.l. sexta, § officio iudicis.

Cum autem regionibus diuidi, aliquis ager inter socios non potest, vel ex pluribus singulis, æstimatione iusta facta vnicuique sociorum adiudicantur, compensatione precii inuicem facta: eoque, cui maioris precii res obuenerit, cæteris condemnato ad licitationem nonnunquam etiam extraneo emptore admisso: maxime, si se non sufficere ad iusta precia alter ex sociis sua pecunia uincere vilius licitantem profiteatur, C. eo. l. tertia, §. cum autem.

Vrseius ait, cum in communi ædificii vicinus nunciauit ne quid operis fieret, si vnus ex sociis, ex causa hoc damnatus fuisset, posse eam pœnam à socio pro parte seruare, Iulianus autem rectè notat, ita demum hoc uerum esse, si interfuit ædium hoc fieri, ff. eo. l. sexta, §. fin.

Communi diuidundo iudicium locum habet, & in vectigali agro. vectigalis ager an regionibus diuidi possit, videndum magis autem debet iudex abstinere huiusmodi diuisione alioquin præstatio vectigalis confundetur, ff. eodem, l. septima, in principio.

Neratius scribit, arbitrum si regionibus fundum non vectigalem diuisum duobus adiudicauerit, posse quasi in duobus fundis seruitutem imponere, d.l. septima, §. Neratius.

Qui in rem Publicianam habent, etiam communi diuidundo iudicium possunt exercere. ex quibusdam autem causis vindicatio cessat. si tamen iusta causa est possidendi, utile communi diuidundo competit. vtputa si ex causa indebiti soluti res possideatur, d.l. septima. §. qui in rem.

Inter prædones autem hoc iudicium locum non habet, nec si præcario possideat, locum habebit, nec si clam. quia iniusta est possessio ista præcaria uero iusta quidem, sed quæ non pergat ad iudicii vigorem, d.l. septima, §. inter.

Iulianus scribit si alter possessor prouocet, alter dicat eum ui possidere, non debere hoc iudicium dari, nec post annum quidem, quia placuit etiam post annum in eum, qui ui deiecit interdictum reddi. & si præcario, inquit, dicat eum possidere, adhuc cessabit hoc iudicium, quia & de præcario interdictum datur. sed & si clam dicatur possidere, qui prouocat, dicendum esse ait, cessare hoc iudicium, nam de clandestina possessione competere interdictum inquit, d.l. septima. §. Iulianus.

Si duo sint, qui rem pignori acceperunt æquissimum est utile communi diuidundo iudicium dari. sed & si de usufructu sit inter duos controuersia, dari debet.

Item ſi duo a prætore miſsi ſunt in poſſesſionem legatorum: eſt enim iuſta cauſa poſsidendi cuſtodiæ gratia. Ergo & ſi duo ventres, idem erit dicendum, quod habet rationem. Planè ſi iam damni infecti miſſus, iuſſus ſit posſidere non erit huic utili iudicio locus cum uindicationem habere posſit, dicta lege ſeptima, §. ſi duo.

Cum de vſufructu communi diuidundo iudicium agitur, iudex officium ſuum, ita diriget, vt vel regionibus eis uti frui permittat, vel locet vſumfructum uni ex illis, vel tertiæ perſonæ, vt hi penſiones ſine ulla controuerſia percipiant, vel ſi res mobiles ſint, etiam ſic poterit, vt inter eos conueniat, caueantque per tempora ſe vſuros, & fruituros: hoc eſt, vt apud ſingulos mutua uice certo tempore ſit vſusfructus, d.l. ſeptima, §. cum de uſufructu.

Neque colonis, neque eis, qui depoſitum ſuſceperunt, hoc iudicium competit, quamuis naturaliter poſsideant, d.l. ſeptima, §. neque colonis.

Inter eos, qui pignori acceperunt, talis diuiſio fieri debet, vt non uero precio æſtimetur pars, ſed in tantum duntaxat, quantum pro ea parte debetur, & adſignetur quidem pignus uni ex creditoribus, licentia tamen non denegetur debitori debitum offerre, & pignus ſuum luere. Idemque dicitur, & ſi poſſeſſor pignoris litis æſtimationem pignoratitiam in rem agenti offerat, dicta lege ſeptima. §. inter eos.

Si debitor communis prædii partem pignori dedit, & a domino alterius partis prouocatus creditor eius, aut ab alio creditore alterius debitoris licendo ſuperauit, & debitor eius, cui res fuit adiudicata, velit partem ſuam prædii reciperare ſoluto eo, quod ipſe debuit, eleganter dicitur non eſſe audiendum, niſi & eam partem paratus ſit reciperare, quam creditor per adiudicationem emit. Nam & ſi partem vendideris rei, & priuſquam traderes emptori, communi diuidundo iudicio prouocat uſusfueris, aliaque pars tibi adiudicata ſit, conſequenter dicitur ex empto agi non poſſe: niſi totam rem ſuſcipere fuerit paratus: quia hæc pars beneficio alterius uenditori acceſsit. quinimo etiam ex vendito poſſe conueniri emptorem, vt recipiat totum, ſolum illud ſpectandum erit, num forte fraus aliqua uenditoris interuenit, ſed & ſi diſtracta parte, ceſſerit victus licitatione venditor, æquè precium vt reſtituat ex empto tenebitur. Hæc eadem & in mandato, cæteriſque huius generis iudiciis ſeruantur, d.l. ſeptima, §. ſi debitor.

Et ſi non omnes, qui rem communem habent, ſed certi ex his diuidere deſiderant hoc iudicium inter eos accipi poteſt, ff. eodem, lege. Et ſi non octaua, in principio.

Si incertum ſit, an lex Falcidia locum habeat, inter legatarium & hæredem communi diuidundo agi poteſt, aut incertæ partis uindicatio datur. ſimiliter fit, & ſi peculium legatum ſit, quia in quantum res peculiares deminuit id, quod domino debetur, incertum eſt, d.l. Et ſi non, §. ſi incertum.

Venit in communi diuidundo iudicium etiam ſi quis rem communem deteriorem fecerit forte equum vulnerando, aut arbores ex fundo excidendo, d.l. & ſi non, §. uenit.

Item ſi unus inſolidum de peculio conuentus & damnatus ſit, eſt cum ſocio communi diuidundo actio, ut partem peculii conſequatur, dicta lege, & ſi non, §. finali.

Item

Item quamuis legis Aquiliæ actio in hæredem non competat, tamen hoc iudicio hæres socii præstat, si quid defunctus in re communi admisit, quod nomine legis Aquiliæ actio nascitur, ff.eo.l.item quamuis,x.in prin.

Si vsus tantum noster sit, qui neque venire, neque locari potest, quemadmodum diuisio potest fieri, in communi diuidundo iudicio uideamus. sed prætor interueniet,& rem emendauit, vt si iudex alteri usum adiudicauerit, non uideatur alter qui mercedem accepit, non uti, quasi plus faciat, qui videtur frui. quia hoc propter necessitatem fit, d.l.item quamuis.§. si usus.

In communi diuidundo iudicio iusto precio rem æstimare debebit iudex, & de euictione quoque cauendum erit.d.l.item quamuis.§.fi.

In summa admonendi sumus, quod si post interitum rei communis is cui aliquid ex communionem præstari oportet, eo nomine agere uelit, communi diuidundo iudicium vtile datur. veluti si actor impensas aliquas in rem communem fecit: siue socius eius solus aliquid ex ea re lucratus est, hoc iudicio eorum omnium ratio habetur, ff.eo.l.in summa,xi.

Si ædes communes sint, aut paries communis, & eum reficere, vel demolire, vel in eum immittere, quid opus sit, communi diuidundo iudicio erit agendum, aut interdicto VT POSSIDETIS experimur, ff.eod.l.si ædes,12.

Si meo,& uicini nomine parietem ædificem, vel repetiturus ab eo pro parte impensam, vel donationis gratia, communis fier paries, ff.eo.l.si meo,22.

In iudicium communi diuidundo omnes res ueniunt, nisi si quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim ne ueniat, ff.eo.l.in iudicium,13.

In hoc iudicium hoc uenit, quod communi nomine actum est, aut agi debuit ab eo, qui scit se socium habere, ff.eo.l.in hoc iudicium,14.in prin.

Si conueniat ne omnino diuisio fiat, huiusmodi pactum nullas uires habere manifestissimum est. Si nautem intra certum tempus, quod etiam ipsius rei, qualitati prodest, valet, d.l.in hoc iudicium,§.si conueniat.

In communione, vel societate nemo compellitur inuitus detineri. quapropter aditus præses prouinciæ ea, quæ communia tibi cum sorore prospexerit diuidi prouidebit,C.eo.l.fi.

Si inter socios conuenisset, ne intra certum tempus societas diuideretur, quin vendere liceat ei, qui tali conuentione tenetur, non est dubium, quare emptor quoque communi diuidundo agendo eadem exceptione summouebitur, qua auctor eius summoueretur, ff.eo.l.in hoc iudicium,14.§.pen.

Si paciscatur socius, ne partem suam petat, effectu tollitur societas, d.l.in hoc, §.finali.

Cum socii diuidunt societatem de eo, quod sub conditione deberetur, cautiones interuenire solent, ff.eo.l.cum socii,16.

Qui cohæredes habet si fundum pignori datum a testatore suo, comparauerit à creditore, non debet à cohæredibus iudicio communi diuidundo conueniri, ff.eod.l.qui cohæredes,17.

Vt fundus hæreditarius fundo non hæreditario seruiat arbiter disponere non potest, quia ultra id, quod in iudicium deductum est, excedere potestas iudicis non potest, ff.eo.l.ut fundus,18.

Arbor quæ in confinio nata est, item lapis, qui per utrumque fundum extenditur, quamdiu cohæret fundo, è regione cuiusque finium utriusque sunt, neque in communi diuidundo iudicium ueniunt. sed cum aut lapis exemptus, aut ar

bor eruta, uel succisa est, communis pro indiuiso fiet, & ueniet in communi diuidundo iudicium. nam quod erat finitis partibus, rursus confunditur, quare duabus massis, duorum dominorum conflatis, tota massa communis est, etiam si aliquid ex prima specie separatum maneat, ita arbor, & lapis separatus a fundo, confundit ius dominii, ff. eo. l. arbor, 19. in prin.

De uestibulo communi binarium ędium arbiter communi diuidundo inuito utro libet dari non debet, quia qui de uestibulo liceri cogatur, necesse habeat interdum totarum ædium precium facere, si alias aditum non habet, d. l. arbor, §. de uestibulo.

Si per eundem locum via nobis debeatur, & in eam impensa facta sit, durius ait Pomponius communi diuidundo, vel pro socio agi posse, quæ enim communio iuris separatim intelligi potest? sed negociorum gestorum agendum, d. l. arbor, §. si per eundem.

Aquarum iter in iudicium communi diuidundo non venire, Labeo ait. Nam aut ipsius fundi est, & ideo in iudicium non uenit, aut separatum a fundo diuisum tamen, aut mensura, aut temporibus, sed possunt iura interdum, & separata à fundo esse, & nec mensura, nec temporibus diuisa. ueluti cum is, cuius fuerunt. Plures hæredes reliquit. quod cum accidit, consentaneum est, & ea in arbitrio familiæ erciscundæ venire, nec uidere, inquit Pomponius, quare minus in communi diuidundo, quam familiæ erciscundæ iudicium ueniat. Igitur in huiusmodi speciebus, etiam in communi diuidundo iudicio venit, ut præfata iura, aut mensura, aut temporibus diuidantur, d. l. arbor, §. aquarum.

Si is cum quo fundum communem habes ad delictum non respondit, & ob id motu iudicis uilla diruta est, aut arbusta succisa sunt, pręstabitur tibi detrimentum iudicio communi diuidundo. quidquid enim culpa socii amissum est eo iudicio continetur, ff. eo. l. si is cum quo, 20.

Iudicem in prædiis diuidundis, quod omnibus utilissimum est, uel quod malint litigatores sequi conuenit, ff. eo. l. Iudicem, 21.

Si conuenerit inter te, & socium tuum, ut alternis annis fructum perciperetis, & non patiatur te socius tui anni fructum percipere, videndum utrum ex conducto sit actio, an uero communi diuidundo. Eadem quæstio est, & si socius qui conuenerat, ut alternis annis frueretur, pecus immisit, & effecit, ut futuri anni fructus, quos socium percipere oportuit corrumperentur. & magis est communi diuidundo iudicium, quam ex conducto locum habere, quæ enim locatio est, cum merces non intercesserit? aut certe actionem incerti ciuilem reddendam. ff. eod. l. si conuenerit, 23.

In re communi nemo dominorum iure facere, quicquam inuito altero potest. vnde manifestum est prohibendi ius esse, in re enim pari portionem causam esse prohibentis constat. Sed & si in communi prohiberi socius à socio, ne quid faciat potest ut tamen factum opus tolat cogi non potest, si cum prohibere poterat, hoc prætermisit, & ideo per communi diuidundo actionem damnum sarciri poterit. Sin autem facienti consensit, nec pro damno habet actionem. quod si quid absente socio ad læsionem eius fecit, tunc etiam tollere cogitur. ff. cod. l. Sabinus. 28.

Si quis cum existimaret fundum communem sibi cum Mæuio esse, quem cum Titio cōem habebat, impendisset rectè dr̄ ēt cōi diuidundo iudicium ei sufficere. Hoc. n. est sciētiā cōem esse, ignorē aūt, cuius socii. neq;. n. negocia socii gero, sed pro-

ſed propriam rem tueor,& magis ex re in quam impenditur. quam ex perſona ſocii actio naſcitur. Denique ea actione pupillum teneri dicimus, vt impendia reſtituat officio iudicis. Diuerſa cauſa eſt eius,qui putat ſe in rem proprium impendere, cum ſit communis. huic enim nec communi diuidundo iudicium cōperit, nec utile dandum eſt. ille enim qui ſcit rem eſſe communem, vel aliena negocia eo animo gerit, ut aliquem ſibi obliget,& in perſona labitur. Pomponius ſcripſit, poſsi iudicem poſſe a quolibet ſociorum, ſed etiam ſi unus ex ſociis mutus erit rectè cum eo communi diuidundo agi, ff. eo. l. 29.

Frater tuus ſi ſolam portionem prædii ad ſe pertinentem diſtraxit, venditionem reuocari non oportet, ſed aduerſus eum, cum quo tibi dum prædium commune eſſe cœpit, communi diuidundo iudicio conſiſte, & ea actione, aut uniuerſum prædium, ſi licitatione viceris, exſoluta ſocio parte precii obtinebis, aut precii portionem, ſi meliorem alius condicionem obtulerit conſequeris, quod ſi diuiſo prædii ſine cuiuſque iniuria commode fieri poterit, portionem ſuis finibus tibi adiudicatam poſsidebis, hoc videlicet cuſtodiendo, vt poſt litis conteſtationem, nec partem ſuam cæteris eiuſdem rei dominis non conſentientibus alienare poſsit, C. eo. l. prima.

Si probatum fuerit præſidi prouinciæ fratrem tuum uineas communes pignori dediſſe, cum partem tuam, quam in vineis habes, creditori obligare non potuerit, præſes prouinciæ reſtitui tibi eam iubebit cum fructibus, quos creditor de parte tua perceperit. Idem præſes prouinciæ de diuiſione uinearum inter te, & creditorem fratris tui cognoſcet,& iubebit eam accepta pecunia, quanti ſtatuerit partem fratris tui ualere, eam partem, quam de fratre tuo accepit, tibi reſtituere, aut æſtimata tua parte, ad creditorem fratris tui, data pecunia, quanti eam æſtimauerit transferre, C. eo. l. ſecunda.

Ad officium arbitri, qui inter te,& fratrem tuum de diuidendis bonis datus fuerit ea ſola pertinent, quæ manent communia tibi & illi. Nam, & ea, quorum partem is vendidit, cum emptoribus tibi communia ſunt, & aduerſus ſingulos arbitrum petere debes, ſi ab illorum quoque ſocietate diſcedi placeat, C. eodem, l. tertia, in princip.

Communi diuidundo iudicio rectè agi, ſiue neuter poſsideat, ſiue alter ſociorum fundum non poſsideat, ff. eo. l. pen.

Si maior quinque & viginti annis ſoror tua tecum res communes diuiſit, quamuis non inſtrumentis, ſed aliis probationibus earum communionem diremptā eſſe probetur, ſtare finitis conuenit. quod ſi minor fuit, nec tempus in integrum reſtitutioni præfinitum adhuc exceſsit, an in integrum propter diuiſionem reſtitui debeat cauſa cognita prouinciæ præſes æſtimabit, C. eodem, l. quarta, in principio.

Furioſus & pupillus, vbi ex re actio venit obligantur etiam ſine curatore, vel tutoris auctoritate. Veluti ſi communem fundum habeo cum his, & aliquid in eum impendero, vel damnum in eo pupillus dederit. Nam iudicio communi diuidundo obligabuntur, ff. de oblig. & actio. l. furioſus, 46.

COMMVNIA VTRIVSQVE IVDICII, TAM FAMILIAE erciſcundæ, quam communi diuidundo. Tit. XVII.

Iuiſionem prædiorum vicem emptionis obtinere placuit, C. commu nia vtriuſque iud. l. prima.

Etiam ſi is diuiſioni arbitrum dedit, cui dandi ius non fuit, tamen ſi ſocii quondam diuiſioni conſenſum dederint: quod quiſq; eorum ſecundum placita poſſedit, pro parte ſocii dominium nactus eſt, C. eod. l. ſecunda.

Maioribus ēt per fraudem, uel dolum: uel perperam, ſine iudicio factis diuiſioni bus ſolet ſubueniri, quia in bonæ fidei iudiciis, quod inequaliter factum eſſe conſtiterit in melius reformabitur, C. eo. l. tertia.

Si patruus tuus ex communibus bonis res comparauit ſibi negocium gerens, non omnium bonorum ſocium conſtitutus: pro competentium portionum modo indemnitati tuæ conſuli oportet. & ideo rem emptam communicare eum contra iuris formam poſtulas, C. eo. l. quarta.

De inſtrumentis, quæ communia fratrem veſtrum tenere proponitis, rector prouinciæ aditus apud quem collocari debeant, æſtimabit, C. eo. l. quinta.

Si cum patruo veſtro hac conditione diuiſionem feciſtis, ut ſe nullum dolum adhibuiſſe iuraret, nec fidem placitis exhibuit, quominus res indiuiſas requiratis eorum placitum, qui indiuiſionem venerunt, nihil vobis nocere poteſt, C. eodem, l. ſexta.

Si fratres veſtri pro indiuiſo commune prædium citra veſtrum uoluntatem obligauerunt, & hoc ad uos ſecundum pactum diuiſionis nulla pignoris facta mentione peruenit cunctis partibus, quæ ante diuiſionem ſociorum fuerunt in quibus obligatio tantum conſtitit, ex ſtipulatu, ſi interceſsit, alioquin quanti inter eſt, præſcriptis verbis contra fratres agere poteſtis. nam ſi fundi ſcientes obligationem, dominium ſuſcepiſtis, tantum euictionis promiſsionem ſolennitate uerborum, uel pacto promiſſam probantes eos conueniendi facultatem habebitis, C. eod. l. ſeptima.

Si inter maiores annis, 25. rerum communium diuiſio, relicta, uel tranſlata poſſeſſione, finem accepit, inſtaurari mutuo bona fide terminata conſenſu minime poſſunt, C. eo. l. ſi inter. 8.

Familiæ erciſcundæ, uel communi diuidūdo iudicium, ita demum, ſi corpora maneant communia, agi poteſt, C. eo. l. familiæ. 9.

Scriptura teſtamenti, qua ſpecialiter omnia diuiſa continentur, quominus res, quarum teſtator non fecit mentionem, hæredes inquirere poſſint, nihil impedit, C. eod. l. ſcripturæ, x.

Si quis pro filio ſuo ante nuptias donationem conſcripſerit, uel dederit, uel pro filia ſua dotem, & hoc quod dedit, iterum ad eum reuertatur, vel ſtipulatione, vel lege hoc faciente, vel & ſi alio dotem, vel ante nuptias donationem dante, ſtipulationis paternæ tenor, uel fortè legis, hoc induxerit, ille aut teſtamento condito, uel filios ſuos, uel extraneos ſcripſerit hæredes, & nihil de huiuſmodi rebus, quæ ad eum reuerſæ ſunt, uel peruenerunt, diſpoſuerit, inueniantur autem alii liberi eius res à paterna ſubſtantia lucrati, vel per ante nuptias donationem, uel dotes, uel militiæ cauſa, quas (utpote teſtamento exiſtente) non coguntur conferre tunc filius, uel filia eaſdem res, quæ reuerſæ ſunt ad patrem, uel peruenerunt, habeant præcipuas, ad ſimile tamen lucrum computandas: ut in præ-

ſenti

senti tantum casu habeat ipse, vel ipsa quantum eius fratres à patre sunt consecuti, secundum eos modos, supradictos, & quos conferre propter testamentum non coartantur. Si autem nihil tale penitus in fratres eorum à patre collatum est: neque ipsi sibi præcipuè hanc partem vindicare possunt, sed quasi paternæ facta substantiæ sit, inter omnes, secundum institutionis tenorem diuidenda, & hæc quidem, si inter fratres patris elogium compositum sit. Si autem extranei sint scripti hæredes, & nihil in testamento suo, neq; in hac parte testator dixerit, tunc omnimodo præcipuum habeat filius, vel filia, quod ad patrem reuertitur, vel peruenit, si tamen minus in fratres collatum est, amplius autem ex huiusmodi causa ad patrem peruenit, illo, quod ad similem quantitatem concurrit excepto, cætera quasi paternæ substantiæ facta, secundum modum institutionum diuidantur. Illo proculdubio obseruando, si minus sit, quod pater ex huiusmodi causa habuit, ea quantitate, quæ inter fratres collata est, tota huiusmodi portio ad eas personas perueniat, quarum occasione res ad patrem reuertitur. Ea igitur, quæ in paterna persona diximus, obtinuere volumus, etiam in auo, & proauo, paterno, vel materno, & in matre, & in auia, & proauia paterna, vel materna, C. eod. l. fin.

FINIVM REGVNDORVM ACTIO, Titulus XVIII.

Finium Regundorum actio in personam est, licet pro uindicatione rei est, ff. fin. reg. l. prima.

Hæc actio pertinet ad prædia rustica, quamuis ædificia interueniāt, neque enim multum interest, arbores quis in confinio, an ædificium ponat. Iudici finium regundorum permittitur, ut ubi non possit dirimere fines, adiudicatione controuersiam dirimat. & si fortè amouendæ veteris obscuritatis gratia, ꝑ aliam regionem fines dirigere iudex velit, potest hoc facere per iudicationem, & condemnationem, quo casu condemnationem, ff. eo. l. secunda, & tertia,

Sed & loci unius controuersia in partes scindi adiudicationibus potest, prout cuiusque dominium in eo loco, iudex competerit, ff. eo. l. quarta, in prin.

Si alter fundus duorum alter trium sit, potest iudex uni parti adiudicare locum de quo quæritur, licet plures dominos habeat, quoniam magis fundo, quam personis adiudicari fines intelliguntur. Hic autem cum sit adiudicatio pluribus vnusquisque portionem habebit, quam in fundo habet, & pro indiuiso, d. l. quarta, §. si alter,

Qui communem fundum habent, inter se non condemnantur, neque enim inter ipsos accipi videtur iudicium, d. l. quarta, §. qui communem.

Si communem fundum ego, & tu habemus, & vicinum fundum ego solus, an finiū regundorum iudicium accipere possumus? & scribit Pomponius non posse nos accipere, quia ego & socius meus in hac actione aduersarii esse non possumus, sed unius loco habemur. idem Pomponius ne utile quidem iudicium dandum dicit, cum possit, qui propriam habeat, vel communem, vel proprium fundum alienare, & sic experiri, d. l. quarta, §. si communem.

Non solum autem inter duos fundos, verum etiam inter tres pluresve fundos accipi iudicium finium regūdorum potest, vtputa singuli plurium fundorum confines sunt, trium fortè, vel quatuor, d. l. quarta, §. non solum.

Finium regundorum actio, & in agris vectigalibus, & inter eos, qui vsumfructum habent, vel fructuarium, & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos, qui iure pignoris possident competere potest, d.l. quarta, §. finium.

Hoc iudicium locum habet in confinio prædiorum rusticorum, vrbanorum displicuit. neque enim confines hi, sed magis vicini dicuntur, & ea communibus parietibus plerunque determinantur. & ideo si in agris ædificia iuncta sint locus huic actioni non erit. Et in urbe hortorum latitudo cõtingere potest, ut etiam finium regundorum agi possit, d.l. quarta, §. hoc iudicium.

Siue via publica interuenit confinium non intelligitur, & ideo finium regundorũ agi non potest. Quia magis in confinio meo uia publica, vel flumen sit, quam ager uicini, sed si riuus priuatus interuenit finium regundorum agi potest, d.l. quarta, §. fin. cum duobus seq.

De modo agrorum arbitri donatur, & is qui maiorem locum in territorio habere dicitur, cęteris, qui minorem locũ possident, integrum locum adsignare compellitur, idque ita rescriptum est. ff. eod. l. septima.

Si intetuprione fluminis fines agri cõfudit, inundatio, ideoq; vsurpandi qbusdã loca, in quibus ius non habent, occasionem præstat, præses prouinciæ alieno eos abstinere, & domino suum restitui, terminosq; per mensorem declarari iubet. ff. eod. l. octaua, in princ.

Ad officium de finibus cognoscentis pertinet mensores mittere, & per eos dirimere ipsam finium, quæstionem, vt æquum est, si ita res exigit oculisq; suis subiectis locis, d. l. octaua, §. ad officium.

Iudicium finium regũdorum manet, quamuis socii communi diuidundo egerint, vel alienaucrint fundum, ff. eod. l. iudicium 9.

In iudicio finium regundorum etiam eius ratio fit, quod interest. quid enim si qs aliquam utilitatem ex eo loco percepit, quem vicini esse appareat? inique damnatio eo nomine fiet. ff. eod. l. quarta, §. in iudicio.

Sed & si mensor ab altero solo conductus sit condemnatio eius erit facienda, qui non conduxit in partem mercedis, d. l. quarta, §. sed & si mensor.

Post litem autem contestatam etiam fructus uenient in hoc iudicio. Nam & culpa & dolus exinde præstantur, sed ante iudicium percepti non omnimodo hoc in iudicium uenient, aut enim bona fide percepit, & lucrari eum oportet, si eos cõsumpsit, aut mala fide, & condici oportet, d. l. quarta, §. post litem.

Sed, & si quis iudicii non parcat in succidenda arbore, vel ædificio, in fine posito deponendo; parteve eius comdemnabitur. d. l. quarta. §. sed & si quis.

Si dicatur termini deiecti, vel ex arati, iudex, qui de crimine cognoscit, etiam de finibus cognoscere potest, d. l. quarta, §. si dicatur.

Iudicium communi diuidundo familiæ ercifcundæ, finium regundorum tale est, ut in eo singulæ personæ duplex ius habeant, agentis, & eius quo cum agitur, ff. eo. l. iudicium, x.

In finalibus qõnibus uetera monumẽta, census auctoritas ante litem inchoatã ordinati sequenda est, modo si non uarietate successionum & arbitrio possessorũ fines additis, vel detractis agris, postea ꝑmutatos ꝓbet, ff. eo. l. in finalibus, xi.

Eos terminos quantum ad dominii quæstionem pertinet obseruari oportere fundorum, quos demonstrauit is, qui vtriusque prędii dominus fuit cum alterutrũ eorum uenderet. non enim termini, qui singulos fundos separabunt obseruari debent, sed demonstratio adfinium nouos fines inter fundos constituere, ff. eo. l. eos terminos, xii.

Sciendum

Sciendum eſt in actione finium regundorũ illud obſeruandum eſſe, quod ad exẽplum quodammodo eius legis ſcriptum eſt, quam Athenis Solonem dicitur tuliſſe, nam illic ita eſt. ſi quis ſepem ad alienum prædium fixerit, infoderitq́; terminum ne excedito, ſi maceriam, pedem relinquito. ſi uero domũ, pedes duos ſi ſcrobẽ foderit, quantum profunditatis habuerint, tantum ſpacii relinquito, ſi puteum, paſſus latitudinem, at vero oleam, aut ficum ab alieno ad nouem pedes plantato, cæteras arbores ad pedes quinque. ff. eod. l. fi.

DE PRAESCRIPTIS VERBIS, ET IN FACTVM ACTIONIB. Titulus XIX.

Nonnunquam euenit, vt ceſſantibus iudiciis proditis, & uulgaribus actionibus, cum proprium nomen inuenire non poſſumus: facilè deſcendamus ad eas, quæ in factum appellantur, ſed ne res exemplis egeat, paucis agendum eſt. Domino mercium in magiſtrum nauis: ſi ſit incertum, vtrum nauem conduxerit, an merces uehendas locauerit, ciuilem actionem in factum eſſe dandam Labeo ſcripſit. item ſi quis precii explorandi gratia rem tradat, neque depoſitum, neq; commodatum erit, ſed non exhibita fide, ciuilis in factum actio ſubiicitur. Nam cum deficiunt uulgaria, atque uſitata actionum nomina præſcriptis uerbis agendum eſt, ad quã neceſſe eſt confugere, quoties contractus exiſtunt, quorum appellationes nullæ iure ciuili proditæ ſunt. Natura enim rerum inductum eſt, vt plura ſint negocia quam vocabula. ff. de præſcrip. verb. l. prima, cum tribus ſeq.

Aut do tibi, vt des, aut do, ut facias, aut facio, ut des, aut facio, ut facias, in quibus quæritur quæ obligatio naſcatur? Et ſi quidem pecuniam dem, ut rem accipiã, emptio, & uenditio eſt, ſi autem rem do, ut rem accipiam, quia non placet permutationem rerum emptionem eſſe, dubium non eſt, naſci ciuilem obligationem, in qua actione id uenit, vt non reddas, quod accepiſti, ſed ut damneris mihi, quanti intereſt mea illud, de quo conuenit accipere, vel ſi meum recipere velim, repetam quod datum eſt, quaſi ob rem datum, rerum ſecuta. ſed ſi ſcyphos tibi dedi, ut equum mihi dares, periculo meo equus erit, ac tu duntaxat culpam præſtare debes. At cum do, ut facias, ſi tale ſit factum, quod locari ſolet (puta ut tabulam piagas) pecunia data locatio erit, ſicut in ſuperiore caſu emptio, ſi res non erit locatio, ſed naſcetur, uel ciuilis actio in hoc, quod mea intereſt, vel ad repetendum condictio. Quod ſi faciam ut des, & poſteaquam feci, ceſſes dare, nulla erit ciuilis actio, & ideo de dolo dabitur. Sed ſi facio, ut facias, hæc ſpecies tractatus plures recipit. nam ſi pacti ſumus, ut tu a meo debitore carthagini exigas ego à tuo Romæ, vel ut tu in meo, ego in tuo ſolo ædificem, & ego ædificaui, tu ceſſas: in priore ſpecie mandatum, quodammodo interueniſſe uidetur, ſine quo exigi pecunia, alieno nomine non poteſt. Quamuis enim & impendia ſequantur, tamen mutuum officium præſtamus, & poteſt mandatum ex pacto etiam naturam ſuam excedere. poſſum enim tibi mandare, ut in cuſtodiam mihi præſtes, vt non plus impendas in exigendo, quam decem, & ſi eundem quantitatem impenderimus, nulla dubitatio eſt. Si autem alter fecerit, ne & hic mandatum interueniſſe uideatur, quare refundemus inuicem impenſas. neque enim de re tua tibi mando, ſed Tutius erit, & in inſulis fabricandis, & in debitoribus exigendis p̃ſcriptis uerbis dari actionem, q̃ actio ſimilis erit mãdati actioni, quemadmodũ in ſupioribus caſibus locationi, & emptioni, ff. eo. l. 5.

Inſulam,

Insulam,hoc modo,vt aliam insulam reficeres,vendidi,respondit nullam esse venditionem,sed ciuili intentione incerti agendum,ff.eo.l.sexta.

Ob eam causam quis accepto liberatus, vt nomen Titii debitoris delegaret, si fidem contractus non impleat,incerti actione tenebitur. itaque iudicis officio non vetus obligatio restaurabitur,sed promissa præstabuntur, aut condemnatio sequetur,ff.eod.l.septima.

Partis tertiæ vsumfructum uxori legauit. hæredis bona ab eius creditoribus distracta sunt,& pecuniam, quæ ex æstimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi causa,& per ignorantiam stipulatio prætermissa est, quæritur an ab hærede mulieris pecunia,quæ fruendi causa data est,repeti posit,& qua actione?responsum est,in factum actionem dari debere,ff.eo.l.partis,8.

Quia actionum non plenus numerus est,ideo plerunque actiones in factum desiderantur,sed & eas actiones,quæ legibus proditæ sunt,si lex iusta, ac necessaria sit,supplet prætor in eo,quod legi deest, quod facit in lege Aquilia, reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliæ, idque vtilitas eius legis exigit,ff.eod.l.quia,9.

Si uir uxori suæ fundos vendiderit,& in venditione comprehensum est,conuenisse inter eos,si ea nupta ei esse desisset,vt eos fundos,si ipse uellet,eodem precio mulier vires transcriberet,in factum iudicium erit reddendum,idque,& in aliis personis obseruandum est,ff.eo.l.si uir,x.

Si tibi rem uendendam certo precio dedissem,vt quo pluris vendidisses, tibi haberes,placet neque mandati,neque pro socio actionem esse,sed in factum,quasi alieno negocio gesto,quia,& mandata gratuita esse debent,& societas non videtur cōtracta in eo,quod te non admisit socium distractionis,sed sibi precium certum excepit,ff.eo.l.si tibi,13.in prin.

Si tibi areæ meæ dominium dedero ea lege,vt Insula ædificata, mihi partem reddas,neque emptionem esse,quia precii loco partem rei meæ recipio,neq; mandatum,quia non est gratuitum,neque societatem, quia nemo societatem contrahendo rei suæ dominus esse desinit,d.l.si tibi,§.Iulianus.

Sed si pecus pascendum tibi dedero ita, ut si post certos annos venisset, precium inter nos communicaretur:abhorrere hæc ab area, eo quod hic dominus esse non desinit,qui prius fuit.competit igitur pro socio actio. sed si forte pecus dominii tui fecero, idem erit, quod in area, quia dominium desinit ad primum dominum pertinere,quid ergo est?in factum putat actionem Iulianus dandam igitur & si quis areæ dominium non transtulerit, sed passus sit, sic te ædificare vt communicaretur,uel ipsa,uel precium, erit societas. idemq; & si partis areæ dominium transtulerit partis non, & eadem lege ædificare passus sit,d.l.si tibi, §.Iulianus vsque ad finem.

Quis seruandarū merciū cā alienas merces in mare proiecit, nulla tenet actione, si sine causa id fecit,in factum,si dolo de dolo,ff.eo.l.qui seruandarū,14.in prin.

Sed & si calicem argenteum quis alienum in profundum abiecerit, id damni dandi causa,non lucri faciendi,Pomponius scribit,neque damni iniurię actionem esse,in factum tamen esse agendum,d.l.qui seruandarum,§.sed & si calicem.

Si Glans ex arbore tua in meum fundum cadet, eamque ego immisso pecore depascam:Aristo scribit, non sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possit,nam neque ex lege duodecim tabularum de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur,neque de pauperie,neque damni iniuriæ agi posse,in factum, itaque erit agendum,d.l.qui seruandarum,§.fin.

Permisisti

Permisisti mihi cretam eximere ex agro tuo, ita ut eum locum, unde exemissem, replerem, exemi, nec repleo, quæsitum est, quam habeas actionem? sed certum est ciuilem actionem incerti competere, sin autem uendidisti cretam: ex vendito ages. quod si post exemptionem cretæ fossam repleuero, nec patiaris me cretam tollere: tunc agam ad exibendum: quia mea facta est, cum uoluntate tua exempta sit, ff. eo. l. permisisti, 16. in prin.

Permisisti mihi, ut sererem in fundo tuo, & fructus tollerem, si non patiaris me fructus tollere. nullam iuris ciuilis actionem esse. Aristo ait, an autem in factum dari debeat, deliberari posse, sed de dolo erit, d. l. permisisti, §. fi.

Si gratuitam tibi habitationem dedero, an commodati agere possim? & Viuianus ait posse, sed est Tutius præscriptis uerbis agere, ff. eo. l. si gratuitam, 17. in prin.

Si margarita tibi æstimata dedero, ut aut eadem mihi adferas, aut precium eorum, deinde ea perierint ante uenditionem, cuius periculum sit? & ait Labeo, (quod & Pomponius scribit) si quidem ego venditorem rogaui, meum esse periculum, si tu me, tuum, si neuter neutrum, sed duntaxat consensimus: teneri te hactenus, ut dolum & culpam mihi præstes, actio autem ex hac causa utiq; erit præscriptis uerbis, d. l. si gratuitam, §. si margarita.

Papinianus scripsit. si rem tibi inspiciendam dedi, & dicas te perdidisse, ita demũ mihi præscriptis uerbis actio competit, si ignorem ubi sit. nam si mihi liqueat apud te condicere, uel ad exhibendum agere, secundum hoc, si cui inspiciendum dedi, siue ipsius causa, siue utriusque: & dolum & culpam mihi præstãdam esse dicitur, propter utilitatem, periculum non si uero mei duntaxat causa datum est: dolum solum: quia propè depositum hoc accedit, d. l. si gratuitã, §. Pap.

Si cum unum bouem haberem, & uicinus unum: placuerit inter nos, ut per denos dies ego ei, & ille mihi bouem commodaremus, ut opus faceret, & apud alterũ bos perierit commodati actio non competit, quia non fuit gratuitum commodatum, uerum præscriptis uerbis agendum est. d. l. si gratuitam, §. si cum unum.

Si cum mihi vestimenta venderes, rogauero, ut ea apud me relinquas, ut peritioribus ostenderem, mox hæc perierint ui ignis, aut alia ui maiore: minime periculum ego præstabo, ex quo apparet, utique custodiam ad me pertinere, d. l. si gratuitam. §. si cum mihi.

Si quis sponsionis causa annulum accepit, nec reddidit uictori, præscriptis uerbis actio in eum competit. planè si inhonesta caussa sponsionis fuit, sui annuli duntaxat re petitio erit, d. l. si gratuitam, §. fi.

Rogasti me, ut numos tibi mutuos darem. ego cum non haberem, dedi tibi rem uendendam, ut precio vtereris, si non vendidisti, aut vendidisti quidem pecuniã autem non accepisti mutuam, utilius est ita agere, (vt Labeo ait) præscriptis verbis, quasi negocio quodam inter nos gesto proprii contractus, ff. eod. l. Rogasti, 19. in princip.

Si prædium pro te obligauero, deinde placuit inter nos, ut mihi fideiussorem præstares, nec facias melius est præscriptis verbis agi, nisi merces interueniat. nam si interuenit ex locato erit actio, d. l. rogasti, §. fi.

Apud Labeonem quæritur, si tibi equos uenales experiundos dedero, ut si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor in his concurrereris, & uiceris, deinde emere nolueris, an sit aduersus te ex uendito actio? & est verius præscriptis uerbis agendum. Nam inter nos hoc actum est, vt experimentum, gratuitum acciperes, non ut etiam certares, ff. eo. l. apud, 20. in prin.

Item apud Melum quæritur, si mulas tibi dedero, vt experiaris, & si placuissent, emeres,

emeres, si displicuissent, ut in dies singulos aliquid præstares: deinde mulæ a grassatoribus fuerint ablatæ intra dies experimenti: quid esset præstandum? Vtrum precium,& merces,an merces tantum?& ait Mela interesse, utrum emptio iam erat contracta,an futura: ut si facta,precium petatur, si futura merces: Petatur sed non exprimit de actionibus. est autem uerum, si quidem perfecta fuit emptio,competere ex uendito actionem si uero nondum perfecta esset: talis,qualis,aduersus desultorem datur. d.l.apud,§.item apud.

Si cum emere argentum velles, Vascularius ad te detulerit, & reliquerit: & cum displicuisset tibi,filio tuo referendum dedisti,& sine dolo malo, & culpa tua perierit: Vascularii est detrimentum,quia eius quoq; caussa sit missum certè culpam eorum quibus custodiendum perferendumve dederis te pręstare oportere Labeo ait,& præscriptis uerbis actio in hoc est competenda. d.l.apud,§.finali.

Quotiens deficit actio,vel exceptio, vtilis actio, vel exceptio, danda est. ff. cod. l. quotiens deficit, xxi.

Si tibi polienda, sarcienda ve uestimenta dederim, si quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio. Si uero mercede data, aut constituta, locationis, conductionisve negocium gerit. quod si neque gratis hanc operam susceperis, neque protinus aut data, aut constituta sit merces, sed eo animo negocium gestum fuit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit: placet quasi de nouo negocio in factum dandum iudicium esse, idest præscriptis uerbis. ff. eod. l. si tibi, xxii.

Duo secundum tyberim, cum ambularēt, alter eorū, qui secum ambulabat, rogatus annulum ostendit, ut respiceret, excidit illi annulus & in tyberim deuolutus est, respondit Alfenus posse, agi con eo in factum actione. ff. eod. l. duo, xxiii.

Titius Sempronio triginta dedit: pactiq́ue sunt, vt ex reditu eius pecunię tributū, quod Titius pendere deberet, Sempronius præstaret, computato interesse, quātoq; minus Tributorū nomine pręstitum foret, quam eius interesse quantitas esset, ut id Titio restitueret: quod amplius præstitū esset, id ex sorte decederet: aut si & sortem, & interesse summa Tributorum excessisset, id quod amplius esset Titius Sempronio præstaret: neque de ea re ulla stipulatio interposita est; Titius consulebat id, quod amplius ex interesse Sempronius redegisset, quam tributorum nomine præstitisset: qua actione ab eo consequi posset? respondit Africanus, pecuniæ quidem creditæ, interesse non in stipulatione deductum nō deberi: verum in proposito uidendum, ne non tam pecunia intelligi debeat, quam quasi mandatum inter eos contractum: nisi quid ultra semissem consecuturus esset, sed ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniæ creditæ fuisse: quādo si sempronius eam pecuniam sine dolo malo, vel amisisset, vel uacuam habuisset, dicendum, nihil eum hoc nomine præstare debuisse, tutiusq; esse præscriptis verbis in factum actionem dari: præsertim cum illud quoque conuenisset, ut quod amplius præstitum esset quam ex interesse redigeretur. sorti decederet, quod ipsum ius, & causam pecuniæ creditæ excedat. ff. eo. l. Titius. xxiiii.

Si tibi Scyphos dedi, ut eosdem mihi redderes: commodati actio est. si, ut pondus argenti redderes, quantū in illis esset: tamtidem ponderis petitio est per actionem præscriptis verbis, & tam boni argenti, quam illi Scyphi fuerunt. sedet si, ut vel hos Scyphos, vel eiusdem ponderis argentum dares, conuenit: idem dicendum est. ff. cod. l. finali.

DE

DE DOLO MALO ACTIO. Tit. XX.

HOc edicto prætor aduersus varios, & dolosos, qui aliis obfuerunt calliditate quadam subuenit: ne vel illis malitia sua. sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa. Verba autem edicti talia sunt. QVAE DOLO MALO FACTA ESSE DICENTVR, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT. ET IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, IVDICIVM DABO: ff.de dolo malo, l.prima, in princ.

Dolum malum seruius quidem ita definiit machinationem quandam alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur, & aliud agitur. Labeo autem, posse, & sine simulatione id agi, vt quis circunueniatur, posse & sine dolo malo aliud agi, aliud simulari, sicuti faciunt qui per eiusmodi dissimulationem deseruiant: & tuentur uel sua, vel aliena. Itaque ipse sic definiit, dolum malum esse omnem calliditatem, fallaciam machinationem ad circunueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam, Labeonis diffinitio uera est, d.l. prima, §. dolū.

Non fuit autem contentus prætor DOLVM dicere, sed adiecit MALVM. quoniam veteres dolum etiam bonum dicebant, & pro sollertia hoc nomen accipiebant, maxime si aduersus hostem latronemve quis machinetur, d.l. prima, §. non fuit.

Ait prætor, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT. merito prætor, ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit: quoniam famosa actio non debuit temere à prætore decerni, si sit ciuilis, vel honoraria. qua posit experiri. Vsque adeo & Pedius libro octauo scribat: etiam si interdictum sit, quo quis experiri, uel exceptio, qua se tueri posit cessare hoc edictum. Idem, & Pōponius libro vicesimo octauo. & adicit, & si stipulatione tutus sit quis, eū actionem de dolo habere non posse, vtputa si de dolo stipulatum sit. Idem Pomponius ait, & si actionem in nos dari non oporteat: veluti si stipulatio, tam turpis dolo malo facta sit, ut nemo daturus sit ex ea actionem: non debere laborare, vt habeam de dolo malo actionem, cum nemo sit aduersus me daturus actionem, d.l.prima, §.ait prætor.

Idem Pomponius refert Labeonem existimare etiam si quis in integrum restitui posit, non debere ei hanc actionem competere, & si alia actio tempore finita sit hanc competere non debere: sibi imputaturo eo, qui agere supersedit, nisi in hoc quoque dolus malus admissus sit, vt tempus exiret, d.l.prima, §.idem Pōp.

Si quis cum actionem ciuilem haberet, vel honerariam in stipulatum deductam acceptilatione, vel alio modo sustulerit, de dolo experiri non poterit, quoniam habuit aliam actionem, nisi in amittenda actione dolum malum passus est, d.l. prima, §.si quis.

Non solum autem, si aduersus eum sit alia actio, aduersus quem de dolo quæritur. vel ab eo res seruari posit, non habet hoc edictum locum, veruntamen si aduersus alium sit actio, vel si ab alio res mihi seruari potest. Ideoque si quis pupillus a Titio, tutore, auctore concludente circumscriptus sit, non debere eum de dolo actionem aduersus Titium habere, cum habeat tutelę actionem, per quam consequatur, quod sua intersit. Planè si tutor soluendo non sit, dicendum erit de dolo actionem dari ei. Nam is nullam videtur actionem habere cui propter inopiam aduersarii inanis actio est, ff.eo.l.prima, §. fin. cum quinq; legib.seq.

Et eleganter Pomponius hæc verba, SI ALIA ACTIO NON SIT, sic excipit, quasi res alio modo ei ad quem ea res pertinet salua esse non poterit, ff. eodem, l. septima, in princip.

Non solum autem si alia actio non sit, sed & si dubitetur, an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionem: & adfert talem speciem. Qui equum mihi debeat, vel ex venditione, vel ex stipulatu, venenum ei dedit, & sic eum tradidit, uel fundum, & dum tradit imposuit ei seruitutem, vel ædificia diruit, arbores excidit, vel extirpauit, ait Labeo siue cauit de dolo, siue non, dandam in eum de dolo actionem, quoniam si cauit, dubium est, an competat ex stipulatu actio. sed est verius si quidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam est ex empto, in ex stipulatu, de dolo actio necessaria est, dicta lege septima, §. non solum.

Si quadrupes tua dolo alterius damnum mihi dederit, quæritur an de dolo habeam aduersus eum actionem, & placuit mihi, quod Labeo scribit, si dominus quadrupedis non sit soluendo dari debere de dolo, quamuis si noxæ deditio sit secuta danda non sit, nec in id, quod excedit, d. l. septima, §. si quadrupes.

Si dolo malo procurator passus sit uincere aduersarium meum, ut absolueretur, an de dolo mihi actio aduersus eum, qui uicit competat, potest quæri: & verum est non competere, si paratus sit reus transferre iudicium sub exceptione hac si COLLVSVM EST, alioquin de dolo actio erit danda: scilicet si cum procuratore agi non possit, quia non esset soluendo, d. l. septima, §. si dolo.

Idem Pomponius refert Cæcidianum prætorem non dedisse de dolo actionem aduersus eum, qui adfirmauerat idoneum esse eum, cui mutua pecunia dabatur. quod verum est, nam nisi ex magna & euidenti calliditate, non debet de dolo actio dari. Quod si cum sciret eum facultatibus labi, tui lucri gratia adfirmasti mihi idoneum esse, merito aduersus eum, cum mei decipiendi gratia alium falso laudauit, de dolo iudicium datum est, d. l. septima, §. fin. cum l. seq.

Si quis adfirmauit minimam esse hæreditatem, & ita eam ab hærede emit, non est de dolo actio, cum ex uendito sufficiat. Si autem mihi persuaseris, ut repudiem hæreditatem, quasi minus soluendo sit, de dolo datur actio, si callide hoc feceris, ff. eo. l. si quis, 9. in princ.

Is, qui decipit aliquem, ut hæreditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur, nisi fortasse ipse creditor erat, & solus erat, tunc enim sufficit contra eum doli mali exceptio, ff. eo. l. si.

Si oleum tuum, quasi suum defendat Titius, & tu hoc oleum deposueris apud Seium, ut is hoc uenderet, & precium seruaret donec inter uos deiudicetur cuius oleum esset, neque Titius velit iudicium accipere, quoniam neque mandati, neque sequestraria Seium conuenire potes nondum impleta conditione depositionis, de dolo aduersus Titium agendum, sed Pomponius libro vicesimo septimo posse cum sequestræ præscriptis uerbis actione agi, uel si is soluendo non sit, cum Titio de dolo, quæ distinctio uera esse uidetur, d. l. si quis, §. Labeo.

Ex hac lege notatur titulu de præscriptis verb. hunc titu. de dolo debere præcedere.

Merito causæ cognitionem prætor inseruit, neque enim passim hæc actio indulgenda est. nam ecce in primis si modica summa sit: Idest usq; ad duos aureos non debet dari, d. l. si quis. 9. § fi. & l. idest, x. & seq. in prin.

Quibusdã p̃sonis nõ dabitur, vtputa liberis aduersus parentes cũ sit famosa, sed nec humili aduersus eũ, q̃ dignitate excellet. debet dari, puta plebeio aduersus cõsulare receptæ auctoritatis, uel luxorioso, atq; pdigo, aut alias vili aduersus hominẽ uitæ emẽdationis, & ita Labeo. q̃d ergo est in horũ p̃sona dicendũ est, i. factũ uerbis

uerbis temperandam actionem dandam, ut bonæ fidei mentio fiat. Nec ex dolo suo lucretur. ff. eod. l. non debet, xi. §. quibusdam. cum l. sequen.

Hæredibus tamen harum personarum, item aduersus hæredes de dolo actio erit danda. ff. eod. l. hæredibus tamen, xiii. in princ.

Item in causæ cognitione uersari Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine hæreditario conueniatur. At ex dolo suo conuenietur si proximus pubertati est: maxime si locupletior ex hoc factus est. Quid enim si impetrauerit à procuratore petitoris, ut ab eo absolueretur, vel si de tutore mentitus pecuniam accepit, uel alia similia admisit, quæ non magnam machinationem exiguunt. d. l. hæredibus. §. item in causa. cum l. sequenti.

Sed, & ex dolo tutoris si factus est locupletior in pupillum datur actio, sicut exceptio datur. ff. eod. l. sed, & ex dolo, xv. in princ.

In municipes ex suo quidem dolo non potest dari. quid enim municipes dolo facere possunt, sed si quid ad eos peruenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant, dabitur. d. l. sed, & ex dolo. §. in municipes.

Si duo dolo malo fecerint, in uicem de dolo non agent. ff. eod. l. si duo. xxxvi.

Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum perueniit, datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum peruenit: nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur. d. l. sed ex dolo. §. item si quid.

In hac actione designari oportet cuius dolo factum sit: quamuis in metu non sit necesse. d. l. sed ex dolo. §. final.

Item exigit prætor, ut comprehendatur. quid dolo malo factum sit: scire enim debet actor in qua circumscriptus sit: nec in tanto crimine uagari. ff. eod. l. item exigit prætor, xvi.

Si plures dolo fecerint, & unus restituerit: omnes liberantur. quòd si unus quanti ea res est præstiterit: adhuc ceteri liberantur. ff. eod. l. si plures dolo fecerint, xvii. in principio.

Hæc actio in hæredem, & ceteros successores datur duntaxat de eo quo ad eos peruenit. d. l. si plures dolo fecerint. §. finali.

In hæredem eatenus daturum se eam actionem proconsul pollicetur, quatenus ad eum peruenerit, idest quatenus ex ea re locupletior ad eum hæreditas uenerit. Dolove eius factum est, quominus perueneritt. ff. eod. l. in hæredem eatenus, xxvi. & xxvii.

Itaque si accepto lata tibi sit pecunia, omnimodo cum hærede tuo agetur. At si res tibi tradita sit: siquidem mortuo te ea res extitit, agetur cum hærede tuo: si minus non agetur. Sed utique in hæredem perpetuo dabitur, quia non debet lucrari ex alieno damno. cui conueniens est, ut & in ipso. qui dolo commiserit, in id quod locupletior esset, perpetuo dāda sit in factū actio. ff. eo. l. itaq;, xxviii.

Sabinus putat calculi ratione potius quam maleficii hæredem conueniri: denique famosum non fieri: ideoque in perpetuum teneri oportere. ff. eo. l. Sabinus. xxix.

Neque causæ cognitio in hærdis persona erit necessaria. ff. eod. l. neque causæ, xxx.

Arbitrio quoque Iudicis in hac actione restitutio comprehenditur: & nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio, quanti ea res est. Ideo autem & hic, & in metus causa actione certa quantitas non adiicitur, ut posit per contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti actor in litem iurauerit. sed officio iudicis debet in utraque actione, taxatione iusiurādum refrenari. ff. eo. l. arbitrio. xviii. in pri.

Non tamen semper in hoc iudicio arbitrio iudicis dandum est. quid enim si manifestum sit restitui non posse? Veluti si equus dolo malo traditus, defunctus

sit. ideoque protinus condemnari debeat in id, quod interfit actoris. d.l. Arbitrio. §. non tamen semper.

Si dominus proprietatis insulam, cuius usus fructus legatus erat, incenderit: non est de dolo actio, quoniam aliæ ex hoc oriuntur actiones. d.l. Arbitrio. §. si dominus proprietatis.

De eo qui sciens commodasset pondera, ut uenditor emptori merces adpēderet, Trebatius de dolo dabat actionem, Atquin si maiora pondera commodauit: id quod amplius mercis datum est, repeti condi tione potest, si minora: ut reliqua mers detur ex empto agi potest. nisi si ea conditione mers uenit, ut illis ponderibus tradentur. cum ille decipiendi causa adfirmasset se æqua pondera habere. d.l. Arbitrio. xviii. §. de eo qui.

Dolo cuius effectum est ut lis temporibus legitimis transactis pereat, Trebatius ait de dolo dandum iudicium, non ut arbitrio iudicis res restituatur, sed, ut tantum actor consequatur, quanti eius interfuerit id non esse factum; ne aliter obseruantibus lex circumscribatur. d.l. Arbitrio, §. dolo cuius.

Si fideiussor promissum animal ante moram occiderit: de dolo actio nem reddi ad uersus eum oportere Neratius Priscus, & Iulianus responderunt: quoniam debitore liberato, per consequentias ipse quoque dimittitur. ff. eod. si fideiussor promissum. xix.

Si persuaseris mihi nullam societatem tibi fuisse cum eo, cui hæres sum, & ob id iudicio absolui te passus sim: dandam mihi de dolo actionem Iulianus scribit. ff. eod. l. seruus, xx. §. si persuaseris mihi.

Cum quis persuaserit familiæ meæ, ut de possessione decedat: possessio quidem non amittitur, sed de dolo malo iudicium in eum competit, si quid damni mihi accesserit. ff. eod. l. cum quis persuaserit, xxxi.

Si cum mihi permisisses saxum ex fundo tuo eicere uel cretam uel harenam fodere, & sumptum in hanc rem fecerim, & non patiaris me tollere: nulla alia quam de dolo malo actio locum habebit, ff. eod. l. si cum mihi, xxxiiii.

Quod si deferente me iuraueris, & absolutus sis, postea periurium fuerit ad probatum. Labeo ait de dolo actionem in eum dandam. Pomponius autem per iusiurandum transactum uideri, quam sententiam, & Marcellus libro octauo digestorum probat: stari enim religioni debet. Nam sufficit per iurii pœna. ff. eod. l. quod si deferente, xxi. cum l. sequen.

Si legatarius cui supra modum legis falcidiæ legatum est, hæredi adhuc ignoranti substantiam hæreditatis ultro iurando, vel quadam alia fallacia persuaserit, tanquam, satis abundeque ad solida legata solvenda sufficiat hæreditas, atq; eo modo solida legata fuerit consecutus, datur de dolo actio. ff, eod. l. si legatarius cui. xxiii,

Cum a te pecuniam peterem, eoque nomine iudicium acceptum est, falso mihi persuasisti tamquam eam pecuniam procuratori soluisses: eoque modo consecutus es, ut consentiente me absolueréris: quærentibus nobis, an in te doli iudicium dari debeat, placuit de dolo actionem non dari: quia alio modo mihi succurri potest. Nam ex integro agere possum; & si obiiciatur exceptio rei iudicatæ, replicatione iure uti potere. ff. eod. l. cum a te pecuniam. xxv.

Rei, quam uenalem possessor dabebat, litem proprietatis aduersarius mouere cœpit. & posteaquam oportunitatem emptoris cui uenundari potuit peremit, destitit: placuit possessori hoc nomine actionem in factum cum sua indemnitate competere. ff. eod. l. rei, quam uenalem, xxxiii.

Si quis

Si quis tabulas testamenti apud se deposita, post mortem testatoris deleuit, vel alio modo corruperit, hæres scriptus habebit aduersus eam actionem de dolo, sed & his quibus legata data sunt, danda erit de dolo actio, ff.eo.l.si quis,35.

Quod venditor, vt commendet dicit, sic habendum quasi neque dictum, neque promissum est, si vero decipiendi emptoris causa dictum est, æquè sic habendũ est, vt non nascatur aduersus dictum promissumve actio, sed de dolo actio, ff. eod.l.si uenditor,37.

Quidam debitor epistolam, quasi à Titio mitti, creditori suo effecit, vt ipse liberetur, hac epistola creditor deceptus Aquiliana stipulatione & acceptilatione liberauit debitorem. postea epistola falsa, vel inani reperta, creditor maior quidem annis uigintiquinque de dolo habebit actionem, minor autem in integrum restituetur, ff.eod.l.quidam debitor,38.

Si te Titio optuleris de ea re, quam non possidebas, in hoc, ut alius usucapiat, & iudicatum solui satisdederis, quamuis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis, & ita Sabino placet, ff.eo.l.pen.

Ex depositi, & commodati, & mandati & tutelæ & negociorum gestorum ob dolum malum defuncti hæres insolidum tenetur, ff.de obl.& act.l.ex depositi,12.

Ex institutionibus titulo de actionibus,

Omnes autem actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel quadruplum, Inst.de actionibus, §.omnes autem.

In simplum agitur veluti ex stipulatione, & mutui datione ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & deniq; ex aliis, quam plurimis causis, Inst.de actionibus, §.in simplum.

In duplum agitur ex legato, quod uenerabilibus locis relictum est, & ex damno iniuria ex lege Aquilia, & interdum ex deposito, quæ actiones inficiationes duplicantur, in confitentem autem in simplum dantur. sed illa quæ de iis competit. quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solum inficiatione duplicantur, sed etiam si distulerit relicti solutionem vsque quo iussu magistratuum conueniatur, in confitentem vero, & antequam iussu magistratuum conueniatur solventem, simpla redditur, Inst.de actionib.§.in duplum.

De tigno iniuncto.

Lex duodecim tabularum, neque soluere permittit tignum furtiuum ædibus, vel uineis iniunctum, neque uindicare (quod prouidenter lex efficit, ne uel ædificia sub hoc prætextu diruantur, uel uinearum cultum turbetur) sed in eum, qui conuictus est iniunxisse in duplo dat actionem Tigni autem appellatione continetur omnis materia ex qua ædificium constat, uineæq; necessaria. Vnde quidam aiunt tegulam quoque & lapidem, & cæmenta cæteraq; si qua ædificii sunt utilia. hac appellatione contineri, Sed & in uineis Tigni appellatione omnia uineis necessaria continentur, utputa perticæ pedamenta. Sed & ad exhibendum danda est actio. Nec enim parti oportet ei, qui sciens alienam rem ędificio inclusit, iniunxitve. non enim sic eum conuenięmus, quasi possidentem, sed ita quasi dolo malo fecerit, quominus possideat, ff. de tigno iniũcto, l.pri.

Sed si proponas tigni furtiui nomine ædibus iniuncti actum deliberari poterit, an extrinsecus sit rei uindicatio. & esse non dubitatur, ff.eo.l.fi.

Tripli uero agitur cum quidam maiorem uera æstimatione quantitatem in libello con-

lo conuentionis inferunt, ut ex hac causa uiatores, id est executores litium, ampliorem summam sportularum nomine exigerent? Tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, in triplum ab actore consequetur, ut hoc triplo, & simplum, in quo damnum passus est, connumeretur, Institu. de actionibus, §. tripli uero.

Quadrupli autem agimus de eo, quod metus causa factum sit, & de ea pecunia, quæ in hac data sit, ut is, cui datur, calumniæ causa, negocium alicui faceret, vel non faceret. Item ex lege condictitia in quadruplum condemnantur executores litium, qui contra iuris normam a reis quicquam exegerint, sed quod attinet ad actionem de eo, quod metus causa factum sit, eius natura tacitè continetur, vt qui iudicis iussu ipsam rem actori rem restituit, absoluatur, Inst. de actioni. §. quadrupli autem.

QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT. Titulus XXI.

Ait prætor, QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT, RATVM NON HABEBO. olim ita dicebatur. QVOD VI, METVSVE CAVSA. vis enim fiebat mentio, propter necessitatem, impositam contrariam uoluntati, metus autem propter instantis, vel futuri periculi causa mentis trepidationem, sed postea distracta est VIS mentio, quia quodcunque vi atroci fit, id metu quoque fieri uideretur, ff. quod metus causa, l. prima.

Vis autem est maioris rei, impetus, qui repelli non potest, ff. eo. l. secunda.

Continet igitur hæc clausula, & uim, & metum, & si quis ui compulsus aliquid fecit per hoc edictum restituitur. sed uim accipimus atrocem, at eam, quæ aduersus bonos mores fiat, non eam, quam magistratus intulit, scilicet iure licito, & iure honoris, quem sustinet. Etenim si per iniuriam quid fecit Populi Romani magistratus, vel prouinciæ præses, Pomponius scribit, hoc edictum locum habere, si fortè, (inquit) mortis, aut verberum terrore pecuniam alicui extorsit, ff. eodem, l. tertia.

Metum accipiendum Labeo dicit, non quolibet timorem, sed maioris mali. Metum autem non uani hominis, sed qui merito, & in hominem constantissimum cadat, ad hoc edictum pertinere dicemus, ff. eo. l. quinta. & sexta.

Nec timorem infamiæ hoc edicto contineri, Pedius dicit, neq; alicuius vexationis timorem per hoc edictum restitui, Proinde si quis meticulosus rem nullam frustra metuerit, per hoc edictum non restituitur, quando neque ui, neque metu factum est. Proinde si quis, in furto uel in adulterio deprehensus, vel in alio flagitio, vel dedit aliquid, vel se obligauit, Pomponius rectè scribit, posse eum ad hoc edictum pertinere, timuit enim, vel mortem, vel vincula. quamquam nō omnem adulterum, vel furem licet occidere, nisi se telo defendat, sed potuerant, vel non iure occidi, & ideo iustus fuit metus. sed & si ne prodatur ab eo, qui deprehendit, alienauerit, succesluri ei per hoc edictum videtur, quoniam si proditus esset, potuisset ea pati, quæ diximus, ff. eod. l. septima.

Isti quidem, & in legem Iuliam incidunt, qui quid pro comperto stupro acceperunt, prætor tamen, vt restituat, interuenire debet. nam & gestum est malo more, & prætor non respicit, an adulter sit, qui dedit, sed hoc solum, quod hic accepit, metu mortis illato. quid si dederit, ne stuprum patiatur, vir, seu mulier, hoc

edictum

edictum locum habet cum uiris bonis iste metus maior, quam mortis esse debeat. Hæc, quæ diximus ad edictum pertinere, nihil interest, in se, quis ueritus sit, an in liberis suis, cum pro affectum magis in liberis parentes terreantur, ff. eod. l. isti quidem, 8.

Metum autem præsentem accipere debemus, non suspitionem inferendi eius, & ita Pomponius scribit. Ait enim metum accipiendum, si illatus est timor ab aliquo. Denique tractat, si fundum meum dereliquero, audito quod quis cum armis veniret, an huic edicto locus sit, & refert Labeonem existimare, edicto locum non esse, sed &, VNDE VI, interdictum cessare, qm̄ non uideat ui deiectus, qui deici non expectaui, sed profugi. aliter atque si postea, quam armati ingressi sunt, tunc discessi. huic enim edictum locum fore. idem ait, & si fortè adhibita manu, in meo solo per uim ædifices, & interdictum: QVOD VI, AVT CLAM, & hoc edictum locum habere, scilicet quoniam metu patior id te facere, sed & si per uim tibi possessionem tradidero. Dicit Pomponius huic edicto locum esse, ff. eo. l. metum autem, 9. in prin.

Animaduertendum est autem, quod prætor hoc edicto generaliter, & in rem loquitur, nec adiicit a quo gestum sit, & ideo siue singularis sit persona, quæ metū intulit, vel populus, vel curia, uel collegium, vel corpus huic edicto locus erit. Sed licet uim à quocunque prætor factam complectatur, eleganter autem Pomponius ait, si quo magis te de ui hostium, vel latronum, vel populi tuerer, uel liberarem, aliquid accepero a te, uel te obligauero, non debere me hoc edicto teneri, nisi ipse hanc tibi uim sub nisi. cæterum si alienus sum à ui, teneri me non debere. ego enim operæ potius meæ mercedem accepisse uideor, d. l. metum, §. animaduertendum.

Sed quod prætor ait. RATVM NON HABEBO, quatenus accipiendum est, uideamus. Et quidem aut imperfecta res est, licet metus interuenerit, vtputa stipulationem, numeratio non est secuta, aut perfecta, si post stipulationem, & numeratio facta est, aut per metum accepto debitor liberatus est, uel quid simile contigit, quod negocium perficeret. Et Pomponius scribit, in negociis quidem perfectis, & exceptionem interdum, & actionem competere, in imperfectis autem solam exceptionem, d. l. metum, §. sed quod.

Ex facto Vulpianus refert cum campani metu cui cuidam illato extorsissent cautionem pollicitationis) rescriptum esse ab Imperatore posse eum a prætore in integrum restitutionem postulare, & prætorem se adsistente interlocutum esse, vt siue actione vellet aduersus campanos experiri esse ꝓpositam, siue exceptione, aduersus petentes non desse exceptionem ex qua constitutione colligitur, ut siue perfecta, siue imperfecta sit res, & actio, & exceptio detur, d. l. metum §. ex facto.

Volenti autem datur, & in rem actio, & in personam, rescissa acceptilatione, uel alia liberatione, d. l. metum, §. uolenti.

Iulianus putat eum, cui res metus causa tradita est, non solum reddere, uerum etiam de dolo repromittere debere, d. l. metum, §. Iulianus.

Licet etiam in rem actionem dandam existimemus, quia res in bonis eius est, qui uim passus est, uerum non sine ratione dicetur, si in quadruplum quis egerit, finiri in rem actionem, uel contra, d. l. metum, §. licet autem.

Ex hoc edicto restitutio facienda est in integrum officio iudicis, idest vt si per uim res tradita sit retradatur, & de dolo (sicut dictum est) repromittatur, ne fortè deterior res facta sit. Et si acceptilatione liberatio interuenerit, restituenda erit

in pri-

in pristinum statum obligatio: usque adeo, ut Iulianus scribat, si pecunia, quæ debita fuit, accepto per vim facta sit, nisi vel soluatur, vel restituta obligatione iudicium accipiatur. in quadruplo eum condemnandum, sed & si per vim stipulanti promisero, stipulatio accepto facienda erit, sed & si ususfructus, uel serui tutes amissæ sint, restituendæ erunt, d.l. metum, §. ex hoc edicto.

Cum autem hæc actio in rem sit scripta, nec personam uim facientis coerceat, sed aduersus omnes restitui uelit, quod metus causa factum est, non immerito Iulianus a Marcello notatus est, scribens, si fideiussor uim intulit, ut accepta liberaretur, in reum non esse restituendam actionem, sed fideiussorem (nisi aduersus rerum quoque actionem restituat) debere in quadruplum condemnari, sed est verius, quod Marcellus notat, etiam aduersus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta, d.l. metum. §. fin.

Illud verum est, si ex facto debitoris metum adhibentis, fideiussores acceptilatione liberati sint, etiam aduersus fideiussores agi posse, ut se reponant in obligationem, ff. quod metus causa, l. illud, x.

Si quis alius sine malitia fideiussoris, ut fideiussori accepto fieret, uim fecit, non tenebitur fideiussor, ut rei quoque obligationem restituat, ff. eo. l. si quis alius, xi.

Sed & fœtus pecorum, & fructus restitui, & omnem causam oportet, nec solū eos, qui percepti sunt. Verum si plus ego percipere potui, & per metum impeditus sum, hæc quoque præstabit, ff. eo. l. sed &, 12. in prin.

Quæri poterit, an etiam ei, qui uim fecerat, passo uim restitui prætor uelit, per hoc edictum ea, quæ alienauit? Et Pomponius scribit, non oportere ei prætorem opem ferre. nam cum liceat (inquit) uim vi repellere, quod fecit, passus est. Quare si metu te coegerit, sibi promittere, mox ego eum coegero, metu te accepto liberare, nihil esse, quod ei restituatur, d.l. sed & partus, §. quæri.

Iulianus ait, & eum, qui vim adhibuit debitori suo, ut ei solueret, hoc edicto nō teneri propter naturam, QVOD METVS CAVSA actionis, quæ damnum exigit, quamuis negari non possit, in legem Iuliam eum de ui incidisse, & ius crediti amisisse. Extat enim decretum Diui Marci in hęc uerba. Optimum est, vt si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. Et cum Marcianus inde diceret uim nullam feci. Cæsar dixit. Tu uim putas esse solum, si homines vulnerentur? vis est, & tunc, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris, non ab ipso sibi sponte datam, sine ullo iudice temere possidere, uel accepisse, sibiq; ius in eam rem dixisse, ius crediti non habebit, d.l. sed & partus, §. finali, cum l. sequenti.

Item si cum exceptione aduersus te perpetua tutus essem, coegero te acceptum mihi facere cessabit hoc edictum, quia nihil tibi abest, ff. eo. l. item si, 14. in princ.

Si quis non restituat, in quadruplum iudicium in eum pollicetur. Quadruplabitur autem omne, quodcunq; restitui oportuit. satis enim clementer cum reo prætor egit, ut daret ei restituendi facultatem, si uult pœnam euitare. post annum vero in simplum actionem pollicetur, sed non semper: sed causa cognita, d.l. item si, §. si quis.

In causæ autem cognitione uersatur, ut si actio non sit, tunc hæc detur, & sanè cū per metum facta iniuria anno quidem utili exoleuerit: idonea causa esse debet, ut post annum actio hæc dari debeat. Alia autem actio esse sic potest, si is, cui uis admissa est, decesserit: hæres eius habet hæreditatis petitionem. quoniā pro possessore, qui uim intulit, possidet propter quod hæredi non erit, QVOD

METVS

METVS CAVSA actio: quamuis si annus largiretur, etiam hæres in quadruplum experiri posſit. ideo autem ſucceſſoribus datur, quoniam & rei habet perſecutionem, d.l. item ſi, §. in cauſæ.

In hac actione non quæritur, vtrum is, qui conuenitur, an alius metum fecerit. ſufficit enim hoc docere metum ſibi illatum, vel vim, & ex hac re eum, qui conuenitur, & ſi crimine caret, lucrum tamen ſenſiſſe. Nam cum metus habebit in ſe ignorantiam. meritò quis non adſtringitur, vt deſignet, quis ei metum, vel vim adhibuerit, & ideo ad hoc tantum actor adſtringitur, ut doceat metum in cauſa fuiſſe, vt alicui acceptam pecuniam faceret, vel rem ita tradere, vel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum uideatur ex alieno facto, alium in quadruplum condemnari, quia non ſtatim quadrupli eſt actio, ſed ſi res non reſtituatur, d.l. item ſi, §. in hac actione.

Hæc autem actio, cum arbitraria ſit, habet reus licentiam ab arbitrio dato, vſq; ad ſententiam, reſtitutionem (ſecundum quod ſupra diximus) rei facere, quod ſi non fecerit: iure meritoq; quadrupli condemnationem patietur, d.l. item ſi, §. hæc autem actio.

Aliquando tamen, & ſi metus adhibitus proponatur arbitrium abſolutionem adfert. quid enim ſi metum quidem Titius adhibuit, me non conſcio: res autem ad me peruenit, & hæc in rebus humanis non eſt ſine dolo malo meo: nonne iudicis officio abſoluar? Vnde quidam putant, bonæfidei emptorem, ab eo, qui vim intulit, comparantem, non teneri: nec eum, qui dono accepit, vel cui res legata eſt, ſed rectiſsimè Iuliano videtur, etiam hos teneri: ne metus, quem paſſus ſum, mihi captioſus ſit. Pedius quoque libro octauo ſcribit, arbitrium iudicis in reſtituenda re tale eſſe, vt eum quidem, qui vim admiſit, iubeat reſtituere, etiam ſi ad alium res peruenit: eum autem, ad quem peruenit, etiam ſi alius metum fecit. nam in alterius præmium verti alienum metum non oportet, d.l. item ſi, 14. §. aliquando.

Labeo ait ſi quis per metum reus ſit conſtitutus, & fideiuſſorem volentem dederit, & ipſe, & fideiuſſor liberatur. ſi ſolus fideiuſſor metu acceſsit, nõ etiam reus, ſolus fideiuſſor liberabitur. Quadruplatur autem id, QVANTI EA RES ERIT, cum fructibus, & omni cauſa, d.l. item, §. Labeo.

Si quis per uim ſtipulatus, cum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum condemnatus: ex ſtipulatu eum agentem, aduerſus exceptionem replicatione adiuuari, Iulianus putat: cum in quadruplo. & ſimplum ſit reus conſecutus. Labeo autem etiam poſt quadrupli actionem, nihilominus exceptione ſubmouendum eum, qui vim intulit, dicebat, quod cum durum videatur, ita temperandum eſt, vt tam tripli condemnatione plectatur, quam acceptilationem omnimodo facere compellatur, d.l. item ſi, §. ſi quis per uim.

Quatenus autem diximus quadruplo ſimplum ineſſe, ſic hoc diſponendum eſt, vt in condemnatione quadrupli, res quidem omnimodo contineatur, & eius reſtitutio fiat: pœna autem vſque ad triplum præſtetur, d.l. item ſi, §. ſi quis per vim.

Sed & ſi non culpa ab eo, cum quo agitur, obierit: ſi tamen peritura res non fuit: ſi metum non adhibuiſſet: tenebitur reus, ſic, & interdicto, VNDE VI, VEL QVOD VI, AVT CLAM: obſeruatur. itaque interdum equi mortui precium recipit, quanti eum uenditurus fuerat, ſi uim paſſus non eſſet, d.l. item ſi, §. ſed & ſi non culpa.

Qui vim intulit, cum poſſeſsionem à me ſit conſecutus, fur non eſt: quamuis, qui rapuit, fur improbior eſſe videatur, ut Iuliano placet. Eum qui metum fecit, & de dolo

de dolo teneri certum est. (& ita Pomponius) & consumi alteram actionem per alteram, exceptione in factum opposita, d.l. item si, §. qui vim.

Iulianus ait, quod interest, quadruplari solum, & ideo eum, qui ex causa fideicommissi, quadraginta debeat, si trecenta promiserit per uim, & soluerit, ducentorum sexaginta quadruplum consecuturum. in his enim cum effectu uim passus est. secundum hæc si plures metum adhibuerint, & vnus fuerit conuentus, si quidem sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt. Quod & si non fecerit, sed ex sententia quadruplum restituerit, verius est etiam sic perimi aduersus cæteros, QVOD METVS CAVSA actionem. Aut in id dabitur aduersus cæteros actio, quod minus ab alio exactum est, d.l. item si, §. fina. cum l. sequenti.

Quod diximus, si plures metum admiserunt, idem dicendum erit, & si ad alium res peruenit, & alter metum adhibuit, ff. quod metus causa, l. quod diximus, in prin.

Hæc actio hæredi, cæterisque successoribus datur, quoniam rei habet persecutionem. in hæredem autem, & cæteros in id, quod ad eos peruenit, datur non immerito. licet enim pœna ad hæredem non transit, attamen quod turpiter, vel scelere. quæsitum est, (vt est rescriptum) ad compendium hæredis non debet pertinere, d.l. quod diximus, §. hæc actio.

Videamus ergo, si hæres, ad quem aliquid peruenit, consumpserit, quod peruenit, an desinat teneri, an vero sufficiat semel peruenisse? & si consumpta eo decesserint, vtrum aduersus hæredem eius omnimodo competat hæc actio, quoniam hæreditariam suscepit obligationem, an non sit danda, quoniam ad secundum hæredem nihil peruenit: Et melius est omnimodo competere in hæredem hæredis actionem. sufficit enim semel peruenisse ad proximum hæredem, & quod perpetua actio esse cæpit. alioquin dicendum erit, nec ipsum, qui consumpsit, quod ad eum peruenerit, teneri, ff. eo. l. videamus, 17.

Si ipsa res, quæ ad alium peruenit, interiit non esse locupletiorem dicemus. si vero in pecuniam, aliamve rem conuersa sit, nihil vltra quærendum est, quis exitus sit; sed omnimodo locuples videtur, licet postea deperdat. Nam & Imperator Titius Antoninus Claudio Frontino, de preciis rerum hæreditariarum rescripsit: ob id ipsum peti hæreditatem ab eo posse, quia licet res, quæ in hæreditate fuerant, apud eum non sint, tamen precium earum locupletem eum, vel sæpius mutata specie faciendo, perinde obliget, ac si corpora ipsa in eadem specie mansissent, ff. eo. l. si ipsa res, 18.

Quod autem in hæredem eatenus pollicetur actionem proconsul, quatenus ad eum peruenerit: intelligendum est, ad perpetuo dandam actionem pertinere, ff. eod. l. quod autem, 19.

Quantum autem ad hæredem peruenit, litis contestate tempore spectabitur, si modo certum sit, aliquid peruenisse, idem & si in ipsius, qui vim intulit corpus patrimonii, sic peruenerit aliquid, vt certum sit ad hæredem peruenturum. idem si debitor liberatus est, ff. eo. l. quantum, 20.

Quod metus causa gestum erit, nullo tempore prætor ratum habebit, qui possessionem non sui fundi tradidit: non quanti fundus est, sed quanti possessio: eius quadruplum, vel simplum cum fructibus consequetur, æstimatur enim, quod restitui oportet, idest quod abest. Abest autem nuda possessio cum suis fructibus, quod & Pomponius scribit. Si dos metu promissa sit, non nascitur obligatio, quia est uerissimum, nec talem promissionem dotis ullam esse, ff. eo. l. si mulier, 21. §. quod metus causa.

Si metu

Si metu coactus sim ab emptione, vel locatione discedere: videndum est, an nihil sit actum, & antiqua obligatio remaneat, an hoc dissimile sit acceptilatione, qa nulla bonæ fidei obligatione possumus nisi, cum finita sint, dum amittitur, & magis est, vt similis species acceptilationis sit, & ideo prætoria nascatur, d.l. mulier, §. si metu.

Si metu coactus adii hæreditatem. ego hæres efficiar, quia quamuis si liberum esset, noluissem: tamen coactus uolui: sed per prætorem restituendus sum, ut abstinendi mihi potestas tribuatur. Si coactus hæreditatem repudiem, duplici uia prætor mihi succurrit, aut utiles actiones, quasi hæredi dando, aut actionem, QVOD METVS CAVSA præstando, ut quam uiam ego elegero, hæc mihi pateat, d.l. si mulier, §. fin.

Qui in carcerem, quem detrusit, ut aliquid ei extorqueret. quidquid ob hanc causam factum est, nullius momenti est, ff. eo. l. pen.

Non est verisimile compulsum in vrbe iniq; indebitum soluisse eum, qui claram dignitatem, se habere prætendat, cum potuerit is ius publicum inuocare, & adire aliquem potestate præditum, qui utique uim eum pati prohibuisset; sed huiusmodi præsumptioni debet apertissimas probationes violentiæ opponere, ff. eodem, l. finali.

Si iusto metu præteritus cognitione iudicis: ad quem ut uinctus iret, potens aduersarius minabatur, id quod habere licebat, compulsus uendidit: res suæ æqui tati per præsidem prouinciæ restituitur, d. l. fi. §. si iusto.

Si quis quod aduersario non debebat, delegante eo per uim apparitione præsidis interueniente sine notione iudicis coactus est dare, iudex in ciuiliter extorta restitui ab eo, qui rei damnum præstitit, iubeat. Quod si debitis satisfecit, simplici iussione, & non cognitione habita: quamuis non extra ordinem exactionem fieri: sed ciuiliter oportuit, quæ tamen solutioni debitarum ab eo quantitatum profecerunt reuocare in ciuile est, d. l. fi. § fi.

Persecutionem eorum, quæ vi, vel furto ablata sunt, etiam si postea interciderunt, integram esse, iure responsum est, C. de iis, quæ VI, metusve causa. gest. sunt, l. prima.

Cum te non solum cauisse, verum etiam soluisse pecuniam confitearis, qua ratione, vt uim passus restitui, quod illatum est, postules, perspici, non potest, quin uerisimile non sit, ad solutionem te properasse, omissa querella, de chirographo, vtpote per vim extorto, nisi & in soluendo uim te passum dicas, C. eo. l. secunda.

Si ui, uel metu fundum auus tuus distrahere coactus est: etiam si maxime emptor eum alii uendidit, si tamen tu auo tuo hæres extitisti: ut tibi reddito a te precio restituatur, postquam placuit in rem actionem quoque dari, secūdum formam perpetui edicti, adito præside prouinciæ poteris postulare: si modo, qui secundo loco comparauit longæ possessionis præscriptione non fuerit munitus, C. eodem, l. tertia.

Si per uim, vel metum mortis, aut cruciatus corporis uenditio uobis extorta est, & non postea eam consensu corroborastis, iuxta formam perpetui edicti intra annum quidem agentes (quo experiundi potestas est) si res non restituatur, quadrupli condemnationem referetis, scilicet reddito a uobis precio, post annum uero causa cognita eadem actio in simplum permittitur. quæ causæ cognitio, eo pertinet, ut ita demum decernatur, si alia actio non sit, C. eo. l. quarta.

Non interest à quo uis adhibita sit patri, & patruo tuo, utrum ab emptore, an uero sciente emptore ab alio, ut ui, uel metu possessionem uendere cogerentur.

Nam

Nam si adhibita ui compulsi sunt, possessiones suas, quæ maiore ualebant, mini mo distrahere, iurisdictione tenore, vt id, quod improbè factum est, in priorem statum reuoluatur, impetrabunt, C. eo. l. quinta.

Ad inuidiam alicui nocere nullam dignitatem oportet, vnde intelligis, quod ad metum arguendum per quem dicis initum esse contractum, senatoris dignitas aduersarii tui sola non est idonea, C. eod. l. sexta.

Si donationis, vel transactionis, vel stipulationis, uel cuiuscunque alterius contractus obligationis confectum instrumentum metu mortis, uel cruciatu corporis extortum, vel capitales minas pertimescendo, adito præside prouinciæ probare poteris, hoc ratum haberi, secundum edicti formam non patietur, C. eo. l. septi.

Cum te domus, & horti uenditionem fecisse sub spe recipiendi, quod de frumento feceras instrumentum, vel timore, ne ad ciuilia munera nominareris propo nas, & rescindi uenditionem, ueluti metus causa, factam desideres intelligis ad ratum non habendum contractum metum, huiusmodi prodesse non posse, C. eod. l. cum te, 8.

Metum non iactationibus tantum, vel contestatione, sed atrocitate facti probari conuenit, C. eod. l. metum, 9.

Accusationis institutæ, vel futuræ metu alienationem, seu promissionem factam rescindi postulantis, improbatum est desiderium, C. eod. l. accusationis, x.

Si per impressionem quis aliquem metuens, saltem in modico officio constitutum rei suæ in ea prouincia, vel loco vbi tale officium peragit, sub uenditionis titulo fecesserit cessionem, & quod emptum fuit, reddatur, & nihilominus etiā pecuniæ retineantur: simili pœna seruanda, si qui uel coniugis, vel amici nominibus abutentes, prædam tamen sibi adquirunt, C. eo. l. pen.

Venditiones, donationes, transactiones, quæ per potentiam extortæ sunt, præcipi tur infirmari, C. eod. l. fin.

DE EO QVI CALVMNIAE CAVSA PECVNIAM ACCIPIT. Titulus XXII.

IN eum, qui ut calumniæ causa negocium faceret, vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur: intra annum: in quadruplum eius pecuniæ, quam accepisse dicetur, post annum simpli in factum actio competit, ff. de calum. l. prima, in prin.

Hoc autem iudicium non solum in pecuniariis causis, sed etiam ad publica crimina pertinere Pomponius scribit. Maximè cum, & lege repetundarum teneatur, qui ob negocium faciendum, uel non faciendum per calumniam pecuniam accepit, d. l. prima, §. hoc autem.

Qui autem accipit pecuniam: siue ante iudicium, siue post iudicium acceptum: tenetur, sed & constitutio Imperatoris, quæ scripta est ad Cassium Sabinum: prohibuit iudici uel aduersario in publicis, vel priuatis, vel fiscalibus causis pecuniam dare, & ex hac causa litem perire iussit, & tractari potest si aduersarius nō per calumniam, sed transigendi animo pecuniam acceperit, an constitutio cesset, & est cesandum, sicuti hoc quoq; iudicium. neque enim transactionibus licitis est interdictum, sed sordidis concussionibus, pecuniam autem accepisse dicemus, etiam si quid pro pecunia accepit, d. l. prima, §. qui autem.

Quin etiam si quis obligatione liberatus sit, potest videri cepisse, Idemq; si gratuita pecunia vtenda data sit, aut minoris locata, venditave res sit. nec refert, ipse pecuniam

pecuniam acceperit, an alii iusserit dari, vel acceptum suo nomine ratum habuerit, ff. eod. l. secunda.

Et generaliter idem erit, si quid omnino compendii sensit propter hoc, siue ab aduersario, siue ab alio quocunque. si igitur accepit, ut negocium faceret, siue fecit, siue non fecit; tenetur, & qui accepit, ne faceret: & si fecerit, tenetur, ff. eod. l. tertia, in princip.

Hoc edicto tenetur etiam is, qui depectus est. Depectus autem dicitur, turpiter pactus, d. l. tertia, §. hoc edicto.

Illud erit *notandum*, quod qui dedit pecuniam, vt negocium quis pateretur: non habebit ipse repetitionem (turpiter enim fecit) sed ei dabitur repetitio, propter quem datum est, vt calumnia ei fiat. quare si quis, & a te pecuniam acceperit, ut mihi negocium faceret: & a me, ne mihi faceret: mihi duobus iudiciis tenebitur, d. l. tertia, §. fin.

Hæc actio hæredi quidem non competit: quia sufficere ei debet, quod eam pecuniam, quam defunctus dedit, repetere potest. In hæredē autem competit in id, quod ad eum peruenit. Nam constitutum est, turpia lucra ab hæredibus quoq; extorqueri, licet crimina exstinguantur, utputa ob falsum testimonium, uel iudici ob gratiosam sententiam datam, & hæredi extorquebitur: & si quid aliud scelere quæsitum est, ff. eo. l. quarta, & quinta, in princ.

Sed etiam præter hanc actionem condictio competit, si sola turpitudo accipientis versetur. Nam si, & dantis, melior causa erit possidentis. quæritur si fuerit condictum, vtrum tollatur hæc actio, an uerò in triplum danda sit? sed sufficit alterutra actio, d. l. quinta, §. sed etiam.

Vbi autem condictio competit, ibi post annum nō est necesse dare in factum actionem. d. l. quinta, §. ubi autem fin.

Annus autem in persona quidem eius, qui dedit pecuniam, ne secum ageretur: ex eo tpe cedit, ex quo dedit, si modo potestas ei fuerit experiundi. In illius uero persona cum quo, vt agatur, alius pecuniam dedit: dubitari potest, vtrum ex die datæ pecuniæ numerari debeat, an potius ex quo cognouit datam esse: quia qui nescit, is uidetur experiundi potestatem non habere, & uerius est, ex eo annum numerari, ex quo cognouit, ff. eo. l. sexta.

Si quis ab alio acceperit pecuniam, ne mihi negocium faceret: si quidem mandato meo ei datum est, vel à procuratore meo omnium rerum, vel ab eo, qui negocium meum gerere uolebat, & ratum habui: ego dedisse intelligor. Si autem nō mandato meo alius ei (licet misericordiæ causa) dederit, ne fieret, neq; ratū habui: tūc, & ipsum repetere, & me in quadruplū agere posse, ff. eo. l. 7. ī prīc.

Si ut filio familias negocium fieret, acceptum est: etiam patri actio danda est. Item si filiusfamilias pecuniam accepit, ut faceret negociū, uel non faceret, in ipsum iudicium dabitur. Et si alius non meo mandato ei dederit, ne fiat: tunc, & ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse, d. l. septima, §. si ut.

Cum publicanus animalia retinet, dataque ei pecunia est, quæ non debetur, & ipse ex hac parte edicti in factum actione tenetur. d. l. septima. §. fin.

Si ab eo, qui innocens fuit, sub specie criminis alicuius, quod in eo probatum non est: pecuniam acceptam is, cuius de ea re notio est, edoctus fuerit, id, quod illicite extortum est. (secundum edicti formam, quod de his est, qui pecuniam, ut negocium facerent, aut non facerent accepisse dicentur.) restitui iubeat: & ei, qui id commisit, pro modo delicti pœnam irroget, ff. eo. l. pen.

Ex inſtitutionibus titulo de actionibus.

Actionum autem, quædam bonæfidei ſunt: quædam ſtrictiiuris. Bonæfidei ſunt hæ: ex empto, uendito, locato, conducto, negociorum geſtorum, mandati, depoſiti, pro ſocio tutelæ, commodati, pignoraticia, famil. erciſc. cõi diuidundo, præſcriptis verbis, quæ de æſtimato proponitur, & ea, quę ex permutatione competit, & hæreditatis petitio. Quamuis.n. antea incertum erat, inter bonæfidei iudicia connumeranda, hæreditatis petitio eſſet, an non: poſtea tamen apertè eam eſſe bonæfidei conſtitutum eſt. Inſt. de actionibus. §. actionum autem.

DE REI VXORIAE ACTIONE IN EX STIPVLATV ACTIOnem transfuſa, & de natura dotibus præſtita. Et ſoluto matrimonio quemadmodum dos petatur. Tit. XXIII.

Verat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei iudiciis, ſed cũ plenior ſit ex ſtipulatu actio: ac propterea omne ius quod rei uxorię antè habebat, cum multis diuiſionibus in actionem ex ſtipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur tranſlatum ſit: meritò rei uxorię actione ſublata, ex ſtipulatu actio, quæ pro ea introducta eſt, *naturã* bonæfidei, iudicii tñ in exactione dotis meruit, vt bonæfidei ſit, ſiue *ſcripta fuerit* ſtiplõ, ſiue nõ: vt intelligat̃ re ipſa ſtiplõ ſubſecuta: Eodẽ mõ & ſi inutiliter facta eſt ſtiplõ: nã ſi ſtiplõ ſuppoſita nõ eſt & intelligit̃, multo magis ſi inutilis eſt, valida efficitur. Inſt. de actionib. §. fuerat, & C. de rei uxorię acti. l. vnica, in prin.

Sed & tacita hypotheca dotibus data eſt ex utroq; latere, ſiue ex parte mariti pro reſtitutione dotis, ſiue ex parte mulieris, pro ipſa dote præſtanda, vel rebus dotalibus euictis ve, ſiue ipſe principales perſonæ dotes dederint, vel promiſerint, ſiue ſuſceperint, ſiue aliæ pro iis perſonæ & dos ſiue aduentitia, ſiue profectitia ſit. ita.n. & imperitia hominum, & ruſticitas, nihil eis potuit afferre præiudicii, cum illis ignorantibus, & neſcientibus prouiſum ſit, ſi enim & ſtipulationes & hypothecæ ineſſe dotib. intelligunt̃, & inutiles ſtiplñes emendant̃: ſic in poſterum cá inueniet̃ ualida, & ꝑfecta, quaſi omnibus dotalibus inſtřis à prudentiſsimis uiris confectis. Et nemo putet in his tñ modo dotibus, quæ inſtřis receptæ ſunt, prouiſum fuiſſe. nihil.n. prohibet, & ſi ſine ſcriptis dos vel det̃, uel promitatur, uel ſuſcipiatur: ſimili modo intelligi factam ſtipulationem, & *hypothecam* ex utraque parte, quæ ſi fuerit ſcripta, & natura quidem ex *ſtipulatu* actionis hæc intelligat̃, re uxoria in poſterum ceſſante, d. l. vnica, §. & vt plenius.

Sed & ſi ex ſtipulatu actio ſtricto iure eſſet vallata & non ex bona fide deſcenderet, tamen quia nouã naturã de dote ſtipulatio ſibi inuenit, accõmodatur ei *natura* rei uxoriæ, & bonæfidei beneficiũ. & oẽs qdẽ euẽtus, quos dos ex ſtipulatu hẽt, manet ꝓ ſui natura exercẽs. ſi qd aũt optimũ ex rei uxorię actione inuenit̃: hoc in pñti ſpecialiter ei addit̃, ut ſit noua iſta ex ſtipulatu actio, q̃ cõpoſuimꝰ, & nõ propria tñ, ſed ẽt ueteris actionis pulchritudine decorata, d. l. vnica, §. ſed & ſi.

Illud ꝓculdubio in ex ſtipulatu actione ſeruat̃, vt ſi deceſſerit mulier conſtãte matrimonio dos nõ in lucrum mariti cedat, (niſi ex quibuſdam pactionibus) ſed ad mulieris hæredes & ex ſtipulatu actio ſecundũ ſuam naturam tranſmittatur, ſiue expreſſa fuerit, ſiue ex hac lege ineſſe intelligat̃. d. l. unica, §. illo ꝓculdubio.

Si matrimoniũ fuerit diſſolutũ nullo pacto adhibito, ĩ tñ qdẽ maritus cõdemnat̃, in quantum facere pt: qa hoc æqsſimũ eſt, & reuerentiæ debitum maritali, ſi nõ dolo malo uerſatus eſt: cautione uidelicet ab eo exponenda: quod ſi ad meliorem fortunam peruenerit, etiam quod minus perſoluit, hoc reſtituere procuret. Exactio autem dotis celebratur, non annua, bima, trima, die, ſed omnimodo

intra annum in rebus mobilibus,vel se mouentibus,vel in corporalibus: cęteris videlicet rebus,quę solo continentur ilicò restituendis,d.l.vnica,§.cum autem.

Si mulier à marito fuerit hæres instituta,& falcidię legis ratio emerserit: etiam do tis debitum licet ei,sicuti alia debita,ex substantia mariti subtrahere,& sic quar tam partem deducere,d.l.unica,§.si mulier.

Fœtus iumentorum,omniaq;,quæ fructuum nomine continentur, ad lucrum ma riti pertinent,siue æstimata,siue nō æstimata sint. Sed & nouissimi anni, in quo matrimonium soluitur,fructus pro rata temporis portione vtriq; parti debent adsignari,in rebus scilicet non æstimatis.æstimatur.n.rerum maritus quasi em- ptor,& commodum sentiet,& dispēdium subibit,& periculum expectabit. Cau tione videlicet defensionis in specie, in qua dotem suæ vxoris, vel nurus in fa- miliæ erciscundæ iudicio præcipuam filius defuncti detrahit, secundum pro- priam naturam ex stipulatu actionis cohæredibus suis præstanda,d.l. vnica,§. fœtus autem,& §.cautione.

Si parens per virilē sexum ascendens.dote pro filia,vel pro nepote præstita,emanci pauerit eam,vel ipse decesserit,in rei uxoriæ actione dos omnimodo ad mulie- rem pertinet,& si fuerit exhæredata (quod non erat in stipulatu actione.ibi.n. velut aliæ actiones, in omnes hæredes actio diuidebatur) sed æquissimum ui- sum est mulierem dotem suam præcipuam accipere,& si emancipata,vel exhæ- redata sit, uel cū aliis hæredib.scripta. Quæ tn̄ dos in legitima imputat̄, qn̄ testa tor dixerit,& actio ď inofficioso excludit̄.d.l.unica.§.videmus,& §.quo à nobis.

Si non specialiter extraneus dotem dando in suam personam stipulatus sit dotem, uel pactum fuerit: tunc præsumatur ipsa mulier stipulationem fecisse, ut ei dos ex huiusmodi casu accedat. neq;.n. in hac specie uidetur extraneus tacitam sti pulationem fecisse,ne quod pro mulieribus introductum est, hoc aduersus mu lieres conuertatur.imò magis in huiusmodi dotibus, quæ ab extraneis dantur, uel promittuntur,ipsa mulier uidetur fecisse tacitam stipulationem: nisi expres sim extraneus dotem reddi pactus fuerit,uel stipulatus,cum donasse magis mu lieri, quam sibi aliquod seruasse ius extraneus non stipulando uideatur.extra- neum autem intelligimus omnem citra parentem per uirilem sexum adscen- dentem,& in potestate dotatam personam habentem. parenti enim tacita ex stipulatu actio datur,d.l.unica,§.accedit.

Si post dissolutū matrimoniū dos à pr̄e petet̄,solus actionē hēt consensu filiæ non expectato: & si decederet ad suos hæredes transmittet,d.l.unica,§.& hæc ex rei.

Si qua pacta intercesserint,uel pro restitutione,uel pro tempore,uel pro interesse, uel pro alia quacunque causa,quæ nec contra leges,nec constitutiones sint: ea obseruentur,d.l.unica,§.illud etiam.

Si uoluntate filiæ procurator à patre datus,litem de dote contestatus fuerit,& re secundum eum iudicata pater decesserit,iudicati actionem filiæ potius, quàm hæredibus patris,dari oportebit,ff.sol.mat.l.si marito,31.§.si uoluntate.

Si constante matrimonio à marito uxori dos sine causa legitima refusa est (quod legibus stare non potest, quia donationis instar perspicitur obtinere) eadem uxor defuncta,ab eius hæredibus cum fructibus ex die refusę dotis marito re- stituetur,ita ut proprietas eiusdem liberis,ex eadem susceptis competens alie- nari contra legem à marito non posit,C.si dos const.matri.l.unica.

Quamuis mulier non in hoc accipiat constante matrimo.dotē,ut æs alienū soluat aut pdia idonea emat,tamen ut liberis ex alio uiro egentibus,aut fratribus,aut parentib.consulat,uel ut eos ex hostib.redimat, (qa iusta & honesta cā est) non

videtur male accipere.& ideo rectè ei soluitur,idq; & in filiafam.obseruatur. ff. solut. mat. l.quamuis mulier, xx.

Si constante matrimonio propter inopiam mariti mulier agere uolet: unde exactionem dotis initium accipere ponemus?& constat, exinde dotis exactionem competere,ex quo euidentissimè apparuit, mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere.ff.eod.l.si constante matrimonio,xxiiii. in princ.

Si exheredato marito mulier agat, magis est,ut ex die aditæ patris hæreditatis,incipiat ei dotis exactio.d.l.si constante. §.primo.

Si cum dotem daret pater,uel extraneus pro muliere in unum casum pepigit, uel in diuortium, vel in mortem: dicendum est in eum casum, in quem non pepigit esse mulieri actionem.ff.eod. l.si cum dotem, xxii. in princ.

Si post solutum matrimonium filiafam. citra patris uoluntatem exactam communem dotem consumat:patri,& uiua ea,& mortua actio superest, vt dos ipsi soluatur; quod ita uetum est, si perdituræ soluatur. cæterum si non perdituræ, & ex iustis causis soluta sit: non supererit actio, sed mortuo patre, nec etiam hæredes agent,nec mulier.d.l.si cum dotem.§.si post solutum.

Si mulier soluto matrimonio egentem reum dotis per nouationem decepta accipiat:nihilominus actio dotis ei manebit.d.l.si cum dotem.§.si mulier soluto.

Si pater filia absente de dote egerit, & si omissa sit de rato satisdatio, filiæ denegari debet actio: siue patri hæres exstiterit, siue in legato tantum acceperit, quantum doti satis esset. Sed & Iulianus in pluribus locis scribit, compensandum ei in dotem, quod à patre datur: lucroque eius cedere, si tantum ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debebatur à marito, qui patri soluit. Item si patri propter condemnationem Romæ,ubi dos petatur,esse non liceat: filiæ satisdotis fieri oportet:ita tamen,ut caueat ratam rem patrem habiturum. d.l.si cum dotem. §.si pater filia.

Eo autem tempore consentire filiam patri oportet, quo lis contestatur, secundum hæc si filia dicat se patri consentire, & ante litis constationem mutauerit. voluntatem,vel etiam emancipata sit: frustra pater aget.d.l.si cum dotē.§.Eo autē.

Necnon illud quoque probamus,quod Labeo probat: nonnumquam patri denegandam actionem, si tam turpis persona patris sit, ut uerendum sit, ne acceptam dotem consumat.ideoque officium iudicis interponendum est,quatenus & filiæ & patri competenter consulatur. sed si latitet filia ne tali patri consentire cogatur,si soluto datur quidem patri actio,sed causa cognita.quid.n.si filia uerecundè per absentiam patri contradicat? cur non dicamus patri non esse dandam actionem? Quod si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam debeat, hoc est uitæ probatæ: filia leuis mulier,uel admodum iuuenis, patri potius adquiescere Prætorem oportere,dareque ei actionem. d.l.si cum dotem. §.nec non illud.

Si soluto matrimonio pater furiosus sit: curator eius uoluntate filiæ dotem petere poterit: aut si curatoris copia non sit,agere filiam permittendum erit, caueriq; oportebit de rato.Item dicendum est,& si ab hostibus captus sit, puellæ dādam actionem de dote repetenda.d.l.si cum dotem,§.si soluto.

Transgrediamur nunc ad articulum hunc, ut quæramus aduersus quos competat de dote actio,& aduersus ipsum maritū competere,palā est: siue ipsi dos data sit, siue alii ex uolūtate mariti,uel subiecto ueri eius,uel nō subiecto.Sed si filiusfa. maritus sit,& dos socero data sit: aduersus socerū aget: planè si filio data sit: si q. dem iussu soceri, adhuc absolutè socer tenebitur: q si filio data sit,nō iussu pris

Sabinus

Sabinus & Cassius responderunt nihilominus cũ patre agi oportere. Videri.n. ad eum peruenisse dotem, penes quem est peculium, sufficit autem ad id eum damni, quod est in peculio, vel quod in rem patris versum est. Sin autem socero dotem dederit, cum marito non poterit experiri, nisi patri hæres extiterit, d. l. si cum dotem, §. transgrediamur.

Siue autem mariti, siue uxoris periculo dos fuit: nihilominus legitimo tempore debet soluere maritus, ff. sol. mat. l. si constante, 24. §. siue autem.

Si uxor viri rem commodauerit, eaq; perierit, videndum est, an compensatione m hoc nomine pati possit? & si quidem prohibuit eam maritus commodare statim deductio fit. Si uero non prohibuit eam commodare: arbitrio iudicis modicum tempus ei indulgetur, cautionem præbendi, d. l. si constante, §. si uxor.

Si fundum dotalem recepisset mulier non habita ratione fructuum pro portione anni, quo nupta non fuisset, nihilominus de dote agere potest: quia minorem dotem recepisset. hoc. n. ad dotis augmentum pertinet, quemadmodum si fœtum equarum non recepisset, aut legata, uel hæreditates, quæ post diuortium adquisita marito fuissent. ff. sol. matri. l. marito. 31. §. fi. Intellige de diuortio, secundũ ius canonicum.

Si bona mulieris pro parte sint publicata, superest mulieri reliquæ partis dotis exactio, imo, & si post litem contestatam publicata sit pro parte dos: sufficiet arbitrium iudicis ad patris condemnationem faciendam, quod si tota dos publicata sit: expirabit iudicium, d. l. si constante, §. fi.

Si post diuortiũ mortua muliere hæres eius cũ uero, parẽte ve eius agat, eadẽ viri ᵭ retinẽda dote interuenire, q̃ ipse muliere agẽte obseruari solẽt. ff. eo. l. si post. 27.

Post dotem datam, & nuptias contractas stipulatus est pater, uoluntate filiæ DIVORTIO FACTO DOTEM DARI, si quãdo stipulationis impleat, & postea filia, sine liberis decesserit, non erit impediẽdus pr̃, q̃ minus ex stipulatu agat. Viua aũt filia, si agere vult exceptione submouendus erit. ff. eo. l. si post. 40.

Si pater ignorans filiam diuertisse, dotem ex causa promissionis numerauit, non per indebiti condictionem, sed de dote actione pecunia petẽt, ff. eo. l. si pr̃. 41.

In insulam patre deportato, qui pro filia dotem dedit, actio dotis ad filiam pertinet, post diuortium quoque patre damnato, qui dotem consentiente filia non petierat, æquè dotis actio mulieris est, ff. eo. l. in insulam. 42. in prin.

Interesse numeratæ dotes ex stipulatu patre in matrimonio defuncta filia, si petat gener, qui residuæ dotis promissæ interesse stipulatus est, ita demum ad finem vice mutua debitæ quantitatis compensationem opponere iustè videtur, si propriis sumptibus uxorem suam exhibuit, alioquin si patris sumptibus exhibita sit, inanis pro interesse stipulatio cõpẽsationi non proderit, d. l. insulã, §. usuras.

Si socer a genero hæres institutus, adierit hæreditatem, quandoq; mortuo patre cum hærede eius filiam de dote acturam, Nerua & Cato responderunt, vt est relatum apud sextum Pomponium ad Aristone libro quinto, vbi idem Aristoni consensit, sed & si emancipasset pater filiam, ipse quoque conueniri potest, ff. eo. l. si socer, 44. in princip.

Lucius Titius filiæ suæ nomine centum doti promisit Caio Seio, interq; Caium Seium, & Lucium Titium fratrem mulieris conuenit, ne dos a uiro viuo Lucio Titio peteretur, postea culpa mariti separatum est matrimonium, & pater mulieris decedens alios hæredes instituit, filia exheredata. quæritẽ an ab hæredib. soceri maritus exigere possit dotem, cum eam mulieri redditurus sit? responsum est, cũ filia aliis à patre hæredibus institutis, actionẽ de dote sua recuperãda hr̃e cæperit, necesse habebit maritus, aut exactã dotẽ, aut actiones ei p̃stare.

nec ullam exceptionem habebunt soceri hæredes aduersus eum, cum absurdè dicatur, dolo uideri eum facere, qui non ipsi, quem conuenit, sed alii restituturus petat. alioquin & si post mortem patris diuertisset: nondum exacta dote, excluderetur actione dotis maritus, quod non est admittendum. sed & si ex parte filia hæres patri suo extiterit: debebit maritus, cohæredes eius pro parte virili exigere, & mulieri reddere, aut actiones ei præstare, d.l. si socer, §. Lucius.

Caius Seius auus maternus Seiæ nepti, quæ erat in patris potestate, certam pecuniæ quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit, & in instrumento dotali huiusmodi pactum. & stipulationem complexus est, si inter Lucium Titium maritum, & Seiam diuortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Seiæ vxori, vel Caio Seio auo materno redderetur, restitueretur'q; quæritur. cum Seius, auus maternus statim vita defunctus sit, & Seia postea sine culpa sua diuerterit, viuo patre suo in cuius potestate est: an & cui actio ex hoc pacto, & stipulatione competat? Vtrum hæredi aui materni, an nepti? respon sum est in persona quidem neptis uideri inutiliter stipulationem esse conceptam, quoniam auus maternus ei stipulatus proponeretur. Quod cum ita est: hæredi stipulatoris (quandocunque diuerterit mulier) actio competere uidetur: sed dicendum est, Seiæ dotem posse solui, quamuis actio ei directo non competat, ac si sibi, aut illi dari auus stipulatus esset: sed & promittendam esse nepti, ex hac anita conuentione, ne commodo dotis defraudetur. vtilem actionem. fauore enim nuptiarum, & maximè propter affectionem personarum ad hoc decurrendum est, ff. eod. l. Caius, 45.

Qui dotem stipulanti uxori promiserat, eidem testamento quædam legauerat, ita tamen ne dotem ab hæredibus peteret ea, quæ legata erant, uxor capere non poterat, respondit Paulus dotis actionem mulieri aduersus hæredes non esse denegandam, ff. eo, l. qui dotem, 46.

Si dotali instrumento, ita stipulatio interposita sit, vt liberorum nomine dos apud maritum resideat: ne potum quoque nomine dos retinebit, ff. eo. l. si dotali, 78.

Fundus æstimatus in dotem datus a creditore antecedente ex causa pignoris ablatus est. quæsitum est, an mulier si æstimationem dotis repetat, exceptione submouenda sit? ait enim propterea se non teneri, quod pater eius dotem pro se dedit, cui hæres non extiterit, Paulus respondit, prædio euicto sine dolo, & culpa viri: precium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse. consequi enim tā precium fundi euicti, euidens iniquitas est, cum dolus patris ipsi nocere debeat, ff. solut. matr. l. Mæuia, 49. §. fundus æstimatus.

Maritus dotem, quam non accepit, si post diuortium per errorem soluit, repetet: quasi non numeratam pecuniam cauerit, exigi enim ab eo non potuit, ff. eodem, l. maritus, 52.

Cum mulier de dotis repetitione post solutum matrimonium agit, cauere debet marito, qui ædium nomine damni infecti cauit, si uelit eam recipere, ut periculum marito amoueatur, ff. eo. l. cum mulier, 55.

Si quis sic stipuletur à marito: SI QVO CASV TITIA TIBI NVPTA ESSE DESIERIT, DOTEM DABIS. hac generali commemoratione, & ab hostibus capta ea cōmittetur stipulatio, vel etiam si deportata fuerit. hac enim conceptione, omnes hi casus continentur. Planè quantum veniet in stipulatione, vtrum quasi mortua sit, an quasi diuortium fecerit? sed humanius, quis id competere dixerit, quod propter mortem conuenit, ff. eo. l. si quis, 56.

Si filiafam. nupta decesserit, & pater funus ei fecerit. tametsi ei dotē post aliquod

tempus

tempus gener reddere deberet: tamen continuo socer agendo consequetur, vt impensum funeris præsentem recipiat, cætera dotis statuto tempore soluantur, ff.eod.l. si filiafam.60.

Dabit (vt ait lex Iulia) quod ad eam peruenit: Peruenisse accipimus siue iam exegit, siue exigere potest, quia actio ei delata est, ff.eo.l. si vero, 64.§.dabit.

De uiro, hæredeq; eius lex tantum loquitur: de socero, successoribusq; soceri, nihil in lege scriptum est, & hoc Labeo quasi omissum adnotat. in quibus igitur casibus lex deficit, non erit, nec utilis actio danda, d.l. si uero, §.de uiro.

Quod ait lex, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO: ostendit æstimationem hæreditaris, non ipsam hæreditatem uoluisse legem præstari, nisi maritus ipsas res tradere maluerit, & hoc enim benignius admitti debet, d.l. si vero, §.fin.

Mulier quæ centum dotis apud uirum habebat diuortio facto ducenta a uiro errante stipulata erat. Labeo putat, quanta dos fuisset, tantam deberi, siue prudens mulier plus esset stipulata, siue imprudens, Labeonis sententia probatur, ff.eod.l.penul.§.mulier.

Si vir socero, in iussu uxoris manente matrimonio dotem acceptam fecisset, etiã si id propter egestatem soceri factum esset, viri tamen periculum futurum, ait Labeo, & hoc verum est, d.l.pen.§. si uir.

Si vir uxorem suam occiderit dotis actionem hæredibus vxoris dandam esse Proculus ait, & rectè. non enim æqum est uirum ob facinus suum dotem lucri facere, idemque & ex contrario statuendum est, ff.eo.l. si ab hostibus, x.§. fina.

Dos a patre profecta, si in matrimonio decesserit dos à patrẽ profecta, si in matrimonio decesserit mulier filiafam. ad patrem redire debet, C.solu.mat.l.quarta.

Si quidem viuit apud hostes uxor tua, nondum pater eius quasi hæres dotem repetere potest, si uero diem functa est, & hæreditatem eius posit uindicare, dotis quoque repetitio ei iure competit, cum in stipulatum deducta sit, C.eo.l.qnta.

Filiæ pecuniam adimere, quam habes in potestate, minime prohiberis. nam si pro ea dotem dedisti, hanc constante matrimonio, nec consentiente, quidem ipsa matrimonio autem dissoluto inuita repetere non potes, C.eo.l.septimo.

Dotis actione successores mariti super eo, quod ei dotis nomine fuerat datum conuenire debes. ingredi enim in possessionem rerum dotalium, hæredibus mariti non consentientibus, siue authoritate competentis iudicis nullam habes facultatem, C.eo.l.dotis, 9.

Hæredi mariti, licet in solidum condemnetur, compensationes tamen, quæ ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, ut hoc minus sit obligatus, ueluti ob res donatas, & amotas, & impensas, ff.sol.matr.l.rei judic.15.§.hæredi.

Si socero filiæ tuæ dotem dedisti, licet in eius positus potestate, gener tuus rebus humanis exemptus sit, tamen non de peculio, sed insolidum a te consentiente filia, conuentum eum satisfacere oportet, C.eo.l.pen.

Si constante matrimonio maritus fatali sorte fuerat consumptus dos, quæ data dicitur, uel promissa, ex eius uxoris facultatibus, ad eandem reuertatur, nihilque sibi ex hoc defuncti hæres audeat uindicare, quod ad mulierem recurrere fecit obitus maritalis, C.eod.l.fin.

NE PRO DOTE MVLIERI BONA MARITI ADDICANTVR.

Titulus XXIII.

T vxori pro dote addicantur bona quondam mariti, iure prohibitum est. Sanè, si nullo relicto successore, non idoneus decesit, secundum iuris formam, quatenus successionis modus patitur, indemnitati tuæ consulere mulier non prohibetur, C. ne per dote mul. bona. 60. ma. l. unica.

DE IMPENSIS IN RES DOTALES FACTIS.

Tit. XXIIII.

Mpensarum quædam sunt necessariæ, quædam utiles, quædam uoluptariæ, necessariæ hæ dicantur, quæ habent in se necessitatem impendendi. Cæterum si nulla sit necessitas alio iure habentur. in necessariis impensis hoc sciendum est eas demum impensas dotem minuere, quæ in dotem factæ sunt. Cæterum, si in dotem factæ nõ sint, non habent in se reputationem, inter necessarias impensas esse Labeo ait, moles in mare, vel flumen proiectas, sed & si pristinum, uel horreum necessario factum sit, necessariis impensis habendum ait. proinde Fulcinius inquit. Si ædificium ruens, quod habere mulieri utile erat, refecerit, aut si oliueta, defecta restaurauerit, vel si ex stipulatione damni infecti nomine, ne committatur, præstiterit. Vel si uites propagauerit, uel arbores curauerit, vel seminaria pro utilitate agri fecerit, necessarias impensas fecisse uidebitur, sed generaliter definiendum est, multum interesse ad perpetuam utilitatem agri, uel ad eam, quæ ad præsentis temporis, an uero, quæ non ad præsentis anni fructum pertineat, si in præsens, cum fructibus hoc computandum: si uero non fuit ad præsens tantum apta erogatio, necessariis impensis computandum, ff. de impensis, l. prim. & ter.

Impensæ necessariæ sunt, quibus non factis dos imminuit, ueluti ageres facere, flumina auertere, & ædificia uetera fulcire, itemq; reficere arbores in locum mortuarum reponere, ff. eo. l. impensæ, 14. in prin.

Et in totum id uidetur necessariis impensis contineri, quod si a marito omissum sit, iudex tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri, sed in hoc differt, quod factarum ratio habetur, & si res malè gesta est, non factarum, ita si ob id res, malè gesta est, itaque si fulserit insulam ruentem, eaque exusta sit, consequitur impensas, si non fecerit, deusta ea, nihil præstabit, ff. eod. l. 4.

Quod dicitur, NECESSARIA IMPENSAS DOTEM MINVERE, sic erit accipiendum (vt & Pomponius ait) non ut ipsæ res corporaliter deminuantur (vtputa fundus, vel quodcunque aliud corpus) etenim absurdum est deminutionem corporis fieri propter pecuniam) cæterum hæc res faciat desinere esse fundum dotalem, vel partem eius manebit igitur maritus in rerum detentionem, donec ei satisfiat, non enim ipso iure corporum, sed dotis fit minutio. Vbi ergo admittimus deminutionem dotis ipso iure fieri, ubi nõ sunt corpora, sed pecunia. Nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri, proinde si æstimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos deminuetur per impensas necessarias. hoc de iis impensis dictum est, quæ in dotem ipsam factæ sint. Cæterum si extrinsecus, non deminuent dotem, sed si impensis necessariis mulier satisfecerit, utrum dos crescit, an uero dicimus, ex integro uideri dotem? Sed ubi & pe-

cunia

cunia data est,non dubitatur dotem uideri creuisse. ff.eod.l.quinta in princip.

Quòd dicitur, IMPENSAS, QVAE IN RES DOTALES NECESSARIO SVNT FACTAE, DOTEM DEMINVERE, itâ interpretandum est ut: si quid extra tutelã necessariam in res dotales impensum sit,id demum in ea causa sit,nam tueri res dotales vir suo sumptu debet.alioquin quæuis modica ædificiorum dotalium refectio,& agrorum quoque cultura, dotem minuent. omnia enim hæc in specie necessariarum impensarum sunt.sed ipsæ res ita præstare intelliguntur, vt non tam impendas in eas, quam deducto eo minus ex his percepisse uidearis. quæ autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant,non tam facile in uniuersum definiri, quam per singula ex genere, & magnitudine impendiorum æstimari possunt.ff.eod.l.penul.

Si dos tota soluta sit, non habita ratione impensarum: uidendum est, an condici posśit id,quod pro impensis necessariis compensari solet. & Marcellus admittit, condictioni esse locum.sed & si plerique negent,tamen propter æquitatem Marcelli sententia admittenda est. ff.eod.l.quinta.§.si dos tota.

Vtiles impensæ sunt,quas maritus utiliter fecit,remque meliorem uxoris fecerit. Veluti si nouelletum in fundo factum sit,aut si domni pistrinum, aut tabernam adiecerit. Et utiles sunt ueluti pecora prædiis imponere, id est stercorare. d.l. quinta.§.finali.cum l.seq.& l.impensæ.xiiii.§.vtiles.

Vtilium nomine ita faciendam deductionem quidam dicunt, si uoluntate mulieris factæ sint.iniquum enim esse,compelli mulierem rem uendere, ut impensas in eam factas soluat,si aliunde soluere non potest. Quod summam habet æquitatis rationem.ff.eod.l.octaua.

Voluptariæ impensæ sunt,quas maritus ad uoluptatem fecit, & quæ species exornant. quarum utiles quidem ipso iure dotem non minuunt, veruntamen habent exactionem.Item uoluptuosæ sunt, balnea exstruere. ff.eod.l.septima, & li impensæ.xiiii.§.final.

Pro uoluptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem exactionem patitur. nam si uult habere rem mulier: reddere ea,quæ impensa sunt marito debet,aut si non uult: pati debet tollentem: si modo recipiant separationem. cæterum si non recipiant, relinquendæ sunt. ita enim permittendum est marito auferre ornatum, quem potuit: si futurum est eius, quod abstulit. Quod si hæres,in quibus impensæ factæ sunt,promercales fuerint: tales impensæ non voluptariæ,sed utiles sunt.ff.eod.l.pro voluptariis,ix.& l.seq.

In voluptariis autem Aristo scribit, nec si uoluntate mulieris factæ sunt exactionem parere. Donationem inter uirum & uxorem circa impensas quoque inhibitam vere Sabinus scribit. ff.eod. l.in voluptariis, xi.

Ante omnia quæcumque impensæ quærendorum fructuum causa factæ erunt (quamquam eædem etiam colendi causa fiant,ideoque non solum ad percipiendos fructus, sed etiam ad conseruandam ipsam rem, speciemque eius necessariæ sunt)eas uir ex suo facit,nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem ff.eod. l.finali.

EX

Ex institutionibus titulo de actionibus.

In bonæfidei iudiciis libera potestas permitti videtur. Iudici ex bono, & æquo æsti mandi, quantum actori restitui debeat, in quo & illud continetur, vt si quid inuicem præstare actorem oporteat, eo compensato, in reliquum is, cum quo actū est, debeat condemnari. Sed in stricti iuris iudiciis actiones ipso iure minuunt; siue in rem, siue in personam, siue alias quascunq;, excepta sola depositi actione cui aliquid compensationis nomine opponi sanè iniquum esset: nè sub prætextu compensationis depositarum rerum, quis ex actione defraudetur. Institu. de actionibus, §. in bonæfidei iudiciis.

Præterea quasdam actiones arbitrarias, idest ex arbitrio iudicis pendentes appellamus: i quibus nisi arbitrio Iudicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat, ueluti rem restituat, vel exhibeat, vel soluat, condemnari debeat. Inst. eod. §. præterea.

Sed istæ actiones, tàm in rem, quàm in personam inueniuntur. in rem ueluti publiciana, Seruiana de rebus coloni. Quasi seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur, quod vi, aut metus causa, aut dolo malo factum est, item cum id, quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoq; actio ex arbitrio Iudicis pendet. in his enim actionibus, & cæteris similibus permittitur Iudici ex bono, & æquo secundum cuiusq; rei, de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat. Institu. eod. §. sed istæ.

Curare autem debet iudex, vt omnino, quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ, vel rei sententiam ferat, etiam si de incerta quantitate apud eum actum est. Institu. eod. §. curare autem.

Si quis agens, intentione sua plus complexus fuerit, quàm ad eum pertineat, punitur. nam si tempore plus fuerit petitum, statuitur Zenoniana lege, vt tempus debeat duplicari conuento, & omnes expensę sibi restitui: sin autem quantitate; vel alio modo plus fuerit petitum, omne si quod fortè damnum, ex hac causa acciderit, ei contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione, sicut supra diximus, puniatur. Inst. eo. §. si quis agens.

Plus autem quatuor modis petitur, R E, tempore loco, & causa. Institut. eodem, §. plus autem.

R E, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, uiginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiorem partem esse suam intenderit. Institut. eodem, §. R E.

Tempore, veluti si quis ante diem, vel conditionem petierit. Qua enim ratione, qui tardius soluit, quam soluere deberet, minus soluere intelligitur: eadem ratione, qui præmaturè petit, plus petere videtur, Inst. eo. §. tempore.

Loco plus petitur, veluti cum quis id, quod certo loco sibi dari stipulatus est: uerbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit: Ephesi dare spondes: Romæ purè intendat sibi dari oportere. ideo autem plus petere intelligitur, quia vtilitatem, quā haberet promissor, si Ephesi solueret, adimit ei pura intentione. Propter quam causam alio loco petenti arbitraria actio proponitur, in qua scilicet ratio habetur utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solueret, quo se soluturum spopondit. Quæ vtilitas plerumque in mercibus maximè inuenitur, veluti vino, oleo, frumento, quæ per singulas regiones diuersa habent precia. sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus eodem modo negocianrur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo vt sibi detur stipulatus est, pura actione rectè agit: idque etiam prætor monstrat: scilicet, quia vtilitas sol-

tas soluendi salua est promissori.Instit.eodem.§.loco plus.

Huic autem,qui loco plus petere intelligitur,proximus est is,qui causa plus petit, ut eccc,si quis equum à te stipuletur, aut decem aureos, dare spondes? deinde alterum petat,ueluti equum,aut decem aureos.Ideo autem plus petere intelligitur,quia in eo Genere stipulationis promissoris est electio,utrum pecuniam, an equum soluere malit.Præterea si generaliter stipulatus sit uinum,& specialiter campanum petat,aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat,plus petere intelligitur,quia electionem aduersario tollit,cui stipulationis iure liberum fuit,aliud soluere, quam quod peteretur.Quin etiam li cet uilissimum sit,quod quis petat, nihilominus plus petere intelligitur, quia sæpe accidit,ut promissori facilius sit illud soluere, quod maioris precii est. Instit.eod.§.huic autem.

Si minus intentione sua complexus fuerit actor,quam ad eum pertineat:ueluti, si cum ei decem aurei deberentur,quinque sibi dari oportere intenderit: aut si cũ totus fundus eius esset,partem dimidiam suam esse petierit, sine periculo agit: in reliquã enim nihilominus iudex aduersarium in eodem iudicio ei condemnat.Inst.eod.§.si minus.

Si quis aliud pro alio intenderit, nihil eum periclitari placet, sed in eodem iudicio,cognita ueritate errorem suum corrigere ei permittitur:ueluti si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit,quod ex stipulatu debet.Inst.eo.§.si qs.

Sunt præterea quædam actiones,quibus nõ semper solidum,quod nobis debetur, persequimur:sed modo solidum persequimur, modo minus:ecce si in peculiũ filii agamus,nam si non minus in peculio sit,quam persequimur in solidum pater condemnatur:si uero minus inueniatur, eatenus condemnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus. Inst.eo §.sunt præterea.

Item si de dote in iudicio mulier agat,placet eatenus maritum condemnari debe re,quatenus facere possit,idest quatenus facultates eius patiuntur.itaque si do tis quantitati concurrant facultates eius,in solidum damnatur: si minus in tan tum quantum facere potest.Inst.eo.§.item si de dote.

Propter retentionem quoq; dotis repetitio minuitur: nam ob impensas in res do tales factas,marito quasi retentio concessa est: quia ipso iure necessariis sumptibus dos minuitur: sicut ex latioribus digestorum libris cognoscere licet. Institu.eod.§.propter.

Sed & si quis cum parente suo agat:item si socius cũ socio iudicio societatis agat, non plus actor cõsequitur,quam aduersarius eius facere potest,idem est, si quis ex donatione sua conueniatur.Inst.eod.§.sed & si quis.

Compensationes quoque oppositæ plerunque efficiunt, ut minus quisquam con sequatur,quàm ei debeatur. Nam ex bono, ex æquo habita ratione eius,quod inuicem actorem ex eadem causa præstare oportet in reliquum eum, cum quo actum est,condemnat,sicut iam dictum est.Inst.eo.§.compensationes.

Cum eo quoque qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum emolumentum habeat ex integro in id,quod facere potest,creditores experiuntur: inhumanum enim erat, spoliatum fortunis suis in solidũ damnari.Inst.eod.§.fina.

DE

DE CESSIONE BONORVM.
Titulus XXV.

Creditori, qui ob restitutionem ædificiorum crediderit, priuilegium exigendi datur, ff. de cessio. bonorum, l. prima.

In personalibus actionibus, qui postea quidem contraxerunt, verum vt pecunia eorum ad priores creditores perueniat, in locum eorum succedunt, ff. eo. l. secunda.

Is, qui bonis cessit, ante rerum venditionem vtique bonis suis non caret. Quare si paratus fuerit se defendere, bona sua non veneunt, ff. eo. l. tertia.

Is, qui bonis cessit, si quid postea acquisierit, inquantum facere potest, conuenitur: Sabi. & Cass. putabant eum, qui bonis cessit, ne quidem ab aliis, quibus debet, posse inquietari, ff. eo. l. quarta.

Quem pœnitet bonis cessisse, potest defendendo se consequi, ne bona eius veneant, ff. eo. l. quinta.

Qui bonis suis cessit, si modicum aliquid post bona sua vendita acquisiuit: iterũ eius bona non veneunt. Vnde ergo modum hunc æstimabimus? vtrum ex quantitate eius, quod acquisitum est, an vero ex qualitate? & verum est ex qualitate, id æstimandum esse eius, quod quæsiit: dummodo illud sciamus, si quid misericordiæ causa ei fuerit relictum (puta menstruum, vel annuum alimentorum nomine) non oportere propter hoc bona eius iterum venundari. nec enim fraudandus est alimentis quotidianis. Idem & si vsusfructus ei sit concessus, vel legatus, ex quo tantum percipitur, quantum ei alimentorum nomine satis sit, ff. eodem, l. sexta.

Si debitoris bona venierint; postulantibus creditoribus permittitur: rursus eiusdem debitoris bona distrahi, donec suum consequantur. Si tales tamen facultates acquisitæ sint debitori, quibus prætor moueri possit, ff. eo. l. septima.

Qui cedit bonis ante, quam debitum agnoscant, condemneturve, vel in iure confiteatur, audiri non debet, ff. eo. l. pen.

Bonis cedi non tantum in iure, sed etiam extra ius potest: sufficit & per nuntium, & per epistolam id declarari, ff. eo. l. fin.

Qui bonis cesserint, nisi solidum creditor receperit, non sunt liberati. In eo. n. tantummodo hoc beneficium eis prodest, ne iudicati detrahantur in carcerem, C. qui bonis ced. poss. l. prima.

Si quantitatem, quam licet reipublicæ condemnatus debebas inferre paratus es: frustra vereris ne verbum BONORVM cessionis temere à te prolatum, priuare te, nec dum distractis facultatibus iuris rationibus possit, C. eo. l. secunda.

Si pater tuus bonis cessit, propter onera ciuilia ipsius facultates oportet inquiri: non patrimonium, quod tibi emancipato quæsitum dicis, inquietari. Quod ut fiat implorare æquitatem præsidis debes, C. eo. l. tertia.

In omni cessione bonorum ex qualibet causa facienda, scrupulositate priorum legum explosa, professio sola quærenda est. Idem dixit, in omni cessione sufficit voluntatis sola professio, C. eo. l. sexta.

Qui bonis cedere possunt.

Beneficium, vt cessio bonorum admittatur, notum est, non tamen creditoribus sua authoritate diuidere hæc bona, & iure dominii detinere, sed venditionis remedio, quatenus substantia patitur, indemnitati suæ consulere permissum est. Cum itaque contra iuris rationem res iure dominii teneas

neas eius, qui bonis cesſit te creditore dicēs: longi temporis præſcriptione petitorem ſummoueri non poſſe manifeſtum eſt. Qui in bonis eum cesſiſſe, ſed res ſuas in ſolutum tibi dediſſe monſtretur: pſes prouinciæ poterit de proprietate tibi accommodare notionem, C.eo.l.quarta.

Propter honorem municipalem, uel munus, bonis cedentium inuidioſam admitti cesſionem minimè conuēnit. ſed his obnoxios pro modo ſubſtantiæ fungi, C.eod.l.quinta.

Cum & filii familias poſsint habere ſubſtantias, quæ patribus acquiri uetitæ ſunt, nec num peculium, uel caſtrenſe, uel quod patre uolente poſsident quare cesſio bonorum eis denegāda ſit; cum, & ſi nihil in ſuo cenſu ii, qui in poteſtate parentum ſunt, habeant: tamen ne patiantur iniuriam timorem ad cesſionis flebile ueniens adiutorium, quare filii familias utriuſq; ſexus hoc ius denegamus: apertisſimi iuris eſt, & inter patres familias, & inter alieno uiri ſubiectos, ſi qd poſtea eis pingius acceſſerit, hoc iterum uſque admodum debiti poſſe a creditoribus legitimo modo auelli, C.eo.l.pen.

Cū homines ueniunt ad miſerabile auxiliū cesſionis bonorū, & electionem dant creditoribus, uel quinquēnale ſpac ū eis indulgeri, uel bonorū accipere cesſionem, ſalua u delicet eorum exiſtimatione & omni corporali cruciatu ſemoto. Si quidem ex creditoribus uoluerint quinquennales dare inducias, alii autem iam nunc cesſionem accipere uelint, uel ex cumulo debiti, uel ex numero creditorum cauſa iudicatur, nam ſi quidem unus creditor a his omnibus grauior in ſumma debiti inueniatur, ut omnibus ī unum coadunatis, & debitis eorum computatis ipſe ante alios antecedat: ipſius ſententia obtineat, ſiue indulgere tempus, ſiue cesſionem accipere deſiderans. Si uero plores ſint creditores ex diuerſis autem quantitatibus: etiam nunc amplior debiti cumullus minoris ſummæ præferatur, ſiue par, ſiue diſcrepans numerus eſt creditorum. Pari aūt quantitate debiti inuenta, diſpari uero creditorum numeri tunc amplior pars creditorum obtineat: ita ut quod pluribus placeat, hoc ſtatuat. Si uero undiq; æqualitas emergat, tàm debiti, quàm numeri creditorum: tunc ii anteponuntur, q ad humaniorem declinant ſententiam, non cesſionem exigentes, ſed inducias nulla quidem differentia inter hipothecarios, & alios creditores quantum ad hanc electionem obſeruando in rebus autem officio iudicis parciendis ſuam uim ſingulis creditoribus habentibus, quam eis legum præſtabit regula: nullo præiudicio creditorum cuiq; ex quinquennii de actione ui ea temporalem præſcriptionem generanda, C.eod.l.fin.

Finis Libri Secundi.

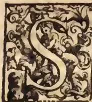
COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI.

Omißis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber tertius.

QVOD IVSSV. Titulus I.

SI iussu patris cum filio negocium gestum erit insolidum prætor aduersus patrem actionem pollicetur, scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem patris sequi videtur. Instit. quod cum eo, qui in alien. pot. est, §. si igitur iussu.

Meritò ex iussu patris insolidum, aduersus eum iudicium datur. nam quodammodo cum eo cõtrahitur, qui iubet. iussum autem accipiendum est, siue testato quis, siue per epistolam, siue verbis, aut per nuncium, siue specialiter in unum contractum iusserit, siue gñaliter. & ideo si sic contestatus sit. QVOD VOLES CVM FILIO MEO NEGOTIVM GERERE PERICVLO MEO: videtur ad omnia iussisse, nisi certa lex aliquid prohibeat, ff. quod iussu. l. prima, in princ.

Sed quæritur, an reuocare hic iussum ante, quam credatur posit? & responsum est posse, quemadmodum si mandasset, & postea ante contractum, contraria uoluntate mandatum reuocasset, & me certiorasset, sed & si mandauerit pater uidetur, iussisse, d. l. prima §. sed ego quæro.

Sed & si filii chirographo subscripserit, pater tenetur quod iussu. quid ergo si fideiusserit pro filio? ait Marcellus, quod iussu non teneri. quasi extraneus. n. interuenit. neq; hoc dicit ideo, q; teneatur ex caussa fideiusionis, sed quia aliud est fideiubere, aliud iubere. Deniq; idem scribit, & si inutiliter fideiusserit, tamen eum non obligari, quasi iusserit. quæ sententia verior est, d. l. prima, § sed & si.

Si ratum habuerit quis, quod filius eius gesserit, QVOD IVSSV actio in eum datur, d. l. prima, §. si ratum.

Si iussu fructuarii erit cum filio contractum, QVOD IVSSV datur in eum actio, d. l. prima, §. si iussu.

Si curatore adolescentis, vel furiosi, vel prodigi iubente, cum uero procuratore contractum sit, quod iussu datur in eum actio, sed si procurator verus non sit in ipsum potius dandam actionem Labeo ait, d. l. prima, §. fin.

Pater, qui iusit filio suo pecuniam mutuam, hactenus tenetur, quatenus iusit: nec pignoris obligationem locum habere in his prædiis, quæ filius non ex uoluntate

luntate patris obligauit, uerum est, ff. eo. l. tertia.

Si iussu eius, qui administrationi rerum ciuitatis præpositus est, cum procuratore ciuitatis negotium contractum sit, Pomponius scribit, QVOD IVSSV cum eo agi posse, ff. eo. l. quarta.

Si pater pecuniam mutuam accepturus iusserit filio numerari: nulla quæstio est, quin ipsi condici posit: imo in hoc casu de iussu actio non competit, ff. eo. l. fi.

Si ex contractu pris iussu eius mutuā pecuniā accepisti, teq; eius hæreditate abstines: frustra uereris, ne à creditorib. eius conueniaris C. qđ cum eo, qui, l. prima.

Si mandator pro filio tuo extitisti, uel iussu tuo cum eo, quem in potestate habuisti, contractum est, intelligis & sorti, & interesse te parere oportere, si te his omnibus obligasti, ut res, quæ pignoris iure detinentur, liberari posint, quod si fideiussor creditæ pecuniæ intercesisti: teneri te ex ea obligatione exploratis iuris est, C. eod. l. si mandator, ix.

Patres ita constringi manifestum est actione prætoria, quæ appellatur quod iussu, si certam numerari præceperint filio pecuniam; qui igitur filio, colono conductori procuratoriuè pecuniam mutuam dat: sciat patres cultoresue terrarū obligari non posse, neq; familiares epistolas, quibus homines plerunq; cōmendant absentem in id trahere conuenit, ut pecuniam, quam rogatus non fuerat, impendisse pro prædiis mentiatur: cum nisi specialiter, ut pecuniam præstet à patre fuerit postulatus, idem pater teneri non posit, creditaq; quantitate multantur creditores, si huiusmodi personis non iubente patre, nec fideiussoribus specialiter acceptis fuerit credita pecunia. sanè creditori datur, ut si liber à rationibus, quas gerebat, fuerit inuentus actor procuratoruè prædiorum, utilis actio pateat, de peculio. C. eo. l. fin.

Is, qui de peculio egit, cum posset, quod iussu, in ea causa est, ne posit, QVOD IVSSV postea agere, & ita proculus existimat. & si errore deceptus, de peculio egit. putat Celsus succurrendum ei, quę sententia habet rationem, ff. eo. l. quod cum eo qui in alien. l. quarta, §. fina.

DE EXERCITORIA ACTIONE.

Titulus II.

Adem ratione, qua prætor actionem. QVOD IVSSV in solidum aduersus patrem pollicetur DVAS alias in solidum actiones pollicetur, quarum altera exercitatoria, altera institutoria appellaī. EXERCITATORIA tūc habet locum, cum quis filium suum magistrum naui præposuerit, & quod cum eo eius rei gratia, cui prępositus erit, contractum fuerit: Ideò autem exercitatoria uocatur, quia exercitor, is appellatur, ad quem quotidianus nauis quæstus pertinet, Inst. quod cum eo, qui in aliena potest: est, neg. gest. esse dicet, §. eadem ratione.

Vtilitatem huius edicti patere, nemo est, qui ignoret. Nam cum interdum ignari, cuius sint condicionis, uel quales, cum magistris propter nauigandi necessitatem contrahamus, æquum fuit eum, qui magistrum naui imposuit teneri, ut tenetur, qui institutorem tabernæ uel negotio præposuit. Cum sit maior necessitas contrahendi cum magistro, quàm institore, quippè res patitur, ut de conditione quis institoris dispiciat, & sic contrahat, in nauis magistro non ita. Nā interdum locus, tempus non patitur plenius deliberādi consilium, ff. de EXERCITATORIA actione, l. prima, in princ.

Magistrũ nauis accipere dẽmus, cui totius nauis cura mãdata est, d.l. prim.§. Mag.

Item magistrum accipimus non solum, quem exercitor præposuit, sed & eũ, quem magister. & hoc consultius Iulianus in ignorante exercitore respondit. Cæterũ si scit, & passus est eum in naue magisterio fungi, ipse eum imposuisse videtur. quæ sententia vẽ probabilis. omnia enim facta magistri debet præstare, qui eũ præposuit. alioquin contrahentes decipientur. & facilius hoc in magistro, quã in institore admittendum ꝓp utilitatem. quid tamen si sic magistrum præposuit, ne alium ei liceret præponere? an adhuc Iuliani sententiam admittimus. videndum est. finge, n. & nominatim eum prohibuisse ne Titio magistro, vtaris. dicendũ tñ erit, eo vsq; ꝓducendã vtilitatẽ nauigãtium, d.l. prima. §. item Mag.

Nauem accipere debemus, siue marinam, siue in aliquo stagno nauiget, siue schedia sit, d.l. prima, §. nauem.

Si cum quolibet nautarum sit contractum, non datur actio in exercitorem: quamquam ex delicto cuiusvis eorum, qui nauis nauigandæ causa in naue sint, detur actio exercitorem: alia. n. est contrahendi causa, alia delinquendi, siquidem qui magistrum ꝑponit: contrahi cũ eo permittit, qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit, sed culpa, & dolo carere eos curare debet, d.l. prima, §. si.

Magistri autem imponuntur locandis nauibus, vel ad merces, vel vectoribus conducendis, armamentisve emendis. sed etiam, si mercibus emendis, vel vendendis fuerit ꝑpositus, et hoc nomine obligat exercitatorem, d.l. prima, §. magistri.

Cuius autem ætatis sit, nihil interest, sibi imputabit, q ꝑposuit, d.l. prima, §. cuius.

Non autem ex omni causa prætor dat in exercitorem actionem: sed eius rei nomine, cuius ibi præpositus fuerit. id est si in eam rem ꝑpositus sit. vtputa si ad onus vehendum locatum sit. aut aliquas res emerit vtiles nauiganti. vel si quid reficiendæ nauis causa contractum, vel impensum est. Vel si quid nautæ operarum nomine petent, d.l prima, §. non autem.

Quid si mutuam pecuniam sumpserit? an eius rei nomine videatur gestum? & pegasus existimat, si ad vsum eius rei in quam præpositus est fuerit mutuatus, dandam actionem. quæ sententia vera est. quid. n. si ad armandam instruendamve nauem, vel nautas exhibendos mutuatus est: Vnde quærit, si filius, si ad reficiendam nauem mutuatus, numos in suos vsus conuerterit, an in exercitorem detur actio. & ait, si hac lege accepit, quasi in nauem impensurus, mox mutauit voluntatem teneri exercitorem, imputaturum sibi, cùr talem præposuerit? quod si ab initio consilium cœperit fraudandi creditoris, & specialiter non expresserit, ꝙ ad nauis cãm accipiat: contra esse, q̃ distinctionem Pedius probat. sed & si in preciis rerum emptarum fefellit magister: exercitoris erit damnum, non creditoris. sed & si ab alio mutatus, liberauit eum, qui in nauis refectionem crediderat: etiam huic dandam est actio, quasi in nauem crediderit, d.l. prima, §. quid.

Igitur præpositio certam legem dat contrahentibus. quare si eum præposuit naui ad hoc solum, vt vecturas exigat, non ut locet, quod forte ipse locauerat, non tenebitur exercitor, si magister locauit, vel si ad locandum tm̃, non ad exigendũ: idem erit dicendum, aut si ad hoc, vt vectoribus locet, non vt mercibus nauem ꝑstet, vel contra: modum egressus non obligauit exercitorẽ, d.l. prima, §. igitur.

Sed & si, ut certis mercibus eam locet præpositus est, (puta legamini cannabae illo marmoribus, vel alia materia locauit dicendum erit exercitorem non teneri, quædam enim naues onerariæ, quædam (ut ipsi dicunt) ἐπιβατηγοί sunt, & plerosq; mandare scio, ne uectores recipiant, & sic ut certa regione, & certo mari negocientur, ut ecce sunt naues, quæ Brundusium à Cassopa, uel à Dyrrachio uecto-

uectores traiiciunt ad honera inhabiles. Item quædam capaces fluminum ad mare non sufficientes.d.l. prima.§.sed & si.
Si plures sint magistri non diuisis officiis: quodcunq; cum uno gestum erit, obligauit exercitorem,si diuisis. ut alter locando,alter exigendo: pro cuiusque officio obligabitur exercitor,d.l.prima,§.si plures.
Sed si sic præposuit (ut plerunque faciunt) ne alter sine altero,quid gerat, qui cõ traxit cum uno sibi imputabit,d.l.prima,§. sed si sic.
Exercitatorem autem eum dicimus,ad quem obuentiones,& reditus omnes perueniunt: siue is dominus nauis sit,siue a domino nauem per auersionem conduxit,uel ad tempus,uel in perpetuum,d.l.prima,§. exercitatorem.
Parui refert,qui exercet,masculus sit,an mulier: paterfamilias, an filiusfamilias. pupillus autem si exerceat.exigimus tutoris authoritatem,d.l.prima,§. parui.
Est autem nobis electio,utrum exercitorem,an magistrum cõuenire uelimus. sed ex contrario exercenti nauem aduersus eos, qui cum magistro contraxerunt, actio non pollicetur. quod non eodem auxilio indigebat, sed autem ex locato cum magistro,si mercede operam ei exhibet: aut si gratuitam mandati agere potest.solent tñ præfecti pp ministrum annonæ,item in prouinciis præsides prouinciarum extra ordinem eos iuuare ex contractu magistrorũ,d.l.pri.§. est aũt.
Si is,qui nauem exercuit,in aliena potestate erit,eiusque uoluntate nauem exercuerit.quod cum eius magistro gestum erit, in eum, cuius in potestate is erit, qui nauem exercuit iudicium datur,d.l.prima,§.si is,qui.
Licet autem datur actio in eum,cuius in potestate est, qui nauem exercet: tamen ita demum daĩ, si uoluntate eius exerceat. Ideo autem ex uoluntate insolidum tenetur,qui habet in potestate exercitorem,quia ad summam Reipub. nauium exercitio ptinet. At institorum non idem usus est,ea propter in tributum duntaxat uocantur,qui contraxerunt cum eo,qui in merce peculiari sciente domino negociatur,d.l.prima,§.licet.
Sed si sciente duntaxat,non etiam uolente dño cum magro contractum sit, utrum quasi in uolentem dabimus actionem insolidum, an uero exemplo tributoriæ? in re igitur dubia melius est uerbis edicti seruire.& neq; scientiam solam,& nudam patris in nauibus onerare,neq; in peculiaribus mercibus uoluntatem extendere ad solidi obligationem.& ita uidetur etiam Pomponius significare, si sit in aliena potestate,si quidem uoluntate gerat,insolidum eum obligari,si minus in peculium.d.l.prima.§.sed si sciente.
In potestate autem accipiamus utriusq; sexus filios,uel filias.d.l.prima.§. in ptãte.
Quamquam autem si cum magistro eius gestum sit, duntaxat pollicet prætor actionem: tamen (ut Iulianus quoque scripsit) etiam si cum ipso exercitore sit contractum solidum tenebitur.d.l.prima.§.quanquam.
Hæc actio ex persona magistri in exercitorem dabitur,& ideo si cum alterutro eo rum actum est,cum altero agi non potest,sed si quid solutum sit: si quidem à magistro.ipso iure minuit obligatio,sed & si ab exercitore,siue suo nomine,idest pter honorariam obligationem,siue magistri nomine soluerit: minuetur obligatio,quoniam & alius pro me soluendo me liberat.d.l.prima,§.hæc actio.
Si plures nauem exerceant,cum quolibet eorum insolidum agi potest. Ne in plures aduersarios distringatur: q cum uno contraxerit. Nec quicquam facit,quotam quisque portionem in naue habeat,eumque qui præstiterit,societatis iudicio à cæteris consecuturum,d.l.prima,§.fin.cum duobus sequen.
Si tñ plures p se nauem exerceant,p portionib. exercitationis conueniunt. neq; n. inuicem sui mag. stri videbunt. sed si plures exerceant, vnum autem de numero

suo magnum fecerit: huius nõie ĩsolidũ poterunt conueniri, ff.e.l. quarta, ĩ pri.
Hæ actiones perpetuo, & hæredibus, & in hæredes dantur, d.l. quarta, §. fin.
Si vnus ex multis exercitoribus cum magistro nauis contraxerit, agere cum aliis exercitoribus poterit, d.l. quinta, §. fin.
Lucius Titius Sempronium magistrum naui præposuit. is pecuniam mutuatus, ca uit se in refectionem nauis eam accepisse. q̃sitũ est, an non aliter Lucius Titius exercitoria teneretur q̃ si creditor probaret pecuniam in refectionem nauis esse consumptum: Rñdit African. creditorem utiliter acturum, si cum pecunia cre deret nauis in ea causa fuisset, vt refici deberet. etenim non oportere creditorẽ ad hoc adstringi, ut ipse reficiendæ nauis curam suscipiat, & negotium dñi gerat, ꝙ certè futurum sit, si necesse habeat probare pecuniam in refectionem erogatam esse. itaq; & illud exigendum, ut sciat in hoc se credere cui rei magister, qui sit præpositus, ꝙ certè aliter fieri non possit, q̃ si illud quoq; scierit, necessariam refectioni pecuniam esse, quare & si in ea cã fuerit nauis, vt refici deberet multo tñ maior pecunia credita fuerit, q̃ ad eam rem esset necessaria: non debere insolidum aduersus dñm nauis actionem dari. interdum & illud estimandũ, an in eo loco pecunia credita sit, in quo id p p ꝙ credebat, comparari potuerit. quid. n. (inquit) si ad uelum emendum in eiusmodi insulam pecuniam qs crediderit. in qua oĩo uelum comparari non potuerit: & in summa: aliquam diligentiam in eam rem creditorem debere præstare. Eadem ferè dicenda ait, & si de institoria actione quæratur. Nam tunc quoq; creditorẽ scire debere necessariam esse mercis comparationem, cui emendæ filius sit præpositus, & sufficere, si in hoc crediderit: non etiam illud exigendum, vt ipse curam suscipiat, an in hanc rem pecunia erogata sit. ff. cod. l. fin.
Si filius non ex uoluntate patris nauem exercuerit, si sciente quasi tributoria: si ignorante de peculio actio dabitur, ff. eo. l. sexta, in prin.
Et si à mulire magister naui p̃positus fuerit: ex contractibus eius ea exercitoria actione ad similitudinem institoriæ tenetur. C. de exercitoria actio. l. quarta.
Si mutuam pecuniam accipere Demetriano Domitianus mandauit, & hoc posse probare confidis: ad exemplum institoriæ eundem Domitianum apud competentem iudicem potes conuenire. C. de exercitoria action. l. pen.

DE LEGE RHODIA DE IACTV. Tit. III.

Ege Rhodia cauetur, vt si læuandæ nauis gratia iactus merciũ factus sit oĩum contributione sarciat, ꝙ p oĩb. factum est. ff. de Lege. l. pri. Si laborante naue iactus factus esset. ammissarum mercium dñi, si merces vehendas locauerant, ex locato eum magistro nauis agere debent. magister deinde cum reliquis, quorum merces saluæ sunt, ex conducto, vt detrimentum pro portione cõicet, agere põt. Seruius quidem rñdit ex locato agere cum magistro nauis debere, ut cæterorũ uectorum merces retineant. donec portionem damni præstent. Imò & si retineat merces magister: ultro ex locato habiturus est actionem cum uectorib. quid. n. si vectores sint, qui nullas sarcinas habeant? planè commodius est, si sint: retinere eas, at si non. & totam nauem conduxerit, ex conducto aget, sicuti vectores, qui loca in naue conduxerunt. æquissimum. n. est, cõe detrimentum fieri eorum, q p p amissas res aliorũ consecuti sunt, ut merces suas saluas hñent, ff. eo. l. secunda, in prin.
Si conseruatis mercibus deterior facta sit nauis, aut aliquid exarmauerit, nulla facienda est collatio: quia dissimilis earum rerum causa est, quæ nauis gratia parantur, & earum pro q̃b. mercedem aliquis accepit. Nam & si faber in cudem, aut malleum fregerit. non imputatur ei, qui locauit opus, sed si uoluntate uecto

rum

rum, uel propter aliquem metum, id detrimentum factum sit: hoc ipsum sarciri oportet, d.l. secunda, §. si conseruatis.

Cum in eadem naue uaria mercium genera complures mercatores coegissent: tẽpestate graui orta, necessario iactura facta erat. q̃sita deinde sunt hæc, an oẽs iacturam præstare oporteat? & quid si tales merces imposuissent, quibus nauis non oneraretur: ueluti gemas, malgaritas? & quæ portio p̃stãda est? & qua actione ea res expediri possit. Placuit oẽs, quorum quid interfuisset iacturam fieri, conferre oportere: quia id tributum ob seruatas res deberent. itaq; dominum etiam nauis pro portione obligatum esse, d.l. secunda, §. cum in eadem.

Iacturæ summam pro rerum precio distribui oportet, ex conducto domini rerum amissarum cum nauta, id est, cum magistro acturi sunt. Itidem agitatum est, an etiam uestimentorum cuiusq;, & anulorum æstimationem fieri oporteat? & omnium uisum est, nisi si qua consumendi causa imposita forent. quo in numero essent cibaria. eo magis, quod si quando ea deficerent in nauigationem, quid quisq; haberet in commune conferret, d.l. secunda. §. iacturæ.

Si nauis à piratis redempta sit. Seruius, Ofilius, Labeo, omnes conferre debere aiunt, q̃ uero prædones abstulerint, eum perdere, cuius fuerit, nec conferendũ ei, qui suas merces redemerit. Portio autem pro æstimatione rerum, quæ saluæ sunt, & eorum, quæ amissæ sunt, præstari solet. Nec ad rem pertinet, si hæ, quæ amissæ sunt pluris uenire poterant, q̃m detrimenti non lucri sit præstatio. sed in his rebus, quarum nomine conferendum est, æstimatio debet haberi, non quanti emptæ sunt, sed quanti uenire possunt, d.l. secunda, §. si nauis. A

Si res, quæ iacte sunt, apparuerint: exoneratur collatio. q̃ si iam contributio facta sit. tunc hi, qui soluerunt, agente ex locato cum magistro. ut is ex conducto experiatur, & quod exegerit, reddat, res autem iacta dñi manet, nec fit adpræhendentis, quia pro derelicto non habetur, d.l. secunda, §. si res quæ.

Cum arbor, aut aliud nauis instrumentum remouendi communis periculi causa, deiectum est: contributio debetur, ff. eo. l. tertia.

Nauis onustæ leuandæ causa (quia intrare portum, uel flumen non potuerit cum onere) si quædam merces in scapham traiectæ sunt, nè autem extra flumen periclitetur, aut in ipso hostio, uel portu eaq; scapha submersa est: ratio hr̃i debet inter eos, qui in naues merces saluas habent, cum iis, q̃ in scapha perdiderunt; proinde tàm, quàm si iactura facta esset: Idq; Sabinus probat. contra si scapha cum parte mercium salua est, nauis periit: ratio hr̃i non debet eorum, qui in naue p̃diderunt, q̃a iactus in tributum naue salua uenit, ff. eo. l. quarta, in princ.

Sed si nauis, quæ in tempestate iactu mercium unius mercatoris leuata est, in alio loco submersa est. & aliquorum mercatorum merces per urinatores extractæ sunt. data mercede: rationem hr̃i debere eius, cuius merces in nauigatione leuandæ nauis causa iactæ sunt, ab his, qui postea suas p̃ urinatores seruauerunt, inuicem rationem hr̃i nõ debere ab eo, q̃ in nauigatione iactum fecit: si quædam ex his mercibus per urinatores extractæ sunt. eorum. n. merces nõ possunt uideri seruandæ nauis causa iactæ esse, quæ periit, d.l. quarta, §. sed si nauis.

Cum autem iactus de naue factus est, & alicuius res, quæ in naue remanserunt, deteriores factæ sunt: uidendũ an cõferre cogẽdus sit: quia non debet duplici dãno onerari, & collationis, & quod res deteriores factæ sunt, sed defendendum est, hunc conferre debere, pretio præsente rerum itaque (uerbi gratia) si Vicenum merces duorum fuerint, & alterius adspargine decem esse cæperunt; ille cuius res integræ sunt pro uiginti conferrat. hic pro decem. potest tamen dici et illa sñia distinguentibus nobis, deteriores, ex qua cã factæ sunt, id est, utrum propter

pp iacta nudatis rebus damnum secutum est, an uero ex caussa: ueluti q̃d alicu bi iacebant merces aliquo in angulo, & unda penetrauit. tunc. n. conferre debebit. sed an ex priori causa collationis onus pati non debet: quia iactus ẽt hunc læsit? ad hunc nunquid & si aspargine pp iactum deteriores factę sunt: sed distinctio subtilior adhibenda est. quid ſtiplus sit in damno an in collatione? Si verbi gratia hæc res viginti fuerunt, & collatio quidem facit decem, damnum autem duo: deducto hoc, quod damnum possus est, reliquum conferre debeat? quid ergo si plus in damno erit, quam in collatione? vtputa decem aureis res deteriores factæ sunt, duo autem collationis sunt? indubitatè utrumq́, onus pati non debet. sed hic uideamus, num & ipsi conferri oporteat. quid enim interest, iactatas res meas amiserim, an nudatas deteriores habere cæperim? Nam sicut ei, qui perdidit, subuenitur: ita & ei subueniri oportet, qui deteriores propter iactum res hr̃e cæpit. hæc ita Papyn. Pronto respondit. d. l, quarta. § cum autem.

Amissæ nauis damnum collationis consortio non sarcit̃ per eos, qui merces suas ex naufragio liberarunt. Nam huiusmodi æquitatem tunc admitti placuit, cum iactus remedio cæteris in cõi periculo salua naue consultum est, ff. eo. l. 5. in prí.

Arbore cæsa, vt nauis cum mercibus liberari posit, æquitas contributionis locum habebit, d. l. quinta, §. fin.

Nauis aduersa tempestate depressa ictu fluminis deustis armamentis, & arbore, & omnia. Hipponem delata est, ibiq; tumultuariis armamentis ad præsens comparatis, Hostiam nauigauit, & onus integrum pertulit. Quæsitum est, an hi. quorum onus fuit nautæ pro damno conferre debeant, Respondit Iulian. non debere. hunc enim sumptum instruendæ nauis magis, quam conseruandarum mercium gratia factus est, ff. eo. l. sexta.

Cum depressa nauis, aut deiecta esset, id quod quisq; ex eo suum seruasset sibi seruare respondit Paulus tanquam ex incendio, ff. eo. l. septima.

Qui leuandæ nauis gratia res aliquas proiiciunt, non hanc mentẽ haberet, ut eas pro derelicto habeát, quippè si inuenerint eas oblaturos: & si suspicati fuerint, in quem locum eiectæ sint, requisituros, ut perinde sit, ac si quis onere pressus, unà rem abiecerint. mox cũ aliis reuersurus, ut eandem auferret, ff. eo. l. octaua.

Libellus Eudæmonis Nicomedensis supplicatorius ad Antoninũ Imperatorẽ. Dñe Imperator Antoninæ facto in Italia naufragio, spoliati direptiq́; sumus a publicanis, qui Cycladas insulas inhabitant. Respondit Antoninus. Ego quidem mundi dominus. lex uero maris lege id Rhodia, quæ de rebus nauticis præscripta est disceptetur, quatenus nulla ei nostrarum legum aduersatur. hoc idem Diuus quoque Augustus iudicauit, ff. eo. l. pen.

Si uehenda animalia conduxisti pro eo animali. quod in mare mortuum est ue sũ tibi non debetur: PAVLVS. imo quæritur, quid actum est: utrum pro his, qui impositi: an pro his, qui deportati essent merces daretur? quod si hoc apparere non potuit: satis erit ꝓ nauta, si ꝓbauerit impositũ esse animal, ff. eo. l. fi. in prin.

Si ea conditione nauem conduxisti, ut ea merces tuæ portarentur: easq́ue merces nauta nulla necessitate coactus, in nauem deteriorem (cum id sciret te fieri nolle) transtulit, & merces tuæ cum ea naue perierunt, in qua nouissimè uectæ sunt: habes ex conducto, cum priore nauta actionem, Paulus, imò contra si modo ea nauigatione, utraq; nauis periit, cum id sine dolo, & culpa nautarum factum esset. Idem iuris erit. si prior nauta publicè retentus, nauigare cũ tuis mercibus ꝓhibitus fuerit, idem iuris erit, si ea conditione a te conduxisset, ut certã pœnam tibi præstaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem vehendas eas merces locasses: ne per eum staret, quominus remissa

sibi

sibi pœna spectaret, idem iuris in eodem genere cognitionis obseruabimus, si probatum fuerit, nautam morbo impeditum nauigare non potuisse. idem dicemus, si nauis eius uicium fecerit: sine dolo, & culpa eius, d. l. fi. §. si ea condit.

Si conduxisti nauem amphorarum duorum milium, & ibi amphoras portasti: pro duobus milibus amphorarum precium debes Paulus. imo si auersionis naue conducta est. pro duobus milibus merces debetur. si pro numero impositarum amphorarum merces constituta sit: contra se habet. nam pro tot amphoris precium debes, quot portasti, d. l. fi. §. fi.

DE INSTITORIA ACTIONE. Tit. IIII.

Institoria actio tunc locum habet cum quis tabernæ fortè, aut cuilibet negociationi filium suum proposuerit, & quid cum eo eius rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit: Ideo autem institoria appellatur, quia qui negociationibus præponuntur, institores uocantur. ista tamen actiones prætor reddit, & si non filium, sed alium quemlibet hominem naui, aut tabernæ, aut cuilibet negociationi præposuerit, scilicet quia eadem æquitas ratio etiam eo casu interueniat, Inst. quod cum eo, qui in alie. pot. est neg gest. esse dicatur, §. institoria.

Aequum prætori uisum est, sicuti commoda sentimus ex contractu institorum, ita & obligari nos ex contractibus ipsorum, & conueniri. Sed non idem facit circa eũ qui institorem proposuit, vt experiri possit, Marcellus & ait, debere dari actionẽ ei q institorem ppofuit, in eos, qui cum eo contraxerunt. Eo nomine, quo institor contraxit si mõ aliter rem suam seruare nõ pt, ff. de inst. act. l. prima, & scda.

Institor appellatus est ex eo, quod negocio gerende insistat. nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet alii negociationi, ff. eo. l. tertia.

Item institor est, q tabernæ locove ad emendum, vendendamve præponitur, quivè sine loco ad eundem actum præponitur. Cum interdum etiam ad homines honestos adferant merces, & ibi vendant, nec mutat causam actionis locus emendi, vendendive cum utroq; modo uerum sit, institorem emisse, aut uendidisse. ff. eo. l. tertia, & quarta.

Cuicunq; igr̃ negocio ppositus est, institor rectè appellabitur. nam & Seruius lib. primo, ad Brutum ait, si quid cum insulario gestum sit, uel cum eo, quem quis ædificio præposuit, vel frumento coemendo insolidum eum teneri. Labeo quoque scribit, si quis agris colendis mercaturis, redemptisve faciendis pposuerit insolidum eum teneri, Labeo scribit, sed & si mensæ habuerit, quis filium præpositum nomine eius tenebitur, ff. eo. l. quinta, in princ.

Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus vestiarii, uel lintearii dant uestem circumferendã, & distrahendam, quos uulgo circuitores appellamus, sed etiam muliones, quis propriè institores appellet. item fullonũ & sarcinatorum præpositus, sed & stabularii quoq; loco institorum hñdi sunt, d. l. quinta, §. sed.

Si quis pistor filium suum solitus sit in certum locum mittere panem uendendum, deinde is pecunia accepta præsente, ut per dies singulos eis panem præstaret, conturbauerit, dubitari non oportere, quin si permisit ei, ita dari summas, teneri debeat, d. l. quinta. §. si quis.

Sed, & si fullo pegrẽ pficiscẽs, rogasset, quem ut discipulis suis, qb. tabernã istru ctũ tradiderat, iperaret, post cuius pfectionem uestimenta discipulus accepisset, & fugisset: fullo non tenetur. si quasi procurator fuerit relictus. sin uero, quasi institor is tenebit, planè si adfirmauerit mihi, rectè me credere operariis suis: non

non institoria, sed ex locato tenebitur, d. l. quinta, §. sed & cum fullo.

Non tamen omne, qđ institore geritur, obligat eum, qui proposuit: sed ita si eius rei gratia, cui præpositus fuerat, contractum est, proinde si pposui ad mercium distractionem: tenebor nomine eius ex empto actione. Item si fortè ad emendū præposuero tenebor duntaxat ex vendito. sed neq; si ad emendum, & ille uendiderit, neq; si ad uendendum & ille emerit. debebo teneri, idemque Cassius scribit. sed & si pecuniam quis crediderit institori ad emendas merces præposito, locus est institoriæ, idemq; si ad pensionem pro taberna exsoluēdam, quod ita verum est: nisi prohibitus fuit mutuari, si ei, quem ad vendendum emendumve oleum præposui. oleum mutuum datum sit, dicendum erit institoriam locum habere. Item si institor cum oleum vendidisset, anullum arræ nomine accepit, neq; eum reddat. Patrem institoria teneri. Nam eius rei, in quam præpositus est, contractum est, nisi fortè mandatum ei fuit, præsente pecuniam vendere. quate & si fortè pignus institor ob precium acceperit institoriæ locus erit. Item fideiussor quoq;, qui pro institore interuenerit, institoria cōpetit, eius. n. rei sequella est. Si institor sit præpositus is tamen decesserit, qui præposuit: & hęres ei extiterit, qui eodem institore utatur, sine dubio teneri cum oportebit, nec non si ante aditam hæreditatem cum eo contractum est, ęquum est, vel ignoranti dari institoriam actionem, sed & si procurator meus tutor, curatorve institorem præposuerit: dicendum erit velut à me præposito, dandam institoriam actionem, ff. eod. l. quinta. §. non tamen.

Sed & ī ipsū pcuratorē (si omniū rerū pcurator est) dari debebit īstitoria, ff. eo. l. vi.

Sed & si quis meam rem gerens præposuerit, & ratum habuero, idem erit dicendum, ff. eo. l. septima, in prin.

Parui refert, qui sit institor: Masculus aut fœmina, item quisquis præposuit. Nam & si mulier præposuit, competet institoria actio, exemplo exercitoriæ actionis. & si mulier sit præposita, tenebitur etiam ipsa. Sed & si filiusfamilias sit præpositus competit institoria actio. pupillus etiam institor obligat eum, qui eum præposuit, institoria actione: quoniam sibi imputare debet, qui eum præposuerit, Nam plerią; & puerum, puellasq; tabernis præponunt. Verum si ipse pupillus præposuerit, si quidem tutoris authoritate, obligabitur, si minus non, ff. eo. l. septima, §. parui refert. cum duobus sequentibus.

Eatenus tñ dabit in eū actio, quatenus ex ea re locupletior est, ff. eo. l. eatenus.

Sed, & si pupillus hæres extiterit ei, qui præposuerit æquissimum erit pupillum teneri, quandiu præpositus manet. remouendus. n. fuit à tutoribus, si nollent uti opera eius, sed & si minor uigintiquinq; annis erit, qui præposuit, auxilio ætatis utetur, nec sine causæ cognitione, ff. eo. l. sed & si, xi, in princ.

Si impubes patri habenti institoris, hæres extiterit, deinde cum his contractum fuerit: dicendum est in pupillum dari actionem propter utilitatem promiscui vsus: quemadmodum ubi post mortem tutoris, cuius authoritate institor præpositus est, cum eo contrahitur. Eius contractus nomine, qui ante aditam hæreditatem intercessit, & si furiosus hæres existat dandam actionem, etiam Pōponius scripsit. hon. n. imputandum est ei, qui sciens dominum decessisse cum institore exercente mercem contrahat, ff. eo. l. si quis, 17. §. si impubes.

De quo palàm proscriptum fuerit, ne cum eo contrahatur, is præpositi loco non habebitur. non enim permittendum erit cum eo, quasi cum institore, contrahere: sed si quis nolit contrahi, prohibeat. cæterum qui præposuit, tenebitur ipsa præpositione, d. l. sed & si, §. de quo.

Proscri-

Proscribere palàm sic accipimus, claris literis, ut de plano rectè legi possint: ante tabernam scilicet, uel ante eum locum in quo negociatio exercetur, nec in loco remoto, sed in euidenti, & literis græcis, aut latinis secundum loci conditionem, ne quis causari possit ignorantiam literarum, d.l. sed & si, §. proscribere.

Certè si quis dicat ignorasse se literas, vel non obseruasse, quod propositum erat, cum multi legerent, cunque palàm esset propositum: non audietur. proscripti si autem perpetuò esse oportet, cæterum si illud temporis, quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione, contractum sit: institoria locum habebit. proinde si dominus quidem mercis proscripsisset, alius autem sustulisset, aut vetustate, vel pluuia, vel quo simili contingit, ne proscriptum esset, vel non pareret: dicendum est eum, qui præposuit, teneri. sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit: dolus ipsius præponenti nocere debet: nisi particeps doli fuerit, qui contraxit, d.l. sed & si, §. certe si quis.

Conditio autem præpositionis seruanda est. quid. n. si certa lege, vel interuentu cuiusdam personæ, vel sub pignore voluit cum eo contrahi, vel ad certam rem? æquissimum erit, id obseruari, in quo præpositus sit. Item si cum plures habuit institores, vel cum omnibus simul contrahi uoluit, vel cum uno solo: sed & si denunciauit cui, nè cum eo contraheret: non debet institoria teneri. Nam & certam personam possumus prohibere contrahere, vel certum genus hominum, vel negociatorum: & certis hominibus permittere. sed si alias cum alio cōtrahi vetuit, continua variatione: danda est omnibus aduersus eum actio. Neq; enim decipi debent contrahentes, d.l. sed & si. §. conditio autem.

Sed si in totum prohibuit cum eo contrahi, præpositi loco non habetur: cum magis hic custodis sit loco, quàm institoris. Ergo nec vendere mercem hic poterit, nec modicum quid ex taberna, d.l. & si, § sed si in totum.

Habebat quis filium merci oleariæ præpositum Arelati: eundem & mutuis pecuniis accipiendis: acceperat mutuam pecuniam, putans creditor ad merces eum accepisse egit proposita actione. probare non potuit, mercis gratia eam accepisse, licet consumpta est actio, nec amplius agere poterit, quasi pecuniis quoq; mutuis accipiendis esset præpositus: tamen Iulianus vtilem ei actionem competere ait. Meminisse autem oportebit, Institoria dominum ita demum teneri, si non nouauerit quis eam obligationem, vel ab institore, vel ab alio nonandi animo stipulando, ff. eo. l. habebat, 13. in prin.

Si duo pluresve tabernam exerceant, & filium quem ex disparibus, habebant partibus, institorem proposuerint. Vtrum pro paternis teneatur, an pro æqualibus an pro portione mercis, an uero in solidum: Iulianus quærit? & verius esse ait exemplo exercitorum, & de peculio actionis in solidum vnumquemq; conueniri posse: & quidquid is præstiterit, qui conuentus est, societatis iudicio, vel cōi diuidundo consequetur, quæ sententia probata est, d.l. habebat, 13. §. si duo.

Idem erit, & si filius communi merci præpositus sit. Nam aduersus utrumq; actio insolidum dari debet; & quod quisque præstiterit, eius partem societatis, vel communi diuidundo iudicio consequetur, ff. eo. l. idem erit, 14. in princ.

Si cum uillico alicuius contractum sit: non dabitur in dominum actio, quia uillicus propter fructus percipiendos, non propter quæstum præponitur, si tamen villicum distrahendis quoque mercibus præpositum habuero: non erit iniquū, exemplo institoriæ actionem in me competere, ff. eo. l. si cum villico, 16.

Si quis iumentis, pecoribusve emendis, vendendisve præpositus sit; Non solum institoria competit aduersus eum, qui præposuit, sed etiam redhibitoria, uel ex

stipulatu

ſtipulatu duplæ ſimpleve inſolidum actio danda eſt, ff. eo. l. ſi quis, 17. in prin.

Si filium Titii inſtitorem habueris: uel tecum ex hoc edicto, uel cum Titio ex inferioribus edictis agere potero, ſed ſi tu cum eo contrahi uetuiſti, cum Titio duntaxat agi poterit, d. l. ſi quis, §. ſi ſeruum.

Proculus ait, ſi denunciauero tibi, nè filio à me præpoſito crederes exceptionem dandam. SI ILLE ILLI NON DENVNCIAVERIT, NE ILLI FILIO CREDERET, ſed ſi ex eo contractu peculium habeam, aut in rem meam uerſum ſit, nec uelim, quo locupletior ſim, ſoluere: replicari de dolo oportere. Nã uideri me dolũ facere, qui ex aliena iactura lucrũ quærã, d. l. ſi q̃s, §. Proculus.

In eum, qui mutuis accipiendis pecuniis procuratorem præpoſuit, utilis ad exemplum Inſtitoriæ dabitur actio, quod æquè faciendum erit, & ſi procurator ſoluendo ſit, qui ſtipulanti pecuniam promiſit, ff. eo. l. in eam, 19. in prin.

Tabernæ præpoſitus à patre filius, mercium cauſa mutuam pecuniam accepit pro eo pater fideiuſſit, etiam Inſtitoria ab eo peteẽ, cum acceptæ pecuniæ ſpeciem fideiubendo tabernæ negocio miſcuerit, d. l. in eum, §. tabernæ.

Filius pecuniis tantum exercendis præpoſitus, per interceſsionem æs alienum ſuſcipiens, aut inſtitorem patrem in ſolidum iure prætorio non adſtringit. quod autem pro eo, qui pecuniam exercuit per delegationem alii promiſit à patre rectè petetur cui pecuniæ creditæ contra eum, qui delegauit, actio quæſita eſt, d. l. in eum, 19. §. finali.

Lucius Titius menſæ numulariæ, quam exercebat, habuit Sempronium præpoſitum. is Gaio Seio cauit in hæc uerba. Octauius Terminalis rem agens Octauii Felicis Domitio felici ſalutem. habes penes menſam Lucii Titii, denarios mille, quos denarios uobis numerare debebo pridie Kal. Maias. Quæſitum eſt, Lucio Titio defuncto, ſine hærede, bonis eius uenditis, an ex hac epiſtola iure conueniri terminalis poſsit? Reſpondit Scæuola nec iure his uerbis obligatum, nec æquitatem conueniendi eum ſupereſſe, cum id ex inſtitoris officio ad fidem menſæ præſtandam ſcripſiſſet, ff. eo. l. fin.

Si inſtitoria rectè actum eſt, tributoria ipſo iure locum non habet. neque. n. poteſt habere locum tributoria in merce dominica, quod ſi non fuerit inſtitor dominicæ mercis, tributoria ſupereſt actio, ff. eo. l. ſed ſi pupillus, xi. §. ſi inſtitoria.

Meminiſſe autem oportebit inſtitoria patrem, ita demum teneri, ſi non nouauerit quis eam obligationem, uel ab inſtitore, uel ab alio inouandi animo ſtipulando, ff. eo. l. habebat, 13. §. meminiſſe.

Ex hac cauſa etiam condici poſſe uerum eſt, ff. eo. l. ſi quis, 17. §. finali.

Ex contractibus filiorum, quãuis de peculio duntaxat patres teneantur: de eo tamen, quod in rem eorum uerſum eſt, uel cum inſtitore ex cauſa, cui propoſitus eſt, contractum eſt, etiam inſolidum conueniri poſſe, dubium non eſt, C. de exercit. inſtitutoria actio. l. ſecunda.

Inſtitoria tibi aduerſus eum actio competit, a quo filius menſæ propoſitum dicis: ſi eius negocii cauſa, quod per eum exercebatur, depoſita pecunia, ne reddita poteſt probari, C. de exerci. & inſt. act. l. tertia.

Qui ſecutus patris uoluntatem, cum filio ipſius habuit contractum inſtar actionis inſtitoriæ rectè pro ſolido patrem conuenit, C. eo. l. fin.

DE

DE TRIBVTORIA ACTIONE.
Titulus V.

Ntroduxit,& aliam actionem prætor,quæ tributoria appellatur. Nã que si filius in peculiari merce, sciente patre,negocietur,& quid cũ eo eius rei causa contractum fuerit,ita prætor ius dicit, ut quicqd in his mercibus erit,quodq; inde receptum erit,id inter patrem si quid ei debebitur, & cæteros creditores pro rata portione distribuatur: & ideo tributoria uocatur,quia ipsi patri distributionem prætor pmittit. Nam si quis ex creditoribus quæratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit,hanc ei actionem accommodat,quæ tributoria appellatur. Institut. quod cum eo,qui in alien.pot.est neg.gest.esse dic.§.introduxit.

Huius quoq; edicti non minima utilitas est: vt dñs, qui alioquin in filii contractibus priuilegium habet (quippè cum de peculio,duntaxat teneatur cuius peculii æstimatio deducto eo, quod patri debetur fit,) tamen si scierit filium in peculiari merce negociari, veluti extraneus creditor ex hoc edicto in tributum vocatur,ff.de tributoria actio.l.prima,in prin.

Licet mercis appellatio angustios sit,ut neq; ad fullones,vel sarcinatores,uel textores,vel venaliacitores pertineant tamen Pedius scribit,ad omnes negociationes porrigendum edictum,d.l.prima,§.licet mercis.

Peculiarem autem mercem,non sicuti peculium accipimus. quippè peculium deducto,ꝙ patre debetur, accipitur; Merx peculiaris, etiam si nihil sit in peculio patrem tributoria obligat: ita demum si sciente eo negociabitur. ut tñ merx, qua peculiariter negocietur ad nos pertinet,d.l.prima,§.peculiarẽ, cũ l. sc̃da.

Scientiam hic eam accipimus,quæ habet uoluntatem,sed patientiam. non enim velle debet pater,sed non nolle.si igitur scit,& non protestatur, ac contradicit, tenebitur actione tributoria,d.l.prima,§.scientiam.

Potestatis verbum ad omnem sexum, item ad omnes, qui sunt alieno iure subiecti porrigendum erit,d.l.prima,§.potestatis.

Si amicus pupilli,vel furiosi,sciente tutore,vel curatore in merce peculiari negocietur: dolum quidem tutoris,vel curatoris nocere pupillo,vel furioso non debet,nec tamen lucrosum esse debet,& ideo hactenus, is ex dolo tutoris tributoria tenetur,si quid ad eum peruenerit,idem, & in furioso erit, quamuis Pomponius scripserit,si soluendo tutor sit,ex dolo eius pupillum teneri, & sanè hactenus tenebitur,vt actionem,quam contra tutorem habet,præstet, ff. eodem, l.tertia,§.si seruus.

Sed & si ipsius pupilli dolo factum sit (si eius ætatis sit, ut doli capax sit) efficere, ut teneatur: quamuis scientia eius non sufficit ad negociationem ,quid ergo est?scientia quidem tutoris,& curatoris debet facere locum huic actioni, dolus autem,quatenus noceat.ostensum est,d.l.tertia,§.sed & si ipsius.

Si pupillus, cuius tutor scierit, pubes factus, uel furiosus sanæ mentis dolum admittant: tenetur ex hoc edicto,ff.eod.l.quarta.

Procuratoris autem scientiam,& dolum nocere debere domino,neque Pomponius dubitat,neq; dubitandum est,ff.eo.l.quinta,in prin.

Parui refert cum ipso filio contrahatur,an cum institore eius mercis nomine merito adiicitur,ne omnis negociatio cum eo facta tributoriã inducat,d.l.v.§.itẽ.

Per hanc actionem tribui iubetur,quod ex ea merce,& quod eo nomine receptum est,d.l.quinta,§.per hanc.

In tributum autem vocantur, qui in potestate filios habent, & creditores eius mercis, d.l.quinta, §. in tributum.

Sed est quæsitum pater vtrum, ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an vero & si ex alia causa, & Labeo ait, ex quacunque causa ei debeatur partiri, nec referre, ante mercem, an postea debere ei quid filius cœperit. sufficere enim, quod priuilegium deductionis perdidit. quid tamen si qui contraxerunt [illegible] eam mercem pignori acceperint [illegible] patri [illegible] pignore, siue autem patri, siue his, qui in potestate eius sunt, debeatur, vtique contribuendum, d.l.quinta, §. sed est quæsitum.

Non autem totum peculium venit in tributum, sed id duntaxat, quod ex ea merce est, siue merces manent, siue precium earum receptum, conuersumve est in peculium, sed & si adhuc debeatur mercis nomine à quibusdam, quibus filius distraherit, hoc quoque tribuitur, prout fuerit receptum, d.l.quinta, §. non autem.

Si præter mercem filius etiam in taberna habet instrumentum, an hoc quoque tribuetur, & Labeo ait, etiam hoc tribui. & est æquissimum, plerunque enim instrumentum ex merce est, imo semper. cætera tamen, quæ extra hæc in peculio habuit non tribuentur (vtputa argentum habuit, vel aurum) nisi hæc ex merce comparauit, item si animalia in negotiatione habuit ex merce parata, quin hæc tribuentur, d.l.quinta, §. si præter.

Si plures habuit filius creditores, sed quosdam in mercibus certis, an omnes in idem confundendi erunt, & omnes in tributum vocandi, vtputa duas negotiationes exercebat, puta sagariam, & linteariam, & separatos habuit creditores, separatim ii, in tributum vocantur, vnusquisque eorum in merci magis, quam in se credidit, sed & si duas tabernas eiusdem negociationis exercuit, & ego, qui in taberna (verbi gratia) quam ad Bucinum habuit, ratiocinatur alius [illegible] quam trans thyberim, æquissimum est, separatim tributionem faciendam, ne alterius re, merceve alii indemnes fiant, alii damnũ sentiant, d.l.quinta, §. si plures.

Planè si eadem taberna merces eadem deferebantur, licet hæ, quæ extant ex alterius creditoris pecunia sint comparatæ, dicendum erit, omnes in tributum venire, nisi fuerint creditori pignorata, d.l.quinta, §. planè.

Sed si dedi mercem meam vendendam, & extat, videamus, ne iniquum sit in tributum me vocari, & si quidem in creditum ei abii, tributum locum habebit, enimvero si non abii, quia res venditæ non alias desinent esse meæ (quamuis vendidero) nisi ære soluto, vel fideiussore dato, vel alias satisfacto, dicendum erit vindicare me posse, d.l.quinta, §. sed si dedi.

Tributio autem fit pro rata eius, quod cuique debetur, & ideo si vnus creditor venit, & sibi tribui desiderauit, non integram portionem accipere debet, sed [illegible] quia alios quoque vel alii existere possint mercis peculiaris creditores, cauere debet creditor hic pro rata se refusurum, si forte alii emerserint creditores. Nõ enim hæc actio, sicuti de peculio occupantis meliorem causam facit, sed æqualem conditionem quandoque agentium, d.l.quinta, §. [illegible]

Illud quoque cauere debet, si quid aliud patri debitum [illegible] se tributum facturum [illegible] conditionale debitũ imminere, vel [illegible] in hoc quoque admittendum est. Nam iniquum pater pati non debet [illegible] in tributione [illegible] peculio [illegible] quæ [illegible] & plerunque [illegible] debebit [illegible] peruenerit tribuatur merces peculiares, ff. eo. l. septima, in princ.

Si cuius

Si cuius dolo malo factum est,quo minus ita tribueretur,in eum tributoria datur, ut quanto minus tributū sit,quam debuit,præstet.quę actio dolum malum coercet patris.Minus autem tribuere pater uidetur etiam si nihil tributum est.proinde si ex ea merce sibi solui fecit,vtiq; dolo vē minus tribuisse.d.l.septima.§.si.

Sed & si mercem perire passus est, aut eam auertit, aut vilioris data opera distraxit,uel si ab emptoribus,precium non exegit: dicendum erit, teneri eum tributoria,si dolus interuenit.d.l.septima,§.sed & si.

Sed & si negauerit pater cuiq; deberi,videndum erit,an tributoriæ locus sit. & est uerior Labeonis sententia, tributoriam locum habere alioquin expediret patri negare,d.l.septima.§.sed & si negauerit.

Hæc actio,& perpetuo & in hæredem datur,de eo duntaxat, quod ad eum peruenit,quia non de dolo est,sed rei persecutionem continet, quare etiā pater mortuo filio item hæres eius perpetuo teneri debebit propter factum defuncti, quamuis non aliter,quam dolo interueniente competat,d.l.septima, §.finali, cum l.sequen.

DE PECVLIO ACTIO, ET DE IN REM VERSO. Titulus VI.

Introducta est actio de peculio,deq; eo, quod in rem patris uersum erit,vt quamuis sine voluntate patris negocium gestum erit,tamen siue quid in rem eius versum fuerit id totum præstare debeat: siue quid non sit in rem eius uersum,id eatenus præstare debeat, quatenus periculum patitur.in rem autem patris uersum intelligitur,quicquid necessario in rem eius impenderit filius: veluti si mutuatus pecuniam,creditoribus eius soluerit,aut ædificia ruentia fulserit,aut frumentum emerit, vel etiam fundum,aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaq; si ex decem (puta) aureis,quos filius tuus à Titio mutuo accepit,creditori tuo quinque aureos soluerit,reliquos vero quinque quolibet modo consumpserit, pro quinque quidem in solidum damnari debes,pro cæteris vero quinq; eatenus, quatenus in peculio sit.ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint tot decem aureos Titium consequi posse.licet n.una est actio,quæ de peculio,deq; eo,quod in rem patris uersum sit,agitur tamen duas habet cōdemnationes.Itaque iudex apud quem ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem patris versum sit, nec aliter ad peculii æstimationem transit, quam aut nihil in rem patris uersum intelligatur,aut non totum. Instit.quod cum eo, qui in alien. potest.est,neg.gest.esse dic,§.Præterea.

Ordinarium Prætor arbitratus est,prius eos contractus exponere eorum,qui alienæ potestati subiecti sunt,qui insolidum tribuunt actionem, sic de inde ab hoc peruenire,ubi de peculio datur actio.est autem triplex hoc ædictum, aut enim DE PECVLIO, aut DE IN REM EVERSO, aut QVOD IVSSV hinc oritur actio.Verba autem edicti talia sunt, QVOD CVM EO, QVI IN ALTERIVS POTESTATE ESSET, NEGOCIVM GESTVM ERIT, de eo loquitur non de ea: sed tamen, & ob eam,quæ est fœminini sexus, dabitur ex hoc edicto actio,ff.de peculio.l.prima,in princ.

Peculium dictum est,quasi pusilla pecunia,siue patrimonium pusillum. peculium autem Tubero, quidem sic definiuit (vt Celsus refert. Quod filius patris

permissu separatum à rationibus paternis habet, deductio inde si quid patri debetur, ff. eo. l. quinta, §. peculium.

Peculium & ex eo consistit, quod parsimonia sua, quis parauit, vel officio meruit à quolibet sibi donari, idque uelut proprium patrimonium filium suum habere quis voluerit, ff. eo. l. peculium, 39.

Peculium nascitur, crescit, decrescit, & moritur, & ideo eleganter, Papynius Fronto dicebat peculium esse simile homini. Nascitur peculium, si id adquisiit, filius quod pater non habet præstare, crescit cum auctum fuerit, decrescit cum animalia moriuntur, res intercidunt; Moritur cum ademptum sit. ff. eo. l. pecul. 40.

In hoc autem iudicio licet restauratur recedens: tamen & augumenti & decessionis rationem haberi oportet. ideo siue hodie nihil sit in peculio, siue accesserit aliquid præsens status peculii spectandus est. quare circa venditionem quoque & emptorem hoc nobis videtur verius: quod accessit peculio, posse nos ab emptore cósequi, nec retrorsus, velut in vno iudicio, ad id tempus conuentionem reducere emptoris, quo uenditor conuentus sit, ff. eod. l. si ex duobus, 32. §. in hoc autem.

Qui peculii administrationem concedit. uidetur permittere generaliter, quod & specialiter permissurus esset, ff. eod l. qui peculii. 46.

Cui peculii administratio data est delegare debitorem suum potest, ff. eodem, l. libera, 28. §. finali.

Non solum id peculium est, quod pater filio concessit: uerum id quoque, quod ignorante quidem eo adquisitum sit. tamen si resciisset passurus erat esse in peculio, ff. eod. l. non solum. 49. in prin.

Si filius cuius nomine duntaxat de peculio actum est, ante finitum iudicium decesserit: id peculium inspicietur, quod aliquis eorum uim moriebatur habuit, ff. eod. l. si filius, 57. in princ.

In peculio autem res esse possunt omnes & mobiles & soli, hoc amplius, & nomina debitorum, hæreditas quoq; & legatum, vt Labeo ait, sed & id, quod pater filio debet in peculium habebit, si forte in patris rationem impendit, & patet debitor ei mansit, aut si debitorem eius pater conuenit, ff. eodem, l. septima. §. in peculio.

Peculii est non id, cuius filius seorsum à patre, rationem habuerit. sed quod pater ipse separauerit summam filii rationem discernens. Nam cum filii peculium totum adimere, vel augere, vel minuere pater possit: animaduertendum est nó quid filius, sed qui pater constituendi filii peculii gratia fecerit. Sed hoc ita uerum est, si debito filium liberare voluit pater: vt etiam si nuda uoluntate remiserit pater, quod debuerit, desinat filius debitor esse. si vero nomina ita fecerit pater, vt quasi debitorem se filio faceret, eum debitor non esset; contra est re enim non verbis peculium augendum est. Ex his apparet non quid filius ignorante patre habuit peculii esse, sed quid volente, ff. eo. l. quarta, in prin.

Non statim quod pater uoluit. ex re sua peculii esse, peculium fecit: sed si tradidit aut cum apud eum esset, pro tradito habuit. desiderat enim res naturalem dationem. contra autem simul atque noluit peculium filii desinit peculium esse, ff. eod. l. octaua.

Summa cum ratione etiam hoc peculio prætor imputabit, quod dolo malo patris factum est, quominus in peculio esset, sed dolum malum accipere debemus, si ei ademit peculium. sed & si eú intricare peculium in necem creditorú passus est Mela scribit dolo malo eius factum. sed & si quis, cum suspicatur alium secum

acturum

acturum aliò peculium auertat: dolo non caret. sed si alii soluerit: non dubitatur, quin non teneatur: quoniam creditori soluit, & licet creditori uigilare ad suum consequendum, ff. eo. l. 21. in prin.

Si dolo tutoris, vel curatoris furiosi, vel procuratoris, factum sit, quominus in peculio esset, si soluendo tutor sit præstabit pupillus ex dolo eius, maximè si quid ad eum peruenit. ita & Pomponius scribit, idem in curatore, & procuratore erit dicendum. Emptor autem ex dolo venditoris non tenebitur, nec hæres, vel alius successor: nisi in id, quod ad eum peruenit, d. l. summa, 21. §. si dolo.

Siue autem post iudicium acceptum, siue ante, dolo factum sit continetur officio iudicis, d. l. summa, §. siue autem.

Peculium autem deducto, quod patri debetur, computandum est: quia præuenisse pater, & cum filio egisse creditur. Huic definitioni seruius adiecit. ET SI QVID HIS DEBEATVR, QVI SVNT IN EIVS POTESTATE: quoniam hoc quoque patri debere nemo ambigit. Præterea id etiam deducetur, quod his personis debetur, quæ sunt in tutela, vel in cura patris, vel quorum negotia administrat: dummodo dolo careat: quoniam & si per dolum peculium, vel ademerit, vel minuerit, tenetur. Nam si semper præuenire pater, & agere videtur: cur non dicatur etiam hoc nomine eum secum egisse, quo uel tutelę, vel negociorum gestorum, vel utili actione tenebitur. Nam (vt eleganter Pedius ait) ideo hoc minus in Peculio est, quod patri debetur: quoniam non est verisimile patrem, id concedere filio in peculium habere, quod sibi debetur. sanè cũ ex cæteris causis ipsum à semetipso exegisse dicimus. qui negocia, vel tutelã gerit. cùr non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit? Defendendum igitur erit, quasi sibi eum soluere, cum quis agere de peculio conabitur, ff. eod l. sed si damnum, 9. §. peculium.

Siue autem ex contractu, quid patri debeatur, siue ex rationum reliquis deducet pater. item deducitur de peculio, si quid pater filii nomine obligatus est, aut præstitit obligatus. ita & si quid ei creditum est iussu patris: Nam hoc deducendum esse Iulianus scribit. sed hoc ita demum verum est, si non in rem patris, ꝙ acceptum est, peruenit, alioquin secum debebit compensare. sed si pro filio fideiusserit: deducendum esse, idem Iulianus scribit, Marcellus autem in vtroq; si nondum quidquam patri absit: Melius esse ait, præstare creditori, ut caueat refusurum se, si quid præstiterit pater hoc nomine conuentus: quàm ab initio deduci, ut medii temporis interusurium magis creditor consequatur. sed & si de peculio conuentus pater. condemnatus est: debet in sequente actione de peculio deduci, sed si alius de peculio egit, & uicit, oportet deduci. cæpit enim pater iudicati teneri. Nam & si quid filii nomine non condemnatus præstitisset: creditori etiam hoc deduceret. Si vero adhuc in suspenso est, prius iudicium de peculio, & ex posteriore iudicio res iudicatur. nullo modo debet prioris iudicii ratio haberi in posteriore condemnatione: quia in actione, de peculio, occupantis melior est conditio. occupare autem videtur, non qui prior litem contestatus est, sed qui prior ad sententiam iudicis peruenit, ff. eo. l. sed si damnum, 9. § siue autem, & §. item deducitur, vsq; ad finem cum l. seq.

Sed & si quid pater soluturum se filii nomine repromisit: deduci oportebit. quemadmodum si quid patri filius pro debitore repromiserit. Sed si à debitore paterno filius exegerit, an patri debitorem se fecerit, quæritur, & Iulian. ait, patrem deducturũ, si ratum habuisset, ꝙ exactum est. naturalia enim debita spectamus in peculii deductione. est autem natura æquũ liberari filiũ obligatione, eo

quod videtur indebitum exegisse, ff. eod. l. si noxali, xi. §. sed, & si quid.

Est autem quæstionis, an id, quod pater semel deduxit, cum conueniretur: rursus si conueniatur, de peculio eximere debeat, an vero veluti solutum ei uideatur semel facta deductione? & Neratius & Nerua putant, item Iulianus scribit, siquidem abstulit hoc de peculio nõ debere deduci. si uero eandem positionem peculii reliquit, debere eum deducere, d. l. si noxali, §. est autem quæstionis.

Quod autem deduci debere diximus, id, quod debetur ei, qui de peculio conuenitur: ita accipiendum est, si non hoc aliunde consequi potuit, d. l. si noxali. §. quod autem.

Non solum autem, quod ei debetur, qui conuenitur, deducendum est: verum etiã si socio eius, quid debetur, & ita Iulianus scribit. Nam qua ratione insolidum alteruter conuenitur: pari ratione deducere eum oportet, quod alteri debetur, quæ sententia recepta est. Quia hoc casu etiam cum eo agi potest, penes quem peculium non est. Sed in emptore & venditore vera non est. item in fructuario & proprietario, & cæteris, qui non sunt socii, sed & in patre & bonæfidei emptore. Nam, & Iulianus scribit, neutrum eorum deducere id, quod alteri debetur, d. l. in noxali. xi. §. si. cum duabus ll. seq.

Sed si duo sint bonæfidei possessores adhuc dicendum erit, neutrum plus deducturum, quam quod sibi debetur. idemq; & si duo sint fructuarii, quia nullam inter se habent societatem. idem dicitur interdum, & in sociis: si fortè separata apud se peculia habeant, ut alter alterius peculii nomine non conueniatur. cæterum si commune sit peculium, & in solidum conuenient, & deducetur, quod vtriq; debetur. ff. eod. l. sed si duo, xv.

Si cum impubere filiofamilias contractum sit, ita dabitur in patrem de peculio, si locupletius eorum peculium factum est, d. l. prima, §. si cum impubere.

Si à filio meo fideiussorem accepero, quidquid a fideiussore accepero, ego non de in rem uerso, sed de peculio actione mandati præstabo. Idemq; si alius mihi pro filio meo debitore solui sset, quod si filius meus non fuisset, exceptione doli fideiussor utetur: & si soluisset condicturus est, ff. eod. l. tertia, §. si à filio, & §. cui congruit.

Sed si filius fideiussor, vel quasi interuentor acceptus sit: an de peculio patrem obliget, quæritur? & est, uera Sabini, & Cassii sententia existimantium semper obligari patrem de peculio, quare & ex compromisso pater tenebitur: nec interest, ex qua causa compromisserit. Vtrum ex ea causa ex qua potuit cum patre de peculio agi: an vero ex ea, ex qua non potuit, cum ex stipulatu pater conueniatur, d. l. tertia, §. sed si filius.

Iudicati quoque patrem de peculio actione tenetur, quod & Marcellus putat etiã eius actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati. Nam sicuti stipulatione contrahitur cum filio, ita iudicio contrahi. proinde non originem iudicii spectandam, sed ipsam iudicati, veluti obligationem. quare, & si quasi defensor condemnatus sit: idem putat, d. l. tertia, §. idem scribit.

Ex furtiua causa à filio, quidem familias condici posse constat. an uero in patrem de peculio danda est. quæritur, & est verius ĩ quantum locupletior pater factus est ex furto facto actionem de peculio dandam. Nam & circa rerum amotarũ actionem filiæfamilias nomine in id, quod ad patrem peruenit. competit actio de peculio, d. l. tertia, §. ex furtiua.

Si filiusfamilias decumuir pupillo rem saluam fore, caueri non curauit: Papinianus ait de peculio actionem competere. nec quidquam mutare, an uoluntate

patris

patris decurio factus sit, quoniam remp. saluam fore pater obstrictus est, d.l. tertia, §. finali.

Depositi nomine pater duntaxat de peculio conuenitur, & si quid dolo malo eius captus sum. sed & si præcario res filiofamilias data sit, duntaxat de peculio pater obligatur, ff. eod. l. quinta, in princ.

Deposui apud filiumfamilias decem, & ago depositi de peculio quamuis nihil patri filius debeat, & hæc decem teneat: nihilo magis tamen patrem damnandum existimatur, si nullum præterea peculium sit. hanc enim pecuniam cum mea maneat. non est peculii. deniq; quolibet alio agente de peculio minimè dubitandum est, computari non oportere: itaq; ad exhibendum agere me, & exhibitam vindicare debere, ff. eo. l. deposui, xxxviii.

Si filiusfamilias iusiurandum detulerit, & iuratum sit: de peculio danda est actio, quasi contractum sit, ff. eod. l. quinta, §. si filiusfamil.

Si pater recuset de peculio actionem. nō est audiendus, sed cogendus, quasi aliam quamuis personalem actionem suscipere, ff. eo. l. summa, 21. §. fi.

Si damni infecti ædium peculiarium nomine promisit pater: ratio eius haberi debet, & ideo ab eo, qui de peculio agit, patri cauendum est, ff. eod. l. si damni, 22.

AEdium autem pecularium nomine insolidum damni infecti promitti debet, qa pro pignore eas, si non defendantur, actor posside t, ff. eo. l. ædium, 23.

Curator furiosi administrationem peculii, & dare, & denegare potest, tam patri, quàm filio, ff. eo. l. curator, 24.

Quæsitum est, an teneat actio de peculio, etiam si nihil sit in peculio, cū ageretur: si modo sit rei iudicatæ tempore; Proculus, & Pegasus nihilominus teneri aiūt, intendi, & rectè, etiam si nihil sit in peculio, Idem & circa ad exhibendum, & in rem actionem placuit, quæ sententia probata est, ff. eo. l. quæsitum, 30. in prin.

Si cum ex parte patris agatur duntaxat de peculio condemnabitur, quod apud eum hæredem sit, qui conuenitur. idem & de ire rem uerso pro patre, nisi si qd in ipsius heredis rem vertisset, nec quasi unus ex sociis erit hic hæres conueniē dus, sed pro parte duntaxat, sed si filius sit, quamuis ex parte institutus, nihilominus insolidum actionem patietur, sed si uelit pro parte nomen cohæredis redimere. audiendus est. quid enim si in rem patris uersum sit, cur non consequatur filius a cohærede; quod in patris re est? idem & si peculium locuplex sit, d.l. quæsitum. §. si cum ex parte.

Is, qui de peculio egit: rursus aucto peculio, de residuo debiti agere potest, d.l. quæsitum, §. is, qui.

Si annua exceptione repulsus sit a uenditore creditor: subueniri ei aduersus emptorem debet; sed si alia exceptione: hactenus, ut deducta ea quantitate, quam à uenditore consequi potuisset, ab emptore residuum consequatur. d. l. quæsitum. §. si annua.

In dolo obiiciendo temporis ratio habetur. fortassis enim post tempus de dolo actionis non patietur dolum malum obiici prætor, quoniam nec de dolo actio post statutum tempus datur. in hæredem autem doli clausula in id, quod ad eū peruenit, fieri debet: ultra non: sed si ipse hæres dolo fecerit, solidum præstat, d. l. quæsitum, 30. §. fin. cum l. seq.

In bonæfidei contractibus quęstionis est, de peculio, an insolidum pater teneatur, vt est in actione de dote agitatum, si filiofamilias dos data sit: an pater duntaxat de peculio conueniatur. At non solum de peculio, sed & si quid præterea dolo malo patris capta, fraudataque est mulier competit actio. Nam si habeat

res,

res, nec restituere sit paratus: æquum est eum, quanti ea res est condemnari, ff. eod. l. in bonæfidei, 36.

Si nuptura filiofamilias dotis nomine certam pecuniam promiserit, & diuortio facto agat de dote cum patre: vtrumve tota promissione, an deducto eo, quod patri filius debeat, liberari eam oporteret, respondit Africanus tota promissione, eam liberandam esse: cum certè: & si ex promissione cum eo ageretur, exceptione doli mali tueri se posset, ff. eo. l. deposui, 38. §. si nuptura.

Si dos filiofamilias sit data, vel tutelam administrauerit: habenda erit ratio priuilegiorum in actione de peculio, dilata interim cæterorum creditorum actione: vel interposita cautione si priores agant, qui priuilegium non habent: restitui-ri, quod acceperunt, si inferatur postea cum patre actio priuilegii, ff. eo. l. ex facto, 52. §. si dos.

Si creditor filii tui hæredem te instituerit. & tu hæreditatem eius vendideris: illa parte stipulationis. QVANTA PECVNIA EX HAEREDITATE AD TE PERVENERIT. teneberis de peculio, ff. eo. l. si creditor. 37. in prin.

In adrogatorem de peculio actionem dandam, quidam rectè putant. quamuis Sabinus, & Cassius ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existiment. ff. eo. l. in adrogatorem. 42.

Si quis cum filiofamilias contraxerit, duos habet debitores: filium insolidum, & patrem duntaxat de peculio. Ideoque si pater filio peculium ademerit, nihilominus creditores cum filio agere possunt, ff. eo. l. si quis. 44. cum l. seq.

Quotiens in taberna, ita scriptum fuisset CVM IANVARIO FILIO MEO GERI NEGOTIVM VETO: hoc solum consecuturum esse patrem constat ne institoria teneatur non etiam de peculio, ff. eo. l. quotiens, 47. in prin.

Sabinus respondit non aliàs dandam de peculio actionem in patrem, cum filius fideiussisset, nisi in rem patris, aut ob rem peculiarem fideiussisset, d. l. quotiens, §. Sabinus.

Cum filiusfamilias tutor aut curator datur: pater tutelæ, vel negociorum gestoris iudicio de peculio & de in rem uerso conueniendus est, C. quod cum eo, qui in alien. pot. est, l. prima.

Si semel actum sit de peculio: quamuis minus inueniatur rei iudicandæ tempore in peculio, quam debet, tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculii. hoc enim in pro socio actione locum habet, quia socius vniuersum debet, ff. de pecul. l. quotiens. 47. §. si semel.

Eo tempore, quo in peculio nihil est, pater latitat: in bonorum possessionem, eius rei seruandæ causa mitti non possum, qui de peculio cum eo acturus sum: quia non fraudationis causa latitat, qui si iudicium acciperet, absolui deberet. nec ad rem pertinet, quod fieri potest, vt damnatio sequatur. Nam & si in diem, uel sub conditione debeatur, fraudationis causa non videtur latitare, tametsi potest iudicis iniuria condemnari, ff. eo. l. eo tempore, 50. in prin.

Sed fideiussorem datum eo tempore, quo nihil in peculio est, teneri putat Iulianus: quoniam fideiussor futuræ quoq; obligationis accipi possit, si tamen sic acceptus est, d. l. eo tempore, §. sed fideiussorem.

Si creditor patrem, qui de peculio tenebatur, hæredem instituerit: quia mortis tempus in Falcidiæ ratione spectatur, illius temporis peculium considerabitur. d. l. eo tempore, §. si creditor.

Etiam postquam pater de peculio conuentus est fideiussor pro filio accipi potest. & ideo qua ratione si post actionem dictatam filius pecuniam exsoluit, non magis re-

gis repetere potest,quàm si iudicium dictatum non fuisset: eadem ratione fide iussor quoque vtiliter acceptus videbitur:quia naturalis obligatio, quam etiā filius suscipere videtur in litem translata non est,d.l.eo tempore,§.etiam postq̄.

Nulla res prohibet filiofami.si pro aliis maiores vigintiquinq; annis fideiusserūt, actione competenti aduersus eos teneri.sed si duntaxat de peculio tecum agatur:defensionibus,si quæ tibi competunt vteris,C. quod cum eo, qui in alien. potesta.est,l.quinta.

Si ex alio contractu,non ex illicita mutui datione debitor extitisti,vel quod patrē suum in fide suscipisti:tàm in patris positus potestate iure teneris,quàm etiam morte genitoris tui iuris effectus.& siquidem.patri hæres extitisti:insolidum. alioquin in quantum facere potes,secundum ædicti formam. sed si per emanci pationem tui iuris effectus es:similiter conueni te posse, debes intelligere, C. eodem,l.octaua.

Si liberam peculii administrationem habentes æquas de peculio cum fœtu filii vendiderunt reprobandi contractum patres nullam habent facultatem. quod si non habentes liberam peculii administrationem,rem paternam eo ignorante distraxerunt: neq; patrem,quod non habent in alium transferre possunt:neque conditionem eorum scientibus possesionis,iustum afferunt initium.Vnde non immerito,nec temporis præscriptionem huiusmodi possessoribus prodesse manifestum est,C.eo.l.*si liberam*,x.

Patrem per filium obligari non posse,ac tātum de peculio,deducto scilicet, quod naturaliter filius patri debet,eius creditoribus dari actionem,vel si quid in rem eius conuersum probetur, de in rem verso, ædicto perpetuo declaratur,C.eodem,l.penultima,

De in rem verso.

Si hi,qui in aliena potestate sunt,nihil in peculio habent:vel habeant,non insolidum tamen teneantur,qui eos habent in potestate,si in rem eorum,quod acceptum est conuersum sit.quasi cum ipsis potius contractum esse videatur, nec videtur frustra de in rem verso actio permissa,quasi sufficeret de peculio.rectissime enim Labeo dicit fieri posse,vt & in rem versum sit: etiam si cesset de peculio actio.quid enim si pater peculium ademit sine dolo malo? quid si morte filii extinctum est peculium, & annus vtilis præteriit? De in rem verso namque actio perpetua est,& locum habet,siue ademit sine dolo malo,siue actio de peculio anno finita est.Item si plures agant de peculio,proficere hoc ei, cuius pecunia in rem versa est,debet, ut ipse uberiorem actionem habeat certè si præuentum sit ab aliquo,& actum de peculio:de in rem verso actio (an cesset uidendū) & refert Pomponius Iulianum existimare de peculio actione de in rem uerso perimi actionem: q̄a in peculium conuersum esset,quod in rem patris uersum erat, & pro filio solutum esset, quemadmodum si ipsi filio à patre fuisset solutum.sed ita demum: si præstiterit ex actione de peculio pater,quod filius in rem eius uerterat;cæterum si non præstiterit, manet actio de in rem verso, ff. de in rem verso,l.prima.

Omnia proconsul agit,vt qui contraxit cum eo,qui in aliena potestate fuit,etiam si deficiant superiores actiones,idest exercitoria institoria,tributoriave: Nihilominus tamen, in quantum ex bono, & æquo res patitur suum consequatur.

siue

ſiue enim iuſſu eius, cuius in poteſtate eſt negocium geſtum fuerit: inſolidum eo nomine iudicium pollicetur, ſiue non iuſſu. ſed tamen in rem eius uerſum fuerit: eatenus introduxit actionem, quatenus in rem eius uerſum fuerit. ſiue neutrum eorum ſit: de peculio actionem conſtituit. ff. quòd cum eo qui in alien. poteſt. eſt. l. prima.

In rem autem uerſum uidetur, ſiue idipſum quod filius accepit in rem patris conuerterit: ueluti ſi triticum accepit, & idipſum in domo patris conſumpſerit: aut ſi pecuniam à creditore acceptum patris creditori ſoluerit, ſed & ſi errauit in ſoluendo & putauit creditorem eum, qui non erat: æquę in rem uerſum eſſe, Pomponius ait, quatenus in debiti repetitionem pater haberet, ſiue cum filius patris negocii gerendi adminiſtrandive gratia quid geſsit; ueluti ſi mutuatus eſt pecuniam, ut frumentum compararet, & poſtea in rem patris uerſit. hoc enim iure utimur, ut etiam ſi prius in peculium uertit pecuniam, mox in rem patris, de in rem uerſo eſſe actio poſsit. ff. eod. l. tertia. §. in rem autem.

Et regulariter dicimus toties de in rem uerſo actionem eſſe: quibus caſibus procurator mandati, uel qui, negocium geſsit. negotiorum geſtorum haberet actionem, quotiensve aliquid ita conſumpſit filius, ut aut e rem meliorem pater haberet, aut non deteriorem. d. l. tertia. §. & regulariter.

Proinde ſi filius ſumpſit pecuniam, ut ſe aleret, & ueſtiret ſecundum conſuetudinem patris, id eſt, uſque ad eum modum, quem pater ei præſtare conſueuerat, in rem patris uertiſſe Labeo ſcribit. d. l. tertia. §. proinde.

Sed ſi mutua pecunia accepta domum paternam exornauit tectoriis, & quibuſdam aliis, quæ magis ad uoluptatem pertinent, quam ad utilitatem: non uidetur uerſum quia nec procurator hoc imputat: niſi forte mandatum patris, aut uoluntatem habuit; nec debet ex eo onerari pater, quod ipſe facturus non eſſet: quid ergo eſt? pati debet pater, creditorem hoc auferre, ſine domus ſuæ uidelicet iniuria; ne cogendus ſit pater, uendere domum, ut quanti precioſior facta eſt, id præſtet. d. l. tertia. §. ſed ſi mutua pecunia.

Idem Labeo ait, ſi filius mutuatus numos à me alii eos crediderit de in rem uerſo patrem teneri, quod nomen ei adquiſitum ſit, quam ſententiam ita Pomponius probat, ſi non peculiare nomen fecit, ſed quaſi paternæ rationis, ex qua cauſſa hactenus erit pater obligatus: ut ſi non putat ſibi expedire nomen debitoris habere, cedat creditori actionibus procuratoremve eum faciat. d. l. idem Labeo.

Nec non illud quoque in rem patris uerſum Labeo ait, quod mutuatus filius patri emit uolenti ad luxuriæ materiam (unguenta forte) vel quod ad delicias uel ad turpes ſumptus ſubminiſtrauit, neque enim ſpectamus an bono patris acceſſerit quod conſumptum eſt, ſed an in negotium patris. Vnde rectè dicitur, & ſi frumentum comparauit filius ad alendam familiam patris, & in horreo patris repoſuit, & hoc periit, uel corruptum eſt, uel arſit: uideri in rem uerſum. d. l. idem Labeo ait. §. nec non illud.

Sed & ſi equum patri neceſſarium emiſſet, iſq; deceſsiſſet uel inſulam fulciſſet eaque ruiſſet dicendum eſt, eſſe actionem de in rem uerſo. d. l. tertia. §. ſed & ſi.

Sed ſi ſic accipit quaſi in rem patris uerteret, nec uertit, & decipit creditorem, non uidetur uerſum, nec tenetur pater, ne credulitas creditoris patri obeſſet, uel caliditas filii noceret. quid tamen ſi is fuit filius, qui ſolitus erat accipiens uertere? adhuc non nocebit patri, ſi aliamente filius accepit, aut ſi cum hac mente accepiſſet, poſtea aliò uertit. curioſus igitur debet eſſe creditor quò uertatur. d. l. tertia. §. ſed ſi ſic accipit.

Si mu-

Si [illegible] filius ad vestem comparandam, & [illegible] de in rem verso agere possit, verum ers [illegible] Vulpianus si quidem pretium [illegible] creditorem de in rem verso [illegible] autem in domo patris [illegible] in rem verso actionem habere. Num & venditor [illegible] nomine in rem patris [illegible] causa duobus [illegible] & si tam pecunia [illegible] que patrem teneri, quoniam ambo in rem patris [illegible] dum [illegible] meliorem conditionem esse debere [illegible] patrem de in rem verso [illegible] d. l. tertia, §. [illegible]

Siue tantum habeat filii contractum pater, [illegible] de in rem verso [illegible] eod. l. quinta, §. siue tantum.

Quod filius pater emi [illegible] siquidem voluntate eius emit [illegible] quod [illegible] si non ex voluntate, siquidem pater ratum habuerit, [illegible] vel utilem patri emit, de in rem verso actio erit, [illegible] peculio erit actio, d. l. quinta, §. quod filius.

Placet non solum eam pecuniam in rem verti, que statim a creditore ad patrem [illegible] venerit, sed & que prius fuit in peculio: hoc autem [illegible] filius rem patris gerens locupletiorem [illegible] si filio peculium pater adimat [illegible] non videtur in rem versum. Nam si hoc verum esset, etiam [illegible] rem peculiarem, de in rem verso teneretur, quia hoc ipso, quod [illegible] peculio haberet, locupletior fieret, quod aperte falsum est. Et ideo & si donaverit filius patri rem peculiarem, actio de in rem verso cessabit; & sunt ista vera [illegible] quinta, §. fin. & l. sexta, ac septima, in prin.

Plane si mutuum filius acceperit, & donandi animo solutt, [illegible] facere peculiarem: De in rem verso actio est, d. l. septima, §. plane.

Illud verum non est, quod Mela scribit, si filio meo argentum dederis, ut pocula sibi faceret, ex quolibet argento, & factis mox poculis filius decesserit, esse tibi aduersus me de in rem verso actionem: quoniam possum pocula vindicare, [illegible] l. septima, §. illud verum.

Si filiusfamilias pecuniam mutuatus, pro filia sua dotem dederit in rem patris [illegible] detur versum, quatenus [illegible] pro ea daturus fuit, [illegible] videtur, si hoc animo dedit, ut patris negocium gerens. [illegible] Pomponius ait, filii [illegible] an sororis, vel nepotis ex altero filio [illegible] derit. Si vero pater [illegible] in rem patris versum esse non [illegible] d. l. septima, §. fin. [illegible]

Si pro patre filius fideiussorit, & creditori solverit in rem patris videtur versum, quia patrem [illegible] liberavit, cui simile est, quod Papinianus scribit, si filius [illegible] iudicio [illegible] de in rem verso [illegible] & si quid patrem dare oporteret, a filio [illegible]

In rem autem versum videtur, prout aliquid versum est, proinde si pars versa est, de parte erit actio; d. l. si pro patre, §. in rem autem.

Versum autem sic accipimus, vt duret versum; & ita demum de in rem verso competit actio, si non sit à patre filio solutum. si tamen in necem creditoris, idest perdituro filio solutum sit, desinit quidem versum, æquissimum autem est de dolo malo aduersus patrem competere actionem. Nam, & peculiaris debitor si fraudulenter filio soluerit, quod ei debeat non liberatur, d. l. si pro patre, §. versum.

Si patri debitor sit filius, & ab alio mutuatus ei soluerit, hactenus non vertit, quatenus patri debeat, quod excedit, verrit, proinde si cum patre deberet, triginta, mutuatus quadraginta, creditori eius soluerit, vel familiam exhibuerit: dicendum erit de in rem verso in decem competere actionem & si tantundem debeat, nihil uidetur uersum. Nam, vt Pomponius scribit aduersum lucrum patris uidetur subuentum, & ideo siue debitor fuit patri, cum in rem uerteret: nihil uideri uersam, siue postea debitor esse parris cœpit. Desinere versum, idemque & si soluerit ei: Plus dicit, & si tantundem ei donauit pater, quantum creditori soluit pro se, siquidem numerandi animo non videri uersum. si uero alias donauit durare versum, d. l. si pro patre, x. §. si domini debitor.

Idem quærit si decem in rem patris vertit, & postea tantundem summam a patre mutuatus sit, habeat præterea & peculium decem: vtrum desiit esse versum, an vero, quoniam est peculium, vnde detrahatur debitum, de in rem uerso non tollimus actionem, an potius ex vtroq; pro rata detrahimus? Putat Vulpianus sublatum de in rem verso actionem, cum debitore patris sit constitutus, d. l. si pro patre, §. idem quærit.

Idem quærit, si i rem tuam vertit, & debitor tuus factus sit: mox creditor eiusdem summæ, quam tibi debuit, an renascatur de in rem verso actio, an vero ex postfacto, non conualescat? quod verum est, d. l. si pro patre, §. idem quærit.

Item tractat, an ex euentu posit in rem patris filius uertere: veluti si duo *rei pater*, & filius fuerint, & filius mutuatus suo nomine soluat: vel si filio iussu *patris* crediderís, & filius creditum tibi soluerit. verius uidetur, siquidem pecunia ad patrem peruenerat: uideri in rem versum. quod si non fuit, & suum negotium gerens filius soluit non esse de in rem verso actionem, d. l. si pro patre, §. fin.

Quod filius in hoc mutuatus fuerit, vt creditori suo solueret, non erit in rem uersum quamuis actione de peculio liberatus sit pater, ff. eo. l. quod seruus, xi.

Interdum & propter hoc quod in rem alterius socii uersum est, de in rem verso cum altero agi potest, quia conuentus à socio petere potest id, in quo damnatus fuerit, quid enim dicemus si peculium filius ab altero adeptum fuerit? Paulus. ergo hæc q̃ō, ita procedit, si de peculio agi non potest, ff. eo. l. interdum, 14.

Si filiusfamilias constituerit, quod pater debuit: uidendum est, an de in rem uerso actio debeat, at quin non liberauit patrem. nam qui constituit, se quidem obligat, patrem uero non liberat. planè si soluit post constitutum: licet pro se videatur soluisse hoc est ob id, quod constituit: in rem tamen patris uertisse merito dicetur, ff. eo. l. si filiusfamilias, 15.

Qui fundum colendum filio suo locauit, & boues ei dederat. cum hi boues non essent idonei, iusserat eos venire, & his numis, qui recepti essent alios reparari. filius boues vendiderat, alios redemerat. numos venditori non soluerat. postea contutbauerat, qui boues uendiderat, vtrum numos à patre petat actione de peculio, an quod in rem patris versum est, cum boues, pro quibus pecunia peteretur penes patrem essent. Alphenus respondit nō uideri peculii, quidquam

esse;

esse: nisi si quid deducto eo, quod pater filio debuisset, reliquum fieret, illud sibi videri, boues quidem in rem patris versos esse, sed pro ea re soluisse tantum, quanti priores boues venissent. si quid amplioris pecuniæ, posteriores boues essent: eius oportere patrem condemnari, ff. eodem, lege quidam, sextadecima.

Filius in rem patris pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit. nihilominus posse cum patre de in rem verso agi. Alphenus existimabit. Nam si procurator meus in negocia mea impensurus, pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdiderit: rectè enim hoc nomine mandati, vel negociorum gestorum acturum, ff. eo. l. seruus, 17. in princ.

Quamuis in eam rem pro filio meo fideiussoris, quæ ita contracta est, vt in rem meam verteretur: veluti si cum filius frumentum emisset, quo familia aleretur, venditori frumenti fideiussoris: propius est tamen, vt de peculio eo nomine, nō de in rem verso agere possis: vt vnius duntaxat in quoquo contractu de in rem verso actio sit, qui id ipsum credidit, quod in rem patris versum est, ff. eodem, l. quamuis, 18.

Filiusfamilias togam emit, mortuo deinde eo pater ignorans, & putans suam esse, dedicauit eam in funus eius. Neratius libro secundo Responsorum ait. in rem patris versum videri: in actione autem de peculio, quod in rerum natura non esset vno modo æstimari debere: si dolo malo eius, cum quo ageretur, factum esset, atquin si filio pater togam emere debuit, in rem patris uersa est. non nunc quo funerabitur, sed quo tempore emit. funus enim filii æs alienum patris est, & Neratius quoque, qui de in rem verso patrem teneri putauit: osten dit negotium hoc (idest sepulturam, & funus filii) patris esse æs alienum, non filii. Factus est ergo debitor peculii, quamuis res non extet, ut etiam de peculio posit conueniri, in quam actionem venit, & quod in rem uersum est, quæ tamen adiectio tunc necessaria est, cum annus post mortem filii excesit, ff. eod. l. filiusfamilias, 19.

Pater pro filia dotem promisit: & conuenit, vt ipse filiam aleret, non præstante patre, filia à uiro mutuam pecuniam accepit, & mortua est in matrimonio. Respondit Scæuola, si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus se tueri non posset datur de in rem verso vtilis actio. ff. eodem, l. pater pro filia, 20. in principio.

Filiamfamilias duxit, quis uxorem, patre dotem promittente, & conuenit inter omnes personas, vti eam pater aut ipsa se tueretur, maritus ei mutuos numos dedit, cum iustè putaret patrem eius ministraturum tantum salarium, quantum dare filiæ suæ instituerat, eos numos illa in vsus necessarios sibi consumpsit. aliquantum etiam cum ei res familiaris credita esset, ex pecunia mariti in easdem causas conuertit, deinde prius, quam pater salarium expleret, moritur filia, pater impensam recusat, maritus res mulieris retinet. quæritur an de in rem verso aduersus patrem actio competat. Respondit Scæuola si ad ea, id quod creditum est erogatum esset, sine quibus se tueri non posset dandam esse de in rem verso actionem, ff. eod. l. fin.

Eius rei nomine, quæ cum filiofamilias contracta est, siue sua uoluntate, siue eius, in cuius potestate fuit, siue in peculium ipsius, siue in rem patris ea pecunia redacta est, & si paterna hæreditate abstinuit: actionem, nisi in id, quod facere posit non dari: perpetui edicti interpretatione declaratum est, C. quod cum eo. l. secunda.

Etiam si neq; mandante, neq; iubente, neq; subscribente patre pecuniam mutuã filio dedisti, tamen ea quantitas si in rem patris eius iustis erogationibus versa est, de in rem verso pater conuenitur consecuturus, quod tibi deberi apparuerit, C. quod cum eo, qui in alien. l. tertia.

Si ex alio contractu non ex illicita mutui datione debitor extitisti, vel quod patrem tuum in fide suscipisti: tàm in patris positus potestate iure teneris, quàm etiam morte genitoris tui iuris effectus, & si quidem patris hæres extitisti, insolidum, alioquin, in quantum facere potes, secundum ædicti formam. sed si per emancipationem tui iuris effectus es, similiter conueniri te posse, debes intelligere, C. eo. l. si ex alio, viii.

Ex contractu filiorum, quamuis de peculio duntaxat patres teneantur de eo, tamẽ, quod in rem eorum versum est, etiam insolidum conueniri posse non dubium est, C. de exercitatoria, l. secunda.

Eligere debet actor, qua actione [illegible] uelit.

Cæterum dubium non est, quin is quoq;, qui iussu patris contraxerit, cuiq; institoria, vel exercitoria actio competit de peculio, deq; eo, quod in rem patris versum est agere possit. sed erit stultissimus si omissa actione, qua facillimè solidũ ex contractu consequi possit se ad difficultatem perducat probandi in rem patris versum esse, vel habere filium peculium: & tantum habere, vt solidũ sibi peti possit. is quoq; cui tributoria actio competit, æquè de peculio, & de in rẽ verso agere potest, sed sanè huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia ĩ ea patris conditio præcipua non est, idest quod patri debetur, non deducitur, sed eiusdem iuris est pater, cuius & cæteri creditores. At in actione de peculio, antè deducitur, quod patri debetur; & in id, quod reliquum est, creditori pater condemnatur, rursus de peculio expedit agere, quod in actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria eius tantum, quo negociatur: & potest quisq; tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negociari maiorem autem partem, in *prædiis vel* censibus habere. prout ergo expedit, ita quisq; vel hanc actionem, vel illam eligere debet. Certè qui potest probare in rem patris versum esse, de in rem verso agere debet, Inst. quod cum eo, qui in aliena potest. §. cæterum.

Eligere quis debet, qua actione experiatur: verum de peculio, an tributoria: causa scit sibi regressum ad aliam non futurum. planè si quis velit ex alia causa tributoria agere, ex alia causa de peculio, audiendus erit, ff. de tributoria actione, l. quod in hærede, ix. §. eligere.

Aliquando etiam expedit potius de peculio agere, quam tributoria. nam *in* hac actione, de qua loquimur, hoc solum in diuisione venit, quod in mercibus est, quibus negotiatur, quodq; eo nomine receptum est. at in actione de peculio totius peculii quantitas spectatur, in quo & merces continentur, & fieri potest, vt dimidua forte parte peculii, aut tertia, vel etiam minore negocietur, fieri præterea potest, ut patri nihil debeat, ff. eo. l. aliquando, xi.

Alius duntaxat de peculio, alius tributoria filii nomine cum pater agit, quæsitum est, an deducere pater de peculio debeat, quod tributoria agenti præstaturus sit. Respondit Scæuola tributoria actione tunc demum agi potest, cum pater in distribuendo precium mercis edicto prætoris non satisfecit: idest cum maiorem partem debiti sui deduxit, quam creditoribus tribuit. veluti si cum in merce triginta fuissent. in q̃ ipse quidem quindecim crediderat. duo aũt extranei triginta tota q̃ndecim deduxerit, & creditoribus reliqua q̃ndecim dederit: cũ

deberet sola decem deducere extraneis dena tribuere. cum igitur hoc fecit, nec intelligendus est filium à se liberasse, eo quod quinq; adhuc nomine eius tributoria actione præstaturus sit. quare si agi de peculio cœperit (cum fortè extra mercem peculium est) quinq; tanquam adhuc creditor filii deducere debebit, ff.eod.l.finali.

Quod diximus de filio, & patre eadem intelligimus de nepote, & neptæ patre, auovecuius in potestate sunt. Inst. quod cum eo, qui.§.quod diximus.

Illud in summa admonendi sumus id, quod iussu patris contractum fuit, quodque in rem eius versum erit, directò quoq; posse à patre condici, tanquam si principaliter cum ipso negocium gestum esset. ei quoq;, qui exercitatoria, vel institoria actione tenetur, directò posse condici placet: quia huius quoq; iussu contractum intelligitur. Inst. eo.§.fin.

QVANDO ACTIO DE PECVLIO ANNALIS SIT.

Titulus VII.

Rætor ait, POST MORTEM EIVS, QVI IN ALTERIVS, POTESTATE FVERIT. POSTEAVE, QVAM IS EMANCIPATVS FVERIT: DVNTAXAT DE PECVLIO, ET SI QVID DOLO MALO EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST FACTVM FVERIT, QVO MINVS PECVLII ESSET, IN ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT IVDICIVM DABO: quandiù filius in potestate est: de peculio actio perpetua est: post mortem autem eius, vel postquam emancipatus fuerit, temporaria esse incipit, idest annalis. Annus autem vtilis computabitur; & ideo si condicionales fit obligatio: Iulianus scripsit, ex eo computandum annum, non ex quo emancipatus est, sed ex quo peti potuit conditione existente. Meritò autem temporariam ī hoc casu fecit prætor actionem. Nam cum morte, vel alienatione extinguatur peculium. sufficiebat vsq; ad annum produci obligationem, ff. quando de peculio actio annal. sit, l. prima, in princ.

Sed & si alio modo, sine emācipatione desierit esse in potestate: annalis erit actio. sed & si morte patris, vel deportatione, sui iuris fuerit effectus filius: de peculio intra annum hæres patris, vel fiscus, tenebuntur, d.l. prima, §. sed & si.

Vsufructu quoq; extincto intra annum actionem dādam in vsufructuarium Pomponius scripsit. d l. prima, §. vsufructu.

Quæsitum est apud Labeonem, si cum filius viueret, tu credens eum mortuum annali actione egeris: & quia annus præterierat, exceptione sis repulsus: an rursus experiri tibi, comperto errore permittendum sit? & ait, permitti debere dūtaxat de peculio, non etiam de in rem verso. nam priore iudicio de in rem uerso rectè actum esse: quia annua exceptio ad peculium, non ad rem uersum pertinet. d.l. prima, §. quæsitum est.

Cum post mortem filiifamilias annua aduersus patrem actio est, quemadmodum aduersus eum esset perpetua, viuo filio: ideo si ex causa redhibitionis erat de peculio actio, sex mensium erit, post mortem filii. idem dicēdum erit in omnibus temporalibus actionibus, si filius, cui creditum est, apud hostes sit: de peculio actio, in dominum non anno finienda est: quia postliminio reuerti potest, ff. eodem, l. secunda, §. cum post.

Definitione peculii interdum vtendum est, etiam si filius in rerum natura esse

 desiit;

desiit; & actionem prætor de peculio intra annum dat. Nam, & tunc accessiones, & decessiones, quasi peculii recipiendas, quamquam desiit morte filii uel emancipatione esse peculium, ut possit, & accedere peculio, ueluti fructibus pecorum fœtu animalium, & decedere, ueluti si mortuum sit animal, uel alio quolibet modo perierit. ff. eod. l. final.

QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST, gestum esse dicetur. Titulus VIII.

AIt Prætor, IN EVM, QVI EMANCIPATVS AVT EXHAEREDATVS ERIT, QVIVE ABSTINVERIT HAEREDITATE EIVS CVIVS IN POTESTATE; CVM MORIRETVR, FVERIT: EIVS REI NOMINE, QVAE CVM EO CONTRACTA ERIT: CVM IN POTESTATE ESSET, SIVE SVA VOLVNTATE, SIVE IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE ERIT; SIVE IN PECVLIVM IPSIVS SIVE, IN PATRIMONIVM EIVS, CVIVS IN POTESTATE FVERIT, EA RES REDACTA FVERIT: ACTIONEM CAVSA COGNITA DABO IN ID, QVOD FACERE POTEST: ff. quod cum eo qui in alie. potest. l. secunda, in princ.

Sed & si citra emancipationem sui iuris factus sit, uel in adoptionem datus, deinde pater naturalis decesserit: item si quis ex minima parte sit institutus, æquissimum est, caussa cognita etiam in hunc dari actionem in id quod facere potest. d. l. secunda. §. fin.

Sed an hic detrahi debeat, quod aliis debetur. tractari potest. & si quidem sint creditores, qui cum esset alienæ potestatis, cum eo contraxerunt: horum ratio habenda est. ff. eod. l. tertia.

Sed si ex parte, nō modica sit hæres scriptus filius: in arbitrio est creditoris, utrum proportione hæreditaria, an insolidum eum conueniat: sed, & hic iudex æstimare debet, ne fortè in id, quod facere potest debeat conueniri. ff. eo. l. quarta. §. sed si ex parte.

Interdum autem, & si hæredatus filius, uel emancipatus sit; insolidum actio aduersus eum dabitur. ut puta si patrem familias se mentitus est, cum contraheretur cum eo etiam si facere non possit, conueniendum propter mendacium. Quamquam autem ex contractu in id quod facere potest, actio in eum datur: tamen ex delictis insolidum conuenietur. d. l. quarta. §. interdum, & §. quanquam.

Soli autem filio succurritur, non etiam hęredi eius, & Papianus scribit in hęredem filii insolidum dandam actionem. d. l. quarta. §. soli autem.

Sed an temporis ratio haberi debeat: ut si quidem ex continenti cum filio agatur, detur actio in id quod facere potest: si uero post multos non debeat indulgeri, sed uidetur rationem habendam esse, in hoc enim caussæ cognitio uertitur. d. l. quarta §. sed an etiam.

Si filius familias uiuo patre conuentus, & condemnatus sit: in emancipatum, vel exhæredatum postea iudicati actio in id, quod facere potest danda est. ff. eod. l. quinta.

Si filio exhæredato, ex senatusconsultu Trebelliano, hæreditas patris restituta sit: non debebit in quantum facere potest, sed insolidum condemnari effectu enim quodammodo hæres est. d. l. quinta. §. si filio.

Pater

Pater filio permiſit mutuam pecuniam accipere,& per epiſtolam creditori mandauit,vt ei crederet.filius ex minima parte patri hæres extitit.Reſpondit Scæuola eſſe in poteſtate creditoris,vtrum filium cui credidiſſet inſolidum:an hæredes, pro qua parte quiſq; ſucceſsiſſet mallet conuenire, ſed filius condemnatur in quantum facere poteſt,ff.eod.l.ſeptima.

DE SENATVSCONSVLTO MACEDONIANO. Titulus IX.

Verba ſenatuſconſulti Macedoniani ſunt hæc, CVM INTER CAETERAS SCELERIS CAVSAS MACEDO,QVAS ILLI NATVRA ADMINISTRABAT,ETIAM AES ALIENVM ADHIBVISSET: ET SAEPE MATERIAM PECCANDI MALIS MORIBVS PRAESTARET,QVVM PECVNIAM (NE QVID AMPLIVS DICATVR) INCERTIS NOMINIBVS CREDERET:PLACERE,NE CVI,QVI FILIOFAMILIAS MVTVAM PECVNIAM DEDISSET,ETIAM POST MORTEM PARENTIS EIVS,CVIVS IN POTESTATE FVISSET ACTIO,PETITIOQVE DARETVR: VT SCIRENT, QVI PESSIMO EXEMPLO PECVNIAM DARENT NVLLIVS POSSE FILIIFAMILIAS,BONVM NOMEN EXPECTATA PATRIS MORTE FIERI. Si pendeat vtrum,quoniã patrem habet apud hoſtes,in pendenti eſt,an in ſenatuſconſultum ſit commiſſum.Nam ſi reciderit in poteſtatem,ſenatuſconſulto locus eſt,ſi minus: ceſſat interim, igitur deneganda eſt actio.certè,& ſi adrogatus mutuam pecuniam acceperit,deinde ſit reſtitutus,vt emanciparetur ſenatuſconſultum locum habebit.fuit enim filiusfamilias nihil dignitas facit, quominus ſenatuſconſultum Macedonianum locum habeat.Nam & ſi conſul ſit,uel cuiuſvis dignitas,ſenatuſconſulto locus eſt: niſi fortè caſtrenſe peculium habeat.tunc enim ſenatuſconſultum ceſſabit, vſq; ad quantitatem caſtrenſis peculii, cum filiifamiliarum in caſtrenſi peculio uice patrumfamiliarum fungantur,ff.de ſena.conſ.Mace.l.prima,& ſecunda.

Mutui dationem non ſolum numeratæ pecuniæ,verum omnium,quæ mutuo dari poſſunt,an accipere debeamus,videndum.ſed verba videntur adnumeratam pecuniam referri.ait.n.ſenatus MVTVAM PECVNIAM DEDISSET.ſed ſi fraus ſit ſenatuſconſulto adhibita:puta, frumento, vel vino, vel oleo mutuo dato,ut his diſtractibus fructibus vteretur pecunia, ſubueniendum eſt filiofamilias,ff.eo.l.ſeptima.§.mutui.

Si filiusfamilias in alterius erat poteſtate, cum mutua daretur, nunc in alterius eſt mens,ſenatuſcõſulti non ceſſat.dabitur ei itaq; exceptio,d.l.ſeptima,§.ſi filius.

Sed & ſi patri eius non mors,ſed alia cauſa inciderit,quominus ſit in ciuitate,dicendum,ſenatuſconſulto locum eſſe,d.l.ſeprima,§.ſed & ſi.

Non ſolum ei,qui mutuam dediſſet,ſed,& ſucceſſoribus eius deneganda eſt actio proinde,& ſi alius pecuniam mutuam dedit,alius ſtipulatus eſt,dabitur aduerſum eum exceptio.licet hic non dederit: ſed & ſi alteruter eorum ignorauit in patris eſſe poteſtate ſe,verius dicendum eſt, vtriq; alterius ſcientiam nocere. idem eſt in duobus reis ſtipulandi,d.l.ſeptima,§.non ſolum.

Item ſi duos filiosfamilias accepero reos,ſed alterum putaui patremfamilias: intererit ad quem peruenerit pecunia, vt ſi cum ſciui filiũfamil. ad quẽ peruenit

pecunia exceptione submouear. si ad eum, quem ignorem non submoueat, d.l. septima, §. item si duos.

Quanquam autem non declatet senatus, cui exceptionem det: tamen sciendum est, & hæredem filii, si paterfamilias decesserit; & patrem eius, si filiusfamilias decesserit, exceptione vti posse, d.l. septima, §. quanquam.

Si ab alio donatam sibi pecuniam filius creditori soluerit: an pater vindicare, vel repetere possit? & ait Iulianus siquidem hac condictione ei donata sit pecunia vt creditori soluat: uideri à donatore profectam protinus ad creditorem, & fieri numos accipientis. si uero simpliciter ei donauit, alienationem eorum filium non habuisse. & ideo si soluerit, condictionem patri ex omni euentu competere, ff. eo. l. sed si pater, 9. §. si ab alio.

Hoc senatusconsultum ad filias quoq; familiarum pertinet, nec ad rem pertinet, si adfirmetur, ornamenta ex ea pecunia comparasse, nam si ei quoq;, qui filiofam. credidit, decreto amplissimi ordinis actio denegatur: nec interest, consumpti sint numi, an extent in peculio: multo igitur magis seueritate senatusconsulti eius contractus improbabitur, qui filiæfamilias mutuum dedit, d.l. sed si pater, §. hoc senatus.

Non solum filiofamilias, & patri eius succurritur, verum fideiussori, quoq;, & mandatori eius: quia, & ipsi mandati habent regressum, nisi fortè animo donandi intercesserint. tunc. n. cum nullum regressum habeant, senatusconsultum locũ non habebit, sed si non donandi animo, patris tamen uoluntate intercesserunt, totus contractus à patre videbitur comprobatus. & tamen hi, qui pro filiofami. sine uoluntate patris eius intercesserunt, soluendo, non repetent. Hoc. n. & Diuus Hadrianus constituit, & potest dici non repetituros. atquin perpetua exceptione tuti sunt. sed ipse filiusfamilias, & tamen non repetit, quia hi demum solutum non repetunt, qui ob pœnam creditorum actione liberantur, non quã exonerare eos lex uoluit. Quanquam autem soluendo non repetunt. Quia naturalis obligatio manet. Tamen si non opposita exceptione condemnati sunt vtentur senatusconsulti exceptione. & ita Iulianus scribit in ipso filiofamilias, exemplo mulieris intercedentis, d.l. sed si pater, §. non solum, cum duab. ll. seq.

Filium habeo, & ex eo nepotem. nepoti meo creditum est, iussu patris eius, quæsitum est, an contra senatusconsultum fieret? dixit Iulianus & si verbis, senatusconsulti filii continerentur, tamen & in persona nepotis idem seruari debere, iussum autem huius patris non efficere, quominus contra senatusconsultum creditum existimaretur: cum ipse in ea causa esset, vt pecuniam mutuam inuito pátre suo accipere non posset, ff. eo. l. filium, 14.

Si filius tuus in potestate tua agens contra senatusconsultum Macedonianum mutuam sumpsit pecuniam, actio de peculio aduersus te eo nomine efficaciter dirigi nequaquam potest. Quod senatusconsulti auxilium, licet filiifamilias meminerit, & ad nepotes & pronepotes porrigitur, C. eod. l. sexta.

Nihil interest, quis filiofamilias crediderit: utrum priuatus, an ciuitas. Nam in ciuitate quoq; senatusconsultum locum habere. Diui Seuerus, & Antonius rescripserunt, ff. eo. l. nihil, 15.

Si Filiusfamilias absente patre cum quasi mandatu eius pecuniam acciperet, cauit: & ad patrem literas emisit, ut eam pecuniam in prouincia solueret: debet pater, si actum improbat, continuo testationem interponere contrariæ uoluntatis, ff. eo. l. si filius, 16.

Creditorem filiifamilias, mortuo eo fideiussorem accipere nõ posse, Iulianus scribit;

bit; quia nulla obligatio, aut ciuilis, aut naturalis superfit, cui fideiussor accedat. planè à patre, eius actionis nomine, quæ de peculio, aduersus eum competit, fideiussorem rectè accipi, ff. eo. l. creditorem, 18.

Iulianus scribit exceptionem senatusconsulti Macedoniani nulli obstare, nisi ei, qui sciret, aut scire potuisset, filium famil. eum esse, cui credebat, ff. eo. l. Iul.

Si quis patremfamilias esse crediderit, non uana simplicitate deceptus, nec iuris ignorantia: sed quia publicè paterfamilias plerisq; videbatur, sic agebat, sic contrahebat, sic muneribus fungebatur: cessat senatusconsultum, vnde Iulianus libro duodecimo Digestorum in eo, qui vectigalia conducta habebat, scribit, & est sæpe constitutum, cessare senatusconsultum, proinde & in eum, qui scire nô potuit, an filiusfamil. sit. Iulianus ait cessare senatusconsultum, vtputa in pupillo, vel minore vigintiquinque annis. sed in minore causa cognita & à prætore succurrendum: in pupillo autem, etiam alia ratione debuit dicere, cessare senatusconsultum, quod mutua pecunia non fit, quam sine tutoris authoritate pupillus dat: quemadmodum ipse Iulianus dicit, si filiusfamilias crediderit, cessare senatusconsultum, quod mutua pecunia non fit, quamuis liberam peculii administrationem habuit. non enim perdere ei peculium patrem concedere, cû peculii administrationem permittit, & ideo vendicationem numorum patri superesse ait, ff. eo. l. tertia, in princ.

Si filiusfamilias cum in potestate patris esset mutuam à te pecuniam accepit, cum se patremfamilias diceret, eiusq; affirmationi credidisse te iusta ratione edocere potes, exceptio ei denegabitur, C. eo. l. prima.

Zenodorus si, cum sui iuris esse publicè uideretur, aut patris voluntate contraxit, aut in eam rem pecuniam accepit, quæ patris oneribus incumberet, vel suæ potestatis constitutus nouatione facta fidem suam obligauit, vel alias agnouit debitum: non esse decreto amplissimi ordinis rationis est, C. eo. l. secunda.

Is autem solus senatusconsultum offendit, qui mutuam pecuniam filiofamilias dedit, non qui alias contraxit: puta, vendidit, locauit, vel alio modo contraxit, nam pecuniæ datio perniciosa parentibus eorum visa est. ideo, & si incréditum abit filiofamilias, vel ex causa emptionis, vel alio contractu, in quo pecuniam non numeraui, & stipulatus sim: licet cœperit esse mutua pecunia: tamen quia pecuniæ numeratio concurrit, cessat senatusconsultum. quod ita demum erit dicendum, si non fraus senatusconsulto sit cogitata: ut qui credere non potuit, magis ei vénderet, ut ille rei preciû hrêt in mutui uicem, d. l. tertia, §. is aût solus.

Si à filiofamilias stipulatus sum, & patrifamilias facto crediderim, siue capite minutus sit, siue morte patris, vel alias sui iuris sine capitis deminutione fuerit affectus: debet dici, cessare senatusconsultum: quia mutua pecunia iam patrifamilias data est. Quia quod vulgo dicitur, filiofamilias credi non licere: non ad verba, sed ad numerationem. Ergo hic & insolidum damnabitur, nô in id, quod facere potest, d. l. tertia, §. fin. cum duabus, ll. seq.

Contra etiam rectè dicetur, si à patrefamilias stipulatus, credam postea filiofamilias facto, senatusconsulti potestatem exercendam. quia expleta est numeratione substantia obligationis, ff. eo. l. sexta.

Item si filiusfamilias fideiusserit. Neratius lib. primo, & secundo Responsorum, Cessare senatusconsultum ait. idem & Celsus lib. quarto. Sed Iulianus adiicit, si color quæsitus sit, ut filiusfamil. qui mutuam acceptuus erat, fideiuberet alio reo dato, fraudem senatusconsulto factam nocere, & dandam exceptionem, tâ filiofamil. quam reo: quoniam & fideiussori filii subuenitur, ff. eo. l. septim. i pri.

Idem

Idem ait ſi duos reos accepero filiumfamilias, & Titium, cum ad filiumfamilias eſſet peruentura pecunia: ideo autem reum Titium acceperim, ne quaſi fideiuſſor auxilio ſenatuſconſulti vteretur: vtilem eſſe exceptionem aduerſus fraudem dandam, d.l.ſeptima, §.idem.

Sed & ſi filiusfamilias patre ſuo relegato, vel longo tempore abſente, dotem pro filia promiſerit, & rem patris pignori dederit: ſenatuſconſultum quidem ceſſabit, patris tamen res non tenebitur. planè ſi patri hæres extiterit filius, & pignus perſequatur: exceptione doli ſubmouebitur, d.l.ſeptima, §. ſed & ſi filius.

Interdum tamen, & ſi ſenatuſconſulto locus ſit, tamen in alio datur actio; vtputa, ſi filiusfamilias inſtitor mutuam pecuniam acceperit. ſcribit.n. Iulianus libro duodecimo, ipſum quidem inſtitorem exceptione ſenatuſconſulti uſurum, ſi conueniatur, ſed inſtitoriam actionem aduerſus eum, qui præpoſuit competere, quanquam (inquit) ſi ipſe pater tum præpoſuiſſet merci ſuæ, vel mercem peculiarem exercere paſſus eſſet, ceſſaret ſenatuſconſultum: quoniam patris voluntate contractum uideretur. Nam ſi ſcit eum negociari, etiam hoc permiſiſſe videtur, ſi non nominatim prohibuit mutuum accipere, proinde ſi accepit pecuniam, & in rem patris vertit, ceſſat ſenatuſconſultum. patri.n. non ſibi accepit, ſed & ſi ab initio non ſic accepit. Verum poſtea in rem patris vertit, ceſſare ſenatuſconſultum Iulianus ait, intelligendi mq; eſſe, ab initio ſic accepiſſe, vt in rem patris verteret. non tamen vertiſſe videbitur, ſi mutuam pecuniam acceptam patri in debitum proprium ſoluit, & ideo ſi pater ignorauit adhuc ſenatuſconſulto locus erit, d.l.ſeptima. §.interdum.

Macedoniani ſenatuſconſulti authoritas petitionem eius pecuniæ non impedit, quæ filiofamilias ſtudiorum, vel legationis cauſa alibi degenti ad neceſſarios ſumptus, quos patris pietas non recuſaret, credita eſt, ſed ex contractu filii poſt mortem eius de peculio actio in patrem competere, ita demum poterit, ſi anni vtilis ſpatium petitionem non impedit. Sanè ſi iuſſu patris datum mutuum probetur: nec in quos vſus verſa ſit pecunia, diſquiri neceſſe eſt, ſed perpetua in patrem, etiam mortuo filio eſt in patrem, C.eo.l.quinta.

Quod diximus in eo, qui ſtudiorum cauſa abſens mutuum acceperat, ceſſare ſenatuſconſultum: ita locum habet. ſi probabilem modum in mutuando non exceſſerit: nempè eam quantitatem, quam pater ſolebat ſubminiſtrare, d.l.ſeptima, §.quod diximus.

Si filius accepit mutuam pecuniam; vt eum liberaret, qui ſe peteret, exceptione non ſubmoueretur: ſenatuſconſulti ceſſabit exceptio. hoc amplius ceſſabit ſenatuſconſultum, ſi pater ſoluere cœpit, quod filiusfamilias mutuum ſumpſerat, quaſi ratum habuit, d.l.ſeptima, §.ſi filius.

Si paterfamilias factus patrem ſoluerit debiti, ceſſabit ſenatuſconſultum, nec ſolutum repetere poteſt. Cum tamen à curatore per ignorantiam ſolutum ſit repeti debeat, d.l.ſeptima, §.final.cum l.ſeq.

Sed ſi paterfamilias factus, rem pignori dederit: dicendum erit ſenatuſconſulti exceptionem ei denegandam vſq; ad pignoris quantitatem, ff.eo.l.ix.in prin.

Si tamen ſciente patre creditum ſit filio: dicendum eſt, ceſſare ſenatuſconſultum, ſed & ſi iuſſerit pater filio credi. deinde ignorante creditore, mutauerit uoluntatẽ locus ſenatuſc. non erit, qm̃ initiũ contractus ſpectandũ eſt, ff.eo.l.ſi tñ.xii.

Si filiusfamilias aliquid mercatus precium ſtipulanti venditori ſpondeat: nõ eſſe locum ſenatuſconſulto, quo mutuare filiifamiliarũ eſt prohibitũ, nemini dubiũ eſt. origo.n. potius obligationis, q̃ titulus actionis cõſiderãdũ eſt. C.eo.l.tertia;

Si per-

Si permittente patre filiofamilias pecuniam mutuam dedisti, senatusconsulti potestas non interuenit, & ideo persecutio pignoris, quod in bonis patris fuit, non denegabitur, præsertim cum & idem filius hæres extiterit, modo si nullus alius nomine conuentionis, ratione temporis, & ordinis, potior apparuerit, C. eodem, l. quarta.

Si filiusfamilias citra patris iussionem, vel mandatum, vel uoluntatem pecunias creditas acceperit, postea autem pater ratum contractum habuerit cessat senatusconsultum, quemadmodum si ab initio uoluntate patris, vel mandatu filiusfamilias pecuniam creditam accepisset, obnoxius firmiter constitueretur: & si postea ratum pater habuerit contractum, validus est; cum testimonium paternū respueré satis iniquum fit. Necesse est enim patris ratihabitionem, uel principali mádato patris, vel consensui non esse absimilem, cum lege generali omnis rati habitio prorsus retrohatur, & confirmet ea, quæ ab initio subsecuta sunt, & hæc quidem de priuatis hominibus sancienda sunt, si nautem miles filiusfamilias pecuniam creditam accepit, & si sine mandato, vel consensu, vel voluntate, vel ratihabitione patris: stare oportet contractum, nulla differentia introducenda; ob quam causam pecuniæ creditæ, vel ubi consumptæ sint, in pluribus enim iuris articulis filiifamiliarum milites non absimiles uidentur hominibus, qui sui iuris sunt: & ex præsumptione, omnis miles non creditur, in aliud, quidquam pecuniam accipere & expendere, nisi in causas castrenses, C. eo. l. fin.

Finis Libri Tertij.

COM-

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Quartus.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR. Titulus I.

Nimalium nomine, quæ ratione carent, si quæ lasciuia, aut feruore, aut feritatę pauperiem fecerint, Noxalis actio lege, xii. tab. prodita est. Quæ animalia, si noxe dedantur, *proficiunt* reo ad liberationem: quia ita lex xii. tab. scripta est, *vtputa si* equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere soli tus, cornu petierit. Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam mouentur, locum habet: cæterum si genitalis sit feritas cessat actio. Denique si ursus fugerit à domino, & sic nocuerit, non potest quondam dominus conueniri, quia desiit dominus esse, vbi fera euasit. Et ideo si eum ursum occidero meum corpus est, Pauperies autem est damnum sine iniuria facientis datum. nec enim potest animal iniuriam fecisse diei, quod sensu caret. Inst. si quadrup. paup. feci: dicetur in princ. & ff. eod. l. prima, §. in bestiis vero.

SI QVADRVPLES PAVPERIEM FECISSE DICETVR ACTIO, ex duodecim tabulis descendit. Quæ lex voluit, aut dari, quod nocuit, idest id animal, quod noxia commisit: aut æstimationem noxiæ offerre. noxia enim est ipsum delictum, quæ actio ad omnes quadrupedes pertinet, ff. eo. l. prima, in prin. Ait prætor, PAVPERIEM FECISSE. Pauperies est damnum sine iniuria facientis datum, nec enim potest dici animal iniuriam fecisse, quod sensu caret. Itaque (ut Seruius scribit) tunc hæc actio locum habet, cum commota feritate nocuit quadrupes: puta si æquus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus petierit, aut mulæ propter nimiam ferocitatem, quod si propter loci iniquitatem, aut propter culpam mulionis, aut si plus iusto onerat, quadrupes in aliquem onus euerterit, hæc actio cessabit, damniq; iniuriæ agetur, sed

& si

& ſi canis, cum ſduceretur ab aliquo, aſperitate ſua euaſerit, & alicui damnum dederit, ſi contineri firmius ab alio potuit, vel per eum locum induci non debuit, hæc actio ceſſabit, & tenebitur, qui canem tenebat: ſed & ſi inſtigatu alterius fera damnum dedit, ceſſabit hæc actio, d.l. prima, §. ait prætor.

Et generaliter locum habet hæc actio, quoties contra naturam fera mota pauperiem dedit. Ideoque ſi equus dolore concitatus calce petierit: ceſſare iſtã actionem, ſed eum, qui equum percuſſerit, aut vulnerauerit in factum magis, quam lege Aquilia teneri: vtique ideo, quia non ipſe ſuo corpore damnum dederit. at ſi cum equum permulſit quis, vel palpatus eſt, calce eum percuſſerit: erit actioni locus. Et ſi alia quadrupes aliam concitauit, ut damnum daret: eius, quæ concitauit nomine agendum erit, d.l. prima, §. & generaliter.

Siue autem corpore ſuo pauperiem, quadrupes dedit, ſiue per aliam rem, quam tetigit quadrupes: hæc actio locũ habebit: vtputa ſi ploſtro bos obtriuit aliquem, vel alia re deiecta, d.l. prima, §. ſiue autem.

Cum arietes, vel boues commiſiſſent, & alter alterum occidiſſet. Quintus Mutius diſtinxit, vt ſi quidem is periſſet, qui aggreſſus erat: ceſſaret actio, ſi is, qui non prouocauerat: competeret actio, quamobrem eum ſibi, aut noxiam ſarcire, aut noxam dedere oportere, d.l. prima, §. cum arietes.

Et cum etiam in quadrupedibus noxa caput ſequitur aduerſus dominum hæc actio datur, non cuius fuerit quadrupes, cum noceret, ſed cuius nunc eſt. Planè ſi ante litem conteſtatam deceſſerit animal, extincta erit actio noxæ autem dedere eſt animal tradere viuum demum. ſi commune plurium ſit animal, aduerſus ſingulos erit inſolidum noxalis actio, d.l. prima, §. & cum etiam.

Interdum autem dominus in hoc non conuenitur, vt noxæ dedat, ſed etiam inſolidum: vtputa ſi in iure interrogatus, an ſua quadrupes eſſet, reſponderet non eſſe ſuam. nam niſi conſtiterit eius eſſe: inſolidum condemnabitur, d.l. prima, §. interdum autem.

Si poſt litem conteſtatam ab alio ſit animal occiſum: quia domino legis Aquiliæ actio competit ratio in iudicio habebitur, quod noxæ dedendæ facultatem dominus amiſerit. Ergo ex iudicio propoſito litis æſtimationem offeret: niſi paratus fuerit actionem mandare aduerſus eum, qui occidit, d.l. prima, §. ſi poſt.

Hanc actionem nemo dubitauerit hæredi dari, cæteriſque ſucceſſoribus, item aduerſus hæredes, cæteroſque ſucceſſores, non iure ſucceſsionis, ſed eo iure, quo domini ſunt, competit, d.l. prima, §. fin.

Hæc actio non ſolum domino, ſed etiam ei, cuius intereſt, competit: veluti ei, cui res commodata eſt. item fulloni, qui eo, quod tenetur, damnum videtur pati. ſi quis aliquem euitans (magiſtratum fortè) in tabernam proximam ſe immiſiſſet, ibique à cane feroce læſus eſſet, non poſſe agi canis nomine, quidam putãt. at ſi ſolutus fuiſſet: contra, ff. eo, l. ſecunda.

Ex hac lege, iam non dubitatur, etiam perſonarum nomine agi poſſe: fortè ſi patremfamilias, aut filiumfamilias vulnerauerit, quadrupes: ſcilicet, ut non deformitatis ratio habeatur (cum corpus æſtimationem non recipiat) ſed impenſarum in curationem factarum, & operarum amiſſarum, quaſque amiſſurus, quis eſſet, inutilis factus, ff. eod. l. tertia.

Hæc actio utilis competit, & ſi non quadrupes, ſed aliud animal pauperiem fecit, ff. eod. l. quarta.

AGASO cum in tabernam equum deduceret, mulam equus offecit. mula calcem reiecit, & crus Agaſoni fregit. conſulebatur, poſſet ne cum domino mulæ agi,

quod

quod ea pauperiem fecisset; Respondit Alphenus posse. ff. eo. l. fina.
Hæc quidem ad noxalem actionem pertinent, Inst. eod. in fine principii.
Quicunq; per terram transiens equum suum pabulare uoluerit, quantum propinquius secundum uiam stans in loco amplecti potuerit ad refectionem, & reparationem equi sui, impune ipsi equo porrigat licitum sit etiam ipsi uti herba, & viridi sylua, & sine uastatione aliqua quilibet vtatur pro sua commoditate, & usu necessario in libro secundo feudorum, titulo, xxvij. in fine.

DE AEDILITIO EDICTO, ET REDHIBITIONE, ET quanto minoris, Tit. II.

AEDILES aiunt, QVI IVMENTA VENDVNT, PALAM RECTE DICVNTO, QVID IN VNO QVOQVE EORVM MORBI VICIIVE SIT: VTQVE OPTIME ORNATA VENDENDI CAVSA FVERINT, ITA EMPTORIBVS TRADVNTVR, SI QVID ITA FACTVM NON ERIT, DE ORNAMENTIS RESTITVENDIS IVMENTISVE ORNAMENTORVM NOMINE REDHIBENDIS IN DIEBVS SEXAGINTA, MORBI AVTEM, VICIIVE CAVSA IN EMPTIS FACIENDIS IN SEX MENSIBVS VEL QVANTO MINORIS, CVM VENIERINT, FVERINT, IN ANNO IVDICIVM DABIMVS, SI IVMENTA SIMVL PARIA VENIERINT, ET ALTERVM IN EA CAVSA FVERIT, VT REDHIBERI DEBEAT, IVDICIVM DABIMVS, QVO VTRVNQVE REDHIBEATVR. ff. de ædilit. edicto. l. ædiles aiunt, 38. in prin.

Loquuntur ædiles in hoc edicto de iumentis redhibendis. causa autem huius edicti est, ut occurratur fallaciis vendentium: & emptoribus succurratur, quicunque decepti, à venditoribus fuerint dummodo sciamus uenditorem etiam si ignorauerit ea, quæ præstari iubentur, tamen teneri debere. nec est. hoc iniquum. potuit enim ea nota habere venditor. neque enim interest emptoris, cur fallamur ignorantia venditoris, an calliditate. illud sciendum est edictum hoc non pertinere ad uenditiones fiscales. si tamen respub. aliquã faciat uenditionem, edictum hoc locum habebit. In pupillaribus quoque venditionibus erit edicto locus, d. l. ædiles, §. loquuntur, & l. prima, §. causa huius edicti.

Iumentorum autem appellatione, an oẽ pecus contineatur, uideamus. & difficile est, vt contineatur. nam aliud significant iumenta, aliud significatur pecoris appellatione, idcirco elogium huic edicto subiectum est, cuius verba hæc sunt. QVAE DE IVMENTORVM SANITATE DIXIMVS DE CAETERO QVOQVE PECORE OMNI VENDITORES FACIVNTO. vnde dubitari desiit, an hoc edicto boues quoque continerentur. etenim iumentorum appellatione non contineri eos, verius est. sed pecoris appellatione continebuntur, d. l. ædiles, §. iumentorum.

Si mulus castratus est, neque morbi, neque uicii, quid habere uidetur: quia neque de fortitudine, quid eius detrahitur, neque de utilitate, cum ad generandum nunquam sit habilis, d. l. ædiles, §. sed enim.

Celsus quoque scribit, non omnia animalia castrata ob idipsum viciosa esse, nisi propter ipsam castrationem facta sint imbecilliora, & ideo mullum non esse uiciosum. idem refert. O filium existimasse equum castratum sanum esse. sed si emptor ignorauerit, venditor scit; ex empto esse actionem, d. l. ædiles, §. Celsus.

Quæsitum

Quæsitum est. si mula talis sit, vt transiungi non possit, an sana sit? & ait Pomponius, sanam esse. plerasq; deniq; carruccharias tales esse, vt non possint transiungi. idem ait si nata sit eo ingenio, aut corpore, vt alterum iugum non patiatur: sanam non esse, d.l. ædiles, 38. §. quæsitum est.

Non tantum autem ob morbum viciumve redhibitio locum habebit in iumentis, verumetiam si contra dictum promissumve sit, erit locus redhibitioni, d.l. ædiles, §. non tantum.

Vendendi autem causa ornatum iumentum videri Cælius ait: non si sub tempus venditionis, hoc est biduo ante venditionem, sed si in ipsa venditione ornatum sit, aut ideo (inquit) vt venale cum esset, sic ornatum inspiceretur, semperque cum de ornamentis agitur in actione, & in edicto, adiiciendum est, VENDENDI CAVSA ORNATA DVCTA ESSE. poterit enim ornatum iumentum itineris causa duci deinde venire. si plura iumenta venierint, non omnia erunt redhibenda propter unius ornamentum. nam si uiciosum sit vnum iugum: non tamen propter hæc cætera iuga redhibebuntur, d.l. ædiles, §. vendendi.

Si fortè iugum mularum sit, quarum altera uiciosa sit: non ex precio tantum vicio sit, sed ex vtriusq; componendum, quanto minoris sit. Cum enim vno precio vtræque venierint non est separandum precium, sed quanto minoris, cum veniret utrumque fuit, non alterum, quod erat uiciosum, d.l. ædiles, §. si fortè iugum mularum.

Cum autem iumenta paria veneunt, edicto expressum est, vt cum alterum in ea causa sit, vt redhiberi debeat, vtrumque redhibeatur, in qua re, tàm emptori, quàm venditori consulitur, dum iumenta non separantur, si mihi modo, & si triga venierit: redhibenda erit tota. sed, & si quadriga: redhibeatur, sed si duo paria mularum sint, & una mula uiciosa sit, vel par: solum par redhibebitur, alterum non. si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quatuor mulæ uno precio venierint, verius erit mulæ redhibitio, non omnium, nam & si polia venierit: dicemus vnum equum, qui viciosus est, non omnem poliam redhiberi oportere, d.l. ædiles, §. cum autem iumenta.

Cæterum sciendum est, ædilicio edicto prohiberi non canem uerrem, vrsum, aprum, leonem ibi habere, qua vulgo iter fit: & si aduersus ea factum erit, & nocitum homini esse dicatur, quod bonum, & æquum iudici uidetur, tanti dominus condemnetur. cæterarum vero rerum, quanti damnum datum sit, dupli. præter has autem ædilicias actiones, & de pauperie locum habebit nunquam enim actiones, & de pauperie locum habebit. nunquam enim actiones, præsertim pœnales de eadem re concurrentes, alia aliam consumit. Iust. si quadrupes. paup. fec. dic. §. finali.

Aiunt AEdiles, NE QVIS CANEM, VERREM, VEL MINOREM, APRVM, LVPVM, VRSVM, PANTERAM, LEONEM, Et generaliter aliudve, quod nocens animal, siue soluta sint, siue alligata: (siue contineri vinculis, quod minus damnum inferant, non possint.) QVA VVLGO ITER FIET, ITA HABVISSE VELIT, VT CVIQVAM NOCERE, DAMNVMVE DARE POSSIT, SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT, ET HOMO EX EA RE PERIERIT, SOLIDIS DVCENTIS, SI NOCITVM HOMINI, ESSE DICETVR: QVANTI BONVM, ET AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, CONDEMNETVR. CAETERARVM RERVM, QVAN-

QVANTVM DAMNVM DATVM, FACTVMVE SIT, DVPLI, ff. de ædilit. edict. l. hi enim, 40. cum duabus seq.

Bouem, qui cornu petit, viciosum esse plerique dicunt, itẽ multas, quæ cessim eunt: ea quoque iumenta, quæ sine causa turbantur, & semetipsa eripiunt viciosa esse dicuntur, ff. eo. l. bouem, 43. in prin.

Causa huius edicti proponendi est, vt occurratur fallaciis vendentium, & emptoribus succurratur, quicunque decepti à venditoribus fuerint. dummodo sciamus venditorem, etiam si ignorauit ea, quæ ædiles præstari iubent, tamen teneri debere, nec est hoc iniquum: potuit enim ea notata habere venditor, neque enim interest emptoris, cur fallatur: ignorantia venditoris, an calliditate, de edil. edic. l. prima, §. causa huius.

Illud sciendum est, edictum hoc non pertinere ad venditiones fiscales. si tamen resp. aliqua faciat venditionem; edictum hoc locum habebit. In pupillaribus quoque venditionibus erit edicto locus, d. l. prima, §. illud sciendum.

Si intelligatur vicium morbumve animalis (vt plerunque signis quibusdam demonstrari solent vicia) potest dici edictum cessare, hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur, d. l. prima, §. si intelligatur.

Si venditor nominatim exceperit de aliquo morbo, & de cætero sanum esse dixerit, aut promiserit: standum est eo, quod conuenit. remittentibus enim actiones suas non est regressus dandus: nisi sciens venditor morbum consulto reticuit. tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem, ff. eo. l. quærit, 14. §. si venditor nominatim.

Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus potuerit adparere (vtputa si cæcus equus veniebat, aut qui cicatricem euidentem & periculosam habebat, vel in capite, vel in alia parte corporis) perinde eius nomine non teneri, Cælius ait, ac si nominatim morbus exceptus fuisset. ad eos enim morbos viciaque pertinere edictum ædilium probandum est, quæ, quis ignorauit, vel ignorare potuit, d. l. quæritur, §. si nominatim.

Dictum à promisso sic discernitur. dictum accipimus, quod uerbotẽnus pronunciatum est, nudoque sermone finitur, promissum autem potest referri, & ad nudã promissionem, siue pollicitationem, vel ad sponsionem. secundum quod incipiet is, qui de huiusmodi causa stipulanti spopondit: & ex stipulatu posse conueniri, & redhibitoriis actionibus, nec nouum. nam qui ex empto potest conueniri, idem etiam redhibitoriis actionibus cõueniri potest. ea autem sola edicta, siue promissa admittenda sunt, quæcunque sic dicuntur, vt præstentur, non ut iactentur, ff. eo. l. secunda, 19. §. dictum.

De redhibitoria.

Deinde aiunt ædiles, EMPTORI OMNIBVSQVE, AD QVOS EA RES PERTINET, IVDICIVM DABIMVS. pollicentur emptori actionem, & successoribus eius, qui in uniuersum ius succedunt. Emptorem eum accipere debemus, qui precio emit. Sed si permutatum erit: dicendum est, utrumque emptoris, & uenditoris loco haberi; & utrumque posse ex hoc edicto experiri, ff. de edilit. edict. lege sciendum, decimanona, §. denique.

Tempus autem redhibitionis sex menses utiles habet, si autem animal non redhibeatur, sed quanto minoris agatur, annus utilis est. sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit, at si dictum promissumve, quid est: ex eo, ex quo dictum promissumve est. Si vero ante venditionis tempus dictum intercesserit, deinde post aliquot dies interposita fuerit stipulatio. Cælius Sabinus scribit ex priore causa, quæ statim (inquit) ut uenit id animal, cæpit eo nomine posse agere, d. l. sciendum, §. fin. cum l. seq.

Redhibere est facere, ut rursus habeat venditor, quod habuerat, & quia id reddendo fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redditio, ff. eo. l. redhibere, 21. in prin.

Cum redditur ab emptore animal venditori: de dolo malo promitti oportere ei, Pomponius ait, & ideo cautiones necessarias esse: ne forte aut pignori datus sit equus ab emptore, aut iussu eius damnum alicui datum, furtumve factum sit, d. l. redhibere, §. cum redditur.

Iubent ædiles restitui, & quod venditioni accessit, & si quid ipse præstitit: ut utrinque resoluta emptione, nihilo plus consequatur, quàm si non haberet, si uenditio facta non esset, ff. eo. l. cum autem, 23. §. iubent.

Hæ actiones, quæ ex hoc edicto oriuntur, etiam aduersus hæredes omnes competunt, d. l. cum autem, §. hæ actiones.

Iulianus ait iudicium redhibitoriæ actionis, utrunque, & emptorem, & venditorem quodammodo in integrum restituere debere, d. l. cum autem, §. Iulianus ait.

Ædiles etiam hoc præstare emptorem uolunt, si in aliquo deterior factus sit equus: sed ita demum, si post venditionem, traditionemque factus sit. cæterum non pertinet ad hoc iudicium, quod ante factum est. siue ergo ipse deteriorem eum fecit, siue procurator, tenebitur actio, ff. eod. l. ædiles, 25. in prin.

Procuratoris quoque fit mentio in hac actione. sed Neratius procuratorem hic accipiendum ait, non quemlibet, sed cui uniuersa negocia, aut idipsum propter quod deterius factum sit, mandatum est, d. l. ædiles, § procuratoris.

Item sciendum est: hæc omnia, quæ exprimuntur edicto ædilium præstare eum debere, si ante iudicium acceptum facta sint, idcirco. n. necesse fuisse ea numerari, ut si quid eorum ante litem contestat. contigisset præstaretur, d. l. ædiles. §. item sciendum.

Præterea in edicto dicitur sic. ET QVANTA PECVNIA PRO EO EQVO SOLVTA, ACCESSIONISVE NOMINE DATA ERIT, NON REDDETVR: CVIVSVE PECVNIAE, QVIS EO NOMINE OBLIGATVS ERIT, NON LIBERABITVR. Ordine fecerunt ædiles, ut ante uenditori emptor omnia, quæ suprascripta sunt, præstet, sic deinde precium consequatur. d. l. ædiles, §. finali.

Videamus tamen, ne iniquum sit emptorem compelli dimittere corpus, & ad actionem iudicati mitti, si interdum nihil præstatur propter inopiam venditoris, potiusque res ita ordinanda sit, ut emptor caueat, si intra certum tempus pecunia sibi soluta sit se animal præstaturum, ff. eo. l. videamus, 26.

Debet autem recipere pecuniam, quam dedit pro eo equo, vel si quid accessionis nomine. dari autem non id solum accipimus, quod numeratur uenditori (utputa precium) sed & si quid emptionis causa erogatum est. hoc autem ita demum deducitur, si ex uoluntate uenditoris datur. cæterum si quid sua sponte datum esse proponatur. non imputabitur. neque. n. debet, quod quis suo arbitrio dedit à venditore exigere, quid ergo si forte uectigalis nomine datum est, quod emptorem forte sequeretur? dicemus hoc quoque restituendum. indemnis enim emptor discedere debet, ff. eo. l. debet, 27.

Si venditor de his, quæ edicto ædilium continentur non caueat: pollicentur aduersus eum iudicium redhibitorium intra duos menses, vel quanti emptoris interfit intra sex menses, ff. eo. l. si venditor, 28.

Illud sciendum est. Si emptor venditori hæc non præstat, quæ desiderantur in hac actione: non posse ei venditorem condemnari. item emptori præstandum est, vt cuius pecuniæ nomine obligatus erit, liberetur: siue ipsi venditori obligatus sit, siue etiam alii. condemnatio autem fit, quanti ea res erit. ergo excedat precium, an non videamus, & quidem continet condemnatio precium, accessionesq; consequatur, quasi quod sua intersit debeat accipere: maximè cum fructus ipse restituat. & placet consecuturum. si quid tamen damni sensit, vel si quid pro equo impendit: consequetur arbitrio iudicis. sic tamen, non ut ei horum nomine venditor condemnetur. (ut ait Iulianus) sed ne alias compellatur equum venditori restituere, quàm si eum indemnem præstet, ff. eod. l. illud, 29.

Qui impensas necessariò in curandum equum post litem contestatam emptor fecerit, officio iudicis imputabit. præcedentes autem impensas nominatim comprehendendas, ff. eo. l. item, 30 §. fina.

Si plures hæredes sint emptoris: an omnes ad redhibendum consentire debeant, videamus. & ait Pomponius, omnes consentire debere ad redhibendũ, dareq; vnum procuratorem: nè fortè venditor iniuriam patiatur, dum ab alio partem recipit equi, alii in partem precii condemnatur, quanto minoris is equus sit, ff. eo. l. quod si nolit, 31. §. si plures.

In factum actio competit ad precium recuperãdum, si animal redhibitum fuerit, in qua non hoc quæritur, an animal in causa redhibitionis fuerit: sed hoc tantũ an sit redhibitum. nec immeritò. iniquum est enim postea, quam vẽditor agnouit, recipiendo animal esse, id in causa redhibitionis: quæri, vtrum debuerit redhiberi, an non debuerit. nec de tempore quæritur, an intra tempora redhibitus esse videatur, d. l. quod si nolit, §. in factum.

Illud planè hæc actio exigit, vt sit redhibitus. cæterum nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio, etiam si nudo consensu placuerit, vel redhibeatur. conuentio ergo de redhibendo non facit locum huic actioni, sed ipsa redhibitio, d. l. quod si nolit, §. illud planè.

Quia assidua est duplæ stipulatio: idcircò placuit etiam ex empto agi posse, si duplæ venditor equi non caueat. ea enim quæ sunt moris, & consuetudinis in bonæ fidei iudiciis debent venire, d. l. quod si nolit, §. quia assidua.

Si quid ita venierit, vt nisi placuerit, intra præfinitum tempus redhibeatur, ea conuentio rata habetur, si autem de tempore nihil conuenerit: in factum actio intra sexaginta dies vtiles accommodatur emptori ad redhibendum, vltra non: si vero conuenerit, vt in perpetuum redhibitio fiat, hæc conuentio valebit, d. l. quod si nolit, §. si quid.

Item si tempus sexaginta dierum præfinitum redhibitioni præterierit: causa cognita iudicium dabitur, in causæ autem cognitione hoc versabitur: si aut mora fuit per venditorem, aut non fuit præsens, cui redderetur, aut alia iusta causa intercessit, cur intra diem redhibitum equum non sit, quod magis displicuerat, d. l. quod si nolit, §. item si tempus.

In his autem actionibus eadem erunt obseruanda, quæ de fœtu fructibus, accessionibusq; quæq; de mortuo redhibendo dicta sunt, d. l. quòd si nolit, §. fin.

Proinde Pomponius ait, iustam causam esse, vt quod in venditione accessurum esse, dictum est, tam integrum præstetur, q̃ aliud præstari debuit, quod principaliter

liter venit. nam iure ciuili, vt integra ſint, quæ acceſſura eſſe dicta fuerunt, ex empto actio eſt: veluti ſi dolia acceſſura fundo dictum fuerit. ſed hoc ita, ſi certum corpus acceſſurum fuerit dictum, idem probatur ſi fundus cum inſtrumento venierit, & in inſtrumento animalia ſint: niſi ſi aliud ſpecialiter actum eſſe proponatur, ff. eo. l. proinde, 34.

Cum eiuſdem generis plures res ſimul veneunt (veluti quadrigæ) refert in vniuerſos, an in ſingulos precium conſtituatur: vt ſcilicet interdum vna interdum plures venditiones contractæ intelliganrur: quod vel eo pertinet, vt ſi quis eorum fortè morboſus, vel vicioſus ſit, omnes ſimul redhibeantur. interdum, & ſi in ſingula capita precium conſtitutum ſit, tamen una emptio eſt, vt propter vnius vicium omnes redhiberi debeant: ſcilicet, cum manifeſtum erit, non niſi omnes, quem emptum, vel venditurum fuiſſe: vt plerunque circa quadrigas, vel mulas pares accidere ſolet, vt neutri, niſi omnes, habere expediat, ff. eodem, l. cum eiuſdem, 34.

Si plura animalia vno precio venierint, & de vno eorum ædilictia actione vtamur; ita demum pro bonitate eius æſtimatio fiet, ſi confusè vniuerſis animalibus cõſtitutum precium fuerit. Quod ſi ſingulorum animalium conſtituto precio vniuerſa tanti venierunt, quantum ex conſumatione ſingulorum fiebat: tunc cuiuſcunque animalis precium (ſeu pluris, ſeu minoris, id eſt) conſequi debebit, ff. eod. l. ſi plura, 36.

Proponitur actio ex hoc edicto in eum, cuius maxima pars in venditione fuit: qa plerunque venaliciarii, ita ſocietatem coeunt, vt quidquid agunt in commune videantur agere. æquum. n. ædilibus viſum eſt, vel in vnum ex his, cuius maior pars, aut nulla parte minor eſſet ædilitias actiones cõpetere: ne cogeretur emptor cum multis litigare: quamuis actio ex empto cum ſingulis ſit pro portione, qua ſocii fuerunt. nam id genus hominum ad lucrum, vel potius turpiter faciendum proprius eſt, ff. eo. l. iuſtiſſimæ, 44. §. proponitur.

Redhibitoria actio duplicem habet condemnationem. modo. n. in duplum, modo in ſimplum condemnatur venditor. nam ſi neq; precium neq; acceſsionem ſoluat: dupli precii, & acceſsionis condemnari iubetur. ſi vero reddat precium, & acceſsiones ſimpli, ff. eo. l. redhibitoria, 45.

AEdiliciæ actiones, & hæredi, & in hæredem competunt: vt tantum facta hæredum, quæ poſtea acceſſerunt, & quod expedire potuerunt, quærantur, ff. eo. l. ſi tamen, 48. §. ædiliciæ.

De omni animali hæ actiones competunt, d. l. ſi tamen, §. non ſolum.

Cum redhibitoria actione de ſanitate agitur: permittendum eſt, vt de vno vicio agere, & prædicere, vt ſi quid aliud poſtea apparuiſſet de eo iterum ageretur, d. l. ſi tamen, §. cum redhibitoria.

Simplariarum venditionum cauſa ne ſit redhibitio in vſu eſt, d. l. ſi tamen, §. fin.

Etiam in fundo vendito redhibitionem procedere, nequaquam incertum eſt, veluti ſi peſtilens fundus diſtractus ſit, nam redhibendus erit, & benignius eſt dicere, vectigalis exactionem futuri temporis poſt redhibitionem aduerſus emptorem ceſſare, ff. eo. l. etiam, 49.

Si prædium quis ſub ea lege comparauit, vt ſi diſplicuerit, inemptum ſit: id, vtporè ſub condicione venditum, reſolui, & redhibitoriam actionem aduerſus venditorem competere, palàm eſt, idem obſeruatur, & ſi peſtibilis fundus, ideſt peſtibiles herbas, vel letiferas hñs, ignorãte emptore diſtractus ſit, nã in hoc ẽt caſu per eandẽ actionem, eũ quoq; redhibendũ eſſe cõſtar, C. de ædiliciis acti. l. pen.

.6. Z 3 Circa

Circa procuratoris personam, cum quidem ipse scierit morbosum, vel vitiosum esse: non dubitandum, quin quamuis ipse domino mandati, vel negociorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit. at cum ipse ignorans esse uiciosum, mandatu domini, qui id sciret, emerit, & redhibitoria agat: ex persona domini utilem exceptionem ei non putatur opponendum. ff. eo. l. cum mancipium, 51. §. si procuratoris.

Latinus largus quæsiit, an fideiussori emptionis redhiberi animal possit. Paulus respondit, si in uniuersam causam fideiussor sit acceptus, putat Marcellus posse, & fideiussori redhiberi, ff. eo. l. latinus, 56.

Cum in ea causa est venditum animal, ut redhiberi debeat: iniquum est, venditorem precium redhibendæ rei consequi, ff. eo. l. cum in ea. 59. in prin.

Si quis duos equos uno precio emerit, & alter in ea causa sit, ut redhibeatur: deinde petatur precium totum: exceptio erit obiicienda. si tamen pars precii petatur, magis dicetur, non nocere exceptionem: nisi fortè ea sit causa, in qua propter alterius uicium vtrunque equum redhibendum sit, d. l. cum in ea, §. si quis.

Facta redhibitione omnia in integrum restituuntur, perinde ac si neque emptio, neque venditio intercessisset, ff. eo. l. facta.

Ad res donatas ædictum ædilium curulium non pertinere, dicendum est. quid enim se restituturum donator repromittat, quando nullum precium interuenerit? quid ergo, si res ab eo, cui donata est, melior facta sit? nunquid quanti eius, qui meliorem fecit, interest, donator conueniatur? quod minimè dicendum est, ne eo casu liberalitatis suæ donator pœnam patiatur, itaque si qua res donetur, necesse non erit in ea re promittere, quæ in rebus uenalibus ædiles repromitti iubent. sanè de dolo donator obligare se, & debet, & solet, ne quod benignè contulerit, fraudis consilio reuocet, ff. eo. l. ad res, 62.

Sciendum est, ad uenditiones solas, hoc ed ctum pertinere omnium rerum, cum autem de locationibus nil edicatur, mirum uidebatur, hæc tamen ratio redditur, vel quia nunquam istorum de hac re fuerat iurisdictio, vel *quia non similiter* locationes, vt venditiones fiunt. ff. eo. l. sciendum, 63.

Labeo scribit, si uno precio plures equos emisti, & de uno agere uelis, æstimationem æquorum perinde fieri debere, atque fieret in æstimatione bonitatis agri, cum ob euictam partem fundi ageretur. idem ait, si uno precio plures equos vendidisti, sanosque esse promisisti, & pars duntaxat eorum minus sana sit, de omnibus aduersus dictum promissum rectè agi, ff. eo. l. pen.

Finis Libri Quarti.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Quintus.

DE IIS, PER QVOS AGERE POSSVMVS, & de procuratoribus. Titulus I.

Nunc admonendi sumus agere posse, quemlibet hominem aut suo nomine, aut alieno. Alieno veluti procuratorio, tutorio, curatorio, cum olim in vsu fuisset alterius nomine agere non posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Praeterea lege Hostilia permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut Reip. causa abessent, quive eorũ in cuius tutela essent, sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine, neque agere, neque excipere actionem licebat. cæperunt homines per procuratores litigare. nam, & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint. Insti. de iis, per quos ag. poss. in princ.

Procurator neque certis uerbis, neque præsente semper aduersario, imo plerunq; eo ignorante constituitur. cuicunque enim permiseris rem tuam agere, is tuus procurator intelligitur. Inst. eo. §. procurator.

Procurator est, qui aliena negocia mandatu domini administrat. Procurator autem, vel omnium rerum, uel unius rei esse potest: constitutus uel coram, vel per nuncium, uel per epistolam. quamuis quidam (vt Pomponius libro vicesimo quarto scribit) non putent vnius rei mandatum suscipientem, procuratorem esse: sicuti nec is quidem, qui rem perferendam, vel epistolam, vel nuncium perferendum suscepit, propriè procurator appelletur. sed verius est eum quoque procuratorem esse, qui ad vnam rem datus sit. Vsus autem procuratoris perquam necessarius est, vt qui rebus suis ipsi superesse, vel nolunt, vel nõ possunt; saltem per alios possint, uel agere, vel conueniri, ff. de procuratoribus. l. prima, in prin.

Dari

Dari autem procurator etiam absens potest. Dummodo certus sit, qui datus intelligitur, & is ratum habuerit. furiosus non est habendus absentis loco; quia in eo animus deest, ut ratum habere non possit, d.l. prima, §. si. cum l. seq.

Nihil interest, utrum ab initio, an cœpta iam lite negocium ad personam procuratoris translatum fuerit, C. eo. l. nihil. 20.

Item ad litem futuram, & in diem, & sub conditione, & vsq; ad diem dari potest. Et in perpetuum, ff. eo. l. tertia, & quarta.

Præsens habetur, & qui in hortis est. Et qui in foro, & qui in vrbe & qui in continentibus ædificiis. Et ideo procurator ei præsenti esse videtur, ff. eo. l. quinta, sexta, & septima.

Filiusf. mil. & ad agendum dare procuratorem potest, si qua sit ei actio, qua ipse experiri potest non solum si castrense peculium habeat sed & vim, aut (puta) iniuriam passus, procuratorem dabit ad iniuriarum actionem; si fortè neq; pater præsens sit, nec patris procurator velit experiri: & erit iure ab ipso filiofam. procurator datus Hoc amplius Iulianus scribit, & si filiofamil. patri, per filium eius in eadem potestate manentem, fiat iniuria, neq; auus præsens sit: posse patrem procuratorem dare ad vlciscendam iniuriam, quam nepos absentis passus est. Ad defendendum quoque poterit filiusfam. procuratorem dare, ff. eod. l. filiusfamil 8. in princip.

Sed, & filiam, poterit dare procuratorem ad iniuriarum actionem. Nam ad dotis exactionem cum patre dari procuratorem, superuacuum esse Valerius Seuerus scribit: cum sufficiat patrem dare ex filiæ voluntate. sed si fortè pater absens sit, uel suspectæ vitæ (quo casu solet filiæ competere de dote actio) potest ea procuratorem dare, d.l. filiusfamilias §. sed, & si.

Ipse quoq; filiusfamilias procurator dari poterit, & ad agendum, & ad defendendum, d.l. filiusfamilias, §. ipse quoque filius.

Inuitus procurator non solet dari. inuitum accipere debemus, non eum tantum, qui contradicit, uerum eum quoq; qui consensisse non probatur, d.l. filiusfamilias, §. inuitus.

Inuitus procurationem suscipere nemo cogitur, nec eandem ultra, nisi prouocationis causa extendent, sed nec defensionem absentis subire compellitur, cum fidem susceptam implere sufficiat. C. eo. l. inuitus, 17.

Veterani procuratori fieri possunt. Milites autem, nec si uelit aduersarius procuratores dari possunt: nisi hoc tempore litis contestatæ, quocunque casu prætermissum est. excepto eo, qui in rem suam. procurator datus est; uel qui communem causam omni sui numeri prosequatur uel suscipit. quia talis procuratio concessa est, d.l. filiusfamilias. §. ueterani.

Militem nec pro patre, uel matre, uel etiam uxore, nec ex sacro rescripto, procuratorio nomine experiri oportet: cum neque defensionem alienam suscipere, vel redimere negocia, uel quasi suffragator accedere utilitate publica permittatur. C. eod. l. septima.

Qui stipendia merentur suis negociis superesse sine offensa disciplinæ possunt, nec potest dici. eum, qui honesta, & verecunda præcedente causa mandatas sibi actiones exercuerit, alieno negocio fungi, cum licet contentio ex persona alterius bona fide sumatur. hunc tamen rem suam agere, non ambigitur, quod militibus interdici non modo absurdum, verum etiam iniquum est, C. eod. l. qui stipendia, ix.

Procuratorem ad litem suscipiendam datum pro quo consentiente, dominus iudicatum

dictatum solui exposuit, prætor ait, IVDICIVM ACCIPERE COGAM. Verum ex causa non debebit compelli. ut puta si inimicitiæ capitales interuenerint inter ipsum procuratorem, & dominum scribit Iulianus debere in procuratorem denegari actionem. Item si dignitas accesserit procuratori, uel Reipublicæ caussa absfuturus sit. Aut si valetudinem, uel necessariam peregrinationem alleget. Vel hæreditas superueniens eum occupet, uel alia iusta causa. Hoc amplius, & si habeat præsentem dominum: non debere compelli procuratorem. Si tamen dominus cogi possit. Sed etiam ex his causis dicitur aliquando cogendum procuratorem iudicium accipere. Veluti si dominus præsens non sit, & actor adfirmet tractu temporis futurum, ut res pereat. Sed hæc neque passim admittenda sunt, neque districtè deneganda: sed a prætore causa cognita temperanda. d. l. filiusfamilias. §. final. cum quinque. ll. sequentibus.

Si post datum procuratorem capitales inimicitiæ intercesserint: non cogitur procurator accipere iudicium, nec stipulationem ob rem non defensam committi: tur quoniam noua causa sit. ff. de procuratoribus. l. si post, xiiii.

Si defunctus sit dominus ante litem contestatem, IVDICATVM SOLVI stipulatione pro suo procuratore data: procurator compellendus est ad iudiciū accipiendum: ita tamen, si hoc dominus sciente procuratore, & non contra dicente fecit. Quod si aliter actum est: inscium quidem procuratorem teneri, satis inciuile est. committitur autem obrem non defensam stipulationis clausula. Qui ad communi diuidundo iudicium datus est agendum: idem, & ad defendendum uidebitur datus, duplici cautela interponenda. ff. eo. l. si defunctus. xv.

Ante litem contestatam libera potestas est, vel mutandi procuratoris, uel ipsi domino iudicium accipiendi. ff. eod. l. ante litem, xvi.

Post litem autem cõtestatam reus, qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, uel in se litem transferre, uiuo procuratore, uel in ciuitate manente potest: caussa tamen prius cognita. non solum autem ipsi, qui dedit procuratorem hoc permittitur: sed etiam hæredi eius, & cæteris successoribus, in caussæ autem cognitione non solum hæc uersantur, quæ supra diximus, in procuratore non compellendo suscipere iudicium: uerum, & ætas. Et religionis beneficium. Item si suspectus sit procurator, aut in uinculis, aut hostium, prædonumve potestate. Vel iudicio publico, priuatove, uel ualetudine, uel maiore sua re distingatur. Vel exilio: vel si latitet, uel si inimicus postea fiat. aut adfinitate aliqua aduersario iungatur, uel hæres ei existat. Aut longa peregrinatio, & aliæ similes causæ impedimento ei sint Mutari debebit, uel ipso procuratore postulante. Quæ omnia non solum ex parte rei, sed etiam in persona actoris obseruabuntur. ff. de procuratoribus. l. post litem, xvii. cum septem seq. & vigesima quinta in princ.

Sed si aduersarius, uel ipse procurator dicat dominum mentiri, apud prætorem hoc finiri oportet. nec ferendus est procurator, qui sibi adserit procurationem. Nam hoc ipso suspectus est, quod operam suam ingerit inuito, nisi forte purgare magis conuicium, quam procurationem exsequi maluerit. & hactenus erit audiendus, si dicat se procuratione quidem carere uelle: sed ita, si id illæsa existimatione sui fiat. Cæterum ferendus est pudorem suum purgans. Planè si dicat in rem suam se procuratorem datum, & hoc probauerit non debet carere propria lite. Item si retentione aliqua procurator uti uelit non facile ab eo lis erit transferenda, Nisi dominus soluere paratus sit. ff. cod. l. quæ omnia, xxv. §. sed si aduersarius, cum l. sequen.

In caussæ cognitione etiam hoc uersabitur: ut ita demum transferri a procuratore iudicium

iudiciū pmittat, si qs omnia iudicia ab eo transferre paratus sit, cæterū si uelit q̃dā tranferre, q̃dam relinquere. iustè procurator hanc inconstantiā recusab.t, sed hæc ita, si mandatu domini procurator egerit: cæterum si mandatum non est: cum nec in iudicio quidquam deduxit, nec tu ea comprobasti, quę inuito te acta sunt tibi non præiudicant. ideoq; translatio earum litium non est tibi necessaria ne alieno facto onereris, hæc autem cognitio procuratoris mutandi prætoris est, ff. eo. l. in causæ, 27. in prin.

Si ex parte actoris translatio litis fiat: dicimus committi, IVDICATVM SOLVI, stipulationem à reo factam, idq; & Neratius, & Iulianus probant, & hoc iure vtimur: scilicet si dominus satis acceperit. Sed si procurator satis acceperit & transferatur iudicium in dominum: verius est, committi ex stipulatu actionem, & à procuratore in dominum transferri. sed & si à domino, vel à procuratore in procuratorem iudicium transferatur: non dubitat Marcellus, quin committatur stipulatio, & hæc vera sunt. Et licet procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda utilis ex stipulatu actio, directa pœnitus tollenda, d. l. in causæ, §. si ex parte.

Si pcurator meus IVDICATVM SOLVI satis accepit: mihi ex stipulatu actio vtilis est. sicuti iudicati actio mihi indulgetur, sed & si agat procurator meus ex ea stipulatione me inuito: nihilominus tamen mihi ex stipulatu actio tribuetur, quæ res facit, vt procurator meus ex stipulatu agendo exceptione debeat repelli: sicut eum agit iudicati non in rem suam datus, neq; ad eandem rem procurator meus IVDICATVM SOLVI satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur. Sed & si defensor meus satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur, quia nec iudicati mecum agi potest, ff. eo. l. si procurator, 28.

Si actor malit dominum potius conuenire, quam eum, qui in rem suam procurator est: dicendum est ei licere, ff. eo. l. si actor, 29.

Actoris procurator non in rem suam datus propter impensas, quas in litem fecit: potest desiderare, vt sibi ex iudicatione satisfiat: si dominus litis soluendo non sit, ff, eo. l. actoris, 30.

Si quis cum procuratorio nomine condemnatus esset, hæres extiterit domino litis: iudicati actionem non rectè recusabit. hoc si ex asse. si autem ex parte hæres extiterit, & totum soluerit: si quidem ei mandatum est hoc quoque vt soluat: mandati actione aduersus cohæredes habebit. si non sit mandatum: negotiorum gestorum actio dabitur, quod est, & si hæres procurator non extiterit, & soluerit, ff. eo. l. si quis, 31. in prin.

Vnius litis plurium personarum plures dari procuratores non est prohibitum. Iulianus ait: eum qui dedit diuersis temporibus procuratores duos: posteriorem dando, priorem prohibuisse videri, d. l. si quis, §. unius litis.

Pluribus procuratoribus insolidum simul datis occupantis melior conditio erit: vt posterior non sit in eo, quod prior petit, procurator, ff. eo. l. pluribus, 32.

Publicè utile est, absentes à quibuscunque defendi. Nam, & in capitalibus iudiciis defensio datur, vbicunq; itaq; absens, quis damnari potest, ibi quem uis verba pro eo facientem, & innocentiam excusantem audiri æquum est, & ordinariam admittere, ff. eo. l. seruum, 33. §. publicè utile est.

Ait prætor, CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM SIBI DARI POSTVLAVERIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDAT, ET EI, CVO NOMINE AGET, ID RATVM HABERE EVM, AD QVEM EA RES PERTINET, VIRI BONI ARBITRATV SATISDET. Ae-

quum

quum visum est prætori eum, qui alicuius nomine, vt procurator experitur, eandem etiam defensionem suscipere.si quis in rem suam procurator interueniat:adhuc erit dicendum,debere eum defendere, nisi fortè ex necessitate fuerit factus,d.l,seruum,§.ait prætor.

Si quis in rem suam procuratorio nomine agat,veluti emptor hæreditatis : an debeat inuicem uenditorem defendere?& placet: si bona fide, & non in fraudem eorum,qui inuicem agere uellent, gestum sit negocium non oportere eum inuicem defendere,ff.eo.l.si quis,34.

Sed & ex personæ procuratorum debebunt defendere, quibus sine mandato agere licet:utputa liberi,licet sint in potestate,item parentes, fratres, & ad fines,ff. eod.l.sed & eæ,35.in prin.

Non solum autem si actio postuletur à procuratore, sed etiam si præiudicium,uel interdictum,uel si stipulatione legatorum,uel damni infecti uelit caueri debebit absentem defendere in competenti tribunali,& eadem prouincia. Cęterum cogi eum in prouinciam de Roma abire, uel è contrario, uel à prouincia, in aliam prouinciam,& defendere: durum est,d.l. sed & eæ,§. non solum autem.

Defendere autem est id facere,quod dominus in litem faceret, & cauere idoneè. nec debebit durior conditio procuratoris fieri, quàm est domini, prærerquam in satisdando,d.l.sed,& eæ,§.defendere.

Præter satisdationem procurator,ita se defendere uidetur, si iudicium accipiet. Vnde quæsitum est, apud Iulianum , an compellatur : an uero sufficiat, ob rem non defensam stipulationem committi?& Iulianus scribit,compellendum accipere iudicium,nisi & agendum causa cognita recusauerit, uel ex iusta causa re motus fuerit,d.l.sed & eæ,§. prætor.

Defendere uidetur procurator, & si in possessionem uenire patiatur: cum quis dāni infecti satisdari,uel legatorum desideret, Vel in operis noui nunciatione,d. l.sed & eæ,§.fin.cum l.seq.

Omnium autem actionum nomine debet defendere, etiam earum , quæ in hæredem non dantur. Vnde est quæsitum,si aduersarius plures intendat actiones,& in singulas singuli existant defensionem suscipere parati, an absens defendi uideatur:& uideri eum rectè defendi Iulianus ait: quo iure, nos uti Pomponius scribit,ff.eod.l.omnium,37.

Non tamen eo usque procedendum erit,ut si decem petantur,& existant duo defensores parati in quina defendere audiantur,ff.eo.l.non tamen,38.

Non solum autem in actionibus, & interdictis, & postulationibus debet dominū defendere,uerum in interrogationibus quoque: ut in iure interrogatus,ex omnibus causis respondeat,ex quibus dominus. an hæres ergo sit absens, responde re debebit: & si responderit,uel tacuerit,tenebitur,ff.eo.l.non solū,39. in prin.

Qui alieno nomine agit quacunque actione . id ratum habiturum eum , ad quem ea res pertinebit cauere debet . Sed interdum licet suo nomine procurator experiatur: tamen de rato debebit cauere,ut Pomponius scribit, utputa iusiurandum procuratori retulit,iurauitque absenti dari oportere. agit hoc iudicio suo nomine propter suum iusiurandum . (nec enim hæc actio competere domino potuit) sed debebit de rato caueri. Sed & si procuratori cōstitutum est, & ex ea causa agat: dubitandum non est,quin locus sit de rato cautioni, idque Pomponius scribit,d.l.non solum,§.qui alieno,

Quæritur apud Iulianum,utrum dominum solum ratam rem habere debet satisdare,an etiam cæteros creditores?& ait dunraxat de domino cauendum, nec il

lis uer-

Jis uerbis AD QVEM EA RES PERTINET, creditores contineri.nam nec ipsi domino hæc incumbebat cautio.d.l.non solum.§ quæritur.

Si de dote agat pater, cauere debet ratam rem filiam habituram. Sed & defendere eam debet, vt & Marcellus scribit, d.l.non solum.§.si de dote.

Si pater filii nomine iniuriarum agat: cum duæ sint actiones, una patris, altera filii: cessat de rato cautio d.l.non solum,§.si pater.

Est & casus, quo quis eiusdem actionis nomine, & de rato caueat, & iudicatum solui: vtputa, postulata est cognitio de in integrum restitutione, cum minor circumscriptus in venditione diceretur, alterius procurator exiftit, debet cauere hic procurator ratam rem dominum habiturum, nè forte dominus reuersus, velit quid petere. item iudicatum solui, vt si quid forte propter hanc restitutionem in integrum præstari adolescenti debeat, hoc præstetur. & hæc ita Pomponius scribit, d.l.non solum,§.est & casus.

Item ait, & si suspectus tutor postuletur, defensorem eius oportere etiam de rato cauere, ne reuersus ille velit retractare, quod actum est. Sed non facile per procuratorem quis suspectus excusabitur: Quoniam famæ causa est. nisi constet ei à tutore mandatum nominatim: aut si etiam absente tutore, quasi non defenderetur prætor erat cogniturus, d.l.non solum,§.item ait.

Cautio ratihabitionis tunc exigitur à procuratore, quoties incertum est, an ei negocium mandatum sit, C.eo.l.prima.

Pomponius scribit, non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. Denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur: interdictū non posse desiderare: nisi (ut Iulianus ait) causa cognita, idest si nominatim ei mandatum sit, & pater valetudine, vel alia iusta causa impediatur, ff. de procuratorib.l. Pomponius 40. in prin.

Si stipuletur procurator damni infecti, vel legatorum: debebit de rato cauere, d.l. Pomponius,§.si stipuletur procurator.

Sed & is, qui quasi defensor in rem actione conuenietur præter solitam *satisdationem* IVDICATVM SOLVI etiam de rato debet caueri. Quid.n. si in hoc *iudicio* rem meam esse pronuncietur: & reuersus ille, cuius defensor extitit, velit fundum vendicare nonne ratum non videbitur habere, quod iudicatum est? Deniq; si uerus procurator extitisset, vel ipse præsens causam suam egisset, & victus esset, si à me uindicaret, exceptione rei iudicatæ submoueretur. & ita Iulianus scribit. Nam cum iudicatur rem meam esse, simul iudicatur illius non esse, d.l.Pomponius.§.sed & is qui.

Ratihabitionis autem satisdatio ante litis contestationem à procuratore exigitur: cæterum semel lite contestata, non compelletur ad cautionem, d.l. Pomponius,§.ratihabitionis autem.

In his personis, in quibus mandatum non exigimus. dicendum est, si fortè euidēs sit contra uoluntatem eos experiri eorum, pro quibus interueniunt: debere eos repelli. Ergo non exigimus, vt habeant uoluntatem, vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur, quamuis de rato offerant actionem, d.l. Pomponius, §.finali.

Alienam suscipere defensionem virile est officium, & vltra sexum muliebrem esse constat. Maior itaq; filio suo, si pupillus est, tutorem petet, C.eod.l.alienam, 18.

Fœminis pro parentibus agere interdum permittetur causa cognita, si fortè parentes morbus, aut ætas impediat, nec quemquam, qui agat, habeant, ff. de procuratoribus, l.fœminis, 41.

Licet

Licet in popularibus actionibus procurator dari non possit, tamen dicendum est, merito eum, qui de via publica agit, & priuato damno ex prohibitione adficitur: quasi priuatæ actionis dari posse procuratorem. ff. eo. l. licet. 42. in prin.

In popularibus actionibus, vbi quis, quasi vnus ex populo agit: defensionem, vt procurator, præstare cogendus non est. ff. eod. l. mutus. 43. §. in popularibus.

Ad actionem iniuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest, nam & si pro publica vtilitate exercetur, priuata est tamen. ff. eod. l. licet. 42. §. ad actionem.

Ea obligatio, quæ inter dominum, & procuratorem consistere solet, mandati actionem parit. Aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati: sicut euenit, cum in rem suam procuratorem præstamus, eoque nomine iudicatum solui promittimus: nam si ex ea promissione aliquid præstiterimus: non mandati, sed ex vendito, si hæreditatem vendidimus: vel ex pristina causa mandati agere debemus, vt fit, cum fideiussor reum procuratorẽ dedit. d. l. licet, §. ea obliga.

Is, cui hæreditas ex trebelliano Senatusconsulto restituta est: hæredem iure dabit procuratorem. Sed, & dominum pignoris creditor recte dabit procuratorem ad SERVIANAM. d. l. licet, §. is, cui.

Porro si vni ex reis credendi constitutum sit, isque alium in constitutam pecuniã det: non negabimus posse dare. Sed, & ex duobus reis promittendi alter alterum ad defendendum procuratorem dabit. d. l. licet §. sed, & dominum.

Si plures hæredes sint, & FAMILIAE ERCISCVNDAE, aut COMMVNI DIVIDVNDO agatur: pluribus eundem procuratorem non est permittendum dare: quoniam explicari res non potest citra adiudicationes, & condemnationes. Planè permittendum est dare, si vni cohæredi plures hæredes existãt. d. l. licet, §. si plures.

Reo latitante, post litem contestatam ita demum fideiussores eum defendere videbuntur: si vel vnus ex his eum pro solido defendat: vel omnes, uel quidam ex his vnum procuratorem dederint, in quẽ iudiciũ transferatur. d. l. licet, §. fi.

Mutus, & surdus, per eum modum, qui procedere potest, procuratorem dare non prohibentur forsitan, & ipsi dantur: non quidem ad agendum, sed ad administrandum. ff. eod. l. mutus. 43. in princ.

Cum quæritur, an alicui procuratorem eum habere liceat, inspiciendum erit, an non prohibeatur procuratorem dare, quia hoc edictum prohibitorium est. d. l. mutus. §. cum quæritur.

Is, qui curatorẽ alicui p̃senti petit, non aliter audietur, nisi adulto cõsentiẽte. Q̃d si absenti, ratã rẽ cum habiturum, necesse habebit satisdare. d. l. mutus. §. is, qui.

Qui non cogitur defendere absentem, tamen si iudicatũ solui satisdedit, defendendi absentis Gratia. Cogendus est iudiciũ accipere, ne decipiatur is, qui satis accepit. eos tamen, qui nõ coguntur rem defendere, post satisdationem cogi, Labeo causa cognita temperandum ait, & si captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum. Quod si aut adfinitas dirempta sit, aut inimicitiæ intercesserint, aut bona absentis possideri cœperint. Vel si longinquo sit absfuturus, vel alia iusta causa interuenerit. Non cogendum. d. l. Mutos. §. fi. cum l. sequenti, vel si 44. & 45. in princ.

Sabinus ait, nullas prætoris esse partes ad compellendũ defendere, sed ex stipulatu ob rem non defensam agere posse, at si iustam causam habeat, cur iudicium accipere nolit, nec fideiussores teneri, quia vir bonus arbitratutus non fuit, q̃ iustã excusationẽ adferret, defendere cogeretur. Sed & si satis nõ dedit, sed ei repromittendi creditũ est, idẽ statuẽdũ est. Qui ita de publico agũt, vt & pri-

uatum commodum defendant, causa cognita permittuntur prcuratorē dare, & postea alius agens exceptione repellitur. d. l. non cogendum, §. sabinus ait.

Si procuratori opus nouum nunciatum sit, isq; interdicto vtatur. NE EI VIS FIAT AEDIFICANTI: defensoris partes eum sustinere nec compelli caue re, ratam rem dominum habiturum Iulianus ait: Et si satisdederit: non ani maduerto: (inquit Iulianus) quo casu stipulatio committatur. d. l. non cogendus. §. si procuratori.

Qui proprio nomine iudicium accepit, si velit procuratorem dare, in quem actor transferat iudicium audiri debet, solenniterque pro eo IVDICATVM SOL VI satisdatione cauere. Ei, qui defendit eum, cuius nomine ipse non agit: li brum est, vel in vnum rem defendere. ff. eod. l. qui proprio. 46. in fine.

Qui alium defendit satisdare cogitur. nemo. n. alienæ litis idoneus defensor sine satisdatione intelligitur. d. l. qui proprio. §. qui alium.

Item quæritur, si iudicium acceperit defensor, & actor in integrum restitutus sit: an cogendus sit restitutorium iudicium accipere? & magis placet cogendum d. l. qui proprio §. item quæritur.

Procurator, vt in cæteris negociis gerendis ita, & in litibus bona fide rationem reddere debet. itaque quod ex lite consecutus erit: siue principaliter ipsius rei nomine, siue extrinsecus ob eam rem: debet mandati iudicio restituere, vsq; adeo, vt si per errorem, aut per iniuriam iudicis non debitum consecutus fuerit, id quoque reddere debeat item contra, quod ob rem iudicatam procurator soluit: contrario mandati iudicio recuperare debet. Pœnam autem, quam ex suo delicto præstitit, recuperare non debet. d. l. qui proprio. §. procurator.

Si duobus mandata administratione eorum, alter debitor sit mandatoris: an alterum eo rectè acturus sit? & vtique rectè, non enim ob id minus procurator intelligitur: quod is, quoq;, cum quo agiť procurator sit. d. l. qui proprio. §. duob.

Qui duos procuratores omnibus rerum suarum reliquit: nisi nominatim præceperit, ut alter ab altero pecuniam petat: non videtur mandatum *vti libet eo*rum dedisse. Itaque si hoc specialiter mandatum est: tunc excipiente eo, *cum* quo agitur. SI NON MIHI MANDATVM SIT, VT à CREDITORIBVS PETEREM: actorem ita debere replicare placet. AT SI MITTI MANDATVM EST, VT à TE PETEREM. ff. eod. l. Qui duos. 47. cum. l. seq.

Ignorantis domini conditio deterior per procuratorem fieri si non debet. ff. eo. l. ignorantis. 49.

Quacunque ratione procurator tuus à me liberatus est, id tibi prodesse debet. ff. eod. l. Quacunque ratione. 50.

Minor viginti quinque annis si defensor existat, in quibus causis in integrum restitui potest, defensor idoneus non est. Quia & ipsi, & fideiussoribus eius per in integrum restitutionem succurritur. Quoniam tamen defendere est eandem vicem, quam reus subire, defensor mariti in amplius quam maritus facere possit, non est condemnandus is qui suscepit defensionem, & si locupletissimus sit. aut si consulatis sit. Non videtur defendere, nisi satisdare fuerit paratus. ff. eod. l. Minor, cum l. sequenti.

Cum rem pecuniariam esse dicam. potes per maritum tuum solennibus impletis appellationi aduersariæ tuæ respondere: eum appellationes pecuniariæ, etiam per procuratores exerceri, ab vtraq; parte litigantium possint. C. eo. l. secunda.

Quia absente te iudicatū dicis, æquū est tibi restitui causæ defensionē, nec obesse tibi, ꝙ vxor tua interfuit iudicio, aut ēt ad quicuit snīæ, cū aliena negocia per mulieres

mulieres non aliter agi possunt, nisi in rem suam, & proprium lucrum mandatæ sint ei actiones, C. eo.l.quarta.

Non eo minus sententia aduersus te lata iuris ratione substituit. Quod aduersaria tua minor vigintiquinque annis constituta, causam suam marito siue curatore agendam mandauit. Minoribus etenim ætas in damnis subuenire, non in rebus prosperè gestis ob esse consueuit, C. eo.l.non eo.14.

Maritus citra mandatum in rebus uxoris cum solenni satisdatione, & alia obseruatione intercedendi habeat liberam facultatem: ne fœminæ persequendæ litis obtentu in contumeliam matronalis pudoris irreuerenter irruant, nec con uentibus virorum, vel iudiciis interesse cogantur. sin autem mandatum susceperit, licet maritus sit, id solum exequi debet, quod procuratio emissa præscripserit, C. eo.l.Maritus, 21.

Neque fœminæ, neque miles, neque qui reipublicæ causa abfuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum initurus est, aut inuitus iudicium pati non potest: idoneus defensor intelligitur, ff. eodem.l. neque fœminæ, 54. in principio.

Procuratore in rem suam dato: præferendus non est dominus procuratori in litē mouendam, vel pecuniam suscipiendam. Qui enim suo nomine utiles actiones habet, ritè eas intendit, ff. eo.l. procurator in rem suam, 55.

Ad rem mobilem petendam datus procurator, ad exhibendum rectè aget, ff. eod. l. ad rem, 56.

Qui procurato rem dat, ut confestim agat: is intelligendus est permittere procuratori, & postea litem peragere. ff. eodem. l. qui procuratorem dat, 57. in principio.

Si quis remisit exceptionem procuratoriam, non poterit ex pœnitentia eam opponere, d.l. qui procuratorem. §. final.

Procurator cui generaliter libera administratio rerum commissa est, potest exigere, aliud pro alio permutare. Sed & id, quoque ei mandari uidetur, ut soluat creditoribus, ff. eod.l. procurator. 58. & l. seq.

Procuratorem, uel actorem prædii, si non specialiter distrahendi mandatum accepit, ius rerum domini vendendi non habere, certum ac manifestum est. Vnde si non ex uoluntate domini vendentibus his fundum comparasti prauides improbum desiderium tuum, dominum ex huiusmodi emptione tibi concedi desiderantis. C. eod.l. procuratorem, 16.

Mandato generali non contineri etiam transactionem decidendi causa interpositam. & ideo si postea is, qui mandauit transactionem ratam non habuit non posse cum repelli ab exercendis action bus, ff. eo.l. mandatu. lx.

Procurator totorum bonorum, cui res administrandæ commissæ sunt: res domini neque mobiles, neque immobiles, sine speciale patris mandatu alienare potest: nisi fructus, aut alias res, quæ facilè corrumpi possunt, ff. eod.l. procurator, 63.

Plautius ait, procuratorem damnatum non debere conueniri, nisi si, aut in rem suam datus esset, aut obtulisset se, cum sciret cautum non esse, omnibus placuit idem erit obseruandum, & si defensoris loco cum satisdatione se liti obtulerit. ff. eo.l. plautius, 61.

Ad legatum petendum procurator datus, si interdicto utatur aduersus hæredem, DE TABVLIS EXHIBENDIS: procuratoria exceptio, quasi non, & hoc ei Mandatum esset, non obstat, ff. eo.l. ad legatum, 62.

Is, cuius nomine defensor extitit, si ante litem contestatam in præsentia fuerit, & postulet suo nomine litē suscipere: cā cognita audiēdus est, ff. eo. l. is cuius, 64.

Si pcuratorem absentem dominus satisdatione releuare velit, literas suas ad aduersarium dirigere debebit, quibus significet quem aduersus eum procuratorem, & in qua causa fecerit: ratumq; se habiturum, quod cum eo actum sit. hoc enim casu, literis eius adprobatis, velut præsentes procuratorem interuenire intelligendum est, itaq; & si postea mutata voluntate procuratorem esse noluerit: tamen iudicium, quo procurator expertus est, ratum esse debet, ff. eod. l. si procuratorem, 65.

Si is, qui equum, aut bouem, vtrum eorum ipse vellet, stipulatus est: ratum habeat quod alterum procuratorio nomine Titius petit: facit, ut res in iudicium deducta uideatur, & stipulationem consumit, ff. eo. l. si is, 66.

Procurator, qui pro euictione prædiorum, quæ vendidit, fidem suam adstrinxit, & si negocia gerere desierit obligationis tamen onere prætoris auxilio non leuabitur. nam procurator, qui pro domino vinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat, ff. eo. l. procurator, 67.

Quod procurator ex re domini, mandato non refragante, stipulatur: inuito procuratore dominus petere potest. Paulus respondit: etiam eum, qui ad litem suscipiendam procuratorem dedit, causæ suæ adesse non prohiberi, ff. eo. l. quod procurator, 68. cum l. seq.

Pater filio suo pupillo tutorem dedit Sempronium creditorem suum. is administrata tutela, reliquit fratrem suum hæredem, qui & ipse decessit, & per fideicommissum nomen debitoris Titio reliquit. eiq; mandatæ sunt actiones ab hæredibus. Quærit Scæuola, cum tam tutelæ actio, quàm pecuniæ creditæ ex hæreditate Sempronii descendant, an non aliter mādata ei actio detur, quam si defendat hæredes à quibus ei actiones mandatæ sunt: respondit, debere defendere, ff. eo. l. pater, 70.

Absens reus causas absentiæ per procuratorem reddere potest, ff. eo. l. absens, 71.

Per procuratorem non semper adquirimus actiones, sed retinemus, veluti si reum conueniat intra legitimum tempus, vel si prohibeat opus nouum fieri, ut interdictum nobis vtile sit, QVOD VI, AVT CLAM, nam & hic pristinum ius nobis conseruat, ff. eo. l. per procuratorem, 72.

Si reus paratus sit ante litem contestatam pecuniam soluere procuratore agente, quid fieri oportet? nam iniquum est cogi eum iudicium accipere, propter quod suspectus uideri potest, qui præsente domino non obtulerit pecuniam. quid. n. si tunc facultatem pecuniæ non habuit? nunquid cogi debet iudicium accipere? quid si, & famosa sit actio? sed hoc constat, ut ante litem cōtestatam præses iubeat in æde sacra pecuniam deponi. hoc enim fit, & in pupillaribus pecuniis. Quod si lis contestata est, hoc oē officio iudicis dirimendū est, ff. eo. l. si reus, 73.

Qui absentem emptorem, eundemq; possessorem fundi defendebat, & iudicium nomine eius accipiebat, postulabat à venditore fundi, ut ab eo defenderetur. Venditor desiderabat caueri sibi, ratam rem emptorem habiturum. is, venditori de rato satisdare debet. Quia si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum repetere, & cogi uenditorem rursus defendere, ff. eo. l. q absentem, 75.

Titius cum absentem defenderet, satisdedit, & priusquam iudicium acciperet, desiit reus soluendo esse, quam ob causam defensor recusauit iudicium in se reddi oportere. Iulianus quærit, an id ei concedi oporteat? ipse rndit, defensor, cū satisdedit dni loco hndus est, nec multum ei pstiturus est ptor, si eū nō coegerit iu-

rit iudicium accipere: cum ad fideiussores eius actor ire possit, & il quidquid præstiterint à defensore consecuturi sint, ff. eo. l. Titius cum absentem, 76.

Actionem ei, qui absentis nomine agere vult, si non eum defendat, denegari oportere: iam edicto perpetuo expressum est, C. eo. l. quinta.

Omnis, qui defenditur, boni viri arbitratu defendendus est. Et ideo non potest videri boni viri arbitratu litem defendere is, qui actorem frustrando efficiat, ne ad exitum controuersia deducatur. Ad duas res petendas procurator datus, si vnam rem petat: exceptione non excluditur, & rem in iudicium deducit, ff. eo. l penul. & fina.

Litis *impendia* bona fide facta, vel ab actoris procuratore, vel rei, debere ei restitui, *æquitas* suadet, ff. eo. l. proprio, 46. §. pen.

Pœna non defendentis procuratoris hæc est, vt denegetur ei actio, ff. eo. l. mutus, 43. §. pœna.

Eum qui res agit hæredum, à quibus tibi deberi fideicommissum dicis, euoca ad prætorem virum clarissimum: qui aut tibi respondere cogetur: aut ab administratione negociorum secundum formam iurisdictionis prohibebitur. Deliberabit autem prætor, si non defendentur hæredes, an mittere te in possessionem debeat, secutus iurisdictionem, quæ exerceri aduersus indefensos solet, C. eod. l. tertia.

Reum criminis constitutum defensionem causæ suscipere non posse, antequam purget innocentiam suam incognitum non est, C. eo. l. sexta.

Quod quis sibi debitum exigere tibi mandauit ante litis contestationem, tu alii petendum mandare non potes, C. eo. l. octaua.

Si procurator ad unam speciem constitutus, officium mandati egressus est, id, quod gelsit, nullum domino facere præiudicium potuit. Quod si plenam potestatem agendi habuit res iudicatas rescindi non oportet: cum si quid fraude vel dolo egit, conuenire eum more iudiciorum non prohibearis, C. eo. l. si procurator. x.

Neq; tutores, neq; curatores ex sua persona in re pupilli uel adolescentis procuratorem facere possunt: sed actorem constituere debenr. pupillus autem, vel pupilla adultus uel adulta, tàm ad agendum, quàm ad defendendum, tutore, seu curatore interueniente, procuratorem ordinare possunt. Ipsi etiam tutores, & curatores post litis contestationem à se factam ad exemplum procuratorum, qui litē contestati sunt, dare pcuratores non prohibenī, C. eo. l. neq; tutores. 11.

Exigendi à filio tuo mandati, qui se defensioni tuæ offerebat, duplici ratione necessitas non fuit, aut quod defendere quis (siue sit filius, siue extraneus) sine mandato potest. tamen satisdatione per defensione præstita, & alia proculdubio obseruatione subiecta: aut quod filius etiam si ultro actionem patris nomine dirigat, mandatum probare non cogitur. sanè quod nec dum legitimam ætatem idem filius tuus compleuerit: ob hoc quidem depellere procuratoris officio eum iudex non iniustè potuit. sed multo iustius fuit huiusmodi defensorem audire, quàm absentem quasi contumacem, & indefensum graui condemnatione afficere, C. eo. l. exigendi, 12.

Ita demum super lite persequenda, quam tibi mater mandauit, actionem intentare potes: si cum primo litem contestareris, non est tibi eo nomine opposita præscriptio militiæ. Quod nec cum appellatio agitur, tibi obiici potest. nam si integra est res: ratio perpetui edicti acceptam tibi non permittit alieno nomine actionem intendere, C. eo. l. ita demum. 13.

Litem te redemisse cōtra bonos mores precibus manifestè professus es: cum pro-

curationẽ quidẽ suscipere (quod officiũ gratuitũ esse debet) non sit res illicita, huiusmodi autem officia non sine reprehensione suscipiunt, C. eod. l. litem, 15.

Si primum quidem actoribus alienis fundum citra mandatum tibi distrahentibus dedisti, & neq; præcessisse, neq; secuta contractum domini declaretur uoluntas. in rem autem eius id precium processisse prouinciæ præses causa cognita perspexerit. hoc tibi restitui iubebit, C. eo. l. si precium, 19.

Procuratoribus institutis; & post contestatam litem dominis effectis: ii, qui mandauerant, non habeant facultatem negocia præsequendi, nisi capitales inimicitiæ, vel morbus, vel alia necessaria causa intercesserit. tunc. n. inuitis his transferri lis potest, C. eo. l. procuratoribus, 22.

Nulla dubitatio est post causam in iudicio agitatam, vtpote dominum litis procuratorem effectum, etiam post excessum eius, qui agendam, vel defendendam litem mandauerat, posse inchoatam causam, iurgiumq; finire: quippe cum & procuratorem posse eum instituere veteres iuris uoluerint conditores, C. eodem, l. nulla, 23.

Licet in principio quæstionis persona debet inquiri procuratoris, an ad agendũ negocium mandatum à domino litis habeat: si tamen falsus procurator interueniatur: nec dici controuersiæ solent, nec potest esse iudiciũ, C. eo. l. licet, 24.

In non nullis constitutionibus dicitur ne cui clarissimo liceat per se causam agere, per procuratores semper liceat, quod quidem vetustas ad honorem dignitatis descripsit. At pleriq; tametsi dignitates nacti, & inter clariss. aut comites, aut tribunos, aut si qui præterea alii eius generis existunt, adscripti sint: ita tamen exigua re familiari sunt, vt ad constituendum procuratorem, perferendosque in eam rem necessarios sumptus, pœnitus nullam facultatem habeant. Sancitũ igitur est, vt inter Magnificentiss. quidem Illustres hoc ualeat. ipsiq; omnimodo per procuratorem pecuniarias causas agant, sed & actionem iniuriarum criminaliter intentatã æquè per procuratorem moueant, secundum priuilegium super hoc ipsis concessum: ne cogantur, aut assidere cum magistratibus, quo ipsi loco iudicant, aut rursum adstare, tanquam litigatores. Vtrinq;. n. res cum periculo fit, siue dignitates afficiantur contumelia, siue iudiciarius ordo præter dignitatem procedat. Alioquin post Magnificentiss. Illustres omnibus, qui uolunt, licentia esto, & procuratores in litem constituere, & per se causam agere: nulla exinde prohibitione, aut læsione, aut pœna eis inferenda. nouell. constit. vt illustres, in prin. per proc. 71. siue collat. 5. const. 18. in prin.

In pecuniariis controuersiis, & si specialiter hoc præcepti, vel sententiæ minimè designat authoritas passim vnicuique (si tamen ita maluerit) per procuratorem respondendi tribuitur facultas: nisi fortè quosdam, iustiores nonnunquã ob causas, vehementiores maximi iudicis uocabit authoritas, C. eo. l. fin.

QVOD CVIVSQVE VNIVERSITATIS NOMINE, VEL contra eam agatur. Tit. II.

Eque societatem, neque collegium, neq; huiusmodi corpus passim omnibus habere conceditur. nam & legibus, & senatusconsultis, & principalibus constitutionibus ea res coercetur. Paucis admodum in causis concesse sunt huiusmodi corpora, vt ecce vectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere: vel auri fodinorum, vel argenti fodinorum, & salinarum. item collegia Romæ certa sunt, quorum

corpus

corpus senatusconsultis, atque constitutionibus principalibus cõfirmatum est: veluti pistorum, & quorundam aliorum, & nauiculariorum qui & in prouinciis sunt, ff. quod cuiusque vni. l. prima in prin.

Quibus autem permissum est corpus habere, collegii societatis, siue cuiusque alterius nomine: eorum proprium est, ad exemplum Reip. habere res communes, arcam communem, & actorem, siue syndicum: per quem tanquam in Rem pub. quod communiter agi fieri oporteat, agatur fiat, d. l. prima, §. quibus autẽ.

Quod si nemo eos defendat: quod eorum commune erit, possideri: & si moniti, non excitentur ad defensionem sui, venire se iussurum proconsul ait. Et quidẽ non esse actorem, vel syndicum, tunc quoque intelligimus: cum is absit, aut ualetudine impediatur, aut inhabilis sit ad agendum. Et si extraneus velit defendere vniuersitatem, permittit proconsul, sicut in priuatorum quoque defensionibus obseruatur: quia eo melior conditio vniuersitatis fit, d. l. prima, §. quod si nemo.

Si Municipes, vel aliqua uniuersitas ad agendum det actorem: non erit hic dicendum, quasi à pluribus datum, sic haberi. hic enim pro rep. vel vniuersitate interuenit non pro singulis, ff. eo. l. secunda.

Nulli permittitur nomine ciuitatis, vel curiæ experiri, nisi ei, cui lex permittit, aut lege cessante, ordo dedit: cum duæ partes adessent, aut amplius quàm duæ. Planè, vt duæ partes decurionum adfuerint, is quoque quem decernunt, adnumerari potest. Illud notandum Pomponius ait. quod, & patris suffragium filio proderit, & filii patri. Item eorum, qui in eiusdem patris potestate sunt. quasi decurio enim hoc dedit, non quasi domestica persona. Quod & in honorum petitione erit seruandum: nisi lex municipii, vel perpetua consuetudo prohibeat, ff. eo. l. tertia, quarta, quinta, & sexta, in princ. Nomen Decurionum relinquitur, quia Decurio est Senator, & quilibet potest mutare hoc nomine & ponere usitatum in sua patria.

Si decuriones decreuerunt actionem per eum mouendam, quem duum uiri elegerunt: is uidetur ab ordine electus, & experiri potest. parui enim refert, ipse ordo eligat, an is, cui ordo negocium dedit. sed si ita decreuerint, ut quæcunque incidisset controuersia eius petendæ negocium Titius haberet: ipso iure id decretũ nullius momenti esse videtur: quia non possit videri de ea re, quæ adhuc in controuersia non sit, decreto datam persecutionem. sed hodie hæc omnia per syndicos solent secundum locorum consuetudinem, explicari, ff. eo. l. sexta, §. si decuriones.

Quod si actor datus postea decreto decurionum prohibitus sit: an exceptio ei noceat? & sic hoc est accipiendum: vt ei promissa uideantur, quæ, & præmissa durant, d. l. sexta, §. quod si actor.

Actor vniuersitatis si agat, compellitur etiam defendere: non autem compellitur de rato cauere, sed interdum si de decreto dubitetur, interponenda de rato cautio est. Actorque iste procuratoris partibus fungitur: & iudicati actio ei ex edicto non datur, nisi in rem suam datus sit, & constitui ei potest. Ex iisdem causis mutandi actoris potestas erit, ex quibus etiam procuratoris. actor etiam filiusfamilias dari potest, d. l. sexta, §. actor.

Sicut municipum nomine actionem prætor dedit, ita, & aduersus eos edicendũ iustissimè putauit, sed & legato, qui in negocio publico sumptum fecit, danda est actio in municipes. si quid vniuersitati debetur, singulis non debetur: nec quod debet uniuersitas, singuli debent. In decurionibus uel aliis uniuersitatibus, nihil refert: utrum oẽs iidem maneãt, an pars maneat, uel oẽs immutati sint. sed si uniuersitas ad unum recidit: magis admitti posse eum cõuenire, & conueniri: cũ ius omniũ in unũ reciderit, & extet nomen uniuersitatis, ff. eo. l. septima.

Ciuitates

Ciuitates, si per eos, qui res earum administrant non defendūtur: nec quidquam est corporale Reip. quod possideatur: per actiones debitorum ciuitatis, agentibus satisfieri oportet, ff. eo. l. octaua.

Si tibi cum municipibus hæreditas communis erit: familiæ erciscundæ iudicium inter uos redditur. idemque dicendum est in finium regundorum, & aquæ pluuiæ arcendæ iudicio, ff. eo. l. pen.

Constitui potest actor, & ad operis noui nunciationem, & ad stipulationes interponendas, veluti legatorum damni infecti iudicatum solui, quamuis seruo publico potius ciuitatis caueri debeat. Sed, & si actori cautum fuerit: utilis actio administratori rerum ciuitatis dabitur. ff. eod. l. fi.

Nec ciuitatis actor negocium publicum per procuratorem agere potest, ff. de procuratoribus, l. nec ciuitatis. 74.

DE SATISDATIONIBVS, ET QVI SATISDARE COGANtur, vel iurato promittant, vel suæ promissioni committantur.

Titulus III.

Satisdationum alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. nam si quis in rem actione conuenitur, siue personali suo nomine, nullam satisdationem, pro litis æstimatione dare compellitur, sed pro sua tantum persona, quod in iudicio permaneat, vsque ad terminum litis, vel committitur suæ promissioni cum iureiurando: (quam iuratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem, vel satisdationem pro qualitate personæ suæ dare compellitur. Institut. de satisdationibus, in princ.

Satisdatio eodem modo appellata est, quo satisfactio nam, ut satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus: ita satisdare dicimur aduersario nostro, cum pro eo, quod à nobis petit, ita cauemus, ut eum hoc nomine securum faciamus, datis fideiussoribus, ff. qui satisd. da. cog. l. prima.

Fideiussor iudicio sistendi causa, locuples iubetur dari non tantum in facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate, ff. eod. l. secunda, in princ.

Si quis iis personis, quæ agere non potuerunt, fideiussorem iudicio sistendi causa dederit: frustra erit datio, d. l. secunda. §. si quis iis.

Prætor ait. SI QVIS PARENTEM EVMVE, QVEM IN POTESTATE HABEBIT, VEL VXOREM, VEL NVRVM IN IVDICIVM VOCABIT: QVALISCVNQVE FIDEIVSSOR IVDICIO SISTENDI CAVSA ACCIPIATVR. Quod ait prætor, LIBEROSVE SVOS: accipimus, & ex fœmineo sexu descendentes liberos. Parenti quidem dabimus hoc beneficium, non solum si sui iuris, sed etiam si in potestate sit alterius. hoc enim Pomponius scribit. Et filius fideiussor pro patre fieri potest, etiam si in alterius potestate sit, NVRVM: & pronurum, & deinceps accipere debemus Quod ait prætor: QVALISCVNQVE FIDEIVSSOR ACCIPIATVR: hac quantum ad facultates, id est etiam non locuples, d. l. secunda. §. prætor ait.

In fideiussorem, qui aliquem iudicio sisti promiserit tanti, quanti ea res erit, actionem dat prætor. Quod vtrum veritatem contineat, an uero quantitatem uideamus. & melius est, ut in ueram quantitatem fideiussor teneatur: nisi pro certa quantitate accesit. d. l. secunda. §. finali.

Siue in duplum est actio, siue tripli, siue quadrupli: tanti eundem fideiussorem omnimodo

nimodo teneri dicemus, quanti res esse intelligemus, ff. eo. l. tertia.

Si decesserit, qui fideiussorem dedit iudicio sistendi causa: non debebit prætor iubere exhiberi eum. Quod si ignorans iusserit exhiberi, vel post decretum eius ante diem exhibitionis decesserit: deneganda erit actio. Si autem post diem exhibitionis decesserit, aut amiserit ciuitatē: vtiliter agi potest, ff. eo. l. quarta.

Si vero pro condemnato fideiusserit, & condemnatus decesserit, aut ciuitatem Romanam amiserit: rectè nihilominus cum fideiussore eius agetur, ff. eod. l. quinta, in princip.

Qui pro rei qualitate euidentissimè locupletem, vel (si dubitetur) adprobatum fideiussorem iudicio sistendi causa non accepit: aduersus eum iniuriarum actio esse potest, quia sanè non quælibet iniuria est, duci in ius eum, qui satis idoneum fideiussorem det. Sed, & ipse fideiussor, qui non sit acceptus, tanquam de iniuria sibi facta quæri poterit, d. l. quinta, §. qui pro.

Quoties viciosè cautum, vel satisdatum est, non videtur cautum, ff. eo. l. sexta.

Si fideiussor non negetur idoneus, sed dicatur habere fori præscriptionem: & metuat petitor, ne iure fori vtatur: Videnæum, quid iuris sit. Et diuus Pius rescripsit, & Papinianus, merito petitorem recusare talem fideiussorem. sed si alias caueri non possit: prædicendum ei, non usurum eum priuilegio, si conueniatur, ff. eo. l. septima. in prin.

Si necessaria satisdatio fuerit, & non facilè possit reus eam ibi præstare, vbi conuenitur: potest audiri, si in alia eius prouinciæ ciuitate satisdationem præstare paratus sit. si autem satisdatio voluntaria est, non in alium locum remittitur. nec enim meretur, qui ipse sibi necessitatem satisdationis imposuit, d. l. septima, §. si necessaria.

Si satisdatum pro re mobili non sit, & persona suspecta sit, ex qua datio desideratur apud officium deponi debebit (si hoc iudici sederit) donec vel satisdetur, vel lis finem accipiat, d. l. septima, §. fin.

De die ponenda in stipulationem, solet inter litigatores conuenire. si non conueniat: Pedius putat in potestate stipulatoris esse, moderato spacio de hoc à iudice statuendo, ff. eo. l. de die, 8. in prin.

Qui mulierem adhibet ad satisdandum, non uidetur cauere. sed nec miles, neque minor vigintiquinque annis probandi sunt: nisi hæ personæ in rem suam fideiubeatur, vt pro suo procuratore. Quidam etiam aiunt, si à marito fundus dotalis petatur in rem suam fideiussuram mulierem, d. l. de die, §. qui mulierem.

Minori vigintiquinque annis succurrendum est: fortasse, & mulieri propter imperitiam: vt ex integro caueatur, d. l. de die, §. minori.

Tutor, & curator, vt rem saluam fore pupillo caueant, mittendi sunt in municipium, quia necessaria est satisdatio. item de restituenda domino proprietate, is, cui vsus fructus datus est. item legatarius, vt caueat, euicta hæreditate legata reddi, & quod amplius, quam per legem falcidiam cæpit. Hæres quoque, ut legatorum satisdet, audiendus est, vt in municipium remittatur. Planè si misso iam legatario in possessionem, cum per hæredem stetisset, quominus caueret, hæres postulet, ut de possessione decedat, paratumque se dicat in municipio cauere: impetrare non debebit. Diuersum, si sine culpa, aut dolo hæredis missus sit in possessionem, d. l. de die. §. tutor.

Iubetur iurari de calumnia nequis vexandi magis aduersarii causa forsitam cum possit Romæ satisdare, in municipium euocet: sed quibusdam hoc iusiurandum de calumnia remittitur: veluti parentibus, sic autem iurare debet, qui in muni-

cipium

cipium remittitur. Romæ se satisdare non posse, & ibi posse, quo postulat remitti: idque se non calumniæ causa facere. Nam sic non est compellendus iurare: alibi se, quam eo loco, satisdare non posse: quia si Romæ non posset, pluribus autem locis posset: cogeretur peierare. Hoc autem impetrabitur, cum iusta causa esse videbitur. quid enim si cum erat in municipio, noluit cauere? hoc casu non debet impetrare: cum per eum steterit, quominus, vbi desiderat, satisdaret, d.l. de die, §. iubetur.

Arbitro ad fideiussores probandos constituto, si in alterutram partem iniquum arbitrium videatur, perinde ab eo, atque à iudicibus appellare licet, ff. eodem. l. arbitro, 9.

Si ab arbitro probati sunt fideiussores, pro locupletibus habendi sunt: cum potuerit querela apud competentem iudicem deferri. Cui ex causa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos probat. Multoque magis, si sua uoluntate accipit fideiussores, contentus iis esse debet. Quod si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis, vel magna inopia acciderit, causa cognita, ex integro satisdandum erit, ff. eo. l. si ab arbitro, x.

Iulianus ait: si antequam mandarem tibi, ut fundum peteres, satis acceperis, petiturus fundum, & postea mandatu meo agere institueris: fideiussores teneri, ff. eo. l. Iulianus, 11.

Inter omnes conuenit, hæredem sub conditione possidentem hæreditatem, substituto cauere debere de hæreditate: & si defecerit conditio, hæreditatem ad euntem substitutum, & petere hæreditatem posse, & si obtinuerit, committi stipulationem, & plerunq; ipse prætor, & ante conditionem existentem, & ante diem petitionis venientem, ex causa iubere solet stipulationem interponi. Sed & si plures substituti sint, singulis cauendum est, ff. eo. l. inter omnes, 12. cũ l. seq.

Sciendum est possessores immobilium rerum satisdare non compelli. Possessor autem is accipiendus est, qui in agro, vel ciuitate rem soli possidet, aut ex asse, aut pro parte. sed & qui vectigalem, vel emphyteuticum agrum possidet possessor intelligitur. item qui solam proprietatem habet, possessor intelligendus est. Eum uero, qui tantum vsumfructum habet, possessorem non esse. Vlpianus scripsit. creditor, qui pignus accepit, possessor non est, tàm, & si possessionem habeat, aut sibi traditam, aut præcario debitori concessam. si fundus in dotem datus sit: tàm uxor, quàm maritus propter possessionem eius fundi. possessores intelliguntur. Diuersa est causa eius, qui fundi petitionem personalem habet tutores, siue pupilli eorum, siue ipsi possideant, possessorum loco habentur. sed & si vnus ex tutoribus possessor fuerit, idem dicendum erit, ff. eo. l. fi. in prin.

Si fundum, quem possidebam, à me petieris, deinde cum secundum te esset iudicatum, appellauerim, an possessor eiusdem fundi sim? & rectè dicetur, me possessorem esse, quia nihilominus possideo. nec enim ad rem pertinet, quod euinci ea possessio possit. Possessor autem quis, necne sit: tempus cautionis spectandum est. nam sicut ei, qui post cautionem vendidit, nihil obest: ita nec prodest ei, qui post cautionem possidere cæpit, ff. eo. l. pen.

Qui iurato promisit iudicio sisti: non videtur peierasse, si ex concessa causa hoc deseruerit, ff. eo. l. fin.

Eum, qui absentem defendit, etiam si filius, vel pater sit: satisdare petitori ex forma edicti debet, ff. eo. l. filius fam. 14.

Si per procuratorem lis, vel infertur, vel suscipitur, in actoris quidem persona, si non mandatum actis insinuatum est, vel præsens dominus litis in iudicio pro-

curatoris

curatoris sui personam confirmauerit, ratam rem dominum habiturum satisdationem, procurator dare compellitur, eadem obseruãdo, & si tutor, vel curator, uel aliæ tales personæ, quę alienarum rerum gubernationem receperunt: litem quibusdam per alium inferunt. Inst. de satisd. §. sin autem.

Si vero aliquis conuenitur, si quidem præsens procuratorem dare paratus est, potest, vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per iudicatum solui satisdationem solemni stipulatione firmare, vel extra iudicium satisdationẽ exponere, per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus, iudicatum solui satisdationis clausulis, vbi de hypotheca suarum rerum conuenire compellitur, siue in iudicio promiserit, siue extra iudicium cauerit, ut tàm ipse, quàm hæredes eius obligentur. Alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam ipsius exponenda, quod tempore sententiæ recitandæ in iudicium ueniet, vel si non uenerit, omnia dabit fideiussor, quæ in condemnatione continentur, nisi fuerit prouocatum. Inst. eo. §. si vero.

Si vero reus præsto, ex quacunq; causa non fuerit, & alius velit defensionem eius subire (nulla differentia inter actiones in rem, vel personales introducenda) potest hoc facere, ita tamen, vt satisdationem iudicatum solui, pro litis præstet æstimatione. Nemo enim secũdum veterem regulam, (ut iam dictum est) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur. Quæ omnia apertius, & perfectius, quotidiano iudiciorum vsu in ipsis rerum documentis apparent. Instit. eod. §. fin.

Non est incerti iuris eum, qui apud acta factus est agentis procurator, non compelli ratam rem dominum habiturum satisdare. hoc enim casu ueluti præsentis procuratorem interuenire intelligendum est. itaque & si postea mutata uoluntate, procuratorem esse noluerit, tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, iudex ratum habere, debebit. sin autem ei ab aduersario suo opposita fuerit in ipso litis exordio defensionis allegatio: etiam ipse, quasi absentis in hac parte procurator satisdationem super excipienda lite præstare cogitur, qua nõ præcedente lis, quę ei data est, vlterius procedere à iudice non conceditur. Rei autem procurator, vel defensor, etiam sub gestorum testificatione factus, in ipso litis limine iudicatum solui satisdationem in omnibus causis præstare cogitur, C. de satisdando. l. unica.

DE PERPETVIS, ET TEMPORALIBVS ACTIONIBVS: & quæ ad hæredes, & in hæredes transeunt. Tit. IIII.

Oc loco admonendi sumus, quod eæ quidem actiones, quæ ex legibus proficiscuntur, perpetuo solebant competere. Donec Imperatores statuerunt omnes actiones personales vltra triginta annorum spacium non extendi, solam autem hypothecariam actionem decẽ annorum spacio concludi. Quod tempus etiam conceditur personalibus, quæ in iudicium deductæ sunt, quadraginta anni expectantur, ex quo nouissima processit cognitio, post, quam utraque pars cessauit. sed actiones, quæ ex propria prætoris iurisdictione processerunt plerunq; intra annum viuunt Inst. de perpetuis, & temp. actionib. in princ.

Non autem omnes actiones, quæ in aliquem aut ipso iure competunt, aut à prætore dantur, & in hæredem æquè competunt, aut dari solent. Est enim certissima iuris

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI.

Omißis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Sextus.

DE EXCEPTIONIBVS. Titulus I.

Equitur ut de exceptionibus dispiciamus, Instit. de exceptionibus, in princ.

Agere etiam is uidetur, qui exceptione utitur. nam reus in exceptione actor est, ff. de exceptionibus, l. prima.

Exceptio dicta est, quasi quædam exclusio, quæ interponi actioni cuiusq; rei solet ad excludendum id, quod in intentionē, condemnationemve deductum est, ff. eo. l. secunda, in princ.

Exceptio est conditio, quæ modo eximit reum damnatione, modo minuit damnationem, ff. eo. l. exceptio. 22. in princ.

Nemo prohibetur pluribus exceptionibus uti, q̄uis diuersæ sint, ff. eo. l. nemo, 8.

Non utique existimatur confiteri de intentione aduersarius, cum quo agitur, qui exceptione utitur, ff. eo. l. non vtique. 9.

Exceptiones opponuntur, aut quia factum sit, quod fieri oportuit: aut quia factum sit, quod fieri non oportuit: aut quia non sit factum, quod fieri debuerat. quia factum est, quod fieri oportuit: datur exceptio rei uenditæ, & traditæ, & rei iudicatæ, quia factum est, quod fieri non oportuit. datur exceptio doli mali, quia nō factum est, quod fieri oportuit. ff. eo. l. exceptiones, 20.

In pupillo, cui soluta est debita pecunia, sine tutoris authoritate, si quæratur, an doli exceptione submoueri debeat: illud tempus inspicitur, an pecuniam, vel ex ea aliquid habeat, quo petit, ff. eo. l. quarta.

Is, qui dicit se iurasse, potest & aliis exceptionibus uti cum exceptione iurisiurandi, vel aliis solis. pluribus. n. defensionibus uti permittitur, ff. eo. l. quinta.

Si rem legatum petat legatarius: de dolo testatoris excipitur. nam sicut hæres, qui in uniuersum ius succedit, submouetur exceptione, ita & legatarius debet submoueri, quasi unius rei successor, ff. eo. l. sexta.

Exceptiones, quæ personæ cuiusque cohærent, non transeunt ad alios, veluti ea, q̄

ſocius habet in id, quod facere poſsit, vel parens, non competit fideiuſſori. ſic mariti fideiuſſor poſt ſolutum matrimonium datus, inſolidum dotis nomine condemnatur. Rei autem cohærentes exceptiones etiam fideiuſſoribus competunt, vt rei iudicatæ, doli mali iuriſiurandi, quod metus cauſa factum eſt. igitur & ſi reus pactus ſit in rem, omnimodo competit. exceptio fideiuſſori interceſsionis, quoque exceptio, etiam fideiuſſori competit. idem dicitur, & ſi pro filiofamil. contra ſenatuſcõſultumquis fideiuſſerit, aut pro minore vigintiquinque annis circumſcripto. Quod ſi deceptus ſit in re, tunc nec ipſe antè habet auxiliũ, q̃ reſtitutus fuerit, nec fideiuſſori dãda eſt exceptio, ff. e. l. exceptiones, 7.

Omnes exceptiones, quæ reo competunt, fideiuſſori quoq; etiam inuito reo competunt, ff. eo. l. omnes, 19.

Defenſiones, ſiue exceptiones ad interceſſores extendi, quibus reus principalis integro manente ſtatu munitus eſt, conſtat, C. eo. l. defenſiones, xi.

Si poſt litem de hæreditate conteſtatam res ſingulæ petantur: placet, non obſtare exceptionem, quod præiudicium hæreditati non fiat. futuri enim iudicii in facti nomine huiuſmodi exceptiones comparatæ ſunt, ff. eo. l. ſi poſt, 13.

Fundum Titianum poſsides, de cuius proprietate, inter me, & te controuerſia eſt, & dico præterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum eſſe cõſtat, deberi, ſi uiam petam: exceptionem, QVOD PRAEIVDICIVM PRAEDIO NON FIAT, vtilem tibi fore putatur, videlicet quod non aliter mihi viam deberi probaturus ſim, quàm prius probauerim, fundum Titianum meum eſſe. ſed ſi ante uiam, deinde fundum Titianum petam, quia & diuerſa corpora ſunt, & cãæ reſtõnũ diſpares: nõ nocebit exceptio, ff. eo. l. fundũ, 16. cum l. ſeq.

Fundum, quem tu proprium tuum eſſe dicis, partem à te peto, & uolo ſimul iudicio. quoq; communi diuidundo agere ſub eodem iudice. item ſi eiuſdem fundi, quem tu poſsideas, & ego proprium meum eſſe dicam, fructus condicere tibi uelim: quæſitum eſt, an exceptio, QVOD PRAEIVDICIVM FVNDVM PARTIVE EIVS NON FIAT. obeſt: an deneganda ſit? & vtrobiq; interuenire prætor debet: nec permittere petitori prius, quam de proprietate conſtet huiuſmodi iudiciis experiri, ff. eo. l. fundum, 18.

Rei maioris pecuniæ præiudicium fieri uidetur, cum ea quæſtio in iudicium deducitur, quę vel tota, vel ex aliqua parte cõis eſt q̃õni de re maiori, ff. eo. l. rei, 21.

Paulus ait, ſi quis ſtatuam in municipio ea mente poſuit, vt ea municipii eſſet, & eam petere vult excludi eum oportet præſcriptione in factum data, ff. eo. l. pen.

Vindicantem uenditorem rem, quam ipſe vendidit, exceptione doli poſſe ſummoueri, nemini dubium eſt: Quamuis alio iure dominium quæſierit. Improbè enim rem à ſe diſtractam euincere conatur. eligere autem emptor poteſt, vtrũ rem velit retinere, intentione per exceptionem eliſa, an potius re ablata, ex cauſa ſtipulationis duplum conſequi. ſed & ſi exceptio omiſſa ſit, aut oppoſita ea. nihilominus euictus ſit, ex duplè quoque ſtipulatione, uel ex empto poteſt conueniri. ſed & ſi ſtipulatio nulla fuiſſet interpoſita, de ex empto actione, idem dicemus, ff. de euictionibus, l. uindicantem, 17. cum duabus ſeq.

Fundum meum obligaui: deinde alienaui tibi. vt eo nomine non obligaueris, ſi eum poſtea abſte emam, & ſatis pro euictione mihi des, excipiendum cautione, quod pro me obligatus ſit: quia etiam non excepto eo, agendo eo nomine contra te, doli mali exceptione poſsim ſubmoueri, ff. eo. l. fundum, 20.

Hoc iure vtimur, ut exceptiones ex pſona emptoris obiectæ, ſi obſtant, vẽditor ei non teneat. ſi uero ad pſonã uenditoris reſpicient, contra. certè, nec ex empto,

nec ex

empto, nec ex stipulatione duplæ, nec simplæ, actio competit emptori, si exceptio ei ex facto ipsius opposita obstiterit. Sed si ex utriusque persona, & auctoris, & emptoris, exceptiones obiicientur, intererit propter quam exceptionem iudex contra iudicauerit, & sic aut committetur, aut non committetur stipulatio. ff. eod. l. hoc iure, xxvii. cum l. sequen.

DE DOLI MALI, ET METVS EXCEPTIONE. Titulus II.

Comparatæ sunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. sæpe enim accidit, vt licet ipsa persecutio, qua actor expetitur iusta sit: tamen iniqua sit aduersus eum cum quo agitur. Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapsus, stipulanti Titio promisisti, quod non debueras promittere, palàm est iure ciuili te obligatum esse, & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax est, sed iniquum est te condemnari, ideoque datur tibi exceptio, quod metus causa, aut doli mali, aut in factum composita ad impugnandam actionem, Institut. de except. in princ.

Quo lucidius intelligi posit hæc exceptio, prius de causa uideamus, quare proposita sit, deinde quemadmodum dolo fiat. per quæ intelligemus, quando obstet exceptio. deinde aduersus quas personas locum habeat. nouissimæ inspiciemus intra quę tempora competit exceptio. Ideo autem hanc exceptionem prætor propoluit, nè cui dolus suus per occasionem iuris ciuilis contra naturalem æquitatem prosit. Sed an dolo, quid factum sit, ex facto intelligitur, & quidem dolo fit, tam in contractibus, quàm in testamentis, quàm in legibus, ff. de doli mali, & metus excep. l. prima.

Palàm est autem hanc exceptiònem ex eadem causa propositam, ex qua causa proposita est de dolo malo actio. ff. eo l. secunda, in prin.

Sequitur ut uideamus in quibus causis locum habeat exceptio, & quibus personis obiiciatur. & quidem illud adnotandum est, quod specialiter exprimendum est de cuius dolo, quis quæratur, non in rem, SI IN EA RE DOLO MALO FACTVM EST, sed sic, SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO ACTORIS FACTVM EST. docere igitur debet is, qui obiicit exceptionem, de dolo malo actoris factum. nec sufficiet ei ostendere in re esse dolum, aut si alterius dicat dolo factum eorum personas specialiter debebit enumerare. dummodo hæ sint, quarum dolus noceat. Planè ex persona eius, qui exceptionem obiicit in rem opponitur exceptio. neq; n. quæritur aduersus quem commissus sit dolus, sed an in ea re dolo malo factum sit à patre actoris, d. l. secunda, §. sequitur.

Circa primam speciem quibus ex causis exceptio hæc locũ habeat, hæc sunt, quæ tractari pñt, si quis sine causa ab alio fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur, exceptio vtiq; doli mali ei nocebit. licet. n. eo tpe, quo stipulabatur nihil dolo malo admiserit: tñ dicendum est eum, cum litem contestatur dolo facere, qui perseueret ex ea stipulatione petere, & si cum interponeretur iustam cãm habuit, tñ nunc nullam idoneam cãm hr̃e vr̃. proinde & si crediturus pecuniã stipulatus est, neq; crediderit. & si certa fuit cã stipulationis, quæ tñ, aut nõ est secuta, aut finita est dicendũ erit nocere exceptionẽ, d. l. scđa, §. circa primã.

Item quæritur, si quis purè stipulatus sit certam quantitatem, quia hoc actum sit: sed post stipulationem interpositam pactum sit, ne interim pecunia,

vſque ad certum diem petatur, an noceat exceptio doli? & quidem de pacto conuento excipi poſſe, nequaquam ambigendum eſt. ſed & ſi hac quis exceptione uti uelit, nihilominus poterit. dolo enim facere eum, qui contra pactum petat negari non poteſt, d.l. ſecunda, §. item quæritur.

Et generaliter ſciendum eſt ex omnibus in factum exceptionibus doli oriri exceptionem, quia dolo facit, quicunque id, quod quaqua exceptione elidi poteſt, petit. Nam & ſi inter initia nihil dolo malo fecit, attamen nunc petendo facit dolosè: niſi ſi talis ſit ignorantia in eo, vt dolo careat, d.l. ſecunda, §. & generaliter ſciendum.

Non male dictum eſt, ſi creditor intereſſe pecuniæ in futurum acceperit, deinde pecuniam nihilominus petat, antequam id tempus prætereat, cuius temporis intereſſe accepit: an doli exceptione repellatur? & poteſt dici dolo eum facere, accipiendo enim intereſſe, diſtuliſſe videtur petitionem in id tempus, quod eſt poſt diem intereſſe præſtitutum, & tacitè conueniſſe, interim ſe non petiturum, d.l. ſecunda, §. non male.

Item ſi ob id, quod antequam dominium ad me transferatur, venditori dederit decem, & agam ex empto, vt decem recipiam, ita competit mihi actio, ſi paratus ſim ex duplæ ſtipulatione eum liberare, ff. eo. l. tertia.

Apud Celſum quæritur: ſi cum Titio mandaſſent creditores hæreditarii, ut adiret hæreditatem, vnus non mandaſſet decipiendi eius cauſa, mandaturus alioquin ſi non foret hic aditurus, deinde agat: an exceptione repellatur. & ait Celſus doli eum exceptione repellendum. Iulianus ſcribit, ſi quis cum æger eſſet centum aureos uxoris ſuæ conſobrino ſpopondiſſet, uolens ſcilicet eam pecuniam ad mulierem peruenire, deinde conualuerit, an exceptione uti poſsit, ſi conueniatur. & refert Labeoni placuiſſe doli exceptione uti eum poſſe, ff. eod. l. quarta, in princ.

Si in arbitrum compromiſerimus, deinde cum non ſtetiſſem ob aduerſam ualetudinem pœna commiſſa ſit: an uti poſsim doli exceptione? & ait Pomponius prodeſſe mihi doli exceptionem, d.l. quarta, §. ſi in arbitrum.

Item quæritur ſi cum eo, à quo tibi ſexaginta deberentur compromiſeris: deinde per imprudentiam pœnam centum ſtipulatus fueris, Labeo putat, conueniri officio arbitri, iubere tantum tibi dari, quantum re vera debeatur. & ſi non fiat: non uetare, ne quid amplius petatur, ſed etiam ſi id omiſſum fuerit: peti poſſe, quod debetur Labeo dicit, & ſi fortè pœna petatur: doli mali exceptionem profuturam, d.l. quarta, §. item quæritur.

Si quis pupillo ſoluerit, ſine tutoris authoritate id, quod debuit, exq́ue ea ſolutione locupletior factus ſit pupillus: rectiſsimè dicetur: exceptionem petentibus nocere. nam, & ſi mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus ſit, danda erit exceptio, idemq́ue & in cæteris erit dicendum, quibus non rectè ſoluitur, nam ſi facti ſint locupletiores, exceptio locum habebit, d.l. quarta, §. ſi quis.

Quod ſi is, cui debebatur pecunia, cum debitore decidit, & nomen eius uendidit Seio, cui debitor mandauerat, ut nomen emeret: deq́ue ea re emptor ſtipulatus eſt: deinde creditor eam pecuniam retinet, quam per iudicem abſtulit, an emptor ex ſtipulatu poſsit experiri? & Offilius putat, ſi uenditor nominis paratus non ſit reddere, quantum ab emptore acceperit. non nocituram exceptionem doli mali, & ſententia Offilii uera eſt, d.l. quarta, §. quod ſi is.

Item quæritur ſi vniones tibi pignori dedero, & conuenerit, ut ſoluta pecunia

vniones

vniones redderentur, & hi uniones culpa tua perierint, & pecuniam petas, & ex ſtato Neruæ & Atilicini ſententia dicentium, ita eſſe excipiendum. SI INTER ME, ET TE NON CONVENIT, VT SOLVTA PECVNIA VNIONES MIHI REDDANTVR. ſed eſt verius, exceptionem doli mali nocere debere, d. l. quarta, §. item quæritur.

Si minor mihi equum donauerit: deinde eum uindicet: exceptione doli mali repellendus eſt, niſi alimenta reddat, & ſi quis alius ſumptus probabilis in eum factus ſit, d. l. quarta, §. ſi minor.

Præterea ſciendum eſt, ſi quis quid ex teſtamento contra voluntatem petat: exceptione eum doli repelli ſolere. Et ideo hæres, qui non habet uoluntatem per exceptionem doli repellitur, d. l. quarta, §. præterea.

Si quis ex uncia hæres ſit ſcriptus, ex qua ducenta conſequi potuit: deinde propter hoc legatum, in quo centum erant, prætulit, nè moleſtiis hæreditariis implicaretur: an ſi legatum petat, exceptione doli mali ſubmoueatur? & ait Iulianus non eſſe eum ſubmouendum, quod ſi à ſubſtituto precium accepit, vel quod precii loco haberi poſſit, ne adeat, hæreditatem petens legatum dolo (inquit) facere intelligetur, ac per hoc doli exceptione repelletur, d. l. quarta, §. ſi quis.

Quæſitum eſt: ſi cum fundi vſumfructum haberem, eum fundum volente me uendideris, an uindicanti mihi vſumfructum, exceptio ſit obiicienda? & hoc iure vtimur, ut exceptio doli mali noceat. Marcellus ait aduerſus doli exceptionem non dare replicationem doli, d. l. quarta, §. quæſitum eſt.

Labeo quoque in eadem opinione eſt. ait enim iniquum eſſe, communem malitiam petitori quidem præmio eſſe, ei uero cum quo agatur, pœnæ eſſe: cum longè æquius ſit ex eo, quod perfidè geſtum eſt, actorem nihil conſequi. Contra ſenatuſconſulti quoque Macedoniani exceptionem de dolo dandam replicationem, ambigendum non eſſe, eamque nocere debere, etiam conſtitutionibus, & ſententiis authorum cauetur, d. l. quarta, §. Labeo quoque.

Labeo, & ſi ex ſtipulatu actio competat, propter doli clauſulam, tamen nocere doli exceptionem ait, ſi aduerſus ea, quid factum erit. poſſe enim petitorem, ante quam ſtipulatio committatur nihil dolo malo feciſſe, & tunc facere, cum petat, propter quod exceptionem eſſe neceſſariam, d. l. quarta, §. Labeo.

Aduerſus parentes neque doli exceptio, neque alia quidem, quæ parentis, opinionem apud bonos mores ſuggillet, competere poteſt. In factum tamen erit excipiendum, ut ſi fortè pecunia non numerata dicatur, & obiiciatur exceptio pecuniæ non numeratæ. nihil autem intereſt vtrum pater ex ſuo contractu, an vero alieno conueniatur. ſemper enim reuerentia ei exhibenda eſt, tàm uiuo, quàm mortuo patre, d. l. quarta, §. aduerſus.

In ſtipulatione planè doli clauſula non erit detrahenda: quia ex doli clauſula, non de dolo actio intenditur, ſed ex ſtipulatu, d. l. quarta, §. in ſtipulatione.

In hac exceptione, & de dolo filii, vel alterius perſonæ iuri noſtro ſubiectæ excipere poſſumus: & de eorum dolo, quibus adquiritur, ſed & de filiorum dolo ſi quidem ex peculiari eorum negocio actio intendatur infinitum exceptiò obiicienda eſt. ſi autem non ex peculiari cauſa, tunc de eo duntaxat excipi oportet, qui admiſſus ſit in ipſo negocio, quod geritur, non etiam ſi poſtea aliquis dolus interueniſſet, d. l. quarta, §. in hac exceptione.

Quæſitum eſt, an de procuratoribus dolo, qui ad agendum tm̄ datus eſt excipi poſſit, & rectè defenditur. ſi quidem in rem ſuam procurator datus ſit, etiam

de præterito eius dolo, hoc est si ante acceptum iudicium dolo, quid fecerit esse excipiendum. si vero non in rem suam: dolum præsentem, in exceptionem conferendum, si autem is procurator sit, cui omnium rerum administratio concessa est: tunc de omni dolo eius excipi posse Neratius scribit, d.l. quarta, §. quæsitum est.

Mandaui Titio, vt à te stipularetur, deinde Titio Seio, & stipulatus à te Seius est, & iudicium edidit, ait Labeo, excipiendum esse, tàm de meo, quàm & Seii dolo, d.l. quarta, §. mandaui.

Item quæritur si debitor meus te circumuenerit, teq; mihi reum dederit, egoque absente stipulatus fuero, deinde petam, an doli mali exceptio mihi obstet? & magis est, vt non tibi permittatur de dolo debitoris mei aduersus me excipere, cum non ego te circumuenerim: aduersus ipsum autem debitorem meum poteris experiri. sed, & si mulier post admissum dolum debitorem suum marito in dotem delegauerit: idem probandum erit, de dolo mulieris non esse permittendum excipere ne indotata fiat, d.l. quarta, §. item quæritur.

Apud Iulianum quæsitum est, si hæres soceri à quo dos peteretur, exciperet de dolo mariti, & mulieris, cui pecunia quæreretur: an ob statura esset exceptio ex persona mulieris? & ait Iulianus si maritus ex promisione dotis ab hærede soceri petat, & hæres excipiat de filiæ dolo, cui ea pecunia adquireretur exceptionem obstare. dos enim quam maritus ab hærede soceri petit, intelligitur, (inquit) filiæ adquiri cum per hoc dotem sit habitura. non explicat Iulianus, an de dolo malo excipi possit, sed putatur eum hoc sentire, ut etiam de dolo mariti exceptio noceat, licet uideatur nulla dos filiæ (ut ait) adquiri, d.l. quarta, §. apud Iulianum.

Illa etiam quæstio ventilata est, apud plerosq;, an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat? & est utilius, & si per eas personas pupillo fauetur, tamen dicendum esse, siue quis emerit à tutore rem pupilli, siue contractum sit cum eo in rem pupilli, si dolo, quid tutor fecerit, & ex eo pupillus locupletior est factus, pupillo nocere debere, nec illud distinguendum est cautum sit ei, an non: soluendo sit, an non tutor, dummodo rem administret. unde enim diuinat is, qui cum tutore contrahit: planè si mihi proponas collusisse aliquem cũ tutore factum suum ei nocebit, d.l. quarta, §. illa etiam.

Si quis non tutor, sed pro tutore negocia gerat: dolus ipsius pupillo, non nocebit. nam & si is, qui pro tutore negocia gerat, rem vendiderit, & usucapta sit: exceptio non nocet pupillo rem suam persequenti, etiam si ei cautum sit: quia huic rerum pupilli, administratio concessa non fuerit. secundum hoc magis de dolo tutoris exceptio pupillo est obiicienda, d.l. quarta, §. si quis non tutor.

Quæ in tutore diximus, eadem in curatore, quoque furiosi dicenda erunt, sed & in prodigi, vel minoris, vigintiquinque annis, de dolo autem ipsius minoris vigintiquinque annis exceptio, vtique locum habebit. Nam & de pupilli dolo interdum excipiendum esse, nequaquam ambigendum est, ex ea scilicet ætate, quæ dolo non careat. Denique Iulianus quoque sæpissime scribit, doli pupillos, qui propè pubertatem sunt, capaces esse. Quid enim, si debitor ex delegatione pupilli pecuniam creditori eius soluatur, fingendus est (inquit) pubes esse? ne propter malitiæ ignorantiam bis eandem pecuniam consequatur, idem seruandum in furioso ait. si cum existimaretur compos mentis esse iusserit debitorem creditori soluere: vel si, quod exigit domi habeat. d. l. quarta. §. quæ tutore.

De autoris dolo exceptio emptori non obiicietur. si autem auctoris accessione vtitur, æquissimum visum est, eum qui ex persona auctoris vtitur accessione, pati dolum auctoris, & per hoc æquem traditur, rei quidem cohærentem exceptionem etiam emptoris nocere: eam autem quæ ex delicto personæ oriatur nocere non oportere. d. l. quæsita. §. De auctoris.

Si cum legitima hæreditas Caii Seii, ad te pertineret, & ego essem hæres institutus, persuaseris mihi per dolum malum, ne adeam hæreditatem, & posteaque ego repudiauerim hæreditatem, tu ea Sempronio cesseris precio accepto, isq; à me petat hæreditatem, exceptionem doli mali eius, qui ei cessit, non potest pati. d. l. quarta. §. si cum.

Si quis autem ex causa legati vindicet: autem is, cui ex causa donationis res præstita est, vindicet: an de dolo exceptionem patiatur ex causa eius, in cuius locũ successerit? & magis est exceptione eos esse repellendos, cum lucratiuam causam sint nacti, aliud enim est emere, aliud ex his causis succedere. d. l. quarta. §. si quis autem.

Idem tractat Pomponius, & in eum qui pignori acceperit, si seruiana vel hypothecaria actione experiatur, nam & hunc putat Pomponius sommouendum: quia res ad eum, qui dolo fecerit reuersura est. d. l. quarta. §. idem tractat.

Auctoris autem dolus (sicuti diximus) emptori non obiicitur, sed hoc in empto re solo seruabimus, item in eo, qui permutauerit vel in solutum acceperit: item in similibus, qui vicem emptorum obtinent, proinde ex quacunque alia causa, quæ prope lucratiuam habet adquisitionem, quæsisse quis videatur patietur exceptionem doli ex persona eius, in cuius locum successit, sufficit enim si is, qui precium dederit, vel vicem precii (cum sit bonæ fidei emptor) vt non patiatur doli exceptionem, ex persona auctoris vtique si ipse dolo caret, cæterum si ipse dolo non caret præuenietur ad doli exceptionem. d. l. quarta. §. auctoris.

Si à Titio fundum emeris, qui sempronii erat, isque tibi traditus fuerit precio soluto: Deinde Titius sempronio hæres extiterit, & eundem fundum Mæuio vẽdiderit & tradiderit: Iulianus ait, æquum esse prætorem te tueri: quia & si ipse Titius fundum à te peteret, exceptione in factum comparata vel doli mali submoueretur, & si ipse eum possideret, & publiciana peteres aduersus excipientem, SI NON SVVS ESSET, replicatione vtereris, ac per hoc intelligeret eum fundũ rursus vendidisse, quem in bonis non hẽt. d. l. quarta. §. si à Titio.

Metus causa, exceptionem Cassius non proposuerat, Contentus doli exceptione, quæ est generalis, sed vtilius visum est, etiam de metu opponere exceptionem, etenim distat aliquid à doli exceptione, quod exceptio doli personam cõplectitur eius, qui dolo fecit, enimuero metus causa exceptio in rem scripta est. SI IN EA RE NIHIL METVS CAVSA FACTVM EST, vt non inspiciamus, an is, qui agit, metus causa fecerit aliquid. Sed an omnino metus causa factum sit in hac re à quocunque, non tantum ab eo, qui agit, Et quamuis de dolo auctoris exceptio doli non obiiciatur: veruntamen hoc iure vtimur, vt de metu non tantum ab auctore, verum à quocunque adhibito, exceptio obiici possit. ff. eod. l. quarta. §. metus.

Illud sciendum est hanc exceptionem de metu eum obiicere debere, qui metum non à parente passus est, in cuius potestate fuerit. Cæterum parenti licere deteriorem conditionem liberorum ĩ rebus peculiaribus facere, sed si se abstinuerit de hæreditate fraterna, succurrendum ei erit, ut alioquin succurritur, d. l. quarta. §. finali.

Pure

Pure mihi decem debes, ea tibi sub conditione legaui interim hæres, si petat, doli exceptione non est submouendus, cum possit etiam deficere conditio, itaque legatorum stipulationem interponere debebit. Sed si non caueat hæres: doli exceptione submouebitur, expedit.n.legatario retinere summam, quam mitti in possessionem rerum hæreditarum. ff. eod. l. quinta in prin.

Si cui legata sit uia, & is lege falcidia locum habente, totam eam uindicet, non oblata æstimatione quartæ partis, submoueri eum doli exceptione Marcellus ait, quoniam suo commodo hæres consuluit. d. l. quinta. §. si cui.

Si donaui alicui rem, nec tradideio: & ille, cui donaui, non tradita possessione in eo loco ædificauerit me sciente: & eum ædificauerit, natus sum ego eam possessionem, & petit à me rem donatam, & ego excipiam, quod supra legitimum modum facta est: de dolo replicandum est, dolo enim feci, quia passus sum eum ædificare, & non reddo impensas. d. l. quinta. §. si donaui.

Si eum, qui uolebat, mihi donare supra legitimum modum delegauero creditori meo: non poterit aduersus petentem uti exceptione, quoniam creditor suum repetit: in eadem causa est maritus nec hic enim debet exceptione submoueri qui suo nomine agit, nunquid ergo nec dolo mulieris excipiendum sit aduersus maritum, qui dotem petit: non ducturus uxorem nisi dotem accepisset ita que condictione tenetur debitor qui delegauit, uel mulier: ut uel liberet debitorem, uel si soluit, ut pecunia ei reddatur. d. l. quinta. §. si eum qui.

Si opera creditoris acciderit, ut debitor pecuniam, quam soluturus erat, perderet exceptione doli mali creditor remouebitur idem est, & si creditori eius numeratam pecuniam ratam creditor non habeat. ff. eod. l. sexta.

Iulianus ait, si pecuniam, quam me tibi debere existimabam iussu tuo spopondeorim ei, cui donare uolebas, exceptione doli mali potero me tueri, & præterea condictio mihi aduersus stipulatorem competit, ut me liberet. ff. eod. l. septima in princ.

Idem Iulianus ait si ei quem creditorem putabas iussu tuo pecuniam, quam me tibi debere æstimabam promisero: petentem doli mali exceptione submoueri debere & amplius agendo cum stipulatore consequar, vt mihi acceptam faciat stipulationem, & habet hæc sententia Iuliani humanitatem: ut etiam aduersus hunc uxor exceptione, & condictione, cui sum obligatus. d. l. septima. §. idem Iulianus.

Dolo facit, qui petit, quod redditurus est. Sic si hæres damnatus sit non petere à debitore: potest vti exceptione doli mali debitor & agere ex testamento. ff. eod. l. octaua.

Si procurator rei pecuniaria accepta damnari se passus sit, & cum domino iudicati agatur, tuebitur se doli mali exceptione, nec non, quod accepit procurator auferri ab eo potest nam turpiter accepta pecunia iustius pœnes eum est, qui deceptus est, quam qui decepit. ff. eod. l. si procurator. ix.

Procurator agit de dolo eius excipi non debet, quia aliena lis est, isque rei extraneus, neque alienus dolus nocere alteri debet. Si post litem contestatam dolo quid fecerit, an exceptio eo nomine in iudicium obiicienda sit, dubitari potest, quia litis contestatione res procuratoris fit, eamque suo iam quodammodo nomine exsequitur, & placet de procuratoris dolo excipiendum esse, idem de tutore, qui pupilli nomine agit, dicendum est. ff. eod. l. procurator. xi. in princip.

Cum uir, aut uxor in arca sibi donata aliquid ædificasset, plerisque placet doli mali

mali exceptione posita rem seruari posite. ff. eod. l. cum uir. x.

Paulus respondit eum, qui in alieno solo ædificium extruserit, non aliàs sumptus consequi posse, quàm si possideat, & ab eo dominum, soli rem uindicet, scilicet opposita doli mali exceptione. ff. eod. l. Paulus. 14.

Fideiussor euictionis nomine condemnatus, id prædium quod euictum est, & omnia præstare paratus est, quæ iure empti continentur quæsitum est, an agentem emptorem ex causa iudicati exceptione doli mali submouere potest: responsum est exceptionem quidem opponi posse iudicem autem æstimaturum, ut pro damnis emptoris satisfaciat. ff. eod. l. fideiussor. 15.

Si debitor à furioso delegatus conditori eius soluat, quem compotem mentis esse existimabat, & ita cum eo agatur: exceptione doli in id, quod in rem furiosi processit, defenditur. ff. eod. l. si debitor. xvi.

Pater pro filia dotem promiserat, & pactos erat, vt ipse aleret filiam suam, eiusque omnes idem homo rusticanus genere scripsit, quasi interesse præteritum ex dotis promissione quæsitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit, & maritus nullam impensam fecerit: an ex chirographo, ex stipulata agenti genere exceptio obstare debeat? respondit Scæuola si (vt proponitur) pater cum exhiberet per errorem promisisset, locum fore doli mali exceptioni. ff. eod. l. finali. in prin.

Auus nepotibus ex filia legauit singulis cētena & adiecit hæc verba IGNOSCITE, NAM POTVERAM VOBIS AMPLIVS RELINQVERE NISI ME FRONTO PATER VESTER MALE ACCEPISSET CVI DEDERAM MVTVAM QVINDECIM, QVAE AB EO RECIPERE NON POTVI, POSTREMO QVI MIHI FERE OMNEM SVBSTANTIAM ABSTVLERVNT, quæsitum est an si aui hæres ab his temporibus patris sui hæredibus petat quindecim: contra voluntatem defuncti facere videatur, & doli mali, exceptione submoueatur? respondit Scæuola eceptionem obstaturam. d. l. final. §. auus.

Ex quadrante hæres scriptus à cohærede ex dodrāte instituto emit portionē certę quantitate, ex qua aliquam summam in nominibus ex Kalendario vti daret, stipulanti spopondit defuncto venditore hæreditatis, testamentum falsum sepe titius accusare cœpit, & hæreditatem ab emptore petiit, & ne quid ex ea minueret, impetrauit quæsitum est cognitione falsi pendente, an hæredes ex stipulatu petentes doli exceptione submoueantur? Respondit Scæuola hæredes venditoris, si ante euentum cognitionis pergant petere, exceptione doli mali posse submoueri. d. l. finali. §. ex quadrante.

Marito, & filio communi ex parte dimidia scriptis hæredibus, filiā suam ex priore matrimonio ita hæredem instituit. ME VIA FILIA EX SEX VNCIIS MIHI HAERES ESTO, SI CVM COHAEREDIBVS TVIS PAREM RATIONEM FECERIS PRO MEA PORTIONE IN DIEM MORTIS MEAE EIVS ACTVS, QVI PENDET EX TVTELA TVA, QVAM TITIVS PATER MEVS AVVS TVVS ADMINISTRAVERIT, quæsitum est, an quia sub conditione instituta filia esset: si omitteret hæreditatem, vti saluam tutelæ actionem haberet: legata sibi à matre data consequi posset? respondit Scæuola eam, de qua quæreretur, contra voluntatem petere, & ideo exceptionem doli obstaturam. d. l. finali. §. finali.

Non sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est, nam hæc perpetuo competit, cum actor quidem in sua potestate habeat, quando vtatur suo iure is autem, cum quo agitur, non habeat potestatem

ſtatem, quando conueniatur vt. ff. eod. l. quinta. §. finali.

In vniuerſum autem hæc in ea regula ſequenda eſt, vt dolus omnino puniatur, & ſi non alicui, ſed ipſi qui eum admiſit, damnoſus futurus erit. ff. eod. l. procurator. 11. §. finali.

Qui æquitate defenſionis infringere actionem poteſt, doli exceptione tutus eſt. ff. eod. l. qui æqu tate. 12.

Liberis exhæredatis, qui nihil ex patris iudicio meruerunt, rupto teſtamento iuſſum conſeruandum eſt, nec opponetur doli mali exceptio quod non ſolum in perſona eorum, ſed in hæredibus, & in perſona quoque liberorum eorum obtinendum eſt. ff. eod. l. liberis. 13.

Ex inſtitutionibus titulo de actionibus ita habetur.

Si quis quaſi credendi cauſa pecuniam à te ſtipulatus fuerit, neque numerauerit Palam eſt iure ciuili te obligatum eſſe nam eam pecuniam à te petere poſſe eum certum eſt, dare. n. te oportet, cum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari, placet exceptione pecuniæ non numeratæ defendi debere, cuius tempora ſecundum quod ſuperioribus libris ſcriptũ eſt, coarctata ſunt inſt. de except. §. idem iuris eſt.

DE NON NVMERATA PECVNIA EXCEPTIONE. Titulus III.

SI pecuniam tibi non eſſe numeratam, atque ideo fruſtra cautionem emiſſam adſeris, & pignus datum probaturus es: in rem experiri potes. nam intentio dati pignoris, neque numeratæ pecuniæ non aliter tenebit, quam ſi de fide debiti conſtiterit, eademque ratione veritas ſeruetur, ſi te poſsidente pignus aduerſarius tuus agere cœperit. C. de non numerata pecunia. l. prima.

Minorem pecuniam te accepiſſe, & maiorem cautionem interpoſuiſſe, ſi apud eum, qui ſuper ea re cogniturus eſt, conſtiterit: nihil vltra quam accepiſti, cum intereſſe in ſtipulatum deducto reſtituere te iubebit. C. eod. l. ſecunda.

Si ex cautione tua, licet hypotheca data, conueniri cœperis: exceptione oppoſita ſeu doli, ſeu non numeratæ pecuniæ compellitur petitor probare pecuniam ti bi eſſe numeratam, quo non impleto, abſolutio ſequetur. C. eod. l. tertia.

Cum fidem cautionis agnoſcens, etiam ſolutionem portionis debiti, vel intereſſe feceris: intelligis de non numerata pecunia nimium tardè querelam te deferre. C. eod. l. quarta.

Aduerſus petitores aduerſarii, ſi quid iuris habes, vti eo potes. Ignorare autem non debes, non numeratæ pecuniæ exceptionem ibi locum habere, vbi quaſi credita pecunia petitur, cum autem ex præcedente cauſa debiti in chyrographum quantitas redigitur, non requiritur, an tunc cum cauebatur, numerata ſit: ſed an iuſta cauſa debiti præceſſerit. C. eod. l. quinta.

Fruſtra opinaris, exceptione non numeratæ pecuniæ te eſſe munitum, quando (vt fateris) in eius vicem, qui erat obligatus, ſuſtitueris te debitorem. C. eod. l. ſexta.

Si quaſi accepturi mutuam pecuniam aduerſario cauiſtis, quæ numerata non eſt, per condictionem obligationem repetere, & ſi actorum petat: vel exceptione non numeratæ pecuniæ aduerſus agentem vti poteſtis. C. eod. l. ſeptima.

Si intra legibus definitum tempus, qui cautionem expoſuit, nulla quærimonia

vſus

vſus defunctus eſt: reſiduum tempus eius hęres habebit, tam aduerſus creditorem quam aduerſus eius hæredem ſin autem quæſtus eſt, exceptio non numeratæ pecuniæ hæredi, & aduerſus hæredem eius perpetuo competit, ſin vero legitimum tempus exceſsit, in quærimoniam creditore minime deducto omnimodo hæres eius, etiam ſi pupillos ſit, debitum ſoluere compellitur. C. eod. l. ſi intra legibus. 8.

Cum vltra hoc, quod accepit, te obligari neminem poſſe conſtet: & ſi ſtipulatione interpoſita placita, creditor non dederit, in fructum eſſe dandam exceptionem conuenit, ſi necdum tempus, infra quod huius rei querela deferri debet, tranſiit, vel ſi intra hoc inteſtando iuri paritum ſit, nihil vltra hoc, quod accepiſti, ſortis à te nomine rector prouinciæ exigi patietur. C. eod. l. cum vltra. 9.

Adſeueratio debitum ſolutum contendentis, temporis diuturnitate non excluditur, nec huic obloquitur quod exceptio non numeratæ pecuniæ, certa die non delata querela prius euaneſcat: cum inter eum, qui factum ad ſeueras onus ſubiit probationis, & negantem numerationem cuius naturali ratione probatio nulla eſt, & ob hoc ad petitorem eius rei neceſsitatem transferentem magna ſit differentia. C. eod. l. adſeueratio. x.

Si tranſactionis cauſa dare Palladio pecuniam ſtipulanti ſpopondiſti, exceptione non numeratæ pecuniæ defendi non potes. C. eod. l. ſi tranſactionis. xi.

Tam mandatori, quam fideiuſſori non numeratæ pecuniæ exceptio, exemplo rei principalis competit. C. eod. l. tam mandatori, 12.

Generaliter ſancitum eſt, vt ſi quid ſcripturis cautum fuerit, pro quibuſcunque pecuniis ex antecedente cauſa deſcendentibus, eamque cauſam ſpecialiter promiſſor edixerit, non iam ei licentia ſit cauſæ probatione ſtipulatorem exigere cum ſuis confeſsionibus adquieſcere debeat: niſi certè ipſe è contraria per apertiſsima rerum argumenta ſcriptis inſerta rel gionem iudicis poſsit inſtruere, quod in alium quemquam modum, & non in eum, quem cautio perhibeat, negocium ſubſecutum ſit nimis. n. indignum eſſe iudicatum eſt, vt quod ſua quiſque voce dilucide proteſtatus eſt, id in eundem caſum infirmare, teſtimonioque proprio reſiſtere. C. eod. l. Generaliter. 13.

In contractibus, in quibus pecuniæ, vel aliæ res numeratæ, vel datæ eſſe conſcribuntur. non intra quinquennium, quod antea conſtitutum erat, non numeratæ pecuniæ exceptionem obiicere poteſt, hui accepiſſe pecunias, vel alias res ſcriptus ſit, vel ſucceſſor eius: ſed intra ſolum biennium continuum, vt eo lapſo, nullo modo querela non numeratæ pecuniæ introduci poſsit his ſcilicet, qui propter aliquas cauſas ſpecialiter legibus expreſſas, etiam lapſo quinquēnio in præteritis temporibus adiuuabantur, etiam in poſterum, licet bienniū pro quinquennio ſtatutum eſt, eodem auxilio potituris. C. eod. l. in contractibus. 14. in prin.

Sed quoniam ſecuritatibus, & inſtrumentis depoſitarum rerum, vel pecuniarum talem exceptionem opponere litigatores conantur: iuſtum eſt huiuſmodi poteſtatem in certis quidem caſibus prorſus amputare, in aliis vero breui tempore concludere. ideoque ſancitum eſt inſtrumento quidem depoſitionis certarum rerum, vel certæ pecuniæ, ſecuritatibusque publicarum functionum (ſiue in ſolidum, ſiue pro parte ſoluræ eſſe conſcribantur,) illis etiam ſecuritatibus, quæ poſt confectionem dotalium inſtrumentorum de ſoluta dote, ex parte vel in ſolidum exponuntur, nullam exceptionem non numeratæ pecuniæ penitus opponi. d. l. in contractibus. §. ſed quoniam.

Super

Super cæteris vero securitatibus, quæ super priuatis debitis à creditore conscribuntur, partem debiti sortis, vel interesse nomine solutum esse significantes, vel adhuc cautione apud creditorem manente, solidi tamen debiti solutionē factam esse demonstrantes, vel etiam futuram esse redhibitionem instrumenti promittentes vel (si qua alterius cuiuscunque contractus gratia, in quo numeratio pecuniarum, vel datio certarum specierum scripta est securitas similiter data sit) depensas esse pecunias, vel alias res, uel partem earum significantes: intra triginta tantummodo dies post huiusmodi securitatis expositionem cōnumerandos exceptionem non numeratæ pecuniæ posse obiici, vt si hi transacti fuerint, eadem securitas à iudicantibus omnibus modis admittatur: nec ei liceat, qui securitatem exposuit, post excessum memoratorum triginta dierum non esse sibi solutas pecunias, uel alias res dicere. d. l. in contractibus. §. super cæteris.

Illud uidelicet semper obseruando, ut in quibus non permittitur exceptionem non numeratæ pecuniæ opponere, uel ab initio, uel post taxatum tempus elapsum: in his nec iusiurandum offerre liceat. In omni n. tempore quod memoratæ exceptioni taxatum est, ei licebit, cui tales exceptio competit, uel denunciationibus scripto missis quærelam non numeratæ pecuniæ manifestare ei, qui numerasse eam, uel alias res dedisse instrumento scriptus est, uel si abesse eum his locis in quibus contractus factus est contigerit: in alma urbe apud quemlibet ordinarium iudicem, in prouinciis uero apud uiros clarissimos rectores earum, uel defensores locorum eandem querelam manifestare, eoque modo perpetuam sibi exceptionem efficere. Sed si presens quidem sit, qui pecunias numerasse, uel alias res dedisse scriptus est, aliquam uero administrationem in alma urbe, uel in prouinciis gerat, ut difficile esse uideatur denunciationem ei mittere licentia datur ei, qui memorata exceptione uti uelit, alios iudices ad re, uel in alma Vrbe, uel in prouinciis, uel per eos ei manifestare, cui exceptionem huiusmodi obiicit factam à se super non numerata pecunia querelam esse. Quod si in prouinciis, uel non sit alius administrator ciuilis uel militaris, uel per aliquam causam difficile sit ei, qui memoratam querelam opponit, adire eum, & ea, quæ dicta sunt facere: licentia ei datur per uirum Reuerendissimum Episcopum eandem suam exceptionem creditori manifestare & ita tempus statutum interrumpere. Quæ etiam in exceptione non numeratæ dotis locum habere, certum est. d. l. in contractibus. §. ille videlicet.

Si cui non numeratæ pecuniæ competere possit exceptio etiam eo supersedente tali auxilio vti vel præsente, vel absente creditores eius (siue ipsi conueniantur: vt pote res eius detinentes ab iis, qui debita eius exigunt, cui competit huiusmodi exceptio vel dotis, vel alterius causæ nomine: siue contra alios possidentes aliquam actionem ipsi moueant) possint in examinandis negociis suis aduersariis eandem non numeratæ pecuniæ exceptionem opponere nec eo prohibeantur, quod principalis debitor ea nunquam vsus sit. ita tamen ut neque principali debitori, neque fideiussori eius aliquod præiudicium Generetur. si is, qui eam exceptionem exposuerit, victus fuerit: sed possint illi postea, si conueniantur intra statuta scilicet tempora, ea se exceptione tueri. C. de non nume. pecu. l. penel.

Indubitati iuris est, non numeratæ pecuniæ exceptionem locum habere, & in talibus nominibus, uel aliis cautionibus, quæ etiam sacramenti habent mentionem. quæ enim differentia est in huiusmodi exceptione, siue iusiurandum

iurandum positum est, siue non etiam in fœneraticiis, quam in aliis instrumentis, quæ talem exceptionem recipiunt. C. eod. l. fin.

Si quis proferat alicuius syngrapham, quam qui scripsit, inficietur, cōprobat, sancitum est, ut condemnatio in vtroque casu aduersus ipsum procedat in duplum, non quod acerbis delectemur legibus, sed vt lites ea re, ad minorem numerum redigamus, & metu pœnæ cicius aiant, quod confiteri conueniens est. prorsus igitur in talibus condemnationem hoc modo procedere volumus. & si iudex hæc contra quid faciat, monuerit, quod si legem trāsgrediatur, ipse iis tenebitur pœnis, quæ lege cōprehensæ sunt. Hæc autem dicimus, si non actor, probationibus ab renuncians, rei sacramento inficiationē purgari uelit. Nam si tale quid egerit, siquidē statim initio post inficiationē iusiurandum deferat, & ille statim confiteatur, quod prius inficiatus erat, impunè erit, quantum ad duplum. si vero in lōgum protracta lite, denuo actor iusiurandum deferat, & ille tandem id cuius causa deferebatur confessus fuerit, quamuis dupli is pœna eximatur, omnes tamen expensas, quas ad illum vsque diem in proferendis probationibus iurando in litem actor se fecisse enumerauerit, iubetur exsoluere, qui cum initio inficiatus sit postea cōfiteatur. Nouel. const. de trient. ex semis. xviii. §. studium.

Præterea si quis cùm negasset pecuniam sibi numeratam esse. post deinde in defensionem sui vtatur solutionibus à se factis, ne illi aliquam re uera soluta vtilitatem adferant, sancitum est, vt integra ab eo sors denuo exigatur, eamque solam inficiationis pœnam sustineat, id quod etiam ab aliis decessoribus constitutum est, nullo iudice, ne in hoc quidem casu aliquid à recto declinante, sed per omnia exquisitam legis voluntatem perficiente. Sed & si reus protulerit literas actoris, deinde actor eas inficietur, ille cōprobet non solum illud reputetur, cuius causa inficias iuit, sed etiam alterum tantum insuper soluat. consimiliter autem, & in hoc casu dandi ab actore iusiurandi ratio introducatur. si vero causa agitetur per curatores, vt puta ad eos pertinens personas, quæ curatoribus indigēt, eiusmodi inficiationum pęnæ, cum de propriis curatorum literis institutæ fuerint non contra eos, qui sub illorum cura sunt, sed contra ipsos, qui tam inhonestè tamque indecenter inficiationem facere non dubitarunt, inferantur. Si quod uero aliud in condemnatione augmentum, vel dupli, vel tripli, vel quadrupli ab antiquis legibus, vel imperialibus introductum est constitutionibus, maneat, & illud quidem in propria forma, quemadmodum id in institutionibus simul & digestis, neque non constitutionum Codice sancitum est, quod vero in præsentia decretum fuit hoc additamenti loco sit prioribus. d. Nouel. cōst. xviii. §. Præterea.

Si quis enim rerū alterius detentator in rem actione conuentus neget res eius esse, de quo actor dicat is vero qui actionē instituit, vt ostendat res illius esse cogatur vel instrumentis, uel testibus, vel aliis vti laboribus, postdeinde qui vsque ad id temporis semper res illius non fuisse iurat inficias, vti aliquo exinde iure, dicatque ratione hypothecarum aliarumve causarum, quæ originem suam ad illius personam referrent, potiorem se esse eo, qui litem mouerat, omnes quidem aliæ sententiæ, quæ maioribus nostris placuerunt, vacent, inficiantibus autem mediocris querelam & humana, neq; ab ipsius rei scopo aberrans pœna inferatur. Pro eo. n. quod inficias ierit, proq; actoris laboribus, etiam dum lis apud iudicem agitur, rerum, quibus de quæstio mo

ta est possessio ad auctorem transferatur licentiam habente, eo qui hanc restituit, ut si quæ ex illa persona pro qua prius inficiatus fuerat, iura ad se pœnitentia habeat, ea proponat, ex legis ac iuris beneficium obtineat, pœna in sola translatione possessionis consistente. d. Nouel. 18. §. Enimuero.

DE EXCEPTIONE PACTI DE NON PETENDO.

Titulus. IIII.

Ebitor, si pactus fuerit cum creditore ne à se pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet, quia pacto conuento obligationes non omnimodo dissoluuntur, qua de causa efficax est aduersus eum actio, quam actor intendit, si apparet eum dare oportere. sed quia iniquum est contra pactionem eum condemnari, defenditur per exceptionem pacti conuenti. Institutio. de exceptio. §. Præterea.

Aduersus fructum tuum quodam tutorem legitimum tutelæ iudicio, si expertus non es: proposita actione consiste. nec timueris exceptionem pacti, si in ea fraudem, dolumque admissum probare potes, nam replicatio doli opposita bonæ fidei iudicium facit, & commentum fraudis repellit. C. de excep. l. tertia.

Si pactum intercessit in exceptione: sine temporis præfinitione de dolo replicare potes. C. eod. l. sexta.

Si ex maiore debiti quantitate minor tibi soluta est, nec liberationem debitori tuo præstitisti: petere, quod non probatur redditum, contra exceptionem placiti replicatione tuam adiuuans intentionem, minime prohiberis. C. eod. l. septima.

Quædam, actiones per actum ipso iure tolluntur, vt iniuriarum, De pignore iure honorario nascitur ex pacto actio: tollitur autem per exceptionem, quoties paciscar, ne petam. ff. de pactis. l. si tibi. xvii. §. quædam, actiones per.

Naturalis obligatio, vt pecuniæ numeratione, ita iusto pacto, vel iureiurando ipso iure tollitur, quia uinculum æquitatis: quo solo sustinebatur, conuentionis æquitate dissoluitur. ideoque fideiussor, quem pupilllus dedit, ex istis causis liberari dicitur. ff. de solutionibus. l. Stichum. xcv. §. naturalis.

QVARVM RERVM ACTIO NON DETVR: EI EXCEPTIONE IVRISIVRANDI.

Titulus. V.

SI debitor creditore deferente iurauerit nihil se dare oportere, adhuc obligatus permanet, sed quia iniquum est de periurio quare, defenditur

per

per exceptionem iusiurandi, in iis quoque actionibus, quibus in rem agitur æquè necessariæ sunt exceptiones; veluti si petitore deferente possessor iurauerit eam rem suam esse, & nihilominus petitor eandem rem vindicet licet. enim verum sit, quod intendit, idest rem eius esse, iniquum tamen est, possessorem condemnari. Institutio. de exceptio. §. æquè si debitor.

Iusiurandum uicem rei iudicatæ obtinet, non immeritò: cum ipse quis iudicem aduersarium suum de causa sua fecerit, deferendo ei iusiurandum. ff. quarum rerum actio non detur. l. prima in prin.

Si pupillus sine tutoris authoritate detulerit iusiurandum, dicemus non obstare exceptionem istam, nisi tutore authore in iudicio delatio facta sit si petitor fundi iusiurandum detulerit aduersario, si auctor eius iurasset suum fundum se tradidisse, ab ea controuersia discessurum se: exceptio possessori fundi dabitur. d. l. prima, §. si pupillus.

Si fideiussor iurauit, si quidem de persona sua tantum iurauit, quasi non esset ipse obligatus, nihil reo prodesset, si uero in rem iurauerit: dabitur exceptio reo quoque. d. l. prima, §. si fideiussor.

Si filiofam. delatum sit iusiurandum, & iurauerit patrem suum dare non oportere, danda est patri exceptio. ff. eod. l. fin. in prin.

Filiusfamilias exceptionem iusiurandi patri quærit, si eum dare non oportere iurauerit. ff. de excep. l. fin.

Si in alea rem uendam, ut ludam, & euictare conueniar, exceptione submouebitur emptor. ff. quorum rerum actionum detur. l. fin. §. si in alea.

DE EXCEPTIONE REI IVDICATAE.
Titulus. VI.

SI in iudicio tecum actum fuerit, siue in rem, siue in personam, nihilominus obligatio durat: & ideo ipso iure de eadem re postea aduersus te agi potest, sed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari. Institu. de exceptionibus, §. item si in iudicio.

Iulianus respondit, exceptionem rei iudicatæ obstare, quotiens eadem quæstio inter easdem personas reuocatur. & ideo, & si singulis rebus petitis hæreditatem petat, vel contra: exceptione submouebitur. ff. de excep. rei iu di. l. tertia.

Rei iudicatæ exceptio tacitè continere videtur omnes personas, quæ rem in iudicium deducere solent. ff. eod. l. quarta.

De eadem re agere uidetur, & qui non eadem actione agit, qua ab initio agebat: sed etiam si alia experiatur de eadem re tamen, ut puta, si quis mandati acturus, cum aduersarius ei in iudicio sistendi causa promisisset propter eandem rem agat negociorum gestorum uel condicat, de eadem re agit, rectèque ita definietur, eum demum de re non agere, qui prorsus rem ipsam non persequitur. Cæterum cum quis actione, mutata experitur; dummodo de eadem re experiatur (& si diuerso Genere actionis

quam instituit) uidetur de eadem re agere. ff. eod. l. quinta.

Singulis controuersiis singulas actiones, & unum iudicati finem sufficere, probabili ratione placuit: ne aliter modus litium multiplicatus, summam atque inexplicabilem; faciat difficultatem; maximè si diuersa pronunciarentur. parere ergo exceptionem rei iudicatæ frequens est. ff. eodem. l. sexta.

Si quis cum totum petisset, partem petat: exceptio rei iudicatæ nocet, nam pars, in toto est eadem. n. res accipitur, & si pars petatur eius, quod totum petitum est, nec interest, vtrum in corpore hoc quæratur, an in quantitate, vel in iure, perinde si quis fundum petierit, deinde partem petat, vel pro diuiso, vel pro indiuiso: dicendum erit, exceptionem obstare proinde & si proponas mihi certum locum me petere ex eo fundo, quem petii: obstabit exceptio idem erit pro fundum, & si duo corpora fuerunt petita, mox alterutrum corpus petatur, nam nocebit exceptio. Item si quis fundum petierit mox arbores excisas ex eo fundo petat: aut in solam petierit, deinde aream, vel tigna, vel lapides petat. Item si nauem petiero postea singulas tabulas uindicem. ff. eodem. l. septima *in principio*.

Si æquam prægnantem petiero, & post litem contestatam conceperit, & pepererit, mox partum eius petam. vtrum idem petere videor, an aliud, magnæ quæstionis est, & quidem ita definiri potest: toties eandem rem agi, quoties apud iudicem posteriorem id quæritur, quod apud priorem quæsitum est in his igitur ferè omnibus exceptio nocet sed in cæmentis, & tignis diuersum est nam is, qui insulam petit, si cæmenta, vel tigna, vel quid aliud suum petat: in ea conditione est, vt uideatur aliud petere. Etenim cuius insula est, non vtique & cæmenta sunt, denique ea, quæ iuncta sunt ædibus alienis, separata dominus vindicare potest. d. l. septima. §. si ancillam.

De fructibus eadem quæstio est, & de fœtu hæc. n. nondum erant in rebus humanis: sed ex ea re sunt, quæ petita est, magisque est, vt ista exceptio petitori non noceat. Planè si in restitutionem vel fructus, vel etiam fœtus venerunt, æstimatique sunt: consequens erit dicere exceptionem obiiciendam. Et Generaliter (vt Iulianus definit) exceptio rei iudicatæ obstat. quoties inter easdem personas, eadem quæstio reuocatur, vel alio Genere iudicii. & ideo si hæreditate petita singulas res petat, vel singulis rebus petitis hæreditatem petat, exceptione submouebitur. d. l. septima, §. de fructibus.

Idem erit Probandum, & si quis debitum petierit à debitore hæreditario, deinde hæreditatem petat: vel contra, si ante hæreditatem petierit, & postea debitum petat. nam & hic obstabit exceptio, nam cum hæreditatem peto, & corpora, & actiones omnes, quæ in hæreditate sunt uidentur in petitionem deduci. d. l. septima. §. fin.

Item parte fundi petita, qui familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo agit, æquè exceptione submouebitur. ff. eod. l. item. viii.

Si a te hæreditatem petam, cum nihil possideres, deinde vbi cæperis aliquid possidere hæreditatem petam, non nocebit exceptio ista: siue fuit iudicatum hæreditatem meam esse, siue aduersarius (quia nihil possidebat) absolutus est. ff. eod. l. si à te. ix. in prin.

Si quis fundum quem putabat se possidere defenderit, mox emerit: re secundum petitorem indicata, an restituere cogatur? & ait Neratius, si actori iterum petenti obiiciatur exceptio rei iudicatæ: replicare eum oportere

de re

de re secundum se iudicata.d.l.si à te.§.si quis fundum.

Iulianus scribit, exceptionem rei iudicatæ à persona auctoris ad emptorem transire solere: retro autem ad auctorem ab emptore reuerti non debere. Quare si hæreditariam rem uendideris, egoque eandem ab emptore petiero, & uicero petenti tibi non opponam exceptionem. AT SI EA RES IVDICATA NON SIT INTER ME, ET EVM, CVI VENDIDISTI. Item si uictus fuero, tu aduersus me exceptionem non habebis, d.l.si à te.§.fin.cum l.seq.

Si Mater filii impuberis defuncti & senatusconsulto bona uindicauerit, idcirco, quia putabat rupto patris eius testamento neminem esse substitutum, uictaq; fuerit, quia testamentum patris ruptum non erat, postea autem apertis pupillaribus tabulis apparuit ei non esse substitutum, si peteret rursum hæreditatem obstaturam exceptionem rei iudicatæ, non dubitatur sed ex causa succurrendum erit ei, quæ unam tantum causam egit rupti testamenti.ff.eod.l.mater.xi. in princ.

Denique & Celsus scribit, si æquum petiero, quem ob eam rem meum esse existimaui, quod mihi traditus ab alio esset, scilicet, cum is ex hæreditaria causa esset meus rursus petenti mihi obstaturam exceptionem.d.l.Mater.§.Denique.

Item Iulianus scribit cum ego, & tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hæreditarium dicebas à Sempronio petieris, & uictus fueris, mox eandem partem à Sempronio emero, agenti tibi mecum familiæ erciscundæ obstabit exceptio, quia res iudicata fit inter te & venditorem meum nam & si ante eandem partem petissem & agerem familiæ erciscundæ, exceptio obstaret: QVOD RE IVDICATA SIT INTER ME ET TE. d.l. mater, §. item Iulianus.

Eandem causam facit etiam origo petitionis. Cæterum si forte petiero fundum, mox alia causa noua post petitionem mihi accesserit, quæ mihi dominium tribuat: non me repellet ista exceptio, item si forte sub conditione res mihi legata fuerit, deinde medio tempore adquisiro dominio petam, mox existente conditione legati rursus petam, non obstabit exceptio alia.n.causa fuit prioris dominii, hæc noua nunc accessit itaque adquisitum quidem postea dominium aliam causam facit: mutata autem opinio petitoris non facit, ut puta opinabatur ex causa hæreditaria dominium habere, mutauit opinionem, & cœpit putare ex causa donationis. hæres non parit petitionem nouam, nam qualecunque & vndecunque dominium acquisitum habuit vindicatione prima in iudicium deduxit.d.l.mater.§.eandem.

Si quis iter petierit, deinde actum petat: fortius defendendũ, est aliud videri tunc petitum aliud nunc. atque ideo exceptionem rei iudicatæ cessare.d.l.mater.§. si quis.

Hoc iure vtimur, vt ex parte actoris in exceptione rei iudicatæ, hæ personæ continentur, quæ rem in iudicium deducunt, inter hos erant, procurator, cui mandatum est, tutor curator furiosi, uel pupilli actor municipum ex personæ autem rei etiam defensor numerabitur: quia aduersus defensorem qui agit, litem in iudicium deducit.d.l.mater.§.hoc iure.

Si quis æquum a filiofam.petierit, deinde eundem à patre petat: locum habet hæc exceptio.d.l.matre, § si quis.

Si egero cum uicino aquæ pluuiæ arcendæ, deinde alter nostrum prædium uendiderit, & agat emptor, uel cũ eo agatur hæc exceptio nocet, sed de eo opere, qđ iam erat factum, cum iudicium acciperetur. Item si rem, quam à te petierat, Titius

tius pignori Seio dederit, deinde Seius pignoraticia aduersus te vtatur: distinguendum erit, quando pignori dederit Titius, & si quidem antequam peteret, non oportet ei nocere exceptionem nam & ille petere debuit, & ego saluam habere debeo pignoraticiam actionem, sed si posteaquam petiit pignori dederit magis est, vt noceat exceptio rei iudicatæ. d. l. mater. §. fin.

Cum q̃ritur, an hæc exceptio noceat necne: inspiciendum est, an idem corpus sit. Quantitasque eadem, & idem ius. Et an eadem causa petendi, & eadem conditio personarum, quæ nisi omnia concurrunt: alia res est, idem corpus in hac exceptione non vtique omni pristina qualitate, vel quantitate seruata, nulla adiectione deminutioneve facta, sed pinguius pro communi vtilitate accipitur. ff. eod. l. cum quæritur. xii. xiii. xiv. in prin.

Cum de hoc, an eadem res sit, quæritur: hæc spectanda sunt personæ idipsum, de quo agitur, causa proxima actionis, nec iam interest, qua ratione quis eam causam actionis competere sibi existimasset perinde: ac si qs postea quam contra eum iudicatum esset, noua instrumenta causæ suæ reperisset. ff. eod. l. cum de hoc. 27.

Qui cum partem vsusfructus haberet, totum petit: si postea partem adcrescentem petat: non submouebitur exceptione, quia vsusfructus non portioni, sed homini adcrescit. ff. eod. l. & an eadem. 14. §. qui cum partem.

Actiones in personam ab actionibus in rem hoc differunt: quod cum eadem res ab eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulæ causæ sequantur nec vlla earum alterius petitione vitiatur. at cum in rem ego non expressa causa ex qua rem meam esse dico: omnes causæ una petitione adpræhenduntur. neque. n. amplius, quam semel res mea esse potest: sæpius autem deberi potest. d. l. & an eadem. §. penul.

Si quis interdicto egerit de possessione, postea in rem agens non repellitur per exceptionem: quoniam in interdicto possessio in actione proprietas vertitur. d. l. & an eadem. §. fi.

Si inter me & te controuersia de hæreditate sit, ex quosdam res ex eadem tu possideas, quosdam ego, nihil uetat & me à te, & iuicem te à me hæreditatem petere. Quod si post rem iudicatam à me, petere cœperis interest, utrum meam esse hæreditatem pronunciatum sit, an contra nam si meam esse, nocebit tibi rei iudicatæ exceptio: quia eo ipso, quo meam esse pronunciatum est, ex diuerso pronunciatum videtur tuam non esse, si uero meam non esse: nihil de iure tuo iudicatum intelligitur: quia poterit nec mea hæreditas esse, nec tua. Euidenter. n. iniquissimum est proficere rei iudicatæ exceptionem ei contra quem iudicatum est. ff. eod. l. si inter. xv. & l. seq.

Si is, qui hæres non erat, hæreditatem petierit, & postea hæres factus eandem hæreditatem petat: exceptione rei iudicatæ non submouebitur. ff. eod. l. si is, qui, 25. in prin.

Res inter alios iudicatas aliis non obesse: nec si is, contra quem iudicatum est, hæres extiterit ei, contra quem nihil pronunciatum est, hæreditariam ei litem inferenti præscribi ex ea sententia posse, quam proprio nomine disceptans, antequam hæres extiterit, excepit, ff. de exceptio. l. Modestinus, x.

Si rem meam à te petiero, tu autem ideo fueris absolutus, quod probaueris sine dolo malo te desiisse possidere: deinde postea cœperis possidere, & ego à te petam, non nocebit mihi exceptio rei iudicatæ, ff. de excep. rei iudic. l. si rem, xvii.

Si ad exhibendum quis egerit, deinde absolutus fuerit aduersarius, quia non possidebat,

ſidebat, & dominus iterum agat nacto eo poſſeſſionem: rei iudicatæ exceptio locum non habebit, quia alia res eſt, ff. eo. l. ſi ad exhibendum, xviii.

Duobus diuerſis temporibus eandem rem pignori dedit. egit poſterior cum priore pignoraticia, & obtinuit, mox ille ĩ eãdẽ ſimili actione inſtituit, quæſitum eſt, an exceptio rei iudicatæ obſtaret: reſpondit Marcellus, ſi oppoſuerit exceptionem rei ſibi ante pignoratæ, & nihil aliud nouũ, & ualidum adiecerit: ſine dubio obſtabit. eandem enim quæſtionem reuocat in iudicium, ff. eo. l. duob. xix.

Si debitor de dominio rei, quam pignori dedit, non admonito creditore cauſam egerit, & contrariam ſententiam acceperit: creditor in locum uicti ſucceſsiſſe non videbitur, cum pignoris conuentio ſententiam præceſſerit, ff. eo. l. iudicatæ, xxix. §. finali.

Si ex teſtamento actum ſit cum hærede ab eo, qui cum totum argentum ei legatum erat, menſas duntaxat ſibi legatas putaret, earumque duntaxat æſtimationem in iudicio feciſſet: poſtea eundem petiturum de argento, quoque legato Trebatius ait, nec obſtaturam ei exceptionem, quoniam non ſit petitum, quod nec actor petere putaſſet, nec iudex ĩ iudicio ſenſiſſet, ff. eo. l. ſi ex teſtamẽto. xx.

Si cum teſtamento argentum mihi legatum eſſet, egerim cum hærede, & poſtea codicillis prolatis veſtem quoque mihi legatam eſſe appareat: non eſt deducta in ſuperius iudicium veſtis cauſa: quia nec litigatores, nec iudex de alio, quàm de argento actum intelligant, ff. eo. l. ſi cum teſtamento, xxi. in prin.

Si petiero gregem, & vel aucto, vel minuto numero gregis, iterum eundem gregem petat: obſtabit mihi exceptio. ſed & ſi ſpeciale corpus ex grege petam: ſi adfuit in eo grege: obſtatura eſt exceptio, d. l. cum teſtamento, §. ſi petiero.

Si equum & bouem tuos eſſe petieris, & abſoluto aduerſario equum tuum eſſe petas ab eodem exceptionem tibi obſtare cõſtat, d. l. cum teſtamento, §. ſi ſi cum.

Si fundum meum eſſe petiero, deinde poſtea vſumfructum eiuſdem fundi petam: quia ex illa cauſa, ex qua fundus meus erat, meus eſt: exceptio mihi obſtabit: quia qui fundum habet, vſumfructum ſuum vindicare non poteſt. ſed ſi vſumfructum, cum meus eſſet uindicaui, deinde proprietatem nactus, iterum de uſu fructu experiar: poteſt dici alia res eſſe: quoniam poſtquam nactus ſum ꝓprietatem fundi, deſinit meus eſſe prior vſusfructus, & iure proprietatis, quaſi ex cauſa noua rurſus meus eſſe cæpit, d. l. ſi cum teſtamento, §. ſi fundum.

Si cum uno hærede depoſiti actum ſit: tamen & cum cæteris hæredibus rectè agetur, nec exceptio rei iudicatæ eis proderit. nam & ſi eadem quæſtio in omnibus iudiciis uertitur. tamen perſonarum mutatio, cum quibus ſingulis ſuo nomine agitur, aliam, atque aliam facit rem, & ſi actum ſit cum hærede de dolo defuncti, deinde de dolo agetur hæredis: exceptio rei iudicatæ non nocebit, quia de alia re agitur, ff. eo. l. ſi cum uno, xxii.

Si in iudicio actum ſit, & intereſſe ſolum petitum ſit non eſt, verendum, ne noceat rei iudicatæ exceptio circa ſortis petitionem, quæ enim non competit, nec oppoſita nocet, eadem erunt, & ſi quis ex bonæ fidei iudicio uelit intereſſe tantũ perſequi. nam nihilominus intereſſe futuri temporis cedit. quandiù enim manet contractus bonæ fidei, currit intereſſe, ff. eo. l. ſi in iudicio, xxiii.

Si quis rem à non domino emerit, mox petente domino abſolutus ſit, deinde poſſeſsionem amiſerit, & à domino petierit: aduerſus exceptionem, SI NON EIVS SIT RES, replicatione hac adiuuabitur, AT SI RES IVDICATA NON SIT, ff. eo. l. ſi quis, xxiiii.

Eſt in poteſtate emptoris intra ſex menſes redhibitoria agere mallet, an ea, quæ

datur,

datur, QVANTO MINORIS EQVVS CVM VENIRET, FVERIT. nam posterior actio etiam redhibitionem continet, si tale uicium in equo est ut eum ob id actor empturus non fuerit. Quare verè dicetur, eum, qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, exceptione rei iudicatæ submoueri, ff. eo. l. si is, qui. 25. §. est in potestate.

Si te negociis meis obtuleris, & fundum nomine meo petieris, deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandauero tibi, ut ex integro eundem fundum peteres: exceptio rei iudicatæ non obstabit. alia enim res est facta interueniente mandato. idem est, & si non in rem, sed in personam actum fuerit, d. l. si is, qui, §. fin.

Egi tecum, ius mihi esse ædes meas vsque ad decem pedes altius tollere, post ago, ius esse mihi vsque ad uiginti pedes altius tollere. exceptio rei iudicatæ obstabit, proculdubio. sed & si rursus ita agam, ius mihi esse altius ad alios decem pedes tollere, obstabit exceptio: cum aliter superior pars iure haberi non possit, quam si inferior quoque iure habeatur, ff. eo. l. egi tecum, 26. in prin.

Item si fundo petito, postea insula, quæ è regione eius in flumine nata erit, petatur: exceptio obstatura est, d. l. egi, §. item si fundo.

Exceptio rei iudicatæ nocebit ei, qui in dominium successit eius, qui iudicio expertus est, ff. eo. l. exceptio. 28.

Iudicatæ quidem rei præscriptio cohæredi, qui non litigauit, obstare non potest, ff. eo. l. iudicatæ, 29. in prin.

Ex sextante hæres institutus, qui intestato legitimus hæres esse potest, cum de iure testamenti faceret quæstionem, ab uno ex institutis dimidiam partem hæreditatis petiit, nec obtinuit. videtur in illa petitione etiam partem sextantis uindicasse, & ideo si cœperit ab eodem ex testamento eandem portionem petere: obstabit ei rei iudicatæ exceptio, ff. eo. l. pen. in princ.

Latinus largius, cum de hæreditate inter Mæuium, ad quem pertinebat & Titium qui controuersiam mouebat, transigeretur: traditio rerum hæreditariarum Mæuio hæredi à Titio facta est: in qua traditione etiam fundum ei suum propriũ, quem ante multos annos auo eiusdem Mæuii hæredis obligauerat, quemq; alii postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit. his gestis posterior Titii creditorius suum persecutus est, & obtinuit, post hoc iudicium Mæuius hæres reperit in bonis auitis chyrographum eiusdem Titii ante multos annos conscriptum: per quod apparuit eum fundum, qui in causa transactionis uenerat, etiam auo suo ab eodem Titio fuisse obligatum, cum ergo cõstet prius auo Mæuii hæredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Mæuius superatus est: quæritur: an ius aui sui, quod tunc cum de eo fundo ageretur, ignorabat: nulla exceptione opposita exequi possit, responsum est, si de proprietate fundi litigatum, & secundum actorem pronunciatum fuisset: diceremus petenti ei, qui in priore iudicio victus est, obstaturam rei iudicatæ exceptionem: quoniam de eius quoq; iure quæsitum uidetur, cum actor petitionem implet. quod si possessor absolutus amissa possessione eundem ab eodem, qui prius non obtinuit, peteret: non obesset ei exceptio. nihil enim in suo iudicio de iure eius statutum uidetur. cum autem pignoraticia actum est aduersus priorem creditorem: potest fieri, ut de iure possessionis non sit quæsitum: quia non sit in proprietatis quæstione, quod meum est, alterius non est, ita in obligatione utique consequens est, vt non sit aliis obligatum, quod hic comprobauit teneri, & probabilius dicitur non obstare exceptionem: quoniam de iure possessoris quæsi-

tum

rum non est, sed de sola obligatione. in proposita autem quæstione magis illud mouet, nunquid pignoris ius extinctum sit dominio adquisito. neque enim potest pignus perseuerare domino constituto creditore. actio tamen pignoratitia competit. Verum est enim & pignori datam, & satisfactum non esse, quare non obstabit rei iudicatæ exceptio. Item Paulus respondit, ei, qui i rem egisset, nec tenuisset, postea condicenti non obstare exceptionem rei iudicatæ, d. l. penul. §. latinus, & l. fina.

Qui agnitis instrumentis: quasi vera essent, soluit post sententiam iudicis: quæritur, si postea cognita rei veritate, & repertis falsis instrumentis, accusare uelit, & probare falsa esse instrumenta, ex quibus conueniebatur cum instrumentis subscripserat ex præcepto, siue interlocutione iudicis: an præscriptio ei opponi posit, cum principalibus constitutionibus manifestè caueatur, si res iudicata esset ex falsis instrumentis, & postea falsa inueniantur, nec rei iudicatæ præscriptionem opponi? Modestinus respondit, ob hoc, quod per errorem solutio facta est, vel cautio de soluendo interposita proponitur ex his instrumentis, quæ nunc falsa dicuntur, præscriptioni locum non esse, ff. de exceptionibus l. qui agnitis, xi.

Pro portione tua, qua domum ad te pertinere dicis, si iudicatum nõ est, actionem dirrigere potes. nam exceptio rei iudicatæ ei demum obstat, vel successoribus eius, inter quos cognitum super ea re, & pronunciatum est, C. de exceptionibus, l. secunda.

DE EXCEPTIONE REI VENDITAE, ET TRADITAE. Titulus VII.

Marcellus scribit, si alienum fundum vendideris, & tuum postea factũ petas: hac te exceptione rectè repellendum. sed & si dominus fundi hæres venditori existat: idem erit dicendum, ff. de excep. rei vendi. l. prima, in prin.

Si quis rem meam mandatu meo vendidit: vindicanti mihi rem venditam nocebit hæc exceptio, nisi probetur me mandasse, ne traderetur, antequam precium soluatur, d. l. prima, §. si quis.

Celsus ait, si quis rem meam vendiderit minoris, quam ei mandaui, non videtur alienata: & si petam eam, non obstabit mihi hæc exceptio. Quod verum est, d. l. prima, §. Celsus.

Si quis rem emerit non autem ei fuerit tradita, sed possessionem sine uicio fuerit nactus: habet exceptionem contra uenditorem: nisi fortè venditor iustam causam habeat, ut rem vindicet. nam tradiderit possessionem, fuerit autem ei iusta causa vindicandi: replicatione aduersus exceptionẽ vtetur, d. l. prima, §. fin.

Si à Titio fundum emeris, qui Sempronii erat, isque traditus sibi fuerit: precio autem soluto Titius Sempronio hæres extiterit, & eundem fundum Mæuio vendiderit, & tradiderit: Iulianus ait, æquius esse priorem te tueri, quia & si ipse Titius fundum à te peteret exceptione submoueretur: & si ipse Titius eum possideret Publiciana peteres, ff. eo. l. secunda.

Exceptio rei venditæ, & traditæ, non tantum ei, cui res tradita est, sed & successoribus eius, & emptori secundo (& si res eius non fuerit tradita) proderit. interest enim emptoris primi, secundo rem non euinci. pari ratione venditoris,

etiam

etiam successoribus nocebit: siue in uniuersum ius, siue in eam duntaxat rem successerint, ff. eod. l. fina.

Ex confessionibus oritur exceptio contra confessum, ideo Titulus de confessis sequitur.

DE CONFESSIS. Tit. VIII.

Confessus pro iudicato est: quia quodammodo sua sententia damnatur, ff. de confess. l. prima.

Non fatetur, qui errat, nisi ius ignorauit, ff. eo. l. secunda.

Iulianus ait, confessum certum se debere legatum, omnimodo damnandum, etiam si in rerum natura non sit, aut iam à natura recesserit, ita tamen: ut in æstimatione eius damnetur, quia confessus pro iudicato habetur, ff. eod. l. tut.

Si is cum quo lege Aquilia agitur, confessus est equum occidisse: licet non occiderit: si tamen occisus sit equus, ex confesso tenetur, ff. eo. l. quarta.

Qui equum debere se confessus est: siue mortuus iam equus erat, siue post litis contestationem decessit: condemnandus est, ff. eo. l. quinta.

Certum confessus pro iudicato erit, si incertum non erit. Si quis incertum confiteatur: ueluti si corpus sit confessus, si bouem, vel fundum dare se oportere: urgeri debet, ut certum confiteatur. item si is, qui rem confessus est, ut certam quantitatem fateatur, ff. eo. l. sexta, in prin.

Sed & si fundum uindicem meum esse tuque confessus sis: perinde teneberis, atq; si dominii mei fundum esse pronunciatum esset, d. l. sexta, §. sed & si fundum.

Si alia quacunque actione ciuili, vel honoraria, vel interdicto exhibitorio, vel restitutorio, vel prohibitorio, cum quis conuenitur, confiteatur: dici potest in his omnibus subsequi prætorem uoluntatem orationis Diui Martii debere: & omne omnino, quod quis confessus est, pro indicato habere. dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, confesso tempus, ad restitutionem: & si non restituat, lis æstimabitur, d. l. sexta, §. si alia.

Si quis absente aduersario confessus sit: videndum, nunquid non debeat pro iudicato haberi: quia nec qui iurat de operis, obligetur, nec soluat quis absenti condemnari. certè procuratorem, tutorem, curatoremve præsentem, esse sufficit, d. l. sexta, §. si quis.

Sed an, & ipsos procuratores, vel tutores, vel curatores fateri sufficiat, uideamus, & non sufficit. In pupillo tutoris authoritas exigitur. Minorem à confessione sua restituemus, confessi vtrique post confessionem tempora, quasi ex causa iudicati habebunt, d. l. sexta, §. fin.

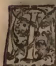
Cum fideicommissum peteretur hæres confessus est debere, arbiter ad restituendum datus comperit nihil deberi: Quæsitum est, an possit absoluere? Respondit posse. interesse tamen qua ex causa nihil debeatur. nam si ob id, quod nullum fideicommissum fuerit: non debere eum absoluere. si uero quia testator soluendo non erat, aut quia hæres omne solutum esse apud prætorem dixerat, & cum controuersia, & computatio difficiliori esset, arbiter datus fuerit, saluo officio eum absoluturum. has enim partes eius esse, ut si in computatione nihil inueniatur possit absoluere, sed ex superiore casu ad prætorem remittere debet, ut absoluatur, ff. eo. l. pen.

Non

Non omnimodo confessus condemnari debet eius rei nomine, quæ an in rerum natura, esset incertum sit.ff.eo.l.fina.

Qui allegat ignorantiam iuris, vel facti proponit quandam exceptionem, imo tractatum de exceptionibus, titulus de iuris, & facti ignorantia ponitur.

DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA. Titulus IX.

Gnorantia, vel iuris, vel facti est.ff. de iuris, & facti ignoran.l. prima, in principio.

Si quis nesciat se cognatum esse; interdum in iure, interdum in facto errat: nam si sciat, ex quibus natus sit iura autem cognationis habere nesciat; in iure errat, at si forte expositus, quorum parentum sit, ignoret in facto magis, quam in iure errat: Idem dicendum si ex asse hæres institutus nõ putet se bonorũ possessioné petere posse, ante apertas tabulas, qd si nesciat esse tabulas in facto errat, d.l.prima.§.si quis nesciat.

In omni parte error in iure non eodem loco, quo facti ignorantia, haberi debebit cum ius finitum esse, & possit, & debeat facti interpretatio plerunque etiam prudentissimos fallat.ff.eo.l.secunda.

Constitutiones principum, nec ignorare quemquam, nec dissimulare permittitur. C.eo.l.penul.

Plurimum interest, vtrum quis de alterius causa & facto non sciat, an de iure suo ignoret. Sed Cassius ignorantiam Sabinum, ita accipiendã existimasse refert, non deperditi, & nimium securi hominis.ff.eo.l.tertia.

Iuris ignorantia in vsucapione negatur prodesse, facti vero ignorantiam prodesse constat.ff.eo.l.quarta.

Iniquissimum videtur cuiquam scientiam alterius, quam suam nocere, vel ignorantiam alterius prodesse.ff.eo.l.quinta.

Nec supina ignorantia ferenda, est factum ignorantis, nec scrupulosa inquisitio exigenda. scientia enim hoc modo æstimanda est: vt neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.ff.eo.l.sexta.

Iuris ignorantia non prodest adquirere volentibus, suum vero petentibus nõ nocet.ff.eo.l.septima.

Error facti ne maribus, quidem in damnis, vel compendiis obest: iuris autem error, nec fœminis in compendiis prodest. cæterum omnibus iuris error in damnis amittendæ rei suæ non nocet.ff.eo.l.error, viii.

Regula est iuris, quidem ignorantiam cuiq; nocere, facti vero ignorantiã non nocere. Videamus igitur in quibus speciebus locum habere possit; ante præmisso, quod minoribus vigintiquinque annis ignorare permissum est, quod & fœminis in quibusdam propter sexus infirmitatem datur, & ideo, sicubi non est debitum, sed iuris ignorantia: non læduntur. Hæc ratione si minor vigintiquinque annis filiofamilias crediderit: subuenitur ei, vt non videatur filiofamilias credidisse.ff.eo.l.penul.in prin.

Si filiusfamilias miles à commilitone hæres institutus, nesciat sibi etiam sine patre licere adire, per cõstitutiones principales ius ignorare potest, & ideo dies ei actionis cedit, d.l.pen.§.si filiusfamilias.

Sed facti ignorantia, ita demum cuiq; non nocet, si non ei summa negligentia obiiciatur.

obiiciatur. Quid enim si omnes in ciuitate sciant, quod ille solus ignorat: & rectè labeo definit scientiam (neq; curiosissimi neque negligentissimi) hominis accipiendam, verum eius, qui eam rem diligenter inquirendo notam habere possit. d. l. penul. §. sed facti.

Sed iuris ignorantiam non prodesse, labeo ita accipiendũ existimat si iuriscon sulti copiã habeat vel sua prudentia instructus sit: vt cui facile sit scire ei detrimento sit iuris ignorantia quod raro accipiendum est. d. l. pen. §. sed iuris.

Qui ignorauit venditorem rei dominum esse: plus in re est quam in existimatione mentis, & ideo tamet & si existimet se non à domino emere tamen si à domino ei tradatur, dominus efficitur. d. l. penul. §. qui ignorauit.

Si quis ius ignorans, lege falcidia vsus nõ sit: nocere ei, dicit epistola diui Pii. d. l. penul. §. si quis ignorans.

Quę ex causa fideicommissi indebitum datum est, si non per errorem solutum est, repeti non potest. Quamobrẽ Cargiliani hęredes, qui cum ex testamento eius pecuniam ad opus aquæ ductus reipublicę Cyrenentium relictam soluerint: non solum cautiones non exegerunt quæ interponi solent vt qđ amplius cępissent municipes, quàm per legem falcidiam licuisset, redderent verum etiam stipulati sunt, ne ea summa in alios vsus conuerteretur, & scientes prudentesq; passi sunt eam pecuniam in opus aquæ ductus impendi: frustra postulant reddi sibi à republica Cyrenensium, quasi plus debito dederint: cum sit vtrunque iniquum, & pecuniam, quæ ad opus aquęductus data est, repeti: & rempublicam ex corpore patrimonii sui impendere in id opus, quod totum alienę liberalitatis gloriam representet. Quod si ideo repetitionem se eius pecuniæ habere dicunt, quod imperitia lapsi, legi falcidiæ beneficio vsi non sint: sciant ignorantiam facti, non iuris prodesse: nec stultis soluere succurri, sed errantibus. Et licet municipum mentio fiat; attamen & in qualibet persona idem obseruabitur. Sed nec quod in opere aquę ductus relicta esse pecunia proponitur, in hunc solum casum cessare repetitionem dicendum est. d. l. penul. §. quod ex causa, vsque ad finem.

Impuberes sine tutore agentes, nihil posse de facto vel de iure scire intelligun tur. ff. eod. l. finali.

Quamuis cum causam tuam ageres, ignorantia iuris propter simplicitatem armatæ militiæ allegationes competentes omiseris: tamẽ si nondum satisfecisti: permittitur tibi. Si cęperis ex sententia conueniri defensionibus tuis vti. C. eod. l. prima.

Cum ignorantia iuris excusari facile non possis, si maior annis vigintiquinque hæreditati matris tuæ renuntiasti: sera prece subueniri tibi desideras. C. eod. l. secunda.

Si post diuisionem factam testamẽti vitium in lucem emerserit: ex his, quę per ignorantiã confecta sunt præiudiciũ tibi non cõparabitur. C. eod. l. quarta.

Cum falsa demonstratione mutari substantia veritatis minime possit: respon dendo id, quod paternum erat, ex maternis esse bonis, nihil egisti. C. eodem. l. quinta.

Si non transactionis caussa, sed indebitam errore facti olei materiam vos Archontico stipulanti respondisse rector prouinciæ animaduertit: reddito, quod debetis, residui liberationem condicentes audiet. C. eod. l. sexta.

Error facti, necdum finito negocio, nemini nocet. nam causa decisa velamento tali non instauratur. C. eod. l. septima.

Cum

Cum quis ius ignorans, indebitam pecuniam soluerit: cessat repetitio, per ignorantiam enim facti repetitionem tantum indebiti soluti competere, tibi notum est, C. eod. l. cum quis, x.

Quamuis in lucro nec fœminis ius ignorantibus subueniri soleat: tamen contra ætatem adhuc imperfectam locum hæc non habere, retro principum statuta declarant, C. eod. l. quamuis, xi.

Ne passim liceat mulieribus omnes suos contractus retractare in iis, quæ prætermiserint, uel ignorauerint: statuitur, si per ignorantiam iuris damnum aliquod circa ius, vel substantiam suam patiantur: in iis tantum casibus, in quibus præteritarum legum authoritas eis suffragatur subueniri, C. eo. l. fin.

Ex institutionibus titulo de exceptionibus, ita habetur.

Hæc exempli causa retulisse sufficiat alioquin ex quam multis uariisque causis exceptiones necessariæ sunt. Ex latioribus digestorum, seu pandectarum libris intelligi potest; quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis uicem obtinent, vel ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt. Instit. de except. §. hæc exempli causa.

Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ, & peremptoriæ; aliæ temporales, & dilatoriæ. Perpetuæ, & peremptoriæ sunt, quæ semper agentibus obstant, & semper rem de qua agitur, perimunt, qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & pacti conuenti, cum ita conuenerint, ne omnino pecunia peteretur temporales, atque dilatoriæ sunt, quæ ad tempus noceat, & temporis dilationem tribuunt, qualis est pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium, nam finito eo tempore, non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus, agere uolentibus obiicitur, exceptio, aut pacti conuenti, aut alia similis differre debent actionem, & post tempus agere. Nam is, qui ante tempus pactionis, vel obligationis litem inferre ausus est, Zenonianæ constitutioni subiacet, quæ est, vt inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contempserit, in duplum habeant ii, qui talem iniuriam passi sunt, & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint, ut actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obseruare. Instit. de except. §. appellantur, & ff. de excep. l. tertia, in prin.

Cum nondum finitam sententia causam, sed dilatam allegatis: non est dubium, omnes integras defensiones esse, C. de except. l. quarta:

Præscriptionem peremptoriam, quàm ante contestari sufficit, omissam prius, quam sententia feratur, obiicere quandocunque licet, C. eo. l. octaua.

Si quis aduocatus inter exordia litis permissam dilatoriam præscriptionem postea uoluerit exercere, & ab huiusmodi stipulatione submotus, nihilominus perseuerет, atque præposteræ defensioni institerit: unius libræ auri condemnatione multetur, C. eod. l. si quis, 12.

Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratoriæ; veluti si per militem, aut mulierem agere quis velit. nam militibus, nec pro patre, vel matre, uel uxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri conceditur, suis uero negociis superesse sine offensa militaris disciplinæ possunt. Inst. de excep. §. fina. & ff. de except. eo. l. tertia.

Sanè solemus dicere, quasdam exceptiones esse dilatorias, quasdã peremptorias, vtputa dilatoria est exceptio, q̃ differt actionẽ: veluti procuratoria exceptio dila

toria est. nam qui dicit non licere procuratorio nomine agi, non prorsus litem inficiatur, sed personam euitat, ff. eod. l. secunda, §. fin.

Præscriptiones fori in principio litis à litigatoribus opponendas esse, legum decreuit authoritas, C. de except. l. fin.

DE REPLICATIONIBVS.

Titulus X.

Nterdum euenit, vt exceptio, quæ prima facie iusta videtur, tamen iniquè noceat, quod cum accidit alia allegatione opus est adiuuandi actoris gratia, quæ replicatio uocatur, quia per eam replicatur, atque resoluitur ius exceptionis veluti cum pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat, deinde postea in contrarium pacti sunt, idest ut creditori petere liceat, si creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, si non conuenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei exceptio. conuenit enim ita namque nihilominus hoc verum manet, licet postea in contrarium pacti sint, sed quia iniquum est creditorem excludi replicatio ei dabitur, ex posteriore pacto conuento. Rursus interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iusta est iniquè noceat, quod cum accidit alia allegatione opus est adiuuandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur, & si rursus ea prima facie iusta videatur, sed propter aliquam causam actori, inique noceat, rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur, quæ dicitur replicatio, quarum omnium exceptionum vsum interdum vlterius, ut diximus varietas negociorum introduxit, quas omnes apertius ex digestorum latiore volumine facile est cognoscere, Inst. de repl. in prin.

Replicationes nihil aliud sunt, quam exceptiones, & à parte actoris ueniunt, quæ quidem ideo necessariæ sunt, vt exceptiones excludant. semper enim replicatio idcirco obiicitur, ut exceptionem oppugnet. Illud tenendum est, omnem exceptionem, vel replicationem exclusoriam esse, exceptio actorem excludit, replicatio reum, sed & contra replicationem duplicatio, & contra duplicationem solet dari triplicatio, & contra triplicationem rursus quadruplicatio, & ita deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus, aut actor obiicit, ff. de exceptionibus. l. secunda, §. replicationes, & l. except. vigesimasecunda, §. replicatio.

Aduersus exceptionem iusiurandi replicatio doli mali non debet dari cum prætor id agere debeat, ne de iureiurando cuiusquam quæratur, ff. eodem, lege aduersus. xv.

Non exceptionibus actores, ex quibus reis auxilium tribuitur certis ex causis, sed replicationibus suam intentionem, si quam habent muniunt, C. de except. l. non except. x.

In titulo de minoribus, vigintiquinque annis tractatur de quadam exceptione propter minorem ætatem. Ideo hac materia cum dependentibus ab ea ponitur post exceptiones.

DE MINORIBVS XXV. ANNIS.

Titulus XI.

Oc edictum prætor naturalem æquitatem secutus proposuit: quo tutelam minorum suscepit. Nam cum inter omnes constet fragile esse, & infirmum huiusmodi ætatum consilium, & multis captionibus suppositum, multorumque insidiis expositum: auxilium eis prætor hoc edicto pollicitus est, & aduersus captiones opitulationem, ff. de minoribus, l. prima, in prin.

Prætor edicit: QVOD CVM MINORE, QVAM VIGINTIQVINQVE ANNORVM NATV GESTVM ESSE DICETVR: VTI QVAEQVE RES ERIT: ANIMADVERTAM: Apparet minoribus annis vigintiquinque eum opem polliceri. nam post hoc tempus compleri virilem uigorem constat. Et ideo hodie in hanc vsque ætatem adolescentes curatorum auxilio reguntur: nec ante rei suæ administratio eis committi debet: quamuis bene rem suam gerentibus. Nec per liberos suos rem suam maturius à curatoribus recipiant. Quod enim legibus cauetur, ut singuli anni per singulos liberos remittantur: ad honores Diuus Seuerus pertinere ait: non ad rem suam recipiendam, dicta lege prima, S. prætor ait, cum l. sequenti.

Denique Diuus Seuerus, & Imperator Alexander huiusmodi consulum, vel præsidum decreta, quasi ambitiosa esse interpretati sunt. ipsi autem per raro minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt: & eo iure vtimur, ff. eo. l. tertia, in prin.

Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in id tempus, quo maior efficitur: verum initium spectamus, an finem? & placet (ut est constitutum) si quis maior factus comprobauerit, quod minor gesserat, restitutionem cessare. Vnde illud non inueleganter Celsus tractat ex facto à Fuluio Respecto prætore consultus. Minor annis vigintiquinque annos fortè viginti quattuor agens, iudicium tutelæ hæredi tutoris dictauerat. mox factum, ut non finito iudicio, iam eo maiore effecto vigintiquinque annis tutoris hæres absolutus proponeretur, in integrum restitutio desiderabatur. Celsus igitur respecto suasit non facilè hunc quondam minorem in integrum restitui: sed si ei probaretur calliditate aduersarii id actum, ut maiore eo facto liberaretur. neque enim extremo. (inquit) iudicii die uidetur solum deceptus hic minor, sed totum obstructum: ut maiore eo facto liberaretur. idem tamen confitetur: si leuior sit suspicio aduersarii, quasi dolosè uersati: non debere hunc in integrum restitui, d. l. tertia, S. si quis.

Item illud aliquando incidit, minor uigintiquinque annis miscuerat se paternæ hæreditati maiorque factus exegerat, aliquid à debitoribus paternis. mox desiderabat in integrum restitui, quò magis abstineret se paterna hæreditate, contradicebatur ei, quasi factus maior comprobasset, quod minori sibi placuisset. putauimus tamen restituendum in integrum initio inspecto. idem erit, & si alienam adiit hæreditatem, dicta lege tertia, S. scio etiam.

Minorem vigintiquinque annis natu, videndum est, an etiam diem natalis sui ad hoc ducimus: an horam, in qua natus est: vt si captus sit, cum nondum compleuerit, restituatur, & ita erit dicendum: vt à momento in momentum tempus spectetur. Proinde & si bissesto natus est (siue priore, siue posteriore die) Celsus scribit, nihil referre. nam id biduum pro uno die habetur, & posterior dies Kalendarum intercalatur, d.l. tertia, §. minore.

Sed vtrum solis patribus familiarum; an etiam filiisfamiliarum succurri debeat, videndum. Mouet dubitationem, quod si quis dixerit, etiam filiisfamil. in re peculiari subueniendum efficiet, ut per eos etiam maioribus subueniatur, idest patribus eorum: quod nequaquam fuit prætoris propositum prætor enim minoribus auxilium promisit, non maioribus. Vlpianus arbitratur verissimam esse sententiam existimantium, filiumfamilias minorem annis in integrum restitui posse ex his solum causis, quæ ipsius intersunt, puta si sit obligatus. proinde si iussu patris obligatus sit pater vtique poterit in solidum conueniri: filius autem cum & ipse possit, vel in potestate manens, vel etiam emancipatus, vel exhæredatus in id, quod facere potest (& quidem, & in potestate manens inuito patre) ex condemnatione conueniri auxilium impetrare debebit, si ipse conueniatur. Sed an hoc auxilium patri quoque prosit, ut solet interdum fideiussori eius prodesse? Si igitur filius conueniatur, postulat auxilium: si patrem conueniat creditor, auxilium cessat, excepta mutui datione: in hac enim si iussu patris mutuam pecuniam acceperit non adiuuatur. Proinde & si sine iussu patris contraxit, & captus est: si quidem pater de peculio conuetur, filius non erit restituendus, si filius conueniatur: poterit restitui. nec eo mouemur, quasi intersit filii peculium habere. magis etenim patris, quam filii interest: licet aliquo casu peculium ad filium spectet; vtputa si patris eius bona à fisco propter debitum pecuniarium occupata sunt. nam peculium eius ex constitutione diui Claudii separatur. Ergo etiam filiamfamilias in dote captam: dum patri consentit, non statim dotem stipulanti, quam dedit, vel adhibenti aliquem, qui dotem stipularetur, est restituenda: quoniam dos ipsius filiæ proprium patrimonium est, dicta lege tertia, §. sed utrum.

Si quis minor vigintiquinque annis adrogandam se dederit, & in ipsa adrogatione se circumuentum dicat. (finge enim à prædone eum hominem locupletem adrogatum.) dico debere eum audiri, in integrum se restituentem, d.l. tertia, §. si quis.

Si quid minori filiofamil. legatum fuerit, post mortem patris, vel fideicommissum relictum, & captus est (forte dum consensit patri paciscenti ne legatum peteretur) potest dici in integrum restituendum: quoniam ipsius interest, propter spem legati, quod ei post mortem patris competit. sed & si ei legatum sit aliquid, quod personæ eius cohæret (puta ius militiæ) dicendum est, posse eum restitui in integrum: interfuit enim eius non capi: cum hanc patri adquireret, sed ipse haberet, dicta lege tertia, §. si quid minori filiofamil.

Et si hæres sit institutus, si à patre in diebus centum emancipatus sit, moxque patrem debuerit certiorare, nec fecerit: cum posset qui eum emancipasset, si cognouisset: dicendum erit posse eum in integrum restitui, parato patre eum emancipare, d.l. tertia, §. & si hæres.

Pomponius adiicit: ex his causis, ex quibus in re peculiari filiifamiliarum restituuntur posse, & patrem, quasi hæredem nomine filii post obitum eius impetrare cognitionem, si autem filiusfamil. sit, qui castrense peculium habeat: procul dubio ex his, quæ ad castrense peculium spectant, in integrum restituendus erit, quasi in proprio patrimonio captus, d. l. tertia, §. Pomponius.

Filius famil. si minor quinque & viginti annis pro extraneo fideiussit, in integrũ restitutionem implorare non prohibetur, sed & si pro patre suo extitit fideiussor, eique diem suum functo non successit: in integrum restitutionem postulare non potest, C. de filiifam. minore. l. prima.

Si filius cum mutuam pecuniam acciperet in patris fuit potestate, nec iussu eius, nec contra senatusconsultum contractum est, propter lubricum ætatis aduersus eam cautionem in integrum restitutionem potuit postulare, C. eod. l. secunda, seu finali.

Minoribus viginti quinque annis subuenitur per integrum restitutionem, non solum cum de bonis eorum aliquid minuitur: sed etiam cum intersit ipsorum litibus & sumptibus non vexari, ff. eo. l. sexta.

Ait prætor, GESTVM ESSE DICETVR. GESTVM sic accipitur, qualiter siue contractum sit, siue quid aliud contigerit proinde, & si emit aliquid, si vendidit, si societatem coiit, si mutuam pecuniam accepit, & captus est: ei succurretur, ff. de min. l. septima, in prin.

Sed & si ei pecunia à debitore paterno, vel proprio soluta sit, & hanc perdidit: dicendum est ei subueniri, quasi gestum sit cum eo. Et ideo si minor conueniat debitorem: adhibere debet curatorem, ut ei soluatur pecunia. Cæterum non ei compellitur soluere. sed hodie solet pecunia in ædem deponi (ut Pomponius scribit) ne vel debitor ultra interesse debitum oneretur, vel creditor minor perdat pecuniam: aut curatoribus solui, si sunt, dicta lege septima, §. sed & si ei pecunia.

Permittitur etiam ex constitutione principum debitori compellere adolescentes ad petendos sibi curatores. Quid tamen, si prætor decernat soluendam pecuniam minori sine curatoribus, & soluerit? an posit esse securus, dubitari potest. At si allegans minorem esse, compulsus sit ad solutionem: nihil ei imputabitur, nisi fortè quasi aduersus iniuriam appellandum quis ei putet. sed prætor hunc minorem in integrum restitui nolentem non audiet, d. l. septima, §. Permittitur.

Non solum autem in his ei succurritur, sed etiam in interuentionibus: vtputa, si fideiussorio nomine se, vel rem suam obligauit. Pomponius autem uidetur adquiescere distinguentibus: an arbiter ad fideiussores probandos constitutus eum probauerit, an vero ipse aduersarius. Sed verum est, semper succurrendum esse si minor sit, & se circumuentum doceat, dicta lege septima, §. non solum autem.

Sed & in iudiciis subuenitur, siue dum agit, siue dum conuenitur, captus sit. Sed & si hæreditatem minor adit minus lucrosam, succurritur ei, ut se possit abstinere, nam & hic captus est, d. l. septima, §. sed & si.

Hodie certo iure vtimur, ut & in lucro minoribus succurratur, & Pomponius scribit, si sine dolo cuiusquam legatum repudiauerit, vel in optionis legato captus sit, dum elegit deteriorem, vel si duas res promiserit illam, aut illam, & preciosiorem dederit debere subueniri, dicta lege septima, §. hodie certo iure vtimur.

Quæsitum est ex eo, quod in lucro minoribus subueniendum dicitur: si res eius venierit, & existat, qui plus liceatur: an in integrum propter lucrum restituendus sit? & quotidie prætores eos restituunt, vt rursum admittatur licitatio. idē faciunt, & in his rebus, quæ seruari eis debent. Quod circunspectè erit faciendum. cæterum nemo accedat: ad emptionem rerum pupillarum, nec si bona fide distrahantur. Et districtè probandū est: in rebus, q̄ fortuitis casibus subiectæ sunt, non esse minori aduersus emptorem succurendum: nisi aut sordes, aut euidens gratia tutorum, siue curatorum doceatur. Restitutus autem, ut se hæreditati misceat: vel ut eam adeat, quam repudiauit: rursus restitui poterit, ut se abstineat: & hoc rescriptum, & responsum est, d. l. septima, §. quæsitum est.

Item in eremodiciis eis subuenitur: constat autem omnis ætatis hominibus restaurationem eremodicii præstari, si se doceant ex iusta causa abfuisse. d. l. septima. §. finali.

Minor etiam, si quasi contumax condemnatus sit in integrum restitutionis auxilium implorabit. ff. de minoribus. l. minor, viii.

Si ex causa iudicati pignora minoris capta sint, & distracta: mox restitutus sit aduersus sententiam præsidis, uel procuratoris Cæsaris: uidē dum an ea, quæ sunt distracta, reuocari debeant: nam illud certum est pecuniam ex causa iudicati solutam, ei restituendam. sed si interest ipsius, corpora potius habere, interdum permittendum est, idest, si grande damnum sit minoris. in dotis quoque modo mulieri subuenietur: si ultra vires patrimonii, uel totum patrimonium circumscripta in dotem dederit, ff. eod. l. si ex causa. ix. in princ.

Nunc uidendum, vtrum minoribus in contractibus captis duntaxat subueniatur, an etiam delinquentibus. vt puta si dolo aliquid minor fecit in re deposita, vel commodata, vel alias in contractu: an ei subueniatur, si nihil ad eum peruenit. & placet in delictis minoribus non subueniri, nec hic itaque subuenietur. nam & si furtum fecit, vel damnum iniuria dedit: non subuenietur ei. sed si cum ex damno dato confiteri possit, ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc solum restituendus est, ut pro confesso habeatur. Item si mulier cum culpa diuortisset, velit sibi subueniri: vel si maritus, restitutio non habenda est. enim non modicum delictum. nam si adulterium minor commisit ei non subuenitur. d. l. si ex causa. §. nunc videndum.

Sciendum est non passim minoribus subueniri, sed causa cognita. si capti esse proponantur, item non restituetur, qui sobriè rem suam administrans occasione damni, non inconsultè accidentis, sed facto velit restitui. Nec. n. euētus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas, & ita Pomponius scripsit. Vnde Marcellus apud Iulianum notat. si minor equum tibi necessarium comparauerit, mox decesserit: non debere eum restitui. neque enim captus est emendo sibi rem necessariam, licet mortalem. ff. eod. l. virum, xi. §. sciendum est autem.

Si locupleti hæres extiterit, & subito hæreditas lapsa sit. (puta prædia fuerunt, quæ chasmate perierint, insulæ exustæ sunt, boues decesserunt) Iulianus quidē libro vicesimosexto sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui. Marcellus autem apud Iulianum notat cessare in integrum restitutionem. neque. n. ætatis lubrico captum esse adeundo locupletem hæreditatem: & quod fato contingit, cui uis patrisfam. (quamuis diligentissimo) posse contingere. sed hæc res adferre potest restitutionem minori: si adiit hæreditatem, in qua res erant multæ mortales, uel prædia vrbana, ruinosa, æs autem alienum graue: quod nō prospexit posse euenire, ut demoriantur animalia, prædia ruant: vel quod non

citò

citò distraxerit hæc,quæ multi casibus obnoxia sunt.d.l.verum.§.si locupleti.

Item quæritur,si minor aduersus minorem restitui desiderat, an sit audiendus? & Pomponius simpliciter scribit non restituendum. Sed inspiciendum est à prætore,quis captus sit. proinde si ambo capti sunt (verbi gratia minor minori pecuniam dedit, & ille perdidit) melior est causa secundum Pomponium eius, qui accepit,& dilapidauit,vel perdidit. Planè si minor annis cum filiofamilias maiore contraxerit:& Iulianus,& Marcellus scribunt posse in integrum restitui:ut magis ætatis ratio,q̃ senatusconsulti habeatur, d.l. verum,§. si locupleti.

Si minor xxv.annis filiofamilias minori pecuniam credidit,melior est causa consumentis:nisi locupletior ex hoc inueniatur litis contestatæ tempore is qui accepit,ff.eo.l.si minor,34.in princ.

Si apud minorem mulier pro alio intercesserit: non est ei actio in mulierem dandam,sed perinde,atq; cæteri per exceptionem submoueri debet: scilicet quia communi iure in priorem debitorem ei actio restituitur. hæc si soluendo sit prior debitor: alioquin mulier non utetur senatusconsulti auxilio,ff. eod.l. si apud minorem,xii.

In causę cognitione versabitur,verum soli ei succurrendum sit:an etiam his, qui pro eo obligati sunt,vtputa fideiussoribus:itaque si cum scirem minorem,& ei fidem non haberem,tu fideiusseris pro eo:non est æquum fideiussori in necem meam subueniri.sed potius ipsi deneganda erit mandati actio,in summa perpendendum erit prætori,cui potius subueniat:utrum creditori, an fideiussori. nam minor captus neutri tenebitur,facilius in mandatore dicendum erit, non debere ei subueniri.licet enim velut adfirmator fuit, & suasor, ut cum minore contraheretur. Vnde tractari potest, vtrum minor in integrum restitutionem aduersus creditorem, aut aduersus fideiussorem implorare debeat, & Tutius est aduersus utrunque causa autem cognita, & præsentibus aduersariis, vel si per contumaciam desint,in integrum restitutiones perpendendæ sunt,ff.eod.l. in causæ,xiii.in princ.

Interdum autem restitutio,& in rem datur minori,idest, aduersus rei eius possessorem,licet cum eo non sit contractu,vtputa rem à minore emisti,& alii vendidisti. potest desiderare interdum aduersus possessorem restitui, ne rem suam perdat,vel re sua careat:& hoc,vel cognitione prætoria,vel rescissa alienatione dato in rem iudicio.Pomponius quoque scribit Labeonem existimasse, si minor annis,xxv. fundum uendiderit,& tradiderit, & emptor rursus eum alienauerit: si quidem emptor sequens scit rem ita gestum: restitutionem aduersus eum faciendam,si ignorauit,& prior emptor soluendo est,non esse faciendam. si uero non est soluendo,æquius esse,minori succurri etiam aduersus ignorantem, quamuis bonafide emptor est,d.l.in causæ,§. interdum.

Planè quandiù is,qui à minore rem accepit,aut hæres eius,idoneus sit,nihil noui constituendum est in eum,qui rem bonafide emit,idemque,& Pomponius scribit.sed ubi restitutio datur,posterior emptor reuerti ad auctorem suum poterit.Per plures quoque personas si emptio ambulauerit,idem iuris erit, ff. eod. l. planè,14.cum l.seq.

In causæ cognitione etiam hoc versabitur. num fortè aliqua actio possit, competere,citra in integrum restitutionem.nam si communi auxilio,& mero iure munitus sit, non debet ei tribui extra ordinarium auxilium, vtputa cum pupillo contractum est sine tutoris authoritate,nec locupletior factus est. item relatū est apud Labeonem,si minor circumscriptus societatem coierit, uel etiam donationis

nationis causa nullam esse societatem, ne inter maiores quidem: & ideo cessa-te partes prætoris; idem & Ofilius respondit. satis. n. ipso iure munitus est. Pomponius quoque refert. Cum quidam hæres rogatus esset, fratris filiæ complures res dare ea conditione, vt si sine liberis decessisset, restitueret eas hæredi: & hæc defuncto hærede, hæredi eius cauisset se restituturam. Aristonem putasse in integrũ restituendam. Sed & illud Pomponius adiecit, quod potuit incerti condici hæc cautio etiam à minore non. n. ipso iure, sed per condictionem munita est. & Generaliter probandum est: ubi contractus non valet, pro certo prætorem se non debere interponere. Idem Pomponius ait: in precio emptionis, & venditionis, naturaliter licere contrahentibus se circumuenire. ff. eod. l. in causæ cognitione. xv. in prin.

Papinianus libro secundo Responsorum ait: exuli reuerso non debere propagari tempus in integrum restitutionis statutum, quia potuit: cum potuerit adire prætorem per procuratorem, nec dixit, vel præsidem, vbi erat. Sed quid idem dicit, & indignum esse propter irrogatam pœnam, non recte: quid. n. commune habet delictum cum venia ætatis; si quis tamen maior. xxv. annis intra tempus restitutioni statutum litem contestatus, postea destiterit nihil ei proderit ad in integrum restitutionem contestatio, vt est sæpissimè rescriptum. Destitisse autem is videtur, non qui distulit, sed qui liti renunciauit in totum. ff. eod. l. Papinianus. xx. cum. l. seq.

Cum mandata patris filiusfam. res patris administrat, non habet beneficium restitutionis, nam, & si alius ei mandasset, non succurreretur, cum eo modo potius maiori consuleretur, cuius damno res sit cessura. Sed si in euentu damnum minor passurus sit, quia quod præstitit, seruari ab eo, cuius negocia gessit, non potest: (quia is non erit soluendo,) sine dubio prætor interueniet. si autem ipse dominus minor sit, procurator vero maioris ætatis: non potest facile dominus audiri, nisi mandata eius gestum erit, nec à procuratore seruari res possit. Ergo & si procuratorio nomine minor circumscriptus sit: imputari debet hoc domino, qui tali commisit sua negocia idque & Marcello placet. ff. eod. l. cum mandata. 23.

Quod si minor sua sponte negociis maioris interuenerit: restituendus erit, ne maiori damnum accidat. Quod si hoc facere recusauerit: tunc si conuentus fuerit NEGOCIORVM GESTORVM adduersus hanc actionem non restituitur, sed compellendus est, sic cedere auxilio in integrum restitutionis, ut procuratorem eum in rem suam faciat, vt possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire. ff. eod. l. quod si. 24. in prin.

Non semper autem ea, quæ cum minoribus geruntur rescindenda sunt, sed ad bonum, & æquum redigenda: ne magno incommodo huius ætatis homines afficiantur, & nemine cum his contrahente quodammodo commercio eis interdicatur, itaque nisi aut manifesta circunscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa sint uersati, prætor interponere se non debet. d. l. quod si. §. non semper.

Si filiusfam. minorem circumscripserit: pater quod ad eum peruenit, restituere iubendus est. quod si non perueniet, ex peculio eius præstare, sed & filius ob dolum suum condemnabitur. d. l. quod si minor. §. si seruus.

Restitutio autem ita facienda est, vt unusquisque in integrum ius suum recipiat, itaque si in uendendo fundo circumscriptus, restituetur: iubebit prætor emptorem fundum cum fructibus reddere, & precium recipere. nisi si tunc dederit, cũ eum perditurum non ignoraret, sicuti facit in ea pecunia, quæ in consumpto cre-

ro crederetur. Sed parcius in venditione, quia æs alienum ei soluetur, quod facere necesse est, credere autem non est necesse. Nam & si origo contractus ita constitit, vt infirmanda sit, si tamen necesse fuit precium solui, non omnimodo emptor damno adficiendus est. d. l. quod si minor. §. restitutio.

Si pecuniam, quam mutuam minor accepit, dissipauit: denegare debet proconsul creditori aduersus eum actionem. Quod si egenti minor eam credidit, vlterius procedendum non est, quàm vt iubeatur iuuenis actionibus suis, quas habet aduersus eum, cui ipse credidisset, cedere creditori suo. Prædium quoque si ex ea pecunia pluris quam oportet, emerit ita temperanda res erit, ut iubeatur venditor reddito precio recipere prædium, ita vt sine alterius damno etiam creditor à iuuene suum consequatur. Ex quo scilicet simul intelligimus, quid obseruari oporteat, si sua pecunia pluris quàm oportet, emerit, vt tamen hoc, & superiore casu venditor, qui precium reddidit: etiam interesse, quod ex ea pecunia percepit, aut percipere potuit, reddat, & fructus, quibus locupletior est factus iuuenis, recipiat, item ex diuerso, si minore precio, quam oportuit vendiderit adolescens: emptor quidem iuberi debebit, prædia cum fructibus restituere iuuenis autẽ eatenus ex precio reddere, quatenus ex ea pecunia locupletior est. ff. eod. l. patri. 27. §. si pecuniam.

Si minor annis. xxv. sine causa debitori acceptum tulerit: non solum in ipsum, sed & in fideiussorem, & in pignora actio restitui debet. Et si ex duobus reis alteri acceptum tulerit in vtrunque restituenda est actio. Ex hoc intelligimus, si damnosam sibi nouationem fecerit (fortè si ab idoneo debitore ad inopem nouandi caussa transtulerit obligationem) oportere eum in priorem debitorem restitui. ff. eod. l. patri, §. si minor.

Minor xxv. annis nouandi animo intercessit pro eo qui temporali actione tenebatur, tunc cum adhuc supererant decem dies, & postea in integrum restitutus est quæritur vtrum restitutio quæ creditori aduersus priorem debitorem datur, decem dierum sit an plenior? respondit Pomponius tantundem temporis præstandum quantum supererat ideoque & pignus quod dederat prior debitor manet obligatum. ff. eod. l. finali.

Minores si in iudicem compromiserunt, & tutore auctore stipulati sunt: integri restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant. ff. eod. l. si minor, 34. §. final.

Non omnia, quæ minores xxv. annis gerunt, irrita sunt: sed ea tantum, quæ causa cognita eiusmodi deprehensa sunt: vt ab aliis circumuenti, vel sua facilitate decepti, aut quod habuerunt, amiserint, aut quod adquirere emolumentum potuerunt, omiserint, aut oneri, quod non suscipere licuit, se obligauerint. ff. eod. l. non omnia. 44.

Eum, qui ex sua voluntate minorem annis in iudicio defendit, & condemnatus est, ex causa iudicati posse conueniri: nec eius, quem defendit ætatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse: cum causam iudicati recusare non possit. Ex quo apparet: nec eum, cuius nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse. ff. eod. l. eum, qui. 46.

Si minorem te. xxv. annis fuisse cum contraheres, ostenderis, & tempora restitutioni præstituta excessisse ab aduersario tuo comprobatum non fuerit, præses prouinciæ in integrum restitutionis dare tibi auxilium debet. C. de in integrũ resti. min. l. quarta.

Minoribus integrum restitutio in quibus se captos probare possunt, & si dolus

aduersarii

aduersarii non probetur competit, ante impletum etiam quintum & vicesimũ annum de iis, in quibus se captos existimant minores posse in integrum restitutionem implorare certissimi iuris est. C. eod. l. quinta.

Si intra ætatem, cui succurri solet, in integrum restitutionis lis inchoata, nec ei ante renunciatum est mors eius, contra quem hæc fuerit implorata fraudi tibi esse non potest. C. eod. l. sexta.

De tutela auunculi, eiusdemque tutoris, cui falsò ætate probata præstitisti liberationem: quem ignarum ætatis tuæ non fuisse tam officium tutelæ, quam sanguinis proximitas arguit si necdum statutum tempus excesisti, ex causa in integrũ restitutionis hæredes eius conuenire potes. C. eod. l. septima.

Minoribus in his, quæ uel prætermiserunt, uel ignorauerunt, innumeris authoritatibus constat esse consultum. C. eod. l. penul.

Non videtur circumscriptus esse minor, qui iure sit usus communi. C. eod. l. fin.

Ex hoc edicto nulla propria actio uel cautio proficiscitur, totum. n. hoc pendet ex prætoris cognitione. Illud nullam habet dubitationem, quin minor si indebitum soluerit ex ea causa ex qua iure ciuili repetitio non est danda, *sit ei vtilis* actio ad repetendum, cum & maioribus xxv. annis iustis ex causis dari *solet repetitio*. ff. de minoribus. l. quod si minor. 24. §. fin. cum l. seq. in prin.

Aduersus eos quoque restitutio præstanda est, quorum de dolo agere non permittitur, nisi quædam personæ speciali lege exceptæ sint. ff. eod. l. patri. 27. §. fin.

Cum minor quàm quinque & viginti annis aduersus eum cum quo tutelæ agit restituitur, non ideo tutori contrarium tutelæ iudicium restituendum est. ff. de minor. l. cum minor. xxviii.

Minor xxv. annis omissam allegationem per in integrum restitutionis auxilium repetere potest. ff. eod. l. minor. *36.*

Aemilius Larianus ab obuinio fundum Rutilianum lege commissoria emerat data parte pecuniæ, ita ut si intra duos menses ab emptione reliqui precii partem dimidiam non soluisset inemptus esset. Item si intra alios duos menses reliquum precium non numerasset, similiter esset inemptus. Intra priores duos menses Larianos defuncto Rutiliana pupilaris ætatis successerat: cuius tutores in solutione cessauerunt. Venditor denunciationibus tutoribus sæpe datis, post annum eandem, possessionem Claudio Felemaco vendiderat pupilla in integrum restitui desiderabat. Victa tam apud prætorem quam ad apud præfectum vrbi prouocauerat. Imperator quia hoc commissoria displicebat pronunciauit in integrum restituendam. Ac mouit etiam illud Imperatorem, quod priores tutores qui non restitui desiderassent, suspecti pronunciati erant. ff. eod. l. Aemilius. 38.

Quod dicitur non solere filiisfamilias post emancipationem adhuc minoribus succurri in his quæ omisissent manentes in potestate, tunc rectè dicitur, cum patri acquirere possint. d. l. Aemilius. §. finali.

Minor annis. xxv. cui fideicommissum solui pronunciatum erat, cauerat id se accepisse: & cautionem eidem debitor quasi credite pecuniæ fecerat. In integrum restitui potest: quia pacta ex causa iudicati persecutionem nouo contractu ad initium alterius petitionis redegerat. ff. eod. l. Minor. xl. in prin.

Prædia patris sui minor annis. xxv. ob debita rationis tutelæ aliorum quam pater administrauerat, in solutum inconsulte dedit. ad sua æquitatem per in integrũ restitutionẽ reuocanda res est interesse pecuniæ quam constiterit ex tutela, deberi reputato. & cũ quãtitate fructuũ perceptorũ cõpensato. d. l. Minor. §. pdia.

Minor si in id quod fideiussit, uel mandauit in integro restituendo, reum principalem non liberat. ff. eod. l. minor. xlviii. in prin.

Res publica minorum iure vti solet ideoque auxilium restitutionis implorare potest. C. ex quibus causis maiores. l. quarta.

DE FIDEIVSSORIBVS MINORVM.

Titulus. XII.

Posquam in integrum ætatis beneficio restitutus, cui periculum euictionis emptori, cui prædium ex bonis paternis vendidisti præstare non cogeris. Sed ea res fideiussores qui pro te interuenerunt, excusare non potest. Quare mandati iudicio, si pecuniam soluerint, aut condemnati fuerint, conuenieris: modo si eo quoque nomine restitutionis auxilio non iuuaberis. C. de fideiussoribus min. l. prima.

Si ea, quæ tibi vendidit possessiones, interposito decreto præsidis, ætatis tantummodo auxilio adiuuatur: non est dubium, fideiussorem ex persona sua obnoxium esse contractui. Verum si dolo malo apparuerit contractum interpositum esse: manifesti iuris est, vtrique personæ, tam uenditricis, quam fideiussoris cōsulendum esse. C. eod. l. finali.

SI TVTOR VEL CVRATOR INTERVENIAT.

Titulus. XIII.

Ex facto quæsitum est, Adolescentes quidam acceperant curatorem Salicianum quendam nomine. hic cum curam administrasset, & beneficio principis vrbicam procurationem esset adeptus: apud prætorem se à cura adolescentium excusauerant, absentibus eis. adolescentes adierant prætorem, desiderantes in integrum aduersus eum restitui, eo quod esset contra constitutiones excusatus: cum susceptam tutelam non alii soleant deponere, quam qui trans mare reip. causa absint, uel hi, qui circa principem sunt occupati, vt in consiliarii Menandri Arrii persona esset indultum. Arrius seuerus, quia dubitabat ad Imperatorem seuerum retulit, ad quam consultationem successori eius Ventidio Quieto rescripsit nullas partes esse prætoris (neq; enim contractum proponi, cum minore annis. xxv.) sed principem interuenire & reducere hunc ad administrationem, qui perperam esset per pretorem excusatus. ff. de minoribus. l. verum. xi. §. ex facto.

Si iam puberes vtriusque sexus parentum hæreditatem adiistis: si etiam nunc in ea ætate estis, vt eo, quod paternæ hæreditati vos obligastis in integrum restitutionis auxilium debeatis accipere: per procuratores vestros adite præsidem prouinciæ. Quod si legitimam ætatem impleistis, idque tempus qui in integrū restitui positis, excessistis: curatores vestros, si aduersus eos nondum experti estis, iudicio secundum formam iuris cōuenite. C. si tutor, vel curator. l. prima.

Minoribus annis vigintiquinque etiam in his, quæ præsentibus tutoribus, vel curatoribus, in iudicium, vel extra iudicium gesta fuerint, in integrum restitutionis auxilium superesse, si circumuenti, sunt, placuit. C. eod. l. secunda.

Etiam in iis, quæ minorem tutores, uel curatores male gesisse probari possunt, licet personali actione à tutore, vel à curatore suum consequi possunt, in integrū restitutionis auxilium eisdē minoribus dari iā pridē placuit. C. eo. l. tertia.

Si creditor non vestram personam sed curatorem secutus, cum ipsis contractum habuit, & ab ipsis stipulatus est: nullam ei prorsus aduersus vos actionem competere, manifestum est. C. eod. l. penul.

Etiam tutoribus, vel curatoribus distrahentibus minores tam restitui rebus propriis, quam tutorum, vel curatorum damna sequi, nullo eis præiudicio per electionem generando, placuit. C. eod. l. finali.

Si curatorem habens minor xxv. annis post pupillarem ætatem res vendidisti: hũc contractum seruari non oportet: cum non absimilis ei habeatur minor curatorem habens cui à prætore curatore, dato bonis interdictum est. Si uero sine curatore constitutus, contractum fecisti: implorare in integrum restitutionem, si necdum tempora præfinita excesserint causa cognita non prohiberis. C. de in integrum restitut. min. l. tertia.

Etiam si patre, eodemque tutore authore pupillus captus probari posset: curatorem postea ei datum, nomine ipsius in integrum restitutionem postulare non prohiberi placuit. Ex causa curationis condemnata pupilla, aduersus vnum caput sententiæ restitui volebat: quia videbatur in cæteris litis speciebus releuata fuisse, actor maior ętate, qui adquieuit tunc temporis sententiæ, dicebat totum debere litem restaurari Herennius Modestinus respondit, si species, in qua pupilla in integrum restitui desiderat cæteris speciebus non cohæret: nihil proponi, cur à tota sententia recedi actor postulans, audiendus sit. ff. eod. l. etiam. 24 in prin.

Tutor vrgentibus creditoribus rem pupillarem bona fide vendit, denunciante tamen matre, emptoribus quæritur cum vrgentibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus tutoris merito quippiam dici possit, an pupillus restitui possit. Respondit Scæuola causa cognita, æstimandum: nec idcirco si iustum sit restitui denegandum id auxilium, quod tutor delicto caret. ff. eod. l. Tutor. xlvii. in prin.

Curator adolescentium prædia communia sibi & his quorum curã administrabat vendidit. Quæritur si decreto Prætoris adolescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus venditio rescindenda sit quatenus adolescentium pro parte fundus cõmunis fuit Responsum est eatenus rescindi nisi si emptor à toto contractu uelit discedi, quod parte empturum non esset. Item Quæritur vtrum emptor à Sæio, & Sempronio pupillis precium cum interesse recipere deberet, an vero ab hærede curatoris. Respondit Scæuola hæredes quidem curatoris conueniri, verum in Seium, & Sempronium pro parte qua eorum fundus fuit actiones dandas vtrque si ad eos accepta pecunia pro eadem parte peruenisset. d. l. Tutor. §. Curator.

SI MINOR AB HAEREDITATE ADDITA SE ABSTINEAT. Titulus. XIIII.

SI Vos paternæ hæreditati non immiscuistis, non ob eam rem testificatio necessaria non fuit, cum fides ueritatis uerborum adminicula non desiderer. Quod si pro hærede gessistis, propter ætatem cui subueniri solet in integrum restitutionis auxilium accipere debetis. C. si minor ab hæreditate. l prima.

Si cum aui tui testamento te hæredem reliquissent hæreditates eorum non adisti, liberum tibi est repudiata paterna successione per in integrum restitutionis auxilium

auxilium, quo te ætatis iure dicis esse munitam, hæreditatem parentum tuorum (licet antea non adiisti) nunc obtinere. C. eod. l. finali.

In integrum vero restitutione postulata aduersus aditionem à minore factam: si quid legatis expensum est, a minore refundendum non est, quemadmodum per contrarium, cum minorum restituitur ad adeundam hæreditatem, quæ ante gesta erant per curatorem bonorum, decreto prætoris ad distrahenda bona secundum iuris formam constitutum: rata esse habenda. Calphurnio Flacco seuerus, & Antoninus rescripserunt. ff. de Minori. l. in integrum. 22.

Si hæreditate patris, ætatis beneficio in integrum restitutus abstinuit, se nemine de creditoribus paternis præsente, vel ad agendum a præside euocato: an ea restitutio rectè facta videatur, quæritur? Herennius Modestinus respondit: cum non euocatis creditoribus in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur minimè id creditoribus præiudicasse. ff. eodem. l. etiam. si. 24. §. finali.

Si minores contingat desistere velle ab ea hæreditate, quæ ad ipsos deuoluta, & ab ipsis agnita fuit, & omnes creditores præsentes inueniantur in illis locis, in quibus petitur restitutio in integrum: creditores vocentur, a magistratu, & omnibus iis in præsentia constitutis, minores ab huiusmodi hæreditate desistant. Nouell. const. vt Don. propter nupt. cxix. §. ad hæc sancimus alias Coll. ix. const. secunda.

SI MINOR RESTITVITVR OMISSA HAEREDITATE. Titulus XV.

INORES xxv. annis non tantum in his, quæ ex bonis propriis amiserunt, verumetiam si hæreditatem sibi delatam non adierint, posse in integrum restitutionem postulare iam dudum placuit. C. si ut omissa hæres. l. prima.

Scæuola noster aiebat: si quis iuuenili leuitate ductus omiserit, uel repudiauerit hæreditatem, si quidem omnia integra sint, omnimodo audiendum esse: si vero iam distracta hæreditate & negociis finitis ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat? repellendum, multoque parcius ex hac causa hæredem minoris restituendum esse. ff. de minoribus. l. quod si 24. §. Scæuola.

SI IN COMMVNI, EADEMQVE CAVSA IN INTEGRVM RESTITVTIO POSTVLETVR. Titulus XVI.

EC si maior quinque ex viginti annis soror vestra fuit, vobis non mandantibus, nec ratam transactionem habentibus de iure uestro quidque minuere potuit. Nam si cognitis, quæ gessit his consensum post. 25. annos ætatis commodatis: quamuis illa minor proportione sua restitutionis auxilium implorare possit: uobis tamen ad communicandum edicti perpetui beneficium eius ætas patrocinari non potest. C. si in communi. l. unica.

SI ADVERSVS REM IVDICATAM RESTITVTIO POSTVLETVR.

Titulus. XVII.

Minus ex tutelæ iudicio consecuti de superfluo habere actionem ita potestis, si tempore iudicii minores annis fuistis, & nunc beneficium ætatis vobis largitur. Cæterum si post legitimam ætatem sententia prolata est: iterato eandem actionem de iisdem speciebus inferre non potestis. C. si aduersus rem iud. l. prima.

Si cum pater tuus te in sua potestate esse minimeque emancipationem à se factam valere diceret, proconsul super causa cognoscens te eius potestati subiectam pronunciauerit, cum aduersus eam sententiam in integrum restitui postules, is, qui pronunciam regit, in impertienda cognitione suas partes secundum leges exhibebit. C. eod. l. secunda.

Aduersus sententiam eius, qui tunc uice principis iudicauit, in integrum restitutionis auxilium apud prætorem seu præsidem prouinciæ Clarissimum uirum flagitare nequaquam poteris, nam aduersus eius sententiam, qui vice principis cognouit, solus princeps restituet. C. eod. l. tertia.

Cum & minores vos esse adfirmetis, & in defensos: nullum fieri vobis præiudicium, præses prouinciæ pro sua Grauitate curabit, nam si iusta defensione tutorum uel curatorum vobis asistente, aliquid statutum est: intelligitis in integrum restitutionis auxilium vobis esse necessarium: eodem obtinente etiam, si per procuratorem uestrum legitimę ordinatum lis agitata est. C. eodem. l. penul.

In rem pupilli, uel adulti contra tutores, uel curatores à pręside lata sententia, restitutionis auxilium non minus, quam si quid aduersus eos fuisset statutum implorare minores posse constat. C. cod. l. finali.

SI ADVERSVS VENDITIONEM.

Titulus. XVIII.

SI minor annis. xxv. emptori prædii cauisti nullam de cætero te esse controuersiam facturum, idque etiam iureiurando corporaliter præstito seruare confirmasti, neque perfidiæ, neque periurii iudicem authorem futurum sperare tibi debuisti. C. si aduers. uend. l. prima.

Sacramenta puberum (inquit Fridericus Imp.) sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis inuiolabiliter custodiantur. Per uim aut uel per iustum metum extorta etiam à maioribus (maximè ne quærimoniam maleficiorum commissorum faciant) nullius esse momenti iubemus. Nona constitutione. C. eod. siue in lib. feud. secundo. Tit. 53. §. item sacramenta puberum.

In integrum restitutione minoribus aduersus commenticias uenditiones, & aduersus tutorum seu curatorum insidias sanctionum præsidio cautum esse, non dubium est. C. eod. l. finali.

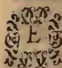
Si in emptionem pœnes se collocatum minor adiectione ab alio superetur: implorans in integrum restitutionem audietur, si eius interesse emptam

ab eo rem fuisse, ad probatur veluti quod maiorem eius fuisset. ita tamen, ut id quod ex licitatione accessit, ipse offerat uenditori. ff. de minoribus. l. si in emptione. xxxv.

Si fuder circumuentio in uenditione adolescenti, iussit fundum restitui, eumque precium emptori reddere, & hic nolit uti hac in integrum restitutione, pœnitentia acta, exceptionem utilem aduersus petentem precium quasi ex causa iudicati adolescens habere poterit, quia unicuique licet contemnere hæc quæ pro se introducta sunt. nec quæri poterit uenditor, si restitutus fuerit in eandem causam, in quam se ipse constituerat, & quam mutare non potuisset, si minor auxilium prætoris non implorasset. ff. eod. l. si iudex. 41.

Si res pupillaris, uel adolescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet venditio quidem ualet uerumtamen si grande damnum pupilli, uel adolescentis uersatur (etiam si collusio non intercessit) distractio per in integrum restitutionem reuocatur. ff. eod. l. penultima.

SI ADVERSVS VENDITIONEM PIGNORVM. ETC. Titulus XIX.

ETiam aduersus uenditiones pignorum, an à creditoribus fiunt minoribus subueniri, (si tamen magno detrimento afficiantur) iam pridem placuit. Si igitur captis prædiis pignori, ac distractis enorme damnum ex huiusmodi uenditione passos uos ostenderitis, præsertim, cum hodieque minores vos esse affirmetis: auxilium restitutionis uobis impertietur. C. si aduersus uend. pig. l. prima.

Rem, quam à patre vestro quondam creditor eius obligatam sibi distraxit per ætatem uestram postulantium reuocari desiderium non habet rationem. Quod iuris est, & si extraneo successistis. Nam si creditor non bona fide uersatus est: ipsum magis, uel tutores, siue curatores vestros, qui hanc uenundari passi sunt, conuenite. C. eod. l. fin.

SI ADVERSVS DONATIONEM. ETC. Titulus XX.

SI quæ res ante nuptias, congruenti moderatione à minore annis marito sponsaliorum tempore etiam curatore præsente, tibi donatæ sunt: obtentu ætatis non reuocabuntur. C. si aduersus donat. l. prima.

Si in te, ac in fratrem tuum emancipatos pater uester donationem fecit: in alium postea transferendo portionem eius, nihil abstulit uobis. nec si frater tuus sibi quæsiti prædii rustici patrem donanti patri consensit, dominium ab eo discedere potuit, propter Senatusconsulti authoritatem, nec auxilium in integrum restitutionis in hac re necessarium est. in aliis uero rebus, quæ etiam sine decreti recitatione alienari possunt: si postquã sibi donatæ fuerint postea alii donanti eandem patri uoluntatem in minore ætate commodauit,

dauit, nec præstitura tempora restitutionis excesserit, hoc auxilium implorare potest. C. eod. l. finali.

SI ADVERSUS TRANSACTIONEM, VEL DIVISIONEM IN INTEGRUM MINOR RESTITUI VELIT. Titulus XXI.

VM in integrum pupilla restituta rescindi transactionem, vel diuisionem placuit: tu quoque actionibus, quas pridem habuisti, uteris. C. si aduersus transact. lege prima.

Si ex persona minorum in integrum restitutio aduersus transactum propter ætatis auxilium imploretur, tibi quoque agenti ex integro, uel replicatione contra exceptionem pacti, uel si peremptam constet pristinam obligationem, ex instauratione negocii tributa tibi actione consulendum est. C. eod. l. fin.

SI ADVERSUS SOLUTIONEM A TUTORE VEL A SE factam &c. Titulus XXII.

Xemplo cæterorum debitorum tutores etiam, quæ ex administratione tutelæ debent, curatoribus soluentes, liberantur: sed ante tempus in integrum restitutionis præstitutum edicto perpetuo permissum beneficium implorari: & an sit tribuendum per causæ cognitionem existimari potest. C. si aduers. solution. à tut. l. prima.

Indebito legato, licet per errorem iuris à minore soluto repeticionem ei decerni: si nec dum tempus, quo restitutionis tribuitur auxilium excesserit: rationis est. C. eod. l. finali.

SI ADVERSUS DOTEM RESTITUTIO POSTULETUR. Titulus XXIII.

Voniam circunuentam dicis sororem tuam omnia bona in dotem dedisse: an veritas allegationi adsistat: si ad te hæreditas sororis vel bonorum possessio pertinuit, & tempora nondum præterierint, intra quæ legibus conceditur ex persona defuncti postulare in integrum restitutionem: præses prouinciæ præsente diuersa parte examinabit, C. si aduersus dotem, l. vnica.

Mulier minor xxv. annis si pactione dotis deterior condictio eius fiat: & tale pactum inierit, quod nunquam maioris ætatis constituta paciscceretur, atqui ideo reuocare velit: audienda est, ff. de min. 48. §. fin.

SI ADVERSUS DELICTUM SUUM, &c. Titulus XXIIII.

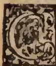
IN criminib. qdem ætatis suffragio minores non iuuant, etenim malorũ mores infirmitas animi non excusat, sed cũ delictũ nõ ex aĩo, sed ex cõtractu uenit, noxa non cõmittat, et si pœnæ cã pecuniæ dãnũ irroget, & ideo minoribus, & in hac causa

hac causa in integrum restitutionis auxilium competit. C. si aduers. delict. l. prima.

Licet in delictis ætate neminem excusari constet: tamen matri, quæ filiis tutorem ætatis lubrico lapsu non petiit, eorum nomine denegari successionem conuenit: cum hoc in maioribus tractibus tantum obtineat. C. eod. l. finali.

Auxilium in integrum restitutionis in exemptionibus pœnarum paratum non est, idcoque iniuriarum iudicium semel omissum repeti non potest, & in sexaginta diebus præteritis, in quibus iure mariti sine calumnia uir accusare mulierem adulterii potest, denegatur ei in integrum restitutio, quia ius omissum si si nunc repetere uult quid aliud quam delicti ueniam, id est calumniæ depræcatur? & cum neque in delictis, nec calumniatoribus prætorem succurrere oportere certi iuris est, cessabit in integrum restitutio. in delictis autem minor annis xxv. non meretur in integrum restitutionem (utique in atrocioribus, nisi quatenus interdum misc ratio ætatis ad mediocrem pœnam iudicem produxerit. Sed ut ad legis Iuliæ de adulteriis coercendis præcepta ueniamus) utique nulla deprecatio adulterii pœnæ est, si se minor annis adulterium fateatur commisisse quia non fit ætatis beneficio excusatio aduersus præcepta legum, qui dum leges inuocat contra leges committit. ff. de minor. l. auxilium. 37. eos committit.

SI ADVERSVS VSVCAPIONEM ETC. Titulus. XXIIII.

Contra eos, qui res minorum tenent, si usucapione dominium adquisierint, restitutionis auxilium eis decerni debet. C. Si aduer. usu cap. l. Vnica.

Etiam ei, qui prius, quàm nasceretur vsucaptum amisit restituendam actionem, labeo scribit. ff. de minorib. l. etiam. 45. in prin.

SI ADVERSVS FISCVM. ETC. Titulus. XXV.

SI Probus in minore ætate constitutus circumuentus à Ruffino dispensatore principis venditionem rei præcipiti animo precio longe minore contrahere festinauit: iuris publici fiscus in integrum restitutionis sequetur authoritatem. C. si aduer. fiscum. l. prima. 36.

Si aduersus priuatos in integrum restitutionem tam tu, quàm fratres tui desideratis, præsidis prouinciæ viri charissimi notio est: isque causa cognita æstimabit, an auxilium, quod imploratis, conferri vobis debeat. Quod si aduersus fiscum id postulatis, intelligitis procuratorem fisci adire uos debere. C. eod. l. secunda.

Edicto quidem diui Marci res minorum ex emptæ, nihil tuum adiuuant desiderium: si quidem debiti causa patris minoris uel etiam ipsius prędia venundata quinquennii præscriptionis nullum admittunt quæstionem. Sed quoniam per collusionem siue fraudem, tunc temporis procuratoris fisci nimis exiguo precio fundum tuum uenundatum ad seueras: si aditus rationalis fisci tuis allegationibus fidem adesse, nec seruatam solennitatem

hastarum animaduerterit fisco te satisfaciente, reuocata venditione fundum ti bi restitui iubebit, C. eod. l. fin.

SI ADVERSVS CREDITOREM RESTITVTIO POSTVLETVR. Titulus. XXVI.

Cum & ipse profitearis cum Zenodora minore xxv. annis te contraxisse, nec doceri potuisse prætorem, eam ex eo contractu locupletiorem esse factam. Intelligis eam merito in integrum restitutum. C. si aduer. credit. l. prima.

Si minor annis pecuniam accepit nec ea in rem suam uersa est aduersus cautionem per quam eo nomine se obligauit, in integrum restitutionis auxilium potest postulare. C. cod. l. fin.

VBI, ET APVD QVEM COGNITIO IN INTEGRVM RESTITVTIONIS AGENDA SIT. Titulus. XXVII.

Nunc videndum qui in integrum restituere posit, & tam præfectus vrbi, quàm alii magistratus pro iurisdictione sua restituere in integrum possunt tam in aliis omnibus causis, quàm contra sententiam suam. Præfecti etiam prætorio ex sua sententia in integrum possunt restituere, quamuis appellari ab eis non posit. Hæc idcirco tam variè, quia appellatio quidem iniquitatis sententiæ querelam: in integrum vero restitutio erroris proprii veniæ petitionem, uel aduersarii circumuentionis allegationem continet. ff. de Minor. b. l. in causæ. xv. §. fin. cum l. seq.

Minor autem magistratus contra sententiam maiorum non restituet. Si autē princeps sententiam dixit, perraro solet permittere restitutionem, & induci in adiutorium eorum xum, qui per infirmitatem ætatis captum se dicat, dum ea, quæ pro causa sunt, non dicta allegat uel ab aduocatis præuaricatum quæratur. Denique Glabrionem Attilium Diuus seuerus, ex Imp. An. non audiuerunt in colorate restitui desiderantem aduersus fratrem post speciem in adiutorio eorum finitam. Rursus Pescennio Seuero contra res bis iudicatas in integrum restitui desideranti Diuus seuerus, & imperator Antoninus permiserunt in adiutorio suo examinari. Idem imperator Licinio Frontoni rescripsit: insolitum esse post sententiam vice sua ex appellatione dictam, alium in integrum restitutionem tribuere, nisi solum principem. Sed & si ab Imperatore iudex datus cognoscat restitutio ab alio nisi à principe, qui iudicem destinauit, non fiet. ff. cod. l. minor. xviii.

Non solum autem minoribus, verum successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio, & si sint ipsi maiores. d. l. Minor. r8. §. non solum.

Interdum tamen successori plus, quàm annum dabimus, vt edicto est expressum, si forte ætas ipsius subueniat, nam post annum vicesimum quintum habebit legitimum tempus. hoc n. ipso deceptus uidetur, quod cum posset restitui intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit: Planè si defunctus ad in integrum restitutionem, modicum tempus ex anno vtili habuit: huius hæredi minori post annum. xxv. completum si non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem. sed id duntaxat tempus, quod habuit iis, cui hæ

res exstitit.ff.codem.l.interdum.19.

Si quid à procuratore meo iudicatum est, id per in integrum restitutionem præsidis sententia non potest rescindi. princeps enim solus contra sententiam procuratorum suorum in integrum restituere solet. C. vbi, & apud quem.l.prima.

Quoniam ea, quę in transactione dari placuerat te tradidisse proponis: consequens est, si de his repetendis per in integrum restitutionem, vel quarecunque aliam causam putaueris agendum: eius odire te prouinciæ præsidem in qua domicilium habent, quos conuenis. C.eod.l.secunda.

De restitutionibus, quæ in integrum postulantur, sancitum est non solum apud iudices pro tribunali huiusmodi causæ cognitionem proponi, sed etiam apud eos iudices, quos Imperator dederit, aut Reip.administratores, vt uideat ipse, qui iudicem destinauerit, vt pote pro tribunali cognoscens in integrum dare restitutionem, & causas eius examinare. Sic etenim non difficilis erit causarum examinatio. Sed ne quis audeat intellectum huius constitutionis trahere etiā ad compromissarios iudices, uel arbitros ex communi sententia electos, vel apud eos, qui dantur à iudicibus, qui propriam iurisdictionem non habeant, sed tantummodo iudicandi facultatem, vult Imp. hos tantum Generaliter tales causas eximere, qui vel certæ administrationi, cui & iurisdictio adhæret, præpositi sunt, vel ab iis fuerint dati. C.eod.l.finali.

Minores si in iudicem compromiserunt: licet tutore authore stipulati sunt: integri restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant. ff. de minoribus.l.si minor.34.§.minores.

Præses prouinciæ minorem in integrum restituere potest etiam contra suam, vel decessoris sui sententiam, quod. n. appellatio maioribus interposita præstat, hoc beneficio ætatis consequuntur minores. ff. de minoribus.l.præsens.42.

IN QVIBVS CAVSIS IN INTEGRVM RESTITVTIO NECESSARIA NON EST.

Titulus XXVIII.

Minoribus xxv. annis præsertim qui per tutores, & curatores non defenduntur, non obesse si mortem defuncti parentis non ulciscantur multis rescriptis continetur. C. in quibus causis in integrum restit. necess.non est.l.prima.

In minorum persona re ipsa, & ex solo tempore tardæ precii solutionis recepto iure moram fieri creditum est, in iis videlicet quæ moram desiderant idest in bonæ fidei contractibus, & fideicommissis, & legatis. C. eodem. l.tertia.

Si tutor qui pro tutelario officio non cauerat, iudicio expertus est: contra eum lata sententia iuri pupilli officere non potuit: nec ea quæ ab eo gesta sunt ullam firmitatem obtinent finita ergo in integrum restitutionis auxilium desiderare quando ea quæ ab eo gesta sunt qui legitimi administratoris personam sustinere non potuit ipso iure irrita sunt. C.eod.l.quarta.

Fauore imperfectæ ætatis exceptio non numeratæ pecuniæ ab initio minorem non currit: ne dum in integrum restitutionem expectamus, uel aliquot emergat obstaculum, per quod huiusmodi beneficium minor uti non possit, uel substantia eius subuertatur, sed humanius est lacius legis interpretationem extendere in omnibus casibus in quibus uetera iura currere quidem temporales præ-

scriptiones

ſceptiones aduerſus minore: conceſſerunt. per integrum autem reſtitutionem eis ſubueniebant, eas ipſo iure non currere melius etenim eſt intacta eorum iura ſeruari quam poſt cauſam vulneratam remedium quærere, videlicet exceptionibus triginta vel quadraginta annorum in ſuo ſtatu remanentibus C. eo. l. fin.

DE REPVTATIONIBVS QVAE FACIVNT IN IVDICIO IN INTEGRVM RESTITVTIONIS.
Titulus XXIX.

Qui reſtituitur in integrum, ſicut in damno morari non debet, ita nec in lucro & ideo quicquid ad eum peruenit, vel ex emptione, uel ex uenditione, uel ex alio contractu hoc debet reſtituere. Sed & ſi interceſſor minor xxv. annis interuenerit, in veterem debitorem debet reſtitui actio. Sed & cum minor adiit hæreditatem, & reſtituitur mox quidquid ad eum ex hæreditate peruenit, debet præſtare verum & ſi quid dolo eius factum eſt, hoc cum præſtare conuenit. C. de reputatio. quæ fiunt in iud. reſt. l. Vnica.

IN INTEGRVM RESTITVTIONE POSTVLATA NE QVID NOVI FIAT.
Titulus XXX.

Poſtulata in integrum reſtitutione omnia in ſuo ſtatu eſſe debere donec re finiatur, perſpicui iuris eſt: idque curabit is ad cuius partes ea res pertinet. C. in inte. reſt. poſt. ne quid Noui l. vnica.

QVI ET ADVERSVS QVOS IN INTEGRVM RESTITVI NON POSSVNT.
Titulus XXXI.

In conſilio quidem cognoſcens de reſtitutione in integrũ eſſe oportet non is, qui ſe minorem annis læſum eſſe dicit, diligens paterfamilias, fuerit actibusq; publicis induſtrium ſe docuerit, ut lapſum eum per ætatem uerisimile non ſit, uerum ſi cauſa cognita circumuentus deprehendatur: propter hoc ſolum uelut præſcriptione à ſolito auxilio remoueri non debet, ſcilicet quod urgentibus patriæ neceſſitatibus decurio minor annis creatus ſit, uel propagandæ ſoboli liberorum educatione proſpexerit. C. qui, & aduerſ. quos. l. prima.

Vt maneat in omnibus honor parentum illibatus, atque intactus, ſancitum eſt nullo modo aduerſus parentes utriuſque ſexus dari reſtitutionem. Nam perſonarum reuerentia omnes eis excludit reſtitutionem, cum procul dubio ſit, etiã ipſas perſonas cauere, ne quid ſuæ opinioni contrarium exiſtat. C. eod. l finali.

SI MINOR SE MAIORE DIXERIT VEL MAIOR PROBATVS FVERIT. Tit. XXXII.

SI minor xxv. annis adito præſide ex adſpectu corporis falsò probauit perfectam ætatem curatores cum intellexiſſent eſſe minorem, perſeuerauerunt in adminiſtratione

stratione, medio tempore post probatam ætatem, ante impletum uigesimum quintum annum soluta sunt adolescenti pecuniæ debitæ, easque male consum psit quærit Paulus, cuius sit periculum, & quid si curatores quoque eo modo in eodem errore perseuerassent, curationem etiam restitui essent? an periculum temporis quod post probatam ætatem intercessit, ad eos pertineat? responsum est, hi qui debiti exsoluerunt liberari iure ipso non debent iterum conueniri. Planè curatores, qui scientes eum minorem esse perseuerauerunt in eodem officio, nô debuerêt eum pati accipere pecunias debitas, & debebunt hoc nomine conueniri. Quod si & ipsi decreto præsidis crediderunt, & administrare cessauerunt, uel etiam rationem reddiderunt: similes sunt cæteris debitoribus, ideoque non conueniuntur. ff. de minoribus. l. minor. 32.

De ætate eius, qui se maiorem annis xxv. dicit causa cognita probandum est: quia per eam probationem in integrum restitutioni eiusdem adolescentis in aliis causis præiudicatur. ff. eod. l. de ætate. 43.

Si cum minor annis xxv. esses, tabulis, quæ sunt tuorum professionum oblatis tibi ætatem, quasi maior annis xxv. decepta probasti in integrum restitutionem intra statutum legibus tempus etiam post impletam ætatem de omnibus intra ætatem aduersus te gestis postulare apud eum, cui de ea re iurisdictio est, potes. C. si minor se maiorem dix. l. prima.

Si is, qui nunc minorem se adseuerat, fallaci maioris ætatis mendacio te decepit, cum iuxta statuta iuris errantibus non etiam fallentibus minoribus publica iura subueniant in integrum restitui non debet. C. eod. l. secunda.

Si alterius circumueniendi causa minor ætate maiorem te aspectu probare laboraueris, cum maliciam suppleat ætatem, restitutionis auxilium tam sacris constitutionibus, quam scriptorum auctoritate denegari statutum est, quod si per iniuriam, uel circumuentionem aduersarii hoc fuerit factum: durat beneficiû, quod minoribus causa cognita subuenire solet, aditus itaque præses prouinciæ probationis ætatis examinata causa, si tuum dolum non repererit interuenisse, ac te minorem tunc fuisse probaueris: causa cognita in integrum restitui prouidebit. Si tamen in instrumento per sacramenti religionem maiorem te esse adseuerasti: non ignorare debes exclusum tibi esse in integrum restitutionis beneficium, nisi palam & euidenter ex instrumentorum probatione non per testium depositiones te fuisse minorem ostenderis, huiusmodi autem sacramento corporaliter præstito, nullum tibi superesse auxilium perspicui iuris est. C. eod. l. penul.

Cum circa probandum annorum numerum apud rectorem prouinciæ erratum esse proponis, & in huiusmodi causis, etiam filiisfamiliarum minoribus subueniri admissum sit, ea, quæ in præce contulisti, præsidem prouinciæ examinare conuenit. Qui si æstimata ætate tua maiorem annis falsa opinione te præsumpsisse ex probationum luce cognouerit, erga minoris personam fidem ueri sequetur. C. eod. l. fin.

SI SAEPIVS IN INTEGRVM RESTITVTIO POSTVLETVR. Titulus. XXXIII.

Post sententiam proconsulis contra uos latam si desiderastis in integrum restitui, nec obtinuistis: frustra rursus, vt ea quæstio in integrum restitutionis agitetur, desiderat. s. appellare. n. debuistis, si vobis sententia displicebat. Sed si adhuc

manere integrum debere conuenit. C. si maior fact. l. prima.

Qui post vicesimum quintum annum ætatis ea, quæ in minore ætate sunt gesta, rata habuerint: frustra rescissionem eorum postulant. C. eod. l. fin.

ETIAM PER PROCVRATOREM CAVSAM IN INTEGRVM RESTITVTIONIS AGI POSSE.
Titulus. XXXVI.

Causam in integrum restitutionis, si qua competit etiam per procuratorem agi posse placet. C. etiam per procurat. & circa. l. vnica. Si talis interueniat iuuenis, cui præstanda sit restitutio: ipso postulante præstari debet, aut procuratori eius, cui idipsum nominatim mandatum sit. Qui uero generale mandatum de vniuersis negociis gerendis alleget, non debet audiri. Quod si de speciali mandato dubitetur, cum restitutio postulant: interposita stipulatione, RATAM REM DOMINVM HABITVRVM, rei poterit mederi. Quod si is, qui circumscripsisse dicetur, absit defensor eius satis IVDICATVM SOLVI dare debebit. ff. de Minor. l. illud. 25. §. si talis, & l. seq.

Patri pro filio omnimodo præstanda restitutio est, licet filius restitui nolit: quia patris periculum agitur qui de peculio tenetur. Ex quo apparet cæteros cognatos, uel adfines alterius esse conditionis: nec aliter audiri oportere, quam si ex uoluntate adolescentis postulent: aut eius uitæ sit iste adolescens, ut meritò etiam bonis ei interdici debeat. ff. eod. l. patri. 27. in prin.

DE RESTITVTIONE MILITVM ET EORVM, QVI REIP. CAVSA ABSVNT.
Titulus. XXXVII.

SI cum militaribus laboribus operam dares creditoris tui hæredes possessiones sibi obligatas distraxerunt: poteris adito præside prouinciæ in integrum restitutionem impetrare retractaque uenditione recipies possessionem oblato à te debito vel precio, si minus debito fuisset. C. de restitut. mil. l. sexta.

Quæ à patre geruntur, non decet pro disciplina militari a filiis ad irritum reuocari: præsertim, cum nec patrem tuum in rebus humanis agentem adfirmes conquæstum fuisse super huiusmodi contractu. C. eod. l. septima.

Sancitum est iis solis, qui in expeditionibus occupari sunt ea tantummodo tempora, quæ in eadem expeditione percurrunt, tam in exceptionibus declinandis, quam in petendis in integrum restitutionibus eis opitularii, illis temporibus, per quæ citra expeditionis necessitatem in aliis locis, uel in suis sedibus degunt, minimè eos ad uindicanda memorata priuilegia adiuuantibus. C. eodem, l. fin.

Si quid de bonis eorum, qui Reip. causa absentes sunt, deminutum est, actioneve, qua competente eis aliquis liberatus fuit: in integrum restitutio perpetua iurisdictione intra annum vtilem permittitur. C. eod. l. tertia.

Quod tempore militiæ de bonis alicuius possessum ab aliquo est: posteaquam is reip. causa abesse desiit, intra annum vtilem, amota præscriptione temporis medii possessionem uindicare permissum est. Vltra autem ius possessoris lædere contra eum institutum non oportet. C. eod. l. secunda.

Ignorare

Ignorare non debes eorum, qui Reip. causa sine dolo malo absunt, si absentes boni viri arbitratu non defenduntur, bona tantum possideri: venditionem autem in id tempus differri, quo Reip. causa abesse desierint. C. eod. l. quarta.

Neque Reip. causa absentis, nec aliis maioribus ad titulum in integrum restitutionis pertinentibus præscriptionem quinquennii post factam à fisco venditionem obesse posse, manifestum est. C. eod. l. quinta.

DE VXORIBVS MILITVM ET EORVM, QVI REIP. CAVSA ABSVNT. Titulus XXXVIII.

Temporalibus actionibus exclusis mulieribus, quæ cum maritis reip. caussa absentibus peregrinatæ sunt ad exemplum militum subueniri solere non est ignotum. C. de vxoribus mil. &c. l. prima.

Ei, quæ diutissimè fuit cum marito, qui militiæ operam daret, non officit præscriptio longi temporis. Sed quia huiusmodi diutinæ absentiæ commenta callide adhibita, atque composita obesse omnino non debent: decernitur, vt si talis mulier domum ad se pertinere monstrauerit, quæ in absentia eius vendita est, refuso pretio, quod reuera solutum est, eandem recipiat. C. eod. l. finali.

DE TEMPORIBVS IN INTEGRVM RESTITVTIONIS TAM MINORVM ALIARVMQVE PERSONARVM, QVAE RESTITVI POSSVNT, QVAM HAEREDVM EORVM. Titulus XXXIX.

IN iis, in quibus læsus es, cum minor annis xxv. esses toto militaris expeditionis tempore, auxilium restitutionis postulare potes tempus etenim post impletam minorem ætatem præstitutum ex die missionis iuxta rationem iuris computari debet. C. de temporib. in integ restitut. & circa. l. prima.

Si intra legitimam ætatem, vel ea impleta nondum exacto tempore præstituto pater tuus in facta concessit, tuque ei hæres extitisti & intra. xxv. annos, vel post eam ætatem intra id tempus quod ad in integrum restitutionem defuncto superarat, nomen militiæ dedisti, præses prouinciæ causa cognita per in integrum restitutionem ex persona defuncti subueniri tibi prouidebit. C. eod. l. secunda.

Si intra annos, quibus in integrum restitutionis auxilium indulgetur, constitutus es, vel eo tempore nomen militiæ dedisti & expeditione occupatus es: continuato beneficio restitutionis per vsucapionem, licet ante militiam suppleta sit, tu dispendio rei familiaris non affligeris. C. eod. l. tertia.

Ex persona fratrum, si tibi eorum quæsita est successio potes, contra quem supplicas, agere: non ignorans, quod si minores quinque & xx. annis militauerint fratres tui, atque in militia diem functi sunt, in integrum restitutionis eis tempus non cesserit, sed omne ad successorem transmiserint. C. eod. l. quarta.

Ea, quæ de temporibus in integrum restitutionum legibus cauta sunt, custodiri conuenit & si fortè quis beneficio principis ætatis veniam fuerit consecutus: ex eo die, quo indulgentia in iudicio competenti fuerit intimata, eique administratio rei proprie permissa: ad persequenda in integrum restitutionem fiendasque

niendasque causas iure tempus habent præstitutum: ita tamen, ut nunquam minoribus xxv. annis cõstitutis de iis, quæ ante impetratam veniam ætatis gesserunt, auxilium in integrum restitutionis denegetur, C. eo. l. quinta, in princ. Si quando sanè in minoris iura successerit minor, minimè prohibetur, cum quintum & vicesimum ætatis suæ annum transierit in integrum restitutionis beneficio, vti tempore illibato, quod si maioris fuerit minor iura nactus: quantum ad eas pertinet causas: quas ex persona maioris fuerit consecutus, tantum temporis ad exponendas in integrum restitutionis, decidendasq; causas accipere debebit, quantum defuncto, cuius hæres docebitur, extitisse reliquum fuerat, d. l. quinta, §. si quando.

Cum uero maior successionem fuerit adeptus minoris, siquidem ab intestato vel ex testamento successerit, mox cum fuerit adita hæreditas examinando, ac terminando in integrum restitutionis negocio solida sine ulla deminutione tempora supputentur, d. l. quinta, §. finali.

Petendæ in integrum restitutionis temporibus obseruatis, si dilatio ab actore petatur, quæ intra metus restitutionis valet artari: eandem quocunq; flagitante causis cognitis tribui oportebit. Sin uero eiusmodi postulantur curricula, quæ intra spacium receptum angustari non queunt (quippè si in confinio legitimi temporis petuntur & eius terminos prorogabunt) dilationem petitori denegari conueniet. in eius enim arbitrio fuerat, tunc inferre litigium, cum petitæ dilationis mora spacio superstite posset includi. Quod si defensio rei dilationis suffragium postulauerit: eandem ad certa causa citra obstaculum temporis deferri sancitum est, quia nequaquam steterat in ipsius potestate, quando litigio pulsaretur, dari igitur debet, & si impetrata dimensio, sese vltra temporis definitionem proferat, qua dilatione, si à reo impetratur, etiam actor in requirendis probationibus, vti minimè prohibebitur, C. eo. l. pen.

Intra utile tempus restitutionis apud præsidem petierunt in integrum restitutionem minores, de ætate sua probauerunt, dicta pro ætate sententia aduersarii, ut impedirent cognitionem præsidis, appellauerunt ad Imperatorem. præses in euentum appellationis cætera cognitionis distulit. Quæsitum est, si finita appellationis apud Imperatorem cognitione, & iniusta appellatione pronunciata egressi ætatem deprehendantur, an cętera negocia implere possint, cum per eos non steterit, quominus res finem accipiat? Responsum est: secundum ea, quæ proponerentur, perinde cognosci, atq; si nunc intra ætatem essent, ff. de minoribus, l. intra utile, 39. in prin.

Vendentibus curatoribus minoris fundum, emptor extitit Lucius Titius: & sex ferrè annis possedit, ac longè, lateq; rem meliorem fecit. quæritur, cum sint idonei curatores: an minor aduersus Titium emptorem in integrum restitui possit, responsum est, ex omnibus, quæ proponerentur, vix eum esse restituendum: nisi maluerit omnes impensas, quas bona fide emptor fecisse adprobauerit ei præstare: maximè cum sit ei paratum auxilium, curatoribus eius idoneis constitutis, d. l. intra vtile, §. uendentibus.

Tempus restitutionis in integrum quadriennium continuum datur. Non solum in minorū restitutionibus, & incipit currere à die, quo vicesimi sexti anni dies illuxerit. sed etiam in maiorum idem obseruatur: & memorata continuatio temporis obseruatur ad interponendam contestationem, finiendamq; litem, & quemadmodum omnis minor ætas excipitur in minorum restitutionibus, ita & in maiorum tempus, in quo Reip. causa abfuerint, uel aliis legitimis causis,

quæ veteribus legibus connumeratæ sunt fuerint occupati, omne excipiatur: & fi; non absimilis in hac parte minorū, & maiorū restit. C. de tēp. in int. rest. l. fi.

Si ab infidelibus filius cum patre, ac matre captus, postea his ibi defunctis, legis corneliæ beneficio reuersus successiones eorum, quæsiuit: exemplo utilis actionis, quæ in integrum restitutis datur, cum exceptionis annuæ (quæ huic obiici solet) obiectu res uindicare non prohibetur, C. quib. ex cau. maio. l. fi.

Si quis duobus tantummodo annis cum uxore cohabitauerit, aut etiam minore tempore, & dotem non perceperit, nullam iniuriam silentio suo maritus experitur, neq; ipse, neq; hæredes eius, & si ille tacuerit, sed querela ea de re intra alterum annum mouetur. Si quidem ad hoc breuitas matrimonii inuitat nou. cōnst. de temp. non minut. dot. 100. §. si quis igitur.

Si vero in longius tempus, quam biennium, in breuius, quam decennium, matrimonium extendatur, præbetur marito, ut conqueratur, & dicat dotem sibi pro parte, aut insolidū oblatā non esse, atq; hoc si fecerit transmittat querelā semel de hoc q̄rente marito, neq; vxore, q̄ dederit, cōprobante, d. nou. cōst. §. si vero.

Si intra decem annos non conqueratur: silentio mariti querela tollitur: post decennium, neq; ipsum hoc facere conceditur, neque vlterius annus præbetur eius hæredibus, d. nouel. const. §. si intra decem.

Si minor annis maritus sit, neq; conqueratur: tantum illi temporis ad restitutionem illi attribuitur, ut ne à tempore contracti matrimonii duodecim annorū spacium excedat. siquidem compertum est eos, qui quàm celerrimè nuptias contrahunt, ad illas non minores quindecim annis accedere. Vnde, & vicesimū quintum ætatis annum excedet, & intra annum porrò vicesimum septimum de dote non numerata quæri poterit. Mortuo vero ipso intra prædictum tempus hæredes ad proponendam querelā annū hūc, d. nou. const. §. enim vero. si.

Si minores sint hæredes eius, qui querelam non proposuit ad querelam de dote non numerata mouēdam duntaxat quinquennium habento sufficturo eo tempore, neq; p̄stolaturo exitum omnium minorū tprū, d. nou. const. §. si minores.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. Titulus XL.

Vtilitas huius tituli non eget commendatione, ipse enim se ostendit. Nam sub hoc titulo plurifariam prætor hominibus uel lapsis, vel circumscriptis subuenit: siue metu, siue calliditate, siue ætate, siue absentia inciderunt in captionem. siue per status mutationem, aut iustum errorem, ff. de in integ. rest. l. prima, & secunda.

Omnes in integrum restitutiones causa cognita à prætore permittuntur, scilicet ut iustitiam earum causarum examinet, an veræ sint, quarum nomine singulis subuenitur, ff. eo. l. tertia.

Illud à quibusdam obseruatum est, ne propter minimam sanè rem, vel summam (si maiori rei, vel summæ præiudicetur) audiatur is, qui in integrum restitui postulat, ff. eo. l. quarta.

Nemo uidetur re exclusus, quem prætor in integrum restituturum se pollicetur, ff. eo. l. quinta.

Non solum minoris, verum eorum quoque, qui Reipublicæ causa absuerunt: item omnium, qui ipsi potuerunt restitui in integrum: successores in integrum restitui possunt: ut sæpissimè constitutum est, siue igitur

hæres

hæres sit, siue is, cui hæreditas restituta est, siue filiifamilias militis successor: in integrum restitui potest, ff. eod. l. sexta, in prin.

Diuus Antonius Marcio Aurto prætori de succurrendo ei, qui absens rem amiserat in hanc sententiam rescripsit. ET SI NIHIL FACILE MVTANDVM EST EX SOLENNIBVS: TAMEN VBI EQVITAS EVIDENS POSCIT, SVBVENIENDVM EST. ITAQVE SI CITATVS NON RESPONDIT, ET OB HOC MORE SOLITO PRONVNCIATVM EST, CONFESTIM AVTEM PRO TRIBVNALI TE SEDENTEM ADIIT: EXISTIMARI POTEST NON SVA CVLPA, SED PARVM EXAVDITA VOCE PRAECONIS DEFVISSE: IDEOQVE RESTITVI POTEST, ff. eo. l. septima, in prin.

Nec intra has solummodo species consistet huius generis auxilium. Etenim, & deceptis, sine culpa (maxime si fraus ab aduersario interuenerit) succurri oportebat: quamuis etiam de dolo malo actio competere soleat, & boni prætoris potius restituere litem, vt ratio, & æquitas postulabit, quam actionem famosam constituere: ad quam tunc demum descendendum est cum alio remedio locus esse non potest, d. l. septima, §. fina.

Inter minores vigintiquinque annis, & eos, qui Reip. causa absunt, hoc interest, quod minores annis, etiam si per tutores, curatoresve suos defensi sunt: nihilominus in integrum cõtra Rempublicam restituuntur, cognita scilicet causa. Ei vero, qui Reip. causa abfit, cæterisq́; qui in eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, hactenus in integrum restitutione subueniri solet, vt appellare iis permittatur, ff. eo. l. fin.

Si propter officium legationis bonafide factæ absens & indefensus, condemnatus est aliquis: instaurationem iudicii iure desiderat, vt ex integro defensionibus suis utatur. Nam eos quoque qui legationis officio funguntur, in eo priuilegio esse in quo sunt, qui Reip. causa absunt receptum est, C. quibus ex cau. ma io. l. prima.

Si ideirco apud arbitrum præsentiam tui facere non potuisti, quod sub custodia militari iussu præsidis detinebaris, idque in ueritate esse præsidi prouinciæ probaueris accipies causæ instaurationem, C. eo. l. secunda.

In contractibus, qui bonæfidei sunt, etiam maioribus officio iudicis causa cognita, publica iura subueniunt, C. eod. l. tertia.

Quia in alienatione iudicii mutandi causa facta datur in integrum restitutio l. unica, C. eod. Ideo iste titulus positus est post titulum de in integrum restitutionibus.

DE ALIENATIONE IVDICII MVTANDI CAVSA FACTA.

Titulus XL.

Omnibus modis procõsul id agit, ne cuius deterior causa fiat ex alieno facto. Et cum intelligeret iudiciorum exitum interdum duriorem constitui, opposito nobis alio aduersario: in eam quoque rem prospexit, vt si quis alienando rem, alium nobis aduersarium suo loco substituerit, idq́; data opera in fraudem nostram fecerit: tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra intersit, alium aduersarium nos non habuisse. itaque, & si alterius prouinciæ hominem, aut potentiorem nobis opposuerit aduersarium: tenebitur. Aut alium, qui vexaturus sit ad-

uerſarium, ff. eodem, lege de aliena. Iudic. mutan. cau. facta, l. prima, & ſecunda.

Quia etiam,ſi cum eo,qui alterius prouinciæ eſt,experiar: in illius prouincia experiri debeo.& potentioribus pares eſſe non poſſumus,ff.eo.l.tertia, in princ.

Item ſi locum,in quo opus fecerit,cuius nomine interdicto, QVOD VI, AVT CLAM, vel actione, AQVAE PLVVIAE ARCENDAE tenebaris,alienaueris: durior noſtra conditio facta intelligitur: quia ſi tecum ageretur, tuis impenſis,id opus tollere deberes: nunc vero, cum incipiat mihi aduerſus alii actio eſſe,quam q fecerit:compellor meis impenſis id tollere, quia qui ab alio factum poſſidet: haƈtenus iſtis actionibus tenetur, vt patiatur id opus tolli,d. l.tertia,§.item ſi locum.

Opus quoq; nouum ſi tibi nunciauerim, tuq; cum locum alienaueris, & emptor opus fecerit: dicitur hoc te iudicio teneri, quaſi neque tecum ex operis noui nunciatione agere poſſim,quia nihil feceris, neq; cum eo, cui id alienaueris,quia ei nunciatum non ſit,d.l.tertia,§.opus.

Ex quibus apparet, quod proconſul in integrum reſtituturũ ſe pollicetur: ut hac actione tantum officio iudicis conſequatur actor, quantum eius interſit alium aduerſarium non habuiſſe, fortè ſi quas impenſam fecerit,aut ſi quam aliam incommoditatem paſſus erit, alio aduerſario ſubſtituto, quid ergo, ſi is,aduerſus quem talis actio competit, paratus ſit utile iudicium pati, perinde ac ſi poſſideret: rectè dicitur, denegandam eſſe aduerſus eum ex hoc edicto actionem, d.l.tertia,§.ex quibus.

Item ſi res fuerint uſucaptæ ab eo,cui alienatæ ſunt,nec peti ab eo poſsint: locum habet hoc edictum,ff.eo.l.quarta,in princip.

Itemque fieri poteſt,vt ſine dolo quidem malo deſierit poſsiſtere, verum iudicii mutandi cauſa id fiat.ſunt & alia complura talia. Poteſt etiam aliquis dolo malo deſinere,poſsidere,nec tamen iudicii mutandi cauſa id feciſſe, nec hoc edicto teneri.neque enim alienat,qui duntaxat omittit poſſeſsionem.non tamen eius factum improbat prætor,qui tanti habuit re carere,ne propter eum ſæpius litigaret. hæc enim verecundia, & cogitatio eius, qui lites execratur, non eſt vituperanda,ſed eius duntaxat,qui cum rem habere vult,litem ad alium transfert, vt moleſtum aduerſarium pro ſe ſubiiciat, d.l.quarta,§.itemq;

Pedius libro nono non ſolum ad dominii translationem hoc edictum pertinere ait,verum ad poſſeſsionem quoq; alioquin,& is,cum quo in rem agebatur (inquit) ſi poſſeſsione ceſsit, non tenebitur,d.l.quarta,§.Pedius.

Si quis autem ob valetudinem, aut ætatem,aut occupationes neceſſarias litem in alium tranſtulerit,in ea cauſa non eſt,vt hoc edicto teneatur, cum in hoc edicto doli mali fiat mentio.Cæterum interdictum erit per procuratores litigare. dominio in eos plerunque ex iuſta cauſa translato ad iura etiam prædiorum hoc edictum pertinet: modo ſi dolo malo fiat alienatio, dicta lege quarta, §. ſi quis autem.

Hæc actio in id, quod intereſt, competit. proinde ſi res non fuit petitoris, aut ſi equus,qui alienatus eſt,ſine culpa deceſsit: ceſſat iudicium, niſi q.d actoris præterea interfuit,d.l.quarta,§.hæc actio.

Hæc actio non eſt pœnalis,ſed rei perſecutionem arbitrio iudicis continet. quare,& hæredi dabitur:in hæredem autem. Vel ſimilem. Vel poſt annum non dabitur.Quia pertinet quidem ad rei perſecutionem, videtur autem ex delicto dari, d.l.quarta,§.fin.cum tribus,ll.ſeq.

Ex hoc

Ex hoc edicto tenetur, etiam qui rem exhibet: si arbitratu iudicis pristinam causam iudicii non restituit. ff. eod. l. octaua. in prin.

Ait prætor, QVAEVE ALIENATIO IVDICII MVTANDI CAVSA FACTA FVERIT, idest futuri iudicii causa: non eius, quod iam fit ab alienare intelligitur, & qui alienam rem vendiderit. Sed hæredem instituendo, vel legãdo, si quis alienet: huic edicto locus non erit. Si quis alienauerit, deinde receperit: non tenebitur hoc edicto. d. l. octaua. §. Ait prætor.

Qui venditori suo redhibet, non videtur iudicii mutandi causa alienare. d. l. octaua. § finali.

Quia redhibito equo, omnia retro aguntur. & ideo non videtur iudicii mutandi causa alienare, qui redhibet: nisi forte propter hoc ipsum redhibet: non redhibiturus alias. Nam & si obligatus soluero, quod à me petere uelles: huic edicto locus non erit. Si tutor pupilli, vel adgnatus furiosi alienauerit: vtilis actio competit, quia consilium huius fraudis inire non possunt. ff. eod. l. quia. x. cum. l. sequenti.

Cum miles postulabat, suo nomine litigare de possesſionibus, quas sibi donatas esse dicebat responsum est, si iudicii mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere: vt rem magis, quam litem in militem transtulisse credatur. ff. eod. l. penul.

Si quis iudicii communi diuidundo euitandi causa rem alienauerit, ex lege licinia interdicitur ei ne communi diuidundo iudicio experiatur verbi gratia, vt potentior emptor, per licitationem uilius eam accipiat, & per hoc iterum ipse recipiat. Sed & ipse quidem, qui postea alienauit, communi diuidundo iudicio si agere velit, non audietur. is vero qui emit si experiri velit: ex illa parte edicti vetatur, qua cauetur, ne qua alienatio iudicii mutandi causa fiat. ff. eodem. l. finali.

Cum agere te cum communi diuidundo vellem partem tuam Titio tradidisti, mutandi iudicii causa: teneris mihi prætoria actione, quod fecisses, ne tecum cõmuni diuidundo ageretur. ff. communi diuidundo. l. communis. xxiii. §. finali.

Cum in rem actionem possesſio pariat aduersario alienatione etiam iudicii mutandi causa celebrata, in integrum restitutio edicto perpetuo permittatur, intelligis si rem ne secum ageretur, qui posſidebat venundedit, & emptori tradidit: quem elegeris conueniendi tibi tributam esse iure facultatem. C. de alienat. iud. mutand. l. Vnica.

Finis libri Sexti.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI.

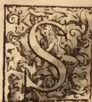
Omissis iis, quibus à Iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Septimus.

DE INTERDICTIS SIVE EXTRAORDINARIIS ACTIONIBVS, quæ pro eis competunt. Titulus I.

SEQVITVR vt dispiciamus de interdictis seu actionibus quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atq; conceptiones verborum, quibus prætor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat, quod tunc maxime fiebat cum de possessione aut quasi possessione inter aliquos contendebatur. Inst. de interdictis. in prin.

Videamus de quibus rebus interdicta competunt. Et sciendum est interdicta, aut de diuinis rebus aut de humanis competere de diuinis, vt de locis sacris. de rebus hominum interdicta redduntur aut de his, quæ sunt alicuius, vel aut publica, aut singulorum publica sunt de locis publicis, de viis deque fluminibus publicis, quæ aut singulorum sunt, aut ad vniuersitatem pertineat, vt interdictum QVORVM BONORVM: aut ad singulas res, vt est interdictum VTI POSSIDETIS & DE ITINERE ACTVQVE. ff. de interdictis, l. prima. in prin.

Summa itaque diuisio interdictorum hæc est, quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Inst. ff. eod. §. summa itaque.

Interdictorum autem tres sunt species, exhibitoria, prohibitoria restitutoria, sunt tamen quædam interdicta & mista, & quæ prohibitoria sunt, & exhibitoria. ff. eod. l. prima. §. interdictorum.

Prohibitoria sunt, quibus prætor vetat aliquid fieri, veluti vim sine vitio possidenti uel in sacro loco ædificari, uel in flumine publico ripauè eius aliquid fieri, quo prius nauigetur.

Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid iubet, ueluti bonorum possessori possessionem

ſeſsionem eorum, quæ quis pro hærede aut pro poſſeſſore poſsidet ex ea hæreditate, aut cum iubet ei, qui ui de poſſeſsione fundi deiectus ſit, reſtitui poſſeſsionem. Exhibitoria ſunt, per quæ iubet exhiberi parenti liberos ſuos. Inſt. eod. §. Prohibitoriæ, & §. reſtitutoria. §. exhibitoria.

Sunt tamen qui putant, propriè interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere ſit denunciare, & prohibere reſtitutoria autem, & exhibitoria propria decreta vocari ſed tamen obtinuit omnia interdicta appellari, quia inter duos dicuntur. Inſt. eod. §. ſunt tamen.

Interdictorum quædam annalia ſunt, quædam perpetua. ff. eo. l. prima. §. finali.

Sequens diuiſio interdictorū hæc eſt, quod quædā adipiſcendæ poſſeſsionis cā cōparata ſunt, quędam retinendæ, quædā recuperandæ. Inſt. eo. §. ſequens diuiſio.

Adipiſcendæ poſſeſsionis cauſa interdictum accommodatur bonorum poſſeſſori quod appellatur. QVORVM BONORVM eiuſque vis, & poteſtas hæc eſt, vt quod ex his bonis quisque, quorum poſſeſsio alicui data eſt pro hærede aut pro poſſeſſore poſsideat idei, cui bonorum poſſeſsio data eſt reſtituere debeat. Pro hęrede autem poſsidere videtur, qui putat ſe hæredem eſſe. Pro poſſeſſore is poſsidet, qui nullo iure rem hæreditariam, vel etiam totam hæreditatem ſciens ad ſe non pertinere, poſsidet, ideo autem adipiſcendæ poſſeſsionis vocatur interdictum, quia ei tantum vtile eſt, qui nunc primum conatur adipiſci rei poſſeſsionem, itaque ſi quis adeptus poſſeſsionem, amiſerit eum: Hoc interdictum ei inutile eſt. interdictum quoque quod appellatur SALVIANVM adipiſcendæ poſſeſsionis cauſa comparatum eſt: eoque vtitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet. Inſt. eod. §. adipiſcendæ.

INTERDICTVM QVORVM BONORVM. Tit. II.

AIT PRAETOR QVORVM BONORVM EX EDICTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST: QVOD DE HIS BONIS PRO HAEREDE, AVT PRO POSSESSORE POSSIDES POSSIDERESVE, SI NIHIL VSVCAPTVM ESSET, QVOD QVIDEM DOLO MALO FECISTI, VT ID DESINERES POSSIDERE, ID ILLI RESTITVAS. Hoc interdictum reſtitutorium eſt & ad vniuerſitatem bonorum non ad ſingulas res pertinet, & appellatur. QVORVM BONORVM & eſt adipiſcendæ poſſeſsionis vniuerſorum bonorum. ff. quorum bonorum. l. prima.

Interdicto QVORVM BONORVM debitores hæreditarii non tenentur, ſed tantum corporum poſſeſſores. ff. eod. l. finali.

Hæreditatem eius quem patrem tuum fuiſſe dicis Petiturus iudicibus, qui ſuper ea re cogituri erant. De fide intentionis allega. quāuis. n. bonorū poſſeſsionē vt præteritus agnouiſti, tamen interdicto. QVORVM BONORVM non aliter poſſeſſor conſtitui poteris, quam ſi te filium defuncti eſſe, & ad hæreditatē admiſſum probaueris. C. eod. l. prima.

Si ex interdicto ſororis patruelis inteſtato ſine liberis defunctæ recte petita bonorum poſſeſsione, quæſiſti ſucceſsionem, ac negocium integrum eſt: quæ cum moreretur eius fuerunt ſecundum interdicti QVORVM BONORVM, tenorem ab iis, qui pro hærede, vel pro poſſeſſore poſsidēt, doloue malo fecerint, quo magis deſierint poſsidere, tibi rector prouinciæ reſtitui efficiet. C. eodem. l. ſecunda.

Conſtat

Constat virum a bonis intestatæ vxoris superstitibus consanguineis esse extraneum: cum prudentium omnia responsa, & lex ipsa naturæ successores eos faciant. Ergo iubetur vt omnibus frustrationibus amputatis, per interdictum. QVORVM BONORVM in petitorem corpora transferantur secunda actio ne proprietatis non exclusa. C. eod. l. finali.

QVORVM LEGATORVM. Titulus III.

OC interdictum vulgo QVORVM LEGATORVM, appellatur est autem & ipsum adipiscendæ possessionis, & continet hanc causam, vt quod quis legatorum nomine, non ex voluntate hæredis occupauit, id restituat hæredi. Etenim æquissimum prætori visum est, vnumquemque non sibi ipsum ius dicere occupatis legatis sed hæc ab hærede petere. Redigit igitur ad hæredes per hoc interdictum ea quæ legatorum nomine possidentur, vt perinde legatarii possint cum conuenire. ff. eod. l. quorum legat. l. prima, in principio.

Hoc interdictum, & hæredem hæredis bonorumque possessoris habere, recte propter vtilitatem dicendum est: necnon cæteros quoque successores. d. l. prima. §. Hoc interdictum.

Quia autem nonnunquam incertum est, vtrum quis pro legato, an pro hærede vel pro possessore possideat: bellissime Arrianus scribit, & hæreditatis petitionem in eum instituendam, & hoc interdictum reddendum, & siue quis pro hærede, vel pro possessore, eius pro legato possideat hoc interdicto teneatur: quemadmodum solemus facere quoties incertum est, quæ potius actio teneat. nam duas dictamus protestari ex altera nos velle consequi. Quod nos contingat. d. l. prima. §. quia autem nonnunquam.

Si quis ex mortis causa donatione possideat: vtique cessabit hoc interdictum: quia portio legis falcidiæ apud hæredem ipso iure remanet, & si corporaliter res insolidum transactæ sunt. Qui vero ex causa præceptionis possidet, vtique tenetur hoc interdicto: sed pro ea scilicet parte quam iure legati habet, non etiam pro ea, quam quasi hæres habet. idemque erit dicendum, & si alio genere legati vni ex hæredibus legatum sit, nam & hic dicendum est pro ea parte, qua hæres est, cessare interdictum. d. l. prima. §. si quis.

QVOD autem ait Prætor, aut DOLO DESIIT POSSIDERE, sic accipere debemus, desiit habere facultatem restituendi, vnde quæsitum est si vsusfructus vel vsus fuerit alicui relictus, eumque occupauerit, an hoc interdicto restinere sit compellendus? mouet quod neque vsusfructus, neque vsus possidetur, sed magis tenetur, potest tamen defendi competere interdictum. idem dicendum est, & in seruitute relicta. d. l. prima. §. quod autem.

Quæsitum est, si quis legatorum seruandorum causa missus sit in possessionem: an hoc interdicto teneatur ad restitutionem? mouet illud primum, quod non possidet is, qui missus est in possessionem legatorum causa, sed potius custodit, deinde quod prætorem habet huius rei authorem tutius tamen erit dicendum hoc interdictum competere: maxime si satisdatum sit iam legatorum nomine nec recedat tunc enim etiam possidere uidetur. d. l. prima. §. quæsitum est.

Legatorum nomine non tantum ipsum possidere dicimus, cui legatum est: verum hæredem quem eius, cæterosque successores. Quod ait prætor, voluntate eius ad quem ea res pertinet, ita erit interpretandum, vt si post aditam hæreditatem

tatem, agnitam, voluntas accommodata est, legatario, vt possideret: interdictum cesset, quod si ante aditam hæreditatem bonorumve possessionem agnitam hoc factum est. rectius dicetur, eam uoluntatem non nocere debere. d. l. prima. §. legatorum.

Si duæ res legatæ sint, altera ex voluntate occupata, altera non ex voluntate: eueniet, vt altera reuocari possit, altera non possit: idemque erit probandum. & in vna re cuius pars ex voluntate, altera pars non ex uoluntate occupata est. nā pars sola per interdictum aufertur. d. l. prima. §. si duę.

Illud tenendum est siue à te siue ab eo, in cuius locum successisti, possideri aliquid cœptum est: interdicto huic locum fore. in locum successisse accipimus: siue per vniuersitatem, siue in rem sit successum. d. l. prima. §. illud.

Prodest autem possedisse, quoties voluntate eius, ad quem ea res pertinet, possideri cœptum est. Sed & si postea uoluntas accessit eius, ad quem ea res pertinebat, tamen prodesse possessori debere, Vnde si quis cœpit quidem ex uoluntate eius, ad quem ea res pertinet, possidere postea uerò uoluntas non perseuerat, nihil nocet: quia semel possideri cœpit eius uoluntate. d. l. prima, § prodest.

Si alter ex hæredibus, iisve ad quos ea res pertinet uoluerit rem à legatario possideri, alter non, ei qui noluit interdictum competere, ei qui noluit, non competere palam est d. l. prima. §. si alter.

Quod ait Prætor NISI SATISDATVM SIT, accipere debemus. si perseueret satisdatum. sic ut si non perseueret cautum mittatur in possessionem legatorum seruandorum cā SATISDATVM sic arbitror, si sic satisdatum sit, ut legatario, uel ipso iure adquisita sit idonea cautio uel per mandati actionem, acquiri possit, & tunc interdicto locum fore. d. l. prima. §. quod ait.

Si quorundam rerum nomine satisdatum sit, quorundam non sit satisdatum: earum rerum nomine sine impedimento agi poterit, de quibus satisdatum est, cæterarum non poterit. Diuersum est si postea pars legato adcreuerit nam hoc nomine tenentur fideiussores in totum. d. l. prima. §. finali. cum l. seq. in prin.

Quod ait Prætor si PER BONORVM POSSESSOREM NON STAT VT SATISDETVR sic accipimus si paratus sit satisdare non ergo offerre debet satisdationem sed petentis satis moram non facere. ff. eod. l. secunda. §. quod ait Prætor.

Ex hoc interdicto qui non restituit, in id, quod interest, debet condemnari. d. l. secunda. §. Ex hoc interdicto.

Si legatarius repromissione contentus fuit, dandum est interdictum, idem dicendum est, si legatarius pignoribus voluit sibi caueri. si per legatarium factum sit, quo minus satisdetur: licet cautum non sit, tenetur interdicto, sed si fortè factum sit per legatarium, quo minus satisdetur: eo autem tempore, quo editur interdictum satis accipere paratus sit: non competit interdictum, nisi satisdatum sit. d. l. secunda. §. si legatarius.

Item si per bonorum possessorem stetit, quominus satisdaret, sed modo paratus est cauere, tenet interdictum illud enim tempus inspicitur, quo interdictum editur. d. l. secunda. §. finali.

Hæredi scripto satis idoneè lege Falcidiæ, si exhausta legatis successio probetur, per quartæ retentionem, prospectum est. Vnde si legatarius, vel fideicommissarius, non consentiente fratre tuo quem adseueras testatori successisse, & bonorum possessionem accepisse, relicta sibi legata uel fideicommissa detinuit, secundum sententiam interdicti, quod aduersus legatarios scriptis hæredibus propositum

propositum est, oblata satisdatione, quam præstari oportet, in possessione te constitui, vt ita retentione competenti utaris experiri potes. C. eod. l. Vnica.

NE VIS FIAT EI QVI IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT. Titulus. IIII.

AIT PRAETOR SI QVIS DOLO MALO FECERIT, QVO MINVS QVIS PERMISSV MEO EIVSVE CVIVS IVRISDICTIO DE EA RE FVERIT, IN POSSESSIONE BONORVM SIT: IN EVM IN FACTVM IVDICIVM. QVANTI EA RES FVIT OB QVAM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT DABO. Hoc edictum summa prouidentia prætor proposuit. frustra enim in possessionem mitteret rei seruandæ causa, nisi missos tueretur, & prohibentes venire in possessionem coerceret. ff. ne vis fiat ei qui in poss. mis. erit. l. prima. in prin.

Est autem generale hoc ædictum, pertinet enim ad omnes qui in possessionem à prætore missi sunt, conueniat. n. prætori, omnes quos in possessionem misit tueri, sed siue rei seruandæ causa, siue legatorum aut uentris nomine in possessionem missi fuerint, habent ex hoc edicto in factum actionem, siue dominus, siue alter prohibuerit. d. l. prima. §. est autem.

Hæc actio non tantum reum tenet, qui prohibuit quem venire in possessionem: sed etiam eum, qui in possessione pulsus est, cum venisset in possessionem: nec exigitur, vt uim fecerit qui prohibuit. d. l. prima. §. Hæc actio.

Si quis ideo possessione arcuerit quia rem suam putabat uel sibi obnoxiam, vel certè non esse debitoris: consequens est, vt hoc ædicto non teneatur. d. l. prima. §. si quis ideo.

Hæc uerba QVANTI EA RES FVIT OB QVAM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT. continent utilitatem creditoris: vt quantum interest eius possessionem habere, in tantum, qui prohibuit condemnetur. Proinde si ob falsum creditum, vel ob falsam petitionem missus est in possessionem, vel si exceptione summoueri poterit: nihil ei debet prodesse hoc ædictum, quia propter nullam causam in possessionem missus est. d. l. prima. §. hæc uerba.

Hoc ædicto nec pupillum, nec furiosum teneri constat quia affectu carent. Sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax non est. Cæterum si iam doli capax sit, contra erit dicendum. ergo & si tutor dolo fecerit, in pupillum dabimus actionem: si modo soluendo sit tutor, sed, & ipsum tutorem posse conueniri Iulianus scribit. d. l. prima. §. hoc ædicto.

Si patris voluntate prohibitus quis sit à possessione in ipsum dabitur actio, quasi per alias hoc fecerit. d. l. prima. §. si domini.

Hanc actionem excepta legatorum missione, intra annum competere, & nō postea, sciendum est, cum sit pœnalis, nec in hæredes similesque personas datur nisi in id, quod ad eas peruenit. sed hæredi similibusque personis dabitur, nā cum prohibitus quis est legatorum, vel fideicommissorum causa possessionem adipisci: tunc actio, & perpetua est & in hæredem datur: quia est in potestate successorum euitare interdictum, satisdatione oblata. d. l. prima. §. finali.

Suo quis, an alieno nomine prohibitus sit nihil interest. hæc. n. uerba QVANTI EA RES FVIT referenda sunt ad personam domini. item tam is tenetur qui suo nomine, quam qui alieno nomine prohibuit. ff. eod. l. secunda.

Si quis missus fuerit in possessionem fideicommissi seruandi causa, & non admittatur, potestate eius inducendus est in possessionem, qui eum misit. At si quis volet uti interdicto consequens erit dicere interdictum locum habere sed melius esset dicere extra ordinem ipsos iure suæ potestatis exsequi oportere decretum suum, nonnunquam etiam per manum militarem, ff. eo. l. tertia, in prin.

Constitutum est ab Ant. vt etiam in bona hæredis quis admittatur certis modis. si quis igitur in his bonis non admittetur, dicendum est, actionem hanc vtilem competere. Cæterum poterit vti & extraordinaria executione. d. l. tertia. §. constitutum.

Prætor ventrem in possessionem mittit, & hoc interdictum restitutorium & prohibitorium est. sed si mulier uelit in factum actione uti, ad exemplum creditorum magis quam interdicto posse eam experiri sciendũ est. d. l. tertia. §. Prætor.

Si mulier dicatur calumniæ causa in possessionem venisse, eo quod non sit prægnans, uel non ex eo prægnans, Epistola diui Hadriani ad exemplum præsumptionis Carboniani edicti uentri prætor pollicetur possessionem. d. l. tertia. § finali.

Per interdictum etiam ei subuenit prætor, qui damni infecti ab eo in possessionem missus est, ne ei uis fiat. Pœna autem eius, qui non promittit, uel satis non dat, hæc est, ut in possessionem mittatur aduersarius. siue ergo promittat, siue per eum non fiat, quo minus promittat: non tenebit interdictum, repulso per exceptionem eo qui experitur. ff. eod. l. finali. in prin.

Prætor in eum qui neque cauit, neque possidere passus est eum, qui missus est, iudicium pollicetur in tantum, quantum præstare eum oportet si de ea re cautum fuerat. sed & ex alia causa hoc iudicium proposuit, si eo tempore quo in possessionem mitti desiderabat, prætoris adeundi potestas non fuerit, scilicet vt si cũ potestas prætoris adeundi non esset: damnum interim datum est, haberet iudicium qui damnum passus est. d. l. finali. §. Prætor.

Item subiectum si ex alia causa, qui in possessionem missus est, prohibitus esse dicetur habere in factum actionem usum est, d. l. finali. §. finali.

DE TABVLIS EXHIBENDIS. Tit. V.

PRætor ait. QVAS TABVLAS LVCIVS TICIVS AD CAVSAM TESTAMENTI SVI RETINENTES RELIQVISSE DICETVR SI SI AE POENES TE SVNT, AVT DOLO MALO TVO FACTVM EST, VT DESINERENT ESSE: ITA EAS ILLI EXHIBEAS ITEM SI LIBELLVS ALIVDVE QVID RELICTVM ESSE DICETVR, DECRETO COMPREHENDAM. ff. de Tabulis exhib. l. prima. in princ.

Si quis forte confiteatur penes se esse testamentum: iubendus est exhibere, & tempus ei dandum est, vt exibeat, si non potest in præsentiarum exibere. sed si neget se exibere posse, vel oportere: hoc interdictum competit. Hoc interdictum pertinet non tantum ad testamenti tabulas, uerum ad omnia, quę ad causam testamenti pertinent. d. l. prima. §. si quis forte.

Siue autem ualet testamentum, siue non; vel quod ab initio inutiliter factum est siue ruptum, uel in quo alio uicio sit, sed & si falsum esse dicatur, uel ab eo factũ, qui testamenti factionem non habuerit: dicendum est interdictum ualere. d. l. prima. §. siue autem.

Siue autem valet testamentum, siue non, vel quod ab initio inutiliter factum est si ue raptum, vel in quo alio vicio sit: sed & si falsum esse dicatur, vel ab eo factum qui testamenti factionem non habuerit: dicendum est interdictum valere, d. l. prima. §. siue autem.

Siue supremæ tabulæ sint, siue non sint, sed priores, dicendum interdictum hoc locum habere. itaque dicendum est ad omnem omnino scripturam testamenti, siue perfectam, siue imperfectam, hoc interdictum pertinere: Proinde si plures tabulæ sint testamenti eius, quia sæpius fecerat: dicendum est interdicto locum fore est enim, quod ad caussam testamenti pertineat, quicquid quoque tempore factum exhibere debeat sed & si de statu disceptetur, si testator fortè filiusfamilias uel seruus hoc fecisse dicatur: & hoc exhibebitur, item si filiusfamilias fecerit testamentum, qui castrensi periculo testabatur: habet locum interdictum idest, si is, qui testamētū fecerit, apud hostes decesit. d. l. prima. §. siue.

Hoc interdictum ad viui tabulas non pertinet: quia verba prætoris RELIQVERIT. fecerunt mentionem. Sed & si deletum sine dolo sit testamentum. Vel totum, uel pars eius. d. l. prima. §. si. cum l. seq.

cum habet hoc interdictum: si tabulæ in pluribus codicibus scriptæ sint: omnes interdicto isto continentur: quia vnum testamentum est. ff. eodem. l. tertia. in prin.

Si tabulæ testamenti apud aliquem depositæ sint à Titio: hoc interdicto agēdum est & cum eo, qui detinet, & cum eo, qui deposuit. proinde & si custodiam tabularum edituus vel tabularius suum tabulę fuerint: dominus interdicto tenebitur. d. l. tertia. §. si tabulæ.

Si ipse testator, dum uiuit, tabulas suas dicat esse, & exhiberi desideret: interdictū hoc non habebit: sed ad exhibendum erit agēdam, vt exhibitas vindicet: quod in omnibus, qui corpora sua esse dicunt instrumentorum, profundum est. d. l. §. si ipse.

Si quis dolo malo fecerit, quominus penes eum tabulæ essent: nihilominus hoc interdicto tenebitur: nec præiudicatur aliquid legi Corneliæ testamentariæ, quasi dolo malo testamentum suppreserit. nemo enim ideo impunæ retinet tabulas, quod maius facinus admisit: cum exhibitis tabulis admissū eius magis manifestetur. & posse, aliquem dolo malo facere, ut in eam legem non incidat ut puta si neque amouerit, neque celauerit tabulas, sed idcirco aliis tradiderit, ne eas interdicenti exiberet: hoc est, si non supprimendi animo, uel consilio fecit, sed ne huic exiberet. d. l. tertia. §. si quis.

Hoc interdictum exibitorium est. quid si exibere videamus exibere hoc est, materiæ ipsius adpræhendæ copiam facere exibere autem apud prætorem oportet: ut ex authoritate eius lignatores admoniti veniant ad recognoscenda signa, & forte non obtemperent testes: labeo scribit, coerceri eos prætore debere: solēt autem exiberi tabulas desiderare omnes omnino, qui quid in testamento adscriptum habent. d. l. tertia. §. hoc interdictum.

Condemnatio autem huius iudicii, quanti interfuit, æstimari debet, qua re si hæres scriptus hoc interdicto experiatur: ad hæreditatem referenda est æstimatio, & si legatum sit: tantum uenit æstimationem, quantum sit in legato, & si sub conditione legatum sit, quasi conditione existente, sic æstimandum est. nec compelli debebit, vt se restiturum, caueat quicquid consecutus est, si condicio defecerit, quia pœnæ contumaciç præstatur ab eo qui non exibit. inde quæritur, si hinc consecutus est æstimationem legatarius, postea legatum petat, an sit audiendus?

audiendus: & uerum est, si hæres idem præstiterit, exceptione doli repellendum, si alius repelli non oportere. ideo & si hæres sit, qui interdicto usus æstimationem consecutus est, eadem erit æstimationis distinctio. d. l. tertia. §. condemnatio.

Interdictum hoc post annum competere constat. Sed & hæredi cæterisque successoribus competit. d. l. tertia. §. finali.

Si sint tabulæ apud pupillam, & dolo tutoris desierint esse in ipsum tutorem competit interdictum, æquum est enim, ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum. ff. eod. l. quarta.

De tabulis proferendis interdictum competere non oportet si hæreditatis controuersia ex his pendet, aut si ad publicam quæstionem pertinent: itaque in æde sacra interim deponendæ sunt, aut apud virum idoneum. ff. eodem. l. finali.

DE MIGRANDO. Titulus VI.

Ait Prætor, SI IS AEQVVS, DE QVO AGITVR NON EST EX HIS REBVS, DE QVIBVS INTER TE ET ACTOREM CONVENIT, VT QVAE IN EAM HABITATIONEM, QVA DE AGITVR INTRODVCTA, IMPORTATA IBI NATA, FACTAVE ESSENT, EA PIGNORI TIBI PRO MERCEDE EIVS HABITATIONIS ESSENT, SIVE EX HIS REBVS EST, ET EA MERCES TIBI SOLVTA, EOVE NOMINE SATISFACTVM EST, AVT PER TE STAT, QVOMINVS SOLVATVR: ITA QVOMINVS EI, QVI PIGNORIS NOMINE EVM INDVXIT, INDE ABDVCERE LICEAT VIM FIERI VETO. Hoc interdictum proponitur Inquilino, qui soluta pensione uult migrare, Nam colono non competit, cui rei etiam extra ordinem subueniri potest, ergo consequens est hoc interdictum si tamen gratuitam quis habitationem habet, hoc interdictum utile ei competet. ff. de Migrando. l. prima. in prin.

Si pensio nondum debeatur, ait Labeo interdictum hoc cessare, nisi paratus sit eam pensionem soluere Proinde si semestrem soluerit, & semestris debeatur: inutiliter interdicet, nisi soluerit, ex sequentis semestris: ita tamen si conuentio specialis facta est in conductione domus, ut non liceat ante finitum annum uel certum tempus migrare idem est & si quis in plures annos conduxerit, & nondum præterierit tempus. nam cum in uniuersam condictionem pignora sunt obligata, consequens erit dicere, interdicto locum fore, nisi liberata fuerint. d. l. prima. §. si pensio.

Illud notandum est prætorem hoc non exegisse, vt in bonis fuerit conductoris, nec vt sit pignori res illata, sed vt pignoris nomine res inducta sit, Proinde & si aliena sint, & sint talia, quæ pignori teneri non potuerint, pignoris tamen nomine introducta sint interdicto huic locus erit, quod si nec pignoris nomine inducta sint nec retineri poterunt à locatore. d. l. prima. §. illud.

Hoc interdictum perpetuum est, & in successores, & successoribus dabitur. d. l. prima. §. finali.

Hoc interdictum Inquilino etiam de his rebus, quæ non ipsius sunt, sed forte

commodatæ ei, vel locatæ, uel apud eum depositæ sunt vtile esse non dubitatur. ff. eod. l. finali.

DE SALVIANO INTERDICTO, ET PRAECARIO. Titulus VII.

SI Colonus equam in fundo pignoris nomine induxerit, & eam vendiderit, quod apud emptorem ex ea natum est, eius adprehendendi gratia vtile interdictum reddi oportet. ff. salui interd. l. prima in prin.

Si colonus res in fundum duorum pignoris nomine intulerit, ita vt vtrique insolidum obligatæ essent, singuli aduersus extraneos Saluiano interdicto rectè experientur inter ipsos uero si reddatur hoc interdictum possidentis condicio melior erit. At si id actum fuerit, ut pro partibus res obligaretur. vtilis actio & aduersus extraneos, & inter ipsos dari debebit, per quam dimidias partes possessionis singuli apprehendant, idem seruari conuenit, & si Colonus rem, quam cum alio communem habebat, pignoris nomine induxit: scilicet ut pro parte dimidia pignoris persecutio detur. d. l. prima. §. si Colonus.

In Saluiano interdicto si in fundum communem duorum pignora sunt ab aliquo in uecta possessor uincent, & eis erit discedendum ad Seruianum iudicium. ff. eod. l. finali.

Si te non remittente pignus debitor tuus ea quæ tibi obnoxia sunt, de manu dedit integrum tibi ius est ea persequi, non interdicto Saluiano (id enim tantummodo aduersus conductorem debitorem ve competit) sed Seruiana actione ad quæ ad exemplum eius instituitur utilis aduersus emptorem exercenda est. C. eod. l. De precatio, & Sal. interd. l. prima.

Habitantis precario hæredes ad restituendum habitaculum teneri, contra eos interdicto proposito manifeste declaratur. ff. eod. l. finali.

DE INTERDICTO RETINENDAE POSSESSIONIS VTI possidetis. Titulus VII.

REtinendæ possessionis causa comparata sunt interdicta. VTI POSSIDETIS ET VTROBI, cum ab utraque parte de proprietate alicuius rei controuersia sit, & ante quæratur, uter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat. Namque nisi ante exploratum fuerit, vtrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui, quia & ciuilis, & naturalis ratio facit, ut alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longè commodius est, potius possidere, quam petere: ideo plerumque, & ferè semper ingens existit contentio de ipsa possessione: commodum autem possidendi in eo est, quod etiam si eius res non sit qui possidet: si modo actor non potuerit, suam esse probare, remanet in suo loco possessio, propter quam causam cum obscura sunt utriusque iura, contra possessorem iudicari solet. Inst. de interdictis. §. retinendæ.

Sed interdicto quidem VTI POSSIDETIS de fundi, vel ædiū possessione contenditur VTROBI uero interdicto de rerum mobilium possessione: & utriusque interdicti potestas, quantum ad possessionem pertinet, exequata est, ut ille uincat, & in re soli, & in re mobili, qui possessionem neque ui, neque

neque clam, neque precario ab aduersario litis contestate tempore detinet. Inst. eod. §. sed interdicto. & ff. de vtrobi. l. vnica.

Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed & si eius nomine aliquis in possessione sit: licet is eius iuri subiectus non sit, qualis est Colonus, & inquilinus per eos quoque apud quos deposuerit quis, aut quibus commodauerit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur retinere possessionem, posse aliquem per quemlibet, qui eius nomine sit in possessione. Quin etiam animo quoque solo retineri possessionem placet id est, vt quamuis nec ipse sit in possessione neque eius nomine alius, tamen si non relinquendæ possessionis animo. Sed postea reuersurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. Adipisci vero possessionem per quos aliquis potest, secundo libro expositum est. Nec vlla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit. inst. eod. §. possidere autem.

Vti possidetis interdicto.

Ait Prætor VTI EAS AEDES, DE QVIBUS AGITVR, NEC CLAM, NEC VI, NEC PRAECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, QVOMINVS ITA POSSIDEATIS VIM FIERI VETO. DE CLOACIS HOC INTERDICTVM NON DABO: NEQVE PLVRIS, QVAM QVANTI EA RES ERIT INTRA ANNVM QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT AGERE PERMITTAM. ff. vti possidetis. l. prima. in prin.

Vti possidetis fundum de quo agitur, cum ab altero, nec vi, nec clam, nec præcario possidetis, rector prouinciæ uim fieri prohibebit: de satisdationibus, vel transferendæ possessionis edicti perpetui forma seruata de proprietate cognoscet. C. uti possidetis. l. vnica.

Hoc interdictum de soli possessore scriptum est, potiorem prætor in soli possessione habeat. & est prohibitorium ad retinendam possessionem. ff. eod. l. vti poss. l prima. §. hoc interdictum.

Huius autem interdicti proponendi causa hæc fuit quod separata debeat esse possessio à proprietate fieri etenim potest, vt alter possessor sit, dominus non sit: alter dominus quidem sit, possessor vero non sit, fieri etiam potest, vt & possessor idem & dominus sit. d. l. prima. §. huius autem.

Inter litigatores ergo si est proprietatis controuersia, aut conuenit inter possessor sit, vter petitor: aut non conuenit, si conuenerit, absolutum est: & ille possessoris commodo quem conuenit possidere, ille petitoris onere fungitur, sed & si inter ipsos contendatur, vter possideat, quia alteruter se magis possidere adfirmat: tunc si res soli sit, de cuius possessione contenditur ad hoc interdictum remittentur. d. l. prima. §. inter litigatores.

Est igitur interdictum, quod vulgo VTI POSSIDETIS appellatur retinendæ possessionis. Nam huius rei causa redditur, ne uis fiat ei, qui possidet. d. l. prima, §. est igitur.

Restituendæ possessionis ordo, aut interdicto expeditur aut per actionem. Retinendæ itaque possessionis duples via est, aut exceptio, aut interdictum, exceptio datur ex multis causis ei, qui possidet. d. l. prima. §. retinendæ.

Perpetuo autem huic interdicto insunt hæc: quod neque vi, nec clam, nec præca-

 rio,

rio, ab illo posſideas. d. l. prima. §. perpetuò.

Interdictum autem, quod eſt, VTI POSSIDETIS, poſſeſſorem prædii tuetur. actio. n. nunquam vltio poſſeſſori datur quippe cum ſufficiat ei quod poſsideat. d. l. prima. §. interdictum.

Hoc interdictum locum habet: ſiue quis totum fundum poſsidere ſe dicat, ſiue pro certa parte, ſiue pro indiuiſo. Hoc interdictum in omnibus etiam poſſeſsionibus, quæ ſunt ſoli, ſine dubio locum habebit: dummodo poſsideri poſsint. d. l. prima. §. hoc interdicto.

Quod ait prætor in interdicto, NEC VI CLAM, NEC PRAECARIO ALTER, AB ALTERO POSSIDETIS: hoc eo pertinet, ut ſi quis poſsidet ui, aut clam, aut præcario, ſi quidem ab alio, proſit ei poſſeſsio ſi uero ab aduerſario ſuo, non debeat eum propter hoc quod ab eo poſsidet, vincere. has. n. poſſeſſiones non debere proficere palam eſt. d. l. prima. §. finali.

Iuſta enim an, iniuſta aduerſus cæteros poſſeſsio ſit, in hoc interdicto nihil refert qualiſcunque enim poſſeſſor hoc ipſo, quod poſſeſſor eſt plus iuris habet quam ille qui non poſſedit. ff. eod. l. ſecunda.

Si duo quoque poſsideant inſolidum uideamus quid ſit faciendum. quod qualiter procedat tractemus ſi quis proponeret poſſeſsionem iuſtam & iniuſtam, ego poſsideo ex iuſta cauſa, tu ui aut clam. ſi à me poſsides ſuperior ſum in interdicto, ſi uero non à me neuter noſtrum uincetur, Nam & tu poſsides, & ego. ff. eod. l. tertia. in prin.

Hoc interdictum duplex eſt, & hi quibus competit, & actores, & rei ſunt. Hoc interdictum ſufficit ei, qui ædificare in ſuo prohibetur. Etenim uideris mihi poſſeſsionis controuerſiam facere, qui prohibes me uti mea poſſeſsione. d. l. tertia §. hoc. interdictum.

Cum Inquilinus dominum ędes reficere volentem prohiberet, æque competere interdictum, VTI POSSIDETIS. Placuit teſtarique dominum non ſe prohibere inquilinum. ne habitaret, ſed ne poſsideret. item uideamus, ſi actor vicini tui ex fundo tuo vites in ſuas arbores tranſduxit, quid iuris ſit, & ait Pomponius poſſe te ei denunciare vites præcidere (idque & labeo ſcribit) aut vti eum debere interdicto, VTI POSSIDETIS, de eo loco, quo radices continentur uitium. Nam ſi tibi uim fecerit, quominus eas uites uel præſides uel tranſducas uim tibi facere uidetur, quominus poſsideas. Etenim qui colere fundum prohibetur poſsidere prohibetur, vt Pomponius inquit. d. l. tertia. §. cum inquilinus

Item videamus ſi proiectum ſupra vicini ſolum non iure habere dicatur: an interdictum VTI POSSIDETIS. ſit utile alteri aduerſus alterum. & eſt apud Caſſium relatum, utrique eſſe inutile, quia alter ſolum poſsidet, alter cum ædibus ſuperficiem. d. l. tertia. §. item videamus. 2.

Labeo quoq; ſcribit, ſi ex ædibus meis in ędes tuas proiectũ habeo: interdicis mecũ, ſi eum locũ poſsideamus, qui proiecto tegeť, an quo facilius poſsim retinere poſſeſsionẽ ius proiectionis interdico tecum SICVTI NVNC POSSIDETIS EAS AEDES, EX QVIBVS PROIETVM EST: ſed ſi ſupra ædes, quas poſsideo, cœnaculum ſit, in quo alium quaſi dñs moretur, interdicto, VTI POSSIDETIS, me uti poſſe Labeo ait, Non eum qui in cœnaculo moraretť. ſemper. n. ſuperficiẽ ſolo cedere. Planè ſi cœnaculũ ex publico aditũ habeat: ait Labeo, uideri nõ ab eo ædes poſsideri. q refugia poſsidet ſed ab eo, cuius ædes ſupra refugia eſſent. & verũ eſt hoc in eo, qui aditũ ex publico habuerit. cæterũ ſuperficiarii ꝓprio interdicto, & actionibus à ꝑtore vtetur. dñs aũt ſoli habuerit

tam

tam aduersus alium, quam aduersus superficiarium potior erit in interdicto VTI POSSIDETIS, sed Prætor superficiarium tuebitur secundum legem locationis, & ita Pomponius quoque probat. d. l. Terria. §. labeo quoque.

Creditores missos in possessionem rei seruandæ causa interdicto VTI POSSIDETIS, vti non posse, & meritò, quia non possident: idemque & in cæteris omnibus, qui custodiæ causa missi sunt in possessionem dicendum est. d. l. Tertia. §. creditores.

Si vicinus meus in parte mea tectoria habeat; & in parte sua: VTI POSSIDETIS interdictum mihi efficax est, vt ea tollere cōpellat. Nō uideor vi possidere, si ab eo, quem scirem vi in possessione esse, fundum accipiam. d. l. tertia. §. vicinus.

In hoc interdicto condemnationis summa refertur ad æstimationem rei ipsius. QVANTI RES EST. Sic accipimus, quanti vniuscuiusque interest possessionem retinere. Serui autem sententia est, existimantis tanti possessionem æstimandam, quanti ipsa res est. Sed hoc nequaquam opinandum: est longe enim aliud est rei precium aliud possessionis. d. l. Tertia. §. finali.

In summa dicendum est, & inter fructuarios hoc interdictum reddendum: & si alter usumfructum, alter possessionem sibi defendat, idem erit probandum, & si vsusfructus quis sibi possessionem defendat, & ita Pomponius scribit; Proinde & si alter usum, alter sibi fructum tueatur, & his interdictum erit dandum. ff. eod. l. finali.

DE SVPERFICIEBVS. Titulus. VIII.

AIt prætor VTI EX LEGE LOCATIONIS, SIVE CONDVCTIONIS SVPERFICIE, QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRAECARIO ALTER, AB ALTERO FRVEMINI QVOMINVS ITA FRVAMINI VIM FIERI VETO, SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR CAVSA COGNITA DABO. ff. de superficiebus. l. prima. in prin.

Qui superficiem in alieno solo habet ciuili actione subnixus est, nam si conduxit superficiem, ex conducto si emit ex empto agere cum domino soli potest. Etenim si ipse eum prohibeat, quod interest, agendo consequetur sin autem ab alio prohibeatur: præstare ei actiones suas dominus debet, & cedere. Sed longè utilius visum est, quia incertum erat, an locatio extitisset: & quia melius est possidere potius, quam in personam experiri, hoc interdictum proponere, & est quasi in rem actionem polliceri. d. l. prima. §. Qui superficiem.

Proponitur autem interdictum duplex, exemplo interdicti VTI POSSIDETIS, Tuetur itaque prætor eum, qui superficiem petit, veluti possidetis interdicto, neque exigit ab eo quam causam possidendi habeat unum tantum requirit, num forte ui clam, præcario ab aduersario possideat, d. l. prima. §. Proponitur.

Omnia quoque quæ in VTI POSSIDETIS interdicto seruantur, hic quoque seruabuntur. d. l. prima. §. omnia.

Quod ait prætor, SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR CAVSA COGNITA DABO, sic intelligendum est.

ve si ad tempus quis superficiem conduxerit, negetur ei in rem actio. Et sanè causa cognita ei, qui non admodicum tempus conduxit superficiem in rem actio competet, d.l.prima.§.quod ait.

Is autem in cuius solo superficies est, vtique non indiget vtili actione, sed habet in rem, qualem habet, de solo planè si aduersus superficiarium uelit uindicare, dicendum est, exceptione vtendum in factum data, nam cui damnus actionem, eidem exceptionem competere, multo magis quis dixerit, d.l.prima, §. is autem.

Si soli possessori superficies euincatur æquissimum erit subueniri ei, uel ex stipulatu de euictione, vel certe ex empto actione.d.l.prima.§.si soli.

Quia autem in rem actio de superficie dabitur petitori quoque in superficiem dari, & quasi usumfructum, siue vsum quendam inesse, & constitui posse per vtiles actiones credendum est. Sed & tradi posse intelligendum est, vt & legari, & donari possit: & si duobus sit communis, etiam vtile communi diuidundo iudicium dabimus.d.l.prima.§.quia autem.

Seruitutes quoque prætorio iure constituentur, & ipse ad exemplum earum, quæ ipso iure constitutæ sunt, utilibus actionibus petentur; sed & interdictum de his vtile competet.d.l.prima.finali.

Superficiarias ædes appellamus, quę in conducto solo positæ sunt, quarum proprietas, & ciuili & naturali iure eius est, cuius est, solum. ff.eod.l.finali.

EX QVIBVS CAVSIS IN POSSESSIONEM EATVR. Titulus IX.

TRES ferè causæ sunt ex quibus in possessionem mitti solet, rei seruandæ causa, item legatorum seruandorum gratia, & uentris nomine. damni enim infecti nomine si non caueatur, non uniuersorum nomine fit missio sed rei tantum, de qua damnum timetur. ff.eod. l.ex quibus causis in poss l.prima.

Prætor ait IN BONA EIVS, QVI IVDICIO SISTENDI CAVSA FIDEIVSSOREM DEDIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIET, NEQVE DEFENDETVR IRI IVBEBO. ff.eod.l.secunda in prin.

Potestatem autem sui non facit, qui id agit, nec aduersarius eius copiam sui habeat, ergo latitantis bona iube possideri, quid si non latitet sed absens non defendatur: nonne uidetur potestatem sui non facere? Defendi autem uidetur, qui per absentiam suam in nullo deteriorem causam aduersarii faciat, d.l. secunda.§.potestatem.

Hæc verba NEQVE DEFENDETVR scripta sunt, ut neque sufficiat unquam defendisse, si non duret defensio, neque obsit, si nunc offeratur. d.l.secunda.§.finali.

Apud Iulianum quæritur si communem rem cum Titio pater pupilli habuerit, & in communi diuidundo iudicio pupillus non defendatur, nihilque erit, cuius nomine propter personam patris condemnatio fieri debeat. Verum uenire bona patris oporteat, an uero rei seruandæ causa possideantur? & ait, si quidem pater aliquos fructus percepit, aut rem deteriorem fecit, bona eius venire possunt, Si uero nihil sit, propter quod patris bona ueneant, pupilli possideri. Marcellus autem notat, per quam iniquum esse eum, qui nihil cum pupillo contraxit, expectare eius pubertatem, quæ sententia habet rationem ideoque

cum contractus ex persona patris descendat dicendum erit non esse expectandam pupilli pubertatem.ff.eod.l.Tertia in prin.

Si pupillus hæres extiterit alicui & ex ea causa legata debeat, videndum est an huic edicto locus sit,magisque est (vt Marcellus scribit) posse etiam pupilli bona possideri esseque in arbitrio hæreditariorum creditorum, quid potius eligant.Etenim videtur impubes contrahere cum adiit hæreditatem. Sed & is,qui miscuit se,contrahere uidetur. d.l.tertia.§.finali cum l.seq.

Hæc autem locum habent, quoties pupillus non defendatur à quocunque siue à tutore,vel curatore,siue habeat tutorem pupillus,siue non habeat. Cæterum si existat aliquis,qui defendere sit paratus: cessabit rei seruandæ causa possessio. ff.eod.l.quinta in prin.

Non defendi pupillum constare debet liquereque prætori, vt sic permittat bonorum possessionem.Hoc autem constare debet sic, euocandi sunt ad prætorem tutores pupilli,vt defendant,si tutores non habeat,requirendi cognati,vel adfines,& si qui forte alii sunt, quos verisimile est defensionem pupilli pupillave non omissuros, uel propter necessitudinem uel propter charitatem, uel qua alia ratione si nautem negent se defendere aut non negent, sed taceant, tunc prætor possessionem tandiu scilicet,quoad defendatur,si defendi cœpit pupillus,vel pupilla: desinet possideri; idem est in furioso,d.l. quinta.§.non defendi.

Ait prætor SI IS PVPILLVS IN SVAM TVTELAM VENERIT, EAVE PVPILLA VIRI POTENS FVERIT, ET RECTE DEFFENDETVR: EOS QVI BONA POSSIDENT POSSESSIONE DECEDERE IVBEBO. Recte defendi quid sit uideamus; utrum tantum copiam sui facere, & adscipiendum iudicium paratum esse: an uero & satisdare omnimodo,& quidem non solum ipsis se defendere uolentibus hoc edictum scriptum est, sed & in rem & sic recte defendetur,hoc est,uel à se,uel ab alio quocunque. sed si alius defendat erit necessaria satisdatio si ipse: non erit necessariam satisdatio ergo oblata defensione deijci poterit interdicto reddito.d.l.quinta.§.ait prætor.

Si pupillus præsens sit, tutorem autem non habeat pro absente habendus est. ff. eod.l.si pupillus.x.

In possessionem mitti solent creditores,& si sub conditione eis pecunia promissa sit.ff.eod.l,sexta.in prin,

Cum dicitur, ET EIVS CVIVS BONA POSSESSA SVNT à CREDITORIBVS VENEANT PRAETER QVAM PVPIL, ET EIVS, QVI REIP. CAVSSA SINE DOLO MALO ABFVERIT, Intelligimus eius,qui dolo malo absuerit posse venire, sed & si ab hostibus quis captos sit: creditores eius in possessionem mittendi sunt; ut tamen non statim bonorum uenditio permittatur,sed interim bonis curator detur.d.l.sexta.§.cum dicitur.

Prætor ait QVI FRAVDATIONIS CAVSA LATITAVIT, SI BONI VIRI ARBITRATV NON DEFENDETVR EIVS BONA POSSIDERI VENDIQVE IVBEBO, Cum hoc ædictum locum habet,non sufficit latitare,sed & necesse est fraudationis causa id fieri: neque fraudationis causa, si sine latitatione sit satis est ad possessionem,rei uenditionem. Sed oportet fraudationis causa latitare,& est frequentissima hæc causa possessionis, Nam in vsu latitantium bona possidentur.ff.eod.l.septima in prin.

Si quis possiderit,bona alicuius quasi latitantis,qui non latitabat, & uendiderit, consequi erit dicere, uenditionem bonorum secutam nullius momenti esse. d.l.septima.§.si quis.

Quid

Quid ſit autem LATITARE videamus, latitare eſt, non (vt Cicero definit) turpis occultatio ſui. pōt.n. quis latitare non turpi de cā: veluti qui tyranni crudelitatē timet, aut vim hoſtiū, aut domeſticas ſeditiones, d.l. ſeptima. §. qd ſit.

Sed is, qui fraudationis cauſa latitat non tamen propter creditores, & ſi hæc latitatio creditores fraudet, in ea tamen erit cauſa, ne hinc poſsideri bona eius poſsint, quia non hoc animo latitat, vt fraudet creditores. animus enim latitantis quæritur, quo animo latitet, vt fraudet, an alia ex cauſa, quid ergo ſi duas cauſas latitandi habuit, uel plures, inter quas etiam fraudandi creditores. an venditio rectè procedat, & eſt probandum ſi plures cauſæ ſint latitationis, inter quas eſt, & fraudationis cauſa nocere debere, poſſeque hinc bona uendi. Quid ſi aduerſus quoſdam occultare ſe conſilium non eſt, aduerſus quoſdam eſt? quid dicetur? & rectiſsimè Pomponius ſcribit, non aduerſus omnes latitationem exigendam, ſed aduerſus eum, quem quis decipere, & fraudare latitatione deſtinat. Vtrum ergo omnes bona eius vendere poſſunt, quia latitat hoc eſt etiam hi, aduerſus quos non latitat, quia uerum eſt eum latitare: an uero is ſolus aduerſus quem latitat? & quidem verum eſt eum latitare, & fraudationis cauſa latitare, & ſi aduerſus me latitet. ſed illud ſpectandum Pomponius putat, an aduerſus me, eumque ſolum poſſe hinc venditionem impetrare, aduerſus quem latitetur. latitare autem eſt, cum tractu aliquo latitare. quemadmodum factitare, frequenter facere, d. l. ſeptima, §. ſed is, qui.

Adeo autem latitatio animum, & affectum occultantis ſe deſiderat, ut rectè dictum ſit, furioſum hinc venditionem pati non poſſe, quia non ſe occultat, qui ſuus non eſt planè ſi non defendatur furioſus: curatorem ei dandum, aut bonis eius, vt poſsideantur nominatim permittendum, Labeo autem ſcribit, ſi non inueniatur curator, vel defenſor furioſi, ſed & ſi curator datus eum non defendat: tunc remouendum eum, & oportere prætorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, ut non amplius, quam neceſſe eſt ex bonis furioſi ueneat, eáque ſeruanda Labeo ait, quæ ſolent ſeruari, cum venter in poſſeſsionem mittitur, d. l. ſeptima, §. adeo autem.

Planè interdum bona eius cognita cauſa vendenda erunt: ſi vrgeat æs alienum, & dilatio damnum ſit allatura creditoribus. ita autem uendenda, vt quod ſuperſit furioſo detur: quia hominis eius ſtatus, & habitus à pupilli conditione non multum abhorret. quod quidem non eſt ſine ratione, idemq; in prodigo dicendum eſt. cæteriſq;, qui curatorum ope iuuantur. nec enim quiſquam propriè latitare eos dixerit, d. l. ſeptima, §. planè.

Illud ſciendum eſt, poſſe quem in eadem ciuitate eſſe, & latitare: & in alia ciuitate eſſe, & non latitare. at enim qui alia ciuitate ſit, copiamque ſui faciat in publico, ibiq; pareat an latitet, videamus. ſed hodie hoc iore utimur: ut ſiue quis eodem loci agat, ſiue alio, ſiue peregrè: ſi tamen occurſum creditoris euitet latitare videatur. Deniq; eum quoq;, qui in eodem foro agat, ſi circa columnas, aut ſtationes ſe occultet. videri latitare ueteres reſponderunt, & poſſe quem aduerſus alterum latitare, aduerſus alterum non: conſtat autem, vt ipſe poſsit bona eius vendere, aduerſus quem latitet, d. l. ſeptima, §. illud.

Si in diem, vel ſub conditione debitor latitet, antequam dies, vel conditio ueniat non poſſunt bona eius venire. quid enim intereſt, debitor quis non ſit. an nondum conueniri poſsit? nam & ſi non ſit debitor idem dicetur: idem erit dicendum, & ſi quis habet quidem actionem, ſed talem, quæ per exceptionem repellitur, d. l. ſeptima, §. ſi in diem.

Si quis

Si quis actione de peculio filii nomine conueniri poss it, latitet: eo iure vtimur, vt possint bona eius possideri, & venire, tametsi nihil in peculio fuerit, quia esse potest, & rei iudicatæ tempus spectamus, vtrum sit, an non sit: & quod teneat actio, etiamsi nihil in peculio fuerit, d.l. septima, §. si quis.

Item videamus, si quis aduersus in rem actionem latitet, an bona eius possideri venumque dari possint, & extat Neratii sententia, existimantis bona esse vendenda, & hoc rescripto Hadriani continetur, quo iure vtimur, d.l. septima, §. item videamus.

Celsus autem libro sexto respondit, si fundum, quem petere uolo Titius possideat, neque absens defendatur. commodius se existimare in fundi possessionē mittendum quam bona eius possideri. hic adnotandum est Celsum consultum non de latitante, sed de absente, d.l. septima, §. Celsus.

Idem Celsus existimat: si is, à quo hæreditatem petere velim, latitet: commodissimè fieri potest, vt in possessionem mittat rerum, quas pro hærede, vel pro possessore possidet. sed si dolo fecerit, quominus possideat, bona eius possidenda & vendenda sunt, d.l. septima, §. idem Celsus.

Diuus quoque pius in persona eius, qui hæreditatem possidens, copiam sui non faciebat, rescripsit in possessionem rerum hæreditariarum aduersarium inducendum, in quo rescripto, & fructum percipere iussit eum, qui per nimiam contumaciam possessoris hæreditatis (vt lucro eius cedat) in possessionem inductus est rerum hæreditariarum, d.l. septima, §. diuus.

Si diu incertum sit hæres extiturus, necne sit, causa cognita permitti oportebit bona rei seruandæ causa possideri, & si ita res vrgeat, vel conditio: bonum hoc etiam erit concedendum, vt curator constituatur, ff. eo. l. octaua.

Vnus ex creditoribus. si alter ex hæredibus intra tempora sibi præstituta deliberet adire hæreditatem, alter uero neget se aditurum: videndum est, quid creditoribus agendum sit, & placet interim eos in possessionem mittendos custodiæ causa, donec appareat is, qui deliberat, utrum agnoscat partem suam, an non agnoscat, ff. eo. l. vnus, ix.

Si filiofamilias legatum, vel fideicommissum sub conditione relictum sit: dicendum est, tàm ipsum, quàm patrem in possessionem mittendos esse, quia ambo spem commodi habent. ff. eo. l. si filiofamilias, xi.

Cum legati, vel fideicommissi seruandi causa, vel quia damni infecti nobis non caueatur, bona possidere prætor permittit, vel ventris nomine in possessionem nos mittit, non possidemus, sed magis custodiam rerum, & obseruationem nobis concedit, ff. eo. l. cum legati, vel xii.

Si quis creditorem prohibuit, bona debitoris ingreditur: datur in eū actio, quanti ea res est: sed & si quis legatorum seruādorum causa missus in possessionem, admissus non est, si legati conditio pendeat: licet possit deficere, æstimatur tamen id, quod legatum est, quia interest eius cautum habere. creditor autem cōditionalis in possessionem non mittitur: quia is mittitur, qui potest bona ex edicto vendere, ff. eo. l. penul.

Is qui rem permutatam accepit, emptori similis est, item is, qui rem in solutum accepit, vel qui lite æstimata retinuit, vel ex causa stipulationis non ob liberalitatem consecutus est, ff. eo. l. fin.

DE RE-

DE REBVS IVDICIS AVTHORITATE POSSIDENDIS, seu vendendis. Tit. X.

VEnire ibi bona oportet, vbi quisq; defendi debet: Id est, vbi domicilium habet. Aut vbi quisq; contraxit. contractum autem non vtiq; eo loco intelligitur, quo negocium gestum est, sed quo soluenda est pecunia, ff. de rebus auth. iud. posid. l. prima, secunda, & tertia.

Si minor vigintiquinque annis, qui habet curatorem à curatore nō defendatur, nec alium defensorem inueniat bonorum venditionem patitur, & si non latitet, licet non fraudationis causa latitare videatur, qui sui non est idoneus defensor, ff. eod. l. quinta.

Eum, qui circa columnas se occultat, vt creditorem euitet: latitare placet. nam, & eum, qui recedit, hoc est, qui subterfugit, vt ne secum aliqua actio moueatur, latitare placet. tam, & qui ab vrbe profugit, vtiq; fraudandi causa. nec enim interest, (quod attinet ad latitandum) vtrum quis profugerit, an victo Romæ agens, copiam sui non faciat, ff. eo. l. eum qui, 36.

Si non expedierit pupillo hæreditatem parentis retinere: prætor bona defuncti permittit venire, vt quod superauerit, pupillo restituatur, ff. eo. l. sexta, in prin.

Si pupillus antequam abstineret, aliquid gesserit, seruandum est: vtiq;, si bona fide gessit. quid ergo, si quibusdam creditoribus soluerit, deinde bona venierint? si quæratur an repetitio sit: ex causa id statuendum Iulianus ait, ne alterius, aut negligentia, aut cupiditas huic, qui diligens fuit, noceat. Quod si vtroque instante tibi gratificatus tutor soluerit: æquum est, aut prius eandem portionem tibi quæri, aut communicandum, quod accepisti, & hoc Iulianus ait. apparet autem esse verum, si ex bonis paternis solutum sit. quum ergo, si aliunde pupillos soluerit, reddi ei debebit necne? & vtrum à creditore, an ex hæreditatem? Scæuola noster ait, si aliquid sit in bonis: deducendum ex hæreditate solidum exemplo eius, qui gessit negocia, sed si nihil sit in bonis: non esse iniquum, aduersus creditorem dandam repetitionem, quasi indebiti soluti, d. l. sexta, §. si pupillus.

Paterfamilias impuberi filio, si ante pubertatem decessisset, substituit hæredem, is filius paterna hæreditate se abstinuit, ideoq; bona patris venierunt: postea filio hæreditas obuenit. qua addita decessit. Quæsitum est, cum prætor in ipsum pupillum (quamuis postea hæreditas obuenisset) creditoribus tamen patris actionem non daret, an in substitutum creditoribus patris danda sit actio. & ex bonis paternis, quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent, nihil adquirat. & cum creditores nihil iuris in bonis pupilli habuerint, eorumq; nihil interfuerit, adiretur necnè, pupilli hæreditas, cum ea bona admissa à substituto hæreditate ad creditores non pertinerent? & maximè quia placet vnum esse testamentum. Respondit Iabolenus, quod prætor filio, qui à paterna hæreditate se abstinet, præstat, ne bonis patris eius venditis in eum actio detur: & tametsi postea ei hæreditas obuenit, creditoribus non reddat. Idem in substituto filio hærede seruandum non est, quoniam filii pudori parcitur, vt potius patris, quam bona eius veneant. itaque in id, quod postea ei obueniat, actio creditoribus denegatur: quia id, quod ex aduentitio adquisitum est, non per patrem ad eum peruenit. At cum substitutus filio hæreditatem adiit, postquam pupillus se paternæ miscuerit hæreditati. tunc hæreditas, & patris, & filii vna est, & in omni ære alieno, quod aut patris, aut filii fuerit, etiam inuitus hæres obligatur, & quem-

& quemadmodum liberum ei non est post obligationem, vt non omnimodo, si non defendatur, ipsius bona veneat: ita ne separare quidem æs alienum patris, & filii poterit, quo casu efficietur, vt creditoribus in eum actio dari debeat, quod si substitutus hæres hæreditatem non adierit: creditoribus patris in id, quod pupillus reliquit actio dari non debet: quoniam neque pupilli bona venire debent propter æs alienum patris, neque in bonis patris est, quod pupillus adquisiit, ff. eo. l. paterfamilias, 28.

Hæreditarium æs alienum intelligitur etiam id quoque, de quo cum defuncto agi non potuit, veluti quod is cum moreretur, daturum promisisset. item quod id, qui pro defuncto fideiussit, post mortem eius soluit, ff. eo. l. septima.

In venditione bonorum etiam vsusfructus venit, quia appellatione domini fructuarius quoque continetur, ff. eod. l. in venditione, 8. in princ.

Si quis fructus ex prædio debitoris capi poterit, hunc creditor, qui in possessionem prædii missus est, vendere, vel locare debet. sed hoc ita demum, si ante neq; venierit, neq; locatus erit, nam si iam à debitore, vel locatus erat, vel venierat: seruabit prætor venditionem, & locationem à debitore factam, & si minoris distractum est, vel locatum: nisi si in fraudem creditorum hoc fiat. tunc enim prætor arbitrium dat creditoribus, vt ex integro locationem, vel venditionem faciant. De cæterarum quoque rerum fructibus idem erit dicendum, ut si qui locari possint, locentur: puta mercedes iumentorum, cæterorumq; quæ possunt locari, d. l. de venditione, §. si quis.

De tempore locationis nihil prætor locutus est, & ideo liberum arbitrium creditoribus datum videtur, quanto tempore locetur: quemadmodum illud est in arbitrio eorum, vendant, vel locent, scilicet sine dolo malo: ex culpa autem non fiunt, d. l. in venditione. §. de tempore.

Si vnus sit, qui possideat bona. expeditum erit de locatione. quod si non unus, sed plures sint, quis eorum debeat locare, vel vendere quæritur. & si quidem conuenit inter eos: expeditissimum est. nam & omnes possunt locare, & vni hoc negotium dare, si uero non conuenerit: tunc dicendum est, prætorem causa cognita eligere debere, quis locet, vel vendat, d. l. in venditione, §. si.

Prætor ait, SI QVIS CVM IN POSSESSIONE BONORVM ESSET, QVOD EO NOMINE FRVCTVS CAEPERIT EI, AD QVEM, EA RES PERTINET, NON RESTITVAT, SIVE QVOD IMPENSAE, SINE DOLO MALO FECERIT, EI NON PRAESTABITVR, SIVE DOLO MALO EIVS DETERIOR CAVSA POSESSIONIS FACTA ESSE DICETVR DE EA RE IVDICIVM IN FACTVM DABO. Quod de fructibus ait, etiam de cæteris, quæcunque ex re debitoris peruenerint, intelligendum est, & sanè debuit, hoc ita esse. quid enim si ex compromisso, vel alio casu pœnam consecutus est? nam eam pœnam, quam consecutus est, præstare debet, ff. eo. l. prætor, ix. in prin.

Quod ait prætor, SIVE QVOD IMPENSAE SINE DOLO MALO FECERIT EI NON PRAESTABITVR, hoc eo spectat, vt si quid ipse erogauerit creditor (si modo sine dolo erogauit) hoc præstetur. sufficit igitur sine dolo malo erogasse, etsi nihil profuit erogatio eius rei debitori, d. l. prætor. §. quod ait.

His uerbis, AD QVEM EA RES PERTINET, etiam curator bonis distrahendis datus continebitur, & ipse debitor: si contigerit, ne bona eius ueneant: & ipsi itaque creditori aduersus hos dabitur actio, quos enumerauimus: siue quid in fructibus recipiendis erogauerit, siue in familia alenda, iucurandave,

siue

siue prædiis fulciendis, vel reficiendis, vel damni infecti promittendo. Generaliter etiam dicendum est: quidquid impendit in rem (si modo sine dolo malo impendit) repetere eum posse. nam negociorum gestorum agere non magis potest, quam si socius commune ædificium fulsit, quia hic quoque creditor commune, non alienum negocium gessisse uidetur, d.l. prætor, §. his uerbis.

Est præterea quæsitum: si deteriora prædia facta fuerunt sine dolo malo creditoris, vel iura eorum amissa, vel ædificia dirupta, vel exusta, item si pecorum cura non sit, aut possessio alii tradita, sine dolo malo tamen, an teneatur? & apparet eum non teneri, quia dolo malo caret: eritq; melior eius conditio, quam in pignore creditoris, qui non tantum dolum malum, verùm culpam quoque debet. Eadem causa est curatoris bonorum. nam & iste tenetur, ut creditor, d.l. prætor, §. est præterea.

In eum quoque, qui neque locauit fructum prædii, neque vendidit, in factū actionem dat prætor: & in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptū est, quia neque uendidit, neque locauit. Cæterum si tantū perceptum est, quantum perciperetur, si locatus, vel distractus fructus esset: nihil ei imputatur. præstat autem per id tantum temporis, quo in possessione fuerit, vel ipse, vel iussu eius alius, quoad inde de possessione discessum est. nam neque hoc imputabitur creditori, cur in possessionem non-uenerit, neq; illud, cur de possessione discesserit: cum & uoluntarium, & suum pocius negocium creditor gerat, æstimatio autem sit, quanti interest eius, qui experitur, d.l. prætor, §. in eum quoq.

Fulcinius refert statuas in publico positas bonis distractis eius, cuius in honorem positæ sunt, non esse emptoris bonorum eius: sed aut publicas, si ornandi municipii causa propositæ sint, aut eius, cuius in honorem positæ sunt, & nullo modo eas detrahi posse, ff. eo. l. fulcinius, 29.

Imperatores Antonius, & verus Augusti rescripserunt eos, qui bona sua negarint rite uenisse, præiudicio experiri debere, & frustra à Principe desiderare rescindi venditionem, ff. eo. l. Imperatores, 30.

Eius qui ab hostibus captus est, bona uenire non possunt, quàmdiu reuertatur, ff. eod. l. finali, §. finali.

Hæ actiones neque temporariæ sunt, & tam hæredibus, quàm in hæredes dabuntur, cæterosq; successores, ff. eo. l. prætor, ix.

Si possessionis causa deterior facta esse dicetur dolo eius, q in possessionem missus sit, actio in eum ex dolo datur, quæ neque post annum, neq; in hæredes, cæterosq; successores dabitur, cum ex delicto oriatur, pœneq; nomine conspicitur. Nisi quatenus ad eum peruenit, d.l. prætor, §. si. cum l. seq.

Hæredi autem dabitur. quia, & rei continet persecutionem, ff. eo. l hæredi, xi.

Cum unus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti, quæritur: utrum solus is, qui petit, possidere posit, an cum unus petit, & prætor permiserit, omnibus creditoribus aditus fit: & commodius dicitur: cum prætor permisit, non tam personæ solius petentis, quàm aliis creditoribus: & in rem permissum uideri, quod & Labeo putat. planè si is postulauerit, qui creditor non est: minimè dicendum est, vel eum, qui creditor est, possidere posse, quia nihil egit talis postulatio, aliter, atque si creditor, cui permissum est possidere, postea receperit debitum suum. cæteri enim poterunt peragere bonorum uenditionem, ff. eod. l. cum vnus, xii. in prin.

Is, qui possidere iubetur eo loco iussus videtur, cuius cura ad iubentem pertinet, d.l. cum unus, §. pen.

Si pro-

Si propter naturam rei, veluti ſi prædium inundatum ſit, aut propter latronum potentiam, non poteſt poſsideri, rectè dicitur non eſſe, quod poſsideatur, d.l. cum vnus, §. fina.

Quamuis bona poſſeſſa non ſint: quia nihil forte fuerit, quod poſsideatur, aut ſine controuerſia non poſsideatur: creditor, qui in poſſeſsionem miſſus eſt, perinde habetur, ac ſi etiam poſſeſſa bona fuiſſent, ff. eo. l. quamuis, 13.

Creditore in poſſeſsionem rerum debitoris miſſo, curator conſtitui debet, ſi quædam actiones perituræ ſunt, datur in creditorem actio, qui in poſſeſsionem miſſus eſt, de eo, quod ex bonis debitoris ad eum peruenit, ſi nondum aliquid conſecutus ſit, actiones ſuas præſtabit. Datur autem actio, in factum aduerſus eum: & omne quod in actionem negociorum geſtorum veniret, ſi poſſet agi, reſtituendum à creditore, ff. eo. l. creditore, 14.

Cum plures creditores in poſſeſsionem rerum debitoris mittuntnr: nec corrumpantur rationes, vni hoc negotium ei creditoribus eſt dandum, quem maior pars creditorum elegerit, qui creditoribus inſtrumentorum deſcriptionem faciet: non ut deſcribant ipſa corpora inſtrumentorum, ſed quot ſint, & de qua re ſint, ſubnotent ſibi, & quaſi inuentarium faciant. quod etiam vniuerſorum facere eis erit permittendum. Præterea nonnunquam prætor cauſa cognita etiã deſcribere aliquid ex inſtrumentis creditoribus debebit permittere. ſi qua idonea cauſa interueniat: utrum ſemel, an etiam ſæpius recognitio, & diſpunctio concedenda ſit creditoribus, videamus, & ait Labeo amplius, quàm ſemel non eſſe concedendum. ſi quis tamen (inquit) iurauerit non calumniæ cauſa ſe poſtulare, neque habere, quę diſpunxerit: iterum ei faciendam poteſtatem ait, nec amplius quàm bis, ff. eo. l. cum plures, 15.

Si magiſtratus fideicommiſsi ſeruandi cauſa in poſſeſsionem miſerint: dare arbitrum poſſunt ad ea diſtrahenda, quæ mora deteriora futura ſunt: ita, ut preciũ ex his redactum apud fideicommiſſarium in cauſa depoſiti ſit, donec de fideicommiſſo, quod ei debetur, conſtet, ff. eo. l. ſi magiſtratus, 27.

Si creditores hæredem ſuſpectum putent: ſatiſdationem exigere poſſunt pro ſuo debito reddendo. cuius rei gratia cognoſcere prætorem oportet: nec ſtatim eũ ſatiſdationis neceſsitati ſubiicere debet: niſi cauſa cognita conſtiterit proſpici debere his, qui ſuſpectum eum poſtulauerunt. ſed ſuſpectus hæres non iiſdem modis, quibus ſuſpectus tutor, æſtimatur: ſi quidem tutorem non facultates, ſed fraudulenta in rebus pupillaribus, vel callida conuerſatio ſuſpectum commendet: hæredem verò ſolæ facultates. planè in recenti adita hæreditate audiendi erunt, qui ſuſpectum poſtulant. cæterum ſi probentur paſsi eum in hæreditate morari, nec quicquam poſſunt obiicere criminis, quaſi doloſè eo verſaro: non debebit poſt multum temporis ad hanc neceſsitatem compelli. Quod ſi quaſi ſuſpectus ſatiſdare iuſſus decreto prætoris non obtemperauerit: tunc bona hæreditatis poſsideri venunq́ue dari ex edicto ſuo præmittere iubebit. Planè ſi doceatur nihil ex bonis alienaſſe, nec ſit, quod ei iuſtè præter paupertatem obiiciatur: contentus eſſe prætor debet, vt iubeat eum, nihil minuere, quod ſi nec inopia laborantem eum creditores oſtendere poterint: iniuriarum actione ei tenebuntur, ff. eo. l. ſi creditores, 31.

Si pupillus ex contractu ſuo non defendatur, ideoq; bona eius creditores poſsidere cœperint: diminutio ex his bonis fieri debet veſcendi pupilli cauſa, ff. eo. l. ſi pupillus, 33. in princ.

Pupillus ſi non defendatur in poſſeſsione creditoribus conſtitutis, minori ex his

vsq; ad pubertatem alimenta præstanda sunt.ff.eod.l. finali,in princ.

Defendere debitorem, sicut antea, quàm eius bona possiderentur, licet ita post bonorum quoque possessionem eius (siue ipse sui,siue alius defensionem eius suscipiat)debet satisdare:vt satisdatione interposita,iudicium accipiatur, & à possessione discedatur,ff.eo.l.si pupillus,33.§.fin.

Eum,qui in possessionem missus sit eius,qui Reip.causa absuit: si apparuerit eum dolo malo Reip.causa abesse: iure in possessione esse placet,donec solidum soluatur.eum autem,qui rerum eius,qui sine dolo malo Reip.causa absuit,in possessionem missus sit: pignus non contrahere,& ideo discedere oportere de possessione,ff.eo.l.eum qui,35.

Cum bona ueneunt debitoris,in comparatione extranei,& eius,qui creditor,cognatusve sit,potior habetur creditor:cognatusve:magis tamen creditor,quam cognatus,& inter creditores potior is,cui maior pecunia debetur,ff.eod.l.cum bona,xvi.

Quæsitum est,vtrum ita demum priuilegium habeat funeraria,si is,cuius bona veneunt,funeratus sit:an etiam,si proponas alium esse funeratum: & hoc iure vtimur,vt quicunq; sit funeratus:idest siue is,cuius de bonis agitur, siue quid is debuit,quod reddere eum,si uiueret,funeraria actione cogi oporteret: priuilegio locus sit,paruiq; referre dicamus,qua actione his sumptus repetatur,funeraria,an familiæ erciscundæ,an qua alia, dummodo sumptus funeris causa factus sit.quacunq; igitur actione ob funeris sumptum utatur, etiam funerariam ei competere,quare si in stipulatum funeris impensa deducta sit: dicendum est locum esse priuilegio, si modo quis non abiiciendi priuilegii causa stipulatus sit,ff.eo.l.quæsitum,17.in prin.

Si sponsa dedit dotem,& nuptiis renunciatum est:tametsi ipsa dotem condicit, tamen æquum est hanc ad priuilegium admitti, licet nullum matrimonium contractum est.idem dicendum est etiam si minor duodecim annis in domum,quasi uxor deducta sit,licet nondum uxor sit.interest enim Reipublicæ, & hanc solidum consequi,ut ætate permittente nubere possit. Dabimusque ex his causis ipsi mulieri priuilegium, d.l.quæsitum, §. final.& l.interest,xviii.& sequen.in principio.

Si quis cum tutor non esset,pro tutore negocia gessit: priuilegio locum esse manifestandum est.nec interest,ipse debeat, qui gessit, siue hæres eius cæterique successores.ipse autem pupillus habet priuilegium, sed eius successores non habent.sed æquissimum erit ad cæteros quoque, quibus curator quasi debilibus, vel prodigis datur. uel surdo vel muto. uel fatuo. Idem priuilegium competere,ff.eo.l.dabimusq;.19.§.si.cum legibus seq.

Sed si bonis curator datus sit, vel absentis, vel ab hostibus capti, vel dum deliberant scripti hæredes de adeunda hæreditate, non oportere priuilegium dari. non enim in eadem causa est,ff.eo.l.idem,22.§.fin.

Si negocium impuberis aliquis ex officio amicitiæ gesserit: debet bonis eius venditis priuilegium pupillo conseruari,ff.eo.l.negocium,23.

Sed si uentri curator datus sit,nec partus editus; priuilegium cessabit, ff.eod.l.si ventri,24.

Creditor,qui ob restitutionem ædificiorum crediderit, in pecunia, quæ credita erat,priuilegium exigendi habebit,quod ad eum,quoque pertinet,qui redemptori domino mandante pecuniam subministrauit,d.l.si uentri,§.diuus.

In bonis mensularii vendundis, post priuilegia portio rem eorum causam esse placuit.

placuit, qui pecunias apud mensam fidem publicam secuti deposuerunt. sed. n. qui depositis nũmis interesse à mensulanis acceperunt: à cæteris creditoribus non separantur, & meritò. aliud est enim credere, aliud deponere. si tamen nũmi extent: uindicari possunt à depositariis, & futurum eum, qui uindicat, ante priuilegia, d. l. si uentri, §. in bonis.

Eorum ratio creditorum prior est, quorum pecunia ad creditores priuilegiarios peruenit. Peruenisse autem, quemadmodum accipimus. utrum si statim profecta est ab inferioribus ad priuilegiarios: an verò, & si per debitoris personam; hoc est, si ei ante numerata sit, & sic debitoris facta creditori priuilegiario numerata: quod quidem potest benignè dici: si modo non post aliquod interuallum id factum sit, d. l. si ventri, §. eorum.

Qui in nauem extruendam, vel instruendam, vel etiam emendam, crediderit, priuilegium habet, ff. eo. l. qui in nauem, 26.

Quod quis nauis fabricandæ, vel instruendæ causa, vel quoquo modo crediderit, vel ob nauem uenditam petat: habet priuilegium post fiscum, ff. eo. l. quod, 34.

Priuilegia non ex tempore æstimantur, sed ex causa, & si eiusdem tituli fuerint, concurrunt, licet diuersitates temporis in his fuerint, ff. eo. l. priuilegia. 32.

Antiochensium cælæ syriæ ciuitati, quod de lege sua priuilegium in bonis defuncti debitoris accepit ius persequendi pignoris durare constitit, ff. eod. l. Antiochensium, 37.

Resp. creditrix omnibus chyrographariis creditoribus præfertur, ff. eo. l. pen. §. fi.

Ait prætor: QVOD POSTEA CONTRACTVM ERIT, QVAM IS, CVIVS BONA VENIERINT, CONSILIVM RECEPERIT FRAVDARE SCIENTE EO, QVI CONTRAXERIT, NE ACTIO EO NOMINE DETVR, ff. eod. l. ait prætor, 25.

DE SEPARATIONIBVS. Tit. XI.

Sciendum est, separationem solere impetrari decreto prætoris. solet autem separatio permitti creditoribus ex his causis, vtputa debitorem, quis Seium habuit. hic decessit, hæres ei existit Titius. nõ est hic soluendo: patitur bonorum venditionem. creditores Seii dicunt bona Seii sufficere sibi, & dicunt creditores Titii contentos esse debere bonis Titii, & sic quasi duorum fieri bonorum venditionem. fieri. n. potest, vt Seius quidem soluendo fuerit, potueritq; creditoribus suis, vel ita semel, & si non in assem, in aliquid tamen satisfacere. admissis autem commissisque creditoribus Titii, minus sunt consecuturi, quia ille non est soluendo: aut minus consequentur, quia plures sunt hi creditores: est igitur æquissimum, creditores Seii desiderantes separationem audiri impetrareque à prætore, ut separatim, quantuncumque creditoribus præstetur, ff. de separation. l. prima, in principio.

Ex contrario autem creditores Titii non impetrabunt separationem. nam licet alicui, adiiciendo sibi debitorem, creditoris sui conditionem facere deteriorem. at qui igitur adiit hæreditatem debitoris mei; non faciet condicionem meam deteriorem adeundo, quia licet mihi separationem impetrare suos uero creditores onerauit, dum adiit hæreditatem, quæ soluendo non est, nec poterunt creditores eius separationem impetrare, d. l. prima, §. ex contrario.

Sciendum est autem, etiam si res obligatas esse proponetur ab hærede pignoris iure, vel hypothecæ. attamen si hæreditaria fuit, iure separationis hypothecario creditore potiorem esse eum, qui separationem impetrauerit: & ita Seuerus, & Antoninus rescripserunt, sed etiam aduersus fiscum, & municipes impetratur separatio, d.l. prima, §. sciendum.

Quæsitum est, an interdum etiam hæredis creditores possint separationem impetrare, si forte ille in fraudem ipsorum adierit hæreditatem? sed nullum remedium est proditum. sibi enim imputent, qui cum talibus contraxerunt, nisi si extra ordinem putemus prætorem aduersus calliditatem eius subuenire, qui talem fraudem commentus est, quod non facilè admissum est, d.l. prima, §. quæsitum est.

Item si quis hæres parenti extiterit, cum esset impubes, deinde intra pubertatem decesserit, & substituti bona veneunt, qui impuberis hæreditatem adiit, patris creditores poterunt separationem impetrare, d l. prima, §. item.

Secundum hæc uideamus, si primus secundum hæredem scripserit, secundus tertium, & tertii bona veneant: qui creditores possint separationem impetrare, & si quidem primi creditores petant, vtique audiendi sunt, sed aduersus secundi, & aduersus tertii creditores. Si verò secundi creditores petant: aduersus tertii creditores, vtique ii impetrare possunt: aduersus primi autem non possunt. summa, primi quidem creditores aduersus omnes impetrare possunt separationem, secundi creditores aduersus primi non possunt, aduersus tertii possunt, d l. prima, §. secundum hæc.

Si filiifamilias bona ueneant, qui Castrense peculium habet: an separatio fiat inter Castrenses, cæterosq; creditores, videamus. Simul ergo admittentur: dummodo si qui cum eo contraxerint, antequam militaret, forte debeant separari. quod probandum est ergo, qui ante contraxerunt, si bona Castrensia distrahantur, non possunt uenire cum Castrensibus creditoribus, item si quid in rem patris versum est: fortasse poterit & creditori contradici, ne Castrense peculium inquietent, cum possit potius cum patre experiri, d.l. prima, §. si filiusfamilias.

Illud sciendum est, eos demum creditores posse impetrare separationem, qui non nouandi animo ab hærede stipulati sunt. Cæterum si cū hoc animo secuti sunt: amiserunt separationis commodum: quippe cum secuti sunt nomen hæredis, nec possunt iam se ab eo separare, qui quodammodo eum elegerunt. sed & si interesse ab eo ea mente, quasi eum eligendo exegerint: idem erit probandum, d.l. prima, §. illud.

Item si satis acceperunt ab eo, non impetrabunt separationem: hi.n. secuti sunt eius forte, quem nouerunt. quid ergo, si satis idoneū non acceperunt? sibi imputent, cur minus idoneum fideiussorem acceperint, præterea sciendum est, postea, q̄ bona hæreditaria bonis hæredis mista sunt, non posse impetrari separationem. confusis.n. bonis, & unitis separatio impetrari non potest. quid ergo, si prædia extent, vel animalia, vel pecora, vel aliud, quod separari potest? hic utiq; poterit impetrari separatio. nec ferendus est, qui causatur bona contributa, cū prædia contribui non possint: nisi ita coniunctæ possessiones sint, & permixtę pro prijs, vt impossibilem separationem effecerint, quod quidem perraro contingere potest, d.l. prima, §. item.

Quod dicitur post multum temporis separationem impetrari non posse, ita erit accipiendum, vt ultra quinquennium post aditionem numerandum separatio non postuletur, d.l. prima, §. quod dicitur.

De his autem omnibus, an admittenda sit separatio, necnè: prætoris erit, vel præ-

sidis

ſidis notio,& nullius alterius: hoc eſt eius, qui ſeparationem indulturus eſt,d.l. prima,§.de his autem.

Si quis pignus ab hærede acceperit,non eſt ei concedenda ſeparatio, quaſi eum ſecutus ſit.neq; enim ferendus eſt,qui qualiter,qualiter eligentis mente, tamen hæredis perſonam ſecutus eſt,d.l.prima,§.ſi quis.

Quæſitum eſt,ſi fortè plures ſint creditores,quidam ſecuti hæredem,quidam non ſecuti: & hi, qui hæredem ſecuti non ſunt impetrauerint ſeparationem, an eos ſecum admittant,qui ſecuti ſunt? ſed nihil eis proderit.his enim cum creditoribus hæredis numerantur,d.l.prima,§.quæſitum.

Item ſciendum eſt,vulgo placere, creditores quidem hæredis, ſi quid ſuperfuerit ex bonis teſtatoris,poſſe habere in ſuum debitum: creditores uero teſtatoris ex bonis hæredis,nihil cuius rei ratio illa eſt: quod qui impetrauit ſeparationem, ſibi debeat imputare ſuam facilitatem: ſi cum eſſent bona idonea hæredis, illi maluerint bona potius defuncti ſibi ſeparari hæredis autem creditoribus hoc imputari non poſsit. At ſi creditores defuncti deſiderent, ut etiam in bonis hæredis ſubſtituantur: non ſunt audiendi. ſeparatio enim quam ipſi petierunt, eos ab iſtis bonis ſeparabit, ſi tamen temerè ſeparationem petierint creditores defuncti: impetrare ueniam poſſunt, iuſtiſsima ſcilicet ignorantiæ cauſa allegata,d. l.prima,§.item ſciendum eſt.

Ab hærede vendita hæreditate ſeparatio fruſtra deſiderabitur: vtique ſi nulla fraudis incurrat ſuſpicio. nam quæ bona fide medio tempore per hæredem geſta ſunt rata conſeruari ſolent,ff.de ſepara. l.ſecunda.

Debitor fideiuſſori hæres extitit, eiusque bona venierunt, quamuis obligatio fideiuſsionis extincta ſit, nihilominus ſeparatio impetrabitur, petente eo, cui fideiuſſor fuerat obligatus: ſiue ſolus ſit hæreditarius creditor, ſiue plures. neque enim ratio iuris, quæ cauſam fideiuſsionis propter principalem obligationem, quæ maior fuit, excluſit: damno debet afficere creditorem, qui ſibi diligenter proſpexerat. quid ergo ſi bonis fideiuſſoris ſeparatis, ſolidum ex hæreditate ſtipulator conſequi non poſsit? vtrum portio cum cæteris hæredis creditoribus ei quærenda erit: an contentus eſſe debebit bonis, quæ ſeparari maluit? ſed cum ſtipulator iſte, non adita à reo fideiuſſoris hæreditate bonis fideiuſſoris venditis in reſiduum permiſceri debitoris creditoribus potuerit: ratio non patitur, eum in propoſito ſubmoueri. ſed in quolibet alio creditore, qui ſeparationem impetrauit, probari commodius eſt: vti ſi ſolidum ex hæreditate ſeruari nõ poſsit, ita demum aliquid ex bonis hæredis ferat, ſi proprii creditores hæredis fuerint dimiſsi, quod ſine dubio admittendum eſt circa creditores hæredis dimiſsis hæreditariis,ff.eo.l.tertia.

Creditoribus,quibus ex die,vel ſub conditione debetur, & propter hoc nondum pecuniam petere poſſunt, æquè ſeparatio dabitur: quoniam & ipſis cautione communi conſuletur: legatarios autem in ea tantum parte, quæ de bonis ſeruari potuit, habere pignoris cauſam conuenit,ff.eo.l.quarta.

Si creditores hæreditarii ſeparationem bonorum impetrauerint, & inueniatur non idonea hæreditas, hæres autem idoneus: non poterunt reuerti ad hæredem, ſed ei, quod ſemel poſtulauerunt, ſtare debebunt. ſed ſi poſt impetratam ſeparationem aliquid hæres adquiſierit: ſi quidem ex hæreditate, admitti debebunt ad id, quod adquiſitum eſt illi, qui ſeparationem impetrauerunt. Sed ſi illis ſatisfactum fuerit: quod ſupereſt, tribuetur propriis hæredis creditoribus. at ſi ex alia cauſa hæres adquiſierit: non admittentur hæreditarii creditores,

quod si proprii ad solidum peruenerunt id, quod superetit, tribuendum hæreditariis non est. eum.n. separationem petierunt: recesserunt à persona hæredis, & bona secuti sunt, & quasi defuncti bona vendiderunt, quæ augmenta nō possunt recipere. idemque dicendum est etiam si circa separatio nem bonorum decepti, minus consecuti sunt, quam proprii hæredis creditores, proprii autem hæredis creditores habent propria eius bona, & personam, quæ potest, donec viuit, adquirere, ff. eo. l. quinta.

Quoties hæredis bona soluendo non sunt: non solum creditores testatoris, sed etiam eos, quibus legatum fuerit, impetrare bonorum separationem, æquum est: ita, vt cum creditoribus solidum adquisitum fuerit, legatariis vel solidum, vel portio quæratur, ff. eo. l. pen. in prin.

Qui iudicium dictauerunt hæredi, separationem quasi hæreditarii possunt impetrare, quia ex necessitate hoc fecerunt, ff. eo. l. fin.

DE CVRATORE BONIS DANDO.
Titulus XII.

SI quis sub conditione hæres institutus est, cogendus est conditioni parere, si potest, aut si responderit se non aditurum, etiam si con ditio extiterit, vendenda erunt bona defuncti. Quod si nihil facere potest: curator bonis constituendus erit, aut bona vendenda, sed & si graue æs alienam sit, quod ex pœna crescat: per curatorem sol uendum æs alienum: sicuti cum uenter in possessione sit, aut pupillus hæres tutorem non habeat, decerni solet, ff. de curatore bonis dando, l. prima.

De curatore constituendo hoc iure utimur, ut prætor adeatur, isque curatorem, curatoresve constituat ex consensu maioris partis creditorum: vel præses prouinciæ, si bona distrahenda sunt in prouincia, quæque per eum, eosve, qui ita creatus, creative essent, acta facta, gestaque sunt rata habebuntur: eisque actiones, & in eos utiles competunt, & si quidem curatores mittent ad agendum, vel defendendum, uti ius esset: nec ab eo satis, neque de rato, neque iudicatum solui nomine eius, cnius bona veneunt, exigetur: sed nomine ipsius curatoris, qui eum misit, ff. eo. l. secunda, in prin.

Si plures autem constituantur curatores: Celsus ait insolidum eos, & agere, & conueniri, & non pro portionibus, quod si per regiones fuerint constituti curatores, vnus forte rei Italicæ, alius in prouincia illi regiones suas conseruare debent, d. l. secunda, §. si plures.

Quæritur, an inuitus curator fieri possit? & Cassius scribit neminem inuitum cogendum fieri bonorum curatorem. quod verius est. Voluntarius itaque quærendus est, nisi, & magna necessitate, & Imperatoris arbitrio hoc procedat, ut & inuitus creetur. nec omnimodo creditorem esse oportet eum, qui curator constituitur: sed possunt etiam non creditores, d. l. secunda, §. quæritur.

Si tres curatores fuerint, & unus ex his nihil tetigerit: an in eum, qui nihil tetigit, actio danda est? & Cassius existimat modum actori non debere constitui: possetque eum, cum quo vult, experiri. & Cassii sententia verior est, spectandū enim quid redactum est ex bonis, quibus curator datus est, non quare ad curatorem vnum peruenerit, & ita vtimur, nisi inuictus factus est, nam si ita est, dicendum est non eum conueniendum. d. l. secunda. §. si tre s.

Si plures eiusdem bonorum curatores facti sunt: in quem eorum vult actor, insolidum

lidum datur e actio, tanquam qui ius eorum in solidum ageret. ff. eod. l. tertia. Imperatores Antoninus, & verus Augusti rescripserunt bonis curatorem ex Senatusconsulto distractis, nullam actionem ex ante gesto fraudatori competere. ff. eod. l. penul.

Si debitor foro cesserit, & creditores priuato consilio coierint, & elegerint, vnū, per quem bona distrahantur, & portio ipsis, quæ in redacto fieret, solueretur: Mox exstiterit alius, qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem aduersus curatorem habebit, sed bona debitoris vna cum curatore vendere poterit: ita vt quæ à curatore, & à creditore ex bonis contrahantur, omnibus pro portione præstantur. ff. eod. l. finali.

RECVPERANDAE POSSESSIONIS. Titulus XIII.

Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi, vel ædium vi deiectus fuerit. Nam proponitur ei interdictū, vnde vi, per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem; licet is ab eo, qui vi deiecit; vi, vel Clam uel præcario possideat. Inst. de interdict. §. recuperandæ.

Sed ex constitutionibus sacris, ut supra dictum est; si quis rem per vim occupauerit, si quidem in bonis eius est, dominio eius priuatur si aliena, post eius restitutionem, etiam æstimationem rei dare uim passo compellitur. Inst. eod. §. sed ex constitutionibus, & C. vnde ui, l. septima.

Qui autem aliquem de possessione per uim deiecerit, tenetur lege Iulia de ui priuata, aut de ui publica. Sed de ui priuata, si sine armis uim fecerit, si autem cum armis eum de possessione ui expulerit, de ui publica tenetur. Inst. eod. §. qui autem.

Armorum autem appellatione, non solum scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides significari intelligendum est. Inst. eod. armorum autem.

Si de possessione ui deiectus es, eum & lege Iulia uis priuatæ reum postulare, & ad instar interdicti VNDE VI conueniri potes cogereque eum causam omnem præstare in qua fructus etiam quos uetus possessor percipere potuit, non tantum quos prædo percepit, uenire non ambigitur. C. unde ui. l. quarta.

Si nulla iusta ex causa ingressum agrum tuum siue uineas, eum cuius meministi præses repererit, nec ulla præscriptione tua interpellatur petitio restituere tibi possessionem cum omni causa non dubitabit. C. de acquir. pos. l. sexta.

DE VI, ET DE VI ARMATA. Titulus XIIII.

Prætor ait VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, AVT FAMILIA TVA DEIECIT: DE EO, QVOQVE ILLE TVNC IBI HABVIT, TANTVMMODO INTRA ANNVM: POST ANNVM VERO DE EO, QVOD AD EVM, QVI VI DEIECIT, PERVENERIT, IVDICIVM DABO. ff. de vi, & vi armata. l. prima. in prin.

Hoc interdictum proponitur ei, qui ui deiectus est. Etenim fuit æquissimum ui deiecto subueniri, propter quod ad recuperandam possessionem hoc interdictum

proponi-

proponitur. Ne quid autem per uim ammittatur, & legibus Iuliis publicorum, & priuatorum, prospicitur necnon & constitutionibus principum. d. l. prima. §. hoc interdictum.

Hoc interdictum non ad omnem vim pertinet, verum ad eos tantum, qui de possessione deiiciuntur ad solam autem atrocem vim pertinet hoc interdictum: & ad eos tantum, qui de solo deiiciuntur, vt puta de fundo, siue de ædificio, ad alium autem non pertinet, & si quis de area deiectus sit, sine dubio interdicto locus est. d. l. prima. §. hoc interdictum.

Et generaliter ad omnes hoc pertinet interdictum, qui de re solo cohærenti deiiciuntur, qualis qualis. n. fuerit locus, vnde quis vi deiectus est, interdicto locus erit. Proinde, & si superficiaria insula fuerit, qua quis deiectus est, apparet interdicto locum fore, d. l. prima. §. & generaliter.

Illud itaque in dubium non venit, interdictum hoc ad res mobiles non pertinere. Planè si quæ res sunt in fundo, vel in ædibus, vnde quis deiectus est earum etiam nomine interdictum competere, non est ambigendum. d. l. prima. §. Illud utique, & §. planè.

Si quis de naui, vi deiectus est, huic interdicto locus non est argumento eius, qui de vehiculo detractus est, quem nemo dixit interdicto hoc uti posse. Planè si quis de ligneis ædibus deiectus fuerit: nemo ambigit interdicto locum fore: quia quale quale sit, quod solo cohæreat, unde quis deiectus est ui, habet locum interdictum. d. l. prima. §. si quis.

Deiecitur is, qui possidet, siue ciuiliter, siue naturaliter, possideat, nam & naturalis possessio ad hoc interdictum pertinet. Denique & si maritus vxori donauit, eaq; deiecta sit, poterit interdicto uti, non tñ si colonus sit, d. l. prima. §. deiecitur.

Ait prætor DEIECISTI, aut familia tua, DEIECIT, merito familiæ mentio habita nam cum DEIECISTI, verbum referatur ad personam eius, qui Deiecit, nec pertineat ad eum, cuius familia deiecit (nec enim ego videor deiecisse, si familia mea deiecerit) consequens fuit addere, AVT FAMILIA TVA DEIECIT. Deiecisse autem etiam is videtur, qui mandauit, vel iussit, vt aliquis deiiceretur. parui. n. referre visum est suis manibus quis deiiciat an verò per alium, quare si familia mea ex uoluntate mea deiecerit ego uideor deiecisse, d. l. prima. §. Ait prætor.

Quoties uero procurator deiecit: cum vtrolibet eorum, idest siue domino, siue procuratore, agi posse Sabinus ait, & alterius nomine alterum eximi: sic tamen si ab altero eorum litis æstimatio fuerit præstita, non enim excusatus est, qui iussu alicuius deiecit, non magis, quàm si iussu alicuius occidit. cum autem ratus est procurator: cum ipso tantum procuratore interdici debere. Sabini sententia vera est, sed et si quod alium deiecit, ratum habuero: sunt qui putant secundum Sabinum, & Cassium, qui ratihabitionem mandato comparant: uideri me deiecisse, interdictoque isto teneri, & hoc verum est. rectius. n. dicitur ratihabitionem in maleficio mandato comparari, d. l. prima. §. quoties.

Quid igitur additur, AVT FAMILIA TVA DEIECIT: merito scriptum est in eum scilicet casum, in quem familia mea ui deiecit. Cæterum si iussit, Deiecit ipse, nec grauari debet dominus, qui non iussit suorum factum præstare, si non iussu eius deiecerunt. nam non grauabitur hoc nomine quippe si peruenerit ad eum aliquid restituet, d. l. prima. §. quod igitur.

Si filius familiasve, mercenarius ui deiecerit, utile interdictum competit. d. l. prima. §. si filius familias.

Quod procurator, vel Colônus tenent, procurator videtur, & ideo his deiectis: ipse deiici de possessione uidetur, etiam si ignoret eos deiectos, per quos possidebat. Et si quis igitur alius per quem possidebat, deiectus fuerit: mihi competere interdictum, nemini dubium est. d. l. prima, §. quod seruus.

Si Colônus tuus ui deiectus est: ages unde ui interdicto, idem est, si Inquilinus tuus ui deiectus fuerit, PAVLVS, idem dici potest. de Colôni Colôno, item Inquilini, Inquilino. ff. eod. l. finali.

Interdictum autem hoc nulli competit nisi ei, qui tunc cum deiiceretur, possidebat: nec alius deiici visus est, quàm q̃ possidet, siue autem corpore, siue animo possidens quis deiectus est: palam est eum ui deiectum uideri. idcircoque si quis de agro suo, uel de domo processisset nemine eorum relicto, mox reuertens prohibitus sit ingredi ad ipsum prædium. uel si quis eum in medio itinere detinuerit, & ipse possiderit: ui deiectus uidetur, ademisti enim ei possessionem, quam animo retinebat, & si non corpore. ff. eo. l. prima. §. interdictum.

Quod uulgo dicitur, æstiuorum hybernorumque saltuum nos possessiones animo retinere: id exempli causa didici dicere Proculum, nam ex omnibus prædiis, ex quibus non hac mente recedimus, ut omisisse possessionem uelimus, idem est. d. l. prima. §. quod uulgo.

Eum qui, neque animo, neque corpore possidebat ingredi autem, & incipere possidere prohibeatur, uerius est non uideri deiectum. dicitur enim, qui amittit possessionem, non qui non accipit. d. l. prima. §. eum qui.

Rectè possidenti ad defendendam possessionem, quam sine uitio tenebat, inculpatæ tutelæ moderatione illatam uim propulsare licet. C. unde ui. l. prima.

Vim ui repellere licere Cassius scribit, idque ius natura comparatur. Apparet autem (inquit) ex eo arma armis repellere licere. d. l. prima. §. uim ui.

Vi possidere eum definiendum est, qui expulso uetere possessore adquisitam per uim possessionem tenet: aut qui in hoc ipsum aptatus, & præparatus uenit, ut contra bonos mores ne auxilio prohiberi possit ingrediens in possessionem, faciat, sed qui per uim possessionem suam retinuit: Labeo ait non ui possidere. d. l. prima. §. ui possidere.

Idem Labeo ait, eum qui metu turbæ perterritus fugerit: ui uideri deiectum, sed Pomponius ait, uim sine corporali ui locum non habere ac etiam is, qui fugatus est superuenientibus, quibusdam si illi ui occupauerint, possessionem uidetur ui deiectus, qui etiam à me ui possidebat si ab alio ui deiiciatur, habet interdictum. d. l. prima. §. Idem labeo.

Qui vi deiectus est, quidquid damni senserit ob hoc, quod deiectus est, recuperare debet. pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si non fuisset deiectus. d. l. prima. §. qui ui.

Si fundus, à quo vi expulsus sum, mihi restitutus esset, cæteræ uero res, quæ ui ablatæ sunt, non restituerentur, hic dicendum est, interdictum nihilominus tenere, quia uerum est, me ui esse deiectum. Planè si quis uelit de possessione quidem rei soli per hoc interdictum experiri, de rebus uerò mobilibus ad exhibendum actione, potest habere hoc in suo arbitrio, & ita Iulianus scribit, idem scripsit, & si quis ui bonorum raptorum de huiusmodi rebus uelit experiri. d. l. prima. §. si fundus.

Quod autem ait Prætor QVAEQVE IBI HABVIT sic accipimus, ut omnes res contineantur, non solum quæ propriæ ipsius fuerunt, uerum & si quæ apud eum depositæ, uel ei commodatæ, uel pignoratæ, quorumque usum, uel usumfructum

ctum

ctum, uel custodiam habuit, vel si quæ ei locatæ sunt. cum.n. prætor dicat HABVIT: omnia. Hæc habendi uerbo continentur. d.l. prima. §. quod autem.

Rectissimè autem prætor addidit TVNC IBI HABVIT TVNC, sic accipimus, cum deiiceretur. & ideo si quid postea desiit illic esse, dicendum erit in interdictum venire sic fit, vt etiam si homines uel pecora demortua sint post deiectionem interdicto locus sit. Denique Iulianus scribit; eum; qui ui deiecit ex eo prædio, in quo Animalia fuerant, propius esse, vt etiam, sine culpa eius mortuis animalibus æstimationem eorum per interdictum restituere debeat, sicuti fur æqui etiam mortuo eo tenetur. huic consequens esse ait, vt uillæ quoque & ædium incendio consumptarum precium restituere cogatur. Vbi enim quis (inquit) deiecit vi, per eum stetisse uidetur, quo minus restitueret, & idcirco constare ait eum qui ui deiecit, qui ve dolo malo desierit possidere interdicto teneri. d.l. prima. §. Rectissimè.

IBI autem ait prætor, vt ne quis, & quæ illic nô habuit, complectatur. Sanè quod ait prætor IBI quomodo accipimus? utrum in eo loco, vnde quis ui deiectus est, an uerò in omni possessione, & melius dicetur, non ad angulum vnum referendum, vel locum, in quo fuerit, uerum etiam ad omnem partem possessionis, qua quis caruit, cum deiiceretur. d.l prima. §. ibi autem.

Annus in hoc interdicto utilis est, ex die; quo quis deiectus est, fructuum ratio habetur, quamuis in cæteris interd ctis, ex quo edita sunt, non retro computantur, idem est, & in rebus mobilibus, quæ ibi erant. Nam & eorum fructus computandi sunt, ex quo quis ui deiectus est. d.l. prima. §. Annus.

Vi pulsaios restituendos esse interdicti exemplo, si necdum annus vtilis excesserit, certissimi iuris est: & hæredes teneri in tantum, quantum ad eos peruenit. C. eod. l. secunda.

Non solum autem fructuum in hoc interdicto ratio habetur, verum cæterarum etiam vtilitatum habenda est, Nam & Viuianus refert, in hoc interdicto omnia quæcumque habiturus, uel adsecuturus erat is, qui deiectus est, si ui deiectus non esset, restitui, autem eorum litem a iudice æstimari debere: eumque tantû consecuturum quanti sua interesset, si ui deiectus non esset. d. l. prima. §. non solum.

Ex interdicto unde vi, etiam is, qui non possidet, restituere cogetur. d. l. prima. §. ex interdicto.

Hoc interdictum, & hæredi, & cæteris successoribus competit. Non autem alii, quàm ei, qui possidet, interdictum, VNDE VI, competere, argumentum pr bet, quod apud Viuianum relatum est, si quis me vi deiecerit, meos non deiecerit non posse me interdicto hoc experiri; quia per eos retineo possessionem, qui vi deiecti non sunt. d. l. prima. §. hoc interdictum.

Si aliquo possidente ego quoque ingressus sim in possessionem, & non deiiciam possessorem, sed vinctum opus facere cogam; quatenus (inquit) res esset, uerius est eum quoque deiectum uideri, qui illinç vinctus esset. d. l. prima. §. penul.

Ex causa huius interdicti in hæredem, cæterosque successores in factum actio competit in id, quod ad eos peruenit. dolove malo eorum factum est, quominus perueniret. Quod quidem est, & si quis armis deiectus est, quia & ex facinoribus defunctorum de eo, quod ad hæredem peruenit, actio datur sufficit enim non in lucro versari eum hæredem, non etiam subire. d. l. prima. §. finali, & l. secunda, & tertia, in prin.

Si plures hæredes sunt, vnusquisque non amplius, quàm ad eum peruenerit, tenetur,

tur. qua de causa interdum in solidum tenebitur is, ad quem totum peruenerit: quamuis ex parte hæres sit. ff. eod. l. si plures. 9. in prin.

In interdicto VNDE VI, si à filiofamilias deiectus es, dicendum est, vt & eius causa quod ad patrem peruenit, ipse teneatur. ff. eod. l. in interdicto. xvi.

Hæc actio, quæ aduersus hæredem, cæterosque successores pertinet, perpetuò cõpetit, quia in ea rei persecutio continetur. d. l. tertia. §. hæc actio.

Armis deiectum quomodo accipimus? arma sunt omnia tela. hoc est, & fustes, & lapides, non solum gladii, hastæ, & frameæ id est romphææ. Planè & si vnus vel alter, fustes vel gladium tenuit, armis possessor deiectus videtur. Plus dicitur, & si inermes venerunt, si in ipsa contrectatione. qui inermes venerant, eo processerunt, vt fustes, aut lapides sumerent, vis erit armata. d. l. tertia. §. armis.

Qui armati venerunt, & si non armis vsi sunt ad deiiciendum, si deiecerint: armata vis facta esse videtur, sufficit enim terror armorum, vt videantur armis deiecisse. d. l. tertia §. qui armati.

Si quis autem visis armatis, qui aliò tendebant metu hoc deteritus profugerit: non videtur ei deiectus, quia non hoc animo fuerunt, qui armati erant, sed aliò tendebant, proinde & si cum armatos audisset venire, metu possessione decesserit, siue uerum, siue falsum audisset: dicendum est, non armis eum esse deiectum, nisi possesio ab his fuerit occupata. d. l. tertia. §. si quis.

Si autem cum dominus veniret in possessionem, armati cum prohibuerunt, qui inuaserunt possessionem, uideri eum armis deiectum. d. l. tertia. §. si autem.

Eum *igitur, qui cum* armis uenit, possumus armis repellere, sed hoc confestim: non ex interuallo, dummodo sciamus, non solum resistere permissum, ne deiiciatur, sed & si deiectus quis fuerit, eundem deiicere non ex interuallo, sed ex continenti posse. d. l. tertia. §. eum igitur.

Cum procurator armatus uenit, & ipse dominus armis deiecisse uidetur: siue mandauit, siue (ut Iulianus ait) ratum habuit, hoc & in familia dicendum est. Nam cum familia sine me, armata uenit, ego non uideor uenisse, sed familia, nisi uel iussi uel ratum habui. d. l. tertia. §. Cum procurator.

Hoc interdictum etiam aduersus eum proponitur, qui dolo malo fecit, quo quis armis deiiceretur, & post annum reddetur in id, quod peruenit ad eum, qui prohibuit. d. l. tertia. §. Hoc interdictum.

Sed si vi armata deiectus est, sicut ipsum fundum recepisses etiam si vi, aut precario, aut clam eum posideres, ita res quoque mobiles omnimodo recipies. ff. eod. l. sed si ui. 14.

VNDE VI, interdictum necessarium fuisse fructuario apparet, si prohibeatur uti frui usufructu fundi. Vti frui autem prohibuisse is uidetur, qui ui deiecit utentem, & fruentem, aut non admisit, cum ex fundo exisset, non vsusfructus deferendi causa. Cæterum si quis ab initio uolentem incipere uti frui prohibuit Hoc interdictum locum non habet. quid ergo est? Debet fructuarius vsumfructum uindicare. d. l. tertia. §. vnde ui.

Pertinet autem hoc interdictum ad eum, qui fundo vti frui prohibitus est, sed pertinebit etiam ad eum, qui ædificiis vti frui prohibetur. Consequenter autem dicemus ad res mobiles hoc interdictum non pertinere, si quis vti frui prohibitus sit re mobili: nisi rei soli accedebant res mobiles. Si igitur ibi fuerunt, dicendum est etiam ad eas res referri hoc interdictum debere. item si non usufructus, sed usus sit relictus, competit hoc interdictum, ex quacumque enim causa constitutus est usus fructus, uel usus, hoc interdictum locum habebit. d. l. tertia.

tertia.§.pertinet autem hoc interdictum.

Qui vsusfructus nomine, qualiter qualiter fuerit, quasi ĩ possessione vtetur hoc interdicto. sed & si quis postea, q̃ prohibitus est, capite minutus sit, vel mortuus, recte dicitur, hæredibus & successoribus competere hoc interdictum, nõ vt in futurum vsusfructus sed vt præterita causa, & damnum præteritum sarciatur. Hæres quoque simili modo debebit in factum actionem suscipere in id, quod ad se peruenit. d.l. tertia.§.penultimo, & finali.

Deiectum ab vsufructu in eadem causa prætor restituere debet: idest in qua futurus esset, si deiectus non esset. itaque si tempore vsusfructus finitus fuerit, postquam deiectus est a domino, nihilominus cogendus erit restituere, id est usumfructum iterum constituere. ff. eod. l. si plures. 9. §. Deiectum.

Si de fundo proprietarium, vel fructuarium prædo expulerit, atque ob id fructuarius constituto tempore non vsus perdiderit ius suum: nemo dubitat, quin tunc dominus, (siue experiatur cum fructuario aduersus prædonem, siue non experiatur) retinere debeat reuersum ad se usumfructum, & quod fructuarius perdidit, id ad damnum eius pertineat, cuius facto periit. ff. eodem. l. si de fundo. x.

Si ui me deiecerit quis, nomine municipium, in municipes mihi interdictum reddendum Pomponius scribit, si quid ad eos peruenit. ff. eod. l. quarta.

Si rerum possessio ui tradita fuerit. Dicit Pomponius. VNDE VI interdictum cessare, quoniam non est ui deiectus, qui compulsus est in possessionem induere, ff. eod. l. quinta.

In interdicto VNDE VI tanti condemnatio facienda est, quanti interfit possidere. Et hoc iure nos uti Pomponius scribit: id est, tanti rem videri, & quanti actoris interfit, quod aliàs minus fit, aliàs plus. nam sæpe actoris pluris intersse æquum retinere, quàm quanti is est. ff. eod. l. sexta.

Si ui me deieceris, uel ui, aut clam feceris: quamuis sine dolo, & culpa amiseris possessionem: tamen damnandus es, quanti mea interfit, quia in eo ipso culpa tua præcesserit, quod omnimodo ui deiecisti, aut ui, aut clam fecisti. ff. eodem. l. si ui. xv.

Cum à te ui deiectus sim, si Titius ui eandem rem posidere cœperit: non possum cum alio quàm tecum experiri interdicto. ff. eod. l. cum à te. vii.

Fulcinius dicebat ui posideri, quoties uel non dominus (cum tamen posideret) ui deiectus est. ff. eod. l. Fulcinius. viii.

Vim facit, qui non finit posidentem eo, quod posidebat, uti arbitrio suo, siue inferendo, siue in fodiendo, siue in arando, siue quid ædificando, siue qui omnimodo faciendo, per quod liberam possessionem aduersarii non reliquit. ff. eo. l. uim facit. xi.

Colõnus eum, cui locator fundum vendiderat, cum is in possessionem esset, non admisit, deinde Colonnus ui ab alio deiectus est, quærebatur, quis haberet interdictum VNDE VI? responsum est nihil interesse, Colõnnus dominum ingredi uolentem prohibuisset: an emptorem, cui iussisset dominus tradi possessionem, non admisisset, igitur interdictum VNDE VI Colonno competiturum, ipsumque simili interdicto locatori obstrictum fore, quem deiecisse tunc uideretur, cum emptori possessionem non tradidisset, nisi forte propter iustam, & probabilem causam id fecisset. ff. eod. l. Colonnus. xii.

Cum fundum, qui locauerat, uendidisset, iussit emptorem in uacuam possessionem ire, quem Colonnus intrare prohibuit, postea emptor ui Colonnum expulit,

pulit. DE INTERDICTIS VNDE VI, quæsitum est.placebat,colonnum interdicto venditori teneri: quia nihil interesset, ipsum, an alium ex voluntate eius missum intrare prohibuerit, neque enim ante missam possessionem videri, quàm si tradita fuisset emptori, quia nemo eo animo esset, vt possessionem omitteret propter emptorem; quam emptor adeptus non fuisset, emptorem quoque, qui postea vim adhibuit, & ipsum interdicto colonno teneri, non enim ab ipso sed a uenditore per uim fundum esse possessum, cui possessio per uim esset ablata, quæsitum est, an emptori succurri debeat, si voluntate venditoris colonnum postea ui expulisset? dictum fuit non esse iuuandum, quia mandatum illicitum suscepit. ff. eodem.l.cum fundum.xviii. in princip. 1

Non ab re est, quemadmodum possessionis alienæ inuasores tàm vetus, quàm præsens sacra constitutio censuit esse puniendos: nec conductoribus, & possessionis alienæ detentatoribus impunè procedere, si locatoribus forte, uel possessionem rerum suarum, quam apud alios precario modo esse contexerant, recuperare secundum leges uolentibus (cum nulla sibimet cognita legibus allegatio competeret) duxerint restituendum, & non protinus, id est non expectato iudiciorum ordine, alienam possessionem rectè eam recuperantibus cedere patiantur, iis namque iubentur pro tanta suæ iniquitatis impudentia, si cognitionis iudicariæ euentu fuerit condemnati: rei cuius possessionem sponte restituere usque ad definitiuam minimè passi sunt, æstimationem uictrici parti una cum ipsa re præbere compelli. C. unde vi, l.penul. 2

Neque VNDE VI, neque aliud interdictum famosum est. ff.eod.l. NEQVE VNDE VI, xiii.

Qui possessionem ui ereptam ui in ipso congressu recipit in pristinam causam reuerti potius, quàm ui possidere intelligendus est. ideoque si te ui deiecero illicò tu me, deinde ego te: VNDE VI. interdictum tibi vtile erit.ff.eod.l.qui possessionem.xvii.

Eum, qui fundum uindicauit ab eo, cum quo interdicto VNDE VI, potuit experiri pendente iudicio: nihilominus interdicto rectè agere placuit. ff. cod. l.cum fundum. 18.§.eum qui.

Meritò Iulianus respondit, si me de fundo ui deieceris, in quo res mouentes fuerint, cum mihi interdicto VNDE VI restituere debeas, non solum possessionem soli, sed & ea, quę ibi fuerunt: quamquam ego moram fecero, quominus interdicto te conuenirem, subtractis tamen mortalitate pecoribus, aliisue rebus casu intercidentibus, tuum onus in eis nihilominus restituendis esse, quia ex ipso tempore delicti plus, quàm frustrator debitor constitutus es.ff.eod.l.penul.

Authoritatem tenendæ possessionis peruiolentiam adeptæ nimis improbæ postulatur.C.unde vi.l.tertia.

Inuasor locorum pœna tenetur legitima: si tamen ui loca eadem inuasisse constiterit. nam si per errorem, aut incuriam domini, loca ab aliis possessa sunt, sine pœna possessio restitui debet.C.eod.l.quinta.

Meminerint cuncti in causis conueniendos dominos locorum esse, aut si forte defuerint, actores ad lites ad insinuandas sententias, procuratoresque quæ-

rendos: ne inde iniuriarum nascatur occasio, vnde iura nascuntur: quod si præcepta legum implere neglexerint, omni negocio, de quo iurgare cæperant priuabuntur, finaniem habito plerumque colludio, curatores, vel tutores minorum his rem debitam ea occasione inuadant, ut pupillis, uel adultis iurgandi copia, & fructus adimatur: his eatenus subuenitur, ut eosdem non atterat damno culpa temeritatis alienæ: sed illico quidem possessio ei, a quo est ablata, reddatur, cura tores autem, uel tutores æterna deportatione punitos bonorum quoque publicatio consequatur. C. cod. l. sexta.

Momentariæ possessionis interdictum, quod non semper ad vim publicam pertinet, uel priuatam, mox audiri interdum etiam sine inscriptio ne meretur. C. eo. l. Momentariæ. viii.

Si quando uis in iudicio fuerit patefacta, deinde super rebus abreptis, uel inuasis, uel damno dato tempore impetus quæstio proponatur, si non potuerit, qui uim sustinuit, quæ perdidit, singula comprobare, taxatione à iudice facta pro personarum, atque negocii qualitate, sacramento æstimationem rerum, quas perdidit manifestet, nec ei liceat ultra taxationem a iudice factam iurare: & quod huiusmodi iusiurando dato fuerit declaratum, iudicem condemnare oportet. C. cod. l. si quando. ix.

Cum quæreretur quid fieri oporteret propter eos, qui uacuam possessionem absentium sine iudiciali sententia detinuerunt sancitum est, talem possessorem ut prædonem intelligi, & generali iurisdictione ea teneri, quæ pro restituenda possessione, contra huiusmodi personas ueteribus declarata sunt legibus, ridiculum etenim est dicere, uel audire, quod per ignorantiam alienam rem aliquis, quasi propriam occupauerit: omnes autem scire debent, quod non suum est, hoc ad alios modis omnibus pertinere, cum talis dispositio iam dudum ueteribus legibus definita est, dicentibus, si quis alienam rem aduersus domini uoluntatem attigerit pro furto teneri, his uidelicet, quæ super recipienda possessione, disposita sunt, locum habentibus, si non ex die, ex quo possessio detenta est, triginta annorum excesserint curricula. C. cod. l. fi.

QVOD VI, AVT CLAM.
Titulus XV.

Prætor ait QVOD VI, AVT CLAM FACTVM EST QVA DE RE AGITVR ID CVM EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS, Hoc interdictum restitutorium est, & per hoc occursum est, caliditati eorum, qui vi, aut clàm, quædam moliuntur iubentur enim restituere ea: & parui refert, vtrum ius faciendi habuit an non, siue enim ius habuit: siue non, tamen tenetur interdicto, propterea quod ui, aut clàm fecit: tueri enim ius suum debuit non iniuriam comminisci. ff. cod. l. quod vi, aut clàm. l. prima.

Denique est quæsitum, an hoc interdicto vtenti exceptionem posit quis obicere.

re, SI EAM NON IVRE MEO RECEPERIM? magis est, ne possit. nam aduersus uim, vel quod clàm factum est, nulla iusta exceptione se tueri potest. d.l. prima. §. Denique.

Hoc interdictum ad ea sola pertinet, quæcunque in solo vi: aut clàm fiunt. Quid sit vi, vel clàm factum, videndum est. vi factum uideri Quintus Mutius scripsit, si quis contra, quàm prohiberetur, fecerit. Sed & si quis iactu, vel minimi lapilli prohibitus facere perseuerauit, hunc quoque uim fecisse videri Pedius, & Pomponius scribunt: eoque iure vtimur. Sed & si contra testationem, denunciationemque fecerit: idem esse Cascelius, & Trebatius putant: quod verum est. Sed & Aristo ait eum quoque uim facere, qui, cum sciret se prohiberi, per uim molitus est, ne prohiberi possit. d.l. prima. §. hoc interdictum.

Item Labeo dicit, si quem facientem prohibuero, isque destiterit in præsentiarum, rursusque facere cœperit: postea vim eum videri fecisse, nisi permissu meo facere cœperit, vel qua alia iusta causa accedente. Si quis tantum imbecillitate impeditus, vel etiam ne offenderet vel te, vel eum, qui te magni faciebat, ideo non venerit ad prohibendum, non videbitur aduersarius vim fecisse: & ita Labeo scribit. d.l. prima. §. item Labeo.

Idem ait, & si te volentem ad prohibendum venire deterruerit aliquis (armis forte) sine ullo dolo malo meo, ac propter hoc non ueneris: non uideri me uim fecisse: ne in aliena potestate sit conditionem meam nihil delinquentis deteriorem facere. d.l. prima §. finali, cum l. seq.

Prohibere autem non utique per semetipsum necesse est, sed & si quis per filium suum, uel procuratorem prohibuerit, rectè uidetur prohibuisse. idem etiam & si mercenarius meus prohibuerit: ne quem moueat, quod per liberam personam actio adquiri non solet. Nam prohibitio hæc demonstrat uim te facere. Quid mirum, cum & si clàm, me uim feceris, habeam tamen actionem? ergo magis facto tuo delinquentis, quàm alieno adquiritur mihi actio. ff. eod. l. tertia, in prin.

Illud sciendum non omnibus momentis uim esse faciendam, sed semel inter initia facta perseuerat. Sed si permiserit aduersus eum, qui utetur interdicto, exceptio erit necessaria. d.l. tertia. §. Illud.

Non tantum autem si ego permisero, sed & si procurator meus, vel tutor qui tutelam administrat, uel curator pupilli, furiosi, siue adolescentis, dicendum erit, exceptioni locum fore. Planè si præses uel curator Reipub. permiserit in publico facere: Nerua scribit, exceptionem locum non habere, quia & si ei, locorum, (inquit) publicorum procuratio data est, concessio tamen data non est. Hoc ita uerum est, si non lex municipalis curatori Reipub. amplius concedat. Sed & si à principe, vel ab eo, cui princeps hoc ius concedendi dederit, permissum sit, idem erit probandum. dicta. l. tertia. §. non tantum.

Si quis paratus sit se in iudicio defendere aduersus eos, qui interdicendum putant, ne opus fiat: an videatur vim facere desinere? & magis est, vt desinat, si modo satis offerat, & defendere paratus sit, si quis agat, & ita Sabinus scribit. d.l. tertia. §. si quis.

Sed & si quis damni infecti paratus sit cauere, cum propter hoc tantum esset prohibitus, uel quia non defendebat, vel damni infecti non promitte-

bat, consequens est dicere, desinere eum uim facere, dicta. l. tertia. §. & si quis.

Clàm facere videri Casſius ſcribit eum, qui cælauit aduerſarium, neque ei denunciauit: ſi modo timuit eius controuerſiam, aut debuit timere. Item Aristo putat eum quoque clàm facere, qui cælandi animum habet: cum quem prohibiturum ſe intellexerit, & id exiſtimat, aut exiſtimare debet ſe prohibitum iri. d. l. tertia. §. finali.

Seruius etiam clàm facere eum ait, qui exiſtimare debeat ſibi controuerſiam futuram: quia non opinionem eius, & reſupinam exiſtimationem ſequi oporteat, ne melioris conditionis ſint ſtulti, quàm periti. ff. eod. l. quarta.

Clàm facit, qui aliter fecit, quàm denunciauit: uel qui decepto eo facit, ad quem pertinuit non facere, uel conſultò denunciauit aduerſario, cum eum ſcit non poſſe prohibere, uel tàm ſerò denunciat, vt abire prohibiturus priusquàm fiat, non poſsit: & hęc ita Labeonem probare Ariſto ait. ff. eodem. l. quinta, in princip.

Si quis ſe denunciauerit opus facturum: non ſemper non uidetur clàm feciſſe, ſi poſt denunciationem fecerit: debebit enim (& ita Labeo) & diem, & horam denunciatione complecti, & vbi, & quod opus facturus ſit, neque quidem perſuſorie aut obſcurè dicere, aut denuntiare, neque tàm arctare aduerſarium, ut intra diem occurrere ad prohibendum non poſsit. Et ſi fortè non ſit, cui denuncietur, neque dolo malo factum ſit, ne ſit: amicis denique, aut procuratori, aut ad domum denunciandum eſt. Sed & Seruius rectè ait, ſufficere fœminæ viro notum facere opus ſe facturam, vel denique ſciente eo facere, quamquam etiam illud ſufficiat, cælandi animum non habere item ait, ſi quis in publico uelit municipii facere, ſufficere, ſi curatori reipublicæ denunciat. d. l. quinta. §. ſi quis.

Si quis dum putat locum tuum eſſe, qui eſt meus, cælandi tui, non mei cauſa fecerit, mihi interdictum competere. Idem dicitur ſi procuratoris mei cælandi cauſa factum ſit, mihi interdictum competere. d. l. quinta. §. ſi quis dum.

Si quis cum non denunciaſſet opus ſe facturum, eique denunciatum eſſet, ne faceret, fecerit: utilius eſt probandum vi eum feciſſe, d. l. quinta. §. ſi quis cum.

Hæc verba, QVOD VI, AVT CLAM, FACTVM EST, ait Mutius ita eſſe, quod tu, aut tuorum, quis fecit, aut tuo iuſſu factum eſt. Labeo autem ait, plures perſonas contineri his verbis. Nam ecce primùm hæredes eorum, quos enumerat Mutius, contineri his uerbis putat: idem ait, & aduerſus procuratorem, tutorem, curatorem municipii vel ſyndicum alieno nomine interdici poſſe. d. l. quinta. §. Hæc verba.

Similiter quod iuſſu cuius factum erit, ob id non cum eo, ſed cuius nomine iuſſerit hæc actio eſt. Nam ſi procurator, tutor, curator duumuir municipii, quid eius nomine, cuius negocium procuraret fieri iuſſerit, ob id agendum erit cum eo, cuius nomine factum quid erit, non cum eo, qui ita iuſſerit, & ſi tibi mandauero, vt opus fieri iuberes, & in ea re mihi parueris, mecum (inquit) non tecum erit actio. & cum interdictum ſit ſic ſcriptum, QVOD VI, AVT CLAM FACTVM EST, non ita, QVOD VI, AVT CLAM, FECISTI, latius porrigi id quàm ad has perſonas, quas ſupra numerauimus, habeo putare, & hoc iure utimur, vt ſiue ego feciſſem, ſiue fieri iuſſiſſem interdicto, QVOD VI, AVT CLAM tenear.

tenear.d.l.quinta.§.similiter vsque ad finem.

Si ego tibi mandauero opus nouum facere, tu alii: non poteſt videri meo iuſſu factum, teneberis ergo & tu, & ille: & an ego tenear, videamus, & magis eſt, & me, qui initium rei præſtiterim, teneri. Sed vno ex his ſatisfaciente, cæteri liberantur.ff.eod.l.ſexta.

Si alius fecerit me inuito tenebor ad hoc, vt patientiam præſtem.ff.eod.l.ſeptima in principio.

Ait Iulianus, qui ante nunciationis remiſsionem contra quàm prohibitus fuerit, opus fecerit: duobus interdictis tenebitur, vno quod ex operis noui nunciatione competit: altero QVOD VI aut clam, remiſsione autem facta intelligendus non erit ui, aut clàm facere. Licere enim debet ædificare ei, qui ſatiſdederit, cum poſſeſſor hoc ipſo conſtituatur, clamque facere (quamuis prohibeatur,) nec ante remiſsionem, nec poſtea exiſtimandus eſt, cum is, qui opus nouum nunciat, non poſsit uideri cælatus & præoccupatus, antequàm controuerſiam faceret.d.l.ſeptima § ait Iulianus.

Belliſsimè apud Iulianum quæritur, an hæc exceptio noceat in hoc interdicto, QVOD TV NON VI AVT CLAM FECERIS? ut puta vtor aduerſus te interdicto, QVOD VI, AVT CLAM feciſti, an poſsis obiicere mihi eandem exceptionem, QVOD NON VI, AVT CLAM FECISTI? & ait Iulianus æquiſsimum eſſe, hanc exceptionem dari. nam ſi tu (inquit) ædificaueris ui, aut clam, ego idem demolitus fuero ui, aut clàm, & utaris aduerſus me interdicto, hanc exceptionem profuturam, quod non aliter procedere debet, niſi ex magna, & ſatis neceſſaria cauſa: alioquin hæc omnia officio iudicis celebrari oportet. dicta. l. ſeptima. §. Belliſſimè.

Eſt autem & alia exceptio, de qua Celſus dubitat, an ſit obiicienda, ut puta ſi incendii arcendi cauſa uicini ædes intercidi, & quo ui, aut clàm mecum agatur, aut damni iniuria. Gallus enim dubitat, an effici oporteat, quòd incendii defendendi cauſa factum non ſit. Seruius autem ait, ſi id magiſtratus feciſſet dandam eſſe, priuato non eſſe idem concedendum, ſi quid tamen ui, aut clàm factum eſſet, neque ignis uſque eo perueniſſet, ſimpli litem æſtimandam, ſi peruenisset, abſolui eum oportere, idem ait eſſe, ſi damni iniuria actum foret, quoniam nullam iniuriam, aut damnum dare uideretur, æquè perituris ædibus. Quod ſi nullo incendio id feceris, deinde poſtea incendium ortum fuerit, non idem erit dicendum, quia non ex poſt facto, ſed ex præſenti ſtatu damnum factum ſit nec ne æſtimari oportere labeo ait. dicta. l. ſeptima. §. eſt & alia exceptio.

Notauimus ſupra quod quamuis uerba interdicti latè pateant, tamen ad ea ſola opera pertinere interdictum placere, quæcumque fiant in ſolo, eum enim, qui fructum tangit: non teneri interdicto, quod VI, AVT CLAM, nullum enim opus in ſolo facit. At qui arbores ſuccidit: vtique tenebitur, ſed & qui arundinem, & qui ſalictum: terræ enim quodammodo ſolo ipſi corrumpendo manus infert, idem & in uineis, ſuccisis, cæterum qui fructum aufert, furti debet conueniri. itaque ſi quid operis in ſolo fiat, interdictum locum habet. in ſolo fieri accipimus, & ſi quid circa arbores fiat, non tamen ſi quid circa fructum arborum.d.l.ſeptima. §.Notauimus.

Si quis aceruum ſtercoris circa agrum pinguem deiiecerit: cum eo, quod ui, aut

clam factum est, agi potest. & hoc uerum est, qui solum uicium sit adhibitum, planè si qnid agri colendi causa factum sit, interdictum QVOD VI, AVT CLAM, locum non habet, si melior causa facta sit agri: quamuis prohibitus quis ui, uel clam, fecerit. d. l. septima. §. si quis aceruum.

Præterea, si fossam feceris in sylua publica, & bos meus in eam ceciderit, agere possum hoc interdicto, quia in publico factum est, d. l. septima. §. Præterea.

Si quis ædificium demolitus fuerit, quamuis non usque ad solum, quin interdicto teneatur, desiit dubitari. Proinde & si tegulas de ædificio sustulerit, magis est, ut interdicto teneatur. Nam origo huius rei à solo proficiscitur. Cæterum per se tegulæ non possidentur, sed cum uniuersitate ædificii, nec ad rem pertinet, adfixæ sint, an tantum positæ. d. l. septima. §. finali. cum l. seq.

Nam & si ramos, quis de arboribus abstulerit ad hoc interdictum admittimus, hæc ita, si de ædificio tegulas sustulerit. Cæterum si non de ædificio, sed seorsum positas; cessat hoc interdictum. Si tamen sera, uel clauis, uel specularium uel cancellus sit ablatus, QVOD VI, AVT CLAM, agi non poterit. Sed si quis aliquid ædibus adfixum euulserit, (statuam forte uel quid aliud) quod ui, aut clam agrum inarauerit, uel fossam fecerit: hoc interdicto tenebitur. Sed si aceruum succenderit uel disperserit, sicut non ad usum agri conuertatur, interdicto locus non erit. Quia aceruus solo non cohæret, sed à terra sustinetur: ædificia autem solo cohærent. d. l. ...ná & si, cum l. seq.

Is, qui in puteum vicini aliquid effuderat, hoc facto aquam corrupit, ait Labeo interdicto QVOD VI, AVT CLAM: eum teneri, portio enim agri uidetur aqua uiua, quemadmodum si quid operis in ea fecisset. ff. eod. l. is qui, xi. in prin.

Quæsitum est, si statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit, uel ui, aut clam: an hoc interdicto teneatur? & extat Cassii sententia eum, cuius statua in loco publico in municipio sit posita, QVOD VI, aut clam agere posse: quia interest eius eam non tolli, municipes etiam, pro furto acturos: quia res eorum sit, quasi publicata, si tamen deciderit, ipsi eam detrahunt, & hęc sententia uera est. d. l. is qui, §. quæsitum.

Si quis de monumento statuam sustulerit: an ei, ad quem ius sepulchri pertinet agere permittatur? & placet, & in his interdicto locum esse. Et sanè dicendum est, si qua sepulchri ornandi causa adposita sint, sepulchri esse uideri. idem est, & si hostiuum euellat, uel effringat. dicta. l. is qui, §. si quis de.

Si quis in vineas uenerit, & inde radices abstulerit, hoc interdicto tenebitur. d. l. is qui. §. si quis in vineam.

Quod ait prætor, QVOD VI, AVT CLAM factum est, ad quod tempus referatur, videamus: vtrum ad præteritum, an ad præsens, quæ species, & apud Iulianum exposita est. Ait enim in hoc interdicto præsentis temporis significationem accipi debere. si tamen (inquit) ex opere damnum datum fuerit: aut dominus, aut is, cuius fundo nocitum erit, sua impensa, id sustulerit: vtilius probari, vt, & damnum sarciatur, & impendia restituantur, d. l. is qui, xi. §. quod ait.

Interdictum complectitur, quodcunque aut vi, aut clam factum est. sed interdum euenit, vt quid, & vi, & clam fiat, partim ui, & partim clam in eodem opere, vtputa si prohiberem, fundamenta posuisti. postea cum conuenissem ne reliquum opus fieret absente, & ignorante me, reliquum opus perfecisti. vel contra fun-

damenta clam iecisti, deinde cætera me prohibente ædificasti hoc iure utimur, vt, & si vi, & clàm factum sit interdictum hoc sufficiat, d. l. is, qui. §. interdictum.

Si tutoris iussu, aut curatoris factum sit: cum placeat, quod Cassius probat ex dolo tutoris, & curatoris pupillum, vel furiosum non teneri: eueniet, vt in ipsum tutorem, curatoremque, aut vtilis actio competat, aut etiam vtile interdictum. certè ad patientiam tollendi operis vtique tenebuntur pupillus, & furiosus, d. l. is qui. §. si tutoris.

Si postea, quàm vi, aut clam factum est, venierit fundus: an venditor nihilominus experiri possit hoc interdicto, videamus. & extat sententia existimantium nihilominus competere ei interdictum, nec finiri venditione, sed nec ex empto actione erit quicquam præstandum emptori ex eo opere, quod ante venditionem factum est. satis enim esse, quod vtique propter hoc opus viliori prædium distraxerit. certè, & si non viliori prædium vendidit: idem erit probandum. planè si post venditionem fundi opus factum est: & si ipse venditor experiatur, qa nondum traditio facta est, tamen ex empto actione emptori tenebitur. omne enim & commodum, & incommodum ad emptorem pertinere debet, d. l. is qui, §. si posteaquàm.

Si fundus in diem addictus sit, cui competet interdictum? & ait Iulianus interdictum, QVOD VI, AVT CLAM, ei competere, cuius interfuit opus non fieri: fundo enim in diem addicto, & commodum, & incommodum omne ad emptorem pertinet antequam venditio transferatur. & ideo si quid tunc vi, aut clàm factum est: quamuis melior conditio allata fuerit, ipse vtile interdictum habebit, sed eam actionem sicuti fructus medio tempore perceptos venditi iudicio præstare cogendum ait, d. l. is qui, xi. §. si fundus.

Aristo autem scribit, non possessori esse denunciandum, nam si quis (inquit) fundum mihi vendiderit, & necdum tradiderit: & vicinus, cum opus facere vellet, & sciret me emisse, & in fundo morari mihi denunciauerit: esse eum tutum futurum, quod ad suspicionem clàm facti operis pertineret, quod sanè verum est: Ergo si post in diem addictionem factam fundus precario traditus sit: emptor interdictum, QVOD VI, AVT CLAM, habebit, si verò, aut nondum traditio facta sit, aut etiam facta sit precarii rogatio, non est dubitãdum, quin venditor interdictum habeat. ei enim competere debet, & si res ipsius periculo nõ sit, nec multum facit, quòd res emptoris periculo est. Nam & statim post venditionem contractam, periculum ad emptorem spectat: & tamen antequàm vlla traditio fiat, nemo dixerit interdictum ei competere, si tamen precario sit in possessione videamusve (quia interest ipsius qualiter, qualiter possidet) iam interdicto uti possit, ergo, & si conduxit, multo magis, nam, & colonnum posse interdicto experiri, in dubium non venit. Planè si postea, quàm melior conditio allata est, aliquid operis vi, aut clam factum sit: nec Iulianus dubitat interdictum venditori competere. Nam inter Cassium, & Iulianum de illo, quod medio tempore accidit, quæstio est, non de eo opere, quod postea contigit, d. l. is qui, §. Aristo autem.

Si ita prædium venierit, vt si displicuisset inemptum esset: facilius admittimus interdictum emptorem habere, si modo est possessione, & si reiicisio emptionis in alterius arbitrium conferatur, idem erit probandum. Idemque etsi ita venisset, vt si aliquid euenisset inemptum esset prædium. & si fortè commissoria venierit, idem dicendum est, d. l. is qui, §. si ita.

Idem Iulianus scribit, interdictum hoc non solum domino prædii, sed etiam his, quorum

quorum interest opus factum non esse, competere, d.l. is qui. §. idem Iulianus.

Quanquam autem colōnus, & fructuarius fructuum nomine, ad hoc interdictum admittantur, tamen, & domino id competit, si quid præterea eius intersit, ff. eodem, l. quanquam, 12.

Denique si arbores in fundo, cuius vsusfructus ad Titium pertinet, ab extraneo, vel proprietario succisæ fuerint: Titius & lege Aquilia, & interdicto, QVOD VI, AVT CLAM, cum utroque eorum rectè experietur, ff. eod. l. denique, 13. in princip.

Labeo scribit, si filio tuo prohibente opus factum est, & te habere interdictum. at si te prohibente opus factum sit, & filium tuum nihilominus. idem ait aduersus filiumfamilias in re peculiari neminem clàm videri fecisse. namque si scit eum filiumfamilias esse, non uidetur eius cælandi grātia fecisse, quem certum est nullam secum actionem habere, d.l. denique, §. Labeo.

Si ex sociis communis fundi unus arbores succiderit: socius cum eo hoc interdicto experiri potest, cum ei competat, cuius interest, vnde apud Seruium amplius relatum est. si mihi concesseris, vt ex fundo tuo arbores cædam, deinde alius eas ui, aut clàm ceciderit: hoc interdictum mihi competere: quia ego sum, cuius interest, quod facilius erit admittendum, si à te emerim, vel ex aliquo contractu hoc consecutus sim, vt mihi liceat cædere, d.l. deniq. §. si ex sociis.

Quæsitum est, si cum prædium interim nullius esset, aliquid ui, aut clàm factum sit: an postea dominio ad aliquem deuoluto interdicto locus sit? ut puta hæreditas iacebat, postea adiit hæreditatem Titius, an ei interdictum competat? & est apud Iulianum sæpissimè relatum, hoc interdictum hæredi competere eius, quod ante aditam hęreditatem factum sit, nec referre Labeo ait, quod non fuerit, qui hæredes essent. hoc enim posse quem causari etiam post aditam hæreditatem. ne illud quidem obstare Labeo ait, quod nemo eo tempore dominus fuerit. Nam & sepulchri dominus nemo fuit: tamen, & si quid in eo fiat experiri possum, QVOD VI, AVT CLAM, d.l. deniq;. §. quæsitum est.

Accedit his, quod hæreditas domini locum obtineat, & rectè dicetur hæredi quoque competere, & cæteris successoribus: siue antequam successerit, siue postea sit aliquid vi, aut clàm admissum, d.l. deniq;. §. accedit.

Si colonnus meus opus fecerit. si quidem me volente, vel ratum habente, perinde est, atque si procurator meus fecisset, in quo placet, siue ex uoluntate mea fecerit, teneri me: siue ratum habuero, qđ procurator fecit, d.l. deniq;, §. si colōnus.

Iulianus ait, si colōnus arborem, de qua controuersia erat, succiderit, vel quod aliud opus fecerit: si quidem iussu domini id factum sit, ambo tenebuntur, non tantum, ut pacientiam præstent, sed ut impensam quoque ad restituendum præbeant. si autem dominus non iusserit: colōnus quidem tenebitur, vt patientiã, & impensam præstet. dominus verò nihil amplius, quàm patientiam præstare cogendus erit, d.l. tertia, §. Iulianus.

Semper aduersus possessorem operis hoc interdictum competit, idcircoque si quilibet in suo, vel etiam inuito me, opus in fundo meo fecerit, interdicto locus erit ff. eo. l. semper. in prin.

Is, cui fundum pastinandum locaueras, lapides abstulit, & in vicini prædium proiecit, ait Labeo te, quod ui, aut clam non teneri, nisi id tuo iussu factum sit, arbitror conductorem teneri: locatorem autem non aliàs nisi, aut patientiam præstare posit, aut aliquam actionem habeat, quam præstet. cæterum teneri non oportet, d.l. semper, §. is, cui.

Hoc

Hoc interdictum in hæredem, cæterosq; successores datur in id, quod ad eos peruenit, & post annum non competit. Annus autem cædere incipit, ex quo id opus perfectum est, aut fieri desiit, licet perfectum non sit: alioquin si a principio operis cœpti annum quis numeret: necesse est cum his, qui opus tardissimè facerent, sæpius agi. sed si is sit locus, in quo opus factum est, qui facilè non adiretur, aut si sub terra fiat opus, vel sub aqua, vel sub cloaca aliquid factum sit, etiam post annum causa cognita competit interdicto de eo, quod factum est. nam causa cognita annua exceptio remittẽda est, hoc est ex magna, & iusta causa ignorantiæ interueniente, d.l. semper, §. hoc.

Si quis Reip. causa abfuisset, deinde reuersus interdicto, QVOD VI, AVT CLAM, vti vellet: uerius est non excludi eum anno, sed reuersum annum habere. Nam & si minor annis uigintiquinque Reip. causa abesse cœperit. Deinde maior effectus sit, dum abest Reip. causa: futurum est, vt ex quo rediit annus ei computetur, non ex quo impleuit vigintiquinque annos: & ita diuus Pius, & deinceps omnes principes rescripserunt, d.l. semper, §. si quis.

Hoc interdicto tanti lis æstimatur, quanti actoris interest, id opus factum non esse. officio autem iudicis, ita oportere fieri restitutionem iudicandum est: vt in omni causa eadem condicio sit actoris, quæ futura esset, si id opus, de quo actũ est, neq; vi, neq; clàm factum est. Ergo nonnunquam etiam dominii ratio habẽda est, vtputa si propter hoc opus, quod factum est, seruitutes amittantur, aut vsusfructus intereat, quod non tantum tunc eueniet, cum quis opus ædificauerit: verum etiam si diruisse opus proponatur, & deteriorem condicionem fecisse, vel seruitutum, vel vsusfructus, vel ipsius proprietatis. sed quod interfuit, aut per iusiurandum, quod in litem actor iurauerit: aut si iurare non posit: iudicis officio æstimandum est, d.l. semper, 25. §. hoc interdicto.

Eum autem, qui dolo malo fecit, quominus posit restituere: perinde habendum ac si posset. culpam quoq; in hoc interdictum venire erit probandum, quæ tamen arbitrio iudicis æstimanda erit, d.l. semper, §. pen.

Quia autem hoc interdictum continet hoc, quod interest: si quis alia actione fuerit consecutus id, quod interfuit, opus non esse, non factum: consequens erit dicere ex interdicto nihil eum consequi oportere, d.l. semper, §. fin.

Competit hoc interdictum etiam his, qui non posident: si modo eorum interest, ff. eo. l. competit, 16. in prin.

Si quis vi, aut clàm arbores non frugiferas ceciderit, veluti cypressas, domino duntaxat competit interdictum. sed si amœnitas quædam ex huiusmodi arboribus præstetur: & potest dici, & fructuarii interesse propter uoluptatem, & gestationem, & esse huic interdicto locum, d.l. competit, §. si quis.

In summa qui, aut ui, aut clàm fecit, si posidet, patientiam, & impensam tollendi operis, qui fecit, neq; posidet, impensam: qui posidet, nec fecit patientiam tantum debet, d.l. competit, §. fin.

Interdictum, QVOD VI, AVT CLAM, per quem ius domino acquiritur, licet per inquilinum, ff. eo. l. interdictum, 17.

Si immaturam syluam cæduam cæciderit quis, interdicto, QVOD VI, AVT CLAM tenetur. si maturam similiter cæduam, neq; damno dominus affectus, est, nihil præstabit. non absurdè responsum est, si magistratum rogasses, ut aduersarium tuum adesse ad iudicium iuberet, nè opus nouum tibi nunciaret, clàm uideri te opus fecisse, quod interim feceris, ff. eo. l. si immaturam, 19.

Interdictum, QVOD VI, AVT CLAM competere filiofamilias colonno ar-

boribus fucicfis, Sabinus ait, ff. eod. l. interdictum, ixi.

Vi facit tàm is, qui prohibitus fecit, quàm is, qui quominus prohibeatur, consecutus est: periculum (puta) aduersario denunciando, aut ianua præclusa. Prohibitus autem intelligitur, quolibet actu prohibentis, ideſt vel dicentis se prohibere, vel manum opponentis, lapillumve iactantis prohibendi gratia. Tandiù autem ui facit prohibitus, quandiù res in eodem statu permanebit. nam si postea conuenerit cum aduersario, desinit ui facere. item si prohibiti hæres, vel is, qui ab eo emerit ignorans causam præcedentem fecerit, dicendum esse Pomponius ait non incidere eum in interdictum, ff. eod. l. ui fecit, 20. in prin.

Quod in naue fit, vel in alia qualibet re, vel amplissima, mobili tamen, non continetur hoc interdicto, d. l. vi facit, §. quod in naue.

Siue in priuato, siue in publico opus fiat, siue in loco sacro, interdictum competit, d. l. vi facit, §. fina.

Si opus, quod quis iussus est à iudice, qui ex hoc interdicto sumptus est, restituere, alius qui vi, aut clàm sustulisset, nihilominus idem ille omnimodo iubetur opus restituere, ff. eo. l. si quis, a 1. in prin.

Si iussero filium meum facere, cum (quantum ad me pertinet) in clandestini suspitionem non ueniret, filius meus putauerit, si rem scisset aduersarius prohibiturum eum, non teneor: cũ mea persona sit intuenda, d. l. si opus, §. si iussero.

Si quis propter opus factum ius aliquod prædii amiserit, id restitui ex hoc interdicto debet, d. l. si opus, §. fin.

Si vitem meam ex fundo meo in fundum tuum deprehenderis, eaq; in fundo tuo coaluerit, utile est interdictum; QVOD VI, AVT CLAM, intra annum. sed si annus præterierit: nullam remanere actionem. radices quoq;, quæ in fundo meo sint, tuas fieri: quia his accessiones sint, ff. eo. l. fi. in prin.

Si quis vi, aut clàm arauerit, is tenetur hoc interdicto perinde, atque si fossam fecisset. non enim ex qualitate operis huic interdicto locus est, sed ex opere facto, quod cohæret solo, d. l. fin. §. si quis.

Si ad ianuam meam tabulas fixeris, & ego eas prius, quàm tibi denunciarem, refixero, deinde inuicem interdicto, QVOD VI, AVT CLAM, egerimus: nisi remittas mihi, vt absoluar: condemnandum te, quasi rem non restituas, quanti mea intersit: aut certè exceptionem mihi profuturam, SI NON VI, NEC CLAM, nec precario feceris, d. l. fi. §. si ad.

Si stercus per fundum meum tuleris, cum id te facere vetuissem: quanquam nihil damni feceris mihi, nec fundi mei faciem mutaueris, tamen teneri te, QVOD VI, AVT CLAM, Trebatius ait: Labeo contra. nec etiam is, qui duntaxat iter per fundum meum fecerit, aut auem egerit, venatusve fuerit sine ullo opere hoc interdicto teneatur, d. l. fi. §. si stercus.

Si is, qui denunciauerit se opus futurum, confestim opus fecerit: clàm fecisse non intelligitur. nam si post tempus: videbitur clàm fecisse, d. l. fi. §. fi.

DE PRECARIO. Tit. XVI.

Precarium est, quod precibus petenti vtendum conceditur tandiù, quandiù is, qui concessit patitur. quod genus liberalitatis ex iure gentium descendit: & distat à donatione, eo quod, qui donat, sic dat, nè recipiat: qui precario cõcedit, sic dat, quasi tum recepturus, cum sibi libuerit precarium soluere, & est simile commodato. nam & qui commodat rem, sic commodat, ut non faciat rem accipientis, sed ut ei uti te-

vti re accommodata permittat,ff. de precario,l. prima.

Interdictum de precariis meritò introductum est: quia nulla eo nomine iure ciuili actio est, magis enim ad donationem, & beneficii causam, quàm ad negocii contracti spectat precarii condicio. Et habet summam æquitatem, vt eatenus quisque nostro vtatur, quatenus ei tribuere velimus, ff. eod. l. interdictum, 14. cum l. seq. in princ.

Ait prætor, QVOD PRECARIO AB ILLO HABES, AVT DOLO MALO FECISTI, VT DESINERES HABERE, QVA DE RE AGITVR, ID ILLI RESTITVAS, ff. eo. l. secunda, in prin.

Hoc interdictum restitutorium est, & naturalem habet in se æquitatem. namque precarium reuocare uolenti competit. est enim natura æquum, tandiù te mea liberalitate uti, quàndiù ego velim: & vt possim reuocare cum mutauero voluntatem. itaque cum quid precario rogatum est: non solum hoc interdicto vti possumus, sed etiam præscriptis verbis actione, quæ ex bona fide oritur. habere precario videtur, qui possessionem, vel corporis, vel iuris adeptus est ex hac solummodo causa, quod adhibuit preces, & impetrauit, vt sibi possidere, aut vti liceat: veluti si me precario rogaueris, vt per fundum meum ire, vel agere tibi liceat: vel vt in tectum, vel in aream ædium mearum stillicidium, uel tignum in parietem immissum habeas, d. l. secunda, §. fi. cum l. seq.

In rebus etiam mobilibus precarii rogatio consistit. meminisse autem nos oportet eum, qui precario habet, etiam possidere, ff. eo. l. quarta, in prin.

Tenetur hoc interdicto non vtique ille, qui precario rogauit, sed qui precario habet, etenim fieri potest, vt quis non rogauit, sed habeat precario, vtputa filius meus rogauit, mihi adquisiit precarium, vel quis alius, qui iuri meo subiectus est. Item si rem meam precario rogauero, rogaui quidem precario, sed non habeo precario, idcirco, quia receptum est rei suæ precarium non esse, d. l. quarta, §. tenetur,

Item qui precario ad tempus rogauit: finito tempore, etiam si ad hoc tempus non rogauit, tamen precario possidere videtur: intelligitur enim dominus, cum patitur eum, qui precario rogauit possidere, rursus precario concedere, d. l. quarta, §. finali.

Sed si manente adhuc precario, tu in vlterius tempus rogasti, prorogatur precarium. nam nec mutatur causa possessionis, & non constituitur eo modo precarium. sed in longius tempus profertur: si verò præterita die rogas. propius est, vt soluta iam causa precarii, non redintegretur, sed noua constituatur, ff. eod. l. quinta.

Certè si interim dominus furere cœperit, vel decesserit, fieri non posse, Marcellus ait, ut precarium redintegretur, & hoc verum est, ff. eo. l. sexta, in prin.

Si procurator meus me mandante, vel ratum habente, precario rogauit, ego precario propriè habere dicor, d. l. sexta, §. si procurator.

Is, qui rogauit, vt precario in fundo moretur, non possidet, sed possessio apud eum, qui concessit, remanet. nam & fructuarius & colonus, & inquilinus sunt in prædio, & tamen non possident, d. l. sexta, §. is, qui.

Iulianus ait eum, qui vi alterum deiecit, & ab eodem precario rogauit, desinere vi possidere, & incipere precario, neq; existimare, sibi ipsum causam possessionis mutare, cum uoluntate eius, qui deiecit, cœperit precario possidere. nam si ab eodem emisset: incipere etiam pro emptore posse dominium capere, d. l. sexta, §. Iulianus.

Quæsitum

Quæsitum est, si quis rem suam mihi pignori dederit, & precario rogauerit: an hoc interdictum locum habeat: quæstio in eo est, vt consistere precarium rei suę possit. Sed videtur verius precarium consistere in pignore, cum possesionis rogetur, non proprietatis. & est hæc sententia etiam vtilissima. quotidie enim precario rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt: & debet consistere precarium, d. l. sexta, §. quæsitum.

Sed & si eam rem, cuius possesionem per interdictum VTI POSSIDETIS retinere possem, quamuis futurum esset, vt tenear de proprietate, precario tibi concessérim: teneberis hoc interdicto, ff. eo. l. septima.

Quæsitum est, si Titius me rogauerit, ut re Sempronii utatur: Deinde ego Sempronium rogauero, vt concederet, & ille dum vult mihi præstitum, concesserit, & Titius à me habeat precario; & ego cum eo agam interdicto de precario. Sempronius autem non agat cum eo: quia hæc uerba AB ILLO PRECARIO HABES ostendunt ei demum competere interdictum, á quo quis precario rogauit, non cuius res est. an tamen Sempronius mecum, quasi a me rogatus interdictum habeat, & magis est ne habeat: quia non habeo precario, cu non mihi, sed alii impetraui, mandati tamen actionem potest aduersus me habere, quia mandante me dedit tibi. ac si quis dixerit, non mandatu meo, sed magis mihi credentem hoc fecisse: dicendum est in factum dandam actionem etiam aduersus me, ff. eo. l. quæsitum, 8. in prin.

Quod à Titio precario quis rogauit, id etiam ab hærede eius precario habere videtur: & ita Sabinus, & Celsus scribit, eoq; iure vtimur. ergo & à cæteris successoribus habere quis precario videtur, idem & Labeo probat, & adiicit, etiá si ignoret quis hæredem, tamen videri eum habere precario ab hærede, d. l. quę situm, §. quod à Titio.

Illud tamen videamus, quale sit, si à me precario rogaueris, & ego eam rem aliena uero: an precarium duret re ad alium translata, & magis est, ut si ille non reuocet: posśis interdicere. quasi ab alio precario habeas, non quasi a me, & si passus est aliquo tempore à se precario habere: rectè interdicet, quasi à se precario habeas, d. l. quæsitum, §. illud tamen.

Eum quoque precario teneri uoluit prætor, qui dolo fecit, ut habere defineret. Illud adnotatur, quod culpam non præstat, qui precario rogauit, sed solum dolum quanquam is, qui commodatum susceperit, non tantum dolum, sed etiam culpam præstet. nec immeritò dolum solum præstat is, qui precario rogauit cú totum hoc ex liberalitate descendat eius, qui precario concessit: & satis sit si dolus tantum præstetur. culpam tamen dolo proximam contineri quis meritò dixe rit, d. l. quæsitum, §. eum quoq;.

Ex hoc interdicto restitui debet in pristinam causam, quod si non fuerit factum, condemnatio in tantum fiet, quanti interfuit actoris ei rem restitui, & ex eo tempore, ex quo interdictum edictum est. ergo & fructus ex die interdicti editi præstabuntur, d. l. quæsitum, §. ex hoc.

Si seruitute vsus non sit is, qui precario rogauit, ac per hoc amissa sit: uideamus an interdicto teneatur. ego arbitror non aliàs, quàm si dolo fecerit, & generaliter erit dicendum in restitutionem uenire dolum, & culpam latam duntaxat, cætera non uenire. planè post interdictum editum oportebit, & dolum, & culpam, & omnem causam venire. nam ubi moram quis facit precario, omnem causam debebit restituere, d. l. quæsitum, §. si seruitute.

Interdictum hoc post annum competere Labeo scribit, eoque iure utimur. cum n. nonnun-

nonnunquam in longum tempus precarium concedatur: absurdum est dicere interdictum locum non habere post annum, d.l. quæsitum, §. interdictum hoc.

Hoc interdicto eius hæres, qui precariò rogauit tenetur, quemadmodum ipse: vt siue habet, siue dolo fecit, quominus haberet, vel ad se perueniret, teneatur, ex dolo autem defuncti hactenus, quatenus ad eum peruenit, d.l. quæsitum, §. fin.

Precario rogatio & ad hæredem eius, qui precario concessit, transit ad hæredem autem eius, qui precario rogauit, non transit: quippè ipsi duntaxat, non etiam hæredi concessa possessio est, ff. eo. l. cum precario, 12. §. fin.

Precario possessio constitui potest, vel inter præsentes, vel inter absentes, veluti per epistolam, vel per nuncium, ff. eo. l. precario, 9.

Quamuis equam quis precario rogauerit: id actum videtur, vt etiã quod ex equa natum esset in eadem causa haberetur, ff. eo. l. quamuis, x.

Si debitor rem pignoratam precario rogauit, soluta pecunia precarium soluitur. quippè id actum est, vt vsq; eo precarium teneret, ff. eo. l. si debitor, xi.

Cum precario aliquid datur, si conuenit, vt in Kalenda Iulias precario possideat: nunquid exceptione adiuuandus est, ne ante ei possessio auferatur? sed nulla uis est huius conuentionis, vt rem alienam domino inuito possidere liceat, ff. eod. l. cum precario, 12. in princ.

Si filius tuo mandatu precario rogauerit, vel ratum habueris, quod ille rogauit tuo nomine: teneberis quasi precario habeas. sed si te ignorante suo nomine, vel filius rogauerit: non videris tu precario habere, sed illi erit actio de peculio, vel de in rem verso, ff. eo. l. si seruus, 13.

Hospites, & qui gratuitam habitationem accipiunt, non intelliguntur precario habitare, ff. eo. l. & habet, 15. §. hospites.

Precario habere etiam ea, quæ in iure consistunt, possumus, vt immissa, vel protecta, d.l. & habet, §. precario.

Cum quis de re sibi restituenda cautum habet: precarium interdictum ei non competit, d.l. & habet, §. cum quis.

Eum, qui precario rogauerit, ut sibi possidere liceat: nancisci possessionem non est dubium. An is quoq; possideat, qui rogatus sit, dubitatum est. placet autem penes vtrumq; esse eum equum, qui precario datus esset, penes eum qui rogasset, quia possiderat corpore: penes dominum, quia non discesserit animo à possessione, d.l. & habet, §. eum qui.

Quo quis loco precario, aut possideat, aut cæperit possidere nihil refert, quod ad hoc interdictum pertinet, d.l. & habet, §. fin.

Si adoptauero eum, qui precario rogauerit, ego quoq; precario possidebo, ff. eo. l. si adoptauero, xvi.

Qui precario fundum possidet, is interdicto VTI POSSIDETIS aduersus omnes, præter eum, quem rogauit, vti potest, ff. eo. l. qui precario.

Vnusquisq; potest rem suam quamuis non possideat precario dare ei, qui possidet, ff. eo. l. vnusquisq;.

Duo insolidum precarium habere non magis possunt, quàm duo insolidum vi possidere, aut clam, nam neq; iustè, neque iniustè possessiones duæ concurrere possunt, ff. eo. l. duo, in prin.

Cum quid precario rogatum est, non solum interdicto, vti possumus, sed & incerti conditione præscriptis verbis, d.l. duo, §. fin.

Ea, quæ distracta sunt, vt precario penes emptores essent, quo ad precium vniuersum persolueretur, si per emptorem steterit, quò minus persol-

persolueretur: venditorem posse consequi, ff. cod. l. ca quæ.

Cum precario quis rogat, vt ipsi in eo fundo morari liceat, superuacuum est adijci, ipsi, suisque, nam per ipsum suis quoque permissum vti vr, ff. eod. l. cum, 22.

Si is, qui pro possessore precario possideret, dominum rogauerit, vt sibi retinere rem liceat: vel is qui alienam rem emisset, dominum rogauerit, apparet eos precario possidere: nec existimandos mutare sibi causam possessionis, quibus à domino concedatur precario possidere. Nam & si id, quod possideas alium precario rogaueris: videri te desinere ex prima causa possidere, & incipere ex precario habere, & contra si possessorem precario rogauerit is, qui rem auocare ei posset, teneri eum precario: quoniam aliquid ad eum per hanc precarii rogationem peruenit, id est possessio quæ aliena sit, ff. eo. l. si. in prin.

Si pupillus sine tutoris authoritate precario rogauerit: Labeo ait, habere eum precariam possessionem, & hoc interdicto teneri. nam quomagis naturaliter possideret, nullum locum esse tutoris authoritas, recteq; dici, quod precario habeat, quia quod possidet ex ea causa possideat, ex qua rogauerit, nihilq; noui à prætore constituendum: quoniam siue habeat rem, officio iudicis teneatur, siue non habeat, non teneatur, d. l. fin. §. fin.

In superioribus titulis tractatum fuit de duabus diuisionibus interdictorum, sed quia in institutionibus de alia diuisione habetur, sequitur vt infra.

Tertia diuisio interdictorum hæc est, quod aut simplicia sunt, aut duplicia: simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus est: qualia sunt omnia restitutoria, aut exhibitoria. Nam actor is est, qui desiderat, aut exhiberi, aut restitui, reus autem is est, à quo desideratur, vt restituat, aut exhibeat. Prohibitorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia, simplicia sunt ueluti cum prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico, ripave eius aliquid fieri. nam actor est, qui desiderat, nè quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. duplicia sunt veluti, vti possideris interdictum, & vtrobi, ideo autem duplicia vocantur, quia par vtriusq; litigatoris in his condicio est, nec quisquam præcipuè reus, vel actor intelligitur, sed vnus quisque tàm rei, quàm actoris partes sustinet. Inst. de interdictis, §. tertia diuisio.

NE QVID IN LOCO SACRO FIAT. Tit. XVII.

AIt prætor IN LOCO SACRO FACERE INVE EVM IMMITTERE QVID VETO. Hoc interdictum de loco sacro non de sacrario cōpetit. Qđ ait prætor, NE QVID IN LOCO SACRO FIAT, non ad hoc pertinet, qđ ornamēti cā fit, sed qđ deformitatis, vel icōmodi. sed & cura ædiū locorūq; sacrarū mandata est his, qui ædes sacras curāt, ff. ne qd ī loco sacro. d. l. prima.

In muris, itemq; portis, & aliis sanctis locis aliquid facere, ex quo damnum, aut incommodum irrogetur non permittitur, ff. eo. l. secunda.

Neq; muri, neq; porta habitari, sine permissu principis propter fortuita incendia possunt, ff. eod. l. fin.

DE LOCIS, ET ITINERIBVS PVBLICIS. Tit. XVIII.

QVilibet in publicum petere permittendum est id, quod ad usum omnium pertinet, veluti uias publicas, itinera publica, & ideo quolibet postulante, de his interdicitur, ff. de locis, & itineribus publicis, l. prima.

Viæ uicinales, quæ ex agris priuatorum collatis factæ sunt, quarum memoria non extat, publicarum viarum numero sunt. sed inter eas, & cæteras uias

militares hoc intereſt: quod uiæ militares exitum ad mare, aut in urbes, aut ad flumina publica, aut ad aliam uiam militarem habent. harum autem vicinalium viarum diſsimilis eſt condicio. nam pars earum in militares uias exitum habet, pars ſine ullo exitu intermoritur, ff.eo.l.fina.

NE QVID IN LOCO PVBLICO, VEL IN ITINERE PVblico fiat. Titulus XIX.

N loco publico prætor prohibet ædificari, & interdictum proponit, ff.ne quid in loco publico,l.prima.

Prætor ait, NE QVID IN LOCO PVBLICO FACIAS: INVE EVM LOCVM IMMITTAS, QVA EX RE, QVID ILLI DAMNI DETVR, PRAETERQVAM QVOD LEGE, SENATVSCONSVLTO EDICTO, DECRETOVE, PRINCIPIVM TIBI CONCESSVM EST. DE EO, QVOD FACTVM ERIT INTERDICTVM NON DABO,ff.eo,l.ſecunda,in prin.

Hoc interdictum prohibitorium eſt, & tàm publicis utilitatibus, quam priuatorum per hoc proſpicitur.loca.n.publica utiq; priuatorum vſibus deſeruiunt,iure ſcilicet ciuitatis,non quaſi propria cuiusq;,& tantum iuris habemus ad obtinendum,quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. propter quod ſi fortè in publico fiet opus,quod ad priuati damnum redundet,prohibitorio interdicto poteſt conueniri, propterque eam rem hoc interdictum propoſitum eſt,d.l.ſecunda,§.hoc interdictum,

Publici loci appellatio quemadmodum accipiatur Labeo definit, ut & ad areas, & ad inſulas,& ad agros,& ad uias publicas,itineraque publica pertineat,d.l.ſecunda,§.publici,

Hoc interdictum ad ea loca,quæ ſunt in fiſci patrimonio non pertinent.in his.n, neq; facere quidquam,neq; prohibere priuatus poteſt.res.n.fiſcales, quaſi propriæ,& priuatæ principis ſunt. Igitur ſi quis in his aliquid faciat: nequaquam hoc interdictum locum habebit,ſed ſi fortè de his ſit controuerſia: præfecti eorum iudices ſunt. Ad ea igitur loca hoc interdictum pertinet, quæ publico uſui deſtinata ſunt: ut ſi quid illic fieret,quod priuato noceret, prætor interdiceret interdicto ſuo,d.l.ſecunda,§.hoc interdictum.

Cum quidam velum in mæniano immiſſum haberet,quod vicini luminibus officiebat: vtile interdictum competiit, NE QVID IN PVBLICVM MITTAS, QVA EX RE LVMINIBVS CAII SEII OFFICIAS. d.l.ſecunda, §.cum quidam.

Si quis id,quod in publico loco poſitum habuit, reficere volult, huic interdicto locum eſſe Ariſto ait,ad prohibendum eum reficere aduerſus eum.qui molem in mare proiecit,interdictum vtile competit ei,cui forte hæc res nocitura ſit, ſi autem nemo damnum ſentit: tuendus eſt is, qui in litore ædificat, uel molem in mare iacit,d.l.ſecunda,§.ſi quis.

Si quis in mari piſcari,aut nauigare prohibeatur,nõ habebit interdictum: quemadmodum nec is,qui in campo publico ludere, vel in publico balineo lauare, aut in teatro ſpectare arceatur: ſed in omnibus his caſibus iniuriarum actione vtendum eſt,d.l.ſecunda,§.ſi quis,in mari.

Meritò ait prætor, QVA EX RE, QVID ILLI DAMNI DETVR. Nam quoties aliquid in publico fieri permittitur,ita oportet permitti, ut ſine iniu-

ria cuiusq; fiat: & ita solet princeps quoties aliquid noui operis instituendum petitur, permittere. Damnum autem pati uidetur, qui commodum amittit, quod ex publico consequebatur, qualecunq; sit, proinde si cui prospectus, si cui aditus sit deterior, aut angustior, interdicto opus est, d.l. secunda, §. merito.

Si quid in loco publico ædificauero, vt ea, quæ ex meo ad te, nullo iure defluebãt, desinant fluere: interdicto me non teneri, Labeo putat. plane si ædificium hoc effecerit, vt minus luminis insula tua habeat, interdictum hoc competit, d.l. secunda, §. si quid in loco.

Idem ait, si in publico ædificem, deinde hoc ei ædificio obstet, quod tu in publico ædificaueras: cessare hoc interdictum; cum tu quoq; illicitè ædificaueris: nisi fortè su iure tibi concesso ædificaueras, d.l. secunda, §. idem ait.

Si quis à principe simpliciter impetrauerit, vt in publico loco ædificet: non est cedendum sic ædificare, ut cum incommodo alicuius id fiat, neq; sic conceditur, nisi fortè quis hoc impetrauerit, d.l. secunda, §. si quis à principe.

Si quis nemine prohibente in publico ædificauerit: non esse eum cogendum tollere. ne ruinis vrbs deformetur, & quanquam prohibitorium est interdictum, non restitutorium, si tamen obstet ædificium id publico vsui, vtiq; is, qui operibus publicis procurat, debebit id deponere, aut si non obstet, solarium ei imponere. sic. n. vectigal hoc appellatur ex eo, quod pro solo pendatur. si tamen adhuc nullum opus factum fuerit: officio iudicis continetur, uti caueatur non fieri, & ea omnia etiam in persona hæredum cæterorumq; successorum erunt cauenda, d.l. secunda, §. si quis nemine.

Locorum sacrorum diuersa est causa. in loco. n. sacro non solum facere vetamur, sed & factum restituere iubemur hoc propter religionẽ, d.l. secunda, §. locorum.

Ait prætor IN VIA PVBLICA, ITINEREVE PVBLICO FACERE IMMITTERE QVID, QVO EA VIA, IDVE ITER DETERIVS SIT FIAT VETO, viam publicam eam dicimus, cuius etiam solum publicum est. non enim sicuti in priuata uia, ita & in publica accipimus, uiæ priuatæ solum alienum est. ius tantum eundi agendi nobis competit. uiæ autem publicæ solum publicum est, relictum ad directum certis finibus latitudinis ab eo, qui ius publicandi habuit, ut ea publicè iretur commearetur, d.l. secunda, §. ait prætor.

Viarum quædam publicæ sunt, quædam priuatæ, quædam vicinales, publicas uias dicimus quas, nostri prętorias, alii consulares uias appellant, priuatæ sunt quas agrarias quidam dicunt. vicinales uiæ sunt, quæ in vicis sunt, vel quæ in vicos ducunt, has quoq; publicas esse quidam dicunt, quod ita uerum est; si non ex collatione priuatorum hoc iter constitutum sit, aliter atque si ex collatione priuatorum reficiatur, non utiq; priuata est. refectio enim idcirco de cõi sit, quia vsum, utilitatemque communem habent, d.l. secunda, §. uiarum quædam.

Priuatæ uiæ dupliciter accipi possunt, vel hæ, quæ sunt in agris, quibus imposita est seruitus, vt ad agrum alterius ducant: vel hæ, quæ ad agros ducunt, per quas oĩbus cõmeare liceat, in quas exitur de uia consulari, & sic post illam excipit uia, vel iter, vel actus ad uillam ducens, has ergo, q̃ post consularẽ excipiunt in uillas, vel ĩ alias colonias ducẽtes et esse publicas, verũ est, d.l. scda. §. priuatæ.

Hoc interdictum tantum ad uias rusticas pertinet, ad urbicas uero non: harum enim cura pertinet ad magistratus: & siue publicè exemptus commeatus sit, uel uia coarctata, interueniunt magistratus, d.l. secunda, §. hoc interdictum.

Si quis cloacam in publicam viam immitteret, exque ea re minus habilis via per cloacam fieret: teneri eum Labeo scribit. immisisse n. eum videri, proinde, & si

fossam

fossam quis in suo fundo fecerit, vt ibi aqua collecta in viam decurrat hoc interdicto tenebitur. immissum. n. habere, & hunc uideri, d. l. secunda, §. si quis.

Idem Labeo scribit, si quis in suo, ita ædificauerit, ut aqua in via collecta restagnet non teneri eum interdicto, quia non immittat aquam, sed non recipiat. Nerua aut melius scribit vtrunque teneri. planè si fundus viam publicam contingat, & ex eo aqua deriuata deteriorem viam faciat, quæ tamen aqua ex uicini fundo in tuum ueniat: si quidem necesse habeas eam aquam recipere: interdictum locum habebit aduersus vicinum tuum. si autem necesse non sit, non teneri uicinum tuum: te tamen teneri, cum enim videri factum habere, qui vsum eius aquæ habeat, d. l. secunda, §. idem Labeo.

Item Nerua scribit si tecum interdicto agatur, nihil vltra, te facere cogẽdum quã, vt arbitratu eius, qui tecum experitur, cum vicino experiaris. cæterũ aliter obseruantibus futurum erit, vt tenearis, etiam si bona fide cum vicino egeris, neq; per te stet, quominus arbitratu actoris cum uicino experiaris, idem ait: si odore soli locus pestilentiosas fiat non esse ab re de ea re interdicto uti, d. l. secunda, §. item Nerua.

Hoc interdictum etiam ad ea, quæ pascuntur in via publica, itinereve publico, & deteriorem faciunt uiam, locum habet, d. l. secunda, § hoc interdictum.

Deinde ait prætor, QVO EA VIA, IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, hoc siue statim deterior fit uia, siue postea, ad hoc enim pertinent hæc uerba. SIT FIAT, etenim quædam sunt talia, ut statim facto suo noceant: quædam talia, ut in præsentia quidem nihil noceant, in futurum etiam nocere debeant, d. l. secunda, §. deinde ait.

Deteriorem autem uiam fieri sic accipiendum est: si usus eius ad commeandum corrumpatur, hoc est ad agendum, vel ad eundum, ut cum plana fuerit, cliuosa fiat, vel ex molli aspera, aut angustior ex latiore, aut palustris ex sica, d. l. secunda, §. deteriorem.

Tractatum fuit, an permittendum sit, specus, & pontem per uiam publicam facere, & pleriq; probant, cum interdicto teneri. non enim oportere eum deteriorem viam facere, d. l. secunda. §. tractatum.

Hoc interdictum perpetuum, & populare est: condemnatioq; ex eo facienda est, quanti actoris interest. Prætor ait, QVOD IN VIA PVBLICA ITINEREVE PVBLICO FACTVM IMMISSVM HABES, QVO EA VIA, IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT RESTITVAS. Hoc interdictum ex eadem causa proficiscitur, ex qua, & superius, & tantum interest, quod hoc restitutorium, illud prohibitorium est, d. l. secunda, § hoc interdictum.

Hoc interdicto non is tenetur, qui in uia publica aliquid fecit, sed is qui factũ habet. proinde si alius fecit, alius factum habet: is tenetur, qui factum habet, & est hoc utilius: quia is potest restituere, qui factum immissum habet, habere eũ dicimus, qui vtitur, & iure possessionis fruitur: siue ipse opus fecit, siue ex causa conductionis, vel emptionis, vel legato, vel hæreditate, vel quo alio modo adquisiit. Vnde Ofilius putat eum, qui pro derelicto reliquit id opus, quod fecit, si uiam publicam corrupit, & reliquit, non teneri hoc interdicto. non enim habere, quod fecit. Sed an in eum actio debeat dari videbimus, & utile interdictum competere uerum est, vt quod in uia publica ædificauit restituat, d. l. secunda, §. hoc interdicto.

Si ex fundo tuo arbor in via publica sic ceciderit, vt itineri impedimento sit, eaq; pro derelicto habeas, non teneri te. Labeo scribit, si tñ actor (inquit) sua impẽsa

arborem tollere paratus fuerit: rectè tecum actum interdicto de uia publica reficienda. sed si pro derelicto non habeas: rectè tecum agi hoc interdicto, d.l. secunda, §. si ex fundo.

Idem Labeo scribit: si vicinus meus viam opere corruperit: quamuis opus, quod fecit, tam ipsi, quam mihi vtile sit: tamen si is, cuius fundi sui causa id fecerit, me non posse hoc interdicto conueniri. si autem hoc opus fieri communiter curauimus: vtrunq; nostrum teneri, d.l. secunda, §. idem Labeo.

Hoc interdictum locum habet, etiam aduersus eum, qui dolo malo fecit, quominus possideret, vel haberet: etenim par est conditio eius, qui quid possideat, vel habeat, atq; eius, cuius dolo malo factum sit, quominus possideret, vel haberet, d.l. secunda, §. hoc interdictum.

RESTITVAS, prætor inquit: restituere videtur, qui in pristinum statum reducit, quod fit, siue quis tollat id, quod factum est, siue reponat, quod sublatum est. Et id interdum suo sumptu: nam si ipse, quo cum interdixit, fecerit, vel iussu eius alius, aut ratum habitum sit, quod fecit: ipse suis sumptibus debet restituere. si verò nihil horum interuenit, sed habet factum, tunc dicemus, patientiam solam cum præstare debere, d.l. secunda, §. Restituas.

Interdictum hoc non esse temporarium: sciendum est pertinet enim ad publicam vtilitatem: condemnatioq; ex eo facienda est, quanti actoris intersit tolli, quod factum est, d.l. secunda, §. interdictum.

Prætor ait, QVOMINVS ILLI VIA PVBLICA ITINEREVE PVBLICO IRE AGERE LICEAT, VIM FIERI VETO, d.l. secunda, §. fin.

Littora, in quæ populus Romanus Imperium habet populi Romani sunt. ff. ne quid in loco pub. l. tertia, in princ.

Maris esse communem vsum omnibus hominibus, vt aeris verum est: iactasq; in id pilas esse eius, qui iecerit. sed id cōcedendum non esse, si deterior littoris maris ve vsus, quo eo modo futurus sit, d.l. tertia, §. maris.

In littore quoq; iure gētiū ædificare licet, nisi si vsus publicus impediretur, ff. eo. l. iiii.

Si per publicum locum riuus aquæ ductus priuato nocebit: erit actio priuato ex lege duodecim tabularum, vt de noxa domino caueatur, ff. eo. l. quinta.

Ei, qui interdicto experitur, ne quid in loco publico fiat, quo damnum priuato detur: quamuis de loco publico interdicat: nihilominus procuratoris dandi facultas est, ff. eo. l. penul.

Sicut is, qui nullo prohibente in loco publico ædificauerat cogendus non est demoliri, nè vrbs deformetur ruinis, ita qui aduersus edictum prætoris ædificauerit, tollere ædificium debet, alioqui inane, & lusorium prætoris Imperium fuerit, ff. eod. l. fin.

DE LOCO PVBLICO FRVENDO. Titulus. XX.

PRætor ait, QVOMINVS LOCO PVBLICO, QVEM IS, CVI LOCANDI IVS FVERIT, FRVENDVM ALII LOCAVIT: EI, QVI CONDVXERIT, SOCIOVE EIVS, EX LEGE LOCATIONIS FRVI LICEAT VIM FIERI VETO. ff. de loco publico fruend. l. prima, in princ.

Interdictum hoc publicæ vtilitatis causa proponi palàm est. tuetur. n. uectigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei, qui ad fruendum conduxit, sed si

simul

simul ueniant ad interdictum mouendum ipse, qui conduxit, & socius eius, magis est, ut ipse conductor proferatur, d.l. prima. §. Interdictum.

Ait prætor, quominus ex lege locationis frui liceat, meritò ait ex lege locationis, ultra legem enim, vel contra legem non debet audiri, qui frui desiderat. d.l. prima. §. Ait prætor.

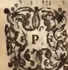
Concedi solet, vt imagines, & statuæ, quæ ornamento Reip. sint futuræ, in publico ponantur. ff. eod. l. finali.

DE VIA PVBLICA, ET SI QVID IN EA FACTVM ESSE dicatur. Titulus XXI.

Ediles curam gerant per urbem publicorum itinerum, vt complanentur, neve flumina damnum dent ædibus: & vt ponticuli sint quocumque loco opus fuerit. Curæ item habeant, vt si priuati parietes, cùm alii tùm domestici, qui in publicam uiam feruntur, ruinam minentur: ędium domini eos, vt oportet, demoliantur, ac reparent, quod si uel non demoliantur, uel non reparent: multam in eos dicant, quousque vitium emendauerint. Procurent etiam, ne quis publica itinera perfodiat, aut aggeribus congestis obruat, neve quid in publico itinere exædificet. sin minus factum erit, ædilibus inducetur: ædiles autem lege in eum animaduertant qui contrafecit, & quod factum est opus, destruatur. Præterea, vt ante suas quisque ædes publicas vias reparet, repurgetque aquagia, quæ sub duo sunt, scilicet curent, ita quidem, vt ne impedimento sit, quominus eatur, agatur. Quod si qui in conductis ædibus habitant, quod ædium dominus eas non reparet, ipsi reparauerint, eum sumptum in pensionem reputabunt; procurent insuper, ne quid ante officinas propositum sit, præterquam si fullo uestiméta ab excoctione ad auram recreet, uel faber rotas exponat: ut tamen ita collocent, ne impedimento sint ducendo uehiculo, sed neque rixari in itineribus, neque stercora proiicere, neque morticina, aut pelles iactare permittant. ff. de uia publica. l. Vnica.

DE VIA PVBLICA, ET ITINERE PVBLICO REFICIENDO. Titulus XXII.

P Rætor ait, QVOMINVS ILLI VIAM PVBLICAM, ITERVE PVBLICVM APERIRE, REFICERE LICEAT, DVMNE EA VIA, IDVE ITER DETERIVS FIAT: VIM FIERI VETO, uiam aperire est adueterem altitudinem, latitudinemque restituere: sed & purgare refectionis portio est: purgare autem proprie dicitur ad libramentum proprium redigere: sublato eo, quod supra eā esset, reficit. n. & qui aperit, & qui purgat, & omnes omnino, qui in pristinum statum reducunt. ff. de uia pub. & itinere. l. prima, in prin.

Si quis sub specie refectionis deteriorem uiam facit impunè uim patietur, propter quod neque altiorem, neque longiorem, neque latiorem, neque humiliorem uiam sub nomine refectionis is, qui interdicit, potest facere: uel in uiam terrenam glaream iniicere, aut sternere uiam lapide, quæ terrena sit, uel contra lapide stratam terrenam facere. d.l. prima. §. si quis.

Interdictū hoc perpetuò dabitur, & omnibus, & in omnes, & habet condemnationem

nem in id quod, actoris intererat. d. l. prima. §. Interdictum.

Viam publicam populus non vtendo amittere non potest. ff. eod. l. secunda.

Si in agrum vicini uiam publicam quis reiecerit: tantum in eum viæ reiectæ actio dabitur, quanti eius interest, cuius fundo iniuria irrogata est. qui uiam publicam exarauerit, ad munitionem eius solus compellitur. ff. eod. l. finali.

DE FLVMINIBVS NE QVID IN FLVMINE RIPAVE EIVS FIAT, quo peius nauigetur. Titulus XXIII.

It Prætor, NE QVID IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FACIAS, NE QVID IN FLVMINE PVBLICO NEVE IN RIPA EIVS IMMITTAS QVO STATIO ITERVE NAVIGIO DETERIVS SIT FIAT. ff. de fluminib. ne quid in flumi. l. prima. in prin.

Flumen a riuo magnitudine discernendum est, aut existimatione circumcolentium, item fluminum quædam sunt perennia, quædam Torrentia. perenne est quod semper fluit. Torrens quod hyeme. si tamen aliqua æstate exaruit, quod alioquin perenne fluebat, non ideo minus perenne est. d. l. prima §. flumen.

Fluminum quædam publica sunt, quædam non Publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne sit, hæc sententia Cassii, quam Celsus probat, uidetur esse probabilis. d. l. prima. §. fluminum.

Hoc interdictum ad flumina publica pertinet, si autem flumen priuatum sit: cessabit interdictum nihil enim differt à cæteris locis priuatis flumen priuatum. d. l. prima. §. hoc interdictum.

Ripa autem ita definitur id, quod flumen continet naturalem rigorem cursus sui tenens Cæterum si quando, uel imbribus, uel mari, uel qua alia ratione ad tempus excreuit ripas non mutat. Nemo denique dixit Nilum, qui incremento suo Aegiptum cooperit, ripas suas mutare, uel ampliare. Nam cum ad perpetuam suam mensuram redierit. Ripę aluei eius muniendę sunt. si tamen flumen naturaliter creuit, ut perpetuum incrementum nactum sit, uel alio flumine admisso, uel qua alia ratione: dicendum est proculdubio ripas quoque eum mutasse quemadmodum si alueo mutato alia cæpisset fluere. d. l. prima. §. Ripa.

Si insula in publico flumine nata fuerit, inque ea aliquid fiat: non uidetur in publico fieri. illa enim insula aut occupantis est, si limitati agri fuerunt: aut eius, cuius ripam contingit: aut si in medio alueo nata est, eorum qui prope vtrasque ripas prædia possident. d. l. prima. §. si insula.

Simili modo, & si flumen alueum suum reliquerit, & alia fluere cæperit: quicquid in uetere alueo factum est, ad hoc interdictum non pertinet. non. n. in flumine publico factum erit, quod est utriusque vicini. At si limitatus est ager, occupantis alueus fiet certè definit esse publicus. Ille etiam alueus, quem sibi flumen fecit, & si priuatus ante fuit, incipit esse tamen publicus: quia impossibile est ut Alueus fluminis publici, non sit publicus. d. l. prima. §. finali. si fossa.

Si fossa manufacta sit, per quam fluit flumen publicum: nihilominus publica fit, & ideò si quid ibi fiat in flumine publico factum uidetur, aliter atque si flumen aliquam terram inundauerit, non alueum sibi fecerit. tunc. n. non fit publicum quod aqua coopertum est. d. l. prima. §. si fossa.

Item si annis aliquid circueat, sciendum est, manere eius, cuius fuerit, si quid igitur factum est illic: non est factum in publico flumine: nec pertinet ad hoc interdictum,

terdictum, si quid in priuato factum sit: nec quidem si in priuato flumine: fiat: nam quod fit in priuato flumine, perinde est, atque si in alio loco priuato fiat. d. l. prima. §. item si amnis.

In publico flumine factum accipere debemus, quidquid in aqua factum est. nam si quid extra factum sit, non est in flumine publico factum, & quod in ripa, non videtur in flumine publico factum. d. l. prima. §. In publico.

Non autem omne, quod in flumine publico, ripave fit, coercet prætor: sed si quid fiat, quo deterior, statio, & nauigatio fiat. Ergo hoc interdictum tantū ad flumina pertinet, quæ sunt nauigabilia, ad cętera non pertinet, sed & labeo scribit, non esse iniquum, etiam si quid in flumine eo, quod nauigabile non sit, ut exarescat, uel aquæ cursus impediatur: utile interdictum competere, ne vis ei fiat, quominus id opus, quod in alueo fluminis, ripave ita factum sit, vt iter cursusve fluminis deterior fiat, tollere, Demoliri, purgare, restituere viri boni arbitratu possit, stationem à statuendo dicimus is igitur locus demonstratur, vbicunque naues tute stare possunt. d. l. prima. §. non autem.

Ait prætor ITERQVE NAVIGIO, hoc pro nauigatione positum est, imo nauigium solemus dicere etiam ipsam nauem. iter ergo nauigio potest, & sic accipi iter naui deterius fiat. Nauigii appellatione etiam rates continentur: quia plerumque, & ratium usus necessarius est, si pedestre iter impediatur: non ideo minus iter nauigio deterior fit. d. l. prima. §. Ait prætor.

Deterior statio, itemque iter nauigio Deterius fieri videtur, si vsus eius corrumpatur, uel difficilior fiat, aut minor, aut rarior vel si in totum auferatur, proinde siue deriuetur aqua, vt exiguior facta minus sit nauigabilis: vel si dilatetur, vt diffusa aquam breuem faciat: siue contra, sic coangustetur, vt rapidius flumen faciat, uel si quid aliud fiat, quod nauigationem incommodiorem, difficilioremue faciat, vel prorsus impediat interdicto locus erit. d. l. prima. §. Deterior.

Labeo scribit non esse dicendum dandam exceptionem ei, qui interdicto conuenitur, AVT NISI RIPAE TVENDAE CAVSA FACTVM SIT, sed ita excipiendum ait. EXTRA QVAM, SI QVID ITA FACTVM SIT VTI DE LEGE FIERI LICVIT, si in mari aliquid fiat, labeo ait competere tale interdictum NE QVID IN MARI INVE LITORE, QVO PORTVS STATIO, ITERVE NAVIGIO DETERIVS FIAT. Sed, & si in flumine publico, non tamen nauigabili fiat, idē putat. d. l. prima. §. Labeo scribit.

Deinde ait prætor QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FIAT, SIVE QVID IN ID FLVMEN RIPAMVE EIVS FACTVM VEL IMMISSVM HABEAS QVO STATIO, ITERVE NAVIGIO DETERIVS SIT, FIAT, RESTITVAS. Superius interdictum prohibitorium est, hoc restitutorium, ad eandem causam pertinens. Iubetur autem is, qui factum, uel immissum habet restituere, quod habet, si modo id, quod habet, stationem, uel nauigium deterius faciat. d. l. prima. §. Deinde.

Hæc uerba FACTVM VEL IMMISSVM HABEAS, ostendunt non eum teneri, qui fecit uel immisit, sed qui factum siue immissum habet denique, labeo scribit si auctor tuus aquam deriuauerit, teneri te hoc interdicto, si ea utaris. d. l. prima. §. hæc uerba.

Quo minus ex publico flumine ducatur aqua nihil impedit, nisi imperator, aut Senatus uetet, si modo ea aqua in usu publico non erit. Sed si aut nauigabile est, aut ex eo aliud nauigabile fit, non permittitur id facere. ff. de fluminib. l. Secunda.

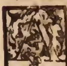
Flumina

Flumina publica, quæ semper fluunt, ripæque eorum publicæ sunt. Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet. ff. eod. l. tertia, in prin.

Secundum ripas fluminum loca non omnia publica sunt, cum ripæ cedant, ex quo primum à plano vergere incipit, vsque ad aquam, d. l. tertia. §. finali.

Quæsitum est, an is, qui in vtraque ripa fluminis publici domus habeat, pontem priuati iuris facere possit respondit Scœuola non posse. ff. eod. l. finali.

NE QVID IN FLVMINE PVBLICO FIAT, QVO ALITER AQVA fluat atque vti priore æstate fluxit. Titulus XXIII.

AIt prætor IN FLVMINE PVBLICO INIRE RIPA EIVS FACERE, AVT IN ID FLVMEN RIPAMVE EIVS IMMITTERE, QVO ALITER AQVA FLVAT, QVAM PRIORE ESTATE FLVXIT VETO. ff. ne quid in flumine. l. vnica. in princip.

Hoc interdicto prospexit prætor ne deriuationibus minus concessis flumina exrescant, uel mutatus alueus uicinis aliquam iniuriam adferat, pertinet autem ad flumina publica, siue nauigabilia sunt siue non sunt. d. l. vnica, §. hoc interdicto.

Ait prætor QVO ALITER AQVA FLVAT QVAM PRIORE AESTATE FLVXIT non omnis ergo qui immisit, uel qui fecit tenetur: sed qui faciendo, vel immittendo efficit aliter quam priore æstate fluxit aquam fluere. d. l. vnica. §. Ait prætor.

QVOD AVTEM AIT, ALITER FLVAT, non ad quantitatem aquæ fluentis pertinet, sed ad modum, & ad rigorem cursus aquæ referendum est. Et Generaliter dicendum est, ita demum interdicto quem teneri, si mutetur aquæ cursus, per hoc quod factum est: dum uel depressior, uel altior fiat aqua, ac per hoc rapidior fit cum incommodo accolentium. Et si quid aliud vitii accolæ ex facto eius, qui conuenitur sentient: interdicto locus erit. dicta. l. vnica. §. quod autem.

Si quis ex riuo tecto per apertum ducere velit, vel contra qui ante aperto duxit nunc operto velit interdicto teneri placuit, si modo hoc factum eius incommodum circa colentibus adferat. simili modo, & si incile ducat, aut alio loco, aut si alueum fluminis mutet, hoc interdicto tenebitur. d. l. vnica. §. si quis.

Sunt, qui putant contra hoc interdictum excipiendum. QVVOD EIS RIPAE MVNIENDE CAVSA NON FIAT. Scilicet, ut si quid fiat quo aliter aqua fluat, si tamen muniendæ ripæ causa fiat, interdicto locus non sit. sed nec hoc quibusdam placet, neque enim ripæ cum incommodo accolentium muniendæ sunt, hoc tamen iure vtimur, vt prætor ex causa æstimet an hanc exceptionem dare debeat, plerumque enim utilitas suadet istam exceptionem dari sed etsi aliqua utilitas uertatur eius, qui quid in flumine publico fecit pone enim grande damnum flumen ei dare solitum prædia eius depopulari, si forte aggeres neque aliam munitionem adhibuit, ut agrum suum tueretur eaque res cursum fluminis ad aliquid immutauerit, cur ei non consulatur? Plerosque scitur prorsus flumina auertisse alueosque mutasse dum prædiis suis consulunt oportet. n. in huiusmodi rebus vtilitatem, & tutelam facientis spectari sine iniuria, utique accolarum. d. l. unica. §. sunt qui putant.

Is autem hoc interdicto tenetur, qui aliter fuit fluere aquam, quam priore æstate fluxit

& idcirco aiunt prætorem priorem æstatem comprehendisse,quia semper certior est naturalis fluminum cursus æstate,quam hyeme, nec ad instantem æstatem,sed ad priorem hoc interdictum refertur,quia illius æstatis fluxus indubitatior est.d.l.vnica.§.is autem.

Aestas ad ęquinoctium autumnale refertur, & si fortè ęstate interdicetur, proxima superior ęstas intuenda erit si vero hyeme tunc non proxima hyemi æstas, sed superior erit inspicienda.d.l.Vnica.§.æstas.

Deinde ait prætor QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FACTVM, SIVE QVOD IN FLVMEN RIPAVE EIVS IMMISSVM HABES: SI OB ID ALITER AQVA FLVAT, ATQVE PRIORE AESTATE FLVXIT, RESTITVAS. hoc interdictum restitutorium proponitur.superius.n.prohibitorium est,& pertinet ad ea,quæ nundum facta sunt. si quid igitur iam factum est:per hoc interdictum restituetur. si quid, ne fiat, prospicitur:superiore interdicto erit vtendum,& si quid post interdictum redditum fuerit factum coercebitur, in hoc interdicto restitutorio non est iniquũ uenire (vt Labeo ait) etiam quod dolo factum est,quominus haberet.d.l.Vnica.§.finali.

Hoc interdictum & in hæredes competit.d.l.Vnica.§.hoc interdictum.

VT IN FLVMINE PVBLICO NAVIGARI LICEAT. Titulus XXV.

Prætor ait, QVOMINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO NAVEM, RATEM AGERE, QVOVE MINVS PER RIPAM ONERARE, EXONERARE LICEAT: VIM FIERI VETO ITEM VT PER LACVM, FOSSAM, STAGNVM PVBLICVM NAVIGARE LICEAT INTERDICAM. ff. ut in flumi.publ.l.vnica.in prin.

Hoc interdicto prospicitur ne quis flumine publico nauigare prohibeatur, sicut.n.ei,qui,via publicanti prohibetur,interdictum supra propositum est : ita hoc quoque proponendum prætor putauit, si priuata sunt suprascripta : interdictũ cessat.lacus est qđ ꝑpetuã habet aquã.ff.vt in flu.pub.l. vnica.§. hoc interdicto.

Stagnum est, quod temporalem continet aquam ibidem stagnantem, quæ quidem aqua plerumque hyeme cogitur. Fossa receptaculum aquæ manufactum. possunt autem etiam hæc publica esse publicano planè,qui lacum,uel stagnum conduxit,si piscari prohibeatur,utile interdictum competere Sabinus consensit,& ita labeo,ergo & si à municipibus conductum habet:æquissimum erit ob uectigalis fauorem interdicto eum tueri.d.l.vnica.§.stagnum.

Si quis velit interdictum tale mouere,ut locus deprimatur pecoris adpellendi gratia non debet audiri, & ita Mela scribit. Idem ait tale interdictum competere ne cui uis fiat quominus pecus ad flumen publicum ripamve fluminis publici adpellatur.d.l.vnica.§.finali.

DE RIPA MVNIENDA. Titulus XXVI.

Prætor ait QVOMINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS OPVS FACERE, RIPAE AGRIVE QVI CIRCA RIPAM EST, TVENDI CAVSA LICEAT, DVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT, SI TIBI DAMNI INFECTI IN ANNOS DECEN BONI VIRI ARBI-

ARBITRATV, VEL CAVTVM, VEL SATISDATVM EST, AVT PER ILLVM NON STAT, QVOMINVS BONI VIRI ARBITRATV CAVEATVR, VEL SATISDETVR VIM FIERI VETO. ff. d. ripa munienda. l. Vnica, in prin.

Ripas fluminum publicorum reficere, munire vtilissimum est. sicut igitur de via publica reficienda interdictum propositum est, ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit. Meritò adiicit, DVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT, illa. n. sola refectio toleranda est, quæ nauigationi impedimento non est. is autem qui ripam vult munire de damno futuro debet, vel cauere, vel satisdare secundum qualitatem personæ. & hoc interdicto expressum est, vt damni infecti in annos decem viri boni arbitratu, vel caueatur, vel satisdetur. Dabitur autem satis vicinis: sed, & his, qui trans flumen possidebunt. etenim curandum fuit, ut eis ante opus factum caueretur. nam post opus factum persequendi hoc interdicto nulla facultas superest, etiam si quid damni postea datum fuerit, sed lege Aquilia experiendum est. & illud notandum est, quod ripæ, lacus, fossæ, stagni muniendi causa prætor nihil cauit. Sed idem erit obseruandum, quod in ripa fluminis municnda. d. l. Vnica. §. Meritò.

DE ARBORIBVS CAEDENDIS. Titulus XXVII.

Ait prætor, QVAE ARBOR EX AEDIBVS TVIS IN AEDES ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT, QVOMINVS EAM ADIMVS, TVNC QVOMINVS EAM ILLI ARBOREM ADIMERES SIBIQVE HAEREDE LICEAT, VIM FIERI VETO. ff. de arboribus cædend. l. prima. in prin.

Hoc interdictum prohibitorium est, si arbor ædibus alienis impendeat. utrum totam arborem iubeat prætor adimi: an uero id solum, quod superexcurrit, quæritur, & Rutilius ait ex stirpe excidendam, idque plerisque videtur uerius, & nisi dominus adimeret arborem Labeo ait permitti ei, cui arbor afficeret (ut si ueller) succideret eam, lignaque tolleret, Arboris appellatione, etiam uites continentur. d. l. prima. §. hoc interdictum.

Non solum autem domino ædium. sed etiam ei, qui usumfructum habet, competit hoc interdictum: quia est ipsius interest arborem istam non impendere. d. l. prima. §. non solum autem.

Prætera probandum est, si arbor communibus ædibus impendeat, singulos dominos habere hoc interdictum, est quidem insolidum: quia, & seruitutum vindicationem singuli habeant. d. l. prima. §. Præterea.

Ait prætor, si per te stat quominus eam adimas, tunc quominus eam arborem illi adimere liceat uim fieri ueto. prius itaque tibi datur adimendi facultas, si tu non facias, tunc uicino prohibet uim fieri adimere uolenti. dicta. l. prima. §. Ait prætor.

Deinde ait prætor, QVAE ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT QVOMINVS PEDES QVINDECIM A TERRA EAM ALTIVS COERCEAS: TVNC QVOMINVS ILLI ITA COERCERE LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT VIM FIERI VETO. d. l. prima. §. Deinde ait.

Quod ait prætor, & lex duodecim tabularum efficere uoluit, ut quindecim pedes altius rami arboris circuncidantur, & hoc idcirco effectum est, ne umbra arbo

ris

ne vmbra arboris vicino prædio noceret. d.l.prima, §. quod ait.

Differentia duorum capitum interdicti hæc est, si quid arbor ædibus impendeat: succidi eam præcipitur. si vero agro impendeat, tantum vsque ad quindecim pedes à terra coerceri. d.l. prima. §. differentia duorum.

Si arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit: ex lege duodecim tabularum, de adimenda ea rectè agere potes, ius ei non esse, ita arborem habere. ff. eod. l. finali.

Cum proponas radicibus arborum in vicina Agathangeli area positis crescentibus fundamentis domus tuæ periculum afferri præses (ad exemplum interdictorum quæ in albo proposita habet prætor: si arbor in alienas ædes impendebit. item si in alienum agrum impendebit, quibus ostenditur, nec per arboris quidem occasionem vicino nocere oportere) rem ad suam æquitatem rediget. C. de interdictis. l. prima.

Cum ex vno delicto plures nascuntur actiones, sicut euenit cum arbores furtim cæsæ dicuntur, omnibus experiri permitti post magnas varietates obtinuit. ff. de oblig. & actionib. l. cum ex vno. xxxii.

DE ITINERE ACTVQVE PRIVATO.

Titulus XXVIII.

Rætor ait, QVO ITINERE ACTVQVE PRIVATO QVO DE AGITVR, VEL VIA, HOC ANNO NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES: QVOMINVS ITA VTARIS VIM FIERI VETO. ff. de itinere actuque priu. l. prima, in princip.

Hoc interdictum prohibitorium est pertinens ad tuendas rusticas tantummodo seruitutes hoc interdicto prætor non inquirit, utrum habuit iure seruitutem impositam an non: sed hoc tantum an itinere, actuque hoc anno usus sit, non ui, non clàm, non precario, & tuetur eum, licet eo tempore, quo interdictum redditur usus non sit. siue igitur habuit ius uię, siue non habuit in ea conditione est, ut ad tuitionem prætoris pertineat, si modo eo anno, uel modico tempore usus sit, idest non minus quam triginta diebus, neque ad præsens tempus refertur usus quia plerunque itineribus, uel uia non semper utimur, nisi cum usus exegit: itaque annui temporis spacio conclusit usum. Annum ex die interdicti retrorsum computare debemus. d. l. prima. §. hoc interdictum.

Si quis hoc interdicto utatur: sufficit alterutrum probare, uel iter uel actum in usu habuisse. Iulianus ait quoad usque ingressus est, eo usque ei competere interdictum, quod uerum est. d. l. prima. §. si quis.

Viuianus rectè ait, eum qui propter incommoditatem riui, aut propterea, quia uia publica interrupta erat per proximi uicini agrum iter fecerit, quamuis id frequenter facit: non uideri omnino usum esse, atq; utile esse interdictū non quasi precario usum, sed quasi nec usum. ergò secundū hæc neutro usus uidetur. multo enim minus illo usus est per quē non iuit ꝓpea incommoditatē riui, aut propterea

propterea quia uia publica perupta erat, idem erit dicendum, & si non erat uia publica, sed sit iter priuatum, nam & hic eadem quæstio est. d. l. prima, §. Viuianus recte.

Is cuius colonus, aut hospes, aut quis alius iter ad fundum fecit, vsus uidetur itinere, uel actu, uel uia, & idcirco interdictum habebit, & hæc ita Pedius scribit, & adiicit, etiam si ignorauit, cuius fundus esset, per quem iret retinere eum seruitutem. d. l. prima, §. is cuius.

Si quis autem cum putaret fundum ad se pertinere, suo nomine iter fecerit amicus meus, vtique sibi non mihi interdictum adquisisse intelligetur. d. l. prima, §. si quis autem.

Si quis propter inundationem usus nõ sit itinere actuq; hoc anno, cum superiore vsus sit: potest repetita die hoc interdicto vti per in integrum restitutionem ex illa parte, SI QVA MIHI IVSTA CAVSSA ESSE VIDEBITVR, sed, & si per uim hoc ei contigerit, integrum eum restitui oportere, Marcellus probat. d. l. prima, §. si quis propter.

Præterea, & aliis casibus interdictum repetita die competit, ex quibus, quis in integrum restitutionem impetrare solet. d. l. prima, §. præterea.

Præterea sciendum est, si dilatione data aduersario futurum est, vt caussa interdicti mei deterior fiat: æquissimum esse repetita die interdictum reddi. d. l. prima, §. præterea sciendum.

Si tibi fundum precario concessero, cui via debebatur, deinde tu a domino fundi precario rogaueris, vt ea uia ad eum fundum utaris, an noceat tibi exceptio, si aduersus eum uelis interdicere a quo precario uiam rogasti? & magis est, ut noceat, idque colligi potest ex eo, quod Iulianus scribit, in specie huiusmodi (quæris. n.) si ego tibi fundum precario dedero, cui via debebatur: & tu rogaueris precario, ut ea uia utaris, nihilominus interdictum utile mihi esse: quia sicuti me precarium rei meæ non tenet, ita etiam nec per te precario possidere intelligor. quoties. n. colonus meus aut is, cui precario fundum dedi uia utitur, ego ire intelligor, propter quod, & recte dico me itinere vsum. Quæ ratio (inquit) efficit, vt si uiam precario rogauero, & tibi fundum precario dedero: quamuis hac mente ieris, quasi fundo meo debetur, interdictum inutile sit, & precario eo itinere usus esse uidear non immerito, non enim opinio tua, sed mea quærenda est, ut tamen, ut credo, poteris interdicto uti; & si de hoc nihil scribat Iulianus, si quis supradicto tempore anni non ui, non clàm, precario: uidendum est, an ei noceat, & magis est, ut nihil ei noceat, quod attinet ad interdictum. nec. n. corrumpi, aut mutari, quod recte transactum est, superueniente delicto, potest. d. l. prima, §. finali, cum. l. seq.

Inde etiam illud Labeo scribit, si cum à me recte uia utebaris, fundum uendidero, per quem utebaris, deinde emptor te prohibuerit: licet clàm uidearis ab eo uti, (nam qui prohibitus utitur. clàm utitur) tamen interdictum tibi competere intra annum, quia hoc anno non ui, non clam, non precario usus sis. ff. de itinere, actuque priu. l. tertia, in prin.

Item sciendum est non tantum eum clam uia uti, qui ipse prohibitus utitur: uerum eum quoque per quem quis id ius retinebat: si eo prohibito, per quem retinebat, utatur plane si ignoraui prohibitum, & si perseuero uti: nihil mihi nocere, dicendum est. d. l. tertia, §. item sciendum.

Si quis ab auctore meo ui, aut clàm, aut precario usus est: rectè a me uia uti prohibetur, & interdictum ei inutile est; quia à me uide-

tor ui, aut clam, uel precario posſidere, qui ab auctore meo uitiosè posſidet. Nam, & Pedius ſcribit, ſi ui, aut clam, aut precario ab eo uſus ſit, in cuius locum hæreditate, vel emptione, aliove quo iure ſucceſsi: idem eſſe dicendum, cum.n. ſucceſſerimus in locum eorum: æquum non eſt nocere aduerſus nos hoc, quod aduerſus eum non nocuit, in cuius locum ſucceſsimus. d.l. tertia. §. ſi quis.

In hoc interdicto examinatur, quanti eius interſit, via non prohiberi, ſiue itinere. d.l. Tertia. §. In hoc.

Vti videmus ſeruitutibus etiam per colonos, vel amicos, vel etiam hoſpites: & fere per eos omnes, qui nobis retinent ſeruitutes. ſed.n. per fructuarium quidem ſeruitus retinetur, per fructuarium autem interdictum hoc domino non competere Iulianus ait. d.l. tertia. §. vti videmus.

Idem Iulianus ſcribit: ſi meus vſusfructus in fundo tuo, proprietas vero tua fuerit; & vterq; noſtrum per vicini fundum ierit utile interdictum de itinere nos habere: & ſiue forte ab extraneo fructuarius prohibeatur. ſiue etiam a domino ſed & ſi dominus a fructuario competet nam; & ſi quilibet alius prohibeat ire, Interdictum aduerſus eum competit. d.l. tertia. § Idem Iulianus.

Hoc interdictum, & ei competit. qui donationis cauſa fundi vacuam poſſeſsionē adeptus eſt. d.l. tertia. §. hoc.

Si quis ex mandato meo fundum emerit, æquiſsimum eſt, mihi hoc interdictum dari, vbi ille uſus eſt, qui mandatu meo emit, ſed & ſi quis vſumfructum emit, vel uſum, uel cui legatus eſt, & traditus: hoc interdicto vti poterit. hoc amplius, & is, cui dotis cauſa fundus traditus eſt, experiri hoc interdicto poterit. Et Generaliter, ex omnibus cauſis, quæ inſtar venditionis habent, uel etiam alterius contractus dicendum eſt huic interdicto locum fore. d.l. tertia. §. ſi quis.

Ait prætor QVO ITINERE, ACTVQVE HOC ANNO NON VI, NON CLAM. NON PRECARIO AB ALIO VSVS ES: QVOMINVS ITER, ACTVQVE VT TIBI IVS EST, REFICIAS, VIM FIERI VETO. qui hoc interdicto uti volet is aduerſario damni infecti, quod per eius vitium datum ſit, caueat. d.l. tertia. §. Ait prætor.

Vtilitas ſuaſit hoc quoque interdictum proponere, namque conſequens erat, ei qui itinere vtitur, interdictum proponere, vt refici iter poſsit, quemadmodum. n. alias vti poteſt itinere, vel etiam actu commodè quam ſi refecerit? corrupto. n. itinere, minus commodè frui, aut agi poteſt. d.l. tertia. §. vtilitas.

Hoc autem a ſuperiore diſtat, quod illo quidem interdicto omnes uti poſſunt, qui hoc anno uſi ſunt, hoc autem interdicto is demum uti poteſt, qui hoc anno uſus eſt, & ius ſibi eſſe reficiendi docet. ius autem uidetur ei eſſe reficiendi. cui ſeruitus debetur itaque qui hoc interdicto utitur, duas res debet oſtendere: & hoc anno ſe uſum, & ei ſeruitutem competere. cæterum, ſi deſiit alterutrum, deficit interdictum nec immerito. qui.n. uult ire agere tantiſper, quoad de ſeruitute conſtet: non debet de ſuo iure docere, quid.n. perdit, qui patitur eum hoc facere, quod hoc anno fecit? Enimuero qui uult reficere, aliquid noui facit, neque debet ei permitti in alieno id moliri, niſi iure habeat ſeruitutem. d. l. tertia. §. hoc autem.

Fieri autem poteſt, ut qui ius eundi habet, & agendi, reficiendi ius non habeat, quia in ſeruitute conſtituenda cautum ſit, ne ei reficiendi ius ſit: aut ſic, ut ſi uelit reficere, uſque ad certum modum reficiendi ius ſit. Merito ergo ad refectionem ſe prætor retulit, VT TIBI (inquiens) IVS EST,

REFICIAS, VTI AVTEM IVS EST, hoc est reficias, ficuti per seruitutem impositam licet: reficere sic accipimus, ad pristinam formam, iter, & actum reducere: hoc est, ne quis dilatet, aut producat, aut deprimat, aut exaggeret. longè.n.aliud est reficere, aliud facere. d.l.tertia.§.fieri autem potest.

Apud Labeonem quæritur, si pontem quis nouum velit facere viæ muniédæ causa, an ei permittatur? & ait permittendum, quasi pars sit refectionis huiusmodi munitio, & est vera Labeonis sententia, si modo sine hoc commeari non possit d.l.tertia.§.finali.

Veteres nominatim adiiciebant, vt ea quoque, quæ ad refectionem vtilia essent, adportanti vis non fieret. quod superuacuum est: quoniam qui adportare non patitur ea, sine quibus refici iter non posfit, vim facere videtur, quominus reficiatur. si quis autem, cum posfit per compendiaria, adportare, quæ refectioni necessaria sunt, longiore itinere velit ita adportare, vt deteriorem causam eundi faciat: impune vis ei fiet: quia ipse sibi impedimento sit, quominus reficiat. ff.de itineribus actuque priu.l.quarta.

Apparet ergo eum, qui non patitur hæc congeri vim facere, quominus quis reficiat, plane si quis, cum posset alia parte agri sine incommodo domini fundi impensam adportare, id egit, vt altera parte adportaret: impune ei vim fieri rectè placuit. ff.eod.l.quinta, in prin.

Hoc interdictum non solum ipsi, verum successoribus quoque esse dandum, non est ambigendum, emptori quoque dabitur, & in emptorem, d.l.quinta.§.hoc interdictum.

Si quis seruitutem iure impositam non habeat, habeat autem velut longè possesfionis prærogatiuam ex eo, quod diu vsus est seruitute: interdicto hoc vti potest d.l.quinta.§.si quis.

Qui hoc interdicto vsurus est, de uitio operis cauere aduersario debet. d.l.quinta, §.finali.

Sicuti non nocet ei, qui sine vitio usus est, quod eodem anno vitiosè vsus est: ita emptori, hæredique non nocebit quod ipsi vitiosè vsi sunt, si testator, venditor ve rectè vsi sunt. ff.eod.l.penul.

Si per fundum tuum, nec vi, nec clàm, nec precario commeauit aliquis: non tamé, tanquam id suo iure faceret, sed si prohiberetur non facturus, inutile est ei hoc interdictum de itinere, actuq; nam, ut hoc interdictum competat ius fundi possedisse oportet. ff.eod.l.finali.

DE AQVA COTIDIANA ET AESTIVA. Tit. XXIX.

It prætor, VTI, HOC ANNO, AQVAM QVA DE AGITVR NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO DVXISTI: QVOMINVS ITA DVCAS VIM FIERI VETO ff.de Aqua cot.d.l.prima.in prin.

Hoc interdictum prohibitorium est, & interdum restitutorium est, & pertinet ad aquam cotidianam. Cotidiana autem aqua non illa est, quæ cotidie ducitur: sed ea, qua quis cotidie posfit vti, si vellet, quamquam cotidiana interdum hyeme ducere non expediat, & si posset duci. d.l.prima.§.hoc interdictum.

Duo sunt genera aquarũ, est quotidiana, est & æstiua, quotidiana ab æstiua differt vsu nõ iure, cotidiana est, q̃ duci assiduè solet, uel æstiuo tempore, vel hyberno etiam

etiam si aliquando ducta non est, ea quoque dicitur cotidiana, cuius seruitus intermissione temporis diuisa est. Aestiua autem ea est, qua æstate sola vti cape dit: sicuti dicimus vestimenta æstiua, saltus ęstiuos castra æstiua: quibus interdum etiam hyeme, plerumque autem æstate utamur. Sed probandum est, ex proposito vtētis, & ex natura locorum aquam ęstiuam à quotidiana discerni. nam si sit ea aqua, quæ perpetuo duci possit, ego autem æstate sola ea vtar: dicendū est hanc aquam esse æstiuam rursus si ea sit aqua, quæ non nisi æstate duci possit, æstiua dicetur, & si ea sint loca, quę natura non admittant aquam, nisi ęstate: dicendum erit rectè æstiuam dici. d. l. prima. §. duo sunt.

Quod autem scriptum est & in interdicto VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI, hoc est non quotidie, sed hoc anno, vel una die, vel una nocte. ergo cotidiana quidem aqua quæ quotidie duci possit, uel hyeme, uel æstate, & si aliquo momento temporis ducta non sit. æstiua autem aqua est, quæ quotidie quidē duci possit, ut tamen æstate ducatur tantum, non etiam hyeme: non quia non possit, & hyeme, sed quia non solet. d. l. prima. §. quod autem.

Loquitur autem prætor in hoc interdicto de ea aqua sola, quæ perennis est. nulla. n. alia duci aqua potest, nisi quæ perennis est, quamquam autem ad perennes aquas dixerimus hoc interdictum pertinere: ad eas tamen perennes pertinet, quæ duci possunt. Cæterum sunt quædam aquæ, quæ & si perennes sunt, duci tamen non possunt: ut puta puteales, & quæ ita sunt submersæ, ut defluere extra, & vsui esse non possint. sed huiusmodi aquis, quę duci non possunt, haustus, seruitus imponi potest. d. l. prima. §. loquitur.

Hæc interdicta de aqua, item de fonte ad eam aquam pertinere videntur, quæ a capite ducitur non aliunde. harum. n. aquarum etiam seruitus iure ciuili constitui potest. d. l. prima. §. hæc interdicta.

Caput aquæ illud est, unde aqua nascitur, si ex fonte nascatur, ipse fons, si ex flumine, uel lacu prima incilia, uel principia fossarum, ex quibusque ex flumine vel ex lacu in primum riuum compelli solent. Planè si aqua sudoribus manando in aliquem primum locum effluere, atque ibi apparere incipit: eius hoc caput dicemus ubi primum emergit, & qualiter, qualiter sit constitutum ius aquæ, dicēdum est hoc interdictum locum habere. sed & si iure aqua non debetur alicui, sed tamen iure ducere se putauit, cum non in iure, sed in facto errauit, dicendū est, eoque iure utimur, ut interdicto hoc vti possit. sufficit. n. si iure se ducere putauit, nec ui, nec clam, nec precario duxit. d. l. prima. §. caput aquæ.

Illud quæritur, vtrum ea tantum aqua his interdictis contineatur, quæ ad agrum irrigandum pertinet: an uero omnis etiam ea, quæ ad usum quoque & commodum nostrum? & hoc iure utimur, ut hæc quoque contineatur, propter quod etiam si in urbana prædia quis aquam ducere uelit, hoc interdictum locum habere potest. d. l. prima. §. Illud quæritur.

Præterea Labeo scribit: & si quidem ductus aquarum non sint fundi, qui à quocunque duci possint, tamē ad hoc interdictū pertinere. d. l. prima §. præterea.

Idem Labeo scribit. & si prætor hoc interdicto de aquis frigidis sentiat, tamen de calidis aquis interdicta non esse deneganda. namque harum quoque aquarum usum esse necessarium, nonnumquam. n. refrigeratæ usum irrigādis agris præstant: his accedit, quod in quibusdam locis, & cum calidæ sunt, irrigandis, tamen agris necessariæ sunt: ut Hierapoli. constat enim apud Hiera posita nos in Asia aqua agrum calida irrigari, & quamuis ea sit aqua, quæ irrigando non sit necessaria, tamen nemo ambiget, his interdictis locum fore

Siue autem intra vrbem sit aqua, siue extra vrbem: huic interdicto locus erit, d.l. prima. §. Idem Labeo.

Illud tamen hic intelligendum est, eodemmodo pretorem duci aquam iussisse, quo ducta est hoc anno proinde neque amplioris modi, neque aliam permisisse potest uideri, quare si alia aqua sit, quam quis velit ducere, quam hoc anno duxerit: vel eandem, per aliam tamen regionem velit ducere, impune ei vis fiet. d.l. prima. §. Illud tamen.

Illud Labeo dicit omnes partes illius fundi: in quem locum aqua ducitur, eodem numero esse. Ergo, & si fortè actor confinem agrum emerit, & ex agro, in quem hoc anno aquam duxerit, postea fundi empti nomine velit aquam ducere: ita demum rectè eum hoc interdicto vti, ut de itinere, actuque poterit: vt semel in suum ingressus inde egredi quam velit, possit, nisi ei nocitum sit, ex quo aquā ducit. d.l. prima. §. Illud Labeo.

Item quæritur, si quis aquæ, quam hoc anno ducebat, aliam aquam miscuerit: an impune prohibeatur? & extat Ofilii sententia existimantis rectè eum prohiberi, sed eo loci, in quo prius aliam aquam in riuum admittit, & in totam aquam rectè eum prohiberi, quia non potest ita in parte uis fieri, vt non in tota aqua fiat quæ diuidi non potest. d.l. prima. §. item quæritur.

Trebatius cum amplior numerus pecoris ad aquam adpelleretur, quam deberet adpelli, posse vniuersum pecus impune prohiberi: quia iunctum pecus ei pecori cui ad pulsus debeatur, totum corrumpat pecoris adpulsum: *Marcellus* autē ait: si quis ius habens pecoris adpellendi, plura pecora adpulerit: non in omnibus pecoribus ei prohibendum, quod est verum: quia pecora separari possunt. d.l. prima. §. Trebatius.

Aristo putat eum demum interdictum hoc habere, qui se putat suo iure vti: non eum, qui scit nullum ius se habere, & utitur. d.l. prima. §. Aristo.

Idem ait, eum, qui hoc anno aquam duxerit, nec ui, nec clàm, nec precario, & eodem anno vitiosè vsus est, rectè tamen hoc interdicto usurum, quod referri ad id tempus potest, quod sine uitio fuerit esse re uerum, hoc anno non ui, non clā, non precario usum. d.l. prima. §. Idem ait, eum.

Quæsitum est si quis ante annum aquam duxerit, deinde sequenti tempore (hoc est intra annum) aqua influxerit ipsamet, non ducente aliquo an huic interdicto locus sit? & refert Seuerus Valerius competere ei hoc interdictum quasi duxisse uideatur: licet pœnitus perspicientibus non uideatur iste duxisse. d.l. prima. §. quæsitum est.

Item quæsitum est: si quis dum putat tertio quoque die habere se ius aquæ ducendæ, duxerit una die: an rectè, & sine captione possessoris duxisse uideatur ut hoc interdictum habeat? ait. n. prætor VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI idest alternis diebus. d.l. prima. §. Item quæsitum.

Illud autem nihil interest, utrum quinto die aqua debeatur, an alternis diebus an cotidie ei, qui hoc interdicto uti uelit, nam cum sufficiat, uel uno die hoc anno aquam duxisse, nihil refert qualem aquæductum habens duxerit: dum si quis cum quinto quoque die uteretur, quasi alternis diebus ducens interdixerit nihil ei prodesse uideatur. d.l. prima. §. illud autem.

Præterea illud sciendum est, si cum aquam duxisses aduersarius te prohibuerit, deinde tu interim ius aquæ ducendæ amiseris: in restitutionem hoc uenire, ut tibi præstetur, per hoc interdictum, quod amisisti, & hoc putatur uerum. d.l. prima. §. præterea.

Si fun-

Si fundum ad quem aquam ducebas, uendideris, & tradideris, nihilominus tibi interdictum utile est. d. l. prima. §. si fundum.

Competit hoc interdictum aduersus eum, qui prohibet me aquam ducere: nihilque interest utrum dominium quis fundi habeat an non, idcircoq; is tenetur interdicto. nam etsi seruitus cœperit: aduersus quemuis potest vindicari, d. l. prima, §. competit.

Si inter riuales, idest qui per eundem riuum aquam ducunt, fit contentio de aquæ vsu, vtroq; suum esse vsum contendente: duplex interdictum vtrique competit, d. l. prima, §. si inter.

Labeo putat per hoc interdictum prohiberi quem ne quid in illo fundo faciat, fodiat, serat, succidat, putet, ædificet, qua ex re ea aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit, inquinetur, vicietur, corrumpatur, deteriorve fiat, & similiter de æstiua aqua debere ei interdici ait, si quis hoc cesserit, nè liceat sibi aquam quærere ea cessio valet, d. l. prima, §. Labeo putat.

Deinde ait prætor, VTI PRIORE AESTATE, AQVAM QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO DVXISTI, QVO MINVS ITA DVCAS VIM FIERI VETO, INTER HAEREDES ET EMPTORES, ET BONORVM POSSESSORES INTERDIVAM, d. l. prima, §. deinde.

Hoc interdictum de aqua æstiua proponitur, quia autem diximus æstiuam aquam aliquid distare ab aqua cotidiana: sciendum est etiam in interdictis distare, qđ qui de aqua cotidiana interdicit, ita interdicat, VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI, at qui de æstiua, VTI PRIORE AESTATE, nec im meritò. nam qui hyeme non vtitur, referre se non ad præsentem æstatem, sed ad priorem debuit, d. l. prima, §. hoc interdictum.

AEstatem incipere sic peritiores tradiderunt ab æquinoctio uerno, & finiri æquinoctio autumnali, & ita senis mensibus æstas diuiditur, vtque hyems. Priorem æstatem ex comparatione duarum æstatum accipe, propter hoc si æstate interdicatur. nonnunquam annum, & sex menses continet. quod ita contingit, si initio uerni æquinoctii ducta sit aqua, & sequenti æstate pridie æquinoctium autumnale interdicatur. & proinde si hyeme interdicatur, hæc res etiam in biennium extenditur, d. l. prima, §. æstatem incipere.

Si quis hyeme tantum aquam solitus fuerit ducere, æstate non fuerit solitus, vtile interdictum ei competit, qui hac æstate duxit non superiore: vtile interdictum habet, d. l. prima, §. si quis.

Ait prætor, INTER HAEREDES ET EMPTORES, ET BONORVM POSSESSORES INTERDICAM, hæc verba non solum ad æstiuam aquam, verum ad quotidianam quoq; referenda esse, sciendum est. nam sicuti de itinere, actuq; & successoribus dantur interdicta, & emptori, ita hæc quoque danda prætor putauit, d. l. prima, §. ait prætor.

Ait prætor, QVO EX CASTELLO ILLI AQVAM DVCERE AB EO, CVI EIVS REI IVS FVIT PERMISSVM EST: QVO MINVS ITA VTI PERMISSVM EST DVCAT, VIM FIERI VETO, QVANDOQVE DE OPERE FACIENDO INTERDICTVM ERIT, DAMNI INFECTI CAVERI IVBEBO, d. l. prima, §. ait prætor.

Hoc interdictum necessario propositum est. nam cum superiora interdicta ad eos pertinent, qui à capite ducunt, vel imposita seruitute, vel quia putant impositam, æquissimum visum est ei quoque, qui ex castello ducit interdictum dari,

idest

Id est ex eo receptaculo, quod aquam publicam suscipit, ita enim castellum accipe, si ex castello permissum est, sed & si alio ex loco permissum est, dandum erit interdictum, d.l. prima, §. hoc interdictum.

Permittitur autem aquam ex castello, vel ex riuo, vel ex quo alio loco publico ducere, idque a principe conceditur, alii nulli competit ius aquæ dandæ, & datur interdictum prædiis, interdum personis, quod prædiis datur extincta persona non extinguitur, quod datur personis cum personis amittitur, ideoq; neque ad alium dominum prædiorum, neque ad heredem, vel qualemcunq; successorem transit. Planè ei ad quem dominium trãsit, impetrabile est. nam si docuerit prædiis suis aquam debitam: & si nomine eius fluxisset à quo dominium ad se transiit, & indubitatè impetrat ius aquæ ducendæ, nec est hoc beneficium, sed iniuria, si quis forte non impetrauerit, d.l. prima, §. pen.

Meminisse autem debemus in hoc interdicto totam quæstionem finiri adsignationibus. non enim præparat hoc interdictum causam, vt superiora interdicta, nec ad possessionem temporariam pertinet, sed aut habet ius adsignatum sibi, aut non habet, & hoc interdictum finitur totum, d.l. prima, §. fin.

Si diurnarum, ac nocturnarum horarum aquæductum habeam: non possum alia hora ducere, quam in qua ius habeam ducendi, ff. de aqua quot. l. secunda.

Hoc iure vtimur, vt etiam non ad irrigandum, sed pecoris causa, vel amœnitatis aqua duci possit. Ex flumine aquam ducere plures possunt: ita tamen, ut vicinis non noceat: vel si Angustus amnis sit, et ei, qui in alia ripa sit, ff. eod. l. tertia.

Si aquam ex flumine publico duxeris, & flumen recesserit: non potes subsequi flumen: quia ei loco seruitus imposita non sit, quamuis is locus meus sit. sed si alluuione paulatim accesserit fundo tuo: subsequi potes: quia locus totus fluminis seruiat ductioni. sed si circumfluere cœperit mutato alueo, non potes. quia medius locus non seruiat, interruptaq; sit seruitus, d.l. tertia, §. si aquam.

Aqua, quæ in riuo nascitur tacitè lucri fit ab eo, qui ducit, d.l. tertia, §. aqua.

Ductus aquæ, cuius origo memoriam excesserit, iure constituti loco habetur, d.l. tertia, §. ductus aquæ.

Is qui ius aquæ cotidianæ habet: vel fistulam in riuo ponere, vel aliud quodlibet facere potest: dummodo ne fundum domino, aut aquagium riualibus deterius faciat, d.l. tertia, §. is, qui.

Si aqua ducatur, & supra eam aqualia per pontem, qui supra riuum factus sit, iure ducitur: dum inferiori riuo non noceatur, d.l. tertia, §. fin.

Lucio Titio ex fonte meo, ut aquam duceret, cessi, quæsitum est, an Mæuio cedere possim, vt per eundem aquæ ductum aquam ducat: & si putetur posse cedi per eundem aquæ ductum duobus, quemadmodum vti debeant? responsum est, sicut iter, actus, via pluribus cedi, vel simul, vel separatim potest: ita aquæ ducendæ ius rectè cedetur. sed si inter eos, quibus aqua cessa est, non conuenit, quemadmodum vtuntur: non erit iniquum vtile iudicium reddi, sicuti inter eos ad quos vsus fructus pertinet vtile communi diuidundo iudicium reddi plerisque placuit, ff eo. l. quarta.

Cum constet, non solum temporibus, sed etiam mensuris aquam posse diuidi. Potest eodem tempore alius cotidianam, alius æstiuam aquam ducere: ita ut æstate diuidatur inter eos aqua: hyeme solus ducat is, qui cotidianæ ius habet, ff. eo. l. quinta, in princ.

Inter duos, qui eodem riuo aquam certis horis separatim ducebant, conuenit, ut permutatis inter se temporibus aqua uterentur: cum amplius tempore seruitu-

tibus

tibus præfinito, ita duxissent, vt neuter eorum suo tempore vsus esset, ius vtendi non amisissent, d.l. quinta, §. inter duos.

De interdicto de aqua æstiua, idê cotidiana quærentes, primum constituendum existimabamus, quæ esset aqua æstiua, de qua proprium interdictum ad prioris æstatis tempus relatum reddi solet, hoc est æstiua aqua, vtrumve ex iure æstiuo duntaxat tempore vtendi diceretur, an ex mente propositoq; ducentis, quod æstate eam ducendi consilium haberet: an ex natura ipsius aquæ, quæ æstate tantum duci posset: an ex vtilitate locorum, in quæ duceretur. Placebat igitur, aquam ob eas duas res naturam suam vtilitatemque locorum, in quę deducitur propriè appellari: ita, vt siue eius natura erit, vt nisi æstate duci non possit, etiã si hyeme quoque desideraretur: siue omni tempore anni duci eam ipsius natura permitteret, si vtilitas locorum, in quæ ducitur, æstate duntaxat usum eius exigeret æstiua rectè diceretur, ff. eo. l. sexta.

Si de via, itinere, actu, aquæductu agatur, huiusmodi cautio præstanda est, QVANDIV QVIS DE IVRE SVO DOCEAT SE NON IMPEDITVRVM AGENTEM, ET AQVAM DVCENTEM, ET ITER FACIENTEM, quod si neget ius esse aduersario agendi, aquamve ducendi: cauere sine præiudicio amittendæ seruitutis debebit, donec quæstio finiatur non se vsurum, ff. eod. l. penultima.

Cui per fundum iter aquæ debetur, quacunque vult, in eo riuum faciat licet, dum ne aquæductum interuertat, ff. eo. l. fin.

DE RIVIS. Tit. XXX.

PRætor ait, RIVOS, SPECVS, SEPTA REFICERE, PVRGARE AQVAEDVCENDAE CAVSA, QVOMINVS LICEAT ILLI: DVM NE ALITER AQVAM DVCAT, QVAM VTI PRIORE ESTATE NON VI, NON CLAM NON PRAECARIO A TE DVXIT VIM FIE RIVETO, ff. de riuis, l. prima.

Hoc interdictum utilissimum est, nam nisi permittatur alicui reficere alia ratione vsus incommodabitur, d.l. prima, §. hoc interdictum.

Ait ergo prætor, RIVVM, SPECVS, SEPTA, riuus est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat: specus autem locus est ex quo despicitur, unde spectacula sunt dicta: septa sunt, quæ ad incilæ opponuntur aquæ deriuandę, compellendęve ex flumine causa, siuę ea lignea sunt, siue lapidea, siuę ex alia qualibet materia, ad continendam transmittendamq; aquam excogitata. incile autem locus depressus ad latus fluminum ex co dictus, quod incidatur. inciditur enim vel lapis, vel terra, vnde primum aqua ex flumine agi possit, sedet fossæ, & putei hoc interdicto continentur, d.l. prima, §. air prætor.

Deinde ait prætor, REFICERE, PVRGARE, reficere est, quod corruptum est, in pristinum statum restaurare, verbo REFICIENDI tegere, substruere, sarcire, ædificare, item aduehere, adportareque ea, quæ ad eandem rem opus essent continentur. PVRGANDI verbum plerique quidem putant ad eum riuum pertinere, qui integer est, sed palam est, & ad eum pertinere, qui refectione indiget, plerunque enim refectione, & purgatione riuus indiget, d.l. prima, §. deinde ait.

AQVAE (inquit) DVCENDAE CAVSA, meritò hic additur: ut ei demum permittatur, & reficere, & purgare riuum, qui aquæducendæ causa id fecit. sed

cit. sed hoc interdictum competit etiam ei, qui ius aquæ ducendæ non habet: si modo, aut priore æstate, aut eodem anno aquam duxerit: cum sufficiat non ui, non clam, non precario duxisse, d.l. prima, §. aquæ.

Si quis terrenum riuum signinum facere velit, videri eum non rectè hoc interdicto uti, non enim reficit, qui hoc facit, & ita Ofilio videtur, proinde, & si per aliũ locum velit ducere, impunè prohibetur, sed & si eundem riuum deprimat, vel attolat, aut dilatet, vel extendat, vel operiat apertum, vel contra. cæteri quidem impunè prohibebuntur, etenim is, qui operiat apertum vel contra, is non prohibendus est, nisi si quam maiorem utilitatem suam aduersarius ostendat, d.l. prima, §. si quis terrenum.

Labeo non posse ait, ex aperto riuo terrenum fieri, quia commodum domino soli auferretur, adpellendi pecus, vel hauriendi aquam quod sibi non placere Pomponius ait, quia id domino magis ex occasione, quam ex iure contingeret: nisi ab initio in imponenda seruitute id actum esset, ff. eo. l. secunda.

Seruius autem scribit, aliter duci aquam, quæ ante per specum ducta sit, si nunc per apertum ducatur. Nam si operis aliquid faciat quis, quò magis aquam conseruet, vel contineat: non impunè prohiberi. At in specu contra est, si non maior vtilitas vertatur aduersarii, ff. eo. l. tertia, in prin.

Seruius, & Labeo scribunt, si riuum, qui ab initio terrenus fuerit, qui aquam non continebat cæmenticium velit facere, audiendum esse, sed & si eum riuum, qui structilis fuit postea terrenum faciat, aut partem riui, æquè non esse prohibendũ, sed vrgentes & necessarias refectiones admittẽdæ sunt, d.l. tertia, §. seruius.

Si quis nouum canalem, vel fistulas in riuo velit collocare, cum id nunquam habuerit: vtile ei hoc interdictum futurum, Labeo ait, sed & hic vtilitas eius, qui ducit sine incõmoditate eius cuius ager est, spectatur, d.l. tertia, §. si quis nouũ.

Si aqua in vnum locum conducatur, & inde per plures ductus ducatur: hoc interdictum vtile erit uolenti reficere ipsum lacum, d.l. tertia, §. si aqua.

Hoc interdictum ad omnes riuos pertinet: siue in publico, siue in priuato sint constituti, sed & si calidæ aquæ riuus sit, de hoc reficiendo competit interdictum.

Aristo, & de cuniculo restituendo per quem vapor trahitur in balneariis, putat vtilem actionem competere, & erit dicendum, vtile interdictum etiam ex hac causa competere, d.l. tertia, §. hoc interdictum.

Iisdem autem personis, & in easdem interdictum hoc datur, quibus, & in quas, & de aqua interdicta reddũtur, quæ supra sunt enumerata, d.l. tertia, §. iisdẽ aũt.

Si quis riuum reficienti opus nouum nunciat: bellè dictum est, posse contemni operis noui nunciationem. cum enim prætor ei vim fieri vetet: absurdum est per operis noui nunciationem eum impediri. Planè per in rem actionem dicendum, posse aduersus eum vindicari ius ei non esse hoc dubium non est, d.l. tertia, §. si quis riuum.

De damno quoque infecto cauere eum debere minimè oportet dubitari, d.l. tertia, §. de damno.

Si quis exportare, vehereque ea, quæ refectioni necessaria sunt, prohibeat, hoc interdictum competere ei Ofilius putat. quod est verum, d.l. tertia, §. fin.

De riuis reficiendis, ita interdicetur, vt non quæratur, an aquam ducere actori liceret. non enim tam necessariam refectionem, itinerum quam riuorum esse: quia non refectis riuis omnis vsus aquæ auferretur, & homines siti necarentur, & sanè aqua peruenire, nisi refecto riuo non potest, at non refecto itinere: difficultas tantum eundi agendiq; fieret, quæ tpibus æstiuis leuior esset, ff. eo. l. fin.

DE

DE FONTE. Tit. XXXI.

Ræto ait, VTI DE EO FONTE, QVO DE AGITVR HOC ANNO AQVA NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES: QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. DE LACV, PISCINA, PVTEO INTERDICAM, ff.de fonte,l.vnica.

Hoc interdictum proponitur ei, qui fontana aqua vti prohibetur. seruitutes enim, non tantum aquæ ducendæ esse solent, verumetiam hauriendæ, & sicut discretæ sunt seruitutes, ductus aquæ, & haustus aquæ: ita interdicta separatim redduntur, d.l. vnica, §. hoc interdictum.

Hoc autem interdictū locum habet, si quis vti prohibeatur aqua, hoc est siue haurire prohibeatur, siue etiam pecus ad aquam adpellere, & eadem sunt hic dicenda, (quod ad personam attinet) quæcunque in superioribus interdictis diximus, d.l. vnica, §. hoc autem.

Hoc interdictum de cisterna non competit. nam cisterna non habet perpetuam causam, nec viuam aquam, ex quo apparet, in his omnibus exigendum, ut uiua aqua sit, cisternæ autem imbribus concipiuntur. Denique constat interdictum cessare, si lacus piscina puteus aquam viuam non habeat, planè si quis ire ad haustum prohibeatur: æquè interdictum sufficiet, d.l. vnica, §. hoc interdictum.

Deinde ait prætor, QVOMINVS FONTEM QVO DE AGITVR, PVRGES, REFICIAS, VT AQVAM COERCERE, VTIQVE EA POSSIS: DVM NE ALITER VTARIS, ATQVE VTI HOC ANNO NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO, AB ILLO VSVS ES VIM FIERI VETO, d.l. vnica, §. deinde ait.

Hoc interdictum eandem habet vtilitatem, quam habet interdictum de riuis reficiendis, nisi. n. purgare, & reficere fontem licuerit: nullus erit eius usus. purgandus autem, & reficiendus est ad aquam coercendam, vt vti quis aqua possit, dummodo non aliter vtatur, quam sicuti hoc anno vsus est. Coercere aquam est cōtinere, sic ne diffluat, vel dilabatur: dummodo non permittatur cui nouas venas quærere vel aperire. hic. n. innouat aliquid præter id, quam præcedente anno vsus est. d.l. vnica, §. hoc interdictum.

Sed, & de lacu, puteo, piscina reficiendis, purgandis interdictum competit. & omnibus personis dabitur, quibus permittitur interdictum, de aqua æstiua. d.l. vnica. §. finali.

DE CLOACIS. Titulus XXXII.

Rætor ait, QVO MINVS ILLI CLOACAM, QVAE EX AEDIBVS EIVS INTVAS PERTINET, QVA DE AGITVR, PVRGARE, REFICERE LICEAT, VIM FIERI VETO DAMNI INFECTI QVOD OPERIS VICIO FACTVM SIT CAVERI IVBEBO. ff. de Cloacis, l. prima, in princip.

Sub hoc titulo duo interdicta prætor subiicit, vnum prohibitorium, alterum restitutorium: & primum prohibitorium. Curauit autem prætor per hæc interdicta, vt cloacæ purgentur, & reficiantur: quorum vtrumque & ad salubritatem ciuitatum, & ad tutelam pertinet, nam, & cœlum pestilens, & ruinas minantur

immun-

immunditiæ cloacarum. item si non reficiantur, d.l. prima, §. sub hoc.

Hoc autem interdictum propositum est de cloacis priuatis. publicæ enim cloacæ publicam curam merentur. cloaca autem est locus cauus, per quam colluuies quædam fluant, d.l. prima, §. hoc autem.

Hoc interdictum, quod primum proponitur prohibitorium est, quo prohibetur vicinus vim facere, quominus cloacæ reficiantur, d.l. prima, §. hoc interdictum.

Cloacæ appellatione, & tubus, & fistulæ continentur. quia autem cloacarum purgatio, & refectio ad publicam utilitatem spectare videtur, idcircò placuit non esse in interdicto addendum. QVOD NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO VSVS ES. vt etiam si quis talem vsum habuerit, tamen non prohibeatur volens cloacã reficere, vel purgare, d.l. prima, §. cloacæ.

Deinde ait prætor, QVAE EX AEDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET hic accipere debes AEDES, pro omni ædificio, hoc est ex ædificio eius in tuum ædificium. hoc amplius Labeo putat huic interdicto locum esse, & si ea ab vtralibet parte ædium sit: & si fortè (inquit) cloaca ducta sit ex vrbano ædificio in proximum agrum, d.l. prima, §. deinde ait.

Idem Labeo et eum, qui priuatam cloacam in publicum immittere velit, tuendũ ait, ne ei vis fiat, sed & si quis velit talem cloacam facere, quæ exitum habeat in publicã cloacã: non esse eum impediendũ. Pomp. putat, d.l. prima, §. idẽ Labeo.

Quod ait prætor, PERTINET, hoc significat: quod ex ædibus eius in tuas pertinet, hoc est derigitur, extenditur, peruenit: & tam ad proximum vicinum, hoc interdictum pertinet, quàm aduersus vlteriores, per quorum ædes cloaca currit. Vnde Fauius Mela scribit competere hoc interdictum, vt in vicini ædes veniat, & rescindat pauimenta purgandæ cloacæ gratia, verendum tamen esse Pomponius scribit, ne in eo casu damni infecti stipulatio non committatur; sed hæc stipulatio non committetur, si paratus sit restaurare id, quod ex necessitate reficiendæ cloacæ causa rescindat, d.l. prima, §. quod ait.

Si quis purganti mihi cloacam, vel reficienti, opus nouum nunciauerit, rectissimè dicetur, contempta nunciatione posse me reficere id, quod iam institueram, sed & damni infecti cautionem pollicetur, si quid ibi operis vitio factum sit. nam sicuti reficere cloacas, & purgare permittendum fuit, ita dicendum est, ne damnum ædibus alienis detur, d.l. prima, §. si quis.

Deinde ait prætor, QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT, RESTITVATVR ITEM NE QVID FIAT IMMITTATVRVE, INTERDICAM. hoc interdictum ad publicas cloacas pertinet: ne quid in cloacam immittas, neve facias, quo vsus deterior sit, neve fiat, d.l. prima, §. fin.

Quamquam de reficienda cloaca, non etiam de noua facienda hoc interdicto cõprehendatur: tamen æquè interdicendum Labeo ait, nè facienti cloacam vis fiat: quia eadem vtilitas sit. prætorem enim sic interdixisse ne vis fieret, quominus cloacam in publicum facere liceret. idque Ofilio & Trebatio placuisse ipse dicendum ait, ut ne factam cloacam purgare, & restituere permittendum sit per interdictum, nouam verò facere is demum concedere debeat, cui viarum publicarum cura sit, ff. de cloacis, l. fin.

Remedium operis noui nunc. aduersus futura opera inductum est, ff. de oper. nou. nunc. l. prima, § hoc autem interdictum. Et cum hucvsque de interdictis operum iam factarum tractauerimus, nunc de interdicto noui ope. nunc. tractandum est tanto magis, quia præcedens titulus de cloacis reficiendis non impedi̇tur noui ope. nunc. l. quinta, eod. tit. §. si quis riuos.

DE

DE OPERIS NOVI NVNCIATIONE.
Titulus XXXIII.

Hoc edicto promittitur, vt siue iure, siue iniuria opus fieret per nunciationẽ inhiberetur. Deinde remitteretur prohibitio hactenus, quatenus prohibendi ius is, qui nunciasset non haberet, ff. de operis noui nunciatione, l. prima, in prin.

Hoc aũt edictũ, remediũq; noui operis nũciationis aduersus futura opera inductũ est, non aduersus præterita: hoc est aduersus ea, quæ nondum facta sunt, ne fiant. nam si quid operis fecerit factum, quod fieri non debuit: cessat edictum de operis noui nunciatione, & erit transeundum ad interdictum, QVOD VI, AVT CLAM FACTVM ERIT, VT RESTITVATVR, ET QVOD IN LOCO SACRO, ET QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE PVBLICA FACTVM ERIT. nam his interdictis restituetur, si quid illicitè factum est, d. l. prima, §. hoc autem edictum.

Nunciatio ex hoc edicto non habet necessariam prætoris aditionem. potest enim nunciare quis: & si eum non adierit, item nunciationem, & nostro, & alieno nomine facere possumus, etiam nunciatio omnibus diebus fieri potest. & aduersus absentes etiam inuitos, & ignorantes noui operis nunciatio procedit. d. l. prima, §. nunciatio.

In operis autem noui nunciatione possessorem aduersarium facimus. Sed & si is, cui nouum opus nunciatum est ante remissionem ædificauerit, deinde cœperit agere, sibi ius esse, ita ædificatum habere: prætor actionem ei negare debet, & interdictum in eum de opere restituendo reddere, dicta, l. prima, §. in operis autem.

Potest autem quis nunciare etiam ignorans, quod opus fieret. Et post operis noui nunciationem committunt se litigatores prætoriæ iurisdictioni. Inde quæritur apud Celsum, post nouum opus nunciatum conueniat tibi cum aduersario, vt opus faceret: an danda sit conuentionis exceptio? & ait Celsus dandam: nec esse periculum, ne pactio priuatorum iussui prætoris anteposita videatur. quid enim aliud agebat prætor, quàm vt controuersias eorum dirimeret? à quibus si sponte recesserint, debebit id ratum habere, d. l. prima, §. potest.

Opus nouum facere videtur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, pristinam faciem operis mutat, d. l. prima, §. opus nouum.

Hoc autem edictum non omnia opera complectitur, sed ea sola, quæ solo coniuncta sunt, quorum ædificatio, vel demolitio videtur opus nouum continere. idcircò placuit, si quis messem faciat, arborem succidat, vineam putet, quãquam opus faciat, tamen ad hoc edictum non pertinere: quia ad ea opera, quæ in solo fiunt, pertinet hoc edictum, d. l. prima, §. hoc autem.

Si quis ædificium fulciat: an nouum opus ei nunciare possimus, videamus. & magis est, ne possimus. hic enim non nouum opus facit, sed veteri sustinendo remedium adhibet, d. l. prima, §. si quis ædificium.

Siue autem intra oppida, siue extra oppida, in villis, vel in agris opus nouum fiat nunciatio ex hoc edicto locum habet: siue in priuato, siue in publico opus fiat, d. l. prima, §. siue autem.

Nunc videamus, quibus ex causis fiat nunciatio, & quæ personæ nuncient, qui-

busq; nuncietur, & in quibus locis nunciatio fiat, & quis effectus sit nunciationis, d.l. prima, §. nunc videamus.

Nunciatio fit, aut iuris nostri conseruandi causa, aut damni depellendi, aut publici iuris tuendi gratia. Nunciamus autem quia ius aliquod prohibendi habemus, vel vt damni nobis infecti caueatur ab eo, qui fortè in publico, vel in priuato quid molitur, aut etiam si quid contra leges, edictumve principum, quæ ad modum ædificiorum facta sunt, fiet vel in sacro loco, vel publico, ripave fluminis: quibus ex causis, & interdicta proponuntur: quod si quis in mari, vel in littore ædificet: licet in suo non ædificet, iure tamen gentium suum facit. si quis igitur velit ibi ædificantem prohibere, nullo iure prohibet neq; nouum opus nunciare, nisi ex una causa, potest si fortè damni infecti sibi caueri velit, d.l. prima, §. nunciatio.

Iuris nostri conseruandi, aut damni depellendi causa nouum opus nunciare potest is, ad quem res pertinet. Vsusfructuarius autem nouum opus nunciare suo nomine non potest: sed procuratorio nomine nunciare poterit, aut vindicare vsumfructum ab eo, qui nouum opus faciat; quæ vindicatio præstabit ei, quod eius interfuit nouum opus factum non esse. Si autem domino prædii nunciauerit, inutilis erit nunciatio: neq; enim sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest, ius ei non esse inuito se altius ædificare; sed si ex hoc facto vsusfructus deterior fiat; petere vsumfructum debebit, d.l. prima, §. fin. cum l. sequen.

In prouinciali etiam prædio, si quid fiat noui operis nunciatio locum habebit. & in loco communi, quid fiat: nunciatio habebit locum aduersus vicinum. planè si vnus nostrum in communi loco faciat: non possum ego socius nouum opus ei nunciare, sed eum prohibebo communi diuidundo iudicio, vel per prætorem. Quod si socius meus in communi insula nouum opus faciat, & ego propriam, cui noceatur, habeam: an opus nouum ei nunciare possim? & putat Labeo nunciare non posse. quia possim alia eum ratione prohibere, ædificare, hoc est per prætorem, vel per arbitrum communi diuidundo, quæ sententia vera est, ff. de ope. no. nunc. l. tertia, in prin.

Si ego superficiarius sim, & opus nouum fiat vicino, an possim nunciare? mouet quod quasi inquilinus sum, sed prætor mihi vtilem in rem actionem dat. et ideo, & seruitutum causa actio mihi datur, & operis noui nunciatio debet mihi concedi, d.l. tertia, §. si ego.

Si in publico aliquid fiat: omnes ciues opus nouum nunciare possunt. Nam reip. interest, quàm plurimos ad defendendas suas causas admitti, d.l. tertia, §. finali, cum l. seq.

De pupillo quæsitum est, & Iulianus scribit, pupillo non esse noui operis nunciationis executionem dandam, nisi ad ipsius priuatum commodum res pertineat: veluti si luminibus eius officiatur, aut prospectui obsit. non aliter autem pupilli rata habebitur nunciatio, quàm tutore auctore, ff. eodem, l. quinta, in principio.

Nunciationem autem in re præsenti faciendam, meminisse oportebit, id est eo loci, vbi opus fiat, siue quis ædificet, siue inchoet ædificare, nunciari autem non vtiq; domino oportet, sufficit. n. in præsenti nunciare ei, qui in præsenti fuit: vsq; adeo, vt etiam fabris, vel opificibus, qui eo loci operantur, opus nouum nunciari possit, & generaliter ei nunciare opus nouum potest, qui in re præsenti fuit, domini, operisve nomine, nec refert, quis ille sit, vel cuius conditionis, qui in

qui in re præsenti fuerit. Nam si mulieri, vel puero, vel puellæ: tenet nunciatio, sufficit enim in re præsenti noui operis nunciationem factam sic, vt domino possit renunciari, d.l. quinta, §. nunciationem.

Si quis fortè in foro domino opus nouum nunciat: hanc nunciationem nullius esse momenti, exploratissimum est. in re enim præsenti, & (penè dixerim) in ipso opere, hoc est in re ipsa nunciatio facienda est, quod idcirco receptum est, vt confestim per nunciationem ab opere discedatur. cæterum si alibi fiat nunciatio, illud incómodi sequitur, quod dum venitur ad opus, si quid fuerit operis per ignorantiam factum: euenit, ut contra edictum prætoris sit factum, d.l. quinta, §. si quis fortè.

Si plurium res sit, in qua opus nouum fiat, & vni nuncietur: rectè facta nunciatio est, omnibusque dominis videtur denunciatum. sed si unus ædificauerit post noui operis nunciationem: alii, qui non ædificauerint, non tenebuntur. neq;.n. debet nocere factum alterius ei, qui nihil fecit, d.l. quinta, §. si plurium.

Si plurium dominorum rei opus noceat, vtrum sufficiat unius ex sociis nunciatio, an uerò omnes nunciare debeant? & est verius vnius nunciationem omnibus non sufficere, sed esse singulis nunciare necesse: quia & fieri possit, ut nunciatorum alter habeat, alter non habeat ius prohibendi, d.l. quinta, §. si plurium dominorum.

Si quis ipsi prætori, velit opus nouum nunciare, debet, vt interim testetur, non posse se nunciare, & si nunciauit postea, & quod retro ædificatum erit, destruendum erit, quasi repetito die nunciatione facta, d.l. quinta, §. si quis ipsi.

Sed & si in ædes nostras, quis immittit, aut in loco nostro ædificet: æquum est, nos operis noui nunciat. ius nostrum nobis conseruare, d.l. quinta, §. sed & si.

Et bellè sextus Pedius definit noui operis nunciationis triplicem esse causam, aut naturalem, aut publicam, aut impositam. naturalem, cum in nostras ædes, quid immittitur, aut in nostro ædificatur, publicam causam: quoties leges vel senatusconsulta, constitutionesque principum per noui operis nunciationem, tuentur. impositiam, cum quis postea, quam ius suum deminuit, alterius auxit, hoc est posteaquam seruitutem ædibus suis imposuit contra seruitutem fecit, d.l. quinta, §. & bellè.

Meminisse autem oportebit, quoties quis, in nostro ædificare, uel in nostro immittere, vel proiicere vult. melius esse eum per prætorem, vel per manum, id est per lapilli ictum prohibere, quàm operis noui nunciatione. cæterum noui operis nunciationem possessorem eum faciemus, cui nunciauimus, at si in suo quid faciat, quod nobis noceat, tunc noui operis denunciatio erit necessaria, & si fortè in nostro aliquid facere perseueret quis, æquissimum erit aduersus eum, QVOD VI, AVT CLAM, aut VTI POSSIDETIS interdicto vti, d.l. quinta, §. meminisse.

Si quis riuos, vel cloacas, velit reficere, vel purgare, operis noui nunciatio, non immeritò prohibetur, cum publicæ salutis, & securitatis intersit, & cloacas, & riuos purgari, d.l. quinta, §. si quis riuos.

Præterea generaliter prætor cætera, quoq; opera excepit, quorum mora periculum aliquod allatura est. Nam in his quoq;, contemnendam putauit, operis noui nunciationem. quis enim dubitat, multò melius esse, obmitti noui operis noui nunciationem, quàm impediri operis necessarii urgentem extractionem. Toties autem hæc pars locum habet, quoties dilatio periculum allatura est. proinde si quis cum opus hoc mora allaturum esset, nunciauerit opus nouū,

veluti si in cloacis, vel ripa reficiendis aliquid fieret: dicemus apud iudicem quæri debere, an talia opera fuerint, vt contemni nunciatio deberet. Nam si apparuerit, vel in cloaca, riuove eoq;, cuius mora periculum allatura esset, dicendum est, non esse verendum, ne hæc nunciatio noceret, d.l. quinta, §. præterea.

Qui opus nouum nunciat, iurare debet, non calumniæ causa nouum opus nunciare: hoc iusiurandum auctore prætore defertur. idcircò non exigitur, ut iuret is, antequam iusiurandum exigat, d.l. quinta, §. qui opus.

Qui nunciat, necesse habet demonstrare, in quo loco opus nouum nunciet, scituro eo, cui nunciatum est, vbi possit ædificare, ubi interim abstinendum sit, toties autem demonstratio facienda est, quoties in partem nunciatio fit; cæterum si in totum opus fiat, non est necesse demonstrare, sed hoc ipsum dicere, d.l. quinta, §. qui nunciat.

Si in pluribus locis opus fiat, vtrum una nunciatio sufficiat, an verò pluræ sint necessariæ? & ait Iulianus, quia in re præsenti fit nunciatio, plures nunciationes necessarias esse. Et consequenter plures remissiones, d.l. quinta, §. si in pluribus locis.

Si is, cui nunciatum erit, ex noui operis nunciatione satisdederit, repromiserit, aut per eum non fiet, quo minus boni uiri arbitratu satisdetur, repromittaturve: perinde est, ac si noui operis nunciatio omissa esset. habet autem hoc remedium utilitatem. nam remittit vexactionem ad emptorem veniendi, & desiderandi, ut missa fieret nunciatio, d.l. quinta, §. si is.

Qui procuratorio nomine nunciauit, si non satisdabit EAM REM DOMINVM RATAM HABITVRVM: nunciatio omnimodo remittitur, etiam si verus sit procurator, d.l. quinta, §. qui procuratorio.

Qui remissionem absentis nomine desiderat, siue ad priuatum, siue ad publicum ius ea remissio pertinet: satisdare cogitur. sustinet enim partes defensoris, sed hæc satisdatio non pertinet ad ratihabitionem, sed ad noui operis nunciationem, d.l. quinta, §. qui remissionem.

Si in remissione à parte eius, qui nouum opus nunciauit, procurator interueniat id agere prætorem oportet, ne falsus procurator absenti noceat: cum fit indignum quolibet interueniente beneficium prætoris amitti, ff. eo.l. cum procurator, 13. §. fina.

Si procurator autem nouum opus nunciauerit mihi, & satis acceperit: deinde interdicto aduersus eum utar, ne vim mihi faciat, quominus ædificem, ex interdicto cum oportet iudicatum solui satisdare: quia partes sustinet defensoris. Et ideo neque exceptiones procuratoriæ opponi ei debent, nec satisdare cogendus est, ratam rem dominum habiturum. Et si satisdationem non dabit: submouendus erit ab executione noui operis: & actiones, quas domini nomine intendit, debent ei denegari. & tutor, & curator nouum opus rectè nunciant, d.l. quinta, §. fin. cum duabus sequentibus.

Si procurator opus nouum facientem prohibuerit: domino competit, QVOD VI, AVT CLAM interdictum, ff. de operis nou. nunciatio.l. si procurator, xvii.

Non solum proximo vicino, sed etiam superiori facienti nouum opus nunciare potero. nam & seruitutes quædam interuenientibus medieis locis vel publicis, vel priuatis esse possunt, ff. eo.l. non solum, 8. in prin.

Qui opus nouum nunciat, si quid operis iam factum erit, in testationem referre debet, vt appareat quid postea factum sit. si cum possem iure te prohibere, nunciauero

ciauero tibi nouum opus: non alias ædificandi ius habebis, quàm si satisdederis, d.l. non solum, §. qui opus.

Quod si nunciauero tibi, ne quid contra leges in loco publico facias: promittere debebis, quoniam de eo opere iure alieno contendo, non meo, & tamquam alieni iuris petitor repromissione contentus esse debeo, d.l. non solum, §. quod si nunciauero tibi.

Sciendum est, facta noui operis nunciatione eum, cui nunciatum est, abstinere oportere, donec caueat, vel donec remissio nunciationis fiat. tunc enim si ius ædificandi habet, rectè ædificabit, sed ut probari possit, quid postea ædificatum sit: modulos sumere debet is, qui nunciat, qui vt summantur, conferanturque prætor decernere solet. d.l. non solum. §. sciendum.

Morte eius, qui nunciauit, extinguitur nunciatio, sicut alienatione, quia his modis ius prohibendi finitur. Quod si is, cui nouum opus nunciatum erat, decesserit, vel ædes alienauerit, non extinguitur nunciatio noui operis, idque ex eo apparet, quod in stipulatione, quæ ex hac causa interponitur, etiam hæredis mentio fiat, d.l. non solum, §. fin.

Creditori, cui pignoris nomine prædium tenetur, permittendum est de iure, id est nouum opus nunciare nam ei uindicatio seruitutis datur, ff. de ope. nou. nunt. l. creditori, ix.

Operis noui nunciatio in rem fit, non in personam, & ideo furioso, & infanti fieri potest, nec tuthoris auctoritas in ea nunciatione exigitur: cuilibet enim intelligenti (veluti fabro) nunciatum infantem, & furiosum tenet, ff. eod. l. operis nunciatio. x. cum l. seq.

Qui uiam habet, si nouum opus nunciauerit aduersus eum, qui in via ædificat, nihil agit, sed seruitutum vindicare non prohibetur, ff. eo. l. qui uiam, 14.

Si priusquam ædificatum esset, ageretur ius uicino non esse altius ædes tollere, nec res ab eo defenderetur, partes iudicis non alias future sunt, quàm ut eum, cum quo ageretur, cauere iuberet, non prius se ædificaturum, quàm ultrò egisset ius sibi esse altius tollere. idemq; è contrario, cum agere vellet quis sibi ius esse altius tollere: eo non defendente, similiter officio iudicis continebitur, vt cauere aduersarium iubeat, nec opus nouum se nunciaturum, nec ædificio obfuturũ, eaq; ratione hactenus is, qui rẽ non defendet, punieť, ut de iure suo probare necesse habeat. id enim est petitoris, partes sustinere, ff. eo. l. si priusquã, xv.

Si opus nouum prætor iusserit nunciari; deinde prohibuerit, ex priori nunciatione agi non potest, quasi aduersus edictum eius factum sit, ff. eod. l. si opus, 16.

AEdibus communibus si ob nouum opus nunciatio vni fiat: si quidem ex uoluntate omnium opus fiat: omnes nunciatio tenebit. si quidam ignorent, insolidũ obligabitur, qui contra edictum prætoris fecerit, nec ad rem pertinet, cuius solum sit, in quo opus fiat: sed quis eius soli possessor inueniatur, modo si eius nomine opus fiat, ff. eo. l. ædibus, 14.

Sciendum est, denegata executione noui operis, nihilominus integras legitimas actiones manere, sicuti in his quoque causis manent, in quibus ab initio operis noui nunciationem prætor denegat, ff. eo. l. sciendum, 19.

Prætor ait, QVEM IN LOCVM NVNCIATVM EST, NE QVOD NOVVM OPVS FIERET, QVA DE RE AGITVR: QVOD IN EO LOCO, ANTEQVAM NVNCIATIO MISSA FIERET, AVT IN EA CAVSA ESSET, VT REMITTI DEBERET, FACTVM EST, ID RESTITVAS, ff. eo. l. prætor, 20. in princ.

Interdictum hoc proponitur ex huiusmodi causis, edicto expressum est, ne post noui operis nūciationem quidquam operis fiat, antequam, vel nunciatio missa fiat, vel vice nunciationis remissæ satisdatio de opere restituendo fuerit interposita, qui ergo facit, & si ius faciendi habuit: tamen contra interdictum prętoris facere videtur: & ideo hoc destruere cogitur. siue autem locus vacuus sit, vbi nunciatum est, siue ædificatus: æquè huic interdicto locus erit, d.l. prætor ait, §. interdictum.

Ait prætor, QVOD FACTVM EST, RESTITVAS, & quod factum est, iubet restitui, nec interest, iure factum sit, an non, siue enim iure factum est, siue non iure factum est, interdictum locum habebit. quidquid autem ante remissionem fit, vel illud, quod remissionis loco habetur: pro eo habendum est, atque si nullo iure factum esset, d.l. prætor, §. ait prætor.

Si quis paratus fuerit satisdare, deinde actor stipulari nolit: in ea causa est, ut remitti debeat. nam cum per actorem fiat, apparet in ea causa esse, vt remitti debeat, d.l. prætor. §. si quis paratus.

Hoc interdictum perpetuò datur, & hæredi, cæterisq́, successoribus competit, aduersus ipsum quoque, qui opus fecit, vel factum ratum habuit, interdicto locus erit. Planè si quæratur, an in hæredem eius, qui opus fecit, interdictum hoc competat: sciendum est, Labeonem existimasse in id, quod ad eum peruenit, duntaxat dari oportere, vel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minus perueniret. Nonnulli putant in factum esse dandam, quàm interdictum, quod verum est, d.l. prætor, §. hoc interdictum.

Deinde ait prætor, QVEM IN LOCVM NVNCIATVM EST, NE QVID NOVI OPERIS FIERET, QVA DE RE AGITVR: SI DE EA RE SATISDATVM EST: QVOD EIVS CAVTVM SIT, AVT PER TE STET, QVOMINVS SATISDETVR: QVOMINVS ILLI EO IN LOCO OPVS FACERE LICEAT VIM FIERI VETO, d.l. p̄tor, §. deinde.

Hoc interdictum prohibitorium est, ne quid prohibeat uolentem eum facere, qui satisdedit. Etenim pertinet ad decus Vrbium ædificia non derelinqui: nec quidquam interest, iure quis ædificet, an non iure, cum sit securus is, qui nouum opus nunciauit, posteaquam ei cautum est. Hoc autem interdictum competit ei, qui satisdedit, d.l. prætor, §. hoc interdictum.

Adiicitur & illud, AVT SI PER TE STET, QVOMINVS SATISDETVR, proinde si satisdatum non est, sed repromissum: huic interdicto locus non erit. neque enim permittendum fuit in publico ædificare, priusquam appareat, quo iure quis ædificet, & si satisdatum sit, cautum tamen non perseueret interdictum cessat: si aliquando stetit per nunciatorem, quominus satisdetur, nunc non stat: interdictum cessat. hoc interdictum cessat post annum, & hæredi, cæterisq́; successoribus competit, d.l. prætor, §. fin.

Cui nouum opus nunciatum est, si ante remissam nunciationem opere facto decessit: debet hæres eius patientiam destruendi operis aduersario præstare. nam & in restituendo opere eius, qui contra edictum fecit, pœna versatur. porrò autem in pœnam hæres non succedit, ff. de ope. nou. nunc. l. pen.

Cui opus nouum nunciatum erat, is vēdidit prædium, emptor ædificauit, emptor an uenditor teneatur quæritur, quod aduersus edictum factum sit? responsum est, cum noui operis nunciatio facta est, si quid ædificatum est, emptor, id est dominus p̄diorum tenet: quia nunciatio operis non personæ fit: & is demū obligatus est, qui eum locum possidet, in quem nouum opus nunciatū est, ff. eo. l. ii.

Sancitum est, si quis denunciatione emiserit intra trium mensium spatium, causam debet dirimere. sin vero aliquid fuerit, quocunque modo ad decisionem ambiguitatis impedimentum; licentiam habet is, qui ædificationem deproperat, opus de quo agitur efficere, prius fideiussore ab eo dato, vt si non rectè ædificauerit omne opus, quod post denunciationem fecerit, suis sumptibus destruet. sic enim & opera non per inanes denunciationes prohibebuntur, & rectè denunciatoribus consuletur. C. eod. l. vnica.

DE REMISSIONIBVS. Tit. XXXIII.

Ait prætor, QVOD IVS SIT ILLI PROHIBERE, NE SE INVITO FIAT, IN EO NVNCIATIO TENEAT, CAETERVM NVNCIATIONEM MISSAM FACIO. Sub hoc titulo remissiones proponuntur, & verba prætoris ostendunt remissionem ibi factam, vbi nunciatio non tenet: & nunciationem ibi demum voluisse prætorem tenere, vbi ius est nuncianti prohibere, ne se inuito fiat. Cæterum siue satisdatio interueniat, siue non remissio facta hoc tantum remittit, in quo non tenuit nunciatio, planè si satisdatum est, & exinde remissio facta est: non est remissio necessaria. ff. de remissionibus. l. vnica, in prin.

Ius is habet nouum opus nunciandi, qui aut dominium, aut seruitutem habet. item Iuliano placet, fructuario vindicandarum seruitutum ius esse, secundum quod opus nouum nunciare poterit vicino, & remissio vtilis erit. Ipsi autem domino prædii si nunciauerit, remissio inutilis erit, neque sicut aduersus vicinum; ita aduersus dominum agere potest, ius ei non esse inuito se altius ædificare. sed si hoc facto vsusfructus deterior fiat, petere vsumfructum debebit, idē Iulianus dicit de cæteris, quibus aliqua seruitus à vicino debetur. Ei quoque qui pignori fundum accepit, scribit Iulianus non esse iniquum, detentionem seruitutis dari. d. l. vnica. §. finali.

DE DAMNO INFECTO, ET DE SVGGRVNDIS, uel protectionibus. Titulus XXXIIII.

Cum res damni infecti celeritatem desiderat, & periculosa dilatio prætori uidetur, si ex hac causa sibi iurisdictionem referuet, magistratibus municipalibus delegatum hoc rectè putabit, ff. de damno infecto. l. prima.

Damnum infectum est, damnum non factum, quod futurum veremur. ff. eod. l. secunda.

Damnum, & damnatio ab ademptione, & quasi deminutione patrimonii dicta sunt. ff. eod. l. tertia.

Dies cautioni præstitus si finietur: prætoris, uel præsidis officii erit, ex causa, uel renouare, uel prætolare eam: & si hoc localem exigit inquisitionem, ad magistratus municipales hoc remittere. ff. eod. l. quarta, in prin.

Si intra diem à prætore constituendum non caueatur: in possessionem eius mittendus est. EIVS REI, sic accipitur, siue tota res sit, siue pars rei is tamen; qui non admittit, etiam pignoribus à magistratibus non coercebitur? sed in factum actione tenebitur. nam si à prætore, missus non admittatur: eadem actione utendum est. duas ergo res magistratibus municipalibus prætor, uel præses iniunxit,

iniunxit cautione & possessionem: cætera suę iurisdictioni reseruauit.d.l. quarta.§.si intra.

Prætor ait: DVM EI, QVI ABERIT PRIVS DOMVM DENVNCIARI IVBEAM, abesse autem uidetur,& qui in iure non est. Quod & Pomponius probat, verecundè autem prętorem denunciari iubere, non extrahi de domo sua, SED DOMVM DENVNCIARI. Sic accipere debemus, & si in aliena domo habitet, ibi ei denuncietur, ꝙ si nec habitationem habeat ad ipsum prętorium erit denunciandum, uel procuratori eius, uel certè inquilinis.d.l.quarta.§.Prætor ait.

Toties autem Prætorem exigere denunciationem intelligendum est, si sit, cui denuncietur. Cæterum si non sit: ueluti quod hæreditaria insula est, nec dum hæreditas adita est, uel si hæres non extet, nec inhabitetur, cessat hæc pars edicti. est tamen tutius, libellum ad ipsas ædes proponere fieri.n.potest, ut ita monitus, defensor existat.d.l.quarta.§.toties.

In eum, quiquid eorum, quæ supra scripta sunt, non curauerit: quanti ea res est: cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur: quod non ad quantitatem refertur, sed ad id, quod interest, & ad utilitatem uenit, non ad pœnam.d.l.quarta,§.in eum.

Hoc autem iudicium certam condictionem habet si postulatum est, cæterum qui non postulabit, experiri non potest, postulare autem, proprie hoc dicimus pro tribunali petere non alibi.d.l.quarta.§.Hoc autem.

Si tam uicinum urbi municipium sit, ut magistratus se non interponere potuit, prætor tamen, uel præses adiri. potest dici cessare hanc actionem aduersus magistratus, quasi nihil intersit, cum in tua potestate fuerit, à prætore, uel præside desiderare in possessionem mitti.d.l.quarta.§.penul.

Hæc autem actio, cum rei habeat persecutionem, & hæredi, & in hæredem, & perpetuo dabitur.d.l.quarta.§.fi.

Prætoris officium est, ut missus in possessionem etiam eam per longi temporis spacium in suum dominium capere posit.ff.de dãno infecto.l. quinta, in prin.

Si plures sint domini, qui cauere debent, & aliquis non caueat: in portionem eius mittetur, & contra, si aliquot sint, qui caueri sibi desiderant, & alicui pretiosiores, alius viliores habeat ædes: siue vnius domus plures habeant dispares partes. tamen non per magnitudine dominii quisque, sed æqualiter mittentur omnes in possessionem.d.l.quinta,§.si plures sint.

Si & dominus proprietatis, & fructuarius desiderat sibi caueri damni infecti, vterque audiendus est.nec.n.iniuriam sentiet promissor, non plus cuique præstaturus, quam quod eius intersit.d.l.quinta.§.finali.

Euenit nonnunquam, ut damno dato, nulla nobis competat actio, non interposita antea cautione, ueluti si uicini ædes ruinosæ in meas ædes ceciderint, adeo ut plerisque placuerit, non cogi quidem eum posse, ut rudera tollat: si modo omnia, quæ iaceant, pro derelicto habeat.ff.eod.l.sexta.

Prætor ait. DAMNI INFECTI SVO NOMINE PROMITTI, ALIENO SATISDARE. IVBEBO EI, QVI IVRAVERIT NON CALVMNIAE CAVSA ID SE POSTVLARE, EVMVE, CVIVS NOMINE AGET, POSTVLATVR EVM FVISSE IN EAM DIEM QVAM CAVSA COGNITA STATVERO, SI CONTROVERSIA ERIT. DOMINVS SIT, NEC NE. QVI CAVEBIT: SVB EXCEPTIONE SATISDARI IVBEBO, DE EO OPERE, QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RI-

PAVE EIVS FIET, IN ANNOS DECEM SATISDARI IVBEBO, EVM CVI ITA NON CAVEBITVR, IN POSSESSIONEM EIVS REI, CVIVS NOMINE, VT CAVEATVR, POSTVLABITVR, RECTE IRE EVM, CVIVS CAVSA IVSTA ESSE VIDEBITVR: ETIAM POSSIDERE IVBEBO. IN EVM, QVI NEQVE CAVERIT NEQVE IN POSSESSIONE ESSE, NEQVE POSSIDERE PASSVS ERIT: IVDICIVM DABO, VT TANTVM PRAESTET, QVANTVM PRAESTARE EVM OPORTERET, SI DE EA RE, EX DECRETO MEO EIVSVE, CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO FVIT QVAE MEA EST, CAVTVM FVISSET. EIVS REI NOMINE, IN CVIVS POSSESSIONEM MISERO SI AB EO, QVI IN POSSESSIONE ERIT, DAMNI INFECTI NOMINE SATISDABITVR: EVM, CVI NON SATISDABITVR, IN POSSESSIONE ESSE IVBEBO. ff.eod.l.septima.in prin.

Hoc edictum prospicit damna nondum facta cum cæteræ actiones,ac damna, quę contigerunt,sarcienda pertineant:ut in legis Aquiliæ actione,& aliis,de damno uero facto,nihil edicto cauetur.cum.n.animalia,quæ noxam commiserunt, non vltra nos soleant onerare,quam vt noxæ ea dedamus: multo magis ea,quæ anima carent,ultra nos onerare non debent: præsertim cum res quidem animales,quæ damnum dederunt,ipsæ extent,ædes autem, si sua ruina damnum dederunt,desierint extare.d.l.septima.§.hoc edictum.

Vnde quæritur,si antequam caueretur,ædes ceciderint, neque dominus velit rudera legere,eaque derelinquat,an sit aliqua aduersus eum actio: & Iulianus cõsultus:respondit,si ædium dominus rudera,quæ ceciderunt, vellet tollere non aliter permittendum,quam vt omnia idest,& quæ inutilia sunt,auferret.nec solum de futuro,sed de præterito quoque damno cauere eum delere,quod si dominus ædium,quæ deciderunt,nihil faceret, interdictum reddendum ei,in cuius ædes rudera decidissent,per quod vicinus compelleretur,aut tollere,aut totos ædes pro derelicto habere. Quod fortè tunc rectè dicetur, cum non ipsius negligentia,sed propter aliquod impedimentum sibi non prospexit,d.l. septima,§. vnde quæritur.l.seq.

Hoc amplius Iulianus ait, dici posse, compellendum eum, vt etiam de præterito damno caueret, quod enim re integra custoditur, hoc non iniquè etiam post ruinam ædium præstabitur,integra autem re uniuscuiusque cogitur aut de dãno infecto cauere,aut ædibus carere,quas non defendit,deinde(inquit)si quis propter angustias temporis,aut quia Reip.causa aberat, non potuit damni infecti stipulari: non iniquè prætorem curaturum,vt dominus vitiosarum ædiũ, aut damnum sarciat,aut ædibus careat.sententiam Iuliani vtilitas comprobat ff.eod.l.hoc amplius.ix.in prin.

De his autem,quæ ui fluminis importata sunt,an interdictum dari possit, quæritur,& Trebatius refert, cum Tyberis abundasset, & multas multorum res in aliena ædificia detulisset: interdictum à prætore datum,ne uis fieret dominis, quo minus sua tollerent,auferrent,si modo damni infecti repromitterent. d.l. hoc amplius.§.de his.

Alphenus quoque scribit,si ex fundo tuo crusta lapsa sit in meum fundum, eamq; petas: dandum in te iudicium de damno infecto: idque Labeo probat. Nam arbitrio iudicis,apud quem res prolapsæ petantur, damnum, quod ante sensi non contineri,nec aliter dandam actionem quam ut omnia tollantur,quæ sint pro

lapsa

lapsa, ita demum autem crusta vindicari posse, idem Alphenus ait, si non coaluerit, nec vnitatem cum terra mea fecerit: quemadmodum nec arbor potest vindicari ante ea quæ translata in agrum meum cum terra mea coaluit, quia mea facta est. d. l. hoc amplius, §. Alphenus.

Neratius autem scribit: si ratis in agrum meum vi fluminis delata sit: non aliter tibi tollendi potestatem faciendam, quam si de præterito quoque damno mihi cauisses. d. l. hoc amplius. §. Neratius.

Quæsitum est: si solum sit alterius, superficies alterius, superficiarius vtrum repromittere damni infecti, an satisdare debeat? & Iulianus scribit, quoties superficiaria insula viciosa est: dominum & de doli & ædificii vitio repromittere: aut eum, ad quem superficies pertinet, de vtroque satisdare, quod si vterque cesset vicinum in possessionem mittendum. d. l. hoc amplius. §. quæsitum.

Celsus certè scribit, si ædium tuarum vsusfructus Titiæ sit: damni infecti, aut dominum repromittere, aut Titiam satisdare debere. Sed si in possessionem missus fuerit is, cui damni infecti cauendum fuit. Titiam vti frui prohibebit, idem ait, eum quoque fructuarium, qui non reficit à domino uti frui prohibendum. ergo & si de damno infecto non cauet, dominusque compulsus est repromittere, prohiberi debet frui. d. l. hoc amplius. §. Celsus.

Quamuis alienus usus fructus sit, dominum promittere oportere, Cassius ait: nisique proprietarius in totum repromittat, vel fructuarius satisdet, mitti oportet in possessionem eum, cui non cauetur sed nisi proprietario repromittendi fructuarius caueat denegandam ei, fructus petitionem, Iulianus scribit, sed si fructuarius de soli uitio quid præstiterit, ius dominii ad eum transferri oportet. ff. eod. l. quamuis. x.

Quid de creditore dicemus, qui pignus accepit vtrum repromittere, quia suum ius tuetur: an satisdare, quia dominus non est, debebit? quæ species est in contrario latere apud Marcellum agitata. an creditori pignoraticia damni infecti caueri debeat? & ait Marcellus inutiliter ei caueri, idemque etiam de eo cauendum, qui à non domino emit. nam nec in huius persona committi stipulationem æquissimum tamen est, huic prospiciendum (idest creditori) per stipulationem. ff. eod. l. quid de creditore, xi.

His, qui pignori rem acceperunt potior est is, cui damni infecti non cauetur, possidere, & per longum tempus rē capere ei permissum fuerit. ff. eod. l. his, qui, xii.

Qui bona fide à non domino emit; videndum est nunquid repromittat, non etiā satisdet quod quibusdam videtur, habet autem rationem, vt magis repromittat, quàm satisdet. suo enim nomine id facit. ff. eod. l. qui bona fide, xiii. in prin.

Siue corporis dominus, siue is, qui ius habet (vt puta seruitutem) de damno infecto caueat, is repromittere debet, non satisdare, quia suo nomine id facit, non alieno. ff. eod. l. qui bona. §. siue corporis.

Cum inter ædes meas & tuas sint aliæ ædes non vitiosæ, videndum est, vtrum tu solus mihi cauere debeas, an vero & is, cuius ædes vitiosa non sunt: an ille solus? & magis est, vt ambo cauere debeant: quia fieri potest, vt ædes vitiosæ, in ædes non vitiosas incidentes damnum mihi dent: quamuis possit quis dicere, non vitio incolumnium ædium hoc factum, si aliæ in eas incidentes ei damni causam præbuerit, sed cum prospicere sibi potuit per damni infecti cautionem nec prospexit; meritò conuenietur. d. l. qui bona, §. cum inter ędes.

Qui damni infecti caueri sibi postulat, prius de calumnia iurare debet, quisquis igitur iurauerit de calumnia admittitur adstipulationem. & non inquiritur.

Vtrum intersit eius, an non, vicinas ædes habeat, an non habeat, totum tamen hoc iurisdictioni prætoriæ subiiciendum est, cui cauendum sit, cui non cæterum neque ei, qui in meo deambulet, neque ei, qui in meo lauet, uel in mea taberna diuertat, caueri debet, vicinis planè inquilinisque eorum, & inquilinorum vxoribus esse, ait Labeo, item his, qui cum his morantur. d. l. qui bona, §. qui damni.

De illo quæritur, an inquilinis suis dominus ędium cauere possit? & Sabinus ait, inquilinis non esse cauendum, aut. n. ab initio vitiosas ædes conduxerunt, & habent quod sibi imputent: aut in vitium ædes inciderunt, & possunt ex conducto experiri, quæ sententia verior est. d. l. qui bona, §. de illo.

Superficiarium, & fructuarium damni infecti stipulari vtiliter hodie constat: sed ei, qui bona fide à non domino emit, damni infecti stipulationem non competere, Marcellus ait, d. l. qui bona, §. superficiarium.

Si quis nouum opus nunciauerit, an nihilominus damni infecti caueri ei debeat Iulianus tractat, & magis probat caueri oportere. nam ei, qui egit, ius aduersario non esse altius tollere ædificium: caueri debere. item eum aduersus quem interdictum QVOD VI, AVT CLAM competit, cauere debere Iulianus ait; quia non est cautum, neque dę vitio ædium, neque de damno operis. d. l. qui bona, §. si quis nouum.

Si quis, quia sibi non cauebatur in possessionem ædium missus fuerit: deinde is, cuius ædes fuerint, cum præter eas alias ædes haberet desideret ab eo, qui in possessionem missus est, vt sibi damni infecti harum ædium nomine, quarum in possessionem missus est, caueret: an sit audiendus, videamus, & Iulianus scribit, is, qui vitiosis ædibus cessit, si integras retinuerit: nunquid improbè ab eo, qui vitiosas ædes cœperit possidere, cautionem exigat cum ideo possessionem amiserit, quia ipsę damni infecti satis non dederit? & sanè parum probè postulat ab eo caueri sibi earum ædium nomine, quarum ipsę cauere supersedit, quæ sententia vera est, d. l. qui bona. §. si quis.

Si quis stipulaturus iurauerit, nec fuerit stipulatus, an postea ei stipulari volenti iurandum sit, videamus, & iterum iurandum est: quia possit fieri, vt aut tunc, aut modo calumnietur. d. l. qui bona. §. si quis stipulatus.

Si alieno nomine caueri mihi damni infecti postulem iurare debeo, non calumnię causa id eum, cuius nomine cautum postulo, fuisse postulaturum. sed si eius nomine postularem, qui si ipse postularet, iurare non compelleretur (veluti patrens) dicendum est locum iuri iurando non esse: de quo enim ille non iuraret: nec qui vice eius postulat, in hac stipulatione debet iurare. d. l. qui bona, §. penultimo.

Huic stipulationi debet dies esse insertus, intra quem si quid damni contigerit, cautio locum habet. neque. n. infinitum obligatus esse debet stipulatione, ipse igitur prætore diem dabit stipulationi: æstimatione habita ex causa, & ex qualitate eius damni, quod contingere speratur. d. l. qui bona. §. fin.

In causæ cognitione etiam longinquitas soli, & operis magnitudo spectanda est. ff. de damno infecto. l. in causæ. xiiii.

Si finita sit dies statuta in cautione: iterum arbitratu prætoris ex integro erit cauendum, si vero sine adiectione diei stipulatio fuerit interposita: si quidem ex conuentione, quandocunque fuerit commissa: ex stipulatu agitur. si vero per errorem magis est illud dicendum, finito die, in quem alioquin caueri solet, desiderādū esse à prætore, vt liberetur. ff. de dam. infe. l. si finita sit dies. xv. in prin.

Deindę

Deinde ait prætor, DE EO OPERE, QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS FIET. IN ANNOS DECEM SATISDARI IVBEBO, hic exigitur ſatiſdatio,& tempus ſtipulationi præſtituitur idcirco, quia in publico ſit, cum autem in alieno ſit, ſatiſdationem prætor iniungit. Notandum, quod non etiam de loci vitio, ſed de operis tantum cauetur: quamuis ſi in priuato fiat,& de loci & de operis vitio caueatur, ſed cum locus publicus ſit, non erat neceſſe ibidem opus facienti de alio vicio, quam de operis ſatiſdare damni infecti. Si quid igitur damni intra decem annos acciderit: id ſtipulatione continetur,& quod ait prætor DE EO OPERE: ſic accipe de eo damno, quod ex opere fiet.d.l.ſi finita.§.deinde ait.

Si quid in via publica fiat: qui in alieno ſit, ſatiſdandum eſt, ſed prætor cauſa cognita tempus pro conditione operis determinabit, ſiue autem quis muniat viam, ſiue quid aliud in via publica faciat, debebit cautio locum habere, ſi hoc damno priuati contingat: de cæteris locis publicis nihil ſpecialiter cautum verum & Generali ſermone, quaſi in alieno fiat, ſatiſdari debebit damni infecti.d.l.ſi finita,§.ſi quid in via.

Si locus publicus, publicè reficiatur: rectiſsimè Labeo ſcribit: eoque iure vtimur, de damno infecto non eſſe cauendum.d.l.ſi finita.§.ſi locus.

Si quid vitio loci, aut operis fiat: certè lex danda eſt operi talis, ne quid noceat vicinis, damnive detur.d.l.ſi finita,§.ſi quid.

Ex hoc edicto, ſi non caueatur, mittitur in poſſeſsionem à prætore in eam partem quæ ruinoſa videtur. An uero in totas ædes miſsio locum habeat, uideamus. & extat Sabini ſententia in totas ædes mittendum, alioquin ſi ex ſuperficie (inquit) damnum timeatur, non habebit res exitum: nec profuturum in poſſeſsionem eius, rei mitti, quam quis poſsidere non poſsit, aut ei non expediat, & uerior eſt Sabini ſententia. ſed & ſi in plures partes domus diuiſa ſit, utrum in partem, an in totam domum poſsidendam mitti quis debeat, uideamus & ſi tam ampla domus ſit, ut & ſpatia inter uitioſam partem intercedunt, & eam, quæ uitium non facit. dicendum eſt in eam ſolam partem mitti. ſi uero iuncta ſit contextu ædificiorum in totam, itaque & in ſpacioſis domibus melius dicetur, in eam partem domus mittendum, quæ uitioſæ parti unita ſit. Cæterum ſi modica particuncula ædium ampliſsimarum uitium faciat, quale erit dicere totus ædes iubendum poſsidere eum, cui damni infecti non caueretur, cum ſint ampliſsimæ? item quid dicemus ſi inſula adiacens domui uitium faciat? utrum in inſulæ poſſeſsionem, an uero in totius domus poſſeſsionem mittendum ſit. & magis eſt, ut non in domus poſſeſsionem, ſed in inſulæ mittatur.d.l.ſi finita,§.ex hoc ædicto.

Si plures ſunt, qui poſtulant, ut caueatur omnes ſimul mitti in poſſeſsionem ſolent, idemque Labeo probat,& ſi prius quis in poſſeſsionem miſſus ſit, & alius mitti deſideret, nam non ſpectabimus ordinem, ſed habebunt ambo poſſeſsionem. Quod ſi iam prior poſsidere iuſſus ſit, & alius damni infecti caueri deſideret, tunc niſi caueat mittetur in poſſeſsionem poſterior. dicta.l. finita.§. ſi plures ſunt.

Iulianus ſcribit, eum, qui in poſſeſsionem damni infecti nomine mittitur, non prius incipere per longum tempus dominium capere, quam ſecundo decreto à prætore dominus conſtituatur.d.l.ſi finita.§.Iulianus ſcribit.

Si ante hoc decretum, alius quoque in poſſeſsionem miſſus fuerit. æqualiter ambo ædium fient domini ſcilicet cum iuſsi fuerint poſsidere. ſi uero iam conſtitu

to de

to dominoeo, qui primus in possessionem missus est. Titius damni infecti sibi caueri desiderat: cessante primo, nec cauente solus Titius erit in possessione. d.l. finita, §. si ambo.

Cum autem plures mittuntur in possessionem: æqualiter mittuntur, non pro rata damni, quod vnumquemque contingeret, & merito nam & cum vnus mittitur, non proportione damni mittitur, sed in totum. cum igitur plures mittuntur: æqualiter omnes quasi in totum missi concursu partes habebunt sed si quis eorum missus in possessionem sumptum fecerit. deinde iubeatur possidere: an sumptum consequi possit is, qui fecit, & quo iudicio? & placet, communi diuidundo iudicio consequi posse. d.l. si finita. xv. §. cum autem plures.

Si quis autem in possessionem missus, nondum possidere iussus sit. an dominus decedere possessione debeat videamus, & ait Labeo, non decedere, sicuti nec cum creditores, vel legatarii mittuntur, idque verius est. Non autem statim, vbi misit prætor in possessionem etiam possidere iubet: sed tunc demum, cum iusta causa videbitur. Ergo interuallum aliquod debebit intercedere, quo aut pro derelicto ædes longo silentio dominus videatur habuisse, aut etiam misso in possessionem, & aliquandiu immorato nemo caueat. dicta. l. si finita, §. si quis autem.

Si fortè dominus Reip. causa absit, aut ex alia iusta causa, aut in ea sit ætate, cui subueniri solet: probandum est, non debere prætorem festinare ad decernendum, ut iubeat possidere, sed & si decreuerit: nemo dubitat in integrum restitutionem indulturum vbi autem quis possidere iussus est: dominus deiiciendus erit possessione. d.l. si finita, §. si fortè.

Si qua sint iura debita his, qui potuerunt de damno infecto satisdare. deneganda erit eorum persecutio aduersus eum, qui in possessionem missus est, & ita Labeo probat, item quæritur in pignoraticio creditore, an pignoris persecutio denegetur aduersus eum, qui iussus sit possidere? & magis est, vt si neque debitor repromisit, nec creditor satisdedit, pignoris persecutio denegetur, quod & in fructuario rectè Celsus scribit. d.l. si finita, §. si qua.

Si de vectigalibus ædibus non caueatur: mittendum in possessionem dicemus, nec iubendum possidere, nec enim dominium capere quis possidendo potest. sed decernendum, vt eodem iure sit, quo foret is, qui non cauerat, post quod decretum vectigali actione vti poterit, sed in vectigali prædio, si municipes non cauerint, dicendum est dominium per longum tempus adquiri. d.l. si finita. §. si de vectigalibus.

Eleganter quæritur, si dum prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit: an sarciri possit? & missio quidem cessabit. prætor tamen decernere debet, quidquid damni contigerit, vt de eo quoque caueatur, aut si putat, quod vtiliter actionem daturus sit, decernat. d.l. si finita. §. Eleganter.

Si pupillus tutorem non habeat, quo autore damni infecti promittat, quasi non defendatur, missio in possessionem locum habebit. d.l. si finita, §. si pupillus.

Si quis damni infecti in possessionem missus sit, fulcire eum, & reficere insulam debere sunt, qui putant, eum quoque culpam præstare exemplo eius qui pignora accepit, sed alio iure vtimur, cum enim ob hoc tantum missus sit, vt vice cautionis in possessionem sit: nihil ei imputari, si non refecerit. dicta. l. si finita. §. si quis.

Item videamus, si cautio ei offeratur posteaquam missus est: an non prius decedere debeat, quam si ei caueatur etiam & de damno, quod cōtingit postea, quam missus

missus est in possessionem, quod quidem magis probatur repetita igitur die promit-tendum erit. hoc amplius de impensis quoque, si quas fecit, cauendum erit. d. l. si finita, §. item videamus.

Illud quæritur ex quo tempore damni infecti ratio habeatur: vtrum ex quo in possessionem ventum est, an vero ex quo prætor decreuit, vt eatur in possessionē? Labeo, ex quo decretum est, Sabinus ex quo ventū est in possessionem. Sed verum est causa cognita modo hanc, modo illam sententiam probandam. plerũque enim subuenitur etiam ei, qui missus in possessionem, aliqua ex causa non venit, aut tardius uenit in possessionem: post ea autem, quam quis possidere iure dominii à prætore iussus est. nequaquam locus erit cautionis oblationi, & ita Labeo. Cæterum nullus (inquit) finis rei inuenietur, & est hoc uerissimum. se posito eo, quod quibusdam, uel ætate, uel qua alia iusta causa subuenitur. d. l. si finita. §. illud quæritur.

Si iam ruerunt ædes an in possessionem ruinæ, uel areæ mittendus sit, nihilominus is, cui cautum non est, videamus, & magis est, ut mitti debeat, & ita Labeo, sed adiicit, si posteaquam decreuit prætor eum in possessionem mittendum, tunc ædes deciderint & Labeonis sententia uera est, proinde & si refecerit aliquid erit probandum non prius eum discessurum, quam si ei sarciretur, & de præterito caueatur; potest autem & in factum actione recipere hoc, quod impendit, sed non amplius quam quod boni viri arbitratu factum sit. idē est, & si uel iussu, rogatuve meo eorum, quid sine dolo malo fecerit, & eo nomine condemnatus sim, aut dederim sine dolo malo. d. l. si finita. §. si iam.

Si quis metu ruinæ discesserit de possessione: si quidem cum adiuuare rem non posset, id fecit: Labeo scribit, integrum ius eum habere, perinde, ac si in possessione perseuerasset, quod si cum posset succurrere, maluerit eam relinquere: amisisse eum prætoris beneficium: neque si postea succurri sibi velit, audiendum eum. Cassius autem ait, si metu ruinæ recesserit, non hoc animo, ut ædificia derelinqueret, restituendum eum in possessionem eum tamē, qui missus in possessionem non accesserit: si ædificia ruerint, beneficium prætoris amisisse scribit: hoc ita accipiendum erit, si venire in possessionem neglexerit: non si, dum venit, ruerint. d. l. si finita, §. si quis.

Si quis ex hoc edicto à prætore in possessionem missus non est admissus: in factū actione uti poterit, ut tantum præstetur ei, quantum præstare ei oporteret. Si de ea re cautum fuisset. Extenditur. n. actio in id tempus, quo damnum committitur. d. l. si finita, §. fin.

Antequam damnum detur, impunitum est factum eius, qui neque promisit, neque admisit in possessionem: si tamen ante damnum datum uel cauit, uel in possessione cessit. ff. de damni infecti. l. antequam. 16.

Si procurator prohibuerit utrum in ipsum, an in dominum dabimus. sed uerius est in ipsum dandam. sed & in actore municipium, & tutore, cæterisque qui pro aliis interuenerint, idem erit dicendum. ff. eod. l. si quis missum. xvii. in prin.

Actio ista, quæ in factum est, in perpetuum dabitur, & hęredi, & in hæredem cæterasque, item cæteris personis. d. l. si quis. §. actio.

Iudex, qui de damno infecto cognoscit, etiam alienato prædio ab eo, cum quo actum fuerit, damnum æstimare solet omne quodcunque ante iudicium contingit. d. l. si quis, §. Iudex.

Damni infecti stipulatio competit non tantum ei, cuius in bonis res est, sed etiam cuius periculo res est, sed quod opere facto consecutus sit dominii capione pro

missor

miſſor, non eum teneri eo nomine, Pomponius ait: quia nec loci, nec operis vi tio, ſed publico iure id conſecutus ſit. ff. eod. l. damni. xviii. in prin.

Ei cuius uſusfructus ædium eſt, de vitio earundem ædium caueri non oportet, & ſi alias vicinas habeat, quia reficiendi habet facultatem; nam qui viri boni arbitratu vti debet: reficiendi quoque poteſtatem conſequitur. ergo nec proprietarius audiri debet, ſi velit ſibi caueri à fructuario ædium nomine, quas vicinas fructuarius habeat, quia habet cum fructuario actionem, vt viri boni arbitratu his fruatur. ſed inquilino meo, ſi vicinas ædes habeat, cauere debebo damni infecti propter eas ædes. d. l. damni, §. Ei, cuius.

Ei, qui in conducto ſolo ſuperficiem impoſuit: dominus ſoli, quod vitio ſoli damnum futurum ſit, cauere non debebit, nec ſoli domino ſuperficiarius: quia inuicem ex conducto, & locato actiones habent, in quas tamen actiones vltra culpam nihil venit. plus autem in ſtipulationem venit damni infecti, quod quidem uitium eius eſſe dicitur. d. l. damni, §. ei, qui in conducto.

Si quis vnas ædes habebat, ſtipulatus fuerit, deinde vicinas comparauerit: an earum quoque nomine, quas poſt interpoſitam ſtipulationem comparaſſet, promiſſorem obligaret, quæſitum eſt. Iulianus ſcribit: uidendum, ne earum duntaxat nomine cautum habeat de quibus inter eum, & promiſſorem initio actum fuerit. Cui conſequens videri poſſe putamus, ut & cum ædium communium nomine duo ſocii ſtipularentur: de eo duntaxat damno caueri videatur, quod in parte ædium cuique ſocio datum fuerit. ſiue ergo redemerit alteram partem quis ex his, ſiue adiudicatæ fuerint, non augeri promiſsionis obligationem Pomponius dicit, ſi autem res aliquas poſt ſtipulationem interpoſitam in dominio habere cœperit ſtipulator, quæ ex ruina uicinarum ædium perierint: agere ex ſtipulatu poteſt, licet, & tunc cum ſtipularetur, hæc res illius non fuerint. d. l. damni, §. ſi quis.

Emptor prædii ſi ante traditionem ſtipulatus ſit: cautum habebit de eo damno, quod poſt traditionem factum erit. Venditorem autem ædium prius, quam poſſeſsionem tradat, ſtipulari oportet, quia huius quoque rei culpam præſtat, ſed quid fiet, ſi venditor ſine culpa ſtipulari non potuerit, & ob hac emptor ſtipulatus fuerit? num damnum non patitur? an hic damnum in aliena re accidit, re uoluitur autem ad emptorem, quia actionem ex empto non habet? ſed nihil in hac cauſa proficit ſtipulatio niſi in id, quod poſt traditionem accidit: quia dum in venditoris cuſtodia eſt, is ſtipulari debet, omnemque diligentiam emptori præſtare: & quod alia actione quæri poteſt, id in ſtipulationem damni infecti omnino non deducitur, ſed ſi uenditor interpoſuerit ſtipulationem etiam id damnum continebit, quod poſt traditionem emptori contigerit, quod eſſe iniquiſsimum Ariſto ait, quoniam ſi emptor quoque dãni infecti ſtipulatus eſſet, duobus promiſſor eiuſdem nomine obligaretur, niſi id fortè contra ſe habeat, quia in hoc fit ſtipulatio, quanti ea res erit: ut poſsit videri, nihil intereſſe iam venditoris ſtipulationem damni infecti interpoſitam. d. l. damni, §. emptor.

Sabini ſententia vera eſt exiſtimantis, vt ſi dum ædificatur intra diem ſtipulatione comprehenſum ſupra parietem meum domus deciderit, eumque uitiauerit, licet poſt diem ſtipulationis paries decidat, poſsim agere: quia damnum iam tunc acceperim, cum paries uitioſus factus ſit, nec quidquam obſtare, quominus etiam ante, quàm decidat, agi poſsit, & ſi ita concuſſus ſit paries, vt nulla ratione, refici poſsit, ideoque deponendus ſit, non minoris litem æſtimandam, quam ſi decidiſſet. d. l. damni. §. Sabini.

Si vicinas ædes habeamus,& inuicem desideremus damni infecti caueri,nihil obstabit,quominus,& ego in tuarum ædium possessionem mittar,tu in mearum. d.l.damni.§.si vicinas.

Si pupillus prohibuit,iri in possessionem damni infecti, placet in eum non iniustè competere hanc in factum actionem,si mandatu meo alius prohibuerit, in me hæc actio competit.Non solum autem eum punit prætor,qui in possessionem est;sed etiam eum,qui possidere passus non fuerit:cum alioquin si is,qui iussu prætorio cœperat possidere,& possidendo dominium capere,aut non ad missus,aut reiectus inde fuerit,vtile interdictum, VNDE VI, VEL PVBLICIANAM actionem habere possit. Sed si in factum actione egerit, his actionibus expetiri non potest:cum prætor id agat, ne damnum faciat actor, non ut in lucro uersetur, si procurator meus damni infecti stipulatus sit,causa cognita mihi ex ea stipulatione actio competit.d.l.damni,§.si pupillus.

Eorum,qui bona fide absunt in stipulatione damni infecti ius non corrumpitur: sed reuersus cauendi ex bono, & æquo potestas daẽ,siue domini sint, siue alioqui in ea re ius babeant,qualis est creditor,& fructuarius, & superficiarius. ff. de damno infecto,l.eorum,qui.xix.in prin.

Siue ædium vitio,siue operis,quod uel in ædibus, uel in loco vrbano, aut rustico, priuato,publicove fiat,damni aliquid futurum sit,curat prætor,vt timenti dam num caueatur,d.l.eorum.§.finali.

Inter fructuarium,& dominum proprietatis , ita damni infecti cautio locum habet,si fructuarius quidem de solo uitio caueri sibi desideret,dominus vero proprietatis de operis uitio si quid fructuarius ædificet,nam de ruina ædium neuter ab altero cautionem desiderare potest: fructuarius ideo, quia refectio ædiũ ad eum , non ipsius onus pertinet: proprietarius ideo, quia vsitata stipulatio, qua de restituenda re fructuarius cauet, ad hanc quoque casum porrigitur. ff. eod.l.inter fructuarium.xx.

Si filiusfam. inquilinus sit. Videamus damni infecti nomine in possessionem uicinarum ædium mittendus sit.quæritur.n.an filiusfam.non uideatur damnum dati,si res peculiares sint,& an pater possit stipulari, si quid ei damni fiat? & placet utrumque eorum in possessionem mitti,nisi sic filius conduxerit,vt eius periculo ædes essent. tunc.n. quia solus tenetur ex locato, rectè dicetur ipsum mittendum in possessionem nisi ei caueatur.ff.eod.l.si filiusfa.xxi.

Si proprietarius de damno infecto repromisisset, uel fortè aliquid præstitisset,aut contra fructuarius aliquid præstiterit,iniquum est alterum sine damno uti ędibus,aut ędes habere,& si obtulerit aliquid proprietarius, nõ est si ułuario permittendum uti,nisi contulerit.idemque fructuario pręstandum est,ut proprietarius cogatur ei conferre:ergo,& solum retinebit fructuarius, si ædes cecide-rint,donec præstetur ei damnum, ut quod haberet uicinus missus in possessionem,id fructuarius habeat qui id damnum vicino sarciat,eadem erunt ergo, & si minimum damnum detur.ff.eod.l.proprietarius.xxii.

In stipulatione damni infecti,quæ ædium nomine interponitur,nisi insolidũ fuerit cautum,mittitur in possessionem.ff.eod.l.in stipulatione.xxiii.

Fluminum publicorum communis est vsus, sicuti uiarum publicarum & litorum. in his igitur publicè licet cuilibet ædificare, & destruere : dum tamen hoc sine incommodo cuiusque fiat, propter quod operis duntaxat nomine cum satisdatione cauetur, de uitio loci nihil cauetur, & hoc est operis, quod quis facit, cæterum si ex loci uitio damnum timeatur, minimè dicendum est,

damni

damni infecti stipulationem interponi oportere, quis .n. dubitat, neminem esse à quo stipuletur: cum nemine nihil faciente locus ipse publicus damnum inferat sui natura: ad ea igitur opera stipulatio pertinet. quæcumq; priuatim fiat. quid ergo si publicè opus fiat? de vitio eius, q̄d faciemus? & planè, vel princeps adeundus est, vel si in prouincia fiat, præses prouinciæ, sed quod dictum est de operis vicio, sic accipiendum est: etiam si proponas, nòn tantum tempore, quo opus fit, sed etiam si postea contingat. Quid enim si ideo, quia malè ædificarū erat corruit. ff. de damni infecti. l. fluminum. xxiiii. in prin.

Adiicitur in hac stipulatione, & hæredum nomen, vel successorum, eorumque, ad quos ea res pertinet, successores autem non solum, qui in vniuersa bona succedunt. Sed, & hi, qui in rei tantum dominium successerint, continentur his uerbis. sed vt ne in operis, loci ædiumve vicio damnum factum sit. stipulatio interponitur de eo sine satisdatione, quæ non solum ad totas ædes, sed etiam ad partes ædium pertinet. Vicium autem ædium & loci esse Labeo ait, quod accedens extrinsecus infirmiores eas facit. Denique nemo dixit palustris loci, vel arene si nomine quasi vitiosi committi stipulationem, quia naturale vicium est. Et ideo nec stipulatio interponitur, nec ea interposita committitur. dicta. l. fluminum, §. adiicitur.

Hæc stipulatio vtrum id solum damnum contineat, quod iniuria fit: an vero omne damnum, quod extrinsecus contingat, & Labeo quidem scribit de damno dato non posse agi, si quid fortè terræmotu, aut ui fluminis aliove quo casu fortuito acciderit. d. l. fluminum. §. hoc stipulatio.

Seruius quoque putat, si ex ædibus promissoris vento tegulæ deiectæ damnum vicino dederint ita eum teneri, si ædificii vicio id acciderit, non si violentia ventorum, vel qua alia ratione, quæ vim habeat diuinam. Labeo rationem adiicit, quod si hoc non admittitur. iniquum erit. Quod. n. tam firmum ædificium est, ut fluminis, aut maris aut tempestatis, aut ruinæ, aut incendii, aut terræmotus vim sustinere possit? d. l. fluminum, §. Seruius.

Idem Seruius putat, si controuersia aquæ insulam subuerterit, deinde stipulatoris ædificia ceciderint: nihil eum ex stipulatu consecuturum: quia id nec operis, nec loci vitio factum sit. d. l. fluminum, §. idem Seruius.

Si autem aqua uiciasset fundamentum, & sic ędificium ruisset, committi stipulationem ait, multum enim interesse, quod erat alioquin firmum, vi fluminis lapsum sit protinus: an uero ante sit uiciatum, deinde sic deciderit, & id ita Labeo probat, etenim multum interest (quod ad Aquiliam pertinet) sanum quis æquum occidat, an uero factum imbecilliorem, dicta. l. fluminum, §. si autem aqua.

Quamquam autem stipulatio committitur, cum uicio operis damnum factum sit: tamen si opus factum est ab eo, quem promissor prohibere non potuit stipulatio non committitur. planè si prohibere potuit: committitur. Sed si quis promissoris nomine fecerit, uel eius pro quo promissum est, aut alius, quem prohibere potuerit: stipulatio ista committitur, dicta. l. fluminum, §. quamquam autem.

Item si furni nomine damni infecti fuerit cautum, deinde furnarii culpa damnum datum fuerit: non venire in hanc stipulationem plerisque videtur. d. l. fluminum. §. item si furni.

Cassius quoque scribit, quod contra ea damnum datum est, cui nulla ope occurri poterat: stipulationem non tenere. d. l. fluminum, §. Cassius.

Item apud Viuianum relatum est: si ex agro vicini arbores vi tempestatis confra ctæ in meum agrum deciderint, eoque facto vitibus meis, vel segetibus noceat vel ædificia demoliantur: stipulationem istam, in qua hæc comprehenduntur, SI QVID ARBORVM LOCIVE VITIO ACCIDERIT, non esse vtilē, quia non arborum vitio, sed vi ventorum damnum mihi datum sit, planè si vetu state arborum hoc fiebat: possumus dicere vitio arborum damnum mihi dari. d.l. fluminum. §. item apud.

Idem ait, si damni infecti ædium mearum nomine tibi promisero, deinde hæ ædes vi tempestatis in tua ædificia ceciderint, eaque diruerint, nihil ex ea stipulatio ne præstari: quia nullum damnum uitio mearum ædium tibi contigerit: nisi fortè ita uitiosæ meæ ædes fuerint, ut qualibet, uel minima tempestate ruerint hæc omnia uera sunt. d.l. fluminum. §. idem.

Sed & quod Labeo putat, uerum est, referre utrum impulsu fluminis ruat ædificium, an deterius ante factum postea ceciderit. d.l. fluminum. §. sed & quod.

Item uideamus, quando damnum dari uideatur. stipulatio. n. hæc continet, quod uitio ædium, loci operis, damnum fit, ut puta in domo mea puteum aperio, quo aperto, venæ putei præcisæ sunt. an tenear? ait Trebatius non me teneri damni infecti. neque. n. existimari operis mei uitio damnum tibi dari in ea re, in qua iure meo usus sim. si tamen tam altè fodiam in meo, ut paries tuus stare non possit, damni infecti stipulatio cōmittetur. d.l. fluminum. §. item uideamus.

Trebatius ait, etiam eum accipere damnum, cuius ædium luminibus afficiatur. ff. de damno infecto. l. Trebatius. xxv.

Proculus ait, cum quis iure quid in suo faceret, quamuis promisisset damni infecti, uicino non tamen teneri eum ea stipulatione, ueluti si iusta mea ædificia habeas ædificia, eaque iure tuo altius tollas: aut si in uicino tuo agro, cunniculo, uel fossa aquam meam euoces. quamuis. n. & hic aquam mihi abducas, & illic luminibus officias: tamen ex ea stipulatione actionem mihi non competere: scilicet, quia non debebat uideri is damnum facere, qui eo veluti, lucro, quo adhuc utebatur, prohibetur: multumque interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro quod adhuc faciebat uti prohibeatur uera est Proculi sententia. ff. eo. l. Proculus. 25.

Plures eundem ædium domini singuli stipulari debent sine adiectione partis. quia de suo quisque damno stipulatur, quinimo pars adiecta partis partem faciet. contra si plures domini sint vitiosarum ædium, pro sua quisque parte promittere debent, ne singuli insolidum obligentur. ff. eod. l. plures. xxvii.

In hanc stipulationem uenit, quanti ea res erit, & ideo Cassius scribit, eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinæ ea ædificia quorum nomine sibi cauit, fulsit, impensas eius rei ex stipulatu consequi posse, idemque iuris esse, cum propter uitium communis parietis, qui sibi cauit damni infecti onerum eorum releuandorum gratia, quæ in parietem incumbunt, ædificia sua fulsit. in eadem causa est detrimentum quoque propter emigrationem inquilinorum quod ex iusto metu factum est. Aristo autem non malè adiicit, sicuti hic exigit Cassius, ut iustus metus migrandi causam præbuerit, ita in eius persona, qui fulsit, eadem Cassium dicere debuisse, si iusto metu ruinæ fulcire coactus est. ff. eod. l. in hac. xxviii.

Sed & si conducere hospitium nemo uelit propter uitium ędium: idem erit dicendum. ff. eodem. l. sed, &. xxviii.

Damni infecti stipulatio pertinet, etiam si quid eius operis, quod in fundo meo aquædu-

aquæducendæ causa fit, vitio damnum mihi contigerit. solet enim opus in alieno fieri, cum iure seruitutis, quam quis habet alieno agro impositam, opus in alieno faciat. Vtrum autem de hoc opere promittere, an satisdare debeat, videamus. mouet, quod in alieno facit, qui autem de alieno cauet, satisdare debet, qui de suo, repromittere. Vnde Labeo putabat eum, qui modulorum, aut riui faciendi causa, opus faceret, etiam satisdare: quia in alieno solo faceret, sed cum de opere, quod faciet, exigatur stipulatio: consequens erit dicere, sufficere repromissionem. quodammodo enim de re sua cauet. quod dictum est aquæducendæ causa, exempli gratia scriptum est. cæterum ad omnia opera stipulatio accommodabitur, ff. eo. l. damni, 30.

Quis vias publicas muniunt: ne damno vicinorum id facere debent; si controuersia sit, dominus sit, necne is, à quo cautio exigitur, sub exceptione satisdare iubetur, ff. eo. l. quiuias, 31.

Si ædibus meis proximæ sint ædes meæ, & tuæ, quæritur, an si hæ vitium mihi faciant, cauere mihi debeas pro damno propriarum mearum ædium, scilicet pro qua parte dominus exstitisse& hoc plerisq; placet, sed mouet me, quod ipse meas ædes reficere possim, & impensas pro socio, aut communi diuidundo iudicio pro parte consequi. nam & si unas ædes communes tecum habuerim, hæq; vitium faciant, & circa refectionem earum cessare videaris: nostri præceptores negant cauere te debere, quia ipse reficere possim recepturus pro parte, quod impenderim iudicio societatis, aut communi diuidundo. & ideo interpositam cautionem minus vtilem futuram: quia alia ratione mihi damnum posset sarciri, & est planè, Nostrorum præceptorum hæc sententia: vt credamus inutilem esse damni infecti stipulationem: quo casu damnum alia actione sarciri possit, quod & in superiori casu intelligendum est, ff. eo. l. si ædibus, 32.

Inquilino non datur damni infecti actio: quia posset ex conducto agere, si dominus eum migrare prohiberet. Vtique si pro præterita pensione etiam satisfacere paratus sit, alio qui iusta retentio pignoris domino fieri uidetur, sed & si quasi pignora retinuerit, & ea interierint ruina vicinarum ædium. potest dici etiam pignoratitia actione locatorem teneri, si poterit ea res in locum tutiorem transferre, ff. eo. l. inquilino, 33. cum l. seq.

In parietis communis demolitione ea quæri oportet: si satis apertus fuerit oneribus ferendis, an non fuerit aptus; sed ita idoneum esse pleriq; dixerunt. si vtraq; ædium onera, quæ modo iure imponantur, communis paries sustinere posit. Nam si non sit idoneus, vtique demoliri eum te oportuit: nec debet, si quid dãni ex hac causa contingit is, qui demolitus est, teneri: nisi sumptuosè, aut parum bonus nouus paries sit restitutus. Quod si fuerit paries idoneus, qui demolitus est, in actionem damni infecti venit id, quanti interfuit actoris, eum parietem stare, & meritò. nam si non debuerit demoliri, restituere eum debet proprio sumptu; sed & si quis reditus ob demolitionem amissus est: consequenter restitui eum Sabinus uoluit. si fortè habitatores migrauerunt, aut non tàm cõmodè habitare possunt; imputari id ædificatori potest, ff. eod. l. in parietis, 35. cum duabus seq.

Cùm emptor ædium ante traditam sibi possessionem, ideo inutiliter stipulatur, quia uenditor omnem diligentiam ei præstare debet: tunc certè utiliter stipulatur, cum omnis culpa à venditore aberit, veluti si precario emptori in his ædibus esse permisit, custodiamque ei absuturus tradidit, ff. de damno infecto, l. cum emptor, 38. in prin.

Si agri

Si agri nomine non cauetur: in eam partem agri mittendus est, ex qua periculum timetur, eiusque rei ratio hæc est, quod in ædificiis partes quoque reliquiæ à vitiosa parte traherentur. at in agris non idem est. sed dicendum est, vt in domibus quoque maioribus interdum causa cognita prætor statuere debet in cuius partis possessionem is, cui non caueatur mitti debeat, d.l. cum emptor. §. si agri nomine.

Deducto veteris parietis precio, si quid amplius sit, æstimare debet, & si quid ex veteri in nouum coniectum sit deduci æstimationem oportet, d.l. cū emptor, §. fi.

Inter quos paries communis est, ædificiorum nomine, quæ quisque propria habeat, stipulari damni infecti solet; sed tunc ea cautio necessaria est. cum aut alter solus ædificat, & vicium ex opere futurum est: aut alter preciosiora ædificia habeat, & plus damni sensurus sit decidente pariete. alioquin si æquale periculum est. quantum quis uicino præstat, tantum ab eo consequitur, ff. eo. l. inter quos, 39. in princip.

Si domus in controuersia sit, dicendum est damni infecti onus possessoris esse: cum id, quod præstiterit, imputari domino prædii posit. Quod si non caueat possessionem ad petitorem, qui damni infecti sibi caueri velit præferendum, nam iniquum est, stipulationem compelli, relicto prædio, ex quod annum veratur, dominum quærere, d.l. inter quos, §. si domus.

Damni infecti stipulatio latius patet, & ideo ei, qui superficientiam insulam habet, vtilis est ea stipulatio, si quid in superficie damni datum fuerit: & nihilominus etiam soli domino utilis est, si solo damnum datum fuerit, ut si tota superficies tolleretur. fraudabitur enim dominus soli in pensione percipienda, d.l. inter quos, §. damni.

Alieno nomine stipulari ita licet, vt quod damnum domino datum sit comprehēdatur, cauere autem debebit is, qui stipulabitur dominum ratam rem habiturum, exceptioque procuratoria stipulationi inserenda erit, sicuti in stipulatione legato rum, quod si ei non caue bitur: mittendus est in possessionem procurator omnimodo, vt ei exceptio procuratoria non noceat, d. l. inter quos. §. alieno nomine.

In æstimando nouo pariete ratio haberi debet eius impensæ, quæ modum probabilē non excedit: in vetere eius cultus, nō qui, nō adgrauet, d.l. inter quos. §. fi.

Ex damni infecti stipulationem non oportet infinitam vel immoderatam æstimationem fieri, vt puta ob tectoria, vel ob picturas. licet enim in hoc magna erogatio facta est. attamen ex damni infecti stipulatione moderata æstimatio facienda est: quia honestus modus seruandus est, non immoderata cuiusque luxuria subsequenda, ff. eo. l. ex damni, 40. in prin.

Quotiens ex communis parietis vitio quid accidit, socius socio mihi præstare debet, cum communis rei uitio contigerit. quod si, quia alter eum presserat, uel onerauerat, idcircò damnum contigit: consequens est dicere, detrimentū hoc, quod beneficio eius contigit, ipsum sarcire debere. quod si æqualiter vtriusq; oneribus pressus decidit, rectissimè Sabinus scripsit, parem utriusq; causam esse, sed si alter plures, vel preciosiores res amiserit: melius est, dicere, quia ambo onera imposuerunt, neutri aduersus alterum competere actionem, d.l. ex damni, §. quotiens.

Quotiens ex damni infecti plures agunt, quia in eadem re damnum passi sunt, id est in ædibus non debet vnusquisque eorum insolidum agere, sed in partem experiri. neque enim damnum, quod pluribus datum est, vnicuique insolidum,

sed in partem datum esse videtur. & ideo vnicuiq; in partem competere actionem, Iulianus scripsit. Item si pluriuin sint ædes, quæ damnosæ imminent: vtrum aduersus vnumquemq; dominorum in solidum competit, an in partem? & scripsit Iulianus, quod & Sabinus probat, pro dominicis partibus conuenīri eos oportere, d.l.ex damni, §.quoties, xi.

Si plures sint domini ædium, qui damni infecti sibi prospicere volunt, nec quisquàm eis damni infecti caueat: mittendi omnes in possessionem erunt. Et quidem per æqualibus partibus, quamuis diuersas portiones dominii habuerint. & ita Pomponius scribit, d.l.ex damni, §.fi.

In reficiendo communi pariete ei potius, facultas ædificandi præstatur, qui magis idoneæ reficere parietem, velit. idemq; dicendum est; & si de eodem itinere, riuove reficiendo inter duos, vel plures quæratur, ff. eod.l. in reficiendo, 41.

Damni infecti quidam uicino repromiserat, ex eius ædificio tegulæ vento deiectę ceciderunt in uicini tegulas, eosq; infregerant. quæsitum est, an aliquid præstari oporteat? Respondit Alphenus, si uitio ædificii, & infirmitate factum esset: pstari debere, sed si tanta uis uenti fuisset, ut quamuis firma ędificia conuelleret: non debere. & quod in stipulatione est, SIVE QVID IBI RVET: non uideri id ruere, quod aut vento; aut omnino aliqua vi extrinsecus admota caderet, sed quod ipsum per se concideret, ff.eo.l.damni, 43. in prin.

Cum parietem communem ædificare quis cum vicino vellet, priusquam veterem demoliretur, damni infecti uicino repromisit, adeoq; re stipulatus est. postea, quàm paries sublatas esset, & habitatores ex vicinis cenaculis emigrassent: Vicinus ab eo mercedem, quàm habitatores non redderent, petere vult. quæsitum est, an rectè peteret? Respondit Alphenus non oportuisse eos, cum communem parietem ædificarent inter se repromittere, neq; vllo modo alterum ab altero cogi potuisse; sed & si maximè repromitterent: tamen non oportuisse amplius, quàm partis dimidiæ: quò amplius ne extraneo quidem quisquam cum pariete communem ædificaret, repromittere deberet; sed quoniam iam in totum repromisisset: omne detrimentum, quod ex mercede vicinus fecisset, præstaturum. idem consulebat, posset ne, quod ob eam rem dedisset, rursus repetere: quoniam re stipulatus esset à uicino, si quid ob eam rem, quod ibi ædificium factum esset, sibi damnum datum esset, id reddi: cum & ipsam hanc pecuniam, quam daret, propter illud opus perderet? Respōdit Alphenus, non posse: propterea, quia non operis uitio, sed ex stipulatione id amitteret, d.l. damni, §. cum parietem.

Cum postulassem, ut mihi damni infecti promitteres, noluisti: & prius, quàm prętor adiretur, ædes tuæ corruerunt, & damnum mihi dederunt. potius est, ut nihil noui prætor constituere debeat, & mea culpa damnum sim passus: quia tardius experiri cœperim. at si cum prætor, vt promitteres, decreuisset, & te non promittente me ire in possessionem iussisset, & prius, quàm eò venissem, corruissent: perinde omnia seruanda esse existimauit, atq; si postea, quàm in possessionem venissem, damnum datum esset, ff.eo.l. cum postulassem, 44. in prin.

Damni infecti nomine in possessionem missus possidendo dominium cœpi. deinde creditor eas sibi pignori obligatas persequi vult non sine ratione dicetur: nisi impensas, quas in refectione fecerim, mihi præstare sit paratus: inhibendam aduersus me persecutionem. Cur ergo non emptori quoq; id tribuendam est? si fortè quis insulam pignoratam emerit: non rectè hæc inter se comparabuntur: quando is qui emit, sua uoluntate negocium gerat, ideoq; diligentius à venditore

à venditore sibi caueri, & possit, & debeat. quod non æquè & de eo, cui damni infecti non promittatur, dici potest, d.l. cum postulassem, 44. §. damni.

A quo fundum ædificatum habes, ago tibi ius non esse habere non defendis, ad me possessio transferenda est, num quidem vt protinus destruatur opus. (iniquum enim est, demolitionem protinus fieri,) sed vt id fiat, nisi intra certum tempus egeris, ius tibi esse ædificatum habere, ff. eo. l. à quo fundum. 45.

Ad curatoris Reip. officium spectat, vt dirutæ domus à domino extruantur. Domum sumptu publico extructam, si dominus ad tempus pecuniam impensam cum interesse restituere noluerit, iure eam respublica distrahit, ff. eod. l. ad curatoris, 46.

Quod conclauæ binarum ædium dominus ex aliis ædibus in aliarum vsum conuertit: non solum si consignatio, qua id sustinebitur, orietur ex parte earum ædium, in quarum vsum conuersum erit, earum fiet, sed etiam si transuersa contignatio tota in aliarum ædium parietibus sedebit; sed & Labeo libris posteriorum scribit binarum ædium dominum vtrisq; porticum superposuisse, inq; eam aditu ex alteris ædibus, dato alteras ædes seruitute oneris porticus seruandæ imposita vendidisse. totum porticum earum ædium esse, quas, is retinuisset: cū per longitudinem vtriusq; domus extensa esset transuersæ contignationi, quæ ab utraq; parte parietibus domus, quæ venisset, fulcineretur. nec tamen consequens est, vt superior pars ædificii, quæ nulli coniuncta sit, neq; aditum aliunde habeat: alterius sit, quam cuius est id, cui superposita est, ff. eo. l. pen.

Si quis ad demoliendum negociandi causa, vendidisse domum, partemve domus fuerit conuictus: ut emptor, & venditor singuli precio, quo domus distracta est, præstent, constitutum est. ad opus autem publicum, si transferat marmora, vel columnas: licito iure facit, ff. eo. l. fi.

Finis Libri Septimi.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI.

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Octauus.

In Institutionibus Libro primo, Titulo primo IVRIS, duæ sunt positiones PVBLICVM, ET PRIVATVM. & prius voluit Iustinianus tractare de priuato iure, quod ad personas, res & ad actiones pertinet, de quibus omnibus hucvsque tractatum fuit. Vnde remanet aliqua discenda de ipso iure PVBLICO, quod quamuis in Prima Parte huius operis tit. prim. o, l. pen. consistat in sacris Sacerdotibus & Magistratibus, attamen materia quæ sequitur etiam spectat ad PVBLICVM IVS, quæ hic collocatur, quia nec superius, nec inferius in Septima parte, quæ tantum iudicia continet congruè adaptari potuit non omnia, tamen quæ in libro Codicis x. continentur descripsimus, sed ea tantum quæ videntur in Iudicijs frequentari posse.

AD MVNICIPALEM, ET DE INCOLIS. Titulus I.

Vnicipem aut natiuitas facit, aut adoptio, & propriè quidem municipes appellantur muneris participes recepti in ciuitatem, vt munera nobiscum facerent; sed nunc abusiuè municipes dicimus suos cuiuscunq; ciuitatis ciues: vtputa Campanos, Puteolanos, qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est; sed & si ex patre Campano matre Puteolana æquè municeps Campanus est: nisi fortè priuilegio aliquo materna origo censeatur, tunc enim maternæ originis erit municeps, vtputa Iliensibus concessum est, vt qui matris Iliensi est, sit eorum municeps. etiam delphis hoc idem tributum, & conseruatum est. Celsus etiam refert Ponticis ex beneficio Pompei magni competere, vt qui Pontica matre natus esset, & Pontius esset, quod beneficium ad vulgò quæsitos solos pertinere, quidam putant: quorum sententiam Celsus non probat. neque enim debuisse caueri, vt vulgò quæsitus matris conditionem sequeretur. quam enim aliam originem hic habet? sed & ad eos, qui ex diuersarum ciuitatum parentibus orirentur, ff. ad munic. l. prima.

Cum quæritur an municeps quis sit, ex ipsis etiam rebus probationes sumi oportet. nam sola nominis similitudo ad confirmandam cuiusque originem satis non est, ff. eo. l. fin. §. pen.

Municipes

Municipes intelliguntur ſcire, quod ſciunt his quibus ſumma Reip. commiſſa eſt, ff. eod. l. municipes, 14.

Nomẽ Decurionis relinquitur, quia eſt Senatoris: & Senatores multis ĩ locis habemus.

Quoties filiusfam. voluntate patris decurio creatur: vniuerſis muneribus, quæ decurioni filio iunguntur, obſtrictus eſt pater, quaſi fideiuſſor pro filio conſenſiſſe autem pater decurionatui filii videtur, ſi præſens nominationi non contradixit. Pater vt fideiuſſor præſtabit. Geſtum autem in Rep. accipere debemus: pecuniam publicam tractare, ſiue erogandam decernere; ſed & ſi curatores operum, vel cuius alterius Reip. creauit, tenebitur; ſed & ſi ſucceſſorem ſibi nominauit, patrem obſtringet, ſed & ſi vectigalia locauit, pater erit obſtrictus; ſed ſi filius tutores dare non curauerit, vel minus idoneos elegerit, nec ſatis exegerit vel non idoneum acceperit: ipſe quidem, quin ſit obſtrictus, nulla dubitatio eſt pater verò ita demum obligatur, ſicut & fideiuſſores ſolent hoc nomine obligari; ſed non ſolent. (hoc enim & relatum, & ſcriptum eſt) quia fideiuſſores Remp. ſaluam fore promittunt, Reip. autem nihil (quod ad rem pecuniariam attinet) intereſt pupillis tutores dari, ff. eo. l. ſecunda, in prin.

Is, qui vltra commeatum abeſt, vel vltra formam commeatui datam ad munera euocari poteſt, d. l. ſecunda, §. fi.

Placet etiam filiumfam. domicilium habere poſſe, non vtiq; ibi, vbi pater habuit. ſed vbicunq; ipſe domicilium conſtituerit, ff. eo. l. tertia, & quarta.

Labeo indicat, eum, qui pluribus locis ex æquo negocietur, nuſquam habere domicilium, quoſdam autem dicere refert pluribus locis eum incolam eſſe, aut domicilium habere. quod verius eſt, ff. eo. l. quinta.

Adſumptio originis, quæ non eſt veritatem naturæ non perimit. errore enim veritas originis non amittitur: nec mendacio dicentes ſe eſſe, vnde non ſit, deponitur: neq; recuſando quis patriam, ex qua oriundus eſt, neq; mẽtiendo de ea, quam non habet, veritatem mutare poteſt, ff. eo. l. ſexta, in prin.

Origine ꝓpria neminẽ poſſe volũtate ſua eximi manifeſtũ eſt, C. de munici. l. pe.

Filius ciuitatem, ex qua pater eius naturalem, originem ducit, non ſequitur domicilium, d. l. ſexta, §. filius.

Viris prudentibus placuit, duobus locis poſſe aliquem habere domicilium, ſi vtrubique ita ſe inſtruxit, vt non ideo minus apud alteros ſe collocaſſe videatur, d. l. ſexta, §. uiris.

Eius, qui iuſtum patrem non habet, prima origo à matre: eoq; die, quo ex ea editus eſt. enumerari debet, ff. eo. l. eius, qui, ix.

Patris domicilium filium aliorum incolam ciuilibus muneribus alienæ ciuitatis non aſtringit: cum in patris quoque perſona domicilii ratio temporaria ſit, ff. eo. l. libertus, 17. §. patris.

Sola domus poſſeſsio, quæ in aliena ciuitate comparatur, domicilium non facit, d. l. libertus, §. ſola domus.

Domicilium re, & facto transfertur, non nuda conteſtatione, ſicut in his igitur, qui negant ſe poſſe ad munera, vt incolas vocari, ff. ad munici. l. domiciliũ, 20.

Vidua mulier amiſsi mariti domicilium retinet, exemplo clariſsimæ perſonæ per maritum factæ; ſed vtrumque aliis interuenientibus nuptiis permutatur, ff. eo. l. filii, 22. §. vidua.

Relegatus in eo loco, in quem relegatus eſt, interim neceſſarium domicilium habet, d. l. filii, §. relegatus.

Domicilium autem habere poteſt, & relegatus eo loci, vnde arcetur, vt Marcellus ſcribit, ff. eo. l. eius qui, 27. §. fin.

Miles

Miles ibi domicilium habere videtur, vbi meret, & si nihil in patria possideat, ff. eo.l.municipes, 23.§.fin.

Si quis negocia sua non in colonia, sed in municipio semper agit: in illo vendit, emit, contrahit in eo foro, balneo, spectaculis vtitur, omnibus denique municipii commodis, nullis coloniarum fruitur: ibi magis habere domicilium, quam vbi colendi ruris causa versatur, videtur, ff.eo.l.eius, qui, 27.§.si quis.

Celsus tractat: si quis instructus sit duobus locis æqualiter, neq; hic minus, quam illic frequenter commoretur: vbi domicilium habeat, existimationem animi esse accipiendam. dubitatur, si vtrubique destinato sit animo, an possit quis duobus locis habere domicilium, & verum est habere, licet difficile est: quemadodum difficile est sine domicilio quemquam esse, dicta lege eius, qui, §. Celsus.

Nihil est impedimento, quominus quis, vbi velit, domicilium habeat, quod ei interdictum non sit, ff.eo.l.nihil, 31.

Ea, quæ desponsa est, ante contractas nuptias suum non mutat domicilium, ff. eod.l.ea, quæ, 32.

Simile priuilegium fisco nulla ciuitas habet in bonis debitoris, nisi nominatim id à principe datum sit, ff.eo.l.simile, x.

Imperator Titius, Antoninus Lentulo Vero rescripsit magistratuum officium indiuiduum, ac periculum esse commune. Quod sic intelligi oportet, vt ita demum collegæ periculum adscribatur: si neq; ab ipso, qui gessit, neq; ab his, qui pro eo interuenerunt, res seruari posset. & soluendo non fuerit honore deposito. alioquin, si persona eorum, vel cautio sit idonea, vel soluendo fuerit, quo tempore conueniri potuit: vnusquisq; in his, quæ administrauit, tenebitur. Quod si fortè is, qui periculo suo nominauit magistratum, soluendo sit: utrum in eum prius actio reddi, quasi in fideiussorem debeat: an uero nō alias, quam si res à collega seruari non possit? sed placuit fideiussoris exemplo priorem conueniendum, qui nominauit: quoniam collega quidem negligentiæ ac pœnæ causa, qui vero nominauit fidei ratione conueniatur. Et ei contra collegam nominati utilem actionem dari non oportet, ff. eodem, l. Imperator, xi. & l. sequen.

Quid ergo, si alter ex magistratibus toto anno absuerit, aut fortè præsens per contumaciam, siue ignauiam, vel ægram valetudinem Reip. negocia non gesserint, & omnia collega solus administrauerit: nec tamen tota res ab eo seruari possit? talis ordo dabitur, vt in primis, qui negocia gessit Reip. & qui pro eo cauerunt in insolidum conueniantur: mox peractis omnibus periculum agnoscat, qui non idoneum nominauerit: postremo alter ex magistratibus, qui Reipub. negociis se non immiscuit. Nec iustè, qui nominauit, vniuersum periculum recusauerit, cum scire debeat eum, qui nominaretur, indiuiduum officium, & commune periculum suscepturum. Nam & cum duo gesserunt, & ab altero seruari, quod debetur non potest: qui collegam nominauit, in uniuersum conuenitur, ff.eo.l.quid ergo, 13.

Ordine decurionum ad tempus motus, & in ordinem regressus: ad honores exemplo relegati tanto tempore non admittitur, quanto dignitate cauit, sed in utroque placuit examinari, quo crimine damnati eiusmodi sententiam meruerunt. durioribus etenim pœnis effectos ignominia, velut transacto negocio, postea liberari: minoribus verò, quam leges permittunt subiectos, nihilominus inter infames haberi: cum facti quidem quæstio sit in potestate iudican-

dicantium, iuris autem authoritas non sit, ff. eodem, l. ordine, decimaquinta, in principio.

Filium pater decurionem esse voluit, ante filium ex persona sua Resp. debet conuenire, quàm patrem ex persona filii, nec ad rem pertinebit, an filius castrense peculium tantum possideat, cum ante militasset, vel postea. Præscriptio temporum, quæ in honoribus repetundis, vel aliis suscipiendis data est, apud eosdem seruatur, non apud alios, sed eodem tempore non sunt honores in duabus ciuitatibus ab eodem gerendi. cum simul igitur vtrubique deferuntur: potior est originis causa. sola ratio possessionis ciuilibus muneribus possessori iniungendis citra priuilegium specialiter ciuitati datum, idonea non est, ff. eod. l. Libertus, xvii. §. filium.

Lucius Titius cum esset in patris potestate, à magistratibus inter cæteros frumento comparando, inuito patre curator constitutus est. cui rei Lucius Titius neque consensit, neq; pecuniam accepit, neque in eam rem cauit, aut se comparationibus cum cæteris miscuit, & post mortem patris in reliqua collegarum interpellari cæpit: quæritur an ex ea causa teneri possit? Paulus respondit eum, qui iniunctum munus à magistratibus suscipere supersedit, posse conueniri eo nomine propter damnum Reip. quamuis eo tempore, quo creatus est, in aliena fuerit potestate, ff. eo. l. Lucius, 21. in prin.

Paulus respondit eos, qui pro aliis non ex contractu, sed ex officio, quod administrauerint, conueniuntur: in damnum sortis substitui solere, non etiam in interesse, d. l. Lucius, §. Paulus.

Idem respondit, hæredes patris propter munera filii, quæ post mortem patris suscepit, iure conueniri non posse. hoc responsum, & ad eum pertinet, qui à patre decurio factus, post mortem patris munera susceperit, d. l. Lucius, §. idem respondit. primo.

Idem respondit, eum, qui decurionem adoptauit, onera decurionatus eius uideri suscepisse exemplo patris, cuius uoluntate filius decurio factus est, d. l. Lucius, §. idem respondit, 2.

Imperatores Seuerus, & Antoninus Augusti: Septimio Zenoni. Pro infante filio, quem decurionem esse voluisti, quàm fidem tuam in posterum adstrinxeris, tamen interim onera sustinere non cogeris: cum ad ea, quæ mandari possunt, voluntatem dedisse videaris, d. l. Lucius Titius, §. Imperatores.

Senator ordine motus ad originalem patriam, (nisi specialiter hoc impetrauerit) non restituitur, ff. eo. l. filii, 22. §. Senator.

Senatores, & eorum filii, filiæque (quoquo tempore nati, natave) itemque nepotes, & pronepotes ex filio origini eximuntur, licet municipalem retineant dignitatem, d. l. filii, §. senatores. i.

Senatores, qui liberum commeatum, idest vbi velint morandi arbitrium, impetrauerunt domicilium in vrbe retinent, d. l. filii, §. Senatores, 2.

Municeps desinit esse, Senatoricam adeptus dignitatem, hoc autem, quantum ad munera, quantum verò ad honorem: retinere creditur originem, ff. eod. l. municeps, 23. in princ.

Ius originis in honoribus obeundis, ac muneribus suscipiendis, adoptione non mutatur; sed nouis quoque muneribus filius per adoptiuum patrem adstringitur; sed si emancipatus ab adoptiuo patre: non tantum filius, sed etiam ciuis ciuitatis, cuius per adoptionem fuerat factus, esse desiit, ff. eod. l. origine, xv. §. finali, cum l. sequen.

In eum,

In eum, qui successorem suo periculo nominauerit, si finito magistratu successor idoneus fuit, actionem dari non oportet, d.l. ordine, §. in eum.

Nominati successoris periculum fideiussorem, nominantis non tenet, ff. eo. l. libertus, 17. §. nominati successoris.

Fideiussores, qui saluam rempublicam fore responderunt, & qui magistratus suo periculo nominant. pœnalibus actionibus non adstringuntur, in quas inciderunt hi, pro quibus interuenerunt. eos enim damnum Reip. præstare satis est, quod promitti videtur, d.l. libertus, §. fin.

Imperatores Antoninus, & Verus rescripserunt. patris qui consultò filium emancipauerat, ne pro magistratu eius caueret: perinde bona teneri, atq; fideiussor pro eo extitisset, ff. eo. l. fi. §. item rescripserunt.

Imperatores Verus, & Antoninus item rescripserunt non minus eos, qui compulsi magistratu funguntur, cauere debere: quam qui sponte officium agnouerunt, d.l. fin. §. fin.

Diuus Seuerus, & Antoninus rescripserunt, interualla temporum, in continuandis honoribus, inuitis non etiam volentibus concessa: dum ne quis continuet honores, ff. eo. l. diuus, xviii.

In quæstionibus nominatos capitalium criminum ad nouos honores ante causam finitam admitti non oportet. cæterum dignitatem præstinam interim retinenr, ff. eo. l. libertus, 17. §. quæstionibus.

Respondit Paulus, si per accusatorem criminum statutum tempus persequeretur: reum non debuisse medio tempore honorem appetere, ff. eod. l. Lucius, 21. §. idem respondit, 4.

Præscriptio temporis, quæ in honoribus repetundis, vel aliis suscipiendis data est, apud eosdem seruatur, non apud alios; sed eodem tempore non sunt honores in duabus ciuitatibus ab eodem gerendi, cum simul igitur vtrobique deferuntur: potior est originis causa, ff. eod. l. libertus, 17. §. præscriptio.

Sola ratio possessionis ciuilibus muneribus possessori iniungendis citra priuilegium specialiter ciuitati datum, idonea non est, d.l. libertus, §. sola ratio.

Postliminio regressi muneribus patriæ obtemperare coguntur, quamuis in alienæ ciuitatis finibus consistant, d.l. libertus, §. postliminio.

In adoptiua familia susceptum exemplo dati, muneribus ciuilibus apud originem, aui quoq; naturalis respondere, Diuo Pio placuit: quamuis in isto fraudis ne suspicio, quidem interuenerit, d.l. libertus, §. in adoptiua.

Error eius, qui se municipem, aut colonnum existimans munera ciuilia suscepturum promisit: defensionem iuris non excludit, d.l. libertus, §. error.

Imperatores Seuerus, & Antoninus rescripserunt: gratiam se facere iurisiurandi ei, qui iurauerat se ordini non interfuturum, & postea duum vir creatus esset, ff. eod. l. fina. in princ.

Exigendi tributi munus inter sordida munera non habetur, & ideo decurionibus quoq; mandatur, ff. eo. l. libertus, 17. §. exigendi.

In fraudem ciuilium munerum per tacitam fidem prædia translata fisco vindicantur: tantumque alterum interdictæ rei minister de suis bonis cogitur soluere, ff. eo. l. origine, 15. §. in fraudem.

Paulus respondit constante matrimonio dotem in bonis mariti esse: sed si ad munera municipalia à certo modo substantiæ uocetur; dotem non debere computari, ff. eo. l. Lucius, 21. §. idem respondit, 3.

Idem respondit, si ciuitas nullam propriam legem habet de adiectionibus, admit-

admittendis non posse recedi à locatione, vel venditione prædiorum publicorum iam perfecta: tempora enim adiectionibus præstituta ad causas fisci pertinere, d.l. Lucius, §. fin.

Qui pecuniam negotiantur omnibus patrimonii tributionibus fundi debent, & si possessionem non habeant, ff. eo. l. filii, 22. §. fin.

Filios apud originem Patris, non in materna ciuitate, & si ibi nati sunt, si modo non domiciliis continentur ad honores, seu munera posse compelli manifestum est, C. de munic. & origin. l. tertia.

Si quis cum ex maiore, vel ex minore ciuitate originem ducit, eadem euitare studeat, & ad alienam se ciuitatem incolatus occasione contulerit, & super hoc, vel preces dare tentauerit, vel qualibet fraude nisi, ut originem propriæ ciuitatis eludat: duarum ciuitatum decurionatus onera sustineat in una uoluntate, in altera originis gratia, C. eo. l. fin.

Cum te Biblium origine, incolam autem apud Berytios esse proponis: merito apud vtrasq; ciuitates muneribus fungi compelletis. C. eo. l. prima.

De incolis.

Incola, & his magistratibus parere debet, apud quos incola est, & illis, apud quos ciuis est. neque tantum municipali iurisdictioni in vtroq; municipio subiectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus fungi debet, ff. ad municip. & de incol. l. incola, 29.

Qui ex vico ortus est, eam patriam intelliguntur habere, cui Reipub. vicus ille respondet, ff. eo. l. qui ex uico. 30.

Roma communis patria nostra est, ff. eo. l. Roma, 33.

Incola iam muneribus publicis destinatus, nisi perfecto munere, incolatui renunciare non potest, ff. eo. l. incola, 34.

Sciendum est eum, qui in agro moratur, incolam non existimari. qui enim eius ciuitatis præceptis non vtitur, is ne incola quidem æstimatur, ff. eod. l. sciendum est eum,. xxxv.

De iure omnium incolarum, quod quæque ciuitates sibi vindicant, præsidium prouinciarum cognitio est. cum tamen se quis negat incolam esse, apud eum præsidem prouinciæ agere debet, sub cuius cura est ea ciuitas, à qua uocatur ad munera: non apud eum, ex qua ipse se dicit oriundum esse, idque diuus Adrianus rescripsit mulieri, quæ aliunde orta, alibi nupta est, ff. eo. l. pe. in prin.

Mulieres, quæ in matrimonium se dederint, non legitimum: non ibi muneribus functuras, vnde mariti sunt earum, sciendum est: sed unde ipsę ortæ sunt, idque Diui fratres rescripserunt, d. l. pen. §. fin.

Imperatores rescripserunt, mulierem quandiu nupta est. incolam eiusdem ciuitatis videri, cuius maritus eius est: & ibi, vnde originem trahit, non cogi muneribus fundi, ff. eo. l. fi. §. item rescripserunt.

Iidem rescripserunt, gratiam se facere iurisiurandi ei, qui iurauerat se ordini non interfuturum, & postea duum vir creatus esset. item rescripsit Seuerus, colonos prædiorum fisci muneribus fungi, sine damno fisci oportere: idq; excutere præsidem: adhibito procuratore debere, d. l. fi. §. primo.

Imperatores Verus, & Antoninus rescripserũt, ad magistratus officiũ ptinere exactionẽ pecuniæ legatorũ, & si cessauerint: ipsos, vel hæredes cõueniri: aut si sol

uendo

uendo non sint, fideiussores eorum, qui pro his cauerint, d.l.fi.§. Imperatores.
Constitutionibus principum continetur, vt pecuniæ, quæ ex detrimento soluuntur interesse non præstetur, & ita Imperatores Seuerus, & Antoninus Augusti rescripserunt his verbis, humanum est, reliquorum interesse. neq; ab ipso, qui ex administratione honoris reliquatus est, neq; à fideiussore eius, & multominus à magistratibus, qui cautionem acceperint, exigi, cui consequens est, vt ne in futurum à forma obseruata discedatur, ff. eo.l.constitutionibus, 24.
Quod maior pars curiæ efficit, pro eo habetur, ac si omnes egerint, ff. eod.l.quod maior pars, xix.
Magistratus municipales, cum vnum magistratum administrent etiam vnius hominis vicem sustinent, & hoc plerunq; quidem lege municipali eis datur, verum & si non sit datum, dummodo non denegatum, moribus competit, ff. eod. l.magistratus, 25.
Ea, quæ magis Imperii sunt, quàm iurisdictionis magistratus municipalis facere non potest, ff.eo.l.ea, quæ, 26.in prin.
Magistratibus municipalibus non permittitur in integrum restituere, aut bona rei seruandæ causa iubere possidere, aut dotis seruandæ causa, vel legatorum seruandorum, d.l.ea, quæ, §.fin.
Inter conuenientes & de re maiore apud magistratus municipales agetur, ff. eod. l.inter conuenientes, 28.
Titio cum esset Romæ studiorum gratia, epistola missa est à magistratibus patriæ suæ, vt porrigeret Imperatori decretum eiusdem ciuitatis, quod erat cum ipsa epistola missum. is autem, qui susceperat literas restituendas collusione facta dedit Lucio, qui ipse Romæ morabatur suæ rei gratia sublato Titii nomine, cui erat decretum missum, vt per ipsum daretur, suum nomen inscriptis, & sic Imperatori decretum secundum mandata Reip. dedit. Quæritur, qui viaticum ab eo petere potuerit? & quid commisisse videatur is, qui non restituit literas ei, cui restituere mādatum susceperat: & is, qui sublato alieno nomine inscripto, suo, quasi ipse iussus à patria decretum Imperatori porrexit? Herennius Modestinus respondit. Titium quidem Viaticum petere non posse: sed eum, qui nomen incidisset, ff.eo.l.Titio, 36.in prin.
Titius pro pecunia publica, quam ipse credidit pignus accepit. pacto facto cum debitore, vt non soluto debito, sine ulla repromissione distrahatur pignus: succedentes gradus in locum Titii nomen & pignus probauerunt vsque ad Mæuium. Ex venditione pignoris propter remissionem à magistratu vendentibus factam, pro modo fundi demonstrato satis debito factum non est, quærebatur, quis Reip. teneatur? Herennius Modestinus respondit. Titium cum successores eius nominis periculum agnouerint, eo nomine obstrictum non esse; sed nec post magistratus, qui vendidisse proponitur: cum uidelicet pluris vendiderint propter mensuræ agri demonstrationem, & hoc (quia pluris uendiderunt) restituere minore modo deprehenso iussi sint. Eum igitur, qui nouissimus nomen probauit, indemnitati Reip. satisfacere debere, si nomen ad successorem idoneum transmisisse non doceatur, d.l.Titio, §.Titius.
Num tibi obest, si cum incola esses, aliquod munus suscepisti: modo si ante, quam ad alios honores vocaueris, domicilium transtulisti, C.de incol.& vbi quis domi.hab.in l.prima.
Est verum eos, qui in territorio alicuius ciuitatis commorantur, velut Incolas ad subeunda munera, vel ad capiendos honores non adstringi, C.de incol.l.tertia.

Cum neq; originales, neq; incolas vos esse memoretis ob solam domum, vel possessionem, causa publici iuris authoritas muneribus obligari vos non finet, C.eod.l.quarta.

Priuilegio speciali ciuitatis non interueniente, tamen originis ratione, ac domicilii voluntate, ad munera ciuilia quoq; uocari certissimum est, C.eo.l. quinta.

Si in patria uxoris tuæ, vel qualibet alia domicilium defixisti incolatus iure te ultro eiusdem ciuitatis muneribus obligasti, C.eo.l.sexta.

Ciues quidem origo, vel adoptio: incolas vero domicilium facit. Et in eo loco singulos habere domicilium non ambigitur, vbi quis larem rerumq; ac fortunarū suarum summam constituit, vnde rursus non sit discessurus, si nihil auocet: vnde cum profectus est, peregrinari uidetur, quod si rediit peregrinari iam destitit, C.eo.l. septima.

Senatores in urbe domicilium habere uidentur, C.eo.l.pen.

Mulieres honore maritorum eriguntur, & genere nobilitantur, & forum ex eorū persona statuitur. Si autem minoris ordinis uirum postea sortitæ fuerint priore dignitate priuatæ, posterioris mariti secuntur conditionem, & domicilium mutatur, C.eo.l.fin.

Nec ipsi, qui studiorum causa aliquo loco morantur, domicilium ibi habere creduntur, nisi decem annis transactis eo loco sedes sibi constituerint: nec pater qui propter filium studentem frequentius ad eum commeat. Sed si aliis rationibus domicilium in spendidissima ciuitate Gymnasii habere probatus fuerit mendacium quominus muneribus fungatur non proderit, C.eo.l.secunda.

Eam quæ aliundæ oriunda alibi nupta est, non apud originem suam, sed apud incolatum mariti ad honores seu munera, quæ personis cohærent, quorunque sexus capax esse potest, compelli posse, sæpe rescriptum est. Patrimonii vero munera necesse est mulieres in iis locis in quibus possident, sustinere, C. de mulierib. & in quo loco, l.vnica.

DE DECVRIONIBVS, ET FILIIS EORVM. Titulus II.

NVllum patris delictum innocenti filio pœnæ est; ideoq; neq; ordine decurionum, aut cæteris honoribus propter eiusmodi causam prohibetur, ff. de decurionib. l. secunda, §. pen.

Infamia, quæ tibi abominanda est, non etiam amissionis oculorum casus quæsitum tibi adimit honorem, C.eo.l.infamia, 8.

Maiores annis quinquagintaquinq; ad decurionatus honorem inuiti vocari, constitutionibus prohibentur, sed si ei rei consenserint: & si maiores annis septuaginta sint: munera quidem ciuilia subire non coguntur, honores autem gerere debent, d.l.secunda, §.fin.

Qui vltra septuagesimum ætatis annum est personalium munerum vacatione perfruitur, C.eo.l.decima.

A muneribus decurionatus, nec sententia præsidis in perpetuum, nec anni quinquaginta, nec podragæ valetudo præstat excusationem, C.eo.l.a muneribus, 13.

Nō tantum, qui teneræ ætatis, sed etiam qui grandes natu sunt, decuriones fieri prohibentur: illi quasi inhabiles Remp. tueri ad tempus excusantur, hi uero in perpetuum amouentur, non alias seniores; ne seniorum excusatione iuniores onerentur, ad omnia munera publica suscipienda soli relicti. neque enim

minores

ad omnia munera publica suscipienda soli relicti.neque.n.minores.xxv.annis decuriones allegi,nisi ex causa possunt: neque hi, qui annum quinquagesimũ & quintum excesserunt nonnunquam etiam longa consuetudo in ea re obseruata respicienda erit:quod etiam custodiendum principes consulti de allegendis in ordinem,Nicomedensium huius ætatis hominibus rescripserunt.ff.cod. l.non tantum.xi.

Minores.xxv.annorum decuriones facti,sportulas decurionum accipiunt:sed iterim suffragium inter cæteros ferre non possunt.ff.eod.l.sexta.§.Minores.

Cum decurionatus honorem sponte susceperis:ab albo eximi, licet annosum te esse dicas,non potes.C.eod.l.tertia.

Spurios posse in ordinem allegi,nulla dubitatio est: sed si habet Competitorem legitimè quæsitum:præferri eum oportere, diui fratres Polliano Auito Bithyniæ præsidi rescripserunt.Cessantibus vero is,etiam spurii ad decurionatum, & re,& vita,honesta,recipientur,quod utique non sordi erit ordini,cum ex vtilitate ei us sit,semper ordinem plenum habere.ff.eod.l.tertia.§.Spurios.

Spurii decuriones fiunt,& ideo fieri oportuit,ex incesto quoque natus.non:n.impedienda est dignitas eius,qui nihil admisit.ff.eod.l.sexta,in prin.

Qui iudicii publici quæstionem citra veniam abolitionis deseruerunt, decurionum honore decorari non possunt:cum ex Turpilliano Senatusconsulto notentur ignominia,veluti calumniæ causa iudicio publico damnati.dicta.l. sexta.§. qui iudicii.

Is,qui non sit decurio duumuiratu,uel aliis honoribus fungi non potest. quia decurionum honoribus plebeii fungi prohibentur.ff.eod.l.septima.§.is,qui.

Non est dubitandum,quin nauicularii non debeant decuriones creari. ff. eod. l. Seuerus.ix.§.fin.

Eos,qui Vtensilia negociantur,& vendunt licet ab ædilibus cæduntur,non oportet,quasi viles personas negligi. Denique non sunt prohibiti huiusmodi homines decurionatum,uel aliquem honorem in sua patria petere. nec.n. infames sunt sed ne quidem arcentur honoribus,qui ab ædilibus flagellis cęsi sunt:quã quam iure suo ita ædiles officio iusto fungantur.inhonestum tamen est huiusmodi personas flagellorum ictibus subiectas in ordinem recipi : & maximè in eis ciuitatibus,quæ copiam virorum honestorum habeant,nam paucitas eorũ, qui muneribus publicis fungi debeant. necessarios etiam ad dignitatem municipalem,si facultates habeant,inuitat.ff.eod.l.Eos,qui.xii.

Herennius modestinus respondit sola albi præscriptione minimè decurionem factum,qui secundum legem decurio creatus non sit.ff.eod.l.Herennius.x.

Decuriones,quos sedibus ciuitatis,ad quam pertinent,relictis,in alia loca transmigrasse probabitur:præses prouinciæ reuocare in patrium solum,& muneribus congruentibus fungi,curet.ff.eod.l.prima.

Si quis decurio vel propriæ rei causa,vel Reip.cogatur,principis adire comitatũ: is non ante discedat,quam insinuato iudici desiderio proficiscendi licentiam consequatur,quod si pro sua audacia parui aliquis hanc feceritiussionem: indignationem competentem sortiatur.C.eod.l.si quis.xvi.

Decurio,qui prohibetur conducere quædam si iure successerit in conductionem, remanet in ea,quod & in omnibus similibus seruandum est. ff.eod.l.quarta.

Decurio & suæ ciuitatis vectigalia exercere prohibetur.ff.eod.l.sexta.§. Decurio.

Vniuersos decuriones volumus a tabellionum officiis obtemperatæ.C. eodem. l. Vniuersos.xv.

Expertos literarũ decurionis munera peragere nõ prohibent iura. C. eod. l. sexta.

Qui ad tempus relegatus est, si decurio sit desinet esse decurio, reuersus planè locum suum quidem non obtinebit. sed non semper prohibebitur decurio fieri. Denique in locum suum non restituetur, nam & sublegi in locum eius potest, & si numerus ordinis plenus sit, expectare eum oportet, donec alius vacet. Alia causa est eius, qui ad tempus ordine remouetur. hic enim impleto tempore decurio est, sed & in huius locum sublegi poterit, sed & si locum plenum inuenerit: expectet, donec locus vacet. restitutus tamen in ordine, utrum eum ordinem teneat, quem primum habuit: an vero, quem nunc nactus est, quæri potest. & si forrè de ordine sententiarum dicendarum agatur: verum est eundem ordinem tenere quem pridem habuit, non idem erit in eo, quid ad tempus relegatus est. nam hic uelut nouus in ordine venit. ff. eod. l. secunda, in prin.

Generaliter id erit defendendum, vt qui clementiorem sententiam passus est, ob hocque ad tempus relegatur: boni consulere debeat humanitati sententiæ, nec decurionatum recipiat. sed si quis ob falsi causam, vel aliam de grauioribus, non ad tempus sit relegatus sed ad tempus ordine motus in ea est causa, vt possit in ordinem redire. Imperator enim Antoninus edicto proposito statuit, vt cuicunque aut quacunq; causa ad tempus ordine, vel aduocationibus, vel quo alio officio fuisset interdictum completo tempore, nihilominus fungi honore, uel officio possit, & hoc rectè neque enim exaggeranda fuit sententia, quę modum interdictioni fecerat. ff. eod. l. tertia, in prin.

Ad tempus ordine motos, ex crimine, quod ignominiam importat: in perpetuũ moueri placuit: ad tempus autem exsulare iussos ex crimine leuiore, velut trãsacto negocio non esse inter infames habendos. ff. cod. l. quinta.

Imperator Antoninus & Verus rescripserunt in tempus relegatos, & reuersos, in ordinem allegi sine permissu principis non posse. item rescripserunt, relegatos non posse tempore finito in ordinem decurionum allegi, nisi eius ætatis fuerunt, vt nondum decuriones creari possint: & dignitas certam spem eius honoris id fecerit, vt princeps indulgere possit. item rescripserunt eum, qui in relegatione natus est, non prohiberi honore decurionatus fungi. item rescripserunt non admitti contradicere volentem, quod non rectè quis sit creatus decurio, cum initio contradicere debuit. ff. eod. l. penul.

Pater, qui filio decurione creato prouocauit, & si præscriptione temporis exclusus fuerit. si quod gestum est, non habuit ratum; ciuilibus muneribus pro filio non tenebitur. ff. eod. l. sexta. §. Pater.

Ad decurionatum filii ita demum pater non consentit: si contrariam voluntatem uel apud acta præsidis vel apud ipsum ordinem, vel quo alio modo contestatus sit. ff. eod. l. septima. §. fin.

Si cum te pater decurionem esse voluisset: & illo in rebus humanis agente, honor tibi iste delatus est: tenentur quidem etiam hæredes eius Reip. nam in hac parte vice fideiussoris pater accipitur: sed non ante, nisi tuis propriis rebus excussis. C. de decurion. l. prima.

Vxorem pro marito decurione conueniri non posse, proculdubio est. C. eodem. l. Vxorem. xi.

Priuilegiis cessantibus cæteris, eorum potior causa habetur in sententiis ferendis, qui pluribus eodem tempore suffragiis iure decurionis decorati sunt. Sed & qui plures liberos habent in suo collegio, primus sententiam rogatur, cæterosque honoris ordine præcellit. dicta. l. sexta, §. finali.

Honores

Honores & munera non ordinatione,ſed potioribus quibusque iniungenda ſunt ff.eod.l.ſeptima.in prin.

Surdus,& mutus,ſi in totum non audiant aut non loquantur,ab honoribus ciuilibus,non etiam à muneribus excuſantur.d.l.ſeptima,§.ſurdus.

In filiis Decurionum quæſtio eſt, vtrum is ſolus Decurionis filius eſſe videatur, qui conceptus,& natus ex decurione eſt,an vero & is,qui antea natus eſt,quàm pater decurio fieret?& quidem quantum pertinet, ne fuſtibus caſtigetur, & ne in metallum detur,non nocet Plebeio patre eſſe natum, ſi poſtea honor decurionis patri eorum acceſſerit.In auo quoque Papinianus idem reſpondit,ne patris nota filius maſcuaretur. Sed ſi Pater ipſius ordine motus ſit:ſiquidem ante conceptionem eius moueatur is quaſi plebei filius in honoribus ſpectaẽ, quod ſi poſt conceptionem ipſius pater dignitatem amiſerit: dicendum erit benignè,vt decurionis filium intuendum.proinde hic quoque,qui poſt patris relegationem natus eſt,ſi quidem ante conceptus ſit ſimilis Senatoris filio habebitur.ſi poſtea:nocebit illi relegatio.ſi ad tempus ordine moto patre fuerit natus medio quæ tempore conceptus & edictus: an quaſi decurionis filius naſcatur, licet pater eius ante obierit,quam in ordinem venerit? quod benignè erit admittendum.Præterea ſi conceptus ſit à plebeio,mox ante editionem pater eius decurionatum adeptus,ante edictionem amiſerit:non infauorabiliter quis medium tempus illi prodeſſe,veluti iam reſpondebit.ff.eod.l. ſecunda.§. in filiis.

In filiis decurionum retinendis priorum præceptorum decreta ſublimitas tua cuſtodiat.Eos quoque,qui aduocationis obtentu curialia onera declinant,agere vniuerſa compellat,quæ & ſi neceſsitas non exigit,tamen patria non remittit. quin ipſos etiam filios magiſtorum,qui ex curiali ſtirpe deſcendunt, ſimili modo obnoxios eſſe decernat.C.eod.l.in filiis.xxxv.

Filios in poteſtate patris poſitos ad munera ſeu honores non poſſe deuocari falſo tibi perſuaſum eſt.Sanè ſi ad nominationem filii conſenſum non accommodaueris:ob adminiſtrationem ipſius minimè conueniri poteris.C.eod.l.quinta.

Patrem emancipato filio conſentientem ad Decurionatum, non teneri dubii iuris non eſt. Tunc enim conſentiendo pater ad decurionatum obligatur ſi filium in poteſtate habeat.conſentire autem etiam is videtur, qui non teſtificatur diſſentire nominationi.C.de filii f.ad quemadmod.pro his pat.tan.l.patria.

Cum appellaſſe te dicas oſtendis cauſam ad te pertinere.potueras.n.nominato filio tantum conteſtari,& non conſentire oneri ei delato.C.eo.l.ſecunda.

Si hi qui cum patre ad protoſtaſiæ munus vocati ſunt etiam, nunc in patria poteſtate conſtitui ſunt,ab huiuſmodi neceſsitatibus liberentur:cum ex eadem familia hoc modo duos ad iſta obſequia deſtinari,per iniquum uideatur.ſanè eos quos emancipatos eſſe atque ex familia exiſſe manifeſtum eſt ſine cunctatione retinere debebis.C.eod.l.tertia.

Sine periculo tuo magiſtratus filium tuum curatorem conſtituit, nec appellandi vbi neceſsitas incumbebat; ſanè nominator qui filium in poteſtate poſitum nõ conſentiente patre ad munus deuocarit: ſi tamen ex voluntate tua antea filius decurio factus non erat: detrimento muneris obligabitur.C.eod.l.finali.

Si de proprio ſuo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus repromiſit:onus erogationis commune omnium hæredum eius eſſe, præſes prouinciæ non ignorabit.C.de pericu.ſucceſ.parent.l.vnica.

Decurionibus facultatibus lapſis alimenta decerni permiſſum eſt : maximè, ſi ob munificentiam in patriam patrimonium exhauſerint.ff.eod.l.octaua.

De decurione damnato non debere quæstionem haberi. Diuus Pius rescripsit: vnde etiam si desierit decurio esse, deinde damnetur: non esse torquendum ob memoriam prioris dignitatis placet. ff. eod. l. finali.

Cum adoptiuum filium ex adoptantis dignitate decurionis filium effici, nulla dubitatio sit pro atrocibus iniuriis eum quem ad vicem naturalis pignoris tibi adscribebat, a præside prouinciæ illicitis corporis cruciatibus affici non oportuit, hocque congruenti pœna coercebitur. C. eod. l. cum adoptiuum, quarta.

Reos criminis postulatos, nouos honores appetere non debere antequã purgauerint innocentiam sæpe rescriptum est, C. de reis postul. l. vnica.

Ad tempus exulare decurio iussus, & impleto tempore regressus, pristinam quidam retinet dignitatem, ad nouos vero honores non admittitur, nisi tanto tempore his abstinuerit, quanto per fugam abstinuit. C. de iis qui in exil. l. fin.

Licet indiuisa bona fratres habent: nihilominus tamen singuli suo nomine ciuilibus teneantur muneribus. C. de decurioni. l. septima.

Nemo iudex aliquem suo arbitrio decuria liberet. nam si quis fuerit huiusmodi infortunio deprauatus, vt debeat subleuari: de eius nomine ad principis scientiã porrigatur. C. eod. l. nemo. xiiii.

Vacuatis rescriptis, per quæ munerum ciuiliũ nonnullis est vacatio præstita, omnes ciuilibus necessitatibus aggregentur: ita, vt nec consensu ciuium vel curiæ præstita cuiquam immunitas valeat, sed omnes ad munerum societatem conueniantur. C. eod. l. vacuatis. xix.

Curiales omnium ciuitatum nullam pro re priuata debent inquietudinem *sustinere*, nec huiusmodi oneribus velut extraordinariis occupati: quoniam *satis* est si ciuitatum munera per eos congrue compleantur. C. eod. l. curiales. xxi.

Exemplo Senatorii ordinis patris originem vnusquisque sequatur, nec valeant specialiter delata rescripta, si quis se, matris origine defensa, à maiore curia ad minorem transferri fortasse promeruerit: neque ulla pro more prouinciæ referri sinatur exceptio. C. eod. l. exemplo. xxxvi.

Prouidendum est eorum nouitati decurionum, qui nuper nomen curiis addiderunt, ne præteritis debitis susceptorum onerentur: sed conuentis propter hæc debita, qui ea præcedentibus delegationibus contraxerunt, nullam hi molestiam pro sarcina nominationis alienæ sustinebũt, C. eo. l. prouidendum. xxiii.

Si quis decurio pater sit duodecim celebrorum: honestissima munerum quiete donetur. C. eod. l. si quis. xxiiii.

Nullus qualibet prærogatiua fultus: a debitis, muneribus habeatur immunis. C. eodem. l. Nullus. xxviii.

Decurio fortunam, quam nascendo meruerit, suffragiis atque ambitione *non mutet*: & si vacare per senectutem potuerit, propter ordinationem, *quæ per plurimos* cito definiri solet, curiam non relinquat. C. eod. l. decurio.

Ad subeunda patriæ munera dignissimi meritis, & facultatibus *curiales* eligantur: ne tales forte nominentur, qui functiones publicas *implere non* possint, C. eod. l. ad subeunda. xlvi.

Quis tam inueniri iniquus arbiter rerum potest, qui in vrbibus magnifico statu prædiis, ac uotiua curialium numerositate locupletibus, ad iterationẽ quempiam translacti oneris compellat: vt cum alii necdum pœnæ initiati curiæ sacris fuerint, alios, & continuatio, & repetitæ sæpe functiones adficiant. C. eod. l. quis tam. 52.

DE ALBO SCRIBENDO. Tit. III.

Ecuriones in albo ita ſcriptos eſſe oportet, vt lege municipali præcipitur. Sed ſi lex ceſſat: tunc dignitates erunt ſpectandæ, vt ſcribantur eo ordine, quo quiſq; eorum maximo honore in municipio functus eſt: puta qui duumuiratum geſſerunt (ſi hic honorum præcellat) & inter duumuiriles antiquiſsimus quiſq; prior, deinde hi qui ſecundo poſt duumuiratum honore in Rep. functi ſunt. poſt eos, qui tertio, & deinceps, mox hi, qui nullo honore functi ſunt, pro ut quiſque eorum in ordinem venit, in ſententiis quoque dicendis, idem ordo ſpectandus eſt, quem in albo ſcribendo diximus. ff. de Albo ſcribendo. l. prima.

In Albo decurionum, & municipium nomina ante ſcribi oportet eorum, qui dignitates principis iudicio conſecuti ſunt: poſtea eorum, qui tantum municipalibus honoribus functi ſunt. ff. eod. l. fin.

In albo decurionum deſcribendo patrem non habenti filios anteferri conſtitit, C. de decurion. l. in albo.

Nominationum forma vacillare non debet, ſi omnes qui Albo curiæ detinentur adeſſe non poſſunt, ne paucorum abſcentia, ſiue neceſſaria, ſiue fortuita debilitet quod à maiore parte ordinis fuerit conſtitutum: cum duæ partes ordinis in vrbe poſitæ totius Curiæ inſtar exhibeant. C. eod. l. nominationum. 45.

DE MVNERIBVS ET HONORIBVS. Tit. IIII.

Vnerum ciuilium quædam ſunt patrimonii aliarum perſonarum. Patrimonii ſunt munera rei vehicularis, item nauicularis, decem primatus. ab iſtis. n. periculo ipſorum exactiones ſolennium celebrantur. Perſonalia ſunt ciuilia munera, defenſio ciuitatis, id eſt, vt ſyndicus fiat, legatio ad cenſus accipiendos, vt patrimonium ſcribatur annonæ ac ſimilium cura, prædiorum publicorum: frumenti comparandi, aquæductus publicæ viæ munitiones, arcæ frumentariæ, calefactiones thermarum, annonæ diuiſio & quæcunque aliæ curæ ſunt ſimiles iſtis. ex his. n. quæ retulimus, cætera per leges cuiusque ciuitatis, & ex conſuetudine longa intelligi poterunt. Illud tenendum eſt Generaliter, perſonale quidem munus eſſe, quod cum corporibus, cum labore, cum ſollicitudine animi, ac uigilantia principaliter extitit, patrimoniale uero, in quo ſumptus maximè poſtulantur. Aeq; perſonale munus eſt tutela, cura adulti furioſive, item prodigi muti, & ventris etiam ad exhibendum cibum, potum, tectum, & ſimilia, ſed & cuius officio in bonis vſucapiones interpellantur, ac ne debitores liberentur, prouidetur. Itē ex Carboniano edicto bonorum poſſeſsione petita, ſi ſatis non detur, cuſtodiendis bonis curator datus, perſonali fungitur munere, his ſimiles ſunt bonis dati curatores, quæ fuerunt eius, qui ab hoſtibus captus eſt, & reuerti ſperatur. itē cuſtodiendis ab eo relictis bonis, cui necdum quiſquam ciuili, uel honorario iure ſucceſsit, curatores conſtituti. ff. de Muneri. & honor. l. prima.

Munerum ciuilium triplex diuiſio eſt. nam quædam munera perſonalia ſunt, quædam patrimoniorum dicuntur, alia miſta. PERSONALIA ſunt, quæ animi prouiſione, & corporalis laboris intentione ſine aliquo gerentis detrimento perpetrantur: ueluti tutela, cura, Kalendarii, quoque curatio. & quæſtura in aliqua ciuitate inter honores non habetur, ſed perſonale munus eſt. Tironum ſiue

guntur ex lege ciuitatis ſuæ, vel more, quid de propriis facultatibus impenſæ faciunt, vel annonam exigentes deſertorum prædiorum damna ſuſtinent: Miſtorum definitione continebuntur. Hæc omnia munera, quæ trifariam diuiſimus vna ſignificatione comprehenduntur. nam & perſonalia, & patrimoniorum, & miſta munera, ciuilia ſeu publica appellantur. ff. eodem. l. finali.

Sciendum eſt, quædam eſſe munera aut perſonæ aut patrimoniorum: itidem quoſdam eſſe honores, quæ munera patrimoniis iniunguntur, vel in tributiones, talia ſunt, vt neque ætas ea excuſet, nec numerus liberorum, nec alia prærogatiua, quæ ſolet à perſonalibus muneribus exuere ſed enim hæc munera, quæ patrimoniis indicuntur, duplicia ſunt. nam quędam poſſeſsionibus iniunguntur, ſiue municipes ſunt, ſiue non ſunt: quædam non niſi municipibus, vel incolis in tributiones, quæ ex agris fiunt, vel ędificiis poſſeſsionibus indicuntur. munere vero, quæ patrimoniorum habentur: non aliis, quam municipibus, vel incolis, ff. eod. l. ſexta. §. ſciendum.

Ciuilia munera per ordinem pro modo fortunarum ſuſtinenda ſunt. C. de mune. patrimo. l. prima.

Munera, quæ patrimoniis publicę vtilitatis gratia indicuntur, ab omnibus ſubeūda ſunt. C. eod. l. ſecunda.

Qui immunitatem munerum publicorum conſecuti ſunt, onera patrimoniorum ſuſtinere debent, in quibus cauſis & hoſpites recipiendi ſunt. C. eodem. l. tertia.

Non videtur abhorrere, à ratione ſententia, qua præſes prouinciæ æquos curiales alere, non perſonarum ſed patrimonii eſſe decreuit, & tamen ſi iniqua eſſet, omiſſo à te appellationis auxilio, neceſſario permanet, C. eodem. l. quarta.

Neque tempore ætatis, neque numero liberorum à muneribus, quæ patrimoniorum ſunt, excuſationem quis habere poteſt. C. eod. l. quinta.

Profeſsio, & deſideriuum tuum inter ſe diſcrepant. nam cum philoſophum te eſſe proponas: vinceris auaritia, & rapacitate: & onera, quæ patrimonio tuo iniungantur, ſolus recuſare, conaris. quod fruſtra te facere, cæterorum exemplo poteris edoceri. C. eod. l. ſexta.

Etiam minores ętate patrimoniorum muneribus ſubiugari ſolent. vnde intelligis te fruſtra plenam immunitatem deſiderare, cum munera, quæ impenſas exigunt, ſubire te neceſſe ſit. C. eod. l. ſeptima.

Nec protoſtaſiæ, vel decaprociæ munera corporalia ſunt, ſed tantum patrimonii eſſe. non ambigitur. C. eod. l. octaua.

Quantum ad extraordinarios indictiones pertinet, præſidibus ſignificamus, vt omnes profeſſores, cæteroſque ſciant conueniri debere: quandoquidem ea patrimonii munera eſſe conſtet, meritoque ab omnibus agnoſci debeant, quo facilius obſequiis publicis pareatur. C. eod. l. fin.

Et qui originem ab Vrbe Roma, habent, ſi alio loco domicilium conſtituerint, munera eius ſuſtinere debent, ff. eod. l. tertia, in prin.

His, qui in Caſtris operam per militiam dant, nullum municipale munus iniungi poteſt. cæteri autem priuati, quamuis militum cognati ſunt, legibus patriæ ſuæ, & prouinciæ obedire debent, d. l. tertia, §. his, qui.

Si damnatus in integrum reſtitutus ſit: perinde ac ſi nec damnatus fuiſſet, ad munera, vel honores vocatur: nec opponet fortunam, & caſus triſtiores ſuos ad

hoc solum, ne patriæ idoneus ciuis esse videatur, dicta.l.tertia,§.si in metallum.

Corporalia munera fœminis ipse sexus denegat, quo minus honores, vel munera ipsis iniunguntur.d.l.tertia,§.corporalia.

Patrimoniorum munera mulieres etiam sustinere debent.C.eod.l.penul.

Filio si nullam habet excusationem, intercedere pater, in cuius potestate est, ius non habet quod pater non consensit honoribus, siue muneribus filii ne illius patrimonium oneri subiiciatur præstat defensionem: non ciuem patriæ vtilitatibus, quatenus potest, aufert,d.l.tertia,§.filio,

Quamuis maior septuaginta annis, & quinque liberorum incolumnium pater sit, ideoque à muneribus ciuilibus excusetur; filii tamen eius suo nomine competentia munera agnoscere debent ideo enim proprium præmium immunitatis propter filios patribus datum est, quod illi subibunt, dicta. l. tertia, §.Quamuis.

Vitricus onera munerum ciuilium, nomine priuigni sui suscipere nulla iuris ratione cogitur,d.l.tertia,§. Vitricus.

Decaprotos etiam minores annis vigintiquinque fieri, (non militantes tamen) pridem placuit, tributorum onus patrimonii esse, constat, dicta.l.tertia, §.decaprotos.

Cura frumenti comparandi munus est, & ab eo ætas septuaginta annorum, uel numerus quinque liberorum incolumnium excusat, dicta. l. tertia, §. Cura frumenti.

Eos milites, quibus superuenientibus hospitia præberi in ciuitate oportet, per vices ab omnibus, quos munus contingit, suscipi oportet. dicta. l. tertia, §. Eos milites.

Munus hospitis in domo recipiendi non personę, sed patrimonii onus est,d.l.tertia,§. Munus.

Pręses prouinciæ prouideat munera, & honores in ciuitatibus æqualiter per vices secundum ætates, & dignitates, aut gradus munerum, honorumque, qui antiquitus statuti sunt iniungi, ne sine discrimine, & frequenter his oppressis, simul viris, & viribus Respublicæ destituantur. dicta. l. tertia, §.Præses prouinciæ.

Si duo filii in potestate patris sunt eodem tempore: munera eorum pater sustinere non compellitur,d.l.tertia,§.si duo filii.

Si is, qui duos filios relinquebat, nihil de expediendis muneribus alterius filii ex communi patrimonio supremis suis cauit: propriis sumptibus, & munera, & honores, qui ei iniungentur, suscipere debet. quamuis pro altero viuus pater eiusmodi onera expedierit,d.l.tertia.§.fin.

Cura extruendi, vel reficiendi operis in ciuitate munus publicum est, à quo quinque liberorum incollumnium pater excusatur, nec si per vim extortum munus fuerit excusationem, quam habet, ab aliis muneribus aufert, l. de munen.& honor.l.quarta,in prin.

Deficientium facultatibus ad munera, vel honores, qui indicuntur, excusatio non perpetua, sed temporalis est, nam si ex voto honestis rationibus patrimonium incrementum acceperit, suo tempore an idoneus sit aliquis, ad ea, quæ creatus fuerit, æstimabitur. dicta. l. quarta. §. deficientium facultatibus.

Inopes onera patrimonii ipsa non habendi necessitate non sustinent: corpori autem indicta obsequia soluunt,d.l.quarta,§.penul.

Qui obnoxius muneribus suæ ciuitatis, nomen militiæ defugiendi oneris municipalis gratia dedit, deteriorem causam Reip. facere non potuit: dicta. l. quarta, §. finali.

Rescripto diuorum fratrum ad Rutilium Lupum, ita declaratur, constitutio, qua cautum est, pro vt quisque decurio creatus est, vt ita magistratum adipiscatur: totiens seruari debere, quotiens idoneos & sufficientes omnes esse contingit. Cæterum si quidam tenues, & exhausti sunt, vt non modo publicis honoribus pares non sint, sed & vix de suo victum sustinere possint: & minus vtile, & nequaquam honestum est, talibus mandare magistratum: præsertim cum sint, qui conuenienter ei, & suæ fortunæ, & splendori publico possint creari. sciant igitur locupletiores non debere se hoc prætextu legis vti, & de tempore, quo quisque in curiam allectus sit, inter eos demum esse quærendum, qui pro substantia sua capiant honoris dignitatem. ff. eodem. l. sexta, in princip.

Ad Remp. administrandam, ante vicesimumquintum annum, vel ad munera, quę non patrimonii sunt, vel honores admitti minores non oportet. minores denique, nec decuriones creantur, nec creati suffragium in curia, ferunt. Annus autem vicesimusquintus cœptus pro pleno habetur, hoc enim in honoribus fauoris causa constitutum est, vt pro plenis inchoatos accipiamus. Sed & in his honoribus, in quibus Reipub. cura consistit, ei non committitur. Cæterum cum damno honorem ei committi, non est dicendum, etiam cum ipsius pernitiæ minoris. ff. de muneribus, & honoribus, l. ad Rempublicam. 8.

Si quis magistratus in municipio creatus, munere iniuncto fungi detrectet, per præsidem munus agnoscerę cogendus est remediis, quibus tutores quoque solent cogi ad munus, quod iniunctum est, agnoscendum. ff. eodem. l. si quis magistratus. ix.

Honorem sustinenti munus imponi non potest: munus sustinenti honor deferri potest. ff. eod. l. honorem. x.

Vt gradatim honores deferantur edicto: & vt à minoribus ad maiores perueniatur, Epistola Diui Pii ad Titianum exprimitur, ff. eodem. l. vt Gradatim, xi. in princip.

Si ipse vocatus ad munera ciuilia, potiorem alium nominandum putaueris, age causam tuam. C. de potior. ad mun. nomin. l. vnica.

Et si lege municipali caueatur, vt præferantur in honoribus certę conditionis homines: attamen sciendum est hoc esse seruandum, si idonei sint, & ita rescripto diui Marci continetur, d. l. vt gradatim, §. & si lege.

Quoties pecunia est eorum, qui magistratum suscipiunt, immunitas ad aliquid in frangitur, sicuti diui fratres rescripserunt. d. l. gradatim. §. quoties.

Si propter inimicitias ad munera ciuilia creatus es: hæc nominatio tibi non nocebit cum & publicæ vtilitatis intersit non ex inimicitia creationes fieri debere, sed æstimatione vera & commodo reipublicæ, C. si propter inim. crear. fact. sit. l. vnica.

Reprobari possę medicum à Repub. quamuis semel probatus sit. D. Magnus Antoninus cum patre rescripsit. d. l. vt gradatim, §. reprobari.

Eos, qui primis litteris pueros imbuunt non habere vacationem Diuus Antoninus rescripsit. d. l. vt gradatim. §. fin.

Cum muneris publici vacatio datur, ei non remittitur, ne magistratus fiat: quia id ad

id ad honorem magis quam ad munera pertinet. Cætera omnia, quæ ad tempus extra ordinem exiguntur, veluti munitio viarum ab huiusmodi persona exigenda non sunt. ff. eod. l. cui muneris. xii.

Honor munici patis est administratio Reip. cum dignitatis gradu, siue cum sumptu, siue sine erogatione contingens. Munus aut publicum, aut priuatum est, publicum munus dicitur, quod in administranda Rep. cum sumptu sine titulo dignitatis subimus. ff. eod. l. honor. 14. in prin.

Viarum munitiones prædiorum collationes, non personæ, sed locorum munera sunt. d. l. honor. §. Viarum.

De honoribus siue muneribus gerendis cum quæritur, in primis consideranda persona est eius, cui defertur honor, siue muneris administratio. item origo natalium, facultates quoque an sufficere iniuncto muneri possint. item lex, secundum quam muneribus quisque fungi debeat. d. l. honor. §. de honoribus.

Plebei filiusfam. periculo eius, qui nominauit tenebitur: idque imperator seuerus, Augustus in hæc verba rescripsit, si in numero Plebeiorum filius tuus est: quamquam inuitus honores ex persona filii suscipere cogi non debeas, tamen resistere, quominus patriæ obsequatur periculo eius, qui nominauit, iure patriæ potestatis non potes. d. l. honor. §. Plebei.

Gerendorum honorum non promiscua facultas est, sed ordo certus huic rei adhibitus est. nam neque prius maiorem magistratum quisquam, nisi minorem susceperit, agere potest: neque ab omni ætate: neque continuare quisque honores potest. d. l. honor. §. Gerendorum.

Si alii non sunt, qui honores gerant, eosdem compellendos, qui gesserunt, quam plurimis constitutionibus cauetur, diuus etiam Hadrianus de iterandis muneribus rescripsit in hæc verba, illud consentio, vt si alii non erunt idonei, qui hoc munere fungantur: ex his, qui iam functi sunt, creentur. d. l. honor. §. fin.

Debitores rerum publicarum ad honores inuitari non posse, certum est, nisi prius in id, quod debetur, Reip. satisfecerint sed eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione Reip. relinquatur. Cæterum si non ex administratione sunt debitores, sed mutuam pecuniam Reip. acceperint, non sunt in ea causa vt honoribus arceantur plane vice solutionis sufficit, vt quis aut pignoribus, aut fideiussoribus idoneis caueat, & ita diui fratres Aufidio Herenniano rescripserunt. sed & si ex pollicitatione debeant, quæ tamen pollicitatio recusari non potest: in ea sunt conditione, vt honoribus arceantur. ff. de muner. & honor. l. sexta, §. debitores.

Si quis accusatorem non habeat ab honoribus prohiberi non debet. Quemadmodum non debet is, cuius accusator destiterit. ita. n. imperator rescripsit. d. l. sexta, §. qui accusatorem.

Reus delatus, etiam ante sententiam honores petere, principalibus constitutionibus prohibetur, nec interest plebeius ad decurio fuerit, sed post annum, quam reus delatus est, petere non prohibetur: nisi per ipsum steterit, quominus eam intra annum expediretur. Eum contra quem propter honores appellatum est, si pendente appellatione vsurpauerit honorem, coercendum, Diuus Seuerus rescripsit ergo & si is, qui honoribus secundum sententiam vti prohibitus est appellauerit: abstinere interim à petitione honoris debebit. ff. eodem. l. septima.

Et si filium decurionem pater esse voluit: tamen defuncto eo, honores, qui filio decurioni congruentes. post mortem patris obtigerunt, ad onus cohæredis filii

filii non pertinent,cum ei decurioni sufficiente facultates pater reliquerit, ff. eod.l.& si filium.xv.

Aestimationem honoris, aut muneris in pecunia pro administratione offerentes audiendi non sunt.ff.eod.l.aestimationem,xvi,in prin.

Qui pro honore pecuniam promisit, si soluere eam cœpit, totam praestare operis inchoati exemplo cogendus est.d.l.ęstimationem,§.qui pro honore.

Inuitus filius pro patre Remp.soluam fore cauere non cogitur.d.l.ęstimationem. §.penul.

Defensionem Reip.amplius,quam semel,suscipere nemo cogitur: nisi id fieri necessitas postulet,d.l.aestimationem,§.finali.

Immunis ab honoribus,& muneribus & ciuilibus, si decurioni creato filio, quem habet in potestate,consentiat muneribus & honoribus, sumptus subministrare filio compellitur.ff.eod.l.penul.

Sicut & honores,& munera,cum pater, & filius decuriones sunt, in eadem domo continuari non oportet:ita vacationum concessa tempora non aliis prodesse possunt,quam his qui ad eosdem,vel alios honores,eademque vel alia munera de nouo vocantur. Pro infante vero filio quem decurionem esse voluit pater quamque fidem suam in posterum adstrinxeri:tamen onera sustinere non cogetur,cum ad ea tantum quę mandari possunt,voluntatem dedisse videatur.C. de hono.& mun.non continu.l.prima.

Ab honoribus ad honores eosdem quinquennii datur vacatio, triennii vero ad alios.legatione autem perfunctis biennii vacatio concessa est. C.eod.l.penul.

Interualo temporum quae in vnius persona locum habent fratribus licet(commu nia possideant bona) minimè prosunt.Sanè his missis, qui necdum functi muneribus ad hoc idonei constituti vocari debent, vos si ad obsequium ciuilium munerum reperit paruisse:ne interim interpellemini praeses prouinciae prouidebit.C.eod.l.finali.

Subeundi honoris atque muneris pater tuus defunctus est:conueniri eo nomine haeredes eius non oportere praeses prouinciae minime ambiget. C. si post creat. quis decess.l.vnica.

QVEMADMODVM CIVILIA MVNERA INDICVNTVR.

Titulus V.

CVM te curatorem ad cogendas angarias creatum,appellationem interpositae proponas:praeses prouincię si alterius curię te esse animaduertit ad alieni corporis munera vocari non sinet:quia eius patriae oneribus respondere debes, cui te attributum esse commemoras. C.quemad.ciuil.mun.indicantur.l.prima.

Maioribus honoribus functos ad minores deuocari non oportere rationis est. C. eodem.l.secunda.

Cum te omnibus muneribus functum esse adseueres:ad eadem munera,si aliorũ ciuium copia est,qui obsequiis ciuilibus fungi possunt, praeses prouinciae deuocari te non permittet.C.eod.l.tertia.

Vltra modum sumptum te muneribus ciuilibus grauari, leuatis aliis praeses prouincię non patietur:sed ęqualitatem,tam iuris,quàm censurae memor,circa ordinem custodiet.C.eod.l.fin.

DE IIS QVI SPONTE PVBLICA MVNERA SVBEVNT. Titulus VI.

Eterani qui cum possent se tueri immunitate his concessa, de curiones se fieri in patria sua maluerunt: redire ad excusationem, quam reliquerunt, non possunt nisi certa lege & pacto seruandæ immunitatis, vel partem eius honoris agnouerint. C. de iis qui sponte pub. mun. sub. l. prima.

Qui publici muneris vacationem habet, si aliquem honorem excepto decurionatu, sponte susceperit: ob id, quod patriæ suæ vtilitatibus cesserit, vel glorie cupiditate paulisper ius publicum relaxauerit: competens priuilegium non ammittit. C. eod. l. secunda.

DE VACATIONE, ET EXCVSATIONE MVNERVM. Titulus VII.

Mnis excusatio sua æquitate nititur, sed si prætendentibus aliquod sine iudice credatur, aut passim sine temporis præfinitione (prout cuique libuerit) permissum fuerit se excusare, non erunt qui munera necessaria in rebus publicis obeant. Quare, & qui liberorum iure à muneribus ciuilibus sibi vindicant excusationem, appellationem interponere debent: & qui tempora præfinita in ordine in eiusmodi Appellatione per agendo non seruauerint meritò præscriptione repelluntur. ff. de Vacatione, l. prima in prin.

Qui excusatione aliqua vtuntur, quoticscunque creati fuerint, & si iam anteabsoluti sunt, necesse habent appellare. sed si per calumniam, & sæpius idem aduersarius vexandi gratia eius, quem scit perpetua vacatione subnixum id facere probatus erit: sumptus litis exemplo decretorum principalium præstare iubeatur ei, quem sine causa sæpius inquietauit. d. l. prima. §. qui excusatione.

Qui in fraudem ordinis in honoribus gerendis, cum inter eos ad primos honores creari possint, qui in ciuitate numerabantur. euitandorum maiorum onerum gratia ad colonnos prædiorum se transtulerunt, vt minoribus subiiciantur: hac excusationem sibi non parauerunt. d. l. prima, §. Qui in fraudem.

Quamuis sexaginta quinque annorũ sit aliquis, & tres liberos incolumes habeat. à muneribus tamen ciuilibus propter has causas non liberatur, d. l. prima, §. fin.

Sextumdecimũ ætatis annum agentem ad munus sitoniæ vocari non oportet: sed si nihil proprie in patria seruatur, De minoribus quoque annis vigintiquinque ad munera, siue honores creandis iusta ætas seruãda est, ff. eo. l. secunda, in prin.

Numerus liberorum aut septuagintaquinque annorum ab honoribus aut muneribus his cohærentibus excusationem non præstat, sed à muneribus tantum ciuilibus. d. l. secunda, §. Numerus.

Maiores quinquagintaquinq; annis inuicti ad munera personalia vocari non possunt. C. qui ætat. se excus. l. finali.

Filium ab hostibus captum, ac nedum reuersum ad excusationem munerũ personaliũ patri proficere non posse magis placuit, C. de his q nu. lib. excu. l. secũdas.

Nepotes in locum parentum succedentes vice eorũ prodesse consueuerunt. ideoque si quinque numerus liberorum ex amissorum filiorum, nepotibus suppletur a muneribus personalibus pater excusatur. C. eod. l. tertia.

De personalibus muneribus quæ fœminis pro sexus conditionem indicuntur

exemplo

exemplo marium: quinque superstitum, numero liberorum eas excusari constitutum est, C.eo.l.pen.

Eos qui cuiuscunq; liberos quinq; habeant, impetrata semel vacatione potiri eô uenit: ita vt si in hoc numero ætatis legitimè filius inueniatur obeundis statim pro suo patre muneribus applicetur patribus qui filios, vel filias quinq; habuerint promissa legibus immunitate seruanda, C.eo.l.fi.

Muneribus ciuilibus non fungitur, quæ personis mandantur illi, qui quinq; filios incolumes habeat. at si contra id priuilegium ad munus, fatigandi tui causa quidam eum deuocauerint: isque appellatione interposita securitatem reportauerit, à nominatoribus sumptus quos in litem fecerit recuperabit, C. de sump.recup.l.vnica.

Adoptiui filii in numerum non proficiunt eorum liberorum, qui excusare parentes solent, ff.de vacatio.l.secunda, §.adoptiui.

Vacatio, itemque immunitas, quæ liberis, & posteris alicuius data est, ad eos dun taxat pertinet, qui eius familiæ sunt, ff.de mun.& honorib.l.vacatio, 13.

Qui ad munera vocantur, viuorum se liberorum numerorum habere tempore, quo propter eos excusari desiderant, probare debent. numerus enim liberorum, postea impletus susceptis antea muneribus non liberat, d.l.secunda, §. qui ad munera.

Quæ patrimoniorum munera sunt, numero liberorum non excusantur, incolumes liberi, etiam si in potestate patris sui desierint esse, excusationem à muneribus ciuilibus præstant, d.l.secunda, §.quæ patrimoniorum.

Minus audiens immunitatem ciuilium munerum nō habet, d.l.secūda, §. minus.

Quæ ita Senio, & corporis imbecillitate vexari præses animaduerterit, vt muneri perferendæ pecuniæ non sufficiat: dimittat, & alium constituat, d. l. secunda, §.quæ ita senio.

Corporis debilitas eorum munerum excusationem præstat, quæ tantum corpore implenda sunt. cæterum quæ per consilium prudentis viri, vel patrimonio sufficientes in honores obiri possunt: nisi certis, & receptis probabilibus causis non remittuntur, d.l.secunda, §.corporis.

Si ea cæcitate pater tuus oppressus est, vt vtriusq; oculi aciem prorsus amiserit, lebamentum personalium munerum sentiat, C.qui morbo se exc.l.prima.

Cum auriculari morbo debilitatum te esse dicas: à personalibus muneribus vacationem habebis, C.eo.l.secunda.

Podagræ quidem valetudo, nec ad personalium munerum prodest excusationem verum cum ita te valetudine pedum afflictum dicas, vt rebus propriis intercessum commodare non possis præses prouinciæ, si allegationibus tuis fidem adesse perspexerit, ad personalia munera te uocari non patietur, C.eo.l.pen.

Casus corporis patris munerum personalium filio iure non præstat excusationem, C.eod.l.fina.

Qui pueros primas literas docent, immunitatem à ciuilibus muneribus non habent, sed ne cui eorum id, quod supra vires sit, indicatur ad præsidis religionem pertinet: siue in ciuitatibus, siue in vicis primas literas magistri doceant, ff.de vac.l.secunda.§.fina.& ff.de mun.& hon.l.vt gradatim, xi.§.fin.

Eos, qui Romæ profitentur, perinde in patria sua excusari à muneribus oportet, ac si in patria sua profiterentur, ff.de vaca.l.eos, qui, 9. in prin.

Nauicularii, & mercatores olearii, qui magnā partē patrimonii ei rei contulerint, intra quinquenniū muneris publici uacationē hēat, ff. de mun.& hon.l.quinta.

Tempus

Tempus vacationis, quod datur eis, qui Reip. causa absfuerunt: non ex eo die nũmerandum est, quo quis abesse desiit, sed cum laxamento quodam itineris. neque enim minus abesse Reip. causa intelligendus est, qui ad id negocium, vel ab eo reuertitur. si quis tamen plus iusto tempore, aut in itinere, aut in alio loco commoratus consumpsit, ita ea interpretanda erunt, vt ex eo tempore vacationis dies incipiat ei cedere, quo iter commodo peragere potuisset, ff. eodem, l. quarta.

A decurionatu (quamuis hic quoq; honor est) ad alium honorem nullam vacationem tribuendam Vlpianus respondit, ff. eo. l. quinta.

Hi, qui muneris publici vacationem habent, ad ea, quæ extra ordinem imperantur, compelli non solent, ff. eo. l. sexta.

Muneris publici vacatio ea continet, quæ legibus non iniunguntur ad quam *formam* iuris pertinet, si cœperit quis ad munera extraordinaria à *magistratibus* deuocari, C. de vac. publ. muner. l. vnica.

A muneribus ciuilibus, quæ non patrimoniis indicuntur veteranni post optimi Principis Seueri Augusti literas perpetuò excusantur, ff. eo. l. septima.

In honoribus delatis, neque maior annis septuaginta, nec pater numero quinque liberorum excusatur, ff. eod. l. in honoribus, viii. in princip.

Non alios fisci vectigalium redemptores à muneribus ciuilibus, ac tutelis excusari placuit, quàm eos, qui præsentes negocium exercerent, d. l. in honoribus, §. non alios.

Non alios à muneribus, & honoribus vacationem habere, quàm *qui mancipatum* suo nomine vectigal à fisco conducunt, certum est: quare eos qui ab *his* quædam exercenda accipiunt, nullis priuilegiis esse munitos haud dubii est. C. quib. mun. exc. l. vnica.

Vacationum priuilegia non spectant ad liberos ueteranorum. Qui muneris publici vacationem habent, per magistratus ex improuiso collationes indictas rectè recusant, eas vero, quæ ex lege fiunt, recusare non debent, d. l. in honoribus, §. uacationem.

Philosophis, qui se frequentes, atque vtiles per eandem studiorum sectam contẽdentibus præbent, tutelas, item munera sordida corporalia remitti placuit, non ea, quæ sumptibus expediuntur. etenim verè philosophantes pecuniam contemnunt, cuius retinendæ cupidine fictam ad seuerationem detegunt, d. l. in honoribus, §. philosophis.

Magistris, qui ciuilium munerum vacationem habent, item grãmaticis, & oratoribus, & medicis, & philosophis, ne hospitem reciperent à principibus fuisse immunitatem indultam, & Diuus Vespasianus, & Diuus Hadrianus rescrip*serunt*, ff. de muneribus, & honorib. l. fin. §. fin.

Medicus munera ciuilia quandiu Reipub. causa absfuerit suscipere non *cogitur*. cum autem abesse desierit, post finitam eo iure vacationem, si in *eorum* numero est, qui ad beneficia medicis concessa pertinent, ea immunitate vtatur, C. de profess. & medi. l. prima.

Grammaticos seu oratores decreto ordinis probatos, si non se utiles studentibus præbeant, denuo ab eodem ordine reprobari posse, incognitum non est, C. eod. l. secunda.

Poetæ nulla immunitatis prærogatiua iuuanrur, C. eo. l. tertia.

Oratione diui pii liberalium studiorum professores, non etiam calculatores continentur, C. eo. l. quarta.

Nec

Nec intrà numerum præſtitum ordine inuitos medicos immunitatem habere,ſæpe conſtitutum eſt: cum oporteat eis decreto decuronum immunitatem tribui,C.eod.l.quinta.

Magiſtros ſtudiorum doctoresq; excellere oportet moribus primum deinde facundia: ſed quiſquis docere vult,non repente,nec temere proſiliat ad hoc munus, ſed iudicio ordinis probatus deceretum curialium mereatur, optimorum conſpirante conſenſu,C.eo.l.ſeptima.

Reddatur vnuſquiſque patriæ ſuæ qui abitum philoſophiæ indebite, & inſolenter vſurpare cognoſcitur: exceptis his,qui à probatiſsimis approbati, ab hac debent colluſione ſecerni. turpe enim eſt, vt patriæ functiones ferre non poſsit, qui etiam fortunæ vim ſe ferre profitetur, C.eo.l.reddatur,8.

Archiatri ſcientes amonaria ſibi commoda à populi commodis miniſtrari,honeſte obſequi tenuioribus malunt,quàm turpiter ſeruire diuitibus. quos tantum ea patimur accipere,quæ ſani offerunt pro obſequiis, non ea, quæ periclitantes pro ſalute promittunt,C.eo.l.archiatri,9.

Si quis archiatri defuncti locum promotionis meritis aggregandus eſt: non ante eorum particeps,fiat quàm primis,qui in ordine reperientur, ſeptem vel amplius indicantibus idoneus adprobetur. Ita tamen, vt quicunq; fuerit admiſſus non in priorum numerum ac ſtatum veniat,ſed eum ordinem conſequatur,qui cæteris ad propria ſubiectis ultimus poterit inueniri, C.eo.l.ſi quis,x.

Qui maximos Principes appellauit, & cauſam propriam acturus Romam profectus eſt: quo ad cognitio finem accipiat, ab honoribus, & ciuilibus muneribus apud ſuos excuſatur,ff.de mun.& hon.d.l.in honoribus,§.fin.

Paulus reſpondit priuilegium frumentariis negociatoribus conceſſum,& ad honores excuſandos pertinere,ff.eo.l.eos,qui,9.§.fin.

Ab his oneribus,quæ poſſeſsionibus,vel patrimonio indicuntur,nulla priuilegia præſtant vacationem,ff.eo.l.ab his,x.in prin.

Angariorum præſtatio,& recipiendi hoſpitis neceſsitas & miliri, & liberalium artium profeſſoribus inter cætera remiſſa ſunt,d.l.ab his,§.angariorum.

Auctis poſt appellationem medio tempore facultatibus,paupertatis obtentu non excuſantur,d.l.ab his,§.auctis.

Defenſores Reip.ab honoribus,& muneribus eodem tempore vocant,d.l.ab his, §.defenſores Reip.

Sunt munera,quæ rei propriæ cohærent: de quibus neque liberi,neque ætas, nec materia militiæ,neque vllum aliud priuilegium iure tribuit excuſationem: ut eſt prædiorum collatio, viæ ſternendæ, agratiarumve exhibitio, hoſpitis ſuſcipiendi munus. nec huius quiſquam excuſationem præter eos,quibus principali beneficio conceſſum eſt, habet & ſi qua ſunt præterea alia huiuſmodi,ff.eod. l.ſunt munera,xi.

Siue autem perſonalium duntaxat, ſiue etiam ciuiliuum munerum immunitas alicubi concedatur: neque ab annona,neq; ab augariis, neq; à voredo, neq; à naue,neq; ab hoſpite recipiendo,neq; à capitatione exceptis militibus, vel veteranis excuſare ſe poſſunt,ff.de muner.& honor.l.fin.§.pen.

Viæ ſternendæ immunitatem veteranos non habere, Iulio Soſsiano veterano reſcriptum eſt. nam nec ab intributionibus,quæ poſſeſsionibus fiũt, veteranos eſſe excuſatos, palam eſt; ſed & naues eorum angariari poſſe, Aelio Firmo, & Antonino Claro veteranis reſcriptum eſt,ff.de veteranis,l.pen.

Veteranos Diuus Magnus Antoninus cum patre ſuo reſcripſit à nauium fabrica

excu-

excusari; sed & ab exactione tributorum habent immunitatem, hoc est ne exactores tributorum constituantur. sed veterani, qui passi sunt in ordinem legi, muneribus fungi coguntur, ff. eo. l. fi.

Legato, qui publicum negocium tuitus fit, intra tempora vacationis præstituta rursum eiusdem negocii defensio mandari non potest. Comites præsidum pro consulum, procuratorumve cæsaris a muneribus, vel honoribus, & tutelis vacant, ff. cod. l. legato, 12.

Prætor eos quoscunq; intelligit operam dare non posse ad iudicandum, pollicetur se excusaturum: forte quod in perpetuum quis operam dare non potest: quod in eam valetudinem incidit, vt certum sit eum ciuilia officia subire non posse: aut si alio morbo laboret, vt suis rebus superesse non possit. Nam & hi in perpetuũ excusantur. duo genera tribuendæ muneris publici vacationis sunt: vnum plenius, cum, & militia datur: aliud exiguus, cum nudam muneris vacationem acceperint. Qui autem non habet excusationem, etiam inuitus iudicare cogitur. si post causam actam cœperit se excusare iudex: siquidem priuilegio, quod ante habuit, quàm susciperet iuditium velit se excusare, nec audiendus est. semel enim agnoscendo iuditium renunciat excusationi. Quod si postea in ista causa incidit, ut iudex vel ad tempus excusatur: non debet in alium transferri iudicium si cum captione: id futurum est alterutrius. Tolerabilius deniq; est, interim iudicem, qui semel cognouerit, tantisper expectare, quam iudici nouo rem rursus iudicandam committere, ff. eo. l. pen.

Ad excusationem munerum defunctus filius non prodest, præterquam in bello amissus. eodem tempore idem duas causas operis non administrabit, ff. eo. l. fi.

Nullus vacationem temporalium accipiet, nisi Princeps iuris, ac probatis causis adnotatio Principis cōcesserit, C. de his, qui à Principes vacatio: accep. l. vnic.

Etiam hi qui procurant res Principum oneribus ciuilibus, quæ dignitati eorum congruunt; fungi debent, C. de excusat. muneris, l. prima.

Tutelæ solicitudo à muneribus ciuilibus non excusat, vtpote cum nec tres simul iniunctæ diuersarum domuum huiusmodi beneficium præstent, C. eo. l. tertia.

Procuratores absentium Reipublicæ causa munerum ciuilium vacationem non habent, C. eo. l. quinta.

Venatoribus immunitas ob hanc professionem solam nullo iure concessa probari potest, C. eo. l. septima.

Illud conuenit præcaueri, ne quis hanc, quæ personalis est functio, precio putet esse taxandam, C. eod. l. illud.

Sordidorum munerum excusatio delata personis ad hæredem successoremve trāsire non potest: neque enim potest esse perpetuum, quod non rebus, sed personis contemplatione dignitatis, aut militiæ indultum est, C. eo. l. sordidorum.

Ea lex quæ extraordinariis sordidisque muneribus, expressis vocabulis nominum; & insignibus dignitatum sine vlla ambage præscripta est, ita seruatur vt. iisdem beneficiis non quamdiu militauerint, sed quamdiu vixerint perfruantur, C. eod. eam legem, 15.

Fundi ad patrimonium Principum pertinentes, seu conductionis titulo, seu perpetuario iure teneantur, aliquid præter ordinem superindictis vel precii nomine, vel de sordidis quibuscunq; muneribus non agnoscant, C. eo. l. penult.

Ab illustribus personis sordida munera & extraordinariæ necessitates damna remouentur, C. eo. l. fin.

Cum ad felicissimam expeditionem numinis Imperatoris omnium prouincialiū, per loca

per loca quo iter aripit debeant ministeria exhiberi: neminem pœnitus, ab angariis, vel per angarias, vel plaustriis, vel colibet munere excusare præcipitur: sed omnes siue ad domum Imperatoris siue ad venerabilis Augustæ, vel ad sacros sanctas Ecclesias, vel quaslibet illustres domus pertinent tempore expeditionis obedire decernitur. C. de quibus munerib. & l. secunda.

Omni excusationi cessante nullaque personali dignitate pœnitus excepta in quibuscunque locis opus exegerit murorum constructionum, seu comparationem furmenti aliarumque specierum sine vllo impedimento prout commodo atque necessarium fuerit statuitur fieri. C. eod. l. fin.

Qui ætate vel professione se excusant cum uos affirmetis liberalibus studiis operam dare maxima circa iuris professionem consistendo impublico gimnasio prouidendo vtilitati publicæ decernitur, vt singuli vsque ad vicesimumquintũ annũ ætatis suæ studiis non auocentur. C. qui ætate vel prof. se escu. l. prima.

Cum filios tuos patria potestate liberatos ad hoc minores legitima ætate esse dicas merito postulas vt liberalibus studiis non auocētur. Et ideo muneribus personalibus, quæ ad patrimonium non pertinent, non astringuntur si ciuium inopia non est. C. eod. l. secunda.

Cum facultates tuas omnes in filium tuum contulisse te, nec quicquã habere proponas, respectu patrimoni eius quod tuum esse desiit. muneribus ciuilibus non astringeris. C. qui nu. lib. vel paup. exc. meru. l. quarta.

Si quis propter censum tenuiorem, vacationem meruerit, atque hoc probauerit: beneficio potietur si propter rerum angustias ad personalia vocatur obsequia, C. eod. l. fin. §. final.

Ignominiæ causa sacramento liberati honoribus abstinere debent à muneribus autem ciuilibus excludendi non sunt, C. de iis, qui non impl. stip. l. prima.

Cum ob prouectæ ætatis, senium sis dimissus: honestam missionem consecutum te esse ambi hi non potest. habebis itaq; à ciuilibus muneribus vacationem, nec tamen ea priuilegia, quæ his competunt qui pleno stipendiorum numero funguntur, vsurpare te ius permittit quando non perfecto statuto militiæ tempore nec omnibus stipendiis decursis, sacramento solutum te esse etiam ipse confitearis, C. eo. l. secunda.

Veteranis ita demum onerum & munerum personalium uacatio iure conceditur, si post vicesimum annum militiæ, honestam vel causariam missionem consecutis esse ostendatur, C. eo. l. fin.

Infames personæ licet nullus honoribus, qui integre dignitatis hominibus deferri solent, vti possint: curialium tamen vel ciuilium munerum vacationem non habent, sed solennibus indictionibus, ob tutelam publicam, eos satisfacere necesse est, C. de infamibus, l. unica.

Artifices artium breui subdito comprehensarum per singulas ciuitates morantes ab vniuersis muneribus vocare præcipitur: si quidem in discendis artibus ociũ est accommodandum, quo magis cupiant & ipsi peritiores fieri, & suos filios erudire. & est negotia ista, Architecti, medici, pictores, statuarii, marmorarii, lecticarii, seu arcarii, clauicarii, quadrigarii, vel quadratarii, structores, id est ædificatores, sculptores, signarii, musiuarii, deauratores, albini, argentarii, barbaricarii, diatretarii, ærarii, fusores, lignarii, fabricarii, bracarii, perticarii, atq; libratores, figuli, aurifices, vitriarii, plumbarii, specularii, eburarii, pelliones, fulones, carpentarii, sculptores, de albatores, clusores, trigarii, tignarii, brattearii, C. de excusationibus. artif. l. prima.

Mathema-

Mathematicos, geometras, & architectos, qui diuisiones partium omnium incisio nesque seruant, mensuris, quæ & institutis, operam fabricationibus stringunt: & eos, qui aquarum ductus & inuentos modos docili libratione ostendunt, im par studium docendi, atque discendi nostro sermone compellimus. itaque im munitatibus gaudeant, & suscipiant docendos, qui docere sufficiunt, C. eod. l. Mathematicos secunda, seu fin.

Plurimi immunites operum publicorum concessione iudicum adepti sunt: & ideo iubet illicitas immunitates nullius esse momenti, C. de ope. pub. l. prima.

DE IVRE IMMVNITATIS. Titulus VIII.

Qui ob hoc tantum in nauibus sunt, vt in eis agendi causa operentur, nulla constitutione immunitatem à muneribus ciuilibus habent, ff. de iure immu. l. prima.

Personis datæ immunitates hæredibus non relinquuntur; sed & generi posterisque datæ, custoditæque, ad eos, qui ex fœminis nati sunt, non pertinent, ff. eo. l. prima, §. personis.

Hi, qui certa conditione muneribus, vel honoribus se adstrinxerunt, cum alias compelli non possent inuiti suscipere istum honorem: fides eis seruanda est, conditio quoque, qua se, siue ad munera, siue honores adplicare se passi sunt, ff. eo. l. secunda, in princ.

Impuberes, quamuis necessitas penuriæ hominum cogat, ad honores non esse admittendos, rescripto ad Biridium Rufum Legatum Ciliciæ declaratur, d. l. secunda, §. fina.

Maiores septuaginta annis à tutelis, & muneribus vacant; sed qui ingressus est septuagesimum annum nondum egressus hac uacatione non utetur: quia non videtur maior esse septuaginta annis, qui annum agit septuagesimum, ff. eod. l. tertia.

Immunitates generaliter tributæ eo iure, vt apud posteros transmitterentur: in perpetuum succedentibus durant, ff. eo. l. quarta.

Semper in ciuitatibus senectus venerabilis fuit. Namque maiores nostri penè eundem honoribus senibus, quàm magistratibus tribuebant. circa munera quoque municipalia subeunda, idem honor senectuti tributus est; sed eum, qui in senectute, locuplex factus est, & ante nullo munere publico functus est: dici potest non eximi ab hoc onere priuilegio ætatis: maximè si non tam corporis habeat uexationem, quàm pecuniæ erogationem indicti muneris administratio: & ex ea fit ciuitate, in qua non facile sufficientes viri publicis muneribus inueniantur, ff. de iure immun. l. quinta, in prin.

Legem quoque respici cuiusque loci oportet, an cum quas immunitates nominatim complecterentur, etiam de numero annorum in ea commemoretur, d. l. quinta, §. legem quoque.

Demonstratur variè, nec abcisè numerum liberorum ad excusationem municipalium numerum prodesse ex rescriptis Diui Aelii Pertinacis. namque Saluio Candido in hæc verba rescripsit; ET SI NON AB OMNIBVS MVNERIBVS LIBERORVM NVMERVS PATRI VACATIONEM PRAESTAT, TAMEN CVM SEDECIM TE LIBEROS HABERE LIBELLO SIGNIFICAVERIS: NON CONTRARIVM RATIONI FVERIT,

RIT, SI TE LIBERORVM EDVCATIONI INCVMBERE POTIVS SINAMVS, SOLVAMVSQVE MVNERVM FVNCTIONE, d.l.quinta,§.demonstratur.

Negociatores,qui annonam vrbis adiuuant: item nauicularii, qui annonæ vrbis seruiunt,immunitatem à muneribus publicis consequuntur. quamdiù in eiusmodi actu sunt. nam remuneranda pericula eorum, quin etiam adhortanda præmiis meritò placuit: ut qui peregrè muneribus quidem publicis, cum periculo,& labore fungerentur,à domesticis vexationibus & sumptibus liberarentur, cum non sit alienum dicere etiam hos reip.causa, dum annonæ vrbis seruiunt abesse,d.l.quinta,§.negociatores.

Immunitati, quæ nauicularijs præstatur, certa forma data est: quam immunitatem ipsi duntaxat,habent non etiam liberis eorum præstatur, idque principalibus constitutionibus declaratur,d.l.quinta,§.immunitati.

Diuus Hadrianus rescripsit immunitatem nauium maritimarum duntaxat habere,qui annonæ vrbis seruiant,d.l.quinta,§.diuus.

Licet in corpore nauiculariorum quis sit,nauem tamen,vel naues non habeat,nec omnia ei congruant.quæ principalibus constitutionibus cauta sunt, nō potest priuilegiis nauiculariis indultis vti. idq; & diui fratres rescripserunt in hæc verba CONATI SVNT. ET ALII PRAETEXTV NAVICVLARIORVM, EORVMQVE QVI IN FORVM POPVLI ROMANI FRVMENTVM ET OLEVM CONVEHVNT, QVI IMMVNITATE PERFRVVNTVR, PVBLICIS SE MVNERIBVS SVBTRAHERE : TAMETSI NEQVE NAVIGENT, NEQVE MAXIMAM SVBSTANTIAE PARTEM IN NAVICVLARIAM,AVT MERCATVRAM EXERCENDAM CONTVLERINT. ADIMATVR. ITAQVE TABVLIS IMMVNITATIS IVS,d.l.quinta,§.diuus.

Hoc circa uacationes dicendum est,ut si ante quis ad munera municipalia,vocatus sit, quam negociari inciperet, vel antequam in collegium adsumeretur, quod immunitatem pariat:vel antequam septuagenarius fieret, vel antequam publicè profiteretur: vel antequam liberos susciperet: compellatur ad honorem gerendum,d.l.quinta,§.hoc circa.

Negociatio pro incremento facultatem exercenda est. alioquin si quis in maiore pecuniæ suæ parte negociationem exercebit,rursusq; locuplex factus in eadem quantitate negociationis perseuerauerit:tenebitur muneribus,sicuti locupletes,qui modica pecunia comparatis nauibus, se publicis muneribus subtrahere tentant, idque ita obseruandum epistola Diui Hadriani rescriptum est, d.l. quinta,§.negociatio.

Diuus quoq; Pius rescripsit, vt quoties de aliquo nauiculario quæratur illud excutiat,an effugiendorū munerū cā immaginē nauicularii,īduat,d.l.v.§.Diuus.

Conductores etiam vectigalium fisci necessitate subeundorum municipalium munerum non obstringuntur.idq; ita obseruandum,diui fratres rescripserūt. Ex quo principali rescripto intelligi potest non honori conductorum datum, ne compellantur ad munera municipalia:sed ne extenuentur facultates eorū, quæ subsignatæ sint fisco,vnde subsisti potest, an prohibendi sint à præside, uel procuratores Cæsaris,ēt si vltro se offerāt municipalibus muneribus,qđ ppius eū defendere,nisi si patria cum fisco fecisse dicanē,d.l. quinta, §. conductores.

Quibusdam collegiis,vel corporibus, quibus ius coeundi lege permissum est, immunitas tribuitur: scilicet eis collegiis, vel corporibus, in quibus artificii sui

sui causa unusquisque adsumitur, ut fabrorum corpus est, & si qua eandem rationem originis habent. hæc idcircò instituta sunt, vt necessariam operam publicis vtilitatibus exhiberent, nec omnibus promiscuè, qui adsumpti sunt in his collegiis, immunitas datur, sed artificibus, duntaxat. nec ab omni ætate allegi possunt, vt Diuo Pio placuit, qui reprobauit, prolixæ, vel imbecillæ admodum ætatis homines, sed nec quidē eos, qui augent facultates, & munera ciuitatū sustinere possunt: priuilegiis, quæ tenuioribus per collegia distributis concessa sunt, vti posse, plurifariam constitutum est, d.l.quinta, §.quibusdam.

Eos, qui in corporibus allecti sunt, quæ immunitatem præbent. (vt nauiculariorum) si honorem decurionatus agnouerint, compellendos subire munera publica confirmatum videtur rescripto Diui Pertinacis, d.l.quinta, §.eos, qui.

Quibusdam aliquam vacationem munerum grauiorum conditio tribuit: vt sunt mensores, optio, valetudinarii, medici, capsarii, & artifices, & qui fossam faciunt, veterinarii, architectus, gubernatores, naupegi, balistarii, specularii, fabri, sagittarii, ærarii, bractearii, structores, carpentarii, scandularii, aquilices, tubarii, cornarii, arcuarii, plumbarii, ferrarii, lapidarii, & qui calcem coquunt, & siluam incidunt, & qui carbonem cedunt, & torrent, in eodem numero solent haberi lanii, venatores, victuarii, & optio fabrica, & qui ægis præsto sunt, librarii, quoq; qui docere possunt, & horreorum librarii caducorum, & adiutores cornicullariorum, & statores, & pelliones, & custodes armorum, & præco, & bucinator. hi igitur omnes inter immunes habentur, ff. eo. l. fi.

Honeste sacrō solutis data immunitatis ē in eis ciuitatibus apud quas incola sunt, ualet: nec labefactaē, si q̄s eorū uoluntate sua honorē aut munus susceperit. Vectigalia, & pt̄imoniorū onera sollēnia oēs sustinere oportet, ff. d̄ veteran. l. scd̄a.

DE DECRETIS AB ORDINE FACIENDIS. Tit. IX.

Edicorum intra numerum præfinitum constituendorum arbitrium non præsidi prouinciæ commissum est, sed ordini & professoribus, cuiusque ciuitatis, vt certi de probitate, morum & peritia artis eligant ipsi, quibus se liberosque suos in egritudinem corporum committant, ff. de decretis ab ordine faciendis, l. prima.

Illa decreta, quæ non legitimo numero decurionum coacto facta sunt, non valent. Lege aut municipali cauetur, vt ordo non aliter habeatur, quàm duabus partibus adhibitis, ff. eo. l. secunda, & tertia.

Ambitiosa decreta decurionum rescindi debent: siue aliquem debitorem dimiserint, siue largiti sint, proinde (vt solent) siue decreuerint de publico alicui, vel prædia, vel ædes, vel certam quantitatem præstari: nihil valebit huiusmodi decretū; sed & si salarium alicui decuriones decreuerint: decretum id nonnunquam vllius erit momenti, vtputa si ob liberalem artem fuerit constitutū vel ob medicinam. ob has. n. causas licet constitui salaria, ff. eo. l. quarta, & C. eod. l. fin.

Quod semel ordo decreuit, non oportere rescindi Diuus Hadrianus Nicomedensibus rescripsit, nisi ex causa, idest si ad publicam vtilitatem respiciat rescissio prioris decreti, ff. eod. l. penul.

Municipii lege ita cautum erit, si extra decurionum ordinem iudicauerit, & ipso ordine mouentur, & insuper mille drachmas persoluat. Qui ignorans aduersus decretum fecit, pœnam non sustinebit, quia huiusmodi pœnæ aduersus scientes paratæ sunt, ff. eo. l. fi.

Exceptis, qui liberalium studiorum antistites sunt, & qui medendi cura funguntur decreto decurionum immunitas nemini tribui potest, decr. decur. l. prima.

DE ADMINISTRATIONES RERVM AD CIVITATES pertinentium. Titulus X.

Quod ad certam speciem ciuitatis relinquitur in alios vsus conuertere non licet, ff. de adm. rerum ad ciuit. pert. l. prima.

Non vtique de exemplo posterioris locationis præteritarum conductionum, quæ suam legem habuerunt, rationem iniri oportet, ff. eod. l. secunda, in princ.

Quod quis suo nomine exercere prohibetur, id neq; per subiectam personam agere debet. & ideo si decurio subiectis aliorum nominibus, prædia publica colat, quæ decurionibus conducere non licet, secundum legem vsurpata reuocentur, d. l. secunda, §. quod quis.

Quod de frumentaria ratione in alium vsum conuersum est, suæ causæ cum incremento debito restituetur, ideoque & si contra absentem, pronunciatum est, inanis est querela: ratio tamen administrationis secundum fidem acceptorum, & datorum ponitur, d. l. secunda, §. quod de frumentaria.

Frumentariæ pecuniæ debitor suo nomine, quam primum soluat, necessaria enim omnibus rebus publicis frumentaria pecunia moram solutionis accipere non debet, sed debitore, quos ex eadem causa habent ad solutionem per præsidem prouinciæ compellantur, d. l. secunda, §. frumentariæ.

Ad frumenti comparationem pecuniam datam restitui ciuitati non compensari in erogata debet. sin autē frumētaria pecunia ad alios vsus, quam quibus destinata est conuersa fuerit; veluti in opus balneorum publicorum, licet ex bona fide datum probatur: compensari quidem frumentariæ pecuniæ non oportet, solui autem à curatore Reip. iubetur, d. l. secunda, §. ad frumenti.

Si indemnitas debiti frumentariæ pecuniæ cum suo interesse fit: immodicè & illicitè computationis modus non adhibetur, idest ne commodorum commoda incrementum faciant, d. l. secunda, §. si indemnitas.

Grani æstimationem per iniuriam post emptionem ablati, quæ rationibus publicis refertur, curator Reip. domino restitui iubeat, d. l. secunda, §. grani.

Decuriones precio viliore frumentum, quod annonæ temporalis est, suæ patriæ præstare non sunt cogendi, ff. eo. l. quinta, in prin.

Si eo tempore, quo est nominatus, idoneus postea lapsus facultatibus, damnum debitis Reip. dederit, quia fortuitos casus nullum humanum consilium prouidere potest, curator hoc nomine, nihil præstare debet, d. l. secunda, §. si eo tpe.

Ius Reip. pacto mutari non potest, quo minus magistratus collegæ quoq; nomine conueniatur in his speciebus, in quibus id fieri permissum est. actio autem, quæ propterea in collegam decerni solet ei, qui pro altero dependit, ex æquitate competit, & quod depensum pro collega in magistratu probabitur, solui & ab hæredibus eius præses prouinciæ iubebit, d. l. secunda, §. ius Reip.

Conductores perficiendi operis punito, fideiussor, qui pro eo interuenerat, idem opus extruendum alii locauerat, nec à secundo redemptore opere perfecto: interesse præstationem hæres fideiussoris recusare non debet, cum & prior cū in bonæfidei contractū in uniuersum fideiussorē obligauerit, & posterior locatio (q a suū pículū agnouerit) solidæ pstationi Reip. eū substituerit, d. l. scda, §. pe.

Qui fideiusserunt pro conductore vectigalis, in vniuersam conductionem in interesse quoq; iure conueniuntur: nisi propriè quid in persona eorum verbis obligationis expressum est. Sed si in locatione fundorum pro sterilitate temporis boni viri arbitratu in soluenda pensione, cuiusq; anni pacto comprehensum est: explorata lege conductionis, fides bona sequenda est, d.l. secunda, §. fi.

Curatores communis officii diuisa pecunia, quam omnibus insolidum publicè dari placuit, periculo vice mutua non liberantur, VLPIANVS prior tamen exemplo tutorum conueniendus est is, qui gessit, ff. de adm. rer. l. tertia, in prin.

Prædium publicum in annos quinq; idonea cautione non exacta, curator reip. locauit: cæteris annis colonus si reliqua traxerit, & de fructibus prædii mercedes adseruari non potuerunt: successor eius, qui locauit, tenebitur, *idem in vectigalibus non ita pridem constitutum est*, vt sui temporis singuli periculum præstarent, d.l. tertia, §. prædium.

In eum, qui administrationis tempore creditoribus reipu. nouatione facta pecuniam cauit, post depositum officium actionem denegari non oportet, diuersa est causa eius, qui solui constituit. similis etenim videtur ei, qui publicè vendidit, aut locauit, d.l. tertia, §. in eum, qui.

Filium pro patre curatore Reip. creato caueri cogi non oportet, nec mutat, quod in eum pater emancipatum, priusquàm curator crearetur, partem bonorum suorum donationis causa contulit, d.l. tertia, §. filium.

Pro magistratu fideiussor interrogatus, pignora quoq; *specialiter dedit, in eum* casum pignora videntur data, quo rectè conuenitur, *videlicet postquam res ab* eo seruari non potuerit, pro quo intercessit, *d.l. tertia, §. fin.*

Legatam municipio pecuniam in aliam rem, quàm defunctus voluit conuertere citra principis authoritatem non licet; & ideo siue unum opus fieri iussit, quod Falcidiæ legis interuentu fieri potest: permittitur summam, quæ eo nomine debetur in id, quod maximè necessarium Reip. videatur, conuertere, siue plures summæ in plura opera legantur, & legis Falcidiæ interuentu, quod relinquitur omnium operum extructioni non sufficit: permittitur in vnum opus, quod ciuitas velit erogari, sed municipio pecuniam legatam, vt ex reditu eius venatio, aut spectacula ædantur, senatus in eam causam erogari vetuit, & pecunia eo legata in id, quod maximè necessarium municipibus videatur conferri permittitur, vt in eo munificentia eius, qui legauit inscriptione notetur, ff. eod. l. quarta.

Nisi ad opus nouum pecunia specialiter legata sit, vetera ex hac reficienda sunt, ff. eo. l. quinta, §. fina.

Magistratus Reip. non dolum solummodo: sed & latam negligentiam, & hoc amplius etiam diligentiam debent, ff. eo. l. sexta.

Filius fam. volente patre magistratum gesserat, Iulianus existimabat, *insolidum* patrem teneri in id, quod eius nomine Reip. abesset, ff. eo. l. septima.

Calcularii erroris retractatio etiam post decennii, aut Vicenii tempora admittetur, sed si gratiosè expunctæ dicentur, non retractabuntur, ff. eo. l. pen.

Pecuniæ, quæ apud curatores remansit interesse exigendum est, eius verò quæ à redemptoribus operum exigi non potest, sortis duntaxat periculum ad curatores pertinent. Item operum periculum ad hęredes etiam curatorum pertinent, ff. eod. l. fin. in princ.

Curator ciuitatis debet retrahere agros Reip. licet à bona fide emptoribus. possideantur, cum possint ad auctores suos recurrere, d.l. fi. §. item rescrip. secundo.

Operum exactio sine cautione non oportet commmitti, d.l. fi. §. Imperatores.

Curatores,

Curatores, si negligenter in distrahendis bonis se gesserint, in simplum tenentur; si per fraudem: in duplum, nec ad hæredes eorum pœna descendit, d. l. fina. §. item rescripserunt.

Pecunia ad annonam destinatam distractis rebus curator exigere debet, d. l. fin. §. item rescripserunt.

Sitonas indemnes esse oportet, qui non segniter officio suo functi essent, secundum literas Hadriani, d. l. fi. §. idem rescripserunt, v.

A curatore Kalendarii cautio exigi non debet, cum à præside ex inquisitione eligatur, d. l. fi. §. item rescripserunt, vi.

Curator etiam nomine collegæ tenetur, si interuenire, & prohibere eum oportuit, d. l. fin. §. item, vii.

Nominum, quæ deteriora facta sunt tempore curationis periculum ad ipsum pertinet. quæ verò ante, quam curator fieret, idonea non erant: æquum uidetur, periculum ad eum non pertinere, d. l. fi. §. item, viii.

Is, qui pecuniam publicam magistratus sui tempore, & post non pauco tempore non detinuerat. interesse etiam præstare debet: nisi quid allegare possit, qua de causa tardius intulerit, d. l. fi. §. fin.

DE OPERIBVS PVBLICIS. Titulus XI.

Vrator operum creatus præscriptione motus ab excusatione perferenda, sicuti cessationis nomine, in qua quoad vixit, moratus est, hæredes suos obligatos relinquit: ita temporis: quod post mortem eius cessit, nullo onere eos obstrinxit, ff. de ope. pu. l. prima, in prin.

Curam operis aquæductus in alio iam munere constitutus postea susceperat, præposterè visus est petere exonerari priore munere, vtrisq; iam implicitus: quando, si alterum tantum sustinere eum oportuisset, ante probabilius impetrasset propter prius munus à sequente excusationem, d. l. prima, §. fin.

Qui liberalitate non necessitate debiti reditus suos interim ad opera finienda concessit: munificentiæ suæ fructum de inscriptione nominis sui operibus, si qua fecerit, capere per inuidiam non prohibetur, ff. eo. l. secunda, in prin.

Curatores operum cum redemptoribus negocium habent: Resp. autem cum his, quos efficiendo operi præstituit, quatenus ergo, & quis, & cui obstrictus sit, æstimatio præsidis prouinciæ est, d. l. secunda, §. curatores.

Ne eius nomine, cuius liberalitate opus extructum est, eraso aliorum nomina inscribantur, & propterea reuocentur similes ciuium in patrias liberalitates præses prouinciæ authoritatem suam interponet, d. l. secunda, §. fin.

Opus nouum priuato etiam sine principis authoritate facere licet: præterquam si ad emulationem alterius ciuitatis pertineat: vel materiam seditionis præbeat, vel circum theatrum, vel amphyteatrum sit, publico vero sumptu opus nouum sine principis authoritate fieri non licere constitutionibus declaratur. inscribi autem nomen operi publico alteriusquam principis, aut eius, cuius pecunia id opus factum sit, non licet. Nec præsidis quidem nomen licebit superscribere, ff. eo. l. tertia, & quarta.

Si legatum, vel fideicommissum fuerit ad opus relictum interesse, quod & quando incipiat deberi rescripto Diui Pii, ita continetur, siquidem dies non sit ab hsi, qui statuas, vel imagines ponendas legauerint, præfinitus à præside prouin-

ciæ tempus statuendum est,& nisi posuerint hæredes,interesse Reipublicæ pendenti si vero dies dictus est, pecuniam intra diem deponat: si aut non inuenire se statuam dixerint, aut de loco controuersiam fecerint, interesse pendant, ff. eod.l.quinta, in princi.

Fines publicos à priuatis detineri non oportet,curabit igitur præses prouinciæ, si qui publici sunt à priuatis separare,& publicos potius reditus augere, si qua loca publica,vel ædificia in vsus priuatorum inuenerit: æstimare vtrumne vindicanda in publicum sint,an, vectigal eis satius sit imponi: & quod vtilius esse Reip.intellexerit,se qui,d.l.quinta,§.fin.

De operibus,quæ in muris,vel portis,vel rebus publicis fiunt,aut si muri extruantur, Diuus Marcus rescripsit præsidem aditum consulere Principem debere, ff.eod.l.penulti.

Pecuniam,quæ in opera noua legata est, potius in tutelam eorum operum, quæ sunt,conuertendam, quam ad inchoandum opus erogandum Diuus Pius rescripsit: scilicet si satis operum ciuitas habeat, & non facile ad reficienda ea inueniatur,ff.eo.l.fin.in prin.

Si quis opus ab alio factum adornare marmoribus,vel alio, quo modo ex voluntate populi facturum se pollicitus sit; nominis proprii titulo scribendo, manentibus priorum titulis,qui eà opera fecissent,id fieri debere,senatus censuit, quod si priuati in opera,quæ publica pecunia fiant, aliquam de suo adiecerint summam,ita titulo inscriptionis uti eos debere,cauetur,vt quantam summam contulerint in id opus inscribant,d.l.fi.§.fi.

Quæ operibus publicis impensa constiterit,accepto ferri oportet,C.eo.l. secūda.

Prætoria iudicum & domus publicas oportet publico iuri atque vsui semper vindicari,C.eo.l.tertia.

Præscriptio temporis iuri publico non debet obsistere, sed ne rescripta quidem. atque ideo diruenda sunt omnia quæ per diuersas vrbes in foro,vel in quocunque publico loco contra ornatum & commodum,ac decoram faciem ciuitatis extructa noscuntur,C.eo.l.quinta.

Ad portus,& aquæductus, & murorum instaurationem, siue extructionem certatim facta operarum collatione, instaurare debent, neq; aliquis ab huiusmodi consortio dignitatis priuilegiis excusari,C.eo.l.sexta.

Omnes quibus,vel cura mandata fuerit operum publicorum, vel pecunia ad extructionem solito more credita vsq; ad annos quindecim ab opere perfecto cum suis hæredibus teneantur obnoxii: ita, ut si quid uicii in ædificatione intra præstitutum tempus peruenerit, de eorum patrimonio (exceptis tamen casibus iis,qui sunt fortuiti) reformetur,C.eo.l.septima.

Si qui iudices,perfecto publicis pecuniis operi suum nomen sine Imperatoris nomine mentione inscripserint: maiestatis teneantur obnoxii,C.eo.l.si qui, ix.

Omnes prouinciarum rectores literis moneantur, vt sciant, ordines atq; incolas vrbium singularum muros,vel nouos debere facere, vel ueteres firmius renouare: scilicet hoc pacto impendiis ordinandis,vt adscriptio currat pro uiribus singulorum,deinde adscribantur pro æstimatione futuri operis territoria ciuiū : ne plus poscatur aliquid,quàm necessitas imperauerit, nève minus, ne instans impediatur effectus. oportet nanque per singula non sterilia iuga certa quoque distribui, vt par cunctis præbendorum sumptuum necessitas imponatur: nemini excusatione, vel alia præsumptione ab huiusmodi immunitate præbenda,C.eo.l.omnes,xi.

Nemo

Nemo iudicum aliquid operis existimet incohandum, vel ex diuersis operibus ornamenta, aut marmora, vel qualibet speciem, quæ fuisse in vsu & ornata probabitur ciuitatis, eripere, vel alio transferre sine iussu principis audeat. Etenim si quis contrafecerit: sex libris auri multabitur. Simile etiam condemnatio ordines ciuitatum manebit, nisi ornamentum genitalis patriæ huiusmodi decreti authoritate defenderint. Horreorum autem vel stabulorum fabricas arbitratu proprio prouinciarum iudices studio laudando deuotionis arripiant. C. eodem. l. nemo. 12.

Aedificia, quæ vulgo pataresia nuncupantur, vel si qua alia opera mœnibus vel publicis operibus sociata cohærent, vt ex iis incendium, vel insidias vicinas reformidet, aut angustentur spatia platearum, vel minuatur porticibus latitudo: dirui ac prosterni præcipitur. C. eod. l. ædificia. 13.

Si quando homines mergant, qui à principe opus publicum sibi præberi postulauerint: non nisi diruta, penitusque destructa, & quę parum sunt in vsu ciuitatum, percipiant. C. eod. l. si quando. 14.

Si quando vsus exegerit, vel porticus, vel quaslibet ætatis senio ædes, seu fortuitis concussas casibus, reparari: liceat etiam inconsulta clementia imperiali, cum reuerentia sui imaginem deponere, principum reportatamque post refecta ædificia loco proprio denuo collocare. C. eod. l. si quando vsus. 15.

Qui sine authoritate principis angiportus integros vel partes suis domibus includerunt: seu porticus vsurparunt: procul dubio iura pristina sacratissimæ reddere ciuitati iubetur, multa quinquaginta auri librarum nō de futura, si quis post hac in similem audaciam prodire tentauerit. C. eod. l. qui sine. 19.

Nemo iudicum licebit opera inchoare prius quàm ea, quæ cœpta inuenerit à decessore vel decessoribus suis, vetustate diruta, aut desidia derelicta, diligenti studio instantiaque compleuerit: cum ex hoc plurimum laudis adquirat, si ea perfecta reddiderit, quæ vetusta sunt, & instaurationem requirunt, quæque ab aliis initiata & imperfecta resideant. C. eod. l. finali.

Aedificia priuata fieri conseruarique spectat ad publicum ius, ideo post titulum de operibus publicis sequitur iste titulus.

DE AEDIFICIIS PRIVATIS. Titulus XX.

T balneum (vt desideras) extruere, & ædificium superponere potes: obseruata tamen forma, qua cæteris super balneum ædificare permittitur: idest, vt concameratis super instruas, & ipsum cum cameres, nec modum vsitatum altitudinis excedas, C. de ædif. priua. l. prima.

Negociandi causa ædificia demoliri, & marmora detrahere, edicto diui Vespasiani, & Senatusconsulto vetitum est. Cæterum de alia domo in aliam transferre licere, exceptum est. sed nec dominis ita transferre licet: vt integris ædificiis depositis, publicus deformetur aspectus. C. eod. l. secunda.

An in totum ex ruina domus licuerit non eadem faciem in ciuitate restituere, sed in horreū conuertere, & an hoc consensu, tunc magistratum non prohibentiū, item vicinorum factum sit: pręses probatis iis, quæ in oppido frequenter in eodem genere controuersiarum seruata sunt, cognita statuet. C. eod. l. tertia.

Si (vt proponis) socius ædificii ad refectionem eius sumptus conferre detrectat:

non

nō necessario extra ordinē tibi subueniri desideras. Etem si solus ædificaueris, nec intra quatuor mensiū tēpora cū centesimus numus ꝓ portione socii eroga tus restitutus fuerit, vel quominus id fieret, p sociū stetit, ille cōstruerit: ius dni ꝑ solido vindicare, uel obtinere, iuxta placitū antiquitus, poterit. C. eo. l. quarta.

Si is contra quem precem fundis, sciens prudens quæ soli partem ad te pertinere, non quasi socius vel colega communis operis sollicitudine solidam balneorum extractionem ea mente, vt sumptus pro portione tua reciperet, aggressus est, sed vt totius loci dominum vsurparet collapsum balneum refabricare enixus est: cum ædificia, quæ alieno loco imponuntur, solo cedant, nec impensæ his, qui improbe id fecerint, restitui debeant: antiquato diui Hadriani edicto, præses prouinciæ memor iuris publici, in dirimenda disceptatione legum placita custodiat. C. eod. l. quinta.

Si quis ciuitate spoliata ornatum hoc est marmora, vel columnas, ad rura transtulerit: priuetur ea possessione quam ita ornauerit: si quis autem ex alia in aliam ciuitatem labentium parietum marmora vel columnas de propriis domibus in proprias transferre voluerit: quoniam vtrubique hæc esse, publicum decus est, licenter hoc faciat. Data similiter facultate, etiam de possessione ad aliam trās ferendi, quamuis per muros vel etiam per mediam ciuitatem ea transferri, necesse sit: ita vt ea solummodo, quæ illata fuerint, ciuitatibus exporrentur. C. eodem. l. sexta.

Nemini calumnas vel statuas, cuiuscunque materiæ ex alia eadem quæ prouincia vel auferre liceat, vel mouere. C. eod. l. septima.

Singulorum vrbium curiales etiām inuiti, vel reparare intra ciuitates, quas olim habuerunt domus uel de nouo ædificare cogantur: illic semper muniis seruituri & acturi propriam frequentiam ciuitatum possessores, vero, qui non erunt coriales, iu urbibus, in quibus domus possident easdem domus dirutas neglectasque reparent iudiciaria ad conseruandum hoc præceptum authoritate retinendi. C. eod. l. singulorum. 8.

Si cui loci proprietas ædificandi iuxta publicas ędes animum dederit: is quindecim pedum spatio interiecto inter publica ac priuata ædificia, sibi nouerit fabricandum. ut tali interuallo & publicæ ædes à periculo uindicentur, & priuatus ædificator uelut perperam fabricato loco destructionis quandoque futuræ non timeat detrimentum. C. eod. l. si cui. 9.

Cunctis uolentibus permittitur, murali ambitu proprios fundos, seu sui loca dominii constrituta uallare. C. eo. l. per prouincias.

Mœniana siue olim constructa, siue in posterum in prouintiis constituenda, *nisi* spatium inter se per decem pedes liberi aeris habuerint: modis omnibus *detrahentur* In his uero locis, in quibus ædificia priuatorum horreis *publicis uidentur* obiecta: obstructione mœnianorum quindecim pedum *interualla seruentur*. Quem intercapedinis modum ædificaturis proponimus ita, *ut si quis intra* definitum spacium, idest decem pedum mensuram, ædificare uel *intra* quindecim pedum mœnianum possidere tentauerit, sciat non solum *fabricata* demolienda, sed etiam ipsam domum fisco adscribendam. C. eod. l. penul.

DE POLLICITATIONIBVS. Tit. XI.

PActum est duorum consensus, atque conuentio, pollicitatio uero afferentis solius promissum, & ideo illud est constitutum, ut si ob honorem pollicitatio fuerit facta:

fit facta,quasi debitum exigatur,sed cœptum opus, licet non ob honorem promissum,perficere promissa cogetur,vt est constitutum, ff. de pollicit. l. tertia, in princip.

Si pollicitus,quis fuerit Reip.opus se facturum,vel pecuniam daturum,pro interesse non conuenietur,sed si moram cœperit facere interesse accedet, vt Imperator rescripsit. Non semper autem obligari eum,qui pollicitus est, sciendum est:sed si quidem ob honorem promiserit decretum sibi,vel decernendum, vel ob aliam iustam causam,tenebitur ex pollicitatione,si vero sine causa promiserit:non erit obligatus: & ita multis constitutionibus,& veteribus,& nouis continetur. item si sine causa promiserit, cœperit tamen facere, obligatus est, qui cœperit.ff.de pollicitationibus.l.prima,in prin.

Cœpisse sic accipimus,si fundamenta iecit,vel locum purgauit. sed & si locus illi petenti destinatus est:magis est,vt cœpisse uideatur: item si apparatum siue impensam in publico posuit,sed si non ipse cœpit,sed cum certam pecuniam promisisset ad opus Reipub.contemplatione pecuniæ cœpit opus facere, tenebitur quasi cœpto opere,d.l.prima,§.cœpisse.

Denique cum columnas quidam promisisset, Imp. rescripsit eos qui non ex causa pecuniam Reipublicæ pollicentur, liberalitatem perficere non cogi, sed si columnes citiensibus promisse, sunt & opus ea ratione sumptibus ciuitatis, uel priuatorum inchoatum est:deseri:quod cœptum est,non oportet. dicta. l.prima,§.denique.

Si quis opus,quod perfecit,adsignauerit,deinde fortuito casu aliquod passum sit periculum,ad eum,qui fecit,con pertinere rescriptum est,d.l.prima,§.finali.

Si quis postquam ex pollicitatione tradiderat rem municipibus,vindicauerit, repellendus est à petitione,æquissimum enim est huiusmodi voluntates in ciuitates collatas pœnitentia non reuocari,sed & si desierint municipes possidere: dicendum erit actionem eis concedendam.ff.eod.l.tertia.§.fina.

Propter incendium,vel terremotum, vel aliquam ruinam, quæ Reip. contigit, si quis promiserit tenetur,ff.eod.l.quarta.

Ex epistola,quam muneris edendi gratia absens,quis emisit,compelli is ad editionem non potest.ff.eod.l.quinta.

Totiens locum habet deminutio,pollicitationis in persona hæredis, quotiens nō est pollicitatio ob honorem facta.cæterum si ob honorem facta sit:æris alieni loco habetur,& in hæredum persona non minuitur.ff.eod.l.sexta.in prin.

Non tantum masculos, sed etiam fœminas, si quid ob honorem pollicitæ sunt, debere, implere sciendum est. & ita rescriptis continetur. ff. eodem. l. sexta, §. non tantum.

Si cui Resp.necessitatem imposuerit statuarum principi ponendarū: qui non promisit non esse necesse,ei obtemperare,rescriptis Imp.continetur,d.l.sexta,§. fi.

Ob casum,quem ciuitas passa est,si quis promiserit se quid facturum,& si non inchoauerit,omnimodo tenetur,ut diuus Seuerus Diogeni rescripsit.ff.eo.l.vii.

De pollicitationibus in ciuitatem factis iudicium cognitionem esse diui fratres Flaccio celso rescripserunt. Vnde probe faciet statius Rufinus,si opus proscenii quod se Gabinis exstructurum promisit, quod tandem aggressus fuerat, perficiat,nam & si aduersa fortuna vsus in triennium à præfecto vrbi relegatus est, tamen gratiam muneris, quod sponte obtulit, minuere non debet, cum & absens per amicum perficere opus istud possit,quod si detrectat: actores constituti, qui legitime pro ciuitate agere possint, nomine publico adire aduersus

cum

eum iudices poterunt: qui cum primum potuerint, priusquam in exilium proficiscatur, cognoscent, & si opus perfici ab eodem debere constituerint, obedire eum Reip. ob hanc causam iubebunt, aut prohibebunt distrahi fundum, quę in territorio Gabinorum habet. ff. eod. l. de pollicitationibus. 8.

Ex pollicitatione, quam quis ob honorem apud Remp. fecit, ipsum quidem omnimodo insolidum teneri: hæredem verò eius ob honorem quidem facta promissione, insolidum: ob id vero, quod opus promissum cœptum est, si bona liberalitati soluendæ non fuerint: extraneum hæredem in quintam partem patrimonii defuncti liberos in decimam teneri, diuus Seuerus, & Antoninus rescripserunt: sed, & ipsum donatorem pauperem factum ex promissione operis cœpti quintam partem patrimonii sui debere diuus Pius constituit. ff. eodem. l. ex pollicitatione. 9.

Septicia certamen patriæ suæ pollicendo sub hac conditione pollicita est, vti sors apud eam remaneret, & ipsa interesse semissale ad præmia certantium exsolueret in hæc verba. EX LIBERALITATE AC MVNIFICENTIA DEDICO QVADRIENNALE CERTAMEN DE TRIGINTA MILIBVS SORTIS: ITA QVIDEM, VT PECVNIA APVD ME RETENTA, APVD DECEMPRIMOS DE PRAESTANDIS IN EDITIONEM CONSVETIS TRIGINTA MILLIVM INTERESSE IDONEE CAVEAM DESIGNATORE, AC PRAEFECTO MARITO MEO. ET DEINCEPS, QVI EX ME NASCENTVR, LIBERIS CEDET AVTEM HOC INTERESSE IN PRAEMIA THYMELICORVM: PROVT VNO QVOQVE IN CERTAMINE SENATVS DEFINIERIT. Quæritur an possint iniuriam pati filii Septiciæ, quo minus ipsi præsiderent certamini secundum verba conditionemque pollicitationis? Herennius Modestinus respondit, quo casu certaminis editio licita est, formam pollicitationi datam seruandam esse, ff. eod. l. Septicia. x.

Si quis ob honorem, pecuniam promiserit, & antequam honorem, vel magistratum ineat, decedat: non oportere hæredes eius conueniri in pecuniam, quam is ob honorem, vel magistratum promiserat principalibus constitutionibus cauetur nisi fortè ab eo, vel ab ipsa Rep. eo viuo opus fuerit inchoatum, ff. eodem l. si quis. 11.

In priuatis operibus, inuitis his, qui fecerunt, statuas aliis ponere non possumus, ut rescripto diui Seueri continetur, ff. eod. l. in priuatis. xii. in prin.

Cum quidam ne honoribus fungeretur opus promisisset: honores potius subire cogendum, quàm operis instructionem, diuus Antoninus rescripsit, d. l. in priuatis, §. finali.

Imperatores Antoninus, & Verus Augusti rescripserunt: opera extruere debere eos, qui pro honore polliciti sunt, non pecunias pro his inferre cogi, item rescripserunt conditiones donationibus adpositas, quæ in Remp. fiunt, ita demum ratas esse, si utilitatis publicæ interest, quod si damnosæ sunt: id obseruari non debere, & ideo non obseruandum esse, quod defunctus certa summa legata vetuit vectigal exerceri, esse. n. tolerabilia, quæ vetus consuetudo comprobat, ff. eod. l. Imperatores. xiii.

Si quis sui alienive honoris causa opus facturum se in aliqua ciuitate promiserit, ad perficiendum tam ipse, quàm hæres eius ex constitutione diui Traiani obligatus est. Sed si quis ob honorem opus facturum se in ciuitate aliqua promiserit, atque inchoauerit, & priusquam perficeret, decesserit, hæres eius extraneus

quidem

quidem necesse habet, aut perficere id, aut partem quintam patrimonii relicti sibi ab eo, qui id opus facere instituerat (si ita malit) ciuitati, in qua id opus fieri cœptũ est dare: is aũt, qui ex numero liberorum est, si hæres exstitit: non quintæ partis, sed decimæ concedendæ necessitate adficitur & hæc diuus Antoninus constituit inter liberos vero nepotem quoque ex filia contineri diuus Pius rescripsit. ff. eod. l. pen. & fin.

DE POPVLARIBVS ACTIONIBVS. Titulus XII.

IAM popularem actionem dicimus, quæ suum ius populo tuetur. ff. de popul. actionib. l. prima.

Si plures simul agant populari actione, prætor eliget idoneiorem, ff. eod. l. secunda.

Sed si ex eadem causa sæpius agatur, cum idem factum sit: exceptio vulgaris REI IVDICATAE opponitur, in popularibus actionibus cuius interest, præfertur, ff. eod. l. tertia.

Popularis actio integræ personæ permittitur: hoc est cui per edictum postulare licet, ff. eod. l. quarta.

Qui populari actione conuenietur, ad defendendum procuratorem dare potest: is autem, qui eam mouet, procuratorem dare non potest, ff. eod. l. quinta.

Mulieri, & pupillo populares actiones non dantur, nisi cum ad eos res pertinet, ff. eodem. l. sexta.

Populares actiones non transeunt ad eum, cui restituta est hæreditas ex Trebelliano Senatuconsulto. item qui habet has actiones, non intelligitur esse locupletior, ff. eod. l. penul.

Omnes populares actiones neque in hæredes dantur, neque supra annum extenduntur, ff. eodem. l. finali.

DE NVNDINIS. Titulus XIII.

NVndinis impetratis à principe non vtendo, qui meruit, decennii tẽpore vsum amittit, ff. de nundinis. l. prima.

Si quis ipsos cultores agrorum, vel piscatores deferre vtensilia in ciuitatem iusserit, vt ea ipsi distrahant: destituetur annonæ præbitio, cum auocentur ab opere rustici. Quare confestim, vbi detulerint mercem, tradere eam, & ad opera sua reuerti debent, denique summæ prudentiæ, & authoritatis apud Græcos Plato, cum institueret, quemadmodum ciuitas bene, beatæque habitari posset, in primis hos negociatores necessarios dixit, sic. n. libro secundo air Pluribus sanè non agricolis tantum, sed etiam opificibus opus est: adeoque aliis quoque ministris, tum qui importent singula, tum qui exportent. hi vero mercatores sunt. At vero Agricola si quid eorum, quæ ef fingit, aut quis alius opificum in forum deferat: nisi eodem tempore adueniat, quo alii eius rei indigentia adducti, cum eo contrahant, neglecto ne domi artifici o iners in foro desidebit? minime dixit is, sed sunt, quia cum hoc videant huic se ministerio submittant, ff. eod. l. finali.

Qui exercendorum mercatum, aut mundinarum licentiam, vel veterum indultu vel Imp. authoritate meruerunt: ita beneficio rescripti potiantur, vt nullum in

mercatoribus atq; nundinis ex negociatorum mercibus conueniant, vel venaliciis, aut locorum temporali quæstu, & commodo priuata exactione sectentur vel sub prætextu priuati debiti aliquam ibidem concurrentibus molestiam possint inferre. C. de nundinis, & mercatoribus. l. Vnica.

DE LEGATIONIBVS. Tit. XIIII.

Egatus municipalis si deseruerit legationem, pœna adficietur extra ordinaria, motus ordine, vt plerumque solet, ff. de leg. l. prima.

Legatus contra Remp. cuius legatus est, per alium à principe, quid postulare potest. ff. eod. l. secunda, in prin.

Vtrum quis deseruerit legationem, an ex necessaria causa moram passus sit ordini patriæ suæ probare debet. d. l. secunda, §. Vtrum quis.

Cessatio vnius legati, ei, qui minus, vt oportet obiit, non nocet, dicta. l. secunda, §. Cessatio.

His, qui non gratuitam legationem susceperunt, legatiuum ex forma restituitur, d. l. secunda, §. his, qui.

Cum quæritur, an in eum, qui in legatione sit, actio dari debeat: non tam interest vbi quis, aut crediderit, aut dari stipulatus sit. quam illud, an id actum sit, vt legationis tempore solueretur, ff. eod. l. tertia.

Sciendum est, debitorem Reip. legatione fungi non posse, & ita Diuus Pius rescripsit, sed & eos, quibus ius postulandi non est, legatione fungi non posse: & ideo in arenam missum non iure legatum esse, Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Debitores autem fisci non prohibentur legatione fungi, ff. eodem. l. quarta, in princip.

Si accusatio alicuius publicè instituta sit non est compellendus accusator ad eum legationem suscipere, qui se amicum, vel domesticum dicit eius, qui accusatur, d. l. quarta, §. si accusatio.

Legati Vicarios dare non alios possunt, nisi filios suos, d. l. quarta, §. legati.

Ordine vnusquisque munere legationis fungi cogitur: & non alias compellendus est munere legationis fungi, quam si priores, qui in curiam electi sunt, functi sint, sed si legatio, de primoribus viris desideret personas. & qui ordine vocantur, inferiores sint: non obseruandum ordinem Diuus Hadrianus rescripsit. d. l. quarta, §. ordine.

Legato tempus prodest ex quo legatus creatus est, non ex quo Romam venit, sed si non constat, legatus sit, an non: Romæ prætor de hoc cognoscit. ff. eodem. l. quinta.

Filio propter patrem legationis vacatione concedatur Imp. rescripsit in hæc verba, QVOD DESIDERAS, VT PROPTER LEGATIONEM PATRIS TVI A LEGATIONE TV VACES IN INTERVALLIS HORVM, QVI SVMPTVM HABENT, RECTE OBSERVATVR: IN IMPENDIIS LEGATIONEM, QVAE SOLO MINISTERIO OBEVNTVR, DIVERSA CAVSA EST. ff. eod. l. sexta.

Filius decurio pro patre legationis officium suscepit, ea res filium, quo minus ordine legatus proficiscatur, non excusat pater tamen biennii vacationem vindicare poterit: quia per filium legatione functus videtur, ff. eod. l. septima.

Paulus respondit, eum, qui legatione functus est, intra tempora vacationis præfinita non oportere compelli, rursus ad defendendum publicum negocium etiam

fide

si de eadem causa litigetur, ff. eodem. l. paulus, 8. in princip.

Legatione functis biennii uacatio conceditur: nec interest vtrum legatio in vrbe, an in prouintia agentibus, mandata sit, d. l. Paulus, §. Imperatores.

Paulus respondit eum, qui legatione fungitur, neq; alienis, neq; propriis se interponere debere, in qua causa non videri eum quoq; contineri, qui cum amico suo prætore gratis consilium participat, d. l. Paulus, §. fi.

Paulus respondit de eo damno, quod legationis tempore legatus passus sit, posse eum etiam legationis tempore experiri, ff. eo. l. Paulus, ix.

Legatus antequam officio legationis functus sit, in rem suam nihil agere potest, exceptis his, quæ ad iniuriam eius, vel damnum peracta sunt, ff. eod. l. legatus, x. in princip.

Si quis immunere legationis, antequam ad patriam reuerteretur, decessit: sumptus, qui proficiscenti sunt dati, non restituuntur, d. l. legatus, §. fi.

Si absenti iniuncta sit legatio, eamq; gratuitam suscepit: potest quis, & alium in legationem mittere, ff. eo. l. si absenti, xi. in princ.

Qui legationis officio fungitur: licet suum negocium curare non potest. Magnus tamen Antoninus permisit ei pupilli nomine, & instituere, & defendere causam: licet legationi, quam susceperit, nondum renunciauerit: præcipuè, cum participem officii ipsius absentem esse dicebat, d. l. si absente, §. fi.

Legatus creatus à patria sua, legatione suscepta in Vrbem Romam venit: & nondum perfecta legatione domum, quæ erat in ipsius Ciuitate Nicopoli, emit. quæsitum est, an in senatusconsultum inciderit, quo prohibentur legati ante perfectam legationem negociis, vel priuatis rebus obstringi? Responsum est non uideri teneri, ff. eo. l. legatus, xii.

Vicarius alieni muneris voluntate sua datus, ordine legationem suscipere non admissa biennii præscriptione cogetur, ff. eo. l. Vicarius, xiii.

Qui libera legatione abest, non uidetur Reip. causa abesse, hic enim non publici commodi causa, sed sui abest, ff. eo. l. qui libera, xiiii.

Is, qui legatione fungitur, libellum sine permissu Principis de aliis suis negociis dare non potest, ff. eo. l. is, qui, xv.

Eundem plures legationem suscipere prohibitum non est: si præterea, & sumptus, & itineris compendium suadeat. Ante legationem susceptam, si cui negocium moueatur, etiam absens defendi debet: suscepta legatione, non nisi iniuncto munere fungatur, ff. eod. l. penul.

Si quis legatum hostium pulsasset, contra ius gentium, id commissum esse existimatur, quia sancti habentur Legati. & ideo si Legati apud nos essent gentis alicuius, cum bellum eis indictum sit, responsum est, liberos eos manere. id. n. iuri gentium conueniens esse. itaque eum, qui legatum pulsasset, Quintus Mutius, dedi hostibus, quorum erant legati, vtilius esse, solitus est respondere. quem hostes si non recepissent, quæsitum est, an ciuis Romanus remaneret, quibusdam existimantibus manere, aliis contra, quia quem semel populus iussisset dedi, ex ciuitate expulisse videretur, sicut faceret, cum aqua, & igni interdiceret. in qua sententia videtur Publius Mutius fuisse. id autem maximè quæsitum est, in Hostilio Mancino, quem numantini sibi deditum non acceperunt, de quo tamen lex postea lata est, vt esset ciuis Romanus, & præturam quoque gessisse dicitur, ff. eo. l. fina.

Pater ciuium incolumium liberorum, legationibus publicis liberatur, C. eodem. l. prima.

Vniuersi omnino qui suffragio perceperint dignitates, ciuilibus oneribus muneribusque tenentur adstricti sed eos excipi oportebit qui in legationibus versati sunt. C. eod. l. quarta.

DE CENSIBVS. Titulus XV.

Icia priorum censuum æditis nouis professionibus euanescunt, ff. de censibus, l. secunda.

Aetatem in censendo significare necesse est: quia quibusdam ætas tribuit, nec tributo onerentur, veluti in Syriis à quatuordecim annis masculi, à duodecim fœminæ usque ad sexagesimumquintum annum tributo capiti obligantur, ætas autem spectatur censendi tempore, ff. eod. l. tertia, in prin.

Rebus concessam immunitatem non debere intercidi, rescripto Imperatoris nostri ad Pelignanum recte expressum est. quippe personis quidem data immunitas cum persona extinguitur at rebus data nũquam extinguitur, d. l. tertia, §. fi.

Forma censuali cauetur, ut agri sic in censura referantur, nomen fundi cuiusque, & in qua ciuitate, & in quo pago sit, & quos duos uicinos proximos habeat: & aruum quod in decem anni, proximis satum erit, quot iugerum esse uideatur, uinea quot uites habeat, oliuetum quot iugerum, & quot arbores habeat, pratum quod inter decem annos proximos sectum erit quot iugerum, pascua quot iugerum esse uideantur, item siluæ cæduæ omniaque ipse, qui defert æstimet. Illam. n. æquitatem debet admittere censitor, ut officio eius congruat, reuelari eum, qui & in publicas tabulas delato modo frui certis ex causis non potuit. Quare & si agri portio, chasmate perierit, debebit per censitorem reuelari. Sed & si uites mortuæ sint, uel arbores, aruerint, iniquum fuerit, inseri eum numerum quod si exciderit arbores, uel uites, nihilominus eum numerum profiteri iubetur. Qui fuit census tempore, nisi causam excidendi probauerit Censitori si vero quis agrum in alia ciuitate habet: in ea ciuitate profiteri debet, in qua ager est. agri. n. tributum in eam ciuitatem debet leuari, in cuius territorio possidetur, ff. eod. l. quarta, in prin.

Quamquam in quibusdam immunitatis beneficia personis data, cum persona extinguantur, tamen Generaliter cum locis aut in ciuitatibus immunitas sic data videtur, ut ad posteros transmittatur, d. l. quarta, §. quamquam.

Si cum ego fundum possiderem, professus sum, peritor autem eius non fuerit professus actionem illi manere placet, d. l. quarta, §. si cum ego.

Lacus quoque piscatoris, & portus incensum dominus debet deferre. Salinæ si quæ sunt in prędiis, æquè & ipse in censuum, deferendæ sunt, dicta. l. quarta, §. Lacus quoque.

Quę post censum ædictum nata, aut postea quæsita sint intra finem temporis consumati professionibus ædi possunt, d. l. quarta, §. quę post.

Si quis veniam petierit, vt censum sibi emendare permittatur, deinde post hoc impetratum cognouerit, se non debuisse hoc petere, quia res emendationem non desiderabat: nullum ei præiudicium ex eo, quod petiit, vt censum emendaret, fore sæpisimè rescriptum est, d. l. quarta, §. finali.

Cum possessor vnus expediendi negocii causa tributorum iure conueniretur: aduersus cæteros: quorũ æquè prædia tenentur ei, qui conuentus est, actiones à fisco præstantur. scilicet, vt omnes pro modo prædiorum pecuniam tributi conferant,

ferant, nec inutiliter actiones præstantur, tametsi fiscus pecuniam suam recuperauerit, quia nominum venditorum precium acceptum videtur, ff. de censibus l. quinta, in prin.

Qui non habita ratione tributorum ex causa fideicommissi prædia restituunt: actionem ex Diui Pii Antonini literis habent, quam legato quoque soluto locum habere uoluit, d. l. quinta, §. qui non habita.

Pro pecunia tributi, quod sua die non est redditum, quo minus prædium iure pignoris distrahatur oblata moratoria cautione, non admittitur: nec audietur legatarius contradicens ob tributa præteriti temporis, quod hæres soluendo sit, & is, qui tributis recipiendis præpositus fuerat, d. l. quinta, §. fin.

Aes quidem alienum pro portione ex qua quisque defuncto hæres extiterit, præstare oportet: annonas autem is soluere debet, qui possessiones timet & fructus percipit, C. de ann. & tribut. l. prima.

Indictiones non personis, sed rebus indici solent. & ideo ne vltra modum earundem possessionem, quas possides, conueniaris: præses prouinciæ prospiciet, C. eod. l. secunda.

Si quis vicarius, aut rector prouinciæ aliquid iam cui quam crediderit, remittendū: quod alii remiserit, de propriis dare facultatibus cōpelletur, C. eo. l. tertia.

Omnes omnino ad oblationē functionum publicarum oportet vrgeri lege enim signatum est, nec esse extraordinaria, nec vocari, quæ solenniter a prouincialibus conferenda sunt. C. eod. l. quarta.

Pro locis, ac proximitate possessionum, annonam ad limites transuehi pręcipitur C. eod. l. quinta.

In fraudem annonariæ rei ac deuotionis publicæ elicitum damnabili subreptione rescriptum, manifestum est iure non posse vires sortiri circa omnes igitur par atque æqualis illationis forma teneat. C. eod. l. sexta.

Nemo possessorum ad instruendas mansiones vel conferēdas species longius delegetur sed omnes, itineris ac necessitatis habita ratione, delegentur. C. eod. l. septima.

Obsistere commodis publicis, & statutis necessitatibus non possunt priuilegia dignitatum vnde vt quisque de prædiis emolumentum consequitur: si nō is cuo luto anni spatio, intra sex menses omnem, cui ipse constrictus dicitur, reliquū intulerit cumulum: ad ipsos qui sunt dominii prædii exactio pertinet. C. eodem. l. obsistere. 9.

Iudices quos circa profligenda ærarii compendia negligentes ac desides fuisse constiterit: omnia quæ in administratione positi perceperunt emolumēta, reddere compelluntur, C. eod. l. penul.

DE PVBLICANIS, ET VECTIGALIBVS, & commissis. Titulus XVI.

Rętor ait, QVOD PVBLICANVS, EIVS PVBLICANI NOMINE VIA DEMERIT, QVODVE FAMILIA PVBLICANORVM: SI ID RESTITVTVM NON ERIT, INDVPLVM AVT SI POST ANNVM AGETVR, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO, ITAM SI DAMNVM INIVRIA, FVRTVMVE FACTVM ESSE DICETVR IVDICIVM DABO. SI ID AD QVOS EA

EA RES PERTINEBIT, NON EXHIBEBITVR IN DOMINVM SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM DABO. ff. de publ. l. prima, in prin.

Hic titulus ad publicanos pertinet. publicani autem sunt, qui publico fruuntur. nam inde nomen habent: siue fisco vectigal pendant, vel tributum consequantur. & omnes, qui quod a fisco conducunt, rectè appellantur publicani, d. l. prima, §. Hic titulus.

Et restituendi facultas publicano vi abreptum datur, quod si fecerit: omni onere exuitur, & pœnali actione ex hac parte ædicti liberatur. unde quæritur, si quis velit cum publicano non ex hoc ædicto, sed ex generali vi bonorum raptorum, damni iniuriæ, vel furti agere: an possit? & placet posse: idque Pomponius quoque scribit: est enim absurdum, meliorem esse publicanorum, quam cęterorum causa effectam opinari, d. l. prima, §. & restituendi.

Familiæ nomen hic siue liberi siue alii qui publicanis tantum referemus, verum & ad eos, qui in numero familiarum sunt publicani, sicut liberi, qui publicanis in eo vectigali ministrant: hoc ædicto continebuntur, d. l. prima. §. familiæ.

Si publicanus, qui vi ademit, decesserit: Labeo ait, in hæredem eius, quo locupletior factus sit, dandandam actionem. ff. eod. l. quarta, in prin.

De rebus, quas in vsus aduehendas sibi mandant præsides, diuus Hadrianus præsidibus rescripsit, vt quoties quis in vsus aut eorum, qui prouinciis exercitibus ve p̃sunt aut procuratorum suorum, aut vsus sui causa mittet quendam empturum: significet libello manu sua subscripto, eumque ad publicanum mittat: vt si quid amplius, quàm mandatum est, transferat, id munificum sit, dicta. l. quarta. §. de rebus.

In omnibus vectigalibus fere consuetudo spectari solet: idque etiam principalibus constitutionibus cauetur, d. l. quarta, §. fin.

Hoc edicto efficitur, vt ante acceptum quidem iudicium restitura re actio euanescat: post acceptum vero, iudicium nihilominus pœna duret. sed tamen absoluendus est etiam, qui post acceptum iudicium restituere paratus est. Quærentibus autem nobis, vtrum duplum totum pœna sit, & præterea rei sit persecutio: an in duplo sit & rei persecutio, vt pœna simpli sit: magis placuit, vt res in duplo sit, ff. eod. l. quinta.

Si multi publicani sint, qui illicitè quid exegerunt: non multiplicatur dupli actio, sed omnes partęs præstabunt: & quod ab alio præstari non potest, ab altero exigetur, sicuti Diuus Seuerus & Antoninus rescripserũt. nam inter criminis reos & fraudis participes, multum interesse constituerunt, ff. eod. l. sexta.

Imperatores Antoninus, & verus rescripserũt, in vectigalibus ipsa prædia, non personas conueniri: & ideo possessores etiam præteriti temporis vectigal soluere debere: eoque exemplo actionem, si ignorauerint, habituros. Iidem quoque rescripserunt, pupillo remittere sepænam commissi, si intra diem tricesimum vectigal intulisset, ff. eod. l. septima.

Fraudari vectigalis crimen ad hæredem eius, qui fraudem contraxit, commissi ratione transmittitur. sed si vnus ex pluribus hæredibus rem communem causa vectigalis subripiat: portiones cæteris non auferuntur, ff. eod. l. fraudati. 8.

Locatio vectigalium, quæ calore licitantis ultra modum solite conductionis inflauit, ita demum admittenda est: si fideiussores idoneos, & cautionem is, qui licitatione uicit, offerre paratus sit, ff. eod. l. locatio. 9. in prin.

Ad conducendum vectigal inuitus nemo compellitur. & ideo impleto tempore conductionis relocanda sunt, d. l. locatio. §. ad conducendum.

Reliquatores

Reliquatores vectigalium ad iterandam conductionem ante, quàm superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt, d.l.locatio, §.reliquatores.

Debitores fisci, itemq; Reipublicæ vectigalia conducere prohibentur: nec ex alia causa eorum debita onerentur: nisi fortè tales fideiussores obtulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint, d.l.locatio, §.debitores.

Socii vectigalium si separatim partes administrent: alter ab altero minus idoneo in se portionem transferre iure desiderat, d.l.locatio, §.socii.

Quod illicitè publicè priuatimq; exatum est: cum altero tanto passis iniuriam exsoluitur. per uim uero extortum cum pœna tripli restituitur. amplius etiam extra ordinem plectuntur. alterum enim vtilitas priuatorum, alterum uigor publicæ disciplinæ postulat, d.l.locatio, §.quod illicitè.

Earum rerum uectigal, quarum nunquam præstitum est, præstari nō potest. quod si præstari consuetum in diligentia publicani omissum est: alius exercere non prohibetur, d.l.locatio, §.earum rerum.

Res exercitui paratas præstatione uectigalium subiici non placuit, d.l.locatio, §.res exercitui.

Fiscus ab omnium vectigalium præstationibus immunis est mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consueuerunt, nullam immunitatem soluendi publici vectigalis vsurpare possunt, d.l.locatio, §.fin.

Vectigalia sine Imperatorum præcepto, neq; præsidi, neq; curatori, neque curiæ constituere, nec præcedentia reformare, & his vel addere, vel deminuere licet, ff.eo.l.vectigalia, x.in prin.

Nondum solutis vectigalium pensionibus vel repellere conductores, necdum ēt tempore conductionis completo: vel ab his interesse ex more exigere permittitur, d.l.vectigalia, §.non solutis.

Cotem ferro subigendo necessariam hostibus quoq; venundari, ut ferrum, & frumentum, & sales, non sine periculo capitis licet, ff.eo.l.cotem ferro, xi. in prin.

Agri publici, qui in perpetuum locantur, à curatore Reipublicæ sine authoritate principali reuocari non possunt, d.l.cotem, §.agri.

Dominus nauis si illicitæ aliquid in naue vel ipse, vel vectores imposuerint: nauis quoq; fisco vindicatur. quod si absente domino id à magistro, vel gubernatore, aut proreta, nautâve aliquo factum sit: ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, nauis autem domino restituitur, d.l.cotem, §. dominus.

Illicitarum mercium persecutio hæredem quoq; affligit, d.l.cotem, §.illicitarum.

Eam rem, quæ commisso vindicanda est, dominus emere non prohibetur, vel per se, vel per suos, vel per alios, quibus hoc mandauerit, d.l.cotem, §.pen.

Qui maximos fructus ex redemptione vectigalium consequuntur: si postea tali locari non possunt: ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur, d.l. cotem, §.finali.

Quantæ audatiæ, quantæq; temeritatis sint publicanorum factiones: nemo est, qui nesciat. idcircò prætor ad compensandam eorum audaciam hoc edictum proposuit, ff.eo.l.12.in princ.

Sed & hi, qui salinas, & arenarias, & cretifodinas, & metalla habent, publicanorum loco sint. Præterea, & si quis vectigal cōductum à republica cuiusdam municipii habeat: hoc edictum locum habet, ff. eo.l.sed & hi qui, 13 in prin.

Hanc actionē perpetuā dabimus & hæredi, cæterisq; successorib. d.l.sed & hi. §.fi.

Commissa vectigalium nomine etiam ad hæredem transmittuntur. nam quod cōmissum est, statim desinit eius esse, qui crimen commisit: dominiumque rei vectigalis

vectigalis adquiritur. ea propter commissi persecutio, sicut aduersus quemlibet possessorem, sic aduersus hæredem competit, ff. eo. l. commissa, 14.

Cæsar cum insulæ Cretæ cotorias locaret, legem ita dixerat. NE QVIS PRAETER REDEMPTOREM POST IDVS MARTIAS COTEM, EX INSVLA CRETA FODITO, NEVE EXIMITO, NEVE AVELITO. cuiusdam nauis onusta cotibus ante idus Martias ex portu Cretæ profecta, à vento relata in portum erat: deinde iterum post idus Martias profecta. erat consulebatur, num contra legem post idus Martias ex insula Creta cotes exisse viderentur? Respondit Alphenus tametsi portas, qui insulæ essent, omnes eius insulæ esse viderentur: tamen eum, qui ante Idus Martias profectus ex portu, & relatus tempestate in insulam deductus esset, si inde exisset, non uideri contra legem fecisse: propterea quod iam initio euectæ cotes viderentur, cum & ex portu nauis profecta esset, ff. eo. l. Cæsar, 15.

Si propter necessitatem aduersæ tempestatis, expositum onus fuerit: non debere hoc commisso vindicari, diui fratres rescripserunt, ff. eo, l. 16. §. si propter.

Diuus quoq; Pius rescripsit: cum quidam intra legitimam ætatem esse dicceretur, & usus sui causa animalia duxisset, & in sola professione errasset ei ignoscendum esse: Diui quoq; fratres rescripserunt: cum quidam non per fraudem, sed per errorem in causam commissi incidissent: vt duplo vectigali contenti publicani animalia restituerent, d. l. fin. §. Diuus.

Marcus Antoninus rescripsit: si colonnus, furtum illicitæ in prædio fecerit, ignorante domino: nulla pœna dominum teneri, d. l. fi. §. Marcus.

Si quis professus apud publicanum fuerit, non tamen vectigal soluerit, hoc concedente publicano, vt solent facere, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, res in commissum non cadere. cum enim (inquiunt) professiones recitantur, commissum cessat: cum poterit satisfieri fisco ex bonis publicanorum, vel fideiussorum, d. l. fin. §. pen.

Pœnæ ab hæredibus peti non possunt: si non est quæstio mota uiuo eo, qui deliquit. & hoc, sicut in cæteris pœnis, ita & in vectigalibus est. si quid autem indebitum per errorem soluentis publicanus accepit: retro eum restituere oportere, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, d. l. fi. §. fi.

Neque commissum quod ante quinquennium factum dicitur si lite res anticipata non est uendicare potest. neque pro re, quæ in commissi causam cecidit, si ipsa non exista, nec dolo supprimatur, precium peti potest, C. eo. l. secunda.

Finis Sextæ Partis.

REGISTRVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii KK Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr.

Omnes sunt Terniones, Præter R r, Qui est Duernio.

SEPTIMAE PARTIS.
COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Omiſsis iis,quibus à iure Canonico,Nouellis Iuſtiniani Conſtitutionibus, Imperii mutatione, contrario vſu derogatum eſt.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Primus.

De obligationibus, & actionibus tractatum fuit ſuperioribus partibus quinta, & ſexta. Nunc conuenienti loco.

Tranſeundum eſt ad Iudicia. quæ publica, & priuata ſunt; ſed quia in ordine Inſtitutionum vltimo loco tractatur de publicis iudiciis: ideo prius videndum eſt de priuatis iudiciis. Quoniam autem iudicium eſt, dum cauſa diſcutitur ſequitur Titulus.

DE IVRISDICTIO. OMNIVM IVDI. ET DE FOR. COMP. Titulus I.

Vrisdicentis officium latiſsimum eſt, nam & in poſſeſsionem mittere poteſt, pupillis non habentibus tutores conſtituere iudices litigantibus dare, ff. de iuriſdi. l. prima.

Cui iuriſdictio data eſt: ea quoq; conceſſa videntur, ſine quibus iuriſdictio explicari non potuit, ff. eo. l. ſecunda.

Imperium, aut merum, aut miſtum eſt, merum Imperium eſt, habere Gladii poteſtatem ad animaduertendum in facinoroſos homines, quod etiam poteſtas appellatur, miſtum eſt Imperium, cui etiam iuriſdictio ineſt, quod in danda bonorum poſſeſsione conſiſtit, vt iuriſdictio iudicis dandi licentia, ff. eo. l. tertia.

Iubere cauere prætoria ſtipulatione, & in poſſeſsionem mittere: Imperii magis eſt, quam iuriſdictionis, ff. eo. l. quarta.

More maiorum ita comparatum eſt: vt is demum iuriſdictionem mandare poſſit, qui eam ſuo iure, non alieno beneficio habet, ff. eo. l. quinta.

Et quia nec principaliter ei iuriſdictio data eſt, nec ipſa lex defert, ſed confirmat mandatam iuriſdictionem: ideoq; ſi is, qui mandauit iuriſdictionem, deceſſerit antequam res ab eo, cui mandata eſt iuriſdictio, geri cœperit: ſolui mandatu Labeo ait, ſicut in reliquis cauſis, ff. eo. l. ſexta.

Qui iuriſdictioni præeſt: neq; ſibi ius dicere debet, neq; vxori, vel liberis ſuis, vel cæteris, quos habet, ff. eo. l. qui iuriſdictioni, x.

Generali lege decernitur, neminem sibi esse iudicem, vel ius sibi dicere debere. in re enim propria iniquum admodum est alicui licentiam tribuere sententiæ, C. ne quis in sua cau. iud. l. vnica.

Si idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quātitas intra iurisdictionem iudicantis sit, coaceruatio verò omnium excedat modum iurisdictionis eius: apud quod eum agi posse Sabino, Cassio, Proculo placuit, quæ sententia rescripto Imperatoris Antonini confirmata est: sed & si mutuæ sint actiones, & alter minorem quantitatem, alter maiorem petat: apud eundem iudicē agendum est ei, qui quātitatem minorem petit, ne in potestate calumniosa aduersarii mei sit, an apud eundem litigare possim, ff. eo. l. si idem, xi. in prin.

Si vna actio communis sit plurium personarum: veluti familiæ erciscundæ, communi diuidundo. finium regundorum, vtrum singulæ partes spectandæ sint circa iurisdictionem eius, qui cognoscit? Quod Offilio, & Proculo placet, quia quisq; de parte sua litigat, an potius tota res: quia tota res in iudicium venit, & vel vni adiudicari potest? Quod Cassio, & Pegaso placet, & sanè eorum sententia probabilior est, d. l. si idem, §. si una.

Eum, qui iudicare iubet, magistratum esse oportet. magistratus autem ii sunt, qui in potestate aliqua sunt: vtputa proconsul, vel prætor, vel alii, qui prouincias regunt iudicare iubere eo die, quo priuati futuri sunt, non possunt, ff. eod. l. cum qui. 13.

Est receptum, eoq; iure vtimur: vt si quis maior, vel æqualis subiiciat se iurisdictioni alterius: possit ei, & aduersus eum ius dici, ff. eo. l. est receptum, 14.

Si per errorem alius pro alio prætor fuerit aditus, nihil valebit, quod actum est. Nec enim ferendus est, qui dicat consensisse eos in præsidem: cum (vt Iulianus scribit) non consentiant, qui errant. Quid enim tàm contrarium consensui est, quàm error, qui imperitiam detegit, ff. eo. l. si per errorem, 15.

Solet prætor iurisdictionem mandare. & aut omnem mandat, aut speciem vnam, & is cui mandata iurisdictio est: fungitur vice eius, qui mandauit, non sua, ff. eod. l. solet, xvi.

Prætor sicut vniuersam iurisdictionem mandare alii potest, ita & in personas certas, vel de vna specie potest: maximè cum iustam causam susceptæ ante magistratum aduocationis alterius partis habuerit, ff. eo. l. prætor, 17.

Si conuenerit, vt alius prætor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret, & priusquā adiretur, mutata voluntas fuerit: proculdubio nemo compellitur huiusmodi conuentioni stare, ff. eo. l. si conuenerit, 18.

Non quidem fuit competens Iudex Procurator Cæsaris in lite priuatorum: sed cum ipsi eum iudicem elegeritis, vt is consentientibus aduersariis sententiam tulerit: intelligitis uos adquiescere debere rei ex consensu vestro iudicatæ: cum & procurator iudicandi potestatem inter certas habeat personas, & vos in congruum eum esse, vobis iudicem scientes, tamen audientiam eius elegistis. quod & in aliis similibus iudicibus, tàm in actionem proponentis, quàm in exceptionem opponentis persona locum habebit, C. eo. l. prima.

Priuatorum consensus iudicem non facit eum, qui nulli præest iudicio: nec quod is statuit, rei iudicatæ continet authoritatem, C. eo. l. tertia.

Cum quædam puella ad competentem iudicem litem susceperat: deinde condemnata, ad ueri matrimonium alii iurisdictioni subiecti peruenerat: quærebatē an prioris iudicis snīa exequi posset? dixit Vlpianus posse, qa ante fuerit dicta sententia, sed & si post susceptā cognitionem, ante snīam hoc eueniret, idē est de sen-

de ſententia, quæ à priore iudice rectè ferretur, quod generaliter & in omnibus huiuſmodi caſibus obſeruandum eſt, ff. eo. l. pe. in prin.

Quoties de quantitate ad iuriſdictionem pertinente, quæritur: ſemper quantum petatur, quærendum eſt, non quantum debeatur, d. l. pen. §. quotiens.

Extrà territorium iuſdicente impunè non paretur, idem & ſi ſupra iuriſdictionem ſuam velit iuſdicere, ff. eo. l. fin.

Præſes prouinciæ in eum, qui eiuſdem prouinciæ non eſt, nec ex interdicto poteſt cognoſcere, C. de interdictis, l. ſecunda.

Iuris ordinem conuerti poſtulas, vt non actor ei forum, ſed reus actoris ſequatur. Nam ubi domicilium reus habet, vel tempore contractus habuit: licet hoc poſteà tranſtulerit: ibi tantum conueniri oportet, C. eo. l. ſecunda.

In criminali negotio rei forum accuſator ſequatur. Is verò, qui ſuam cauſam, ſiue criminalem, ſiue ciuilem, in vetito vocauit examine, popoſuit militarem: actor quidem propoſiti negotii actione mulctetur, reus verò pro condemnato habeatur, & tribuni ſiue vicarii capitalem ſibi animaduerſionem ſubeundam eſſe cognoſcant, ſi vel ſuā, vel militarē executionē interdictam pbuerit, C. eo. l. quinta.

Magiſteriæ poteſtati inter militares viros, vel priuatum actorem & rem militarē, etiam ciuilium quæſtionum audiendi conceditur facultas: præſertim cum id ipſum de more litigantium eſſe videatur, conſtetq; militarem reum, niſi à ſuo iudice, nec exhiberi poſſe, nec ſi in culpa fuerit, coercere, C. eo. l. pen.

Per iniquum & temerarium eſſe perſpicimus eos, qui profeſsiones aliquas ſeu negotiationes exercere noſcuntur iudicium, ad quos eorundem profeſsionum, ſeu negotiationum cura pertinet, iuriſdictionem & præceptionem declinare conari. Quapropter iubetur huiuſmodi hominibus, nec cuiuslibet militiæ, ſeu cinguli, vel dignitatis prærogatiuam in hac parte ſuppetere, ſed eos, qui ſtatutis in quacunq; militia connumerati ſunt, vel fuerint, vel qui aliquam dignitatem prætendunt, ſine aliqua fori præſcriptione his iudicibus, tam in publicis, quam in priuatis cauſis, obedire compelli, ad quorum ſolicitudinem profeſsionis, ſeu negociationis, quam propter militiam exercent, gubernatio videtur reſpicere, ita tamen vt ipſis nihilominus iudicibus, ſub quorum iuriſdictione militia, ſeu dignitas eorum conſtituta eſt, proculdubio reſpondeant, C. eo. l. fin.

DE OFFICIO EIVS, CVI MANDATA EST IVRISDICTIO. Titulus II.

Væcunq; ſpecialiter lege, vel ſenatuſconſulto, vel cōſtitutione Principum tribuuntur: mandata iuriſdictione non transferuntur, quæ verò iure magiſtratus competunt: mandari poſſunt. & ideo videntur errare magiſtratus, qui cum publici iudicii habeant exercitionem, lege vel ſenatuſconſulto delegatam: veluti lege Iulia de adulteriis, & ſi quæ ſunt aliæ ſimiles: iuriſdictionem ſuam mandant. huius rei fortiſſimum argumentum, quod lege Iulia de vi nominatim cauetur: vt is, qui obtigerit exercitio poſsit eam, ſi proficiſcatur, mandare. non aliter itaq; mandare poterit, quàm ſi abeſſe cœperit: cum aliàs iuriſdictio etiam à præſente mandetur. & ſi à familia dominus occiſus eſſe dicetur: cognitionem prætor, quam ex ſenatuſconſulto habet, mandare non poterit, ff. de officio eius, l. prima, in prin.

Qui mandatā iuriſdictionē ſuſcepit, propriū nihil habet, ſed ex eius, qui mādauit, iuriſdictione vtit. verius eſt. n. more maiorū iuriſdictionē quidē transferri: ſed

merum Imperium, quod lege datur, non posse transire. Quare nemo dicit, animaduertionem legatam proconsulis habere, mandata iurisdictione. PAVLVS NOTAT: imo Imperium, quod iurisdictioni cohæret, mandata iurisdictione transire, verius est, d. l. prima, §. qui mandatum.

Mandata iurisdictione à præside consilium non potest exercere is, cui mandatur. & si tutores vel curatores velint prædia vendere: causa cognita, id prætor, vel præses permittit. quod si mandauerit iurisdictionem, nequaquàm poterit, mandata iurisdictione, eam quæstionem transferre, ff. eo. l. secunda.

Et si ptor sit is, qui alienam iurisdictionem exsequitur: non tamen pro suo Imperio agit, sed pro eo, cuius mandatu ius dicit, quoties partib. eius fungitur, ff. eo. l. iii.

Cognitio de suspectis tutoribus mandari potest: imo etiam mandata generali iurisdictione pp utilitatem pupillorum eam contingere, constitutam est in hæc verba, IMPERATORES SEVERVS ET ANTONINVS BRANRVAE PRO CONSVLI AFRICAE. cum propria iurisdictionem legatis tuis dederis: consequens est, vt etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere. Vt possessio bonorum detur: vel si cui damni infecti non caueatur, ut is possidere iubeatur: aut ventris nomine in possessionem mulier, vel is, cui legatum est, legatorum seruandorum causa in possessionem mittatur, mandari pôt, ff. eo. l. pe.

Mandatam sibi iurisdictionem mandare alteri non posse, manifestum est. Mandata iurisdictione priuato etiam Imperium, quod non est merum, videtur mandari. quia iurisdictio sine modica coercitione nulla est, ff. eo. l. fi.

Iudices iudex delegatus, iudicis dandi potestatem non habet, cum ipse iudiciario munere fungatur nisi à Principe iudex datus fuerit, C. de iud. l. quinta.

DE OFFICIO ADSESSORVM, ET EIVS QVI VICEM ALterius iudicis, vel præsidis obtinet. Tit. III.

OMne officium adsessoris, quo iuris studiosi partibus suis funguntur, in his ferre causis constat: in cognitionibus postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistolis, ff. de offi. asses. l. prima.

Si eadem prouincia postea diuisa, sub duobus præsidibus constituta est: (velut Germania, Misia, ex altera ortus, in altera adsidebit, nec uidebitur in sua prouincia assedisse, ff. eo. l. tertia.

Diem functo legato Cæsaris: salarium Comitibus residui temporis, quod alegatis præstitutum est, debetur: modo si nō postea Comites cum aliis eodem tpe fuerunt. Diuersum in eo seruat, qui successorē añ tps accepit, ff. eod. l. quarta.

Consiliariis eo tpe, quo adsident, negotia tractare in suum quidem auditorium nullo modo concessum est, in alienum autem non prohibetur, ff. eod. l. pen.

In consilium curatoris Reipublicæ, vir eiusdem ciuitatis adsidere non prohibetur, quia publico salario non fruitur, ff. eo. l. fi.

In causa, quæ spectat ad utilitatem Reipublicæ eum, qui uice præsidis prouintiæ administrat, potuisse cognoscere, in dubium non uenit; sanè si in aliquo captū est ius Reipublicæ iuxta scita diuorum Principum, defensores Reipublicæ (si modo adesse fiduciam negotio putant) restitutionis auxilium possunt flagitare, C. de officio eius, qui. l. prima.

Illi qui locum rectorum prouintiarum noscuntur authoritatem habere licentiam habent tutores, seu curatores petentibus dare decretum etiam interponere ad alienandas minorum, similiumq; eis personarum, seu curialium facultates, & emancipa-

emancipationes quoq; legibus celebrare,& omnia, quæ ad iurisdictionem rectoris prouinciæ pertinent,actitare,C.eo.l.fin.

DE PEDANEIS IVDICIBVS DELEGATIS. Titulus IIII.

Placet,vt iudicibus (si quos grauitas tua disceptatores dederit) insinues, vt delegata sibi negotia lata sententia determinent,nec in his causis,in quibus pronunciare debent, & possunt facultatem sibi remittendi patere ad iudicium præsidale cognoscant: maximè, cum & si iudicatio alicui litigatorum parti iniusta videatur, interponendæ prouocationis potestas à sententia ex omni causa prolata libera litigatoribus tribuatur,C.de pedan.iud .l.tertia.

Placuit, quoties pedanei iudices dati post litem contestatam, vel ad aliud iudicium necessario diriguntur, vel publicæ utilitatis ratione in alias prouincias proficiscuntur,vel diem obierunt, atq; his rationibus negotiis cæptis finis nō potuit adhiberi, alium in locum eorum iudicem tribui, qui negotium examinet,ne huiusmodi casibus interuenientibus,impedimentum aliquod in persequendis litibus adferatur,C.eo.l.quarta.

Quædam sunt negotia,in quibus superfluum est moderatorem expectari prouinciæ, ideoque pedaneos iudices (hoc est qui negotia humiliora disceptant) constituendi datur præsidibus potestas, C.eo.l.fin.

QVI PRO SVA IVRISDICTIONE IVDICES DARE, darive possunt. Tit. V.

IN causarum delegationibus,illud obseruatur,ut ita valeant,si ad iurisdictionem pertineāt delegantis.Quod si quis alienæ iurisdictionis causam crediderit delegandam:nec præcepto cognitorem datum patientiam accommodare censetur,& si contra leges obtemperauerit deleganti:omnia,quæ ab ea delegatione geruntur, ita pro infectis haberi præcipitur,ac si ipsi qui delegauerant,alienæ iurisdictionis,iudices resedissent, vt ne appellandi quidem necessitas victis aduersus eas sententias imponatur. Hæc tenent, nisi iudices à Principe specialiter delegante dati alias causas delegauerint iudicandas. nam his delegantibus nullo personarum causarumve habito tractatu, appellationum ad eos iure iudicia remeabunt,C.qui pro sua iurisd.l. vnica.

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT, ipse eodem iure utatur. Tit. VI.

HOc edictum summam habet æquitatem,& sine cuiusquam indignatione iusta.quis.n. aspernabitur idem ius sibi dici, quod ipse aliis dixit,vel dici effecit? QVI MAGISTRATVM, POTESTATEMVE HABEBIT, SI QVID IN ALIQVEM NOVI IVRIS STATVERIT: IPSE QVANDOQVE ADVERSARIO POSTVLANTE EODEM IVRE VTI DEBET. SI QVIS APVD EVM, QVI MAGISTRATVM POTESTATEMVE HABEBIT, ALIQVID NOVI IVRIS OBTINVERIT, QVANDOQVE

POSTEA ADVERSARIO EIVS POSTVLANTE EODEM IVRE ADVERSVS EVM DECERNETVR: SCILICET VT QVOD IPSE IN ALTERIVS PERSONA AEQVVM ESSE CREDIDIT, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE PATIATVR.: hæc autem verba. QVOD STATVERIT: cum effectu accipimus, non verbotenus, & ideo si cum vellet statuere prohibitus sit, nec effectum decretum habuerit: cessat edictum. Nam verbum STATVIT rem perfectam significat, & consummatam iniuriam, non cœptam: & ideo si inter eos, quis dixerit ius, inter quos iurisdictionem non habuit: quoniam pro nullo hæc habetur, nec est vlla sententia: cessare edictum putamus. Quid enim obfuit conatus, cum iniuria nullum habuerit effectum, ff. quod quisq; iuris, l. prima.

Hoc edicto dolus debet ius dicentis puniri. nam si adsessoris imprudentiam ius aliter dictum sit, quàm oportuit: non debet hoc magistratui officere, sed ipsi adsessori, ff. eo. l. secunda.

Si quis iniquum ad edictum ius aduersus aliquem impetrauit, vtatur ita demum si per postulationem eius hoc euenerit. cæterum si ipso non postulante non coercetur; sed & si impetrauit siue vsus est iure aliquo, siue impetrauit, vt vteretur (licet vsus non sit) hoc edicto punietur, ff. eo. l. tertia, in prin.

Si procurator meus postulauit, quæritur quis eodem iure vtatur? & putat Pomponius me solum: vtique si hoc ei specialiter mandaui, vel ratum habui; si uerò tutor, vel curator furiosi, vel adolescentis postulauit, ipse hoc edicto coercetur. idem aduersus procuratorem obseruandum est, si in rem suam fuerit datus, d. l. tertia, §. procurator.

Hæc pœna aduersus omnem qui in edictum incidit, statuitur: non solum eo postulante, qui ab eo læsus est: sed omni, qui quādoq; experitur, d. l. tertia, §. hæc pœna.

Si is, pro quo spopondisti, impetrauit, ne aliquis debitor ipsius aduersus eum exceptione vtatur: deinde tu in negocio, in quo spopondisti, velis exceptione uti: nec te, nec ipsum oportet hoc impetrare, & si interdum patiaris iniuriam, si soluendo debitor non sit; sed si tu incidisti in edictum: reus quidem utetur exceptione, tu vero non uteris, nec pœna tua ad reum promittendi pertinebit, & ideo mandati actionem non habebis, d. l. tertia, §. si is, pro quo.

Si filius meus in magistratu, in hoc edictum incidit: in iis actionibus, quas ex persona eius intendo, huic edicto locus non est? ne mea conditio deterior fiat, d. l. tertia, §. si filius.

Quod autem ait prætor, VT IS EODEM IVRE VTATVR: an etiam ad hæredem hæc pœna transmittatur? & scribit Iulianus non solum ipsi denegari actionem, sed etiam hæredi eius, d. l. tertia. §. quod autem.

Illud quoq; non sine ratione scribit; non solum in his actionibus pati eum pœnā edicti, quas tunc habuit, cum incidit in edictum: verum & si quæ postea ei adquirentur, d. l. tertia, §. pen.

Ex hac causa solutum repeti non posse Iulianus putat. superesse enim naturalem causam, quæ repetitionem inhiberet, d. l. tertia, §. fin.

Illud eleganter prætor excipit: PRAETERQVAM SI QVIS EORVM CONTRA EVM FECERIT, QVI IPSE EORVM, QVID FECISSET, & rectè, nè scilicet vel magistratus, dum studet hoc edictum defendere: vel litigator, dum vult beneficio huius edicti vti, ipse in pœnam ipsius edicti committat, ff. eodem, l. fina.

SI QVIS

SI QVIS IVSDICENTI NON OBTEMPERAVERIT. Titulus VII.

Mnibus magistratibus (non tamen duumuiris) secundum ius potestatis suæ concessum est, iurisdictionem suam defendere pœnali iudicio, ff. si quis ius dicente, l. Vnica, in prin.

Is videtur iusdicenti non obtemperasse, qui quod extremum est in iurisdictione, non fecit. Veluti si quis rem mobilem vindicari à se passus non est, sed duci eam, vel ferri passus est. Cæterum si & sequentia recusauit, tunc non obtemperasse videtur, d. l. vnica, §. Is videtur.

Si procurator tuus, vel tutor, vel curetor iusdicenti non obtemperauit, ipse punitur, non dominus vel pupillus, d. l. vnica. §. si procurator.

Non solum autem reum, qui non obtemperauit, hoc edicto teneri Labeo ait: verumetiam petitorem, d. l. vnica, §. non solum.

Hoc iudicium non ad id quod interest, sed quanti ea res est concluditur: & cum meram pœnam contineat, neque post annum, neque in hæredem datur, d. l. vnica, §. finali.

DE IN IVS VOCANDO. Tit. VIII.

N ius vocare est iuris experiundi causa vocare, ff. de in ius voca. l. prima.

In ius vocari non oportet neque consulem, neque præfectum, neq; prætorem, neque proconsulem, neque cætero s magistratus, qui Imperiũ habent, qui & coercere aliquem possunt, & iubere in carcerem duci: Præterea in ius vocari non debet, qui vxorem ducat, aut eam, quę nubat: nec iudicem, dum de re cognoscat: nec eum dum quis apud prætorem causam agit: neque funus ducentem familiare, iustave mortuo facientem. Vel qui cadauer prosequuntur, ff. eo. l. secunda, & tertia.

Item qui litigandi causa necesse habet in iure, vel certo loco sisti: nec furiosos, vel infantes, ff. eod. l. quarta, in prin.

Plerique putauerunt nullum de domo sua in ius vacari licere, quia domus tutissimum, cuique refugium, atque receptaculum sit: eumque qui inde in ius vocare, vim inferre videri, satisque pœnæ subire eum si non defendatur, & latitet certum est: quod mittitur aduersarius in possessionem bonorum eius. Sed si aditum ad se præstet, aut ex publico conspiciatur, rectè in ius vocari eum Iulianus ait, ff. eod. l. plerique. 18. cum seq.

Sed etiam à vinea, & balneo, & theatro nemo dubitat in ius vocare licere. ff. eodem. l. sed etiam. xx.

Sed & si is, qui domi est, interdum vocari in ius potest: tamen de domo sua nemo extrahi debet, ff. eod. l. sed & si. xxi.

Neque impuberes puellas, quę alieno iuri subiectæ sunt, in ius vocare permissum est. ff. eod. l. neque. 22. in prin.

Cui in ius vocatus est, duobus casibus dimittendus est: si quis eius personam defendat: & si dum in ius venitur de ea re transactum fuerit, dicta. l. neque impuberes, xxii. §. qui in ius.

Prætor ait, PARENTEM IN IVS SINE PERMISSV MEO, NE QVIS VOCET. d. l. quarta, §. Prætor ait.

Parentem

Parentum hic vtriusque sexus accipe: sed an in infinitum, quæritur? & quidam vsque ad tritauum parentem appellari aiunt, superiores maiores dici: hoc veteres existimasse Pomponius refert. Sed Caius Cassius vsque in infinitum omnes parentes dicit: quod & honestius est, & meritò obtinuit. sed & si vulgò quæsitus sit filius, matrem in ius non vocabit. Quia semper certa est, & si vulgò conceperit: pater verò is tantum, quem nuptiæ demonstrant, d. l. quarta, §. finali. cum l. sequen.

Parentes naturales in ius vocare nemo potest. Vna est. n. omnibus parentibus seruanda reuerentia, ff. eod. l. sexta.

Patris adoptiui parentes impunè vocabit, quoniam hi parentes eius non sunt: cũ iis tantum cognatus fiat, quibus & agnatos, ff. eod. l. septima.

Adoptiuum patrem, quandiu in potestate est: in ius vocare non potest: iure magis potestatis, quam præcepto prætoris: nisi sit filius, qui castrense habeat peculiũ. tunc. n. causa cognita permittitur. sed naturalem parentem, nec quidem dum est in adoptiua familia, in ius vocari licet, ff. eod. l. Adoptiuum. 8. in prin.

Prætor ait. IN IVS SINE PERMISSV MEO NE QVIS VOCET, permissurus. n. est, si famosa actio non sit, vel pudorem non sugillat, qua conueniũtur parentes, & totum hoc causa cognita debet facere, ff. eodem. l. sed si. x. §. prætor ait.

Qui in potestate patrum agunt, aduersus eos experiri non possunt. si igitur emancipata est: venia edicti petita, hoc facere non prohiberis, quod & in matris persona est obseruandum, C. eod. l. fin.

SI QVIS IN IVS VOCATVS NON IERIT, SIVE QVIS, cum vocauerit, quem ex ædicto non debuit. Titulus IX.

SI quis in ius vocatus fideiussorem dederit iudicio sistendi causa, non suppositum iurisdictioni illius, ad quem vocatus est: pro non daro fideiussor habetur nisi suo priuilegio specialiter renunciauerit, ff. si quis in ius vocatus. l. prima.

Ex quacunque causa ad prætorem, vel alios, qui iurisdictioni præsunt, in ius vocatus venire debet, vt hoc ipsum sciatur, an iurisdictio eius sit. si quis in ius vocatus non ierit: ex causa à competente iudice multa pro iurisdictione iudicis damnabitur. rusticitati. n. hominis parcendum erit. item si nihil interfit actoris, eo tempore in ius aduersarium venisse remittit prætor pœnam puta quia dies feriatus fuit, ff. eod. l. secunda.

Cum quis in iudicium sisti promisit, neque adiecit pœnam, si status non esset: incerti cum eo agendum esse, in id quod interest, verissimum est, & ita quoque Celsus scribit, ff. eod. l. fin.

IN IVS VOCATI, VT EANT, AVT SATIS VEL cautum dent. Titulus X.

Dicto cauetur, vt fideiussor iudicio sistendi causa datus, pro rei qualitate locuplex detur: exceptis necessariis personis. ibi. n. qualemcunque accipi iubet, veluti pro parente. Quoniam pro locuplete accipitur fideiussor in necessariis personis, ff. in ius uocati. l. prima, & tertia.

Qui

Qui duos homines in iudicium sisti promisit: si alterum exhibeat, alterum non, ex promissione non videtur eos stetisse, cum alter eorum non sit exhibitus, ff. eodem. l. finali.

NE QVIS IN EVM, QVI IN IVS VOCABITVR, VI eximat. Titulus XI.

HOC edictum prætor proposuit, ut metu pœnæ compesceret eos, qui in ius vocatos vi eripiunt. Ofilius putat, locum huic edicto non esse: si persona quæ in ius vocari non potuit, exempta est, veluti parens, & sanè si deliquit qui vocat, non deliquit, qui vi exemit, ff. ne quis eum, qui. l. prima.

Eadem æquitas est in eo, qui alio quàm quo debuerat. in ius uocabatur sed & fortius dicendum est, non videri eum vi eximi, cui sit ius sibi non conueniri, ff. eod. l. secunda, §. eadem æquitas.

Si quis ad pedaneum iudicem vocatum eximat, pœna huius ædicti cessabit, ff. eodem. l. tertia, §. si quis.

Quod prætor præcepit, VI EXIMAT, an & dolo malo? sufficit vi, quamuis dolus malus cessat, d. l. tertia. §. fin.

Sed EXIMENDI verbum generale est, ut Pomponius ait. Eripere. n. est, de manibus auferre per raptum: eximere quoquo modo auferre. Vt puta si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit, quominus in ius ueniret, ut actionis dies exiret, vel res tempore amitteretur, uidebitur exemisse, quamuis corpus non exemerit, sed & si eo loci detinuerit, nec abduxerit, iis uerbis tenetur. item si quis eum, qui per calumniam uocabatur, exemerit: constat eum hoc edicto teneri, ff. eod. l. quarta, in prin.

Prætor ait. NEVE DOLO MALO FACIAT QVO MAGIS EXIMATVR. nam & sine dolo malo potest id fieri: ueluti cum iusta causa est ex emptionis, d. l. quarta. §. fin.

Si per alium quis exemerit. hac clausula tenetur, siue præsens fuit, siue absens, ff. cod. l. quinta, in prin.

In eum autem, qui vi exemit in factum iudicium datur: quo non id continetur, quod in ueritate est: sed quanti ea res est ab actore æstimata de qua controuersia est. hoc. n. aditum est, ut appareat, etiam si calumniator quis sit; tamen hanc pœnam eum persequi, d. l. quinta, §. in eum autem.

Docere autem debet quis per hanc exceptionem factum, quo minus in ius produceretur. Ceterum si nihilominus productus est, cessat pœna: quoniam uerba cum effectu sunt recipienda, d. l. quinta, §. docere autem.

Hoc iudicium in factum est, & si plures deliquerint, in singulos dabitur, & nihilo minus manet. qui exemptus est obligatus. Hæredibus autem ita dabitur, si eorum intersit, nec autem in hæredem, nec post annum dabitur, d. l. quinta, §. fi.

Is, qui debitorem ui exemit, si soluerit, reum non liberat, quia pœnam suam soluit, ff. codem. l. fina.

QVI SATISDARE COGANTVR VEL IVRATO PROMITTANT, uel suæ promissioni committantur. Tit. XI.

SAtisdatio eodem modo appellata est, quo satisfactio. Nam ut satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus: ita satisdare dicimur aduersario nostro, cum-

cum pro eo, quod à nobis petit, ita caueamus, vt eum hoc nomine securum faciamus datis fideiussoribus, ff. qui satisdare cogant. l. prima.

Fideiussor in iudicio sistendi Gratia, locuplex iubetur dari, non tantum in facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate, ff. eod. l. secunda, in prin.

Si quis iis personis, quæ augere non potuerint, fideiussorem iudicio sistendi causa dederit: frustra erit datio, d. l. secunda. §. si quis iis.

Prætor ait: SI QVIS PARENTEM, LIBEROSVE SVOS, EVMVE, QVEM IN POTESTATE HABEBIT. VEL VXOREM VEL NVRVM IN IVDICIVM VOCARIT: QVALISCVNQVE FIDEIVSSOR IVDICIO SISTENDI CAVSA ACCIPIATVR. d. l. secunda, §. prætor ait.

Quod ait prætor, LIBEROSVE SVOS: accipimus, & ex fœmineo sexu descendentes liberos. Parenti quidem dabimus hoc beneficium, non solum si sui iuris, sed etiam si in potestate sit alterius. hoc. n. Pomponius scribit. Et filius fideiussor pro patre fieri potest, etiam si in alterius potestate sit. NVRVM: & pronurum, & deinceps accipere debemus, d. l. secunda, §. Quod ait prætor.

Quod ait prætor, QVALISCVNQVE FIDEIVSSOR ACCIPIATVR: hoc quantum ad facultates idest etiã nõ locuplex, d. l. secunda. §. quod ait prætoris.

In fideiussorem, qui aliquem iudicio sisti promiserit: tanti, quanti ea res erit, actionem dat prætor. Quod vtrum veritatem contineat, an verò quantitatem videamus, & melius est, vt in veram quantitatem fideiussor teneatur, nisi pro certa quantitate accessit, d. l. secunda. §. fin.

Siue in duplum est actio, siue tripli, siue quadrupli, tanti eundem fideiussorem omnimodo teneri dicemus, quanti res esse intelligitur, ff. eod. l. tertia.

Si decesserit, qui fideiussorem dedit iudicio sistendi causa, non debebit prætor iubere exhibere eum; quod si ignorans iusserit exhiberi, vel post decretum eius ante diem exhibitionis decesserit, deneganda erit actio. Sin autem post diem exhibitionis decesserit, aut amiserit ciuitatem, vtiliter agi potest, ff. e. l. quarta.

Si verò pro condemnato fideiusserit, & condemnatus decesserit, aut ciuitatem Romanam amiserit, rectè nihilominus cum fideiussore eius agetur, ff. eod. l. quinta, in princip.

Qui pro rei qualitate euidentissimè locupletem, uel (si dubitetur) adprobatum fideiussorem iudicio sistendi causa non accepit, aduersus eum iniuriarum actio esse potest. quia sanè non quælibet iniuria est, duci in ius eum, qui satis idoneũ fideiussorem det. sed & ipse fideiussor, qui non sit acceptus, tamquam de iniuria sibi facta, quæri poterit, d. l. quinta. §. finali.

Quoties uitiosè cautum, uel satisdatum est, non uidetur cautum, ff. eo. l. sexta.

Si fideiussor non negatur idoneus, sed dicatur habere fori præscriptionem & metuat petitor, ne iure fori utatur. Diuus Pius rescripsit, meritò petitorem recusare talem fideiussorem. sed si aliàs caueri non possit, prædicendum ei, non usurum eum priuilegio, si conueniatur, ff. eod. l. septima, in prin.

Si necessaria satisdatio fuerit, & non facilè possit reus eam ibi præstare, ubi conuenitur, potest audiri, si in alia causa eius prouinciæ ciuitate satisdationem præstare paratus sit. si autem satisdatio uoluntaria est, non in alium locum remittitur. neque. n. meretur, qui ipse sibi necessitatem satisdationis imposuit, dicta. l. septima, §. si necessaria.

Si satisdatum pro re mobili non sit, & persona suspecta sit, ex qua datio desideratur, apud officium deponi debebit (si hoc iudici sederit) donec uel satisdetur, uel lis finem accipiat, d. l. septima, §. finali

De die ponenda in stipulationem, solet inter litigatores conuenire. si non conueniat. Pedius putat, in potestate stipulatoris esse, moderato spacio de hoc a iudice statuendo, ff. eod. l. de die. 8. in prin.

Qui mulierem adhibet ad satisdandum, non videtur cauere. sed nec miles, neque minor. xxv. annis probandi sunt: nisi hæ personæ in rem suam fideiubeant, vt pro suo procuratore, quidam etiam aiunt, si à marito fundus dotalis petatur, in rem suam fideiussuram mulierem, d. l. de die, §. qui mulierem.

Minori. xxv. annis succurrendum est: fortasse & mulieri, propter imperitiam, d. l. de die, §. Minori.

Si fideiussor iudicatum solui stipulatori hęres extitit, aut stipulator fideiussori: ex integro cauendum erit, d. l. de die, §. si fideiussor.

Tutor, & curator, vt rem saluam fore pupillo caueat, mittendi sunt in municipiū: quia necessaria est satisdatio. Item de restituenda domino proprietate, is cui vsusfructus datus est. Item legatarius, vt caueat euicta hæreditate legata reddi, & quod ampliusquam per legem Falcidiam cæpit. hæres quoque, vt legatorum satisdet, audiendus est, vt in municipium remittatur. planè si misso iam legatario in possessionem, cum per hæredem stetisset, quo minus caueret: hæres postulet, vt possessione decedat, paratumque se dicat in municipio cauere, impetrare non debebit diuersum, si sine culpa, aut dolo hæredis missus sit in possessionem, d. l. de die, §. tutor.

Iubetur iurari de calumnia, ne quis vexandi magis aduersarii causa forsitan, cum possit Romę satisdare in municipium euocet. sed quibusdam hoc iusiurandum de calumnia remittitur. Veluti parentibus: sic autem iurare debet, qui in municipium remittitur: Romæ se satisdare non posse, & ibi posse, quo postulat remitti, idque se non calumniæ causa facere. Nam sic non est compellendus iurare, alibi se, quàm eo loco, satisdare non posse. quia si Romæ non posset, pluribus autem locis posset, cogeretur peierare, d. l. de die. §. Iubet iurari.

Hoc autem tunc impetrabitur, cum iusta causa esse uidebitur. Quid enim, si cum erat municipio noluit cauere? hoc casu non debet impetrare: cum per eum steterit quominus ibi, vbi ire desiderat, satisdaret. d. l. de die, §. fi.

Arbitro ad fideiussores probandos constituto, si in alterutram partem iniquum arbitrium videatur, perinde ab eo, atque à iudicibus, appellare licet, ff. eodem. l. Arbitro. 9.

Si ab arbitro probati sunt fideiussores, pro locupletibus habendi sunt: cum potuerit querela apud competentem iudicem deferri. Qui ex causa improbat ab arbitro probatos, aliàs improbatos probat. Multoque magis, si sua voluntate accepit fideiussores, contentus iis esse debet. Quod si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis, vel magna inopia acciderit causa cognita, ex integro satisdandum erit, ff. eod. l. si ab arbitro. x.

Iulianus ait: si antequam mandarem tibi, vt fundum peteres, satis acceperis petiturus fundum, & postea mandato meo agere institueris, fideiussores teneri, ff. eod. l. Iulianus. xi.

Inter omnes conuenit, hæredem sub conditione possidentem, substituto cauere debere hæreditate, & si defecerit conditio, hæreditatem adeuntem substitutū, & petere hæreditatem posse, & si obtinuerit, & committi stipulationem. Et plerumque ipse prætor, & ante conditionem existentem ex causa iubere solet stipulationem interponi. sed & si plures, substituti sint singulis cauendum est, ff. eod. l. inter omnes. xii. cum l. seq.

Filiusfam.

Filius fam. defendit absentem patrem, quæritur, an iudicatum solui satisdare debeat? PAVLVS respondit, eum qui absentem personam defendit: etiam si filius, vel pater sit: satisdare petitori ex forma edicti debere, ff. eod. l. filiusfa. 14.

Sciendum est possessores immobilium rerum satisdare non compelli. Possessor autem is accipiendus est, qui in agro, vel ciuitate rem soli possidet, aut ex asse, aut pro parte. sed & qui vectigalem, emphytheoticum agrum possidet, possessor intelligitur. Item, qui solam proprietatem habet, possessor intelligendus est. Eum verò, qui tantum vsumfructum habet, possessorem non esse Vlpianus scripsit: creditor, qui pignus accepit, possessor non est: tam & si possessionem habeat aut sibi traditam, aut precario debitori concessam, si fundus in dotem datus sit: tam vxor, quam maritus propter possessionem eius fundi possessores intelliguntur, diuersa est causa eius, qui fundi petitionem personalem habet. Tutores: siue pupilli eorum, siue ipsi possideant, possessorum loco habentur. sed & si vnus ex tutoribus possessor fuerit, idem dicendum erit, ff. eod. l. penul. in principio.

Si fundum, quem possidebam, a me petieris deinde cum secundum te esset iudicatum, appellauerim: an possessor eiusdem fundi sim? & rectè dicetur, me possessorem esse, quia nihilominus possideo. nec. n. ad rem pertinet, quod euincenda possessio possit. possessor autem quis, necne sit: tempus cautionis spectandum est. Nam sicuti ei, qui post cautionem possidere cœpit, d. l. pen. §. si fundū.

Qui iurato promisit iudicio sisti: non videtur peierasse, si ex concessa causa hoc deseruerit, ff. eod. l. fin.

DE EO PER QVEM FACTVM ERIT, QVOMINVS QVIS in iudicio sistat. Titulus XIII.

Equissimum putauit prætor dolum eius coercere, qui impedit aliquem iudicio sisti. Fecisse autem dolo malo non tãtum is putatur, qui suis manibus, vel per suos retinuit: verum qui alios quoque rogauit, vt eum detinerent, vel abducerent, ne iudicio sisteret: siue scientes, siue ignorantes quid esset comminisceretur, ff. de eo per quem fac. erit, l. prima. in prin.

Dolum autem malum sic accipimus, vt si quis venienti ad iudicium aliquid pronunciauerit triste, propter quod is necesse habuerit ad iudicium non venire: teneatur ex hoc edicto, quamuis quidam putent, sibi eum imputare, qui credulus fuerit, d. l. prima, §. dolum.

Si reus dolo actoris nō steterit, non habebit aduersus eum ex hoc edicto actionē: cum contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu conueniatur de pœna, quod ad iudicium non venerit, aliter atque si ab alio sit impeditus. Nam actionem propositam aduersus eum exercebit, d. l. prima, §. si reus dolo.

Si plures dolo fecerint, omnes tenentur: sed si vnus præstiterit pœnam, cæteri liberantur, cum nihil intersit, d. l. prima, §. si plures.

Et hæredi datur, sed non vltra annum: aduersus autem hæredem hactenus datur, vt ex dolo defuncti hæres non lucretur, d. l. prima, §. fin.

Ex hoc edicto aduersus eum, qui dolo fecit, quominus quis in iudicium vocatus sistat: in factum actio competit, quanti actoris interfuit eum sisti, in quo iudicio deducitur, si quid amiserit actor ob eam rem, veluti si reus tempore dominium rei interim sibi adquirat, aut actione liberatus sit, ff. eod. l. fi. in prin.

Planè

Planè, si is, qui dolo fecit, quominus in iudicio sistatur, soluendo non fuerit, æquum erit, aduersus ipsum reum restitutoriam actionem competere, ne propter dolum alienum reus lucrum faciat, & actor damno adficiatur. & si stipulator dolo Titii, & promissor dolo Mæuii impeditus fuerit, quominus iudicio sistatur, vterque aduersus eum, cuius dolo impeditus fuit, actione in factum experietur. Sed si stipulator dolo promissoris, & promissor dolo stipulatoris impeditus fuit, quominus ad iudicium venirent, neutri eorum prætor succurrere debebit, ab vtraque parte dolum dolo compensando, d. l. finali, §. Planè si is.

Si à fideiussore quinquaginta stipulatus fuero, si in iudicium reus non venerit, petiturus à reo centum, & dolo Sempronii factum fuerit, ne in iudiciũ reus veniar, centum à Sempronio consequar. tanti. n. mea interfuisse videtur. quia si venisset in iudicium, actio mihi centum aduersus reum, vel hæredem eius competebat, licet fideiussor minorem mihi summam promiserit, d. dicta. l. finali, §. finali.

SI QVIS CAVTIONIBVS IN IVDICIO SISTENDI causa factis, non obtemperauerit. Titulus XIIII.

Vicena millia passuum in singulos dies dinumerari prætor iubet, præter eum diem, quo cautum promittitur, & in quem sistere in iudicium oportet, nam sanè talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa est, ff. si quis caut. l. prima.

Non exigimus reum iudicio sisti, si negocium, propter quod iudicio sisti promiserit, fuerit transactum. sed hoc ita, si non prius id negocium transactum fuit, quàm sisti oporteret. Cæterum si postea transactum est, exceptio doli opponi debet. Quis. n. de pœna promissa laboret post negocium transactum? cum transacti negocii exceptionem putauerit quis nocere, quasi etiam de pœna transactum sit, nisi contrarium specialiter partibus placuerit, ff. eodem. l. secunda, in princ.

Si quis municipalis muneris causa, sine dolo malo suo impeditus, in iudicio secundum suam promissionem non steterit, æquissimum est ei exceptionem tribui. simili modo, & si ad testimonium desideratus, ad iudicium occurrere non potuit, erit ei subueniendum, d. l. secunda, §. si quis.

Si quis in iudicio se sisti promisit, & valetudine, vel tempestate, vel vi fluminis prohibitus, se sistere non potuit, exceptione adiuuatur, nec immeritò. Cum enim in tali promissione præsentia opus sit, quemadmodum potuit se sistere, qui aduersa valetudine impeditus erat? Et ideo etiam lex duodecim tabularum, si iudex, vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, iubet diem iudicii esse diffissum, d. l. secunda, §. si quis iudicio.

Si non propter valetudinem mulier non steterit iudicio, sed quòd grauida erat, exceptionem ei dandam Labeo ait. si tamen post partum decubuerit, probanerit, quasi valetudine impeditam. Idem est, & si quis furere cœperit. Nam qui furore impeditus est, valetudine impeditur, dicta. l. secunda, §. si non propter valetudinem.

Quod diximus, succurri etiam ei, qui tempestate, aut vi fluminis prohibitus non venit, tempestatem intelligere debemus, siue Marina, siue terrestris sit, tempestatemque intelligere debemus talem, quæ impedimento sit itineri, vel nauigationi, d. l. secunda. §. quod diximus.

Vis fluminis etiam fine tempestate accipienda est. Vim fluminis intelligimus: & si magnitudo eius impedimento sit, siue pars solutus sit, vel nauigium non stet, d.l.secunda, §.vis.

Si quis tamen cum posset non incidere in tempestatem, vel in vim fluminis, si ante profectus esset, vel tempore opportuno nauigasset: ipse se arctauerit: nunquid exceptio ei minime prosit? quod quidem causa cognita erit statuendum. Nam neque sic arctandus est, vt possit ei dici, cur non multo ante profectus es, quam dies promissionis veniret? Neque iterum ei permittendum, si quid sit, quod ei imputetur, causari tempestatem, vel vi fluminis. Quid.n. si cum Romæ esset, ipso tempore promissionis sistendi, nulla necessitate vrgente voluptaris causa in municipium profectus sit? nonne indignus est, cui exceptio patrocinetur: aut quid si tempestas quidem in mari fuit, terra autem iste potuit venire, vel flumen circumire? æque dicendum est, non semper ei exceptionem prodesse nisi angustiæ non patiebantur, terra iter metiri, vel flumen circumire. si tamen vel flumen sic abundasset, vt implesset omnem locum, in quo sisti oportuit, uel aliqua fortuita calamitas eundem locum euertisset, vel præsentiam venienti periculosam fecisset, ex bono & æquo etiam hic exceptio ei accommodanda est, d.l.secunda. §.si quis tamen.

Simili modo exceptio datur ei, qui cum ad iudicium venire solebat à magistratu retentus est, & retentus sine dolo malo ipsius, Nam si ipse hoc adfeciuit, uel causam præstitit, non proderit ei exceptio ac ipsius quidem dolus ei oberit, cæterorum non oberit, qui dolo malo fecerunt, vt retineretur. sed si priuatus eum detinuerit, nullo modo proderit hæc exceptio. Sed actio ei datur aduersus eũ, qui eum detinuit, in id, quod eius interest, d.l.secunda, §.si.cum.l.seq.

Sed & si quis rei capitalis ante condemnatus iudicio sistere se non potuit, meritò & huic ignoscitur. Rei capitalis condemnatum accipere debemus, qui morte exiliove coercitus est. Dixerit aliquis, quo ergo hæc exceptio damnato? sed re spondebitur, fideiussoribus eius esse necessariam aut si forte in exilium salua ciuitate abiit, vbi defensori eius exceptio ista proderit, ff. si quis cautio. l. quarta, in princip.

Illud sciendum est, eum qui idcirco non stetit, quia capitis reus factus est, in ea causa esse, vt exceptione vti non possit damnato enim datur. Planè si vinculis, vel custodia militari impeditus, id eo non stetit, in ea erit causa, vt exceptione vtatur. Præterea si quis funere domestico impeditus, non venit, debet ei exceptio dari. Item si quis in seruitute hostium fuit, ac per hoc in iudicium non stetit, debet exceptione adiuuari, d.l.quarta, §.illud.

Quæsitum est, an possit conueniri, ne vlla exceptio in promissione deserta, iudicio sistendi causa facta obiiciatur? & ait Attilicinus, conuentionem istam ita valere, si specialiter causæ exceptionum expressæ sint, quibus à promissore spõte renunciatum est. Item quæritur, si quis cum iudicio sistendi causa satisdare non deberet, satisdato promiserit, an fideiussoribus eius exceptio detur? puto interesse: vtrum per errorem satisdato promissum est, an ex conuentione, si per errorem: dandam fideiussoribus exceptionem, si ex conuentione: minime dandam. Nam & Iulianus scribit si iudicio sistendi causa pluris, quàm statutum est, per ignorantiam promissum fuerit: exceptionem dari debere. Si autem ex conuentione tantæ summæ promissio facta sit: exceptionem pacti conuenti replicatione infirmandam, d.l.quarta, §: quæsitum est.

Si duo rei stipulandi sint, & vni debitor iudicio se sisti cum pœna promiserit, alter autem

autem impedierit: ita demum exceptio aduersus alterum dãda est, si socii sint: ne prosit ei dolus propter societatem. Item si duo rei promittendi sint, & vnus ad iudicium non venerit contempta sua promissione iudicio sistendi causa facta: actor autem ab altero rem petat, ab altero pœnam desertionis petendo, exceptione submouebitur. Aequè si à patre facta fuerit promissio iudicio sistendi causa ex filii contractu: deinde re actor egerit cum filio: exceptione submouebitur, si cum patre ex eius promissione agat, contra idem erit, si filius promiserit, & actor egerit cum patre de peculio, ff. si quis caut. l. quinta.

Si is, qui fideiussorem dedit, ideo non steterit, quod Reip. causa absfuerit: iniquum est fideiussorem ob alium sistendi necessitate obligatum esse, cum ipsi liberum esset non sistere, ff. eod. l. sexta.

Etsi post tres, aut quinque, pluresve dies, quàm iudicio sisti se reus promisit, secũ agendi potestatem fecerit: nec actoris ius ex mora deterius factum sit: consequens est dici, defendi eum debere per exceptionem, ff. eodem. l. sed & si post tres. viii.

Si eum iudicio sisti promisero, qui iam tempore liberatus esse dicatur: quamuis forte iam actione non teneantur: actio in me danda est, vt vel exhibeam eum, vel defendam, vt veritas inquiratur, ff. eod. l. si eum. x. in prin.

Homo sisti promissus, ante diem dolo promissoris periit: certo iure vtimur, non ante pœnam peti posse, quàm dies promissionis veniat. tota. n. stipulatio in diem collata esse videtur, d. l. si eum. §. homo.

Qui iniuriarum acturus stipulatus erat ante litem contestatam, vt aduersarius suus iudicio sistat, commissa stipulatione mortuus est, non competere hæredi eius ex stipulatu actionem placuit: quia tales stipulationes propter rem ipsam dantur. Iniuriarum autem actio geredi non competit. Quamuis enim hæc stipulatio, iudicio sistendi causa facta, ad hæredem transeat, tamen in hac causa danda non est, nam & defunctus, si vellet omissa iniuriarum actione ex stipulatu agere non permitteretur. idem dicendum est, si is, cum quo iniuriarum agere volebam stipulatione tali commissa decesserit. nam non competit mihi aduersus hæredem ex stipulatu actio: & hoc Iulianus scribit. secundum quod & si fideiussores dati erunt, minimè dabitur in eos actio mortuo reo. Idem Pomponius: si non post longum tempus decesserit, quia si ad iudicium venisset, litem cum eo contestari actor potuisset, d. l. eum, §. qui iniuriatum.

Si quis quempiam iudicio sisti promiserit: in eadem causa eum debet sistere: IN EADEM AVTEM CAVSA SISTERE, hoc est sistere, ut actori persecutio loco deteriore non sit: quamuis exactio rei possit esse difficilior. licet. n. difficilior exactio sit, tamen dicendum est videri in eadem eum causa stetisse. Nam & si nouum æs alienum contraxisset, uel pecuniam perdidisset: videretur tamen in eadem causa stetisse. ergo & qui alii iudicatus sistitur, in eadem causa stare videtur, ff. eod. l. si quis. xi.

Qui autem nouo priuilegio vtitur, non videtur in eadem causa sisti. Illud tenendũ est, æstimationem eius, quod interfit agentis, ad illud tempus referendam, quo sisti debuit, non ad id, quo agitur, quamuis desierit eius interesse, ff. eodem. l. qui autem. xii.

Si procurator ita stipulatus, ut sistat duntaxat eum, quem stipularetur: non etiam pœnam si status non esset stipuletur: propemodum nullius momenti est ea stipulatio, quia procuratoris (quod ad ipsius vtilitatem pertinet) nihil interest sisti. Sed cum alienum negocium in stipulando egerit: potest defendi non

di non procuratoris, sed eius, cuius negocium gessit, vtilitatem in ea re spectandam esse: vt quantum domini litis interfuit sisti, tantum, ex ea stipulatione, non stato reo, procuratori debeatur. Eadem & fortius adhuc dici possunt, si procurator ita stipulatus esset. QVANTI EA RES ERIT, vt hanc conceptionem verborum non ad ipsius, sed ad domini vtilitatem relatam interpretemur. ff. eod. l. penul.

Si tutor iudicio sisti promiserit, & stipulationi non obtemperauerit: & interea pupillas adoleuerit, aut mortem obierit, aut etiam absentus sit hæreditate, denegabitur ex stipulatu actio. nam & ipsius rei, quę petebatur, si tutor iudicatus fuerit, aut eorum, quid acciderit, non esse dandam in eum actionem iudicati probatum est. ff. eod. l. fin.

DE ORDINE IVRIDICORVM. Titulus XV.

Adite præsidem prouinciæ, & ruptum esse testamentum Fabii pſentētis adgnatione filii docete neque. n. impedit notionem eius, quod status quæstio in cognitionem vertitur, & si super status causa cognoscere non possit, pertinet enim ad officium iudicis, qui de hæreditate cognoscit vniuersam incidentem quæstionem, quæ in iudicium deuocatur, examinare: quoniam non de ea, sed de hæreditate pronuntiat, C. de ord. iud. l. prima.

Si quæstio tibi generis ab is, quos fratres patrueles esse dicis, non fiat adito præside, & accepto familiæ hercis cundæ iudicio, experire. Quod si de ea re quæstio erit: prius de natiuitatis veritate secundum iuris formam quæri, idem vir clarissimus curæ habebit, C. eod. l. secunda.

Cum ciuili disceptationi principaliter motæ quæstio criminis incidit, vel crimine prius instituto ciuilis causa adiungitur: potest iudex eodem tempore vtranque disceptationem sua sententia dirimere, C. eod. l. tertia.

Quoniam ciuili disceptatione intermissa, sæpe fit, vt prius de crimine iudicetur, quod vtpote maius merito minori præfertur: ex quo criminalis quęstio quocunque modo cessauerit: oportet ciuilem causam velut ex integro in iudicium deductam distingui, vt finis criminalis negocii ex eo die, quo inter partes fuerit lata sententia initium ciuili quæstioni tribuat, C. eod. l. final.

Incerti iuris non est, orta proprietatis & possessionis lite prius possessionis decidi oportere quæstionem competentibus actionibus, ut ex hoc, ordine facto, de dominii disceptatione probationes, ab eo qui de possessione victus est exigantur inter dicta autem licet in extraordinariis iudiciis proprie locum non habēt tamen ad exemplum eorum res agitur, C. de interdict. l. finali.

DE LITIS CONTESTATIONE. Titulus XVI.

Res in iudicium deducta non uidetur, si tantū postulatio simplex celebrata sit, uel actionis species ante iudicium reo cognita. Inter litem enim contestatam, & edictam actionem per multum interest. Lis enim tunc contestata uidetur, cum iudex per narrationem negocii causam audire cœperit, C. de litis cont. l. vnica.

VBI

VBI DE POSSESSIONE AGI OPORTET.
Titulus XVII.

VBI aut vis facta dicitur, aut momentaria possessio postulanda est, ibi loci iudicem aduersus eum, qui possessionem turbauit, conuenit iudicare. C. vbi de possess. agi oportet. l. unica,

VBI FIDEICOMMISSVM PETI OPORTET.
Titulus XVIII.

FIdeicommissum ibi petendum esse, vbi hæreditas relicta est, dubitari nó oportet, C. ubi fideic. peti oportet, l. Vnica.

VBI CONVENIATVR, QVI CERTO LOCO DARE promisit. Titulus XIX.

QVI certo loco sese soluturum pecuniam obligat, si solutioni satis non fecerit, arbitraria actione, & in alio loco potest conueniri, in qua venit æstimatio quod alterutrius interfuit, suo loco potius, quàm in eo in quo petitur solui, C. ubi conueniat, qui cer. loco. l. Vnica.

VBI IN REM ACTIO EXERCERI DEBEAT.
Titulus XX.

IN rem actio non contra venditorem, sed contra possidentem competit. frustra itaque desideras, non tecum congredi, sed cum auctore tuo dominium uindicantem, cum te possidere contendas. Nam si denunciasti ei, qui tibi uendidit, intelligis euictionis illi periculum imminere. Nec enim iurisdictionis forma, in eadem prouincia constitutis tam petitore quàm possessore, ab auctoris personam, quem in alia prouincia dicis consistere, debet immutari, C. ubi in rem actio. l. prima.

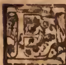
Si quis alterius nomine quolibet modo possidens immobilem rem, litem ab aliquo per in rem actionem sustineat, debet statim in iudicio dominum nominare, ut siue in eadem ciuitate degat, siue in agro, siue in alia prouintia sit, certo dierum spatio a iudice definiendo, eoque adnotionem eius perducendo, vel ipse in locis, in quibus prædium situm est, perueniens, uel procuratorem mitens, actoris intentiones excipiat. si uero post huiusmodi indultum tempus minimè hoc, quod dispositum est, facere maluerit, tanquam lite, quæ ei ingeritur, exordie, quo possessor ad iudicium uocatus est, ad interrumpendam longi temporis præscriptionem contestata, iudex utpote domino possessionis nec post huiusmodi humanitatem præsentiam sui faciente, edictis legitimis proponendis eum citare curabit, & tunc in eadem uoluntate eo permanente negotium summatim discutiens, in possessionem rerum actorem mittere non differret, omni allegatione absenti principali quæstione seruata, C. eod. l. secunda.

Actor rei forum, siue in rem, siue in personam sit actio, sequitur. sed in locis, in quibus res propter quas contenditur, constitutæ sunt, iubetur in rem actionem aduersus possidentem moueri, C. eod. l. fin.

VBI DE HAEREDITATE agatur uel ubi hæredes scripti in possessionē mitti

postulare debeas illic, vbi res hæreditariæ esse proponis, hæredes in possessionē rerū hæreditariarum mitti postulandum est. vbi autem domicilium habet, qui conuenitur vel si ibi vbi res hæreditariæ sitæ sint, degit: hæreditatis erit controuersia terminanda, C. vbi, de hæred. l. vnica.

VBI DE RATIOCINIIS, TAM PVBLICIS, QVAM priuatis agi oporteet. Titulus XXI.

VM, qui aliena negocia, siue ex tutela, siue ex quocunque alio titulo administrauit, vbi hæc gessit, rationem oportet reddere, C. vbi de ratiocin. l. prima.

Nemo post propositum cingulum, suæ priuatæ vitę redditus, ob negotium, quod militiæ causa est ei exordum, præstandi ratiocinii gratia eius numeri, in quo militauit, vel quem ipse gessit, a quocunque pulsatis fori præscriptionibus viatur. vnumquemque. n. si per huiuscemodi causis publicis, quas dum militaret exercuit, vel super ratiociniis militaribus, per quæ suos contubernales afflixisse adseritur, in militari oportet iudicio respondere: in quo, & instructio sufficiens, & nota testimonia, & verissima possunt documēta præstari, C. eod. l. finali.

DE FERIIS, ET DILATORIBVS DIVERSIS TEMPORIBVS, & quibus causis feriæ non impediantur. Tit. XXII.

E quis messium, vindemiarumque tempore aduersarium cogat ad iudicium venire ratione Diui Marci exprimatur: quia occupati circa rem rusticam, in forum compellendi non sunt. sed si prætor aut per ignorantiam, aut socordiam euocare eos perseuerauerit, hique sponte venerint. si quidem sententiam dixerit præsentibus illis, & sponte litigantibus sententia valebit, tamet si nō recte fecerit, qui eos euocauerit. sin vero cum abesse perseuerauerint, sententiam protulerit etiam absentibus illis: consequens erit dicere sententiam nullius esse momenti. neque. n. prętoris factum iuri derogare oportet. citra igitur adpellationem sententia infirmabitur. sed excipiuntur certæ causæ ex quibus cogi poterimus, etiam per id temporis, cum messis vindemiæque sunt, ad prætorem venire: scilicet si res tempore peritura sit, hoc est si dilatio actionem sit peremptura sanè quoties res vrget, cogendi quidem sumus ad prætorem venire: verum ad hoc tantum cogi æquum est, vt lis contestetur: & ita verbis ipsius orationis exprimitur, denique alterutro recusant post litem contestatam litigare, dilationem oratio concessit, ff. de feriis. l. prima.

Eadem oratione Diuus Marcus in Senatū recitata effecit, de aliis etiam speciebus prætorem adiri diebus feriatis: vtputa vt tutores, aut curatores dentur vt officii admoneantur, cessantis excusationes allegentur, alimenta constituantur ætates probentur, ventris nomine in possessione mittatur, vel rei seruandæ causa, vel legatorum, fideive commissorum, vel damni infecti. item de testamentis exhibendis: & vt curator detur bonorum eius, cui an hæres extiturus sit, incertum est: aut de alendis liberis, parentibus, aut de adeunda suspecta hæreditate, aut vt adspectu atrox iniuria æstimetur est, ff. eod. l. secunda.

Solet etiam messis vindemiarumque tempore ius dici de rebus, quæ tempore, vel

morte

morte perituræ sunt morte: veluti furti, damni iniuriæ, iniuriarum atrocium: qui de incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata rapuisse dicentur: & iis quæ similes sunt. Item si res tempore perituræ sunt, aut actionis dies exiturus. Item in eum quiquid nundinarum nomine aduersus communem vtilitatem accipit, omni tempore ius dicitur, ff. eo. l. tertia.

Præsides prouinciarum ex consuetudine, cuiusq; loci solent messis, vindemiarumque causa tempus statuere, ff. eo. l. quarta.

Si feriatis diebus fuerit iudicatum? lege cautum est, ne iis diebus iudicium fit: nisi ex voluntate partium: & si aliter aduersus ea iudicium erit, ne quis iudicatum facere, neue soluere debeat: neu quis ad quem de ea re in ius aditum erit, iudicatum facere cogat. ff. eo. l. sexta.

A nullo iudice præsumi debet, vt authoritate suas ferias aliquas condat. non. n. Imperiales ferias vocari oportet, quas administraror edixerit: ac per hoc, si nomine eximitar, etiam fructu carebunt, C. de ferii, l. quarta.

Publicas ac fiscales causas tua synceritas etiam feriatis geminis mensibus, hoc est siue aliqua intermissione distingat. pistoriis quoq; causis iisdem diebus ratum in futuram examen adhibebit, C. eo. l. quinta.

Omnes dies iubetur esse iuridicos. illos tantam manere feriarum dies fas erit, quos geminis mensibus ad requiem laboris indulgentior annus excepit, æstiuos idem dies feruoribus mitigandis, & autumnales fructibus decerpẽdis, Kalendarum quoq; Ianuarium consuetos dies ocio mancipantur. sacros quoque Paschæ dies, qui, septeno numero vel præcedunt, vel secuntur: dies etiam natalis, atque Epiphaniarum Christianitatis magistræ à cunctis iure celebratus, C. in quibus etiam prædictis sanctissimis diebus, neque spectaculorum copia reseruatur, C. eo. l. septima, in prin.

Actus omnes, seu publici sunt, seu priuati, diebus quindecim paschalibus conquiescant. in iis tamen, & emancipandi cuncti licentiam habeant, & super his acta non prohibeantur, C. eo. l. actus.

Dies festos maiestati altissimæ dedicatos nulli volumus voluptatibus occupari, nec ullis exactionum vexactionibus profanari. Dominicum itaque diem semper honorabilem decernitur venerandam, vt à cunctis executionibus excusetur, nullam quenquam vrgeat admonitio, nulla fideiussionis flagitetur exactio, taceat apparitio, aduocatio delitescat, sit ille dies à cognitionibus alienus, præconis horrida vox silescat, respirent à controuersiis litigantes, & habeant fœderis interuallum simul ad se ueniant aduersarii non timentes, iubeat animos vicaria pœnitudo: pacta conferant transactiones loquantur. nec cuius tamen religiosi diei otia relaxata, obscænis quibuslibet patitur voluptatibus detineri. nihil eodem die sibi vindicet scena theatralis, Amissionem militiæ, proscriptionemque patrimonii substinebit, si quis unquam hoc die festo spectaculis interesse, vel cuiuscunque iudicis apparitor prætextu negocii publici, seu priuati hæc, quæ lege hac statuta sunt, crediderit temeranda, C. eo l. fin.

Oratione quidem Diui Marci ampliusquam semel non esse dandam instrumentorum dilationem, expressum est: sed utilitatis litigantium gratia, causa cognita iterum dilatio, tàm ex eadem, quàm ex alia prouincia, secundum moderamen locorum impertiri solet: & maximè si aliquid inopinatum emergat. illud videndum: si defunctus aliquam dilationem acceperit propter instrumenta, an successori quoque eius dari debeat; an verò, quia iam data est, amplius dari non possit? & magis est, vt hic causa cognita dari debeat, ff. eo. l. septima.

More

More Romano dies à media nocte incipit & sequentis noctis media parte finitur. itaque quidquid in iis vigintiquatuor horis, id est duabus dimidiatis noctibus, & luce media actum est perinde est, quasi quauis hora lucis actum esset, ff. eo. l. more, viii.

Diuus Traianus Minicio Natali rescripsit, ferias à forensibus tantum negociis dare vacationem: ea autem, quæ ad disciplinam militarem pertinerent, etiam feriatis diebus peragenda: interque ea custodiarum quoque cognitionem esse, ff. eod. l. penult.

In pecuniariis causis omnibus dilatio singulis causis plus semel tribui non potest in capitalibus autem reo tres dilationes, accusatori duæ dari possunt, sed vtrunque causa cognita, ff. eo. l. fin.

Quoniam plerunque euenit, vt iudex instrumentorum, vel personarum gratia dilationem dare rerum necessitate cogatur: spatium instructionis exhibendæ postulatum dari conuenit. Quod hac ratione moderandum est, vt si ex ea prouincia vbi lis agitur, vel persona vel instrumenta poscantur: nō amplius, quam tres menses indulgeantur, si uero ex continentibus prouinciis: sex menses custodiri Iustitia est. In transmarina autem dilatione nouem menses computari oportebit. Quod ita iudicantes constitutum sentire debebunt, ut in hac ratione nō sibi concessum intelligant dandæ dilationis arbitrium: sed eandem dilationē, si rerum vrgentissima ratio flagitauerit, & necessitas desiderare instructionis exegerit, non facile amplius, quam semel, nec ulla trahendi arte sciant esse tribuendam, C. de dilationib. l. prima.

Si quando quis rescriptum ad extraordinarium iudicem reportauerit: dilatio ei penitus deneganda est: illi autem, qui in iudicium vocatur, danda est, ad improbanda precum mendatia, vel proferdnda aliqua instrumenta, vel testes: quoniam instructus esse non potuit, qui præter spem ad alienum iudicium trahitur. C. eod. l. secunda.

Siue pars, sine integra dilatio fuerit data: eousque iudicis officium conquiescat, donec petiti temporis defluxerint curicula. Feriæ autem, siue repentinæ, siue solemnes, sint, dilationum temporibus non excipiantur, sed his connumerentur, C. eo. l. tertia in princ.

A procedente iudice dilationem non conuenit postulari, etiam si utraque parte præsente tribuatur: cum non aliàs, nisi causa cognita, indulgeri queat: & cognitio causæ, non interpellatione planaria, sed concedente magis iudice legitimæ colligatur, vt si fortè dilationis petitio fuerit improbata, suscepta quæstio per sententiam iudicis dirimatur, C. eo. l. quarta.

Cum à Principe fuerit ad appellationem cōsultationemve rescriptum, siue sit primo iudicio petita dilatio, & ea tributa non sit, sine nec petita quidem: eam dari cuiquam non licebit eadem ratione, qua ne in iudiciis quidem cognitionum dilatio tribui solet, C. eo. l. quinta.

Inter priuatos & fiscum si aliqua lis mota fuerit: vtrique parti petendæ dilationis per defensores suos copia deneganda non est, si hoc commoditatis ratio postulauerit, C. eod. l. penult.

Nec de statu ac patrimonio litigantibus in transmarina etiam dilatione nouem mensium spacia egredi concedatur, C. eod. l. fin.

DE

DE POSTVLANDO.
Tit. XXIII.

Vnc titulum proposuit prætor habendæ rationis causa, suæq; dignitatis tuendæ, & decoris causa, ne sine delectu passim apud se postuletur. Ea propter tres fecit ordines: nam quosdam in totum prohibuit postulare, quibusdam pro se permisit, quibusdam & pro certis duntaxat personis & pro se permisit, ff. de postul. l. prima, in princ.

POSTVLARE autem est, desiderium suum, vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictione præest, exponere, vel alterius desiderio contradicere, d. l. prima, §. postulare.

Initium autem fecit prætor ab his, qui in totum prohibentur postulare. in quo edicto, aut pueritiam, aut casum excusauit. Pueritiam: dum minorem annis decem & septem, qui eos non in totum compleuit, prohibet postulare: quia moderatam hanc ætatem ratus est ad procedendum in publicum. Qua ætate, aut paulo maiore fertur Nerua filius, & publicè de iure responsitasse. propter casum: surdum, qui prorsus non audit, prohibet apud se postulare. nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum prætoris exaudire non poterat, quod etiam ipsi erat periculosum futurum. nam non exaudito decreto prætoris, qua si non obtemperasset, pœna, vt contumax plecteretur, d. l. prima, §. initium.

Ait prætor. SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. nec solum his personis hanc humanitatem prætor solet exhibere: verum etiam si quis alius sit, qui certis ex causis, vel ambitione aduersarii, vel metu patronum non inuenit, d. l. prima, §. ait prætor.

Secundo loco edictum proponitur in eos, qui prohibentur, ne pro aliis postulent in quo edicto excipit prætor sexum, & casum, item personas turpitudine notabiles SEXVM quidem, dum fœminas prohibet pro aliis postulare, & ratio quidem prohibendi est, ne contra pudicitiam sexui congruentem alienis causis se immisceant: ne uirilibus officiis fungantur mulieres. origo verò. verò introducta est à Calpurnia improbissima fœmina: quæ inuerecundè postulans, & magistratum inquietans, causam dedit edicto, CASVM dum cæcum vtrisque luminibus orbatum prætor repellit, quòd insignia magistratus videre, & reuereri non possit. refert etiam Labeo Publicum cæcum Asprenati Nonii partem aduersa sella à Bruto destitutum, cum vellet postulare, d. l. prima, §. secundo loco.

Quamuis autem cæcus pro alio postulare non possit. Tamen & Senatorium ordinem retinet, & iudicandi officio fungitur. Nunquid ergo, & magistratus gerere possit? sed de hoc deliberabimus. extat quidem exemplum eius, qui gessit. Appius denique Claudius cæcus consiliis publicis intererat, & in senatu seuerissimam dixit sententiam de Pyrhi captiuis; sed melius est, vt retinere quidem dicamus iam acceptum magistratum posse: adspirare autem ad nouum penitus prohiberi: idque multis comprobatur exemplis, d. l. prima, §. quamuis.

Remouet autem à postulando pro aliis, & eum, qui corpore suo muliebria passus est. si quis tamen ui prædonum, vel hostium stupratus est, non debet notari, ut Pomponius ait. Et qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare. Item senatusconsulto etiam apud Pedaneos iudices postulare prohibetur, calumniæ causa publico iudicio damnatus, d. l. prima, §. remouet autem.

Vt initio huius tituli dictum est, tres ordines prætor fecit non postulantium, quorum

rum tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed ne pro omnibus postulent: quasi minus deliquerint, quàm hi, qui superioribus capitibus notantur, d.l. prima. §. vt initio.

Ait prætor, QVI LEGE, PLEBISCITO, SENATVSCONSVLTO, EDICTO, DECRETO PRINCIPVM, (NISI PRO CERTIS PERSONIS) POSTVLARE PROHIBENTVR: HI PRO ALIO, QVAM PRO QVO LICEBIT, IN IVRE APVD ME NE POSTVLENT. hoc edicto continentur etiam alii omnes, qui edicto prætoris, vt infames notantur, qui omnes, nisi pro se, & certis personis non postulant, d.l. prima, §. Ait prætor.

Deinde adiicit prætor, QVI EX OMNIBVS HIS, QVI SVPRA SCRIPTI SVNT, IN INTEGRVM RESTITVTVS, NON ERIT EVM QVI EX HIS, QVI SVPRA SCRIPTI SVNT, sic accipitur: si fuerit inter eos, qui tertio edicto continentur, & nisi pro certis personis postulate prohibentur. Cæterum si ex superioribus: difficilè in integrum restitutio impetrabitur. De qua autem restitutione prætor loquatur: vtrum de ea, quæ à principe datur, an quæ à Senatu: Pomponius quærit, & putat de ea restitutione sensum, quam vel princeps, vel Senatus indulsit. an autem & prætor restituere possit, quæritur, & mihi videtur talia prætorum decreta non esse seruanda nisi sicubi ex officio iurisdictionis suę subueniant: vt in ætate obseruatur, si quis minor deceptus sit: cęterisque speciebus, quas sub titulo. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONE EXSEQVEMVR. Pro qua sententia est: quod si quis famoso iudicio condemnatus per in integrum restitutionem fuerit absolutus: Pomponius putat hunc infamia eximi, d.l. prima, §. deinde adiicit.

Deinde adiicit prætor. PRO ALIO NE POSTVLENT: PRAETERQVAM PRO PARENTE: DE QVO SVB TITVLO, DE IN IVS VOCANDO PLENIVS DICTVM EST. ITEM ADIICIT, LIBERISVE SVIS FRATRE, SORORE, VXORE, SOCERO, SOCRV, GENERO, NVRV, VITRICO, NOVERCA, PRIVIGNO, PRIVIGNA, PVPILLO, PVPILLA, FVRIOSO, FVRIOSA. FATVO, FATVA. Cum istis quoque personis curator detur. CVI EORVM A PARENTE, AVT MAIORIS PATRIS TVTORVM SENTENTIA: AVT AB EO, CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO FVIT: EA TVTELA, CVRATIOVE DATA ERIT, d.l. prima, §. finali. & l. secunda ac tertia, in prin.

Adfinitates non eas accipere debemus, quæ quondam fuerunt, sed præsentes. Item Pomponius, APPELLATIONE NVRVS ET GENERI SOCERI ET SOCRVS. & vlteriores quibus PRO præposito solet accedere, contineri ait, in curatoribus etiam debuisse eum adiicere: CAETERORVMQVE QVIBVS DARI SOLENT. idest muto, surdo, prodigo, & adolescenti. Item quibus propter infirmitatem curator dari solet. Et qui negociis suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt, d.l. tertia, §. fi. cum duabus seq.

Item omnes, qui non sponte, sed necessario funguntur officio, possunt sine offensa edicti postulare. Etiam si hi sint, qui non nisi pro se postulare possunt, ff. eod. l. sexta. in prin.

Si quis aduocationem præstare fuerit prohibitus: si quidem apud se (vt solent facere tempore magistratus sui) is postea apud successorem eius adesse poterit, ff. eod. l. sexta, §. si quis.

Quos prohibet prætor apud se postulare: omnimodo prohibet, etiam si aduersarius eos patiatur postulare, ff. eod. l. septima.

Imperator

Imperator Titus Antonius rescripsit: eum cui aduocationibus in quinquenniũ interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi: Diuus quoque Hadrianus rescripsit de exilio reuersum postulare posse: nec adhibetur distinctio, quo crimine silentium, vel exsilium sit irrogatum: ne scilicet pœna tempore determinata, contra sententiæ fidem vlterius porrigatur, ff. eodem, l. Imperator, 8.

Ex ea causa prohibitus pro alio postulare, quæ infamiam non irrogat, ideoq; ius postulandi pro omnibus non aufert: in ea tantum prouincia pro aliis non rectè postulat, in qua præses fuit, qui sententiam dixit, in alia verò non prohibetur, licet eiusdem nominis sit, ff. eo. l. ex ea causa, ix.

Ii, qui fisci causas agunt, suam, vel filiorum, vel parentum suorum, vel pupillorum, quorum tutelas gerunt, causam etiam aduersus fischum agere non prohibentur. Decuriones quoq; contra patriam suam causam agere prohibentur, præter superiores personas, ff. eod. l. pen.

Non prohibetur tutor adesse pupillo in negocio, in quo aduocatus contra patrem eius fuisset, sed & illud ab eo permissum est: agere tutorem pupilli causam aduersus fischum, in qua aduersus patrem pupilli ante aduocatus fisci fuisset, ff. eod. l. fin.

Si sub specie honorarii, quod aduocato vsq; ad certum modum deberi potuisset, eam quantitatem, quam desiderio tuo complecteris, te datorum cauisti, & quasi mutuam pecuniam accepisses, eam te redditurum promisisti: nec temporis spacio gesto negocio consensum ac fidem accommodasti: competenti exceptione non numeratæ pecuniæ tutus es, & ex hac causa cautionem interpositam vsitato more potes condicere, C. eo. l. tertia.

Si qui aduocatorum existimatione suæ immensa atque illicita compendia prætulisse, sub nomine honorariorum ex ipsis negociis, quæ tuenda susceperint, emolumenta sibi certe partis cum graui damno litigatoris & depredatione poscentes, fuerint inuenti: placuit, vt omnes qui permanserint in huiuscemodi sæuitate, ab hac professione penitus arceantur, C. eod. l. quinta.

Quisquis vult esse causidicus, non idem in eodem negocio sit aduocatus & iudex quoniam aliquem inter arbitros, & patronos oportet delectum. Ante omnia autem vniuersi aduocati ita præbeant patrocinia iurgantibus, vt non vltra, quã litium poscit vtilitas, in licentia conuiciandi, maledicendi temeritate prorumpant, agant, quod causa desiderat, temperent se ab iniuria. nam si quis adeo procax fuerit, vt non ratione, sed probriis putet esse certandum: opinionis suæ imminutionem patietur. Nec enim conniuentia commodatur, vt quisquam negotio derelicto, in aduersarii sui contumeliam aut palam pergat, aut subdole. Præterea nullum cum eo litigatore contractum, quem in propriam recepit fidem, ineat aduocatus, nullam conferat pactionem. Nemo ex his, quos licebit accipere, vel decebit, aspernanter habeat, quod sibi semel officii gratia libero arbitrio obtulerit litigator. Nemo ex industria protrahat iurgium. Quisquis igitur ex iis, quos agere permisimus, vult esse causidicus, eam solam, quam summet tempore agendi, sibi sciat esse personam, quousque causidicus est. Nec putet quisquam honori suo aliquid esse detractum: cum ipse necessitatem elegerit standi, ipse & contempserit ius sedendi. C. eod. l. sexta.

Prouidendum est ne ii, quos in foro aut meritum nobilissimos fecerit, aut vetustas, in vna parte consistant, aliam à rudibus atque tyronibus necesse sit sustineri atque ideo si in vno auditorio duo tantum præ cæteris fuerint, uel plures,

quorum

quorum fama sit hilarior: in iudicantis officio sit, vt par causidicorum distributio fiat, & exequetur partibus auxilium singulorum, & æqua diuisio procedat: si quis verò monitus á iudice, ea excusatione, quæ nequeat comprobari, cuicunque parti patrocinium denegauerit, careat toto: sciat etiam nunquam sibi ad agendum copiam posse restitui: si quis autem ex litigatoribus detectus fuerit, separatim tractasse cum plurimis, & aduersario suo tali fraude subtraxisse paris defensionis copiam: ostendet proculdubio iniquam á se litem foueri, & authoritatem iudiciariam á se delusam experietur, C. eo. l. pen.

Qui autem infames sunt sequenti titulo explanabitur, ff. de postulando, l. fi. §. fin.

DE HIS QVI NOTANTVR INFAMIA. Titulus XXIIII.

PRætoris verba dicunt: INFAMIA NOTATVR, QVI AB EXERCITV IGNOMINIAE CAVSA, AB IMPERATORE EOVE, CVI DE EA RE STATVENDI POTESTAS FVERIT, DIMISSVS ERIT: QVI ARTIS LVDIRIE PRONVNCIANDIVE CAVSA IN SCENAM PRODIERIT, QVI IVDICIO PVBLICO CALVMNIAE, PRAEVARICATIONISVE CAVSA QVID FECISSE IVDICATVS ERIT. QVI FVRTI, VI BONORVM RAPTORVM, INIVRIARVM, DE DOLO MALO, ET FRAVDE, SVO NOMINE DAMNATVS, PACTVSVE ERIT, QVI PRO SOCIO, TVTELAE, MANDATI, DEPOSITI, SVO NOMINE, NON CONTRARIO IVDICIO DAMNATVS ERIT. ff. de his, qui notantur infam. l. prima.

Fidem rumpens societatis, cum infamiæ periculo, suo nomine, pro socio conuentus ad faciendum satis urgetur, C. de causis ex quib. infam. l. fin.

Quod ait prætor: QVI AB EXERCITV DIMISSVS ERIT: dimissũ accipere debemus militem caligatum: vel si quis, aliusque ad centurionem, vel præfectum cohortis, vel alæ, vel legionis dimissus est. Hoc amplius Pomponius ait: & eum, qui exercitui præest (licet consularibus insignibus vtitur) ignominiæ causa ab Imperatore missum, hac nota laborare. Ergo & si dux, cum exercitui præest, dimissus erit: notatur. & si princeps dimiserit, & adiecerit ignominiæ causa, se mittere, (vt plerunque facit) non dubitabitur, & hoc edicto prætoris eum infamia esse notatum, non tamen si citra indignationem principis successor ei datus est. Exercitum autem non unam cohortem, neq; vnam alam dicimus, sed numeros multos militum. nam exercitui præesse, dicimus eum, qui legionem, vel legiones cum suis auxiliis ab Imperatore cõmissus administrat, sed etiam eum, qui ab aliquo numero militum missus est: quasi ab exercitu missum, sic accipimus, ff. eo. l. secunda, in prin.

INGNOMINIAE CAVSA MISSVM: hoc ideo adiectum est, quoniam multa genera sunt missionum. & honesta, quæ emeritis stipendiis, vel ante ab Imperatore indulgetur, est causaria, quæ propter valetudinem laboribus militiæ soluit, est ignominiosa. ignominiosa autem missio toties est: quoties is, qui mittit, addidit nominatim ignominiæ causa se mittere. semper enim debet addere, cur miles mittatur, sed & si ita exauthorauerit, ut insignia militaria detraheret, inter infames efficit, licet non addidit, ignominiæ causa se ita exauthorasse. Est & quartum genus missionis, si quis euitendorum numerum causa militiam

litiam subisset. hæc autem missio existimationem non lædit, vt est sæpissimè rescriptum, d.l. secunda, §. ignominiæ.

Miles, qui lege Iulia de adulteriis fuerit damnatus: ita infamis est, vt etiam ipsa sententia cum sacramento ignominiæ causa soluat, d.l. secunda, §. miles.

Ignominia missis, neque in urbe, neque alibi, vbi Imperator est, morari licet, d.l. secunda, §. ignominia.

Ait prætor, QVI IN SCENAM PRODIERIT, scena est (vt Labeo diffinit) quæ ludorum faciendorum causa quolibet loco, vbi quis consistat, moueaturq; spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico, priuatove, vel in vico: quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittar. Eos enim qui quæstus causa in certamina descendunt, & omnes propter præmium in scenam prodeuntes famosos esse Pegasus, & Nerua filius responderunt. Qui autem operas suas locauit, vt prodiret artis ludicræ causa, neque prodiit: non notatur: quia non est ea res ad eo turpis, ut etiam consilium puniri debeat, d.l. secunda, §. fin. cum l. sequen.

Calumniator ita demum notatur, si fuerit calumniæ causa damnatus. neq; enim sufficit calumniatum. item Præuaricator, Præuaricator autem est, quasi varicator, qui diuersam partem adiuuat, prodita causa sua: quod nomen Labeo à uaria certatione tractum ait. Nam qui præuaricatur, ex vtraque parte consistit, quinimò ex aduersa, ff. eo. l. quarta, §. calumniator.

Item si quis furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum de dolo malo, suo nomine damnatus, pactus ve erit: simili modo infamis est. Quoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur, d.l. quarta, §. fi. & l. seq.

Non damnatos quidem duntaxat iniuriæ, sed pactos quoque perpetuum editum infamat. uerum pactos eos demum, qui ullos aduersariis numos pro mala conscientia ex transactione numerassent, in hac causa placuit intelligi, cæterum simplex rei gratia integram pacti existimationem, illibatamq; cōseruat. Quòd si iureiurando decisa contentio sit: nemo dubitauerit, quin religionem absolutio iudicantis sequatur, C. de causis ex quibus infamia irrog. l. non damnatos, xviii.

Neque furti, neque ui bonorum raptorum, neque peculatus damnatus intelligi potest, qui cum plus debiti nomine tributorum exegisset, in duplum à præside condemnatus est, C. de causis ex quibus infam. l. secunda.

Si te expilasse hæreditatem sententiam præsidis constitit, non ex eo, quod non, & alia tibi pœna irrogata est, furis improbioris infamiam euitasti, C. eodem, l. si te expilasse, xii.

Sed si furti, vel aliis famosis actionibus, quis condemnatus prouocauerit: pendente iudicio, nondum inter famosos habetur. si autem omnia tempora prouocationis lapsa sunt: retrò infamis est. Quamuis si iniusta appellatio eius uisa sit: hodie notatur, non retrò, ff. eo. l. sexta, in princ.

Si quis alieno nomine condemnatus fuerit, non laborat infamia, & ideo nec procurator, vel defensor, vel curator, vel tutor, vel hæres: furti, vel ex alia simili specie condemnatus, infamia notabuntur, nec ergo si ab initio per procuratorem, causa agitata est, d.l. sexta, §. si quis.

PACTVSVE (inquit) ERIT, pactum sic accipimus, si cum precio quantocunque pactus est: alioquin, ex qui precibus impetrauit ne secum ageretur, erit notatus, nec erit, veniæ ulla ratio: quod est inhumanum, qui iussu prætoris precio dato, pactus est, non notatur, sed & si iureiurando

delato iurauerit quis non deliquisse, non erit notatus. nam quodammodo innocentiam suam iureiurando adprobabit, d. l. sexta, §. pactusve.

MANDATI CONDEMNATVS, Verbis edicti notatur non solum, qui mandatum suscepit: sed & is, qui fidem, quam aduersarius secutus est, non præstat, vtputa fideiussi pro te, & solui, mandati si te condemnauero, famosum facio, d. l. sexta, §. mandati.

Illud planè addẽdum est, quod interdum & hæres suo nomine damnatur, & ideo infamis fit: si in deposito, vel in mandato, male versatus sit: non tamen in tutela, vel pro socio hæres suo nomine damnari potest, quia hæres, neque in tutelam, neque in societatem succedit, sed tantum in æs alienum defuncti, d. l. sexta, §. illud planè.

Contrario iudicio damnatus tum erit infamis, nec immeritò. nam in contrariis non de perfidia agitur, sed de calculo, qui ferè in iudicio solet dirimi, d. l. sexta, §. finali.

In actionibus, quæ ex contractu proficiscuntur: licet famosæ sint, & damnati notantur, attamen pactus non notatur, meritò, quoniam ex his causis non tàm turpis est pactio, quàm superioribus, ff. de his, qui notantur infam. l. septima.

Ex compromisso arbiter infamiam non facit, quia non per omnia sententia est, quantum ad infamiam pertinet, multum interest: in causa, quæ agebatur, causa cognita aliquid pronunciatum sit: an quædam extrinsecus sunt elocuta. nam ex his infamia non irrogatur, ff. eod. l. quid ergo, 13. §. ex compromisso.

Pœna grauior vltra legem imposita existimationem conseruat: ut & constitutum est, & responsum, vtputa si eum, qui parte bonorum mulctari debuit, præses relegauerit: dicendum erit duriore sententia cum eo transactum de existimatione eius, idcircoque non esse infamem, d. l. quid ergo, §. pœna.

Crimen stellionatus infamiam irrogat damnato, quamuis publicum iudicium non est, d. l. quid ergo, §. fin.

Notatur, quæ per calumniam ventris nomine in possessionem missa est, dum se adseruat prægnantem: cum non prægnans esset, vel ex alio concepisset. debuit enim coerceri, quæ prætorem decepit, sed ea notatur, quæ cum suæ potestatis esset, hoc fecit. sed ea, quæ falsa existimatione decepta est, non potest videri per calumniam fuisse in possessionem. Non alia autem notatur, quàm ea, de qua pronunciatum est, calumniæ causa eam fuisse, in possessionem missam, idque erit, & in patre seruandum: qui calumniæ causa passus est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem ventris nomine mitti, ff. de his, qui notan. infam. l. notatur, 15. cum quatuor seq.

Ob hæc verba sententiæ præsidis prouinciæ, CALLIDO COMMENTO VIDERIS ACCVSATIONIS INSTIGATOR FVISSE: pudor potius oneratur, quàm videtur irrogari ignominia. non enim exortator mandatoris opera fungitur, ff. eo. l. ob hæc verba, 20.

Lucius Titius crimen intendit Gaio Seio, quasi iniuriam passus: atq; in eam rem testationem apud præfectum prætorio recitauit. Præfectus fide non habita testationi Lucium Titium nullam iniuriam à Gaio Seio passum esse pronunciauit. quæritur: an testes, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio, inter infames habeantur? Paulus respondit, nihil proponi, cur hi, de quibus quæritur, infamiam loco haberi debeant: cum non oporteat ex sententia (siue iusta, siue iniusta) pro alio habita, alium prægrauari, ff. eodem, l. Lucius Titius, 21.

Ictus

Ictus fustium infamiam non importat: sed causa, propter quam id pati meruit, si ea fuit, quæ infamiam damnato irrogaret. in cæteris quoq; generibus pœnarum eadem forma statuta est, ff. eo. l. ictus, 22.

Ictui fustium subiectus ob crimen quæstione habita non timebit existimationis infamiam, si sententia non præcesit ignominiæ maculam irrogans, C. ex quibus causis infam. irrogatur, l. nullam, xiv.

Fustibus cæsum calumniatorem videri notatum, ideoque esse famosum, C. eodem, l. fustibus, xvi.

Furti si cõdemnatus es, citrà verbera quoq; fustium famæ damnum subiisti. quod si res furtiua, quam alter surripuit, & apud te ignoranter comperta est: non læsit existimationem tuam, sententia durior, C. eo. l. furti. 8.

Infamiæ detrimentum minimè tibi affertur ob id solum, quod in carcerem coniectus es: vel uincula tibi iussu legitimi iudicis inecta sunt, C. eo. l. prima.

Et si seuerior sententia dici debuit: tamen cum proconsul vir clarissimus certis rationibus motus mitiorem sententiam dixit, & ordine decurionum te biennio abstinere iussit, transacto tempore non esse te in numero infamium, palàm est: eò quod post biennium remisisse tibi prohibitionem decurionatus iudex videtur, C. eo. l. tertia.

Si Posidoniũ in tempus anni relegatum sententiam non excesisse proconsulis probaueris, quinq; annis ex illo temporali damnandum inter infames haberi non oportet: quoniam sententiæ seueritas cum cæteris damnis transigere videatur, C. eod. l. quarta.

Nemo ob id, quòd bonis paternis se abstinuit, infamis est, C. eo. l. septima.

Qui bonis cesserunt, licet ex ea causa bona eorum uenierint, infames non fiunt, C. eo. l. qui bonis, xi.

Neminem sequitur infamia, ob non defensa negocia publica patriæ suæ, C. eod. l. neminem, ix.

Ea, quæ pater testamento suo filios increpans scripsit, infames filios quidem iure non faciunt: sed apud bonas, & graues opinionem eius, qui patri displicuit, onerant, C. eo. l. ea quæ. 13.

Verbum precibus insertum, potius verecundiam onerare, quàm ullam existimationi maculam videtur adspergere. Etenim cum non causa cognita dictum est. sed ad postulatum patroni interlocutione iudicis responsum sit: nequaquam hoc infamiam irrogat, C. eo. l. verbum, 17.

Interlocutio præsidis, quæ dicta est, infamem eum, de quo quæris, fecisse non uidetur: cum non simpliciter ob iniuriam, uel admissam uim damnatus sit: sed ita præsidis uerbis grauatus, & admonitus, ut ad melioris uitæ frugem se reformet, C. eo. l. interlocutio, 19.

Vsurariis infamiæ macula irroganda est, C. eo. l. improbum, 20.

Si fratres tui minores duntaxat ætate in ludicræ artis ostensione spectaculum sui populo præbuerunt: inuiolatam existimationem obtinent, C. eodem, l. penultima.

DE ERRORE ADVOCATORVM, VEL LIBELLOS, SEV preces concipientium. Tit. XXV.

A, Quæ aduocati præsentibus iis, quorum causæ aguntur, allegãt, perinde habenda sunt, ac si ab ipsis dominis litium proferantur, C. de error. aduoca. l. prima.

Errores eorum, qui desideria & preces scribunt, veritati præiudiciũ adferre non posse, manifestum est. & ideo si condemnationem, cuius mentionem libello esse insertam proponis, manifeste probare potes non intercessisse, allegationes tuas lædi non oportere, is, qui super negocio disceptaturus est non ignorabit, C. eo. l. secunda.

Sententiis finita negocia, rescriptis reuocari non oportet. nec enim quæ constituta sunt, vt aduocatorum error litigatoribus non noceat, tibi etiam opitulari possunt: cum te præsentem neq; causæ palàm ex continenti, idest triduo proximo, contra dixisse: nec post sententiam appellationis remedio, si tibi hæc displicebant, vsam esse proponas, C. eod. l. fi.

VT QVAE DESVNT ADVOCATIS PARTIVM, IVDEX suppleat. Tit. XXVI.

DVbitandum non est, iudicii si quid à litigatoribus, vel ab iis, qui negociis adsistunt, minus fuerit dictum: id supplere, & pro ferre, quod sciat legibus, & *iuri* publico conuenire, C. vt quæ desunt, aduoc. l. prima.

DE EDENDO. Tit. XXVII.

VA quisq; actione agere uolet, eam prius edere debet. nam æquissimum videtur, eũ, qui acturus est, actionem edere, vt proinde sciat reus, vtrum cedere, an contendere vltra debeat: & si contendendũ putet veniat instructus ad agendum cognita actione, qua conueniatur. EDERE est copiam describendi facere, vel in libello complecti & dare, vel dictare. Eum quoque edere Labeo ait, qui producat aduersarium suum ad album, & demonstret, quid dictaturus sit, vel id dicendo, quo vti velit editiones, sine die & consule fieri debent, ne quid excogitetur, aut prolato die fiat, diem autem & consulem excepit prætor, quo instrumentum conscriptum, non in quem solutio concepta est. Nam dies solutionis, sicuti summa pars est stipulationis. Rationes tamen cum die, & consule edi debent: quoniã accepta, & data non aliàs possunt apparere, nisi dies, & consul fuerit *editus*. Edenda autem sunt omnia, quæ quis apud iudicem editurus est: non tamen ut instrumenta, quibus quis vsurus non est, compellatur edere. Edere non uidetur, qui totam stipulationem non edit. Eis, qui ob etatem, vel rusticitatem, vel obsexũ lapsi non ediderunt, vel ex alia iusta cã: subuenit̃, ff. de eden. l. prima.

Si quis quodlibet interdictum efflagitet, inter ipsa cognitionis auspicia, actionẽ exprimere, ac suas allegationes iubetur proponere, C. de interdict. l. fin.

Si legatum petatur, non iubet prætor uerba testamenti edere: ideo fortasse, quia hæredes solent habere exemplum testamenti. ff. eo. l. secunda.

Senatus censuit ne quisquam eorum, à quibus quid à fisco petitur, alia instrumenta, delatori cogatur edere, quàm quæ ad eam causam pertinerent, ex qua se deferre professus esset, ff. eo. l. tertia.

Edita

Edita actio spem futuræ litis demonstrat, quàm emendari, vel mutari liceat. pro vt perpetui edictæ monet authoritas, vel ius reddentis decernit æquitas, C. eodem, l. tertia.

Ipse despice quemadmodum pecuniam, quàm te deposuisse dicis deberi tibi probes. nam quod desideras, vt rationes sua aduersaria tua exhibeat: id ex causa ad officium iudicis pertinere solet, C. eo. l. prima.

Is apud quem res agitur acta publica, tàm ciuilia, quàm criminalia exhiberi inspicienda ad inuestigandam veritatis fidem iubebit, C. eo. l. secunda.

Qui accusare volunt probationes habere debent: cum neque iuris, neque æquitatis ratio permittat, vt alienorum instrumentorum inspiciendorum potestas fieri debeat. actore enim non probante, qui conuenitur, & si nihil ipse præstat obtinebit, C. eod. l. quarta.

Ea, quæ ab Antonino rescripta sunt, cum iuris, & æquitatis rationibus congruũt, nec enim diuersa sunt, vel discrepantia, quod multum intersit ex parte eius, qui aliquid petit, quique doli exceptione submoueri ab intentione petitionis suæ potest, rationes pro mi reus desideret, quibus se posse instruere contendit (quod vtique ipsa rei æquitas suadet) an verò ab eo, à quo aliquid petitur, actor desideret rationes exhiberi. quando hoc casu non oportet originem petitionis ex instrumento eius, qui conuenitur, fundari, C. eo. l. fin.

Nõ est nouum, cum à quo petitur pecunia implorare rationem creditoris, ut fides constare possit, C. eo. l. quinta.

Iustum est desiderium, à quo pecunia petitur (licet nomine publico) vt rationibus publicis exhibitis constet quantum sub nomine suo solutum sit, C. eodem, l. sexta.

Procurator priuatæ rationis instrumentorum, quæ communia tibi esse dicis cum fisco describendorum facultatem secundum morem fieri iubebit: & si quando res exegerit ad fidem petitionis tuæ apud alium iudicem præbendam aliquid eorum proferri desiderante eo, qui conuenitur, vt id fiat, præcipiet, C. eodem, l. penultima.

De argentarijs.

Prætor ait, ARGENTARIAE MENSAE EXERCITORES RATIONEM, QVAE AD SE PERTINET, EDANT ADIECTO DIE, ET CONSVLE, ff. eo. l. quarta, in princ.

Huius edicti ratio æquissima est: nam cum singulorum rationes argentarii conficiant: æquum fuit id, quod mei causa confecit, meum quodammodo instrumentum mihi edi; sed & si filiusfamilias continetur his verbis, ut uel ipse cogatur edere, an & pater quæritur? Labeo scripsit, patrem non cogẽdum nisi sciente eo argentaria exerceretur: sed rectè Sabinus respondit, tunc id admittendum, cum patri quæsitum referret, d. l. quarta, §. huius edicti.

Etiam is, qui desiit argentariam facere ad editionem compellitur; sed ibi quis compellitur edere, vbi argentariam exercuit, & hoc est constitutum. Quod si instrumentum argentariæ in alia prouincia habeat, in alia administrauerit: ibi cogendus erit, edere, vbi argentariam exercuit. hic enim primum deliquit: quod alio instrumentum transtulit. Quod si in alio loco argentariam exerceat, alibi autem ad editionem compellatur: minime hoc facere cogitur, nisi descriptum

velis, vbi de ea re agitur, ibi dari, tuis uidelicet sumptibus. Spaciumq; ad perfe rendas eas tribuendum est, d.l. quarta, §. fi. cum l. seq.

Si quis ex argentariis (vt pleriq; eorum) in villa habeat instrumenta, vel in horreo, aut ad locum te perducet, aut descriptas rationes dabit, ff. eodem, l. sexta, in principio.

Cogentur, & successores argentarii edere rationes, quòd si plures sint hæredes, & vnus habeat: solus ad editionem compelletur, sed si omnes habent, & unus edidit, an omnes ad editionem compellendi sunt? quid enim si humilis, & deploratus vnus edidit, ut dubitare meritò, quis de fide editionis possit? ut igitur comparari rationes posint, etiam cæteri ederi debent, aut certè vnius editioni subscribere. idem erit, & si plures fuerint argentarii, à quibus editio desideratur. nam & si plures tutores tutelam simul administrauerint: aut omnes edere debent, aut vnius editioni subscribere, d.l. sexta, §. cogentur.

Exigitur autem ab aduersario argentarii iusiurandum non calumniæ causa postulare edi sibi: nè fortè vel superuacuas rationes, vel quas habet, edi sibi postulet vexandi argentarii causa, d.l. sexta, §. exigitur.

Rationem autem esse Labeo ait: vltro citro dandi, accipiendi, credendi, obligandi, soluendi sui causa negociationem: nec vllam rationem nuda duntaxat solutione debiti incipere: nec si pignus acceperit, aut mandatum compellendum edere. hoc enim extra rationem esse, sed & quod solui constituit. argentarius edere debet. nam & hoc ex argentaria venit, d.l. sexta, §. rationem.

Ex hoc edicto in id, quod interfuit, actio competit. Vnde apparet ita demum teneri hoc edicto, si ad eum pertineat. Pertinere autem videtur ad me ratio, si modo eam tractaueris, me mandante, sed si procurator meus, absente me mandauerit, an mihi edenda sit, quasi ad me pertineat? & magis est, ut edatur, d.l. sexta, §. ex hoc edicto.

Procuratori quoque meo, edendam rationem, quam mecum habet, non dubito, quasi ad eum pertineat, & cauturum de rato, si mandatum ei non sit, d.l. sexta, §. Procuratori.

Si initium tabularum habet diem, & consulem, in quibus Titii ratio scripta est: postmodum mea sine die, & consule: etiam mihi edendus est dies, & consul. cōmunis enim omnis rationis est præpositio diei, & consulis, d.l. sexta, §. si initiū.

Prætor ait: ARGENTARIO, EIVE QVI ITERVM POSTVLAVERIT CAVSA COGNITA EDI IVBEBO. prohibet argentario edi illa ratione. Quod etiam ipse instructus esse potest instrumento suæ professionis: & quod absurdum est, cum ipse in ea sit causa, vt edere debeat: ipsum petere, vt edatur ei, d.l. sexta, §. prætor ait.

An nec hæredi argentarii edi ratio debeat uidendum, & quidem instrumentum argentariæ ad eum peruenerit. non debet ei edi: si minus edenda est ex causa. Nam & ipsi argentario ex causa edenda est: si naufragio, vel mina, vel incēdio, vel alia simili causa rationes perdidisse se probet: aut in longinquo habere, veluti transmare, d.l. sexta, §. an nec hæredi.

Nec iterum postulanti, edi prætor iubet, nisi causa cognita. Veluti si peregrè hēre, quod primum editum est, vel minus plene editum doceat: vel eas rationes casu maiore, non vero negligentia perdiderit. nam si quo casu amisit, cui ignosci debeat: ex integro edi iubebit. Hæc vox ITERVM, duas res significat, alteram, qua demonstratur tempus alteram, quæ ad sequentia quoque tempora pertinet: quod ita accipitur, quoties opus erit. nam potest fieri, vt bis editam sibi rationem

tionem quis perdiderit: vt verbum ITERVM pro SAEPIVS accipiatur, d. l. sexta, §. final. cum l. seque.

Vbi exigitur argentarius rationes ædere: tunc ponitur, eum dolo malo non exhibet, sed culpam non præstabit, nisi dolo proximam. Dolo autem malo non adidit, & qui malitiosè edidit, & qui in totum non edidit, is autem, qui in hoc edictum incidit: id non præstat, quod interfuit mea rationes edi, cum decernere tur à prætore non quod hodie interest, & ideo licet interesse desiit, vel minoris, vel pluris interesse cœpit, locum hæc actio non habebit, neque ad augmentum, neque ad diminutionem, ff. de edendo. l. vbi exigitur. 8.

Quædam sunt personæ, quas rationes nobis edere oportet, nec tamen à prætore per hoc ædictum compelluntur. Veluti cum procurator res rationesve nostras administrauit, non cogitur à prætore per metum actionis in factum rationes edere, scilicet quia id consequi possumus per mandati actionem, sed & cum dolo mala socius negocia gessit, prætor per hanc clausulam non interuenit. Est. n. pro socio actio, sed nec tutorem cogit prætor pupillo edere rationes, sed iudicio tutelæ solet cogi edere, ff. eod. l. quædam sunt. ix.

Nihil interest, si successores, aut pater, aut dominus argentarii eiusdem fuerunt professionis, quia cum in locum, & in ius succedant argentarii, partibus eius fungi debebunt. is autem, cui argentarius rationes suas legauit non videtur contineri (quia iuris successoris verbis significatur) non magis quam si ei viuus eas donasset. sed nec hæres tenebitur: cum nec possideat, nec dolo malo fecerit. sed si ei antequam eas legatario traderet, denunciatum fuerit, ne ante tradat tenebitur, quasi dolo fecerit, quod si nihil dolo fecerit: causa cognita legatarius cogendus est edere, d. l. quædam, §. nihil interest.

Numularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere, Pomponius scribit, quia & hi, sicut argentarii rationes conficiunt, & quia accipiunt pecuniam & erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibusque eorum maximè continetur: ideo frequentissime ad fidem eorum securritur, d. l. quædam, §. Numularios.

Cæterum omnibus postulantibus, & iurantibus non calumniæ causa se petere: rationes, quam à se pertineant edi iubet. Ad nos autem pertinet non tantum, cum ipsi contraximus, vel successimus ei, qui contraxit, sed etiam si is, qui in eram potestate est, contraxit, d. l. quædam, §. fin.

Argentarius rationes edere iubetur: nec interest, cum ipso argentario controuersia sit, an cum illo. id eo autem argentarios tantum, neque alios vllos absimiles rationes edere cogit: quia officium eorum, atque ministerium publicam habet causam: & hæc principalis eorum opera est, ut actus sui rationem diligenter conficiant, ff. de edendo. l. Argentarius. x. in prin.

Edi autem ratio ita intelligitur, si à capite edatur. nam ratio, nisi inspiciatur intelligi non potest scilicet, vt non totum cuique codicem rationum, totasque membranas inspiciendi, describendique potestas fiat: sed vt ea sola pars rationum, quæ ad instruendum aliquem pertineat, inspiciatur, & describatur. d. l. argentarius, §. edi autem.

Cum autem in id actio competat, quanti agentis intersit, editas sibi rationes esse: euenit, vt siue quis condemnatus sit, siue quod petiit, non obtinuerit, eo quod non habuit rationes, ex quibus causam. suam tueri posset: id ipsum, quod ita perdiderit, hac actione consequatur, sed an hoc procedat, videamus. nã si apud hunc iudicem, qui inter eum, & argentarium iudicat: potest probare se illo iudicio,

dicio, quo victus est, vincere potuisse: poterat, & tunc probare, & si non probauit, aut probantem iudex non curauit de se ipso, aut de iudice quæri debet. sed non ita est fieri. n. potest, vt nunc rationes, vel ipso edente, vel alio modo natus, aut aliis instrumentis, vel testibus quibus illo tempore aliqua ex causa vti non potuit, possit probare, potuisse se vincere. sic. n. est ne cautione subrepta, aut corrupta, competit condictio, & damni iniuriæ actio quia quod ante non potuimus intercepta cautione probare, & ob id amisimus: hoc nunc aliis instrumentis, aut testibus, quibus tunc vti non potuimus, probare possumus, d.l. argentarius, §. cum autem.

Fœminæ remotæ videntur ab officio argentarii, cum ea opera virilis sit, ff. eod. l. penultima.

Exempla instrumentorum etiam sine subscriptione edentis edi posse, receptum est, ff. eod. l. exempla. xi.

Hæc actio neque post annum, neque in hæredem, nisi ex suo facto, dabitur: hæredi autem dabitur, ff. eod. l. fin.

Finis Liber Primus.

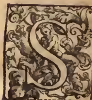
COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Omißis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Secundus.

DE IVDICIIS, ET VBI QVISQVE agere, vel conueniri debeat. Titulus I.

SI SE SVBIICIANT. aliqui iurisdictioni, & consentiant: inter consentientes cuius vis iudicis, qui tribunali præest, uel aliam iurisdictionem habet, est iurisdictio, ff. de iudiciis. l. prima.

Consensisse autem videntur, qui sciunt se non esse subiectos iurisdictioni eius, & in eum consentiant cæterum si putent eius iurisdictionem esse: non erit eius iurisdictio. error enim litigatorum (vt Iulianus scribit) non habet consensum vt si putauerint alium esse prætorem pro alio, æquè error non dederit iurisdictionem: ac si, cum restituisset qui visis ex ex litigatoribus, viribus præture compulsus est: nulla iuridictio est, ff. eod. l. secunda, in prin.

Conuenire autem, vtrum inter priuatos sufficiat: an vero etiam ipsius prætoris consensus necessarius est lex Iulia iudiciorum ait, QVO MINVS INTER PRIVATOS, CONVENIAT. sufficit ergo priuatorum consensus pro inde si priuati consentiant, prætor autem ignoret consentire, & putet suam iurisdictionem potest defendi eius esse iurisdictionem, d. l. secunda, §. conuenire.

Si & iudex ad tempus datus, & omnes litigatores consentiant (nisi principali iussione specialiter prorogatio fuerit inhibita) possunt tempora, intra quæ iussus est litem dirimere prorogari, d. l. secunda. § si & iudex.

Legatis in eo, quod ante legationem contraxerunt: item his qui testimonii causa euocati sunt, vel si quid iudicandi causa, arces fisti sunt vel in prouinciam destinati: reuocandi domum suam ius datur, eo quoque, qui prouocauit: non imponitur necessitas intra tempora prouocationis exercendæ Romæ vel alio loco, vbi prouocatio exercetur, aliis pulsantibus respondere. Nam Celsus huic etiam domum reuocationem dandam ait, quoniam ob aliam causam, venerit, & hæc

& hæc sententia vera, & rationabilis est. Nam & diuus Pius Plotio Celsiano rescripsit eum, qui tutelæ reddendæ causa Romam erat à se euocatus, alterius tutelæ cuius causa non erat euocatus, non debere compelli iudicium suscipere. Idem Claudio Flauiano rescripsit, minorem viginti quinque annis, qui desiderat in integrum restitui aduersus Atimanum, qui alterius negocii causa venerat, non esse Romæ audiendum, d.l. secunda, §. legatis.

Omnes autem isti domum reuocant, si non ibi contraxerunt, vbi conueniuntur, cæterum si contraxerunt, ibi reuocandi ius non habent. Exceptis legatis, qui licet ibi contraxerint (dummodo ante legationem contraxerint) non compelluntur se Romæ defendere, quàm diu legationis causa ibi demorantur. quod & Iulianus scripsit, & Diuus Pius rescripsit. Planè si perfecta legatione subsistant, conueniendos eos Diuus Pius rescripsit, d.l. secunda, §. omnes.

Item si extrà prouinciam suam contraxerint, licet non in Italia quæstionis est, an Romæ conueniri possint? & Marcellus ait, in eo solo priuilegio eos vti domu reuocandi, quod in ciuitate sua, vel certè intrà prouinciam contraxerunt, quod est verum. Sed si agant compellantur se aduersus omnes defendere, d. l. secunda. §. Item si

Non tamen si ingiuriam suam persequantur, vel furtum, vel damnum, quod nunc passi sunt. alioquin (vt Iulianus eleganter ait,) aut impunè contumeliis, & damnis adficientur, aut erit in potestate cuiusque, pulsando eos, subiicere ipsos iurisdictioni, dum se vindicant. d.l. secunda, §. non tamen.

Sed si dubitetur, vtrum in ea quis causa sit, vt domum reuocare possit, necne, ipse prætor debet eam la cognita statuere. Quod si constiterit in ea eum esse causa, vt domum reuocet, debebit cauere in iudicio sisti, statuente prætore, in quem diem promittat, sed vtrum nuda cautione, an satisdato, Marcellus dubitat. videtur sola promissione, quod & Mela scribit. alioquin compelleretur iudicium accipere, aut inuenire eos, qui satis pro eo dent. In omnibus autem causis, in quibus protelatur admonitio, hoc procedere sine temporali damno creditorum oportet. d.l. secunda, §. sed si dubitetur.

Non videtur frustrandæ actionis causa latitare qui præsens suscipere iudicium nõ compellitur, ff. eod. l. tertia.

Si quis ex aliena iurisdictione ad prætorem vocetur, debet venire, vt & Pomponius, & Vindius scripserunt. prætoris enim est existimare, an sua sit iurisdictio, vocati autem est non contemnere authoritatem prætoris. nam & legati cæterique, qui reuocandi domum ius habent, in ea sunt causa, vt in ius vocati veniant priuilegia sua allegaturi. ff. eod. l. quinta.

Si quis posteaquam in ius vocatus est, miles, vel alterius fori esse cœperit, in ea causa ius reuocandi forum non habebit, quasi præuentus, ff. eod. l. vii.

Si quis in legatione constituerit, quod ante legationem debuerit, non cogitur ibi iudicium pati, vbi constituit, ff. de Iudic. l. si quis. viii.

Destitisse is videtur, non qui distulit, sed qui liti renuntiauit in totum. desistere enim est de negocio abstinere, quod calumniandi animo instituerat. Planè si quis cognita rei veritate suum negotium deseruerit nolens in lite improba perseuerare, quam calumniæ causa non instituerat, is destituisse non uidetur, ff. eod. l. destitisse. x.

Qui neque iurisdictioni præest, neque à principe potestate aliqua præditus est neque ab eo, qui ius dandorum iudicium habet, datus est, nec ex compromisso sumptus, uel ex aliqua lege confirmatus est, iudex esse non potuit, ff. eod. l. pen,

Cæcus iudicantis officio fungitur.ff.eodem.l.sexta.

Cum prætor vnum ex pluribus iudicare vetat,cæteris id committere videtur, ff. eod.l.cum prætor.xii.in prin.

Iudicem autem dare possunt,quibus lege, vel constitutione, vel senatus consulto conceditur,d.l.cum prætor,§.iudice.

Iudices à præside dati solent etiam in tempus successorum eis durare,& cogi pronunciare,easque sententias seruari in eundem sensum etiam Scæuola respondit,ff.eod.l.venditor,49.§.fin.

Non tamen omnes iudices dari possunt ab his,qui iudicis dandi ius habent. Quidam enim lege impediuntur,ne iudicis sint:quidam natura:quidam moribus. Natura,ut surdus,mutus,& perpetuò furiosus,& impubes:quia iudicio carent. Lege qui senatu motus est.moribus , fœminæ, non quia non habent iudicium, sed quia receptum est,vt ciuilibus officiis non fungantur,ff.eod.l.cum prætor xii.§.non tamen.

Qui possunt esse iudices:nihil interest,in potestate,an sui iuris sint, d.l. cum prætor.§.finali.

Si longius spatium intercessurum erit,quo minus iudex datus operam posit dare,mutari eum iubet prætor.hoc si fortè aliqua occupatio iudicem non patiatur operam iudicio dare,incidente infirmitate, vel necessaria profectione ,vel rei suæ familiaris periculo,ff.eod.l.si longius.18.in prin.

Si iudex,cui certa tempora præstituta erant, decesserit, & alius in loco eius datus fuerit:tanta ex integro tempora in persona eius præstituta intelligemus,quam uis magistratus nominatim hoc in sequentis datione nō expresserit:ita tamē, vt legitimum tempus non excedat,ff.eod.l.si iudex.32.

Iudex datut in eodem officio permanet,licet furere cœperit: quia rectè ab initio iudex aditus est:sed iudicandi necessitatem morbus sonticus remittit: ergo mutari debet,ff.eod.l.iudex.46.

Obseruandum est,ne is iudex detur, quem altera nominatim pars petit. Id enim iniqui exempli esse diuus Adrianus rescripsit. Nisi hoc specialiter à principe ad verecundiam petiti iudiciis respiciente permittitur, ff.eo.l.obseruandū.47.

Si alter ex litigationibus iudicem solum hæredem,vel ex parte fecerit:alius iudex necessariò sumendus est,quia iniquum est aliquem suæ rei iudicem fieri,ff.eodem.l.si alter.17.

Iudicium soluitur vetante eo,qui iudicare iusserat:vel etiam eo, qui maius imperium in eadem iurisdictione habet:uel etiam si ipse iudex eiusdem imperii esse cœperit,cuius erat,qui iudicare iussit,ff.de iud.l.iudicium.58.

Mortuo iudice,quod eum iudicare oportuerat, idem eum,qui subditus est, sequi oportet,ff.eod.l.mortuo.60.

Si in iudicis nomine,uel præ nomine erratum est,Seruius respondit,si ex conuentione litigatorum is iudex aditus esset, eum esse iudicem, de quo litigatores sensissent,ff.eod.l.si in iudicis.80.

His datur mulctæ dicendæ ius, quibus publicè iudicium est: & non aliis nisi hoc specialiter eis permissum est,ff.de iudic.l.secunda.§.finali.

In priuatis negociis pater filium,vel filius patrem iudicem habere potest.Quippe iudicare munus publicum est,ff.eod.l.in priuatis.77.cum l.seq.

Si filiusfamilias ex aliqua causa,ex qua patri actio competit,uelit experiri,ita demum permittitur agere,si non sit,qui patris nomine agat. Nam & Iuliano placet filiusfamilias legationis,uel studiorum gratia aberit,& uel furtum,uel damnum,

num, vel iniuriam passus sit: posse eum vtili iudicio agere, nedum pater expectatur, imputina sint maleficia, quia pater vēturus non est item, & si res non ex maleficio veniat, sed ex contractu debet filius agere vtili iudicio, forte depositum repetens, vel mandati agens, vel pecuniam, quam credidit, petens: si fortè pater in prouincia, sit ipse autem fortè Romæ vel studiorum causa, vel alia iusta ex causa agat. ne si ei non dederimus actionem: futuram sit, vt impune fraudem patiatur, & egestate Romæ laboret, viaticulo suo non recepto, quod ad sumptum pater ei desinauerat. Et finge Senatorem esse filiumfamilias, qui patrem habet in prouincia, non ne augetur vtilitas per dignitatem? ff. eod. l. si longius. 18. §. nam, & Iulianus, vsque ad finem.

Hæres absens ibi defendendus est, vbi defunctus debuit, & coueniendus, si ibi inueniatur nulloque suo proprio priuilegio excusatur, ff. eod. l. hæres. 19. in prin.

Si quis tutelam, vel curam, vel negocia, vel argentariata, vel quid aliud, vnde obligatio oritur, certo loco administrauit: & si ibi domicilium non habuit, ibi se debebit defendere: & si se non defenderit, neque ibi domicilium habeat bona posideri patietur, d. l. hæres, 19. §. si quis.

Proinde & si merces vendidit certo loco vel disposuit, vel comparauit: uidetur (nisi alio loco, sese vt defenderet, conuenit) ibidem se defendere. Nunquid dicemus eum, qui à mercatore quid comparauit, scilicet aduena, vel ei vendidit, quem scit inde confestim profecturum, non oportere ibi bona posidere, sed domicilium eius sequi? si quis ab eo comparauit qui tabernam vel officinam certo loco conductam habuit in ea causa est, vt illic conueniatur? quod magis habet rationem. Nam ubi sic uenit, ut confestim discedat, quasi a uiatore emptis uel eo, qui transuehebatur emit: durissimum est, quot quot locis quis nauigat, uel iter faciens delatus est, tot locis se defendere. At si quo constitit, non iure domicilii, sed tabernulam, pergulam, horreum armarium seu officinam cōduxit, ibique distraxit uel egit, defendere se eo loco debebit, dicta. l. hæres. §. proinde & si.

Illud sciendum est eum, qui ita fuit obligatus, vt In Italia solueret si in prouincia habuit domicilium utrubique posse conueniri, & hic, & ibi: & ita Iuliano, & multis aliis uidetur, d. l. hæres. §. fin.

Omnem obligationem pro contractu habendam, & existimandum est, ut ubicunque alius obligetur & contrahi uideatur, quamuis non ex crediti causa debeatur, ff. de iud. l. omnem. 20.

Qui non cogitur in aliquo loco iudicium pati, si ipse agat, ibi cogitur excipere actiones, & ad eundem iudicem mitti, ff. eo. l. qui non cogitur. 21.

Non potest uideri in iudicium uenisse, id quod post iudicium acceptum accidit, ideoque alia interpellatione opus est. ff. eod. l. non potest.

Non alias in eos, quos princeps euocauit. Romæ competit actio, quam si hoc tempore contraxerint, ff. eod. l. non alias. 24. in prin

Legati ex deditis, in legatione commisis coguntur iudicium Romæ, dicta. l. non alias. §. legatis.

Si legationis tempore quis æquum vel aliam rem emerit, aut ex alia causa posidere cœperit, non inique cogitur eius nomine iudicium accipere aliter enim potestas dabitur legatis sub hac specie, res alienas domum auferendi, ff. eodem. l. si legationis. 25.

De eo autem, qui adiit hæreditatem, Casius scribit, quamuis Romæ adierit hæreditatem, non competere in eum actionem, ne impediatur legatio, & hoc est uerum.

rum. Quid enim prohibet, legatum publico munere fungi, & actorem causa in possessionem rerum hæreditariarum esse? ff. eod. l. de eo. 26. cum l. seq.

Sed & si restituetur ei hæreditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur: commodius enim est, reddi quidem ei hæreditatem: perinde autem habendum, ac si ipse adiisset hæreditatem, ff. eod. l. sed & si. 28. in prin.

Cōtrà, si legatus tpe legationis adierit, & restituerit: datus in fideicōmissarium actio, nec Trebelliani exceptio obstat ex persona legati: quia personale beneficium est, d. l. sed & si. §. contra.

Ex quibus autem causis non cogitur legatus iudicium accipere: nec iurare cogendus est, se dare non oportere, quia hoc iusiurandum in locum litis contestatæ succedit, d. l. sed & si. §. ex quibus.

Qui legationis cā Romā venit, ex qualibet cā fideiubere pōt: cū priuilegio suo, cū sit in Italia contractum, vti non potest, ff. eo. l. cum furiosus. 39. §. fi.

Aedium nomine legatus damni infecti promittere debet, aut vicinum admittere in possessionem, d. l. sed & si. §. AEdium.

Sed & si dies actionis exitura erit: eā cognita, aduersus eum iudicium prætor dare debet: vt lis contestetur, ita vt in prouincia transferatur, d. l. sed &. §. sed & si.

Si paterfamilias mortuus esset relicto vno filio, & vxore prægnante, nō rectè filius à debitoribus partē dimidiā crediti petere pōt, q̄uis postea vnus filius natus sit: q poterāt plures nasci cū p rerum naturā certū fuerat vnū nasci. sed & Sabinus, & Cassius dicunt partem quartam peti debuisse: quia incertum esset, an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa essent, cū futura vtiq; fierent, sed nostram inscientiam aspici debere, d. l. sed & si. §. fi.

Si petitor plures hr̄des reliquerit, vnusq; eorū iudicio egerit, non erit uerum totā rem, q̄ i priori iudicio fuerit, deductam esse. nec enim quisquam alienam actionem in iudicium, inuito cohærede perducere potest, ff. de iud. l. si petitor. 31.

Non videtur in iudicem consensisse: qui edi sibi genus apud eum iudicem desiderat actionis, ff. eod. l. non videtur. 33.

Si is, q Romæ iudiciū acceperat, decessit: hr̄s eius, q̄uis domiciliū trās mare hēat: Romæ tn̄ defendi dēt, qa succedit i eius locū, a quo hr̄s relictus ē, ff. e. l. si is. 34.

Senator si negotiis alienis se obtulerit in prouincia, non debet iudicium recusare negotiorum gestorum, sed actionem eum excipere oportere, Iulianus respōdit, cum sua sponte sibi hanc obligationē contraxerit, ff. eod. l. interdū. 36. §. fi.

Insulæ Italiæ pars Italiæ sunt, cuiusque prouinciç, ff. eod. l. 9.

Quod legaē, si quidem personalem actionem exigetur: ibi dari debet, vbi est, nisi si dolo malo hr̄dis subductus fuerit. tum. n. ibi dari debet, vbi petiē. ꝑterea qđ pōdere, aut numero, aut mensura contineē, ibi dari debet, vbi petiē: nisi adiectum fuerit CENTVM MODIOS EX ILLO HORREO, aut VINI AMPHORAS EX ILLO DOLIO. si aūt p in rem actionem legatū peteē, & ibi peti debet, vbi res est, & si mobilis sit res, ad exhibendum agi cum hærede poterit, vt exhibeat rem: sic enim à legatario vindicari poterit, ff. eod. l. quod legatur. 38.

Eum, qui insulam Capuæ certo tempore stipulatus est: eo finito, quocunque loco agere posse, in id quod interest, constat, ff. eod. l. cum qui. 43.

Non idcirco iudicis officium impediē, quod quidem ex tutoribus post litem aduersus omnes inchoatam, Reipublicæ causa abesse cœperunt, cum præsentium, & eorum, qui non defenduntur, administratio discerni, & æstimari possit, ff. eodem. l. non idcirco. 44. in prin.

Argentarium vbi contractum est, conueniri oportet: nec in hoc dilationem nisi ex iusta

ſiſſe,quo ſolet iudicari ſine incommodo litigantium,ff.eod.l.ſi locus.59.
Exigere dotem mulier debet illic,vbi maritus domicilium habuit,non vbi inſtrumentum dotale conſcriptum eſt,nec enim id genus contractus eſt, vt eum locum ſpectari oporteat,in quo inſtrumentum dotis factum eſt: quam eum in cuius domicilium & ipſa mulier per conditionem matrimonii erat reditura, ff. eod.l.exigere.65.
Inter litigantes non aliter lis expediri poteſt,quam ſi alter petitor, alter poſſeſſor ſit:eſſe enim debet,qui onera petitoris ſuſtineat, & qui commodo poſſeſsoris fungatur,ff.eod.l.inter.62.
In tribus iudicii familiæ erciſcundæ communi diuidundo, & finium regundorũ quæritur,quis actor intelligatur,quia par cauſa omnium videtur?ſed magis placuit eum uideri actorem,qui ad iudicium prouocaſſet ſed cum ambo ad iudicium prouocant,ſorte res diſcerni ſolet,ff.eod.l.in tribus.13.cum l.ſeq.
Qui appellat prior agit,ff.eod.l.qui appellat.29.
Vbi cœptum eſt ſemel iudicium,ibi & finem accipere debet, ff. eodem. l. vbi acceptum eſt,30.
Non quemadmodum fideiuſſoris obligatio in pendenti poteſt eſſe,vel de his rebus,quæ poſtea in obligationem aduenturæ ſunt nam nemo dubitas eſt,quin ſi deiuſſor ante obligationem rei accipi poſsit : iudicium vero ante, quã aliquid debeatur,non poſſe,ff.eod.l.non quemadmodum.35.
Interdum ex iuris cauſis,& certis perſonis ſuſtinendæ ſunt cognitiones, veluti ſi inſtrumenta litis apud eos eſſe dicantur,qui Reipublicæ,cauſa aberunt. Ideo diui fratres reſcripſerũt.humanum eſſe propter fortuitos caſus, dilationem accipi,veluti quod pater litigator filium vel filiam,vel vxor virim, uel filius parentem amiſit,& in ſimilibus cauſis cognitionem ad aliquem modum ſuſtineri, ff. eod.l.interdum.36.in prin.
Si de ui & poſſeſsione quæratur,prius cognoſcendum,de vi,quam de proprietate rei,Diuus Adrianus reſcripſit,ff.eod.l.ſi de vi.37.
Cum furioſus iudex additur non ideo minus iudicium erit, quod hodie non poteſt iudicare, ſcilicet vt ſuæ mentis effectus, quod ſententiæ dixerit, rarum ſit neque enim in addendo præſentia vel ſcientia iudiciis neceſſaria eſt, ff. eod.l. cum furioſus.39.in prin.
Non quidquid iudicis poteſtati permittitur,id ſubiicitur iuris neceſsitati. Iudex ſi quid aduerſus legis præceptum in iudicando dolo malo prætermiſerit, legẽ offendit,ff.eod.l.non quidquid.40.
In omnibus bonæfidei iudicis cum nondum dies præſtandæ pecuniæ venit,ſi aliquis agat ad interponendam cautionem,ex iuſta cauſa condemnatio fit,ff.eo. l.in omnibus.41.
Licet verum procuratorem in iudicio rem deducere veriſsimam eſt, tamen, & ſi quis,eum procurator non eſſet,litem conteſtatus ſit,deinde ratum dominus habuerit,videtur retro res in iudicium recte deducta,ff.eod.l.licet.56.
Recte defendi hoc eſt,iudicium accipere vel per ſe, vel per alium, ſed cum ſatiſdatione,nec ille uidetur defendi,qui quod iudicatũ eſt,non ſoluit.ff.e.l.recte.63.
Tam ex contractibus,quam ex delictis in filiumfamilias competit actio,ſed mortuo filio poſt litis conteſtationem,transfertur iudicium in patrem, duntaxat de peculio,& quod in rem,eius uerſum eſt,certe ſi quaſi procurator alicuius filiusfamilias iudicium acceperit,mortuo eo,in eum,quem defenderit,tranſaxatio uel ſindicati datur,ff.eod.l.tam ex contractus.57.

Soluitur, uetante eo, qui iudicare iusserat, uel etiam eo, qui maius impetium in ea dem iurisdictione habet, vel etiam si ipse iudex eiusdem imperii esse cœperit, cuius erat, qui iudicare iussit, ff. eod. l. soluitur. 58.

Solemus quidem dicere, id venire in iudicium, de quo actum est inter litigantes: sed Celsus ait, periculosè ex persona rei hoc metiri: qui semper, ne condemnetur, hoc dicit, non conuenisse. Quid ergo? melius est dicere, id venire in iudicium, non de quo actum est, vt veniret: sed id non venire, de quo nominatim actum est, ne veniret. ff. eod. l. solemus. 61.

Non ab iudice doli æstimatio ex eo, quod interest, sed ex eo, quod in litem iuratur. denique, & prædoni depositi & commodati ob eam causam competere actionem, non dubiratur si quis alio iudicio acturus, iudicatum solui satis acceperit, deinde alio iudicio agat: non committetur stipulare quia de alia re cautum videtur, ff. eod. l. non ab. 64.

Edictum dare, quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum connumerari debet, planè licet omnis ab antecessore numerus finitus sit: solet tamen successor vnum edictum dare, ff. de iud. l. edictum. lv.

Ad peremptorium edictum hoc ordine venitur: ut primo quis petat post absentiam aduersarii edictum primum mox alterum. Per interuallum non minus decem dierum, & tertium quibus propositis, tunc peremptorium impetret, quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem, hoc est vltra non pateretur aduersarium tergiuersari. ff. eodem. l. ad peremptorium. 68. cum duabus sequen.

In peremptorio autem comminatur is, qui edit: etiam absente diuersa parte cogniturum se, & pronuntiaturum. ff. eod. l. in perempto. 71.

Nonnunquam autem hoc edictum, post tot numero edicta, quæ præcesserunt, datur, nonnunquam post unum, vel alterum. nonnunquam statim, quod appellatur VNVM PRO OMNIBVS. Hoc autem æstimare oportet eum: qui ius dixit, pro conditione causæ, uel personæ, uel tempores, & ita ordinem edictorum uel compendium moderari, ff. eod. l. nonnunquam. 72.

Et post edictum peremptorium impetratum, cum dies eius superuenerit, tunc absens citari debet. & siue responderit, siue non responderit, agetur causa, & pronunciabitur, non utique secundum præsentem, sed interdum uel absens (si bonam causam habuit) uincet. ff. eod. l. & post. 73. in prin.

Quod si is, qui edictum peremptorium impetrauit, ab sit die cognitionis: is uero, aduersus quem impetratum est, ad sit: rum circunducendam erit edictum peremptorium, neque de causa cognoscetur, neque secundum præsentem pronunciabitur. circunducto edicto uideamus, an amplius reus conueniri possit, an uero salua quidem lis sit, uerum instantia tantum edicti perierit, & magis est, ut instantia tantum perierit, ex integro autem litigari possit, dicta. l. & post. §. quod si is.

Sciendum ex peremptorio absentem condemnatum, si appellet, non esse audiendum, si modo per contumaciam defuit, si minus audiatur, d. l. & post. §. fi.

De qua cognouerit iudex, pronunciare quoque cogendus erit, ff. eod. l. de qua re. 74. in princip.

Iudex qui usque ad certam summam iudicare iussus est, etiam de maiori re iudicari potest, si inter litigatores conueniat, d. l. de quare. §. Iudex.

Cū absentē defendere uellem iudicium mortuo eo iam accepi, & cōdēnatus solui quęsitū est, an hæres liberaretē; itē q̄ actio mihi aduersus eū cōpeteret? Respōdit Iulianus

Iulianus iudicium quod iam mortuo debitore per defenſorem eius accipitur, nullum eſſe:& ideo hęredem non liberari.Defenſorem autem, ſi ex cauſa iudi cati ſoluerit,repetere quidem non poſſe: negotiorum tamen geſtorum ei actio nem competere aduerſus hæredem,quia ſane exceptione doli mali tueri ſe poſ ſit,ſi ab actore conueniatur,d.l.de qua re,§.cum abſentem.

Si prætor iuſſerit eum,a quo debitum petebatur,adeſſe:& ordine edictorum peracto pronuntiauit,abſentem debere:non vtique iudex,qui de iudicato cognoſcit debet de prætoris ſententia cognoſcere:alioquin luſoria erunt huiuſmodi edicta & decreta prætorum. MARCELLVS NOTAT. Si per dolum ſciens falſo aliquid allegauit,& hoc modo conſecutum eum ſententia prætoris,liqui do fuerit ad probatum exiſtimo debere iudicem querelā rei admittere. PAVLVS NOTAT. ſi aut morbo impeditus,aut Reipublicæ cauſa euocatus,adeſſe non potuit reus: puto vel actionem iudicati eo caſu in eum denegandam,vel exequi prætorem ita iudicatum non debere,ff.de iud.l.ſi prætor.75.

Proponebatur ex his iudicibus,qui in eadem re dati eſſent, nonnullos cauſa audita excuſatos eſſe,inq; eorum locum alios eſſe ſumptos,& quærebatur, ſingulorum iudicum mutatio eandem rem,an aliud iudicium feciſſet.Reſpōdit:Alphenus non modo ſi vnus aut alter, ſed & ſi omnes iudices mutari eſſent.tamē & rem eadem,& iudicium idem,quod antea fuiſſet,permanere. Neque in hoc ſolum euenire,vt partibus commutatis,eadem res eſſe exiſtimaretur: ſed & in multis cæteris rebus.Nam & legionem eandem haberi ;ex qua multi deceſſiſſent,duorum in locum alii ſubiecti eſſent:& populum eundem hoc tempore putari,qui abhinc centum annis fuiſſet,cum ex illis nemo nunc viueret.Itē quæ ſi nauis adeo ſæpe refecta eſſet,vt nulla tabula eadem permaneret,quæ non noua fuiſſet:nihilominus eandem nauem eſſe exiſtimari. Quod ſi quis putaret, partibus commutatis aliam rem fieri fore,vt ex eius ratione noſipſi non iidem ſeſemus,qui ab hinc anno fuiſſemus propterea quod (vt philoſophi dicerent) ex quibus particulis minimis conſiſteremus,eæ quotidie ex noſtro corpore decederent,aliæque extrinſecus in earum locum accederent. Qua propter cuius rei ſpecies eadem conſiſteret,rem quoque eandem eſſe exiſtimari, ff. eod. l.proponebatur.76.

Eum quem temere aduerſarium in iudicium vocaſſe conſtiterit:viatica, litiſque ſumptus aduerſario ſuo reddere opportebit,ff.eo.l.eum quem.79.in prin.

Nonnunquam ſolent magiſtratus populi Romani viatorem nominatim vice arbi tri dare,quod raro,& non niſi re vrgente faciendum eſt,ff.eod.l.fin.

Lis nulla nobis eſſe poteſt cum eo,quem in poteſtate habemus niſi,ex caſtrenſi pe culio,ff.eod.l.quarta.

Si a me fuerit adrogatus,qui mecum erat litem conteſtatus, vel cum quo ego ſol ui iudicium,Marcellus lib.tertio Digeſtorum ſcribit, quoniam nec ab initio inter nos potuit conſiſtere,ff.eod.l.ſi a me.11.

Si filiusfamilias iudex litem ſuam faciat: in tantam quantitatem tenetur,quæ nūc in peculio fuit,cum ſententiam dicedat,ff.eod.l.filius.15.in prin.

Iudex tunc litem ſuam facere intelligitur,cum dolo malo in fraudem legis ſenten tiam dixerit,dolo malo autem videtur hoc facere: ſi euidens arguatur eius gra tia,vel inimicitia,vel etiam ſordes: vt veram æſtimationem litis præſtare coga tur,d.l.filius.§.iudex.

Iulianus etiam in hæredem iudiciis,qui litem ſuam fecit putat actionem compe tere,quæ ſententia vera non eſt,& a multis notata eſt.ff.eo.l.Iulianus.16.

Iudicio cœpta, pro interesse stipulatio pro interesse non est perempta superest igitur, vt debitorem eius temporis quod non est in iudicium deductum, conue nire possis, C. eod. iud. l. prima.

Licet iudice accepto cum tutore tuo egisti, ipso iure actio tutelæ sublata non est, & ideo si rursus eundem iudicem petieris contra vtilem exceptionem rei iudicatæ si de specie, de qua agis, in iudicio priore tractatum non esse allegas, non inutiliter replicatione doli mali vteris. C. eod. l. secunda.

Cum tibi precium prædiorum a curatoribus comparatorũ reputaretur, & instrumenta emptionis traderentur, quæstionem omisse euictionis non mouisti: intelligis, semel finitam litem instaurari non posse, C. eod. l. quarta.

Si quis intentione ambigua, vel oratione vsus sit: id quod vtilius ei est, accipiendum est, ff. eod. l. si quis. 66.

Placuit in omnibus rebus præcipuam esse iustitiæ æquitatisque scriptę, quam stri ĉti iuris rationem, C. eod. l. placuit, 8.

Iudices oportet in primis rei qualitatem plena inquisitione discutere, & tunc vtranque partem sæpius interrogare, nunquid noui addere desideret, cum hoc ipsum ad alterutram partem proficiat, siue definienda causa per iudicem, siue ad maiorem potestatem referenda sit, C. eod. l. iudices. 9.

Nulli prorsus audientia præbeatur, qui causæ continentiam diuidet, & ex beneficii prærogatiua id quod in vno eodem quæ iudicio poterat terminari, apud diuersos iudices voluerit ventilare, pœna ex officio iudiciis imminente ei, qui cõtra hanc supplicauerit sanctionem atque alium super possessione, alium super principali quæstione iudicem postulauerit, C. eod. l. nulli. x.

Omnes lites super pecuniis quantæcunque quantitatis, siue super conditionibus, siue super iure ciuitatis, seu priuatorum fuerint illatæ siue super possessione, vel domino, vel hypotheca, seu super seruitutibus, seu pro aliis quibusdam casibus, pro quibus hominibus inter se litigandam est, exceptis tantummodo causis, quæ ad ius fiscale pertinent, vel quid ad publicas functiones respiciat nõ vltra triennii metas post litem contestatam protrahendæ sunt, C. de eo. l. properandum, in prin.

Et si quidem pars actoris cessauerit, quatenus multiplici dilatione reus fatigetur & triennii metæ post litem contestatam iam prope finem veniant, vt semestre tempus tantum ei supersit, licentia erit iudici per executores negocii actorẽ requirere, parte fugiente ex vna parte actoris absentiam incusante, & iudicibus omnimodo suas aures huiusmodi quæstioni referẽtibus, & si per tres vices hoc fuerit subsecutum, decem dierum spatio per vnumquemque introitum destinato, & nec ita pars actoris fuerit inuenta, & neq; per se neq; per procuratorẽ instructum peruenerit, tunc iudex negocii acta apud se confecta conspiciet, & siquidem nihil sufficiens actitatum esse, ex quo possit termino causæ certa fieri coniectura non solis partem fugientem ad obseruatione iudicii relaxabit, sed etiam in omnes expensas, quæ consueto modo circa lites expenduntur, eũ condemnabit, vera quantitate earum sacramento fugientis manifestanda, & omni cautela, quam super lite reus exposuit, reddenda, quæ & si remanserit, viribus euacuabitur, d. l. properandum, §. & si quidem.

Sin autem ex gestis apud se habitis, parte actoris minime inuenta, posset inuenire viam, ex quo manifestum ei fiat, quid statuendum sit, etiam actore absente, si eum meliorem causam habere prospexerit, proferre sententiam non meretur & ꝑsentẽ reũ absenti actori cõdẽnare: expensis tantummõ litis, quas reus

legi-

legitimæ ſe expediſſe iurauerit,condẽnatione excipiẽdis: q͂a hæc pœna actori, meliorem cauſam habenti,propter ſolam abſentiæ contumaciam imponimus. nullæ ponitur ei regreſſu ad eandem litem conſeruando: ſed actor contumax cadat omnimodo de lite,ſi reus abſoluitur ſin vero aliqua condemnatio contra reum pro abſente actore proferatur, quam forſitan non ſufficientem ſibi actor putauerit fugitiuus: nullo modo iterum eandem litem reſuſsitare conceditur, & hæc quidem pœna actori ſit impoſita,d.l.properandum,§.ſinautem reus.

Cum autem eremodicium ventilatur: ſiue pro actore, ſiue pro reo examinatio ſine vllo obſtaculo celebretur. Cum enim terribiles in medio proponuntur ſcripturæ,litigatoris abſentia dei præſentia repleatur: nec pertimeſcat iudex appellationis obſtaculum,cum ei,qui contumaciter obeſſe noſcitur,nulla ſit pro uocationis licentia:quod & in veteribus legibus eſſe ſtatutum,manifeſtis imi, iuris eſt.Huiuſmodi autem ſententia propè finem triennii proferatur, pro quo & præſens lex lata eſt.ſi enim in anteriore tempore, in quo larga temporis ſuperest dilatio,& ſpes abſenti relicta fuerit reuertendi,alterutra pars ceſſauerit, in ſola expenſarum datione & abſolutione forſitam præſtetur pœnalis ſententia,non autem tunc mors litis & condemnatio in abſentem introducatur, quæ in his tãtummodo caſibus accidunt,in quibus triennii effluentis imminet formido,d.l.properandum,§.cum autem.

Siue autem alterutra parte abſente,ſiue vtraq; præſente lis fuerit deciſa omnes iudices condemnabunt,quantum pro ſolitis expenſis litium iurauerit:non ignorantes,quòd ſi hoc prætermiſerint, ipſi de proprio huiuſmodi pœnæ ſubiacebunt & reddere eam parti læſæ coartabuntur,d.l.properandum, §.ſinautem.

Sinautem vtraq; parte imminente,& litem peragere cupiente,iudex eam accipere noluerit,vel propter amicitias,vel inimicitias,vel turpiſsimi lucri gratia,vel propter aliud quodpian vitium, quod miſerrimis animis huiuſmodi iudicum innaſci poteſt,litem ipſe auſus fuerit protelare, & propter hoc triennium fuerit tranſactum:ſi quidem iudex in magiſtratu poſitus eſt,vel in maiore dignitate,vſq; ad illuſtratus gradum: decem libras auri pœnam multabitur, ſi autem iudex minor fuerit:trium librarum auri multaplectetur,& eo remouendo, alter iudex in locum eius ſubrogetur ſub ſimilis pœnæ formidine, his omnibus locum habentibus,cum unus iudex omnem cauſam ab initio peragit,d.l.properandum,§.ſinautem.

Sinautem in medio triennio,vel morte iudicis, vel alia inexcuſabili occaſione iudicium fuerit mutatum:tunc ſiquidem ex triennio annale tempus,vel amplius reſidet in quo, alius iudex ei cauſæ imponitur intra reliquum tempus cauſa finiatur.ſinautem minus,quàm annale ſit:tunc omne,quod deeſt, repleatur, ut non in minore, quàm perfecti anni, tempore litem poſsit ſubrogatus iudex, tam diſcutere,quàm terminare,d.l.properandum,§.ſinautem in modo.

Illud proculdubio obſeruando,vt ſi neq; per alterum litigantium partem,nec per iudicem ſteterit,quominus lis ſuo morte decurrat,ſed per patronos cauſarum: licentia datur iudici, & eos duarum librarum auri pœna afficere publicis rationibus aggreganda: ipſo uidelicet iudice in ſua ſententia hoc ipſum manifeſtante,quod per patronos cauſæ,vel fugientis vel agentis dilatio facta eſt, vel per omnes,vel per eoſdam ex iis,neceſsitate aduocatis imponenda, ex quo litem peragendam ſuſceperint,eam vſq; ad terminum (niſi lex,vel iuſta cauſa impediat) implere,ne ex eorum recuſatione fiat cauſa dilatio:honorariis ſcilicet à clientibus,qui dare poſſunt, diſertiſsimis togatis omnimodo præſtandis, &

(ſi ceſſa-

(si cessauerit) per executores negociorum exigendis, ne per huiusmodi machinationem causæ merita protrahantur: nisi ipse litigator alium pro alio patronum eligere maluerit. Hæc autem in his à nobis cauta sunt, quibus perfectæ ætatis constitutis arbitrium suum pro omnibus sufficit, d.l. properandû. §. illud.

Si vero causæ vel pupillorum, vel adultorum sunt, vel aliorum sub cura agentium, masculorum vel fœminarum, vt per tutores, vel actores, vel curatores, vel procuratores eorum agantur, & eorum desidia triennium fuerit elapsum, & causæ ceciderint: litem quidem nihilominus suum habere vigorem: omnem autem iacturam, quę ex causa hac oritur, ad tutores, & curatores, aut eorum fideiussores, hæredesq;, & res eorum, & omnes, quorum in hac causa legitimæ interest, redundare. si autem non sufficiat pupillis, vel minoribus eorum substantia: tunc in id, in quo fuerit detrimentum perpessi, in integrum restitutionis auxilium eis superesse, d.l. properandum, §. fin.

Omnes omnino iudices iuris disceptatores, non aliter, litium primordium accipere, nisi prius ante sedem iudicialem sacrosanctæ deponantur scripturæ, & hę permaneant non solum in principio litis, sed etiam in omnibus cognitionibus vsq; ad ipsum terminem, & definitiuæ sententiæ recitationem. sic etenim attendentes ad sacrosanctas scripturas, & dei præsentia consecrati ex maiore præsidio lites diriment: scituri, quòd non magis, quàm partibus iudicium terribile est: si quidem litigatores sub hominibus, ipsi autem deo inspectatore adhibito causas proferunt trutinandas, C. de iud. l. rem non nouam, in prin.

Patroni autem causarum qui vtrique parti suum pręstantes ingrediuntur auxiliû, cum lis fuerit côtestata, post narrationem propositam & contradictionem obiectam, in qualicunque iudicio maiore, seu minore, vel apud arbitros, siue ex compromisso, vel aliter datos, vel electos: sacrosanctis euangeliis tactis iuramentum præstent, quòd omni quidem virtute sua, omnique ope, quod iustum & verum existimauerint, clientibus suis inferre procurent, nihil studii relinquentes, quod sibi possibile est: non autem credita sibi causa cognita, quod improba sit, vel penitus desperata, & ex mendacibus allegationibus composita, ipsi scientes prudentesq; mala conscientia liti patrocinentur. sed & si certamine procedente aliquid sibi tale cognitum fuerit, á causa recedant, ab huiusmodi communione sese penitus separantes. hocque subsecuto: nulla licentia concedatur spreto litigatori ad alterius aduocati patrocinium conuolare, ne melioribus contemptis improba aduocatio subrogetur. si autem pluribus patronis adhibitis. & iuramento ab omnibus præstito, quidam ex his causa procedente patrocinandum esse crediderint, quidam recusauerint: exeant quidem recusantes uolentes autem remaneant: causæ etenim terminus manifestare poterit, qui timidius, quiq; audacium iudicium vel reliquerunt, vel protulerunt: nec in hac parte litigatoribus danda licentia alios pro recusantibus subrogare, d.l. rem non nouam, §. patroni.

Si quando absens persona citata postea aparuerit iudices non aliter ei iudicialem aditum debent reuelare, sed omnem claudere ei iudiciorum copiam, nisi prius omnia damna restituat eius huiusmodi uitio aduersarii eius inflicta siue circa ingressus litis, siue circa honoraria aduocatorum, vel alias causas, quæ in iudicio versantur: extimationem iudicis quantitate eorum definienda, post quam iuratum ab eo fuerit, qui fecit expensas: executoribus negotiorum modis omnibus dispositiones eorum ad implentibus, quod si iudices hoc prætermiserint ex substâtia sua hmôi detrimêtû læsis resarcire côpellent, C. eo. l. sancimus, 13.

Apertissimis

Apertissimis iuris est licere litigatoribus iudiciis antequam lis inchoetur recusare,vt ad alium curratur libello recusationis ei porrecto: Et per iudicem ordinarium necessitas imponitur partibus arbitros eligere ad eos venire, & sic litem apetere quasi arbitri fuerint ab Impiali culmine delegati,C.eo.l.apertissimi.14.

Cum specialis iudex,in aliqua prouincia in qua incusatus degit,datus est, & una pars,suspectum eum sibi esse dicit: ne fortè absente persona iudicis, & in alia ciuitate eiusdem prouinciæ commorante, compellantur longo itinere emenso recusationis libellum ei incusatus offerre : si quidem præsto est præses prouinciæ in illa ciuitate,vbi de ea re dubitatur:licet ei, qui suspectum sibi iudicem esse dicit,ipsum præsidem adire,& hoc facere in actis manifestum. si autem non est moderator prouinciæ impræfactio loco,hæc eadem apud defensorem locorum,apud eos habitis,& celebrare, & iudicem quidem eum recusare. illico autem,idest intra triduum proximum, siue vlla dilatione compelli arbitrum vel arbitros eligere,& apud eos litigare : ne & datus iudex remoueatur, & alter non eligatur. Eletione videlicet arbitri,si uariatum fuerit inter partes, simili modo,vel præsidis prouinciæ (si adest) vel defensoris locorum,vel magistratuum municipii arbitrio dirimenda:& executore, cui mandata est, huiusmodi causæ exactio, imminente,& statuta ab arbitris effectui mancipante, insuerit prouocatum.tunc enim ipse, qui antea iudicem dedit, qui suspectus uisus,est,appellatione trutinata formam causæ imponat legitimam,C. eod. l.fin.

DE IVREIVRANDO PROPTER CALVMNIAM DANDO. Titulus II.

IN omnibus causis,siue propter literas fuerit certatum, siue propter instrumenta,siue propter quidquam aliud, in quo necessitas probationis incumbit sancitum est non aliter easdem probationes præstare compelli,nisi prius,qui eas exposuit,iuramētum de calumnia præstiterit,quod non causam differendo huiusmodi allegationem proposuit. nam sacramenti timore contentiosa litigantium instantia compescitur,C.de iud.iur.propter calum.l.prima.

Cum statutum sit iudices non aliter causas dirimere, nisi sacrosanctis euangeliis propositis & patronos causarum prius iurare. & ita perferre causas necessariū est legem ponere per qua sanciatur in omnibus litibus non aliter,nec actorem neque fugientem in primo exordio litis exercere certamina nisi post narrationem & responsionem,antequam vtriusque partis aduocati sacramentum legitimum præstent,ipse principales personæ subeant iusiurandum : & actor quidem iuret, non calumniandi animo litem mouisse, sed existimando bonam causam habere:reus autem non aliter suis allegationibus utetur,nisi prius, & ipse iurauerit,quod putans se bona instantia uti,ad reluctandum peruenerit: & postea vtriusque partis uiros disertissimos aduocatos (quod ante dispositum est) iuramentum præstare,sacrosanctis videlicet Euangeliis aote iudicem positis.finautem vel dignitas,vel sexus personæ non concesserit eam ad iudicē peruenire:in domo litigatoris sacramentum procedit, altera uidelicet parte, vel procurator eius præsente,C.eo.l.fi.in princ.

Quod obseruari oportet,& si tutores,vel curatores,vel aliæ quædam sint personę, quæ administrationem alienarum rerum authoritate legitima gerunt. Conuenit enim & ipsos iureiurando affici,quia ipsi causam scientes, ita ad eam perueniunt.

niunt. neque enim pupillus, neque adultus, vel aliæ huiusmodi personæ, sed ipsi, qui pro eis tutelam, vel curam, vel aliam legitimam gerunt administrationē, scire possunt causam, & ita ad iudicium peruenire: eo quod ex animi sui scientia iurent. & licet vera causa natura forsitam alia est: tamen quod quisque credit, & existimat, hoc esse iurandum, d. l. fin. §. quod obseruari.

Si autem absuerit alterutra pars, & per procuratorem causa agatur: non ante licentiam habet actor litem exercendam suo procuratori mandare, nisi prius actis interuenientibus in prouincia, in qua dedit, sacramentum calumniæ iubeat. similique modo si reus absuerit, & forsitam per iudicatum solui stipulationem procuratorem ordinauerit, vel defensor pro eo interuenerit: & ipse vel presente actore per se, vel instructam procuratorem, vel etiam absente eo (si hoc iudex perspexerit) inter acta iuramentum præstet, quod reum dare antea dispositum est, d. l. fi. §. finautem.

Omnes iudices, licet ex compromisso cognoscant, vigorem suum exercentes (quia non pro commodo priuatorum, sed pro communi utilitate præsens lex posita est) minimè pati debent tale sacramentum remitti, sed omnimodo hoc & ab actore & fugiente exigi: ne paulatim videatur huiusmodi res defraudari, & sacramentum vel principalium personarum, vel aduocatorum ex quacunq; parte m utilari, d. l. fin. § sed quia.

Si quis pro alio litem mouere voluerit, nullo mandato prolato, sed per fideiussionem ratam rem dominum habiturum suam personam firmauerit: ne uel ex hac machinatione lex circunscribi uideatur (siue pro vna persona quis litem mouere voluerit, siue pro aliquo corpore, vel vico, vel alia vniuersitate) fideiussorem quidem solitam præstare litem autem vlterius minimè procedere, nisi iudices intra statuendum tempus faciant principales personas sacramentum subire, vel præsente aduersario (si hoc maluerit) vel alio pro eo agente, vel penitus altera parte cessante, inter acta apud defensorem locorum huiusmodi sacramentum, vel ab ipso, pro quo agitur, vel à plurima parte, vel idonea uniuersitatis procedit, d. l. fi. §. hoc etiam.

Quod si actor noluerit subire sacramentum calumnia, & hoc legitimè fuerit adprobatum, non licebit ei penitus ad litem peruenire, sed cadet ab instituta actione, quasi improbus litigator, & tristitia iudicum ei cum summa interminatione occurrat, & ab iudicio eum, quàm longissimè expellat. finautem reus hoc sacramentum subire recusauerit: in iis capitulis, quæ narratione comprehensa sunt, pro confessa habeatur: & liceat iudici sententiam proferre, quemadmodum ei, & ipsa rei qualitas suggesserit. sic enim non lites solam, sed etiam calumniatores minuentur: sic pro iudiciis putabunt se se homines in sacrariis fisti. si enim & ipse principales litigantium partes per iuramentum lites exerceant, & patroni causarum præbeant sacramentum, & ipsi iudices propositis sacrosanctis scripturis, tàm causæ totius faciunt examinationem, quàm suum proferant arbitrium: quid aliud, nisi pro hominibus deum esse in omnibus causis iudicem, credendum est, d. l. fin, §. quod si actor.

DE RECEPTIS ARBITRIS, QVI ARBITRIVM RECEPErunt, vt sententiam dicant. Tit. III.

Compromissum ad similitudinem iudiciorum redigitur, & ad finiendas lites pertinet, ff. de recep. arb. qui arbit. recep. l. prima.

Ex compromisso placet exceptionem non nasci, sed pœnæ petitionem, ff. eod. l. secunda.

Labeo ait si compromisso facto, sententia dicta est, qua quis à minore, 25. annis tutelæ absolueretur: ratum id à prætore non habendum, neq; pœnæ eo nomine commissæ petitionem dari, ff. eo. l. tertia, in prin.

Tametsi neminem prætor cogit arbitrium recipere (quoniam hæc res libera & soluta est, & extra necessitatem iurisdictionis posita) attamen vbi semel quis in se receperit arbitrium, ad curam & ad solicitudinem hanc rem pertinere prætor putat: non tantum quod studeret lites finiri verum quoniam deberet decipi, qui eum quasi virum bonum disceptatorem inter se elegerunt. Finge enim post causam iam semel, atq; iterum tractatam, post nudata vtriusq; intima, & secreta negocii aperta: arbitrum, vel id gratiæ dantem, vel sordibus corruptum, vel ex alia causa nolle sententiam dicere: quisquam nè potest negare æquissimum fore, prætorem interponere se, vt officium, quod in se recepit, impleatur, d. l. tertia, §. tametsi.

Ait prætor, QVI ARBITRIVM POENA COMPROMISSA RECEPERIT, tractemus de personis arbitrantium, & quidem arbitrum cuiusque dignitatis coget officio perfungi, quod suscepit, etiam si sit consularis: nisi forte in aliquo magistratu positus, vel potestate (consul fortè uel prætor) quoniam in hoc Imperium non habet. Nam magistratus superiores, aut pari Imperio, qui sunt, nullo modo possunt cogi, nec interest: ante, an in ipso magistratu arbitrium susceperint, sed inferiores possunt. sed & si filiusfami. compelleretur, d. l. tertia, §. cum duabus seq.

Quinetiam & de re patris dicitur filiumfam. arbitrum esse. nam & iudicem eum esse posse, plerisque placet, ff. eo. l. sexta.

Sed neque in pupillum, neque in furiosum, aut surdum, aut mutum compromittetur, ut Pomponius scribit, ff. eo. l. sed si, 9. §. sed neque.

Mulieres suæ pudicitiæ memores & operum, quæ eis natura permisit, & à quibus iussit eas abstinere, licèt summæ atq; optima opinionis constitutæ in se arbitrium susceperint, ab omni iudiciali agmine separantur, vt earum electionè nulla pœna, nulla pacti exceptio aduersus iustos earum contemptores habeatur, C. eod. l. fina.

Si quis iudex fit: arbitrium recipere eiusdem rei, de qua iudex est, inue se compromitti iubere prohibetur lege Iulia: & si sententiam dixerit, non est danda pœnę persecutio, d. l. sed si, §. si quis.

Sunt & alii, qui sententiam dicere non coguntur. vtputa si sordes, aut turpitudo arbitri manifesta sit: Iulianus ait, si eum infamarunt litigatores: non omnimodo prætorem debere eum excusare, sed causa cognita, idem & si sprета authoritate eius ad iudicium. Vel alium arbitrium. litigatores ierunt, mox ad eundem arbitrium redierunt: prætorem non debere eum cogere, inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerint, vt eum spernerent, & ad alium irent, d. l. sed & si, §. fin. cum l. x. & l. seq. in princ.

Quod ait prætor POENA COMPROMISSA accipere nos debere, non si

non si vtrinq; pœna nůmaria, sed & si alia rès vice pœnæ si quis arbitri senten
tiæ non steterit, promissa sit: Pomponius scribit. Quid ergo, si res apud arbitrũ
depositæ sint eo pacto, vt ei daret, qui vicisset: vel vt eam daret, si non pareretur
sententiæ? an cogendus sit sententiam dicere? cogendus est. tantundem est, &
si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. proinde & si alter rem, alter pe
cuniam stipulanti promiserit, plenum compromissum fit, & cogetur sententiam
dicere, ff.eo.l.litigatores, xi.§.quod ait.

Interdum (vt Pomponius scribit) rectè nudo pacto fiet compromissum, vtputa si
ambo debitores fuerunt: & pacti sunt, ne petat, quod sibi debetur, qui senten-
tiæ arbitri non paruit. Item Iulianus scribit non cogendum arbitrum senten-
tiam dicere, si alter promiserit, alter non. idem dicit, & si sub conditione fuerit
pœna compromissa; veluti si nauis ex Asia venerit tot, milia. non enim prius ar
bitrum cogendum sententiam dicere, quàm conditio extiterit: ne sit inefficax
deficiente conditione, & ita Pomponius scribit. Quo casu ad prætorem perue-
nebit in eo forsitam solo, vt si possit dies compromissi proferri, proferatur, d.l.
litigatores, §.interdum vsq; ad finem, cum l.seq.

Pomponius ait, & si alteri accepto lata pœna sit compromissi, non debere eum
compelli sententiam dicere. Idem Pomponius scribit, si de meis solis contro-
uersiis sit compromissum, & de te pœnam sim stipulatus: uidendum, ne non sit
compromissum. Sed cui rei moueatur, non video. nam si ideo, quia de unius
controuersiis solum compromissum sit, nulla ratio est. licet.n. & de una re com
promittere: si verò, quia ex altera duntaxat parte stipulatio interuenerit, est
ratio: tanquam si petitor sit, qui stipulatus est, possit dici plenum esse compro-
missum: quia is, qui cōuenitur, tutus est, pati exceptione: is verò, qui conuenit,
si arbitrio non pareatur, habet stipulationem. sed id uerum non est. neq; enim
sufficit exceptionem habere, vt arbiter sententiam dicere cogatur, ff. cod.l.
Pomponius, xiii. in princ.

Recepisse autem arbitrium videtur (vt Pedius libro nono dicit) qui iudicis par-
tes suscepit, finemque se sua sententia controuersiis impositurum pollicetur.
quod si (inquit) hactenus interuenit, vt experiretur, an consilio suo, vel autho
ritate discuti litem paterentur, non uidetur arbitrium recepisse, d.l. Pompo-
nius, §.recepisse.

Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere, quibus iudex
non cogeretur, nisi dies compromissi exitura sit, nec proferri possit. Proinde
si forte vrgeatur à prætore ad sententiam: æquissimum erit, si iuret sibi de cau-
sa nondum liquere, spacium ei ad pronunciandum dari, d.l. Pomponius, §.si.

Sed si compromissum sine die cōfectum est, necesse est arbitrio, omnimodo diem
statuere, partibus consentientibus, & ita demum causam disceptare, quod si
hoc prætermissum sit: omni tempore cogendus est sententiam dicere, ff. cod.l.
sed si compromissum, xiv.

Licet autem prætor districtè dicat, sententiam se arbitrum dicere coacturum: at-
tamen interdum rationem eius habere debet, & excusationem recipere, causa
cognita, vtputa si fuerit infamatus à litigatoribus, aut si inimicitiæ capitales
inter eum, & litigatores, aut alterum, & litigatoribus intercesserint: aut si ætas,
si valetudo, quæ postea contingit, id ei munus remittat, aut occupatio nego-
ciorum propriorum, vel profectio vrgens, aut munus aliquod reip. causa, ff.
eodem, l.licet, xv.

Et si qua alia incommoditas ei post arbitrium susceptum incidat, sed in causa va
letudinis,

letudinis, similibusve, causa cognita differre cogit, ff. eo. l. aut si qua, 16. i prin.

Arbiter iudicii sui nomine, quod publicum, vel priuatum habet, excusatus esse debet à compromisso: vtiq; si dies compromissi proferri non potest. Quod si potest, quare non cogat, eum, cum possit proferre? quod sine vlla districtione ipsius interdum futurum est. si tamen vterq; velit eum sententiam dicere: an (quamuis cautum non sit de die proferenda) non aliàs impetret (quia iudicium habet, ne cogatur) quàm si consentiat denuo in se compromitti? hæc si dies exitura est, d. l. & si qua, §. arbiter.

Item si vnus ex litigatoribus bonis suis cedat Iulianus scribit non esse cogendum arbitrum sententiam dicere: cum neque agere, neque conueniri possit, ff. eod. l. item si unus, 17. in prin.

Si multò post reuertantur ad arbitrũ litigatores: non esse cogendum sententiam dicere Labeo scribit, d. l. item, §. si multò.

Item si plures sunt, qui arbitriũ receperunt: nemo vnus cogendus erit sententiam dicere: sed aut omnes, aut nullus. inde Pomponius ad edictum quærit: si ita sit compromissum, vt quod Titio disceptatori placet, id Seius pronunciet, quis sit eorum cogendus? sed tale arbitrium non ualebit, in quo libera facultas arbitri sententiæ futura non est, sed si ita sit compromissum, arbitratu Titii, aut Seii fieri. Pomponius scribit, compromissum valere: sed is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint, d. l. item si plures sunt, §. item si.

Si in duos fuerit compromissum. sicut si dissentirent, tertium adsumant, tale compromissum non ualent. Nam & in adsumendo possunt dissentire, sed si ita sit, vt tertius adsumeretur, Sempronius: valet compromissum, quoniam in adsumendo dissentire non possunt, d. l. item si, § si in duos.

Principaliter tamen, si in duos arbitros sit compromissum: non debet prætor eos cogere sententiam dicere: quia res ferè sine exitu futura est, propter naturalẽ hominum ad dissentiendum facilitatem. In impari. n. numero idcirco compromissum admittitur: non quoniam consentire omnes facile est, sed quia (& si dissentiant) inuenitur pars maior, cuius arbitrio stabitur: sed tamen vsitatum est, etiam in duos compromitti, & debet prætor cogere arbitros, si non consentiant, tertiam personam, certam eligere, cuius authoritati pareatur, d. l. item, §. si principaliter.

Celsus scribit, si in tres fuerit compromissum, sufficere duorum consensum, si præsens fuerit, & tertius: alioquin absente eo, licet duo consentiant, arbitrium nõ valere, quia in plures fuit compromissum, & potuit præsentia eius trahere eos in aliam sententiam, d. l. item si, §. fin.

Sic & tribus iudicibus datis, quod duo ex consensu absente tertio, iudicauerunt: nihil valet. quia ità demũ, quod maior pars omnium iudicauit, ratum est cum & omnes iudicasse palàm est, ff. de recep. qui arbit. l. sic & 18.

Qualem autem sententiam dicat arbiter ad prætorem non pertinere Labeo ait: dummodo dicat, quod ipsi videtur. Et ideo si sic fuit in arbitrum compromissum, ut certam sententiam dicat: nullum esse arbitrium, nec cogendum sententiam dicere, Iulianus scribit, ff. eo. l. qualem, 19. in princ.

Dicere autem sententiam existimamus eum, qui ea mente quid pronunciat, ut secundum id discedere eos à tota controuersia velit, sed si de pluribus rebus sit arbitrium receptum, nisi omnes controuersias finierit, non uidetur dicta sententia, & adhuc erit à prætore cogendus, d. l. qualem, §. dicere.

Vnde videndum erit, an mutare sententiam possit, & alias quidem est agitatum, si arbi-

si arbiter iussit dari, mox vetuit. vtrum eo, quod iussit, an eo, quod vetuit stari debeat. & Sabinus quidem putauit posse. Cassius vero sententiam magistri sui bene excusat. Et ait de ea sententia Sabinum non sensisse, quæ arbitrium finiat, sed de præparatione causæ: vtputa si iusserit litigatores Kalendis adesse, mox idibus iubeat. nam mutare eum diem posse. cæterum si condemnauit, vel absoluit, quando arbiter esse desierit, mutare sententiam non posse. Quia arbiter, & si errauerit in sententia dicenda, corrigere eam non potest, d. l. qualem, §. vnde cum l. sequen.

Quid tamen si de pluribus controuersiis sumptus est, nihil sibi communibus, & de una sententia dixit, de aliis nondum? nunquid desiit esse arbiter? Videamus igitur, an in prima controuersia possit mutare sententiam, de qua iam dixerat. Et multum interest de omnibus simul, vt dicat sententiam, compromissum sit, an non. nam si ut de omnibus: poterit mutare. nondum enim dixit sententiam. Quod si ut separatim, quia plura sunt compromissa, & ideo (quantum ad illam controuersiam pertinet) arbiter esse desiit. ff. eo. l. quid tñ, xi. in prin.

Si arbiter ita pronunciasset, nihil videri Titium debere Seio, tametsi Seium non vetuisset petere, tamen si quid petisset, videri contra sententiam arbitri fecisse & id Offilius, & Trebatius responderunt, d. l. quid tamen, §. si arbiter.

Solutioni diem posse arbitrum statuere placet, & ita etiam Trebatius uidetur sentire. Pomponius ait, inutiliter arbitrum incertā sententiam dicere, vtputa quā tum ei debes, redde: Diuisioni uestræ stari placet: pro ea parte, quam creditoribus tuis soluisti, accipe, d. l. quid tamen, §. solutioni.

Item si arbiter pœnam ex compromisso peti vetuerit non ualet, & habet rationē, quia non de pœna compromissum est, d. l. quid tamen, §. item si arbiter.

Papinianus ait, si cum dies compromissi finiretur, prolato die litigatores denuo in eum compromiserint, nec secundi compromissi arbitrium recepit: non esse cogendum recipere, si ipse in mora non fuerit, quominus partibus suis fungeretur, quod si per eum factum sit: æquissimum erit, cogi eum à prætore sequens recipere. Quæ quęstio ita procedit: si nihil in priore compromisso de die proferendo cauebatur. cæterum si cauebatur, & ipse protulit, mansit arbiter, d. l. quid tamen, §. Papinianus.

Plenum compromissum appellatur, quod de rebus, controuersiisve omnibus compositum est. nam ad omnes controuersias pertinet, sed si fortè de una re sit disceptatio: licet pleno compromisso actum sit, tamen ex cæteris causis actiones supersunt. id enim venit in compromissum, de quo actum sit, ut ueniret. sed est Tutius, si quis decertare compromissum facturus sit, de ea re sola exprimere. non debent autem in compromisso obtemperare litigatores, si arbiter aliquid inhonestum iusserit, d. l. quid tamen, §. plenum.

Si intra diem compromissi aditus arbiter, post diem compromissi adesse iusserit: pœna non committitur, d. l. quid tamen, §. si intra.

Si quis ex litigatoribus ideo non adfuerit, quod ualetudine, uel Reip. causa absentia impeditus sit, aut magistratu, aut alia iusta causa, pœnam committi Proculus, & Atilicinus aiunt, sed si paratus sit in eundem compromittere: actionem denegari, aut exceptione tutum fore, sed hoc ita demum verum erit, si arbiter recipere in se arbitrium fuerit paratus. nam inuitum non esse cogendum Iulianus scribit. Ipse autem nihilominus pœna absoluitur, d. l. quid tamen, §. si quis.

Si arbiter iusserit (puta) in prouincia adesse litigatores. cum Romæ esset in eum compromissum, an ei impunè non pareatur, quæritur. Et est verius, quod Iulianus ait

nus ait libro quarto: eum locum compromisso inesse, de quo actum sit, cum compromitteretur. Impunè igitur ei non parebitur, si alio loco adesse iusserit. quid ergo, si non appareat, de quo loco actum sit? melius dicetur, eum locum contineri, vbi compromissum est. Quid tamen si eo loci, qui sit circa vrbem, adesse iusserit? Pegasus admittit valere iussum. Quod verum est, si eius sit authoritatis arbiter: vel in se cessibus soleat agere, & litigatores facilè eo loci venire possint, d.l. quid tamen, §. si arbiter.

Sed & si in aliquem locum inhonestum adesse iusserit. puta in popinam, vel lupanarium: sine dubio (vt Iulianus ait) impune ei non parebitur, quam sententiam & Celsus probat. Vnde eleganter tractat. si is sit locus, in quem alter ex litigatoribus honestè venire non possit, alter possit: & is non uenerit, qui sine sua turpitudine eo venire possit, & is venerit, qui inhonestè venerat: an committatur poena compromissi, quasi non præbita opera, & rectè putat non committi. absurdum enim esse, iussum in alterius persona ratum esse, in alterius non, d.l. quid tamen, §. sed etsi.

Intra quantum autem temporis, nisi detur, quod arbiter iussit, committatur stipulatio, uidendum est, & si quidem adiectus dies non sit, Celsus scribit inesse, quoddam modicum tempus, quod vbi præterierit, pœna statim peti possit. vt tamen (inquit) si dederit ante acceptum iudicium agi ex stipulatu non possit, vtiq; nisi eius interfuerit, tunc solui, d.l. quid tamen, §. fi. cum l. seq.

Celsus ait, si arbiter intra Kalendas Septembris dari iusserit. nec datum erit: licet postea offeratur. attamen semel commissam pœnam compromissi non euanescere: quoniam semper verum est intra Kalendas datum non esse. si autem oblatum acceperit, pœnam petere nõ posse, aut doli exceptione remouendum, contrà vbi duntaxat dari iussit, ff. de recep. qui arbit. l. Celsus, 23. in princ.

Idem ait si iusserit me tibi dare, & valetudine sis impeditus, quominus accipias, aut alia iusta causa, Proculum existimare, pœnam non committi, nec si post Kalendas te parato accipere, non dem, d.l. Celsus, §. idem ait.

Sed ipse rectè putat, duo esse arbitri præcepta: vnum pecuniam dari, aliud intra Kalendas dari, licet igitur in pœnam non committas, quod intra Kalendas nõ dederis, quoniam per te non steterit: tamen committis in eam partem, quod non das, d.l. Celsus ait, §. sed ipse rectè.

Idem ait, nihil aliud esse, arbitri sententiæ stare: quam id agere (quantum in ipso sit) ut arbitri sententiæ pareatur. idem Celsus ait si arbiter me tibi certa die pecuniam dare iusserit, tu accipere noluisti: posse defendi ipso iure, pœnam non committi, sed si postea paratus ille sit accipere, non impunè me non daturum. non enim ante feceram, d.l. Celsus, §. fi. cum l. seq.

Labeo ait: si arbiter, cum in compromisso cautum esset, ut in eadem die, de omnibus sententiam diceret, & ut posset diem proferre, de quibusdam rebus dicta alioquin sententia, de quibusdam non dicta, diem protulit, valere prorogationẽ diei, sententiæq; eius posse impunè nõ pareri, & Pomponius probat Labeonis sententiam, quæ vera uidetur: quia officio in sententia functus non est. Hæc autem clausula, DIEM COMPROMISSI PROFERRE, nullam aliam dat arbitro facultatem, quam diem prorogandi. & ideo conditionem primi compromissi, neq; minuere, neq; mutare potest. & ideo cætera quoq; discutere debet, & pro omnibus unam sententiam ferre, ff. eo. l. Labeo ait, 25.

Si per fideiussores fuerit cautum in primo compromisso, & sequens similiter proferendum Labeo ait, sed Pomponius dubitat, utrum iisdem, an & aliis tam ido-

neis.quid enim (inquit) si iidem fideiubere noluerint, sed si fideiubere noluerint, tunc aliis non absimiles adhibendi sunt. Ne in potestate sit fideiussorum postea se non obligantium, vt pœna committatur, idemque & si decesserint.d. l.Labeo.§.fi.cum l.seq.

Si hæredis mentio, vel cæterorum facta in compromisso non fuerit. morte soluetur compromissum. nec vtimur Labeonis sententia, qui existimauit: si arbiter aliquem pecuniam dare iusserit, & is decesserit, antequam daret: pœnam committi, licet hæres eius paratus sit offerre, ff.eo.l.diem, 27.§.si hæredis mentio.

Stari autem debet sententiæ arbitri, quàm de re dixerit, siue æqua, siue iniqua sit & sibi imputet, qui compromisit. Nam vt Diui Pii rescriptio adiicitur, vel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet, d.l.diem, §.stari.

Si plures arbitri fuerint, & diuersas sententias dixerint, licebit sententiæ eorum non stari, sed si maior pars consentiat, ei stabitur. alioquin pœna committitur, Inde quæritur apud Iulianũ, si ex tribus arbitris, vnus quindecim, alius decem, tertius.quinq; condemnent, num sententiæ stetur? & Iulianus scribit quinq; debere p̃stari: quia in hanc summam omnes consenserunt, d.l.diem, §.si plures.

Si quis litigatorum defuerit, quia per eum factum est, quominus arbitretur, pœna committetur. Proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus, non valebit, nisi in compromisso hoc specialiter expressum sit, ut uel uno, vel utroq; absente sententia promatur. pœnam autem is, qui defuit, committit: quia per eum factum est, quominus arbitretur, d.l.diem, §.si quis litigatorum.

Coram autem dicere sententiam videtur, qui sapientibus dicit. cæterum coram furioso, vel demente non vr̃ dici. item coram pupillo non videri sñtam dictam nisi tutor præsens fuerit: & ita de aliis oĩb. Iulianus scribit, d.l.diem, §.coram.

Et si quis præsens arbitrum sententiam dicere prohibuit, pœna committitur, sed si pęna non fuisset adiecta compromisso, sed simpliciter sententię stari quis promisisset; incerti aduersus eum foret actio, d.l.diem, §.& si quis.

Non autem interest: certa, an incerta summa promissa sit: vtputa quanti ea res erit, ff.eod.l.non autem, 28.

Aduersus sententiam arbitri fit, si petatur ab eo, à quo arbiter peti vetuit. ergo si à fideiussore eius petatur, pęna committitur? & ita Sabinus scribit, sed si cum fideiussore compromisi, & à reo petam, nisi intersit fideiussoris, pœna non committetur. ff.eod. l.aduersus, 29.

Si quis rem de qua compromissum sit, in iudicium deducat, quidam dicunt, prætorem non interuenire, ad cogendum arbitrum sententiam dicere, quia iam pœna non potest esse, atq; si solutum est compromissum, sed si hoc obtinuerit futurum est, vt in potestate eius, quem pœnitet, compromisse, sit compromissum eludere. Ergo aduersus eum pœna committenda est: lite apud iudicem suo ordine peragenda, ff.eod.l.si quis, 30.

Ita demum autem committitur stipulatio, cum aduersus eam quid fit: si sine dolo malo stipulantis factum est. sub hac enim conditione committitur stipulatio ne quis doli præmium ferat. sed & si quidem compromisso adiiciatur. SI QVID DOLO IN EA RE FACTVM SIT, ex stipulatu conueniri, qui dolo fecit, potest. Et ideo siue arbitrum, quis corrupit, vel pecunia, vel ambitione, vel aduocatum diuersæ partis, vel aliquem ex his, quibus causam suam commiserat, siue aduersarium callidè circunuenerit, & omnino si in hac lite dolo versatus est locum habebit ex stipulatu actio. Et ideo si velit de dolo actionẽ aduersarius exercere, non debebit, cũ habeat ex stipulatu actio-

tu actionem.quod si huiusmodi clausula in compromisso adscripta nõ est,tunc de dolo actio,vel exceptio locum habebit. hoc autem compromissum plenum est,quod etiam doli habet mentionem,ff.eo.l.ita demum,31.

Non distinguemus in compromissis,minor,an maior sit pœna,quàm res,de qua agitur,ff.eod.l.non distinguemus,32.in prin.

Non cogetur arbiter sententiam dicere,si pœna commissa sit,d.l. non distinguemus,§.non cogetur.

Si mulier alieno nomine compromittat,non erit pœna compromissa propter intercessionem,d.l.non distinguemus,§.si mulier.

Summa rei est,vt prætor se non interponat:siue initio nullum sit compromissum, siue sit,sed pendeat,an ex eo pœna exigi posit: siue postea deficiat pœna, compromisso soluto die,morte,acceptilatione,iudicio,pacto,d.l. non distinguemus,§.summa.

Sacerdotio obueniente,videbimus,an cogatur arbiter sententiã dicere, id enim non tantum honori personarum,sed & maiestati dei indulgetur,cuius sacris uacare sacerdotes oportet.cæterum si postea suscepit:iste quoq; omnimodo sententiam ferre debet,d.l.non distinguemus,§.sacerdotio.

Item non est cogendus si de negocio transactum est,vel equus mortuus est,de quo erat compromissum:nisi si posteriori casu aliquid litigantium intersit,d.l.non distinguemus,§.item non est.

Iulianus indistinctè scribit,si per errorem de famoso delicto ad arbitum itum est, vel de ea re,de qua publicum iudicium constitutum sit (veluti de adulteriis sicariis,& similibus) vetare debet prætor sententiam dicere,nec dare dictæ executionem,d.l.non distinguemus,§.Iulianus.

Item si quis Romæ compromiserit,mox Romam in legationem venerit; non est cogendus arbiter sententiam dicere:non magis,quam cogeretur,si litem ante contestatus esset,nunc eam exercere,nec interest,tunc quoq; in legatione fuerit,an non.sed si in legatione compromittat,cogendus arbiter erit,dicere sententiam:quia & si iudicium sponte accepisset,cogeretur peragere. sunt tamen qui de isto non rectè dubitant.qui vtiq; nullo modo dubitabunt,si de ea re in legatione compromisit,quam in legatione contraxit,quia & iudicium eo nomine accipere cogeretur. Illud in prima specie potest dispici,an si antea compromisit legatus,cogendus sit arbiter sententiam dicere,si ipse legatus postulet quod prima ratione potuerit videri iniquum,vt in ipsius potestate sit,sed hoc tale erit,quale si actionem velit dictare,qđ facere ei licet. sed compromissum comparauimus ordinariæ actioni:vt non alias audiatur desiderans,ut arbiter sententiam dicat,quàm si se defendat,d.l.non distinguemus,§.item si quis.

Si is faciat controuersiam hæreditatis,qui cum defuncto compromiserat: futurum est præiudicium hæreditati,si arbiter sententiam dicat,ergo interea inhibendus est arbiter,d.l.non distinguemus,§.si is faciat.

Si arbiter te se cælare tentauerit,prætor eum inuestigare debet: & si diù non appatuerit,multa aduersus eum indicenda est,d.l.non distinguemus, §. si arbiter se se cælare.

Cum in plures compromissum est,ea conditione,vt quam quilibet, vel vnus sententiam dixisset,ei staretur,absentibus cæteris, nihilominus, qui præsens est, cogetur. At si ea conditione,vt omnes dicant, vel quod de maioris partis sententia placuerit: non debet singulos separatim cogere. quia singulorum sententia ad pœnam non facit,d.l.non distinguemus,§.cum in plures.

Cum quidam arbiter ex aliis causis inimicus manifestè apparuisset: testationibus etiam commentus, ne sententiam diceret: nihilominus, nullo cogente, dicere perseuerasset, libello cuiusdam id quærentis Imp. Antoninus subscripsit, posse eum uti doli mali exceptione. Et idem cum à iudice consuletetur, apud quem pœna petebatur, rescripsit etiam si appellari non posset, doli mali exceptionem in pœnæ petitionem obstarutam. Per hanc ergo exceptionem quædam appellandi species est, cum liceat retractare de sententia arbitri, d.l. non distinguemus, §. cum quidam.

Arbitrorum ex compromisso sententiæ non obtemperans, si sordes, vel euidens gratia eorum, quia arbitrati sunt, intercesſit: aduersus filiam tuam agentem ex stipulatu exceptione doli mali, vti poteris, sed ex doli clausula, quæ compromissi stipulationi subiici solet, filiam tuam conuenire nõ vetaberis, C. eo. l. tertia.

De officio arbitri tractantibus, sciendum est omnem tractatum ex compromisso sumendum. nec enim aliud illi licebit, quã quod ibi, ut efficere posſit, cautum est. non ergo quodlibet statuere arbiter poterit, nec in qua relibet: nisi de qua re compromissum est, & quatenus compromissum est, d.l. non distinguemus, §. de officio arbitri.

Quæsitum est de sententia dicenda, & dictum non in quolibet: licet à quibusdam variatum sit. sed vere non committitur si dicat ad iudicem de hoc eundum, vel se, vel alium (in) se vel in alium compromittendum. nam & Iulianus impunè ait ei non parери, si iubeat ad alium arbitrum iri, ne finis non sit, sed nec si hoc modo dixerit: ut arbitrio publici Mæuii fundus tradatur, aut satisdatio detur: parendum esse sententiæ. Item Pedius probat: ne propagentur arbitria, aut in alios, interdum inimicos agentium, transferantur: sententia sua finem controuersiæ eum imponere oportet: non autem finiri controuersiam, cum aut differatur arbitrium, aut in alium transferatur: partemq; sententiæ esse: quemadmodum satis ei detur, quibusq; fideiussoribus: idq; delegari non posse, nisi ad hoc compromissum sit: vt arbitret statueret, cuius arbitratu satisdaretur. item si iubeat, sibi alium coniungi, cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam. nam sententia esse debet de re compromissa, de hoc autem compromissum non est, d.l. non distinguamus, §. quæsitum.

Si domini, qui inuicem stipulati sunt percuratores suos agere apud arbitrum velint: potest iubere ipsos etiam adesse, d.l. non distinguamus, §. si domini.

Arbitri officio continetur, & quemadmodum detur vacua possessio. An & satis rem ratam dominum habiturum? Sextus pedius putat, quòd nullam id rationem habeat, nam & si ratum non habeat dominus committitur stipulatio, d.l. non distinguamus, §. arbitri officio.

Arbiter nihil extra compromissum facere potest. Et ideo necessarium est, adiici de die compromisſi proferenda: cæterum impunè iubenti non parebitur, d.l. non distinguamus, §. fin.

Arbiter ita sumptus ex compromisso, ut & diem proferre posſit: hoc quidem facere potest, referre autem contradicentibus litigatoribus non potest, ff. de receptis, l. arbiter, 33.

Diem proferre, vel præsens, vel per nuncium, vel per epistolam potest, ff. eod. l. diem, 27. in princip.

Dies compromisſi proferri potest, non ex conuentione, sed cum iussu arbitri eam proferri necesse est, ne pœna committatur, ff. eodem. l. non distinguamus, §. dies compromisſi.

Si duo

Si duo rei sunt, aut credendi, aut debendi, & vnus compromiserit, isque vetitus sit petere, aut ne ab eo petatur, videndum est, an si alius petat, vel ab alio petatur, pœna committatur. Idem in duobus argentariis, quorum nomina simul erunt. & fortasse poterimus ita fideiussoribus coniungere, si socii sint, alias nec a te petitur, licet ego peram, nec meo nomine petitur, licet a te petatur. Semel commissa pœna, solui compromissum, rectios dicitur, nec amplius posse committi, nisi id actum sit, vt in singulas causas toties committatur, ff. eodem. l. si duo rei sunt. 34.

Si pupillus sine tutoris authoritate compromiserit, non est arbiter cogendus pronunciare, quia & si contra eum pronunciatur, pœna non tenetur, præterquam si fideiussorem dedit, à quo pœna peti posset, idque & Iulianus sentit, ff. eod. l. si pupillus. 35.

Si feriatis diebus cogente prætore arbiter dicat sententiam, & petatur ex compromisso pœna, exceptionem locum non habet constat, nisi alia lege eadem dies feriata, in qua sententia dicta est, fuerit excepta, ff. cod. l. si feriatis. 36.

Quamuis arbiter alterum, ab altero petere vetuit, si tamen hæres petit, pœnam committet. non. n. differendarum litium causa sed tollendarum ad arbitros itur. ff. eod. l. quamuis. 37.

Cum pœna ex compromisso petitur is, qui compromisit. damnandus est, nec interest an aduersarii eius interfuerit, arbitri sententia stari necne. ff. codem. l. cum pœna, 34.

Non ex omnibus causis, ex quibus arbitri sententiæ paritum non est, pœna ex compromisso committitur. sed ex his duntaxat, quæ ad solutionem pecuniæ, pertinent. Idem & contumaciam litigatoris arbiter punire poterit, pecuniam eum aduersario dare iubendo. Quo in numero haberi non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sint. Cum arbiter diem compromissi proferri iussit, cum ei hoc permissum sit, mora alterius ad pœnam committendam prodest, ff. eod. l. non ex omnibus, 39.

Arbiter Kalendis Ianuariis adesse iussit, & ante eum diem decessit. alter ex litigatoribus non adfuit, proculdubio pœna minimè commissa est. nam & Cassium audisse se dicentem, Aristo ait: in eo arbitro, qui ipse non venisset, non esse commissam. quemadmodum Seruius ait, si per stipulatorem stet, quominus ac cipiat, non committi pœnam, ff. eod. l. arbiter. xl.

Cum lege Iulia cautum sit, ne minor xxv. annis iudicare cogatur, nemini licet minorem xxv. annis compromissarium iudicem eligere, ideoque pœnam ex sententia eius nullo modo committitur. Maiori tamen xxv. annis, si minor xxv. sit, ex hac causa succurrendum, si temere adiutorium receperit, multi dixerunt, ff. eod. l. cum lege. 41.

Arbiter intra certum diem æquos restitui iussit, quibus non restitutis, pœnę causa causa fisco secundum formam compromissi condemnauit. ob eam sententiam fisco nihil adquiritur, sed nihilominus stipulationis pœna committitur, quod ab arbitro statuto non sit obtemperatum, ff. eod. l. arbiter. 42.

De rebus, controuersiisque omnibus compromissum in arbitrum à Lucio Titio, & Mæuio Sempronio factum est, sed errore quædam species in petitione à Lucio Titio ductæ non sunt, nec arbiter de his quicquam pronunciauit, quæsitum est, an species omissæ peti possint. Respondit Scæuola peti posse, nec pœnam ex compromisso committi quod si maligne hoc fecerit petere quidem potest, sed pœnæ subiungitur, ff. eod. l. de rebus. 43.

Inter

Inter Castellianum,& Sxium controuersia de finibus orta est: & arbiter electus ut arbitratu eius res terminetur,ipse sententiam dixit præsentibus partibus, & terminos posuit.quæsitum est an.si ex parte Castilliani arbitrio paritum non esset,pœna ex compromisso commissa esset, respondit Scęuola si in eo, quod vtraque præsente arbitratus est,arbitrio paritum non esset, pœnam commissam,ff.eod.l.inter.44

In compromissis arbitrium personæ insertum,personam non transgreditur,ff. e. l.in compromissis.45.

De his rebus,& controuersiis & rationibus iudicate arbiter potest: quæ ab initio fuerunt inter eos,qui compromiserunt,non quæ postea superuenerunt,ff. eod.l.de his.46.

Si compromissum ita factum sit,vt pręsente vtroque aut hæredibus eorum arbiter sententiam dicat:& alter ex litigatoribus decesserit,hærede pupillo relicto,nó aliter videtur sententia dicta esse,nisi tutoris authoritas interposita fuerit. Itē si alter ex compromittentibus furere cœperit. Arbiter ad ferendam sententiam non compelletur.Sed & interpellatur, quominus sententiam dicat: quia nihil coram furioso fieri intelligitur.Quod si furiosus curatorem habeat,vel habuerit adhuc litigatio pendente: potest quidem præsente curatore sententia dici,ff.eod.l.si compromissum.47.cum duab.seq.

Arbiter adesse litigatores vel per nuncium,vel per epistolam iubere potest. si ab altera duntaxat parte hæredis mentio comprehensa fuerit,compromissum soluetur morte cuiusuis ex litigatoribus,sicut solueret altero mortuo, si neutrius hæredis persona comprehenderetur,d.l.sed &.§.Arbiter.

Arbiter ex compromisso sumptus,cum ante eum diem qui compromisso constitutus erat,sententiam dicere non posset,diem compromissi proferri iusserit,alter ex litigatoribus dicto audiens non fuerat, consulebatur, possent ne ab eo pœna ex compromisso petiērespondit Alfenus non posse: id eo quod non esset arbitro in compromisso permissum,vt id iuberet,ff.eod.l.Arbiter.50.

Si de re sua quis arbiter factus,sit,sententiam dicere non potest:quia se facere iuberet aut petere prohiberet. neque autem imperante sibi , neque prohibere quisquam potest,ff.de receptis.l.penul.

Si quis ab arbitro iussus est ex compromisso soluere pecuniam & moram fecit: pœnam ex compromisso debet,sed postea soluendo,pœna liberatur, ff.eo.l.fi.

Si contra compromissum aduersarius tuus apud electum arbitrum præsentiam sui facere detrectauit:placitæ pœnæ videtur obnoxius,C.eod.l.secunda.

Ex sententia arbitri ex compromisso iure perfecto additi appellari non posse,sæpe rescriptum est:quia nec iudicati actio inde præstari potest, & ob hoc inuicem pœna promittitur,vt metu eius a placitis non recedatur. sed si vltra diem compromisso comprehensum iudicatum est,sententia nulla est nec vllam pœnam committit qui ei non paruerit.C.eod.l.penul.

Si inter actorem & reum,nec non ipsum iudicem fuerit consensum,vt cum sacramenti religione lis procedat,& ipsi quidem litigatores in scriptis hoc suis manibus vel per publicas personas scripserint, vel apud ipsum arbitrum in actis propria voce deposuerint, quod sacramentis præstitis arbiter electus est, hoc etiam addito,quod ipse arbiter iuramentum præstiterit super lite cum omni veritate dirimenda eius difinitio valida omnimodo custoditur, C. eodem. l. quarta,in princip.

Sin autem de arbitro nihil tale fuerit vel compositum,vel scriptum ipsæ autem partes

tes

tes literis hoc manifestauerit, quod iuramenti nexibus se illigauerint. vt arbitri sententiæ stetur immutataque seruetur, literis videlicet eorum similem vim obtinentibus: siue ab initio hoc fuerit ab his scriptum, vel præfato modo depositum dum arbiter eligebatur, siue post definitiuam sententiam hoc scriptum inueniatur, quod cum sacramenti religione eius audientiam amplexi sunt, vel quod ea, quæ statuta sunt, adimplere iurauerit, d.l. quarta, §. fin autem.

Sed & si ipse solus arbiter hoc litigatoribus poscentibus, vel scriptis, vel depositionibus (vt dictum est) manifestam facientibus, præstiterit iuramentum, quod cum omni ueritate liti libramenta imponat similem, esse etiam in præsenti ca superioribus eius definitionem, & eam omnimodo legibus esse vallatam. Et in *his* omnibus casibus liceat vel in factam, vel conditionem ex lege, vel in rem vtilem instituere actionem, secundum quod facti qualitas postulauerit, dicta. l. quarta. §. sed si ipse iudex.

Sin autem in scriptura quidem, aut depositione nihil tale apparuerit, vna autem pars edicat iuramentum esse præstitum, quatenus arbitrali stetur sententiæ huiusmodi litigatorum vel solius arbitri sermones minime credendi sunt, cum & si quis iuramentum datum esse, non iudice supposito, nec hoc scriptura partium testante, concesserit: incertis certaminis compositio, quæ inter homines imperitos sępe accidit, non aliquid vigoris rebus iudicatis inferat, sed in huiusmodi casu hæc obtinet, quæ veteres de arbitris eligendis sanxerunt, d. l. quarta, §. fin autem.

In arbitris eligendis quos neque pœna compromissi valebat, neque iudex dederat, sed nulla sententia præcedente communis electio, vt illorum sententiæ staretur procreabat, siquidem pro parte pulsata forma arbitralis procederet, exceptionem ei veluti pacti generari, sin autem pro actore calculus poneretur, nihil ex eo procederet ei præsidii sancitum est in eos arbitros quos prædiximus, & quos talis consensus elegerit sub eo pacto (vel in scriptis uel sine scriptis habito) ut eorum definitioni stetur: siquidem suo scripserint, postquam definitio processit, quod non displiceat ambabus partibus eorum sententia: non solum rei exceptionem ueluti pacti generari, sed etiam actori ex nostro numine in factum actionem quatenus, possit sententia eius executioni mandari, C. eodem. l. penul. in prin.

Sin autem post sententiam minime quidem subscripserint se arbitri formam amplecti, sed silentio eam roborauerint, & non intra decem dies attestatio missa fuerit vel iudici vel aduersario ab alterutra parte, per quam manifestum fiat, definitionem non esse amplectendam: silentio partium sententia roboratu erit, & fugienti exceptio, & agenti memorata actio competit altera autem parte recusante secundum præfatum modum, & implere statuta minime cupiente: nihil fiet, nec paratur exceptio reo, vel actori actio: exceptis videlicet arbitris, qui cum sacramenti religione electi sunt secundum nouellam constitutionem. tūc etenim ea omnia seruari oportet, quæ ea lege super huiusmodi audientia definita sunt. Nam plenius & generaliter definitum est, conuentum in scriptis apud compromissum iudicem factum, ita temporis interruptionem inducere, quasi in ordinario iudicio lis fuisset inchoata, d. l. pen. §. fin autem.

Item generaliter sancitum est in iis, quæ apud compromissarios acta sunt, sin si aliquid in factum respiciens, uel professum est, uel attestatum, posse eo, & in ordinariis uti iudiciis, d. l. pen. §. fin.

DE PROBATIONIBVS, ET PRAESVMPTIONIBVS, Titulus V.

Voties quæreretur, genus vel gentem quis haberet, necnon eum probare oportet, ff. de prob. l. prima.

Cum tacitum fideicommissum ab eo datur qui tam in primo, quam in secundo testamento pro eadem parte, vel postea pro maiore hæres scribitur: probatio mutatæ voluntatis ei debet incumbere, qui conuenitur: cum secreti suscepti ratio plerunque dominis rerum persuadet, eos ita hæredes scribere, quorum fidem elegerunt, ff. eod. l. tertia.

Ab ea parte, quæ dicit aduersarium suum aliquo iure prohibitum esse: specialiter lege vel constitutione id probari oportet. Ideoque si quis neget emancipationem rite factam, ipse præstare debet probationem, ff. eod. l. quinta.

Si filius in potestate patris si esse neget, prætor cognoscit, vt prior doceat filius, & quia pro pietate, quam patri debet præstare hoc statuendum est, ff. e. l. si filius. 8.

Si pactum factum sit, in quo hæredis mentio non fiat quæritur, an id actum sit, vt ipsius duntaxat persona eo statueretur: sed quamuis ueram est, quod qui excepit, probare debeat, quod excipitur attamen de ipso duntaxat, ac non de hærede eius quoque conuenisse: petitor non qui excipit, probare debet: quia plerunque tam hæredibus nostris, quam nobismetipsis cauemus, ff. eod. l. si pactũ.

Non est necesse pupillo probare, fideiussores pro tutore datos, cum accipiebantur, idoneos non fuisse. nam probatio exigenda est ab his quorum officii fuit prouidere, ut pupillo caueretur, ff. eod. l. non est si.

Quinquaginta testamento tibi legata sunt. idem scriptum est postea in codicillis. refert duplicare legatum voluit, an repetere: & an oblitus se in testamento legasse, id fecerit, ab viro ergo probatio eius rei exigenda est? prima fronte equius, videtur, ut petior probet, quod intendit, sed interdum probationes quædam, & reo exiguntur. nam si creditum petatur, ille respondeat, solutam esse pecuniam ipse hoc probare cogendus est, & hic igitur cum petitor duas scripturas ostendit, hæres posteriorem inanem, esse ipse hæres id ad probare iudicii debet, ff. eod. l. quinquaginta. xii.

Cum de ætate hominis quæreretur ab Imperatore rescriptum est. & durum, & iniquum esse, cum de statu ætatis alicuius quæritur, & diuersæ professiones proferantur: ea potissimum stare, quæ noceat. sed causa cognita veritatem excuti oportet: & ex eo potissimum annos computari, ex quo præcipue fidem in ea re constare, credibilius uidetur, ff. eod. l. cum de ætate. 13.

Quidam quasi ex Sæia susceptus Caio Seio, cum Caius fratres haberet, hæreditatem Caii inuasit: & fratribus eiusdem, quasi ex mandato defuncti, fideicommissa soluit, & cautionem accepit. qui postea cognito, quod filius fratris eorum non fuisset: quærebant, an cum eo de hæreditate fratris propter emissam ab eis manum, possint quasi cum filio agere? Modestinus respondit, cautione ex soluti fideicommissi statum eius, qui probari posset, a fratribus, defuncti filius, mortui non esse minime confirmatum esse. sed hoc ipsum a fratribus, probari, debet, ff. eod. l. quidam. xv.

Etiam matris possessio de ætate filiorum recipitur. sed hoc ipsum & aui recipienda est, ff. eod. l. etiam. 16.

Cum de lege Falcidia quæritur, hæredis probatio est, locum habere legem falcidiam. Quod cum probare non potest: merito condẽnabitur, ff. e. l. cũ de lege. 17.

Qui

Qui dolo dicit factum aliquid (licet in exceptione:) docere debet, ff. eod. l. quoties, 18. §. qui dolo.

Interrogationis factæ probationem actori imponi debere, id est ei, qui in iure interrogatum dixit respondidisse, si solum hæredem esse: sed & si tacuisse dicatur interrogatus, æque tantundem erit dicendum: imposita probatione nō ei, qui excepit, se non respondidisse, sed actori, ff. eod. l. quoties. 18. §. fi.

In exceptionibus dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere, ipsumque exceptionem velut intentionem implere vt puta si pacti conuenti exceptione vtatur: docere debet pactum conuentum factum esse, ff. eod. l. in exceptionibus, 19. in prin.

Cum quis promisit iudicio se sit & Reipublicæ causa abfuisse dicatur, & ob id non stetisse: uel dolo malo aduersarii factum, quo minus sisteretur: uel ualetudinem sibi impedimento fuisse, vel tempestatem probare, id eum oportet, d. l. in exceptionibus, §. si quis.

Sed & si procuratoria quis exceptione vtatur, eo quod non licuisset aduersario dare, vel fieri procuratorem: probare id oportet obiicientem exceptionem: idem erit dicendum, & si ea pecunia petatur, quæ pensata dicitur, d. l. in exceptionibus, §. sed & si.

Hoc amplius si iudicatæ rei, vel iurisiurandi condictio delata dicatur de eo, quod tunc petitur: siue in alea gestum esse contendatur, eum implere probationes oportet, d. l. in exceptionibus, §. fi.

Ante omnia probandum est, quod inter agentem, & debitorem conuenit, vt pignori hypothecæve sit. sed & si hoc probet actor: illud probare debet, rem pertinere ad debitorem eo tempore, quo conuenit de pignore, aut ad eum, cuius voluntate hypotheca data est, ff. eod. l. ante omnia, 23.

Si chirographum cancellatum fuerit: licet præsumptione debitor libertus esse videtur: in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostendit, recte debitor conuenitur, ff. eod. l. si chirographum.

Ei incumbit probatio qui dicit non qui negat, ff. eod. l. secunda.

Verius esse existimatur, ipsum qui agit, id est legatarium probare oportere, scisse defunctum alienam se rem uel obligatam legare, non hæredem probare oportere, ignorasse alienam rem vel obligatam, quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit, ff. eod. l. verius est. 21.

Eum qui uoluntatem mutatam dicit, probare hoc debere uerum est, ff. eodem. l. eum qui. 22.

Possessiones, quas ad te pertinere dicis, more iudiciorum persequere nec enim possessori incumbit necessitas probandi, eas ad se pertinere, cum te in probatione cessante, dominium apud eum remaneat. C. eod. l. secunda.

Frustra ueremini, ne ab eo, qui lite pulsatur, probatio exigatur, C. eo. l. frustra. 8.

Actor, quod adseuerat, probare se non posse profitendo, reum necessitate monstrandi contrarium non adstringit, cum per rerum naturam factum negantis probatio nulla sit. C. eod. l. actor. 23.

Cum de indebito quæritur, quis probare debet, non fuisse debitum res ita temperanda est. ut si quidem is, qui accepisse dicitur rem uel pecuniam indebitam, hoc negauerit, & ipse qui dedit, legitimis probationibus solutionem adprobauerit, sine ulla distinctione ipsum, qui negauit sese pecuniam accepisse (si uult adiri) compellendum esse ad probationes præstandos, quod pecuniam debitam acceperit, per enim absurdum est, eum qui ab initio negauit pecuniam susceptisse

scepisse

ſcepiſſet: poſt quàm fuerit conuictus accepiſſe probationem non debiti ab aduerſario exigere. Sin uero ab initio quidem confiteatur ſuſcepiſſe pecunias, dicat autem, non indebitas ei fuiſſe ſolutas, præſumptionem videlicet pro eo eſſe, qui accepit, nemo dubitat. Qui enim ſoluit, nunquam ita reſupinus eſt, vt facile ſuas pecunias iactet, & indebitas effundat: & maxime ſi ipſe, qui indebitas dediſſe dicit, homo diligens eſt ſtudioſus paterfamilias, cuius perſonam incredibile eſt in eo aliquando facile erraſſe. & ideo eum, qui dicit indebitas ſoluiſſe: compelli ad probationes, quod per dolum accipientis, vel aliquam iuſtã ignorantiæ cauſam indebitum ab eo ſolutum ſit: & niſi oſtenderit, nullam eũ repetitionem habere. ſin autem is, qui indebitum quæritur, vel pupillus, vel minor ſit, uel mulier, vel forte vir quidem perfectæ ætatis, ſed milles, vel agricultor, & forenſium rerum expers, vel alias ſimplicitate gaudens, & deſidiæ deditus: tunc eum, qui acceperit pecunias, oſtendere bene eas accepiſſe, & debitas ei fuiſſe ſolutas: & ſi non oſtenderit, eas redhibere. Sed hoc ita, ſi totam ſummam indebitam fuiſſe ſolutam is, qui dedit, contendat. Si autem pro parte quæritur, quod pars pecuniæ ſolutæ debita non eſt, vel quod ab initio quidem debitium fuerit, ſed uel diſſoluto debito poſtea ignarus iterum ſoluit, vel exceptione tutus errore eas pecunias dependit: ipſum hoc omnimodo oſtendere, quod vel plus debito perſoluit, vel iam ſolutam pecuniam per errorem repetita ſolutione dependit, vel tutus exceptione neſciens ſuam proiecit pecuniam. ſecundam generalem regulam, quæ eos, qui opponendas eſſe exceptiones affirmant uel ſoluiſſe indebita contendunt, hæc oſtendere exigit, ff. cod. l. cum de indebito, 25. in princip.

In omnibus autem uiſionibus (quas præpoſiſsimus) licentia concedenda eſt ei, cui onus probationis incumbit, aduerſario ſuo de rei veritate iuſiurandum inferre prius ipſo pro calumnia iurante: vt iudex iuramenti fidem ſecutus, ita ſententiam ſuam poſsit formare iure ſcilicet referendæ religionis eius ſeruando. Sed hæc vbi de ſolutione indebiti quæſtio eſt, ſin autem cautio indebitè expoſita eſſe dicatur, & indiſcrete loquatur, tunc is, in quem cautio expoſita eſt, cõpellitur debitum oſtẽdere, quod in cautionem deduxit, niſi ipſe ſpecialiter qui, cautionem expoſuit, cauſas explanauit, pro quibus eandem conſcripſit. Tunc enim ſtare eum oportet ſuæ confeſsioni, niſi euidentiſsimis probationibus in ſcriptis habetis, oſtendere paratus ſit, ſeſe hæc indebite promiſiſſe, d. l. cum de indebito, 25. §. fin.

ocula eum magnæ quantitatis fideicommiſſi ſumma fratre ſibi debitum, poſt mortem eius in ratione cum hæredibus penſare vellet: ex diuerſo, autem allegaretur, nunquam id a fratre, quamdiu vixiſſet, deſideratum, cum variis ex cauſis ſæpe in rationem fratris pecunias ratio Proculæ ſoluiſſet: diuus commodus, cum ſuper eo negocio cognoſceret, non admiſit compenſationem, quaſi tacitè fidei commiſſum fratri fuiſſet remiſſum, ff. eod. l. procula. 26.

Qui teſtamentum faciebat, ei, qui vſque ad certum modum capere poterat, legauit licitam quantitatem. deinde ita locutus eſt. TITIO CENTVM DO LEGO, QVAE MIHI PROTVLIT: QVAE IDEO EI NON CAVI, QVOD OMNES FORTVNAS ET SVBSTANTIAM, SI QVAM A MATRE SVSCEPERAT IN SINV MEO HABVI SINE VLLA CAVTIONE. ITEM EIDEM TITIO REDDI ET SOLVI VOLO DE SVBSTANTIA MEA AVTEM QVINQVAGINTA, QVAE EGO EX REDDIBVS PRAEDIORVM EIVS, QVORVM IPSE FRVCTVM

PERCEPI

PERCEPTI, ET DISTRAXI: ITEM DE KALENDARIO, SI QVA A MATRE RECEPERAT, TITIVS, IN REM MEAM CONVERTI. quæritur an Titius ea exigere potest? respondit Scæuola si Titius suprascripta ex ratione sua ad testatorem peruenisse probare potuerit: exigi videri enim eo, quod ille plus capere non poterat in fraudem legis hoc in testamento adiecisse, ff. eod. l. qui testamentum. 27.

Si arbiter animaduertere debeat, an operis facti memoria extet: hoc ei quærendum est, an aliquis meminerit, id opus factum esse PAVLVS. imo cum ab arbitrio quęritur, memoria facti operis extet, nec ne, non hoc quęritur, num aliquis meminerit, quo die aut quo consule factum sit: sed num hoc aliquo modo probari possit, quàm pridem id opus factum sit, & ita hoc, quod Græci dicere solent in laxitate & amplitudine, potest enim hoc memoria teneri, non intra annum (puta) factum; cum interim nemo sit eorum, qui meminerit, quibus consulibus id viderit: sed cum omnium hæc est opinio, nec audisse, nec vidisse, cum id opus fieret, neque ex his audisse, qui vidissent, aut audissent: & hoc infinite similiter sursum versum accideret: cum memoria facti operis non extaret. ff. eod. l. si arbitror. 28.

Imperatores Antoninus, & Verus A A Claudio A Polinari rescripserunt in hæc verba, PROBATIONES, QVAE DE FILIIS DANTVR, NON IN SOLA ADFIRMATIONE TESTIVM CONSISTVNT: SED ET EPISTOLAS, QVAE VXORIBVS MISSE ALLEGANTVR SI DE FIDE EARVM CONSISTAT NNNNVLLAM VICEM INSTRVMENTORVM OBTINERE DECRETVM EST, ff. eod. l. Imparatore, in prin.

Mulier grauida separato matrimonio filium enixa absente marito, vt Spurium in actis professa est. quæsitum est, in is in potestate patris sit: & matre mortua intestata, iussu eius hæreditatem, matris adire possit, nec obsit professio a matre irata facta? respondit Scæuola ueritati locum super fore, dicta lege Imperatores. §. finali. Intellige secundum ius Canonicum.

Commemoratio in chirographo pecuniarum, quæ ex alia causa deberi dicuntur facta vim obligationis non habet, ff. eod. l. fin.

Census, & monumēta publica potiora testibus esse, Senatus censuit, ff. e. l. cēsus. x.

Ex persona collegæ aui vestri conueniri non debetis, si eundem allegam tempore depositi officii soluendo fuisse ostenderitis, C. eod. l. tertia.

Proprietatis dominum non tantum instrumento emptionis, sed ex quibuscunque aliis legitimis probationibus ostenditur, C. eod. l. quarta.

Instrumenta domestica, seu priuata testatio, seu adnotatio, si non aliis quoque adminiculis adiuuetur, ad probationem sola non sufficit, C. eod. l. quinta.

Exemplo perniciosum est, vt ei scripturæ credatur, qua vnusquisque tibi ad adnotatione propria debitorem constituit. unde neque fiscum, neq; alium quemlibet, ex suis subnotationibus debiti probationē præbere oportet, C. e. l. septima.

Rationes defundi, quæ in bonis eius inueniūtur, ad probationem sibi debitæ quātitatis solas sufficere non posse, sæpe rescriptum est. Eiusdem iuris est. & si in vltima uoluntate defunctus certam pecuniæ quantitatem, aut etiam res certas sibi deberi significauit, C. eod. l. sexta.

Si quis rerum suarum descriptione facta, siue manu propria, siue per alios quidē conscripta, a se uero consignata, aut testamēti suis tabulis indita substantiæ suæ modum declarauerit, fortè hęredibus vel partim absentibus, partim præsentibus, uel etiam omnibus præsentibus: non licet hæredibus hęc aduerere, aut di-

cere, quod extra ea, quæ à defuncto edicta sunt, hæredum aliquis bona compilauerit. Sed si moriturus iusiurandum præbeat, aut in testamenti suis tabulis ab iuret, nihil sibi præterea super esse, hæredes hoc amplectebuntur, siue liberi, siue etiam extranei fuerint. neque curiosius ageant, aut calumniam intentabũt suis cohæredibus, nempe cum & is substantiæ modus esse uideatur, quem testator iuramento designarit, & hanc solam testator inter hæredes diuidi voluerit. nouel. consti. de iureiur. quod moriens præsti. xlviii. §. sancimus.

Cæterum hæc quidem inter hæredes, qui iidem quodammodo cum defunctis esse uidentur, obtinent non æque tamen tantum, hoc est inter creditorem: cum dictum sit in legibus, quæcunque pro se quisque uel dixerit, uel scripserit, ea neque ipsi profutura esse, neque creditoribus paritura præiudicium. Quin illis licentia esto omnia perscrutari, quo uolunt modo hæredes uero insistere his, quæ a testatore edicta sunt, d. Nouel. const. §. cęterum.

Atque esto sane inter hæredes facti pœna, ne qui his aduersatur, omnino possit ipsis relictis perfrui, imminente his necessitate, ut uel omnibus obtemperent, vel omnia respuant, neque partim ea agnoscant partim oppugnent, sed testatoris uoluntas ita ab eius hæredibus custodiatur, vt in nullo ei aduersari audeant. d. Nouel. const. xlviii. §. atque esto.

Cum res non instrumentis gerantur, sed in hæc gestæ rei testimonium conferatur: factam emptionem, & in uacuam possessionem inductum patrem tuum, preciumque numeratum, quibus potes, iure proditis probationibus docere debes, C. eod. l. cum res. 12.

Cum te minorem quinque & viginti annis proponas: adire præsidem prouinciæ debes, & de ætate probare, C. eod. l. cum te. 9.

Non epistolis necessitudo consanguinitatis, sed natalibus, vel adoptionis solennitate coniungitur: nec aduersus absentem hæreditas diuidendę gratia, petitus arbiter substantiæ perimit veritatem. C. eod. l. non epistolis. 13.

Non nudis adseuerationibus, nec ementita professione (licet utriq; consentiant) sed matrimonio legitimo concepti, adoptione solenni filii ciuili iure patri constituuntur. Si itaque hunc, contra quem supplicas, alienum esse confidis: per te, uel per procuratorem adfirmationem eius falsam detege, C. eodem. l. non nudis. 14.

Si scriptum hæredem ob amita tua, uel de testamenti uitio, uel quacunque alia ratione non posse obtinere hæreditatem, probari à te posse confidis: de hac hæreditate apud rectorem prouinciæ agere potes, C. eod. l. si scriptum. xi.

Siue possidetis prædia, quæ à patre communi sibi fratres emancipati donata contendentes, vindicant: ipsis incumbit facti probationis necessitas, siue ipsis ea prædia quasi a patre vestro sibi donata tenentibus, vos hæredes constituti patris, petitis, vt intentionem vestram non constituisse detegant: vnde domini facti sunt, emergente quæstione, docere compelluntur, C. eodem. l. siue possidetis. 16.

Cum precibus tuis significes ignorante te prædium eum, cuius meministi, sibi velut a te donatum instrumentis inseri fecisse: si uera sunt, quæ indidisti: nec ad nomen factæ donationis fundus iste peruenitur. vnde adito iudice competẽti, probare te oportet, contra voluntatem tuam hunc fundum instrumento aduersarium tuum sibi adscribi laborasse, ut possis consequi sententiam. C. eo. l. cum precibus. 18.

Ad probationem dominii vti, aliena subtrahentes instrumenta, minime possunt, quippe

quippe cum horum lectio non recitantes, sed quem tenor scripturæ designat, adiuuet. Cum itaque nec cætera probationem indicia reprobentur iure competenti: prædiorum, quæ in quæstionem veniunt, dominium ad te ostende pertinere. nam res vindicantem ab emptore, suos numeratos numeros adseuerantem, erga probationem laborare conuenit: siquidem huiusmodi, licet probetur, factum intentioni nullum præbet adminiculum, C. eodem. l. ad probationem. 21.

Omnes, qui scripturas suspectas comminiscantur, cum quid in iudicio promunt, nisi ipsi adstrinxerint ueritatem, vt nefariæ scripturæ rei & quasi falsarii sunt detinendi, C. eod. l. penul.

Sciant cuncti accusatores, eam se rem deferre debere in publicam notionem, quæ munita sit idoneis testibus, vel instructa apertissimis documentis, uel indiciis ad probationem indubitatis & luce clarioribus, expedita, C. eo. l. fi.

Exceptionem dilatoriam opponi quidem initio: probari vero, postquam actor monstrauerit, quod adseuerat oportet. C. eod. l. exceptionem. 19.

DE FIDE INSTRVMENTORVM AMISSIONE EORVM. Titulus V.

INstrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest, & ideo tam testimonia, quam personæ instrumentorum loco habentur, ff. de fide instr. l. prima.

In exercendis litibus eandem uim obtinent tam fides instrumentorum quam depositiones testium, C. eod. l. in exercendis. xv.

Quicunque a fisco conuenitur, non ex indice & exemplo alicuius scripturæ, sed ex authentico conueniendus est: vt ita contractus fides possit ostendi. Cæterum calumniosam scripturam vim in iudicio obtinere non conuenit, ff. eodem. l. secunda.

Repetita quidem die cautionem interponi non debuisse: sed falsi crimen, quantum ad eos, qni in hoc consenserunt, contractum non uideri, Paulus respondit cum inter præsentes & conuenientes res acti nata, sit, magisque debitor, quàm creditor deliquerit. ff. eod. l. tertia.

In re hypothecæ nomine obligata, ad rem non pertinet, quibus sit uerbis, sicuti est in his obligationibus, quæ consensu contrahuntur. & ideo & sine scriptura si conuenit, ut hypothecæ sit, & probari poterit, res obligata erit, de qua conuenerunt fiant enim de his scripturę, ut quod actum est, per eas facilius probari possit, & sine his autem ualet, quod actum est, si habeat probationem, sicuti & nuptiæ sunt, licet testatio siue scriptis habita est, ff. eod. l. quarta.

Si res gesta sine literarum quoque consignatione ueritatę factum suum præbeat, non ideo minus ualebit, quod, instrumentum nullum de ea intercessit, ff. eodem. l. penul.

SI de tabulis testamentis deponendis agatur, & dubitetur, cui eas deponi oportet semper seniorem iuniori, & amplioris honoris inferiori, & marem fœminę præferemus, ff. eod. l. fi.

Debitores tuos quibuscunq; rationibus debere tibi pecuniā si probaueris, adsolutionē compellet aditus p̄ses prouinciæ, nec oberit sibi amissio instrumētorum

si modo manifestis probationibus eos debitores esse apparuerit. C. eo. l. prima.

Illatæ pecuniæ si ob omissorum instrumentorum casum probatione defeceris: inspectio rationum fiscalium fidem demonstrabit, C. eod. l. quarta.

Sicut iniquum est, instrumentis in ignis consumptis, debitores quantitatem debitarum renuere solutionem, ita non statim casum conquerentibus facile credendum est. Intelligere itaque debitis, non existentibus instrumentis, vos uel alii argumentis probare, fidem precibus uestris adesse, C. eod. l. quinta.

Si solennibus stipendiis honeste sacramento solutus es, licet super huiusmodi te instrumenta (vt dicis) facta perdita sint tamen si aliis euidentibus probationibus veritas ostendi potest, veteranorum priuilegia etiam te vsurpare posse, dubium non est, C. eod. l. septima.

Si constiterit proprietatem possessionis, de qua agitur, apud vos esse: prouidebit iudex ex persona fructuariæ nullum præiudicium domino comparari propter amissionem instrumentorum, C. eod. l. 8.

Emancipatione facta, & si actorum tenor non existat: si tamen aliis in dubiis probationibus vel ex personis vel ex instrumentorum incorrupta fide factam esse emancipationem probari possit: actorum interitu veritas conuelli non solet, C. eod. l. emancipatione. xi.

Apud eos, qui rem gestam ignorauerant, amissorum instrumentorum habita testatio nihil ad probationem veritatis prodesse potest, C. eod. l. apud. 13.

Si vteris instrumento, de quo alius accusatus falsi victus est, & paratus est (si ita visum fuerit) a quo pecuniam petis, eiusdem criminis te reum facere, & discrimen periculi pœnæ legis Cornelia subire: non oberit sententia, a qua necis, contra quem data est, appellauit: nec tu, qui tunc criminis non eras subiectus, appellare debuisti, C. eod. l. secunda.

Si aduersarius tuus apud acta præsidis prouinciæ, cum fides instrumenti, quod proferebat, in dubium reuocaretur, non usuram se contestatus est: uereri non debes, ne ex ea scriptura, quam nec esse veram etiam professione eius constitit, negocium denuo repetatur, C. eod. l. tertia.

Instrumentis etiam non interuenientibus, semel diuisio recta facta non habetur irrita, C. eod. l. instrumentis.

Cum instrumentis etiam non interuenientibus uenditio facta rata maneat: consequenter amissis etiam, quę intercesserant, non tolli substantiam ueritatis placuit, C. eod. l. cum instrumentis. x.

Non idcirco minus, in uacuam inductus prædi possessionem donationis causa, quod eius facti prætermissum instrumentum adseueratus, hanc obtinere potes. C. eod. l. non idcirco. 12.

Scripturæ diuersę fidem, sibi inuicem derogantes, ab vna eademque parte prolatæ nihil firmitatis habere poterant. C. eod. l. scripturæ. 14.

Contractus uenditionem, vel permutationum, vel donationum, quas intimari est necessarium: dationes etiam arrarum, vel alterius cuiuscunque causæ, quas tamen in scriptis fieri placuit, transactionem etiam, quas in instrumento recipi conuenit: non aliter vires habenr, nisi instrumenta in mundum recepta, subscriptionibusq; partium confirmata, & si per tabellionem conscribantur, et ab ipso completa, & postremo partibus absoluta sint: vt nulli liceat prius, q̃ hæc ita pcesserint, uel a sceda conscripta (licet literas vnius partis uel ambarũ habeatu) vel ab ipso mũdo, q necdũ est impletũ uel absolutũ, aliqd ius sibi ex eodẽ cõtractu vel trãsactione uindicare. Adeo, vt nec illud in huiusmodi vẽditionibus liceat, dicere

dicere, quod pretio statuo necessitas venditori imponatur, uel contractum uenditionis perficere, vel id, quod emptoris interest, persoluere hoc addito, & si quae arrae super facienda emptione cuiuscunque rei datae sunt, siue in scriptis, siue, sine scriptis, licet non sit specialiter adiectum, quid super his arris non procedente contractu oporteat fieri, tamen & qui vendere pollicitus est, venditionem recusans, induplum eas reddere cogitur, & qui emere pactus est, ad emptione recedens, datis à se arris cadat: repetitione earum deneganda. C.eod.l.contractus.16.

Plures apochis redituum perceptis si quando super his dubitatio fuerit exorta, eas habere se negando, ius agentium faciunt vacillare cum coloni ad dominũ certantes, & si iniquam forte libertatem vindicantes, ad easdem inficiationes perueniunt. Prouidendo igitur dispositum est, vt si voluerit is, qui apocham cõscripsit, vel exemplar cum subscriptione eius, qui apocha suscepit, ab eo accipere, vel antapocham suscipere: omnis ei licentia hoc facere concedatur necessitate imponenda apochae susceptori antepocham reddere: ita tamen, vt si hoc is, qui apocham, conscribit, facere neglexerit, vel non curauerit: nullum ei praeiudicium ex eo, quod antepocham non receperit, generetur: cum hoc quod pro quibusdam introductum est, inferre eis iacturam, minime rationi cõuenit aequitatis, C.de fide instr.l.plures.xviii.

Comparationis literarum ex chirographis fieri, & aliis instrumentis, quae nõ sunt publice confecta, satis abunde quae occasionem criminis falsitatis dare, & in iudiciis & in contractibus, manifestum est. Ideoque sancitum est. non licere comparationes literarũ ex chirographis fieri, nisi trium testium habuerint subscriptiones: vt prius literis earum fides imponatur, vel ex ipsis hoc deponentibus, siue cunctis, siue omnimodo duobus ex his, sine comparatione literarum testiũ procedente: & tunc ex huiusmodi chartula iam probata comparatio fiat. aliter etenim fieri comparationem nullo conceditur modo, licet in semetipsum aliquis chartam conscriptam proferat: sed tantummodo ex forensibus, vel publicis instrumentis, uel huiusmodi chirographis, quae enumerauimus, comparationem trutinandam. Omnes autem comparationes non aliter fieri cõceditur, nisi iuramento antea praestito ab his, qui comparationem faciunt, fuerit adfirmatum: quod neque lucri causa, neque inimicitiis, neque gratia tenti huiusmodi faciunt comparationem, C.eod.l.comparationes.xix.

Cum quidam instrumentum protulerit, vel aliam chartulam, eique fidem imposuerit, postea autem persona, contra quam ista chartula vel instrumentum prolatum est, quasi falsum hoc constitutum redarguere nitatur: ne diutius dubitetur, vtrum necessitatem ei, qui protulit, imponi oporteat repetita vice hoc proferre an sufficiat fides iam adprobata: sancitum est, si quid tale eueniat eũ, qui petita eam chartam proferri, prius sacramentum praestare, quod existimans se posse falsum redarguere, quod prolatum est, ad huiusmodi veniat. Quid.n.si cũ nosset deperditam esse chartam, vel forte concrematam, vel alio modo diminutam hanc requiri adsimulans & ad difficultatem productionis respiciens, huiusmodi faciat petitionem? Et postquam hoc ab actore uel petitore fuerit iuratum, & inscriptionum pagina apud competentem iudicem deposita: tunc necessitatem imponi ei, qui protulit chartam, de qua quaeritur, iterum eam apud iudicem criminis proferre quatenus possit apud eũ crimen falsitatis ventilari. Si aũt dicat sibi non esse possibile eam ostẽdere quia per fortuitos casus huius copia ei abrepta sit: tunc subeat sacramentũ, ꝙ nec habeat eandem chartulam,

nec alii eam dederit, nec apud alium uoluntate eius constituta sit, nec dolo malo fecerit, quominus appareat ea, sed reuera ipsa chartula siue omni dolo sit, deperdita, & productio eius sibi impossibilis sit. & si tale subeat sacramentum: ab huiusmodi necessitate relaxatur. Quod si prædictum iusiurandum subire minime maluerit, tunc quasi falsa chartula nullas habeat vires aduersus eum, contra quē plata est, sed sit penitus euacuata. neq;.n. vlterius pœna produci tuis cō tra eos qui nō iurauerint, cū forsitan quidam subtili reuerentia tenti, nec uerum sacramentum præstare patiuntur. Eadem autem copia ei præstatus, donec causa apud iudicem uentilatur. si.n. iam plenissimum finem accepit, & neq; per appellationem suspensa est, neque per solitam retractationem adhuc lis viuere separatur tunc satis durum est huiusmodi querellæ indulgeri: ne in infinitum cautæ retractentur, & sopita iam negocia per huiusmodi uiam iterum apenant.

Ex nouella constitutione. lxxiij.

Si quis vult deponere: non solum scripturæ depositum recipientis fidem habeto, sed etiam testes aduocato quod ad fieri potest, graues & fide dignos, non minus quam tres, ne de scriptura tantummodo & eius per comparationem examinatione pendeatur sed suppetat quoque a testibus auxilium: quippe talia testimonia desiderantur, in quibus prodeuntes testes dicant, se præsentibus subscripsisse, eum qui instrumentum confecerat, quodque id ita factum sciant. Nouel. cō sti. lxxiii. Quomodo instr. &c. siue de instr. caut.

Sed & si quis instrumentnm mutui, aut alterius contractus conficiat, neque id uelit componi in foro, non suapte natura pro mutuo dato scriptum instrumentū fidem habere uidetur, nisi & fide dignorum non minus quam trium testium habeat præsentiam ut siue ipsi prodeant, & suis testimonium præbeant subscriptionibus, siue alii quidam testificentur, se præsentibus instrumentum esse ita compositum, utroque modo contractus fidem accipiet, non quod penitus reiicienda sit ipsa scripturæ per comparationem examinatio, sed quia sola non sufficit, & per accessionem testium confirmanda est, d. Nouel. const. lxxiii. §. sed & si quis.

Certe si usu veniat & aliud quidem præ se ferat literarum comparatio, aliud autem testimonia: tunc quidem quæ viua voce & cum iuramento proferuntur, multo fide digniora sunt quam ipsam per se scripturam nihilominus tamē hoc adiudicantis prudentiam simul & religionem pertinebit, vt ueris potius fidē habeat, quam istiusmodi. d. Nouel. const. lxxiii. §. certe si usu.

Verum si quis cum uel deponit, uel mutuam dat, vel aliter contrahit, contentus sit sola scriptura eius, qui cum contrahit, eo loco erit, vt sciat, se fiduciam contraxisse, & de illius fide se totum pendere. Et quamquam formę & scripturæ sufficiens fides apponi non uideatur: non tamen quod ita gestum est, irritum redditur: vt maxime testium præsentia, coram quibus contractum celebratus est, aut extremum forte eius rei refugium, quod scilicet ex iuramentis peti solet, opē illis non ferat. d. Nouel. const. lxxiii. §. verum enim uero.

Sed & si instrumenta in foro & publice conficiantur, licet per tabelliones absoluta sint: assumunto tamen & ipsa, antequam summa imponitur manus, scriptis designatam testium presentiam, oportet vero iudices conari, vt si qua chartis signa adscripta inuenerint: ipsa quoque disquirant, & recognoscant, cum ex illis etiam multa elucescant. neque temere scripturam fidem ex aliarum comparatione admittere. d. Nouel. const. lxxiii. §. sed & si.

Certè si ad unum omnes testes mortui sint, aut etiam absint fortè, aut alioqui per testes, qui subscripserũt, fidem imponere facilè non sit, neq; tabellio, qui id absoluit (siquidem forense & publicum fuit) superſit, vt à se confectis præstare testimonium possit, aut non agat domi, vt per omnia necesse sit comparationem literarum, vel eorum, qui absoluerunt, vel qui subscripserunt, assumere: tunc æquum est ad literarum collationes progredi (neq; enim in vniuersum prohibentur) vt tamen cum summa & exactissima diligentia procedant. & si fidem illis habendam putauerint: & iusiurandum deferant proferenti, quod neq; vllius sibi in prolato à se instrumento peruersitatis conscius, neq; quo magis circa collationem fraus aliqua admitteretur, annisus, in hoc tantum eo vtatur, vt neq; omnino quidquam perimatur, & per omnia rebus addatur certitudo, d. nouel.const.73.§. certè si ad unum.

Sanè in instrumentis, quæ in foro & publicè conficiuntur, si quidem tabellio progressus, iuramento præstito testetur, non per se, sed per quendam suorum ministrorum id conscripsisse: progreditor & ille, si quidem superest, & omnino possibile est, vt veniat, neq; causa alia ꝓgressum eius impediat, fortè vehementior morbus, aut alioqui casus fortuitus, quales multi obuenire solent hominibus, d.nouel.73.§. sanè in instrumentis.

Si autem instrumentum & numeratorem habeat: accedito & ille, vt iam tres sint, qui testentur non unus. si uero neq; numerator accessit, & tabellio instrumentum ipse totum per se conscripsit, & absoluit, aut etiam, qui id conscripsit, vel abest, vel alias adesse nequit: ipse (cum iuramento tamen) confessioni à se absolutæ testimonium præbeto, ne locum habeat collatio. Et sunto instrumenta sic etiam fidei plena. Nam testimonium viua uoce absoluentis prolatum, & adiunctum habens iusiurandum, vtiq; causæ non nihil adferat momenti, d.nouell.const.73.§. si autem.

Cæterum si tabellio mortuus fuerit, & absoluti instrumenti testimonium habeatur ex alterius comparatione: siquidem ita quoq; superstitem habeat eum, qui illius mandati instrumentum composuit, & item numeratorem prodeunto, & illi, si domi agant, & scriptum tam ex comparatione eorum per quæ ab illo instrumenta absolui consueuerunt, quam per testes fidem obtineto, d. nouel.consti.73.§. cæterum.

Si nemo horum sit: tunc peragitor quidem eorum, quæ instrumentum absolutum ostendunt, inter se comparatio. sola autem hæc non sufficiunto, sed insuper, & aliorum, qui vel alioqui subscripserunt, vel etiam contraxerunt, scripturæ examinator: vt ex multis comparationibus, tam eius, quod instrumentum absolutum ostendit, quàm eorum, qui vel subscripserunt fortè, vel etiam cõtraxerunt vna quædã ex omni parte fides colligatʳ efficiaturq́;, d. nou.const.73.§. si nemo.

Si nihil aliud inueniatur, quam instrumentorum inter se comparatio, quod vsq; adhuc obtinuit, procedito: vt qui id instrumentum ad peragendam cum aliis comparatione profert, solenniter iuret. Vt autem omnino ea res additamentum quoddam accipiat: ac maiorem rei fidem faciendam insuper, & is, qui hæc fieri desiderat, iurato quod omni alia probatione destitutus, ad instrumentorũ inter se comparationem deuenerit, neq; circa hanc quidquam egerit, aut machinatus sit, quod probabiliter fortè ueritatem possit abscondere. Atq; his cõtrahentis liberari, ipsis in manu est, si velint, & vtriq; in hoc conueniant, ut instrumenta insinuent, & apud acta profiteantur, quo magis ipsi contrahentes perfidia, & adulteratione, & falsitatibus liberentur: his, quæ de literarum comparationibus

parationibus ex instrumentis priuata manu conscriptis peragendis, iam sancita sunt, in sua virtute manentibus: proculdubio & in his, qui literas nesciunt, quæ olim valent in iudiciis, suum robur obtinentibus, simul atq; ex iudiciali forma talia conuenientem examinationem ceperunt, d. nouel. consti. 73. §. si nihil aliud inueniatur.

Oportet autem in his, qui literas nesciunt, per omnia tabularios simul (in quibus scilicet locis sunt tabularii) & testes adhiberi, maximè autem testes, qui contrahentibus ignoti nõ sint: quo magis illi quidem pro literarum imperito, aut parum literis instructo scribant, hi verò testentur se etiam præsentibus ista confecta esse, quodq; ipsum in re præsenti aspexerint. Et ita demum horum instrumentorum fides suscipiatur: cum perspicuum sit, in talibus infra quinq; tales adhibendos non esse, inter quos etiam is erit, qui pro contrahente, vel totum, vel post paucas in chartam ab illo collocatas literas scribit, ne quid omnino de summa diligentia, a subtilitate intercidat, d. nou. const. 73. §. oportet autem.

Atq; hæc de contractibus loquimur scriptura interueniente celebratis. Nam si quis sine scripto qualemcunq; celebrare contractum voluerit: dubium non est, quin uel per testes, vel per delatum & præstitum iuramentum fidem accipiat, actore quidem producente testes, reo vero iuramentum vel subeunte, vel referente, prout iudex causam ordinauerit, ne uel ex his aliquid emendatione careat, d. nouel. const. 73. §. atq; hæc.

Porrò illud quoq; legi apponere pulcrum fuerit, ut si intra unam auri libram contractus versetur, ne istiuiusmodi in hoc obseruatio custodiatur: sed secundum id, quod vsq; adhuc in Republica obtinuit, res peragatur: ne exiguis de rebus magnas homines attritiones sufferant, d. nou. const. 73. §. porrò.

DE TESTIBVS. Tit. VI.

Estimoniorum vsus frequens ac necessarius est, & ab his præcipuè exigendus, quorum fides non vacillat. Adhiberiq; testes possunt non solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus, sicubi res postulat: & hi, quibus non interdicitur testimonium, nec vlla lege à dicendo testimonio excusantur. Quanquam quibusdam legibus amplissimus numerus testium definitus est: tamen ex constitutionibus principum hæc licentia ad sufficientem numerum testium coartatur: vt iudices moderentur, & eum solum testium numerum, quem necessarium esse putauerint, euocari patiantur: ne effrenata potestate ad uexandos homines, superflua multitudo testium protrahatur, ff. de testibus, l. prima.

In testimoniis autem fides, dignitas, mores, grauitas examinanda est, & ideo testes, qui aduersus fidẽ testationis suæ uacillant, audiendi non sunt, ff. eo. l. sc'da.

Testium fides diligenter examinanda est, ideoq; in persona eorum exploranda erant: in primis conditio, cuiusq;: vtrum quis decurio, an plebeius sit: & an honestæ & inculpatæ uitæ, an uero quis notatus & reprehensibilis: an locuples, vel egens sit, vel lucri causa, quid facile admittat: uel an ei inimicus sit aduersus quem testimonium fert, vel amicus ei, pro quo testimonium dat. Nam si careat suspicione testimonium, vel propter personam, à qua fertur, quod honesta sit, vel propter causam, quod neq; lucri, neq; gratię, neque inimicitiæ causa fiat: admittendum est. ideoq; Diuus Hadrianus Iunio Varo legato prouinciæ

Ciciliæ

Ciciliæ rescripsit: eum, qui iudicat, magis scire posse, quanta fides habenda sit testibus. Verba epistolæ hæc sunt. TV MAGIS SCIRE POTES, QVANTA FIDES HABENDA SIT TESTIBVS. QVIN ET CVIVS DIGNITATIS, ET CVIVS EXISTIMATIONIS SINT: ET QVI SIMPLICITER NISI SVNT DICERE, VTRVM VNVM EVNDEMQVE ET PRAEMEDITATVM SERMONEM ATTVLERINT: AN AD EA, QVAE INTERROGAVERAS EX TEMPORE VERISIMILIA RESPONDERINT, ff. eo. l. tertia, in prin.

Quæ argumenta, ad quem modum probandæ cuiq; rei sufficiant nullo certo modo satis definiri potest. sicut non semper, ita sæpe sine publicis monumentis cuiusq; rei veritas deprehenditur: alias numerus testium, alias dignitas & authoritas aliàs veluti consentiens fama confirmat rei de qua quæritur, fidem. hoc ergo solum scribi potest summatim: non vtiq; ad unam probationis speciem cognitio statim alligari debet, sed iudex ex sententia animi sui existimare oportet quid, aut credat, aut parum probatũ sibi opinetur, d. l. tertia, §. eiusdẽ quoq;.

Item Diuus Adrianus Iunio Rufino proconsuli Macedoniæ rescripsit, testibus se; non testimoniis crediturum. Verba epistolæ ad hanc partem pertinentia hæc sunt. QVOD CRIMINA OBIICIEBAT APVD ME ALEXANDER A PRO, ET QVIA NON PROBABAT, NEC TESTES PRODVEBAT, SED TESTIMONIIS VTI VOLEBAT, RELEGARETVR, d. l. tertia, §. idem Diuus.

Gabinio quoque Maximo in hæc verba, idem princeps rescripsit, ALIA EST AVTHORITAS PRAESENTIVM TESTIVM, ALIA TESTIMONIORVM, QVAE RECITARI SOLENT. TECVM ERGO DELIBERA, VT SI DETINERE EOS VELIS DES EIS IMPENDIA, d. l. tertia, §. Gabinio.

Lege Iulia de ui cauetur, ne hac lege testimonium dicere liceat ei, qui impubes erit: quiq; iudicio publico damnatus erit, qui eorum in integrum restitutus non erit: quive in vinculis, custodiave publica erit: queve palàm quæstum faciat, feceritve, quive ob testimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam accepisse iudicatus, vel conuictus erit. nam quidam propter reuerentiam personarum, quidam propter lubricum consilii sui, alii verò propter notam & infamiã vitæ suæ, admittẽdi non sunt ad testimonii fidem, d. l. testiũ, §. lege Iulia.

Testes non temere euocendi sunt per longum iter: & multo minus milites auocandi sunt à signis, vel muneribus, perhibendi testimonii causa. idq; Diuus Adrianus rescripsit, sed & si Diui Fratres rescripserunt. Quod ad testes euocandos pertinet: diligentiæ iudicantis est explorare, quæ consuetudo in ea prouincia, in qua iudicat, fuerit: nam si probabitur, sæpe in aliam ciuitatem testimonii gratia plerosq; euocatos: non est dubitandum, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit, qui iudicat, d. l. tertia, §. testes.

Lege Iulia iudiciorum publicorum cauetur, ne inuito denuncietur, ut testimonium litis dicat aduersus socerum, generum, uitticum, priuignum, sobrium, sobriam, sobrinove natum, eosve, qui priore grada sint, ff. eod. l. quarta.

In legibus, quibus excipitur, ne gener, aut socer inuitus testimonium dicere cogatur: generi appellatione sponsum filiæ, quoque contineri placet: item soceri sponsæ patrem, ff. eo. l. quinta.

Idonei non uidentur esse testes, quibus imperari potest, vt testes fiãt, ff. eo. l. sexta.

Testis idoneus pater filio, aut filius patri non est, ff. eo. l. testis, ix.

Parcates

Parentes, & liberi inuicem aduersus se, nec volentes ad testimonium admittendi sunt, C. eod. l. quinta.

Etiam iuri ciuili domestici testimonii fides improbatur, C. eo. l. secunda.

Omnibus in re propria dicendi testimonii facultatem iusta summouerunt, C. eodem, l. omnibus, ix.

Inuiti testimonium dicere non coguntur, senex ualetudinarii, uel milites, uel illi, qui cum magistratu Reipublicæ causa absunt, vel quibus uenire non licet, ff. eod. l. inuiti, viii.

Nullus idoneus testis in re sua intelligitur, ff. eo. l. nullus, x.

Ad fidem rei gestam faciendam & non rogatus testis intelligitur, ff. eo. fidem, xi.

Vbi numerus testium non adiicitur, etiam duo sufficient. pluralis enim locutio duorum numerum contenta est, ff. eo. l. ubi numerus, 12.

Quæsitum est, an in publicis iudiciis calumniæ danti, testium iudicio publico per hibere possint, sed neq; lege Remnia prohibentur: & lex Iulia de ui, & repetundarum, & peculatus, eos homines testimonium dicere non uetuerunt. verumtamen quod legibus omissum est, non omittetur religione iudicantium, ad quorum officium pertinet, eius quoq; testimonii fidem. quod integræ frontis homo dixerit, perpendere, ff. eo. l. quæsitum, 13.

Tractatum est, an ad testamentū faciendum adhiberi possit adulterii damnatus. Et sanè iustè testimonii officium interdictum erit, & ergo neque iure ciuili testamentum ualebit ad quod huiusmodi testis processit: neq; iure prætorio, quod ius ciuile subsequitur: & neque hæreditas adiri poterit, ff. eodem. l. scio quidem, xiiii.

Sola testatione prolatam, nec aliis legitimis adminiculis causam adprobatam nullius esse momenti, certum est, C. eo. l. tertia.

Eos testes ad ueritatem adiuuandam adhiberi oportet, qui omni gratiæ & potentatui fidem religioni iudiciarum debitam possint proponere, C. eod. l. quarta.

Nimis graue est, quod petitis urgeri partem aduersam ad exhibitionem eorum, per quos sibi negocium fiat. vnde intelligitis, quod intentionis uestræ proprias adferre debetis probationes, non aduersus se, ab aduersariis adduci, C. eodem. l. sexta.

Iusiurandum religione testes prius, quàm perhibeant testimonium, iamdudum artari præcipitur, & ut honestioribus potius testibus fides habeatur. simili modo sancitum est, vt unius testimonium nemo iudicum in quacunque causa facilè patiatur admitti. & disponitur vt unius omnino testis responsio non audiatur, etiam si præclaræ curiæ honore profulgeat, C. eo. l. octaua.

Quoniam testes ad causas postulantur alienas, si socii & participes criminis non dicantur, sed fides ab his notitiæ postulaturi in exhibitione necessariarum personarum, hoc est testium talis debet esse cautio iudicantis, ut his uenturis ad iudicium per accusatorem, vel ab his, per quos fuerant postulari, sumptus competentes dari præcipiant. Idem iuris est, & si in pecuniaria causa testes ab alterutra parte producendi sunt, C. eo. l. quoniam, x.

Si quis testium usus fuerit, iidemq; testes aduersus eum in alia producantur: nō licebit ei personas eorum excipere: nisi ostenderit inimicitias inter se, & illos postea emersisse, ex quibus testes repelli leges præcipiunt: non admittenda, s. ei licentia, ex ipsis depositionibus testimonium eorum arguere, sed & liquidis probationibus datione vel promissione pecuniarum eos corruptos esse ostenderit: etiam eam allegationem integrā ei seruare pcipitur, C. eod. l. si quis, 13.

Cum

Cum apud compromissarios iudices testes fuissent producti, variatum erat vtrū deberet eorum depositionibus in iudicio litigator vti, an non esset audiendus. Vnde sancitum est, siquidem in compromissi aliquid pro huiusmodi causa statutum est, hoc obseruari, sin autem nihil conuentum est in huiusmodi casibus: siquidem supersint testes: licentiam habere eum, contra quem depositiones eorum proferantur si eos accusauerit, concedere testes iterum aduci, & non opponi eis, quod iam testimonium suum dederint, vel si hoc concedere minimè maluerit: depositiones eorum quasi factas accipere: omni iure legitimo, quod ei competit, aduersus eas seruato. sin autem ab hac luce omnes suo tracti sunt: nunc necessitatem ei imponi, fide scripturæ adprobata, in qua depositiones eorum referuntur, eas quasi factas accipere, si uero res permistæ fuerint, & quidam ex his mortui, alii uiuentes: tunc insuperstitum quidem testimoniis eandem electionem seruari litigatori, aduersus quem testimonia proferuntur. In morientium autem personas depositiones eorum non esse respuendas: omni, aduersus eas & testes, legitimo iure, quod ei competit, aduersus quem proferuntur, integro reseruato, C.eo.l.fin.

Ex Nouella const. XC. de testibus.

Sancitum est, vt qui in testimonium adhibentur; illæsa existimatione sint, atq; tales, qui ob constantem sibiq; consentientem famam dignitatis, militiæ, opulentiæ, aut professionis omnem longe calumniam superent, aut si tales non sint, saltem ab aliis, quod fide. digni existant, testimonium habeant: non autem sedentarii, aut humi repentes, & prorsus reiectæ condicionis homines ad dandum testimonium procedant, sed quorum studia facile possint (si quid incidat dubii) eorum ultam, qui ad dicendum testimonium accesserunt, inculpatam ac honestam offendere. Nouel. const. de testibus, xc. §. corroborantes.

Si vero ignoti sint, & vndequaq; obscuri, videanturque omnino aliquid de ueritate in proferendo testimonio corrumpere voluisse: possunt etiam tormentis subiici, & iudices, qui cum magistratu sint, ipsi hoc faciant. hæc saltem fini nihil de veritate ocultent, aut hac etiam ratione deprehendantur accepta pecunia testimonium dixisse, aut alioqui dolo circa ipsam versari esse, d. nouel. consti. de testibus, §. si uero.

Si debitum scriptura interueniente contractum sit, solutionis, sine scriptura celebratæ probatio per testes tantum prætendatur à litigatoribus, ea apud iudices tunc demum suscipitur cum ad hoc ipsum testes assumpti sunt, ut celebratæ solutioni: vel mentioni eius, quod facta iam aliqua sit solutio, cum id ille, qui pecuniam in solutum acceperat, profiteretur, homines fide digni testimoniū præberent, aut etiam suo testimonio manifestum facerent. Vana autem illa, & veluti per transennam atque obiter concepta testimonia nulla ratione obtinent: nec huiusmodi fugiant testimonia, quod cum per aliam quandam necessitatem interuenissent, audierint hunc dicentem, accepisse se ab hoc aurum insolutum, aut se huic debere. manifestè enim ea suspecta sunt ex nullius esse precii esse videntur. & maximè si cum magnæ pecuniæ summa soluta esse diceretur duo tantum tabularii se id audisse aiebant, nullo teste præsente, quamquam debitum scriptura intercedente contractum esset, & is, qui solutionem peregerat, sciret scribere, posset que per propriam scripturam ista manifesta facere.

Quaptopter

Quapropter neq; huiusmodi testimoniis, neq; confessionibus iurato apud tabularios (vt diximus) depositis credimus, vbi literarum periti sunt, qui iurato confessionem deposuisse dicuntur, cum in manu sit, vel scribere, vel constituto iudicio id profiteri, & negorio fidem extra omnem controuersiam positam tribuere: ET exigitur, vt testes ab eo, qui producit ad hoc ipsum rogati sint, & hoc testimoniis comprobetur, sintque (quemadmodum in testamento moris est) & ipsi rogati & existimatione illæsa, negocium quæ ita demum per ipsos probationem suscipiat, non vero testimonium solo audito obiter conceptum, nullam testium præsentiam, & in iudicio factam depositionem, & subscriptionem habens de cætero ualeat, d. nou. const. §. & quamuis.

Si qui planè contraria sibi ipsis, aut inter se pugnantia protulerint, maximè ad eam rem iudices aduertant animum, & si circa potiorem causæ partem testiū contrarietates deprehenderint, istiusmodi testimonia reiiciant, his solis intenti, quæ à pluribus & maiore fide dignis prolata sunt. si dedita opera dolo uideantur agere, & ea occasione in contrarietatem incidere, ne impunitos eos relinquant, si destinata malitia, non (ut potest fieri) errore aliquo contraria dixisse comprobati fuerint, d. nouel. const. §. si qui planè.

Si ab eo, qui testes produxit, & iis renunciatur: testificataq; percepit, testes petantur, iudices hos non admittent nimirum existentè suspicione nè quando illi, si priores quid omisserint, quod per publicationem testimoniorum manifestū factum sit, non iam productionem testium, sed priorum vel non testificatorum quandam appendicem, vel testificatorum emendationem appetat, d. nouell. consti. §. quia vero.

Cæterum si is, qui testes produxit, testificata non percipiat, neque eorum habeat inspiciundi copiam, neque ipse, neque aliquis aduocatorum eius, aduersarius vero præceperit solus, & exceptiones aduersus ea opposuerit, non ei tamen, qui tertio iam producendorum testium potestatem nactus est, hasce edat, quominus is, qui hosce produxit per exceptiones re comperta, ea denuò, quæ testificatis suis desunt, apponat, tunc quarta etiam productio testium hanc petenti danda est: præstito prius ab ipso iuramento, quod testificata, neque perceperit, neque horum inspiciundi copiam habuerit, neque ipse, neque aliquis aduocatus, quive eius gerat negocia: neque dolo aliquo, aut machinatione, aut arte quartam testium productionem fieri petat, sed quia testimoniis per denunciationem petitis prius vti non potuerit. Ac si id factum fuerit, vsq; ad quartam quidam productionem testium licentia fit, vti testibus, sed non post longum temporis interuallum, ne per hanc causam lites nimium protrahantur, sed omnino ipsis quædam adhibeatur celeritas, prout iudex id faciendum putauerit, d. nouell. const. §. cæterum.

Illud sanè in confesso est, quod si quis vel semel, aut bis duntaxat productis testibus, renunciatione facta, testificata percipiat consideretque, vel exceptionibus aduersus ea ab aduersario propositis, ipse his perceperit, exindeque testificata perdidicerit: nullam omnino licentiam habebit, ut ulterius testium productione utatur, neq; si sacra hoc iussio adiecerit, d. nou. const. §. illud sanè.

Si quis hic litem exerceat, necesseq; habeat certam litis partem comprobare in prouincia, licet iudice decernendæ, & sufficiens spacium temporis definiente testes producere in prouincia & translatis actis causam hoc remittere, quo ab eodem disceptetur iudice. Et hoc propter maiorem copiam probationum. Veruntamen testificata in ipsis prouinciis non edantur, sed gesta quæ traduntur testes producen-

producentibus, aut eorum aduersariis, apud actorum publicorum monumenta sigilla suscipiant,& ita vel huc,vel in prouincias à iudicibus remittantur: ne quando (ut potest fieri) causæ natura aliis porrò testibus indigeat, & propter editionem testium excludatur accessio, d. nouel.const.§.porrò.

His omnibus intelligendis in causis pecuniariis, in criminalibus enim vbi de maximis rebus versatur periculum, omnibus modis necesse est, testes prodire in conspectum iudicis,& ibi, quæ comperta habent, ac cognita edocere: quo casu forte & tormentis & cuicunq; alii obseruationi locus erit, & occasio, d.§. porrò.l.his omnibus.

Et quod dispositum est in testibus, etiam seruatur in illis, qui prolatis instrumentis fidem adhibere exiguntur, vt si poposcerint in aliis locis, id eis facere permittatur.& hoc si iustè peti iudex inuenerit: proferatur sententia, ut in testibus, vt postquam in locis opportunis fides instrumento data, vel minus data fuerit, referatur negocium ad priorem iudicem, C.de fide instru.l. iudices, 17.

Insuper si quis eum, qui ad dicendum prodit testimonium, inimico aiant contra se esse animo,& fortè ab ipso in crimen publico postulatam iudicio, si protinus ostendatur criminalem inter ipsos causam agitari: non procedito inter testes is, qui in tantum alienato ab hoc est animo, ut etiam de crimine ipsum publico postulet iudicio. si alioqui inimicitias alere dicatur, aut actione contendere pecuniaria: non prohibetur, quominus is testetur. huiusmodi tamen quęstiones in tempus exceptionum reseruantur, d.nou.const.§.insuper.

Si vtraque pars in testimonium eius, qui mediator illorum factus est, consentiat, seque contentos fore his, quæ dixerit, vel inuitus ipse testimonium perhibere compellitur, d.nouel.const.§.præterea.

Si querela proposita ab aliquabus, quod ad hoc contra leges tractati, aut alioqui affecti iniuria, damnove inuoluti sint, velint eius rei testes sistere. at ne posterius ipsius obiiciatur, quod gesta ex una tantam parte constiterit: oportet & illum in eadem degentem vrbe, vbi præstantur testimonia, à præside, aut defensore ciuitatum, sistendis interesse testimoniis. Nam Sācitum est, vt huiusmodi testimonia, ita obtineant, quasi non ex una parte affectæ, sed ipso etiam præsente perfectæ essent. Nam si venire recuset, neq; velit audire, quæ à testibus deponuntur, quæq; insuper deposita supplicātur, non ex ineuitabili aliqua necessitate accedere impeditus: perinde futurus est, ac si interuenisset: neq; aliquam ex contumacia sua utilitatem sentiet, sed uideatur collato quodammodo pede cominus inter se constitisse, quæcunq; vero illi exceptiones competent his arbitratu suo utitor: eo solo opponi nequeunte, quod cum à testimoniis audiendis obstinatione quadam animi se ipsum absentarit, per contumaciam eius ex una tantum parte factæ uideantur, d.nouel.const.§.scimus deniq;.

Finis Libri Secundi.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Tertius.

QVOMODO ET QVANDO IVDEX SENTENTIAM PROferre debeat præsentibus partibus, vel vna parte absente. Tit. I.

ON semper compellitur iudex aduersus absentem pronunciare propter subscriptionem Seueri Imper. quia significauit etiam contra absentes sententiam dari solere. id. n. eo pertinet, vt etiam absentem damnare possit, non vt omnimodo necesse habeat, C. quo. & quando iudex, l. prima.

Ab eo iudicato recedi non potest, quod uobis absentibus & ignorantibus atq; indefensis dicitur esse prolatum, si ubi primum cognouistis, non illicò de statutis querelam detulistis. ita enim firmitatem sententia, quæ ita prolata est, non habebit, si ei non sit commodatus ad sensus, C. eo. l. tertia.

Si (vt proponis) pars diuersa, die feriato, absente, vel ignorante te à iudice dato, ferri sñiam pro partibus suis, quasi contumaciter deesses impetrauit: nõ immeritò pses denuo negociũ alterius iudicis notioni terminãdũ cõmisit, C. e. l. iiii.

Si (vt proponis) præses prouinciæ, cùm certum locum causæ cognoscendæ dedisset, alibi per obreptionem aditus, sententiam aduersus te absentem protulit quod ita gestum est, ad effectum iuris spectare minimè oportet, C. eo. l. quinta.

Si præses quasi desertam ab adultis tuis causam appellationis, q̃ ab adiutore suo acta fuerat, circunduxit eo tempore, quo adulti curatores non habebant repetitus notionem suam exhibebit. neq; n. debet adultis nocere, quidquid eo tpe statutũ est, q̃ defensione iusta & curatorio auxilio fuerãt destituti, C. e. l. sexta.

Ea, quæ statuunt aduersus absentes, non p contumaciam, s. denuntiantibus, nequaq̃ ex more cõuentos, iudicatæ rei firmitatẽ nõ obtinere, certũ est, C. e. l. septim.

Consentaneum iuri fuit, temporibus ad præsentiam diuersæ partis præscriptis, præsidem prouinciæ (impleta iuris solennitate, & aduersario tuo trinis literis, vel uno pro omnibus peremptorio edicto, ut præsentiam sui faceret, commonefacto) si in eadem contumacia perseuerauerit, præsentis allegationes audire. quod vel successor eius facere curabit. A quo ter citatus, si contumaciter p̃sentiam sui facere neglexerit, non ab re erit, vel ad cogendum eum, ut sese repræsentet, vel possessionem bonorum, cui incumbit, ad te transferre, & aduer

sarium

sarium petitorem constituere: vel auditis defensionibus tuis id, quod iuris ratio exegerit iudicare, C. eo. l. consentaneum. 8.

Tres denuntiationes ad peremptorii edicti uicem aduersus contumaces conuale scere, salubriter statutum est. C. eo. l. tres, ix.

Cum non uoluntatis tuæ arbitrio, sed necessitate profectus sis: quid quid contra te absentem statutum fuerit, quando absentiæ causa necessaria fuit, officere tibi iuris ratio non permittit. C. eod. l. penul.

Cum præsentibus partibus litem inchoatam proponas: si postea, quàm contra te, licet absentem, pronunciatum est; præfinitum diem non appellasti: latam sententiam rescindi postulanti multæ sacræ constitutiones refragant, C. eo. l. fina.

DE SENTENTIIS, EX BREVICVLO RECITANDIS.

Titulus II.

Arbitris nulla sententia est, quàm scriptam edidit litigatoribus si nõ ipse recitauit, si igitur nihil fallis: omissa prouocationis mora, ex integro iudicari, impetrabis à rectore prouinciæ, C. de sent. ex breui. reci. l. prima.

Ordinandum est, vt iudices, quos cognoscendi & pronunciandi necessitas tenet, non subitas, sed deliberatione habita post negocium sententias ponderatas sibi ante forment: & emendatas statim in libellum secuta fidelitatẽ conferant, scriptasq; ex libello partibus legant, sed nec sit eis post hac copia corrigendi vel mutandi: exceptis tam viris eminentissimis præfectis prætorio, quàm aliis illustrem administrationem gerentibus, cæterisq; illustribus iudicibus, quibus licentia conceditur, etiam per officium suum & eos, qui ministeriũ suum eis accommodant, sententias definitiuas recitare, C. eo. l. secunda.

Statutis generalibus vniuersi iudices, quibus reddendi iuris in prouinciis permittitur facultatem, cognitis causis debent ultimas definitiones describi recitatione proferre, & huic adiicitur santioni, ut sententia, quæ dicta fuerit, cũ scripta non esset, nec nomen q̃dem sñiæ appellationis solennitas req̃rat, C. eo. l. fi.

DE SENTENTIIS, ET INTERLOCVTIONIBVS OMNIVM iudicium.

Tit. III.

Non uidetur rationem habere sententia decessoris tui, qui cum cognouisset inter petitorem, & ꝓcuratorem, non procuratorem, sed ipsam dominam litis condemnauit, cuius persona in iudicio non fuit. potes igitur, vti re integra, de causa cognoscere, C. de sent. ex interloc. om. iud. l. prima.

Si arbiter datus à magistratibus, cum sñiam dixit, in libertate morabat̃: q̃uis postea in seruitutẽ depulsus sit: sñia tñ ab eo dicta, hẽt rei iud. authoritatẽ, C. e. l. 2.

Præses prouinciæ non ignorat definitiuam sententiam, quæ condemnationem, vel absolutionem non continet pro iusta non haberi, C. eo. l. tertia.

Prolatam à præside sententiam contra solitum iudiciorum ordinem, authoritatem rei iudicatæ non obtinere, certum est, C. eo. l. quarta.

Cum eorum, qui principaliter fisco tenebantur, bona ea lege fideiussoribus procurator tradi iusserit, vt ipsi indemnitatem fisco præstarent, nec à sententia eius intercesserit ꝓuocatio: consequens est, datæ formæ obtemperari, C. eo. l. q̃nta.

Cum sententia præsidis irritam esse dicis, quod non publicẽ, sed in secreto loco, officio eius non præsente, sententiam suam dixit: nullum tibi ex iis, quæ ab eo decreta sunt, præiudicium generandum esse constat, C eo. l. sexta.

Ex stipulatione parta actione, pacisci proximis personis suadendo, præses prouin-

cie verborum obligationem, quam certo iure tolli tantum licet, extinguere nó potest: nec uox omnis iudicis iudicati continet authoritatem, cum potestatem sententiæ certis finibus concludi, sæpe constitutum sit: quapropter si nihil causa cognita secundum iuris rationem pronunciatum est, vox pacisci suadentis præsidis actionem pimere (si quam habuisti) minimè potuit, C. eo. l. septima.

Post sententiam, quæ finibus certis concluditur ab eo, qui pronunciauerat, vel eius successore, de quæstione, quæ iam decisa est, statuta rei iudicatæ non obtinent authoritatem. nam nec de possessione pronunciata proprietati ullum præiudicium adferrunt, nec interlocutiones ullam causam plerunq; permisit, C. eod. l. post sententiam, 9.

Nulli, qui statuẽdi non hẽt facultatẽ, interdicere patriæ cuiq̃ pmittitũ, C. e. l. nulli.

Cum iudex indefinitiua sententia iusiurandam solummodo præstari præcipiat, non tamen addat, quid ex recusatione, vel præstatione sacramenti fieri oportet huiusmodi sententiam nullam vim obtinere, palam est, C. eo. l. cum iudex xi.

Nemo iudex vel arbiter existimet, neq; consultationes, quas non ritè iudicatas esse putauerit, sequendum, & multò magis sententias eminentissimorum præfectorum, vel aliorum procerum. non. n. si quid non bene dirimatur, hoc & in aliorum iudicum vicium extendi oportet: vera non exemplis, sed legibus iudicandum sit, C. eo. l. nemo, 12.

Cum Papinianus summi ingenii uir in quæstionibus suis rite disposuerit, non solum iudicem de absolutione rei iudicatæ, sed & ipsum actorem, si è contrario fuerit obnoxius inuentus condemnare: huiusmodi sententia non solum robo randa, sed etiam augenda est, vt liceat iudici vel contra actorem ferre sententiam, & aliquid eum daturum, vel facturum pronunciare nulla ei apponenda exceptione, quòd non competens iudex agentis esse cognoscatur. cuius enim in agendo obseruat arbitrium, eum habere, & contra se iudicem in eodem negocio non dedignentur, C. eo. l. pen.

Cum solitum est in sententiis iudicium sic interlocutionem proferri, ut non liceat partibus ante definitiuam sententiam ad appellationis uel recusationis venire auxilium quidam putabant, non licere ante litem contestatã, nec iudicem recusare, quemadmodum nec ab eo appellare, cum. n. simul vtrunq; vocabulũ ponitur, tàm appellationis, quam recusationis, prouocatio autem ante litem contestatam non porest porigi. putabant, quod nec recusare quidem iudicem cuiquam conceditur ante litem contestatam: quòd minime uetitum est. Caueat itaq; iudices huiusmodi sermonem simul & sine certa distinctione profer re, C. eod. l. final.

DE SENTENTIA, QVAE SINE CERTA QVANTITATE profertur. Tit. IIII.

CVm iudicem, quo ad pecunia condemnationis soluta fuisset, de pendendo interesse legem dixisse profitearis: non con tra iuris formam sententiam datam, palàm est. C. de sen. quæ sine cer. quant. l. prima.

Quanquam pecuniæ quantitas sententia curatoris reipublicæ nó continetur sententia tamen eius rata est, quoniam indemnitatem Reipublicæ præstari iussit, C. eod. l. seruanda.

Hæc sententia OMNEM DEBILI QVANTITATEM CVM INTERESSE COMPETENTI SOLVE, iudicati actionem parere non potest: cum apud iudices ita demum sine certa quantitate facta condemnatio authoritate rei iudicare censeatur, si parte aliqua actorẽ certares q̃titas cõprehensa. C. e. l. tertia.

Hæc

Hæc ſententia, QVAE BONA FIDE ACCEPISTI, SOLVE, cum incertum eſſet, quid accepiſſet, quantunq; ab eo peteretur præſertim cum ipſe, qui extra ordinem iudicabat, interlocutus ſit dotem datam, quę repeteretur, non liquidam eſſe: iudicati authoritate non nititur. Cum igitur is, qui poſtea iudicabat, contra te certam ſententiam protulit, neq; à ſtatutis prouocaueris: ipſa tuo facto confirmaſti iudicatum, C. eod. l. fin.

DE SENTENTIIS, QVAE PRO EO, QVOD INTEREST proferuntur. Tit. V.

Vm pro eo, quod intereſt, dubitationes antiquæ in finium productæ ſint: melius uiſum eſt, huiuſmodi prolixitatem, prout poſsibile eſt, in anguſtum coaſtare Sancitum eſt, itaq; in omnibus caſibus, qui certam habent quantitatem, vel naturam, veluti in venditionibus, & locationibus, & omnibus contractibus: hoc, quod intereſt, dupli quantitatem minimè excedere. in aliis autem caſibus, qui incerti eſſe uidentur iudices, qui cauſas dirimendas ſuſcipiunt, per ſuam ſubtilitatem requirere, ut hoc, quod reuera inducitur, damnum hoc reddatur, & non ex quibuſdam machinationibus, & immodicis peruerſionibus in circuitus inextricabiles redigatur: ne dum in infinitum computatio reducitur, pro ſua impoſsibilitate cadat: cum ſciamus eſſe naturę congruum, eas tantummodo pœnas exigi, quæ vel cum competenti moderamine proferuntur, vel à legibus certo fine concluſæ ſtatuuntur. Et hoc non ſolum in damno, ſed etiam in lucro hæc amplectitur conſtitutio: quia & ex eo ueteres id, quod intereſt, ſtatuerunt, C. de ſunt, quæ pro eo quod inter. l. unica.

SI A NON COMPETENTE IVDICE, IVDICATVM ESSE dicatur. Tit. VI.

Vdex ad certam rem datus, ſi de aliis pronunciauerit, quam quod, ad eam rem pertinet, nihil egit, C. ſi à non comp. iud. l. prima.

Similitaris iudex ſuper ea cauſa, de qua ciuilibus actionibus diſceptandum fuit, non datus à quo dari poterat cognouit: etiam remota appellatione, id quod ab eo ſtatutum eſt, firmitatem iudicati non habet, C. eodem, l. ſecunda.

Si de proprietate datus iudex aduerſus te, nihil ſuper hæc ſtatuit: rector prouinciæ aditus cauſam hanc cognoſcere, ſuaq; decidere ſententia curabit: cum & ſi quid de poſſeſsione pronunciatum probetur, hoc cauſæ proprietatis minimè noceat, C. eo. l. tertia.

Et in priuatorum cauſis huiuſmodi forma ſeruetur, ne quemquam litigatorum ſententia non à ſuo iudice dicta conſtringat, C. eo. l. fin.

SENTENTIAM RESCINDI NON POSSE. Tit. VII.

NEq; ſuum, neq; deceſſoris ſui ſententiam quenquam poſſe retractare, in dubium non uenit: nec neceſſe eſſe ab huiuſmodi decreto interponere prouocationem, explorari iuris eſt, C. ſen. reſcind. non poſſe, l. prima.

Peremptorias exceptiones omiſſas in initio, ante quàm ſententia feratur, opponi poſſe, perpetuum edictum manifeſtè declarat. quod ſi aliter actum fuerit, in integram reſtitutio permittitur. nam iudicatum contra maiores annis vigintiquinque non oppoſito præſcriptionis velamento, citra remedium appellationis reſcindi non poteſt, C. eo. l. ſecunda.

Impetrata reſcripta non placet admitti, ſi deciſæ ſemel cauſę fuerint iudiciali ſen

tentia, quam prouocatio nulla suspendit: sed eos qui tale rescriptum meruerunt, etiam limine iudiciorum repelli, C.eo.l.fin.

DE RE IVDICATA, ET DE EFFECTV SENTENTIARVM, & de interlocutionibus. Tit. VIII.

Res iudicata dicitur, quæ finem controuersiarum pronuntiatione iudicis accipit: quod vel condemnatione, vel absolutione contingit, ff. de re iudic.l.prima.

Si se non obtulit procurator: iudicati actio in eum denegabitur, & in dominum dabitur, si se obtulit: in ipsum dabitur detulisse autem videtur se liti, non is, qui in rem suam procurator datus fit: nam hic alia ratione recusare iudicati actionem non potest, quia hic non in alienam: sed in suã rem procurator factus est. Tutor quoq; vel curator in ea conditione sunt, vt non uideantur videri se liti contulisse: idcircoq; debet denegari in eos iudicati actio: actor municipium potest rem iudicatam recusare. in municipes enim iudicati, actio dabitur, ff.eo.l.quarta, in prin.

Ait prætor, CONDEMNATVS, VT PECVNIAM SOLVAT. à iudicato ergo hoc exigitur, vt pecuniam soluat. quid ergo, si soluere quidem paratus non sit, satisfacere autem paratus sit, quid dicemus? & ait Labeo, debuisse hoc quoq; adiici, NEQVE EO NOMINE SATISFACIAT. fieri enim posse, vt idoneum expromissorem habeat, sed ratio pecuniæ exigende hæc fuit, quod noluerit prætor obligationes ex obligationibus fieri. idcirco ait, VT PECVNIA SOLVATVR. ex magna tamen & idonea causa accedendum erit ad Labeonis sententiam, d.l.quarta, §. ait prætor.

Si ex conuentione litigantium cautum sit, post rem iudicatam ei, cui quis condẽnatus est: euenen iet, vt hic etiam recedatur: si modo nouatio intercesit. cæterum si non nouandi causa id factum est: manebit ordo executionis. sed & si pignora accepta sint, vel fideiussores in rem iudicatam: consequens erit dicere, non cessare executionem: quippe cum accesserit aliquid rei iudicatæ, non est à re iudicata recessum. Idem obseruandum est in eo, cuius procurator condemnatus sit, d.l.quarta, §. si ex conuentione.

Si quis condemnatus sit, ut intra certos dies soluat, vnde ei tempus iudicati actionis computemus, quæritur: vtrum ex quo sententia prolata est: an vero ex quo dies statutus præteriit? Sed si quidem minorem diem statuerit iudex: tempore legitimo repletur ex lege, quod sententiæ iudicis deest. Sin autem ampliorem numerum dierum in sua diffinitione iudex amplexus est: computabitur reo & legitimũ tẽpus, & quod supra: id iudex præstitit. d.l.quarta. §. si quis.

Condemnatum accipere debemus eum, qui rite condemnatus est, ut sententia ualeat: cæterum si aliqua ratione sententia nullius momenti sit: dicendum est cõdemnationis uerbum non tenere. d.l.quarta. §. condemnatum.

Soluisse accipere debemus, non tantũ eum, qui soluit, uerũ omnẽ omnino, qui ea obligatione liberatus est quæ ex caussa iudicati descendit. d.l.quarta. §. soluisse.

Ait prætor, CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO EST. melius scripsisset, cuius DE EA RE NOTIO EST. etenim notionis nomen etiam ad eos pertinet, qui iurisdictionem non habent: sed habent de quauis alia caussa notionem. ff. eod.l.quinta, in princip.

Si iudex aliquem sic condemnet, ut quod habet ex testamento uel codicillis Mæuii, resti-

uil, restitueret Titio: sic accipiendum est, quasi quantitatem nominauerit, quæ testamento uel codicillis relicta est. Sed & si fideicommissum sine scriptura pro nunciatum est: idem erit probandum, d.l. quinta, §. si iudex.

Miles qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus: eatenus, quia facere potest, cogitur soluere, ff. eod. l. sexta, in prin.

Decem aut noxæ dedere condemnatus, iudicati in decem tenetur. facultatẽ enim noxæ dedendæ ex lege accipit. is autem qui stipulatus est decem, aut noxæ dedere non potest decem petere: quia in stipulatione singula per se ueniunt, eaque singula separatim stipulari possumus. at iudicium solius noxæ deditionis nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur. & ideo iudicati in decem agitur. his enim solis condemnatur. noxæ autem deditio in solutione est, quæ è lege tribuitur, d.l. sexta. §. decem.

Intra dies constitutos quamuis iudicati agi non posit, tamẽ multis modis iudicatum liberari posse, hodie non dubitatur: quia constitutorum dierum spacium pro iudicato, non contra iudicatum per legem constitutum est, ff. e.l. septima.

Quod iussit, vetuitve prætor, contrario imperio tollere & remittere potest: sed de sententiis contra, ff. eod. l. quod iussit. 14.

A Diuo Pio rescriptum est magistratus populi Romani: vt iudicum à se datorum, vel arbitrorum sententiam exsequitur hi, qui eos dederunt, ff. eod. l. A Diuo. 15. in princip.

Sententiam Romæ dictam, etiam in prouinciis posse præsides, si hoc iussi fuerint, ad finem persequi: imperator rescripsit, d.l.a diuo. §. sententiam.

In venditione itaque pignorum captorum facienda, primo quidem res mobiles & animales capi pignori iubent: mox distrahi. quarum precium si sufficerit: bene est. si non suffecerit: etiam soli pignora capi iubent, & distrahi. quod si nulla mouentia sint: a pignoribus soli initium faciunt. sic denique interloqui solent: si mouentia non sint, vt soli quoque capiantur. nam à pignoribus soli initium faciendum non est. quod si nec quæ soli sunt, sufficiant, vel nulla sint pignora soli: tunc peruenietur etiam ad iura. exequuntur itaque rem iudicatam præsides isto modo, d.l.a diuo. §. in uenditione.

Si pignora, quæ capta sunt, emptorem non inueniant, rescriptum, est ab imperatore vt addicantur ipsi, cui quis condemnatus est addicantur autem vtique ea quantitate, qua debetur. nam & si creditor maluerit pignora in creditum possidere, his que esse contentus, rescriptum est non posse eum, quod amplius sibi debetur, petere, quia velut pacto transegisse de cætero videatur, qui cõtentus fuerit pignora possidere, nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere, & superfluum petere, d.l.a Diuo. §. si pignora.

Si rerum, quæ pignoris iure captæ sint, controuersia fiat, constitutum est ab imperatore ipsos, qui rem iudicatam exequuntur, cognoscere debere de proprietate. & si cognouerint eius fuisse, qui condemnatus est, rem iudicatam exequantur. Sed sciendum est, summatim eos cognoscere debere, nec sententiam eorũ posse debitori præiudicare, si forte hi dimittendam eam rem putauerint, quasi eius sit, qui controuersiam mouit, non eius, cuius nomine capta est, nec eum, cui restituta est, statim habere per sententiam debere, si forte iure ordinario cœperit ab eo res, peti sic eueniet, ut omnibus integris tantum capioni res iudicata proficiat. Sed & illud debet dici, vbi controuersia est de pignore, id dimitti debere, & capi aliud, si quod est sine controuersia, d.l.A Diuo. §. si rerum.

Quod si res fuerit pignorata, quæ pignori capta est, uidendum est, an sic distrahi

posit

posit, vt dimisso creditore, superfluum in causam iudicati conuertatur & quāquam non cogatur creditorem, quam pignori accepit distrahere, tamen in iudicati executione seruatur, vt si emptorem inuenerit res quæ capta est, qui dimisso priore creditore superfluum soluere paratus sit: admittenda & huiusmodi quoque rei distractio. nec videtur deterior conditio creditoris fieri suum cō secuturi, nec prius ius pignoris dimissuri, quàm si ei fuerit satisfactum. d. l. A Diuo. §. quod si res.

Si post addictam pignus aliqua controuersia emptori moueatur: an sit cognitio eiusdem iudicis, qui sententiam executus fuerit videndum est. & cum semel emptio perfecta sit, eiusque qui sic comparauit, periculum versetur: non est locus cognitioni: certe postea quàm inductus est emptor in possessionem, nonne cessabunt partes eorundem iudicum? idem quæ & si ipsi, cui quis iudicatus est, res fuerit addicta, d. l. à Diuo. §. si post.

Sed si emptor, cui pignora sunt addicta, exsequente iudice precium non soluit: utrum aduersus emptorem porrigere manus debeant iidem iudices, qui sententiam exsequuntur, videndum est. & non possunt vltra procedere. Cæterum longe res abibit. quid enim dicemus? condemnabunt emptorem, & sic exsequentur aduersus eum sententiam: an statim pro iudicato habebunt? & quid, si neget se emisse, aut exsoluisse contendat? melius igitur erit, si non se interponant maximè cum nec habeat actionem aduersus eum is, cui iudicatum fieri desideratur, nec iniuria adficietur, oportet enim res captas pignori & distractas præsente pecunia distrahi: non sic, vt post tempus pecunia soluatur, certe si se interponant: actenus debebunt interuenire, vt ipsam rem addictam, capiant & distrahant, quasi nondum vinculo pignoris liberatam, d. l. a diuo. §. si emptor.

Sic quoque iudices exequentur iudicatum, vt nomina iure pignoris capiant: si nihil aliud sit, quod capi posit. posse enim nomen iure pignoris capi, Imperator rescripsit. sed vtrum confessum nomen tantum capi posit, an etiam si neget quis se debere ei, videamus. & magis est, vt id duntaxat pignori capiatur, quod confitetur. Cæterum si negetur: æquissimum erit discedi a nomine, nisi forte quis exemplum secutus corporalium pignorum vltra processerit, dixeritque ipsos debere iudices de nomine cognoscere, vt cognoscunt de proprietate. Sed contra rescriptum est. Item quid dicemus? vtrum ipsi iudices conuenient nomen exigentque id, quod debetur, & in causa iudicati conuertent, an vero vendent nomen, vt pignora corporalia solent? & necesse est, vt quod eis facilius videatur ad rem exequendam, hoc faciant, d. l. a Diuo. §. si quoque.

Sed & si pecunia penes argentarios sit, æquè capi solet. hoc amplius & si sit penes alium quem destinata tamen ei, qui condemnatus est, solet pignoris iure capi, & conuerti in causam iudicati, d. l. a diuo. §. sed & si.

Præterea pecuniam quoque depositam nomine condemnati, uel in arcam reclusam solent capere, & iudicato satisfiat, hoc amplius & si pupillaris pecunia in arca reposita sit ad prædiorum comparationem, etiam citra permissum prætoris ab eo, qui exequitur iudicatum, solet capi, & in caussam iudicati conuerti, d. l. à Diuo. §. final.

Sunt qui in id, quod facere possunt, conueniuntur, id est non deducto ære alieno. & quidem sunt hi ferre qui pro socio conueniuntur. Socium autem omnium bonorum accipiendum est parens item maritus de dote in id, quod facere potest conuenitur, ff. de re, eod. l. sunt qui ea, l. cum seq.

Item miles, qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus eatenus, qua facere

facere poteſt,cogitur ſoluere,ff.eod.l.Item miles.18.

Inter eos,quibus ex eadem cauſa debetur, occupantis melior conditio eſt nec deducitur quod eiuſdem conditionis hominibus debetur,ſicuti fit in actione de peculio,nam & hic occupantis melior cauſa eſt. Sed & ſi cum patre agatur:non eſt deducendum æs alienum:maxime quod eiuſdem conditionis perſonis debebitur,vt liberis is quoque,qui ex cauſa donationis conuenitur, in quantum facere poteſt,condemnatur,& quidem is ſolus deducta ære alieno.& inter eos quibus ex ſimili cauſa pecunia debetur,occupantis potior erit cauſa. imo nec totum,quod habet ei extorquendum eſt ſed & ipſi ratio habenda eſt,ne egeat, ff.eod.l.inter eos.19.

Non tantum dotis nomine maritus,in quantum facere poſsit: condemnatur:ſed ex aliis quoque contractibus ab vxore indictio conuentus inquantum facere poteſt condemnandus eſt ex diui Pii conſtitutione. quod & in perſona mulieris æqua lance ſeruari ęquitatis ratio ſuggerit,ff.eod.l.non tantum.xx.

Sicut autem cum marito agitur,ita & cum ſocero, vt non vltra facultates damnetur.ſed an ſi cum ſocero ex promiſsione dotis agatur,in id,quod facere poteſt, damnandus ſit,quod & id æquum eſſe videtur:ſed alio iure vtimur,vt Neratius ſcribit,ff.eod.l.ſicut.21.

Sed hoc ita accipiendum eſt,ſi à ſocero dos ex promiſsione petatur ſoluto matrimonio verum ſi matrimonio manente dos ab eo,qui promiſit,petatur: ſuccurrendum vtique eſt,vt ne maioris ſummæ condemnetur, quam quantum facere poſsit,ff.eod.l.ſed hoc.22.in prin.

Quod autem de ſociis dictum eſt, vt & hi,in quantum facere poſsint,condemnentur: cauſa. cognita ſe facturum prætor edicit,cauſæ autem cognitio in hoc erit, ut negantis ſe ſocium eſſe,aut ex doli clauſula obligato non ſuccurratur,d.l.ſed hoc.§.quod autem.

Si cum procuratore mariti de dote actum fuerit: ſi quidem viuo marito damnatio fiet:inquantum facere poteſt,condemnatur. nam & defenſor mariti in id, quod ille facere poteſt,damnatur mortuo uero marito,inſolidum,ff. eodem. l. ſi cum procuratore.23.

Et ſi fideiuſſor acceptus ſit rei vel actionis,non proderit ei:ſi perſona pro qua fide iuſſit,inquantum facere,poteſt condemnanda eſt.ſi maritus non fuerit ſoluendo,licet ipſi marito proſit quod facere non poſsit (id enim mariti perſonæ præſtatur) hæredi eius hoc non prodeſt,ff.eod.l.& ſi fideiuſſor.24.

Sciendum eſt,hęredes earum perſonarum non in id,quod facere poſſunt,ſed in integrum teneri,ff,eod.l.ſciendum.25.

Cum ex cauſa donationis promiſſa pecunia eſt ſi dubium ſit, an eas re eo vſq; donationis facultates exhaurire poſsit,vt vix quid quam ei,in bonis relictum ſit, actio,in id,quod facere poſsit,danda eſt,ita,vt & ipſi donatori aliquid ſufficiēs relinquatur,quod ipſum maxime & inter parentes,& liberos obſeruandum eſt. ff.eod.l.cum ex cauſa.30.

Neſennius Appollinaris,ſi te donaturum mihi delegauero creditori meo,an inſolidum conueniendus ſis?& ſi es in ſolidum conueniendus,an diuerſum potes ſi non creditori meo,ſed ei,cui donare uolebam,te dellegauero?& quid de eo, qui pro muliere,cui donare volebat,marito eius dotem promiſerit reſpondit. Paulus nulla creditor exceptione ſubmouetur,licet is,qui ei delegatus eſt, poterit vti,aduerſus eum,cuius nomine promiſit, cui ſimilis eſt maxime maritus ſi conſtante matrimonio petat, & ſicut hæres donationis inſolidum condemnatur

natur & ipſe fideiuſſor,quem indonando adhibuit, ita & ei, cui non donauit, inſolidum condemnatur,ff.eod.l.Neſennius,41.in prin.

Fundum quis donauit.ſi non reſtituat,vt quiuis poſſeſſor damnandus eſt.ſi autem fundum reſtituit:fructum nomine (ſi non eos conſumpſerit) inſolidum condemnandus eſt.potuit enim non periclitari,ſi ſtatim reſtituiſſet. Si dolo deſit præſidere:in litem iurabitur, & tanti ſequetur condemnatio, d. l. Neſennius. §.Fundum.

Inſolidum condemnatus donator actione iudicati,niſi inquantum facere poteſt, non tenetur beneficio conſtitutionis,d.l.Neſennius.§.fi.

Si conuenerit inter litigatores,quod pronuntietur:non ab re erit,iudicem huiuſmodi ſententiam proferre,ff.eod.l.Si conuenerit.26.

Duo iudices dati diuerſas ſententias dederunt. Modeſtinus reſpondit. vtranque ſententiam impendenti eſſe,donec competens iudex vnam earum confirmauerit,ff.eod.l.duo iudices.28.

Inter pares numero iudices ſi diſſonæ ſententiæ proferantur. ſtatutum obtineri pro eo quod & publicis iudiciis obtinere oportet,ff.e.l. inter pares.38. in prin.

Si diuerſis ſummis condemnent iudices: minimam ſententiam ſpectandam eſſe. Iulianus ſcribit,d.l.inter.§.fi.

Duo ex tribus iudicibus,vno abſente,iudicare non poſſunt:quippe omnes iudicare iuſsi ſunt. ſed ſi adſit,& contra ſentiat: ſtatur duorum ſententiæ quid enim minus verum eſt,omnes iudicaſſe,ff.eod.l.duo.39. 2

Tempus,quod datur iudicato,etiam hæredibus eius,cæteriſque,qui in locū eius ſuccedunt:tribuitur,videlicet quid,ex tempore deeſt:quia cauſæ magis, quàm perſonæ beneficium præſtituitur,ff.eod.l.tempus.29.

Debitoribus non tantum petentibus dies adſoluendum dandi ſunt, ſed & prorogandi,ſi res exigat.ſi qui tamen per contumaciam magis, quàm quia non poſſint,explicare pecuniam,differant ſolutionem: pignoribus captis cōpellendi ſunt ad ſatisfaciendum ex forma, quam Caſsio proconſuli diuus Pius in hæc verba reſcripſit. HIS QVI FATEBVNTVR DEBERE, AVT EX RE IVDICATA NECESSE HABEBVNT REDDERE: TEMPVS AD SOLVENDAM DETVR, QVOD SVFFICERE, PRO FACVLTATE 4
CVIVSQVE VIDEBITVR EORVM, QVI INTRA DIEM VEL AB INITIO DATVM, EX EA CAVSA POSTEA PROROGATVM SIBI NON REDDIDERINT, PIGNORA CAPI EAQVE, SI INTRA DVOS MENSES NON SOLVERINT, VENDANTVR. SI QVID ET PRECIIS SVPERSIT: REDDATVR EI, CVIVS PIGNORA VENDITA ERVNT.ff.eod.l.Debitoribus.31. 3

Cum prolatis conſtitutionibus contra eas pronuntiat iudex ex eo,quod non exiſtimat cauſam de qua iudicat,per eas iudicari: non videtur contra conſtitutiones ſententiam dediſſe.ideoque ab eiuſmodi ſententia appellandum eſt. alioquin rei iudicatę ſtabitur,ff.eod.l.cum prolatis.32.

Diuus Adrianus aditus per libellum à Iulio Tarentino & iudicante eo falſis teſtimoniis,conſpiratione aduerſariorum teſtibus pecunia corruptis, religionem iudicis circumuentam eſſe: in integram cauſam reſtituendam in hæc uerba reſcripſit. EXEMPLVM LIBELLI DATI MIHI A IVLIO TERENTINO MITTI TIBI IVSSI. TV SI TIBI PROBAVERIT, CONSPIRATIONE ADVERSARIORVM TESTIBVS PECVNIA CORRVPTIS OPPRESSVM SE: ET REM SEVERE VINDICA, ET SI QVOD A IVDICE 4

DICE TAM MALO EXEMPLO CIRCVMSCRIPTO IVDICATVM EST, IN INTEGRVM RESTITVE.ff.eod.l.Diuus.33.

Imperatores Antoninus, & Verus rescripserunt, quamquam sub obtentu nouorum instrumentorum restitui negocia minime oporteat: tamen in negocio publico ex causa permittere se huiusmodi instrumētis vti, ff.e.l.imperatores.35.

Paulus respondit rescindere quidem sententiam suam præcedentem prætorem non posse, reliqua autem, quæ ad consequentiam quidem iam statutorum pertinent, priori tamen sententiæ desunt: circa condemnandum eum, vel absoluēdam debere supplere, scilicet eodem die, ff.eod.l.Paulus.42.

Actorum verba emendare, tenore sententiæ perseuerante, non est prohibitum, ff.eod.l.actor.46.

Cùm quærebatur? iudex si perperam iudicasset, an posset eodem die iterum iudicare: Alphenus respondit, non posse, ff.eod.l.cum quęrebatur.62.

Paulus respondit eos, qui vna sententia in vnam quantitatem condemnati sunt, pro portione vtili ex causa iudicati conueniri. & si ex sententia aduersus tres dicta Titius portionem sibi competentem ex soluit: ex persona cæterorū ex eadē sentenia conueniri eum non posse, ff.eod.l.Paulus.43.

Ex contractu paterno actum est cum pupilla tutore authore, & condemnata est, postea tutores abstinuerunt eam bonis paternis, & ita bona defuncti ad substitutum vel ad cohæredes peruenerunt, quæritur, an hi ex causa iudicati teneantur respondit. Scæuola dandam in eos actionem: nisi culpa tutorum pupilla condemnata sit, ff.eod.l.ex contractu.44.

Contra indefensos minores, tutorem, vel curatorem non habentes nulla sententia proferenda est, ff.eod.l.acta.45.§.fin.

Contra pupillum indefensum, eumque qui Reipublicæ causa abest, vel minorem, vigintiquinque annis propositum peremptorium nihil momenti habet, ff.eod.l.contra.54.in prin.

De vno quoque negotio præsentibus omnibus, quos causa contingit, iudicari oportet, aliter enim iudicatum tantum inter præsentes tenet, ff. eodem.l. de vno.47.in princip.

Qui apud fiscum causam defendere sæpius conuenti neglexerint: rebus iudicatis subiiciendi sunt. quod eo apparet. si sæpe conuenti præsentiam sui facere voluerint, d.l.de vno quoque.§.fi.

Si quis creditorem missum in possessionem rei seruandæ causa non admiserit, & venditor præstiterit creditori, quanti eius interfuerit: quæsitum est, an debitor liberetur? & verum est improbum esse, qui velit iterum consequi, quod accepit, ff.eod.l.si quis si.§.si quis.

Iudex postea, quàm semel dixit sententiam, iudex esse definit. & hoc iure utimur, ut iudex qui semel, uel pluris, vel minoris condemnauit, amplius corrigere sententiam suam non possit. Semel enim male seu bene functus est officio, ff.cod.l.iudex.lv.

Post rem iudicatam, vel iureiurando decisam, vel confessionem in iure factam, nihil quæritur post orationem Diui Marci, quia in iure confessi pro iudicatis habentur, ff.eod.l.post rem, 56.

Quidam consulebant, an valeret sententia à minore vigintiquinque annis iudice data. Sed æqui ssimum est tueri sententiam ab eo dictam, nisi minor decem & octo annis sit. certe si magistratum minor gerit, dicendum est iurisdictionem eius non improbari. Et si forte ex consensu iudex minor datus sit, scientibus his,

his, qui in eum consentiebant: rectissime dicitur valere sententiam proinde si minor prætor vel consul ius dixerit, sententiamve protulerit: valebit. princeps n. qui ei magistratum dedit, omnia agere decreuit, ff. eod. l. quidam. 57.

Si cùm nulla sententia præcessisset, capta sunt & distracta pignora, possunt reuocari, ff. eod. l. si cum nulla. 58.

Qui pro tribunali cognoscit, non semper tempus iudicati seruat. Sed nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat pro causæ qualitate & quantitate, vel personarum obsequio, vel contumacia sed perraro intra statutum tempus sententiæ exequentur: veluti si alimenta constituuntur, vel minori. xxv. annis subuenitur, ff. eod. l. secunda.

Qui damnare potest, is absoluendi quoque potestatem habet, ff. eod. l. tertia.

Si equus ex stipulatu petitus post litem contestatam decesserit: absolutionem non faciendam, & fructuum rationem habendam placet, ff. eod. l. si homo. 8.

Furioso sententia à iudice vel ab arbitro dici non potest, ff. eod. l. furioso. ix.

Qui cùm se pro patrefamilias fingeret, mutuam pecuniam accepit, & ex hæres à patre vel emancipatus sit: quamuis facere non possit debet condemnari, ff. eod. l. qui cùm x.

Si victum uel stratum inferri quis iudicato non patiatur, vtilis in eum pœnalis actio danda est, uel vt quidam putant iniuriarum cum eo agi poterit, ff. eod. l. si victum. 34.

Qui iudicati bona auctoritate sua distraxit pro furto, & vi bonorum raptorum ei tenetur, ff. eod. l. sexta. §. penul.

Iudicati actio perpetua est, & rei persecutionem continet. Item *hæredi & in hæredem* competit. d. l. sexta. §. finali.

Si Kalendis fieri aliquid stipulatus sum, nempe quandocunque post Kalendas accepto iudicio, tanti tamen æstimanda lis est, quanti interfuit mea *Kalendis* id fieri, ex eo. n. tempore quidquid æstimatur, quod nouissime solui potuit, ff. eo. l. si Kalendis. xi.

In depositi vel commodati iudicio, quamquam dolo aduersarii res absit, condemnato succurri solet, vt ei actionibus suis dominus cadat, ff. eod. l. in depositi. xii.

Si quis ab alio decem, ab alio satisdari stipulatus est: æstimandum erit, aut minus aut interdum etiam nihil. ueque. n. vani timoris vlla æstimatio est, verum forte soluta nullum iam pretium æstimationis est, vt quantum ex sorte fuerit solutum tantundem ex æstimatione decedet, ff. eod. l. si quis. 13. in prin.

Si quis promiserit prohiberi se, vt aliquid damnum stipulator patiatur & faciat, neque ex ea re damnum stipulator patietur & faciat, ita habeatur facit quod promisit, si minus, quia non facit quod promisit, in pecuniam numeratam condemnatur. Sicut euenit in omnibus faciendi obligationibus. dicta. l. si quis. 13. §. finali.

RES INTER ALIOS ACTA, VEL IVDICATA, ALIIS NE NOCEAT. Titulus IX.

Acpe constitutum est, res inter alios iudicatas aliis non præiudicare, quod tamen quandam distinctionem habet. nam sententia inter alios dicta, aliis quibusdam etiam scientibus obest, quibusdam vero, etiam si contra ipsos iudicatum sit, nihil nocet. nam scientibus nihil præiudicat, ueluti si ex duobus hæredibus debitoris alter condem-

condemnantur, nã alteri integra defensio est, & si cũ cohærede suo agi scierit. Item si, ex duobus petitoribus alter victus adquieuerit, alterius petitioni non piudicatur: idq; ita rescriptum est. Sed scientibus snia, quæ inter alios dicta est, obest: cum qs de ea, re, cuius actio vel defensio primum sibi competit, sequentem agere patiatur, veluti si creditorem experiri debitor passus sit de proprietate pignoris, aut maritus socerum vel vxorem de proprietate rei in dotem acceptæ, aut possessor venditorem de proprietate rei emptæ. Cur autem his qdem scienti anoceat, superioribus non noceat, illa ratio est: q qui scit cohæredem suum agere, phibere eum, quominus vti velit propria actione, non potest, is vero, qui priorem dominum defendere causam patitur: ideo pp scientiã pscriptione rei (quis inter alios iudicatæ) submouet, quia ex voluntate eius de iure, q ex psona agentis habuit, iudicatum est. Item si fundum à te Titius petierit, quem ego quoq; sed non ex psona Titii ad me pertinere dico. nam q̃uis cõtra Titium nesciente iudicatum sit: nullum tñ piudiciũ patior, qa neq; ex eo iure, quo Titius victus est, uindico, neq; potui Titio intercedere, quo minus suo iure vteretur, sicuti de cohærede supra diximus, ff. de rei iud. l. pen.

Inter alios res gestas, aliis non posse piudicium facere sæpe constitutũ est. vnde licet quosdã de hrdibus eius, quẽ debitorẽ tuũ fuisse significas soluisse cõmemores, tñ cæteris nõ alias ad solutionẽ vrgenẽ, nisi debitũ fuerit, C. res ĩter. l. prima.

Inter alios factam transactionem absenti non posse facere præiudicium, notissimi iuris est. Quapropter adito pside prouintiæ auiam tuam equũ tibi donasse proba, ac si hoc iure ad te pertinere pspexerit, restitui tibi prouidebit. neq; .n. si te absente diuisionẽ eius fecerit, aliqd iuri tuo derogari poterit, C. e. l. secũda.

Si cum fratre tuo matri succesisti, frater pro portione tua cum debitoribus hæreditariis paciscendo uel agendo, non ex tua voluntate, pro hæredіtaria parte tibi quæsitam obligationem extinguere non potuit, C. eod. l. fin.

DE APPELLATIONIBVS, ET RELATIONIBVS. Tit. X.

APpellationem vsus q̃ sit frequens, quamq; necessarius: nemo est, qui nesciat, quippe cum iniquitatem iudicantium, vel imperitiam corrigat, licet nonnunquam bene latas sententias in peius reformet. neque enim vtique melius pronunciat, qui nouissimus sniam laturus est. ff. de appellationum. l. prima. in pri.

Si pses prouinciæ vel quis alius consuluerit, & ad consultationem eius fuerit rescriptum: an appellandi ius supersit, quid enim si inconsulendo mentitus est? de qua extat rescriptum diui Pii. SI QVIS PER EPISTOLAM NOS CONSVLVERIT, SIMVLQVE NOS ILLI QVIDPIAM RESCRIPSERIMVS OMNIBVS, QVI NOLENT ADVERSVS RESCRIPTVM PROVOCANDI COPIA ERIT. NAM SI QVAE EPISTOLA COMPRAEHENSA SVNT VEL FALSA, VEL ALITER SE HABERE DOCVERINT, NIHIL PER NOS PRAEIVDICII FACTVM ESSE PVTETVR, QVI ITA RESCRIPSERIMVS. QVASI SCRIPTIS AD NOS RELATA ALITER SE HABVERIT. Hinc consequenter uidetur rescriptum, a consultatione iudicis non esse appellandum, si quis forte Interlocutus fuerit, principem se consultaturum, cum posit post rescriptum prouocare, d. l. prima. §. quæsitum est.

Si quis appellatione errauerit, vt puta cum alium appellare deberet, alium appellauerit: videndum est, an error ei nihil obsuit. Et si quidem cum maiorẽ iudicem appellare deberet, ita errauit, vt minorem appellet: error ei nocebit. si vero maiorem iudicem prouocauit: error ei nihil oberit, & ita multis consti-

cutionibus continet. Deniq; cum q̃dã iudicẽ ex rescripto principis a cõsulibus accepisset, & pfectum vrbi appellasset: errori eius subuentum est ex rescripto diuorum fratrũ cuius uerba hęc sunt. CVM PER ERROREM FACTVM DICAS, VTI A IVDICE, QVEM EX RESCRIPTO NOSTRO AB AMPLISSIMIS CONSVLIBVS ACCEPERAS, AD IVNIVM RVSTICVM AMICVM NOSTRVM PRAEFECTVM VRBI PROVOCARES: CONSVLES AMPLISSIMIS PERINDE COGNOSCENT, ATQVE SI AD IPSOS FACTA ESSET PROVOCATIO. SI QVIS ERGO VEL PAREM, VEL MAIOREM IVDICEM APPELLAVERIT, ALIVM TAMEN PRO ALIO: IN EA CAVSA EST, VT ERROR EI NON NOCEAT SED SI MINOREM NOCEBIT, d.l.prima.§.si quis.

Hæc nomina antiqua relinquuntur vt quilibet vtatur nominibus propriis.

Libelli q̃ dant, appellatorii ita sunt concipiendi: ut habeant scriptũ & à quo dati sunt, hoc est q̃ appellet & aduersus quẽ, & à qua sñia, sed si apud acta quis ipso die viua uoce appellauerit, satis erit, si dicat appello, d.l.prima.§.fi.cum l.seq.

Litigatoribus copia est, etiã nõ scriptis libellis, ilico appellare voce, cũ res pop... fecerit iudicata, tã in ciuibus q̃ in criminalibus.causis, C.e.l. litigatoribus.xiiii.

Si quis non addiderit in libello contra quem aduersarium appellet præscriptioni non subiacebit, ff.eod.l.tertia in prin.

Sed illud cecidit in quæstionem. si plures habuerit aduersarios, & quorundam nõi an æque pscribi ei possit ab his quorum nomina comprehensa non sunt; quasi aduersus eos ipsos adquieuerit sñiæ & cum vna cã sit non est pscribendum. certe si plures hi sunt, aduersus quos pronuntiatur, & quorundam nomina in libellis sunt compræhensa, quorundam non: hi soli appellasse videbuntur, quorum nomina in libellis sunt cõprehensa. Quid ergo si causam appellandi certam dixerit: an liceat ei discedere ab hac, & aliã causam allegare? an non, quasi forma quadam abstrictus sit? sed tamen, cum semel prouocauerit, erit facultas, in agẽdo etiam aliam causam prouocationis reddere, persequiq; suæ prouocationem suam, quibuscunque modis potuerit, d.l.tertia.§.sed illud.

Ab executore sententiæ appellare non licet, sed ab eo, qui male sententiam iam interpretari dicitur, appellare licet, si tamen is interpræctandi potestatem habuerit, ita tamen, ut in causis appellationis reddendæ hoc solum quæratur, an iure interpretatũ sit, idq; etiam Diuus Antoninus rescripsit, ff.e.l.quarta, in prin.

Alio condemnato, is cuius interest appellare potest, qualis est, q̃ p procuratorẽ expertus victus est nec procurator suo nomine appellat. Itẽ si emptor de proprietate victus sit eo cessante, auctor eius appellare poterit aut si auctor egerit & victus sit: non est deneganda emptori appellandi facultas. Quid. n. si venditor, qui appellare noluit, idoneus nõ est? quin et si auctor appellauerit, deinde in causæ defensione suspectus sit visus? perinde defensio causæ emptori cõmittẽda est; atq; si ipse appellasset: idq; ita constitutũ est in psona creditoris, cũ debitor victus appellasset, nec ex fide causam defenderet. Quæ constitutio ita accipienda est, si incauerit. nam absenti creditori nullum præiudicium debitor facit, idque constitutum est. d.l.quarta.§.alio condemnato.

Si procurator, qui iudicio interfuit, uictus sit, an ipse quoq; per procuratorem appellare possit, videamus, quia constat procuratorem, alium procuratorem facere non posse. sed meminisse oportet, quod procurator lite contestata dominus litis efficitur, & ideo & per procuratorem appellare potest, d.l.quarta.§.fi.

A sñia inter alios dicta appellari nõ põt, nisi ex iusta cã, ue... ri si quis in cohæredũ pĩudiciũ se condẽnari patiat, vel similẽ ob cãm, q̃uis & sine appellatione tutus est cohæres, itẽ fideiussores p eo, p quo ĩteruenerũt, igit & vẽditoris fideiussor

emptore

emptore uicto appellabit licet emptor & venditor adquiescant, ff.eo.l.quinta.
Si hæres institutus victus fuerit ab eo, qui de inofficioso testamento agebat, legatariis, permittendum est appellare, si quærantur per collusionem pronunciatũ: sicut diuus Pius rescripsit, idemq; rescripsit, legatarios causam appellationis agere posse. Sed & si in fraudem suam transactionem factam ab eo, qui appellasset, dicerent, idem dicendum est. Sed & sine appellatione si fuerit transactum idem dicendum est, d.l.quinta.§.si hæres.
Si quis ipso die inter acta voce appellauit, hoc ei sufficit si tñ hoc non fecerit: ad libellos appellatoris dandos biduũ vel triduum computandum est, d.l.qnta.§.si.
Cum quidam propter violentiam iudicis non ipsi a quo appellauit dedisset libellos, sed publicæ proposuisset: Diuus Seuerus veniam ei dedit, & permisit causam appellationis agere, ff.eod.l.septima.
Illud sciendum est: eum qui pronũcauit nõ debere conuiciari ei, à quo appellauit, cæterum oportebit eum plecti & ita diui fratres rescripserunt, ff. eod. l. illud. 8.
Cum ex causa iudicati soluta esset pecunia ex necessitate iudicis ab eo, qui appellatione interposita meruerit meliorem sententiam: recipere eum pecuniã, quam soluit, oportet, ff.eod.l.cum ex causa.xi.
Appellanti nihil obest, quod in libellis a qua parte sententię appellaret, non significauit nam non improbantur appellationes eorum, qui vel vnam causam appellandi probabilem habuerunt, ff.eod.l.appellanti. 13.
Si perlusorio iudicio actum sit aduersus testamentum: an ius faciat iudex, videndum est. & Diuus Pius, cum inter coniunctas personas diceretur per colusionẽ necem legatariorum actum, appellare eis permisit, & hodie hoc iure vtimur, vt possint appellare, & agere causam apud ipsam iudicem, qui de testamento cognoscit: si suspicẽtur non ex fide hæredẽ causam agere, ff.e.l.si plusorio.in prin.
Quoties hærede non respondente secundum aduersarium sententia datur, rescriptum est, nihil nocere legatis, & hoc diuorum fratrum. epistola continetur in hæc verba. QVOD ABSENTE POSSESSORE NEC QVOQVAM NOMINE EIVS RESPONDENTE, PRONVNTIATVM EST: NON HABET REI IVDICATAE AVTHORITATEM, NISI ADVERSVS EVM SOLVM, QVI AD ESSE NEGLEXIT QVARE HIS, QVI TESTAMENTO LEGATA, VEL FIDEICOMMISSA ACCEPERVNT: SALVAE SVNT ACTIONES, SI QVAS HABVERVNT PERINDE AC SI NIHIL ESSET IVDICATVM: ET IDEO ADVERSVS EVM, QVI VICIT PERMITTIMVS EIS AGERE, d.l.si prolusorio,§.Quoties.
Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt appellationes, quę recto ad principem factæ sunt, omissis his, ad quos debuerunt fieri, ex imo ordine ad præsides remitti, idem rescripserunt: ab iudice, quem à præside prouincię quis acceperat, non recte imperatorem appellatum esse, ideoque reuerti eum ad præsidem debere, ff.eod.l.imperatores.21.in prin.
Si magistratus creatus appellauerit collegam eius interim vtriusq; officium sustinere debet si vterq; appellauerint, alius interim in locum eorum creandus est, & is, qui non iuste appellauerit, damnum agniturus est, si quod Reipublica passa sit. si vero iusta sit appellatio, & hoc pronuntietur, illi æstimabunt, cui hoc ad scribendũ est. In locum aũt curatoris, qui annonã administraturus est, alius interim adsumetur, quoadusq; appellatio pẽdeat. d.l.imperatores.§.si magistratus.
Iidem rescripserunt: quamuis vsitatum non sit post appellationem fructus agri, de quo disceptatio sit, deponi: tamen cum populitarentur ab aduersario, æquum

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Omißis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Tertius.

QVOMODO ET QVANDO IVDEX SENTENTIAM PROferre debeat præsentibus partibus, vel vna parte absente. Tit. I.

ON semper compellitur iudex aduersus absentem pronunciare propter subscriptionem Seueri Imper. quia significauit etiam contra absentes sententiam dari solere. id.n. eo pertinet, vt etiam absentem damnare poßit, non vt omnimodo necesse habeat, C. quo. & quando iudex, l. prima.

Ab eo iudicato recedi non potest, quod uobis absentibus & ignorantibus atq; indefensis dicitur esse prolatum, si ubi primum cognouistis, non illicò de statutis querelam detulistis. ita enim firmitatem sententia, quæ ita prolata est, non habebit, si ei non sit commodatus ad sensus, C. eo. l. tertia.

Si (vt proponis) pars diuersa, die feriato, absente, vel ignorante te à iudice dato, ferri sñiam pro partibus suis, quasi contumaciter deesses impetrauit: nō immeritò p̃ses denuo negociũ alterius iudicis notioni terminãdũ cõmisit, C. e. l. iiii.

Si (vt proponis) præses prouinciæ, cùm certum locum causæ cognoscendæ dedisset, alibi per obreptionem aditus, sententiam aduersus te absentem protulit quod ita gestum est, ad effectum iuris spectare minimè oportet, C. eo. l. quinta.

Si præses quasi desertam ab adultis tuis causam appellationis, q̃ ab adiutore suo acta fuerat, circunduxit eo tempore, quo adulti curatores non habebant repetitus notionem suam exhibebit. neq;. n. debet adultis nocere, quicquid eo tpe statutũ est, q' defensione iusta & curatorio auxilio fuerãt destituti, C. e. l. sexta.

Ea, quæ statuunt aduersus absentes, non p contumaciam, s. denuntiantibus, nequa q̃ ex more cõuentos, iudicatæ rei firmitatẽ nõ obtinere, certũ est, C. e. l. septim.

Consentaneum iuri fuit, temporibus ad præsentiam diuersæ partis præscriptis, præsidem prouinciæ (implera iuris solennitate, & aduersario tuo trinis literis, vel uno pro omnibus peremptorio edicto, ut præsentiam sui faceret, commonefacto) si in eadem contumacia perseuerauerit, præsentis allegationes audire. quod vel successor eius facere curabit. A quo ter citatus, si contumaciter p̃sentiam sui facere neglexerit, non ab re erit, vel ad cogendum eum, ut sese representet, vel posseßionem bonorum, cui incumbit, ad te transferre, & aduer

sarium

sarium petitorem constituere: vel auditis defensionibus tuis id, quod iuris ratio exegerit iudicare, C. eo. l. consentaneum. 8.

Tres denuntiationes ad peremptorii edicti uicem aduersus contumaces conuale scere, salubriter statutum est. C. eo. l. tres, ix.

Cum non uoluntatis tuæ arbitrio, sed necessitate profectus sis: quid quid contra te absentem statutum fuerit, quando absentiæ causa necessaria fuit, officere tibi iuris ratio non permittit. C. eod. l. penul.

Cum præsentibus partibus litem inchoatam proponas: si postea, quàm contra te, licet absentem, pronunciatum est; præfinitum diem non appellasti: latam sententiam rescindi postulanti multæ sacræ constitutiones refragant, C. eo. l. fina.

DE SENTENTIIS, EX BREVICVLO RECITANDIS.

Titulus II.

Rbitris nulla sententia est, quàm scriptam edidit litigatoribus si nô ipse recitauit, si igitur nihil fallis: omissa prouocationis mora, ex integro iudicari, impetrabis à rectore prouinciæ, C. de sent. ex breui. reci. l. prima.

Ordinandum est, vt iudices, quos cognoscendi & pronunciandi necessitas tenet, non subitas, sed deliberatione habita post negocium sententias ponderatas sibi ante forment: & emendatas statim in libellum secuta fidelitate conferant, scriptasq́; ex libello partibus legant, sed nec sit eis post hac copia corrigendi vel mutandi: exceptis tam viris eminentissimis præfectis prætorio, quàm aliis illustrem administrationem gerentibus, cæterisq́; illustribus iudicibus, quibus licentia conceditur, etiam per officium suum & eos, qui ministeriũ suum eis accommodant, sententias definitiuas recitare, C. eo. l. secunda.

Statutis generalibus vniuersi iudices, quibus reddendi iuris in prouinciis permittitur facultatem, cognitis causis debent ultimas definitiones descripti recitatione proferre, & huic adiicitur santioni, ut sententia, quæ dicta fuerit, cũ scripta non esset, nec nomen q̃dem sñiæ appellationis solennitas requirat, C. eo. l. fi.

DE SENTENTIIS, ET INTERLOCVTIONIBVS OMNIVM iudicium. Tit. III.

On uidetur rationem habere sententia decessoris tui, qui cum cognouisset inter petitorem, & ꝓcuratorem, non procuratorem, sed ipsam dominam litis condemnauit, cuius persona in iudicio non fuit. potes igitur, vti re integra, de causa cognoscere, C. de sent. ex interloc. om. iud. l. prima.

Si arbiter datus à magistratibus, cum sñiam dixit, in libertate morabat: q̃uis postea in seruitutẽ depulsus sit: sñia tñ ab eo dicta, hẽt rei iud. authoritatẽ, C. e. l. 2.

Præses prouinciæ non ignorat definitiuam sententiam, quæ condemnationem, vel absolutionem non continet pro iusta non haberi, C. eo. l. tertia.

Prolatam à præside sententiam contra solitum iudiciorum ordinem, authoritatem rei iudicatæ non obtinere, certum est, C. eo. l. quarta.

Cum eorum, qui principaliter fisco tenebantur, bona ea lege fideiussoribus procurator tradi iusserit, vt ipsi indemnitatem fisco præstarent, nec à sententia eius intercesserit ꝓuocatio: consequens est, datæ formæ obtemperari, C. eo. l. q̃nta.

Cum sententia præsidis irritam esse dicis, quod non publicè, sed in secreto loco, officio eius non præsente, sententiam suam dixit: nullum tibi ex iis, quæ ab eo decreta sunt, præiudicium generandum esse constat, C eo. l. sexta.

Ex stipulatione parta actione, pacisci proximis personis suadendo, præses prouin-

ciæ verborum obligationem, quam certo iure tolli tantum licet, extinguere nõ potest: nec uox omnis iudicis iudicati continet authoritatem, cum potestatem sententiæ certis finibus concludi, sæpe constitutum sit: quapropter si nihil causa cognita secundum iuris rationem pronunciatum est, vox pacifici suadentis præsidis actionem pimere (si quam habuisti) minimè potuit, C. eo. l. septima.

Post sententiam, quæ finibus certis concluditur ab eo, qui pronunciauerat, vel eius successore, de quæstione, quæ iam decisa est, statuta rei iudicatæ non obtinent authoritatem. nam nec de possesione pronunciata proprietati ullum præiudicium adferrunt, nec interlocutiones ullam causam plerunq; permisit, C. eod. l. post sententiam, 9.

Nulli, qui statuẽdi nõ hẽt facultatẽ, interdicere patriæ cuiq̃ pmittit, C. e. l. nulli.

Cum iudex indefinitiua sententia iusiurandam solummodo præstari præcipiat, non tamen addat, quid ex recusatione, vel præstatione sacramenti fieri oportet huiusmodi sententiam nullam vim obtinere, palam est, C. eo. l. cum iudex, x.

Nemo iudex vel arbiter existimet, neq; consultationes, quas non ritè iudicatas esse putauerit, sequendum, & multò magis sententias eminentissimorum præfectorum, vel aliorum procerum. non. n. si quid non bene dirimatur, hoc & in aliorum iudicum vicium extendi oportet: vera non exemplis, sed legibus iudicandum sit, C. eo. l. nemo, 12.

Cum Papinianus summi ingenii uir in quæstionibus suis rite disposuerit, non solum iudicem de absolutione rei iudicatæ, sed & ipsum actorem, si è contrario fuerit obnoxius inuentus condemnare: huiusmodi sententia non solum roboranda, sed etiam augenda est, vt liceat iudici vel contra actorem ferre sententiam, & aliquid eum daturum, vel facturum pronunciare nulla ei apponenda exceptione, quòd non competens iudex agentis esse cognoscatur. cuius enim in agendo obseruat arbitrium, eum habere, & contra se iudicem in eodem negocio non dedignentur, C. eo. l. pen.

Cum solitum est in sententiis iudicium sic interlocutionem proferri, ut non liceat partibus ante definitiuam sententiam ad appellationis uel recusationis venire auxilium quidam putabant, non licere ante litem contestatã, nec iudicem recusare, quemadmodum nec ab eo appellare, cum. n. simul vtrunq; vocabulũ ponitur, tàm appellationis, quam recusationis, prouocatio autem ante litem contestatam non porest porigi, putabant, quod nec recusare quidem iudicem cuiquam conceditur ante litem contestatam: quòd minime uetitum est. Caueat itaq; iudices huiusmodi sermonem simul & sine certa distinctione proferre, C. eod. l. final.

DE SENTENTIA, QVAE SINE CERTA QVANTITATE profertur. Tit. IIII.

CVm iudicem, quo ad pecunia condemnationis soluta fuisset, de pendendo interesse legem dixisse profitearis: non con tra iuris formam sententiam datam, palàm est, C. de sen. quæ sine cer. quant. l. prima.

Quanquam pecuniæ quantitas sententia curatoris reipublicæ nõ continetur sententia tamen eius rata est, quoniam indemnitatem Reipublicæ præstari iussit, C. eod. l. seruanda.

Hæc sententia OMNEM DEBILI QVANTITATEM CVM INTERESSE COMPETENTI SOLVE, iudicati actionem parere non potest: cum apud iudices ita demum sine certa quantitate facta condemnatio authoritate rei iudicare censeatur, si parte aliqua actorẽ certaresq̃titas cõprehensa. C. e. l. tertia.

Hæc sententia, QVAE BONA FIDE ACCEPISTI, SOLVE, cum incertum esset, quid accepisset, quantunq; ab eo peteretur præsertim cum ipse, qui extra ordinem iudicabat, interlocutus sit dotem datam, quę repeteretur, non li quidam esse: iudicati authoritate non nititur. Cum igitur is, qui postea iudicabat, contra te certam sententiam protulit, neq; à statutis prouocaueris: ipsa tuo facto confirmasti iudicatum, C. eod. l. fin.

DE SENTENTIIS, QVAE PRO EO, QVOD INTEREST proferuntur. Tit. V.

Cum pro eo, quod interest, dubitationes antiquæ in finium productæ sint: melius uisum est, huiusmodi prolixitatem, prout possibile est, in angustum coartare. Sancitum est, itaq; in omnibus casibus, qui certam habent quantitatem, vel naturam, veluti in venditionibus, & locationibus, & omnibus contractibus, hoc, quod interest, dupli quantitatem minimè excedere. in aliis autem casibus, qui incerti esse uidentur iudices, qui causas dirimendas suscipiunt, per suam subtilitatem requirere, ut hoc, quod reuera inducitur, damnum hoc reddatur, & non ex quibusdam machinationibus, & immodicis peruersionibus in circuitus inextricabiles redigatur: nedum in infinitum computatio reducitur, pro sua impossibilitate cadat: cum sciamus esse naturę congruum, eas tantummodo pœnas exigi, quæ vel cum competenti moderamine proferuntur, vel à legibus certo fine conclusæ statuuntur. Et hoc non solum in damno, sed etiam in lucro hæc amplectitur constitutio: quia & ex eo ueteres id, quod interest, statuerunt, C. de sunt, quæ pro eo quod inter. l. unica.

SI A NON COMPETENTE IVDICE, IVDICATVM ESSE dicatur. Tit. VI.

Iudex ad certam rem datus, si de aliis pronunciauerit, quam quod, ad eam rem pertinet, nihil egit, C. si à non comp. iud. l. prima.

Similiter si iudex super ea causa, de qua ciuilibus actionibus disceptandum fuit, non datus à quo dari poterat cognouit: etiam remota appellatione, id quod ab eo statutum est, firmitatem iudicati non habet, C. eodem, l. secunda.

Si de proprietate datus iudex aduersus te, nihil super hæc statuit: rector prouinciæ aditus causam hanc cognoscere, suaq; decidere sententia curabit: cum & si quid de possessione pronunciatum probetur, hoc causæ proprietatis minimè noceat, C. eo. l. tertia.

Et in priuatorum causis huiusmodi forma seruetur, ne quemquam litigatorum sententia non à suo iudice dicta constringat, C. eo. l. fin.

SENTENTIAM RESCINDI NON POSSE. Tit. VII.

Neq; suum, neq; decessoris sui sententiam quenquam posse retractare, in dubium non uenit: nec necesse esse ab huiusmodi decreto interponere prouocationem, explorari iuris est, C. sen. rescind. non posse, l. prima.

Peremptorias exceptiones omissas in initio, ante quàm sententia feratur, opponi posse, perpetuum edictum manifestè declarat. quod si aliter actum fuerit, in integram restitutio permittitur. nam iudicatum contra maiores annis vigintiquinque non opposito præscriptionis velamento, citra remedium appellationis rescindi non potest, C. eo. l. secunda.

Impetrata rescripta non placet admitti, si decisæ semel causę fuerint iudiciali sen

tentia, quam prouocatio nulla suspendit: sed eos qui tale rescriptum meruerunt, etiam limine iudiciorum repelli, C. eo. l. fin.

DE RE IVDICATA, ET DE EFFECTV SENTENTIARVM, & de interlocutionibus. Tit. VIII.

Res iudicata dicitur, quæ finem controuersiarum pronuntiatione iudicis accipit: quod vel condemnatione, vel absolutione contingit, ff. de re iudic. l. prima.

Si se non obtulit procurator: iudicati actio in eum denegabitur, & in dominum dabitur, si se obtulit: in ipsum dabitur detulisse autem videtur se liti, non is, qui in rem suam procurator datus fit: nam hic alia ratione recusare iudicati actionem non potest, quia hic non in alienam: sed in suã rem procurator factus est. Tutor quoq; vel curator in ea conditione sunt, vt non uideantur videri se liti contulisse: idcircoq; debet denegari in eos iudicati actio: actor municipium potest rem iudicatam recusare. in municipes enim iudicati, actio dabitur, ff. eo. l. quarta, in prin.

Ait prætor, CONDEMNATVS, VT PECVNIAM SOLVAT. à iudicato ergo hoc exigitur, vt pecuniam soluat. quid ergo, si soluere quidem paratus non sit, satisfacere autem paratus sit, quid dicemus? & ait Labeo, debuisse hoc quoq; adiici, NEQVE EO NOMINE SATISFACIAT. *fieri enim posse*, vt idoneum expromissorem habeat, sed ratio pecuniæ exigendæ hæc fuit, quod noluerit prætor obligationes ex obligationibus fieri. idcirco ait, VT PECVNIA SOLVATVR. ex magna tamen & idonea *causa accedendum* erit ad Labeonis sententiam, d. l. quarta, §. ait prætor.

Si ex conuentione litigantium cautum sit, post rem iudicatam ei, cui quis condẽnatus est: euenen iet, vt hic etiam recedatur: si modo nouatio intercessit. cæterum si non nouandi causa id factum est: manebit ordo executionis. sed & si pignora accepta sint, vel fideiussores in rem iudicatam: consequens erit dicere, non cessare executionem: quippe cum accesserit aliquid rei iudicatæ, non est à re iudicata recessum. Idem obseruandum est in eo, cuius procurator condemnatus sit, d. l. quarta, §. si ex conuentione.

Si quis condemnatus sit, ut intra certos dies soluat, vnde ei tempus iudicati actionis computemus, quæritur: vtrum ex quo sententia prolata est: an vero ex quo dies statutus præteriit? Sed si quidem minorem diem statuerit iudex: tempore legitimo repletur ex lege, quod sententiæ iudicis deest. Sin autem ampliorem numerum dierum in sua definitione iudex amplexus est: computabitur reo & legitimũ tẽpus, & quod supra: id iudex præstitit. d. l. quarta. §. *si quis*.

Condemnatum accipere debemus eum, qui rite condemnatus est, ut *sententia ua*leat: cæterum si aliqua ratione sententia nullius momenti sit: dicendum est cõdemnationis uerbum non tenere. d. l. quarta. §. condemnatum.

Soluisse accipere debemus, non tantũ eum, qui soluit; uerũ omnẽ omnino, qui ea obligatione liberatus est quæ ex caussa iudicati descendit. d. l. quarta. §. soluisse.

Ait prætor, CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO EST. melius scripsisset, cuius DE EA RE NOTIO EST. etenim notionis nomen etiam ad eos pertinet, qui iurisdictionem non habent: sed habent de qua uis alia caussa notionem. ff. eod. l. quinta, in princip.

Si iudex aliquem sic condemnet, ut quod habet ex testamento uel codicillis Mæ-

uii, resti-

uii, restitueret Titio: sic accipiendum est, quasi quantitatem nominauerit, quæ testamento uel codicillis relicta est. Sed & si fideicommissum sine scriptura pronunciatum est: idem erit probandum, d.l. quinta, §. si iudex.

Miles qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus: eatenus, quia facere potest, cogitur soluere, ff. eod. l. sexta, in prin.

Decem aut noxe dedere condemnatus, iudicati in decem tenetur. facultatē enim noxe dedendæ ex lege accipit. is autem qui stipulatus est decem, aut noxe dedere non potest decem petere: quia in stipulatione singula per se ueniunt, eaque singula separatim stipulari possumus: at iudicium solius noxe deditionis nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur, & ideo iudicati in decem agitur. his enim solis condemnatur. noxæ autem deditio in solutione est, quæ è lege tribuitur, d.l. sexta. §. decem.

Intra dies constitutos quamuis iudicati agi non possit, tamē multis modis iudicatum liberari posse, hodie non dubitatur: quia constitutorum dierum spacium pro iudicato, non contra iudicatum per legem constitutum est, ff. e. l. septima.

Quod iussit, vetuitve prætor, contrario imperio tollere & remittere potest: sed de sententiis contra, ff. eod. l. quod iussit. 14.

A Diuo Pio rescriptum est magistratus populi Romani: vt iudicum à se datorum, vel arbitrorum sententiam exsequitur hi, qui eos dederunt, ff. eod. l. A Diuo. 15. in princip.

Sententiam Romæ dictam, etiam in prouinciis posse præsides, si hoc iussi fuerint, ad finem persequi: imperator rescripsit, d.l. A diuo. §. sententiam.

In venditione itaque pignorum captorum facienda, primo quidem res mobiles & animales capi pignori iubent: mox distrahi. quarum precium si sufficerit: bene est. si non suffecerit: etiam soli pignora capi iubent, & distrahi. quod si nulla mouentia sint, a pignoribus soli initium faciunt. sic denique interloqui solent: si mouentia non sint, vt soli quoque capiantur. nam à pignoribus soli initium faciendum non est. quod si nec quæ soli sunt, sufficiant, vel nulla sint pignora soli: tunc peruenietur etiam ad iura. exequuntur itaque rem iudicatam præsides isto modo, d.l. a diuo. §. in uenditione.

Si pignora, quæ cæpta sunt, emptorem non inueniant, rescriptum, est ab imperatore vt addicantur ipsi, cui quis condemnatus est addicantur autem vtique ea quantitate, qua debetur. nam & si creditor maluerit pignora in creditum possidere, hisque esse contentus, rescriptum est non posse eum, quod amplius sibi debetur, petere, quia velut pacto transegisse de cætero videatur, qui cōtentus fuerit pignora possidere, nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere, & superfluum petere, d.l. a Diuo. §. si pignora.

Si rerum, quæ pignoris iure capte sint, controuersia fiat, constitutum est ab imperatore ipsos, qui rem iudicatam exequuntur, cognoscere debere de proprietate. & si cognouerint eius fuisse, qui condemnatus est, rem iudicatam exequantur. Sed sciendum est, summatim eos cognoscere debere, nec sententiam eorū posse debitori præiudicare, si forte hi dimittendam eam rem putauerint, quasi eius sit, qui controuersiam mouit, non eius, cuius nomine capta est, nec eum, cui restituta est, statim habere per sententiam debere, si forte iure ordinario cœperit ab eo res, peti sic eueniet, ut omnibus integris tantum capioni res iudicata proficiat. Sed & illud debet dici, vbi controuersia est de pignore, id dimitti debere, & capi aliud, si quod est sine controuersia, d.l. A Diuo. §. si rerum.

Quod si res fuerit pignorata, quæ pignori capta est, uidendum est, an sic distrahi possit

posit, vt dimisso creditore, superfluum in causam iudicati conuertatur & quãquam non cogatur creditorem, quam pignori accepit distrahere, tamen in iudicati executione seruatur, vt si emptorem inueneri res quæ capta est, qui dimisso priore creditore superfluum soluere paratus sit: admittenda sit huiusmodi quoque rei distractio. nec videtur deterior conditio creditoris fieri, suum cõsecuturi, nec prius ius pignoris dimissuri, quàm si ei fuerit satis factum. d. l. A Diuo. §. quod si res.

Si post addictam pignus aliqua controuersia emptori moueatur: an sit cognitio eiusdem iudicis, qui sententiam executus fuerit vidẽdum est. & cum semel emptio perfecta sit, eiusque qui sic comparauit, periculum versetur: non est locus cognitioni: certe postea quàm inductus est emptor in possessionem, nonne cessabunt partes eorundem iudicum? idem quæ & si ipsi, cui quis iudicatus est, res fuerit addicta, d. l. à Diuo. §. si post.

Sed si emptor, cui pignora sunt addicta, exsequente iudice precium non soluat: utrum aduersus emptorem porrigere manus debeant iidem iudices, qui sententiam exsequuntur, videndum est. & non possunt vltra procedere. Cæterum longe res abibit. quid enim dicemus: condemnabunt emptorem, & sic exsequẽtur aduersus eum sententiam: an statim pro iudicato habebunt? & quid, si negat se emisse, aut exsoluisse contendat? melius igitur erit, si non se interponant maximè cum nec habeat actionem aduersus eum is, cui iudicatum fieri desideratur, nec iniuria adficietur, oportet enim res captas pignori & distractas præsente pecunia distrahi: non sic, vt post tempus pecunia soluatur, certe si se interponant: actenus debebunt interuenire, vt ipsam rem addictam, capiant & distrahant, quasi nondum vinculo pignoris liberatam, d. l. a diuo. §. si emptor.

Sic quoque iudices exequentur iudicatum, vt nomina iure pignoris capiant: si nihil aliud sit, quod capi posit. posse enim nomen iure pignoris capi, Imperator rescripsit. sed vtrum confessum nomen tantum capi posit, an etiam si neget quis se debere ei, videamus. & magis est, vt id duntaxat pignori capiatur, quod confitetur. Cæterum si negetur: æquissimum erit discedi a nomine, nisi forte quis exemplum secutus corporalium pignorum vltra processerit, dixeritque ipsos debere iudices de nomine cognoscere, vt cognoscunt de proprietate. Sed contra rescriptum est. Item quid dicemus? vtrum ipsi iudices conueniẽt nomen exigentque id, quod debetur, & in causa iudicati conuertent, an vero vendent nomen, vt pignora corporalia solent? & necesse est, vt quod eis facilius videatur ad rem exequendam, hoc faciant, d. l. a Diuo. §. si quoque.

Sed & si pecunia penes argentarios sit, æquè capi solet. hoc amplius & si sit penes alium quem destinata tamen ei, qui condemnatus est, solet pignoris iure capi, & conuerti in causam iudicati, d. l. a diuo. §. sed & si.

Præterea pecuniam quoque depositam nomine condemnati, uel in arcam reclusam solent capere, & iudicato satisfiat, hoc amplius & si pupillaris pecunia in arca reposita sit ad prædiorum comparationem, etiam citra permissum prætoris ab eo, qui exequitur iudicatum, solet capi, & incaussam iudicati conuerti, d. l. à Diuo. §. final.

Sunt qui in id, quod facere posunt, conueniuntur, id est non deducto ære alieno. & quidem sunt hi ferre qui pro socio conueniuntur. Socium autem omnium bonorum accipiendum est parens item maritus de dote in id, quod facere potest conuenitur, ff. de re, eod. l. sunt qui ea, l. cum seq.

Item miles, qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus eatenus, qua facere

facere poteſt,cogitur ſoluere,ff.eod.l.Item miles.18.

Inter eos,quibus ex eadem cauſa debetur, occupantis melior conditio eſt nec deducitur quod eiuſdem conditionis hominibus debetur,ſicuti ſit in actione de peculio,nam & hic occupantis melior cauſa eſt. Sed & ſi cum patre agatur:non eſt deducendum æs alienum:maxime quod eiuſdem conditionis perſonis debebitur,vt liberis is quoque,qui ex cauſa donationis conuenitur, in quantum facere poteſt,condemnatur,& quidem is ſolus deducta ære alieno.& inter eos quibus ex ſimili cauſa pecunia debetur,occupantis potior erit cauſa. imò nec totum,quod habet ei extorquendum eſt ſed & ipſi ratio habenda eſt,ne egeat, ff.eod.l.inter eos.19.

Non tantum dotis nomine maritus,in quantum facere poſsit: condemnatur:ſed ex aliis quoque contractibus ab vxore indictio conuentus inquantum facere poteſt condemnandus eſt ex diui Pii conſtitutione. quod & in perſona mulieris æqua lance ſeruari ęquitatis ratio ſuggerit,ff.eod.l.non tantum.xx.

Sicut autem cum marito agitur,ita & cum ſocero, vt non vltra facultates damnetur.ſed an ſi cum ſocero ex promiſsione dotis agatur,in id,quod facere poteſt, damnandus ſit,quod & id æquum eſſe videtur?ſed alio iure vtimur,vt Neratius ſcribit,ff.eod.l.ſicut.21.

Sed hoc ita accipiendum eſt,ſi à ſocero dos ex promiſsione petatur ſoluto matrimonio verum ſi matrimonio manente dos ab eo,qui promiſit,petatur: ſuccurrendum vtique eſt,vt ne maioris ſummæ condemnetur, quam quantum facere poſsit,ff.eod.l.ſed hoc.22.in prin.

Quod autem de ſociis dictum eſt, vt & hi,in quantum facere poſsint,condemnentur: cauſa. cognita ſe facturum prætor edicit,cauſæ autem cognitio in hoc erit, ut negantis ſe ſocium eſſe,aut ex doli clauſula obligato non ſuccurratur,d.l.ſed hoc.§.quod autem.

Si cum procuratore mariti de dote actum fuerit: ſi quidem viuo marito damnatio fiet:inquantum facere poteſt,condemnatur. nam & defenſor mariti in id, quod ille facere poteſt,damnatur mortuo uero marito,inſolidum,ff. eodem. l. ſi cum procuratore. 23.

Et ſi fideiuſſor acceptus ſit rei vel actionis,non proderit ei:ſi perſona pro qua fide iuſsit,inquantum facere,poteſt condemnanda eſt.ſi maritus non fuerit ſoluendo,licet ipſi marito proſit quod facere non poſsit (id enim mariti perſonæ præſtatur) hæredi eius hoc non prodeſt,ff.eod.l.& ſi fideiuſſor.24.

Sciendum eſt,hęredes earum perſonarum non in id,quod facere poſſunt,ſed in integrum teneri,ff.eod.l.ſciendum.25.

Cum ex cauſa donationis promiſſa pecunia eſt. ſi dubium ſit, an eas re eo vſq; donationis facultates exhaurire poſsit,vt vix quid quam ei,in bonis relictum ſit, actio,in id,quod facere poſsit,danda eſt,ita,vt & ipſi donatori aliquid ſufficiẽs relinquatur,quod ipſum maxime & inter parentes,& liberos obſeruandum eſt. ff.eod.l.cum ex cauſa.30.

Neſennius Appollinaris,ſi te donaturum mihi delegauero creditori meo,an inſolidum conueniendus ſis?& ſi es inſolidum conueniendus,an diuerſum putes ſi non creditori meo,ſed ei,cui donare uolebam,te dellegauero?& quid de eo, qui pro muliere,cui donare volebat,marito eius dotem promiſerit reſpondit. Paulus nulla creditor exceptione ſubmouetur,licet is,qui ei delegatus eſt, poterit vti,aduerſus eum,cuius nomine promiſit, cui ſimilis eſt maxime maritus ſi conſtante matrimonio petat, & ſicut hæres donationis inſolidum condemnatur

natur & ipſe fideiuſſor, quem in donando adhibuit, ita & ei, cui non donauit, inſolidum condemnatur, ff. eod. l. Neſennius, 41. in prin.

Fundum quis donauit. ſi non reſtituat, vt quiuis poſſeſſor damnandus eſt. ſi autem fundum reſtituit: fructuum nomine (ſi non eos conſumpſerit) inſolidum condemnandus eſt. potuit enim non periclitari, ſi ſtatim reſtituiſſet. Si dolo deſiit præſidere: in litem iurabitur, & tanti ſequetur condemnatio, d. l. Neſennius. §. Fundum.

Inſolidum condemnatus donator actione iudicati, niſi inquantum facere poteſt, non tenetur beneficio conſtitutionis, d. l. Neſennius. §. fi.

Si conuenerit inter litigatores, quod pronuntietur: non ab re erit, iudicem huiuſmodi ſententiam proferre, ff. eod. l. Si conuenerit. 26.

Duo iudices dati diuerſas ſententias dederunt. Modeſtinus reſpondit. vtranque ſententiam impendenti eſſe, donec competens iudex vnam earum confirmauerit, ff. eod. l. duo iudices. 28.

Inter pares numero iudices ſi diſſonæ ſententiæ proferantur. ſtatutum obtinet, pro eo quod & publicis iudiciis obtinere oportet, ff. e. l. inter pares. 38. in prin.

Si diuerſis ſummis condemnent iudices: minimam ſententiam ſpectandam eſſe. Iulianus ſcribit, d. l. inter. §. fi.

Duo ex tribus iudicibus, vno abſente, iudicare non poſſunt: quippe omnes iudicare iuſſi ſunt. ſed ſi adſit, & contra ſentiat: ſtatur duorum ſententiæ quid enim minus verum eſt, omnes iudicaſſe, ff. eod. l. duo. 39.

Tempus, quod datur iudicato, etiam hæredibus eius, cæteriſque, qui in locum eius ſuccedunt: tribuitur, videlicet quid, ex tempore deeſt: quia cauſæ magis, quàm perſonæ beneficium præſtituitur, ff. eod. l. tempus. 29.

Debitoribus non tantum petentibus dies ad ſoluendum dandi ſunt, ſed & prorogandi, ſi res exigat. ſi qui tamen per contumaciam magis, quàm quia non poſſint, explicare pecuniam, differant ſolutionem: pignoribus captis cōpellendi ſunt ad ſatisfaciendum ex forma, quam Caſſio proconſuli diuus Pius in hæc verba reſcripſit. HIS QVI FATEBVNTVR DEBERE, AVT EX RE IVDICATA NECESSE HABEBVNT REDDERE: TEMPVS AD SOLVENDAM DETVR, QVOD SVFFICERE, PRO FACVLTATE CVIVSQVE VIDEBITVR EORVM, QVI INTRA DIEM VEL AB INITIO DATVM, EX EA CAVSA POSTEA PROROGATVM SIBI NON REDDIDERINT, PIGNORA CAPI EAQVE, SI INTRA DVOS MENSES NON SOLVERINT, VENDANTVR. SI QVID ET PRECIIS SVPERSIT: REDDATVR EI, CVIVS PIGNORA VENDITA ERVNT. ff. eod. l. Debitoribus. 31.

Cum prolatis conſtitutionibus contra eas pronuntiat iudex ex eo, quod non exiſtimat cauſam de qua iudicat, per eas iudicari: non videtur contra conſtitutiones ſententiam dediſſe. ideoque ab eiuſmodi ſententia appellandum eſt, alioquin rei iudicatę ſtabitur, ff. eod. l. cum prolatis. 32.

Diuus Adrianus aditus per libellum à Iulio Tarentino & iudicante eo falſis teſtimoniis, conſpiratione aduerſariorum teſtibus pecunia corruptis, religionem iudicis circumuentam eſſe: in integram cauſam reſtituendam in hæc uerba reſcripſit. EXEMPLVM LIBELLI DATI MIHI A IVLIO TERENTINO MITTI TIBI IVSSI. TV SI TIBI PROBAVERIT, CONSPIRATIONE ADVERSARIORVM TESTIBVS PECVNIA CORRVPTIS OPPRESSVM SE: ET REM SEVERE VINDICA, ET SI QVOD A IVDICE

DICE TAM MALO EXEMPLO CIRCVMSCRIPTO IVDICATVM EST, IN INTEGRVM RESTITVE.ff.eod.l.Diuus.33.

Imperatores Antoninus, & Verus rescripserunt, quamquam sub obtentu nouorum instrumentorum restitui negocia minime oporteat: tamen in negocio publico ex causa permittere se huiusmodi instrumẽtis vti, ff.e.l.imperatores.35.

Paulus respondit rescindere quidem sententiam suam præcedentem prætorem non posse, reliqua autem, quæ ad consequentiam quidem iam statutorum pertinent, priori tamen sententiæ desunt: circa condemnandum eum, vel absoluẽdam debere supplere, scilicet eodem die, ff.eod.l.Paulus.42.

Actorum verba emendare, tenore sententiæ perseuerante, non est prohibitum, ff.eod.l.actor.46.

Cùm quærebatur? iudex si perperam iudicasset, an posset eodem die iterum iudicare: Alphenus respondit, non posse, ff.eod.l.cum quærebatur.62.

Paulus respondit eos, qui vna sententia in vnam quantitatem condemnati sunt, pro portione vtili ex causa iudicati conueniri. & si ex sententia aduersus tres dicta Titius portionem sibi competentem ex soluit: ex persona cæterorũ ex eadẽ sentenia conueniri eum non posse, ff.eod.l.Paulus.43.

Ex contractu paterno actum est cum pupilla tutore authore, & condemnata est, postea tutores abstinuerunt eam bonis paternis, & ita bona defuncti ad substitutum vel ad cohæredes peruenerunt, quæritur, an hi ex causa iudicati teneantur respondit. Scæuola dandam in eos actionem: nisi culpa tutorum pupilla condemnata sit, ff.eod.l.ex contractu.44.

Contra indefensos minores, tutorem, vel curatorem non habentes nulla sententia proferenda est, ff.eod.l.acta.45.§.fin.

Contra pupillum indefensum, eumque qui Reipublicæ causa abest, vel minorem, vigintiquinque annis propositum peremptorium nihil momenti habet, ff.eod. l.contra.54.in prin.

De vno quoque negotio præsentibus omnibus, quos causa contingit, iudicari oportet, aliter enim iudicatum tantum inter præsentes tenet, ff. eodem.l. de vno.47.in princip.

Qui apud fiscum causam defendere sæpius conuenti neglexerint: rebus iudicatis subiiciendi sunt. quod eo apparet. si sæpe conuenti præsentiam sui facere voluerint, d.l.de vno quoque.§.fi.

Si quis creditorem missum in possessionem rei seruandæ causa non admiserit, & venditor præstiterit creditori, quanti eius interfuerit: quæsitum est, an debitor liberetur? & verum est improbum esse, qui velit iterum consequi, quod accepit, ff.eod.l.si quis si.§.si quis.

Iudex postea, quàm semel dixit sententiam, iudex esse definit. & hoc iure utimur, ut iudex qui semel, uel pluris, vel minoris condemnauit, amplius corrigere sententiam suam non possit. Semel enim male seu bene functus est officio, ff.cod. l.iudex.lv.

Post rem iudicatam, vel iureiurando decisam, vel confessionem in iure factam, nihil quæritur post orationem Diui Marci, quia in iure confessi pro iudicatis habentur, ff.eod.l.post rem.56.

Quidam consulebant, an valeret sententia à minore vigintiquinque annis iudice data. Sed æquissimum est tueri sententiam ab eo dictam, nisi minor decem & octo annis sit. certe si magistratum minor gerit, dicendum est iurisdictionem eius non improbari. Et si forte ex consensu iudex minor datus sit, scientibus

his,

his, qui in eum consentiebant: rectissime dicitur valere sententiam proinde si minor prætor vel consul ius dixerit, sententiamve protulerit: valebit. princeps n. qui et magistratum dedit, omnia agere decreuit, ff. eod. l. quidam. 57.

Si cùm nulla sententia præcessisset, capta sunt & distracta pignora, possunt reuocari, ff. eod. l. si cum nulla. 58.

Qui pro tribunali cognoscit, non semper tempus iudicati seruat. Sed nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat pro causæ qualitate & quantitate, vel personarum obsequio, vel contumacia sed perraro intra statutum tempus sententię exequentur: veluti si alimenta constituuntur, vel minori. xxv. annis subuenitur, ff. eod. l. secunda.

Qui damnare potest, is absoluendi quoque potestatem habet, ff. eod. l. tertia.

Si equus ex stipulatu petitus post litem contestatam decesserit: absolutionem non faciendam, & fructuum rationem habendam placet, ff. eod. l. si homo. §.

Furioso sententia à iudice vel ab arbitro dici non potest, ff. eod. l. furioso. ix.

Qui cùm se pro patrefamilias fingeret, mutuam pecuniam accepit, & ex hęres à patre vel emancipatus sit: quamuis facere non possit debet condemnari, ff. eod. l. qui cùm x.

Si victum uel stratum inferri quis iudicato non patiatur, vtilis in eum pœnalis actio danda est, uel vt quidam putant iniuriarum cum eo agi poterit, ff. eod. l. si victum. 34.

Qui iudicati bona auctoritate sua distraxit pro furto, & vi bonorum raptorum ei tenetur, ff. eod. l. sexta. §. penul.

Iudicati actio perpetua est, & rei persecutionem continet. Item hæredi & in hæredem competit. d. l. sexta. §. finali.

Si Kalendis fieri aliquid stipulatus sum, nempe quandocunque post Kalendas accepto iudicio, tanti tamen ęstimanda lis est, quanti interfuit mea Kalendis id fieri, ex eo. n. tempore quidquid æstimatur, quod nouissime solui potuit, ff. eo. l. si Kalendis. xi.

In depositi vel commodati iudicio, quamquam dolo aduersarii res absit, condemnato succurri solet, vt ei actionibus suis dominus cadat, ff. eod. l. in depositi. xii.

Si quis ab alio decem, ab alio satisdari stipulatus est: æstimandum erit, aut minus aut interdum etiam nihil. ueque. n. vani timoris vlla æstimatio est, verum forte soluta nullum iam pretium æstimationis est, vt quantum ex sorte fuerit solutum tantundem ex æstimatione decedet, ff. eod. l. si quis. 13. in prin.

Si quis promiserit prohiberi se, vt aliquid damnum stipulator patiatur & faciat, neque ex ea re damnum stipulator patietur & faciat, ita habeatur facit quod promisit, si minus, quia non facit quod promisit, in pecuniam numeratam condemnatur. Sicut euenit in omnibus faciendi obligationibus. dicta. l. si quis. 13. §. finali.

RES INTER ALIOS ACTA, VEL IVDICATA, ALIIS NE NOCEAT. Titulus IX.

Sæpe constitutum est, res inter alios iudicatas aliis non præiudicare, quod tamen quandam distinctionem habet. nam sententia inter alios dicta, aliis quibusdam etiam scientibus obest, quibusdam vero, etiam si contra ipsos iudicatum sit, nihil nocet. nam scientibus nihil præiudicat, ueluti si ex duobus hæredibus debitoris alter condem-

condemnantur.nã alteri integra defensio est,et si cũ cohærede suo agi scierit. Item si,ex duobus petitoribus alter victus adquieuerit,alterius petitioni non p̃iudicatur:idq; ita rescriptum est.Sed scientibus sñia,quæ inter alios dicta est,ob est:cum qs de ea,re,cuius actio vel defensio primum sibi competit, sequentem agere patiatur,veluti si creditorem experiri debitor passus sit de proprietate pignoris,aut maritus socerum vel vxorem de proprietate rei in dotem acceptæ, aut possessor venditorem de proprietate rei emptæ. Cur autem his qdem scien tia noceat, superioribus non noceat,illa ratio est: ꝙ qui scit cohæredem suum agere,ꝑhibere eum, quominus vti velit propria actione,non potest,is vero,qui priorem dominum defendere causam patitur:ideo ꝑꝑ scientiã p̃scriptione rei (q̃uis inter alios iudicatæ) submouet̃,quia ex voluntate eius de iure, ꝙ ex ꝑsona agentis habuit, iudicatum est. Item si fundum à te Titius petierit,quem ego quoq; sed non ex ꝑsona Titii ad me pertinere dico.nam q̃uis cõtra Titium nesciente iudicatum sit: nullum tñ p̃iudiciũ patior,qa neq; ex eo iure, quo Titius victus est, uindico, neq; potui Titio intercedere, quo minus suo iure vteretur, sicuti de cohærede supra diximus,ff.de rei iud.l.pen.

Inter alios res gestas,aliis non posse p̃iudicium facere sæpe constitutũ est.vnde licet quosdã de hr̃dibus eius, quẽ debitorẽ tuũ fuisse significas soluisse cõmemores,tñ cæteris nõ alias ad solutionẽ vrgent̃,nisi debitũ fuerit,C.res ĩter.l.prima.

Inter alios factam transactionem absenti non posse facere præiudicium, notissimi iuris est.Quapropter adito p̃side prouintiæ auiam tuam equũ tibi donasse proba,ac si hoc iure ad te.pertinere ꝑspexerit, restitui tibi prouidebit.neq;.n.si te absente diuisionẽ eius fecerit,aliqd iuri tuo derogari poterit,C.e.l.secũda.

Si cum fratre tuo matri successisti,frater pro portione tua cum debitoribus hæreditariis paciscendo uel agendo,non ex tua voluntate,pro hæreditaria parte tibi quæsitam obligationem extinguere non potuit,C.eod.l.fin.

DE APPELLATIONIBVS, ET RELATIONIBVS. Tit. X.

Appellationem vsus q̃ sit frequens, quamq; necessarius:nemo est,qui nesciat, quippe cum iniquitatem iudicantium,vel imperitiam corrigat,licet nonnunquam bene latas sententias in peius reformet.neque enim vtique melius pronuntiat,qui nouissimus sñiam laturus est.ff.de appellationum.l.prima.in pri.

Si p̃ses prouinciæ vel quis alius consuluerit, & ad consultationem eius fuerit rescriptum: an appellandi ius superest,quid enim si inconsulendo mentitus est? de qua extat rescriptum diui Pii. SI QVIS PER EPISTOLAM NOS CONSVLVERIT, SIMVLQVE NOS ILLI QVIDPIAM RESCRIPSERIMVS OMNIBVS, QVI NOLENT ADVERSVS RESCRIPTVM PROVOCANDI COPIA ERIT. NAM SI QVAE EPISTOLA COMPRAEHENSA SVNT VEL FALSA, VEL ALITER SE HABERE DOCVERINT, NIHIL PER NOS PRAEIVDICII FACTVM ESSE PVTETVR, QVI ITA RESCRIPSERIMVS. QVASI SCRIPTIS AD NOS RELATA ALITER SE HABVERIT. Hinc consequenter uidetur rescriptum,a consultatione iudicis non esse appellandum,si quis forte Interlocutus fuerit,principem se consultaturum,cum possit post rescriptum prouocare,d.l. prima.§.quæsitum est.

Si quis appellatione errauerit, vt puta cum alium appellare deberet , alium appellauerit: videndum est, an error ei nihil obfuit. Et si quidem cum maiorẽ iudicem appellare deberet,ita errauit,vt minorem appellet: error ei nocebit.si vero maiorem iudicem prouocauit: error ei nihil oberit,& ita multis constitutioni-

Hæc nomina antiqua relinquuntur vt quilibet vtatur nominibus proprijs.

tutionibus continet. Deniq; cum qdã iudicẽ ex rescripto principis a cõsulibus accepisset, & pfectum vrbi appellasset: errori eius subuentum est ex rescripto diuorum fratrũ cuius uerba hęc sunt. CVM PER ERROREM FACTVM DICAS, VTI A IVDICE, QVEM EX RESCRIPTO NOSTRO AB AMPLISSIMIS CONSVLIBVS ACCEPERAS, AD IVNIVM RVSTICVM AMICVM NOSTRVM PRAEFECTVM VRBI PROVOCARES: CONSVLES AMPLISSIMIS PERINDE COGNOSCENT, ATQVE SI AD IPSOS FACTA ESSET PROVOCATIO. SI QVIS ERGO VEL PAREM, VEL MAIOREM IVDICEM APPELLAVERIT, ALIVM TAMEN PRO ALIO: IN EA CAVSA EST, VT ERROR EI NON NOCEAT SED SI MINOREM NOCEBIT, d.l.prima.§.si quis.

Libelli q danẽ, appellatorii ita sunt concipiendi: ut habeant scriptũ & à quo dati sunt, hoc est q appellet & aduersus quẽ, & à qua snĩa, sed si apud acta quis ipso die viua uoce appellauerit, satis erit, si dicat appello, d.l.prima.§.fi. cum l.seq.

Litigatoribus copia est, etia nõ scriptis libellis, illico appellare voce, cũ res pronunciata fuerit iudicata, tã in ciuibus q̃ in criminalibus causis, C.e.l. litigatoribus.xiiii.

Si quis non addiderit in libello contra quem aduersarium appellet præscriptioni non subiacebit, ff.eod.l.tertia in prin.

Sed illud cecidit in quæstionem. si plures habuerit aduersarios, & quorundam nõi an æque pscribi ei possit ab his quorum nomina comprehensa non sunt, quasi aduersus eos ipsos adquieuerit snĩæ & cum vna cã sit non est pscribendum. certe si plures hi sunt, aduersus quos pronunciatur, & quorundam nomina in libellis sunt compræhensa, quorundam non: hi soli appellasse videbuntur, quorum nomina in libellis sunt cõprehensa. Quid ergo si causam appellandi certam dixerit: an liceat ei discedere ab hac, & aliã causam allegare? an non, quasi forma quadam abstrictus sit? sed tamen, cum semel prouocauerit, erit facultas, in agẽdo etiam aliam causam prouocationis reddere, persequiq; æ prouocationem suam, quibuscunque modis potuerit, d.l.tertia.§.sed illud.

Ab executore sententiæ appellare non licet, sed ab eo, qui male sententiam iam interpretari dicitur, appellare licet, si tamen is interpretandi potestatem habuerit, ita tamen, ut in causis appellationis reddendæ hoc solum quæratur, an iure interpretatũ sit, idq; etiam Diuus Antoninus rescripsit, ff.e.l.quarta, in prin.

Alio condemnato, is cuius interest appellare potest, qualis est, q p procuratorẽ expertus victus est nec procurator suo nomine appellat. Itẽ si emptor de proprietate victus sit eo cessante, auctor eius appellare poterit aut si auctor egerit & victus sit: non est deneganda emptori appellandi facultas. Quid. n. si venditor, qui appellare noluit, idoneus nõ est? quin et si auctor appellauerit, deinde incautæ defensione suspectus sit visus? perinde defensio causæ emptori cõmittẽda est, atq; si ipse appellasset. idq; ita constitutũ est in psona creditoris, cũ debitor victus appellasset, nec ex fide causam defenderet. Quæ constitutio ita accipienda est, si incauerit. nam absenti creditori nullum præiudicium debitor facit, idque constitutum est. d.l.quarta.§.alio condemnato.

Si procurator, qui iudicio interfuit, uictus sit, an ipse quoq; per procuratorem appellare possit, videamus, quia constat procuratorem, alium procuratorem facere non posse. sed meminisse oportet, quod procurator lite contestata dominus litis efficitur, & ideo & per procuratorem appellare potest, d.l. quarta.§.fi.

A snĩa inter alios dicta appellari nõ põt, nisi ex iusta cã, ueluti si quis in cohæredũ piudiciũ se condẽnari patiaẽ, vel similẽ ob cãm; q̃uis & sine appellatione tutus est cohæres, itẽ fideiussores p eo, p quo ĩteruenerũt, igiẽ & vẽditoris fideiussor

emptore

emptore uicto appellabit licet emptor & venditor adquiescant,ff.eo.l.quinta.

Si hæres institutus victus fuerit ab eo,qui de inofficioso testamento agebat,legatariis,permittendum est appellare,si quærantur per collusionem pronunciatũ : sicut diuus Pius rescripsit.idemq; rescripsit,legatarios causam appellationis agere posse.Sed & si in fraudem suam transactionem factam ab eo,qui appellasset,dicerent,idem dicendum est.Sed & sine appellatione si fuerit transactum idem dicendum est,d.l.quinta.§.si hæres.

Si quis ipso die inter acta voce appellauit,hoc ei sufficit si tñ hoc non fecerit:ad libellos appellatoris dandos biduũ vel triduum computandum est,d.l.q̃nta.§.si.

Cum quidam propter violentiam iudicis non ipsi a quo appellauit dedisset libellos,sed publicæ proposuisset:Diuus Seuerus veniam ei dedit, & permisit causam appellationis agere,ff.eod.l.septima.

Illud sciendum est:eum qui pronũcauit nõ debere conuiciari ei,à quo appellauit, cæterum oportebit eum plecti & ita diui fratres rescripserunt,ff.cod. l.illud.8.

Cum ex causa iudicati soluta esset pecunia ex necessitate iudicis ab eo, qui appellatione interposita meruerit meliorem sententiam:recipere eum pecuniã, quam soluit,oportet,ff.eod.l.cum ex causa.xi.

Appellanti nihil obest,quod in libellis a qua parte sententię appellaret,non significauit nam non improbantur appellationes eorum, qui vel vnam causam appellandi probabilem habuerunt,ff.eod.l.appellanti.13.

Si perlusorio iudicio actum sit aduersus testamentum:an ius faciat iudex,videndum est.& Diuus Pius,cum inter coniunctas personas diceretur per colusionẽ in eam legatariorum actum,appellare eis permisit,& hodie hoc iure vtimur,vt possint appellare,& agere causam apud ipsum iudicem, qui de testamento cognoicit:si suspicẽtur non ex fide hæredẽ causam agere,ff.e.l.si plusorio.in prin.

Quoties hærede non respondente secundum aduersarium sententia datur, rescriptum est,nihil nocere legatis, & hoc diuorum fratrum. epistola continetur in hæc verba. QVOD ABSENTE POSSESSORE NEC QVOQVAM NOMINE EIVS RESPONDENTE, PRONVNTIATVM EST: NON HABET REI IVDICATAE AVTHORITATEM, NISI ADVERSVS EVM SOLVM, QVI AD ESSE NEGLEXIT QVARE HIS, QVI TESTAMENTO LEGATA, VEL FIDEICOMMISSA ACCEPERVNT: SALVAE SVNT ACTIONES, SI QVAS HABVERVNT PERINDE AC SI NIHIL ESSET IVDICATVM: ET IDEO ADVERSVS EVM, QVI VICIT PERMITTIMVS EIS AGERE, d.l.si prolusorio,§.Quoties.

Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt appellationes, quę recto ad principem factæ sunt,omissis his,ad quos debuerunt fieri, ex imo ordine ad præsides remitti,idem rescripserunt:ab iudice, quem à præside prouincię quis acceperat,non recte imperatorem appellatum esse,ideoque reuerti eum ad præsidem debere,ff.eod.l.imperatores.21.in prin.

Si magistratus creatus appellauerit collegam eius interim vtriusq; officium sustinere debet si vterq; appellauerint,alius interim in locum eorum creandus est, & is,qui non iuste appellauerit,damnum agniturus est,si quod Reipublica passa sit.si vero iusta sit appellatio, & hoc pronuntietur,illi æstimabunt, cui hoc ad scribendũ est.In locum aũt curatoris,qui annonã administraturus est,alius interim adsumetur,quoadusq; appellatio pẽdeat.d.l.imperatores.§.si magistratus.

Iidem rescripserunt:quamuis vsitatum non sit post appellationem fructus agri,de quo disceptatio sit,deponi:tamen cum populitarentur ab aduersario, æquum

ſibi videri, fructus apud ſequeſtres deponi, d.l. Imperatores, §. fi.

Ad principẽ remiſſa cognitio, ab eo circũdici põt, q̃ remiſit, ff. e. l. ad principẽ. 21.

Ad imperatorem cauſam remiſſam partibus conſentientibus, præſes (ſi ad eius no tionem pertinet) audire poteſt, ff. eod. l. ad imperatorem. 26.

Ex conſenſu litigantium circa compromiſſum a præſide prouinciæ iudice dato, vi ctus poteſt prouocare, ff. eod. l. ex conſenſu. 23. in prin.

Cum procurator Cæſaris, qui partibus præſidiis non fungebatur, in litem priua torum ius dandi iudicis non habuiſſet fruſtra prouocatum ab ea ſententia cõ ſtitit, quæ non tenebat, d. l. ex conſenſu. §. cum procurator.

Filiumfamilias, cùm aduerſus patrem eius de bonis, quæ per ipſum poterant ad quiri, pronuntiatum eſſet: reſpondit Papinianus non niſi patris nomine poſſe ſe prouocare, d. l. ex conſenſu, §. filium. 22.

Eum, qui cognouit edictum peremptorium ſecundum ordinis cauſam datam, pla cuit non rectè prouocaſſe: cum in eius poteſtate fuerit, ante diem præſtitutum pro tribunali reſpondentem, aut defenſum edicti denunciationem rumpere, d. l. ex conſenſu, §. fi.

Iuſſus à iudice exibere, ſecundum præceptum præſidiis prouinciæ rationes, quas apud ſe eſſe cauerat, inſtrumentorum gratia data dilatione, nec poſtea exhibuit: ideoque ſecundum conſtitutionem recitatam (quia inſtrumenta per contuma ciam non exibuerat) cum petitor, quanti ſua intereſſet exhiberi, iuraſſet, facta erat condemnatio. quæſitum eſt, an poſt iuſiurandum appellationem interpone re poſſet? reſpondit Scæuola, nihil proponi, cur denegandum eſſet appellatio nis auxilium, d. l. fi. §. iuſſus.

Subſtituti tutores in locum legitimi tutoris experti cum eo tutellæ iudicio, cum arbiter inique condemnaſſet aliter, quàm rei æquitas exigebat: a ſententia eius prouocauerunt. pendente cauſa appellationis iuuenes adoleuerunt, quæſi tum eſt, cum omnis excuſatio huius ad adultes pertineat, & cauſam ad ſe perti nentem idoneè tueri poſsint: an poſtulatio eorum, contra quos appellatũ erat, dicentium illos debuiſſe cauſas appellationis reddere, qui primi ſunt experti admittenda non ſit? Reſpondit Scæuola eos quorum tutella geſta eſſet, ſi vel lent cauſam exſequi, non prohibendos. idem & in curatoribus obſeruandum eſt, ſi interim adultus ad legitimam ætatem peruenisſet, d. l. final. §. ſubſtituti.

Prius de poſſeſsione pronunciare, & ita crimen violentiæ excutere præſes prouin ciæ debuit. quod cum non fecerit: iuſte ab eo prouocatum eſt, C. de appel. & conſult. l. prima.

Quamuis reſcripti principis authoritas interceſſerit, prouocandi tamen facultas non denegatur, C. eod. l. ſecunda.

Appellatione interpoſita, licet à iudice repudiata ſit, in præiudicum deliberatio nis nihil fieri debere, & in eo ſtatu omnia eſſe, quo tempore pronunciationis fuerint ſæpiſsime conſtitutum eſt, C. eod. l. tertia.

Eos, qui de appellationibus cognoſcent, ac iudicabunt, ita iudicium ſuum præbe re conuenict, vt intelligant, quod cum appellatio poſt deciſam ſententia litem interpoſita fuerit, nõ ex occaſione aliqua remittere negocium ad iudicem ſuũ fas ſit, ſed omnem cauſam propria ſententia determinare conueniat: cum ſalu britas legis conſtitutæ ad id ſpectare videatur, vt poſt ſententiam ab eo qui de appellatione cognoſcit reuerſus fieri non poſsit ad iudicem, a quo fuerit prouo catũ. Quapropter remittendi litigatores ad prouincias remotã occaſionẽ atq; excluſam penitus intelligant; cũ ſuper omni cã interpoſitam prouocationem,

vel

uel iniustam tantum liceat pronunciare,uel iustam.C.eod.l.sexta.in prin.

Si quid autem in agendo negocio minus se allegasse litigator crediderit,quod in iudicio acto fuit omissum: apud eum, qui de appellatione cognoscit persequatur: cum aliud in iudiciis,quàm iustitia locum habere debeat, necessaria res forte transmissa non excludenda videatur. Si quis autem post interpositam appellationem necessarias sibi putauerit esse personas, per quas apud iudicem , qui super appellatione cognoscet,veritatem possit ostendere,quam existimauit occultam,hocq; fieri iudex prospexerit: sumptus iisdem ad faciendi itineris expeditionem prębere debebit: cum id ipsa iustitia persuadeat ab eo hoc recognosci , qui euocandas personas sua interesse crediderit,d.l.vi.§. si quid.

Ne temere autem ac passim omnibus prouocandi facultas præbeatur arbitramur eum,qui malam litem fuerit persecutus mediocriter pœnam à competenti iudice sustinere,d.l.sexta.§.ne temere.

Sin autem in iudicio propriam quis fuerit causam persecutus, atq; superatus voluerit prouocare:eodem die vel altero libellos appellatorios offerre debebit, is vero,qui negocium tuetur alienum,supradicta conditione et tertio die prouocabit. Apostolos autem post interpositam prouocationem ętiam non petente appellatore,etiam sine aliqua dilatione iudicem dare oportet,cautione uidelicet de exercenda prouocatione imposterū minime præbēda,d.l.vii.§.pe.& fi.

Hi qui ad ciuilia munera,uel ad decurionatum,vel honores deuocantur: licet vacationem a principibus acceperint,si appellationis auxilio non vtantur,cōsensu suo nominationem confirmant. Cum igitur ad munus vocatus appellaueris apud præsidem prouinciæ iustæ te appellasse ostende. C.eod.l.vii.

Ciues & incolæ manifestas etiam excusationes habentes,si sub iusta nominatione non appellauerint: ad earum probationem nō admittuntur , C.e.l.ciues.xi.

Si contra maiorem uigintiquinq; annis sňia prolata, prouocationis sec utæ tpe præfinito causas non esse repræsentatas, nec adpellatione pendente transactione finitum negocium rector prouinciæ animaduerterit : res iudicatas exequi curabit,C.eod.l.si contra.viii.

Dominus litis causam adpellationis quam procurator suus litigando interposuit etiam absente procuratore exequi potest,C.eod.l.dominus.ix.

Si actor a curatore ordinatus deteriorem calculum reportauerit.tam ipse,quàm curator ad prouocationis auxilium possunt peruenire,curator uero solus prouocationis litem exercebit.Sin autem interim adolescens ueniam ætatis impetrauerit,uel ad legitimā ætatem peruenerit: potest suo nomine appellationem exercere,C.eod.l.si actor.x.

Ex illo tempore,ex quo in ciuilibus causis,quæ inter priuatos mouentur,consultaturū,uel relaturum te esse promiseris,uel appellationis à te interpositæ solemnia completa fuerint,nihil posthac tibi quodlibet speciale ac requisitū,uel quibuscunque modis fauoris gratiam præferens audiendum sed obseruandum,ut iuxta priora statuta,solennitatis more expleto gesta ad comitatum omnia dirigantur,C.eod.l.Ex illo.xiii.

Ne causas,quæ ad principis uenerint scientiam,rursum transferri ad iudicia necesse sit:instructiones necessarias plene actis inseri præcipitur. nam cogitur à proferenda sententia temperare.quoniam uerendum est ne lis incognito negocio dirimatur,adempta copia conquerendi. Quare perennibus inuretur iudex notis,si cuncta, quæ litigatores instructionis probationisque causa recitauerint,indita actis,vel subiecta non potuerint inueniri,C.eod.l. Ne causas.xv.

Etiam eos, qui imaginem principalis disceptationis accipiunt, appellationum adminicula necesse est accipere, C. eod. l. Etiam eos. xvi.

Quoniam nonnulli fisci debitores, cum iussi fuerint debitam summam exsoluere, interposito prouocationis auxilio vim executionis eludunt, nec iam opinionis exemplum, nec refutatorias preces curant petere, vel offerre: placuit, vt si intra dies solennitatibus præstitutos ad facienda hæc appellatoris cura defuerit: deserta ab eo prouocatio existimetur, moxque debitum exigatur, C. eod. l. quoniam. xviii.

Et in maioribus & minoribus negociis appellandi facultas est. nec enim iudicem oportet iniuriam sibi fieri existimare eo, quod litigator ad prouocationis auxilium conuolauit, C. eod. l. Et in maioribus. xx.

Quoniam iudices ordinarii prouocationes existimant respuendas: placet, vt si quis suscipere recusauerit, quem non contra executionem, sed aduersus sententiam intentionem iurgiumque terminantem fuerit interposita: triginta auri pondo cogatur largitionibus inferre: triginta alia officio eius itidem soluturo, nisi ei pertinaciter restiterit, atque actis contradixerit, & quid sit constitutum ostenderit. C. eod. l. quoniam. xxi.

Lata sententia, quæ pertinet ad bona vacantia, & ad ea, quæ vt indignis legibus eo gentibus afferuntur si quis putauerit prouocandum: vox eius debebit admitti, C. eod. l. lata sententia. xxii.

Iudicibus non solum appellationis suscipiendę necessitas videtur imposita, verumetiam triginta dierum spacia ex die sententiæ definita sunt, intra quę gesta vna cum relatione litigatoribus conuenit præstari: iudice, & officio eius si statuta fuerint aliqua parte mutilata, multæ subiacentibus, C. eodem. l. iudicibus non solum. xxiiii.

Et in multis à iudicibus inferendis appellationes iubetur admitti, C. eodem. l. Et in multis. xxv.

A QVIBVS APPELLARE NON LICET. Titulus XI.

Tractandum est, à quibus appellare non licet. & quidem stultum est illud admonere, a principe appellare fas non esse: cum ipse sit, qui prouocatur. sciendum est, appellari non posse a senatu principum, idque oratione diui Hadriani effectum est. si quis ante sententiam professus fuerit, se a iudice non prouocaturum, indubitate prouocandi auxilium perdidit, ff. à quibus ap. non lice. l. prima.

Quæsitum est in arbitros, qui ad fideiussores probandos dantur, an appellare liceat: quamuis hoc casu & sine appellatione quidam putent ab eo, qui eos dedit sententiam eius corrigi posse, ff. eod. l. fi.

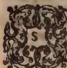
QVIS A QVO APPELLETVR. Titulus XII.

Quod dicitur, eum appellari, qui dedit iudicem, sic accipiendum est, ut & successor eius possit appellari. Proinde & si præfectus urbi iudicem dederit, uel prætorio, ipse erit prouocandus, qui eum iudicem dederit, ff. quis a quo appel. l. prima.

Ab eo,cui quis mandauit iuriſdictionem non ipſe prouocabitur. nam generaliter is erit prouocandus ab eo cui mandata eſt iuriſdictio qui prouocaretur ab eo qui mandauit iuriſdictionem.d.l.prima.§.ab eo.

Dato iudice à magiſtratibus populi Romani, cuiuſcunq; ordinis etiam ſi ex authoritate Principis,licet nominatim iudicem declarantis,dederint: ipſi tamen magiſtratus appellabuntur,ff.eod.l.fi.

QVANDO APPELLANDVM SIT, ET INTRA QVAE tempora. Titulus III.

SI quis tutor datus fuerit,vel teſtamento,vel à quo alio,qui ius dandi habet:non oportet eum prouocare.hoc.n. Diuus Marcus effecit,ſed intra tempora præſtituta excuſationem allegandam habet: & ſi fuerit repulſa, tunc demum appellare debebit. cæterum ante fruſtra appellatur. Alia cauſa eſt eorum,qui ad aliquod munus,vel honorem vocantur,cùm dicant ſe habere excuſationem.nam non aliter allegare poſſunt cauſas immunitatis ſuæ, quam ſi appellationem interpoſuerint, ff. quando appel.ſit,l.prima,§.ſi quis tutor.

Si quis per abſentiam ad honorum infulas,vel munus aliquod euocatus,ad prouocationis auxilium cucurrit: ex eo die interponendæ appellationis duorum menſium ſpacia ei computanda ſunt,ex quo contra ſe celebratam nominationem didiciſſe monſtrauerit; nam præſenti qui factam nominationem cognouit, & appellare voluerit: ſtatim debent duorum menſium ſpacia computari, C.de temp.& repar.appel.l.prima.

Solent plerunq; præſides remittere ad ordinem nominatum, ſcilicet ut Caium Seium creent magiſtratum,vel alius quis honor,vel munus in eum conferatur. vtrum igitur nunc appellandum eſt,cum ordo decretum interpoſuerit: an uero à remiſsione,quàm præſes fecerit,appellatio ſit interponenda? & magis eſt, vt tunc ſit appellandum,cùm ordo decreuit.magis enim conſilium dediſſe præſes videtur,quis ſit creandus,quàm ipſe conſtituiſſe. deniq; ipſe erit appellandus,non ab eo prouocandum. Sed & ſi præſes in ordine fuerit (ut fieri adſolet) cum ab ordine crearetur quis:ipſe erit prouocandus quaſi ab ordine, non ab ipſo fiat appellatio,d.l.prima,§.ſolent.

Biduum uel triduum appellationis ex die ſententiæ latæ computãdum erit. Quid ergo,ſi ſententia fuerit,ſub conditione dicta : utrum ex die ſententiæ latæ tempus computamus ad appellandum,an vero ex die, quo conditio ſententiæ extitit? ſanè quidem non eſt ſub conditione ſententia dicenda, ſed ſi fuerit dicta: quid fiet?& eſt utile,ſtatim tempora ad appellandum computari debere, d. l.prima,§.Biduum.

Quod in ſententiis præceptum eſt,vt vel altera die,vel tertia prouocetur: hoc etiã in cæteris obſeruandum eſt,ex quibus ſententia quidem non profertur, appellari tamen oportere,& poſſe,ſupra relatum eſt,d.l.prima, §. quod in ſententiis.

Dies autem iſtos,quibus appellandum eſt,ad aliquid utiles eſſe, oratio Diui Marci uoluit: ſi fortè eius, à quo prouocatur, copia non fuerit, ut ei libelli dentur; ait enim is dies ſeruabitur,quo primo adeundi facultas erit. quare ſi fortè ſtatim poſt ſententiam dictam copiam ſui non fecerit is,qui pronunciauit, ut fieri adſolet: dicendum eſt nihil nocere appellatori.nam vbi primum copiam eius habuerit,prouocare poterit.ergo ſi ſtatim ſe ſubduxit: ſimiliter ſubueniendum eſt.

est. Quid igitur est, si conditio horæ effecit, ut se reciperet si fortè dicta sit sententia iam suprema hora? utiq; non videbitur se subtraxisse. Adeundi autem facultatem semper accipimus, si in publico sui copiam fecit. cæterum si non fecerit: an imputetur alicui, quod ad domum eius non uenerit, quodq; in hortos non accesserit, & alterius, quod ad uillam suburbanam: magis enim est, ut non debeat imputari. quare si in publico eius adeundi facultas non fuit, melius dicetur, facultatem non fuisse adeundi, d. l. prima, §. dies autem.

Si quis ipsius quidem, à quo appellauit adeundi facultatem non habuerit: eius autem, ad quem appellauit, habeat copiam: uidendum est, an ei præscribi possit, quod eum non adierit, & hoc iure utimur, ut si alterius adeundi fuerit copia, præscriptio locum habeat, d. l. prima, §. si quis.

In propria causa biduum accipitur. propriam causam ab aliena, quemadmodum discernimus? & palàm est, eam propriam esse causam, cuius emolumentum uel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. quare procurator, nisi in rem suam datus est, tertium diem habebit, d. l. prima, §. in propria.

In suam autem rem datus magis est, ut alterum diem obseruet. at si in partem proprio nomine, in partem pro alieno litigat, ambigi potest, utrum ne biduum, an triduum obseruetur, & magis est, ut suo nomine biduum, alieno triduum obseruetur, d. l. prima, §. in suam.

Tutores, item defensores rerum publicarum, & curatores adolescentium, uel furiosi tertium diem habere debent: idcirco, quia alieno nomine appellant. ex hoc apparet, tertio die prouocandum defensori; si modo quasi defensor causam egit, non suo nomine: cum obtentu alieni nominis suam causam agens, tertio die appellare possit, d. l. prima. §. tutores.

Si quis suspectum tutorem faciens non obtinuerit: appellare eum intra triduum debere, Iulianus scribit, profectò quasi pupilli defensorem, si aduersus absentem fuerit pronunciatum, biduum uel triduum, ex quo quis scit, computandū est, non ex quo pronunciatum est. Quod autē dicitur, absentē posse prouocare, ex quo quis scit, sic accipimus, si non in causa per procuratorem defensus est. nam si ille non prouocauit: difficile est, ut hic audiatur, d. l. prima, §. fi.

Si procuratorio nomine egeris, & uictus appellaueris, deinde iniusta appellatio tua fuerit pronunciata: potest dubitari, num secundo die appellare debeas: quia cum de tua iniusta appellatione pronunciatum sit, tua interfuisse uidetur, sed rectius dicetur, tertia die appellare te posse, quia nihilominus alienam causam defenderis, sed si alius, quàm qui iudicio expertus est, appellet: qualis est is cuius interest: an etiam tertia die appellare possit, uideamus, sed dicendum est, secunda die appellare eum debere, quia uerum est, cum suam causam defenderet; contrarium est ei, si dicat idcirco sibi licere intra triduum appellare, quia ut detur quasi alieno nomine appellare: quando si velit causam suam alienam uideri, semetipsum excludat: quia in aliena causa ei, qui iudicio expertus non est, appellare non liceat, ff. eo. l. secunda, in prin.

Illud uideamus: si cum Imperatori scriberetur, exemplum literarum litigatori editum sit, neque is appellauerit, & postea contra eum rescriptum sit, an appellare à literis pridem sibi editis possit. quia qui tunc non appellauit, uera esse, quæ scripta sunt, consensisse videtur, nec audiendus est, si dicat euentum rescripti se sustinuisse, ff. eo. l. fina.

DE

DE APPELLATIONIBVS RECIPIENDIS, VEL NON. Titulus XIIII.

On solent audiri appellantes: nisi hi, quorum interest, vel quibus mandatum est, vel qui negocium alienum gerũt, quod mox ratum habeatur: sed & si cum mater filii rem sententia euersam animaduerterit, prouocauit pietati dans: dicendum est, & hanc audiri debere, & si litem præparandam curare maluerit: intercedere non videtur licet ab initio defendere non potest, ff. de app. rec. l. prima.

Ante sententiam appellari potest, si quæstionem in ciuili negocio habendam iudex interlocutus sit: vel in criminali, si contra leges hoc faciat, ff. eo. l. secunda.

Intra triduum appellare licet ei, qui de suspecto tutore egit, uictusque appellat, ff. eod. l. tertia.

Eius qui ideo causam agere frustratur, quod dicit se libellum Principi dedisse, & sacrũ rescriptum expectare, audiri desiderium prohibetur, & si ob eam causam prouocauerit, appellatio eius recipi sacri cõstitutionibus uetat. ff. eo. l. quarta.

Ei cuius appellatio non recipitur sufficit, si possit dicere, appellationem suam nõ esse receptam, quod quaqua ratione doceat, admittetur ei appellatio. Non receptâ autem appellatione, si quidem Principem appellari oportuit: Principi erit suplicandum. si uero alius appellabitur, quàm Princeps, ille erit adeundus, sed & si quid aliud post receptam appellationem impedimentum factum fuerit, eum adiri oportet, quem appellare quis debet. Planè si appellatione non recepta, non ipsum adierit, quem debuit, sed Principem pro eo habebitur, atque si is aditus sit, qui adiri debuit. idque rescripto Imperatoris Antonini declaratur. Planè si alium pro alio adiit, non Principem, nihil ei hic error proderit, licet non videatur cessasse. Intra constituta autem appellatoria tempora debet is, cuius appellatio non est recepta, uel competentem iudicem, vel Principem adire. ff. eod. l. sexta.

Sciendum est, cum appellatio non recipitur, præcipi sacris constitutionibus, omnia in eodem statu esse, nec quidquam nouari, etiam si contra fiscum appellatum sit, eumq; qui appellationem, non recipit, opinionem suam confestim per relationem manifestare: & causam pro qua non receperit appellationem, eiusque exemplum litigatori reddere debere, mandatis cauetur. ff. eod. l. penul.

Si res dilationem non recipiat, non permittitur appellare: veluti ne testamentum aperiatur (vt Diuus Hadrianus constituit) ne furmentum in usum militum in annona subsidia contrahatur, nevè scriptus hæres in possessionem inducatur. Item si ex perpetuo edicto aliquid decernatur: in qno minus fiat, nõ permittitur appellare. Item qđ minus pignus uendere liceat appellari non potest, ff. eo. l. fi.

DE TEMPORIBVS ET REPARATIONIBVS APPELLATIONUM, seu consultationum. Tit. XV.

Empora fatalium dierum emendata sunt. Nam primi quidem fatalis diei tempora, post appellationem sex mensium est. Quod si primo fatali die lapsus est appellator, tricesimumprimum diem alterũ fatalium debetur. Quod si in eo quoq; appellator exciderit, tertium similiter, totidem diebus intermissis fatalem obseruari decernitur. Quod si tertius quoque lapsus fuerit temporalis: quartum etiam fatalem

tum negocio, quod ratione ciuili super patrimonio forte apud proprium iudicem inchoauerit: scilicet, vt in eo tantum negocio in sententia eius, cui paret, iudicis, quis quis velit, officialis appellet. quod per procuratorem etiam persequi iure tribuitur, C. eo. l. tertia.

Abstinendum prorsus ab appellatione sancitum est, quoties fiscalis calculi satisfactio postulatur, aut tributariæ functionis solenne munus exposcitur: aut publici vel etiam priuati (dummodo euidentis, atque conuicti) rehibitio debiti flagitatur, aut necessario in contumacem vigor iudiciarius excitetur, C. eodem. l. quarta.

Ab executione appellari non posse, satis & iure & constitutionibus cautum est, nisi forte executor sententiæ modum iudicationis excedat, à quo si fuerit appellatum: executione suspensa, decernendum est, vt si res mobilis est ad quam restituendam executoris opera fuerit indulta: appellatione suscepta, possessori res eadem detrahatur, & sequestro idoneo collocetur reddenda ei parti, pro qua sacer cognitor indicauerit. Quòd si de possessione, vel de fundis executio cessauerit, & eam suspenderit prouocatio: fructus omnes, qui tempore interpositæ prouocationis capti, vel postea nati erunt: in deposito collocentur, iure fundi penes eum, qui appellauerit, constituto. Sciant autem prouocatores se, vel ab executione appellantes, vel ab articulo, si eos perperam intentionem cognitoris suspendisse claruerit: quinquaginta librarum argenti animaduersione multandos, C. eod. l. quinta.

Quisquis ne uoluntas defuncti testamento scripta referetur, vel ne ii, quos scriptos patuerit hæredes, in possessionem mittantur, ausus fuerit prouocare, interpositámque appellationem is, cuius de ea re notio erit, recipiendam esse crediderit uiginti librarum auri multa, & litigatorem, qui tàm importunè appellauerit, & iudicē, qui tàm ignauā continentiā adhibuerit, inuoluat, C. eo. l. sexta.

Ante sententiæ tempus & ordinem euentus, nec à discussore, nec à rationali appellari liceat, C. eo. l. penul.

Et publicarum necessitatum, & priuati ærarii deposcit utilitas, ne commoda quæ domui Principis debentur, callidis debitorum artibus differantur. Quamobrē eorum appellatione reiecta, qui apertè manifestéq; conuicti sunt: hoc obseruatur, ut ei quem constiterit esse publicum debitorem appellationis beneficium denegetur, C. eod. l. fin.

AN PER ALIVM CAVSAE APPELLATIONVM REDDI posint. Titulus XVII.

Væri solet, an per alium causæ appellationis reddi posint. quæ res in rebus pecuniariis, & in criminibus agitari consueuit. & in rebus pecuniariis sunt rescripta, posse agi verba rescripti, ita se habent. DIVI FRATRES LONGINO. SI TIBI, QVI APPELLAVIT, MANDAVIT, VT EVM DE APPELLATIONE, QVAM POLLIA AD EVM FECIT, DEFENDERES, ET RES PECVNIARIA EST: NIHIL PROHIBET, NOMINE EIVS TE RESPONDERE. SIN AVTEM NON SIT PECVNIARIA CAVSA, SED CAPITALIS: PER PROCVRATOREM AGI NON LICET. SED ET SI EA CAVSA EST, EX QVA SEQVI SOLET POENA, VSQVE AD RELEGATIONEM NON OPORTET PER ALIVM CAVSAM AGI

AGI

AGI SED IPSVM ADESSE AVDITORIO DEBERE, SCIENDVM EST. Planè si pecuniaria causa est, ex qua ignominia sequitur: potest & per procuratorem hoc agi. idque etit probandum, & in ipso accusatore, si appellauerit, vel si aduersus eum sit appellatum. & generaliter, quæ causa per alium agi non potest, eius nec appellationem per alium agi oportet, ff. an. per. alium, causa appel. l. prima.

Si procurator absentis appellauerit, deinde rationes reddiderit: nihilominus ipse respondere debet: sed an eo cessante dominus litis respondere possit exemplo adolescentis, videamus magis tamen obseruatur, ut audiri debeat in causis appellationis reddendis is, cuius absentis procurator appellauit, ff. eod. l. fi.

SI TVTOR VEL CVRATOR, VEL MAGISTRATVS CREAtus appellauerit. Tit. XVIII.

SI qui ad munera publica nominati appellauerint, nec causas probauerint: sciant ad periculum suum pertinere si quid danni per moram appellationis Reipublicæ acciderit. quod si apparuerit eos necessario prouocasse: cui adscribendum sit, id damnum præses, vel Princeps æstimabit, ff. si tutor uel. cur. appel. l. prima.

Tutor vel curator retentus si prouocauerit, & ante causam actam moriatur: propter periculum medii temporis successores eius causas appellationis necesse habent reddere, ff. eod. l. fin.

APVD EVM, A QVO APPELLETVR, ALIAM CAVSAM agere compellendum. Tit. XIX.

SI quis ex alia causa appellauerit à judice, an in alia causa eundem iudicem habere necesse habeat, videamus. & hodie hoc iure vtimur, vt tametsi appellatio interposita sit: tamen apud eundem iudicem, à quo quis prouocauerit, compellerur alias causas, si quas habet, agere: nec utetur hoc prætextu, quasi ad offensum iudicem non debeat experiri, cum possit denuo prouocare, ff. apud eum a quo appel. l. vnica.

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT. Titulus. XX.

APpellare defuncto, siquidem sine hærede, cuiuscunque generis appellatio fuerit, euanescit. Quod si appellatori hæres extiterit, siquidem nullius alterius interest causas appellationis reddi, cogendus non est peragere appellationem. si uerò fisci, vel alterius, contra quem appellatio est, interest: hæres causas appellationis reddere necesse habet. Nullius autem interest, veluti cum sine ademptione bonorum relegatus est. nam si ademptis bonis relegatus, vel in insulam deportatus, prouocatione interposita, decesserit: Imperator Alexander Pilletorio militi ita rescripsit. QVAMVIS PENDENTE APPELLATIONE MORTE REI CRIMEN EXTINCTVM SIT: DATA TAMEN ETIAM DE PARTE BONORVM EIVS SENTENTIA PROPONITVR ADVERSVS QVAM NON ALITER IS, QVI EMOLVMENTVM SVCCESSIONIS HABET,

BET, OBTINERE POTEST, QVAM SI IN REDDENDIS CAVSIS APPELLATIONIS INIQVITATEM SENTENTIAE DETEXERIT.

Tutor quoq; in negocio pupilli appellatione interposita, si decesserit, hæredẽ eius causas appellationis reddere necesse est, etiam si rationes tutelę hæres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse. sed diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt: non cogendũ tutorẽ post rationes redditas causas appellationũ reddere, ff. si pen. app. mor. l. uni.

Etiam post mortem eius, qui appellauit, necesse est hæredibus eius, vel reddere causas prouocationis, vel statutis adquiescere, C. eo. l. prima.

Eius, qui requirendus ad notatus appellauit, & ante actam causam mortuus est, bona ad successorem pertinere, placuit, C. eo. l. secunda.

Si is qui ademptis bonis in exilium datus est, appellauerit, ac pẽdente prouocatione defunctus est: quamuis crimen in persona eius euanuerit: tamen causam bonorum agi oportet. nam multum interest utrum capitalis pœna irrogata bona quoque reo adimat, quo casu morte eius extincto crimine, nulla quæstio super esse potest: an uero non ex damnatione capitis, sed speciali præsidis sententia bona auferantur. tunc etenim subducto reo, sola capitis causa perimitur, bonorum remanente quæstione, C. eo. l. tertia.

Si pater tuus ad decurionatum deuocatus appellationem interposuit, eaq; pendente concessit in factum: honoris eius quæstio morte finita est, C. eo. l. quarta.

Si unus ex litigatoribus adhuc pendente appellatione defunctus sit: nõ residuum tantum temporis hæredes eius habent, sed etiam alios quatuor menses. sin autem ad deliberationem hæreditatis certum tempus indulgetur, post elapsum eius temporis quatuor mensium spacium numerabitur: ne ignorantes negocium, vel etiam super adeunda hęreditate dubitantes, priusquam aliquod commodum sentiant damnis affici compellantur, C. eo. l. fin.

DE IIS, QVI PROPTER METVM IVDICIS NON APpellauerunt. Titulus XXI.

SI contra te iure pronunciatum est, nec appellationis auxilium imploratum est: intelligis adquiescere te statutis oportere. in sacro enim comitatu Principis timere nihil potuisti, C. de iis qui per met. iud. non appell. l. prima.

His, qui tempore competenti non appellant, redintegrandæ audientiæ facultas denegatur. omnes igitur, qui sub specie formidinis prouocationem non arbitrantur interponendam: à reuocanda lite repellantur. Qui uero uim sustinuerunt: contestatione publicè proposita, intra dies legitimos uidelicet, quibus appellare licet, causas appellationis euidenti adfirmatione distinguant: ut hoc facto tanquam interposita appellatione iisdem æquitatis adminicula tribuantur, C. eod. l. fin.

Imperator Alexander vniuersitati Græcorum in Bithinia. Quamquam non uideo quo pacto iudices prohibere posint, quominus quis prouocet, cum aliam viam capescenti, idem efficere, celeriusq; ad me peruenire liceat: ne tamen in iuria aut ui aduersus prouocantes vtantur, custodiaq; militari eos circumsistãt, & vt simpliciter dicam, aditũ illis ad nos obstruant, curatoribus principibusq; gentium prohibemus: obedientq; huic meæ promulgationi, scientes non magis mihi illorum beneuolentiam obedientiamq; curæ esse, quam subditorum libertatem, ff. de appell. l. Imperator, 25.

Minimè fas est, vt in ciuili negocio, libellis appellatoriis oblat's, aut carceris cruciatus, aut cuiuslibet iniuriæ genus, seu tormenta, vel etiam contumelia perferrat appellator: absq; iis criminalibus causis, in quibus etiam si prouocare posfit, eum tamen statum debet obtinere, vt post prouocationem in custodia. (si fideiussoris idonei copiam non habeat) perseueret, C. de appel. minimè. xli.

Si quis prouocatione interposita suspecti iudicis velit prolatam euitare sententiam: in hac voce liberam habet potestatem, nec timebit contumeliam iudiciorum, cum & ab ipsa iniuria posfit facile prouocari, C. de appel. l. si quis, 30.

SI VNVS EX PLVRIBVS APPELLAVERIT. Tit. XXII.

SI Iudici probatum fuerit, vnam eandemq; condemnationem eorum quoque, quorum appellatio iusta pronunciata est, fuisse, nec diuersitate factorum separationem accipere: emolumentum victoriæ secundum ea, quæ constituta sunt, ad te quoq; qui non prouocari pertinere non ignorabit, C. si unus ex pluri. appel. l. prima.

Si in una eademq; causa unus appellauerit, eiusq; iusta appellatio pronunciata est: ei quoque prodest, qui non appellauerit. Quod si ætatis auxilio vnus contra sententiam restitutionem impetrauerit: maiori, qui suo iure non appellauerit, hoc rescriptum non prodest, C. eo. l. fin.

Si qui separatim fuerint condemnati, quamuis ex eadem causa, pluribus eis appellationibus opus est, ff. de app. l. si qui. x.

Si quis cum una actione ageretur, quæ plures species in se habeat, pluribus summis fit condemnatus, quarum singulę notionem Principis non faciunt, omnes autem coniunctæ faciunt, quid dicendum est, & poterit ad Principem appellare, sed cum aduersus plures probatæ essent rationes, quæ eis nocerent sufficiat eis una appellatio: quia uno titulo comprobatatum rationum omnes conueniebantur, d. l. si qui, §. §. si quis.

Coties autem plures in unam summam condemnantur, utrum una sententia est, & quasi plures in unam summam sint rei promittendi, ut vnusquisque eorum in solidum teneatur: an verò scinditur in personas eorum sententia, quæritur. & Papinianus respondit scindi sententiam in personas. atq; ideo eos, qui condemnati sint, viriles partes debere, d. l. si qui, §. quoties.

Quod rescriptum est in communi causa, quoties alter appellat, alter non, alterius victoriam etiam ei proficere, qui non prouocauit: hoc ita demum probandum est, si una eademq; causa fuerit defensionis. cæterum si diuersæ, alia causa est: ut in duobus tutoribus procedit, si alter tutelam gesserat, alter non attigerat & is, qui non gesserat, prouocauit iniquum est enim eum, qui idcirco agnouerat sententiam, quoniam gessisse se scit, propter appellationem eius, qui non gesserat, obtinere, d. l. si quis, §. fin.

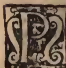
Cum in una causa separatim duplex sententia diuisa datur, ueluti una sortis, alia pro interesse: duplex appelatio necessaria est: ne alteram agnouisse, de altera prouocasse intelligatur, ff. eo. l. cam in una, 17. in prin.

SI DE MOMENTARIA POSSESSIONE FVERIT appellatum. Tit. XXIII.

CVm de possessione, & eius momento causa dicitur: & si appellatio interposita fuerit: tamen lata sententia sortitur effectum. ita tamen possessionis reformationem

formatione in fieri oportet, vt integra omnis proprietatis causa seruetur, C.si de momen.possel.suit appel.l.vnica.

DE LIBELLIS DIMISSORIIS, QVI APOSTOLI DICVNTVR. Titulus XXIIII.

Ost appellationem interpositam literæ dandæ sunt ab eo, à quo appellatum est ad eum, qui de appellatione cogniturus est, siue Principem, siue quemalium, quas literas, dimissorias, siue Apostolos appellant. sensus autem literarum talis est: appellasse (puta) Lucium Titium à sententia illius, quæ inter illos dicta est. sufficit autem petisse intra tempus dimissorias instanter & sæpius: ut & si non accipiat, idipsum contestetur. nam instantiam repetentis dimissorias, constitutiones desiderant. Aequum est igitur, si per eum steterit, qui debebat dare literas, quò minus det, ne hoc accipienti noceat, ff.de libel.dimiss.l.unica.

Præses prouinciæ ad quem appellasti, si non vicio negligentiæ uestræ tempus qđ ad redendos Apostolos præscriptum est, exemptum esse animaduerterit, sed ex fatalis casus necessitate diem functo eo, qui eos perferebat, id accidisse cognouerit: iuxta perpetui iuris formam desiderio vestro medebitur, C. de appella.& consul.l.quinta.

Si quis libellos appellatorios ingesserit: sciat se habere licentiam arbitrium commutandi, & suos libellos recuperandi, ne iustæ pœnitudinis humanitas amputetur, C.eod.l.si quis, 28.

NIHIL IN NOVARIA APPELLATIONE INTERPOSITA. Titulus XXV.

Ppellatione interposita, siue ea recepta sit, siue non: medio tempore nihil nouati oportet. siquidem fuerit recepta appellatio: quia recepta est. si verò non est recepta: ne præiudicium fiat, quoad deliberetur, utrum recipienda sit appellatio, an non sit. Recepta autem appellatione, tamdiù nil erit innouandum, quamdiù de appellatione fuerit pronuntiatum. si quis ergo forte relegatus fuerit, & appellauerit: nõ arcebitur, neq; in Italia, neq; in Prouincia, qua relegatus est. Propter eandem rationem, & si quis deportatus fuerit ab eo, cui deportandi ius est, vel adnotatus, neq; uincula pacietur, neq; ullam aliam iniuriam, quam patitur, qui sententiæ non adquieuerat. integer enim status esse uidetur prouocatione interposita. Ergo & si abstinere ordine iussus sit, & prouocauerit eadem rationem põt cetum participare: cum hoc sit constitutum, & sit iuris, ne quid pendente appellatione nouetur. si quis ex pluribus facinoribus condemnatus. propter quędam appellauit, propter quædam non, vtrum differenda pœna eius sit, an non, quæritur. & siquidem grauiora sint crimina, ob quæ appellatio interposita est, leuius autem id, propter quod quis non appellauerit: recipienda est omnino appellatio, & differenda pœna. si uerò grauiorem sententiam meruit: ex ea specie ex qua non est appellatum, omnimodo pœna imponenda est, ff. nihil in no. appel.l.unica.

NE LICEAT IN VNA EADEMQVE causa tertio prouocare, vel post duas sententias quas definitio iudicium roborauerit, Eas retractare. Tit. XXVI.

I quis in quacunque lite iterum prouocauerit: non liceat ei tertio in eadem lite super iisdem capitulis prouocatione uti: licentia danda litigatoribus, arbitro dato, ipsius audientiam, qui eum dedit, ante litis contestationem inuocare, & huiusmodi petitione minimè prouocationis vim obtinente, C. ne liceat in una prouoc. lege unica.

QVAE SENTENTIAE SIN APPELLATIONE rescindantur. Et quando prouocare non est necesse. Titulus XXVII.

Llud meminerimus: si quæratur, iudicatum sit, necne, & huius quæstionis iudex non esse iudicatum pronunciauerit: licet fuerit iudicatum, rescinditur, si prouocatam non fuerit. item si calculi error in sententia esse dicatur, appellare necesse non est: ueluti si iudex ita pronunciauerit, CVM CONSTAT TITIVM SEIO, EX ILLA SPECIE QVINQVAGINTA, ITEM EX ILLA SPECIE VIGINTIQVINQVE DEBERE: IDCIRCO LVCIVM TITIVM SEIO IN CENTVM CONDEMNO. nam cum error computationis est, nec appellare necesse est, & citra prouocationem corrigitur. Sed & si huius quæstionis iudex sententiam centum confirmauerit: si quidem ideo, quòd quinquaginta & uigintiquinque putauerit fieri cētum: adhuc idem error computationis est, nec appellare necesse est si uero ideò, quoniam & alias species uigintiquinque fuisse dixerit: appellationi locus est, ff. quæ sent. sine appell. l. prima, in princ.

Errorem calculi, siue ex uno contractu, siue ex pluribus emerserit, veritati non adferre præiudicium sæpe constitutum est. Vnde rationes etiam sæpe computatas denuo retractari posse si res iudicatæ non sunt, vel transactio non interuenit explorati iuris est. Sed & si per errorem calculi, velut debitum promisisti quantitatem cum esset indebita condictio liberationis tibi competit, C. de errorem calculi, l. unica.

Item cum contra sacras constitutiones iudicatur, appellationis necessitas remittitur. Contra constitutiones autem iudicatur, cum de iure constituto, non de iure litigatoris pronunciatur. nam si iudex uolenti se ex cura muneris, vel tutelæ beneficio liberorum, uel ætatis, aut priuilegii excusare dixerit, neque filios, neque ætatem, aut ullum priuilegium ad muneris, vel tutelæ excusationem prodesse, de iure constituto pronunciasse intelligitur. Quod si de iure suo probantem admisserit, sed idcirco contra eum sententiam dixerit, quod negauerit eũ de ætate sua, aut de numero liberorum probasse: de iure litigatoris pronunciasse intelligitur, quo casu appellatio necessaria est, d. l. prima, §. item cum contra.

Item cum ex edicto peremptorio, quod neq; propositum est, neq; in notitiam peruenit, absentis condemnatio fit: nullius momenti esse sententiam, constitutiones demonstrant, d. l. prima. §. item cum.

Si apud eundem iudicem inuicem petamus: si mea & tua petitio sine interesse, fuit,

fuit,& iudex me priorem tibi condemnauit: quò magis tu prior me condemnatum habeas,non eſt mihi neceſſe pro hac cauſa appellare: quando ſecundum ſacras conſtitutiones iudicatum a me petere non poſsis priuſquam de mea quoque petitione iudicetur,ſed magis eſt, vt appellatio interponatur, dicta lege prima,§.finali.

Paulus reſpondit eum, qui in rebus humanis non fuit ſententiæ dictæ tempore, inefficaciter condemnatum videri. item reſpondit aduerſus eum,qui in rebus humanis non eſſet,eum iudex datus eſt,neq; iudicis dationem valuiſſe, neque ſententiam aduerſus eum dictam uires habere,ff.eo.l.ſecunda.

Paulus reſpondit impoſsibile præceptum iudicis nullius eſſe mouenti. Idem reſpondit ab ea ſententia, cui pareri rerum natura potuit, ſine cauſa appellari. ff.eodem,l.fina.

Latam ſententiam dicitis,quam ideo uires non habere contenditis,quod contra res prius iudicatas,à quibus prouocatum non eſt lata ſit. Cuius rei probationem ſi promptam habetis: etiam citra prouocationis adminiculum, quod ita pronunciatum eſt,ſententiæ authoritate non obtinebit, C. quando prouocanon eſt,l.prima.

Si (ut proponis) ſuſpenſa apud ampliſsimos iudices cognitione prouocationis, quam te ob id interpoſuiſſe dicis,quod decurio nominatus eſſes,ad duumuiratum vocatus es,manifeſtum eſt præiudicium futuræ notioni memoratorum iudicum fieri non potuiſſe.C.eod.l.ſecunda.

Cum magiſtratus datos iudices, & unum ex iis pronunciaſſe proponas: non uidetur appellandi neceſsitas fuiſſe eum ſententia iure non teneat. C. eodem, l.tertia.

Certa ratione & fine multare præſides poſſunt,quod ſi aliter & contra leg is ſtatutum modum præſes prouinciæ multam uobis irrogauerit: dubium non eſt, id, quod contra ius geſtum uidetur, firmitatem non tenere, & ſine appellatione poſſe reſcindi,C.eo.l.quarta.

Cum non ex eo die,quo præſes prouinciæ præcepit,iudex ab eodem datus pronũciauerit,ſed ductis diebus,alieniore tempore ſententiam dediſſe proponatur: ne ambages fruſtra interpoſitæ prouocationis ulterius negocium protrahant: præſes prouinciæ,ſuperſticioſa appellatione ſubmota,ex integro inter uos cognoſcet,C.eo.l.quinta.

Venales ſententias,quæ in mercedem à corruptis iudicibus proferuntur, & citra interpoſitæ prouocationis auxilium, iampridem à diuis principibus infirmas eſſe,decretum eſt,C.eo.l.ſeptima.

Si pater tuus,cum decurio creareris, non conſenſit, & quindecim annos ætatis agis: aditus præſes prouinciæ ſi inhabilem te ad eandem decurionatus honorem eſſe proſpexerit: quando huiuſmodi ætatis etiam prætermiſſa appellatione ſubuenìatur: iniquam nominationem remouebit,C.eo.l.octaua.

Veteranis,qui in legione vel vexillatione militantes,poſt uicelima ſtipendia honeſtam vel cauſariam miſsionem conſecuti ſunt, onerum & munerum perſonalium vacatio conceditur ea prouocandi neceſsitas remittitur, C. eodem, l.penultima.

Omnem honorem ſaluum iudicibus reſeruantes, ſi quando vna pars, quaſi læſa per definitiuam eorum ſententiam,prouocatione vſa fuerit: interdicimus alteri parti,quæ uicit,pro hoc tantummodo, quod nihil capere pro ſumptibus litis & detrementis,vel minus, quàm oportuerat, iuſſa eſt, prouocationem of-

ferre, cum & ipsa decisionem litis rectè factam esse confiteatur iudicibus ordinariis, quibus pro minore litium æstimatione consultationes delegantur (si prospexerit, adiuuandum esse victorem sumptuum perceptione) etiam sine prouocatione eius hoc statuentibus, & iustam eorundem sumptuum quantitatem definientibus, sed nec occasione consultationis introducendæ victori prouocare conceditur cum & priscis legibus liceat ei, & sine prouocationis auxilio eandem consultationem differente suo aduersario introducere, C. eodem, l. finali.

Nominationes libellis, vel edictis factæ citra consilium publicum non valent, de quibus nec appellare necesse est, si solennitas deest, C. de appell. l. nominationes, 27.

Finis Libri Tertij.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Quartus.

DE OFFICIO IVDICIS. Titulus I.

SVPEREST, vt de officio iudicis dispiciatur. Et quidem in primis illud obseruare debet iudex, ne aliter iudicet, quàm legibus, aut constitutionibus, aut moribus proditum est. ideo que si in rem actum sit corã iudice, siue contra petitorem iudicauerit, absoluere debet possessorem: siue contra possessorem, iubere ei debet, ut rem ipsam restituat cum fructibus sed si possessor neget inpresenti se restituere posse & siue frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum est ei, vt tamen delitis æstimatione caueat cum fideiussore si intra tempus quod ei datum est non restituerit. Inst. de officio iudicis. in prin.

Et si hæreditas petita sit, eadem circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire de singularum rerum petitione illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit siue illorum, quos perceperit, in vtraque actione, eadem ratio pœnæ habetur si prædo fuerit. si vero bonæfidei possessor fuerit, non habetur ratio, neque consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem etiam illorum fructuum ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt. Inst. eod. §. & si hæreditas.

Si ad exhibendum actum fuerit, non sufficit, si exhibeat rem is cum quo actum est sed opus est, ut etiam rei causam debeat exhibere idest ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoque si inter moras exhibendi, vsucapta sit res a posseßore nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medii temporis, idest, eius quod post acceptum ad exhibendum iudicium ante rem iudicatam interceßerit rationẽ debet habere iudex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, impræsenti se exhibere poße, & tempus exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare uideatur, dari ei debet vt tamen caueat se restituturum. Quod si neque statim iussu iudicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caueat,

caueat, condemnandus sit in id quod actionis intereat, si ab initio res exhibita esset. Inst.eod.§.si ad exhibendum.

Si familiæ erciscundę iudicio actum sit, singulas res singulis hæredibus adiudicare debet, & si alterius persona prægrauare videatur adiudicatio, debet hunc inuicem cohæredi certa pecunia (sicut iam dictum est) condemnare. eo quoque nomine cohęredi quisque suo condemnandus est, quod solus fructus hæreditarii fundi perceperit, aut rem hæreditariam corruperit. aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quàm duos cohæredes subsequuntur. Inst.eod.§.si familiæ.

Eadem interueniunt, & si communi diuidundo de pluribus rebus actum sit. Quod si de vna re, veluti de fundo, si quidem iste fundus commode regionibus diuisionem recipiat, partes eius singulis adiudicare debet, & si vnius pars prægrauare videbitur, is inuicem certa pecunia alteri condemnãdus est. Quod si commode diuidi non possit, veluti si mulus erit, de quo actum sit, tunc totus vni adiudicandus est, & is inuicem alteri in certa pecunia condemnandus est, Inst.eodem.§.eadem.

Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet iudex, an necessaria sit adiudicatio: quæ sanè vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quàm olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari: quo casu conueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat condemnari: eo quoq; nomine condemnandus est quisq; hoc iudicio, quod forte circa fines aliquid maliciosè cõmisit: verbi gratia, quia lapides finales furatus est, vel arbores finales excidit: contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur: veluti si quis iubente iudice metiri agros passus non fuerit. Quod autem istis iudiciis alicui adiudicatum fuerit, id statim eius fit, cui adiudicatum est. Inst.eod.§.si.

Quia interesse pecunia, & fructus officio iudicis præstantur. iste titulus continuatur post titulum. De officio iudicis mutato nomine de vsuris in interesse, ratione iam dicta prima parte. Lib. Sexto Tit. Decimo.

DE INTERESSE, ET FRVCTIBVS, ET CAVSIS ET OMnibus accessionibus, & mora. Titulus II.

CVM iudicio bonæ fidei disceptatur, arbitrio iudicis interesse, modus ex more regionis, vbi contractum est, constituitur: ita tamen, vt legem non offendat, ff.de vsur. & fruct. &c. l. prima. in prin.

Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem inuaserit, vel in suos vsus conuerterit omnimodo, etiam mora non interueniente, præstabitur interesse, d.l.prima.§.socius.

Nec tamen iudex iudicii bonęfidei rectè iubebit interponi cautiones, vt si tardius sententiæ condemnatus paruerit, futuri temporis interesse præstatur cum in potestate sit actoris iudicatum exigere PAVLVS NOTAT. quid enim pertinet ad officium iudicis post condemnationem futuri temporis tractatus? PAPINIANVS circa tutelæ restitutionem pro fauore pupillorum latior interpretatio facta est. nemo enim ambigit hodie: siue iudex accipiatur, in diem sententiæ: siue sine iudice tutela restituatur, in eum diem, quo restituit interesse præstari. planè si tutelæ iudicio volentem experiri, tutor vltro conuenerit, & pecuniam obtulerit, eamque obsignatam deposuerit: ex eo tempore interesse non præstabit, d.l.prima, §.nec tamen.

Debitor

Debitor creditori pecuniam obtulit,& cum eam accipere noluiſſet,obſignauit ac depoſuit.ex eo die ratio non habebitur pro intereſſe. quod ſi poſtea conuentus vt ſolueret,moram fecerit,numi ſteriles ex eo tempore nō erunt,ff.c.l.ſeptima.

In iudicio negociorum geſtorum,vel mandati pro pecunia occioſa, intereſſe non præſtatur,ſi eam pecuniam depoſitam habuit idque,& conſuetudinem mandā tis feciſſet,ff.eod.l.qui ſemiſses.13.§.fin.

Cum intereſſe precii fundi ab eo,qui à fiſco emerat,peterentur, & emptor negare traditam ſibi poſſeſsionem imperator decreuit,iniquum quæ intereſſe ab eo exigi,qui fructus non percepiſſet,ff.eod.l.liberalitatis.16.§.fi.

Diuus *Pius* ita reſcripſit PARVM IVSTE INTERESSE PRAETERITVM PETIS CVM LONGI TEMPORIS INTERVALLVM INDICAT IPSVM OMISISSE QVI ILLVD A DEBITORE TVO VT GRATIOSIOR APVD EVM VIDELICET ESSES PETENDVM NON PVTASTI, ff.eod.l.cum quidam.17.§.Diuus.

In tacito fideicommiſſo omne emolumentum hæredi auferendum,& fiſco præſtā dum Diuus Pius reſcripſit, & intereſse emolumentum auferetur hæredi, d.l. cum quidam.§.in tacito.

Si pupillo tutorem non habenti,fideicommiſſum ſolui non potuit:non videri mo rā per hæredē factam Diuus Pius reſcripſit ergo nec ei deberur, qui quod Reipublicæ cauſa habuerit,vel ex alia cauſa iuſta impeditus,ex qua reſtitutio indulgetur petere nō potuit. Quod enim poteſt imputari ei,qui ſoluere, etiam ſi vellet,non potuit?Nec ſimile videri poteſt,quod placuit:minoribus etiam in his ſuccurri quæ non adquiſierunt:intereſse enim non propter lucrum petentium ſed propter moram non ſoluentium infligitur, d.l.cum quidam.§.ſi pupillo.

Ex locato,qui conuenitur:niſi conuenerit,vt tardius pecuniæ illatæ intereſse deberet:non niſi ex mora intereſse præſtare debet,d.l.cum quidam.§.ex locato.

Fiſcus ex ſuis contractibus intereſse non dat,ſed ipſe accipit,vt ſolet à fornicariis qui tardius pecuniam inferunt:Item ex vectigalibus.Cum autem in locum priuati ſucceſsit,etiam dare ſolet,d.l.cum quidam.§.fiſcus.

Eos qui ex adminiſtratione rerum ciuitatum conueniuntur, pro intereſse obnoxios eſse ſatis notum eſt,d.l.cum quidam.§.eos,qui.

Si dies non ſit ab his,qui ſtatuas vel imagines ponendas legauerunt præfinitas à præſide tempus ſtatuendum eſt:& niſi poſuerint hæredes intereſse Reipublicæ pendent,d.l.cum quidam.§.fi.

Euictis agris,ſi initio conuenit,vt venditor precium reſtitueret intereſse quoque poſt euictionem præſtabitur quamuis emptor poſt dominii litem inchoatam fructus aduerſario reſtituerit. Nam incommodum medii temporis emptoris damnum eſt,ff.eod.l.euictus.18.in prin.

Poſt traditam poſseſsionem defuncto venditore cui ſucceſsor incertus fuit: medii quoque temporis intereſse precii,quod in cauſa depoſiti non fuit,præſtabitur,d.l.euictis.§.fin.

In bonæfidei contractibus ex mora intereſse debetur. Quid ergo ſi & filius familias,& pater ex perſona eius teneatur ſiue iuſsu eius cōtractum eſt,(ſiue in rem verſum eſt patris,vel in peculium) cuius perſona circa moram ſpectabitur?& ſi quidem pater duntaxat conuenitur ex mora ſua: non tenetur, in filium tamen dabitur actio in hoc, vt quo minus à patre actor conſecutus eſt, filius præſtet. Quod ſi filius morā fecerit:tunc actor vel cum ipſo inſolidū,vel cū patre dūtaxat de peculio actionem habebit.ſed ſi duo rei promittendi ſint:alterius mora

alteri

alteri nō nocet. Itē si fideiussor solus morā fecerit: non tenet, sicuti si æquū p missū acciderit: sed vtilis actio in hunc dabitur, ff. e. l. mora. 32. §. in bonæfidei.

Si bene collocatæ sunt pecuniæ publicæ in sortem, inquietari debitores non debent, & maxime si pariunt interesse si non parient: prospicere Reipublicæ securitati debet præses prouinciæ: dummodo non acerbum se exactorem, neccontumeliosum præbeat sed moderatum, & cum efficacia benignū, & cū instantia humanum. nam inter insolentiam iniuriosum multum interest præterea prospicere debet, ne pecuniæ publicæ credantur sine pignoribus idoneis vel hypothecis, ff. eo. l. si bene. 33.

Interesse vicem fructuum obtinet, & merito non debent à fructibus separari: & ita in legatis, & fideicommissis, & in tutellæ actione, & in cæteris iudicis bonæ fidei seruatur. hoc in cæteris obuenientibus dicemus. Et in contraria negotiorū gestorum actione interesse venit sibi mutuatus sin pecuniā, vt creditorem tuum absoluam, qui aut in possessionem, mittēdus erat bonorum tuorum, aut pignora venditurus. quid si domi habens propter eandem causam solui? verum est liberaui te magno incommodo, debere dici interesse venire quod in ragione frequentatur. sed si mutatus dedi illud interesse veniet quod ipse pendo: vtiq; si plus tibi prȩstauerim cōmodi q̄ ex interesse colligatur, ff. e. l. & in cōtraria. 37.

In eum diem, quo creditor pignora distraxit, rectè interesse fiet computatio, ff. eodem. l. in eum. 40.

Tutor condemnatus per appellationem traxerat executionem sententiæ. *Herennius* Modestinus respondit, eum, qui de appellatione cognouit potuisse (si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animaduerteret etiam pro interesse medii temporis eum condemnare, ff. eod. l. tutor. 41. *in prin.*

Lucius Titius cum centum, & interesse aliquanti temporis deberet minorem pecuniam quàm deberet obsignauit quæritur an Lucius Titius pecuniæ, *quàm* obsignauit, interesse præstare non debeat? Modestinus respondit. si non *hac lege* mutua pecunia data esset, vt liceret, & particulatim exsoluere: non retardari totius eius debiti interesse præstationem, si (cum creditor paratus esset totum suscipere) debitor, qui in exsolutione totius cessabat, solam partem deposuit, d. l. tutor. §. Lucius Titius.

Herennius Modestinus respondit, eius temporis, quod cessit, postquàm fiscus debitum percepit, eum, qui mandatis à fisco actionibus experitur interesse quod in stipulatum deductum non est petere posse, ff. eod. l. Herennius. 43.

Pœnam pro interesse stipulari nemo supra licitum modū potest, ff. e. l. pȩnam. 44.

Constitutionibus sacris quæ vltra certum modum interesse pecuniæ exigi prohibent mandatoribus etiam vel fideiussoribus subueum est quibus quasi mandator, vel fideiussor conuentus vti potest, C. eod. l. constitutionibus. xx.

Lite contestata interesse currit, ff. eod. l. lite. 35.

Generaliter obseruari conuenit: bonæfidei iudicium non recipere *præstationes*, quæ contra bonos mores desiderantur, ff. eod. l. quinta.

Vulgo receptum est, vt quamuis in personam actum sit post litem tamen contestatam causa præstetur. cuius opinionis ratio redditur: quoniam quale est, cum petitur, tale dari debet: ac propterea post ea captos fructus, partumq; editum restitui oportet, ff. eod. l. secunda.

In fideicommissi persecutione, cum post iudicis sententiam moram fecisset hæres, iussit Imperator Marcus Antoninus intermisso legitimo tempore, quod condemnatis præstatur) vt usque ad sententiam fideicommissarius accipiat,

Quod

Quod decretum ita accipi oportet, ſi ante iudicis ſententiam mora non inter-
uenit. tametſi non facile euenire poſsit, vt mora non præcedente, perueniatur
ad iudicem. ſed puta legis falcidiæ rationem interueniſse, cæterum ſi ante-
quàm ad iudicem perueniretur, in mora hæres fuit, exinde fructuum præſtan-
dorum neceſsitate adſtrictus qua tandem ratione, quoniam & ſententia victus
eſt, legitimi temporis ſpatio fructibus liberabitur cum ea temporis intercape-
do iudicato dilationem, dare non lucrum adferre debeat? In his quoque iudi-
ciis, quæ non ſunt arbitraria, nec bonæfidei, poſt litem conteſtatam actori cauſa
præſtanda eſt, in eum diem, quo ſententia dicitur. Certe poſt rem iudicatam tē-
pus à fructibus dependendis immune eſt, ff. eod. l. tertia. in prin.

Nonnunquam euenit & quamquam fructus hæreditarii aut pecuniæ intereſse no
minatim relictum non ſit nihilominus debeatur, vt puta ſi quis rogetur poſt
mortem ſuam quidquid ex bonis ſupererit, Titio reſtituere. vt enim ea quæ bo
nafide deminuta ſunt, in cauſa fideicommiſsi non comprehenduntur, ſi pro mo
do cæterorum quoque bonorum deminuantur, ita quod ex fructibus ſupererit
iure voluntatis reſtitui oportebit. d. l. tertia. §. Nunquid.

Cū Pollidius à propinqua ſua hæres inſtitutus, rogatus fuiſset, filiæ mulieris; quid
quid ex bonis eius ad ſe perueniſset eum certam ætatem puella compleſset, re-
ſtituere, idq; ſibi mater ideo placuiſse teſtamento comprehendiſset ne filiæ tu
toribus, ſed potius neceſsitudini res committeretur eundemq; Pollidium fun
dum retinere iuſsiſſet: præfectis prætorio ſuaſit Papinianus fructus, qui bonafi
de à Pollidio ex bonis defunctæ percepti eſſent, reſtitui debere: ſiue quod fun
dum ei tantum prælegauerat, ſiue quod lubrico tutelæ fideicommiſsi remediū
mater prætulerat, d. l. tertia, §. eum Pollidius.

Si auro vel argento facto per fideicommiſſum relicto, mora interuenerit intereſ-
ſe æſtimatio facienda eſt. Plane ſi materiam iſtam ideo reliquit, vt ea diſtracta
pecunia fideicommiſſa ſolueretur, aut alimenta præſtarentur. nō oportere fru
ſtrationem impunitam eſſe reſponſum eſt. Quod ſi forte ideo reliquit, vt is va-
ſis vteretur: non ſine rubore deſiderabitur intereſſe ideoq; non exigetur, d. l.
tertia. §. final.

Pro auro & argento, facto chirographo licitum ſolui & promitti intereſſe, iuſsit
Conſtantinus Imp. C. eod. l. pro auro. 25.

Si ſtipulatus ſim, REM DARI, VACVAMQVE POSSESSIONEM TRA-
DI? fructus poſtea captos actione incerti ex ſtipulatu propter inferiora verba
conſecuturam te ſuadet, ff. eod. l. quarta in prin.

Equis per fideicommiſſum relictis, poſt moram fœtus quoque præſtabitur, vt
fructus: ſed fœtus ſecundus, vt cauſa, ff. eod. l. equis.

Equis per fideicommiſsum legatis, poſt moram hæredis fœtus quoque debētur.
Equitio autem legato, etiam ſi mora non intercedat in cremento gregis fœ-
tus accedunt, ff. eod. l. equis. 39.

In pecudum fructu etiam fœtus eſt, ſicut lac, pili, & lana. Itaque agni, & hædi, & vi
tuli ſtatim pleno iure ſunt bonæfidei poſſeſsoris, & fructuarii, ff. eod. l. in pecu-
dum. 28. in princip.

Videamus, an in omnibus rebus petitis, in fructus quoque cō demnandus ſit poſ
ſeſor, quid enim, ſi argentum, aut veſtimentum aliamve ſimilem rem? quid præ
terea, ſi vſumfructum, aut nudam proprietatem, cum alienus vſusfructus ſit, pe-
tierit? neque enim nudæ proprietatis (quod ad proprietatis nomen attinet)
fructus vllus intelligi poteſt. neque vſusfructus rurſum fructus eleganter com-
putabitur.

putabitur, quid igitur, si nuda proprietas petita sit? ex quo perdiderit fructuarius vsumfructum, æstimabuntur in petitione fructus. Item si vsusfructus petitus sit, Proculus ait, in fructus perceptos condemnari. Præterea Gallus Aelius putat, si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu hæc numeranda esse, quod locata ea re mercedis nomine cœpi potuerit. Iter quoque & actus si petitus sit, vix est, vt fructus vlli possint æstimari, nisi si quis commodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitos, si statim eo tempore, quo petisset, ire agere non prohiberetur. quod admittendum est, ff. eod. l. videamus. 19.

Qui scit fundum cum alio sibi communem esse: fructus, quos ex eo perceperit, inuito vel ignorante socio: non maiore ex parte suos facit, quam ex qua dominus prædiis est: nec refert ipse, an socius, an vterq; eos seuerit: quia omnis fructus non iure seminis, sed iure soli percipitur. & quemadmodum si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla ex parte fructus suos facit, quoquo modo sati fuerint: ita qui communem fundum possidet, non faciet fructus suos pro ea parte, qua fundus ad socium eius pertinebit. ff. eo. l. qui sit. 25. in prin.

In alieno fundo, quem Titius bonafide mercatus fuerat, furmentum seui, an Titius bonæfidei emptor, perceptos fructus suos faciat? respondit Iulianus, quoniam in percipiendis fructibus magis corporis ius: ex quo percipiuntur, quàm seminis, ex quo oriuntur inspicitur. Ideo nemo vnquam dubitauit, quin si in meo fundo furmentum tuum seuerim: segetes. & quod ex messibus collectum fuerit meum fieret. Porro bonæfidei possessor in percipiendis fructibus id iuris haber, quod dominis prædiorum tributum est. Præterea cum ad fructuariū ptineant fructus a quolibet sati: quanto magis hoc in bonæfidei possessore recipiendum est, qui plus iuris in perficiendis fructibus, cum fructuarii quidem non fiant, antequam ab eo percipiantur: ad bonæfidei autem possessorem pertineant, si quoquo modo a solo separati fuerint, sicut eius, qui vectigalem fundū habet fructus fiunt, simul atque a solo separati sunt, d. l. qui scit, §. in prin.

Bonæfidei emptor seuit & antequam fructus perciperet, cognouit fundum alienum esse an perceptione fructus suos faciat, quæritur? Responsum est bonæfidei emptorē, quo ad percipiendos fructus, intelligi debere, quamdiu euictus fundus non fuerit. d. l. qui scit. §. bonæfidei.

Venationem in fructu fundi negatum est, nisi fructus fundi ex venatione constaret, ff. eo. l. Venationem. 26.

Prædiorum Vrbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur, ff. e. l. prædiorū. 36.

Videamus generatim, quando in actione, quæ est in personam, etiam fructus veniant, & quidem si fundus ob rem datus sit, veluti dotis causa, renuntiata adfinitate, fructus quoque restituendi sunt: vtique si qui percepti sunt, eo tempore quo sperabatur adfinitas. sed & posteriores. si in re mora fiat ab illo, qui reddere debeat omnimodo restituendi sunt. sed & si per mulierem stet, quo minus nuptiæ contrahantur: magis est. vt debeat fructus recipere. Ratio autem hæc est: quod si sponsus non conueniebatur ad restituendos fructus, licuerat ei negligere fundum, ff. eod. l. videamus. 38. in prin.

Item si indebitum fundi solui & repeto, fructus quoque repetere debebo. Idemq; est, si mortis causa fundus sit donatus & reualuerit, qui donauerit, atque ita con dictio nascatur, d. l. videamus. §. Item si.

In fauiana quoque actione, & Pauliana: per quam, quæ in fraudem creditorū alienata sunt, reuocantur: fructus quoque restituuntur. nam prætor id agit, vt perinde sint omnia atque si nihil alienatum esset. quod non est iniquum. Nam & verbum

uerbum. RESTITVAS. quod in hac re prætor dixit: plenam habet ſignificationem,vt fructus quoque reſtituantur,& ideo cum reſtitui prætor vult veluti in interdicto VNDE VI etiam fructus ſunt reſtituendi, d.l. videamus.§. in Fauiana.

Item ſi ui metusve cauſa rem tradam: non aliter mihi reſtituiſſe videtur quam ſi fructus reſtituat: nec mora mea,mihi aliquid aufert,d.l.videamus,§.Item ſi ui,

Si actionem habeam ad id conſequendum,quod meum non fuit? (veluti ex ſtipulatu:) fructus non conſequor,etiam ſi mora facta ſit.quod ſi acceptum eſt iudicium tunc Sabinus,& Caſsius ex æquitate fructus quoque poſt acceptum iudicium præſtandos,vt cauſa reſtituatur,d.l.uideamus,§.ſi actionem.

Ex cauſa etiam emptionis fructus reſtituendi ſunt.ſed etiam in ſocietate fructus communicandi ſunt,d.l.Videamus.§.ex cauſa.

Si poſſeſsionem naturalem reuocem,proprietas mea manet videamus de fructibus. & quidem in depoſito,& commodate fructus quoque præſtandi ſunt ſicut diximus.d.l.uideamus.§.ſi poſſeſsionem.

Interdicto quoquæ. QVOD VI AVT CLAM. clam magis eſt,ut omnis cauſa,& fructus reſtituantur,d.l.uideamus.§.interdicto.

Ante matrimonium quoque fructus percepti dotis fiunt & cum eo reſtituuntur eadem ratio eſt in fructibus prediorum vrbanorum.d.l.uideamus.§.ante matrimonium.

Si dos prælegata fuerit: ante nuptias percepti fructus in cauſa legati veniunt, d.l. videamus.§.finali.

Item ſi diuidere tecum fundum velim tu nolis, & colam, fructus diuidi debent poſt deductionem impenſarum,d.l. videamus.§.item ſi diuidere.

Quod in fructus redigendæ impenſum eſt, non ambigitur ipſos fructus de minuere debere,ff.eod.l.quod in fructus.46.

In cæteris quoque bonæfidei iudiciis fructus omnimodo præſtantur,d. l. uideamus.§.penul.

Herennius Modeſtinus reſpondit fructus, qui poſt adquiſitum ex cauſa fideicommiſsi dominium ex terra percipiuntur, ad fideicommiſſarium pertinere, licet maior pars anni ante diem fideicommiſsi cedentem præteriſſe dicatur, ff. de vſu.& fructibus,&c.l.Herennius.42.

Fructus percipiendo vxor vel uir ex re ſibi donata,ſuos, facit illos tantum, quos ſuis operis adquiſierit (veluti ſerendo) Nam ſi pomum decerpſerit, vel ex ſylua ceciderit non fit eius,ſicuti uel cuiuslibet bonæfidei poſſeſſoris,quia non facto eius is fructus naſcitur,ff.eod.l.fructus.45.

Martius vxori ſuæ uſumfructum tertię partis & cum liberos, habuiſſet proprietatem legauit eam vxorem hæredes falſi teſtamenti & aliorum criminum accuſauerunt qua re impedita eſt legatorum petitio, interea filius ei mulieri natus eſt eo quæ conditio legati extitit cum teſtamentum falſum non eſſe apparuerit etiam fructus mulieri præſtari debent,ff. eod.l.penul.

Fructus rei eſt,uel pignori dare licere,ff.eod.l.finali.

Sciendū eſt.non oē,quod differendi cauſa optima ratione fit moræ ad numerādū. Quid enim,ſi amicos adhibendos debitor requirat,vel expediendos debitis vel fideiuſſoribus rogandis vel exceptio aliqua allegetur: mora facta non videtur. Si modo idipſum non fraudandi cauſa ſimuletur,ff.eodem.l.ſciendum.21. cum.l.ſequen.

Sed & ſi Reipublicæ cauſa abeſſe ſubito coactus ſit, vt defenſionem ſui mandare

non poßit, moram facere non videbitur, siue etiam in vinculis hostiumve pote state esse cœperit, ff. eod. l. sed & si. 23. in prin.

Aliquando & in re mora discerni solet: si forte non extat, qui conueniatur, d. l. sed & si. §. final.

Si quis solutioni quidem moram fecit, iudicium autem accipere paratus fuit: nõ fecisse videtur moram, vtique si iuste ad iudicium prouocauit, ff. eod. l. si quis. 24. in prin.

Cum reus moram facit, & fideiussor tenetur, d. l. si quis. §. cum reus.

Paratus iudicium accipere, si ab aduersario cessatum est, moram facere non videtur, ff. eod. l. paratum. 47.

Mora uidetur creditori fieri: siue ipsi, siue ei, cui mandauerat, siue ei qui negotia eius gerebat, mora, facta sit. nec hoc casu per liberam personam adquiri videtur sed officium impleri tum cum procurator interpellauerit promissorem æqui perpetuam facit stipulationem, d. l. si quis. §. Mora.

Cum patri familias mora facta sit iam in hærede eius non quæritur mora: nã tunc hæredi proximo hæreditario iure ea competet, ideoque ad cæteros quoque deinceps transmittitur, ff. eod. l. cum patri. 27.

Mora fieri intelligitur non ex re, sed ex persona: id est, si interpellatus opportuno loco, non soluerit. quod apud iudicem examinabitur. Nam (ut & Pomponius scripsit) difficilis est huius rei definito. Diuus quoq; Pius Tullio Balbo rescripsit, an mora facta intelligatur, neque constitutione vlla, neque iuris authorum quæstione decidi potest, cum sit magis facti, quàm iuris, & non sufficit ad probationem moræ si procuratori debitoris absentis denuntiatum sit a creditore procuratoreve; eius cum etiam si ipsi (inquit) domino denunriatum est, cæterum postea cum is sui potestatem faceret omissa esset repetendi debiti instantia, nõ protinus per debitorem mora facta intelligatur. ff. e. l. mora. 32. in prin.

Si interrogatione præcedenre promißio interesse rectè facta probetur: licet instrumento conscripta non sit: tamen optimo iure debetur, C. de vsur. l. prima.

Emptor cui possessio tradita est, si precium uenditori non obtulerit, quamuis pecuniam obsignatam in depositi causam habuerit: æquitatis ratione interesse præstare cogitur, C. eod. l. secunda.

Si creditrici quæ ex causa pignoris obligatam sibi rem tenuit pecuniam debitam cum interesse testibus præsentibus obtulisti eaque non accipiente obsignatam eam deposuisti: interesse ex eo tempore, quo obtulisti, præstare non cogeris. ab sente uero creditrice: præsidem super hoc interpellare debueras, C. eod. l. sexta.

Si per te non stat, quominus intra tempora præfinita pecuniam minorum solueres interesse, sed per tutores filiorum creditoris, qui cum accipere noluerunt, idque apud iudicem datum eius temporis, quo per te non stetisse apparuerit, interesse non exigitur. Quod si etiam sortem deposuisti: exinde, ex quo id factum apparuerit pro interesse non conuenieris, C. eod. l. si per te. ix.

Ex prædiis pignori obligatis creditor post oblatam sibi iure pecuniam, quam non suscepit, si fructus accepit: exonerari sortis debitũ, certum est. C. e. l. ex pdiis. xi.

In bonæfidei iudiciis, quale est etiam negociorum gestorum interesse rationem haberi certum est. Sed si finitum est iudicium sententia: quamuis minoris condemnatio facta est, non adiecto interesse nec prouocatio secuta est: finita retractanda non sunt, nec eius temporis, quod post rem iudicatam fluxerit, interesse vllo iure postulatur, nisi ex causa iudicati. C. eod. l. In bonæfidei. 13.

Si ea lege possessionem mater tua apud creditorem suum obligauit, vt fructus in-

uicem

uicem intereſſe conſequeretur: obtentu maioris percepti emolumẽti,propter incertum fructuum præuentum reſcindi placita non poſſunt, C.eodem. l. ſi ea lege poſſeſsionem.xvii.

Acceptam mutuo ſortem cum intereſſe licito creditoribus poſt conteſtationem offeras: at ſi non ſuſcipiat conſignatam in publico depone,vt curſus legitimi intereſſe inhibeatur. In hoc autem caſu publicum intelligi oportet,vel ſacratiſsimas ædes,vel vbi competens iudex ſuper ea re aditus deponi eas diſpoſuerit quo ſubſecuto: etiam periculo debitor liberabitur,& ius pignorum tollitur, cũ Seruiana etiam actio manifeſte declaret pignoris inhiberi perſecutionem,uel ſolutis pecuniis,vel ſi per creditorem ſteterit, quo minus ſoluantur. C.eodem. l.acceptam.19.

Si pignori dato conueneat intereſse præſtari, & incontinenti numeratione facta poſtea vel ante,propter quod debitum ſolutionem feceras non deſignaſti: habuit creditor pro intereſse tibi accepto ferendæ ſolutæ quantitatis facultatem, C.eod.l.vſuras.xxi.

Pignoribus quidem interuenientibus intereſse, quod ſine ſtipulatione peti non poterat,pacto retineri poteſt. Verum hoc iure conſtituto, cum huiuſmodi nullo interpoſito pacto,tantummodo certæ ſummæ præſtari pœnam conueniſse, proponas: nec peti,nec retineri quidquam amplius poſse, & ad pignoris ſolutionem urgeri te diſciplina iuris perſpicis, C.eod.l.pignoris.22.

Si mater tua maior annis conſtituta negocia, quæ ad te pertinent, geſserit: cum omnem diligentiam præſtare debeat. intereſſe pecuniæ tuæ,quam adminiſtraſſe fuerit comprobata, præſtare, compelli poteſt, C.eod. l.ſi mater.24.

Nulli omnimodo licet intereſſe præteriti temporis vel futuri in ſortem redigere, & illius iterum intereſse ſtipulari: ſed & ſi hoc fuerit ſubſecutum, intereſse quidem ſuper intereſse & nullum incrementum aliud intereſse ſentiet ſorti autem antiquæ tantummodo incrementum intereſse accedere, C.eodem.l.final. uerſic. quapropter.

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM. Titulus IIII.

NVNC admonendi ſumus,magnam curam egiſse eos,qui iura ſuſtinebant,ne facile homines ad litigandum procederint,quod & nũc ſtudio eſt. idque eo maxime fieri poteſt,quod temeritas tam agentium,quam eorum cum quibus agitur,modo pecuniaria pœna,modo iuſiurandum omnibus,qui conueniuntur,defertur. Nam reus, aliter ſuis allegationibus vtitur,niſi prius iurauerit, quod putans ſe bona inſtantia vti ad contradicendum peruenit. At aduerſus inficiantes, ex quibuſdã cauſis dupli,uel tripli actio conſtituitur,ueluti, ſi damni iniuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. item actionis quoque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia iurare cogitur. Vtriuſque etiam partis aduocati iuſiurandum ſubeunt, & ut improbus litigator, & damnum, & impenſas litis inferre aduerſario ſuo cogitur. Inſtit. de pœn. tem. litig.in princip.

Ex quibuſdã iudicis dãnati, ignominioſi fiunt,veluti furti,vi bonorũ raptorũ iniuriarũ,de dolo itẽ tutelæ mãdati depoſiti,directis nõ cõtrariis actionib. Itẽ ꝓ ſocio,ꝙ ab vtraq; parte directa eſt: & ob id ꝗlibet ex ſociis eo iudicio dãnatus igno

minia notatur. Sed furti qdē, aut vi bonorū raptorū, aut iniuriarū, aut de dolo non solū damnati notantur ignominia, sed & pacti, & rectè, plurimum. n. interest, utrum ex delicto aliquis an ex contractu debitor sit. Inst. e. §. ex quibusdam.

Contumacia eorum, qui ius dicenti non obtemperant, litis damno coercetur contumax est, qui tribus edictis propositis, vel vno pro tribus (quod vulgo peremptorium appellatur) literis euocatus præsentiam sui facere contēnit. Pœnam contumaciæ non patitur, quem aduersa ualetudo, uel maioris causæ occupatio defendit, ff. de re iud. l. contumacia. 53. in prin.

Contumaces non videntur, nisi qui cum obedire deberent nō obsequunt: idestq; ad iurisdictionem eius, cui negant obsequi, pertinent, d. l. contumatia. §. fin.

Contra pupillum indefensum, eumq; qui Reipublicæ cā abest, vel minorē viginti quinque annis propositum peremptoriū nihil momenti habet is qui ad maius auditorium vocatus est, si litem inchoatam deseruit contumax non videtur, ff. eod. l. contra. 54.

Si quis ex edicto peremptorio post mortem sit condēnatus non valet sña, quia morte rei peremptorium soluitur ideoq; ut in re integra de causa nouo præstabitur, & quod optimum putauerit, statuetur, ff. eod. l. in sententiis. 59. §. fin.

Quæsitum est, cum alter ex litigatoribus febricitans decessisset, & iudex absente eo pronunciasset: an iure videretur pronūtiasse: respōdit Iulianus morbus sonticus et inuitis litigatoribus ac iudice, diē differt. Sonticus aūt existimandus est, qui cuiusq; rei agendæ impedimento est. Litiganti porrò quid magis impedimento est, q̄ motus corporis contra naturā, quem febrem appellant. Igitur si rei iudicandæ tpe alter ex litigatoribus febrem habuit: res non vr iudicata. Potest tñ dici, esse aliquam & febrium differentiam. nam si quis sanus alias ac robustus tpe iudicandi leuissima febre correptus fuerit: aut si quis tam veterem quartanam habeat, vt in ea omnibus negociis superesse soleat: poterit dici morbum sonticum non habere, ff. eod. l. quæsitum. lx.

Odiosæ contrahentium calliditates amputandæ sunt vnde si quis certa quātitate sibi debita super ampliore pecunia per dolum & machinationem cautionē exegerit, & ad iudicium debitorē vocauerit, siquidem ante inchoatā litem calliditatis eum peniteat, & debiti verā quantitatem confessus fuerit, nullo is dispēdio prægrauatur sin autem liti præbuit exordium & in certaminibus negotiis pmanens arguatur de adiecta falsa quantitate, non solum ea, sed et toto debito defraudatur trāsactionibus scilicet, & secundis cōfessionibus, siue insinuatę sint, siue non, et in hoc casu suam obtinentibus firmitatem. talibus etenim cautionibus hoc obiicere non oportet, C. de plus petic. l. vnica.

DE EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBVS. Tit. IIII.

Præses prouinciæ de mercedibus ius dicere solet sed pceptoribus tātum studiorū liberaliū. vnde Rhetores continebuntur, Grāmatici, Geometræ, Medicorum quoq; eadem cā est, quæ & professorū, nisi quod iustior. Cum his salutis hominum agant, illi studiorum curā & ideo his quoq; extra ordinem ius dici debet. Sed & obstetricē audiunt, quæ vtiq; medicinam exhibere videtur. Medicos fortassis quis accipiet et eos, qui alicuius partis corporis, vel certi doloris sanitatem pollicentur, ut puta si auricularius, si fistulæ, vel dentium: non tñ si incantauit, si imprecatus est, si (vt uulgari uerbo utamur) exorcizauit, nō sunt ista medicinæ Genera, tametsi sint, q hos sibi profuisse cū pdicatione adfirmēt. ff. de extraor. cog. l. prima. i. pri.

Si

Si Medicus cui curandos suos oculos, qui eis laborabat, commiserat, periculum amittendorum eorum per aduersa medicamenta inferendo compulit, vt ei possessiones suas contra bonam fidem æger venderet, in ciuile factum præses prouinciæ coerceat, remque restitui iubeat, ff. eod. l. tertia.

Philosophi professorum numero non sunt: aut quia non religiosa res sit, sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam spernere. proinde ne iuris quidem ciuilis professoribus ius dicent. Est.n. quidem res sanctissima ciuilis sapientia, sed q̄ precio numario non sit æstimanda, nec dehonestanda, dū in iudicio honor petitur, qui ingressu sacramenti offerri debuit. Quædam.n. tametsi honeste accipiantur, inhoneste tamen petuntur, ff. eodem. l. prima. §. an & philosophi.

Ludi quoque literarii magistris, licet non sint professores, tamen vsurpatum est, vt his quoque ius dicatur: tametsi librariis, & notariis, & calculatoribus, siue tabulariis, sed & cæterarum artium opificibus, siue artificibus, quæ sunt extra literas vel notas positæ, nequaquam extra ordinem ius dicere præses debebit. d. l. prima. §. ludi quoque.

Sed & si comites salarium petent, idem iuris est, quod in professoribus placet, sed & aduersus omnes ipsos cognoscere præses debet. quia vt aduersus aduocatos adeantur diui fratres rescripserunt, d. l. prima. §. sed & si comites.

In honorariis aduocatorum ita versari iudex debet, vt pro modo lites proq; aduocati facundia, & fori consuetudine, & iudicii, in quo acturus erat, æstimationē adhibeat dummodo licitum honorariū quantitas non egrediatur, ita.n. rescripto Imperatorum continetur, cuius verba ita se habent. SI IVLIVS MATERNVS, QVEM PATRONVM CAVSAE TVAE ESSE VOLVISTI FIDEM SVSCEPTAM EXHIBERE PARATVS EST, EAM DVNTAXAT PECVNIAM, QVAE MODVM LEGITIMVM EGRESSA EST, RAPETERE DEBES. Aduocatos accipere debemus oēs omnino, qui causis agendis quoquo studio operantur, non tamen qui pro tractatu non adfuturi causis accipere quid solēt, aduocatorū numero erūt, d. l. prima. §. in honorariis.

Si cui cautum est honorarium, vel si quis de lite factus est: videamus an petere possit, & quidem de pactis rescriptum est. Litis causa malo more pecuniam promissam esse si suspensa lite societatem futuri emolumenti cautio pollicetur, si vero post causam actam cauta est honoraria summa: peti poterit vsque ad probabilem quantitatem. Et si nomine palmarii cautum sit: sic tamen, vt computetur id, quod datum est, cum eo, quod debetur, neutrumq; compositum licitam quātitatem excedat, d. l. prima. §. si cui cautum.

Licita autem quantitas intelligitur pro singulis causis vsq; ad centum aureos. Diuus Seuerus ab hæredibus aduocati eo mortuo prohibuit mercedem repeti, quia per ipsum non steterat, quominus causam ageret. d. l. prima. §. licita autē.

Ad nutricia quoque officium præsidis, vel prætoris deuenit. namq; & nutrices ob alimoniam infantium apud præsides, quod sibi debetur, petunt sed nutricia eousque producemus quoad infantes vberibus aluntur. Cæterum post hæc cessant partes prætoris, vel præsidis. d. l. prima. §. fi.

De vsu aquæ, deq; riuis nouis inciuiliter institutis item de equis alienis à sciente possessis fœtuq; earum, & de damno dato per immissos in prædium suum vniuersos homines eos, qui in plurium prædia distribuit debuerunt (si modo id non ex authoritate eius, qui iubere potuerit factum est) præsidem prouinciæ doceri oportere respōsum est, ut is secundum rei æquitatem, & iurisdi-

ctionis ordinem conuenientem formam rei det, ff. de extraord. cogn. l. secunda. Diuus Antoninus Pius rescripsit, iuris studiosos, qui solaria petant, hæc exigere posse, ff. eod. l. quarta.

Cognitionũ numerus, cum ex uariis causis descendat, in genera diuidi facile nõ potest, nisi summatim diuidatur, numerus ergo cognitionem in quatuor fere Genera, diuidi potest. aut enim de honoribus, siue muneribus gerendis agitur, aut de pecuniaria re disceptatur, aut de existimatione alicuius cognoscitur, aut de capitali crimine quæritur. Existimatio est dignitatis illesæ status legibus, ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro, authoritate legum aut minuitur, aut consumitur minuitur existimatio quoties manente libertate circa statum dignitatis pœna plectimur, sicuti cum relegatur quis, vel cum ordine mouetur, vel cum prohibetur honoribus publicis fungi, vel cum plebeius fustibus ceditur, vel cum in eam causam quis incidit, quæ edicto perpetuo inter infamiæ causas numeratur. Consumitur vero quoties magna capitis deminutio interuenit, veluti cum aqua, & igni interdicitur, quod in persona deportatorum euenit, ff. eodem. l. penul.

Finis Libri Quarti.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Omißis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus, Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Quintus.

DE PVBLICIS IVDICIIS. Titulus I.

PVBLICA iudicia, neq; per actiones ordinantur, neq; omninò quicquam simile habent cum cæteris iudiciis, de quibus locuti sumus: magnaq; diuersitas eorum est, & in instituendis, & in exercendis. Publica autem dicta sunt, quòd cui vix ex populo executio eorum plerunq; datur. Instit. de publi. iud. in princi.

Non omnia iudicia, in quibus crimen vertit, & publica sunt: sed ea tantum, quæ ex legibus iudiciorum publicorum veniunt, ff. de publ. iud. l. prima, in princ.

Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia: capitalia sunt, ex quibus pœna, mors, aut exilium est, hoc est aquæ, & ignis interdicto. per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. nam cætera non exilia, sed relegationes propriè dicuntur. tūc enim & ciuitas retinetur. Non capitalia sunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coercitio pœna est, ff. eo. l. secunda.

Interdum euenit, vt præiudicium iudicio publico fiat: sicut in actione legis Aquiliæ, & furti, & vi bonorum raptorum & interdicto, vnde vi, & de tabulis testamenti exhibendis. nam in his de re familiari agitur, ff. eo. l. quarta.

Is, qui reus factus est, purgare se debet: nec antè potest accusare, quàm fuerit excusatus. constitutionibus enim obseruatur, vt non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur. illud incertum est: vtrum ita demum accusare possit, si, fuerit liberatus, an & si pœnam subierit. est enim constitutum ab Imperatore post damnationem, accusationem quem inchoare non posse. sed hoc ad eos demum pertinet, qui vel ciuitatem, vel libertatem amiserant. Inchoatas planè delatio-

nes

nes ante damnationem implere eis, & post damnationem permissum est, ff. eodem, l. quinta.

Publia accusatio reo, vel rea antè defunctis permittitur, ff. eo. l. tertia.

Defuncto eo, qui reus fuit criminis, & pœna extincta est, in quacunque causa criminis extincti debet is cognoscere, cuius de pecuniaria re est cognitio, ff. eodem, l. sexta.

Infamen non ex omni crimine sententia facit: sed ex eo, quod causam habuit, itaque ex eo crimine, quod iudicii publici non fuit damnatam infamia non sequetur, nisi id crimen ex ea actione fuit, quæ etiam in priuato iudicio infamiam condemnato importat: veluti furti, vi bonorum raptorum, & iniuriarum, ff. eod. l. septima.

Ordo exercendorum publicorum iudiciorum capitalium in vsu esse desiit, durante tamen pœna legum, cum extra ordinem crimina probantur, ff. eodem, l. ordo exercendorum, 8.

Inter accusationem & reum cognitione suscepta, excusatio pro absente iustis rationibus admittitur: nec per triduum, per singulos dies ter citatus reus damnatur, vel de accusatoris absentis præsente reo calumnia pronunciatur, ff. eodem, l. inter accusationem, x.

Accusatore defuncto, reus ab alio, iudicante præside prouinciæ, peragi potest, ff. eod. l. penul. in princ.

Ad crimen iudicii publici persequendum frustra procurator interuenit: multòq; magis ad defendendum, sed excusationes absentium ex S.C. iudicibus allegantur, & si iustam rationem habent, sententiam differunt, d. l. pen. §. fi.

Si socer generum veneficii accusat, & pronunciat calumniam intulisse, inter infames pater defunctæ non est habendus, quoniam & si publicum iudicium de morte filiæ constitisset citra periculum pater uindicaret, ff. eo. l. fi.

Publica sunt iudicia, crimen læsæ maiestatis in eos, qui contra Imperatorem, vel Remp. aliquid moliti sunt. Crimen adulterii: crimen sicariorum, homicidum. Item veneficii, qui artibus odiosis, tàm venenis, quàm susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publicè vendiderint, crimen patricida, crimen de falsis, in eos, qui testamentum, vel aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit, subiecerit, vel signum adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit, sciens dolo malo, delictum de ui publica, sed priuata eorum, qui vim, vel armatam, vel sine armis commisserint, Instit. de publicis iudic. §. publica sunt.

Sin autem per uim raptus uirginis, vel uiduæ, vel santimonialis, vel alterius fuerit perpetratus; raptores, & ii, qui opem huic flagitio dederint capite puniuntur. Item puniuntur, qui publicam pecuniam, vel rem sacram furati fuerint. Itē puniuntur iudices, qui tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint non solum hi, sed etiam, qui ministerium eis ad hæc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint, Inst. eod. §. sin autem.

DE CRIMINE LAESAE MAIESTATIS.
Titulus II.

PRoximum sacrilegio crimen est. Quod Maiestatis dicitur. Maiestatis autem crimen est illud, quod aduersus populum Romanum, vel aduersus securitatem eius committitur quo tenetur is, cuius opera dolo malo consilium initum.

erit,

erit, quo obsides iniussu Principis interciderint: quo armati homines cum telis lapidibusve in vrbe sint, conueniantve aduersum Rempublicam locave occupent. vel templa: quove cœtum conuentusve fiat, hominesve ad seditionem conuocentur. cuiusve opera & consilio dolo malo consilium initum erit, quoquis magistratus populi Romani, quive Imperium potestatemve habet, occidatur: quove, quis contra Rempublicam arma ferat: quive hostibus populi Romani nuncium, literasve miserit, signumve dederit, feceritve dolo malo, quo hostes populi Romani consilio iuuentur: aduersus Rempublicam: quive milites solicitauerit, concitauerit ve, quo seditio tumultusve aduersus Rempublicam fiat. Quive de prouincia, cùm ei successum esset, nó discesserit: aut qui exercitum deseruit, vel priuatus ad hostes perfugit: quivè sciens falsum conscripsit, vel recitauit in tabulis publicis, nam & hoc capite primo legis maiestatis enumeratur, ff. ad l. Iul. maiest. l. prima, & secunda.

Lex duodecim tabularum iubet eum, qui hostem concitauerit, quive ciuem hosti tradiderit, capite puniri. lex autem Iulia maiestatis præcipit eum, qui maiestatē publicam læserit, teneri: qualis est ille, qui in bellis cesserit: aut arcem tenuerit, aut castra concesserit: eadem lege tenetur, & qui iniussu Principis bellum gesserit: delectumve habuerit, exercitumve comparauerit: quive cùm ei in prouincia successum esset, exercitum successori non tradiderit, quive Imperium exercitumve populi Romani deseruerit: quive priuatus pro potestate magistratumve quid sciens dolo malo gesserit: quive quid eorum, quæ suprascripta sunt, facere curauerit, ff. eo. l. tertia.

Cuiusq; dolo malo iureiurando quis adactus erit, quo aduersus Rempublicam faciat: cuiusq;, dolo malo exercitus populi Romani in insidias deductus, hostibusve proditus erit: cuiusve dolo malo factum dicitur, quominus hostes in potestatem populi Romani veniant, cuiusve opera dolo malo hostes populi Romani commeatu, armis, telis equis, pecunia, aliave qua re adiuti erunt, vtve ex amicis hostes populi Romani fiant: cuiusve dolo malo factum erit, quo Rex exteræ nationis populo Romano minus obtemperet, cuiusve opera dolo malo factum erit, quo magis obsides, pecunia, iumenta hostibus populi Romani dentur aduersus Rempublicam. Item qui confessum in iudicio reum & propter hoc in vincula coniectum emiserit, ff. eo. l. quarta.

Maiestatis crimine accusari potest, cuius ope consilio dolo malo prouincia, vel ciuitas, hostibus prodita est, ff. eo. l. pen.

Is, qui in reatu decedit, intégri status decedit, extinguitur enim crimen mortalitate, nisi quis fortè maiestatis reus fuit. nam hoc crimen nisi à successoribus purgetur, hæreditas fisco vindicatur. planè non quisquis legis Iuliæ reus est, in eadem conditione est, sed qui perduellionis reus est, hostili animo aduersus Rempublicam, vel Principem animatus. cæterum si quis ex alia causa legis Iuliæ maiestatis reus sit, morte crimine liberatur, ff. eo. l. fin.

Iudex si contra constitutionem Principis pronunciat, non tenetur crimine læsæ maiestatis, C. eod. l. prima.

Si quis alicui maiestatis crimen intenderit, cùm in huiusmodi re conuictus, minimè quisquam priuilegio dignitatis alicuius à strictiore inquisitione defendatur: sciat se quoq; tormentis esse subdendum (si aliis manifestis indiciis accusationem suam non potuerit comprobare) cum eo, qui huius esse temeritatis deprehenditur illum quoque tormentis subdi oportet, cuius consilio atq; instinctu ad accusationem accessisse uidebitur, vt ab omnibus commissi con-

sciis

ſciis inſtituta vindicta poſsit reportari, C. eodem, l. tertia.

Quiſquis cum militibus, vel priuatis, vel barbaris etiam ſceleſtam inierit factionem, aut factionis ipſius ſuſceperit ſacramentum, vel dederit, de nece etiam virorum illuſtrum, qui conſiliis & conſiſtorio interſunt, Senatorum etiam (nam & ipſi pars corporis Principis ſunt) vel cuiuslibet poſtremo, qui militant, cogitauerit (eadem enim ſeueritate voluntatem ſceleris, qua effectum, puniri iura voluerunt) ipſe quidem, vtpotè maieſtatis reus gladio feriatur, bonis eius omnibus fiſco additis, C. eo. l. quinta, in prin.

Filii vero eius, quibus vita Imperiali ſpecialiter lenitate conceditur (paterno n. debent perire ſuplicio, in quibus paterni, hoc eſt hæreditarii criminis exempla metuentur) à materna, vel auia, omnium etiam proximorum hæreditate, ac ſucceſsione habeantur alieni, teſtamentis extraneorum nihil capiant, ſint perpetuo egentes, & pauperes, infamia eos paterna ſemper committetur, ad nullos vnquam honores, nulla ſacramenta perueniant. ſint poſtremo tales, vt his perpetua egeſtate ſordentibus, ſit & mors ſolatium, & uita ſupplicium, d. l. quinta, §. filii vero eius.

Ad filias ſanè eorum, quotlibet numero fuerint falcidia, tantum ex bonis matris, ſiue teſtato, ſiue inteſtato defecerit, perueniat, ut habeant mediocrem potius filiæ allimoniam, quàm integrum emolumentum, ac nomen hæredis. mitior n. circa eas debet eſſe ſententia, quia pro infirmitate ſexus minus auſuras creditur, d. l. quinta, §. ad filias.

Emancipatio, quæ à prædictis, ſiue in filios (poſt legem duntaxat latam) ſiue in filias fuerit collata, non ualeat. dotes, donationes, quarumlibet poſtremo rerum alienationes, quas ex eodem tempore qualibet fraude, *vel iure factas eſſe con-ſtiterit*, quo primum memorati de ineunda factione, ac *ſocietate cogitauerint*, nullius ſtatuitur eſſe momenti, d. l. quinta, §. emancipatio.

Vxores ſanè prædictorum recuperata dote, ſi in ea conditione fuerint, ut *quæ à vi*ris titulo donationis acceperunt, filiis debeant reſeruare: tempore, quo vſuſfructus abſumitur, omnia fiſco noſtro ſepelicturus eſſe cognoſcant, quæ iuſta legem debebantur: falcidia etiam ex his rebus filiabus, tantummodo, non etiam filiis deputata, d. l. quinta, §. uxores ſanè.

Id, quod de prædictis eorumq; filiis cautum eſt, etiam de ſatelitibus conſciis, ac miniſtris filiisq; cenſetur de ſatelitibus ſuis, ac miniſtris filiisq; eorum ſimili ſeueritate cenſetur, d. l. quinta, §. pen.

Sane ſi quis ex is in exordio initæ factionis, ſtudio veræ laudis accenſus, initam prodiderit factionem: præmio & honore donabitur: is vero qui vſus fuerit factione, ſi uera (tamen incognita adhuc) conſiliorum arcana pateſecerit: abſolutione tantum, ac uenia dignus habebitur, d. l. quinta, §. fin.

Meminiſſe oportebit, ſi quid contra maieſtatem Imperatoris commiſſum dicatur, etiam poſt mortem rei, id crimen inſtaurari ſolere, poſtea quam Diuus Marcus Drantiani, vtpotè Senatoris, qui Craſsiani furoris ſocius fuerat, bona poſt mortem fiſco uindicari iuſsit, C. eo. l. pen.

Poſt Diui Marci conſtitutionem hoc iure vti cœpimus, vt etiam poſt mortem nocentium hoc crimen inchoari poſsit: ut conuicto mortuo, memoria eius damnetur, & bona eius ſucceſſori eius eripiantur, nam ex quo ſceleratiſsimum quis conſilium cœpit exinde quodammodo ſua mente punitus eſt. vnde ex quo quis tali crimen contraxerit, neque alienare poteſt, vel ei ſoluere iure poteſt debitor, C. eod. l. finali.

DE CRIMINE ADVLTERII. Titulus III.

Arito iure mariti accusanti illa pscriptio obiicitur: SI LEGEM PRODIDISSE DICATVR OB HOC, QVOD AGGRESSVS ACCVSATIONEM ADVLTERII DESTITIT. Lenocinii quidem crimen lege Iulia de adulteriis præscriptum est: cum sit in eum maritum pœna statuta, qui de adulterio vxoris suæ, quid cæperit. cæterum qui patitur uxorem suam delinquere, matrimoniumq́; suum contemnit, quiq́; contaminationi non indignatur: pœna adulterum non infligitur, ff. ad l. Iul. de adul. l. secunda, §. marito.

Qui hoc dicit Lenocinio mariti se fecisse, releuare quidem vult suum crimen, sed non est huiusmodi compensatio admissa. ideo si maritum velit reus adulterii Lenocinii reum facere, semel delatur non audietur, d. l. secunda, §. qui hoc dicit Lenocinio.

Si publico iudicio maritus uxorem ream faciat: an Lenocinii allegatio repellat maritum ab accusatione, sed non repellit Lenocinium igitur mariti ipsum onerat, non mulierem excusat. vnde quæri potest: an is, qui de adulterio cognoscit, statuere in maritum ob Lenocinium possit. & verum est posse, d. l. secunda, §. si publico iudicio.

Nupta quoque muliere, tametsi Lenocinii uir prior non postuletur adulterii crimen contra adulterum ab extraneo poterit inferri in matrimonio quoque defuncta uxore vir iure adulterum inter reos recipi postulat, ff. eo. l. vim passu, 39. §. nupta quoque.

Si simul ad accusationem ueniant maritus & pater mulieris: quem præferri oporteat, quæritur. & magis est, ut maritus præferatur. nam & propensiore ira & maiore dolore executurum eum credendum est: in tantum, ut & si pater præuenerit, & libellos inscriptionis deposuerit, marito non negligente, nec retardante, sed accusationem parante, & probationibus instruente, atq; muniente, ut facilius iudicantibus de adulterio probetur: idem sit dicendum. sed & quoties alii, qui post maritum & patrem accusare possunt, ad accusandum prosiliefrint: lege expressum est, ut is cuius de ea re notio est, de iusto accusatore constituat. Nisi igitur pater maritum, aut infamem arguat, aut doceat colludere magis cum uxore, quàm ex animo accusare, postponetur marito, d. l. secunda, §. si simul cum l. seq.

Pater uero sine periculo calumniæ agere non potest, ff. eo. l. pater, 30.

Si maritus præuenerit, accusareq́; instituerit: tempora non cedunt patri: quia accusationem instituere non potest. sic tamen, ut quod unus occupat utriq; tempora cedant. ubi uerò maritus occupauit residua tempora ei, qui occupare nō potest, non cedant. Quod & in eo dici potest, qui ab adultero, uel ab adultera cæpit. nam aduersus eum, aduersus quem non cæpit, desinunt ei tempora cedere. hæc in maritis & patribus dicta sunt, ff. eo. l. quarta, in prin.

Constante matrimonio ab his, qui extra maritum ad accusationem admittuntur accusari mulier adulterii non potest. probatam enim à marito uxorem, & quiescens nisi prius Lenocinii maritum accusauerit. derelictam verò à marito accusationem etiam ab alio excitari utile est, ff. eo. l. constante, 26.

Extraneis āt, q accusare pñt, accusādi facultas post maritū & patrē cōcedit̄. nā post sexagita dies, quatuor mēses extraneis dant̄ & ipsi utiles, ff. e. l. quarta. §. extran.

Si antè

Si antè extraneus instituerit accusationem: an superueniente marito permittatur accusatio quæritur. & magis est, hoc quoq; casu maritum audiendum, si non negligentia præuentus est. & ideo si accusationem instituta absoluta sit mulier extraneo accusante, tamen marito debet permitti restaurare accusationem, si idoneas causas allegare posit, quibus impeditus non instituit accusationem, d.l.quarta, §.final.

Si maritus sit in magistratu, potest præueniri à patre, atquin non oportet. & putat Pomponius debere dici, quoad maritus magistratum gerit, patris quoq; accusationem impediendam: ne præripiatur marito ius, quod cum eo æquale habet. igitur non cedent sexaginta dies patri, cum accusare non potest, ff. eodem, l. si maritus, 15.

Lex stuprum & adulterium promiscuè & abusiuè aliquantum appellat. sed propriè adulterium in nupta committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine. stuprum vero in virginem viduamve committitur, ff. eod. l. sexta, §. lex stuprum.

Adulterium in nupta admittitur, stuprum in uidua, vel uirgine, vel puero, ff. eodem, l. stuprum, 34. §. fin.

Stuprum committit, qui mulierem cupidinis causa non matrimonii continet excepta concubina, d. l. stuprum, 34. in prin.

Filiusfamilias igitur maritus ab eo, qui sui iuris est, in ea lege non separatur, d. l. sexta, §. filiusfamilias.

Maritus, & si duos reos ex alio crimine habeat, poterit iure uiri tertium accusare: quoniam ea causa non cedit in numerum cæterarum, d. l. sexta, §. fin.

Qui domum suam, vt stuprum adulteriumve cum aliena matrefamilias, vel cum masculo fieret, sciens præbuerit, vel quæstum ex adulterio uxoris suæ fecerit: cuiuscunque sit conditionis, quasi adulter punitur. Appellatione domus habitationem quoq; significari palàm est, ff. eo. l. qui domum, 8.

Et si amici, quis domum prebuerit, tenetur. sed & si quis in agro alieno, vt stuprū fieret, prębuisset: comprehendi debet. sed & si in domum aliquem soliti fuerint conuenire ad tractandum de adulterio: & si eo loco nihil admissum fuerit: uerumtamen videtur is domum suam, vt stuprum adulteriumve committeretur, præbuisse: quia sine colloquio illo adulterium non committeretur, ff. eodem, l. & si amici, 9.

De crimine adulterii pacisci non licet, & par delictum est accusatoris præuaricatoris, & refugientis ueritatis inquisitionem, qui autem precium pro comperto stupro accepit pœna legis Iuliæ, de adulteriis tenetur, C. eo. l. de crimine, x.

Miles, qui cum adultero vxoris suæ pactus est, solui sacramento, deportarique debet. Militem, qui sororis filiam in contubernio habuit, (licet non in matrimonio) adulterii pœna teneri, rectius dicitur. Ea quæ inter reas adulterii recepta est, absens defendi non potest, ff. eo. l. mulier, 11.

Hæc verba legis. NE QVIS POSTHAC STVPRVM ADVLTERIVMVE FACITO SCIENS DOLO MALO, & ad eum, qui suasit, & ad eum, qui stuprum vel adulterium intulit, pertinent, ff. eo. l. hæc uerba, 12.

Is, cuius ope, & consilio dolo malo factum est, ut uir fœminave in adulterio deprehensa, pecunia, aliave qua pactione se redimeret: eadem pœna damnatur, quæ constituta est in eos, qui Lenocinii crimine damnantur, ff. eodem. l. is cuius, 14. in principio.

Si uir infamandæ uxoris suæ causa adulterum subiecerit, vt ipse deprehenderit: & uir

vir,ac mulier adulterii crimine tenentur ex senatuconsulto de ea re facto, d.l. is cuius,§.si uir.

Quidam accusare volebat adulterii mulierem:& postulabat, ne sibi computarentur dies,quibus in custodia fecisset:responsum est utiles dies accusatori computandos esse,id est,quibus potuit accusationis solemnia implere.quare sine dubio dies,quibus quis in custodia fuit,extra computationem.vtilium dierum existimandi ubi constitutos, contradici non debuit, d.l. miles,§. quidam accusare uolebat.

Sexaginta dies,qui marito accusanti vtiles computantur,feriatis quoque diebus (si modo facultatem præsidis adeundi accusator habuit) numerari certum est: quoniam de plano quoque libellus dari potest. quod priuilegium si amiserit: non prohibetur intra alios quatuor menses querelam suam apud iudices deferre,d.l.miles,xi.§.sexaginta.

Accusaturus adulterii, si circa inscriptionem errauerit, si quidem tempora largiantur emendare non prohibetur, ne causa aboleatur, ff. eodem, l.accusaturus adulterii.35.

Si negauerint se pater & maritus accusaturos intra diem sexagesimum: an statim incipient tempora extraneo cedere? & primus Pomponius putauit,admitti ad accusationem extraneum posse statim,atq; isti negauerint,cui adsentiendũ est. fortius enim dicitur:eum,qui se negauerit acturum postea non audiendum,ff. eo.l.is,§.si negauerint.

Iure mariti adulterii accusare volenti sexaginta dies vtiles computantur: quibus in publico eius facultas fuerit apud quem reus,vel rea postulari potest, & cum præterierint dies isti utiles,maritus quoque iure extranei agere potest, & qui confidit accusationi,calumniæ notam timere non debet,C.eod.l.sexta.

Defuncto marito,adulterii rea mulier postulatur,d.l.miles,§.defuncto.

Quæ propter impuberem filium vult dilationem ab accusatore impetrare: non uidetur confugere ea mulier ad iustam defensionem, quæ ætatem filii prætendit ad elidendam legitimam accusationem, nam non utique crimen adulterii,quod mulieri obiicitur,infanti præiudicat:cum posit & illa adultera esse, & impubes defunctum patrem habuisse,d.l.miles,§.quæ propter.

Mulier cum absentem virum audisset uita functũ esse,& alii se iunxisset,mox maritus reuersus est:quæritur, quid aduersus eam mulierem statuendum sit? & respondit tàm in iuris,quàm facti quæstionem moueri. nam si longo tempore transacto sine ullius stupri probatione falsis rumoribus inducta, quasi soluta priore vinculo,legitimis nuptiis secundis iuncta est: quod verisimile est deceptam eam fuisse,nihil vindicta dignum videri potest.quod si ficta mariti mors argumentum faciendis nuptiis præstitisse probabitur:cum hoc facto pudicitia laboret, iudicari debet pro admissi criminis qualitate, d.l. miles,§. mulier cum absentem.

Si quis uxorem suam, cum apud hostes esset, adulterium commisisse arguat: benignius dicetur,posse eum accusare iure uiri: sed ita demum adulterium maritus uindicabit,si vim hostium passa non esset.cæterum quæ uim patitur, non est in ea causa, ut adulteri, vel stupri damnetur, ff. eodem, l.si vxor, 13. §.si quis planè.

Vim passam mulierem sententia præsidis continebatur, sed Papinianus respondit in lege Iulia de adulteriis non commisisse licet iniuriam suam protegen-

de pudicitiæ causæ confestim marito renunciare prohibuit. ff. eodem. l. vim passam, in principi.

Legis Iuliæ de adulteriis capite septimo ita cauetur: NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QVI TVNC SINE DETRECTATIONE REIPVBLICAE CAVSA ABERIT. neque enim æquum uisum est absentem Reipublicæ causa inter reos referri: dum Reipublicæ operatur. necessario adiicitur, SINE DETRECTATIONE. cæterum si quis euitandi criminis causa id egerit, ut Reipublicæ causa abesset: nihil illi commentum hoc proficiet. quod si quis præsens sit, uice tamen absentis habeatur, vtputa qui in vigilibus, vel urbanis castris militat: dicendum est deferri hunc posse. neque enim laborare habet, ut se repræsentet. Et generaliter dicendum est. eorum demum absentiam excusatam esse, qui in alia prouincia Reipublicæ causa absunt, quàm ea in qua deferuntur. proinde si quis in prouincia, in qua agit, adulterium commiserit, accusari poterit: nisi sit ea persona, quæ ad præsidis cognitionem non pertineat, ff. eo. l. si maritus, 15. §. legis.

Si quis in honore ministeriove publico sit, reus quidem postulatur, sed differtur eius accusatio, ut cautione in iudicio sistendi causa promittatur in finem honoris. & hoc ita Tyberius Cæsar rescripsit, ff. eodem. l. si adulterium 38. §. final.

Si dum in tuo matrimonio uxor tua esset, se adulterio poluit: in ea prouincia in qua idipsum factum est more solito persequi debet, C. eodem, l. si dum in tuo matrimonio. xiiii.

Si quondam uxor tua antè quàm crimine adulterii accusaretur prouinciam excessit, nec absens accusari potest, nec in eam prouinciam, *in qua stipendium facis*, transmitti iure deposcitur. sanè cùm per occupationem militarem non licuerit accusare eam solenniter poteris. nec enim tempus quo muneribus militaribus occuparis, uindictam tibi quam maritali dolore percussus deposcit debet auferre. C. eod. l. si quondam. xv.

Si in uiduitate mulier perseuerat: in accusatoris est arbitrio, à quo velit incipere: vtrum ab adultero, an ab adultera. d. l. si maritus, §. si in viduitate.

Si quis & adulterum, & adulteram simul detulerit, nihil egit. poterit que quasi neutrum detulerit rursus: à quo uelit, initium facere, quia nihil agit prima delatione, d. l. si maritus. §. final.

Reos adulterii duos, simul marem & fœminam, ex eadem causa fieri lex uetat, sed ordine pagi vtrosq; licet; C. eo. l. reos viii.

Quæritur, an alius adulteram, alius adulterum postulare posit, ut quamuis ab eodem ambo simul postulari non possunt, à diuersis tamen singuli posint? sed non ab re est hoc probare, diuersos accusatores admitti posse: dum si ante denunciationem nupserit, prior mulier accusari non posit. expectabit igitur mulier sententiam de adultero latam. si absolutus fuerit: mulier per eum vincet, nec ultra accusari poterit. si condemnatus fuerit: mulier non est condemnata, sed aget causam suam: fortalsis & obtinere, vel gratia, uel iustitia, uel legis auxilio poterit. quid enim si adulter inimicitiis oppressus est, uel falsis argumentis, testibusque subornatis apud præsidem grauatus, qui aut noluit, aut non potuit prouocare: mulier uero iudicem religiosum sortita pudicitiam suam defendat: sed si antequam condemnetur, vel antequam cum eo agi cœperit, adulter diem suum obierit: constitutum est, et mortuo adultero sine perscriptione mu-

ne mulierem posse accusari. sed & si non mors, sed pœna alia reum subtraxerit: adhuc dicimus posse ad mulierem ueniri, ff. eo. l. denunciasse, 17. §. quæritur. cum l. seq. & l. adulter, 19. in principio.

Plectitur. & qui precium pro comperto stupro acceperit, nec interest, vtrum maritus sit, qui accepit, an alius quilibet. quicunque enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, pœna erit plectendus. cæterum si gratis quis remisit, ad legem non pertinet, ff. eo. l. mariti, 29. §. plectitur.

Qui quæstum ex adulterio uxoris suæ fecit, plectitur. nec enim mediocriter deliquit, qui Lenocinium in uxorem exercuit. Quæstum autem ex adulterio vxoris facere uidetur, qui quid acceperit, ut adulteretur uxor: & siue sæpius, siue semel accepit, non est eximendus. Quæstum enim de adulterio uxoris facere propè ille existimandus est, qui aliquid accepit, ut uxorem pateretur adulterari meretricio quodam genere. quod si patiatur uxorem delinquere, non ob quæstum, sed ob negligentiam, vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem: extra legem positus videtur, dict. leg. mariti, §. qui quæstum, ex adulterio.

Hoc amplius senatusconsulto adiectum est: ut si plures eundem postulauerint: & eius, qui perseuerauerit reum eamve facere, postulationis dies prima exigatur, scilicet ut qui accusat, suos libellos accusatorios expectet, non alienos, d. l. mariti, § hoc amplius.

Eum, qui per uim stuprum intulerit, vel mari, vel fœminæ: sine præfinitione huius temporis accusari posse, dubium non est: cum eum publicam vim committere, nulla dubitatio est, d. l. mariti, §. fin.

Si minor annis adulterium commiserit: lege Iulia tenetur, quoniam tale crimen post pubertatem incipit, ff. eo. l. si minor, 36.

Filium familias publico iudicio adulterium in uxorem sine voluntate patris arguere posse, constitutum est. uindictam enim proprij doloris consequitur, ff. eod. l. filiumfamilias, 37.

Si adulterium cum incestu committatur: vtputa cum priuigna, nuru, nouerca: mulier similiter quoque punietur, id enim remoto etiam adulterio eueniet, ff. eo. l. si adulterium, 38. in princ.

Si maritus uxorem in adulterio deprehensam, impetu tractus doloris interfecerit: non utique legis Corneliæ de sicarijs pœnam excipiet. unde ultimum supplicium remitti potest: cum sit iustum dolorem temperare, & magis, quia plus fecerit, quàm quia se uindicare non debuerit, puniendus sit, d. l. si adulterium, §. Imperator.

Gracchus, quem Numerius in adulterio noctu deprehēsum interfecit, si eius conditionis fuit, ut per legem Iuliam impunè occidi potuerit: quod legitimè factū est, nullam pœnam meretur, idemq; filiis eius, qui patri paruerunt, præstandum est. sed si legis authoritate cessante inconsulto dolore adulterum interemit: quamuis homicidium perpetratum sit: tamen quia & nox, & dolor iustus factum eius releuat, in exilium dari potest, C. eo. l. quarta.

Nihil interest adulteram filiam prius pater occiderit, an nondum vtrunque occidat. nam si alterum occidit lege Cornelia reus erit, quod si altero occiso, alter vulneratus fuerit: uerbis quidem legis non liberatur, sed Imperatores rescripserunt impunitatē ei concedi, quia licet interempto adultero mulier superuixerit post tam grauia uulnera, quæ ei pater infixerat: magis facto, quàm uoluntate eius seruata est: quia lex parem in eos, qui deprehensi sunt

Indignatione exigit, & seueritatem requirit, ff. eo. l. nihil interest, 32. in prin.

Defuncta quoq; socru gener incesti postulabitur, vt adulter post mortem mulieris, ff. eo. l. fina.

Et si crimine adulterii damnatus restitutus non esset, vt proponis: si tamen soror tua, cum qua adulterium commissum dicebatur, non est accusata: nec pœnæ, nec infamiæ subiici potuit: & multo magis cum & accusatorem uita esse defunctum proponas, C. eod. l. & si, 13.

Ea, quæ inter reas adulterii recepta est, absens defendi non potest, ff. eodem. l. miles, 11. §. ea, quæ.

Iudex adulterii ante oculos habere debet, & inquirere, an maritus pudicè uiuens, mulieri quoque bonos mores colendi author fuerit. periniquum enim videtur esse, vt pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat. quæ res potest & uirum damnare, non rem ob compensationem mutui criminis inter vtrosq; communicare, ff eo. l. si uxor. 13. §. Iudex.

Lex Iulia de adulteriis specialiter quosdam adulterii accusare prohibet ut minores annis, 25. nec enim visus est idoneus accusator, qui nondum robustæ ætatis sit, quod ita uerum est, si non matrimonii sui iniuriam exsequatur. cæterum si suum matrimonium vindicare velit. quamuis iure extranei ad accusationem veniat tamen audietur. nec enim ulla præscriptio obiicitur suam iniuriam uindicanti. sanè si iuuenili facilitate ductus. vel etiam feruore ætatis accensus, ad accusationem prosiliit: accusanti ei non facilè, calumniæ pœna irrogabitur. Minorem, xxv. annis & eum accipimus, qui annum uicesimumquintum ætatis agit, ff. eo. l. si maritus, xv. §. lex Iulia.

Præscriptiones, quæ obiici solent accusantiibus adulterii, *ante solent tractari*, quàm quis inter eos recipiatur, cæterum postea, quàm semel receptus *est, non* potest præscriptionem obiicere, d. l. si maritus, §. præscriptiones.

Publico iudicio non habere mulieres, adulterii accusationem, quamuis de matrimonio suo uiolato quæri uelint, lex Iulia declarat, quæ cum masculis iuri mariti accusandi facultatem detulisset, non idem fœminis priuilegium detulit, C. eodem. l. prima.

Adulter post quinquenium, quàm commissum adulterium dicitur, quod continuum numeratur, accusari non potest, easque præscriptiones legibus reis datas auferri non oportet, C. eo. l. quinta.

Præscriptione quinq; annorum crimen incesti coniunctum adulterio non excluditur, ff. eo. l. vim passam, 39. §. præscriptione.

Propter violatam uirginem adultam, qui postea maritus esse cœpit, accusator iustus non est: & ideo iure mariti crimen exercere non potest: nisi puella *uiolata* sponsa eius fuerat: sed si ipsa iniurias suas sustinentibus curatoribus, per quos etiam negocia eius gerenda sunt, persequatur: præses prouinciæ pro debita tanto delicto (si probetur) se ueritate examinabit, C. eo. l. septima.

Abolitionem adulterii criminis postulans, præsidem in cuius officio accusatio fuerit statuta, adire debes: Cæterum erras tu marite: existimans etiam si simpliciter idest fine abolitione destitisses, senatusconsulto in persona tua futurarum locum non fuisse: diuersum enim Diui Principes sæpe sanxerunt. Quin hoc amplius scias, nullam fuisse ulterius potestatem statuendæ huiusmodi accusationis: quia decreto patrum, & lege Petronia ei, qui iure uiri delatum adulterium non peregit, nunquam postea hoc crimen deferre permittitur, C. eodem, l. abolitionem, xvi.

Eum,

Eum, qui duas ſimul habuit vxores, ſine dubitatione comitatur infamia: in ea namq; re non iuris effectus, quo ciues noſtri matrimonia contrahere plura prohibentur, ſed animi deſtinatio cogitatur. Veruntamen ei, qui te ficto cœlibatu cum aliam matremfamilias in prouincia reliquiſſet, ſollicitauit ad nuptias: crimen etiam ſtupri, à quo tu remota es, quòd uxorem te eſſe credebas, ab accuſatore legitimo ſolenniter inferetur. Cæterum res omnes, quas ab eo interceptas matrimonii ſimulatione deploras, reſtitui tibi omni ex actionis inſtantia imperabis à rectore prouinciæ. nam ea quidem, quæ te tibi, ut ſponſæ daturū promiſit, quōo repetere cū effectu potes quaſi ſponſa, C. eo. l. eū qui, 18.

Quamuis indubitati iuris ſit, quoties adulterii crimen intenditur, præſentiam accuſatoris præcedere oportere, tamen quando cognoſcitur, uxorem propoſita viatoris habitis quæſtionibus adulterium commiſiſſe, detectam ſubipſa prolatione ſententiæ uiatoris ipſius præſentiam poſtulaſſe: contecto pœnæ iudicio, facinore etiam agitata quæſtione conuicto præpoſitus ab excubiis liminis non reuocabitur, C. eo. l. quamuis, 19.

Fœdiſſimam earum nequitiam, quæ pudorem ſuum alienis libidinibus proſternunt, non etiam earum, quæ per vim ſtupro comprehenſæ ſunt, irreprehenſa voluntate eſſe placuit, C. eo. l. fœdiſſimam, 20.

Ob commiſſa adulteria atq; accuſandas vxores certa tempora, quæ vtiliter computari ſolent, præſcripta ſunt. Si igitur per occupationes publicas accuſationē inſtruere non potuiſti, nec ante creditum tibi munus præſcripta tempora tranſacta ſunt. poſt depoſitam ſollicitudinem, qua detineris, integram accuſandi poteſtatem habebis. ad quam cum uocare cœperis properare debebis, ne ex re nata licentia ad terrendam aduerſariam futuræ accuſationis ſpeciem prætendas, C. eod. l. ob commiſſa, 21.

Adulterii accuſatione propoſita præſcriptiones ciuiles, quibus aut dos reperi fingitur, aut ratione aliqua debitum affligatur, quæ occurrere, atque perſtrepere examini conſueuerunt iubetur ſequeſtrari, nec earum obice aliquid negocio tarditatis afferri, ſed accuſatione hoc eſt, cum conſtiterit quo iure, id eſt mariti ne, an extranei, quoue tempore accuſatio fuerit intromiſſa: diſcuciatur crimen, facti qualitas publicetur: cum & iurgia, quæ magnitudine ſuperantur, & ciuilis actio criminali iure poſtponatur. Idem tamen, cum competere cœperit, habitura momentum dummodo non obſit huic examini, C. eo. l. adulterii, 33.

Cum vir nubit, in fœmina viros paritura quid cupiatur, vbi ſexus perdidit locū? Vbi ſcelus eſt id, quod non proficit ſcire? Vbi Venus mutatur in alteram formam? Vbi amor quæritur, nec videtur, iubetur inſurgere leges, armari iura gladio vltore, vt exquiſitis pœnis ſubdanē infames q futuri ſunt rei, C. eo. l. cū uir, 31.

Ex Nouella conſtitutione, cxxxiiij.

De ſubſtantia adulteri, ſi uxorem habeat, dos ei donatioq; ante nuptias conſeruetur: aut ſi dotalia inſtrumenta non interuenerunt portio, quæ deſ. gitur legem. Reliquam eius ſubſtantiam deſcendentes, aut aſcendentes (ſi qui ſunt) vſque ad tertium gradum capiant ſecundum ordines & gradus ſuos. ſi nulli huiuſmodi ſuperſint, fiſco hæc addici iubetur. Nouell. conſt. 134 § præterea.

Mulier, quæ adulterium commiſit: competentibus ſubdita pœnis, in monaſteriū coniiciatur. atque ſi maritus intra biennium eā recipere voluerit, dare ei huius agendi licentia, vt & in matrimonio eā habeat, neq; ullum ex hoc reuereatur

 periculum:

periculum: matrimonio quoq; per ea, quæ medio tempore facta sunt, non lædendo, d. nouell. const. 134. §. mulier vero.

Sed si prædictum tempus prætereat, aut maritus, antequam vxorem recipiat, uitam finierit: iubetur, ut ea tondeatur, & monasticum habitum assumat, & per omne tempus vitæ suæ in eo monasterio habitet. Vnde si descendentes habuerit, duas quidem portiones substantiæ eius ipsi capiant, partiendas secundum legum ordinem: reliqua vero tertia pars monasterio assignetur, in quod conncitur. si descendentes non sint, sed ascendentes inueniantur, qui huiusmodi impiamento non fauerint, opemve tulerint: hi trientem capiant secundum legum diuidendum ordinem: bes vero tribuatur monasterio, in quo talis mulier includitur. si neque descendentes, neque ascendentes habeat, aut ascendentes tantæ impietati opem tulerint: omnem eius substantiam capiat monasterium, illo obseruando, ut per omnes casus marito pacta conuenta, quæ dotalibus comprehensa sunt instrumentis, salua sint, d. nouel. const. §. sed si prædictum.

DE CRIMINE SICARIORVM, VEL HOMICIDVM. Titulus IIII.

Diuus Hadrianus, eum qui hominem occiderit, si non occidendi animo hoc admiserit, absolui posse, & qui hominem non occiderit, sed vulnerauerit, at occidat pro homicida damnandum; & ex re constituendum hoc. nam si gladium strinxerit & in eo percusserit indubitare occidendi animo id eum admisisse. sed si claui percussit, aut cucurra in rixa; quamuis ferro percusserit, tamen nō occidendi animo: leuiendam pœnam eius, qui in rixa casu magis, quam voluntate homicidium admiserit, ff. ad l. corn. de sicar. l. prima, §. Diuus.

Diuus Hadrianus rescripsit eum, qui stuprum sibi uel suis per uim inferentem occidit dimittendum, sed & in eum, qui vxorem deprehensam in adulterio occidit Diuus Pius leuiorem pœnam irrogandam esse scripserit & humiliore loco positum in exilium perpetuum dari iussit in aliqua dignitate positum ad tempus relegari, d. l. prima, §. item Diuus.

Frater vester rectius fecerit, si se præsidi prouinciæ obtulerit, qui si probauerit, nō occidendi animo hominem à se percussum esse: remissa homicidii pœna, secundum disciplinam militarem sententiam proferret: crimen. n. contrahitur, & si voluntas nocendi intercedat. cæterum ea, quæ ex improuiso casu potius, quàm fraude accidunt: fato plerunq;, non noxæ imputantur, C. eo. l. prima.

In lege Cornelia dolus pro facto accipitur: neque in hac lege culpa lata pro dolo accipitur. quare si quis ab alto se præcipitauerit, & super alium uenerit, eumq; occiderit: aut putator ex arbore, cum ramum deiiceret, non proclamauerit, & prætereuntem occiderit: ad huius legis coercitionem non pertinet, ff. eodem, l. septima.

Si mulierem visceribus suis vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit: eam in exilium præses prouinciæ exiget, ff. eo. l. si mulierem, 8.

Infans, vel furiosus, si hominem occiderit, legis corneliæ non tenetur: cum alterum innocentia cōsilii tuetur, alterū fati infelicitas excusat, ff. eod. infans, 12.

Nihil interest, occidat quis, an causam mortis præbeat, ff. eo. l. nihil interest, 15.

Si in rixa percussus homo perierit: ictus vniuscuiusq; in hoc collectorum contemplati oportet, ff. eo. l. fin.

Diuus Hadrianus in hæc verba rescripsit in maleficiis voluntas spectatur, non exitus, ff. eod. l. Diuus. 14.

Is, qui aggressorem, vel quemcunque alium in dubio vitæ discrimine constitutus occiderit, nullam ob id factum calumniam metuere debet, C. eod. l. secunda.

Si quis percussorem ad se venientem gladio repulerit: non vt homicida tenetur, quia defensor propriæ salutis in nullo peccasse uidetur, C. eod. l. tertia.

Si (vt allegas) latrocinantem peremisti, dubium non est, eum qui inferendæ cædis uoluntate præcesserat, iure cessum uideri, C. eod. l. quarta.

Eum, qui adsouerat homicidiũ si non uoluntate, sed casũ fortuito fecisse, cum calcis ictu mortis occasio prædita uideatur, si hoc ita est, neque super hoc ambigi poterit, omni metu ac suspicione, quam ex admissæ rei discrimine sustinet liberabitur, C. eod. l. quinta.

Si quis te reum Corneliæ legis de Sicariis fecerit, innocentia purgari crimen, nõ adulta ætate defendi conuenit, C. eod. l. sexta.

Is, qui cum telo ambulauerit hominis necandi causa sicut is, qui hominem occiderit, vel cuius dolo malo factum erit commissum, legis Corneliæ de Sicariis pœna coercetur, C. eod. l. septima.

Si quis necandum infantis piaculum aggressus aggressave sit, sciat se capitali supplicio esse puniendum, C. eod. l. penul.

Transfugas licet (ubicunque inuenti fuerint) quasi hostes interficere, ff. codem. l. tertia, in fine.

DE VENEFICIIS. Titulus V.

QVI malum venenum necandi hominis causa fecerit, vel uendiderit uel habuerit, plectitur eiusdem legis pœna adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit, uel hominis necandi causa habuerit. Adiectio aũt ista VENENI MALI ostendit esse quædã & non mala uenena, ergo nomen medium est, & tam id quod ad sanandum, quàm id, quod occidendum paratum est, continet, sed & id, quod amatorium appellatur. Sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa habet, sed ex Senatusconsulto relegari iussa est ea, quæ non quidem malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea, quæ acceperat, decesserit. Alio S. C. effectum est, ut pigmentarii, si cui temere cicutam, Salamandram, aconytum, pituo campes aut buprostim, mandragoram, at id quod lustramenti causa dederint cantharidas pœna teneantur huius legis, ff. ad l. cor. de sic. & venefi. l. tertia in prin.

DE PARICIDIIS. Titulus VI.

SI. fiente creditore ad scelus committendum pecunia sit subministrata: ut puta si ad veneni mali comparationem, vel etiam vt latronibus aggressoribusque daretur, qui patrem interficerent: paricidii pœna tenebitur, quique quæsierit pecuniam, quique eorum ita crediderit, aut à quo ita cauerit, ff. de l. Pompei. de paricid. l. septima.

Parricidii postulatus, si interim decesserit, siquidem sibi mortem consciuit: successorum fiscum habere debebit. Si minus eum, quem voluit: si modo testamentum

tum fecit, Si Intestatus decesserit: eos hæredes habebit, qui lege vocantur, ff. eodem, l. octaua.

DE CRIMINE DE FALSIS. Titulus VII.

OENA legis Corneliæ irrogatur ei, qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa inuicem dicenda dolo malo coierit, ff. l. Cornel. de falsis. l. prima in prin.

Item, qui ob instruendam aduocationem testimoniave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem coierit ad obligationem innocentium, ex Senatusconsulto coercetur, d. l. prima. §. Item qui.

Sed & si quis ob renuntiandum, remittendumve testimonium, dicendum vel non dicendum pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ adficitur, d. l. prima. § sed & si quis.

Et qui iudicem corruperit, corrumpendumve curauerit, sed & si iudex constitutiones Principum neglexerit, punitur, d. l prima. §. & qui.

Qui in rationibus, tabulis, cereisve vel alia qua re sine consignatione falsum fecerint, uel rem amouerit, perinde ex his causis, atque si erant falsarii, puniuntur. Sic & Diuus Seuerus lege Cornelia de falsis damnauit præfectum Aegypti quod instrumentis suis cum præerat prouinciæ falsum fecerit, dicta. l. prima, §. qui in rationibus.

Is, qui apparuerit viui testamentum, legis Corneliæ pœna tenetur, dicta. l. prima. §. is qui.

Is, qui deposita instrumenta apud alium, ab eo prodita esse aduersariis suis dicit, accusare eum falsi potest, d. l. prima. §. is qui.

Ad testamentum militum Senatusconsultum pertinet, quo lege Cornelia tenentur, qui legatum sibi fideive commissum lege Cornelia tenentur, qui legatum sibi fideive commissum adscripserit. d. l. prima. §. ad testamenta.

Inter filium & extraneum testamentum scribentes hoc interest, quod in extraneo, si specialiter subscriptio facta est, QVOD ILLI DICTAVI, ET RECOGNOVI. pœna cessat, & capi potest. in filio vel generalis subscriptio sufficit, & ad pœnam euitandam, & ad capiendum, d. l. prima. §. inter filium.

Ex illa quoque causa falsi pœnæ quis subiicitur, vt diui quoque Seuerus & Antonius constituerunt vt tutores, & curatores, & hi, qui officio deposito non restituerunt tutelam, vel curationem, cum fisco contrahere non possunt. At si quis aduersus hunc legem præfectus ærario obrepserit: vt perinde puniatur, ac si falsum commisisset. Sed ad illos hoc non pertinet (vt iidem Principis rescripserunt) qui ante, quàm tutelam susciperent, hæc gesserunt, nec enim excusationes admisisse, sed fraudes exclusisse videntur. iidem Principes rescripserunt ita demum eum, qui rationem tutelæ vel curæ nondum reddidit, cum fisco cõtrahere non debere) si uiuat is, cuius tutela administrata est, nam si decesserit licet nondum hęredi eius rationem reddiderit, iure eum contrahere. Sed & si iure hæreditario successerunt, in fiscalem contractum, tutor vel curator, licet ante rationem redditam pœna non habet locum licet adhuc viuat is, cuius tutela, uel cura administrata est, d. l. prima. § ex illa.

Qui testamentum amouerit, celauerit, rapuerit, deleuerit, interleuerit, subiecerit, resignauerit, quive testamentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit, immutauerit,

mutauerit dolo malo, cuiusve dolo malo id factum erit, legis Cornelia pœna damnatur, ff. eod. l. secunda.

Qui ignorans falsum esse testamentum, vel hæreditatem adiit, vel legatum accepit, uel quoque modo agnouit: falsum testamentum dicere non prohibetur, ff. eodem. l. tertia.

Licet ex tabulis, quas sub nomine patris tui vxorem eius, idest nouercam tuam, subrepto vero testamento, falsas protulisse allegas, cum crimen admissum ignorares legatum adscriptum tibi consecutus sit: tamen non impedieris accusationem contra eam, impletis solemnibus instituere, C. eod. l. tertia.

Si quis cum falso sibi legatum adscribi curasset, decesserit: id hæredi quoque extorquendum est, inde quoque Diuus Marcus rescripsit, cum quidam à patre hæres institutus codicillos intercidisset, & decessisset: fisco tantum putauit esse vindicandum, quantum per codicillos erogari potuisset, id est vsque ad dodrantem, ff. eod. l. quarta.

Senatus pœnam remisit ei, qui legata à se testamento data codicillis sua manu scriptis ademerat. Sed quia & iussu patris id fecerat, & annorum vigintiquinq; erat hæreditatem quoque ei capere permissum est, ff. eod. l. quinta.

Si quis legatum sibi adscripserit: tenetur pœna legis Corneliæ, quamuis inutile legatum sit: nam & eum teneri constat, qui eo testamento, quod postea ruptū est, uel etiam quod initio non iure fiebat, legatum sibi adscripsit hoc tamen tūc uerum est, cum perfectum testamentum erit: cæterum si nō signatum fuerit: magis est, vt Senatusconsulto locus non sit: sicuti nec interdictum de tabulis testamenti exhibendis locum habet. prius enim oportet esse aliquod testamentum, uel non iure factum, vt Senatusconsulto locus sit. nam & falsum testamentum id demum rectè dicitur: quod si adulterinum non esset uerum tamen testamentum rectè diceretur. similiter igitur & non iure factum testamentum id appellatur in quo, si omnia rite facta essent, iure factum diceretur, ff. eod. l. sexta. in princip.

Si institutus hæres exhæredationem nominatim filii vel aliarum personarum adscribit: Senatusconsulto tenetur, d. l. sexta. §. si institutus.

Si vxor dotem, vel creditor id, quod in diem sibi deberetur, sibi adscripserit: & similiter venia impetrata abstinere se à legato iubeatur, aut mulieri dos, aut creditori actio sua denegari non debeat: ne eorum vterque merito debito careat, d. l. sexta. §. nec tamen.

Pœna legis Corneliæ irrogatur ei, qui quid aliud, quàm in testamento, sciens dolo malo falsum signauerit, signarive curauerit: item qui in falsas testationes faciendas testimoniave falsa inuicem dicenda dolo malo coierit, ff. eodem. l. Cornelia. 9. §. pœna.

Qui delatorem submisit in causa pecuniaria: eadem pœna tenetur, qua tenentur hi, qui ob instruendas lites, pecuniam acceperunt, d. l Cornelia. §. fi.

De eo, qui ei, in cuius potestate est, adscripserit: nihil Senatusconsultis cauetur. Sed hoc quoque casu committitur in legem: quia huius rei emolumentum ad patrem pertinet, ad quem pertineret, si filius sibi adscripsisset. Illud constat: si extraneo quis adscripserit legatum, licet postea viuo testatore in potestate eū habere cœperit, Senatusconsulti locum non esse. ff. eod. l. de eo qui.

Si Pater filio suo militi, quem habet in potestate, testamento commilitonis filii aliquid adscripserit, quem commilitonem in militio nouit, quia patri non adquiritur, extra pœnam est, & cum matri filius adscripserit, diui fratres scripserunt,

eum iussu testatoris hoc scripsit, impunitum eum esse, matremque posse capere, ff.eod.l.si pater.xi.

Diuus Claudius edicto præcepit, adiiciendum legi Corneliæ, vt si quis cum alterius testamentum vel codicillos scriberet, legatum sibi sua manu scripserit, perinde teneatur ac si commisisset in legem Corneliam. & ue vel his venia daretur, qui se ignorasse edicti seueritatem prætendant. scribere autem sibi legatum videri non solum eum, qui manu sua id facit, sed etiam qui per filium, quē in potestate habet, dictante testatore legato honoratur, ff.e.l. Diuus.xv.in prin.

Si quis duobus hæredibus institutis adiecerit, vt si alteruter hæres sine liberis decessisset ei, qui superesset, & libertos haberet, hæreditas redderetur, vel si sine liberis vterque decessisset, hæreditas deinde alia manu scriptori testamenti restitueretur, placet testamentario pœnam legis Corneliæ remitti. Sed benignius est, ut etiam ea, quæ suprascripta sunt simili modo consequatur, d.l. Diuus.§.fi.

Paulus respondit instrumentorum subreptorum crimen non esse publici iudicii, nisi testamentum alicuius subreptum arguatur. Paulus respondit. legis Corneliæ pœna omnes teneri, qui etiam extra testamentorum cætera falsa signassent. Sed & cæteros, qui in rationibus, tabulis, literis publicis, aliave qua re, sine consignatione falsum fecerunt, vel ut uerum non appareat, quid celauerunt subripuerunt, subiecerunt, resignauerunt: eadem pœna adfici solere, dubium non esse. ff.eod.l Instrumentorum.16.§. Paulus.

Vxori legatum in alieno testamento adscribere non prohibemur, ff. eodem.l. Vxori.18.in prin.

Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit: & si suspectus esse præsumitur, quod tutelam ultro videatur adfectasse, tamen si idoneus esse adprobetur, non ex testamento, sed ex decreto tutor dandus est, nec excusatio eius admittetur, quia consensisse videtur voluntati testatoris, d.l. vxori, §. qui se filio.

Si ei filio, qui apud hostes est, adscripserit pater legatum: dicendum est, reuerso eo, incidere in pœnam S.C. quod si ibi decesserit: innocens pater existimatur. Sed si emancipato filio adscribit, recte id faciet. item in adoptionem dato, ff. eod.l.impuberem.22 §.si ei filio.

Sed & ille, qui cum Titio fundus legaretur, adiicit sua manu conditionem pecuniæ sibi dandæ, in voluntatem Senatusconsulti incidit. Qui autem voluntate patris se exhæredat, vel legatum sibi adimit, neque uerbis Senatusconsulti, neq; sententia continetur, d.l.impuberum.§.finali.

Si quis patris sui testamentum aboleuerit, & quasi intestatus decessisset, pro hærede gesserit, atque ita diem suum obierit, iustissime tota hæreditas paterna hæredibus eius eripietur, ff.eod.l. si quis.26.

Lege Cornelia testamentaria obligatur, qui signum adulterinum fecerit, sculpserit. De partu supposito soli accusant parentes, aut hi, ad quos eas res pertineat nō quilibet ex populo, vt publicam accusationem intendat, ff.e.l. Cornelia.30.

Qui falsas tabulas dixerit, nec obtinuerit, ad defuncti iudicium adspirare non potest, C.eod.l. sexta.

Si falsos codicillos ab iis, contra quos supplicas, factos esse contendis: non ideo accusationem euadere possunt, quod si illis negent uti, nam illis prodest instrumenti vsu abstinere, qui non ipsi machinatores falsi esse dicuntur, & quos periculo solus vsus adstrinxerit. qui autem compositis per scelus codicillis in seueritatem legis Corneliæ inciderunt, non possunt defensiones eius recusando, crimen euitare, C.eod.l. qui falsos.8.

Si

Si docueris apud prǽsidem prouinciæ ab intestato te hæredem eius extitisse, qui codicillos scripserat: ordinarium est, vt in hæreditatis possessione constitutus, fideicommissa præbeas, quæ iure relicta sunt: nisi consilium est condicillos falsos arguere, quod si criminaliter cœptum interuentu indulgentiæ, sopitū est, habes tamen residuam indagationem, & potest de fide scripturæ ciuiliter quæri, C.eod.l.si docueris.9.

Eum qui celauit, uel amouit testamentum, committere crimen falsi publicè notū est, C.eod.l.eum qui.14.

De fide testamenti duplex via litigandi tributa est, quamuis itaque per procuratorem accusationem persequi non potes: disceptatione tamen parata de eiusdē fide quæri non prohiberis, cum reus ita conuentus non tantum ab alio iuste, sed & ab eo, qui ciuiliter egit, solenniter accusari possit, C.eod.l.de fide.16.

Sicut falsi testamenti vel codicillorum scriptura temporis interuallo firmari non potest, ita vera, quæ in iure substitit, non euanescit. si itaque de fide delicti vel per accusationem vel per priuatum iudicium quæreris, rector prouinciæ tunc demum eos exhiberi, de quibus interrogatio fieri potest, iubebit, si prius cæteris iudiciis fuerit commotus, C.eod.l.sicut.17.

Falsi nominis vel cognominis asseueratio pœna falsi coercetur, ff.eodem. l. falsi. 13. in princip.

Falsi pœna coercentur, & qui ad litem instruendam aduocatione testibusve pecuniam acceperunt, obligationem, pactionem fecerunt, societatem inierunt, & vt aliquid eorum fieret, curauerunt, ff.eod.l.falsi.20.

Qui duobus insolidum eandem rem diuersis contractibus vendiderint pœna falsi coercentur, & hoc Diuus Hadrianus constituit. his adiungitur & is, qui iudicem corruperit, sed remissus puniri solent, & ad tempus relegantur, nec bona illis auferuntur, ff.eod.l.qui duobus.21.

Impuberem in hoc ædictum incidere, dicendum non est, quoniam falsi crimine uix poterit teneri cum dolus malus in eam ætatem non cadit, ff.eod.l.impuberem.22.in prin.

Quid sit falsum, quæritur & uidetur id esse, si quis chirographum alienum immittetur, aut libellum, vel rationes intercidat vel describat, non qui alias in computatione, uel in ratione mentitur, ff.eod.l.quid sit.23.

Qui nomine prætoris literas falsas reddidisse, edictum vel falsum proposuisse dicetur, ex causa actione in factum pœnali tenetur, quamquam legis Corneliæ reus sit, ff.eod.l.qui nomine.25.

Eos, qui inter se diuersa testimonia præbuerant, quasi falsum fecerint, & præscripto legis Corneliæ teneri, pronuntiatum est. & eum, qui contra signum suum falsum præbuit testimonium pœna falsi teneri pronuntiatum est, ff. cod. l. eos qui, 27. in prin.

De imprudentia eius, qui diuersa duobus testimonia præbuit cuius ita anceps fides vacillat, quin crimine falsi teneatur, nec dubitandum est, dicta.l. eos qui.§. de imprudentia.

Qui se pro milite gessit, vel illicitis insignibus est vsus, uel falso duplomate uias commeauit, pro admissi qualitate grauissime, puniendus est, d.l.eos qui.§.fin.

Qui à debitore prolato die pignoris obligatio mentiatum falsi crimini locus est, ff.eod.l.qui à debitore.28.

Si quis obrepserit præsidi prouinciæ, tam per acta, quàm per libelli interpellationem nihil agit imo si accusatus fuerit pœnam temeratoris luit. Perinde enim

punitur,

punitur, atque si falsum fecerit. sunt enim rescripta de ea re, sufficit autem unū argumenti causa referre, cuius verba hæc sunt. Alexander Augustus. Iulio Marcello. si libello dato aduersarius tuus veritatem in precibus ab eo datis non adie cit: subscriptione, vti non potest. imo si accusatus fuerit & pœnam inferre debet, ff. eod. l. si quis, 29.

Diuus Pius Claudio rescripsit, pro mensura cuiusque delicti constituendum in eos, qui apud iudices instrumenta protulerunt, quæ probari non possint. at si plus eos meruisse videatur, quam ex forma iurisdictionis pati possint, vt imperatori describatur, æstimaturo, quatenus coerceri debeant, sed diuus Marcus cum fratre suo pro sua humanitate hanc rem temperauit, ut si (quod plerunque euenit) per errorem huiusmodi instrumenta proferantur, ignoscatur eis qui tale quidquam protulerint, ff. eod. l. Diuus. 31.

Si venditor mensuras publice probatas vini, frumenti, vel cuiuslibet rei, emptor corruperit, doloue malo fraudem fecerit: quanti ea res est, cuius duplum condemnatur, decretoque diui Hadriani præceptum est in insulam eos relegari, qui pondera aut mensuras falsassent, ff. eod. l. penult.

Si quis falsis constitutionibus nullo authore habito vtitur lege Cornelia aqua & igni interdicitur, ff. eod. l. fin.

Maiorem seueritatem exigit, vt merita, eorum, qui falsis rescriptionibus vtuntur, digna pœna coerceantur. Sed qui deceptus est per alium: si suam innocentiam probat, & cum à quo accipit, exhibere: sel berat, C. eod. l. quarta.

Nec exemplum precum editionis aliter per errorem scriptum, cum non nisi dolo falsum committentes crimini subiugentur, cognitionem dati iudicis moratur, C eod. l. nec exemplum. 20.

Accusatio suppositi partus nulla temporis præscriptione depellitur: nec interest, decesserit, nec ne ea, quæ partum subdidisse contenditur, ff. eodem. l. qui falsas. 19 §. accusatio.

Si partus suppositi crimen diuersæ parti obiicitis: causa capitalis in tempus pubertatis pueri differri non debuit: nec enim verisimile est, eam, quæ arguitur, non ex fide causam suam defensuram, cum periculum capitis subeat, C. eodem. l. prima.

Cum suppositi partus crimen patrui tui vxori moueas: apud rectorem prouinciæ instituta accusatione id proba, C. eod. l. cum suppositi. x.

De partu supposito soli accusant parentes, aut hi, ad quos ea res pertinet non quilibet ex populo, vt publicam accusationem intendat, ff. eod. l. lege. 3. §. fi.

Cum morandæ solutionis gratia à debitore falsi crimen obiicitur, nihilominus salua executione criminis debitorem ad solutionem compelli oportere satis rescriptis principum declaratum est, C. eod. l. secunda.

Falsi quidem crimen, vel aliud capitale mouere filiis matri non possunt. Sed ea res pecuniarium compendium non aufert. Si enim de fide scripturæ, vnde mater vestra fideicommissum sibi vindicat, dubitatio est: inquiri fides veritatis etiam sine metu criminis potest, C. eod. l quinta.

Ipse significas, cum primo aduersarii instrumenta protulerunt, fidem eorum te habuisse suspectam, facta igitur transactione, difficile est, vt is, qui prouinciam regit, velut falsum cui semel adquieuisti, tibi accusare permittat, C. eo. l. septima.

Si lis pecuniaria apud pedaneos iudices remissa est, etiam de fide instrumenti ciuiliter apud eos iuxta responsum viri prudentissimi Pauli requiretur, C. eodem. l. si lis. xi.

Querela

Querela falsi temporalibus præscriptionibus non excluditur, nisi viginti annorum exceptione, sicut cætera quoque fere crimina, C.eod.l.querela.xii.

Qui velut præsentem scripsisse res recepisse suas, cum absens esset, conscripsit. nō ignorāti quid quam aufert, sed se criminis obligat periculo, C.e.l.qui velut.13.

Si creditor colludēs cū debitore suo, sibi pdiū venūdedit: falsū cōmisit, & sibi nihil officit, sed se magis criminis accusationi fecit obnoxiū, C.e.l.si creditor.15.

Ex initio falsi cōmissi iusta possessio non parat, vnde contra eos, quos de dn̄o sun di tecū contendere proponis, accusationē instituere potes, C.eo.l.ex initio.18.

Et si ad te negotium pertinuit, etiam atque etiam tecum deliberare debueras, ne improbam instituueres accusationem, hoc instrumentum, in quo subscripseras falsum arguere contendens, at cum mulieribus in alia causa falsi non sit concessum accusare, tu autem hæc eadem prædia te prius aliis donasse proponas, fieri tibi facultatem accusandi contra iuris postulas formam, C.eod.l.& si.19.

Si quis decurio testamentum, uel codicillos, aut aliquam deficientis scripserit voluntatem, uel conscribendi publicis priuatisque instrumentis præbuerit officium, si falsi quæstio moueatur, decurionatus honore se posita quæstioni (si ita poposcerit causa) subdatur. Sed non statim desinit esse decurio, qui in huiusmodi facto fuerit, quantum enim ad municipales pertinet necessitates; decurio permanet. quantum ad rem gestam & veritatem referandam, uti decurionatus honore non poterit nec uerò is, qui ante fuerit tabellio, ad eludendam quæstionem, super iis, quæ ante conscripsit, factus decurio defendi hac poterit dignitate, quoniam scripturæ veritas, si res poposcerit, per ipsum debet probari authorem, C.eod.l.si quis.21.

Vbi falsi examen inciderit, tunc accerrima fiat indago argumentis testibus, scripturarum collatione aliisq; uestigiis ueritatis, nec accusatori tantum quæstio incumbat, nec probationis ei tota necessitas indicatur, sed inter utranq; per lo nam iudex medius, nec vlla interlocutione diiudicet, quæ sentiat sed tanquam ad imitationem relationis, quæ solum audiendi mandat officium, præbeat notionem, postrema sententia, quid sibi liqueat, proditurus. Vltimum autem finis strepitus criminalis compendioso spatio limitatur, quem litigantem fas nō sit excedere, cuius exordium nascetur auspitio contestatæ actionis apud iudicem competentem, capitali post probationem supplicio, si id exigat magnitudo cōmissi, uel deportatione ei, qui falsum cōmiserit, imminēte, C.e.l.vbi, falsi. 22.

Datur licentia litigantibus, si apud iudicem proferatur scriptura de qua oritur aliqua disputatio, profitendi verum de falso criminaliter statuat, qui dubitet, de instrumenti fide, experiri, an ciuiliter. Quod si expetens vindictam falsi crimen intenderit, tunc quæstione ciuili per sententiam terminata, criminis fiat indago, vt si quis tabula testamenti, chirographa, attestationesque necnon & rationes priuatas vel publicas, pacta, & epistolas, uel ultimas uoluntates, donationes, uenditionesve, uel si quid prolatū ad instituere conabit: habeat accusādi facultatē. ciuilis autē inquisitionis inter utrasque partes confligentium lenior examinatio procedat: cū iudex, qui pęerit questioni, intentiones actoris falsas & cōsectu crimina reorū ex legibus pœnis cōpetētibus ulciscl.C.e.l.pen.

Præbet licētia, ut siue ciuiliter, siue criminaliter (ut actor elegerit) sup platis codicillis uel aliis instrumēti requirat: incūbat pbatio fidei īstrumēti ei primitus, q scripturā obtulerit: deīde ei, q īstructa īstātia falsū arguere paratus sit, C.e.l.si.

Pœna falsi, uel quasi falsi, deportatio ē, & oīum bonorū publicatio, ff.e.l.pria.§.si.

DE VI PVBLICA SEV PRIVATA.
Titulus VIII.

EGE Iulia de vi publica tenetur, qui arma, tela, domi suæ agrove in villa, præter vsum venationis, vel itineris, vel nauigationis coegerit excipiuntur etiam arma, quæ quis promercii causa habuerit, hæreditateve ei, obuenerint, ff. de vi publ. l. prima. cum l. seq. In eadem causa sunt, qui turbæ, seditionisve faciendæ consilium inierint, hominesve in armis habuerint, ff. eod. l. tertia, in prin.

Eadem lege tenetur, qui pubes cum telo in publico fuerit. in eadem causa sunt, qui pessimo exemplo conuocata seditione villas expugnauerint, & cum telis ac armis bona rapuerint, item tenetur, qui ex incendio rapuerit aliquid præter materiam præterea punitur huius legis pœna, qui puerum, uel fœminam, vel quenquam per uim stuprauerit. Sed & qui in incendio cum gladio aut telo rapiendi causa fuerit, vel prohibendi res suas dominum seruare eadem pœna tenetur eadem lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo agrove suo uel naui sua deiecerit, excusserit, expugnauerint concursu utive id fieret, homines commodauerit, d. l. tertia. §. eadem lege, cum l. seq.

Qui cœtu, concursu, turba, seditione incendium fecerit: quique hominem dolo malo incluserit, obsederit: quive fecerit, quominus sepeliatur, quo magis fugauerit, nam eam obligationem lex rescindit, ff. eod. l. quinta, in prin.

Si de ui, & possessione, uel dominio quæratur: ante cognoscendum de ui, quàm de proprietate rei, Diuus Pius rescripsit. Sed & decrepit, ut prius, de ui quæratur, quam de iure dominii, siue possessionis, d. l. quinta, §. si de vi.

Armatos non utique eos intelligere debêmus, qui tela habuerint: sed etiam eos, qui habent, quod nocere potest, ff. eod. l. armatos. 9.

Qui dolo malo fecerit, quo minus iudicia tuto exerceantur, aut iudices vt oportet iudicent: uel is, qui potestatem Imperiumve habebit, aliter quàm ei ius erit decernat imperet, faciat, qui ludos pecuniamve ab aliquo inuicto polliceri publice, priuatimque per iniuriam exegerit. Item qui cum telo dolo malo in concione fuerit, aut ubi iudicium publicè exercebitur, ff. eodem. l. qui dolo. x. in principio.

Hac lege tenetur, & qui conuocatis hominibus uim fecerit, quo quis uerberetur, & pulsetur, & neque homo occisus sit, d. l. qui dolo. §. fin.

Hi, qui ædes alienas aut uillas expilauerint, effregerint, expugnauerint: si quidem in turba cum telis fecerint: capite puniuntur: telorum autem appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt, accipiuntur, qui telum tuendæ salutis suæ causa gerunt, non uidentur hominis occidendi causa portare, ff. eodem. l. penul.

Qui noua uectigalia exercent, lege Iulia de ui publica tenentur, ff. eodem. l. §. finali.

Quoniam multa facinora sub vno violētiæ noīe continentur, cū aliis vim inferre certantibus, aliis cū indignatione resistentibus, verbera cædesq; crebrò deregātur admissæ: placuit si forte quis vel ex possidentis parte, vel ex eius qui possessionē temerariæ tētauerit interemptus fit, in eū suppliciū exerceri, quæ vim facere tentauerit, & alterutri parti causam malorum præbuerit: & non tam relegatione

cere tentauerit,& alterutri parti causam malorum præbuerit: & non tam religatione,aut deportatione insulæ plectatur,sed supplicium capitale excipiat, nec interposita prouocatione sententiam,quæ in eum fuerit dicta suspendat, C.eod.l.Iul.de vi pub.uel.priu.l.sexta.

De vi priuata.

Lege de vi priuata tenetur,qui conuocatis hominibus uim fecerit, quo quis verberetur,pulsetur:neque homo occisus erit,ff.ad l.Iul.de vi priua.l.secunda.

Legis Iuliæ de ui priuata crimen committitur, cum cætum aliquis & concursum fecisse dicitur,quo minus quis in ius produceretur:& ideo moderatius edicto prætoris de iniuris vtendum esse Labeo ait,ff.eod.l.quarta.

Si quis aliquem deiecerit ex agro suo hominibus congregatis sine armis:vis priuatæ postulari possit,ff.eod.l.quinta.

Ex Senatusconsulto Volusiano,qui improbè coeunt in alienam litem, vt quidquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter hos communicaretur:lege Iulia de vi priuata tenentur,ff.eod.l.sexta.

Creditores si aduersus debitores suos agant:per iudicem id, quod deberi sibi putant,reposcere debent.alioquin si in rem debitoris sui intrauerint,nullo id cócedente,Diuus Marcus decreuit,ius crediti eos non habere.verba decreti,hæc sunt. OPTIMVM EST, VT SI QVAS PVTES TE HABERE PETITIONES, ACTIONIBVS EXPERIARIS INTERIM ILLE IN POSSESSIONE DEBET MORARI, TV PETITOR ESSE ET CVM MARTIANVS DICERET. VIM NVLLAM FECI: CAESAR DIXIT, TV VIM PVTAS ESSE SOLVM, SI HOMINES VVLNERENTVR? VIS EST ET TVNC, QVOTIES, QVIS ID QVOD DEBERI SIBI PVTAT, NON PER IVDICEM REPOSCIT. NON PVTO AVTEM NEC VERECVNDIAE, NEC DIGNITATI, NEC PIETATI TVAE CONVENIRE QVIDQVAM NON IVRE FACERE. QVISQVIS IGITVR PROBATVS MIHI FVERIT, REM VLLAM DEBITORIS, NON AB IPSO SIBI TRADITAM, SINE VLLO IVDICE TEMERE POSSIDERE, (VEL ACCEPISSE) SIBIQVE IVS IN EAM REM DIXISSE, IVS CREDITI NON HABEBIT. ff.eod.l.penul.

Si,creditor,qui sine authoritate iudicis res debitoris occupet:hac lege tenetur,& in tertia parte bonorum multatur,& infamis fit,ff.eod.l.fin.

Latoris tui lege Iulia de re priuata armati si tertia pars bonorum fisco vindicata, est tutelæ actionem pro ea portione aduersus fiscum dirige modo si nulla præscriptio locum habeat nam succesio pro oneribus portionis suæ respondet,C. ad l.Iul.de vi.pub.uel. priu.l.secunda.

Ob debitum viri vel ciuile munus res vxoris,qui pignori capiunt, uim contrahere,videntur,C.eod.l.prima.

Si confidis sponsam filii tui,raptam esse,vel filiuum tuum inclusum,instituere solenni more legis Iuliæ de vi accusationem apud præsidem prouinciæ non prohiberis,ff.eod.l.tertia.

In possessionem fundi,licet creditor,per vim ingrediatur: Iuliæ legis uis priuatæ reus deferri potest,C.eod. l.quinta.

Si quis à te fundum, vel quodcunque aliud adserit pertinere, ac restitutionem

de pudicitiæ causæ confestim marito renuntiare prohibuit. ff. eodem. l. vim passam, in principi.

Legis Iuliæ de adulteriis capite septimo ita cauetur. NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QVI TVNC SINE DETRECTATIONE REIPVBLICAE CAVSA ABERIT. neque enim æquum uisum est absentem Reipublicæ causa inter reos referri: dum Reipublicæ operatur. necessario adiicitur, SINE DETRECTATIONE. cæterum si quis euitandi criminis causa id egerit, ut Reipublicæ causa abesset: nihil illi commentum hoc proficiet. quod si quis præsens sit, uice tamen absentis habeatur, vtputa qui in vigilibus, vel urbanis castris militat: dicendum est deferri hunc posse. neque enim laborare habet, ut se repræsentet. Et generaliter dicendum est. eorum demum absentiam excusatam esse, qui in alia prouincia Reipublicæ causa absunt, quàm in ea in qua deferuntur. proinde si quis in prouincia, in qua agit, adulterium commiserit, accusari poterit: nisi sit ea persona, quæ ad præsidis cognitionem non pertineat, ff. eo. l. si maritus, 15. §. legis.

Si quis in honore ministeriove publico sit, reus quidem postulatur, sed differtur eius accusatio, ut cautione in iudicio sistendi causa promittatur in finem honoris. & hoc ita Tyberius Cæsar rescripsit, ff. eodem. l. si adulterium 38. §. final.

Si dum in tuo matrimonio uxor tua esset, se adulterio poluit: in ea prouincia in qua idipsum factum est more solito persequi debet, C. eodem, l. *si dum in tuo* matrimonio. xiiii.

Si quondam uxor tua antè quàm crimine adulterii accusaretur *prouinciam* excessit, nec absens accusari potest, nec in eam prouinciam, *in qua stipendium facis*, transmitti iure deposcitur. sanè cùm per occupationem militarem non licuerit accusare eam solenniter poteris. nec enim tempus quo muneribus militaribus occuparis, uindictam tibi quam maritali dolore percussus deposcit debet auferre. C. eod. l. si quondam. xv.

Si in uiduitate mulier perseuerat: in accusatoris est arbitrio, à quo velit incipere: vtrum ab adultero, an ab adultera. d. l. si maritus, §. si in viduitate.

Si quis & adulterum, & adulteram simul detulerit, nihil egit, poteritque quasi neutrum detulerit rursus: à quo uelit, initium facere, quia nihil agit prima delatione, d. l. si maritus. §. final.

Reos adulterii duos, simul marem & fœminam, ex eadem causa fieri lex uetat, sed ordine pagi vtrosq; licet; C. eo. l. reos viii.

Quæritur, an alius adulteram, alius adulterum postulare possit, ut quamuis ab eodem ambo simul postulari non possunt, à diuersis tamen singuli possint? sed non ab re est hoc probare, diuersos accusatores admitti posse: dum si ante denunciationem nupserit, prior mulier accusari non possit. expectabit igitur mulier sententiam de adultero latam. si absolutus fuerit: mulier per eum vincet, nec ultra accusari poterit. si condemnatus fuerit: mulier non est condemnata, sed aget causam suam: fortassis & obtinere, vel gratia, uel iustitia, uel legis auxilio poterit. quid enim si adulter inimicitiis oppressus est, uel falsis argumentis, testibusque subornatis apud præsidem grauatus, qui aut noluit, aut non potuit prouocare: mulier uerò iudicem religiosum sortita pudicitiam suam defendat: sed si antequam condemnetur, vel antequam cum eo agi cœperit, adulter diem suum obierit: constitutum est, & mortuo adultero sine perscriptio-

ne mu-

ne mulierem posse accusari. sed & si non mors, sed poena alia reum subtraxerit: adhuc dicimus posse ad mulierem ueniri, ff. eo. l. denunciasse, 17. §. quæritur. cum l. seq. & l. adulter, 19. in principio.

Plectitur, & qui precium pro comperto stupro acceperit, nec interest, utrum maritus sit, qui accepit, an alius quilibet. quicunque enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, poena erit plectendus. cæterum si gratis quis remisit, ad legem non pertinet, ff. eo. l. mariti, 29. §. plectitur.

Qui quæstum ex adulterio uxoris suæ fecit, plectitur. nec enim mediocriter deliquit, qui Lenocinium in uxorem exercuit. Quæstum autem ex adulterio uxoris facere uidetur, qui quid acceperit, ut adulteretur uxor: & siue sæpius, siue semel accepit, non est eximendus. Quæstum enim de adulterio uxoris facere propè ille existimandus est, qui aliquid accepit, ut uxorem pateretur adulterari meretricio quodam genere. quod si patiatur uxorem delinquere, non ob quæstum, sed ob negligentiam, vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem: extra legem positus videtur, dict. leg. mariti, §. qui quæstum, ex adulterio.

Hoc amplius senatusconsulto adiectum est: ut si plures eundem postulauerint: & eius, qui perseuerauerit reum reamve facere, postulationis dies prima exigatur, scilicet ut qui accusat, suos libellos accusatorios expectet, non alienos, d. l. mariti, § hoc amplius.

Eum, qui per uim stuprum intulerit, vel mari, vel fœminæ: sine præfinitione huius temporis accusari posse, dubium non est: cum eum publicam vim committere, nulla dubitatio est, d. l. mariti, §. fin.

Si minor annis adulterium commiserit: lege Iulia tenetur, quoniam tale crimen post pubertatem incipit, ff. eo. l. si minor, 36.

Filium familias publico iudicio adulterium in uxorem sine voluntate patris arguere posse, constitutum est. uindictam enim proprii doloris consequitur, ff. eod. l. filium familias, 37.

Si adulterium cum incestu committatur: utputa cum priuigna, nuru, nouerca: mulier similiter quoque punietur. id enim remoto etiam adulterio eueniet, ff. eo. l. si adulterium, 38. in princ.

Si maritus uxorem in adulterio deprehensam, impetu tractus doloris interfecerit: non utique legis Corneliæ de sicariis poenam excipiet. unde ultimum supplicium remitti potest: cum sit iustum dolorem temperare, & magis, quia plus fecerit, quàm quia se uindicare non debuerit, puniendus sit, d. l. si adulterium, §. Imperator.

Gracchus, quem Numerius in adulterio noctu deprehensum interfecit, si eius conditionis fuit, ut per legem Iuliam impunè occidi potuerit: quod legitimè factũ est, nullam poenam meretur, idemq; filiis eius, qui patri paruerunt, præstandum est. sed si legis authoritate cessante inconsulto dolore adulterum interemit: quamuis homicidium perpetratum sit: tamen quia & nox, & dolor iustus factum eius releuat, in exilium dari potest, C. eo. l. quarta.

Nihil interest adulteram filiam prius pater occiderit, an nondum vtrunque occidat. nam si alterum occidit lege Cornelia reus erit, quod si altero occiso, alter vulneratus fuerit: uerbis quidem legis non liberatur, sed Imperatores rescripserunt impunitatẽ ei concedi, quia licet interempto adultero mulier superuixerit post tam grauia uulnera, quæ ei pater infixerat: magis facto, quàm uoluntate eius seruata est: quia lex parem in eos, qui deprehensi sunt

Indignatione exigit, & seueritatem requirit, ff. eo. l. nihil interest, 32. in prin.

Defuncta quoq; socru gener incesti postulabitur, vt adulter post mortem mulieris, ff. eo. l. fina.

Et si crimine adulterii damnatus restitutus non esset, vt proponis: si tamen soror tua, cum qua adulterium commissum dicebatur, non est accusata: nec pœnæ, nec infamiæ subiici potuit: & multo magis cum & accusatorem uita esse defunctum proponas, C. eod. l. & si, 13.

Ea, quæ inter reas adulterii recepta est, absens defendi non potest, ff. eodem. l. miles, xi. §. ea, quæ.

Iudex adulterii ante oculos habere debet, & inquirere, an maritus pudicè uiuens, mulieri quoque bonos mores colendi author fuerit. per iniquum enim uidetur esse, vt pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat. quæ res potest & uirum damnare, non rem ob compensationem mutui criminis inter vtrosq; communicare, ff. eo. l. si uxor. 13. §. Iudex.

Lex Iulia de adulteriis specialiter quosdam adulterii accusare prohibet: ut minores annis, 25. nec enim visus est idoneus accusator, qui nondum robustæ ætatis sit, quod ita uerum est, si non matrimonii sui iniuriam exsequatur. cæterum si suum matrimonium vindicare velit: quamuis iure extranei ad accusationem veniat tamen audietur. nec enim ulla præscriptio obiicitur suam iniuram uindicanti. sanè si iuuenili facilitate ductus. vel etiam feruore ætatis accensus, ad accusationem prosiliit: accusanti ei non facilè, calumniæ pœna irrogabitur. Minorem, xxv. annis & eum accipimus, qui annum uicesimumquintum ætatis agit, ff. eo. l. si maritus, xv. §. lex Iulia.

Præscriptiones, quæ obiici solent accusantibus adulterii, ante solent tractari, quàm quis inter eos recipiatur. cæterum postea, quàm semel receptus est, non potest præscriptionem obiicere, d. l. si maritus, §. præscriptiones.

Publico iudicio non habere mulieres, adulterii accusationem, quamuis de matrimonio suo uiolato quæri uelint, lex Iulia declarat, quæ cum masculis iure mariti accusandi facultatem detulisset, non idem fœminis priuilegium detulit, C. eodem. l. prima.

Adulter post quinquenium, quàm commissum adulterium dicitur, quod continuum numeratur, accusari non potest, easque præscriptiones legibus reis datas auferri non oportet, C. eo. l. quinta.

Præscriptione quinq; annorum crimen incesti coniunctum adulterio non excluditur, ff. eo. l. vim passam, 39. §. præscriptione.

Propter violatam uirginem adultam, qui postea maritus esse cæpit, accusator iustus non est: & ideo iure mariti crimen exercere non potest: nisi puella uiolata sponsa eius fuerat. sed si ipsa iniurias suas sustinentibus curatoribus, per quos etiam negocia eius gerenda sunt, persequatur: præses prouinciæ pro debita tanto delicto (si probetur) se ueritate examinabit, C. eo. l. septima.

Abolitionem adulterii criminis postulans, præsidem in cuius officio accusatio fuerit statuta, adire debes. Cæterum erras tu marite. existimans etiam si simpliciter idest sine abolitione destitisses, senatusconsulto in persona tua futurum locum non fuisse: diuersum enim Diui Principes sæpe sanxerunt. Quin hoc amplius scias, nullam fuisse ulterius potestatem statuendæ huiusmodi accusationis: quia decreto patrum, & lege Petronia ei, qui iure uiri delatum adulterium non peregit, nunquam postea hoc crimen deferre permittitur, C. eodem, l. abolitionem, xvi.

Eum,

Eum, qui duas simul habuit vxores, sine dubitatione comitatur infamia in ea namq. re non iuris effectus, quo ciues nostri matrimonia contrahere plura prohibentur, sed animi destinatio cogitatur. Veruntamen ei, qui te ficto coelibatu cum aliam matremfamilias in prouincia reliquisset, sollicitauit ad nuptias: crimen etiam stupri, a quo tu remota es, quòd uxorem te esse credebas, ab accusatore legitimo solenniter inferetur. Cæterum res omnes, quas ab eo intercepias matrimonii simulatione deploras, restitui tibi omni ex actionis instantia imperabis à rectore prouinciæ. nam ea quidem, quæ ei tibi, ut sponsæ daturū promisit, quō repetere cū effectu potes quasi sponsa, C. eo. l. eū qui, 18.

Quamuis indubitati iuris sit, quoties adulterii crimen intenditur, praesentiam accusatoris præcedere oportere, tamen quando cognoscitur, uxorem praepositi uiatoris habitis quæstionibus adulterium commisisse detectam sub ipsa propalatione sententiæ uiatoris ipsius præsentiam postulasse: contecto poenæ iudicio, facinore etiam agitata quæstione conuicto præpositus ab excubiis limitis non reuocabitur, C. eo. l. quamuis, 19.

Fœdissimam earum nequitiam, quæ pudorem suum alienis libidinibus prosternunt, non etiam earum, quæ per vim stupro comprehensæ sunt, irreprehensa voluntate esse placuit, C. eo. l. fœdissimam, 20.

Ob commissa adulteria atq; accusandas vxores certa tempora, quæ vt liter computari solent, præscripta sunt. Si igitur per occupationes publicas accusationē instruere non potuisti, nec ante creditum tibi munus præscripta tempora transacta sunt. post depositam sollicitudinem, qua deuinctis, integram accusandi potestatem habebis. ad quam cum uocare cæperis properare debebis, ne ex re nata licentia ad terrendam aduersariam futuræ accusationis speciem prætendas, C. eod. l. ob commissa, 21.

Adulterii accusatione propositia præscriptiones ciuiles, quibus aut dos reperi fingitur, aut ratione aliqua debitum affligatur, quæ occurrere, atque perstrepere examini consueuerunt iubetur sequestrari, nec earum obice aliquid negocio tarditatis afferri, sed accusatione hoc est, cum constiterit quo iure, id est mariti vel extranei, quoue tempore accusatio fuerit introm issa: discutiatur crimen, facti qualitas publicetur: cum & iurgia, quæ magnitudine superantur, & ciuilis actio criminali iure postponatur. Idem tamen, cum competere cœperit, habitura momenti: dummodo non obsit huic examini, C. eo. l. adulterii, 33.

Cum vir nubit, in fœmina viros paritura quid cupiatur, vbi sexus perdidit locū? Vbi scelus est id, quod non proficit scire? Vbi Venus mutatur in alteram formam? Vbi amor quæritur, nec videtur, iubetur insurgere leges, armari iura gladio vltore, vt exquisitis pœnis subdantur infames q futuri sunt rei, C. eo. l. cū uir, 31.

Ex Nouella constitutione, cxxxiiij.

De substantia adulteri, si uxorem habeat, dos ei donatioq; ante nuptias conferuetur: aut si dotalia instrumenta non interuenerunt portio, quæ defertur legem. Reliquam eius substantiam descendentes, aut ascendentes (si qui sunt) vsque ad tertium gradum capiant secundum ordines & gradus suos. si nulli huiusmodi supersint, fisco hæc addici iubetur. Nouell. const. 134 § præterea.

Mulier, quæ adulterium commisit: competentibus subdita pœnis, in monasteriū conijciatur. atque si maritus intra biennium eā recipere voluerit dari ei huius agendi licentia, vt & in matrimonio eā habeat, neq; ullum ex hoc reuereatur

 periculum:

periculum: matrimonio quoq; per ea, quæ medio tempore facta sunt, non lædendo, d. nouell. conſt. 134. §. mulier vero.

Sed ſi prædictum tempus prætereat, aut maritus, antequam vxorem recipiat, uitam finierit: iubetur, ut ea tondeatur, & monaſticum habitum aſſumat, & per omne tempus vitæ ſuæ in eo monaſterio habitet. Vnde ſi deſcendentes habuerit, duas quidem portiones ſubſtantiæ eius ipſi capiant, partiēdas ſecundum legum ordinem: reliqua vero tertia pars monaſterio aſsignetur, in quod conijcitur. ſi deſcendentes non ſint, ſed aſcendentes inueniantur, qui huiuſmodi impiamento non fauerint, opemve tulerint: hi triētem capiant ſecundum legum diuidendum ordinem: bes vero tribuatur monaſterio, in quo talis mulier includitur. ſi neque deſcendentes, neque aſcendentes habeat, aut aſcendentes tantæ impietati opem tulerint: omnem eius ſubſtantiam capiat monaſterium, illo obſeruando, ut per omnes caſus marito pacta conuenta, quæ dotalibus comprehenſa ſunt inſtrumentis, ſalua ſint, d. nouel. conſt. §. ſed ſi prædictum.

DE CRIMINE SICARIORVM, VEL HOMICIDVM. Titulus IIII.

Diuus Hadrianus, eum qui hominem occiderit, ſi non occidendi animo hoc admiſerit, abſolui poſſe, & qui hominem non occiderit, ſed vulnerauerit, at occidat pro homicida damnandum; & ex re conſtituendum hoc. nam ſi gladium ſtrixerit & in eo percuſſerit indubitate occidendi animo id eum admiſiſſe. ſed ſi clavi percuſsit, aut cucurra in rixa; quamuis ferro percuſſerit, tamen nō occidendi animo: leuiendam pœnam eius, qui in rixa caſu magis, quam voluntate homicidium admiſerit, ff. ad l. corn. de ſicar. l. prima, §. Diuus.

Diuus Hadrianus reſcripſit eum, qui ſtuprum ſibi uel ſuis per uim inferentem occidit dimittendum, ſed & in eum, qui vxorem deprehenſam in adulterio occidit Diuus Pius leuiorem pœnam irrogandam eſſe ſcripſerit & humiliore loco poſitum in exilium perpetuum dari iuſsit in aliqua dignitate poſitum ad tempus relegari, d. l. prima, §. item Diuus.

Frater veſter rectius fecerit, ſi ſe præſidi prouinciæ obtulerit, qui ſi probauerit, nō occidendi animo hominem à ſe percuſſum eſſe: remiſſa homicidii pœna, ſecundum diſciplinam militarem ſententiam proferret: crimen. n. contrahitur, & ſi voluntas nocendi intercedat. cæterum ea, quæ ex improuiſo caſu potius, quàm fraude accidunt: fato plerunq;, non noxæ imputantur, C. eo. l. prima.

In lege Cornelia dolus pro facto accipitur: neque in hac lege culpa lata pro dolo accipitur. quare ſi quis ab alto ſe præcipitauerit, & ſuper alium uenerit, eumq; occiderit: aut putator ex arbore, cum ramum deiiceret, non proclamauerit, & prætereuntem occiderit: ad huius legis coercitionem non pertinet, ff. eodem, l. ſeptima.

Si mulierem viſceribus ſuis vim intuliſſe, quo partum abigeret, conſtiterit: eam in exilium præſes prouinciæ exiget, ff. eo. l. ſi mulierem, 8.

Infans, vel furioſus, ſi hominem occiderit, legis corneliæ non tenetur: cum alterum innocentia cōſilii tuetur, alterū fati infelicitas excuſat, ff. eod. l. infans, 12.

Nihil intereſt, occidat quis, an cauſam mortis præbeat, ff. eo. l. nihil intereſt, 15.

Si in rixa percuſſus homo perierit: ictus vniuſcuiuſq; in hoc collectorum contemplari oportet, ff. eo. l. fin.

Diuus

Diuus Hadrianus in hæc verba rescripsit in maleficiis voluntas spectatur, non exitus, ff. eod. l. Diuus. 14.

Is, qui aggressorem, vel quemcunque alium in dubio vitæ discrimine constitutus occiderit, nullam ob id factum calumniam metuere debet, C. eod. l. secunda.

Si quis percussorem ad se venientem gladio repulerit: non vt homicida tenetur, quia defensor propriæ salutis in nullo peccasse uidetur, C. eod. l. tertia.

Si (vt allegas) latrocinantem peremisti, dubium non est, eum qui inferendæ cædis uoluntate præcesserat, iure cessum videri, C. eod. l. quarta.

Eum, qui adsueuerat homicidiũ si non voluntate, sed casũ fortuito fecisse, cum calcis ictu mortis occasio prædita uideatur, si hoc ita est, neque super h c ambigi poterit, omni metu ac suspicione, quam ex admissæ rei discrimine sustinet liberabitur, C. eod. l. quinta.

Si quis te reum Corneliæ legis de Sicariis fecerit, innocentia purgari crimen, nõ adulta ætate defendi conuenit, C. eod. l. sexta.

Is, qui cum telo ambulauerit hominis necandi causa sicut is, qui hominem occiderit, vel cuius dolo malo factum erit commissum, legis. Corneliæ de Sicariis pœna coercetur, C. eod. l. septima.

Si quis necandum infantis piaculum aggressus aggressave sit, sciat se capitali supplicio esse puniendum, C. eod. l. penul.

Transfugas licet (ubicunque inuenti fuerint) quasi hostes interficere, ff. eodem. l. tertia, in fine.

DE VENEFICIIS. Titulus V.

VI malum venenum necandi hominis causa fecerit, vel uendiderit uel habuerit, plectitur eiusdem legis pœna adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit, uel hominis necandi causa habuerit. Adiectio aũt ista VENENI MALI ostendit esse quædã & non mala uenena, ergo nomen medium est, & tam id quod ad sanandum, quàm id, quod occidendum paratum est, continet, sed & id, quod amatorium appellatur. Sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa habet, sed ex Senatusconsulto relegari iussa est ea, quæ non quidem malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea, quæ acceperat, decesserit. Alio S. C. effectum est, ut pigmentarii, si cui temere cicutam, Salamandram, aconytum, pituo campes aut buprostim, mandragoram, at id quod lustramenti causa dederint cantharidas pœna teneantur huius legis, ff. ad l. cor. de sic. & venefi. l. tertia in prin.

DE PARICIDIIS. Titulus VI.

I sciente creditore ad scelus committendum pecunia sit subministrata: ut puta si ad veneni mali comparationem, vel etiam vt latronibus aggressoribusque daretur, qui patrem interficerent: paricidii pœna tenebitur, quique quæsierit pecuniam, quique eorum ita crediderit, aut à quo ita cauerit, ff. de l. Pompei. de paricid. l. septima.

Parricidii postulatus, si interim decesserit, siquidem sibi mortem consciuit: successorum fiscum habere debebit. Si minus eum, quem voluit: si modo testamen-

tum fecit, Si Intestatus decesserit: eos hæredes habebit, qui lege vocantur, ff. eodem.l.octaua.

DE CRIMINE DE FALSIS.
Titulus VII.

POENA legis Corneliæ irrogatur ei, qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa inuicem dicenda dolo malo coierit, ff. ad L. Cornel. de falsis.l.prima in prin.

Item, qui ob instruendam aduocationem testimoniave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem coierit ad obligationem innocentium, ex Senatusconsulto coercetur, d.l.prima.§.Item qui.

Sed & si quis ob renuntiandum, remittendumve testimonium, dicendum vel non dicendum pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ adficitur, d.l.prima.§. sed & si quis.

Et qui iudicem corruperit, corrumpendumve curauerit, sed & si iudex constitutiones Principum neglexerit, punitur, d.l prima.§.& qui.

Cui in rationibus, tabulis, cereisve vel alia qua re sine consignatione falsum fecerint, uel rem amouerit, perinde ex his causis, atque si erant falsarii, puniuntur. Sic & Diuus Seuerus lege Cornelia de falsis damnauit præfectum Aegipti quod instrumentis suis cum præerat prouinciæ falsum fecerit, dicta.l.prima,§. qui in rationibus.

Is, qui apparuerit viui testamentum, legis Corneliæ pœna tenetur, dicta.l.prima. §.is qui.

Is, qui deposita instrumenta apud alium, ab eo rodita esse aduersariis suis dicit, accusare eum falsi potest, d.l.prima.§.is qui.

Ad testamentum militum Senatusconsultum pertinet, quo lege Cornelia tenentur, qui legatum sibi fideive commissum lege Cornelia tenentur, qui legatum sibi fideive commissum adscripserit.d.l.prima.§.ad testamenta.

Inter filium & extraneum testamentum scribentes hoc interest, quod in extraneo, si specialiter subscriptio facta est, QVOD ILLI DICTAVI, ET RECOGNOVI. pœna cessat, & capi potest. in filio vel generalis subscriptio sufficit, & ad pœnam euitandam, & ad capiendum, d.l.prima.§.inter filium.

Ex illa quoque causa falsi pœnæ quis subiicitur, vt diui quoque Seuerus & Antonius constituerunt vt tutores, & curatores, & hi, qui officio depositi non restituerunt tutelam, vel curationem, cum fisco contrahere non possunt. At si quis aduersus hunc legem præfectus ærario obrepserit: vt perinde puniatur, ac si falsum commisisset. Sed ad illos hoc non pertinet (vt iidem Principis rescripserunt) qui ante, quàm tutelam susciperent, hæc gesserunt: nec enim excusationes adinisisse, sed fraudes exclusisse videntur. iidem Principes rescripserunt: ita demum eum, qui rationem tutelæ vel curæ nondum reddidit, cum fisco cōtrahere non debere) si uiuat is, cuius tutela administrata est, nam si decesserit licet nondum hęredi eius rationem reddiderit, iure eum contrahere. Sed & si iure hæreditario successerunt, in fiscalem contractum, tutor vel curator, licet ante rationem redditam pœna non habet locum licet adhuc viuat is, cuius tutela, uel cura administrata est, d.l.prima.§ ex illa.

Qui testamentum amouerit, celauerit, rapuerit, deleuerit, interleuerit, subiecerit, resignauerit, quive testamentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit, im-

murauerit dolo malo, cuiusve dolo malo id factum erit, legis Cornelia pœna damnatur, ff. eod. l. secunda.

Qui ignorans falsum esse testamentum, vel hæreditatem adiit, vel legatum accepit, uel quoque modo agnouit: falsum testamentum dicere non prohibetur, ff. eodem. l. tertia.

Licet ex tabulis, quas sub nomine patris tui vxorem eius, idest nouercam tuam, subrepto vero testamento, falsas protulisse allegas, cum crimen admissum ignorares legatum adscriptum tibi consecutus sit: tamen non impedieris accusationem contra eam, impletis solemnibus instituere, C. eod. l. tertia.

Si quis cum falso sibi legatum adscribi curasset, decesserit: id hæredi quoque extorquendum est, inde quoque Diuus Marcus rescripsit, cum quidam à patre hæres institutus codicillos intercidisset, & decessisset: fisco tantum putauit esse vindicandum, quantum per codicillos erogari potuisset, id est vsque ad dodrantem, ff. eod. l. quarta.

Senatus pœnam remisit ei, qui legata à se testamento data codicillis sua manu scriptis ademerat. Sed quia & iussu patris id fecerat, & annorum vigintiquinque erat, hæreditatem quoque ei capere permissum est, ff. eod. l. quinta.

Si quis legatum sibi adscripserit: tenetur pœna legis Corneliæ, quamuis inutile legatum sit: nam & eum teneri constat, qui eo testamento, quod postea ruptũ est, uel etiam quod initio non iure fiebat, legatum sibi adscripsit hoc tamen tũc uerum est, cum perfectum testamentum erit: cæterum si nõ signatum fuerit: magis est, vt Senatusconsulto locus non sit: sicuti nec interdictum de tabulis testamenti exhibendis locum habet. prius enim oportet esse aliquod testamentum, uel non iure factum, vt Senatusconsulto locus sit. nam & falsum testamentum id demum rectè dicitur: quod si adulterinum non esset uerum tamen testamentum rectè diceretur. similiter igitur & non iure factum testamentum id appellatur in quo, si omnia rite facta essent, iure factum diceretur, ff. eod. l. sexta. in princip.

Si institutus hæres exhæredationem nominatim filii vel aliarum personarum adscribit: Senatusconsulto tenetur, d. l. sexta. §. si institutus.

Si vxor dotem, vel creditor id, quod in diem sibi deberetur, sibi adscripserit: & similiter venia impetrata abstinere se à legato iubeatur, aut mulieri dos, aut creditori actio sua denegari non debeat: ne eorum vterque merito debito careat, d. l. sexta. §. nec tamen.

Pœna legis Corneliæ irrogatur ei, qui quid aliud, quàm in testamento, sciens dolo malo falsum signauerit, signarive curauerit: item qui in falsas testationes faciendas testimoniave falsa inuicem dicenda dolo malo coierit, ff. eodem. l. Cornelia. 9. §. pœna.

Qui delatorem submisit in causa pecuniaria: eadem pœna tenetur, qua tenentur hi, qui ob instruendas lites, pecuniam acceperunt, d. l. Cornelia. §. fi.

De eo, qui ei, in cuius potestate est, adscripserit: nihil Senatusconsultis cauetur. Sed hoc quoque casu committitur in legem: quia huius rei emolumentum ad patrem pertinet, ad quem pertineret, si filius sibi adscripsisset. Illud constat: si extraneo quis adscripserit legatum, licet postea viuo testatore in potestate cũ habere cœperit, Senatusconsulti locum non esse, ff. eod. l. de eo qui.

Si Pater filio suo militi, quem habet in potestate, testamento commilitonis filii aliquid adscripserit, quem commilitonem in militio nouit, quia patri non adquiritur, extra pœnam est, & cum matri filius adscripserit, diui fratres scripserunt,

cum iussu testatoris hoc scripsit, impunitum eum esse, matremque posse capere, ff. eod. l. si pater. xi.
Diuus Claudius edicto præcepit, adiiciendum legi Corneliæ, vt si quis cum alterius testamentum vel codicillos scriberet, legatum sibi sua manu scripserit, perinde teneatur ac si commisisset in legem Corneliam, & ne vel his venia daretur, qui se ignorasse edicti seueritatem prætendant. scribere autem sibi legatum videri non solum eum, qui manu sua id facit, sed etiam qui per filium, quē in potestate habet, dictante testatore legato honoratur, ff. e. l. Diuus. xv. in prin.
Si quis duobus hæredibus institutis adiecerit, vt si alteruter hæres sine liberis decessisset ei, qui superesset, & liberos haberet, hæreditas redderetur, vel si sine liberis vterque decessisset, hæreditas deinde alia manu scriptori testamenti restitueretur, placet testamentario pœnam legis Corneliæ remitti. Sed benignius est, ut etiam ea, quæ suprascripta sunt simili modo consequatur, d. l. Diuus. §.
Paulus respondit instrumentorum subreptorum crimen non esse publici iudicii, nisi testamentum alicuius subreptum arguatur. Paulus respondit, legis Corneliæ pœna omnes teneri, qui etiam extra testamentorum cætera falsa signassē. Sed & cæteros, qui in rationibus, tabulis, literis publicis, aliave qua re, sine consignatione falsum fecerunt, vel ut uerum non appareat, quid celauerunt subripuerunt, subiecerunt, resignauerunt: eadem pœna adfici solere, dubium non esse. ff. eod. l. Instrumentorum. 16. §. Paulus.
Vxori legatum in alieno testamento adscribere non prohibemur, ff. eodem. l. Vxori. 18. in prin.
Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit: & si suspectus esse præsumitur, quod tutelam ultro videatur adfectasse, tamen si idoneus esse adprobetur, non ex testamento, sed ex decreto tutor dandus est, nec excusatio eius admittetur, quia consensisse videtur voluntati testatoris, d. l. vxori, §. qui se filio.
Si ei filio, qui apud hostes est, adscripserit pater legatum: dicendum est, reuerso eo, incidere in pœnam S. C. quod si ibi decesserit: innocens pater existimatur. Sed si emancipato filio adscribit, recte id faciet. item in adoptionem dato, ff. eod. l. impuberem. 22 §. si ei filio.
Sed & ille, qui cum Titio fundus legaretur, adiicit sua manu conditionem pecuniæ sibi dandæ, in voluntatem Senatusconsulti incidit. Qui autem voluntate patris se exhæredat, vel legatum sibi adimit, neque uerbis Senatusconsulti, neq; sententia continetur, d. l. impuberum. §. finali.
Si quis patris sui testamentum aboleuerit, & quasi intestatus decessisset, pro hærede gesserit, atque ita diem suum obierit, iustissime tota hæreditas paterna hæredibus eius eripietur, ff. eod. l. si quis. 26.
Lege Cornelia testamentaria obligatur, qui signum adulterinum fecerit, sculpserit. De partu supposito soli accusant parentes, aut hi, ad quos eas res pertineat nō quilibet ex populo, vt publicam accusationem intendat, ff. e. l. Cornelia. 30.
Qui falsas tabulas dixerit, nec obtinuerit, ad defuncti iudicium adspirare non potest, C. eod. l. sexta.
Si falsos codicillos ab iis, contra quos supplicas, factos esse contendis: non ideo accusationem euadere possunt, quod si illis negent uti, nam illis prodest instrumenti vsu abstinere, qui non ipsi machinatores falsi esse dicuntur, & quos periculo solus vsus adstrinxerit. qui autem compositis per scelus codicillis in seueritatem legis Corneliæ inciderunt, non possunt defensiones eius recusando, crimen euitare, C. eod. l. qui falsos. 8.

Si

Si docueris apud præsidem prouinciæ ab intestato te hæredem eius extitisse, qui codicillos scripserat: ordinarium est, vt in hæreditatis possessione constitutus, fideicommissa præbeas, quæ iure relicta sunt: nisi consilium est condicillos falsos arguere, quod si criminaliter cœptum interuentu indulgentiæ, sopitū est, habes tamen residuam indagationem, & potest de fide scripturæ ciuiliter quæri, C. eod. l. si docueris. 9.

Eum qui celauit, uel amouit testamentum, committere crimen falsi publicè notū est, C. eod. l. eum qui. 14.

De fide testamenti duplex via litigandi tributa est, quamuis itaque per procuratorem accusationem persequi non potes: disceptatione tamen parata de eiusdē fide quæri non prohiberis, cum reus ita conuentus non tantum ab alio iuste, sed & ab eo, qui ciuiliter egit, solenniter accusari possit, C. eod. l. de fide. 16.

Sicut falsi testamenti vel codicillorum scriptura temporis interuallo firmari non potest, ita vera, quæ in iure substitit, non euanescit. si itaque de fide delicti vel per accusationem vel per priuatum iudicium quæreris, rector prouinciæ tunc demum eos exhiberi, de quibus interrogatio fieri potest, iubebit, si prius cæteris iudiciis fuerit commotus, C. eod. l. sicut. 17.

Falsi nominis vel cognominis adseueratio pœna falsi coercetur, ff. eodem. l. falsi. 13. in princip.

Falsi pœna coercentur, & qui ad litem instruendam aduocatione testibusve pecuniam acceperunt, obligationem, pactionem fecerunt, societatem inierunt, & vt aliquid eorum fieret, curauerunt, ff. eod. l. falsi. 20.

Qui duobus insolidum eandem rem diuersis contractibus vendiderint pœna falsi coercentur, & hoc Diuus Hadrianus constituit. his adiungitur & is, qui iudicem corruperit, sed remissius puniri solent, & ad tempus relegantur, nec bona illis auferuntur, ff. eod. l. qui duobus. 21.

Impuberem in hoc ædictum incidere, dicendum non est, quoniam falsi crimine uix poterit teneri cum dolus malus in eam ætatem non cadit, ff. eod. l. impuberem. 22. in prin.

Quid sit falsum, quæritur & uidetur id esse, si quis chirographum alienum immittetur, aut libellum, vel rationes intercidat vel describat, non qui alias in computatione, uel in ratione mentitur, ff. eod. l. quid sit. 23.

Qui nomine prætoris literas falsas reddidisse, edictum vel falsum proposuisse dicetur, ex causa actione in factum pœnali tenetur, quamquam legis Corneliæ reus sit, ff. eod. l. qui nomine. 25.

Eos, qui inter se diuersa testimonia præbuerant, quasi falsum fecerint, & præscripto legis Corneliæ teneri, pronuntiatum est. & eum, qui contra signum suum falsum præbuit testimonium pœna falsi teneri pronuntiatum est, ff. eod. l. eos qui, 27. in prin.

De imprudentia eius, qui diuersa duobus testimonia præbuit cuius ita anceps fides vacillat, quin crimine falsi teneatur, nec dubitandum est, dicta. l. eos qui. §. de imprudentia.

Qui se pro milite gessit, vel illicitis insignibus est vsus, uel falso duplomate uias commeauit, pro admissi qualitate grauissime, puniendus est, d. l. eos qui. §. fin.

Qui à debitore prolato die pignoris obligatio mentiatum falsi crimini locus est, ff. eod. l. qui à debitore. 28.

Si quis obrepserit præsidi prouinciæ, tam per acta, quàm per libelli interpellationem nihil agit imo si accusatus fuerit pœnam temeratoris luit. Perinde enim

punitur,

punitur, atque si falsum fecerit. sunt enim rescripta de ea re, sufficit autem vnū argumenti causa referre, cuius verba hæc sunt. Alexander Augustus. Iulio Marcello. si libello dato aduersarius tuus veritatem in precibus ab eo datis non adiecit: subscriptione, vti non potest. imo si accusatus fuerit & pœnam inferre debet, ff. eod. l. si quis, 29.

Diuus Pius Claudio rescripsit, pro mensura cuiusque delicti constituendum in eos, qui apud iudices instrumenta protulerunt, quæ probari non possint. at si plus eos meruisse videatur, quàm ex forma iurisdictionis pati possint vt imperatori describatur, æstimaturo, quatenus coerceri debeant, sed diuus Marcus cum fratre suo pro sua humanitate hanc rem temperauit, ut si (quod plerumque euenit) per errorem huiusmodi instrumenta proterantur. ignoscatur eis qui tale quidquam protulerint, ff. eod. l. Diuus. 31.

Si venditor mensuras publice probatas vini, frumenti, vel cuiuslibet rei, aut emptor corruperit, dolove malo fraudem fecerit: quanti ea res est, cuius duplo condemnatur, decretoque diui Hadriani præceptum est in insulam eos relegari, qui pondera aut mensuras falsassent, ff. eod. l. penul.

Si quis falsis constitutionibus nullo authore habito vtitur lege Cornelia aqua et igni interdicitur, ff. eod. l. fin.

Maiorem seueritatem exigit, vt merita, eorum, qui falsis rescriptionibus vtuntur, digna pœna coerceantur. Sed qui deceptus est per alium: si suam innocentiam probat, & eum à quo accipit, exhibet: se liberat, C. eod. l. quarta.

Nec exemplum precum editionis aliter per errorem scriptum. cum non nisi dolo falsum committentes crimini subiugentur, cognitionem dati iudicis moratur, C eod. l. nec exemplum. 20.

Accusatio suppositi partus nulla temporis præscriptione depellitur: nec interest, decesserit, nec ne ea, quæ partum subdidisse contenditur, ff. eodem. l. qui falsas. 19 §. accusatio.

Si partus suppositi crimen diuersæ parti obiicitis: causa capitalis in tempus pubertatis pueri differri non debuit: nec enim verisimile est, eam, quæ arguitur, non ex fide causam suam defensuram, cum periculum capitis subeat, C. eodem. l. prima.

Cum suppositi partus crimen patrui tui vxori moueas: apud rectorem prouinciæ instituta accusatione id proba, C. eod. l. cum suppositi. x.

De partu supposito soli accusant parentes, aut hi, ad quos ea res pertinet non quilibet ex populo, vt publicam accusationem intendat, ff. eod. l. lege. 3. §. fi.

Cum morandæ solutionis gratia à debitore falsi crimen obiicitur, nihilominus salua executione criminis debitorem ad solutionem compelli oportere satis rescriptis principum declaratum est, C. eod. l. secunda.

Falsi quidem crimen, vel aliud capitale mouere filiis matri non possunt. Sed ea res pecuniarium compendium non aufert. Si enim de fide scripturæ, vnde mater vestra fideicommissum sibi vindicat, dubitatio est: inquiri fides veritatis etiam sine metu criminis potest, C. eod. l quinta.

Ipse significas, cum primo aduersarii instrumenta protulerunt, fidem eorum te habuisse suspectam, facta igitur transactione, difficile est, vt is, qui prouinciam regit, velut falsum cui semel adquieuisti, tibi accusare permittat, C. eo. l. septima.

Si lis pecuniaria apud pedaneos iudices remissa est, etiam de fide instrumenti ciuiliter apud eos iuxta responsum viri prudentissimi Pauli requiretur, C. eodem. l. si lis. xi.

Querela

Querela falsi temporalibus præscriptionibus non excluditur, nisi viginti annorum exceptione, sicut cætera quoque fere crimina, C.eod.l.quærela.xii.

Qui velut præsentem scripsisse res recepisse suas, cum absens esset, conscripsit, nõ ignorãti quid quam aufert, sed se criminis obligat periculo, C.e.l.qui velut.13.

Si creditor colludẽs cũ debitore suo, sibi p̃diũ venũdedit: falsũ cõmisit, & sibi nihil officit, sed se magis criminis accusationi fecit obnoxiũ, C.e.l.si creditor.15.

Ex initio falsi cõmissi iusta possessio non parat̃, vnde contra eos, quos de dño fundi tecũ contendere proponis, accusationẽ instituere potes, C.eo.l.ex initio.18.

Et si ad te negotium pertinuit, etiam atque etiam tecum deliberare debueras, ne improbam institueres accusationem, hoc instrumentum, in quo subscripseras falsum arguere contendens, at cum mulieribus in alia causa falsi non sit concessum accusare, tu autem hæc eadem prædia te prius aliis donasse proponas, fieri tibi facultatem accusandi contra iuris postulas formam, C.eod.l.& si.19.

Si quis decurio testamentum, uel codicillos, aut aliquam deficientis scripserit voluntatem, uel conscribendi publicis priuatisque instrumentis præbuerit officium, si falsi quæstio moueatur, decurionatus honore se posita quæstioni (si ita poposcerit causa) subdatur. Sed non statim desinit esse decurio, qui in huiusmodi facto fuerit, quantum enim ad municipales pertinet necessitates: decurio permanet. quantum ad rem gestam & veritatem referandam, uti decurionatus honore non poterit nec uerò is, qui ante fuerit tabellio, ad eludendam quęstionem, super iis, quæ ante conscripsit, factus decurio defendi hac poterit dignitate, quoniam scripturæ veritas, si res poposcerit, per ipsum debet probari authorem, C.eod.l.si quis.21.

Vbi falsi examen inciderit, tunc accerrima fiat indago argumentis testibus, scripturarum collatione aliisq; uestigiis ueritatis, nec accusatori tantum quæstio incumbat, nec probationis ei tota necessitas indicatur, sed inter utranq; personam iudex medius, nec vlla interlocutione diiudicet, quæ sentiat sed tanquam ad imitationem relationis, quæ solum audiendi mandat officium, prębeat notionem, postrema sententia, quid sibi liqueat, prodicturus. Vltimum autem finis strepitus criminalis compendioso spatio limitatur, quem litigantem fas nõ sit excedere, cuius exordium nascetur auspitio contestatæ actionis apud iudicem competentem, capitali post probationem supplicio, si id exigat magnitudo cõmissi, uel deportatione ei, qui falsum cõmiserit, imminẽte, C.e.l.vbi, falsi. 22.

Datur licentia litigantibus, si apud iudicem proferatur scriptura de qua oritur aliqua disputatio, profitendi vtrum de falso criminaliter statuat, qui dubitet, de instrumenti fide, experiri, an ciuiliter. Quod si expetens vindictam falsi crimen intenderit, tunc quæstione ciuili per sententiam terminata, criminis fiat indago, vt si quis tabula testamenti, chirographa, attestationesque necnon & rationes priuatas vel publicas, pacta, & epistolas, uel ultimas uoluntates, donationes, uenditionesve, uel si quid prolatũ ad instituere conabit̃: habeat accusãdi facultatẽ. ciuilis autẽ inquisitionis inter utrasque partes confligentium lenior examinatio procedat: cũ iudex, qui p̃erit questioni, intentiones actoris falsas & cõfectu crimina reorũ ex legibus pœnis cõpetẽtibus ulcisci. C.e.l.pen.

Præbet̃ licẽtia, ut siue ciuiliter, siue criminaliter (ut actor elegerit) sup p̃latis codicillis uel aliis instrumẽti requirat: incũbat p̃batio fidei ĩstrumẽti ei primitus, q̃ scripturã obtulerit: deĩde ei, q̃ ĩstructa ĩstãtia falsũ arguere paratus sit, C.e, l.fi.

Pœna falsi, uel quasi falsi, deportatio ẽ, & oĩum bonorũ publicatio, ff.e.l.pria.§.fi.

DE VI PVBLICA SEV PRIVATA.
Titulus VIII.

EGE Iulia de vi publica tenetur, qui arma, tela, domi suæ agrove in villa, præter vsum venationis, vel itineris, vel nauigationis coegerit excipiuntur etiam arma, quæ quis promertii causa habuerit, hæreditateve ei, obuenerint, ff. de vi publ. l. prima. cum l. seq. In eadem causa sunt, qui turbæ, seditionisve faciendæ consilium inierint, hominesve in armis habuerint, ff. eod. l. tertia, in prin.

Eadem lege tenetur, qui pubes cum telo in publico fuerit. in eadem causa sunt, qui pessimo exemplo conuocata seditione villas expugnauerint, & cum telis ac armis bona rapuerint, item tenetur, qui ex incendio rapuerit aliquid præter materiam præterea punitur huius legis pœna, qui puerum, uel fœminam, uel quenquam per uim stuprauerit. Sed & qui in incendio cum gladio aut telo rapiendi causa fuerit, vel prohibendi res suas dominum seruare eadem pœna tenetur eadem lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo agrove suo uel naui sua deiecerit, excusserit, expugnauerint concursu utive id fieret, homines commodauerit, d. l. tertia. §. eadem lege, cum l. seq.

Qui cœtu, concursu, turba, seditione incendium fecerit: quique hominem dolo malo incluserit, obsederit: quive fecerit, quominus sepeliatur, quo magis fugauerit, nam eam obligationem lex rescindit, ff. eod. l. quinta, in prin.

Si de ui, & possessione, uel dominio quæratur: ante cognoscendum de ui, quàm de proprietate rei, Diuus Pius rescripsit. Sed & decrepit, *ut prius de ui quæratur*, quam de iure dominii, siue possessionis, d. l. quinta, §. si de vi.

Armatos non utique eos intelligere debemus, qui tela habuerint: sed etiam eos, qui habent, quod nocere potest, ff. eod. l. armatos. 9.

Qui dolo malo fecerit, quo minus iudicia tuto exerceantur, aut iudices vt oportet iudicent: uel is, qui potestatem Imperiumve habebit, aliter quàm ei ius erit decernat imperet, faciat, qui ludos pecuniamve ab aliquo inuicto polliceri publice, priuatimque per iniuriam exegerit. Item qui cum telo dolo malo in concione fuerit, aut ubi iudicium publicè exercebitur, ff. eodem. l. qui dolo. x. in principio.

Hac lege tenetur, & qui conuocatis hominibus uim fecerit, quo quis uerberetur, & pulsetur, & neque homo occisus sit, d. l. qui dolo. §. fin.

Hi, qui ædes alienas aut uillas expilauerint, effregerint, expugnauerint: si quidem in turba cum telis fecerint: capite puniuntur: telorum autem appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt, accipiuntur, qui telum tutandæ salutis suæ causa gerunt, non uidentur hominis occidendi causa portare, ff. eodem. l. penul.

Qui noua uectigalia exercent, lege Iulia de ui publica tenentur, ff. eodem. l. §. finali.

Quoniam multa facinora sub vno violētiæ noīe continentur, cū aliis vim inferre certantibus, aliis cū indignatione resistentibus, verbera cædesq; crebrò detegãtur admissæ: placuit si forte quis vel ex possidentis parte, vel ex eius qui possessionē temerariæ tētauerit interemptus fit: in eū supplicium exerceri, quæ vim facere tentauerit, & alterutri parti causam malorum præbuerit: & non tam relegatione

cere ten tauerit,& alterutri parti causam malorum præbuerit: & non tam religatione, aut deportatione insulæ plectatur, sed supplicium capitale excipiat, nec interposita prouocatione sententiam, quæ in eum fuerit dicta suspendat, C.eod.l.Iul.de vi pub.uel.priu.l.sexta.

De vi priuata.

Lege de vi priuata tenetur, qui conuocatis hominibus uim fecerit, quo quis verberetur, pulsetur: neque homo occisus erit, ff.ad l. Iul.de vi priua.l.secunda.

Legis Iuliæ de ui priuata crimen committitur, cum cætum aliquis & concursum fecisse dicitur, quo minus quis in ius produceretur: & ideo moderatius edicto prætoris de iniuriis vtendum esse Labeo ait, ff.eod.l.quarta.

Si quis aliquem deiecerit ex agro suo hominibus congregatis sine armis: vis priuatæ postulari possit, ff.eod.l.quinta.

Ex Senatusconsulto Volusiano, qui improbè coeunt in alienam litem, vt quidquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter hos communicaretur: lege Iulia de vi priuata tenentur, ff.eod.l.sexta.

Creditores si aduersus debitores suos agant: per iudicem id, quod deberi sibi putant, reposcere debent. alioquin si in rem debitoris sui intrauerint, nullo id cõcedente, Diuus Marcus decreuit, ius crediti eos non habere. verba decreti, hæc sunt. OPTIMVM EST, VT SI QVAS PVTES TE HABERE PETITIONES, ACTIONIBVS EXPERIARIS INTERIM ILLE IN POSSESSIONE DEBET MORARI, TV PETITOR ESSE ET CVM MARTIANVS DICERET. VIM NVLLAM FECI: CAESAR DIXIT, TV VIM PVTAS ESSE SOLVM, SI HOMINES VVLNERENTVR? VIS EST ET TVNC, QVOTIES, QVIS ID QVOD DEBERI SIBI PVTAT, NON PER IVDICEM REPOSCIT. NON PVTO AVTEM NEC VERECVNDIAE, NEC DIGNITATI, NEC PIETATI TVAE CONVENIRE QVIDQVAM NON IVRE FACERE. QVISQVIS IGITVR PROBATVS MIHI FVERIT, REM VLLAM DEBITORIS, NON AB IPSO SIBI TRADITAM, SINE VLLO IVDICE TEMERE POSSIDERE, (VEL ACCEPISSE) SIBIQVE IVS IN EAM REM DIXISSE, IVS CREDITI NON HABEBIT. ff.eod.l.penul.

Si creditor, qui sine authoritate iudicis res debitoris occupet: hac lege tenetur, & in tertia parte bonorum multatur, & infâmis fit, ff.eod.l.fin.

Latoris tui lege Iulia de re priuata armati si tertia pars bonorum fisco vindicata, est tutelæ actionem pro ea portione aduersus fiscum dirige modo si nulla præscriptio locum habeat nam successio pro oneribus portionis suæ respondet, C. ad l.Iul.de vi.pub.uel.priu.l.secunda.

Ob debitum viri vel ciuile munus res vxoris, qui pignori capiunt, uim contrahere, videntur, C.eod.l.prima.

Si confidis sponsam filii tui, raptam esse, vel filium tuum inclusum, instituere solenni more legis Iuliæ de vi accusationem apud præsidem prouinciæ non prohiberis, ff.eod.l.tertia.

In possesionem fundi, licet creditor, per vim ingrediatur: Iuliæ legis uis priuatæ reus deferri potest, C.eod. l.quinta.

Si quis à te fundum, vel quodcunque aliud adserit pertinere, ac restitutionem

debet excipere. Quod si omissa interpellatione, vim possidenti intulerit, ante omnia violentię causa examinatur, & in ea requiritur quid ad quem peruenerit possidentem aut ei, quem constiterit expulsum amissę possessionis iura repa rentur, eademque protinus restituta, si criminalis quæstio agitetur, violentus pœnæ non immerito destinatus, in totius litis terminum differatur, ut agitato negocio principali si contra eum fuerit iudicatum in insulam deportetur, bonis omnibus abrogatis, C. eod. l. septima.

Crimen non dissimile est rapere, & ei, qui rapuit, raptam rem scientiam delictum seruare, C. eod. l. penul.

DE RAPTV VIRGINVM SEV VIDVARVM VEL SANCTIMONIALium. Titulus IX.

Aptores virginum honestarum, siue iam desponsatæ fuerint, siue non uel quarumlibet uiduarum fœminarum pessima criminum peccantes capitis supplicio plectendi sunt. & maxime si deo fuerint virgines, uel uiduæ dedicatæ quod non solum ad iniuriam hominum sed ad ipsius omnipotentis Dei irreuerentiam committitur maxime cum virginitas, vel castitas corrupta restitui non possit. & merito mortis damnantur supplicio, cum nec ab homicidii crimine huiusmodi raptores sint uacui. C. de raptu. virgin. l. Vnica, in princip. & Insti. de publ. iudic. §. fin autem per vim.

Sed ne sine uindicta talis crescat infamia sancitum est, ut ii, qui, *huiusmodi* crimen commiserint, & qui eis auxilium inuasionis *tempore præbuerint*, vbi inuenti fuerint in ipsa rapina, & adhuc flagrante crimine compræhensi, & à parentibus Virginum vel viduarum, vel quarumlibet fœminarum aut earum consanguineis aut à tutoribus, & curatoribus conuicti interficiantur, d. l. Vnica. §. ne igitur.

Quæ multo magis contra eos obtinere sancitum est, qui nuptas mulieres ausi fuerint rapere, quia duplici crimine tenentur, tam adulterii, quàm rapinæ, & oportet acerbius adulterii crimen ex hac adiectione puniri. Quibus connumeratur etiam is, qui saltem sponsam suam per vim rapere ausus fuerit, d. l. Vnica. §. quæ multo magis.

Sin autem post commissum tam detestabile crimen aut potentatu raptor se defendere, aut fuga euadere potuerit. Omnes uiri spectabiles, & duces & uiri clarissimi, rectores prouinciarum, necnon alii cuiuslibet ordinis Iudices, qui in illis locis inuenti fuerint, studium cum magna sollicitudine adhibeant, ut eos possint comprehendere, & comprehensos in tali crimine post legitimas & iuri cognitas probationes sine fori præscriptione durissimis pœnis afficiant, & mortis condemnent supplicio. Quibus & si appellare voluerint nulla datur licentia secundum Constantinianæ legis definitionem, dicta. l. Vnica. §. sin autem post.

Omnes res mobiles, seu & immobiles, & se mouentes, tam raptorum, quàm etiã eorum, qui eis auxilium præbuerunt, ad dominium raptarum mulierum transferantur, prouidentia iudicum, & cura parentum earum, vel maritorum, vel tutorum, seu curatorum, d. l. Vnica. §. sin autem.

Et si non Nuptæ mulieres alii cuilibet præter raptorem legitime coniungentur in dote mulierum easdem res, uel quantas ex iis voluerint procedere.

siue

siue maritum nolentes accipere,in sua pudicitia remanere voluerint pleno dominio eis applicatur nemine iudice vel alia quacunque persona hoc audente contemnere,d l.vnica.§.& si non nuptæ.

Ne sit in facultate raptæ virgini,uel viduæ,uel cuilibet mulieri raptorem suum sibi maritum expolcere:sed cui parentes, excepto raptore, eam legitimo copulent matrimonio:qooniam nullo modo,nulloque tempore datur licentia eis consentire, qui hostili more in nostra Republica matrimonium student sibi coniungere,d.l.Vnica.§.ne sit facultas.

Pœnæ autem prædictæ id est mortis & bonorum amissionem non tantum aduersus raptores,sed etiam contra eos, qui hos commiati in ipsa inuasione & rapina fuerint constituitur. Cæteri autem omnes, qui consilii & ministri huiusmodi criminis reperti & conuicti fuerint,uel qui eos susceperint, vel quicunque opem eis intulerint siue masculi,siue fœminæ sint, cuiuscunque conditionis,uel gradus,uel dignitatis: pœnæ tantummodo capitali subiiciuntur & huic pœnæ omnes subiaceant,siue volentibus siue nolentibus virginibus, siue aliis mulieribus tale facinus fuerit perpetratum. Si enim ipsi raptores metu,uel atrocitate pœnæ se ab huiusmodi facinore temperauerint: nulli mulieri siue uolenti siue nolenti peccandi locus relinquetur: quia hoc ipsum velle mulieris ab insidiis nequissimi hominis, qui meditatur rapinam inducitur. Nisi etenim eam sollicitauerit nisi odiosis artibus circumuenerit:non facit,eam velle in tantum dedecus sese prodere,d.l.Vnica.§.proponas autem.

Parentibus,quorum maxime uindicta intererat,si patientiam præbuerint,ac dolorem remiserint,deportatione plectendis,d.l.Vnica.§.parentibus.

Ex institutionibus,eod tit.de pub.iud.§ publica sunt ita habetur.

Sunt præterea Publica iudicia de ambitu & repetundorum de Annora & de Residuis.Inst.de publ.Iud.§.penul.

DE CRIMINE AMBITVS.
Titulus X.

AEC lex cessat quando ad Curam Principis magistratuum creatio pertinet,non ad populi fauorem quod si in municipio contra hanc legem magistratum, quis petierit:per Senatusconsultum centum aureis cum infamia punitur.qua lege damnatus si alium conuicerit:in integrum restituitur, non tamen pecuniam recipit. item is, qui nouum vectigal instituerit,ex Senatusconsulto hac pœna plectitur. Sed si quis reus vel accusator domum iudicis ingrediatur. per legem Iuliam iudiciariam in legem ambitus committit,& aureos centum fisco inferre iubetur,ff.de leg.Iul.amb.l.Vnica.

Nullus omnino Principatum,uel numeratum,seu commentariensis gradum, uel cætera officia repetere audeat:cum publicæ disciplinę semel gesta sufficiant. At si quispiam promotorum denuo ad munus etiam per sacras literas irrepserit,quod ante docebitur gessisse:cassatis,quæ hoc modo sunt impetrata,ad solutionem debiti primitus vrgeatur:& qui contra fecerint, pœnam deportationis ad instar legis Iuliæ ambitus excipiant, C. eodem.l.vnica.

DE CRIMINE REPETVNDARVM.

Titulus XI.

LEX Iulia repetundarum pertinet ad eas pecunias, quas, quis in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, ministeriove publico cepit, vel cum ex cohorte cuius eorum est. Excipit lex, à quibus licet accipere: à sobrinis, propriorevegradu cognatis suis, vxore, ff. de l. Iul. reper. l. prima.

Datur ex hac lege & in hæredes actio intra annum duntaxat à morte eius, qui arguebatur, ff. eod. l. secunda.

Lege Iulia repetundarum tenetur, qui cum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob iudicandum, uel non iudicandum, decernendumve acceperit, uel quo magis aut minus quid ex suo officio faceret, ff. eod. l. tertia, & quarta.

In comites quoque iudicum ex hac lege iudicium datur, ff. eod. l. quinta.

Eadem lege tenentur, qui ob denuntiandum, vel non denunciandum, testimonii pecuniam acceperint, ff. eod. l. sexta in prin.

Hac lege damnatus testimonium publicè dicere, aut iudex esse, postulareve prohibetur, d. l. sexta. §. hac lege.

Lege Iulia repetundarum cauetur, ne quis ob militem legendum, mittendumve æs accipiat: neve quis in Senatu, consiliove publico dicendam pecuniam accipiat, vel ob accusandum, vel non accusandum: vtque Vrbani magistratus ab omni sorde se abstineant, neve plus doni munerisve in anno accipiant, quàm quod sit aureorum centum, d. l. sexta. §. fi.

Lex Iulia de repetundis præcipit, ne quis ob iudicem arbitrumve dandum, mutandum, iubendumve, vt iudicet: neve ob non dandum, non mutandum, non iubendum, vt iudicet: neve ob hominem in vincula publica coniiciendum, vinciendum, vincirive iubendum, vel ex vinculis dimittendum, neve quis ob hominem condemnandum, absoluendumve, neve ob litem æstimandam, iudiciumve capitis pecuniæue faciendum, uel non faciendū aliquid acceperit. Apparet autem, quod lex ab exceptis quidem in infinitum capere permittit. ab his autem, qui hoc capite enumerantur, à nullo, nec ullam quantitatem capere permittit, ff. eod. l. septima, in prin.

Illud quoque cauetur, ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentum publicè dandum, præbendum, ad probandum, sarta tecta tuenda, antequā perfecta, probata, præstita lege erunt, d. l. septima. §. Illud.

Hodie ex lege repetundarum extra ordinem puniuntur & plerunque uel exilio puniuntur, uel etiam durius, prout admiserint. quid. n. si ob hominem necandum pecuniam acceperint. uel licet non acceperint, calore tamen inducti interfecerint uel innocentem, uel quem punire non debuerant; capite plecti debent, uel certè insulam deportari, ut plerique puniti sunt, d. l. septima, §. hodie.

Quod contra legem repetundarum proconsuli, uel prætori donatum est, non poterit usucapi. Eadem lex uenditiones, item locationes eius rei causa pluris minorisue factas irritas facit: impeditque usucapionem, priusquàm in potestatem eius, à quo profecta res sit, hæredisve eius ueniat, ff. eod. l. penul.

Qui munus publice mandatum accepta pecunia ruperunt, crimine repetundarum postulantur, ff. eod. l. fin.

Vt vnius pœna metus possit esse multorum: ducem, qui male egit, ad prouinciam, quam nudauerit, cum custodia competenti ire præcipitur, vt non solum

quod

quod eius domesticus, aut manipularius & minister accepit, uerum, & quod ipse à principalibus rápuit, aut sustulit in quadruplum exsoluat inuitus, C. eodem, l. prima.

Sciant iudices, super admissis propriis, aut à se, vel ab hæredibus suis, pœnam esse repetendam, C. eo. l. secunda.

Omnes cognitiones & iudices à pecuniis, atque patrimoniis manus abstineant, neque alienum iurgium putent suam prædam. Etenim priuatarum quoque litium cognitor idemque mercator statutam legibus cogetur subire iacturam, C. eod. l. tertia.

Ad prouincias regendas uiri accedere debent, qui ad honoris insignia non ambitione, vel precio, sed probatæ vitæ testimonio solent promoueri: ita sane ut qui bus hi honores fuerint commissi iurati inter gesta depromant, se pro administrationibus sarciendis, neque dedisse quidpiam, neque daturos vnquam postmodum fore, siue per se, siue per interpositam personam in fraudem legis sacramentique aut venditionisve titulo, aut alio velamento cuiuscunque contractus. Et ob hoc exceptis solis salariis, nihil penitus tam in administratione positos, quam post depositum officium pro aliquo præstito beneficio tempore administrationis, quam gratuito meruerint, accepturos. Et licet neminem diuini timoris contemnendo iusiurandum arbitrandus sit immemor, ut saluti propriæ ullum commodum anteponat: tamen ut ad salutis timorem etiam necessitas periculi subiungatur: si quis ausus fuerit præbita sacramenta negligere, non modo aduersus accipientem, sed etiã aduersus dantem accusandi cunctis, tanquam crimen publicum facultas conceditur: quadrupli pœna eo, qui conuictus fuerit modis omnibus ferendo, C. eo. l. fin.

DE CRIMINE ANNONAE.
Titulus XII.

Lege Iulia de annona pœna statuitur aduersus eum, qui contra annonam fecerit, societatemve coierit, quo annona carior fiat. Eadem lege continetur, ne quis nauem nautamve retineat, aut dolo malo, faciat quo magis detineatur: & pœna uiginti aureorum statuitur, ff. de lege Iul. de annona, l. secunda.

Imperator Antoninus & Verus Augusti, rescripserunt minime æquum esse decuriones ciuibus suis frumentum vilius, quàm annona exigit, vendere. Item rescripserunt, ius non esse ordini cuiusque ciuitatis precium grani, quod inuehitur, statuere. Item rescripserunt & si non soleant hoc genus nuntiationis mulieres exercere, tamen quia mulier demonstratura se, quæ ad utilitatem annonæ pertinent pollicetur: præfectum annonæ docere potest, ff. eo. l. fi.

DE CRIMINE PECVLATVS, DE SACRILEGIIS, & de residuis. Titulus XIII.

Lege Iulia peculatus cauetur, ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicave auferat, neve intercipiat, neve in rem suam vertat: neve faciat, quo quis auferat, intercipiat, vel in rem suam vertat: cui vtique lege licebit, neve quis in aurum, argentum, æs publicum quid indat, neve immisceat, neve quo quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo, quod id peius fiat, ff. Ad l. Iul. pecul. l. prima.

Peculatus

Peculatus pœna aquæ & ignis interdictionem, in quam hodie succesit deportatio, continet. porrò qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittit, ff. eo. l. tertia.

Lege Iulia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram abstulerit, vel interceperit. sed & qui donatum deo immortali abstulerit, peculatus pœna tenetur, ff. eod. l. quarta, in princip.

Si de re ciuitatis aliquid surripiatur constitutionibus diuorum Principum Traiani, & Hadriani cauetur, peculatus crimen committi: & hoc iure utimur, d. l. quarta, §. si de re ciuitatis.

Qui cum in moneta publica operarentur, extrinsecus sibi signant. pecuniam forma publica, vel signatam furantur: hi non uidentur adulterinam monetam exercuisse, sed furtum publicæ monetæ fecisse: quod ad peculatus crimen accedit, ff. eo. l. sexta, §. qui cum.

Si quis ex metallis Cæsarianis aurum argentumve furatus fuerit: ex edicto diui Pii exilio ex metallo pro dignitate personæ punitur. is autem qui furanti signum præbuit, perinde habetur, atque si manifesti furti condemnatus esset, & famosus efficitur. qui autem aurum ex metallo habuit illicitè, & conflauerit, in quadruplum condemnatur, d. l. sexta, §. fin.

Peculatus crimen ante quinquennium admissum obiici non oportet, ff. eodem, l. septima.

Qui tabulam æream legis, formamve agrorum, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutauerit: lege Iulia peculatus tenetur. Eadem lege tenetur, quiquid in tabulis publicis deleuerit, vel induxerit, ff. eodem. l. qui tabulam æream, 8.

Labeo peculatum definit pecuniæ publicæ, aut sacræ furtum, non ab eo factum, cuius peculio fuit. & ideo edictuum in his, quæ ea tradita sunt, peculatum nõ admittere. idem inferius scribit: non solum pecuniam publicam, sed etiam priuatam crimen peculatus facere, si quis, quod fisco debetur, simulans se fisci creditorem accepit, quamuis priuatam pecuniam abstulerit. is autem, qui pecuniã traiiciendam susceperit, vel quilibet alius, ad cuius periculum pecunia pertinet, peculatum non committit, ff. eo. l. sacrilegi, ix. §. Labeo.

Senatus iussit lege peculatus teneri eos, qui iniussu eius, qui ei rei præerat, tabularum publicarum inspiciendarum, describendarumque potestatem fecerint. eum quoque, qui pecuniam publicam in vsus aliquos retinuerit, nec erogauerit, hac lege teneri, Labeo scribit, d. l. sacrilegi. §. senatus.

Qui perforauerit muros, vel inde aliquid abstulerit: peculatus actione tenetur, ff. eod. l. qui perforauerit, xi.

Peculatus nequaquam committitur, si exigam ab eo pecuniam, qui & mihi & fisco debet. non enim pecunia fisci intercipitur, quæ debitori eius aufertur. scilicet quia manet debitor fisci nihilominus, ff. eo. l. peculatus, xii.

Is, qui prædam ab hostibus captam subripuit: lege peculatus tenetur, & in quadruplum damnatur, ff. eo. l. pen.

Iudices, qui tempore administrationis publicas pecunias subtraxerunt, lege Iulia peculatus obnoxii sunt, & capitali animaduersioni subdi iubetur iis, qui ministerium eis ad hoc adhibuerunt, vel qui subtractas ab iis scientes susceperunt, eadem pœna percellendis, C. de crimine peculatus, l. unica.

De sacrilegis.

Mandatis cauetur, Principum de sacrilegiis, ut præsides sacrilegos latrones conquirant,& ut prout quisq; deliquerit in eum animaduertant, & Sic cauetur constitutionibus,vt sacrilegi,extra ordinem digna pœna puniantur, ff. ad l. Iul. pecul.& de sacril.l.quarta,§.mandatis.

Diuus Seuerus & Antoninus Cassio sexto rescripserunt res priuatorum, si in ædem sacram depósita, subreptæ fuerint furti actionem, non sacrilegii esse, ff. eodem,l.quinta.

Sacrilegii pœnam debebit proconsul pro qualitate personæ,proque rei conditione,& temporis,& ætatis,& sexus,vel seuerius, vel clementius statuere, ff. eod. l. sexta.in princ.

Sacrilegi capite puniuntur. sunt autem sacrilegi, qui publica sacra compilauerunt, at qui priuata sacra, vel qui ædiculas incustoditas tentauerint: amplius quam fures,minus quam sacrilegi merentur.quare quod sacrum, quodve admissum in sacrilegii crimen cadat:diligenter considerandum est, ff. eodem.l. sacrilegi,9.in prin.

Diuus Seuerus, & Antoninus quendam clarissimum iuuenem cum inuentus esset arculam in templo ponere,ibique hominem includere,qui post clausum templum de arca exiret,& de templo multa subtraheret,& se in arculam iterum referret:conuictum in insulam deportauerunt, ff. eo.l.hac lege, x.§.diuus.

Qui diuinæ legis sanctitatem,aut nesciendo omnittunt, aut negligendo uiolant, & offendunt sacrilegium committunt, C.de crimine sacrilegii,l.prima.

Disputarem de principali iudicio non oportet:sacrilegii enim instar est dubitare,an is dignus sit,quem elegerit Imperator,C.eo.l.secunda.

Ne quis sine sacrilegii crimine desiderandum intelligat gerendæ,ac suscipiendæ administrationis officium, intra eam prouinciam, in qua prouincialis & ciuis habeatur,nisi hoc cuipiam vltronea liberalitate per diuinos affatus Imperator indulgeat,C.eo.l.fin,

De residuis.

Lege Iulia de residuis tenetur, qui publicam pecuniam delegatam in usum aliquem retinuit,neque in eum consumpsit,ff.ad l.Iul.penul.de sacrileg.& de residuis,l.secunda.

Lege Iulia de residuis tenetur is,apud quem ex locatione,emptione, alimentaria ratione,ex pecunia, quam accepit, aliave qua causa pecunia publica resedit, sed & qui pecuniam publicam in vsu aliquo acceptam retinuerit, nec erogauerit:hac lege tenetur.qua lege damnatus amplius tertia parte,quam debet, punitur,ff.eo.l.quarta,§.lege Iulia.

Cum eo autem,qui cum in prouinciam abiret,pecuniam,quæ pœnes se esset, ad ærarium professus,retinuerit: non esse residuæ pecuniæ actionem,quia eam priuatus fisco debebat.;& ideo' inter debitores eum referri:eamque ab eo is, qui hoc Imperio utitur,exigeret scilicet pignus capiendo, corpus retinendo multam dicendo. sed eam quoque lex Iulia residuorum post annum residuam esse iussit,ff.eo.l sacrilegii 9.§.cum eo.

Publica

Publica iudicia peculatus,& de residuis,& repetundarum, similiter aduersus hæredem exercentur,nec immerito: cum in his quæstio principalis ablatæ pecuniæ moueatur, ff.eod.l.finali.

DE ACCVSATIONIBVS ET INSCRIPTIONIBVS. Titulus XIIII.

VI accusare possunt,intelligemus,si sciemus,qui non possunt:itaque prohibentur accusare alii propter sexum vel ætatem vt mulier, vt pupillus alii propter sacramentum,vt qui stipendium merentur, alii propter magistratum,potestatemve,in qua agentes sine fraude in ius euocari non possunt alii propter delictum proprium,vt infames alii propter turpem quæstum,ut qui duo iudicia aduersus duos reos subscripta habent,numos ve ob accusandum,uel non accusandum acceperint, ff. de accusa.l.qui accusare.8.

Non est permissum mulieri publico iudicio quemquam reum facere nisi scilicet parentum,liberorumque mortem exequatur, ff.de accus.l.prima.

Certis de causis concessa est mulieribus publica accusatio, ut si ti si mortem exequantur eorum earumque,in quos ex lege publicorum testimonium inuitæ nō dicunt. idem & in lege Cornelia testamentaria Senatus statuit. Sed & de testamento paterni liberi uel materni mulieribus publico iudicio dicere permissum est, ff.eod.l.secunda.in prin.

Mulier propter publicam utilitatem ad annonam pertinentem audiri à præfecto annonæ deferentem, Diuus Hadrianus,& Antoninus rescripserunt famosi quoque accusantes sine ulla dubitatione admittuntur.milites quoque qui causas alienas deferre non possunt qui pro pace excubant, uel magis ad hanc accusationem admittendi sunt, ff.eod.l.mulierem.13.

In quæstionibus læsæ maiestatis etiam mulieres audiuntur coniurationem denique Sergii Catilinæ,Iulia mulier detexit.& Marcum Tullium Consulem iudicium eius instruxit, ff.eod.ad l. Iul.maiest.viii.

De crimine quod publicorum fuerit iudiciorum, mulieri accusare non permittitur,nisi certis ex causis, idest si suam suorumque persequatur iniuriam secundum antiquitus statuta tantum, de quibus specialiter eis concessum est, non exacta subscriptione. Vnde aditus præses prouinciæ in primis examinabit, an tale sit crimen,cuius accusationem mulier subire non prohibeatur, C. eodem. l.De crimine.12.

Senatusconsulto permissum non est mulieri legis Corneliæ crimine reum facere,nisi res ad eam pertineat.Cum igitur filii tutores & curatores habent: ipsi deliberare debent,ad instrumenta, ex quibus aduersarium filiorum tuorum obtinuisse dicis,falsa esse accusare debeant, C.eod.l.quarta.

Non ignorat competens iudex eum, quæ vultionem & mortem filii sui persequi allegat,non temere ad accusationem esse admittendam, nisi prius matrem se esse probauerit, C.eod.l.non ignorat.9.

Pupillis ex consilio tutorum patris mortem,item pupillæ, aui sui mortem exequi concessum est lege testamentaria nam & de patris quidem testamento pupillis agere Diuus Vespasianus permisit.Sed & si non exhibeantur tabulæ, per interdictum possunt experiri, d.l.secunda, §.pupillis.

Non prohibentur milites accusationem quæ publici iudicii instar obtineat si

suas

suas suorumque Iniurias exequantur,C.qui accu.non possunt,l.vili.

Accusationem à qua discedere te professus est,repetere non debes, C.eo.l.sexta.

Si ea,quæ crimen intendit cognitionem moratur:certa perferendæ accusationis tempora competens iudex præstabit,intra quæ si agere supersederit, renunciasse causæ intelligitur,C.eo.l.septima.

Data opera partis aduersæ res vestras incendio exarsas esse adseuerantes, crimen legis Corneliæ de sicariis exequi potestis,C.eo.l.data,xi.

Si magnum & capitale crimen ac non leue frater contra fratrem instituit: non solum audiendus non est,C,eo,l.si magnum,13.

Propter insidias, quas tuæ uitæ paratas contendis accusationem apud præsidem prouinciæ contra filium tuum (si pietas & ratio naturalis animi tui intentionem non reuocat) constituere potest,C.eo.l.propter,14.

Criminis accusationem instruere cum periculo calumniæ, si tibi existimatio integra est,minimè prohiberis,C.eo,l.criminis,15.

Is, qui iudicio publico damnatus est,ius accusandi nõ habet,nisi liberorum, mortem eo iudicio,vel rem suam exequatur. sed & calumnia notatis ius accusandi ademptum est.Item qui artem ludricam,vel Lenocinium fecerint: quive præuaricationis calumniæve causa,quid fecisse iudicio publico pronunciatus erit quive ob accusandum,negociumve cui facendum pecuniam accepisse iudicatus erit,ff,eod.l.quarta.

Alii propter suspitionem calumniæ:ut illi,qui falsum testimonium subornati dixerunt,ff.eo.l.alii.9.

Nonnulli propter paupertatem,ut sunt,qui minus,quam quinquaginta aureos habent,ff.eo.l.nonnulli,x.

Hi tamen omnes si suam iniuriam exequantur,mortemve propinquorum defendant,ab accusatione non excluduntur,ff.eo.l.hi tamen,xi.in prin.

Capitis reus suspenso crimine causam fisco deferre non prohibetur,ff.eo.l.pen.

Ab alio delatum alius deferre non potest:sed eum,qui abolitione publica,vel priuata interueniente,aut desistente accusatore,de reis exemptus est:alius deferre non prohibetur,ff.eo.l.hi tamen.§.fin.

Famosi qui ius accusandi non habent, sine ulla dubitatione admittuntur ad hanc accusationem,sed & milites,qui causas alias defendere non possunt. nam qui pro pace excubant,magis ad hanc accusationem admittendi sunt, ff. ad l. Iuli. maiestat. septima,in prin.

Qui de crimine publico in accusationem deductus est,ab alio super eodem crimine deferri non potest. Si tamen ex eodem facto plurima crimina nascuntur, & de uno crimine in accusarionem fuerit deductum: de altero non prohibetur ab alio deferri. Iudex autem super vtroque crimine audientiam accommodabit. nec enim licebit ei separatim de uno crimine sententiam proferre,priusquam plenissima examinatio super altero quoque crimine fiet,C. eod.l. qui de crimine,nona.

Hisdem criminibus,quibus quis liberatus est,non debet præses pati eundem iterum accusari:& ita Diuus Pius saluio ualenti rescripsit, sed hoc uirum ab eodem,an nec ab alio accusari possit,uidendum est. & putem (quoniam res inter alios iudicatæ, alii non præiudicant) si is, qui nunc accusato extitit suum dolorem persequatur,doceatque se ignorasse accusationem debere. si tamen alio crimine postuletur ab eodem,qui in alio crimine eum calumniatus est:puto,non facilè admittendum eum,qui semel calumniatus sit: quamuis filium accusationis

cusatoris admitti oportere, aliam accusationem instituentem aduersus eum, quem pater accusauerat. Diuus Pius Iulio Candido rescripserit, ff. eodem, l. septima, §. bisdem.

Senatus censuit, nequis ob idem crimen pluribus legibus reus fieret, ff. eodem, l. senatus. 14.

Si plures existant, qui eundem publicis iudiciis accusare uolunt: iudex eligere debet eum, qui accuset, causa scilicet cognita extimatis accusatorum personis, vel de dignitate, vel ex eo, quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia, iusta de causa, ff. eo. l. si plures, 16.

In eum, qui dolo malo hominibus coactis, damni, quid datum esse dicetur, non uebet cogi actor, omissa actione ciuili, crimen intendere, ff. eo. l. in eum, 15.

Cum Titia testamentum Caii fratris sui falsum arguere minaretur, & solemnia accusationis non impleßet intra tempus a præside prouinciæ præfinitum: præses iterum pronunciauit, non posse illam amplius de falso testamento dicere, aduersus quas sententias, Titia non prouocauit: sed dixit se post finitum tempus de irrito testamento dicere, quæritur possit ad falsi accusationem postea reuerti. Respondi: nihil apertè proponi, propter quod aduersus sententiæ authoritatem de falso agens, audienda sit, ff. eo. l. cum Titia, 18.

Diui fratres rescripserunt, non debere cogi hæredes accusatorum exequi crimina, item non oportere compelli accusationem plures reos facere, Diuus Hadrianus rescripsit, ff. eo. l. Diui. 19.

Ex iudiciorum publicorum admissis non alias transeunt aduersus hæredes pœnæ bonorum ademptionis, quam si lis contestata, & condemnatio secuta fuerit: excepto repetundarum & maiestatis iudicio, quæ etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum est, adhuc exercere placuit, ut bona eorum fisco uindicentur: adeo ut Diui Seuerus & Antoninus rescripserint, ex quo quis aliquod ex his causis crimen contraxit, nihil ex bonis suis alienare, eum posse. ex cæteris verò delictis pœna incipere ab hærede, ita demum potest, si viuo reo accusatio mota est, licet non fuerit condemnatio secuta, ff. eo. l. ex iudicio, 20.

Alterius prouinciæ reus apud eos accusatur, & damnatur, apud quos crimen cõtractum ostenditur. quod etiam in militibus esse obseruandum, optimi Principes nostri generaliter rescripserunt, ff. eo. l. fina.

Cum sacrilegium admissum esset in aliqua sua prouincia, deinde in alia, minus crimen: Diuus Pius Pontio Proculo rescripsit, postquam cognouisset de crimine in sua prouincia admisso: ut reum in eam prouinciam remitteret, ubi sacrilegium admisisset, ff. eo. l. septima, §. fin.

De inscriptionibus.

Libellorum inscriptionis conceptio talis est. consul & dies apud illum prætorem vel proconsulem Lucius Titius professus est se Mæuiam lege Iulia adulterii ream deferre: quod dicat eam cum Caio Seio in Ciuitate illa, domo illius, mense illo, consulibus illis, adulterium commisisse. utique enim & locus designandus est, in quo adulterium commissum est: & persona, cum qua admissum dicitur: & mensis. hoc enim lege Iulia publicorum cauetur. & generaliter præcipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt. neque autem diem, neque horã inuitus comprehendet, quod si libelli inscriptionum legitimè ordinati non

fuerint:

fuerint: rei nomen aboletur, & ex integro repetendi reum potestas fiet. Item subscribere debebit is, qui dat libellos, se professum esse: uel alius pro eo, si literas nesciat. Sed & si aliud crimen obiiciat: ueluti quod domum suam præbuit, vt stuprum materfamilias pateretur: quod adulterum deprehensum dimiserit: quod precium pro comperto stupro acceperit, & si quid simile, idipsum libellis comprehendendum erit, ff. de accus. & inscrip. l. tertia, in princ.

Si accusator decesserit, aliave causa eum impedierit, quominus accusare posit, & si quid simile est. nomen rei aboletur, postulante reo, idq; & lege Iulia de ui, & senatusconsulto cautum est: ita ut liceat alii ex integro repetere reum. sed intra q tps, videbimus. & utiq; xxx. dies utiles conseruandi sunt, d. l. tertia, §. fi.

Si cui crimen obiiciatur: præcedete debet in erimen subscriptio. quæ res ad id inuenta est, ne facilè quis prosiliat ad accusationem: cum sciat inultam sibi accusationem non futuram. caueant itaq; singuli, quod crimen obiiciant, & præterea perseueraturos se in crimine, vsq; ad sententiam, ff. eo. l. septima, in prin.

Tunc conuenit potentiores viros adesse iudiciis cum eorum præsentiam in criminibus publicis per inscriptionem causa deposcat. licet in pecuniariis causis per procuratores litem sustineant, C. eo. l. tunc. 15.

In causis criminalibus dignum est, vt inscriptiones præponantur, quæ magnitudinem videlicet criminis, tempusq; designet, ut alterutram partem digna legum terrere posit authoritas. quod si statutum forte fuerit contemptum, hi, qui ex officio ingrediuntur secretarium, quinq; librarum auri condemnatione ferientur, C. eo. l. in causis, 16.

Quicunq; in discrimen capitis arcessitur: non statim reus, qui accusari potuit, existimatur. sed quisquis ille est, qui crimen intendit, in iudicium veniat, nomen rei iudice, vinculum inscriptionis accipiat, custodiæ similitudinem (habita tamen dignitatis existimatione) patiatur, nec impunitam fore nouerit licentiã mentiendi, cum calumniantes ad uindictam poscat similitudo supplicii. Nemo tamen sibi blandiatur obiectu cuiuslibet criminis de se in quęstione confessus veniam sperans propter flagitia adiuncti, vel pro communione criminis consortium personæ superioris optans, aut inimici supplicio in ipsa supremorum suorum sorte faciandus, aut eripi se posse confidens, aut studio, aut priuilegio nominati: cum veteris iuris authoritas de se confessor, nec interrogati quidẽ de aliorum conscientia sinat. Nemo igitur de proprio crimine confitentem super conscientia scrutetur aliena. C. eo. l. fin.

Prius est, vt criminibus, quæ tibi ut grauiora ab aduersario tuo obiiciuntur, cædis atq; vulnerum respondeas: & tunc ex auentu causæ iudex æstimabit, an tibi permittendum sit eundem accusare, tametsi prior inscriptionem deposuisti, C. de iis, qui accu. non poss. l. prima.

Si cautiones, quibus secundius solutam ingenuo pecuniam probare se dicit, tutores vel curatores tui suspectas vel falsas habent: proprio nomine, cum non liceat alieno, non prohibentur in crimine falsi subscribere. nec enim facile uel tutores vel curatores, qui officio & periculo res pupillorum, vel adolescentium administrant, sententia notantur, nisi euidens eorum calumnia iudicanti apparebit, C. eo. l. secunda.

Neganda est accusatis, qui non suas suorumque iniurias exequuntur licentiæ criminandi in pari, vel minori, priusquam se crimine, quo præmuntur exuerint, ita tamen vt & ipsi inscriptiones contra eos, etiam pendente accusatio-

ne deponere possint. C. eodem. l. neganda. 19.
Qui crimen publicum instituere properant, non aliter ad hoc admittantur, nisi prius inscriptionum pagina processerit, & fideiussor de exercenda lite adhibitus fuerit. Sin uero post satisdationem præsentes non fuerit edicto admonendi sunt, vt veniant ad causam ingerendam; & si non adfuerint: non solum extra ordinem puniendi sunt, sed etiam sumptus, quos in rem, & circa ipsum iter ad litem uocari fecerunt, dependere cogentur, C. eo. l. tertia.
Si crimen ad tuam tuorumque iniuriam pertinens exequeris solennibus te inscriptionibus adstringe vt præsidem prouinciæ hæc iudicem possit, C. eo. l. si crimē. 2.
Non ideo minus criminis, seu atrocium iniuriarum iudicio tenetur is, qui inimica accusationem incidit, quod dicat, alium se huius facti mandatorem habuisse. nanq; hoc casu prætor principalem reum mandatorem quoque ex sua persona conueniri posse, ignotum, non est, C. eo. l. quinta.
Ea quidem, qua per officium præsidibus denunciantur, & citra solennia accusationem posse perpendi, incognitum non est verum si falsis nec ne notoriis inlutus sit, id est accusatus sit: perpenso iudicio dispici debet, C. eo. l. septima.
Reos capitalium criminum absentes etiam per procuratorem defendi, leges publicorum iudiciorum permittunt. C. eod. l. tertia.
Si quando iniuriarum actio, quam inter priuata delicta ueteres iuris authores cōnumerant, à quibuslibet illustribus viris militantibus, seu sine cingulo constitutis, vel uxoribus eorum, vel liberis masculini sexus, vel filiabus (superstitibus uidelicet patribus aut maritis illustribus) uel si aduersus aliquam huiusmodi personam criminaliter forte mouetur: ipsi quidem qui super iniuria queruntur, scribere, aliaque omnia, quæ in huiusmodi causis de more procedunt solenniter obseruabunt. Licet autem illustri accusatori uel reo, uel vxori, vel liberis masculini sexus, seu filiæ itidem illustris superstitis causam iniuriam in quocunque iudicio competenti per procuratorem criminaliter suscipere, vel mouere; sententiam iudice contra eum, qui procuratorem dederit (& si ipse non adesset iudicio, sed causam per procuratorem diceret) legibus prolaturo, C. de iniuriis, l. fina.
Si accusatoribus absentibus, & non per contumaciam adesse iudicio cessantibus, ex una postulatione aditus præses prouintiæ non causa cognita sententiam dixit, qua eum, de quo querimoniam detul. sti, liberandum existimauit: criminatione etiam nunc perseuerante, quę contumatia uel cessatione accusatorū non interueniente auferri non potuit, causa intentati criminis apud eundem uel successorem eius more iudiciorum tractabitur, C. eo. l. quarta.
Absentem capitali crimine accusari non posse, sed requirendum tantummodo adnotari solere, si desit, vetus ius est, C. eo. l. sexta.
Si quis de iniuriam ab aliquo passum putauerit, & querelam deferre uoluerit præsidalem adeat potestatem, aut libellos offerens, aut querelas suas apud acta, C. eod. l. si quis. viii.
Qui explicandi negocii spem, cuius finis in iudicis potestate ac motu situs est, pollicetur, non minus obillicitam sponsionem crimen contrahit, quam qui ad huiusmodi promissionis commertium contra disciplinam publicam adspirat, C. eod. l. qui explicandi, x.
Si quis homicidii crimen existimat persequendum: secundum iuris publici formam debebit eum, qui in primordio homicidii postulauerit reum, neque probauerit,

probauerit, ideóq; reus absolutus est præuaricationis arguere. Vel si id non putaueris agendum, adsequens crimen idest pastorum latronumve descendere eum coges, atq; id exequi iudicio tuo: cum siquidem id ab accusato appareat esse commissum, ob ultionem publicam obnoxius legibus fiat, C.e.l.si quis, xi.

Singuli vniuersiq; iudices cognoscant in publicis criminibus non oportere emendicatis suffragiis decretorum, aut relationibus à publicis personis destinandis credere, sed rei veritatem inquirere, C.eo.l.singuli, 14.

Factum sponte se præcipitantis innocenti criminis periculum adferre non potest, C.eod.l.factum, 12.

DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBVS.

Titulus XV.

Sollicitatores alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, & si effectu sceleris potiri non possunt propter uoluntatem perniciosæ libidinis extra ordinem puniuntur, ff.de extra.ord.crimi.l.prima, in princ.

Fit iniuria contra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto aliquem perfuderit, cæno luto obinuerit, aquas spurcauerit, fistulas, lacus quidve aliud ad iniuriam publicam contaminauerit, in quos grauiter animaduerti solet, d.l.prima, §.fit iniuria.

Qui puero stuprum, abducto ab eo, vel corrupto comite persuaserit: aut mulierem puellamve interpellauerit, quidve impudicitiæ gratia fecerit, donum præbuerit, preciumve, quo is persuadeat, dederit: perfecto flagitio punitur capite: imperfecto, in insulam deportatur: corrupti comites summo supplicio adficiuntur, d.l.prima, §.qui puero.

Diuus Seuerus & Antonius rescripserunt: eam, quæ data opera partum abegisset, à præside in temporale exilium dandam. indignum enim videri potest, impune eam maritum liberis fraudasse, ff.eo.l.quarta.

Annonam attentare, & vexare, vel maxime dardanarii solent. quorum auaritiæ obuiam itum est, tàm mandatis, quàm constitutionibus. mandatis denique ita cauetur, propterea debetis custodire, ne dardanarii ullius mercis sint: ne aut ab his, qui coemptas merces supprimunt: aut à locupletioribus, qui fructus suos equis preciis uendere nolunt, dum minus vberes prouentus expectant: ne annona oneretur. pœna autem in hos varia statuitur nam plerunque, si negociantes sunt, negociatione tantum eis interdicitur, interdum & relegari solent: onerant annonam etiam stateræ adulterinæ de quibus Diuus Traianus edictum proposuit: quo edicto pœnam legis Corneliæ in eos statuit, perinde ac si lege testamentaria, quod testamentum falsum scripsisset, signasset, recitasset, damnatus esset. sed & Diuus Hadrianus eum, qui falsas mensuras habuerat, in insulam relegauit, ff.eo.l.sexta.

Saccularii, qui uetitas in sacculis artes exercentes partem subducunt, partem subtrahunt: item qui derectarii appellantur, hoc est hi, qui in aliena cænacula se dirigunt furandi animo: plusquam fures puniendi sunt. idcirco aut fustibus castigantur & dimittuntur, aut ad tempus relegantur, ff.eo.l.septima.

Circulatores, qui serpentes circunferunt & oroponunt, si cui ob eorum metum damnum datum est, pro modo admissi actio dabitur, ff.eo.l.fi.

DE CONCVSSIONE. Tit. XVI.

Oncusſionis iudicium publicum non eſt. Sed ſi ideo pecuniam acce pit quis, quod crimen minatus ſit: poteſt publicum iudicium eſſe ex ſenatuſconſultis: quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur, qui in accuſationem innocentium coierint, quiue ob accuſandum vel non accuſandum denuntiandum, vel non denuntiandum teſtimonium pecuniam acceperint, ff. de concuſsion. l. ſecunda.

Si ſimulato præſidis iuſſu concuſsio interuenit: oblatum eiuſmodi terrore reſtitui præſes prouinciæ iubet, & delictum coercet, ff. eo. l. prima.

DE ABIGEIS. Tit. XVII.

E abigeis puniendis, ita Diuus Hadrianus proconſuli Beticæ reſcripſit. abigei cum duriſsimè puniuntur, ad gladium damnati ſolent. puniuntur autem duriſsimè, non vbiq;, ſed vbicunq; frequentius eſt, id genus maleficii, ff. de abigeis, l. prima. in prin.

Abigei autem propriè hi habentur, qui pecora ex paſcuis, vel ex armentis ſubtrahunt, & quodammodo depredantur: & abigendi ſtudium quaſi artem exercent, equos de armentis, vel oues de gregibus abducentes. cæterum ſi quis bouem aberrantem, vel equos in ſolitudine relictos abduxerit: non eſt abigeus, ſed potius fur. Sed & qui porcum, vel capram, vel veruecem abduxit: non tã grauiter, q̃ q maiora animalia abigũt, plecti debent, d. l. prima, §. abigei.

Qui pecora, de quorum proprietate faciebat controuerſiam, abegit: vt ſaturninus quidem ſcribit, ad examinationem ciuilem remittendus eſt. ſed hoc ita demũ probandum eſt, ſi non color abigeatus quæſitus eſt. Sed verè putauit ſua iuſtis rationibus ductus, d. l. prima, §. fin.

Abigeatus crimen publici iudicis non eſt. Sed quia plerunque abigi & ferro utun tur, ſi deprehendẽtur, ideo grauiter puniri eorum admiſſum ſolet, ff. eo. l. ſcda.

Abacti animalis accuſatio non ſolum cum inſcriptionibus, ſed etiam ſine obſeruatione proponitur, C. eod. l. vnica.

Oues pro numero ab actorum, aut abigeum, aut furem faciunt. quidã decem oues gregem eſſe putauerunt. porcos etiam quinq; uel quatuor abactos: equum, bo uem uel unum abigeatus crimen facere. eumq; plenius coercendum, qui à ſtabulo abegerit domitum pecus, non à ſilua, nec grege. Qui ſæpios abegerunt, li cet ſemper unum uel alterum pecus ſubripuerint, tñ ambiges ſunt, ff. eo. l. fina.

Receptatores abigeorum, quæ pœna plecti debeant Epiſtola Diui Traiani cauetur, vt extra Italiam decem annis relegarentur, d. l. fi. §. fi.

DE PRAEVARICATIONE. Tit. XVIII.

Ræuaricator eſt, quaſi varicator, qui diuerſam partem adiuuat prodita cauſa ſua. quod nomen Labeo à varia certatione tractum ait, nam qui præuaricatur, ex vtraq; parte conſtitit, quinimo ex altera. is autem præuaricator propriè dicitur, qui publico iudicio accuſauerit. cæterum aduocatus non proprie præuaricator dicitur. quid ergo de eo fiet, ſiue priuato iudicio, ſiue publico præuaricatus ſit, hoc eſt prodiderit cauſam? hic extra ordinem ſolet puniri, ff. de præuar. l. prima.

Sciendũ eſt, ꝙ hodie iis, q̃ p̃uaricati ſunt, pœna iniũgĩ extraordinaria, ff. e. l. ſcda,

Præuarica-

Præuaricationis iudicium aliud publicum, aliud moribus inductũ est. nam si reus accusatori publico iudicio iõ pscribat, q dicat se eodẽ crimine ab alio accusatum & absolutum cauetur lege Iulia publicorum, ut non prius accusetur, q̃ de prioris accusatoris præuaricatione constiterit, & pronunciatum fuerit. huius ergo præuaricationis pronunciatio publici iudicii intelligitur. Quod si aduocato præuaricationis crimen intendatur: publicum iudicium non est. nec interest, publico an priuato iudicio præuaricatus dicatur. Si ideo quis accusetur, q dicatur crimen iudicii publici destituisse: iudiciũ publicum non est: qa neq; lege aliqua de hac re cautum est: neq; per senatusconsultũ, quo pęna quinq; librarum auri in desistentem statuiẽ, publica accusatio inducta est, ff. eo. l. tertia.

Si is, de cuius calumnia agi prohibetur, præuaricator in causa iudicii publici pronunciatus fit: infamis erit, ff. eo. l. quarta.

Accusator de præuaricatione conuictus, postea ex lege non accusat. ff. eo. l. quinta.

Ab Imperatore rescriptum est, vt in criminibus, quæ extra ordinem obiiciuntur, præuaricatores eadem pœna adficiantur, qua tenerentur, si ipsi in legem commisissent, qua reus per præuaricationem ablocutus est, ff. eo. l. pen.

In omnibus causis, præterquam in sanguine, qui delatorem corrupit, ex senatusconsulto pro uicto habetur, C. eo. l. fin.

DE RECEPTATORIBVS. Tit. XIX.

Pessimum genus est receptatorum, sine quibus latere nemo diu pôt & præcipitur, ut perinde puniantur, atq; latrones. impari causa habendi sunt, quia cum adprehendere latrones possent, pecunia accepta uel subreptorum parte, demiserunt, ff. de recepta. l. prima.

Eos, apud quos adfinis, vel cognatos latro conseruatus est: neq; absoluendos, neq; seuere admodum puniendos. non enim par eorum est delictũ, & eorum, qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt, ff. eo. l. fin.

DE EFFRACTORIBVS. Tit. XX.

De his, qui carcere effracto euaserunt, summendum supplicium Diui Fratres Aemilio Tironi rescripserunt. Saturnius etiam probat in eos, qui de carcere eruperunt: siue effractis foribus, siue conspiratione cum cæteris, qui in eadem custodia erant: capite puniendos, quod si per negligentiam custodum euaserint: leuius puniendos, ff. de effracto, l. prima, in princ.

EXPILATAE HAEREDITATIS. Tit. XXI.

SI quis alienam hæreditatem expilauerit: extraordinariè solet coerceri per accusationem expilatæ hæreditatis, sicut in oratione Diui Marci cauetur, ff. de expil. hær. l. prima.

Si expilatæ hæreditatis crimen intendatur: præses prouinciæ cognitionem suam accommodare debet, ff. eo. l. secunda, in prin.

Expilatæ hæreditatis crimen intendi poteſt ante aditam hæreditatem, vel post aditam, scilicet antequam res ab hærede possessæ sunt. quamuis ad exhibendum agi posit, si qui uindicaturus exhiberi desideret palã fit, d. l. secũda, S. apparet.

Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt electionem esse, vtrum quis velit, cri-

men expilatæ hæreditatis extra ordinem apud præfectum vrbi, vel apud præsides agere: an hæreditatẽ à possessorib. iure ordinario vindicare, ff. eo. l. tertia.

Expilatæ hæreditatis crimen loco deficientis actionis intendi consueuisse, non est iuris ambigui, C. eo. l. fin.

Res hæreditatis omnium hæredum fuisse communes. & ideo eum, qui expilatæ hæreditatis crimẽ obiecit, & obtinuit, ét cohæredi profuisse videri, ff. eo. l. quarta.

Expilatæ quidem hæreditatis crimen intentare non potes, quando cõstare ræ reb. inspectis claues traditas cohæredi profitearis. sed cum de his exibendis apud iudicem quæreretur, rationem compensationis induci non oportuit, exhibitis enim quæ desiderant, suis iudicibus directa qõ relinquenda est, C. eod. l. prima.

Vxor expilatæ hæreditatis crimine idcirco non accusatur, ff. eo. l. pen.

Aduersus uxorem, quæ socia rei humanæ atq; diuinæ domus suscipitur, mariti uel eius successores expilatæ hæreditatis crimen intendere non possunt, ideo res, quas per eandem abesse conquæreris, cõpetenti in rem actione, vel si dolo malo fecerit, quominus res mobiles possideret, ad exhibendum persequere. fructus autem rerum, quas mala fide tenuit, licet expilatæ hæreditatis non teneatur crimine, suos non facit: sed extantes quidem vindicari, consumptos uerò condici posse, proculdubio est. C. eod. l. quarta.

Si aui tui hæreditatem adiisti expilatæ hæreditatis crimine aduersus nouercam, quondam tuam experiri non prohiberis, C. eod. l. tertia.

Expilatæ hæreditatis crimen aduersus uitricum adito præside prouinciæ persequi non prohiberis. C. eo. l. secunda.

Obtentu expilatæ hæreditatis emolumentum legatorum maxime suspensa cognitione legatariis auferri non oportet, C. eo. l. pen.

STELLIONATVS. Tit. XXII.

Ctio stellionatus, neq; in publicis iudiciis, neq. priuatis actionibus continetur, ff. stellio. l. prima.

Stellionatus, vel expilatæ hæreditatis iudicia accusationem quidem habent, sed non sunt publica, ff. de extraord. crim. l. tertia.

Stellionatus accusatio inter crimina publica non hẽ, C. eo. l. tertia.

Stellionatus iudicium famosum quidem non est, sed coercitionem extraordinariam habet, ff. eo. l. secunda.

Stellionatus accusatio ad præsidis cognitionem spectat, Stellionatum autem obiici posse his, qui dolo quid fecerunt, sciendum est, s. & si aliud crimen non sit, quod obiiciatur. quod. n. in priuatis iudiciis est de dolo actio, hoc in criminibus stellionatus persecutio. vbicunq; igitur titulus criminis deficit, illic stellionatus obiiciemus, maximè autem in his locum habet, si quis forte rem alii obligatam dissimulata obligatione per calliditatem alii distraxerit, uel permutauerit, vel in solutum dederit. nam hæ omnes species stellionatum continent, ff. eod. l. tertia, in princ.

Sed, & si quis merces suppo$\int$uerit, vel obligatas auerterit, vel corruperit: æque Stellionatus reus erit. Idem si quis imposturam fecerit, vel collusionem in necem alterius: Stellionatus poterit postulari. & ut generaliter dixerim, deficiente titulo criminis, hoc crimen locum habet, nec opus est species enumerare, d. l. tertia. §. sed & si.

Pœna stellionatus nulla legitima est, cum nec legitimum crimen sit. soleut autem ex hoc extra ordinẽm plecti, d. l. tertia, §. pœna.

Qui

Qui merces suppresit, specialiter hoc crimine postulari potest, dicta. l. tertia, §. finali.

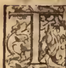
De periurio, si sua pignora esse quis in instrumento iurauit, crimen Stellionatus fit, & ideo ad tempus exulat, ff. eod. l. finali.

Improbum quidem & criminosum fateris, easdem res pluribus pignorasse, dissimulando in posteriorem obligationem, quod eædem aliis pignori tenerentur. Verum securitati tuæ consules si oblato omnibus debito criminis institutē di causam peremeris, C. eod. l. prima.

Si pater tuus in te donationem contulit, & cum emancipatus esses traditionibus dominium corporum in te transtulit, posteaque creditorem sortitus, quasdam earum rerum sine voluntate tua velut proprias suas obstrinxit: ius tuum non læsit: nec tamen iniuria Stellionatus crimine petetur cum sciens alienam rem te non consentiente, velut propriam suo nexuit creditori, C. eod. l. secunda.

Ignorantia creditoris, cui res pridem apud alios obligatæ pignoris siue hypothecæ iure obligantur, non sine periculo capi consueuit. etenim huiusmodi fraudes ad extraordinariam criminis executionem spectare, ac stellionatus commissum seuerissime esse uindicandum, sæpe rescriptum est. proinde siue ignorantiam tuam debitor circumuenire tentauerit, seu obligatione rite perfecta, participato fraudis consilio, per subiectum quasi anteriorem personam dispendium tuum ad occultam compendium suum trahere pertentat: adire suum iudicem potes, congruentem iuri ac debitæ religioni sententiam relaturam, C. eod. l. finali.

DE TERMINO MOTO.
Titulus XXIII.

Terminorum auulsorum non multa pecuniaria est, sed pro conditione admittentium coercitione transigendum est. ff. de Termi. moto. l. prima.

Diuus Hadrianus rescripsit. quin pessimum factum sit eorum, qui terminos finium causa positos protulerunt: dubitari non potest, de pœna tamen modus ex conditione personæ & mente facientis magis statui potest, nam si splendidiores personæ sunt, quæ conuincuntur non dubiæ occupandorum aliorum finium causa id admiserunt, & possunt in tempus, vt cuiusque patiatur ætas relegari idest si iunior in longius si senior restrictius. si vero alii negotium gesserunt, & ministerio functi sunt: Castigari, quod si per ignorantiam aut fortuito lapides furati sunt sufficiet, eos uerberibus decidere, ff. de ter. moto. l. secunda.

Lege agraria. quam C. Cæsar tulit aduersus eos, qui terminos statutos extra suū gradum finesve mouerint dolo malo pecuniaria pœna constituta est, nam in terminos singulos, quo se eiecerint locove mouerint quinquaginta aureos in publicū dari iubet, & eius actionem petitionem ei qui uolet esse iubet, hi quoque qui finalium quæstionum obseruādarum causa faciem locorum conuertūt vt ex arbore arbustum, aut ex sylua nouale, aut aliquid huiusmodi faciunt pœna plectendi sunt pro persona & conditione ac factorum violentia, ff. eodem. l. finali.

Hi quoque qui finalium quæstionum obstruendarum causa faciem locorum conuertunt: ut puta ex arbore arbustum, aut ex sylua nouale, aut aliquid eiusmodi faciunt

ciunt pœna plectendi sunt pro persona,& conditione,& factorum , uiolentia, ff.eod.l.tertia.§.finali.

Eos qui terminos effoderunt extraordinaria animaduersione coerceri debere præses prouinciæ non ignorabit,C.de accus.l.prima.

AD SENATVSCONSVLTVM AGI OPORTEAT. Titulus XXIIII.

Quæstiones eorum criminum,quæ legibus aut extraordinem coercentur,ubi commissę uel inchoatæ sunt, uel ubi reperiuntur,qui rei esse perhibentur criminis perfici debere satis notum est,C.ubi de crim.agi op.l.prima.

AD SENATVSCONSVLTVM TVRPILIANVM ET DE abolicionibus criminum. Tit. XXV.

Accusatorum temeritas tribus modis detegitur,& tribus pœnis subiicitur,aut enim calumniantur,aut præuaricantur,aut tergiuersantur,ff.ad S.C.Turpil.l.prima.in prin.

Calumniari est falsa crimina intendere,præuaricari, uera crimina abscondere tergiuersari,in vniuersum ab accusationem desistere, d.l.prima.§.calumniari.

Calumniatoribus pœna lege Remmia irrogatur: sed non vtique qui non probat quod intendit,protinus calumniari uidetur nam eius rei inquisitio arbitrio cognoscentis committitur, qui reo absoluto de accusatoris incipit consilio quærere,qua mente ductus ad accusationem processerit. & si quidem eius iustum errorem repererit: absoluit eum,si verò in euidenti calumnia eum deprehẽderit:erit legitimam pœnam ei irrogat.quorum alterutrum ipsis verbis pronuntiationis manifestatur.nam si quidem ita pronuntiauerit, NON PROBASTI: pepercit ei.si autem pronunciauit, CALVMNIATVS ES: condemnauit eum.& quamuis nihil de pœna subiecerit tamen legis potestas,aduersus eum exercebitur.nam ut Papinianus respondit. facti quidem quæstio in arbitrio est iudicantis:pœnæ vero persecutio non eius voluntati mandatur sed legis authoritati reseruatur,d.l.prima.§.calumniatoribus.

Quæri potest si ita fuerit interlocutus, LVCIVS TICIVS TEMERE VIDETVR ACCVSASSE, an calumniatorem pronuntiasse uideatur?& Papinianus temeritatem facilitatis ueniam continere,& inconsultum calorem calumniæ vicio carere:& ob id hunc nullam pœnam subire oportere, d. l. prima. §. quæri potest.

Incidit in hoc Senatusconsulto,& qui accusatorem submitit,aut instigat, aut qui mandat aliqui,& instruit eum ad accusationem capitalem,dando probationes allegando excusationes:& merito:nam diffendendo crimini,quod mouet, & eximendo se periculo calumniæ vel desertionis,meritò calumniantis, & desistentis pœnæ subiici debuit:nisi subornatus accusator probauerit crimẽ quod intendere suscepit.nec interest, per se maudauit accusationem, an per alium uerum hunc,qui hoc ministerio vsus est:ad mandandam accusationem non ex verbis,sed ex sententia Senatusconsulti puniri,Papinianus respondit. submissus.n.accusator similiter eodem Senatusconsulto plectitur: idest, propter hoc solum

solum punitur, quod ministerium alieni timoris receperit, d.l.prima.§.incidit.
Ex in priuatis & extra ordinariis criminibus omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur, ff.eod. l.tertia.
Quæsitum est, an is, qui libello principi dato falsum se obiecturum minatus est, si non obiecisset, Turpiliano Senatusconsulto teneretur. Paulus respondit, verbis Senatusconsulti Turpiliani eum, de quo quæritur, non contineri, ff. eodem.l.quinta.
Calumniæ causa puniuntur, qui in fraudem alicuius librum, uel testimonium, aliudve quid conquisisse, vel conscripsisse, vel in iudicium protulisse dicuntur, ff.eod.l.sexta.§.fi.
Eos de quorum calumnia agi non permittitur, si destiterint, non incidere in pœnam huius Senatusconsulti, constitutionibus cauetur, ff.eodem. l. in Senatus. 15.§.eos de quorum.
Quærebatur, an hi, qui ab accusatione tempore exclusi essent, in Senatusconsultum Turpillianum inciderent? Respôdit Macer non oportere dubitari, calũnia non puniri eos, qui præscriptione temporis exclusi, causam adulterii perferre non potuerunt, ff.eod.l.quærebatur, xi.
Calumnia eo tempore cõerceri solet, quod de causa præsente accusatore iudicatur, & ideo postquam de causa iudicatum est, contra consuetudinem calumniam accusatoris puniri desideras, C.de calumni.l.prima.
Mater inter eas personas est, quæ sine calumniæ timore necem filii sui vindicare possunt. idque beneficium Senatusconsulti, & in aliis publicis iudiciis Seruatum est. Sed & extraneus hæres, qui suspicionem, quam de morte sua debuisse defunctus cauit, exsequitur, hoc nomine à calumnia excusatus est: cum inter voluntariam accusationem, & officii necessitatem hæredis multum intersit, C. eod.l.secunda.
Qui non probasse crimen, quod intendit, pronuntiatur, si calumniæ non damnetur; detrimentum existimationis non patitur. non; n. si reus absolutus est, ex eo solo etiam accusator, qui potest iustam habuisse veniendi ad crimen rationem, calumniator credendus est, C.eod.l.tertia.
Calumniæ pœna in paternæ mortis accusatione cessat, C.eod.l.quarta.
Qui calumniatores pronuntiantur in publicorum iudiciorum quæstione non in priuatis disceptationibus periclitari solent, C.eod.l.quarta.
Non prius quisquam ad examen iudicis iubetur adduci, quàm solemnibus satisfecerit, qui nititur finem doloris adferere, cum iuxta formam iuris antiqui ei, qui cœperit arguere, aut vindicta proposita sit, si vera detulerit: aut supplicium, si fefellerit, C.eod.l.septima.
Quisquis crimen intendit, non impunitam fore nouerit, licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii, C.eod.l.fi.
Constitutionibus principum compræhensum est: eos, qui accusationem alienis nominibus præsumpsissent, delatorum numero esse ducendos: atque ideo calumniosum caput & personam iudicio irritæ delectationis infamiæ supplicium sequatur. quo posthac singuli vniuersique cognoscant licere in eo, quod non possit ostendi, iudicum animos commoueri, C.eod.l.octaua.
Fallaciter incusantibus, maximè post exhibitionem accusati, nullius iuris color, veluti deriuata excusatione, proficiat: non publica quidem abolitio, non priua ta talibus proficiat subueniatq; personis, nõn specialis indulgentia, nec beneficium quidem eos generale subducat, C.eod.l.penul.

Præua-

Præuaricatorem esse cum ostendimus, qui colludit cum reo, & translaticie munere accusandi defungitur, eo quod proprias quidem probationes dissimularet, falsas vero rei excusationes admitteret, ff. eod. l. prima. §. præuaricatorem.

De tergiuersatore.

Si quis ab accusatione citra abolitionem destiterit, punitur, ff. ad S.C. turp. d. l. prima. §. si quis.

Suspecti tutoris accusatio pro tribunali tantum examinari potest, & nullus alius, de huius quæstione, quam præses pronuntiare potest: & tamen, qui ab ea destitit, Senatusconsulto non tenetur. Item si dicat aliquis in Senatusconsultum incidisse Turpillianum præsidis est super ea re notio, & tamen contra desertorem Senatusconsulti non interuenerit coercitio, qui enim dicit, quem in hoc Senatusconsultum incidisse, accusator non est, d. l. prima, §. suspecti.

Diuus Hadrianus, Fuluio caro rescripsit proconsuli Cretæ, tutorem, qui pupilli causa instituerat accusationem, defuncto pupillo, cuius causa accusare cœperat non esse cogendum accusationem implere; ff. eod. l. Diuus, 14.

Reus condemnatus prouocauit, deinde accusator destitit. an in hoc Senatusconsultum incidit? prope est, vt incidisse videatur, quia prouocationis remedio condemnationis extinguitur pronuntiatio, d. l. prima, §. si.

Mulier, quæ falsi crimen iniuriæ propriæ post interpositam denunciationem desistens omisit, ex S.C. Turpilliano teneri non videtur, ff. eo. l. quaria, in princi.

Si fœmina suam suorumque iniuriam exequatur, cum ipsa pacto contra vetitum destituisse profiteatur: in Senatusconsulti Turpilliani pœnam eam incidisse, certi iuris est, C. eod. l. quinta.

Ab accusatione destitit, qui cum aduersario suo de compositione eius criminis, quod intendebat, fuerit locutus. Animo ab accusatione destitit, qui adfectum & animum accusandi deposuit. Destitisse videtur, qui intra præfinitum accusationis à præside tempus reum suum non peregerit. Nuntiatores, qui per notoria indicia produnt, notoriis suis adsistere iubentur, ff. eod. l. sexta, in prin.

Si stellionatus, quis obiecerit, vel expilatæ hæreditatis crimen & destituit, pœnam Senatusconsulti Turpilliani non subibit, sed officio iudicis culpa eius coercebitur, ff. eod. l. septima, §. si.

In Senatusconsultum Turpillianum incidunt, qui subiecissent accusatores, aut subiecti postulassent, nec peregissent reos: aut aliter, quam abolitione facta, destitissent: quique chirographum ob accusandum dedissent, pactionemve aliquam interposuissent. hoc autem verbum NEC PEREGISSENT, ad vniuersos suprascriptos pertinere dicendum est, ff. eod. l. in Senatus. 15. in princ.

Si propter mortem rei accusator destiterit: non potest hoc Sanatusconsulto teneri, quia morte rei iudiciũ soluitur, nisi tale crimen fuit, cuius actio & aduersus hæredes durat, ueluti maiestatis. Item in accusatione repetundarum est: quia hæc quoque morte non soluitur. Cæterum si postea quàm accusator destitit, reus decesserit: non ideo magis delictum accusatoris releuatur. nam eum, qui semel destitit, si postea paratus accusare sit, non esse audiendum, Diuus Seuerus, & Antonius statuerunt, d. l. in Senatus. §. si propter.

Qui post inscriptionem ante litem contestatam, anno vel biennio agere non potuerunt, variis præsidum occupationibus, vel etiam ciuilium officiorum necessitatibus destricti: in Senatusconsultum nõ incident, d. l. in Senatus. §. qui post.

In Senatusconsultum incidisse videtur, qui crimen publici iudicii detulit, & causa criminis

sa criminis ordinata, id est inscriptionibus depositis, & fideiussore de exercenda lite præstito, eoque, qui accusatur, sub custodia officij facto, non impetrata abolitione, ab executione criminis destitit, C. ad S. C. Turpillianum. l. prima.

Si pro eo, qui in crimen subscripsit, fidem tuam adstrinxisti, isque destitit, & commissa stipulatio est: non vltra quantitatem, quam spopondisti, obligatus es: eo, qui destitit, infamia nihilominus notando, & extra ordinem secundum iudicialem motum puniendo, C. eod. l. secunda.

Quamuis eum ordinem scriptura contineat, vt primo abolitio criminis posceretur, & tunc dehinc omnibus placitis obtemperaretur; non obseruantibus tamen aduersariis pactorum fidem, instaurare accusationem minime potes, a qua ipse destitisti, C. eod. l. tertia.

Si his, de quo supplicas, contra parentes vestros desertam (vt dicis) accusationē cœperit persequi, præscriptio illi in iudicio præsidis destitutæ rei poterit opponi, C. eod. l. quarta.

In executionibus criminum obtinuisse videtur, illos destitisse, qui animum accusationis implendæ prorsus deseruerunt. Cum igitur aliis ex causis, vel simplicitatis ratione, nec dum te ad finem vindictæ peruenisse, preces tuæ testentur: poteris post posita formidine, impedimenti super aliquantulo silentio institutam accusationem secundum leges perferens, quàm probabis tibi debitam, vindictam reportare, C. eod. l. fin.

De abolitionibus criminum.

Abolitio priuatim à præside postulari ac impetrari solet, item pro tribunali non de plano, nec præses hanc cognitionem alteri demandare potest, ff. ad S. C. Turp. & de abolitio. l. prima. §. abolitio.

Si plura crimina idem eidem intulerit: singulorum abolitionem debet petere. alioquin prout quid admiserit, eius nomine Senatusconsulti pœnam patietur, d. l. prima. §. si plura.

Post abolitionem idem crimen ab eodem in eandem instaurari non potest, ff. eo. l. quarta. §. post.

Si quis repetere velit crimen publica abolitione interueniente: eodem iure repetit, quo accusabat neque enim possunt præscriptiones obiici ei, quæ ante reorum abolitionem non sunt obiectæ, & ita Diuus Hadrianus scripsit, ff. eodem. l. septima, in prin.

Abolitio aut publicè fit ob diem insignem, aut ob publicam gratulationem, vel ob rem prosperè gestam. Aut priuatim actore postulante, ff. eo. l. l. octaua. nona. & l. seq. in prin.

Tertio genere lege fit abolitio, mortuo accusatore, uel ex iusta causa impedito, quo minus accusare possit, ff. eod. l. aut priuatum. x. vers. tertio genere.

Abolitione autem publicè facta non retractabitur in iudicio repetendo de mariti iure. Triginta dies repetendi rei Diuus Traianus vtiles esse interpretatus est ex die scilicet, quo feriæ finitæ sunt & Senatus censuit ea dies cedere, quibus quisque reum suum repetere possit. Hoc autem repetendi rei tempus non aliter cedit, quàm si accusator quoque potuit adire, d. l. aut priuatū. §. abolitionē.

Si interueniente publica abolitione ex Senatusconsulto (vt fieri adsolet) vel ob lætitiam aliquam, vel honorem domus diuinæ, vel ex qua alia causa, ex qua

Senatus censuit abolitionem reorum fieri, nec intra dies præstitutos reum re petierit: dicendum est, cessare Turpillianum S.C. nec enim videtur desistere, qui exemptum reum non defert eximitur autem reorum abolitione interueniente, ff. eod. l. si interueniente. 12.

Quamquam prius reum quis detulerit, & post abolitionem, antequam reus repe teretur, alia abolitio superuenerit: non ex superiore, sed ex secunda abolitione dies triginta computantur, ff. eod. l. in Senatus. 15. §. fi.

Imperatores Antoninus, & Verus Augusti Iulio Seuero rescripserunt, cum latis diu litem traxisse diceretur, inuito aduersario non posse eum abolitionem accipere. item rescripserunt, cum in crimine capitali abolitionem, vt in repecuniaria, petitam esse diceretur: restaurandam esse nihilominus cognitionem & si non probasset hoc, quod proponeret, non impune eum laturum, ff. e. l. 4.

Præses prouinciæ, si perspexerit abolitionem ad omnia crimina, quæ mota sunt, pertinentem à se impetratam: ne semel finita instaurentur, intercessione authoritatis suæ prospiciet. supplicatione vero porrecta mutui principali, præstita abolitione sopitum crimen ab eadem persona reuocari potest, C. de abolitionibus, l. prima.

Abolitio præsentibus partibus causa cognita non à principe, sed à competenti iudice postulari debet: idest, si per errorem, seu temeritatem, seu calorem ad accusationem prosilierit. Hoc enim accusator explanans, abolitioni locum faciet sin autem per deceptionem, vel pecuniis a reo corruptus, ad postulandam abolitionem venit: redemptæ miserationis vox minime admittatur, sed aduersus nocentem reum inquisitione facti pœna competens ingeratur. Hi autem, qui suas suorumque iniurias defendunt, & qui cognatos suos in accusationem deduxerunt: omnimodo abolitionem petere non prohibentur, C. e. l. secunda.

Fallaciter incusantibus accusationis abolitio non dabitur. sin autem sincera mente accusationem instituerit, & reus aliquid iniuriæ inscriptionibus illatæ tolerauerit, idest, si uel carceres sustinuerit, vel tormenta, uel verbera, vel catenas: abolitio non petetur: nisi forte ille, qui hæc passus est, suum consensum ad petendam abolitionem accommodauit. Quando autem reus nihil tale passus est postquàm fuerit officiu custodiæ traditus, intra dies triginta accusatori petenti, etiam inuito reo, dari permittitur, post hoc tempus, nisi reus consentiat, censetur non esse tribuendam. Quod si plebeiorum, qui conscii, & participes criminum nō erant, testimonii gratia corpora fuerint lacerata uerberibus, tormētisque uexata abolitionem etiam dearum partium consensu petitam iubetur uigore iudicis denegari, & crimen propositum, cuius examen tormentis iam cœperat agitari. Sin autem testibus tormenta minime sunt illata: etiam sic abolitio non dabitur in illis criminibus (vt inuiolata maiestate aut patria oppugnata, uel prodita, aut peculatus admisso, aut sacramētis desertis, omnia quæquæ iure, uetere continentur) in quibus iudex non minus accusatorem ad docenda, quæ detulit, quàm reum ad purganda, quæ negat, debet vrgere, C. eodem, l. finali.

DE GENERALI ABOLICIONE. Tit. XXVI.

Vcius Ticius Seiū reū falsi fecit,& prius, q̄ psequaret,indulgentia reorū crimina abolita sunt. quæritur si postea eum iterato reum nō fecerit,an in Turpilianum. S. C. inciderit? Modestinus respondit abolitionem reorum,quæ publicè indulgetur,ad hoc genus criminis non pertinere,ff ad S. C. Turpillianum.l.penul.

Qui potentatus & vis aliorumq; criminum reum fecit, si post abolitiouem ex forma solita reorum factam,& post edicta proposita intra diem statutū repetere su persederit,persequi crimina volens,nō est audiendus,C. de gen. abol.l.prima.

Cum eo tempore,quo indulgentia principis crimina extinxit, accusatio à te insti tuta non fuerit,publicæ abolitionis præscriptio cessat,C.eod.l. penul.

Indulgentia quos liberat,notat,nec infamiam criminis tollit, sed pœnæ gratiam facit,C.eod.l.fi.

An ad eos,qui hodie de iudiciis publicis extra ordinem cognoscunt,Senatuscon sultum pertineat,quæritur. Sed iam hoc iure ex sacris cōstitutionibus vtimur: ut pertineat,ita ex singulis causis singulæ pœnæ irrogentur, ff. ad Turpil. l. in Senatus.xv.§ an ad eos.

DE REQVIRENDIS, VEL ABSENTIBVS DAMNANDIS Tit. XXVII.

Iui Seueri & Antonini Magni rescriptum est,ne quis absens puniatur,& hoc iure utimur,ne absentes damnentur neq; enim inaudita causa quenquam damnari æquitatis ratio patitur.si autem grauius quis puniatur,hoc casu non est irroganda in absentem pœna,sed ab sens requirendus adnotandus est,ut copiā sui præstet. Præsides aūt prouinciarum circa requirendos adnotatos & hoc debent,facere ut eos, quos adnotauerint,edictis adesse iubeant ut possit innotescere,q̄ adnotati sint. Sed & literas ad magistratus,ubi consistunt,mittere, ut per eos possit innotescere, requirendos eos esse adnotatos,& ex hoc annus computatur ad se purgandos sed & Papinianus libro decimosexto Responsorum scripsit,requirendum adno tatū,si prouinciæ p̄sidē intra annū adierit,& satis obtulerit, non esse locū māda tis,ut bona fisco uindicentur,nam & si intra annū mortuus sit,criminis cā expi rat,& perit,& bona eius ad successores transmittuntur, ff. de req. r. reis.l.prima.

Anni spatium ad occupanda bona eius, qui requirendus adnotatus est,pertinet. Sed si per uiginti annos fiscus bona eius non occupauerit. postea præscriptione,uel ab ipso reo,uel ab hæredibus eius submouebitur,quamcunq; enim quæ stionem apud fiscum (si non alia sit propria præscriptio) uiginti annorum silen tio præscribi,diui Principes uoluerunt,ff.eod.l.secunda,& tertia.

Annus exinde cōputādus est,ex quo ea adnotatio,uel edicto,uel ēt literis ad magi stratus factis publicè innotuit.ergo & uiginti annorū tps exinde fisco numerar̄, ex quo adnotatio publicè innotuit. In summa sciēdū est,nulla tpis p̄scriptione cāæ defensione submoueri eum,qui requirendus adnotatus est, ff. e.l. quarta.

Mādatis cauetur,intra annum requirendorū bona obsignari,ut si responderint,& se purgauerint,integrū rē suam habeant.si neq; responderint,neq; qui se defen dant,habuerint,tunc post annum bona in fiscum cogantur.& intra annum medio tpe mouentiā si q̄ sunt (ne aut mora deteriora fiant,aut aliquo modo inter eant)uenire debere,p̄ciumq; eorū indeposito esse,diui Seuerus,& Antoninnus sanxerunt. Sed & diuus Traianus inter mouētia fuctus quoq; haberi rescripsit. curandum est autem, ne quid ei qui profugit, medio tempore à debitoribus eius soluatur,ne per hoc fuga eius instruatur,ff.eod.l.fin.

Cum absenti reo grauia crimina intentantur, sententia festinari nō solet, sed adnotari, vt requiratur: non vtiq; ad pœnam, sed vt potestas ei sit purgandi, se si potuerit. Postquam vero requirendus factus intra annum redierit, si se crimine purgauerit: res arbitrio iudicis signatas recipiat. Sin vero intra id tempus reuersus post intentionem suam fuerit defunctus: si nec dum se purgauerit: ad hæredes proprios res transmittat, C. eod. l. prima.

Quicunq; ex eo die, quo reus fuerit in iudicio petitus, intra anni spatium voluerit adesse iudicio: res eius fisco vindicentur. Et si postea repertus nocens, fuerit deprehensus: seueriori sententiæ subiugetur. Sed & si argumentis euidentibus & probatione dilucida innocentiam suam purgauerit: nihilominus facultates eius penes fiscum remaneant, C. eod. l. penul.

In pecuniariis causis edictum contra latentem propositum existimationem eius non lædit. criminalis vero programmatis tenor hanc tantam ferat de iure censuram, vt inter reos adnotati non tantum patrimonium debeat transferre, sed & famæ existimationem lædere, C. eod. l. fin.

Ex nouella constitutione. cxxxiiij.

Cum contingerit adulteria raptusque mulierum, aut cædes aut quæcunq; alia crimina, in prouinciis admitti iubetur vt prouinciarum præsides oīa secundum leges vindicent: & ipsos qui deliquerunt, non alios pro aliis capiant aut ex regionibus, vnde qui deliquerunt, ducunt originem, alium, pro alio comprehendant damnumve importent ipsorum prædiis. Sed neq; propter eum, qui deliquit, oppignerationes faciant, aut de criminis persecutione lucri sui causa transigant, aut delinquentium bona sibi lucri faciant. Nam vt rei legitimas sustinere pœnas debēt, ita ne vtiquam damnum, aut lucrum. ex hoc prouenire iudicibus eorumq; hominibus debet ne quando nimia bonorum auiditate deprehendantur, vel iniuste aliquos affecisse supplicio vel delinquentes vendidisse pecunia. Nam si quid hęc contra factum fuerit, tam ipsæ prouinciæ præses omne exinde damnum iniuria affectis obueniens resarciet, & tormentis subiectus, tradetur in exilium: quam etiā adsessor eius consimile sustinebit supplicium, si his, quæ à pręside geruntur, contra leges scripto consenserit, sed & cohors eius, atq; alii, qui lucri sui gratia. in talibus ipsi ministerium præbuerunt, non solum dispēdia compellentur iniuria oppresis restituere, verum ēt vt horum authores, legitimis subditi suppliciis tradentur in exilium. Nouel. const. cxxxiiii. §. cum vero alias vt nulli iud. liceat coll. ix. const. ix.

Cæterum si qnis eorum, qui de criminibus postulati rei sunt, vel latitet, vel illam prouinciam in qua crimen, contraxit reliquerit iubetur vt legitimis à præside edictis euocetur, & nisi obtēperauerit, illa contra ipsum procedant, quę legibus sunt definita. At si compertum fuerit quod in alia degat prouincia iubetur vt eius prouinciæ præses, in qua huiusmodi delictum admitti contingerit, publica vtraq; epistola ad illius prouinciæ p̄sidem, in qua p̄sona, q̄ id peccatum in se admisit, degit. Ille vero, q publicas accepit literas, suo p̄iculo & cohortis suæ talē cōpræhendat, & eū ad p̄uinciā p̄sidē transmittat in qua deliq̄t, legibus exp̄sla subiturū supplicia. Sed & si is, qui publicā accepit epistolā, omisso id ipsum animo fecerit, aut cohortales eius consiliū prodiderint, aut īperata facere neglexerint: tunc & ipsum præsidem tres auri libras, & item cohortem eius alteras tres pro pæna soluere iubetur. sine autem pręses, siue aliquis de eius cohorte lucri causa talem personam non præhenderit aut præhensum non transmiserit, &

hoc

hoc fecisse conuictus erit: denudatus cingulo in exilium traditur, d. Nouel. cxxxiii.§.cæterum si quis.

DE CVSTODIA ET EXHIBITIONE REORVM. Titulus XXVIII.

De custodia reorum proconsul æstimare solet, utrum in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda, uel fideiussoribus committenda, uel etiam sibi. hoc autem uel pro criminis quod obiicitur, qualitate uel propter honorem, aut propter amplissimas facultates, uel pro innocentia personę, uel pro dignitate eius, qui accusatur facere solet, ff. de custod. reorum. l. prima.

Si quis in ea culpa vel crimine fuerit deprehensus, quo dignus claustris carceris & custodiæ squalore videatur: auditus apud acta, cum de admisso constiterit, pœnam carceris sustineat, atq; ita post modum eductus apud acta audiatur ita enim quasi sub publico testimonio commemoratio admissi criminis fiet: vt iudicibus immodice sæuientibus freni quædam temperies adhibita videatur, C. eod. l. secunda.

Diuus Pius ad epistolam Antiochensium Græce rescripsit: non esse in vincula cōiiciendam eum, qui fideiussores dare paratus sit: nisi si tā graue scelus admisisse eum constet, vt neque fideiussoribus, neque militibus committi debeat, verū hanc ipsam carceris pœnam ante supplicium sustinere, ff. eod. l. tertia.

Si confessus fuerit reus, donec de eo pronuntietur, in vincula publica coniiciendus est, ff. eod. l. quinta.

Carceri præpositus si pretio corruptus, sine vinculis agere custodiam, vel ferrum vel venenum in carcerem inferri passus est: officio iudicis puniendus est. Si nescit, ob negligentiam remouendus est, officio, ff. eod. l. carceri, octaua.

Ne quis receptam custodiam sine causa dimittat, mandatis cauetur si quos ex his, qui in ciuitatibus sunt celeriter & sine cā solutos à magistratibus cognoueris: vinciri iubebis, & his, qui soluerint, multam dices, nam cum scierint sibi quoq; molestiæ futurum magistratum, si facile soluerint vinctos, non indifferenter de cætero facient, ff. eod. l. ne quis. x.

Non dubiū est, quin cuiuscunq; prouinciæ sit homo, qui ex custodia producitę eo gnoscere debeat is, qui ei præest, in qua prouincia agitę. Illud à quibusdā obseruari solet: vt cū cognouit, & constituit: remittat illum cum elogio ad eum, qui prouinciæ præest, vnde is homo est. quod ex cā faciendum est, ff. eo. l. nō est, xi.

Milites, si amiserint custodias ipsi in periculum deducunt. nam Diuus Hadrianus Statilio secundo legato rescripsit: quoties custodia militibus euaserit, exquiri oportere, vtrum nimia negligentia militum euaserit, an casu: & vtrum vnus ex pluribus, an vnà plures: & ita demum adficiendos supplicio milites, quibus custodia euaserit, si culpa eorum nimia deprehendatur. alioquin pro modo culpæ in eos statuendum si paganos euaserit custodiam, idem exquirendum est, quod circa militum personas explorandum relatum est, ff. eod. l. milites. 12.

In eos, q cū recepti essent in carcerē, cōspirauerāt, vt ruptis vinculis, & effracto carcere euadant, amplius quàm cā, ex qua recepti sunt reposcit, constituendū est, & quamuis innocentes ex eo crimine inueniantur propter quod impacti sunt in carcerem: tamen puniendi sunt. eos vero, qui conspirationem eorum detexerint, reuelandos, ff. eod. l. penul.

Non est facilè tyroni custodia credenda. nam ea perdita: is culpæ reus est, qui cā

ei commiserit. nec vni, sed duobus custodia committenda est: qui si negligentia amiserint, pro modo culpæ vel castigantur, vel militiam mutant. quod si leuis persona custodiæ fuit: castigati restituuntur. nam & si miseratione custodiã quis dimiserit: militiam mutat, fraudulenter autem si fuerit versatus in dimittenda custodia: vel capite punitur, vel in extremum gradum militiæ datur. Interdum venia datur. nam cum custodia simul cum altero custode simul fugisset: alteri venia data est. Sed si custodia se interfecerit, vel pcipitauerit: militis culpæ adscribitur, & castigabitur. quod si ipse custos custodiam interfecerit homicidii reus est. ergo si casu custodia defuncta dicatur. testationibus id probandum est, & sic venia dabitur. solet præterea amissa culpa custodia (si tamen interfit eam adprehendi) tempus causa cognita militi dari ad eam requirendi, adplicito ei alio milite, ff. eod. l. fi.

Ad commentariensem receptarum personarum custodia obseruatioque pertineat: nec putet hominem abiectum atque vilem pbiiciendum esse iudicio, si reus modo aliquo elapsus fuerit, nam ipsum iubetur eiusmodi pœna consumi, qua obnoxium docebitur fuisse, qui fugerit. si vero commentariensis necessitate aliqua procul ab officio egerit: adiutorem eius pari iubetur inuigilare cura, & eadem statuitur legis se veritate constringi, C. eod. l. quarta.

De exhibendis reis.

In quacunq; causa reo exhibito, siue accusator existat, siue eum publicæ sollicitudinis cura produxerit: statim debet quæstio fieri, vt noxius puniatur, innocens absoluatur: quod si accusator aberit ad tempus, aut *sociorum præsentia* necessaria videatur, id quidem debet quàm celerrimæ procurari. Interea *vero* reũ exhibitũ non per ferreas manicas & inhærentes ossibus mitti oportet, sed *plixiores* catenas (si criminis qualitas etiam acerbitatem catenarum *postulauerit*) vt & cruciatio desit, & permaneat sub fida custodia. Nec vero sedis intimæ tenebras pati debebit inclusus, sed vsurpata luce vegetari ac subleuari: & vbi nox geminauerit custodiam, in vestibulis carcerum, & salubribus locis recipiatur. atq; reuertente iterum die ad primum solis ortum ilico ad publicum lumen reduci, ne pœnis carcerum perimatur: quod innocentibus miserum, noxiis non satis seuerum esse dinoscitur. Illud etiam obseruabitur, ut neq; iis, qui statorum funguntur officio, neq; ministris eorum liceat crudelitatẽ suã accusatoribus vẽdere, & innocentes intra carcerum septa leto dare aut subtractos audientiæ lõga tabè consumere. Non enim existimationis tantam, sed etiam periculi metus iudici imminebit, si aliquem vltra debitum tempus inedia aut quocunque modo aliquis statorum exauserit, & non statim eum penes, quem officium custodiæ est atq; eius ministros capitali pœna subiecerit, C. eod. l. prima.

Qui exhibendi postulati sunt: propter aliã causam alterius criminis, quod ante admissum est, rei non recipiuntur ex Senatuscõsulto, quod in priuatis quoq; causis & hominibus sub fideiussore factis obseruatur: nisi ex hoc temporalis actio in periculum cadat, ff. de custod. & exhibit. l. secunda, §. fi.

Si quis reum criminis, de quo satisdedit, non exhibuerit, pœna pecuniaria plectitur tamen si dolo non exhibeat, et extra ordinem esse: dãnandum existimatur. Sed si neq; in cautione, neq; iu decreto præsidis certa quantitas comprehensa est, ac ne consuetudo quidem ostenditur, quæ certam formam habeat: præses de modo pecuniæ, quæ inferri debet, statuet, ff. eod. l. quarta.

Diuus Hadrianus rescripsit non esse vtique epistolis eorum credendum, qui quasi

damnatos ad præsidem remiserint. idem & de irenarchis præceptum est: quia non omnes ex bona fide elogia conscribere compertum est. Sed & caput mandatorum extat, quod Diuus Pius, cum prouinciæ Asiæ præesset, sub edicto proposuit, vt irenarchę, cum apprehēderint latrones, interrogent eos de sociis, & receptoribus, & interrogationes literis inclusas atque obsignatas ad cognitionem magistratus mittant. igitur qui cum elogio mittuntur, ex integro audiendi sunt: & si per literas missi fuerint, uel etiam per irenarchas perducti. & sic Diuus Pius & alii principes rescripserunt: ut etiam de his, qui requirendi adnotati sunt, non quasi pro damnatis, sed quasi re integra quæratur, si quis erit, qui eũ arguat. & ideo iam quis adhibita quæstione fecerit: iuberi oportet venire irenarcham, & quod scripsit, exequi, & si diligenter ac fideliter hoc fecerit: collaudandum eum. si uerò parum prudenter, non exquisitis argumentis simpliciter denotare, irenarcham minus retulisse. sed & si quid maligne interrogasse, aut non dicta retulisse pro dictis eum compererit: vt vindicet in exemplũ, ne quid, & aliud postea tale facere moliatur, ff. eod. l. sexta.

Solent præsides prouinciarum, in quibus delictum est, scribere ad collegas suos, ubi factores agere dicuntur, desiderare, vt cum persecutionibus ad se remittantur, & id quoque quibusdam rescriptis declaratur, ff. eod. l. septima.

De militibus ita seruatur, vt ad eum remittantur, si quid deliquerint, sub quo militabant, is autem, qui exercitum acceperit, etiam ius animaduertendi in milites colligatos habet, ff. eod. l. de militibus. nona.

Quoniam vnum carceris conclaue permistos secum criminosos includit: lege sancitum est, vt etiam si pœnæ qualitas permissione iniungenda est, sexu tamen dispares diuersa claustrorum tutamina habere iubetur, C. eod. l. tertia.

De his, quos tenet carcer inclusos, id aperta definitione sancitum est, vt aut conuictum velox pœna subducat, aut liberandum custodia diuturna non maceret: iubetur autem vt intra tricesimum diem semper commentariensis ingerat numerum personarum, varietatem delictorum, clausorum ordinem, ætatemque victorum. Quod si hæc prætermiserit, officium quidem viginti libras auri ærario iubetur inferre: iudicem vero desidem, ac resupina ceruice tantum titulum gerentem extorem, impetrata fortuna, decem libris auri multandum esse censetur, C. eod. l. fin.

DE PRIVATIS CARCERIBVS INHIBENDIS.
Titulus XXIX.

IVbetur nemini licere vbicunq; domi priuati carceris exercere custodiam viris clarissimis omnium prouinciarum rectoribus daturis operam vt nefandissimorum hominum arrogantia modis omnibus opprimatur. Nam quicunque prouinciæ moderator maiestatis crimen proculdubio incursurus est, qui cognito huiusmodi scelere, læsam non vindicauerit maiestatem, primatibus insuper officiorum eiusdem criminis laqueis constringendis, qui simul atque nouerint memoratum interdictum facinus in quocunque loco committi, proprios iudices de opprimendo nefandissimo scelere nō protinus cauerint instruendos. Nam illud perspicuum est: eos, qui hoc criminum genus commiserint, pro veterum etiam legum & constitutionum tenore, tanquam ipsius maiestatis violatores, vltimo subiugandos esse supplicio, C. de priuat. carcer. l. vnica.

VT INTRA CERTVM TEMPVS CAVSA CRIMINALIS terminetur. Titulus XXX.

Visquis accusator reum in iudicium subscriptione detulerit, si intra statutum tempus accusationem cœptam persequi supersederit, vel quod est contumatius vltimo die adesse neglexerit: quarta bonorũ omnium parte multatus aculeos consultissimæ legis incurrat, scilicet manente infamia, quàm veteres iusserant sanctiones, C. vt intra certum temp. l. prima.

Nouerint iudices cuilibet a culmini honorive pſidentes necessariis vtriq; parti (si petantur) dilationibus non negatis, præcedentibus scilicet inscriptionibus, intra certum tempus criminales causas limitandas, quo emenso, subeat accusator, qui destitit, pœnam legibus constitutam. & si persona vilior fuerit, cui damni famæ non sit iniuria: pœnam patiatur exilii: nisi forte intra statutas temporis metas consensus partium abolitionem poposcerit iudicum autem debet esse diligentia, vt si nulla rationibus his à reo vel accusatore dilatio postuletur: vrgeant talium causarum notionem non expectatis moris, C. eod. l. secunda.

Criminales causas omnimodo intra duos annos à contestatione litis connumerandos finiri censemus, nec vlla alia occasione ad ampliora produci tempora, sed post biennii excessum, minime vlterius lite durãte, accusatum absolui. Sciẽtibus iudicibus eorumq; officiis, quod si litigatoribus admonentibus ipsis litis introductionem vel examinationem distulerint: pœna vicenarum librarum auri ferientur, C. eod. l. fin.

DE POENIS. Titulus XXXI.

QVoties de delicto quæritur, placuit non eam pœnam subire quem debere, quàm condit o eius admitti eo tempore, quo sententia de eo fertur. Sed eam quàm sustineret, si eo tempore esset sententiam passus cum deliquisset, ff. de pœnis, l. prima. In prin.

Generaliter placet, in legibus publicorum iudiciorum vel priuatorum criminum, qui extra ordinem cognoscunt præfecti, vel præsides, vt eis, qui pœnam pecuniariam egẽtes colludunt, coercitionem extraordinariam inducant, d. l. prima. §. Generaliter.

Rei capitalis damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors, vel etiam ciuitatis amissio, contingit, ff. eod. l. secunda. In prin.

Constat, postquàm deportatio in locum aquæ & ignis interdictionis successit: nõ prius amittere quem ciuitatem, quam princeps deportatum in insulam statuerit, d. l. secunda. §. constat.

Eum accipimus damnatum, qui non prouocauit. cæterum si prouocet: nondum damnatus videtur. Sed & si ab eo, qui ius damnandi non habuit, rei capitalis quis damnatus sit: in eadem causa erit. damnatus enim ille est, vbi damnatio tenuit, d. l. secunda. § eum accipimus.

Relegati, siue in insulam deportari debent locis interdictis abstinere, & hoc iure vtimur, vt relegatus interdictis locis non excedat. alioquin in tempus quidem relegato perpetuum exilium, in perpetuum relegato insulæ relegationis, in insulam relegato deportationis, in insulam deportato pœna capitis irrogatur. & hæc ita, siue quis non excesserit in exilium intra tempus, intra quod debuit: siue etiam

ue etiam alias exilio non obtemperauerit.nam contumacia eius cumulat pœnam:& nemo potest commeatum remeatumve dare exuli, nisi Imperator ex aliqua causa,ff.eo.l.quarta.

Absentem in criminibus damnari non debere Diuus Traianus Iulio Frontoni rescripsit. sed nec de suspitionibus debere aliquem damnari, Diuus Traianus Adsidio Seuero rescripsit. satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis,quàm innocentem damnari. Aduersus contumaces vero, qui neque denunciationibus, neque edictis præsidum obtemperassent, etiam in absentes pronuntiari oportet,secundum morem priuatorum iudiciorum.potest, & quis defendere hæc non esse contraria.quid igitur est?posito melius statuitur,in absentes pecuniarias quidem pœnas,vel eas,quæ existimationem contingunt (si sæpius admoniti per contumaciam desunt) statui posse, & vsque ad relegationē procedi:uerum si quid grauius irrogandum fit, puta capitis pœnam, non esse absentibus irrogandam,ff.eo.l.quinta,in prin.

In accusatorem autem absentem nonnunquam grauius statuendum, quam Turpilliani S.C. pœna irrogatur,dicendum est,d.l.quinta,§.in accusatorem.

Nec dum apparitorum praua admodum venalisq; perfidia impunè in publica commoda deseuiat,etiam in eos absentes pro competenti ultione debet consurgi,C.eo.l.ne diu.21.

Refert & in maioribus delictis,consulto aliquid admittatur,an casu.& sanè in omnibus criminibus distinctio hæc pœnam, aut iustam eligere debet,aut temperamentum admittere,d.l.quinta,§.fin.

Si quis fortè ne supplicio adficiatur, dicat se habere, quòd Principi referat salutis ipsius causa:an remittendus sit ad eum,uidendum est.& sunt plerią; præsidum tam timidi,ut etiam post sententiam de eo dictam pœnam sustineant,nec quidquam audeant.alii omnino non patiuntur quidquam tale allegantes:non nulli neque semper,neque nunquam remittunt,sed inquirunt quid sit,quod allegare Principi velint,quidque pro salute ipsius habeant dicere: post quæ aut sustinent pœnam, aut non sustinent. quod videtur habere mediam rationem. cæterum (ut vera fertur opinio) prorsus eos non debuisse posteaquàm semel damnati sunt, audiri, quidquid allegent. quis enim dubitat, eludendæ pœnæ causa ad hæc eos decurrere? magisque esse puniendos,qui tam diu conticuerunt, quod pro salute Principis habere se dicere iactant? nec enim debebant, tam magnam rem,tam diu reticere,ff.eo.l.sexta,in princ.

Cum reis manifesta probatione conuictis spacium temporis antè sententiam datur,facultas supplicandi,vel quibusdam malignis artibus,tàm præsidũ, quàm officialium pœnas euitādi criminosissimis paret:cum & in homicidii crimine & in aliis detectis grauiorib.causis,ultio differenda non sit,C.eo.l.cũ reis, 18.

Si uindicari in aliquos seuerius contra Principis consuetudinem pro causæ intuitu iusserit non statim vult Princeps eos,aut subire pœnam, aut excipere sententiam: sed per dies triginta super statu eorum sors & fortuna suspēsa sit, reos sanè excipiat uinciat quæ custodia,& excubiis solertibus uigilanter obseruat, C.eod.l.si vindicari, 20.

Si quos comitum vel legati sui reos proconsul inuenerit: utrum punire eos debeat,an successori seruare,quæri potest. sed multorum extant exempla,qui nõ tantum officialium suorum, sub se agentium, pœnæ adferunt, quòd quidem ideo faciendum est,vt exemplo deterriti minus delinquant,ff.de pœnis,l. sexta,§.si quos.

Prægnantis

Prægnantis mulieris consummendæ damnatæ pœna differtur, quoad pariat. & quidem ne quæstio de ea habeatur obseruatur, quandiu prægnans est, ff. eo. dem, l. tertia.

Perspiciendum est iudicanti, ne quid durius, aut remissius cõstituatur, quàm causa deposcit. nec enim aut seueritatis, aut clementiæ gloria adfectanda est: sed perpenso iudicio, prout quęquæ res postulat, statuendum est. Planè in leuioribus causis proniores ad leuitatem iudices esse debent: in grauioribus pœnis se ueritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi, ff. eodem, l. perspiciendum, xi. in princ.

Qui sententiam laturus est, temperamentum hoc teneat, vt non prius capitalem in quempiam promat seueramque sententiam, quàm in adulterii, vel homicidii, vel malefícii crimine, aut sua confessione, aut certè omnium qui tormentis, vel interrogationibus fuerint dediti in unum conspirantes, concordántisque rei finem, cum victus sit: & sic in obiecto flagitio deprehensus, ut uix etiam ipse ea, quæ commiserit negare sufficiat, C. eod. qui sententiam, 16.

Delinquitur autem aut proposito, aut impetu, aut casu. Proposito delinquunt latrones, qui factionem habent. impetu autem, cum per ebrietatem ad manus, vel ad ferrum venitur. casu verò, cum in uenando telum in feram missum hominem interficit, ff. de pœnis, l. perspiciendum, §. delinquitur.

Quod ad statum damnatorum pertinet: nihil interest iudicium publicum fuerit, necne, nam sola sententia, non genus criminis spectatur, ff. eodem. l. quod ad statum. 12.

Hodie licet ei, qui extra ordinem de crimine cognoscit, quam vult sententiam ferre, vel grauiorem, vel leuiorem: ita tamen, ut in utroque modo rationem non excedat, ff. eo. l. hodie, 13.

Aut facta puniuntur, ut furta, cædesq;: aut dicta, ut conuicia, & in fide aduocationes: aut scripta, ut falsa, & famosi libelli: aut consilia, ut coniurationes, & latronum conscientia, quosq; alios suadendo iuuisse sceleris est instar. Sed hæc quatuor genera cõsideranda sunt septem modis: causa persona, loco, tempore, qualitate, quantitate, euentu, ff. eo. l. aut facta, 16. in prin.

Causa, vt in verberibus, quæ impunita sunt à magistro allata, vel parente: quoniã emendationis, non iniuriæ gratia uidentur adhiberi. puniuntur, cum quis per iram extraneo pulsatus est, d. l. aut facta. §. causa.

Persona dupliciter spectatur: eius, qui fecit: & eius, qui passus est, aliter enim puniuntur ex iisdem facinoribus, qui in parentem ausus est, quàm qui in extraneum; in magistratum uel in priuatum. in huius rei consideratione ætatis quoque ratio habeatur, d. l. aut facta, §. persona.

In personis illud constitutum est: vt qui maiore pœna adficitur, quam legibus statuta est, infamis non fiat, ff. eo. l. in seruorum, x. §: in personis.

Impuritas delicti propter ætatem non datur, si modo in ea quis sit, in quam crimen quod intenditur cadere potest, C. eo. l. septima.

Locus facit, ut idem, vel furtum, vel sacrilegium sit: & capite luendum, vel minore supplicio, d. l. aut facta, §. locus.

Tempus discernit effractorem, vel furem diurnum à nocturno, d. l. aut facta, §. tempus discernit.

Qualitate: cum factum, vel atrocius, vel leuius est: ut furta manifesta à nec manifestis discerni solent, rixæ à grassaturis, expillationes à furtis petulantia à uiolentia. qua de re maximus apud Græcos orator Demosthenes sic ait: Non enim

plaga

plaga iram contumeliamve concitauit, sed ipsa facti indignitas: neque tam ingenuis graue est cædi, quamquam graue sit, quàm per contumeliam cædi si qui demum multa is, qui alium cædit, admittere potest, quorum magnam partem as qui verberibus adfectus est, habitu corporis, vultu, uoci feratione, nunc ut contumeliam inferens, nunc vt inimicum se gerens, nunc pugnum ducens, nunc in malam cædens, alteri renuntiare ac repreſentare nequit. hæc ipsa mouent. hæc de statu mentis deturbant homines propudii ac suggillationis non assuetos, d.l. aut facta. §. quali tate.

Quantitas discernit furem ab abigeo. nam qui vnum suem subripuerit, ut fur coercebitur: qui gregem, vt abigeus, d.l. aut facta. §. qualitas.

Euentus spectetur, vt à clementissimo quoque facta: quamquam non minus lex eum, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quà eum, qui occidit, puniat & ideo apud Græcos exilio uoluntario fortuiti casus luebantur, vt apud præcipuum poetarum scriptum est.

Quo puerum me tempore vestras duxit ad ædes.
Ex Opœnte pater, dira pro cæde patrata
Ob talos nempe ira percitus, Amphidamantis
Cum gnatum imprudens simul inuitusque peremi.
Quanndo me paruulum existentem Menœtius ex Opunte
Duxit ad vestram domum paricidium ob triste
Die illo, cum filium occidi Amphidamantis.
Imprudens, inuitus. circa talos iratus, d.l. aut facta. §. Euentus.

Euenit, vt eadem scelera in quibusdam prouinciis grauius plectantur: ut in Africa messium incisores, in Misia vitium, ubi metalla sunt, adulteratores monetæ. Nonnunquam euenit, vt aliquorum maleficiorum supplicia exacerbetur, quoties nimium multis personis grassantibus exemplo opus sit, d.l. aut facta, §. fi.

Genera pœnarum.

Nunc genera pœnarum nobis enumeranda sunt, quibus præsides adficere quenquam possint. & sunt pœnæ, quæ aut uitam adimant, aut ciuitatem auferant, aut exilium, aut coercitionem corporis contineant: Veluti fustium admonitio flagellorum, castigatio, uinculorum verberatio, ff. de pœnis, l. sexta, §. finali. cum l. sequenti.

Aut damnum cum infamia, aut dignitatis aliquam depositionem, aut alicuius actus prohibitionem, ff. eo. l. aut damnum, 8. in prin.

Vita adimitur, vtputa si damnatur aliquis, vt gladio in eum animaduertatur: sed animaduerti gladio oportet, non securi, vel telo, vel fusti, uel laqueo, vel quo alio modo. Proinde nec liberam morti facultatem concedendi ius præsides habent. multo minus vel veneno necandi. Diui tamen fratres rescripserunt, permittentes liberam mortis facultatem, d.l. aut damnum, §. uita adimitur.

Capitalium pœnarum ferè isti gradus sunt. summum supplicium esse uidetur ad furcam damnatio, item viui crematio. quod quamquam summi supplicii appellatione meritò continetur: tamen eo, quod postea id genus pœnæ adinuentum est, posterius primo uisum est. item capitis amputatio, ff. eodem. l. capitalium, 28. in princ.

Incendiarii capite puniuntur, qui ob inimicitias, uel prædæ causa incenderint intra oppidum: plerunque & uiui exuruntur. qui vero casam, aut uillam aliquo

lenius.

lenius. nam fortuita incendia, si cum euitari possent, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt; ciuiliter exercentur: vt qui iactura adfectus est, damni disceptet, vel modicè vindicaretur, d.l. capitalium, §. incendiaris.

Transfugæ ad hostes, vel consiliorum nostrorum renuntiatores, aut viui exuruntur, aut furca suspenduntur, ff. eo. l. si quis, 38. §. transfugæ.

Authores seditionis & tumultus populo concitato pro qualitate dignitatis, aut in furcam tolluntur, aut in insulam deportantur, d. l. si quis, §. authores.

Relinquitur pœna in metallum hoc loco pro differentia inter humiliores, & honestiores, & inde utetur pœna subrogata, quia damnatio in metallum hodie non exercetur.

Qui abortiuum, aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, (tamen quia mali exempli res est) humiliores in metallum damnantur; honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur. quod si eo mulier, aut homo perierit: summo supplicio adficiuntur, d. l. si quis, §. qui abortiuum.

Testamentum, quod nullo iure valet, impunè supprimitur. nihil est enim; quod ex eo, aut petatur, aut consistere posit, d. l. si quis, §. testamentum.

Qui viui testamentum apperuerit recitauerit, resignauerit: pœna Corneliæ tenetur: & plerunq; humiliores, aut in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur, d. l. si quis, §. qui viui.

Iudices pedanei, si pecunia corrupti dicantur, plerunque à præside, aut curia submouentur, aut in exilium mittunt, aut ad tps relegantur, d. l. si quis, §. Iudices.

Moris est, aduocationibus quoq; præsides interdicere, & nonnunquam in perpetuum interdicunt, nonnunquam ad tempus vel annum metiuntur, vel etiam tempore, quo prouinciam regunt: nec non ita quoque interdici potest alicui, ne certis personis adsit. potest & ita interdici cui, ne apud tribunal præsidis postulet: & tamen apud legatum, vel procuratorem non prohibeatur agere. si tamen apud legatum prohibitus fuerit postulare: per consequentias, nec quidem apud præsidem relicta erit illi postulandi facultas, ff. eo. l. moris, §. in princ.

Nonnunquam non aduocationibus, cui interdicitur, sed foro. plus est autem foro quàm aduocationibus interdicere; siquidem huic omnino forensibus negociis accommodare se non permittitur. solet autem ita vel iuris studiosis interdici, vel aduocatis, vel tabellionibus, siue pragmaticis. solet, & ita interdici, ne instrumenta omnino forment, neve libellos concipiant, vel testationes consignent. solet & sic, ne eo loci sedeant, quo in publico instrumenta deponuntur, archio fortè, vel grammatophilatio solent & sic, ut testamenta ne ordinent, vel scribant, vel signent. Erit & illa pœna ne quis negociis publicis interueniat. hic enim priuatis quidem interesse poterit, publicis prohibetur. hic enim priuatis qnidem interesse poterit, publicis prohibebitur: ut solent, quibus sententia præcipitur publicis abstinere, d. l. moris est, §. nonnunquam.

Sunt autem & aliæ pœnæ: puta si negociatione quis abstinere iubeatur, vel ad conductionem eorum, quæ publicè locantur, accedere, ut ad vectigalia publica. Interdici autem negociatione plerunque, vel negociationibus solet. Sed damnare, vt quis negocietur, an posit, videamus. & sunt quidem hæ pœnæ, si quis generaliter tractare velit inciuiles: inuitum hominem iubere facere, quod facere non potest. Sed si quis specialiter tractauerit: potest esse iusta causa compellendi cuius ad negociationem. quod si fuerit, sequenda erit sententia, d. l. moris est, §. sunt autem.

Quædam delicta pagano, aut nullam, aut leuiorem pœnam irrogant: militi vero grauiorem: nam si miles artem ludricam fecerit, capite puniendum Menander scribit, ff. eo. l. quædam, 14.

Cogita-

Cogitationis pœnam nemo patitur,ff.eod.l.cogitationis,18.

Si pœna alicui irrogatur: receptum est commentitio iure,ne ad hæredes transeat, cuius rei illa ratio uidetur:esse quod pœna constituitur in emendationem hominum,quæ mortuo eo,in quem constitui videtur,definit,ff.eo.l.si pœna, 20.

Eorum,qui relegati,vel deportati sunt ex causa maiestati, statuas detrahendas scire debemus,ff.eo.l.eorum,24.

Deportatorum in insulam ab eo,cui id faciendi, ius erat bona fisco uindicantur: relegatorum autem non nisi sententiam specialiter adempta fuerint, C. eodem,l.octaua.

Si diutino tempore aliquis in reatu fuerit:aliquatenus pęna eius subleuanda erit, sic etiam constitutum est: non eo modo puniendos eos esse,qui longo tempore in reatu agant : quam eos , qui in recenti sententiam excipiunt, ff. eodem,l.si diutino tempore,25.

Mandatis principalibus,quæ præsidibus dantur,cauetur,ne quis perpetuis vinculis damnetur.idque & Diuus Hadrianus rescripsit,ff.eo.l.mandatis.35.

Incredibile est,quod allegas,liberum hominem vt vinculis perpetuis contineretur esse damnatum,C.eo.l.sexta,in princ.

Omnes,quos damnationis conditio diuersis exiliis destinatos meras temporis præstituti in carceris implesse custodia deprehenderit, solutos pœna vinculisque laxatos,custodia liberari præcipitur,nec formidare miserias ullas exilii.sit satis immensorum cruciatuum semel luisse supplicia:ne hi,qui diu priuati sunt auræ communis haustu, & lucis aspectu. non intra breue spacium catenarum ponderibus prægrauati , etiam exilii pœnam sustinere iterum compellantur, C.eodem,l.23.

Non potest quis sic damnari,ut de saxo præcipitetur,d.l.si diutino,§.fin.

Crimen uel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest. namque unusquisque ex suo admisso sorti subiicitur, nec alieni criminis successor constituitur.idque Diui Fratres Hierapolitanis rescripserunt,ff.eo.l.crimen,26.

Ne quis pro coertione delicti, vel pistoribus vel cuicunq; alteri corpori (cum alterius sit corporis addicatur,sed unusquisq; pro crimine , in quo fuerit deprehensus motum congrue seueritatis excipiat,C.eo.l.ne quis,19.

Ibi est pœna,vbi & noxia est propinqui familiares , procul a calumnia sunt, quos reos sceleris societas nō facit,nec enim affinitas,vel amicitia nefarium crimen admittunt,C.eo.l.sancimus,22.

Si præses vel iudex ita interlocutus sit, VIM FECISTI: Siquidem ex interdicto:non erit notatus,nec pœna legis Iuliæ sequetur. si uero ex crimine iaiud est,quòd si non distinxerit præses,utrum Iulia publicorum, an Iulia priuatorum:tunc ex crimine erit æstimandum. sed si vtriusq; legis crimina obiecta sint:mitior lex,idest priuatorum,erit sequenda, ff.eo.l.si præses,32.

In dardanarios propter falsum mensurarum modum ob utilitatem popularis annonæ pro modo admissi extra ordinem vindicari placuit,ff. eodem. l. in dardanarios,37.

Cicero in oratione pro Cluentio Auito scripsit : Milesiam quandam mulierem , cum esset in alia,quod ab hæredibus secundis accepta pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam , sed & si qua uisceribus suis post diuortium (quod prægnans fuit) vim intulerit,ne iam inimico marito filium procrearet : ut temporali exilio coerceatur, ab optimis Imperatoribus rescriptum est,ff.de pœnis,l. Cicero,39.

Intelligas diuortium,nunc separatio thori. secundus ius canonicus.

Metrodorum, cum hostem fugientem sciens susceperit, in insulam deportari decretum est: Philoctetem, quod occultari eum non ignorans, diu dissimulauerit, in insulam relegari placet, ff. eo. l. metrodorum, 40.

Sanctio legum, quæ nouissimè certam pœnam irrogat iis, qui legis præceptis nō obtemperauerint: ad eas species pertinere non uidetur, quibus ipsa lege pœna specialiter addita est. nec ambigitur in cætero omni iure speciem generi derogare. nec sanè uerisimile est, delictum vnum eadem lege variis æstimationibus coerceri, ff. eo. l. sanctio, 41.

Interpretatione legum pœnæ molliendæ sunt potius, q̄ exasperandæ, ff. eo. l. pen.

Diui Fratres Arunthio Siloni rescripserunt: non solere præsides prouinciarū ea, quæ pronunciauerunt, ipsos rescindere. Vetinæ quoq; Italicensi rescripserunt: suam mutare sententiam neminem posse, idque insolitum esse fieri. si tamen de se quis mentitus fuerit, vel cum non haberet probationum instrumenta, quæ postea repererit, pœna afflictus sit: nonnulla extant principalia rescripta, quibus uel pœna eorum minuta est, uel integram restitutio concessa est. sed id duntaxat à principibus fieri potest. De decurionibus & principalibus ciuitatum, qui capitale quid admiserant, mandatis cauetur, ut si quis id admisisse videatur, propter quod relegandus extra prouinciam in insulam sit: Imperatori scribatur adiecta sententia à præside. Alio quoque capite mandatorum in hæc verba cauetur. SI QVIS EX PRINCIPALIBVS ALICVIVS CIVITATIS LATRONICIVM FECERINT, ALIVDVE QVOD FACINVS, VT CAPITALEM POENAM MERVISSE VIDEANTVR, COMMISERINT: VINCTOS EOS CVSTODIES, ET MIHI SCRIBES, ET ADIICES, QVID QVISQVE COMMISERIT, ff. e. l. diui, 27.

Pœnam suam dictam sententia præsidi prouinciæ reuocare non licet, C. eodem l. pœnam. 15.

Rectores prouinciarum conueniri præcipitur, ut ii qui pro suo crimine pœnam ex libi sub certo tempore spatio subire decreti sunt exacto præfinito tempore, ne claustris carceralibus, nec in locis quibus exules versati sunt teneantur, C. eod. l. penul.

Præses vltra administrationis suæ tempus interdicere alicui arte sua vti non potest, ff. eod. l. finali, in prin.

Quibus admisso decurionum honorem amisit, non potest in pœnis euitandis decurionis filii honorem vindicare, d. l. finali, §. fin.

His, qui conficiendi naues incognitam ante peritiam barbaris tradiderint capitales supplicium proponi decernitur, C. eod. l. fin.

Ex Nouel. const. cxxxiiij.

Imperator Iustinianus interdixit ne vtraq; manus alicui, aut etiam vterq; pes amputetur, aut huiusmodi supplicia inferantur, perque resoluantur artus, quando quidem artuum resolutio grauior est, quàm vtriusque manus amputatio. Quapropter iussit vt si quid huiusmodi delicti admittatur; propter quod leges delinquentibus mortem inferunt: pro tenore legum is ipse pœnas sustineat. Si vero eiusmodi delictum fuerit, quod morte dignum non sit: alia ratione castigetur, aut mittatur in exilium. Si delicti qualitas amputationem membri exigat: vna duntaxat manus amputetur, Nouel. const. cxxxiiii. §. quia vero.

Pro furto autem prorsus noluit, vt vllum membrum amputetur, aut mors irroge tur, sed alia ratione castigatio procedat. Fures vero appellamus eos, qui clam & sine armis talia delinquunt. Eos enim qui violenter grassantur, vel cum armis, vel sine armis, siue in domo, siue in via, siue in mari; legibus comprehensas sustinere pœnas voluit, d. nouell. const. §. pro furto.

Vt autem non solum corporales pœnæ, sed etiam pecuniariæ moderationes fiant, sanciuit si illi, qui in iudicio postulantur de criminibus in quibus leges publicationem bonorum, aut mortem definiunt, conuincantur aut condemnentur, ne bona ipsorum, vel magistratibus, vel eorum cohortibus lucro cedant, sed neque secundum veteres leges addicantur fisco, sed si quidem descendentes habeant, vt hi bona obtineant; exceptis iis, quæ per tale ipsis delictum accesserunt, si nulli descendentes subsint, sed ascendentes, vsque ad tertium gradum & ipsi obtineant, d. nou. const. §. vt autem.

Sin vero, qui ita damnati sunt, vxores habeant, omnibus modis iussit, vt hæ tàm dotem, quàm donationem nuptialem capiant. Sed & si sine dote huiusmodi personis fuerint in matrimonio, legibus definitam portionem ex vniuerso damnati patrimonio capiant, siue liberos habeant, siue non, d. nouell. constitu. §. sin autem.

Quod si neminem prædictorum habeat is, qui deliquit; tunc fisco bona eius addici uoluit. In his tamen, qui per duellionis crimine damnati sunt, veteres leges conseruantur, d. nouel. const. §. quod si neminem.

Ex constitutione Friderichi ij. de statutis, & collatione, x.

Nauigia quocunque locorum peruenerint, si quo casu contingente rupta fuerint vel alias ad terram peruenerint: tam ipsa nauigia, quàm nauigantium bona illis integra reseruantur ad quos spectabant, antequam nauigia huiusmodi periculum incurrissent: sublata penitus omnium locorum consuetudine, quæ huic aduersatur sanctioni: nisi talia sint nauigia, quæ piraticam exerceant prauitatem, aut sint christiano nomini inimica. Transgressores autem huic constitutionis bonorum suorum publicatione multentur. & si res exigeret, eorum audacia iuxta hoc mandatum modis aliis compescat, d. nouell. constitu. Friderichi. §. nauigia.

DE RE MILITARI. Tit. XXXII.

Ilitum delicta, siue admissa, aut propria sunt, aut cum cæteris communia. vnde & persecutio aut propria, aut communis est. proprium militare delictum est, quod quis vti miles admittit. dedere se militem, cui non licet, graue crimen habetur: & augetur (ut in cæteris delictis) dignitate, gradu, specie militiæ, ff. de re. militar. lege secunda.

Desertorem auditum ad suum ducem elogio præses mittet, præterquam si quid grauius ille desertor in ea prouincia, in qua est repertus, admiserit. ibi.n. eum plecti pœna debere, vbi facinus admissum est, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, ff. eo. l. tertia, in princ.

Pœnæ militum huiusmodi sunt: castigatio, pecuniaria multa, muneris indictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominiosa missio nam non torquentur, d. l. tertia, §. pœnæ.

Emansor est, qui diu uagatus ad castra regreditur, d. l. tertia, §. emansor.

Desertor est, qui per prolixum tempus euagatus reducitur. Is qui exploratione emanet hostibus insistentibus, aut qui à fossa tunc recedit: capite puniendus est, d. l. tertia, §. desertor.

Qui stationis munus relinquit, plusquam emansor est, itaque pro modo delicti, aut castigatur, aut gradu militiæ deiicitur, d. l. tertia, §. qui stationis.

Si præsidis, vel cuiusvis præpositi ab excubatione quis desistat: peccatum desertionis subibit. si ad diem commeatus quis non veniat: perinde in eum statuendum est, ac si emansisset, vel deseruisset, pro numero temporis: facta prius copia docendi, num fortè casibus quibusdam detentus sit, propter quos venia dignus videatur, d. l. tertia, §. si præsidiis.

Qui militiæ tempus in desertione impleuit, emerito priuatur, d. l. tertia, §. qui militiæ tempus.

Si plures simul, primo deseruerint, deinde intra certum tempus reuersi sint: gradu pulsi in diuersa loca distribuendi sunt. sed tironibus parcendum est. qui si iterato hoc admisserint: pœna competenti adficiuntur, d. l. tertia, §. si plures.

Is, qui ad hostem confugit, & rediit: torquebitur, & in furcam dânabitur: quamuis milites, nihil eorum patiantur. Et is, qui uolens transfugere apprehensus est, capite punitur. sed si ex improuiso, dum iter quis facit, capiatur ab hostibus: inspecto vitæ eius præcedentis actu, venia ei dabitur. & si expleto tempore militiæ redeat: vt veteranus restituetur, & emerita accipiet, d. l. tertia, §. is qui ab hostem.

Milles, qui in bello arma amisit, vel alienauit, capite punitur: humanæ militiam, mitat. Qui aliena arma subripuit: gradu militiæ pellêdus est, d. l. tertia, §. miles.

In bello, qui rem à duce prohibitam fecit, aut mandata non seruauit: capite punitur, etiam si res bene cesserit, si quis agmen excesserit: ex causa vel fustibus ceditur, vel mutare militiam solet. nec non, & si quis uallum transcendat, aut per murum castra ingrediatur, capite punitur, si vero quis fossam transiliit: militia reiicitur, d. l. tertia, §. in bello.

Qui seditionem atrocem militum concitauit, capite punitur. si intra uociferationem, aut leuem querelam seditio mota est: tunc gradu militiæ deiicitur. Et cum multi milites in aliquod flagitium conspirent, vel si legio deficiat: auocari militia solet, d. l. tertia, §. qui seditionem.

Qui præpositum suum protegere noluerint, vel deseruerint: occiso eo, capite puniuntur, d. l. tertia, §. fin.

In insulam deportatus si efugiens militiæ se dedit, lectus dissimulauit: capite puniendus est, ff. de re mil. l. quarta, §. in insulam.

Temporarium exilium voluntario militi insulæ relegationem adsignat: dissimulatio, perpetuum exilium, d. l. quarta, §. temporarium.

Ad tempus relegatus si expleto spacio fugæ militiæ se dedit: causa damnationis quærenda est, vt si contineat infamiam perpetuam, idem obseruetur. si transa-

ctum defuturo sit: & in ordinem redire potest, & honores petere militiæ non prohibetur, d.l.quarta, §.ad tempus.

Reus capitalis criminis voluntarius miles secundum Diui Traiani rescriptum capite puniendus est: nec remittendus est eo, vbi reus postulatus est: sed vbi accedente causa militiæ audiendus est, si dicta causa sit, vel requirendus adnotatur, d.l.quarta, §.reus.

Ignominia missus iudicem suum remittendus est, nec recipiendus postea volens militare, licet fuerit absolutus, d.l.quarta, §.ignominia.

Adulterii vel aliquo publico damnati inter milites non sunt recipiendi, d.l.quarta, §.adulterii.

Non omnis, qui litem habuit, & ideo militauit, exauthorari iubetur: sed qui eo animo militiæ se dedit, vt sub obtentu militiæ preciosiorem se aduersario faceret: nec tamen facilè indulgendum est extra ordinem iudicationis, qui negocium, ante habuerunt sed si in transactione accidit, indulgendum est. Exauthoratus eo nomine, non utique infamis erit: nec prohibendus lite finita militiæ eiusdem ordinis se dare alioquin, & si relinquat litem, vel transigat, retinendus est, d.l.quarta, §.non omnis.

Qui post desertionem in aliam militiam nomen dederunt, legive passi sunt: Imperator rescripsit, & hos militariter puniendos. Grauius autem delictum est detrectare munus militiæ, quàm adpetere. nam & qui ad dilectum olim non respondebant, vt proditores puniebantur, sed mutato statu militiæ recessum à capitis pœna est, quia plerunque voluntario milite numeri supplentur, d.l. quarta, §. qui post desertionem.

Qui filium suum subtrahit militiæ belli tempore, exilio & bonorum parte mulctandus est. si in pace fustibus cædi iubetur, & requisitus iuuenis, vel à patre postea exhibitus, in deteriorem militiam dandus est. qui enim se sollicitauit ab alio, veniam non meretur, d.l.quarta, §.qui filium.

Eum, qui debilitauit filium dilectu per bellum indicto, vt inhabilis militiæ sit, præceptum Diui Traiani deportauit, d.l.quarta, §.eum qui.

Edicta Germanici Cæsaris militem desertorem faciebant, qui diu absuisset, ut is inter remansores haberetur, sed siue redeat quis, & offerat, se siue deprehensus offeratur: pœnam desertionis euitat: nec interest, cui se offerat, vel a quo deprehendatur. leuius itaque delictum emansionis habetur. Examinantur autem item per causæ emansionis, & cur, & vbi fuerit, & quid egerit: & datur uenia ualetudine, adfectioni parentum & adfinium, sed & ignoranti adhuc disciplinam tironi ignoscitur, d.l.quarta.§.fin.

Non omnes desertores similiter puniendi sunt: sed habetur & ordinis, & stipendiorum ratio, & gradus militiæ vel, loci, & muneris deserti, & anteactæ uitæ, sed & numeri, si solus, vel cum altero, vel cum pluribus deseruit, aliudve quod crimen desertioni adiunxerit. Item temporis, quo in desertione fuerit: & eorum, quæ postea gesta fuerunt: sed si fuerit ultro reuersus, non cum necessitudine, non erit eiu idem sortis, ff.de re mil.l.quinta, in prin.

Qui in pace deseruit, eques gradu pellendus est, pedes militiam amittat. in bello idem admissum capite puniendum est, d.l.quinta, §.qui in pace.

Qui desertioni aliud crimen adiungit, grauius puniendus est. & si furtum fecit, veluti alia desertio habebitur, & si abigeatus, vel quid simile accesserit, d.l. quinta, §.qui desertioni.

Desertor si in urbe inueniatur, capite puniri solet, asibi adprehensus ex prima de-

sertione restitui potest, iterum deserendo capite puniendus est, d. l. quinta, §. deserto.

Qui in desertione fuit, si se obtulerit: ex indulgentia Imperatoris in insulam deportandus est, d. l. quinta, §. qui in desertione.

Qui captus, cum poterat redire, non rediit, pro transfuga habetur. item eum, qui in præsidio captus est in eadem conditione esse certum est. si tamen ex improviso, dum lignatur, aut aquatur, aut epistolam fert, capiatur quis: veniam meretur, d. l. quinta, §. qui captus.

A barbaris remissos milites, ita restitui oportere Hadrianus rescripsit, si probabunt se captos euasisse, non transfugisse. sed licet hoc liquido constare non possit, argumentis tamen cognoscendum est, & si bonus miles ante existimatus fuit, prope est, ut adfirmationi eius credatur. si remansor, aut negligens suorum, aut segnis, aut extra contubernium agens: non credatur ei, d. l. quinta, §. a barbaris.

Si post multum temporis redijt. Qui ab hostibus captus est, & captum eum non transfugisse constiterit: ut veteranus erit restituendus, & præmia & meritum capiet, d. l. quinta, §. si post.

Qui transfugit, & postea multos latrones adprehendit, & transfugas demonstrauit posse ei parci. Diuus Hadrianus rescripsit. ei tamen pollicenti ea nihil permitti oportere, d. l. quinta, §. fin.

Omne delictum est militis, quod aliter, quàm disciplina communis exigit, committitur, veluti segnitiæ crimen, vel contumaciæ, vel desidiæ, ff. de re milit. l. sexta, in prin.

Qui manus intulit præposito, capite puniendus est. augetur autem petulantiæ crimen dignitate præpositi. contumatia omnis militis aduersus ducem, uel præsidem, capite punienda est, d. l. sexta, §. qui manus.

Qui in acie fugam prior fecit spectantibus militibus, propter exemplum capite puniendus est, d. l. sexta, §. qui in acie.

Exploratores, qui secreta nunciauerunt hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt. sed & caligatus, qui metu hostium languorem simulauit, in pari causa eis est, d. l. sexta, §. exploratores.

Si quis commilitonem vulnerauerit, si quidem lapide: militia reiicitur, si gladio: capital admittit, d. l. sexta, §. si quis.

Qui se vulnerauerit, vel alias mortem sibi consciuit: Imperator Hadrianus rescripsit, ut modus eius rei statutus sit: ut si impatientia doloris, aut tædio vitæ, aut morbo, aut furore, aut pudore mori maluerit: non animaduertatur in eum, sed ignominia mittatur. si nihil tale prætendat: capite puniatur. Per vinum, aut lasciuiam lapsis: capitalis pœna remittenda est, & militiæ mutatio irroganda, d. l. sexta, §. qui se vulnerauerit.

Qui præpositum suum non protexit, cum posset: in pari causa factori habendus est. si resistere non potuit, parcendum ei, sed & eos, qui præfectum centuriæ à latronibus circumuentum deseruerunt, animaduerti placuit, d. l. sexta, §. fina.

Proditores, vel transfugæ plerunque capite puniuntur, & exauthorati torquentur. nam pro hoste non pro milite habentur, ff. de re mil. l. septima.

Qui excubias palatii deseruerit, capite punitur, sed ex causa desertionis restitutus in militiam, non aliter medii temporis stipendium & donatiua accipit, nisi hæc ei liberalitas principalis specialiter indulserit, ff. eodem lege, qui excubias, x.

Irreuerens milles non tantum à tribuno, vel centurione, ſed etiam à principali coercendus eſt. nam cum, qui centurioni caſtigare ſe volenti reſtiterit, ueteres notauerunt.ſi uitem tenuit: militiam mutat. ſi ex induſtria fregit, vel manum centurioni intulit: capite punitur, ff.de re mili.l.milites,§.irreuerens, 13.

Eius fugam, qui cum ſub cuſtodia vel in carcere eſſet, diſceſſerit: in numero deſertorum non computandum, Menander ſcripſit, quia cuſtodiæ refuga, non deſertor militiæ eſt. Eum tamen qui carcere effracto fugerit, etiam ſi ante non deſeruerit, capite puniendum, Paulus ſcripſit, dicta.l.milites agrum.13.§.eius fugam.

Deſertorem, qui à patre ſuo fuerit oblatus, in deteriorem militiam Diuus Pius dari iuſsit: ne uideatur (inquit) pater ad ſupplicium filium obtuliſſe. item Diui Seuerus & Antoninus eum, qui poſt quinquennium deſertionis ſe obtulit, deportari iuſſerunt. quod exemplum & in cæteris ſequi nos debere, Menander ſcripſit, d.l.milites,§.fin.

Qui commeatus ſpacium exceſsit, emanſoris vel deſertoris, loco habendus eſt. habetur tamen ratio dierum, quibus tardius reuerſus eſt: item temporis, nauigationis, vel itineris. & ſi ſe probat ualetudine impeditum, vel a latronibus detentum, ſimilive caſu moram paſſum (dum tamen non tardius à loco ſe profectum probet, quam ut occurrere poſsit intra comeatum) reſtituendus eſt, ff. eo.l.qui commeatus, 14.in princ.

Arma alienaſſe, graue crimen eſt: & ea culpa deſertioni exequatur, vtique ſi tota alienauerit. Sed & ſi partem eorum: idem eſt, niſi quod intereſt. nam ſi tibiale, vel humerale alienauit. caſtigari verberibus debet, ſi uero loricam, ſcutum, galeam gladium: deſertori ſimilis eſt. Tironi in hoc crimine facilius parcitur: armorumq́ꝫ cuſtodi plerunque ea culpa imputatur, ſi arma militi commiſit non ſuo tempore, d.l.qui commeatus,§.arma.

Ex cauſa deſertionis notatus, ac reſtitutus temporis quod in deſertione fuit, im pendiis expungitur, quod ſi ratio conſtiterit, neque deſertorem fuiſſe apparuerit omnia ſtipendia citra temporis finem redduntur, ff.eo.l.pen.

Qui metu criminis, in quo reus iam fuerat poſtulatus, nomen militiæ dedit: ſtatim ſacramento ſoluendus eſt. Miles turbator pacis capite punitur, ff. eodem, l.finali.

Veteranorum priuilegium intercetera etiam in delictis, habet prærogatiuam, ut ſeparentur a cæteris in pœnis, nec fuſtibus cæditur, ff.de ueteran.l.prima.

Honor veteranis etiam in eo habitus eſt, vt liberi eorum, vſque ad primum duntaxat gradum alia pœna non afficiantur, ſed in inſulam relegentur, C. de pœnis, l.quinta.

Milites prohibentur prædia comparare in his prouinciis, in quibus militiam exercent, præterquam ſi paterna eorum fiſcus diſtrahat. nam & hanc ſpeciem Seuerus & Antoninus remiſerunt, ſed & ſtipendiis impletis emere permittuntur, fiſco autem vindicatur prædium illicitè comparatum, ſi delatum fuerit, ſed & ſi nondum delata cauſa ſtipendia impleta ſint, vel miſſo contigerit: delatio ni locus non eſt, ff de re mil.l.milites, nona, in prin.

Milites ſi hæredes extiterint: poſsidere ibi prædia non prohibentur, d.l. milites, §.finali.

Milites agrum comparare prohibentur in ea prouincia, in qua bellica opera peragunt: ſcilicet ne ſtudio culturæ militia ſua auocentur. & ideo domum comparare non prohibentur, ſed & agros in alia prouincia comparare poſſunt. cæte-

rum in ea prouincia, in qua propter causam prǫlii uenerunt, ne sub alieno quidem nomine eis agrum comparare licet, alioquin fisco uindicabitur. Is autem, qui contra disciplinam agrum comparauerit: si nulla de ea re quæstione mota missionem acceperit: inquietari prohiberur, ff. eo. l. milites, i 3. in prin.

Illud constat: præscriptionis huius commodum ad eos, qui ignominiæ causa missi sunt, non pertinere: quod præmii loco veteranis concessum intelligitur. & ideo & ad eum, qui causaria missus est, potest dici pertinere, cum huic quoque præmium præstatur, d. l. milites, §. illud.

Missionum generales causæ sunt tres: honesta, causaria, ignominiosa. Honesta est, quæ tempore militiæ impleto datur. Causaria, cum quis uitio animi, vel corporis minus idoneus militiæ renuntiatur. Ignominiosa causa est, cũ qui propter delictum sacramento soluitur. & is, qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in sacro comitatu agere potest. & si sine ignominiæ mentione missi sunt, nihilominus ignominia missi intelliguntur, d. l. milites, §. missionum.

Officium regentis exercitum non tantum in danda, sed etiam in obseruanda disciplina constitit. Paternus quoque scribit, debere eum, qui se meminerit armato præesse, parcissimè commeatum dare: equum militarem extra prouinciã duci non permittere: ad opus priuatum, piscatum, venatum, militem non mittere. nam. n. disciplina Augusti, ita cauetur. ET SI SCIO FRABILIBVS OPERIBVS EXERCERI MILITES, NON ESSE ALIENVM: VEREOR TAMEN, SI QVIDQVAM PERMISERO, QVOD IN VSVM MEVM TVVM FIAT: NE MODVS IN EA RE NON ADHIBEATVR, QVI MIHI SIT TOLERADVS, ff. eo. l. *officium*, 12.

Officium tribunorum est, vel eorum, qui exercitui præsunt, milites in *castris* continere, & ad exercitationem produeere, claues portarum suscipere, uigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum probare, fraudem mensorum coercere, delicta secundum suę authoritatis modum castigare, principiis frequenter interesse, querelas commilitonum audire, valetudinarios inspicere, d. l. officium, §. officium.

DE APPELLATIONIBVS IN CRIMINALIBVS CAVSIS. Titulus XXXIII.

ADdictos supplicio, & pro criminum immunitate damnatos nulli per vim atq; usurpationem vindicare ac tenere. quibus in causa criminali humanitatis consideratione (si tempora suffragantur) interponenda prouocationis copia non negatur, vt ibi diligentius examinetur vbi contra hominis salute per errore, vel gratiam cognitoris oppressa putatur esse instituta, ea conditione vt si proconsul non tam ad clementiam Principis, quàm ad amplissimas potestates sciant esse referendum: eorum enim de his plenum debet esse iudicium, qui (si ira res est, & crimen exegerit) rectius possint punire damnatos, C. de appel. l. additos. 29.

Non tantum ei, qui ad supplicium ducitur prouocare permittitur, verum alii quoque nomine eius. non tantum si ille mandauerit, verum quisq; alius prouocare voluerit. neque distinguitur vtrum necessarius eius sit, nec ne. humanitatis enim ratione omnis prouocans audiri debet ergo & si ipse acquiescat sententiæ. nec quærimus, cuius intersit. Quid ergo si resistat, qui damnatus est aduersus prouocationem, nec uelit admitti eius appellationem perire festinans; adhuc

adhuc defferendum est supplicium, ff. de appel. l. sexta.

Constitutiones, quæ de recipiendis necne, appellationibus loquuntur, vt nihil noui fiat: locum non habent in eorum persona, quos damnatos statim puniri publicè interest: vt sunt insignes latrones uel seditionum concitatores, vel duces factionum, ff. eod. l. 16.

Si quidem in insulam deportandum adnotauerit præses prouinciæ, & Imperatori scripserit, vt deportetur uideamus, quando sit prouocandam: vtrum cum imperator scripserit, an cum ei scribitur? & tunc appellandum est cum recipi eum præses iubet, sententia prolata Imperatori scribendum, ut deportetur. cæterû uerendum est, ne sero sit, vt tunc prouocetur: cum Imperator insulam ei adsignauerit comprobata. n. sententia præsidis, tunc solet insulam ei adsignare. Rursus illud verendum est: si mendaciis apud Principem onerauit eum, quem deportandum laborabat: intercludi illi uiam prouocandi. Quid ergo est recte dicetur humanitate suggerendi, ut & hoc & illo tempore non frustra prouocaretur: quia non aduersus Principem, sed aduersus iudicis calliditatem prouocauit simili modo & in decurione erit probandam, quem punire sibi præses prouinciæ permittere non debet: sed recipere eum in carcerem, & Principi scribere de pœna eius, ff. quando appel. sit. l. prima, in princ.

Si pro eo, qui capite puniri iussus est, necessaria, persona appellet: an tertia die audiri possit, Paulus dubitat. Sed dicendum est, hanc quoque personam ut in propria causa, secunda die appellare debere; quia qui sua interesse dicit, propriam causam defendit, ff. eod. l. secunda, §. finali.

Obseruare curabis, ne quis homicidarum, ueneficorum, maleficorum, adulterorum, itemque eorum, qui manifestam uiolentiam commiserunt, argumentis conuictus, testibus superatus, uoce etiam propria uitium scelusque confessus, audiatur appellâs sicut. n. hoc obseruari dispositû est, ita æquum est, vt testibus productis, instrumentisque prolatis, aliisque argumentis præstitis si sententia contra eum lata sit, & ipse, qui condemnatus est, aut minime voce sua confessus sit, aut formidine tormentorum territus, contra se aliquid dixerit: prouocandi licentia ei non denegatur, C. Quorum appel. non recip. l. secunda.

Finis Libri Quinti.

COMPENDII IVRIS CIVILIS ENVCLEATI,

Omissis iis, quibus à iure Canonico, Nouellis Iustiniani Constitutionibus Imperii mutatione, contrario vsu derogatum est.

FRANCISCO GRATIANO DE GARZATORIBVS I. C. VICENTINO AVCTORE.

Liber Sextus, & vltimus, totius operis.

DE CASTRENSI PECVLIO.

Titulus I.

Titulus de Castrensi peculio hic sequitur quia alio commodiori loco collocari non potuit & eo magis quia in pandectis est post Titulum de RE MILITARI sed quia illa pertinet ad Materiam Criminalem, & est vltimus Titulus Quinti Libri huius operis, Ponitur primus Titulus huius sexti qui est quadam appendix totius operis.

PECVLIVM castrense est, quod à parentibus, vel cognatis in militia agenti donatum est: vel quod ipse filiusfamilias in militia adquisiuit, quod nisi militaret, adquisiturus non fuisset. nam quod erat & sine militia adquisiturus non fuisset. nam quod erat, & sine militia adquisiturus, id peculium eius Castrense non est, ff. de castrensi pecul. l. castrense. xi.

Si mulier filio viri militi ad castrenses vel militares fortè res comparandas reliquerit pecuniam: vtique castrensi peculio ea, quæ comparantur, adnumerari incipiunt, ff. eod. l. tertia.

Ex nota Marcelli constat, nec patribus aliquid ex castrensibus bonis filiorum deberi, ff. eod. l. ex nota. x.

Miles præcipua habere debet, quæ detulit secũ in castra, concedente patre. Actionem persecutionemque castrensium rerum semper filius etiam inuito patre habet, ff. eod. l. quarta.

Si paterfamilias militiæ tempore, vel etiam post missionem, adrogandum se præbuit: videndum erit, ne huic quoque intelligatur earum rerum permissa administratio, quas ante adrogationem in castris adquisierit: quamuis, constitutiones principales de his loquantur, qui ab initio, cum essent filiifamiliarum, militauerint. quod admittendum est, d. l. quarta. §. si pater.

Miles filiusfamilias à commilitone, uel ab eo, quem per militiam cognouit, hæres

res institutus, etiam citra iussum patris suo arbitrio recte pro herede geritur, ff. eodem l. quinta.

Hæreditatem castrensi peculio non videri quæsitam responsum est, quam frater patruelis in alia provincia stipendia merens, fratri patrueli, cum quo nunquam militavit, reliquit. sanguinis etenim ratio, non militiæ causa meritum hæreditatis accipiendæ præbuerat, ff. eod. l. Dotem. 16. §. fi.

Si forte vxor vel cognatus, vel quis alius non ex castris notus filiofamilias donauerit quid, vel legauerit, & etiam expresserit nominatim, vt in castrensi peculio habeat. Dubitat Vlpianus an possit à castrensi peculio aggregari: & nõ putat. veritas. n. spectatur, an vero castrensis notitia vel adfectio fuit, non quod quis finxit, ff. eod. l. si forte. 8.

Pater, qui dat in adoptionem filium militem, peculium ei auferre non potest, quod semel iure militiæ filius tenuit: qua ratione nec emancipando filium, peculium ei aufert, quod nec in familia retento potest auferre, ff. eod. l. pater. 12.

Si quando ex eo peculio filius rem alienam bona fide tenebit: an pater eius in rem vel ad exhibendum actionem pati debeat, vt cæterorum filiorum nomine, quæritur. Sed verius est, cum hoc peculium à patris bonis separetur, defensionis necessitatem patri non imponendam peculii nomine, quod in castris adquisiuit, confecisse dicetur, de peculio actionem pati. Et si sponte patiatur ut quilibet defensor satisdato filium insolidum, non peculiatenus defendere debebit: sed & eius filii nomine non aliter mouere actionem potest, quam si satisdederit, eum ratam rem habiturum, ff. eod. l. ex castrensi. 18. §. fin.

De hæreditate ab adgnato commilitone data Scæuola dubitabat: quia potuit & ante notus & amicus dare potuit & non dare, nisi commilitium charitatem auxisset. nobis itaque uidetur si ante commilitium factum sit testamentum: non esse peculii castrensis eam hæreditatem si postea: contra, ff. eod. l. de hæreditate penul. in prin.

Diuus Hadrianus rescripsit in eo, quem militantem vxor hæredem instituerat, filium extitisse hæredem, ff. eod. l. Diuus. 13.

Pater, militiæ filios familias reuerso, quod donat, castrensis peculii non facit, sed alterius peculii, perinde ac si filius nunquam militasset, ff. eo. l. pater. 15. in princ.

Si stipulanti filio spondeat: siquidem ex causa peculii castrensis: tenebit stipulatio. Cæterum ex qualibet alia causa non tenebit. Si pater à filio stipulatur: eadem distinctio seruabitur, d. l. pater, §. si stipulanti.

Dotem filiofamilias datam, uel promissam, in peculio castrensi non esse, responsum est: nec ea res contraria uidebitur ei, quod diui Hadriani temporibus filium familias militem vxori Hæredem extitisse placuit, & hæreditatem in castrense peculium habuisse. nam hæredibus aduentitio iure quæritur: dos autem matrimonio cohærens oneribus eius ac liberis communibus, qui sunt in aui familia, confertur, ff. eod. l. dotem. 16. in prin.

Si castrense peculium [illegible] in quantum facere potest, condemnabitur, quia etiam non castrensibus creditoribus ex eo peculio magis est eum cogi respondere, ff. eod. l. 7.

Filiusfamilias militis si peculium apud patrem remansit, sine testamento filio defuncto, pater ipsi hæres non fit: sed tamen hæres his fiet, quibus filius fuit, ff. eodem l. prima.

Si filiusfamilias miles decesserit, siquidem intestatus, bona eius non quasi hæreditas, sed quasi peculium patri deferuntur. Si autem testamento facto, hic

pro

pro hæreditate habetur castrense peculium, ff. eodem. l. secunda.

Proponebatur filiusfamilias miles testamento facto extraneum hæredem scripsisse, deinde superstite decessisse: pater deliberãte hærede instituto ipse diem suũ obijt. Proponebatur ulterius: deinde hæres institutus repudiasse hæreditatem. quærebatur, ad quem castrense peculium pertinere. Respondit Vlpianus castrense peculium filiifamilias, siquidem testatus decessisset, quasi hæreditatem deferri hæredi scripto, siue extraneum scripsisset hæredem, siue patrem. Sed cum nihil de peculio decernit filius, nonnunc obuenisse patri, sed non esse ab eo profectum creditur. In proposito cum hæres non adiit hæreditatem, retro dicimus peculium patris bonis accessisse vnde posse dici, etiampatris bona aucta per hanc repudiationem; nec esse nouum, vt ex post facto aliquis successorem habuisse videatur. nam & si filius eius, qui ab hostibus captus est, decesserit patre captiuo: viuo siquidem pater regrederetur, quasi filiusfamilias, peculium haberet enimuero si ibidem pater decesserit, quasi paterfamilias legitimum successorem, habebit, & retro habuisse credetur eius successor: ea quoque, quæ medio tempore filiusfamilias iste quæsiit, non hæredi, patris, sed ipsi filio quæsita videbuntur, ff. eodem. l. proponebatur. 9.

Filiusfamilias miles si captus apud hostes vita fungatur: lex Cornelia subuenit & scriptis hæredibus quibus cessantibus, iure pristino peculium pater habebit, ff. eod. l. filius. 14. in prin.

Pater, qui castrense peculium intestati filii retinebit, æs alienum intra modum eius & annum vtilem iure prætorio soluere cogitur. Idem si testamento scriptus hæres extiterit, perpetuo ciuiliter vt hæres conuenitur, ff. eod. l. pater. 17. in principio.

Pater a filio milite, vel qui militauerat, hæres institutus testamenti causam omisit & castrense peculium possidet legitimi hæredis exemplo cogetur ad finem peculii perpetuo legata præstare, quod si filius post annum, quam militare desiderat, iure communi testamento facto vita decessit: ratione falcidiæ retinebitur quarta: cæterum si testamenti causam pater omisit, cum peculium creditoribus soluendo non esset: nihil dolo videbitur fecisse, quamuis temporis incurrat compendium, d. l. pater qui, §. finali.

Filiusfamilias paganus de castrensi peculio fecit testamentum, & dum ignorat patri se suum hæredem extitisse, decessit. non potest uideri pro castrensibus bonis testatus, pro paternis intestatus decessisse, quamuis id in milite etiã nunc rescriptum sit: quia miles ab initio pro parte testatus, & pro parte intestatus po tuerat mori. quod ius iste non habuit testamentum. necessario ergo castrensis peculii hæres scriptus vniuersa bona habebit: perinde ac si pauperimus facto testamento decessisset, ignorans locupletatum se ex negocatione alio loco, ff. eod. l. penul. §. filiufa.

DE CAPTIVIS, ET DE POSTLIMINIO. Titulus II.

De hoc Titulo pars est descripta in prima & tertia parte reliqua, hic ponitur quod fieri potest cum & in pandectis sit positus libro. xlix. Nam quamuis secuti simus institutionum ordinem attamen quantum potuimus non prætermisimus pandectarum ordinem.

Eos, qui ad hostibus capiuntur, vel ab hostibus deducuntur, iure postliminii reuerti, antiquitus placuit. An qui hostibus debitus reuersus, nec à nobis re

ceptus est,ciuis Romanus fit : inter Brutum & Scæuolam variè tractatum est. & consequens est,vt ciuitatem non adipiscatur,ff.de cap.& postli.l.quarta.

Si deportatum ab insula hostes cœperunt: redemptus quibus casibus rediit in eã causam veniet,in qua futurus esset, si captus non fuisset. deportabitur igitur, ff.eo.l.in bello,12.§.si deportarum.

Postliminii ius competit,aut in pace,aut in bello.in bello:cum hi, qui nobis hostes sunt,aliquem ex nostris cœperunt,& intra præsidia sua deduxerunt. nam si in eodem bello is reuersus fuerit:postliminium habet:idest, perinde omnia restituuntur ei iura,ac si captus ab hostibus non esset.Ante,quàm impræsidia deducatur hostium,manet ciuis.tunc autem reuersus intelligitur,si aut ad amicos nostros peruenit,aut intra præsidia nostra esse cœperit,ff.e.l.quinta,in prin.

In pace quoque postliminium datum est : nam si cum gente aliqua neque amicitiam,neque hospicium,neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes.quidem non sunt.quod autem ex nostro ad eos præuenerit, illorum fit idẽ quæ est & si ab illis ad nos, aliquid perueniat.hoc quoque igitur casu postliminium datum est,d.l.quinta,§.in pace.

Captiuus autem si à nobis manumissus fuerit, & peruenerit ad suos, ita demum postliminio reuersus intelligitur, si maluit eos sequi, quam in ciuitate nostra manere.& ideo in Attilio Regulo,quem Carthaginenses Romam miserunt, responsum est,non esse eum postliminio reuersum,quia iurauerat Carthaginem se reuersurum,& non habuit animum Romæ remanẽdi,d.l.quinta,§.captiuos.

Nihil interest,quomodo captiuus reuersus est,utrum dimissus, an ui uel fallacia potestatem hostium euaserit,ita tamen, ut si ea mente uenerit, vt non illo reuerteretur.nec enim satis est corpore domum quem rediisse, si mente alienus est.Sed & qui victis hostibus recuperantur, postliminio rediisse existimantur, ff.eod.l.nihil.26.

In bello postliminium est,in pace etiam his, qui in bello capti erant,de quibus nihil in pactis erat comprehensum.Quod ideo placuisse Seruius scribit,quia spẽ reuertendi ciuibus in virtute bellica magis,quàm in pace Romam esse uoluerunt,ff.eod.l.in bello.12.in prin.

Postliminium est ius amissæ rei recipiendæ ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ,inter nos ac liberos populos,regesque,moribus,legibus constitutum nam quod bello amisimus,aut etiam citra bellum hoc si rursus recipiamus dicimur postliminio recipere idque naturali æquitate introductum est, vt qui per iniuriam ab extraneis detinebatur,is vbi in fines suos rediisset, pristinum ius suum reciperet,ff.eod.l.postliminium.19.in prin.

Postliminio rediisse videtur,cum in fines nostros intrauerit, sicuti amittitur, vbi fines nostros excesserit.Sed & si in ciuitatem sociam amicamve,aut ad regem, socium uel amicum venerit, statim postliminio redisse uidetur, quia ibi primum nomine publico tutus esse incipiat,d.l.postlimio,§.postlimio.

Postliminium hominibus est,cuiuscunque sexus conditionisve sint, dicta.l.postlimium,§.finali.

Qui,captiuus,de quo in pace cautum fuerat,uel rediret,sua uoluntate apud hostes mansit,non est ei postea postliminium,ff.cod.l.si captiuus,20.in prin.

Redemptio facultatem redeundi præbet,non ius postliminii mutat, dicta. l. si captiuus,§.finali.

Bona eorum,qui in hostium potestatem præuenerint, atque ibi decesserint, siue testamenti factionem habuerint,siue non habuerint,ad eos pertinent,ad quos perti-

pertinerent, si in potestate hostium non peruenissent. idemque ius in eadem causa omnium rerum iubetur esse lege Cornelia, quæ futura esset, si hi, de quorum hæreditatibus & tutelis constituebatur, in hostium potestate non peruenissent, ff. eod. l. bona. 22. in prin.

Si quid bello captum in præda est, nec postliminio rediit. PAVLVS. Imò si in bello captus pace facta demum refugit, deinde renouato bello capitur: postliminio rediit ad eum, à quo priore bello captus erat: si modo non conuenerit in pace vt captiui redderentur, ff. eod. l. si quid. 28.

Si id, quod nostrum hostes cœperunt, eius generis est, vt postliminio redire possit, simul atque ad nos redeundi causa profugit ab hostibus, & infra fines Imperii esse cœpit postliminio eum redisse existimandum est. eod. l. fi.

Si me tibi adrogandum dedissem, emancipato me reuersum ab hostibus filium meum loco nepotis tibi futurum constat, ff. eod. l. si me. 13.

Cum cognatos tuos nondum postliminio regressos affirmes, sed adhuc in rebus esse humanis, & bona eorum fraudibus diuersæ partis dissipari: interpellatus rector prouinciæ prouidebit eum sub obseruatione consueta constituere, qui stipulante seruo publico satis idoneæ dederit, C. eod. l. tertia.

Nec nos preteriit hæreditatem eius quam incognitum erat ab hostibus interfectum an captum esse a filio adiri non potuisse, quoniam eorum bona qui in hostium potestate rediguntur, eo domum tempore successionis iure acquiri possunt, cum captos apud hostes mortuos esse cognoscitur. Nec super facultatibus eius, cuius incerta vita ac fortuna fuit transigi, uel iudicari potest. Vnde postea quàm apud hostes matertera uestra fac munus suscepisse innotuit, tunc uobis licentia permittitur agnoscendæ successionis: non officientibus iis quæ perperam gesta sunt superiorem gradum obtinentis, successionis compendium ad uos pertinet, C. eod. l. quarta.

Captum ab hostibus filium patre mortuo, medio tempore lex Cornelia reuersum si in potestate patris tempore quo capiebatur fuit facit hæredem. Vnde siue ex testamento ad te, siue ab intestato successionem patris tui pertinere apud præsidem prouinciæ probaueris: restitui tibi res hæreditarias iubebit: si non tantum postquam reuersus eis tempus effluxit, quantum intentionem tuam temporis prolixitate conquiescere faciat, C. eod. l. captum. ix.

Ab hostibus captis, ac postliminio reuersis pro huiusmodi casu amissa, quæ in eadem causa quidem durant omnimodo directa: quæ vero per vsucapionem, vel liberationem ex bonis subtracta, uel non vtendo finita esse uidentur, intra annũ vtilẽ experientibus actione rescissoria restituuntur, C. e. l. ab hostibus. 18.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

A

ABEST, qui extra continentia vrbis est, cæterum usque ad continentia, non abesse videtur, ff. de verb. sign. l. 173. in fin.

Abesse res videntur etiam hæ, quorum corpus manet, & forma mutata est. Et ideo si corruptæ reddite sint uel transfiguratæ videntur abesse quoniam plerunque plus est in manus precio quam in re, ff. de verb. sign. l. 13. §. primo.

Abesse

Abesse uidetur res, ut Labeo, & Sabinus existimant si uestimentum scissum redditur, uel res corrupta reddita sit: ueluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura quoniam earum rerum precium non in substantia sed in arte sit positum, ff. eodem. l. 14.

Abesse desinere res tunc uidetur, cum sic reddit in potestatem, ne amittere eius possessionem possimus ob hoc, quod furto pridem subtracta est, ff. eod. l. 13. §. desinere.

Abest, & ea res, quæ in rebus humanis non est, d. l. 13. §. fin.

Abesse res recte dicitur si Dominus rem, quæ sibi furto aberat ignorans emerit etiam si postea id ita esse scierit: quia uidetur res ei abesse cui precium abest, ff. eod. l. 14. §. item si Dominus.

Absentem accipire debemus eum, qui non est in eo loco in quo petitur non enim trans mare absentem desideramus & abesse non uidetur qui ab hostibus captus est sed qui á latronibus detinetur, ff. eod. l. 199.

Abrogatur legi cum prorsus tollitur, derogatur legi si pars detrahatur, ff. de uerb. signifi l. 102.

Si quis ita in testamento scripsit. SI QVID FILIO MEO ACCIDERIT HAERES DECEM DATO: Mortuo filio legatum debetur licet enim aliqua accidant & uiuis, sed uulgi sermone etiam mors significatur, ff. eo. l. 163. §. si quis.

Accipere aliud est: aliud capere cum effectu accipitur, accipere etiam si quis non sic accipit, ut habeat. Ideoque non uidetur quis capere, quod est restituturus. Sicut peruenisse proprie illud dicitur, quod est remansurum, ff. de uerb. signifi. l. 71.

In omnibus temporalibus actionibus, nisi nouissimus totus dies compleatur non finit obligationem, ff. de obligationibus & actionibus. lege, in omnibus. lvi.

Actionis uerbo non continetur exceptio, ff. eod. l. actionis. ix.

Actionis uerbo etiam persecutio continetur, ff. eod. l. actionis. 34.

Actionis verbum & speciale est, & generale: nam omnis actio dicitur, siue in personam siue in rem lit petitio, sed plerunque actiones personales solemus dicere, petitionis autem uerbo in rem actionis significari uidentur. persecutionis uerbo extraordinariæ persecutienes continentur: utpúta fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt quæ non habent iuris ordinarii executionem, ff. eodem. l. pecuniæ. clxxviii. §. Actionis.

Aduena est, quem Græci appellant accolam, ff. eod. l. 239. §. aduena.

Inter adulterium & stuprum hoc interest, quòd adulterium in nuptam stuprum in viduam committitur, sed hoc uerbum indiferenter utimur, ff. de uerb. sign. l. 101, in prin.

Aes alienum est, quod nos aliis debemus, æs suum est, quod alii nobis debent, ff. eod. l. 113. §. penul.

Etiam aureos numos æs dicimus, ff. eod. l. 159.

Quædam aguntur, quædam geruntur, quædam contrahuntur, Et actum quidem generale uerbum est siue uerbis siue re, quid agatur, ut in stipulatione, uel numeratione, contractum autem ultro citroque obligationem dicimus, ueluti emptionem, uenditionem, locationem, conductionem, societatem gestum rem significat sine uerbis factam, ff. de uerb. sig. l. 19.

Ager est locus, qui sine uilla est, ff. eodem. l. ager, 27. in princip.

Alienationis uerbum etiam vsucapionem continet. Vix est enim ut non uideatur alienare qui patitur usucapione. Is quoque alienare dicitur, qui non vtendo amisit seruitutem. Qui uero occasione acquirendi non utitur, non intelligitur alienare: ueluti qui hæreditatem omittit optionem intra certum tempus datam non amplectitur, ff. de uerb. signifi. l. 28.

Alienatum non propriæ dicitur, quod adhuc in Dominio uenditoris manet: uenditum tam recte dicetur, ff. eod. l. 67. in prin.

Amicos appellare debemus, non leui uotitia coniunctos, sed quibus fuerunt iura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsita rationibus, ff. de uerb. sign. l. 223. §. amicos.

Amisisse rem uidetur, qui aduersus nullum eius persequendæ actionem habet, ff. eod. l. 14. in fine.

AMPLIVS VERBVM, ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur: sicuti e contrario minus solutum uidetur etiam si nihil esset exactum, ff. de verborum signifi. l. 82.

Anniculus amittitur, qui extremo anni die moritur & consuetudo loquendi id ita esse declarat ANTE DIEM DECIMVM CALENDARVM. POST DIEM DECIMVM CALENDARVM. neutro enim sermone vndecima dies significatur, ff. eod. l. 132. in prin.

Anniculus non statim ut natus est, sed ccclxv. die dicitur incipiente plane non exacto die: qui annum ciuiliter non ad momenta temporum sed ad dies numeramus, ff. eod. l. 134.

Illa uerba ARBITRATV LVCII TITII FIERI, ius significant, ff. eodem. l. illa uerba, 68.

Armorum appellatio non tantum utique scuta & gladios, & galeas significat: sed & fustes & lapides, ff. de uerb. sign. l. 41.

Artemonem non esse partem nauis uerius est quamuis malus pars nauis sit, quia plerique naues sine malo inutiles essent: ideoque pars nauis habetur artemon autem magis additamentum quàm pars nauis est, ff. de uerborum significatio. 242. in princ.

Hæc uerba ILLAE AVT ILLAE: non solum disiunctiuo sed etiam subiunctiue orationis sunt. Disiunctiuum est ueluti cum dicimus, AVT DIES AVT NOX EST: quorum posito altero, necesse est tolli alterum: item sublato altero, poni alterum, ita simili figuratione uerbum AVT potest esse subdisiunctiuum. subdisiunctiui autem genera sunt duo: unum, cum ex propositis finibus ita non potest utrumque esse, ut possit neutrum esse: ueluti cum dicimus, AVT SEDET, AVT AMBVLAT. nam ut nemo potest utranque simul facere, ita aliquis potest neutrum, veluti is, qui accumbit Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neutrum esse, vt possit esse utrumque: ueluti cum dicimus, OMNE ANIMAL AVT FACIT AVT PATITVR. nullum enim animal est, quod nec faciat, nec patiatur, at potest simul & facere & pati, ff. de uerborum significatione, lege. 124.

Cum

B

Cum bis sexto Kalendis est: nihil refert utrum priore an posteriore die quis natus sit: & sic deinceps sexto Kalendas eius natalis dies est nam id biduum pro uno die habetur, sed posterior dies intercalatur, non prior, ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum bis sexto Kalendas est, priorem diem Natalem habet, Cato putat mensem intercalarem addititium esse: omnesque dies eius pro momento temporis obseruat, extremoque diei mensis Februarii tribuit Quintus Mutius mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo, ff. de uerb. sig. l. 98.

Bonorum appellatio aut naturalis aut ciuilis. Naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc est quod beatos faciunt, beare est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est, non solum, quæ Dominii nostri sunt. Sed & si bonafide à nobis possideantur vel superficiaria sint æquæ bonis annumerabitur etiam si quid est in act onibus, petitionibus, persecutionibus, nam hæc omnia in bonis esse uidentur, ff. eod. l. 49.

Bono intelliguntur cuiusque quæ deducto ære alieno supersunt, ff. de verborum significatione. l. 39.

Bona propria dici non possunt quæ plus incommodi quam commodi habent, ff. eodem. l. 83.

Bonæfidei emptor esse uidetur, qui aut ignorauit eam rem alienam esse: aut eum, qui uendidit, ius putauit vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem esse, ff. eod. l. bonæ. 109.

Bonorum appellatio, sicut hæreditatis vniuersitatem quandam & ius accusationis, & non singulares res demonstrat, ff. de uerb. sig. l. 208.

Boues magis armentorum, quàm iumentorum genere appellantur, ff. de verb. signifi. l. 89. in prin.

C

Si calumnietur & moretur, & frustretur, inde calumniatores appellari sunt, qui per fraudem, & frustrationem alios vexarent litibus inde & cauillatio dicta est, ff de uerb. sig. l. 233. in prin.

Cœpisse quis intelligitur quamuis alii acquisiit, ff. eod. l. 140.

Capitalis latine loquentibus licet omnis causa existimationis videatur: tamen appellatio capitalis mortis uel amissionis ciuitatis intelligenda est, ff. eodem. l. 103.

Cautum intelligitur siue personis siue rebus cautum sit, ff. eodem. lege, 188. in fine.

Cauillationis natura hæc est, ut ab euidenter ueris per breuissimas mutationes disputatio ad ea, quæ euidentur falsa sunt perducatur, ff. de uerborum sign. l. 177.

Censeri est constituere & præcipere. vnde etiam dicere solemus, cēsco hoc facias,

& lemet aliquid censuisse inde censoris nomen uidetur esse tractum, ff. eodem.l.cxi.

Cæterorum & reliquorum appellatione etiam omnes continentur, ut puta si cui optio equi legata est cæteri Sempronio, nam si non optat omnes ad Sempronium pertinebunt, ff. de uerb. sig. l. 160.

CEDERE diem significat incipere deberi pecuniam VENIRE DIEM, Vbi ergo purè quis stipulatus fuit: & cessit, & venit dies. Vbi in diem: cessit dies, sed nondum venit. Vbi sub conditione: neque cessit, neque venit dies pendente adhuc conditione, ff. eod. l. Cedere diem. 213.

Cognoscere instrumenta est relegere, & recognoscere dispungere est conferre accepta & data, ff. de verb. sig. l. 56.

Collegarum appellatione hi continentur qui sunt eiusdem potestatis, ff. eodem. l. 173.

Collegium tres faciunt, ff. eod. l. 85.

Commendare nihil aliud est, quàm deponere, ff. eod. l. 186.

Conditionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura: uel qui spem habent ut competat, ff. de uerb. sign. l. 54.

Oratio quæ neque coniunctionem, neque disiunctionem habet: ex mente pronũtiantis, vel disiuncta, uel coniuncta accipitur coniunctio enim nonnunquam pro disiunctione accipitur? vt in illa stipulatione, MIHI HAEREDIQVE MEO: TE HAEREDEMQVE TVVM, ff. eod. l. 28. & 29.

Coniuncta sæpe pro disiunctis accipiuntur, & disiuncta pro coniunctis, interdum soluto pro separatis. Nam cum dicitur Agnatorum, *gentiliumque* QVAE pro separatione accipitur At cum dicitur. SVPER PECVNIAE TVTELAEVE SVAE tutor separatim sine pecunia dari non potest. Et cum dicimus QVOD DEDI aut DONAVI. Vtraque continemus *cum vero* dicimus. QVOD EVM DARE FACERE OPORTET, quod uis eorum sufficit probare. Cum vero dixit prætor si DONVM MVNVS OPERAS REDEMERIT. Si omnia imposita sunt certum est omnia redimenda esse, Ex re ergo pro coniunctis habentur & si quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur. Item illa uerba, OPE CONSILIO: separatim accipiuntur: quia aliud factum est eius qui OPE aliud eius, qui CONSILIO: Furtum facit. Sin. n. alii condici potest, alii non potest, Et sanè eo peruentum est, vt nemo OPE uideatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit, nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit, ff. de ver. sign. l. 53.

Coniunctio triplici modo intelligitur. aut. n. re per se coniunctio contingit, aut re & uerbis, aut verbis tantum, nec dubium est, quin coniuncti sint, quos & nominum & rei complexus iungit: ueluti TITIVS ET MAEVIVS EX PARTE DIMIDIA HAERAEDES SVNTO VEL TITIVS MAEVIVSQVE HAEREDES SVNTO, VEL TITIVS CVM MAEVIO EX PARTE DIMIDIA HAEREDES SVNTO. videamus autem ne etiam si hos articulos detrahas, ET QVAE, CVM interdum tamen coniunctos accipi oporteat: ueluti LVCIVS TITIVS PVBLIVS MAEVIVS HAEREDES SVNTO EX PARTE DIMIDIA, hæredes sunto uel ita: PVBLIVS MAEVIVS, LVTIVS TITIVS HAEREDES SVNTO, SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HAE-

HAERES ESTO: VT TITIVS ET MAEVIVS VENIANT In parte dimidiam, & re & uerbis coniuncti uideantur, LVCIVS TICIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO SEIVS EX PARTE QVA LVCIVM TITIVM HAEREDEM INSTITVI HAERES ESTO SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO Iulianus dubitari posse ait, tres semisses facti sint an Titius in eundem semissem, cum C. Seio institutus sit? sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, ueri similius esse, in eundem semmissem duos coactos, & coniunctim Haeredes scriptos esse, ff. eod. l. triplici, 142.

In contentionibus contrahentium uoluntatem potius, quàm verba spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locauerint, vt ad hære dem eius, qui suscepit, pertineret: ius hæredum ad legatarium quoque transfer ri potuit, ff. eod. l. in conuentionibus. 219.

Continentes prouincias accipimus eas, quæ, Italiæ coniunctæ sunt vt puta Galliam. Sed & prouinciam Siciliam inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia diuiditur, ff. de uerborum. significatione. lege. 99. §. continentes.

CONTRAXERVNT VERBA GESSERVNT, non pertinent ad ius testandi, ff. eod. l. 20.

Coram Titio aliquid facere iussus: non uidetur præsente eo fecisse, nisi is intelligat. Itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat: non uidetur coram eo fecisse scire autem, non etiam uelle is debet. nam & inuito eo recte fit, quod iussum est, ff. eod. l. 209.

Creditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur, ex quacunque actione, uel persecutione. Quod si natura debeatur: non sunt loco creditorum. Sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur, ff. de verborum. signifi. l. 10.

Creditorum appellatione non hi tantum accipiuntur qui pecuniam crediderint, sed omnes quibus ex aliqua causa debetur. ff. eod. l. xi. & xii. & ff. de acti. & obli. 42. in fine.

Creditoris loco accipitur si cui ex empto vel ex locato, vel ex alio contractu debetur sed & si ex delicto debeatur. Quod si ex populari causa ante litis contestatio nem rectè dicetur creditoris loco non esse, postea esse, ff. eod. l. xii.

Creditoris est qui exceptione perpetua submoueri non potest, qui autem temporalem exceptionem timet similis est conditionali creditori, ff. eodem. lege. lv.

CVM COMMODVM ERIT DOTIS FILIAE MEAE TIBI ERVNT AVREI CENTVM, non statim secutis nuptiis debentur centum: At si dixerit CVM POTVERO ad id quod actum est redigenda res est proprius tamen est in ambiguo ut intelligatur promissum quod deducto ære alieno potero. potest etiam illa accipi significatio, cum salua dignitate mea potero, quæ interpretatio magis accipienda est, si ita promissum est: CVM COMMODVM ERIT, hoc est cum sine incommodo meo potero, ff. de verb. signifi. l. ccxv.

Inter illam conditionem CVM FARI POTVERIT ET POSTQVAM FARI POTVERIT. multum interest. Nam posteriorem scripturam vberiorem esse constat: CVM FARI POTVERIT artiorem, & id tantummodo tempus significare, quo primum fari posfit, ff. de uerb. sig. l. ccxvii.

Conditionem ita demum, ILLVD FACITO IN DIEBVS: si nihil præterea fuisset adiectum in biduo conditionem impleri oportet, d.l.217.§.fin.

D

Debitor intelligitur à quo inuito exigi pecunia potest, ff. de verb. sig. l.cviii.

Debuit, uerbum omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, siue ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissaria fuerit, ff. eod. l.clxxviii.§.fin.

Dedisse intelligendus est etiam is, qui permutauit, uel compensauit, ff. eodem. l. dedisse.76.

Detestari est absenti denuntiare, ff. eod. l.xxxix.§.fin.

Detestatio est denunciatio facta cum testatione, ff. eod. l. Detestatio, 40. in prin.

Dimissoriæ litteræ dicuntur, quæ uulgo dicuntur, apostoli, dimissoriæ autem dictæ, quod per eas causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur, ff. eodem. l. dimissoriæ.cvi.

Vinaria vasa proprie vasa torcularia placet esse, dolia autem & serias tamdiu in ea causa esse, quàm diu vinum haberent: cum sine vino esse cœperint, desinere in eo numoro esse: quoniam ad alium vsum transferri possunt: veluti si frumentum in his addatur. Eãdem causam amphorarum esse vt cum vinum habeant, tum in vasis uinariis: cum inanes, sint tunc extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his condi posit, ff. de verb. sig. l.ccvi.

Hæc verba CVI REI DOLVS MALVS ABFVERIT gñaliter comprehendunt omnem dolum, quicunque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita, ff. eod. l.lxix.

Donationis verbum simpliciter loquendo omnem donationem comprehendisse videtur, siue mortis causa siue non mortis causa fuerit, ff. eod. l.lxvii.

Donari videtur. quod nullo cogente iure conceditur, ff. eod. l.lxxxii.

Inter Donum, & Munus hoc interest, quod inter genus & speciem. Dono à Donã do dicitur Munus est donum cum causa: ut puta natalitium nuptiarum, ff. de uerb. sig. l.cxciiii.

Si quis sic dixerit, uti intra diem mortis eius aliquid fiat: ipse quoque dies, quo, quis mortuus est, numeratur, ff. eod. l. si quis. cxxxiii.

Inter edere, & reddi rationes multum interest nec is, qui edere iussus sit, reliquum reddere debet. nam & argẽtarius edere rationem uidetur etiam si quod reliquum sit apud eum non soluat, ff. eod. l.lxxxviii.§. inter edere.

E

ERIT verbum interdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat, quod est nobis necessarium scire. & cum codicilli ita confirmati fuerunt: QVOD IN CODICILLIS SCRIPTVM ERIT: vtrum ne futuri temporis demonstratio fiat an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat, quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est, quemadmodum autem hoc uerbum Est non solum futurum, sed interdum præteritum tẽpus significat: ita & hoc uerbum ERIT non solum futurum, sed interdum etiam præteritum tempus demonstrat, nam cum dicimus LVCIVS TI-

TIVS SOLVTVS EST OBLIGATIONE, & præteritum, & præsens significamus, sicut hic, LVCIVS TITIVS ALLIGATVS EST: & idem fiet, & cum ita loquimur, TROIA CAPTA EST. non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum, ff. de verborum signific. l. cxxiii.

EXACTAE PECVNIAE verbum non solum ad solutionem referendum est, verum etiam ad delegationem, ff. de verb. sig. l. clxxxvii.

EX LEGIBVS verbum sic accipiendum est, tàm ex legum sententia, quàm ex verbis, ff. eo. l. sexta, in fine.

Exhibet, qui præstat eius de quo agitur, præsentiam. nam etiam qui sistit, præstat eius, de quo agitur, præsentiam. Nec tamen exhibet, qui mutum, aut furiosum, aut infantem exhibet. non enim potest videri eius præstare præsentiam cum nemo ex eo genere præsens satis aptè appellari potest, ff. eo. l. fi. in prin.

F

Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolarent, sed omnes, qui ædificarent, ff. eo, l. fieri, ccxxxv. §. fabros.

Licet inter gesta & facta videatur quædam esse subtilis differentia: attamen nihil inter gestum & factum interest, ff. eo. l. verb. fig. l. lviii. in prin.

Faciendi verbo, reddendi etiam causa continetur, ff. eo. l. clxxv.

Verbum facere omnem omnino faciendi causam complectitur: donandi, soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi, ff. eo. l. ccxviii.

Facere oportere, & hanc significationem habet, vt abstineat quis ab eo facto, quod contra conuentionem fieret: & curare, ne fiat, ff. eo. l. clxxxix.

Falsum tutorem vere dici, qui tutor non est, siue habenti tutor datus sit, sine non: sicut falsum testamentum, quod testamentum non est: & modius iniquus, qui modius non est, ff. de verb. sig. l. ccxxi.

Familiæ appellatione liberi quoque continentur, ff. eo. l. xl.

Fœminarum liberos in familia earum non esse palam est: quia qui nascuntur patris non matris familiam sequuntur, ff. eo. l. xcvi.

Familiæ appellatio variè accepta est. in res, vtputa in l. xii. tabularum his verbis, ADGNATVS, PROXIMVS FAMILIAM HABETO, Ex ea familia inquit, in eam familiam, & hic de singularibus personis legem loqui constat familiæ appellatio refertur ad corporis cuiusdam significationem, quod aut iure proprio familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut iure subiectæ, vtputa patremfamilias, matremfamilias filiumfamilias, filiamfamilias: quique deinceps vicem eorum sequuntur, vtputa nepotes, & neptes, & deinceps. pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet: recteque hoc nomine appellatur, quamuis filium non habeat. nõ enim solam personam eius, sed & ius demonstramus. denique & pupillum patremfamilias appellamus: & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere. singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt. idemque eueniet in eo, qui emancipatus est. nam & hic sui iuris effectus, propriam familiam habet. communi iure familiam dicimus omnium adgnatorum. nam & si patrefamilias mortuo singuli singulas familias habent: tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, rectè eiusdem fa-

militæ appellabuntur, qui ex eadem momo & gente proditi sunt. Item appellatur familia pluriuni personarum, quæ ab eiusdem vltimi genitoris sanguine proficiscuntur: sicuti dicimus familiam Iuliam, quasi à fonte, quodam memoriæ. mulier autem familiæ suæ & caput & finis est, ff. de verb. sign. l. cxcv.
Ferri propriè dicimus, quæ quis suo corpore baiulat: portari ea, quæ quis in iumento secum ducit: agi ea, quæ animalia sunt, ff. eo. l. ccxxxv. in prin.
Filii appellatione omnes libros intelligimus, ff. eo. l. 84.
Filii appellatione sicuti filiumfamilias contineri sæpe responsum est, ita & nepos vester comprehendi: & patris nomine auus quoq; demonstratur, ff. eo. l. cci.
Verba ista: QVIS QVIS MIHI ALIVS FILIVS FILIIVE HAERES SIT. filia continetur, quia Labeonis sententia qui verborum figuram secutus est, vera non est. sed Proculi qui mentem testantis secutus est vera est, ff. de verborum significat. l. cxvi.
Filiarum nomen & in posthumam cadit: quamuis posthumæ nomen non bene cadat in eam, quæ iam in rebus humanis est, ff. de verb. sig. l. clxiiii. in prin.
Si ita scriptum sit, FILIO FILIISQVE MEIS HOSCE TVTORES DO: masculis duntaxat tutores datos. quoniam a singulari casu, hoc est filio, ad pluralem videretur transisse, continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset. sed hoc facti, non iuris habet quæstionem. potest enim fieri, ut in singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit. quod magis rônabile esse videt, ff. eo. l. seruius. cxxii.
Frugem pro reditu appellamus non solum pro frumentis, aut leguminibus. verum & pro eo, quod ex vino vel ex syluis cæduis cretæfodinis, lapidicinis capitur. Item fruges omnes sunt quibus homo vescatur falsum est. *Non enim carnes aut aues, ferasve, aut poma fruges dicimus*: frumentum autem idest, quod arista in se teneat. lupinum vero & fabas fruges potius dicimus, quia non arista. sed siliqua continentur, ff. de verb. sig. l. lxxvii.
Fundum eum rectè dicimus nostrum esse, etiam cum vsusfructus alienus est, qa vsusfructus non dominii pars, sed seruitus est, vt uia & iter nec falso dictum est, meum esse, cuius non potest ulla pars dici alterius esse hoc & Iulianus, & est verius, ff. eo. l. rectè dicimus, xxv. in prin.
Fundi appellatione omne ædificium & omnis ager continetur. sed in vsu vrbana ædificia ædes rusticæ villæ dicuntur. locus vero sine ædificio in vrbe area, nisi autem ager appellatur. idemque ager cum ædificio fundus dicit, ff. eo. l. ccxi.
Fundus à possessione, vel agro, vel prædio, quid distet quæstio est. fundus, est omne, quidquid solo tenetur. Ager est species fundi, qui ad usum hominis comparatur. possessio ab agro iuris proprietate distat. quidquid enim adprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus possessio ergo usus est, ager proprietas loci est. *Prædium* utriusque suprascriptæ rei generale nomen est. nam & ager, & possessio, huius appellationis species sunt, ff. eo. l. quæstio, cxv.
Fundum, qui vendidit, pomum recepit, nnces, & ficus, & uuas, duntaxat duracinas, & purpureas, & quæ eiusdem generis essent, quas non uini causa habemus, quas Græci comestibiles appellant, recepta uideri, ff. eo. l. qui fnndum, ccv.
Fraus aliud est, aliud pœna. fraus enim sine pœna esse potest, pœna sine fraude esse non potest. pœna est noxæ uindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio. inter multa autem & pœnam multum interest. cum pœna generale nomen sit, omnium delictorum coercitio, multa speci alis peccati:

ctati, cuius animaduersio hodie pecuniaria est. pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis, & existimationis irrogari solet. & multa quidem ex arbitrio eius venit, qui multam dicit: pœna non irrogatur, nisi quæ qua lege, vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est. quinimo multa ibi dicitur, vbi specialiter pœna non est imposita. Item multam is dicere potest, cui iudicatio data est. magistratus solos & præsides prouinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est. pœnam autem vnusquisque irrogare potest, cui huius criminis siue delicti axecutio competit, ff. eo. l. aliud, cxxxi.

G

Generi appellatione, & neptis & proneptis, tàm ex filia, quàm ex filio editorum, cæterarumque maritos contineri manifestum est, ff. de verb. sig. l. cxxxvi.

Gestum: rem significat sine uerbis factum, ff. eo. l. xix. in fine.

Glandis appellatione omnis fructus continetur exemplo Græci sermonis apud quos omnes arborum species fructus arborei appellantur, ff. de verborum signific. l. ccxxxvi. in fine.

Glans caduca est, quæ ex arbore cæcidit, ff. eo. l. xxx. §. item.

H

Habere apud se quis videtur, de quo habet actionem. habetur enim quod peti potest, ff. eo. l. cxliii.

Habere duobus modis dicitur: altero iure dominii: altero obtinere sine interpellatione id quod quis emerit, ff. de verb. sig. l. clxxxviii.

Hæreditas nihil aliud est, quam successio in uniuersum ius, quod defunctus habuit, ff eo. l. nihil, xxiiii.

Hæredis appellatio non solum ad proximum hæredem, sed & ad vlteriores refertur. nam & hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellatione continetur, ff. eodem, l. hæredis, lxv.

Hæredem etiam per multas successiones accipi. sciendum est, nam paucis speciebus hæredis appellatio proximum continet. veluti in substitutione impuberis, QVIS QVIS MIHI HAERES ERIT, IDEM FILIO MEO HAERES ESTO: vbi hæredis hæres non continetur, quia incertus est, ff. eo. l. lxx. in pri.

Hæc verba IS AD QVEM EA RES PERTINET, sic intelliguntur: vt qui in vniuersum dominium iure ciuili succedit continetur, dict. l. sciendum, §. hæc verba.

Hæreditas non potest dici eius, qui apud hostes decessit, quia seruus decessit, ff. eodem, l. tertia, §. fin.

Hæreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hæreditatem, iuris enim nomen est, ff. eo. l. hæreditatis, cxix.

Hæreditatem lege obuenire non in propriæ quis dixerit, & eam, quæ ex testamento defertur: quia lege duodecim tabularum testamentariæ hæreditatis confertur, ff. eod. l. lege, cxxx.

Hæreditatem totam contineri virilis appellatione interdum dicendum est, ff. eod. l. virilis, cxlv.

attribuetur, quæ dinumeratio, ita demum facienda erit, si de die non conueniatur, ff. eod, l. tertia, in princ.

In stratum omne vestimentum, quod iniiciatur, continetur: neq; enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium instratum inuictum ergo uestem accipiemus, non stragula: in stractu omnem stragulam vestem, ff. eo. l. 45.

Si quis sic dixit, VTI INTRA DIEM MORTIS ALIQVID FIAT: ipse quoq; dies, quoquis mortuus est numeratur, ff. de verb. sig. l. 223.

Quid aliud sunt, Iura prædiorum. quam prædia qualiter se habentia: vt bonitas salubritas amplitudo, ff. de verb. sig. l. 86.

L

Lata culpa est nimia negligentia, idest non intelligere, quod omnes intelligunt, ff. eod. l. 213. §. fin. & l. latæ, 223. in prin.

Magna negligentia culpa est: magna culpa dolus est, ff. eo. l. magna, 226.

Liberationis verbum eadem vim habet, quàm solutionis, ff. eo. l. liberationis, 47.

Liberam appellatione continentur, non tantum qui sunt in potestate, sed omnes, qui sui iuris sunt: siue virilis, siue fœmini sexus sunt, exue fœminis descendentes, ff. de uerb. sign. l. 56, §. fi.

Maiorum appellatio, & ad nepotes extenditur, ff. eod. l. 104.

Liberorum appellatione nepotes, & pronepotes cæteriq;, qui ex his descẽdunt, continentur. hoc enim omnes liberorum appellatione lex duodecim tabularum comprehendit. Toties enim leges necessarium ducunt cognationem singularum nominibus vti, veluti FILII NEPOTES, PRONEPOTES, cæterorumve, qui ex his descendunt: quoties non omnibus, qui post eos sunt, præstitum uoluerint: sed solis his succurrent, quos nominatim enumerant. At vbi non personis certis, non quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus, qui ex eodem genere orti sunt: liberorum appellatione comprehenduntur. sed & Papyrrus ait, prædio cum uillico & contubernali eius, & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri: nisi uoluntas testatoris aliter se habeat. filii enim appellatione sæpe, & nepotes accipi, multifariam placuit. Diuus quoq; Marcus scripsit, non uideri sine liberis defunctum, qui nepotem suum hæredem reliquit. præter hæc omnia natura nos quoq; docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & uoto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, contineri, nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quàm filii appellare. Etenim idcirco filios filiasve concipimus, atq; edimus, ut ex prole eorum, eorumve diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus, ff. eod. l. 220.

Sine liberis non est, cui vel vnus filius vnave filia est. hæc enim enuntiatio, HABET LIBEROS semper pro pluratiuo numero profertur, sicut & pugilares codicilli. Nam quem sine liberis esse, dicere non possumus: hunc necesse est, ut dicamus liberos habere, ff. eo. l. non est, 148. & l. sequen.

Si porteutosum, vel monstrosum, vel debilem mulier ediderit, vel qualem visu, vel vagitu nouum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quàm hominis partum: magis est, vt hæc quoque patribus prosint. nec enim est, quod eis imputetur, quæ qualiter potuerunt, statutis obtemperauerunt: neque id, quod fataliter accessit, matri damnum iniungere debet, ff. eod. l. 135.

Lignorum

Lignorum & carbonum appellatione materia non continetur. non enim lignorum gratia habuit. ticiones vero & alia ligna cocta ne fumum fiant, neq; ligno, neq; carboni, sed suo generi adnumerabimus quia magis est, vt proprium genus habeatur sulfurata quoq; de ligno æquè eadem habebunt appellationem ad faces quoq; parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hęc fuerit uoluntas. idem etiam de nucleis oliuarum, sed & de balanis est, vel si qui alii nuclei sunt. de pinu autem integri strobili ligni appellatione continebuntur, ff. de verb. sig. l. 167.

Pali, & perticæ in numerum materiæ redigendi sunt: & ideo lignorum appellatione non continentur, ff. eo. l. 168.

Litis nomen omnem actionem significat, siue in rem sine in psonam sit, ff. eo. l. 36.

Littus est, quousque maximus fluctus à mari peruenit: idque Marcum Tullium aiunt, cum arbiter esset, primum constituisse, ff. eo. l. 96.

Littus publicum est eatenus, quàm maximè fluctus exestuat, idem iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est, ff. eo. l. littus, 112.

Locuplex est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quàm actor restituendam esse petit, ff. eo. l. 234. §. locuplex.

Locus est non fundus, sed portio aliqua fundi: fundus autem integrum aliquid est & plerunque locum sine villa accipimus. cæterum adeo opinio nostra, & constitutio locum à fundo separat, vt & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus non etiam magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio: & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc constituerimus. nec non & fundus locus constitui potest, nam si eum alii adiunxerimus fundo: locus fundi efficietur. Loci appellationem non solum ad rustica, verum ad urbana quoque prædia pertinere, Labeo scribit. sed fundus quidē suos habet fines: locus uerò latere potest, quatenus determinetur, & definiatur, ff. eod. l. locus, 60.

M

Magistri appellantur hi, quibus præcipua cura rerum incumbit, & qui magis, q̃ cæteri diligentiam & sollicitudinem rebus quibus præsunt debent: quin etiam & ipsi magistratus per deriuationem à magistris cognominantur, vnde etiam cuiuslibet disciplinæ præceptores magistros appellamus à monendo uel monstrando, ff. de verbo. sign. l. 57.

Maior pars cuiusq; diei est horarum septem primarum dies non supremarum, ff. eod. l. secunda, in fine.

Maiore parte anni possedisse quis intelligitur etiam si duobus mensibus possederit: si modo aduersarius eius, aut paucioribus diebus, aut nullis possederit, ff. de verbor. signifi. l. 156.

Matrem familias accipere debemus eam, quæ honestè vixit, Matrem enim familias a cæteris fœminis mores discernunt, atq; separant. Proinde nihil interfuerit, nupta sit an uidua, nam nuptiæ non faciunt Matres familiarum, sed boni mores, ff. eo. l. 46. §. matremfamilias.

Mercis appellatio ad res mobiles tantum pertinet, ff. eod. l. 66.

Meorum & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum est, ff. eodem, l. meorum, 91.

Mille passus non à muro vrbis,sed a continentibus ædificiis numerandi sunt, ff. de verbor.signifi.l.154.
Minus soluit,qui tardius soluit,nam & tempore minus soluitur,ff.eo.l.12.§. fina.
Minus solutum intelligitur etiam si nihil est solutum,ff.eo.l.32.
Minus soluisse non potest videri is, in quem amplioris sumæ actio non competit,ff.eodem,l.117.
Morbum esse temporalem corporis imbecillitatem uerum est: uitium uero perpetuum corporis perpetuum impedimentum.Veluti si talum excussit, ita luscus vtrique uitiosus est,ff.de uerb.sig.l.101.§.uerum.
Morbus fonticus est,qui euiq; rei nocet,ff.eo.l.113.
Mortui,qui nascuntur,neque nati,neque procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt,ff.eo.l.qui,129.
Mortis tempore fuisse intelligendus est,qui in utero relictus est,ff. eodem,l. intelligendus,153.
Mouentium item mobilium appellatione.idem significamus: si tamen apparet, defunctum animalia duntaxat,quæ se ipsa mouerent, mouentia vocasse, ff. de verborum significa.l.93.
Mulieris appellatione etiam virgo viripotens continetur,ff.eo.l.13.in prin.
Mulier ea cum moreretur,creditur filium habere,quæ exciso utero edere possit, nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit,vtputa eum,qui ab hostibus captus remeauit, ff. eod. l. etiam,141.
Munus publicum est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos vniuersosq; ciues remque eorum Imperio magistratus extraordinario peruenit,ff.eod.l.pupillus,239.§.munus.
Munus tribus modis dicitur.uno donum,& inde munera diei dari militive. altero onus,quod cum remittatur,uocationem militiæ murerisq; præstat: inde immunitatem appellari.tertio officium,unde munera militaria, & quosdam milites munifices uocari.,igitur & municipes dici, quod munera ciuilia capiant, ff.eodem,l.munus,xviii.
Munus propriè est,quod necessario subimus,lege,more, Imperiove eius, qui iubendi habet potestatem.Dona autem propriè sunt,quæ nulla necessitate,iure, officio,sed sponte præstantur,quæ si nōn præstentur,nulla reprehensio est: & si præstentur,plerunq; laus inest,sed in summa in hoc uentum est, ut non quodcunque munus,id & donum accipiatur.at quod donum fuerit,id munus recte dicatur,ff.eodem,l.munus,214.
Municipes intelligendi sunt,& hi,qui in eodem municipio nati sunt, ff. eodem, l.municipes,228.

N

Natorum appellatio & ad nepotes extenditur,ff. eo.l.natorum,104.
Negantibus duobus uerbis,quasi pmittit lex magis,q̃ prohibet,ff.de uer.si.l.237.
Noualis est terra præcisa,quæ anno cessauit,quam Græci noualem agrum vocat. Integra autem est,in qua nondum dominus pascendi gratia pecus immisit, ff. eod.l.sylua,30.§.noualis.
Nominis appellatione res significatur,ff.eo.l.quarta.
Nominis & rei appellatio ad oēm cōtractū,& oblōnē ptinet,ff.eo.l. sexta,i prin.

Notionem accipere debemus, & cognitionem, & iurisdictionem, ff. de verborum signifi. l. 99. in princ.
Noxæ appellatione omne delictum continetur, ff. de verb. sig. l. 238. §. fin.
Nurus appellatio etiam ad pronurum & vltra porrigenda est, ff. de verb. sig. l. 50.
Nuptiæ primæ significantur hoc sermone DVM NVPTA ERIT, ff. eodem, l. boues, 89. §. hoc sermone.

O

Opere locato, vel conducto, his verbis significari Labeo ait, id opus, quod *Græci*, ἀποτέλεσμα vocant, non opus, id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum, ff. eod. l. quinta, §. opere.
Oportebit verbum, tàm præsens, quàm futurum tempus significat, ff. de verbor. sign l. verborum, 8. in princ.
OPORTERE verbum non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest vel pluris, uel minoris condemnare, sed ad veritatem refertur, ff. eo. l. uerbum, 37.
Oppidum ab ope dicitur, quod eius rei causa mænia sunt constituta, ff. eodem, l. 239. §. oppidum.
Qui vti optimæ, maximæq; sunt ædes tradit, non hoc dicit seruitutem *illis* deberi, sed illud solum ipsas ædes liberas esse, hoc est nulli seruire, ff. de ver. si. l. 90.
Si cum fundum tibi darem legem ita dixi, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, & adieci, ius fundi deterius factum non esse per *dominum* præstabitur. amplius eo præstabitur, nihil si prior pars, qua scriptum est, *VTI OPTIMVS* MAXIMVSQVE EST, liberum esse significat, eoque si posterior pars adiecta non esset, liberum præstare debere: tamen inferiore parte satis me *libera*tum puto (quod ad iura attinet) ne quid aliud præstare debeam, quam ius fundi per dominum deterius factum non esse, ff. eo. l. 126.
Non tantum in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & testamenti adiectio hæc VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, hæc significat, vt liberum præstetur prædium non ut & seruitutes ei debeant, ff. eo. l. 169.
Illa verba OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, vel in eum cedere possunt, qui solus est, sic & circa edictum prætorii. Supremæ tabulæ habentur etiam solæ, ff. eodem, l. 163. in princ.
Ornamenti appellatione signatorius, anulus non continetur, ff. de uerbo. sig. l. 74.
Ostentum est omne contra naturam cuiusque rei genitum factumq;. duo autem genera sunt ostentorum: vnum quoties quid contra naturam nascitur: tribus manibus fortè, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est: Alterum cum quid prodigiosum videtur: quæ Græce φαντάσματα, visiones quodammodo prodigiosæ vocantur, ff. eo. l. 38.

P

Palàm est, coràm pluribus, ff. de verb. sig. l. 33.
Parentis appellatione non tantum pater, sed etiam auus & proauus & deinceps omnes superiores continentur, sed & mater, & auia, & proauia, ff. eo. l. 51.
Peperisse falsum est eam, cui mortuæ filius extractus est, ff. eo. l. 132. §. fin.

Paries est,siue murus,siue materia est.Itē via est,siue semita,siue iter est,ff.e.l.157.

Partis appellatione res pro indiuiso significatur, nam pro diuiso, quod nostrum sit, id non partem, sed totum esse Seruius non in eleganter partis appellatione vtrunque significari affirmat,ff.eo.l.25.§.fin.

Pecuniæ verbum non solum numeratam pecuniam complectitur verum omnem omnino pecuniam,hoc est omnia corpora.Nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri,nemo est,qui ignoret,ff.eo.l.178.in prin.

Pecuniæ nomine,non solum numerata pecunia, sed etiam omnes res, tàm soli, quàm mobiles,& tàm corpora,quàm iura continentur,ff.eo.l.222.

Propemodum tantum quis pecuniæ relinquit, quantum ex bonis eius refici potest:sic diximus centum aureorum habere, quo tantum in prædiis cæterisque similibus rebus habent. Non idem est in fundo alieno legato. quamquam is fundus hæreditaria pecunia comparari potest: nec quisquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quidquid ex ea parari potest, ff. eodem,l.88.

Cùm stipulamur QVANTA PECVNIA EX HAEREDITATE LVCII TITII AD TE PERVENIT: res ipsas,quæ peruenerunt non precia earum spectare videmur,ff.eo.l.cum stipulamur,97.

Pellicem Antiqui eam habebant,quæ cum uxor non esset cum aliquo tamen viuebat, sed nunc vero nomine amica paulo honestiore concubina appellatur. C.E.Læcus scribit pellicem nunc vulgo uocari,quæ cum eo,cui uxor sit, corpus misceat quosdam eam,quæ uxoris loco sine nuptiis ī domo sit, ff eo.l.144.

Penes te amplius est,quam apud te.Nam apud se est,quod qualiter à te teneatur, penes te est,quod quodammodo possidetur,ff.eo.l.63

Perfecisse ædificium is videtur qui ita consumauit,vt iam in usu esse possit, ff. eodem,l.139.in fine.

PERIISSE verbo & scissum,& factum,& viruptum continetur,ff.eo.l.9.

Pernoctare extra urbem intelligendus est,qui nulla parte noctis in urbe est. Per enim totam noctem significat,ff.eo.l.166.in fine.

PERTINERE verbum latissimè patet: Nam & eis rebus petendis aptum est,quæ Dominii nostri sunt,& eis,quas iure aliquo possidemus, quamuis nō nostri Dominii sint, PERTINERE ad nos etiam ea dicimus, quæ in nullo eorum causa sint,sed esse possint,ff.eo.l.181.

Verba hæc IS AD QVEM EA RES PERTINET sic intelliguntur,vt qui in vniuersum Dominium succedit contineatur,ff.de verb.sig.l.70 §.fin.

Peruenire propriè illud dicitur,quod est remansurum, ff. de verbor significa.l.71. vel 74.in princip.

Peruenisse rectè ad te dicitur,quod per te ad alium peruenerit, vt in hæreditate per filium patri eius adoptiuo adquisita responsum est,ff.eo.l.171.

Peruenisse ad hæredem nihil intelligitur,nisi deducto ære alieno,ff.eo.l.165.

Plebs est cæteri ciues sine senatoribus,ff.eo.l plebs,238.in prin.

PLVRISVE. Hæc adiectio non infinitam pecuniam continet,sed modicam.ut taxatio hæc SOLIDORVM DECEM PLVRISVE ad minutulam summam referatur,ff.eod.l.192.

Hæc enuntiatio QVAE SVNT PLVRI AVREORVM TRIGINTA: simul & quantitatis,& æstimationis significatiua est,ff.de uerb.sig.l.232.

Plumbum,quod tegulis poneretur ædificii esse,ait Labeo: sed id,quod hypæthri tegendi causa poneretur,contra esse,ff.eo.l.malum,242 §.plumbum.

Pœna si qua est, multa est: si qua multa est, pœna est. PAVLVS. vtrunque eorum falsum est. namque harum rerum dissimilitudo, ex hoc quoque apparet, quod de pœna prouocatio non est. simulatque enim victus quis est, eius maleficii, cuius pœna est statuta, statim ea debetur. At multæ prouocatio est: nec ante debetur, quàm aut non est prouocatum, aut prouocator victus est: nec aliter quàm si is dixit, cui licet dicere. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ singulorum peccatorum sunt: multæ contra, quia eius iudicis potestas est quátam dicat: nisi cum lege est constitutum, quantam dicat, ff. eod. l. si qua. 244.

Portionis nomen non semper dimidiam, significat, sed prout adiectum est. potest enim iubere aliquis & maximam partiri: potest & uicesimam & tertiam & prout libuerit, sed si non fuerit portio adiecta dimidia pars debetur, ff. eo. l. 164. §. 1.

Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur, eaque nihilominus statio est conclusa, atque munita. Inde angiportum dictum est, ff. de verb. sig. l. 59.

Proprietatem interdum quoque verbum possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset responsum est, ff. eo. l. 48.

POTESTATIS verbo in persona magistratuum Imperium significat in persona liberorum patria potestas, ff. eo. l. 215.

Pratum est, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est: Ex eo dictū quod paratum sit ad fructum capiendum, ff. de verb. sig. l. 32. 31.

Prædia dicimus aliquorum, esse non vtique communiter habentium ea, sed vel alio, aliud habente, ff. eo. l. 96. in fine.

Præuaricatores eos appellamus, qui causam aduersariis suis donant, aut ex parte actoris in partem res cedunt. à varicando enim præuaricatores dicti sunt, ff. eodem, l. ccxii.

Princeps bona concedendo vr etiam obligationes concedere, ff. eo. l. princeps, 21.

Probum & obprobrium idem est. Proba quædam natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis: vtpura furtum, adulterium, natura turpe est. Enimvero tutelæ damnari hoc non natura probrum est, sed more ciuitatis. nec enim natura probum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere, ff. eodem, l. xlii.

Inter proiectum & immissum hoc interest, quod proiectum esset id, quod ita pro ueheretur, vt nusquam requiesceret: qualia mœniana, & subgrundæ essent immissum autem, quod ita fieret, vt aliquo loco requiesceret, veluti ligna, trabes, quæ immitterentur, ff. eod. l. 242. §. primo.

Pronunciatum & statutum idem dici potest: promiscue enim & pronunciasse, & statuisse solemus eos dicere, qui ius habent cognoscendi, ff. eo. l. 46. in princ.

Prouinciales eos accipere debemus, qui in prouincia domicilium habent: nō eos qui ex prouincia oriundi sunt, ff. eo. l. 190.

Proximus est, quē nemo antecedit, supremus est, quē nemo sequitur, ff. de ver. sig. l. 92.

Proximus agnatus intelligit etiam, qui solus est, quem nemo antecedit, ff. eodem, l. x. §. primo, & l. 115.

Bona ciuitatis abusiuè publica dicta sunt. sola enim ea publica sunt, quæ Populi Romani sunt, ff. eod. l. 15.

Inter publica habemus non sacra, nec quæ publicis vsibus destinata sunt, sed si qua sunt velut ciuitatum bona, ff. eo. l. 17.

Publicanum appellamus eum, qui vectigal Populi Romani conductum haberi

Nam

Nam publica appellatio in compluribus causis ad Pop.Rom. respicit. ciuitates enim priuatorum loco habentur,ff.eo.l.16.
Pueri appellatione etiam puella significatur: nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu,ff.de verb.sig.l.163.§.pueri.
Puerum contrario nomine puellæ dicimus:Et cum ætatem puerilem demonstramus,ff.eo.l.204.
Pupillus non est,qui in utero est,ff.eo.l.16.
Pupillus est, qui cum impubes est, desiit in patris potestate esse, aut morte, aut emancipatione,ff.eo.l.pupillus,239.in princ.

Q

Si quis uerbum,tam masculos,quàm fœminas complectitur,ff.de uer.si.l. prima.
Pronunciatio sermonis in sexu masculinó ad utrunque sexum plerunque porrigitur,ff.eo.l.195.

R

RECTE PRAESTARI. verba hoc significatur ne quod periculum vel damnũ ex ea re stipulator sentiret,ff.eo.l.71.aut 75.in fine.
RECTE EAM REM RESTITVI: verba in stipulatione posita fructus continent. RECTE enim verbum pro uiri boni arbitrio est,ff.eo.l.73.
REDDENDI verbum quamquam significatum habeat retro dandi recipit tamẽ & per se dandi significationem,ff.eo.l.94.
REI appellatio latior est,quam pecuniæ, quia etiam ea, quæ extra computationem patrimonii nostri sunt continet: cum pecuniæ significatio ad ea referatur,quæ in patrimonio sunt,ff.de verb.sig.l.quinta.in prin.
REI appellatione & causæ & iura continentur,ff.eo.l.23.
REI appellatione pars etiam continetur,ff.eo.l.appellatione,72.
Rem amisisse videtur,qui aduersus nullum eius persequendæ actionem habet, ff. eodem,l.14.§.fin.
Reliquorum appellatio potest,& vniuersos significare,ff.eo.l.potest,95.
Inter hæc verba, QVANTI RES ERIT, vel QVANTI EAM REM ESSE PARET, nihil interest. in utroque enim clausula placet ueram rei æstimationem fieri,ff.eo.l.inter,179.
Hæc verba, QVANTI EAM REM PARET ESSE, non ad id, quod interest,sed ad rei æstimationem referuntur,ff.eo.l.hæc verba,193.
In restitutione plus est,quàm in exhibitione.nam exhibere est præsentiam corporis præbere.restituere est etiam possessorem facere, fructusque reddere. pleraq; præterea restitutionis verbo continentur,ff.eod.l.plus est,22.
Restituere is intelligitur,qui simul & causam actori reddit quam is habiturus esset,si statim iudicii accepti tempore res ei reddita fuisset.idest vsucapionis causam & fructuum,ff.eo.l.35.
Restituere videtur is, qui restituit, quod habiturus esset actor si controuersia ei facta non esset,ff.eo.l.75.
Vt opus FACTVM RESTITVATVR cũ ṗtor ait ēt dãnũ datũ actor cõseq dẽt, uerbo.n. RESTITVTIONIS oĩs utilitas actoris cõtinetur.ff.de ver.sig.l.lxxxi.

Restituit non tantum, qui solum corpus, sed etiam qui omnẽ rem conditionemq; reddita causa præstat, & tota restitutio iuris interpretatio est, ff. eo. l. ulti. §. fina.

Roma continentibus ædificiis finitur, quod latius patet, vrbis vero appellatio muris, ff. eo. l. secunda, in ptinc. & l. 87.

Nam Romam non muro tenus existimari ex consuetudine quotidiana potest intelligi cum dicamur nos Romam ire etiam si extra vrbem habiteremus, ff. eodem, l. 87. §. nam Romam.

Romæ Aedificia fieri etiam ea uidentur, quæ in continentibus ædificiis fiant, ff. eodem, l. 139.

Romæ nati intelliguntur, qui in continentibus vrbis nati sunt, ff. eo. l. 144.

In Rutis cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili tectoriove non continentur, ff. eod. l. in rectis, 241.

S

Satisdationis appellatione interdum etiam repromissio continebitur, qua contentus fuit is, cui satisdatio debebatur, ff. eo. l. satisdationis, l. 61.

Sequester dicitur, apud quem plures eandẽ rem, de qua controuersia est, deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur, ff. eo. l. sequester. cx.

Sylua cedua est, quæ succisa rursus ex stipibus, aut radicibus renascatur, ff. de verborum sign. l. 30. in princip.

Sylua pascua ea est, quæ pascuis pecudum destinata est, d. l. xxx. §. fin.

Singulari appellatione frequenter vtimur in usu iuris cum plura generis eiusdem significare volumus: nam & multum hominem venisse Romam, & piscem vilem esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de hærede cauere. SI EA RES SECVNDVM ME, HAEREDEMVE MEVM IVDICATA ERIT: Et rursus QVOD OB EAM REM TE HAEREDEMVE TVVM: nempe æque & si plures hæredes sint continenẽ stipulatione, ff. de ver. si. l. 158.

Stracturam loci alicuius ex tabulis factis, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse, ait Labeo quoniam perpetui usus causa paratæ essent: neq; ad rem pertinere, quod interim tollerentur, ff. eo. l. 242. §. stracturam.

Statuæ adfixæ basibus structilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem adfixæ, aut si similiter cohærent lychni: non sunt ædium, ornatus enim ædium causa parantur, non quo ædes perficiantur. Item Labeo ait, prothyrum quod in ædibus fieri solet, ædium est, ff. eo. l. statuæ, 245.

Soceri & socrus appellõne auũ quoq; & auiã vxoris, vel mariti cõtinẽ, ff. e. l. 146.

Soluendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum potest soluere, ff. eo. l. 144.

Solutum minus intelligitur etiam si nihil esset solutum, ff. eo. l. minus, 32.

Si ita à te stipulatus fuero, QVANTO MINVS A TITIO CONSECVTVS FVERO TANTVM DARE SPONDES? non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totum debeas, q; Titius debuerit, ff. eo. l. si ita, 150.

Solutum non intelligimus eum, qui licet vinculis leuatus sit, manibus tamen tenetur, ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico, sine uinculis seruatur, ff. de verb. sig. l. 48.

Solutionis uerbo satisfactionem quoque omnem accipiendam placet, soluere dicimus eum, qui id facit, quid facere promisit, ff. eod. l. solutionis, 176.

Verbum

Verbum SOLVTO MATRIMONIO DOTEM REDDI, non tantum diuortium sed & mortem continet ut eo pacto, nullo casu remaneret dos apud maritum, ff.eod.l.cum quærebatur,240.

Spadonum generalis appellatio est: quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt, item thlibiæ thlasiæ, sed & si, quod aliud genus spadonum est continentur, ff.eod.l.128.

Speciosas personas accipere debemus clarissimas personas vtriusque sexus. Item eorum qui ornamentis Senatorum vtuntur, ff.de uerb.sig.l.100.

Sponsio appellatur non solum quæ per sponsi interrogationem fit, sed omnis stipulatio promißioque, ff.eod.l.7.

Stipendium à stipe appellatum est, quod per stipes idest modica res colligatur, Idem hæc etiam tributum appellatur. Et sanè appellatur à contributione tributum, uel ex eo, quod militibus tribuatur, ff.eod.l.27.

Stipula illecta est, spicæ in messem deiectæ, nec dum lectæ, quas rustici cum vacauerint colligunt, ff.eod.l.30.§.1.

Subsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est. Nam veteres subsignationis uerbo pro subscriptione vti solebant, ff.eod.l.39.in prin.

In substitutione, qua ei, qui supremus morietur, hæres substituitur: rectè substitutus, & unico intelligitur exemplo duodecim tabulorum, ex quibus proximus adgnatus & solus habetur, ff.eod.l.162.in prin.

Quod dicimus eum, qui nasci speratur pro superstite esse: tunc uerum est cum de ipsius iure quæritur aliis autem non prodest nisi natus sit, ff.eod.l.231.

Suum verbum. Ambiguum est utrum de toto, an de parte significet. Et ideo, qui iurat suum non esse adiicere debet, neque sibi commune esse, ff. de uerb. sign. l.239.§.fin.

T

Tabernæ appellatio declarat omne vtile ad habitandum ædificium nempe ex eo quod tabulis clauditur, unde Tabernacula & contubernales dicti sunt, ff.de verbo.sig.l.183.cum l.seq.

Tabernam instructam sic accipimus, quæ & rebus, & hominibus ad negotiationẽ paratis constat, ff.eod.l.instructam,185.

Terra integra autem est, in qua nondum dominus pascendi gratia pecus immisit, ff.eod.l.30.§.integra.

Telum uulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. Sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur: dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur, Græca voce figuratum ab eo, quod est longe & hanc significationem inuenire possumus & in Græco nomine nam quod nos telum appellamus, illi telum appellant, ff. eod.l.si cauilletur,233.§.telum.

Terenixa uidetur etiam, quæ tergeminos peperit, ff.eod.l.137.

Territorium est vniuersitas agrorum intra fines cuiusque ciuitatis, quod ab eo dictum quidam aiunt quod magistratus eius loci intra eos fines terrendi, idest summouendi ius habent, ff.de uerb.sig.l.239.§.penul.

Transacta finitave, intelligere debemus non solum de quibus controuersia fuit, sed etiam, quæ sine controuersia sunt possessa, vt sunt iudicio terminata, transactione

factione posita longioris temporis silentio finita, ff. eod. l. 229. cum l. seq.

Tigni appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur, ff. eod. l. tigni, 62.

Intestatus est, non tantum, qui testamentum non fecit, sed etiam cuius ex testamento hæreditas adita non est, ff. eod. l. intestatus, 64.

Cum in testamento scriptum esset, ut hæres in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum consumeret: non licet minus consumere si amplius velit: licet, neque ob eam rem contra testamentum facere uidetur, ff. eod. l. cum in testamento, 202.

Tugurii appellatione omne ædificium, quod rusticæ, rei magis custodiendæ conuenit quàm quod Vrbanis ædibus significatur. Offilius vero ait tugurium tecto, tanquam tegularium, esse dictum: vt toga, quod ea tegamur, ff. de uerb. signifi. l. 180.

V

Venenum, qui dicit, adiicere debet vtrum malum, an bonum sit, nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam eius cui adhibitum esset, mutat: cum id, quod nos venenum appellamus, Græci venenum, ff. eod. l. qui venenum, 236.

Vestis appellatione tam virilis quàm muliebris & Scenica, etiam si tragica aut cytharedica sit continetur, ff. de uerb. sig. l. 127.

Verbo uictus continentur, quæ esui, potui, cultuique corporis, quæque ad viuendum homini necessaria sunt ueslem quoque victus habere vicem Labeo ait. Et cætera quoque quibus tuendi curandive corporis nostri gratia vtimur ea appellatione significantur, ff. eod. l. 43. cum l. seq.

Viduam non solum eam, quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem quæ uirum non habuisset appellamus: quia vidua sic dicta est, quasi vicors, vesanus qui sine corde aut sanitate esset: similiter vidua dicta est sine duitate, ff. eo. l. 242. §. vidua.

Vinctus, aut in uinculis non est is, qui in carcerem clausus est: nisi corpori eius vincula sint adhibita, ff. de verb. sig. l. 216.

Vinculorum appellatione uel priuata uel publica vincula significantur: custodiæ uero tantum publica custodia, ff. eod. l. 224.

Verbum viuere non ad cibum tantum pertinet, sed vestimenta & stramenta continet sine his. n. nemo viuere potest, ff. de verb. sig. l. 234. in fine.

Vrbana prædia omnia ædificia accipimus: non solum ea, quæ sunt in oppidis, sed & si fortè stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis, vel si prætoria voluptati tantum deseruientia, quia Vrbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde hortos quoque, si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum est in Vrbanorum appellatione contineri. Planè si plurium horti in reditu sunt (vinearii fortè, uel etiam olitorii) magis hæc non sunt Vrbana, §. eod. l. 198.

Vrbs ab vruo appellata est. Vruare est aratro definire. Et Varus ait vruum appellari curuaturam aratri, quod in Vrbe condenda adhiberi solet, ff. eodem, l. 239. §. vrbs.

Vendidit, qui fundum, & pomum recepit, nuces & ficus & vuas duntaxat duracinas,

nas,& purpureas,& quæ eius generis essent, quas non vini causa habemus, ff. eodem.l.205.

DE REGVLIS IVRIS. Tit. IIII.

A

BSENTIA eius,qui Reipublicæ causa abest:neque ei,neque alii damnosa esse debet,ff.de reg.iur.l.cxl.

Absurdum est plus iuris habere eum, cui legatus sit fundus quàm hæredem aut ipsum testatorem si uiueret, ff.eo.l.160.§.absurdum.

Actionem qui habet ad rem recuperandam,ipsam rem habere uidetur,ff.eod.l.15.

Accipitur pro facto in omnibus causis id, in quo per alium mora est, quo minus fiat,ff.eod.l.39.

Actiones plures.Quoties concurrunt eiusdem rei nomine:vna tantum quis ex periri debet,ff.de reg.iur.l.nemo.43.§.actiones.

Si in duabus actionibus alibi summa maior alibi infamia est:præponenda est causa existimationis. Vbi autem æquiparantur famosa iudicia: & si summam disparem habeant:pro paribus tamen accipienda sunt,ff.eod.l.104.

Actionem quis non habeat,nihil interest,ipso iure, an per exceptionem infirmetur,ff.eod.l.nihil.112.§.actionem.

Actionem cum prætor dat in hæredem,quatenus ad eum peruenit:sufficit, si uel momento ad eum peruenit ex dolo defuncti,ff.eod.l.127.

Actiones,nunquam,præsertim pœnales de eadem re concurrentes,alia aliam cõsumit,ff.eod.l.130.

Actiones,quæ morte aut tempore omnes pereunt, semel inclusæ iudicio, saluæ permanent. Nam uidetur perfectè cuiuscunque id esse, quod ex casu auferri potest,ff.eod.l.omnes,139.

Actiones cui damus,eidem & exceptionem competere multo magis,quis dixerit ff.eod.l.inuitus,clvii.

Actori non debet licere,quod reo non permittitur,ff.eod.l.41.in prin.

Actus legitimi,qui non recipiunt diem uel conditionem:veluti emancipatio,acceptilatio,hæreditatis aditio, datio tutoris: in totum uitiantur, per temporis uel conditionis adiectionem. Nonnunquam tamen actus suprascripti tacitè recipiunt,quæ aperte comprehensa vitium adferunt. Nam si acceptum feratur, ei qui sub conditione promisit:ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur,si obligationis conditio extiterit,quæ si uerbis nominatim acceptilationis comprehendatur,nullius momenti faciet actum,ff.eod.l.77.

Accepisse potest uideri si quis obligatione liberatus sit. Non tamen potest uideri accepisse, qui stipulatus potest exceptione submoueri, ff. eodem. l. si quis, 115.§.accepisse.

Alienare qui potest inuitis:multomagis,& ignorantibus,& absentibus potest,ff. eodem.l.26.

Non alienat,qui duntaxat omittit possessionem,ff.eodem.l.119.

Aliena rei nemo expromissor idoneus videtur,nisi si cum satisdatione, ff.eodem. l.ex.§.nemo.

Alieno nomine nemo lege agere potest. Temporaria permutatio ius prouinciæ non innouat, ff. eod. l. 123.

Alienare cum quis possit, poterit & consentire alienationi. Cui autem donare non conceditur: probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam eius voluntatem habendam, ff. eod. l. 165.

Alienam rem qui defendit, nunquam locuplex habetur, ff. eod. l. 166.

Amittere non uidetur rem, cuius propria non fuit, ff. eod. l. 83.

In ambiguis orationibus maximè sententia spectanda est eius, qui eas protulisset, ff. eodem. l. 96.

In totum omnia quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi uera & certa scientia perfici possunt, ff. eod. l. 76.

Generaliter probandum est ubicunque in bonæfidei iudiciis confertur in arbitrium Domini uel procuratoris eius condicio, pro boni viri arbitrio hoc habendum est, ff. eod. l. 22.

B

In omnibus causis id obseruatur, ut vbi personæ conditio locum facit beneficio ibi deficiente, ea beneficium quoque deficiat ubi uero genus actionis id desiderat, ibi ad quemuis persecutio eius deuenerit non deficiat ratio auxilii, ff. eod. l. inomnibus, lxviii.

Beneficium inuicto non datur, ff. eod. l. 69.

Beneficium quasi uiuenti Cæsar dedit, non uidetur Principem iam defuncto concessisse quem tamen modum esse, ff. eod. l. 191.

Bonafides non patitur, vt bis idem exigatur, ff. eod. l. 57.

Bonafides tantundem possidenti præstat, quantum ueritas, quoties lex impedimento non est, ff. eod. l. 136.

Bonæfidei possessor est, Qui authore iudice comparauit, ff. eod. l. 137.

Bonamfidem in contractibus considerari æquum est, C. de obligat actio. l. 4.

In bonis non est, quod euincitur, ff. eod. l. 190.

C

Calore iracundiæ quidquid uel fit, uel dicitur: non prius ratum est quam si perseuerantia apparuerit iudicium animi fuisse, ideoque breui reuersa vxor nec diuortisse uidetur, ff. eod. l. 48.

Caucionis plus in rem est, quam in personam, ff. eod. l. 25.

Capere non videtur id quisque, quod ei necesse est alii restituere, ff. eod. l. 51.

Cauillationis eá est natura, quã Græci aceruale, Item syllogismum appellant, ut ab euidenter ueris per breuissimas mutationes disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, producatur, ff. eod. l. 65.

Causę ubicunque cognitio est, ibi prętor desideratur, ff eod. l. 105.

Non capitur, qui ius publicum sequitur. Non uidentur, qui errant, consentire, ff. eod l. nihil, 116. § non capitur.

Cœpisse non uidetur, qui per exceptionem à petitione remouetur, ff. e. l. 13.

Commmoda cuiusque rei eum, sequi eum secundum naturam est, quem sequuntur incommoda, ff. eod. l. x.

Condem-

Nemo qui condemnare poteſt, abſoluere non poteſt,ff.eod.l.37.

Qui contrahit cum alio,uel eſt, uel debet eſſe non ignarus conditionis eius, hæredi aũt hoc imputari non poteſt,cũ non ſpõte cũ legatariis cõtrahat, ff.e.l.19.

Circumuentio alterius alii non prӕbet actionem,ff.eod.l.49.

Contractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt,quidam & dolum & culpam:mandatum,commodatum,venditum, pignori acceptum,locatum, item dotis datio,tutelæ,negocia geſta,ff.eod.l.50.

Contractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt, quidam & dolum & culpam,dolum tantum:depoſitum,& precarium, dolum & culpam: mandatum, commodatum,venditum,pignori acceptum,locatum,item dotis datio,tutela, negocia geſta.in his quidem & diligentia. Sed & ſocietas & rerum communio dolum & culpam recipit: Sed hæc ita: niſi ſi quid nominatim conuenit, uel plus,uel minus in ſingulis contractibus nam hoc ſeruabitur,quod initio conuenit (legem.n.contractui dedit) excepto eo,quod Celſus putat,non ualere, ſi cõuenerit;ne dolus præſtetur.hoc.n.bonæfidei iudicio contrarium eſſe,& ita vtimur. Animalium,uero caſus,morteſque,quæ ſine culpa accidunt:rapinæ, tumultus,incendia,aquarum magnitudines,impetus prædonum a nullo præſtantur,ff.de reg.iur.l.23.

Conuentione priuatorum, quidquam immutandum non eſt:quamuis obligationum cauſæ pactione poſsint immutari,& ipſo iure,& per pacti conuenti exceptionem:quia actionum modus,vel lege uel per prætorem introductus priuatorum pactionibus non infirmatur:niſi tunc, cum inchoatur actio,inter eos conuenit,ff.eod.l.27.

Conſilii non fraudulenti nulla obligatio eſt. Cæterum ſi dolus & calliditas interceſsit,de dolo actio competit eſt,ff.eod.l.47.

Cognitionem cauſę omnia quæcunque deſiderant, per libellum expediri non poſſunt,ff.eod.l.71.

Conditio iniqua non debet alteri per alterum inferri,ff.eod.l.74.

Conſilium ſuum nemo poteſt mutare in alterius iniuriam,ff.eod.l.75.

Contractibus inſeruntur,quæ dubitationis tollendæ cauſa, ius commune non lædunt,ff.eod.l.81.

Conditio deterior non ſolet fieri eorum, qui litem conteſtati ſunt, quam ſi non eſſent,ſed plerunque melior, Nemo enim perſequendo deteriorem cauſam, ſed meliorem facit. Denique poſt litis conteſtationem hæredi quoque proſpicitur,& heres tenetur ex omnibus cauſis,ff.eod.l.86.& 87.

Conſenſui nihil tam contrarium eſt, qui & bonæfidei iudicia ſuſtinet, quàmuis atque metus,quem comprobare,contra bonos mores eſt,ff.eod.l.115.

Conſentire non uidetur,qui errant,d.l.116.§.non uidetur.

Conditionem parem eſſe oportet eius,qui quid poſsideat,uel habeat,atque eius cuius dolo malo factum eſt,quo minus poſsideret,uel haberet,ff.eod.l.150.

In contractibus ſucceſſores ex dolo eorum,quibus ſucceſſerunt non tantum in id quod peruenit,verum etiam in ſolidum tenentur, hoc eſt, vnuſquiſque pro ea parte qua hæres eſt,ff.de reg.iur.l.Ad ea,157.§.in contractibus.

In condemnatione perſonarum,quæ in id,quod facere poſſunt, damnantur, non totum,quod habent, extorquendum eſt, ſed & ipſarum ratio habenda eſt, ne egeant,ff.eod.l 173.

In coniunctionibus ſemper non ſolum quid liceat conſiderandum eſt,ſed & quid honeſtum ſit,ff.eod.l.197.

Conſtitu-

Constitutionibus, quibus ostenditur hæredes pœna nō teneri, placuit, si viuus cō uentus fuerat, etiam pœnæ persecutionem transmissam videri, quasi lite conte stata cum mortuo, ff. de obl. & action. l. constitutionibus, 33.
Creditor nihil dolo facit, qui suum recipit, ff. de reg. iur. l. 129.
Creditores non fraudantur, cum quid non adquiritur à debitore, sed cum quid de bonis deminuit, ff. eod. l. 134.
Creditor, qui permittit rem venire, pignus dimittit, ff. eod. l. 158.
Culpa, est immiscere se rei ad se non pertinenti, ff. eod. l. 36.
Culpa caret, qui scit, sed prohibere non potest, ff. eod. l. 50.

D

Damnum si retro nemo facit, nisi qui id fecit, quod facere ius non habet, ff. eodem. l. 151.
Damnum sentit, quod quis ex culpa sua, non intelligitur damnum sentire, ff. eodem. l. 203.
Data non uidentur, quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt, Qui iussu iudicis aliquid facit, non uidetur dolo malo facere quia parere necesse habet, ff. eod. l. 167.
Dat is damnum, qui iubet dare, eius uero nulla culpa est, cui parere necesse sit quod pendet, non est pro eo, quasi sit, ff. eod. l. 169.
Debere qui negant se, nemo ex iis, prohibetur etiam alia defensione, uti nisi lex impediat. Quoties concurrunt plures actiones eiusdem rei nomine: vna tantum quis experiri debet, ff. eod. l. 43.
Defendere non uidetur, non tantum qui latitat, sed & is, qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem, ff. eod. l. 52.
Debitor esse is definit, qui nactus est exceptionem iustam, nec ab æquitate naturali abhorrentem, ff. eod. l. 66.
Ex delicto suo meliorem suam nemo conditionem facere potest, ff. eo. l. non fraudantur, 134. §. primo.
Delictum cum par est duorum: semper oneratur petitor, & melior habetur possessionis causa: sicut fit, cum, de dolo excipitur petitoris, neque enim datur talis replicatio petitori, AUT SI REI QVOQVE IN EA RE DOLO ACTUM SIT Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipsam non incidit, ff. eodem. l. seq.
Deiecit, & qui mandauit. Ratihabitio mandato comparatur, In contractibus quibus doli præstatio, uel bona fides inest: hæres in solidum tenetur, ff. eodem. l. 152. §. primo.
Destitisse habere non potest videri, qui nunquam habuit, ff. eod. l. 208.
Definitio omnis in iure ciuili periculosa est, rarum est enim, ut non subuerti possit, ff. eod. l. 202.
Deportationis sententia ea sola aufert, quæ ad fiscum perueniunt, ff. eod. l. 97.
Dolo nullus uidetur facere, qui suo iure vtitur, ff. eod. l. 55.
Pro Dotibus in ambiguis respondere melius est, non est nouum, ut quæ semel utiliter constituta sunt, durent: licet ille casus extiterit, à quo initium capere non potuerunt, ff. eod. l. 85.

Debet natura is quem iuregentium dare oportet, cuius fidem secuti sumus, ff. eodem, l.lxxxiiii.§.is natura.

De domo sua nemo extrahi debet, ff.eo.l.103.

Dolo qui fecit semper, quòminus haberet: pro eo habendus est, ac si haberet, ff. eodem, l.ad ea.157.§.semper.

Domum suam reficere vnicuique licet: dum non officiat inuito alteri, in quo ius non habet, ff.eod.l.61.

Donari videtur, quod nullo cogente iure conceditur, ff.eo.l.82.

Donandi cui ius est, eidem & uendendi, & concedendi ius est, ff.eo.l.163.

Dolo facit, qui petit, quod redditurus est, ff.eo.l.173.§.tertio.

Dolo nemo vr in esse, qui ignorat causam, cur non debeat petere, ff.eo.l.177.§.i.

Dolum tutoris, neq; interdicto, neq; in cæteris causis pupillo nocere oportet, siue soluendo est, siue non est, ff.eo.l.198.

Dolo carere non potest, qui Imperio magistratus non paruit, ff.eo.l.199.

Doli exceptio non solet nocere his, quibus uoluntas testatoris non refragatur, ff.eod.l.19.§.primo.

In dubiis semper benigniora præferenda sunt, ff.eo.l.56.

Dubia in re benigniorem interpretationem sequi non minus iustius est, quàm tutius, ff.eod.l.192.§.primo.

E

Ea, quæ propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi, ff. eodem l.162.

Ea, quæ in partes diuidi non possunt, solida singulis hæredibus debentur, ff. eod.l.192.

Eius est actionem denegare, qui possit & dare, ff.eod.l.102.§.eius.

Effectus cuius omnibus prodest, eius & partes ad omnes pertinent, ff. eod.l. 143.

Emptorem plerunque eadem debet esse causa circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris, ff.eod.l.156.§.plerunque.

AEquitas speranda sit in omnibus quidem, maxime tamen in iure, ff.eod.l.90.

Cuius per errorem dati repetitio est, eius consulto dati donatio est, ff.eod.l.53.

Expromissor nemo alienæ rei idoneus uidetur, nisi cum satisdatione, ff. cod. l. 110 § nemo alienatione.

Expressa nocent, non expressa non nocent, ff.eod.l.195.

Ex qua persona quis lucrum capit, eius factum præstare debet, ff.eod.l.149.

F

Factum, neque pacta, neque stipulationes posse tollere uerum est, quod enim impossibile est, neque pacto, neque stipulatione potest comprehendi, ut vtilem actionem, aut factum efficere possit, ff.eod.l.31.

Hæreditas nihil aliud est, quam successio in uniuersum ius, quod defunctus habuerat, ff. eod. l. 62.
In hæredem non solent actiones transire, quæ pœnales sunt ex maleficio: ueluti furti, damni iniuriæ, iniuriarum, vi bonorum raptorum, ff. eodem l. 111. §. in hæredem.
Hæredi suo nemo relinquit, plus commodi, quam ipse habuit, ff. eod. l. 120.
Hæredis loco habentur, hi qui in uniuersum ius succedunt, ff. eodem. l. 128. §. hi qui, 1.
Hæreditas omnis quamuis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur, nunquam crescit ex post facto preteriti æstimatio, ff. eod. l. 138.
Hæres in solidum tenetur, in contractibus, quibus doli præstatio, uel bona fides inest, ff. eod. l. 152. §. in fine.
Hæreditatem si nemo subiit: omnis uis testamenti soluitur, ff. eod. l. 181.
Hæredum omnia ferè iura perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis hæredes extitissent, ff. eod. l. 193.
Hæredes qui per successionem, quamuis longissimam defuncto hæredes extiterũt non minus intelliguntur, quàm qui principaliter hæredes extiterint, ff. eodem. l. 194.
Honestum non omne, quod licet est, in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus, ff. eod. l. 144.

I

Ignorantiæ, qui in alterius locum succedunt, iustam habent causam, an id, quod peteretur, deberetur. Fideiussores quoque non minus, quàm hæredes, iustam ignorantiam possunt allegare. Hæc ita de hærede dicta sunt, si cum eo agitur non etiam si agat. nam planè, qui agit, certus esse debet: cum sit in potestate eius, quando velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere, ff. eod. l. 42.
Iuris plus in alium nemo ad alium transferre potest, quàm ipse haberet, ff. eodem. l. 54.
Improbus non potest videri, qui ignorat, quantum soluere debeat, ff. eod. l. 99.
In eo, quod plus sit, semper inest & minus, ff. eod. l. 110.
In toto & pars continetur, ff. eod. l. 113.
Imperitia culpæ adnumeratur, ff. eod. l. 132.
Quæ impossibilia sunt, dari uel quæ in rerum natura non sunt, pro non adiectis habentur, ff. eod. l. 135.
Inuitus nemo rem cogitur defendere, ff. eod. l. 156. in prin.
Impossibilium nulla obligatio est, ff. eod. l. 185. §. fin.
Inuito non præstatur, quod cuique pro eo, tribuitur, ff. eodem lege. 156. in fine. §. quod.
Institutio, quæ ab initio inutilis fuit, ex post facto conualescere non potest, ff. eodem l. 210.
Iussu iudiciis qui aliquid facit, non videtur dolo malo facere: quia parere necesse habet, ff. eod. l. 167.

Iussu alterius soluitur, quod pro eo est, quasi ipso solutum esset, ff. eod. l. 180.

L

Legata, quæ mortuis nobis ad hæredem nostrum transeunt: eorum commodum per nos his. quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimus: aliter, atque quod stipulati sumus. nam & sub conditione stipulantes, omnimodo eis adquirimus, etiam si liberatis nobis potestate Domini conditio existat, ff. eodem. l. 18.

Lex vbi duorum mensium fecit mentionem, & qui sexagesimo & primo die venerit, audiendus est, ita enim. Imperator Antoninus, cum diuo patre suo rescripsit, ff. eod. l. 101.

Ex liberalitate sua qui conueniuntur, Diuus Pius rescripsit eos, in id, quod facere possunt, condemnandos, ff. eod. l. 28.

Librarius in transcribendis stipulationis verbis si errasset: nihil nocere, quo minus & reus & fideiussor teneatur, ff. eod. l. 92.

Lites contestatas ex omnibus causis sciendum est, & in hæredem similesque successores transire, ff. de obli. & actio. l. 57.

In eo, quod uel is, qui petit, uel is, à quo petitur lucri facturus est, durior causa est petitoris, ff. eod. l. xxxiii.

Arrianus ait, multum interesse, quæras, vtrum aliquis obligetur, an aliquis liberetur, vbi de obligatione quæritur propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem, adnegandum ubi deliberando, ex diuerso ut facilior sis ad liberationem, ff. de obli. & actio. l. Arrianus. 47.

Lucri ratio uertitur: quoties in utriusque causa, is præferendus est, cuius in lucro causa tempore præcedit, ff. eod. l. 98.

De lucro cum quæritur duorum, melior est causa possidentis, ff. eodem lege. 126. §. cum.

M

Mercem cum quis in diem stipulatus, fideiussorem acceperit: eius temporis æstimatio spectanda est, quo satis acceperit, ff. de oblig. & act. l. cum quis. 22.

Minus est actionem habere, quàm rem, ff. eod. l. 204.

Moram facere non videtur, qui sine dolo malo ad iudicium prouocat, ff. eodem l. 63.

Mora sua vnicuique nocet, quod & in duobus reis promittendi obseruatur, ff. eodem. l. 173. §. Vnicuique.

Mora nulla intelligitur ibi fieri, ubi nulla petitio est, ff. eod. l. 88.

Mulieribus tunc succurrendum est, cum defraudantur, non ut facilius calumnientur, ff. eod. l. 110. §. mulieribus.

Mutandum & si nihil facile sit ex solennibus: tamen ubi æquitas euidens poscit, subueniendum est, ff. eod. l. 183.

N

Naturale nihil tam est, quàm eo genere quodque dissoluere, quo colligatum est, ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissoluitur, ff. eod. l. 35.
Naturæ æquum iure est, neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiorem, ff. eod. l. iure, 206.
Necessitudinis æstimatio est infinita, ff. eod. l. 176. §. infinita.
Non nolle eius est, qui potest uelle, ff. eod. l. 3.
Nostrum quod est, sine facto nostro ad alium transferri non potest, ff. eodem, lege, 11.
Non debet, cui quod plus est, licet quod minus est, non licere, ff. eod. l. 21.
Non est nouum, vt quæ semel vtiliter constituta sunt, durent: licet ille casus extiterit, à quo initium incipere non potuerunt, ff. eod. l. 85. §. primo.
Non ut ex pluribus causis deberi nobis idem potest: ita ex pluribus causis idem possit esse nostrum, ff. eod. l. 159.
Non nuptias concubitus, sed consensus facit, ff. eod. l. 30.
Non capitur, qui ius publicum sequitur, ff. eod. l. 116. §. primo.
Nullum crimen patitur is, qui non prohibet, cum prohibere potest, ff. eodem. lege. 109.
Quod nullius esse potest, id ut alicuius fieret, nulla obligatio valet efficere, ff. eodem. l. 182.

O

In obligationibus omnibus, in quibus dies non ponitur, præsenti die debetur, ff. eodem. l. 14.
Obligatione si quis liberatus sit, potest uideri accepisse, ff. eod. l. 115.
Ferè quibuscunque modis obligamur, iisdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis adquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus, ut igitur nulla possessio adquiri, nisi animo & corpore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua utrunque in contrarium actum est, ff. eod. l. 153.
In obscuris semper, quod minimum est, sequitur, ff. eod. l. 9.
In re obscura melius est fauere repetitioni quàm aduentitio lucro, ff. eodem. l. xli. §. in re.
Obligatur nemo ideo, quia recepturus est ab alio quod præstiterit, ff. eodem. lege. 171.
Obligationes, quæ non propriis viribus consistant, neque officio iudicis, neque prætoris Imperio, neque legis potestate confirmantur, ff. de obliga. & actioni. lege 26.
In obscuris inspici, solet, quod uerisimilius est, aut quod plerunque fieri solet, ff. eodem. l. 114.
Occasio est Rapienda, quam præbet benignius responsum, quod factum est, cum in oscuro sit, ex adiectione cuiusque capit interpretationem, ff. eod. l. 168.
Omnia, quæ iure contrahuntur, contrario iure pereunt, ff. eod. l. 100.

P

Paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando, quisquam alteri cauere potest, ff. eod. l. 73. §. fin.
Priuatorum conuentio iuri publico non derogat, ff. eod. l. 45. §. priuatorum.
In pari causa possessor potior haberi debet, ff. eod. l. 128.
Pœna ex delicto sicuti defuncti hæres teneri non debet: ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum peruenisset, ff. eod. l. 38.
Pœnæ nomine, quod à quoque exactum est, id eidem restituere nemo cogitur, ff. eodem. l. 46.
Pœnalia iudicia semel accepta in hæredes transmitti possunt, ff. eod. l. 164.
Perfectè non videtur cuiusque id esse, quod ex casu auferri potest, ff. eod. l. 139.
Plerunque fit, ut etiam ea, quæ à nobis abire possint: perinde in eo statu sint, atque si non essent eius conditionis, ut abire possint. & ideo quod fisco obligamus, & uindicare interdum, & alienare, & seruitutem prædio imponere possumus, ff. eod. l. 205.
Pignus neque depositum, neque precarium, neque emptio neque locatio rei suæ consistere potest, ff. eod. l. 45.
In pœnalibus causis benignius interpretandum est, ff. eod. l. 155.
Permutatio temporaria ius prouinciæ non innouat, ff. eod. l. 123. §. primo.
Peti nihil potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolui possit: & cum soluendi tempus obligationi additur, nisi eo prætcrito, peti non potest, ff. eodem. l. 186.
Prægnantem vxorem si quis reliquit: non uidetur sine liberis decessisse, ff. eodem. l. 187.
Prædo nemo est, qui precium numerauit, u. eod. l. 126.
Pro possessore damnatur, quia pro possessione dolus est, ff. eod. l. 131.
Priuilegia quædam causæ sunt, quædam personę, & ideo quidem ad hæredem transmittuntur, quæ causæ sunt, quæ personæ sunt, ad hæredem non transeunt, ff. eod. l. 196.
Principalis causa cum non consistat: plerunque nec ea quidem, quæ sequuntur, locum habent, ff. eod. l. 178.
Pupillus pati posse non intelligitur, ff. eod. l. 110. §. secundo.
Pupillus nec uelle, nec nolle in ea ætate (nisi adposita tutoris authoritate) creditur, nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris authoritas necessaria est, ff. eodem. l. 189.

Q

Quatenus cuiusque intersit, in facto, non in iure consistit, ff. eod. l. 24.
Quoties æquitatem desiderii naturalis ratio, aut dubitatio iuris moratur: iustis decretis res temperanda est, ff. eod. l. 85. §. quoties.
Quod contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias, ff. eod. l. 141.

Qui tacet,non fatetur:sed tamen verum est,eum non negare,ff.eod.l.142.
Quod ipsis,qui contraxerunt,obstat:& successoribus eorum obstabit,ff.eo.l.143.
Quicquid per uim fit,aut in uis publicæ,aut in vis priuatæ crimen incidit. Deiecit,& qui mandat,ff.eo.l.152.
Quoties per eum,cuius interest conditionem non impleri,fiat,quominus impleatur:perinde habetur ac si impleta conditio fuisset,quod & ad legata,& hæredum institutiones perducitur.quibus exemplis stipulationes quoque committuntur:cum per promissorem factum esset,quominus stipulator,conditioni pareret,ff.eodem,l.161.
Quod factum est,cum in obscuro sit:ex adfectione,cuiusque capit interpretationem,ff.eod.l.168.§.primo.
Quod pendet,non est pro eo,quasi sit,ff.eo.l.169.§.quod.
Quod quis,si velit,habere non potest,id repudiare non potest,ff.eo.l.174.§.1.
Qui succedit in ius dominiumve alterius,iure eius uti debet,ff.eo.l.177.
Quæ rerum natura prohibentur,nulla lege confirmata sunt,ff.eo.l.188.§.1.
Quoties nihil sine captione inuestigari potest eligendum est,quod minimum habeat iniquitatis,ff.eo.l.200.

R

Raro ea,quæ accidunt,non temere in agendis negociis computantur,ff.eo.l.64.
Refertur ad uniuersos,quod publicè fit per maiorem partem,ff.eo.l.160.§.1.
Repetitioni in re obscura melius est fauere,quam aduentitio lucro, ff. eodem,l.41.§.primo.
RESTITVAS verbum cum lege inuenitur:& si non specialiter de fructibus additum est,tamen & fructus sunt restituendi,ff.eod.l.133.§.restituas.
Res iudicata pro ueritate accipitur,ff.eo.l.207.

S

Sanguinis iura nullo iure ciuili dirimi possunt,ff.eo.l.8.
Semper qui non prohibet pro se interuenire, mandare creditur, sed & si quis ratum habuerit,quod gestum est:obstringitur mandati actione,ff.eo.l.60.
Sermo quoties duas sententias exprimit,ea potissimum accipietur, quæ rei gerendæ aptior est,ff.eo.l.67.
In stipulationibus semper & in cæteris contractibus id sequitur,quod actum est. vnde si non apparet,quid actum est:erit consequens, ut id sequamur, quod in regione,in qua actum est,frequentatur. Quid ergo si neque regionis mos appareat,quia uarius fuit? ad id,quod minimũ est,redigenda summa est,ff.eo.l.34.
In stipulationibus id tempus spectatur,quo contrahimus,ff.eo.l.144.§.in stipular.
Singulis non est concedendum,quod per magistratum publice possit fieri,ne occasio sit maioris tumultus faciendi,ff.eo.l.176.
Socii mei socius,meus socius non est,ff.eo.l.47.§.socii.
Solutum est cum amplius,quàm debebatur:cuius pars cum inuenitur.quæ repeti possit,totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione,ff. eodem,l.84.

Soluendo

Vitiare ſcripturas non ſolent, quæ abundant, ff. eo. l. 94.

Vim non uidetur facere, qui iure ſuo utitur, & ordinaria actione experitur, ff. eodem, l. 155. §. primo.

Vni duo pro ſolido hæredes eſſe non poſſunt, ff. eod. l. 141. §. primo.

FINIS TITVLI.

Prætermiſſa ſunt aliquæ leges, quæ debuerant deſcribi ſuis locis, & hic erit annotatione deſiderentur.

Ex titulo, ff. de obligationibus & actionibus.

Verbis obligatio contrahitur, &c. ff. de oblig. & actionib. l. prima, §. verbis.

Non deſcribitur totus iſte, §. quia ſi error non occurriſſet minus eſſet deſcriptus, Sed Parte Quinta, Libro ſecundo, Titulo Primo, poſt allegationem inſtitu. dictum fuiſſet pro concordanti, & ff. de obligat. & actionibus, l. prima, § verbis.

Ex maleficio naſcuntur obligationes, &c. ff. eod. l. quarta.

Non deſcribitur tota Lex ratione ſupradicta, Sed Parte Quinta, Titulo Primo, poſt allegationem Inſtitu. debet addi & ff. de oblig. & actionib. l. quarta.

Si quis abſentis negocia, &c. ff. eod. l. quinta, in prin.

Non deſcribitur ratione iam dicta, Sed Parte Quinta, Libro Quarto, Titulo Primo, poſt allegationem Inſti. dictum fuiſſet, & ff. de oblig. & actionib. l. quinta, in princ.

Tutelæ quoque iudicio &c. d. l. quinta, §. Tutelæ.

In eadem Quinta Parte, Libro Quarto, & Titulo Primo ad Rubric. de Tutoribus, poſt allegatio. Inſtit. dictum fuiſſet, & ff. de oblig. & actio. l. quinta, §. Tutelæ.

Hæres quoque qui Legatorum, &c. d. l. quinta, §. hæres.

In eadem Parte, & Libro, & Titulo, additum fuiſſet, & ff. de oblig. & actio. l. quinta. §. hæres quoque.

Is quoque qui non debitum &c. d. l. quinta, §. his quoque.

In eadem Parte, Libro & Titulo additum fuiſſet; & ff. de de oblig. & actio. l. quinta, §. is quoque.

Si iudex litem ſuam &c. d. l. quinta, §. ſi iudex.

In eadem Parte, Libro Septimo, Titulo Primo, poſt allegationem Inſtit. dictum fuiſſet, & ff. de obligationibus: l. quinta. §. ſi iudex.

Is quoque ex cuius cenaculo &c. d. l. quinta, §. is quoque, ex cuius.

In eadem Parte, Libro Septimo, Titulo ſecundo, poſt allegationem Inſt. dictum fuiſſet, & ff. de obligat. & actio. l. quinta, §. is quoque ex cuius.

Item exercitor nauis, aut Cauponæ &c. d. l. quinta, §. fin.

In eadem Parte Quinta, Libro Septimo, Titulo ſecundo, §. fin. poſt allegationem Inſti. dictum fuiſſet, & ff. de oblig. & actio. l. quinta, §. fin.

Ex promiſsione dotis non videtur lucratiua cauſa eſſe: ſed quodammodo creditor, aut emptor intelligitur, qui dotem petit. porrò, cum creditor vel emptor ex lucratiua cauſa rem habere cœperit, nihilominus integras actiones retinet, ſed ex contrario, qui non ex lucratiua cauſa rem habere cœpit eandem non prohibetur, ex lucratiua cauſa petere, ff. eo. l. ex promiſsione, 19.

Hæc poteſt collocari, in Sexta Parte, Libro Secundo, Titulo xxij.

Si a furioſo, cum eum compotem mentis eſſe putarem, pecuniam quaſi mutuam acceperim,

acceperim, ea quæ in rem meam versa fuerit: conditio furioso adquiritur, nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex iisdem etiam furiosi nomine incipit agi posse, & si forte cum creditor fuerat fraudandi eius causa debitor alicui rem tradiderit. idemque erit, si legetur ei, vel si fideicommissum ei relinquatur. Item si alienam pecuniam credendi causa quis dederit deinde compos mentis esse desierit: postea consumpta ea, conditio furioso adquiritur. & qui negocia furiosi gesserit, negociorum gestorum ei obligatur, ff. eod. l. si à furioso, 24.

Hæc lex potest collocari Parte Sexta, Libro Primo. Titulo Secundo.

Si ita à te stipulatus sim, SI FVNDVM NON DEDERIS, CENTVM DARE SPONDES? sola centum stipulatione sunt, in exsolutione fundus, sed si nauem fieri stipulatus sim, & si non feceris, centum: videndum, vtrum duæ stipulationes sint pura & conditionalis, & existens sequentis conditio non tollat priorem, an uero transferat in se, & quasi nouatio prioris fiat. quod magis verum est, ff. eod. l. obligationum, 44. in fine.

Iste, §. potest collocari Parte Quinta, Libro secundo, Titulo Primo, vbi de condicionali stipulatione tractatur.

Obligamur, aut re, aut verbis, aut simul vtroque, aut consensu, aut lege, aut iure honorario, aut ex necessitate, aut ex peccato. Re obligamur, cum res ipsa intercedit. Verbis, cum præcedit interrogatio, & sequitur congrua responsio. Re & verbis pariter obligamur, cum & res, & interrogatio intercedit, consentientes in aliquam rem, consensu obligari necessario ex uoluntate nostra uidemur. Lege obligamur, cum obtemperantes legibus aliquid secundum præceptum legis, aut contra facimus. Iure honorario obligamur, *ex his*, quæ edicto perpetuo, vel magistratu fieri præcipiuntur, uel fieri prohibentur, ff. eod. l. obligamur, 52. in princ.

Etiam nudus consensus sufficit obligationi, quamuis verbis hoc exprimi possit. Sed & nutu solo pleraque consistant, d. l. obligamur, §. fin.

Ista lex debet esse in Parte Quinta, Titulo primo.

In honorariis actionibus, quæ rei persecutionem habent, hæ etiam post annum non dantur, nec in hæredem dandæ sunt: ut tamen lucrum ei extorqueatur, sicut fit in actionem doli mali, & interdicto vnde vi, & similibus, ille autem rei persecutionem continent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis abest. ut cum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri. Item publiciana, quæ ad exemplum uindicationis datur: quia contra ius ciuile datur, ff. eodem, l. in honorariis, 35.

In duumuiros & Rempubli. etiam post annum actio datur ex contractu magistratuum municipalium, d. l. in honorariis, §. fin.

Debet esse parte vi. lib. vi. Titulo Quarto.

Ex Titulo de appellationibus.

Curator iuuenis aduersus tutoris hæredes iudicio expertus, appellationem interposuit. cum impleslet autem vicesimumquintum annum ætatis iuuenis, etiam in militia ageret, exequi appellationem desiit. Quæritur, regressus à militia, utrum ipse appellationem explicare deberet: an uero curatorem in rem

conueniri

conueniri oporteret? Et responsus est ipsum militem causam ad se pertinentem exequi debere, ff.de appell.& relati.l.24.§.curator.

Tutor si in negocio pupilli prouocauerit, vel curator in adulti, hæres eius, antequàm reddat rationes, appellationis causam persequi debet. Nam post redditas rationes, neque ipse tutor, neque curator appellationis merita probare cogetur, ff.de appell.& relat.l.27.

Potest esse in Parte Septima, Libro Tertio, Titulo xviij:
Composuerat Author Titulum Quartum, Libri Secundi, Partis Tertiæ, & deinde iisdem uerbis: & octauum animo componendi vnicum non tamen facta has emendatione impressio secuta est ipso absente, ideo coniuncta esse deberent.

Finis Totius Operis.

REGISTRVM.
Septimæ Partis.

Omnes sunt Terniones.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S.

